

2000

2005

2010

2020

2030

2040

2050

2060

2070

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü
29. Kolokyumu

PLANLAMADA YENİ POLİTİKA VE STRATEJİLER

RİSKLER VE FIRSATLAR

7 – 9 Kasım 2005

İ.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ

TAKSİMLA - İSTANBUL

İ.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMASI BÖLÜMÜ

T.M.M.O.B.
ŞEHİR PLANCILARI ODASI

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
29. KOLOKYUMU

Planlamada yeni politika ve stratejiler
Riskler ve fırsatlar

7-9 Kasım 2005
Taksim, İstanbul

i.T.Ü.
Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Editör

Özhan ERTEKİN

© Telif Hakkı

Bildirilerin kısmen veya tamamen yayınlanmasından doğacak haklar yazarlarına aittir. Bu kitaptaki yazılı, çizili malzemelerin her hakkı saklıdır. Bu eserin bir kısmı veya tamamı TMMOB, Şehir Plancıları Odası'nın izni olmadan, hiç bir şekilde çoğaltılamaz ve kopyalanamaz. Kitaptaki her türlü bilgi ve malzeme atıf yapılmadan kullanılamaz.

CİP

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu (29.:2005:İstanbul)

Planlamada yeni politika ve stratejiler: riskler ve fırsatlar, 7-9 Kasım 2005, Taşkışla, İstanbul/ed. Özhan Ertekin — İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, 2005.

Xx, 650 s.: şekl., graf., hart., res..

ISBN 975-561-272-6

I. Şehir planlama II. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29.Kolokiyumu III. Ertekin, Özhan

HT166.S46 2005

İletişim

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Emirhan Cad. Bayındır Çıkmazı Sok.

No:1/1 Balmumcu Beşiktaş

Tel: 0212 275 43 67 - 0212 288 99 60

GSM: 0533 372 84 32

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: spoist@spoist.org

Web adresi: www.spoist.org

Baskı

Cenkler Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlanoğlu Cad. Civan Sok. No.7/1, Levent, İstanbul

Tel: +90 212 264 18 21, Fax: +90 212 269 04 99

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 29. KOLOKYUMU
Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer'in himayelerinde,

İstanbul Valiliği,

İstanbul Büyükşehir Belediyesi,

İstanbul Teknik Üniversitesi
Rektörlüğü

ile,

TÜBİTAK

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik
Araştırma Kurumu'nun

Değerli Katkıları ve,

Türkiye İş Bankası,

Dünya Göz Hastanesi,

SİNPAŞ Yapı Endüstrisi ve Tic. A.Ş.,

Emlak Gayrimenkul Y.O. A.Ş.

ve,

İstanbul Konut İmar Plan San. ve Tic. A.Ş.'nin

Değerli Destekleri ile

İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
ve
T.M.M.O.B. Şehir Plancıları Odası
tarafından düzenlenmiştir.

BİLİM KURULU

Prof.Dr. Vedia DÖKMECİ, *i.T.Ü.*
Prof.Dr. Cengiz GIRİTLİOĞLU, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Ahmet Cengiz YILDIZCI, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Fulin BÖLEN, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Nuran ZEREN GÜLERSOY, *i.T.Ü.*
Prof.Dr. Hale ÇIRACI, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Mesture BULDURUR, *i.T.Ü.*
Prof.Dr. Tülay KILIÇASLAN, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Lale BERKÖZ, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Sema KUBAT, *i.T.Ü.*
Prof.Dr.Ismet KILIÇASLAN, *i.T.Ü.*
Prof.Dr. Zekai GÖRGÜLÜ, *Y.T.Ü.*
Prof.Dr. Zekiye YENEN, *Y.T.Ü.*
Prof.Dr.Aykut KARAMAN, *M.S.G.S.Ü*
Prof.Dr.Güzin KONUK, *M.S.G.S.Ü*
Prof.Dr. Ali TÜREL, *O.D.T.Ü*
Prof.Dr. Feral EKE, *G.Ü.*
Prof.Dr.Hülya KOÇ, *D.E.Ü.*
Doç.Dr. Güneş GÜR, *İ.Y.T.E.*
Yrd.Doç.Dr. Rahmi ERDEM, *S.Ü.*
Prof. Dr.Zuhal ÖZCAN, *E.Ü*
Yrd.Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN, *E.Ü*
Prof.Dr.Tamer GÖK, *Mer. Ü.*
Prof.Dr.Ilgar KIRZIOĞLU, *Sül.D. Ü.*
Prof.Dr.Saliha AYDEMİR, *K.T.Ü*
Erhan DEMİRDİZEN, *Ş.P.O*
Prof.Hüseyin KAPTAN, *Y.T.Ü.*
Yrd.Doç.Dr.Fatma ÜNSAL, *Ş.P.O*
Yrd.Doç.Dr.Erdem ERBAŞ, *Ş.P.O*
Dr.Ayfer GÜL, *Ş.P.O*
Dr.Pınar ÖZDEN, *Ş.P.O*
Özdemir SÖNMEZ, *Ş.P.O*
Buğra GÖKÇE, *Ş.P.O*

DANIŞMA KURULU

Nevzat UĞUREL, *Ş.P.O.*
Aynur Yasemin ÇAKIR, *Ş.P.O.*
Demet GÜRBÜZLER, *Ş.P.O.*
İzzettin TURNALAR, *Ş.P.O.*
Şirin Gülcen EREN, *Bayındırlık. ve İskan Bak.*
Ayşegül DİNÇ, *Bayındırlık. ve İskan Bak.*
Banu TANTAN, *T.O.K.İ.*
Birgül EKŞİ, *İller Bankası*
A. Erkan ÇAKIR, *İller Bakkası*
Deniz Çağlayan GÜMÜŞ, *Özürümler İdaresi*
Tamer SARACIK, *Tapu ve Kadastro Müd.*
Cemalettin EROL, *GAP İdaresi*
Ela Babalık SUTCLIFFE, *O.D.T.Ü.*
Demet EROL, *G.Ü.*
Yaşar Bahri ERGEN, *Erciyes Ü.*
Suat ÇABUK, *Erciyes Ü.*

YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY, *i.T.Ü.*
Prof. Dr. Gülден ERKUT, *i.T.Ü.*
Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI, *i.T.Ü.*
Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU, *i.T.Ü.*
Doç. Dr. Nilgün ERGUN, *i.T.Ü.*
Doç. Dr. Tüzin BAYCAN LEVENT, *i.T.Ü.*
Yrd. Doç. Dr. Ferhan GEZİCİ, *i.T.Ü.*
Yrd. Doç. Dr. Reyhan YİĞİTER, *i.T.Ü.*
Yrd. Doç. Dr. Funda YIRMİBEŞOĞLU, *i.T.Ü*
Yrd. Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK, *i.T.Ü.*
Yrd. Doç. Dr. Şence TÜRK, *i.T.Ü.*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YÜZER, *i.T.Ü.*
Dr. Cem BEYGO, *i.T.Ü.*
Dr. Elif ALKAY, *i.T.Ü.*
Dr. Özhan ERTEKİN, *i.T.Ü*
Dr. Ebru KERİMOĞLU, *i.T.Ü.*
Ar. Gör. Gülден Demet ORUÇ, *i.T.Ü*
Ar. Gör. Berna KESKİN, *i.T.Ü.*
Ar. Gör. Fatih TERZİ, *i.T.Ü.*
Ar. Gör. Ceren ÖZGEN, *i.T.Ü.*
Ar. Gör. H. Serdar KAYA, *i.T.Ü.*
Ahmet TURGUT, *Ş.P.O.*
Dr. Hülya YAKAR, *Ş.P.O.*
Dr. Dilek ERDEN ERBEY, *Ş.P.O.*
Ar. Gör. Murat YALÇINTAN, *Ş.P.O.*
Nevzat CAN, *Ş.P.O.*
Yaser GÜNDÜZ, *Ş.P.O.*
Esra ÇİBARLI, *Ş.P.O.*
İlknur KARAKAŞ, *Ş.P.O.*

KOORDİNASYON KURULU

Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY, *i.T.Ü*
Prof.Dr. Handan TÜRKOĞLU, *i.T.Ü.*
Yrd.Doç.Dr. Ferhan GEZİCİ, *i.T.Ü.*
Yrd.Doç.Dr.Özlem ÖZÇEVİK, *i.T.Ü.*
Ar.Gör. Berna KESKİN, *i.T.Ü.*
Dr. Hülya YAKAR, *Ş.P.O.*
Dr. Dilek ERDEN ERBEY, *Ş.P.O.*
Ar. Gör. Murat YALÇINTAN, *Ş.P.O.*

AÇILIŞ KONUŞMALARI	xiii
DAVETLİ KONUŞMACILAR	xxi
THE POLYCENTRIC TURN IN STRATEGIC SPATIAL PLANNING	xxiii
<i>Simin DAVOUDI.....</i>	<i>xxiii</i>
STRATEGIC (SPATIAL) PLANNING REVISITED.....	xxv
<i>Louis ALBRECHTS.....</i>	<i>xxv</i>
NEW CHALLENGES FOR PLANNING THE CONTEMPORARY CITY.....	xlv
<i>Alessandro BALDUCCI.....</i>	<i>xlv</i>
BÖLGESEL GELİŞME STRATEJİLERİ VE POLİTİKALARI.....	1
AB'YE GİRİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE PLANLAMA HİYERARŞİSİ AÇISINDAN BÖLGE YÖNETİMİ.....	3
<i>Sibel ECEMİŞ KILIÇ</i>	<i>3</i>
TÜRKİYE'NİN STRATEJİK ÖNEMİNİ ETKİLEYEN 21. YÜZYIL BÜYÜK BÖLGESEL PROJELERİN FIRSAT VE TEHDİTLERİNE YÖNELİK ANALİZİ.....	13
<i>Kenan GÖÇER</i>	<i>13</i>
AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL KALKINMA PROGRAMLARININ TÜRKİYE'DEKİ SEKTÖREL ÖNCELİKLERİ VE UYGULAMA ALANLARI	19
<i>Petek KOVANCI SHEHRİN</i>	<i>19</i>
YENİ BÖLGEÇİLİK AKIMI VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI	26
<i>Gülnihal ERZİ.....</i>	<i>26</i>

AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE KIRSAL ALAN PLANLAMASI	38
<i>Sevinç Bahar YENİGÜL, Orhan KUNTAY</i>	<i>38</i>
SINIR BÖLGELERİNİN GELİŞİMİNDE FIRSATLAR VE TEHDİTLER.....	46
<i>Ferhan GEZİCİ, Ervin SEZGİN</i>	<i>46</i>
İZMİR'İN ŞEHİRSEL GELİŞİMİNİ 21. YY' da YÖNLENDİRECEK BÖLGESEL BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN KESTİRİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	60
<i>M. Yıldırım ORAL, H. Evren ERDİN.....</i>	<i>60</i>
TURİZM SEKTÖRÜNDE GÜNDEME GELEN YENİ KURUMSALLAŞMA ÇABALARININ YEREL VE KÜRESEL İLİŞKİLERDE SAĞLADIĞI FIRSATLAR	74
<i>Hilal ERKUŞ-ÖZTÜRK.....</i>	<i>74</i>
KÜRESELLEŞME VE BÖLGESEL GELİŞME / KALKINMA BAĞLAMINDA EMEK SÜRECİ; SANAYİ VE TEKSTİL SANAYİ ÖZELİNDE GÖZLEMLER / ISPARTA	84
<i>Levin ÖZGEN.....</i>	<i>84</i>
İZMİR'DE TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜ ÖZELİNDE TİCARİ AKTİVİTENİN DEĞİŞEN COĞRAFYASI (1980-2000).....	96
<i>Ahu DALGAKIRAN</i>	<i>96</i>
ALT BÖLGE GELİŞME STRATEJİLERİ VE DEPREME DUYARLILIK: BOLU İL GELİŞME PLANININ ÇÖZÜMLENMESİ ..	108
<i>Oğuz ÖZBEK</i>	<i>108</i>
YABANCILARIN MÜLK EDİNMESİ VE YABANCI ORTA YAŞ ÜZERİ EMEKLİ GÖÇÜNÜN KIYI YERLEŞMELERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	120
<i>Özlem DÜNDAR, Nilgün GÖRER TAMER, Fatma ERDOĞANARAS, Ülkü DUMAN</i>	<i>120</i>

KENTSEL GELİŞME POLİTİKALARI VE STRATEJİLERİ 134

BİR SU HAVZASINDA STRATEJİK KARARLARIN OYUN TEORİSİ İLE ANALİZİ 136
Arzu BAŞARAN UYSAL..... 136

İSTANBUL'UN SU HAVZALARININ PLANLANMASINA YÖNELİK STRATEJİLERİN GELİŞTİRİLMESİ 148
Aslı ÖĞÜT ERBİL 148

BARAJLARIN ETKİLEDİĞİ MEVCUT VE YENİ YERLEŞMELER İÇİN ÜRETİLEN POLİTİKA VE STRATEJİLER - ARTVİN KENT ÖRNEĞİ..... 158
Zehra EMİNAĞAOĞLU..... 158

BÖLGESEL MERKEZ OLARAK TRABZON KENTİ GELİŞİMİ: YENİ ULAŞIM OLANAKLARI - KENT MAKROFORMU İLİŞKİSİ... 170
Ahmet Melih ÖKSÜZ..... 170

YABANCI SERMAYELİ ÜRETİCİ HİZMET FİRMALARININ İSTANBUL'DAKİ MEKANSAL DAĞILIMLARI 180
Lale BERKÖZ, Engin EYÜBOĞLU 180

İSTANBUL'DA ARAZİ DEĞERLERİ VE YAPILAŞMA YOĞUNLUĞU İLİŞKİSİ..... 204
Fulin BÖLEN, Handan TÜRKOĞLU, Funda YİRMİBEŞOĞLU..... 204

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN KONUT FİYATLARINA ETKİSİ 218
Esra DEMİRCİOĞLU, Dilek PEKDEMİR, Cemil CEYLAN..... 218

17 AĞUSTOS 1999 DEPREMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA KONUT - EMLAK PİYASASININ DEĞİŞİMİ..... 228
Funda YİRMİBEŞOĞLU 228

BEYOĞLU DÖNÜŞÜM ALANLARINDA HEDONİK FİYAT ANALİZİ..... 242
Evren ÖZUS, Vedia DÖKMECİ..... 242

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLER VE BÖLGE 252
Berkan DEMİRAL..... 252

KENTSEL PROJELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK POTANSİYELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:	
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MATRİSİ	263
<i>Neslihan AYDIN YÖNET, Funda YİRMİBEŞOĞLU</i>	<i>263</i>
SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME SÜRECİNİN KENTSEL FORM ÜZERİNDEKİ (OLASI) ETKİLERİ: KONYA, TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	275
<i>Koray ÖZCAN ,M. Serhat YENİCE</i>	<i>275</i>
ENFORMASYON VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ETKİSİNDE KENTSEL YAŞAM, MEKAN VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	285
<i>Ahu SÖKMENOĞLU, Gülen ÇAĞDAŞ</i>	<i>285</i>
İSTANBUL'DA 2000-2004 YILLARI ARASINDA SUÇUN MEKANSAL DAĞILIMI	297
<i>Nilgün ERGUN, Funda YİRMİBEŞOĞLU</i>	<i>297</i>
Y AŞAM KALİTESİNİ ETKİLEYEN BİR FAKTÖR: KENTSEL VANDALİZM	311
<i>Nilgün Çolpan ERKAN</i>	<i>311</i>
KONYA GELENEKSEL ÇARŞISI (ARASTA KESİMİ) YAYA MEKANLARININ YAŞANABİLİRLİK AÇISINDAN İRDELENMESİ	319
<i>Ümmügülsüm TER, Elif GÜNDÜZ</i>	<i>319</i>
BELEDİYELERİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİNE ETKİLERİ VE DENİZLİ KARŞIYAKA MAHALLESİ ÖRNEĞİ	329
<i>S. Evinç TORLAK, Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE</i>	<i>329</i>
İMAR PLANLARI MARİFETİYLE PLANSIZ KENTSEL GELİŞME	342
<i>Rahmi ERDEM, M.Çağlar MEŞHUR</i>	<i>342</i>
KENTSEL JEOLJİ – KENTSEL PLANLAMA İLİŞKİLERİ: YALOVA TERMAL YERLEŞMESİ ÖRNEĞİ.....	349
<i>Bahar DEREN GÖÇMEZ, Nevin ÇEKİRGE.....</i>	<i>349</i>
KENTSEL GELİŞMEDE DEPREMİN ETKİLERİ VE ZARARLARIN AZALTILMASINDA TOPLUM BİLİNCİNİN ÖNEMİ: KOCAELİ ÖRNEĞİ	362
<i>Muharrem ES, Özlem AKIN</i>	<i>362</i>
KENTSEL PLANLAMADA GÜNCEL KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE STRATEJİLER	378
<i>Erkan POLAT.....</i>	<i>378</i>

İSTANBUL ESKİ MERKEZİNDE ŞEHİRSEL CANLILIK DEĞERLENDİRMESİ VE YENİDEN CANLANDIRMA STRATEJİLERİ: EMİNÖNÜ ÖRNEĞİ	390
<i>Gülden Demet ORUÇ, Cengiz GİRİTLİOĞLU</i>	390
TARİHİ KENTLERİN UNUTULAN ARAYÜZÜ: EDİRNE-KALEİÇİ'NDE SARAÇLAR CADDESİ ÖRNEĞİ	402
<i>Ayşe SİREL, Ümit SİREL</i>	402
KAYSERİ METROPOLİTEN KENTİNİN GELİŞME BASKISI ALTINDA KALAN AĞIRNAS'TA, KÜLTÜREL KİMLİĞİN SÜRDÜRÜLEBİLME MÜCADELESİ	414
<i>Suat ÇABUK</i>	414
KENTSEL GELİŞME STRATEJİLERİNDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YERİ VE ÖNEMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİ	427
<i>Şule KARAASLAN, Bilge ARMATLI KÖROĞLU, Gülsen YILMAZ</i>	427
ENGELLİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINA KATILIMINI ARTIRAN BİR İSTİHDAM OLANAĞI: TELE ÇALIŞMA VE MEKANSAL ETKİLERİ	437
<i>H. Filiz ALKAN MEŞHUR, Çiğdem ÇİFTÇİ</i>	437
KARABURUN YARIMADASI DENEYİMİNDEN, PLANLAMA PRATİĞİMİZE AKTARABİLECEKLERİMİZ	447
<i>Semahat ÖZDEMİR</i>	447
KENTSEL YAYILMA VE TOPLU TAŞIMANIN ÖLÇEĞİ: KONYA TRAMVAY SİSTEMİ VE KENTSEL GELİŞME STRATEJİSİNDE YENİ YÖNELİMLER	455
<i>Oğuz ÖZBEK, Sedef ERYİĞİT</i>	455
YEREL POLİTİKA VE PLANLAMAYLA CİNSLER-ARASI EŞİTLİK BAKIŞ AÇISININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ: “YARIN İÇİN BUGÜNDEN” KAMPANYASI DENEYİMİ	467
<i>L.Yıldız TOKMAN, Ayten ALKAN</i>	

**TOPLUMSAL/KURUMSAL ORGANİZASYON VE
ÇOK PAYDAŞLI YÖNETİM 479**

**KENTSEL MEKAN ÜRETME SÜRECİNDE PLAN
DEĞİŞİKLİKLERİNİN ROLÜ:
ŞEHİRCİLİĞİN BİREYSELLEŞMESİ..... 481**
Tolga ÜNLÜ 481

**İSTANBUL METROPOLİTEN ALANINDA İMAR PLANI
DEĞİŞİKLİKLERİ İLE İLGİLİ BİR ANALİZ..... 492**
Yeşim ALTIN, Ş. Şence TÜRK 492

**MÜLKİYET HAKKINA YASAL (!) BİR EL KOYMA SÜRECİ:
İMAR UYGULAMALARI SONRASI PLAN DEĞİŞİKLİKLERİ..... 508**
M.Çağlar MEŞHUR, Rahmi ERDEM, H.Filiz MEŞHUR..... 508

İDARİ YARGI KARARLARI VE PLANLAMA: İZMİR ÖRNEĞİ 516
Eylem BAL 516

**YERELLEŞME VE YÖNETİŞİM BAĞLAMINDA DİYARBAKIR;
BİR YEREL ÖRGÜTLENME ÖRNEĞİ VE
TOPLUMSAL YAŞAMA YANSIMALAR..... 524**
Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU 524

**KENTSEL KARAR ALMA SÜREÇLERİNDE
ÇOK AKTÖRLÜLÜK VE KATILIM..... 534**
Aysu KES, M. Kemal ÖKTEM, Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN..... 534

**YÖNETİŞİM VE ŞEHİR PLANLAMAYA HALK KATILIMININ
SAĞLANMASI SÜRECİNDE İNTERNET TEKNOLOJİSİNİN
DAHA ETKİN KULLANIMI..... 539**
Muhammed AYDOĞAN..... 539

**KENTSEL KİMLİĞİN SÜRDÜRÜLMESİNDE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ROLÜ:
CİHANGİR KAVAKLIDERE ÖRNEKLERİ..... 551**
A. Nilay EVCİL, Ümran TOPÇU..... 551

**KAMU YARARI KAVRAMININ KIYI MEVZUATINDA
ELE ALINIŞ BİÇİMİ..... 561**
H.Hami YILDIRIM, Neslihan SERDAROĞLU SAĞ..... 561

1982 ANAYASASI 169 VE 170. MADDELERİ KAMU ARAZİLERİNİN KULLANILMASINDA BİR RİSK MİDİR, FIRSAT MIDIR?	571
<i>Yücel ÇAĞLAR</i>	<i>571</i>
MÜLKİYET İLİŞKİLERİ TEMELİNDE KENTSEL RİSK: ÇEŞME YARIMADASI	584
<i>Funda AYSEL, Levent ÜNVERDİ</i>	<i>584</i>
PLANLAMADA TOPLUMSAL KATILIM SÜREÇLERİNDE MODEL ARAYIŞLARI VE İLETİŞİM SORUNLARI; İZMİR KONAK BELEDİYESİ'NİN KEMERALTI BÖLGESİ ÖRNEK UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME .	595
<i>Ayşegül ALTINÖRS</i>	<i>595</i>
ÜLKEMİZDE VE DÜNYADA STRATEJİK PLAN	608
<i>Semar KALKAN, Sinan ÇETİZ, Zekai AKAY</i>	<i>608</i>
STRATEJİK PLANLAMA YAKLAŞIMI; 'YENİ KENTSEL DÜZEN'İN KURULMASI İÇİN BİR ARAÇ OLABİLECEK Mİ?	618
<i>A.Faruk GÖKSU</i>	<i>618</i>
MEKANSAL MODELLEME BAĞLAMINDA ANLAŞILIR STRATEJİK PLANLAMA.....	625
<i>Levent ÖZAYDIN</i>	<i>625</i>
PLANLAMADA STRATEJİK SEÇİM YAKLAŞIMI MODELİNİN AFET RİSKİ TAŞIYAN ALANLARDA KULLANIMI.....	632
<i>Tan YİĞİTCANLAR, Uğur YANKAYA, Rabia BOLPOSTA, Berna BARADAN, Onur KINACI, Birkan BEKTAŞ.....</i>	<i>632</i>
KENTSEL GELİŞME İÇİN YENİ BİR STRATEJİ ARAYIŞINDA, BİR ÖLÇEK OLARAK NAZIM İMAR PLANININ GEREKLİLİĞİNİN SORGULANMASI	644
<i>Mediha Burcu SILAYDIN</i>	<i>644</i>
STRATEJİK PLANLAMA NEDİR? FİZİKİ MEKANIN PLANLAMASINDA SUNDUĞU OLANAKLAR / TAŞIDIĞI RİSKLER	654
<i>Kübra CİHANGİR ÇAMUR.....</i>	<i>654</i>

AÇILIŞ KONUŞMALARI

NURAN ZEREN GÜLERSOY

İ.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMASI BÖLÜMÜ BAŞKANI

21. yüzyılda hızla ilerlerken dünya kentsel nüfusundaki artış, globalleşme eğilimi ve beraberinde getirdiği hareketlilik, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, iletişim ağlarının yayılması kentler arasındaki rekabeti hızlandırmakta, yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik yaklaşımlar ve planlama çalışmaları giderek daha da önem kazanmaktadır.

Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu hazırlık çalışmaları sırasında, danışma ve yürütme kurulu tarafından "Dünyada ekonomik ve kültürel ilişkiler sisteminin yansıdığı kentsel alanların günümüzde yaşadığı değişimin, geleceğe yönelik yeni politika ve stratejilerin tekrar tartışılmasını gerektirdiği" ortak görüş olarak benimsenmiş; "Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler:Riskler ve Fırsatlar" kolokyum konu başlığı olarak seçilmiştir. Kolokyumun ana hedefi, mekansal stratejik planlama üzerine kuram, politika ve uygulamaların birbirini tamamlayacağı bir tartışma ortamının sağlanmasıdır.

Günümüzde başta askeri kuruluşlar olmak üzere pek çok özel ve kamu kuruluşu tarafından benimsenen stratejik planlama yaklaşımları, planlama gündemdeki tartışmaların da odak noktasını oluşturmaktadır. Kısaca herhangi bir sistemin bulunduğu nokta ile ulaşmayı istediği düzey arasındaki yolu belirlemeye yönelik bir yaklaşım olarak tanımlanabilen stratejik planlama çalışmalarının kent ve bölge planlaması alanındaki uygulamalarının değerlendirileceği bu toplantıda, planlamada stratejik amaçlar, stratejik hedefler, politikalar, riskler ve fırsatlar ve belirlenen noktaya ulaşmayı sağlayacak yöntemler irdelenecektir. Geleceği yönlendiren, yalnız girdilere değil, sonuçlara da odaklanan, sistemli bir yöntemle ilgili kurumun kendisini tanımlamasını, hizmet ve ürünlerini değerlendirmesini ve denetmesini sağlayan stratejik planlama, uzun soluklu bir yaklaşımdır. Stratejik planlar canlı bir organizma gibi yaşayan, büyüyen, gelişen kentlerin zaman içinde değişen farklı gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik çalışmalarda başarı sağlayabilecek uygun bir araçtır; çünkü stratejik plan yalnızca bir sonuç dokümanı değil, uygulanması gereken bir süreçtir.

Stratejik planlamanın kent ve bölge planlaması alanındaki uygulamalarını değerlendirmeden önce stratejik planlama yaklaşımlarının temel özelliklerini kısaca hatırlatmak yararlı olabilir.

Stratejik Planlamanın genel özellikleri aşağıdaki başlıklarda tanımlanabilir:

- Stratejik Planlama, sonuçların planlanmasıdır.
- Stratejik Planlama, değişimin planlanmasıdır.
- Stratejik Planlama, geleceğin gerçekçi bir resminin çizilmesidir.
- Stratejik Planlama, kaliteli bir yönetim aracıdır.
- Stratejik Planlama, katılımcı bir yaklaşımdır.
- Stratejik Planlama, hesap verme sorumluluğunun temelidir.

Stratejik planlama çalışmalarında temelde aşağıdaki dört konunun net olarak belirlenmesi gerekir:

- Planlanan konunun/alanın o anda bulunduğu durum,
- Planlanan konuda/alanda ulaşılmak istenen konum,
- İstenilen konuma ulaşmayı sağlayabilecek yöntem ve araçlar,

- Başarıyı takip etme ve değerlendirme yöntem ve araçları.

Stratejik Planlama sürecini tanımlayan temel aşamalar da aşağıda sıralanmıştır:

- Stratejik planlama ekibinin kurulması,
- Mevcut durumun analizi,
- Planlama grubunun/planın misyonunun belirlenmesi,
- Planlama grubunun/plan vizyonunun belirlenmesi,
- Planlama ilkelerin (temel değerler ve politikaların) belirlenmesi,
- Stratejik amaç ve hedeflerin saptanması,
- Etkinlik ve projelerin hazırlanması, uygulanması
- İzleme, değerlendirme ve performans ölçümünün gerçekleştirilmesi.

Stratejik planlama çalışmalarında akılda tutulması gereken en önemli konulardan birinin stratejik planlama sürecinin kuruluşun en üst düzey yöneticisi tarafından desteklenmesinin gerekli olduğu; ancak bu sürecin ilgili tüm taraflarca, her düzeydeki yönetici ve çalışanlarca ve orada yaşayanlarca benimsenmesinin daha da önemli olduğu gerçeğidir. Planlamadan etkilenen tüm taraflarca ortak çaba ve katkı sağlanmazsa stratejik planlama çalışmalarında başarıya ulaşılması olanaksızdır.

Her yıl düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, şehir ve bölge planlaması mesleği ile ilgili kamu kurumları, özel sektör ve eğitim kurumlarını bir araya getiren ve güncel konuların tartışılarak bilginin paylaşıldığı önemli bir buluşma platformu olmaktadır. Bu yılki Dünya Şehircilik günü programı kapsamında, konunun kısaca açıklandığı tematik sunuştan sonra davetli konuşmacılar AESOP Başkanı Simin Davoudi (Leeds Metropolitan -İngiltere); LouisAlbrechts (Katholic University of Leuven-Belçika), Alessandro Balducci (Politecnico di Milano) tarafından mekansal stratejik planlama konusu uluslararası gelişmeler bağlamında tartışmaya açılacaktır.

Simin Davoudi "The Polycentric Turn in Strategic Spatial Planning", Louis Albrechts "Strategic (spatial) Planning Revisited", Alessandro Balducci ise "New Challenges for Planning the Contemporary City" başlıklarında sunuşlarını yapacaktır.

Kolokyumun ikinci gününde, davetli konuşmacı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkan Danışmanı Prof. Hüseyin Kaptan, İstanbul'da yapılan Stratejik Plan çalışmalarını "İstanbul Metropolitan Bölge Planlaması:Yol Haritası" başlıklı bir sunuşla açıklayacaktır. Konunun açıklanmasında ve tartışılmasında önemli katkılar sağlayacak olan davetli konuşmacılarımıza teşekkür ederiz.

Kolokyum Programında, Türkiye, Avrupa Birliği ve diğer komşuluk ilişkileri üzerine stratejik karar ve politikaların ve bu politikaların mekansal yansımalarının çoklu düzeyde politika ve stratejiler içinde tartışıldığı 13 bildiri; "Bölgesel Gelişme Politikaları ve Stratejileri" başlıklı oturumlarda; yaşam kalitesi, sürdürülebilirlik, kültürel kimlik, çevre koruma, afetler, sosyal adalet ve eşitlik, güvenlik, erişebilirlik, rekabet, yenilik ve yaratıcılık,ekonomik canlılık konularını içeren 29 bildiri "Kentsel Gelişme Politikaları ve Stratejileri" başlıklı oturumlarda; kurumsal kapasite, yönetim, yasalar, katılım, örgütsel yeniden yapılanma konularını içeren 13 bildiri "Toplumsal/Kurumsal Organizasyon ve Çok Paydaşlı Yönetim" başlıklı oturumlarda, stratejik planlamada etkin uygulama örnekleri, uluslararası deneyimler konulu 5 bildiri "Stratejik Planlama ve Uygulama Modelleri" başlıklı oturumlarda olmak üzere toplam 60 bildiri sunulacaktır. Konu alanlarının çeşitliliği ve birbirini tamamlayıcı olmaları programın zenginliğini artırmakta ve kolokyumun şehir ve bölge planlama bilim ve uygulama alanına önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Bildiri veren tüm konuklarımıza teşekkür ederiz.

Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, bilimsel ve uygulama alanında bir tartışma ortamı yaratırken, farklı etkinliklerle de planlıları ve planlı adaylarını bir araya getirmektedir. Bu kapsamda, kolokiyum açılışında bu yıl kaybettiğimiz çok değerli ve çok sevgili hocamız Prof.Dr. Gönül Tankut'u saygı ile anacağımız "Taştaki İz" belgeseli sunulacaktır. Ayrıca, programda Türkiye'de Şehir ve Bölge Planlama alanındaki eğitim kurumlarını bir araya getiren Türkiye Ulusal Planlama Okulları Birliği (TUPOB) buluşması, öğrenci paneli, çeşitli ödül törenleri ve sergiler de yer almaktadır. Ödüller planlama alanı açısından özel bir önem taşımaktadır. Planlama mesleğine destekleri ve katkıları nedeniyle basın mensuplarına yönelik Basın Ödülü Töreni, Sevgili Hocamız Prof. Dr. Raci Bademli anısına düzenlenen İyi Uygulamalar Ödül Töreni ve Sergisi, Dünya Şehircilik Günü Öğrenci Yarışma Ödül Töreni ve Sergisi programda yer alan diğer önemli etkinliklerdir. Her yıl olduğu gibi bu yılda, Dünya Şehircilik Günü kapsamında geleceğin planlıları olan öğrencilerimizin katıldığı bir panel ve yarışma yer almaktadır.

Bir yıla yakın bir süreyi kapsayan kolokiyum hazırlık çalışmaları sırasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü ile TMMOB Şehir Plancıları Odası arasında eğitimin ve mesleğin geleceğini de yönlendirebilecek düzeyde çok olumlu bir işbirliği gerçekleştirilmiştir. Bu işbirliğini yönlendiren, gelişmesini ve derinleşmesini sağlayan Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı Sayın Erhan Demirdizen ve Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı Sayın Ahmet Turgut'a ve önceki Bölüm Başkanlarımız Prof. Dr. Fulin Bölen ve Prof. Dr. Handan Türkoğlu'na Bölümümüz adına teşekkür ederiz.

Cumhurbaşkanımız Sayın Ahmet Necdet Sezer himayelerinde düzenlenen bu kolokiyumun gerçekleşmesinde destek sağlayan, başta İTÜ Rektörlüğü ve İTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanlığı olmak üzere TÜBİTAK, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İş Bankası, Dünya Göz Hastanesi, Sinpaş, Emlak GYO ve KIPTAŞ'a destekleri nedeniyle teşekkür ederiz.

Kolokiyumun hazırlık çalışmaları sırasında bilimsel düzeyde önemli katkılarda bulunan Bilim Kurulu Üyelerine, Danışma Kurulu Üyelerine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Bir yıl boyunca gösterdikleri üstün performansdan dolayı Kolokiyum Yürütme Kurulu ve Kolokiyum Koordinasyon Kurulunun bütün üyelerine, özellikle koordinasyonu yürüten Yard. Doç. Dr. Ferhan Gezici, Yard. Doç. Dr. Özlem Özçevik ve Dr. Hülya Yakar'a ve kolokiyum bildirilerinin kitap haline getirilmesinde ve kolokiyum öncesine yetiştirilmesinde büyük emek ve çaba harcayan Dr. Özhan Ertekin'e teşekkür ederiz.

Tanımlanan konu bağlamında çok yararlı değerlendirmelerin yapılacağından emin olduğumuz bu kolokiyumun tüm katılımcılarına, panel, yarışma ve sergilere katılan tüm öğrencilerimize ve teknik ekibimize teşekkür ederiz.

Ahmet TURGUT

**T.M.M.O.B. ŞEHİR PLANCILARI ODASI
İSTANBUL ŞUBE BAŞKANI**

2005 Yılını geride bırakmamıza az kalan Şu günlerde, ülkemiz, küreselleşmenin ve Avrupa Birliği'ne giriş ve uyum sürecinin öngördüğü koşullar altında, kentlerin süregelen sorunlarına ađdaŐ çözümler aramaya devam ediyor. Sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler çerçevesinde, dünyada devam etmekte olan değişim ve bu değişimin kentlere olan yansımaları ülkemiz sınırlarını da zorluyor; politika ve strateji anlamında yeni arayışları gündeme taşıyor.

Bu yeni arayış, bir yandan kent yönetimlerine yeni sorun alanlarını saptama, kamuoyuna taşıma, bu konularda strateji tayin etme ve politika üretme misyonunu yükleyen, metropoliten kent özelliği taşıyan kentlere de bölgeleri içindeki konularını ve önemlerini vurgulama, bölgesel düzlemde yeni örgütlenme modellerini kurgulama açısından yeni roller tanımlıyor.

Değişen teknoloji, bilgi toplumunun yeni gereksinmeleri, dönüşen kentler, değişen kimlikler, engel tanımayan akışkan sermaye, anlam değiştiren bölge anlayışı ve kabuk değiştiren sivil toplum kentlerin, kente yönelik vizyonun, kentsel politika ve stratejilerin yeni bir bakış açısıyla sorgulanmasını gerekli kılıyor.

Kuşkusuz bu süreç, içinde önemli riskleri ve bir o kadar da önemli fırsatları barındırıyor. Bir yandan ivme kazanan değişimin esnek yapısı, zamana uyuma çabası ve zorunluluğu, diğer yandan pek çok alanda sahip olduğu kaotik yapı ve açmazlarıyla mevcut sistemin çelişkileri, çatışmaları, elbette ki bir noktada uzlaşmaya varmayı Şart koŐuyor. Bununla birlikte bu uzlaşma sürecinin sancılı ve uzun süreli olma ihtimali de yönetimler açısından bir başka açmaz teşkil ediyor.

Kent ve bölge ölçeğinde giderek hız kazanarak sürmekte olan bu gelişmeleri kamuoyuyla paylaşmak, yeni kavramları, yeni sorun alanlarını masaya yatırarak tartışmak, kentlerimiz için öngörülen yeni vizyon, strateji ve politikaları ilgili çevrelerin katılımıyla ele almak, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu'nun hedefleri arasında yer almaktadır.

Bu vesileyle, Kolokyuma emeği geçen, katkıda bulunan ve çalışmaları yayın haline getiren herkese en içten teşekkürlerimi sunarım.

DAVETLİ KONUŞMACILAR

THE POLYCENTRIC TURN IN STRATEGIC SPATIAL PLANNING

Simin DAVOUDI*

Abstract

The 21st Century is not only the first *urban* century. It is also the first century when urban dwellers form part of a single *networked* globe. However, advances in telecommunication have failed to reduce the significance of face-to-face contact and defuse the forces of agglomeration. Population and economic growth continue to gravitate in and around major urban centres, leading to disparities and uneven development. Hence, Achieving a more balanced and sustainable development has become a key objective of the emerging spatial strategies across Europe and elsewhere. In the last ten years, the desire to achieve this goal has been manifested in the increasing application of the concept of *polycentric development* in strategic spatial planning. While the notion of polycentricity is not new, its popularity began to grow after the publication of the European Spatial Development Perspective (ESDP). The concept has evoked a great deal of enthusiasm particularly among neighbouring cities which are keen to expand their competitive advantage by pulling their resources together. My presentation will focus on the application of the concept at two spatial scales: pan-European and interregional, drawing on examples of spatial strategies from different parts of Europe. I will then discuss the significance of institutional capacity building, and argue that the quality of governance relations plays a crucial role in developing and sustaining a polycentric and cohesive functional space.

* Leeds Metropolitan University, Association of European Schools of Planning (AESOP),
Centre for Urban Development & Environmental Management (CUDEM)

STRATEGIC (SPATIAL) PLANNING REVISITED*

Louis ALBRECHTS**

Abstract

There is no univocal definition of 'strategic (spatial) planning approach'. A variety of different approaches have been taken. In the 1990s a strategic approach to the organization of space at different levels of scale became more prevalent. Increasingly, it is being assumed that the solutions to complex problems depend on the ability to combine the creation of strategic visions with short-term actions. The creation of strategic visions implies the design of shared futures, and the development and promotion of common assets. Moreover, all of this requires accountability within a time and budgetary framework and the creation of awareness for the systems of power. Delivering on these new demands implies the development of an adapted strategic planning capacity and a shift in planning style in which the stakeholders are becoming more actively involved in the planning process on the basis of a joint definition of the action situation and of the sharing of interests, aims and relevant knowledge. This paper aims to provide building blocks for a 'new style' of strategic (spatial) planning. This alternative approach is based on two different sources. The first source is critical planning literature (mainly an effort to interrelate four different types of rationality) and strategic thinking in business, which will be used to broaden the scope of the study. The second source consists of European strategic planning practices.

INTRODUCTION: REVIVAL OF STRATEGIC PLANNING

In the 1960s and 1970s strategic spatial planning in a number of Western countries evolved towards a system of comprehensive planning at different administrative levels. This approach to planning via a single policy field (i.e. spatial planning) met fierce opposition from other and usually more powerful policy fields. Although these plans had formal status and served as official guidelines for implementation, when it came down to the actual implementation, other policy fields – which, because of their budgetary and technical resources, were needed for the implementation – were easily able to sabotage the spatial plans if they wanted (Scharpf & Schnabel, 1978; Kreukels, 2000). Moreover it became increasingly clear that a number of different planning concepts – such as the

* An extended version of this paper has been published in "Environment and Planning B: Planning and Design 2004, Vol. 31 pages 743-758

** Catholic University of Leuven, Department of Architecture, Urban Design and Regional Planning

coherent, convenient and compact city long advocated by planners – cannot be achieved solely through physical hard planning (see Hart, 1976). In the eighties we witnessed a retreat from strategic planning fuelled not only by the neo-conservative disdain for planning, but also by postmodernist skepticism, both of which both tend to view progress as something which, if it happens, cannot be planned (Healey, 1997b). Instead the focus of urban and regional planning practices was on projects (Secchi, 1986; Motte, 1994), especially for the revival of rundown parts of cities and regions, and on land use regulations.

The growing complexity, an increasing concern about the rapid and apparently random development (Breheny, 1991), the problems of fragmentation, the dramatic increase in interest (at all scales, from local to global) in environmental issues (Breheny, 1991), the growing strength of the environmental movement, a re-emphasis on the need for long-term thinking (Newman & Thornley, 1996; Friedmann, 2003) and the aim to return to a more realistic and effective method all served to expand the agenda. In response, more strategic approaches, frameworks and perspectives for cities, sub-regions, regions had again become fashionable in Europe by the end of the millennium (Healey et al, 1997; E.U., 1997; Albrechts, 1999; Salet & Faludi, 2000; Albrechts et al., 2003).

There is no 'one best or one single way' to do strategic planning. The approach taken depends to a large extent on the challenges, the particular context (material and institutional) and the political position that the planner takes. The purpose of this paper is to highlight differences between strategic planning and traditional planning. It uses views from strategic thinking in business and shifts in the overall planning approach in order to introduce certain principles and points of departure for a new style of public strategic (spatial) planning. This is done by combining theory with practical experience.

SOME ROOTS OF STRATEGY AND STRATEGIC PLANNING

The word strategy originated within a military context. The Webster dictionary (Webster, 1970, 867) defines strategy as "'strategia', science and art of employing the political, economic, psychological and military forces of a nation or group of nations to afford the maximum support to adopted policies in peace or war". The current paper is not about the military sense of strategy.

According to Kaufman and Jacobs (1987), strategic planning originated in the 1950's in the private sector. Its roots are tied to the need for rapidly changing and growing corporations to plan effectively for and manage their futures when the future itself seemed to be increasingly uncertain (i.e. strategic planning carried out by an organization for its own activities). In the early seventies, government leaders in the U.S. became increasingly interested in strategic planning as a result of the wrenching changes (oil crisis, demographic shifts, changing values, volatile economy...) (Eadie, 1983; Bryson and Roering, 1988). In the early eighties, a series of articles in the U.S. called on state and local governments to use the strategic planning approach developed in the corporate world (Kaufman and Jacobs, 1987).

For Mastop (1998), the first traces of strategic spatial planning in northwestern Europe date back to the 1920's and 1930's. He links strategic spatial planning closely to the idea of the modern nation state. Strategic planning is used here to direct the activities of others (different authorities, different sectors, private actors). The difference in origin and tradition between U.S. and European traditions reflect the historical 'statist' traditions of many post-war European states, which are linked to a battery of welfare state policies (Batley & Stoker, 1991; Esping-Anderson, 1990, cited by Healey, 1997b).

STRATEGY AND STRATEGIC PLANNING IN THE LITERATURE

There are no single universally accepted definitions for strategy and strategic planning. Various authors and practitioners use the terms differently. In my overview of the literature, I intend to broaden the perspective. Each definition may add important elements to our understanding of strategy and strategic planning. A number of different 'lenses' can be used to structure the vast literature on strategy and strategic planning. The current paper distinguishes between strategic thinking in business and non-profit organizations, on the one hand, and the strategic thinking of the public authorities, on the other.

Strategy Making And Strategic Planning In Business And Non-Profit Organizations

There is a large amount of literature in the US about the use of strategy and strategic planning in business and non-profit organizations. Mintzberg (1994) draws a clear distinction between strategy making and strategic planning. He narrows planning down (p. 12) to "a formalized procedure to produce an articulated result in the form of an integrated set of decisions". According to Mintzberg (1994; 2002), strategy making encompasses five interrelated definitions:

- Plan: some sort of consciously intended course of action, a set of guidelines to deal with a situation;
- Ploy: a specific 'maneuver' intended to outwit an opponent or competitor;
- Pattern: a stream of actions;
- Position: a means of locating an organization in an environment;
- Perspective: content consists not just of a chosen position but also of an ingrained way of perceiving the world.

Strategy as both position and perspective can be compatible with strategy as plan and or pattern. Some consider perspective to be a plan, while others describe it as something which gives rise to plans. But the concept of emergent strategy involves the idea that a pattern can emerge and be recognized so that it gives rise to a formal plan, perhaps within an overall perspective (Mintzberg, 2002). From his reading of planning literature, Mintzberg (1994) concludes that planning favors one definition over the others (plan over pattern, position over perspective) and therefore 'strategic planning' cannot be synonymous with strategy formation, which encompasses all of these. Along the lines of Wildavsky (1973), Mintzberg (1994) accuses planning theorists and practitioners of being more concerned with promoting vague ideals than with achieving viable positions, i.e. that they are more concerned with what planning might have been than with what it actually became.

Quinn (1980) argues along the same line that a strategy is the pattern or plan that integrates an organization's major goals, policies and action sequences into a cohesive whole. A well-formulated strategy helps to marshal and allocate an organization's resources into a unique and viable posture based on its relative internal competencies and shortcomings, anticipated changes in the environment, and contingent moves by intelligent opponents. Strategies normally exist at many different levels. Quinn (1980) distinguishes among four dimensions of strategy:

- Effective strategies must contain the goals, the most significant policies guiding or limiting action, and the major action sequences that are to accomplish the defined goals within the limits set;
- Effective strategies are developed around a few key concepts and thrust;
- Strategy deals not just with the unpredictable but also with the unknowable;

- Complex organizations should have a number of hierarchically related and mutually supporting strategies.

Mintzberg, Ahlstrand and Lampel (1998) conclude their historical survey of strategy making by emphasizing the fact that all ten major schools that have influenced the processes need to be combined. Strategy making should be concerned with process and content, statics and dynamics, constraint and inspiration, the cognitive and the collective, the planned and the learned, and the economic and the political.

Quinn (1980) cites a few studies that have suggested some initial criteria for evaluating a strategy: clarity, motivational impact, internal consistency, compatibility with the environment, appropriateness in light of the resources available, degree of risk, and the extent to which it matches the personal values of key figures, time horizon and workability.

In additional historical examples, Quinn (1980) suggests that effective strategies should encompass certain critical factors and structural elements:

- Clear, decisive objectives. Are all efforts directed towards clearly understood, decisive, and attainable overall goals?
- Maintaining the initiative: does the strategy preserve the freedom of action and enhance commitment?
- Concentration: does the strategy concentrate superior power at the place and time that are likely to be decisive?
- Flexibility: does the strategy have purposefully built in resource buffers and dimensions for flexibility and maneuver?
- Coordinated and committed leadership: does the strategy provide responsible, committed leadership for each of its major goals?
- Surprise: does the strategy make use of speed, secrecy and intelligence to attack exposed or unprepared opponents at unexpected times?
- Security: does the strategy secure resource bases and vital operating points for the enterprise?

The US literature based on experiences with non-profit organizations concurs more closely with the prevailing planning theory. Bryson (1995) defines strategic planning as "a disciplined effort to produce fundamental decisions and actions that shape and guide what an organization (or other entity) is, what it does, and why it does it, with a focus on the future".

According to Bryson and Roering (1988), strategic planning involves two main activities:

- the gathering of key actors (preferably key decision makers);
- the working through of a reasonably structured 'strategic thinking and acting' process in order to focus on what is truly important for the unit, set priorities for action, and generate those actions.

In a review of the field of strategic planning and management, Poister and Streib (1999) assert that strategic planning:

- "Is concerned with identifying and responding to the most fundamental issues facing an organization;"
- "Addresses the subjective question of purpose and the often competing values that influence mission and strategies;"

- "Emphasizes the importance of external trends and forces as they are likely to affect the organization and its mission;"
- "Attempts to be politically realistic by taking into account the concerns and preferences of internal - and especially external - stakeholders;"
- "Relies heavily on the active involvement of senior level managers, and sometimes elected officials, assisted by staff support, where needed;"
- "Requires the candid confrontation of critical issues by key participants in order to build commitment to plans;"
- "Is action oriented and stresses the importance of developing plans for implementing strategies;"
- "Focuses on implementing decisions now in order to position the organization favorably for the future."

Public Sector Strategic Planning

For Kaufman and Jacobs (1987), in the US the central features of public sector strategic planning are captured in the acronym SWOT. In general, a community assesses its strengths, weaknesses, opportunities and threats as a basis for devising action strategies to achieve goals and objectives in certain key issue areas.

Faludi and Van der Valk (1994) define strategic planning as overall planning. Strategic planning precedes operational planning, it engages broad searches, it generates tentative solutions to more complex problems, and it has few routines to fall back on. In the Dutch context (Faludi & Van der Valk, 1994), strategic planning is the statutory activity of formulating and applying overall plans to guide the production of the physical environment. It is concerned with establishing "...some broad frame of reference which gives guidance to lower-level activities". "The assumption is that each level of planning performs a strategic function for the level below and conversely is constrained by the strategic planning of the level above" (Diamond, 1979, 19).

Faludi and Korthals Altes (1994) and Faludi & Van der Valk (1994, p. 3) make a distinction between project plans and strategic plans. They define project planning as the opposite of strategic planning.

Figure 1. Project plans and strategic plans.

	Project plans	Strategic plans
Object	Material	Decisions
Interaction	Until adoption	Continuous
Future	Closed	Open
Time element	Limited to phasing	Central to problems
Form	Blueprint	Minutes of last meeting
Effect	Determinate	Frames of reference

Source: Faludi & Van der Valk (1994, p. 3)

Strategic plans are defined as frameworks for action. They need to be analyzed for their performance in helping with subsequent decisions. For Granados-Cabezas (1995), strategic planning is distinct from the classic medium-term or long-term planning in the sense that, according to him, long-term planning assumes that current tendencies will be maintained, while strategic planning anticipates new tendencies, discontinuities and surprises. Strategic planning concentrates more on openings and ways of taking advantage of new opportunities, while long-term planning fixes more specific objectives,

which take shape as they are built into budget decisions. City strategic plans (C.S.P.) can yield the following benefits:

- they clarify the future;
- they help in taking current decisions in terms of their future consequences;
- they lead to smoothness in environmental changes;
- they overcome organizational problems;
- they improve the functioning of the various institutions.

Moreover, when the conditions that are necessary for achieving success are portrayed, one can see an invitation for the achievement of a 'social contract/a collective spatial agreement' (Granados Cabezas, 1995; Albrechts, 1995; Van den Broeck, 1996):

- political will on the part of the institutions involved in setting the process in motion;
- a leading role taken by representatives of the institutions involved, both private and public;
- the availability of the necessary technical assistance for developing the plan and helping with subsequent follow-up and control;
- the resources, both human and financial, that are needed to carry out the project;
- common sense and understanding. CSP is directed more towards integrated socio-economic courses of action, which supersede the mere focus on land use (traditional planning).

Healey (1997b, p. 5) defines strategic spatial planning as: "a social process through which a range of people in diverse institutional relations and positions come together to design plan-making processes and develop contents and strategies for the management of spatial change. This process generates not merely formal outputs in terms of policy and project proposals, but a decision framework that may influence relevant parties in their future investment and regulation activities. It may also generate ways of understanding, ways of building agreement, of organizing and of mobilizing to influence in political arenas". Kunzmann (2000) defines strategic spatial development planning as longer-term public sector led planning with a spatial dimension at the regional, national and European levels. From this limited overview of strategy making and strategic planning literature it becomes clear that, unlike the business literature (Mintzberg, 1994; Quin, 1980), most of the strategic planning literature considers strategy making as an integral part of strategic planning. The greatest emphasis is on the 'what' – i.e. the content - of strategy and strategic planning, using this planning as a mere technical instrument for achieving goals. Bryson and Roering (1988) and Poister and Streib (1999) emphasize the need to take the preferences and concerns of key stakeholders (senior level managers, elected officers) on board. Although Mintzberg et al. (1998) emphasize the fact that strategy making should be concerned only with process and content, Healey (1997b) defines strategic planning as a social process. In this way she puts a specific and very considerable emphasis on the 'how' – i.e. the process. We still need to highlight the differences between traditional spatial planning and strategic spatial planning.

IN WHAT SENSE IS TRADITIONAL SPATIAL PLANNING DIFFERENT FROM STRATEGIC SPATIAL PLANNING?

Traditional land use planning (see Figure 2), as more passive, pragmatic and localized planning, aims at controlling land use through a zoning system. Land use regulation, which in Europe has been typically plan-led (Davies et al., 1989), helps to steer

developments in a certain direction. Private and public investment projects have been (more or less) in the locations and on the terms outlined in planning strategies and zoning ordinances (see C.E.C., 1997). Cullingworth (1993) contrasts this tradition with U.S. local zoning systems, which are driven by concern for the specification of land rights rather than for managing the location of development (Healey, 1997a).

The land use plans abstract from real, historically determinate parameters of human activity and gratuitously assume the existence of transcendent operational norms. The whole apparatus of adverse bargaining, negotiation, compromise and deadlock, which normally surround the planning process, is undervalued. In the light of the challenges in Europe, a critical examination of the traditionally used tool-kit will be necessary not only to understand contemporary shifts on the part of policy makers from traditional land use plans and subsidy-based incentives to policies aimed at restoring cities and regions, but also in order to provide a substantial basis for the reformulation of a new type of efficient and effective strategic planning (see Figure 2) able to deal with these challenges.

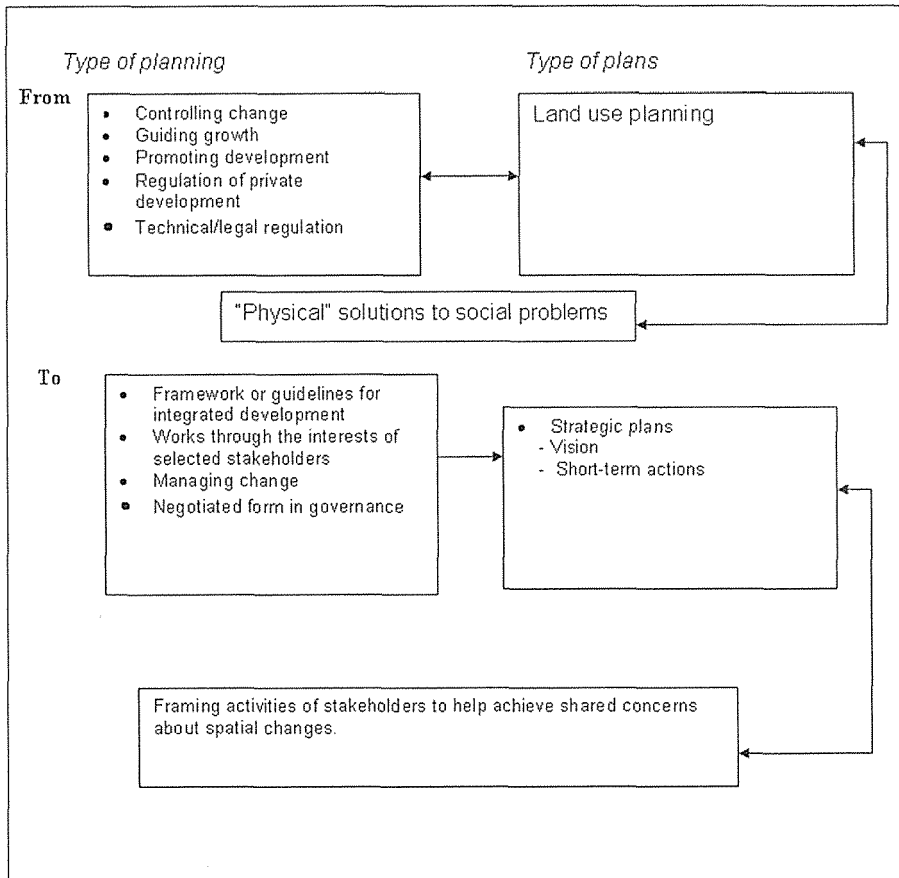

Figure 2. From traditional land use planning to strategic planning

The efforts underway in many parts of Europe to produce strategies for cities, sub-regions and regions (Healey et al, 1997; Salet and Faludi 2000; Albrechts et al, 2001; Albrechts et al, 2003) reorient spatial planning in the direction of a more strategic type of

planning. Often these efforts involve the construction of new institutional arenas within structures of government which are themselves changing. Their motivations are varied, but the objectives have typically been to articulate a more coherent spatial logic for land use regulation, for resource protection and for investments in regeneration and infrastructure. Before constructing an operational definition of strategic spatial planning, we need to reflect on some challenges spatial planning (in Europe) is facing.

CHALLENGES FOR STRATEGIC PLANNING IN EUROPE: RETHINKING PLACE, TERRITORY, AND GOVERNANCE IN AN EXPANDING EUROPE

There are several challenges in Europe. Some relate to dominant policy agendas in the European Union and nation states. The influence of the 'competitiveness' agenda has been widespread in Europe (CEC, 1991; 1994; 1999), underpinning much investment in infrastructure and urban redevelopment. The focus on city and region relates to well-established arguments about the importance of 'place qualities' in development. In Europe, the environmental agenda is strong, linked in part to the environmental movement's emphasis on sustainable resource use and in part to citizen movements concerned with the quality of life in specific places (see Hall & Pfeiffer, 2000). This 'place focus' in turn is linked to a political-cultural momentum to reassert the importance of regional/ local identity and image in the face of European 'integration' and globalization.

All this is complemented by the agenda of government reorganization. Forms of 'multi-level governance' have a long history in Europe. Contemporary efforts at 're-scaling' involve a double movement: reducing hierarchies of levels while at the same time building stronger institutional capacity at the regional and sub-regional levels, a process which sometimes involves trans-national cooperation. This is associated with the search for new concepts to drive policy integration, (see Wilkinson & Appelbee, 1999). 'Sustainable development' has become a widely used concept expressing the potential for creating a positive-sum strategy combining economic, environmental and social objectives in their spatial manifestation. 'Territorial development' holds out the promise of providing a more effective means of integrating economic, environmental, cultural and social policy agendas as these impact on localities and of translating this concept into specific investment programmes and regulatory practices (Albrechts et al., 2003). Strategic frameworks and visions for territorial development, with an emphasis on place qualities and the spatial impacts and integration of investments, complement and provide a context for specific development projects. They also carry a potential for a 'rescaling' of issue agendas down from the national or state level and up from the municipal level. This search for new scales of policy articulation and new policy concepts is also linked to attempts to widen the range of actors involved in policy processes, with new alliances, stakeholder partnerships and consultative processes (Healey et al, 1997; Albrechts et al, 2001; Albrechts et al, 2003). A territorial focus also provides a promising basis for encouraging levels of government to work together (multi-level governance) and in partnership with actors in diverse positions in the economy and civil society (Albrechts, 1999; Furst, 2001; Kunzmann, 2001). Besides the construction of an operational definition of strategic planning (the 'what'), we also need to formulate some principles (the 'how') for a 'new style' of strategic planning to respond to these challenges.

TOWARDS A WORKABLE DEFINITION

Reflecting on the challenges that (European) spatial planning is facing and relying on the experience accumulated from planning practice, a study of the planning literature leads us to the following definition of strategic spatial planning for the public sector as a process:

- which is focused on a limited number of strategic key issue areas (Quinn, 1980; Poister and Streib, 1999; Bryson & Roering, 1988), which takes a critical view of the environment in terms of determining strengths and weaknesses in the context of opportunities and threats (Kaufman & Jacobs, 1987), and which studies the external trends, forces (Poister & Streib, 1999) and resources available (Quinn, 1980);
- which identifies and gathers major stakeholders (public and private) (Bryson & Roering, 1988; Granados Cabezas, 1995);
- which allows for a broad (multi-level governance) and diverse (public, economic, civil society) involvement during the planning process;
- which develops a (realistic) long-term vision/perspective and strategies (Healey, 1997a,b; see also Mintzberg, 1994) at different levels (Quinn, 1980; Albrechts et al, 2003), taking into account the power structures (Sager, 1994; Poister & Streib, 1999; Albrechts, 2003a), uncertainties (Quinn, 1980; Friend and Hickling, 1987) and competing values; which designs plan-making structures and develops content (Mintzberg et al, 1998) images and decision frameworks (Faludi and Van der Valk, 1994) for influencing and managing spatial change (Healey, 1997a);
- which is about building new ideas (Mintzberg et al, 1998) and processes that can carry them forward (Mintzberg, 2002), thus generating ways of understanding, ways of building agreements, and ways of organizing and mobilizing for the purpose of exerting influence in different arenas (Healey, 1997b);
- which, both in the short and the long term, is focused on decisions (Bryson, 1995), actions (Mintzberg, 1994; Faludi & Korthals Altes, 1994), results (Poister & Streib, 1999) and implementation (Bryson & Roering, 1988; Bryson, 1995), and incorporates monitoring, feedback and revision.

In this definition, strategy making is embedded in strategic (spatial) planning. This may seem to some people an unnecessarily broad definition of the term. We think, however, that the many experiences documented in the planning literature (Healey et al, 1997; Albrechts et al, 2001; Albrechts et al, 2003) back up this broader view. The definition also implies that strategic (spatial) planning is not a single concept, procedure or tool. In fact it is a set of concepts, procedures, and tools that must be tailored carefully to whatever situation is at hand if desirable outcomes are to be achieved (Bryson and Roering, 1996). Strategic planning is as much about process, institutional design and mobilization as about the development of substantive theories. Content is related to the strategic issues selected in the process. One dimension of the process is the deep value given to the qualities of place and the appreciation of their diversity (Healey, 1997b); another dimension is focused more on integrated socio-economic courses of action that supersede the mere focus on land use (traditional planning). The capacity of strategic spatial planning systems to deliver the wished-for outcome is dependent not only on the system itself, but also on the conditions underlying it (see also Mintzberg, 1994). These conditions – including public and professional attitudes towards spatial planning (in terms of planning content and process) and the political will on the part of the institutions involved in setting the process in motion (Granados-Cabezas, 1995) – affect the ability of planning systems to implement the chosen strategies. The steps required to deliver and to implement the wished-for spatial outcome vary according to the underlying structure.

PRINCIPLES AND POINTS OF DEPARTURE FOR CHANGE

Just as in general planning, there are different traditions of strategic planning. We therefore exemplify our 'new style' of strategic planning in terms of values, approach and process. To keep planning from becoming more concerned with how to plan rather than

with the content of planning, substantive rationality (Mannheim) or value rationality (Weber) are (re)introduced (De Jouvenel, 1964; Ozbekhan, 1969). This is needed to counteract the pure instrumental rationality that encourages an analysis of trends and extrapolates them in order to arrive at conceptions of social and economic futures. The introduction of value rationality is thus a clear reaction against a future that extrapolates the past and maintains the status quo. Speaking of values (for instance spatial quality, *subsidiarity*) is a way of describing the sort of place we want to live in, or think we should live in. The focus on the spatial relations of territories allows for a more effective way of integrating different agendas as these agendas impact on localities. The values and the images of what a society wants to achieve are defined in the planning process. Values and images are not generated in isolation but are - within a specific context - created and given meaning. They are validated by traditions of belief and practice, and are reviewed, reconstructed and invented through collective experience (see Ozbekhan, 1969, but also Foucault, 1980, p.11 and Elchardus et al., 2000, p.24). Just as there are many traditions and collectivities, so also there are many images of what communities want to achieve (see Weeks, 1993). The opportunities for implementing these images are not equal. Some individuals and groups have more resources and power, which allows them to pursue their images. To give power to the range of images in a planning process requires a capacity to listen, not just for the expression of material interest, but also for what people care about, including the rage felt by many who have grown up in a world of prejudice and exclusion, of being the outsider, 'the other' (Forester, 1989, Healey, 1997). At the core of this process is a democratic struggle for inclusiveness in democratic procedures, for transparency in government transactions, for accountability of the state and planners to the citizens they work for, for the right of citizens to be heard and to have a creative input in matters affecting their interests and concerns at different scale levels and for reducing or eliminating unequal power structures between social groups and classes (see also Friedman & Douglas, 1998). Forester (1989) and Albrechts (1999) stress in this respect that the planners are not only instrumental, and their implicit responsibility can no longer simply be to 'be efficient', to function smoothly as neutral means to given (and presumably well-defined) ends. Planners must be more than navigators who keep their ship on course. They must be deeply involved in formulating that course (Forester, 1989) and they must become an active force in providing direction for change by using the power available to them to anticipate and to counter the efforts of interests that threaten to make a mockery of the democratic planning process by misusing their power.

Open dialogue, accountability, collaboration and consensus building have become key concepts. An open dialogue may have advantages as new people, new alliances, new networks and new ideas are brought together and as new arenas (see Bryson and Crosby, 1992) are provided in which strategy articulation takes place. The institutional capacity of a place/community is built up by means of these arenas, taking into account the very unequal balances of power. Moreover, these arenas may enable processes and may provide some initial form of a social basis reflecting plurality and diversity (see Sandercock, 1998). Developments toward more direct forms of democracy and the focus on debate, public involvement and accountability - even with the best intentions - contain the danger of making democratic public involvement more and more dependent on knowledge and skills that only the more highly educated possess (see Benveniste, 1989 p.67). These developments may contribute to the conversion of socio-economic inequality into political inequality. Research (Elchardus & al, 2000) on public involvement in a local referendum illustrates that the more highly educated were twelve times overrepresented. Therefore empowerment is needed for ordinary citizens and deprived groups to overcome the structural elements of unequal access to and distribution of resources, and to overcome inequalities in social position, class, skills, status, gender and financial means.

EMERGING NEW DISCOURSE

The style of strategic (spatial) planning we propose moves away from the idea of government as the mobilizer of the public sector and the provider of solutions to problems, towards an idea of governance as the capacity to substantiate the search for creative and territorially differentiated solutions to problems/challenges and for a more desirable future situation through the mobilization of a plurality of actors with different and even competing interests, goals and strategies (see also Balducci & Fareri, 1999). This implies a degree of selectivity (means are limited) and the mutual dependency of actors, which means that problems cannot be solved and challenges cannot be met by just one actor. They require the prospect of a win-win situation and the involvement of actors on an equal basis.

Strategic planning focuses on integration (in its three dimensions): content, organizational, instrumental (legal and budget). These three dimensions can be distinguished for analytical reasons but they cannot be separated in planning and policies.

Delivering on the concerns discussed implies the development of a different strategic planning capacity (see Figure 3) that has the ability, in an open and creative way, to construct alternative futures and to respond to the growing complexity, to new demands on traditional representative democracy and to prevailing power structures.

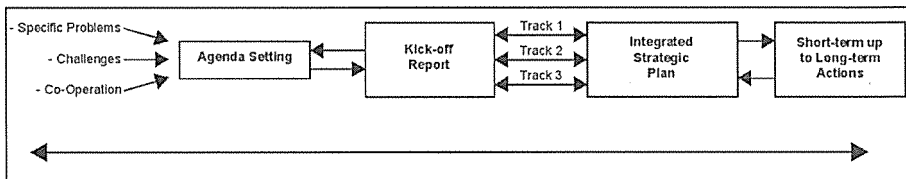

Figure 3. Possible macro-structure for the overall strategic planning process.

Four tracks (Albrechts et al, 1999; see also Van den Broeck, 1987; 2001) have been proposed: one for the vision, one for the short-term and long-term actions, a third for the involvement of the key actors, and finally a fourth track for a more permanent process (mainly at the local level) involving the broader public in major decisions (see Figure 4). The proposed tracks may not be viewed in a purely linear way. The context forms the setting of the planning process but also takes form and undergoes changes in the process (see Dyrberg, 1997). In the first track the emphasis is on the long-term vision. The vision is constructed (communicative rationality) in relation to the social values (value rationality) to which a particular environment is historically committed (see Ozbekhan, 1969). The creation of a vision is a conscious and purposive action to represent values and meanings for the future. Power is at the heart of these values and meanings (strategic rationality). This track involves plan-making and formal decision-making. Track 2 concerns acting in such a way as to make the future conform to the vision constructed in track 1 and to tackle problems in view of this vision. To avoid pure utopian thinking, the views of social critics such as Harvey, Friedmann, and Krumholz have been integrated into the first track. In track 2 the four types of rationality interrelate. Just as traditional spatial planning has almost no potential for concretizing strategies, so also track 3 involves relevant actors needed for their substantive contribution, their procedural competences and the role they might play in acceptance, in getting basic support and in providing legitimacy. Both the technical skills and the power to allocate sufficient means to implement proposed actions are usually spread over a number of diverse sectors, actors and departments. Integration in its three dimensions – substantive, organizational and instrumental (legal, budget) – is at stake here.

The fourth track is about an inclusive and more permanent empowerment process (Forester, 1989; Friedmann, 1992) involving citizens in major decisions. In this process, citizens learn about one another and about different points of view, and they come to reflect on their own points of view. In this way a store of mutual understanding can be built up, a sort of 'social and intellectual capital' (see Innes, 1996).

To make formal decision-making and implementation more responsive to the context and to the agreements reached during the plan-making process, the four-track approach invites politicians, citizens, sector experts and the arenas in which they meet to be active from start to finish in the entire process, including the agenda setting, the design of plans, the political ratification and the practical implementation (see also Flyvbjerg, 2002). In this way, the arenas are used not as locations devoid of power, but rather as vehicles that acknowledge and account for the working of power and for the passionate commitment of planners and other actors who care deeply about the issues at hand (Flyvbjerg, 2002). The proposed four-track approach cannot change the power relations, but we are confident (see also Forester, 1989; Sager, 1994; Innes, 1994; Healey, 1997a) that empowerment, as developed in track 4, supports wider, collective efforts to change such relations.

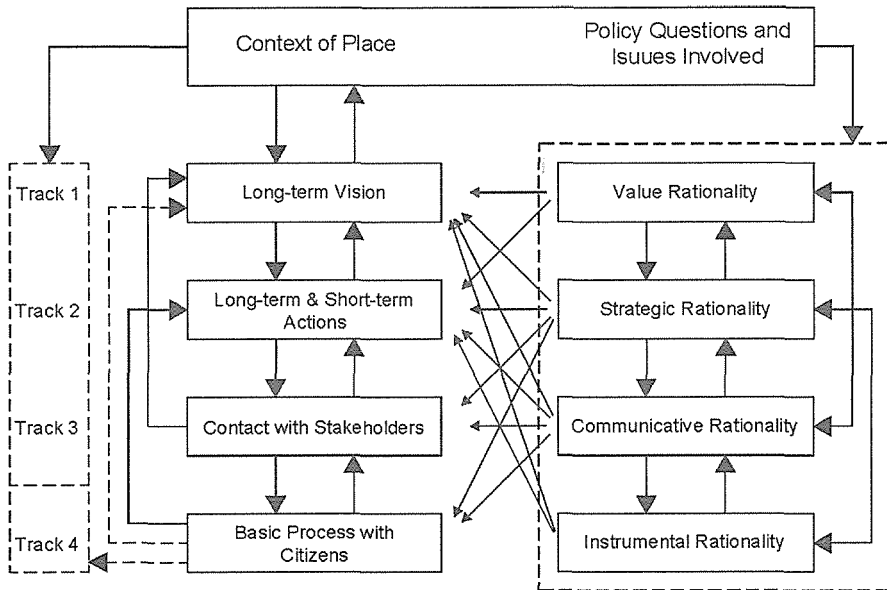

Figure 4. Four-track approach with tentative integration of different concepts of rationality

The end product consists of an analysis of the main processes shaping our environment, a dynamic, integrated and indicative long-term vision (frame), a plan for short-term and long-term actions, a budget and a strategy for implementation. By introducing value rationality, this approach transcends mere contingency planning (for contingency planning see Alexander, 1988; Sager, 1994). The output of the process constitutes a consensus or (partial) disagreement between the key actors. For the implementation, credible commitments to action engagement (commitment package) are needed where planners, citizens, the private sector and different levels of governance enter moral, administrative and financial agreements to realize these actions (see also the social contract/ collective spatial agreement by Granados Cabezas, 1995; Albrechts, 1995; Van den Broeck, 1996).

All of this requires a clear view of the mandates and responsibilities of all actors. Key actors who take part in the discussions bring the consensus/disagreement before the formal institutions (city council, parliament) and before sectoral departments and private institutions/agents in charge of implementation. This may stimulate a fair communication of the discussions that took place in the plan-making process, and a refined articulation of meaning, visions and policy ideas constructed during this process (see also Bryson & Crosby, 1992).

At the start of the process, the relevant actors must become conscious of the unequal distribution of power in all stages of the planning process. This means that the strategic rationality of actors (individual, group, institutional, corporate) who calculate the feasibility of realizing their interests as opposed to the interests of their opponents must interrelate with the communicative rationality. A process solely dominated by experts and powerful actors must be avoided. This approach implies a minimal willingness to tackle the problems through interactive policy processes that allow others to have a say in their own policy domain. It also implies a willingness to accept decisions made through a network organization, including decisions that may depart from a generic policy. This is proving to be a very critical issue for traditional actors.

CONCLUSION

So what is the difference that 'new strategic planning' makes? A first difference is related to time. It means that time flows from the 'invented' future, which challenges conventional wisdom, toward and into the experienced present. This means inventing a world that would not otherwise be (Ozbekhan, 1969; Mintzberg et al, 1998). New strategic planning 'creates' a future environment, but all decisions are made in the present. This means that over time the strategic planning process must stay abreast of changes in order to make the best decisions it can at any given point. It must manage, as well as plan, strategically. Second, this 'created future' has to be placed within a specific context (economic, social, political, power), place, time and scale regarding specific issues and a particular combination of actors. It provides the setting for the process but also takes form, undergoes changes in the process.

All this must be rooted in an understanding of the past. Third, new strategic planning is centered on the elaboration of a mutually beneficial dialectic between top-down structural developments and bottom-up local uniqueness. Indeed, a mere top-down and centrally organized approach runs the danger of overshooting the local, historically evolved and accumulated knowledge and qualification potential, while a one-dimensional emphasis on a bottom-up approach tends to deny – or at least to underestimate – the importance of linking local traditions with structural macro-tendencies (Albrechts & Swyngedouw, 1989). Fourth, new strategic planning is selective and oriented to issues that really matter. As it is impossible to do everything that needs to be done, 'strategic' implies that some decisions and actions are considered more important than others and that much of the process lies in making the tough decisions about what is most important for the purpose of producing fair, structural responses to problems, challenges, aspirations, and diversity. Fifth, new strategic planning is about joint decision-making and integrated action. Territorial development may provide a more effective way of integrating agendas and actions at different levels of governance and of integrating other actors into civil society. Sixth, new strategic planning relates to implementation. Things must get done! This is seen as the pattern of purposes, policy statements, plans, programmes, actions (short, medium and long-term), decisions and resource allocation that defines what a policy is in practice, what it does, and why it does it – from the points of view of various affected publics (Bryson & Crosby, 1992, 296). This stresses the need to find effective connections between political authorities and implementation actors (officers, individual

citizens, community organizations, private corporations and public departments) (see Hillier, 2002; Albrechts, 2003b).

Strategic spatial planning is not just a contingent response to wider forces, but is also an active force in enabling change. This strategic planning cannot be theorized as though its approaches and practices were neutral with respect to class, gender, age, race and ethnicity (Sandercock, 1998; Albrechts, 2002). All of these factors, of course, have an impact on the role, the position and the skills of strategic planners. Strategic planners have on several occasions acted as catalysts (Mintzberg, 1994; Albrechts, 1999), as counterweights, and as initiators of change (Krumholz, 1982; Albrechts, 1999). They mobilize and build alliances. They present real political opportunities, learning from action not only what works but also what matters. They substantiate change and refuse to function smoothly as neutral means to given and presumably well-defined ends. The 'new style' of strategic planning presented in this paper is conceived of as a democratic, open, selective and dynamic process. It produces a vision for placing problems, challenges and short-term actions within the framework of a revised democratic tradition. It produces a vision to frame problems, challenges and short-term actions within a revised democratic tradition. A dissection of the process reveals the key elements that underlie this strategic planning: strategic planning involves content and process, static and dynamics, constraint and aspiration, the cognitive and the collective, the planned and the learned, the socio-economic and the political, the public and the private, the vision and the action, the local and the global, legitimacy and a revised democratic tradition, values and facts, selectivity and integrativity, equality and power, long term and short term. Strategic planning does not flow smoothly from one phase to the next. It is a dynamic and creative process. The new points of view and facts that come to light today might very well alter certain decisions made yesterday. This 'new style' of strategic planning demands a decision-making style in which the stakeholders become more actively involved in solving policy problems on the basis of a joint definition of the actual situation and of the sharing of interests, aims and relevant knowledge. Active involvement, open dialogue, accountability, collaboration and consensus building become key terms in most of the planning discourse. This implies collaboration on equal terms in all phases of the strategic planning process. 'Building trust' becomes a buzz phrase. This building of trust also means establishing a minimal willingness to tackle problems and challenges through interactive policy processes that allow others to have a say in their own policy domain. Moreover, it presupposes a willingness to accept decisions made through a network organization, including decisions that may depart from a generic policy.

The critical question of the leverage that these strategic spatial planning exercises will achieve over time must be raised. Do they have the persuasive power to shift territorial development trajectories or, as some argue (Kunzmann 2001a,b, c), are they little more than a cosmetic veil to hide the growing disparities evolving within Europe? The European experiences (Healey et al, 1997; CEC, 1999; Albrechts et al, 2002; Albrechts et al, 2003) provide a fertile laboratory for advancing the understanding of the nature and potential of strategic spatial frameworks and strategies for 21st century conditions.

I have applied the 'lens' of a reflective practitioner to the strategy-making and (strategic) planning literature in an effort to broaden the literature and to include the works of strategic business people and critical theorists who are addressing our postmodern world in constructive and progressive ways, addressing both what is wrong with our cities and regions and what is wrong with our ways of seeing their future, as well as what is wrong with our ways of approaching their problems and challenges. Strategic planning case studies (Healey et al, 1996; Albrechts, 1999; Albrechts et al, 2003) illustrate innovative practices. D. Schön (1984) sees a need for inquiring into the epistemology of practice, for making sense of what has been learned in action in relation to a wider context, and for testing the depth and comprehensiveness of these practices. This would help efforts

to evaluate and make sense of these practices in relation to a wider (theoretical) context. Abstract conceptualization and generalization of the accumulated knowledge of learning in action may help theorists to see some of what can be learned from practice. Strategic planners, on the other hand, can be inspired and guided by new emerging theories.

REFERENCES

- ALBRECHTS, L. (1995): Bâtir le visage d'une région, in *DISP*, 122, pp. 29-34.
- ALBRECHTS, L. (1999) Planners as catalysts and initiators of change. The new Structure Plan for Flanders. in *European Planning Studies*, vol. 7, no. 5., pp. 587-603.
- ALBRECHTS, L. (2002): The planning community reflects on enhancing public involvement. Views from Academics and Reflective Practitioners, *Planning Theory & Practice*, vol. 3 (3), pp. 331-347.
- ALBRECHTS, L., (2003a): Planning and power: Towards an emancipatory approach. Forthcoming in *Environment and Planning C*.
- ALBRECHTS, L., (2003b): Planning versus Politics. *Forthcoming in Planning Theory*.
- ALBRECHTS, L., SWYNGEDOUW, E., (1989): The challenges for a regional policy under a flexible regime of accumulation. ALBRECHTS, L., MOULAERT, F., ROBERTS, P., SWYNGEDOUW, E. (1989) (eds) *Regional Policy at the Crossroads*. Jessica Kingsley, London.
- ALBRECHTS, L., LEROY, P., TATENHOVE, J., VAN DEN BROECK, J., VERARCHTERT, K. (1999): *Geïntegreerd Gebiedsgericht Beleid: een methodiek (Integrated Territorial Policy: A Methodology)*, Ministry of the Flemish Community. Brussels.
- ALBRECHTS, L., ALDEN, J., DA ROSA PIRES, A. (2001) (eds) *The Changing Institutional Landscape of Planning*. Aldershot, Ashgate.
- ALBRECHTS, L., HEALEY, P., KUNZMANN, K. (2003): Strategic spatial planning and regional governance in Europe, in *JAPA*, no. 2, , pp. 113-129.
- ALEXANDER, E. (1988): After rationality. Towards a Contingency Theory for Planning. *Society*, 26.1, pp 15-19
- BALDUCCI, A. FARERI, P. (1999): Consensus-building, urban planning policies, and the problem of scale: examples from Italy in Coenen, F., Huitema, D., O'Toole, L., (Eds) 1999. *Participation and the Quality of Environmental Decision making*. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht pp 163-178.
- BATLEY, R., STOKER, G. (eds.) (1991): *Local Government in Europe*. London: Macmillan.
- BENVENISTE, G. (1989): *Mastering the Politics of Planning*, San Francisco: Jossey-Bass.
- BREHENY, M., (1991) The renaissance of strategic planning? *Environment and Planning B: Planning and Design*. Vol. 18, pp 233-249.
- BRYSON, J.M. (1988): *Strategic Planning for Public and Non-profit Organizations*. San Francisco: C.A.: Jossey-Bass.
- BRYSON, J.M. and ROERING, W.D. (1988): Initiation of Strategic Planning by Governments, *Public Administration Review* 48, pp. 995-1004.

- BRYSON, J., CROSBY, B. (1992): *Leadership for the Common Good. Tackling Public Problems in a Shared-Power World*, San Francisco: Jossey-Bass.
- BRYSON, J.M. and ROERING W.D. (1996). Strategic Planning Options for the Public Sector, in PERRY, J.L. (Ed.): *Handbook of Public Administration*, 2nd Ed., San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- CEC. (1991) *Europe 2000: Outlook for the Development of the Community's Territory*, Luxembourg: Office for the official publications of the European Communities.
- CEC. (1994) *Europe 2000+ Cooperation for European Territorial Development*, Luxembourg: Office for the official publications of the European Communities.
- CEC. (1997). *The E.U. Compendium of spatial planning systems and policies*, Luxembourg: Office for the official publications of the European Communities.
- CEC. (1999). *European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU*, Luxembourg: Office for the official publications of the European Communities.
- Committee for Spatial Development (1999): *The European spatial development perspective*, Luxembourg, European Commission.
- CULLINGWORTH, J.B. (1993). *Planning Control in Comparative Context*. London: Routledge.
- DAVIES, H., D. EDWARDS, A. HOOPER, J. PUNTER (1989): *Planning Control in Western Europe*. London: H.M.S.O.
- DE JOUVENEL, B. (1964): *L'art de la conjecture*. Monaco: Du Rocher.
- DIAMOND, D. (1979): The uses of strategic planning: The example of the National Planning Guidelines in Scotland, *Town Planning Review*, 50, pp. 18-25.
- DYRBERG T.B. (1997) *The Circular Structure of Power*. London: Verso.
- EADIE, D.C. (1983): Putting a Powerful Tool to Practical Use: The Application of Strategic Planning in the Public Sector, *Public Administration Review*, vol. 43, pp. 447-452, cited in BRYSON J. & ROERING W. (1988), p. 995.
- ELCHARDUS, M., HOOGHE, M., SMITS, W., (2000): De vormen van middenveld participatie in ELCHARDUS, M., HUYSE, L., HOOGHE, M., (Eds) *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen*, Brussels: VUB Press, pp 15-46
- ESPING-ANDERSON, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- FALUDI, A., KORTHALS ALTES W. (1999): Evaluating communicative planning: a revised design for performance research, in *European Planning Studies*, vol. 2, no. 4, pp. 403-418.
- FALUDI, A., VAN DER VALK, A. (1994): *Rule and Order. Down Jones-Irwin. Dutch Planning Doctrine in the Twentieth Century*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- FALUDI, A., WATERHOUT, B. (Eds) (2002): *The Making of the European Spatial Development Perspective*, London: Routledge.
- FLYVBJERG, B., (2002) Bringing power to planning research. One Researcher's Praxis Story, in *Journal of Planning Education and Research*, vol. 21.4, pp. 357-366.
- FORESTER, J. (1989): *Planning in the Face of Power*, Berkeley, California: University of California Press.

- FOUCAULT, M. (1980): *The History of Sexuality*, New York, Vintage.
- FRIEDMANN, J. (1992): *Empowerment: The Politics of Alternative Development*, Oxford, Blackwell.
- FRIEDMANN, J. (2003): Hong Kong, Vancouver and Beyond: Strategic Spatial Planning and the Longer Range forthcoming in *Planning Theory & Practice*
- FRIEDMANN, J., DOUGLAS, M.(1998) 'Editor's Introduction', in M. DOUGLAS & J. FRIEDMANN, *Cities for Citizens*, Chichester, John Wiley & Sons.
- FRIEND J., HICKLING, H. (1987: *Planning under Pressure*, Pergamon Press, Oxford.
- FÜRST, D.(2001): Regional governance. Ein neues Paradigma der Regionalwissenschaften, *Raumforschung und Raumordnung*, no. 5-6; pp. 370-380.
- GRANADOS CABEZAS V. (1995): Another methodology for local development? Selling places with packaging techniques: a view from the Spanish experience of city strategic planning, in *European Planning Studies*, vol. 3, no. 2, pp. 173-187.
- HALL, P., PFEIFFER, U. (2000): *Urban Future 21*. London, Spon.
- HART, D.A. (1976): *Strategic Planning in London*, Oxford, Pergamon Press.
- HEALEY, P. (1997a): *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*, London, Macmillan Press.
- HEALEY, P. (1997b): An institutionalist approach to spatial planning, in P. Healey, A. Khakee, A. Motte and B. Needham (1997), *Making Strategic Spatial Plans. Innovation in Europe*, pp. 21-36, London, U.C.L. Press.
- HEALEY, P., KHAKEE, A., MOTTE, A. NEEDHAM, B. (1997) *Making Strategic Spatial Plans. Innovation in Europe*, London, U.C.L. Press.
- HILLIER, J., (2002): *Shadows of Power*. Routledge, London
- INNES, J. (1994): *Planning Through Consensus-Building/ a New View of the Comprehensive Planning Ideal*, Berkeley, University of California, (URD).
- INNES, J. (1996): Planning through consensus-building, a new view of the comprehensive planning ideal, *Journal of the American Planning Association*, vol. 62 (4), pp. 460-472.
- INNES, J. and BOOHER, D.E. (1998): *Network Power and Collaborative Planning. Strategy for the Informational Age*. Paper presented at the A.C.S.P. Congress, Pasadena, November 5-8.
- KAUFMAN, J.L. and JACOBS, H.M. (1987): A public planning perspective on strategic planning, *JAPA*, 53 (1): pp. 21-31.
- KAUFMAN, J.L. and JACOBS, H.M. (1996): A public planning perspective on strategic planning, in: S. Campbell and S. Fainstein (Eds.) (1996) *Readings in Planning Theory*. , pp. 323-343, Oxford, Blackwell Publishers.
- KRUMHOLZ, N. (1982): A retrospective view of equity planning, Cleveland, 1969-1979, *Journal of American Planners Association*, 48(4), pp. 163-174.
- KREUKELS, A. (2000): An Institutional Analysis of Strategic Spatial Planning: The case of Federal Urban Policies in Germany, in SALET, W., FALUDI, A. (Eds): *The Revival of Strategic Spatial Planning*, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Amsterdam, pp. 53-65.

- KUNZMANN, K. (2000) Strategic Spatial Development through Information and Communication, in SALET, W. FALUDI, A. (eds): *The Revival of Strategic Spatial Planning*, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences. Amsterdam, pp 259-265
- KUNZMANN, K. (2001a): L'aménagement du territoire en Allemagne: Une discipline sans utopias? *Territoires 2020*, nr. 4, pp. 101-1156.
- KUNZMANN, K. (2001b): State Planning: A German success story? *International Planning Studies*, 6 (2), pp.153-166.
- KUNZMANN, K. (2001c): The Ruhr in Germany: A laboratory for regional governance. In ALBRECHTS, L., ALDEN, J. & A. DA ROSA PIRES (eds): *The Changing Institutional Landscape of Planning*, Aldershot: Ashgate, pp. 133-158.
- MASTOP, (1998): National planning. New institutions for integration. Paper for the XII AESOP Congress, Aveiro.
- MINTZBERG, H., (1994): *The Rise and Fall of Strategic Planning*. New York, The Free Press.
- MINTZBERG, H; (2002): Five Ps for strategy, in MINTZBERG, H., LAMPEL, J., QUIN, J.B., GOSHAL, S.: *The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases*, New Jersey: Prentice Hall, pp. 3-9.
- MINTZBERG, H., AHLSTRAND, LAMPEL, J. (1998): *Strategy Safari. A Guided Tour through the Wilds of Strategic Management*, New-York, The Free Press.
- MOTTE, A. (1994): Innovation in development plan-making in France 1967-1993 in HEALEY, P.(ed): Working Paper 42 Department of Town and Country Planning, University of Newcastle upon Tyne, pp. 90-103.
- NEWMAN, P., THORNLEY, A. (1996) *Urban Planning in Europe*, London, Routledge.
- OZBEKHAN, H. (1969) Towards a general theory of planning, in JANTSCH, E. (ed.): *Perspective of Planning*, Paris, OECD, pp. 45-155.
- POISTER, T.H. and STREIB, G. (1999): Strategic Management in the Public Sector: Concepts, Models and Processes. *Public Management and Productivity Review*, 22(3), pp. 308-325.
- QUINN, J.B. (1980): *Strategies for Change: Logical Incrementalism*, Down Jones-Irwin, Homewood.
- SAGER, T. (1994): *Communicative Planning Theory*, Avebury: Aldershot.
- SALET, W., FALUDI, A. (2000) (Eds): *The Revival of Strategic Spatial Planning*, Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, pp. 1-10.
- SANDERCOCK, L. (1998) Towards Cosmopolis. Planning for Multicultural Cities. Chichester, John Wiley & Sons.
- SCHARPF, F.W., SCHNABEL, F. (1978): Durchsetzungsprobleme der Raunordnung im öffentlichen Sektor, in *Informationen zur Raumentwicklung*, 1: pp. 19-28.
- SECCHI, B.,(1986):Una nuova forma di piano,*Urbanistica* 82, 6-13
- VAN DEN BROECK, J. (1987): Structuurplanning in praktijk: werken op drie sporen in *Ruimtelijke Planning II.A.2.C*, pp. 53-119
- VAN DEN BROECK, J. (1996), Pursuit of a collective urban pact between partners, paper for the 31st IsoCaRP International Congress, Sydney, Australia, September.

VAN DEN BROECK, J. (2001): Informal Arenas and Policy Agreements Changing Institutional Capacity. Paper for the First World Planning School Congress, Shanghai.

WEBSTER (1970): Webster's Seventh New Collegiate Dictionary, Springfield, Merriam Co.

WEEKS, J. (1993): Rediscovering values, in SQUIRES, J. (ed.): *Principled Positions. Postmodernism and the Rediscovery of Value*, London, Lawrence & Wishart.

WILDAVSKY, A., (1973) If planning is everything maybe it's nothing. *Policy Sciences* 4 pp. 127-153.

WILKINSON , D., APPELBEE, E.(1999) *Implementing Holistic Government*. The Policy Press, Bristol

YIFTACHEL, O. (1999): Planning Theory at a Crossroad: The Third Oxford Conference, in *Journal of Planning Education and Research*, vol. 18, no. 3, pp. 267-269.

NEW CHALLENGES FOR PLANNING THE CONTEMPORARY CITY

Alessandro BALDUCCI*

Abstract

The paper will address the topic of planning the contemporary city using as a frame of reference the city-region of Milan.

It is divided into four parts,

1. A vision from above: where using the case of Milan I will look at the physical form of the city holding that the contemporary city is a new phenomenon compared with the modern city. Images and pictures will be shown to demonstrate differences in this world wide process of urbanisation.

2. A vision from below: where I will be looking at three phenomena that justify the new urban form. These are the acceleration and movement, the fragmentation process and the network connections. For the first aspect I will illustrate all the different flows that characterise the contemporary city: movements of population, commuters, students, patients in hospitals, tourists and so on. Fragmentation will be examined looking at economic, social, political and administrative fragmentation. Network connection is what is linking "communities without propinquity".

3. Challenges, is the third part in which I will show the four most important issues we have to cope with to plan the contemporary city: (i) economic prosperity (ii) social cohesion (iii) territorial cohesion and (iv) environmental recovery

4. Policies and plans is the fourth conclusive part in which I propose the need to develop a new idea of planning for city-regions, based upon the idea of a vision which can go beyond the fragmented views of actors. A new vision of the economy, a new vision of the society, a new vision of the territory. What I hold is that the contemporary city and the new phase of the knowledge economy can reconcile what the modern city has separated: the perspective of an increased productivity, the perspective of an improved quality of the environment, the perspective of a more unbalanced society.

* Politecnico di Milano, Department of Architecture and Planning, Association of European Schools of Planning (AESOP)

**BÖLGESEL GELİŞME STRATEJİLERİ
VE
POLİTİKALARI**

AB'YE GİRİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE PLANLAMA HİYERARŞİSİ AÇISINDAN BÖLGE YÖNETİMİ

Sibel ECEMİŞ KILIÇ*

Abstract

Both the need of producing long-term solutions to the existing problems in regional level in Turkey and demand of the European Union require regional level planning approaches and organizational structuring. Regions, besides being an effective tool in strengthening central-local government relations and building a more democratic government structure, will have an important role in forming systematic integrity of planning. Searches for a regional organization model that was seen as a pre-conditions to make regional planning effective, were put on the agenda in certain times in Turkey. The evaluation of the different alternatives and proposals that were improved this matter constitute the subject of the study.

Özet

Hem Türkiye'de bölgesel düzeyde mevcut bulunan sorunlara uzun vadeli çözüm üretme gerekliliği, hem de Avrupa Birliği'nin talepleri, bölgesel düzeyde planlama yaklaşımlarını ve kurumsal yapılanmayı gerektirmektedir. Bölgeler, merkezi-yerel yönetim ilişkilerinin güçlendirilmesinde ve daha demokratik bir yönetim yapısının oluşturulmasında etkin bir araç olmalarının yanı sıra planlamanın sistematik bütünlüğünün kurulmasında da önemli bir rol üstleneceklerdir. Türkiye'de bölgesel planlamanın etkin hale getirilmesi için ön koşul olarak görülen bölgesel örgütlenmeye ilişkin arayışlar çeşitli dönemlerde gündeme gelmiştir. Bu konuda geliştirilmiş farklı öneri ve arayışların değerlendirilmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

GİRİŞ

Ulus-devlet sınırlarını aşan bölgesel bir birlik olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği bir yandan üst kademede yeni bir karar organının ortaya çıkışı ile merkezileşmeye neden olurken, diğer yandan "halka yakın bir Avrupa" hedefi ile ulus-devlet altında bir birim olan bölgeleri öne çıkararak ademi merkezîyetçiliği desteklemektedir.

* DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yardımcı Doçent Doktor

Adem-i merkezileştirme gerek kültürel, toplumsal ve etnik çeşitliliğin korunması açısından, gerekse de ekonomik gelişmişlik farklılıklarının azaltılması açısından bir gereklilik olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Birliğin yönetsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik hedeflerine ulaşılması adem-i merkezileştirme gerektirmektedir. Bu noktada da bölgeleri ve yerel yönetimleri güçlendirmeye ilişkin politikalar gündeme gelmektedir.

Türkiye için ise bölgeler sadece Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin bir parçası olarak değil, aynı zamanda planlama hiyerarşisi açısından da önem taşımaktadır. Bölgesel bir idarenin ya da yönetimin bulunmaması bu güne kadar yerel ve merkezi planlar arasında bağlantıyı sağlayacak olan bölge planlamasının kurumsallaşmasını güçleştirmiştir.

Ulusal ölçekteki planlarla yerel planlar arasındaki bağlantıyı kurmak ve ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması hedeflerini bir arada ele almak açısından uygun bir çerçeve sunan bölge ölçeğindeki planların hazırlanması, uygulanması ve istenen sonuçların elde edilebilmesinin ön koşullarından biri bölgesel ölçekte bir idarenin veya yönetimin varlığı olarak görülmektedir.

Bu nedenle bu çalışma kapsamında öncelikle AB ülkelerindeki bölgesel yönetim biçimleri ve planlamaya ilişkin sorumlulukları üzerinde durulacaktır. Ardından Türkiye'de bölgesel yönetimi gerekli kılan nedenler ortaya konularak, bölgesel yönetim biçimine ilişkin alternatifler değerlendirilecektir.

AB ÜLKELERİNDE BÖLGESEL YÖNETİM BİÇİMLERİ

Avrupa Birliği'nin yapısı temelde birlik, ulus devlet ve bölgeler olmak üzere üç basamaklı kabul edilmektedir. (Mengi, 1998) Avrupa Birliği'nin mevcut yapısı içinde yer alan tüm ülkelerde benzer bir yönetsel yapının ve bölgesel yönetim biçiminin varlığından söz edilemez. Üye ülkelerde bölgelerin varlığı ve yetkileri konusunda önemli farklılıklar gözlemlenmektedir.

Bunlar;

- planlama bölgesi niteliğinde, (kalkınma planlarının uygulanması ve planlanması amacıyla kurulmuş bölgeler)
- yönetsel birim olarak (devletin kamu hizmetlerini, özek dışında taşrada yerine getiren bölge örgütleri)
- özerk bir siyasi yerinden yönetim birimi olarak farklılaşmaktadır.

Avrupa Parlamentosunun 18 Kasım 1988'de onayladığı Bölgeselleştirme Şartında bölgeyi "coğrafi yönden, nüfusu kimi ortak özellikler taşıyan ayrı bir birim ya da yörelerin birlikte oluşturdukları bütüncül yapılar" olarak tanımlanmış ve ortak özelliklerinin de dil, kültür ve tarihsel gelenekler olduğu vurgulanmıştır.

Avrupa ülkelerinden Belçika ve Almanya federal devlet iken, diğerleri tekçi (üniter) devlet yapısına sahip olmalarına rağmen, ülkenin toprak bütünlüğü ve ulusal birliği konusunda ödün vermeksizin bölgeselleşmekte olan ülkelerdir. (Keleş, 2000, s.81)

Üye ülkelerin bazılarında bölgesel yönetimin özelliklerine kısaca göz atacak olursak;

Belçika: Belçika'da bölgeselleşme 1970'lerde gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile gündeme gelmiştir. Ancak Belçika'da 1994 tarihli yeni anayasa ile federal devlet biçimi kurulmuştur. (Nalbant, 1996) Belçika, ikili bir federal yapıya sahiptir. Ülke, üç bölge ile üç topluluktan oluşmaktadır.

Bölge yönetimlerinin yetkileri, ekonomi, enerji, istihdam, çevre koruma politikaları, kent ve bölge planlama, kamu konutları, içme suyu, belediye ve il yönetimlerinin finansman ve

denetimi gibi konuları kapsamaktadır. Toplulukların görev alanları içinde ise, kültür, eğitim, toplumsal hizmetler ve sağlık hizmetlerinin bir bölümü yer almaktadır. (Keleş, 2000, s.82)

Almanya: 1948'de eyalet sistemine geçilmiştir. 16 eyaletten oluşan federal bir devlettir. Eyaletlerde tarihsel sınırlar korunmuştur. Eyaletler açıkça federal parlamentoya bırakılmış olmayan her konuda yasama ve yürütme erklerine sahiptir, kendi anayasası, yasal sistemi ve bütçesi vardır.

"Eyaletler, kendi temsilcilerinden oluşan Federal Senato yolu ile federal düzeydeki yasama çalışmalarına katılırlar. Eyaletler ve federal devlet yasama yetkilerini paylaşmışlardır. Eyaletler 24 ayrı konuda federal hükümetin yasama yetkisini kullanmak istememesi durumunda yasa yapabilirler." (Keleş, 2000, s.82)

İspanya: İspanya'da bölgesel birimlerin (Navarre ve Bask Ülkesi, Katalonya, Galiçya) farklı kimliklerini korumuş olmaları federalizme yakın bölgesel devlet biçimlerinin benimsenmesine neden olmuştur. İspanyol Anayasası iki dereceli bir bölgeselleşme öngörerek, özel statülü özerk topluluklar ve olağan statülü özerk topluluklar tanımlamış ve olağan statülerin özel statülere dönüştürülmesini mümkün kılmıştır. Anayasa özerk toplulukların hangi konularda tam yetkili olduklarını göstermiştir. Turizm, kültür, toplumsal hizmetler, sağlık, ekonomik gelişme, çevrenin korunması, yerel yönetim sınırlarının saptanması vb. kimi görevleri ise özerk yönetimle paylaşmışlardır. Bu kümedeki görevler ilk kümedekinden çok sayıdadır. (Keleş, 2000, s. 82)

İtalya: İtalya'da bölgeler bir siyasal yerinden yönetim organıdır. "İtalyan bölgeselleşmesinin kaynağında kültürel ve etnik farklılıkları idari yapıya yansıtmak amacıyla çok, yerinden yönetimi ve yerel özerklikleri güçlendirme isteği yatmaktadır. Bunun sonucu olarak genelde bölgelerin sınırları etnik veya kültürel farklılıklar temelinde değil, idari sınırlar esas alınarak çizilmiştir." (Nalbant, 1996, s. 270)

İtalyan anayasası bölgeleri iki dereceli olarak düzenlenmiştir: özel bölgeler ve olağan bölgeler. 5 adet olan özel bölgeler hem tarihsel hem de kültürel olarak belirli özgülükler taşımakla birlikte 15 adet olan olağan bölgeler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Bölgeler yasama ve yürütme organı olarak işlev gören Bölge Meclisi, Bölge Cuntası ve Bölge Başkanı tarafından idare edilirler. Bölge meclisi bölgesel halk tarafından, bölge cuntası ve başkanı ise parlamentonun içinden seçilmektedir. Bölge başkanı, bölgeyi temsil ediyor olmasının yanı sıra merkezi idarenin bölgeye bırakılmayan idari görevleri yürütmek ve merkezi yönetimle eşgüdümü sağlamak gibi görevlere de sahiptir.

İngiltere: İngiltere(Birleşik Krallık), İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda olmak üzere dört ülkeden oluşmaktadır. Hem üniter bir devlet yapısına hem de güçlü bir yerel yönetim geleneğine sahip bir ülkedir. (Nadaroğlu&Varcan, 2002) İngiltere'de de 1960'ların başlarında, genel olarak görülen eğilime paralel olarak, ulusal kaynakların bölgelerarası dağılımını sağlamak ve bölgesel dengesizlik problemlerinin çözümü arayışı ile bölge planlama kurumları oluşturulmuştur. 1980'li yıllarda bölge planlamayı da kapsayan tüm planlama kademelerinde neo-liberal politikalar ve pazar mekanizması hakim olmuştur. Geleneksel olarak merkezi yönetim ağırlığını korumakla birlikte, 1980'li yılların sonlarından itibaren bölgeselleşmenin önemi ve bölge planlaması yeniden keşfedilmiştir. 1990 sonrasında, planlama hiyerarşisi dört kademeli yönetim hiyerarşisi ile tutarlı olarak geliştirilmiştir. (Merkez, bölge, yerel, kent ölçeklerinde)

Fransa: Fransa'nın çok etnikli yapısı ve geleneksel olarak belirli yörelerinde genelden farklı özelliklerin yaşaya gelmesi, bölgesel akımları destekleyen bir süreç olmuştur. Fransa da bölgeselleşme sürecinin merkezden etkinliğinden uzaklaşarak yerele yakınlaşan bir şekilde aşamalı biçimde geliştiği söylenebilir.

1982'de planlama ve yönetsel hiyerarşide radikal değişikliklerle yetki desantrilize edilmiştir. Ekonomik etkinlik sınırları ile idari etkinlik sınırlarını üst üste düşüren ve şehirler bölgeleri oluşturan tezler ile bölge sınırlarını belirleme de tarihi gerçeklerden hareket etmeyi savunan tezlerin bir birleşimi ile ülke 22 bölgeye ayrılmıştır. (DPT, 2000) 1982 reformu sonrasında, Fransa'da kamu görevleri, özkesel yönetim, bölge yerel yönetimleri, iller ve belediyeler arasında yeniden paylaşılırken bölgeler genel yönetimin idari çerçevesi niteliğini korumuş fakat aynı zamanda ekonomik yönelişi, serbest idare ilkesine göre idare edilen bir yerel yönetim durumuna gelmiştir.

"Bölge yerel yönetimleri, sanayinin geliştirilmesi, toplumsal hizmetler, kültür, bilim, sağlık hizmetleri, bölge planlaması, mesleki öğretim gibi hizmetlerden sorumludur. Liselerin ve özel öğretim kurumlarının yapı ve tesislerinin sorumluluğu da bölgelerdedir." (Keleş, 2000, s.82)

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL ÖRGÜTLENMEYİ GEREKLİ KILAN NEDENLER

Bölgesel örgütlenme ihtiyacını ortaya çıkaran iki temel nedenden söz edilebilir; Planlamayı kademeli bir yapılanma ile bütünleştirmeyi mümkün kılacak bölge planlama aşamasının yönetsel gerekleri nedeniyle ve Türkiye'deki mevcut taşra yönetim yapısındaki çok başlılığın ve işbirliği ve dayanışma olanağını ortadan kaldıran dağınıklığın ortadan kaldırılması için bölgesel bir örgütlenmeye ihtiyaç vardır.

Anayasamızın 166.maddesine göre; "Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir."

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde ise ulusal planların yanı sıra bölgesel planların hazırlanmasının rolü büyük olacaktır. Kapsamı, ayrıntı düzeyi ve hedeflediği zaman dönemi açısından bir süreklilik gerektiren; bu nedenle de plana yönelik araştırmaların yapılmasında, planın hazırlanmasında, uygulanmasında ve takibinde kalıcı örgütlenmeleri gerektiren bölge planlamayı kendine özel bir teşkilat yapısı olmaksızın sürdürmek imkansız görülmektedir. "Bu bağlamda bölgesel planların hazırlanıp uygulanmasında, il ve bölge kuruluşlarının etkinlikleri arasında eşgüdümün sağlanmasında önemli bir rol oynayacak bölge düzeyinde yeni bir örgütlenmenin gerekliliği açıktır." (Polatlıoğlu, 1988, s.9)

Türkiye'de kent planlama için bir yönetim birimi olarak belediye, ülkesel plan için ise merkezi yönetim varken, bölge planlama için yönetsel bir kademe oluşturulamamıştır. İl düzeyindeki yönetsel örgütlenmenin ise bölge düzeyindeki planlamanın gereklerini karşılayamıyor olması nedeniyle, bölge planlama yönetsel karşılığı olmayan bir planlama kademesi haline gelmektedir.

Özelliği gereği bir alt kademedeki yönetsel yapı ile bütünleşemeyen bölge planlama, bir üst kademe ile yani merkezi yönetimle bütünleşmektedir. "Ülkesel plan bölgesel sorunlarla uğraşmakta, bölge planlaması kendi kademesinin karşılığı olan yönetsel ilişkilerden yabancılaştırmıştır." (Özşen, 1987, s. 11) Bu durumda ise hem merkezi yönetimin sorumluluğundaki ulusal ölçekli kalkınma planlarının hem de bölge planlarının istenen sonuçları elde etmede yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Planlama ile ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde kamusal hizmet üreten kurumlar arasında işbirliğinin sağlanması ile mümkündür. Türkiye'de taşra örgütlenmesinin "il"i temel alıyor olmakla birlikte zaman içerisinde gerek teknik nedenlerle, bakanların valileri devre dışı bırakarak doğrudan söz sahibi olma eğilimleri ile bölgesel nitelikli taşra kuruluşları il sistemi dışında yaygınlık kazanmıştır.

Bu süreç içerisinde, bölge kuruluşlarının oluşturulmasına ilişkin bir sistematığın bulunmamasından kaynaklanan özekselsel ve alansal farklılıklar, bölgesel ölçekte örgütlenmiş kuruluşlar arasında ortak hedefler doğrultusunda koordinasyon sağlanmasını olanaksız hale getirmiştir.

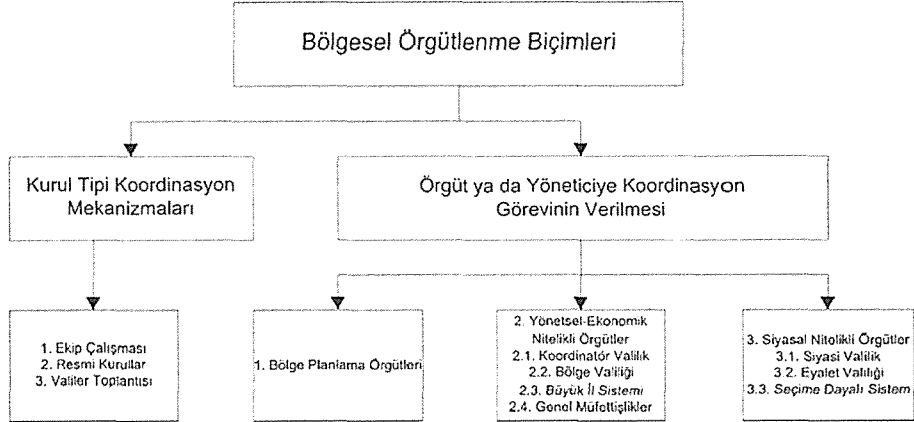
Taşra yönetim yapısında ortaya çıkan bu düzensizlik ve belirsizlik ortamı bir yandan bölgesel ölçekteki uygulamalarda koordinasyonu imkansız kılarken, diğer yandan da önemli görevler yüklenen il sisteminin bu görevleri yerine getirmeleri bu örgütlenmiş sistemi içinde olanaksız hale gelmiştir. Bu planlama kararlarının tutarlılığı ve uygulama bütünlüğü açısından en önemli sorun ve bölgesel bir örgütlenmeyi gerektiren temel neden olarak nitelenebilir.

TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL ÖRGÜTLENME BİÇİMİNE İLİŞKİN ALTERNATİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de gerek bölge planlama ihtiyaçları doğrultusunda, gerekse de yönetsel problemlerin çözümü amacıyla, çeşitli dönemlerde, geniş bir çerçeve içine yayılan bölgesel örgütlenme tasarısı ve önerileri gündeme gelmiştir.

Çeşitli nedenlerle bu güne kadar, çok farklı boyut ve nitelikler taşıyan bu önerilerden çoğunun üzerinde yeterince durulmamış ve hiçbirisi uygulama olanağına kavuşmamıştır. Ancak yukarıda sayılan nedenlerle gereksinim duyulan bölgesel örgütlenmenin biçiminin belirlenmesi açısından bu önerilerin değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu farklı yaklaşımların sınıflanmasına ilişkin bir şema aşağıda yer almaktadır. (Şema 1) Bu sınıflamada yer alan farklı sistemlerin Türkiye'ye bu günün koşullarında uygunluğu, mevcut sistemle uyumluluğu ve uygulanabilirlik düzeyi, olumlu ve olumsuz yönleri de değerlendirilecektir.

Şema 1. Bölgesel Örgütlenme Biçimleri

Kaynak: Özşen (1987), Tamer (1992)'den yararlanılarak şematize edilmiştir.

Kurul tipi koordinasyon mekanizmalarında, ilgililerin bir araya gelip ortak çalışmaları ve böylece koordinasyonun sağlanması esastır. Bir ekibe yada resmi kurullara kamu yatırımları ile ilgili birimlerin katılmaları ilke olarak kabul edilmektedir. İldeki koordinasyon kurullarına benzer bir uygulamanın bölgesel düzeyde oluşturulması biçiminde de düşünülebilir.

Planlı döneme girişimizden bu yana il ve bölge ölçeğinde, sürekli olarak bu sistem uygulanmak istenmiş, ancak bu sistem sorunlara çözüm oluşturmak açısından tek başına yetersizliği, hatta geçersizliği bu güne kadar yaşanan deneyimler sonucunda ortaya çıkmıştır. (Demiröz, 1990)

Örgüt ya da yöneticiye koordinasyon görevinin verilmesine dayanan bölgesel örgütlenme biçimleri ise üç temel grupta ele alınabilir. Bunlardan ilki plan bölgelerinin belirlenmesi ile bu bölgelerde DPT'na bağlı olarak **bölge planlama örgütü** kurulması önerileridir.

Ancak böyle bir öneri bölge planlarının tamamen merkeze ve özellikle de ulusal planların hazırlanmasından sorumlu olan bir örgüte bağlı olarak sürdürülmesi anlamını taşıyacaktır. Bu ise esasen bugüne kadar DPT tarafından yapılan ya da önerilen bölge planlarının uygulanabilirliğini arttıracak olmakla birlikte, bölgesel bir yönetimin ile bölgedeki tüm kurumlar arasında koordinasyon sağlanması beklentisini tam olarak yerine getiremeyecektir.

Böyle bir örgüte örnek teşkil edebilecek GAP İdaresi Türkiye'de bölge planlama alanında ve bölgenin kalkınmasında önemli kazanımlar sağlamıştır. 10 yıllık bir süreyi geride bırakan örgüt süreç içerisinde de değişme uğramıştır. Ancak, hükümetlerin öncelikleri, proje faaliyet niteliğini ve niceliğini tayin etmektedir. Kurumlar arası koordinasyon eksikliği, proje yatırım terminini olumsuz etkilemekte ya da öncelik sıralamasını değiştirmektedir. (Dağ, 2002)

Bu doğrultuda taşradaki kamu yönetiminin dağılıklığı konusunda böyle bir planlama örgütünün oluşturulmasının tek başına yeterli olamayacağını, dolayısıyla da planların hazırlanması ve uygulanmasında kurumlar arasındaki koordinasyon ve işbirliği problemlerinin varlıklarını devam ettireceğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Diğer bir grubu ise **yönetimsel-ekonomik nitelikli bölgesel örgütlenme biçimleri** oluşturur. Bunlar arasında daha önce Türkiye için kısa dönemli olarak uygulama şansı bulan genel müfettişlikler, önerilen fakat yaşama geçirilemeyen koordinatör valilik ve/veya bölge valiliği sistemleri ile uygulama açısından fazla gerçekçi görülmeyen büyük il sistemi sayılabilir.

Genel müfettişlik sisteminin Türkiye örneğinde oluşturulmasında temel gerekçe Cumhuriyetin ilk döneminde asayiş ve güvenliğin sağlanması ile ilgilidir. Yakın dönemdeki OHAL Valiliği uygulamalarına benzer nitelikler taşımaktadır. Bölgesel örgütlenme açısından olumsuz bir deneyim olarak görülen genel müfettişlikler uzun dönemli bir uygulama olanağına kavuşamamıştır.

Söz konusu yönetimler; bölgelerinde hükümetin ve bakanlıkların temsilcileri olarak geniş yetkilerle donatılmış, valilerden görüş alma, direktif verme, sonuçları isteme ve valilerin bunları yapmakla görevli sayılmalarına rağmen Genel Müfettişlik hiçbir zaman bir hiyerarşik üst olarak kabul edilmemiştir. Valiler kendi statülerini aynen korumuşlardır. (Tamer, 1992, s. 116)

Bu gerekçelerle böylesi bir örgütlenmenin geleceğe yönelik öneriler içinde potansiyel olma özelliği düşüktür. Buradaki en temel neden ise oluşturulacak bölgesel örgütlenmenin asayiş ve güvenlik sorunlarından daha çok ekonomik gelişmenin planlaması ve yönetimsel etkinliğin artırılması temel amacına yönelmiş olmasının günün gereği olarak ortaya çıkmasıdır.

Büyük il sistemi ise il sisteminin yeniden ele alınması önerileri paralelinde gelişmiştir. Mevcut il sistemi oluşturuldukları dönemde günün ihtiyaçlarına uygun bir yönetimsel birim olarak ortaya çıkmış, ancak bugün gerek teknolojik ve ekonomik gelişmelerle yetersiz hale gelmiştir. Yine anayasada belirlenen (coğrafya durumu, ekonomik şartlar ve hizmet

gerekleri olarak nitelenen) ölçütlerin dışında siyasi gerekçelerle mekansal ilişkiler ağındaki genişlemenin tersine bir eğilimle il sınırları giderek bölünmüş ve küçülmüştür.

Bu sisteme göre il sayısının azaltılması ve bölgeyi kapsayacak şekilde iller kurulması söz konusudur. Böylece kit olan kaynakların daha az sayıda merkezde toplanması ile etkinliğin artırılması planlanmaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemindeki bu tür öneriler, bölgesel örgütlenmeye ilişkin diğer önerilere benzer bir reaksiyonla karşılaşmıştır. Belirli etnik grupların topluca bu büyük illerde yaşayabilecekleri ve bu durumun ülke bütünlüğü ve güvenliği açısından tehlike yaratacağı görüşleri gündeme gelmiştir.

Daha sonraki dönemlerde, bu tip bir sistemi öneren Fazlı Demirel mevcut il ve ilçelerin nüfus ve yüzölçümlerinden yararlanılarak yeniden sınıflanması ile 16–20 il, 100 sancak ve 700 dolayında ilçe oluşturulmasını önermiştir. Genel vali, vali ve kaymakamı da oluşturulacak yeni birimlerin yöneticileri olarak belirlemiştir. (Demirel, 1984)

Bu sistemde pek çoğu uzun dönemdir sahip olduğu niteliği sürdüren bu nedenle gelenekselleşmiş ve kökleşmiş il ve ilçe yapısının tamamen değiştirilmesi ve dönüştürülmesi söz konusudur. Bu nedenle toplumsal tepkiye neden olabilecek böyle bir düzenleme gerçekçi-uygulanabilir gözükmemektedir.

Koordinatör valilik sisteminde ise ilin üstünde bir kademe oluşturulmaksızın bölgesel düzlemde koordinasyonun sağlanması amaçtır. Bölge merkezi olarak belirlenen ilin valisi temelde eşgüdüm amacı ile koordinatör valilik görevini üstlenir. "Koordinatör vali; hiyerarşik bir üst değil, eşitler içinde birincidir." (Tamer, 1992)

Koordinatör valilik sistemini önerenlere göre anayasa değişikliğine ihtiyaç duyulmayacak olması nedeniyle bölge valiliğine kıyasla daha uygulanabilir çözüm olacaktır. Ayrıca merkez yönetimin taşra örgütlenmesine yeni bir hiyerarşik kademe eklenmesinin hizmetleri yavaşlatacağı ve koordinatör valilik sisteminin bu sorunu da bertaraf edeceği görüşleri arasındadır. (Polatlıoğlu, 1988)

Koordinatör valilik sisteminin işlerlik kazanmasının ön koşullarından birisi bölgesel plan ve programların hazırlanmasına uygun bölgelerin oluşturulması ve bölgesel düzeyde örgütlenen tüm kamu kuruluşlarının bu bölgelere göre yeniden düzenlenmesidir. İl ve bölge kuruluşları arasında koordinasyon ise, koordinatör vali ve ona bağlı olarak kurulacak birimler aracılığı ile ilgili kuruluşların sorumluların katılacağı toplantıların düzenlenmesi ve bu kurumların yıllık programlarının izlenilmesi ile sağlanacaktır.

Koordinatör Valilik Sistemi, mevcut sisteme asgari düzeyde müdahale gerektirdiğinden, uygulanabilirlik düzeyi yüksek alternatiflerden birini oluşturmaktadır. Ancak sınırlı yetki ve bütçe problemleri onu kurul tipi koordinasyon mekanizmalarına yaklaştırarak kendisinden beklenen verimi elde edememe tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Türkiye'de **bölge valiliği** sistemini önerenler genellikle yönetim sistemimizin benzerlikler gösterdiği Fransa'daki bölge valiliği sisteminden yola çıkarak bu önerilerini biçimlendirmektedir. Bu ülkede 1964 yılı sonrasında gündeme gelen bölge valiliği bölgeyi idari bir çerçeve haline getirmiştir.

Bölgesel gelişme ve planlamada önemli roller üstlenmiş bulunan bölge valiliği, aynı zamanda bölgesel düzeyde yönetimin kalkınma hedefleri doğrultusunda etkinliğini arttırması içinde uygun bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle olumluluklar taşır.

Diğer bir olumlu katkısı da, ulusal düzeydeki kalkınma ereklerine uyum kararların bölgesel düzeyde verilmesi, bu kararların uygulanmasında bölge içerisinde yer alan kurumlar arasında koordinasyonu sağlamasıdır. Böylece ulusal kalkınma planlarının bölgesel uygulamalarıyla desteklenmesini ve gerçekleşmesini mümkün kılmıştır.

"Bölge valisinin başlıca görevi ekonomik meselelerde teşebbüs ve karar organı olarak hareket etmek, idari konularda ise sadece bir koordinatör rolü oynamaktır." (Payaslıoğlu,

1966, s. 90) Hükümetin kalkınma doğrultusunda bölgesine yönelik politikasını uygulamak ve bölgedeki kamu yatırımları ve planlama uygulamalarını eşgüdümlemek bölgesel örgütün temel sorumluluğudur.

Bir yerel yönetim birimi olmaktan çok merkezi yönetimin bir idari çerçevesi olarak bölgelerin özellikle ekonomik gelişme ve planlama alanında önemli roller üstlenmesi beklenmektedir ki, bu da Türkiye için uygulanabilir bir çerçeve sunmaktadır. Ancak şunu da hemen belirtmek gerekir ki bölge valiliği olarak isimlendirilen, ancak açıklamalarda ve uygulamalarda farklılıklar içeren görüşler bulunmaktadır. Uygulanacak sistemin birbirinden farklılaşan niteliklerini ülkenin koşulları belirleyecektir.

Üçüncü grubu oluşturan **siyasal nitelikli bölgesel örgütlenmeler** ise kendi içinde ve uygulandıkları ülkelerin koşullarına göre farklılıklar göstermekle birlikte burada genel olarak Türkiye koşullarına uygunlukları düzeyinde değerlendirilecektir. Bu grupta yer alan bölgesel örgütlenme biçimleri temelde "adem-i merkeziyete" işaret ederler.

Türkiye'nin üniter devlet yapısı nedeniyle siyasal nitelikli bölgesel örgütlenmeye ilişkin öneriler sınırlı düzeyde kalmıştır. Üniter devlet yapısı içinde yürütmenin güçlü kılınması katı bir merkezîyetçiliği gerektirmez. Ancak üniter bir yapı oluşturulduktan sonra federalizm ve benzeri uygulamalara geçiş parçalanma sonucunu doğurabilir. Özellikle etnik farklılığın temel alındığı Sovyetler Birliği ve Yugoslavya bu konuda örnek teşkil etmektedir. (Öztürk, 1992) Her iki ülkede etnik farklılığı temel alan bir federal devlet uygulaması sonrasında parçalanmıştır.

Bu durum özellikle tarihsel olarak geçmişinde böyle bir sistemin kökleşmediği ve etnik farklılıkların bulunduğu ülkelerde, yerleşme ve yerel özgüllüklerin korunması adına federasyon tipi yönetime yönelmenin gerekli olmadığını ve dış faktörlerin de etkisi ile bölünmeye yol açabileceğini göstermektedir. Ülkesel bütünlüğün ve üniter devlet yapısının korunması, yerel taleplerin ortaya konulması ve tanınması konusunda bir engel değildir. Aksine bu yapı içinde de gerekli mekanizmalar yaratılarak demokratik yapının güçlendirilmesi sağlanabilir.

Ancak güncel eğilim ve söylemler böyle bir arayışı daha sık gündeme getirir hale gelmiştir. Devletin küçülmesi söylemleri ile merkezi yönetimin yetkilerinin ve ürettiği hizmetlerin alanı daraltılması ve yetkilerin giderek daha fazla ölçüde yerele devredilmesi demokratikleşmenin bir ön şartı olarak gösterilmektedir.

Teoride doğru gibi görülen bu iddiaların uygulamada her zaman aynı sonucu vereceğini düşünmek hata olacaktır. Sistemin başarısı toplumun sosyal yapısı, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve ülkenin yönetim-demokrasi gelenekleri ile yakından bağlantılıdır.

SONUÇ

Bölgeleri gerek planlama alanında, gerekse de yönetim alanında gündeme getiren ve öne çıkaran pek çok eğilimin bir arada var olduğu söylenebilir. Bir yandan neo-liberal politikalarla birlikte yürüyen küreselleşme ve bölgeselleşme süreçleri, bir yandan daha demokratik bir yönetim için merkezileşme karşısında yerleşmenin öne çıkarılması görüş ve eğilimleri bölgeleri hem ekonomik, hem de yönetsel olarak önemli hale getirmektedir. Yine AB içinde de adem-i merkezîyetçiliği ve bölgelere özel bir önem verilmekte, gerek toplumsal, kültürel, etnik çeşitliliğin korunması açısından gerekse de ekonomik gelişme farklarının azaltılması açısından bölgeselleşme desteklenmektedir.

Bütün bunlar dışında Türkiye'de ülke kaynaklarının verimli kullanımını planlamak, sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmayı sağlamak ve bütünlük bir planlama sisteminin oluşturulması açısından bölgeler önemli bir mekansal birlik olarak görülmektedir. Kısacası bölgeler düzeyinde planlama ve bu planlamanın yönetsel bir birimle örtüşmesi ihtiyacı dışarıda gelişen ve ülkeye yansıyan ihtiyaçların yanı sıra ülkesel bir gerekliliktir.

Bütün bunlardan yola çıkılarak bölgesel düzeyde bir örgütlenmenin bir zorunluluk olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kritik olan bu yönetimin biçimidir. AB ülkelerinde de artan bölgeselleşme eğilimine rağmen farklı bölgesel yönetim biçimlerinin varlığı, bu konunun ülkenin mevcut koşulları ve ihtiyaçları doğrultusunda tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bölgesel yönetim biçimine ilişkin bu seçim yapılırken kanımca temel belirleyici olması gereken faktörler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Bölgesel örgütlenmenin temel hedefi etnik-siyasi değil, ekonomik-yönetimsel olmalı.
- Önerilecek sistemin başarısının toplumun sosyal yapısı, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve ülkenin yönetim ve demokrasi gelenekleri ile yakından bağlantılı olduğu dikkate alınmalı.
- Bölge düzeyinde bir yönetim biçimi arayışında, yerel-bölgesel çıkarlar kadar ulusal çıkarlara da hizmet eden bir bölgesel planlama yaklaşımının gerekleri göz önünde bulundurulmalı.
- Bölgesel ölçekte gerçekleştirilecek örgütlenme, merkezi kuruluşlar ile ilgili yerel kuruluşlar arasında ilişki ve koordinasyonun sağlanması ve ortak çalışma ve işbirliği yapma potansiyelinin geliştirilmesi yönünde işlev görmeli.
- Yerelleşmenin ve ademi merkezîyetçiliğin teşvik edildiği bu dönemde ademi merkezîyetçilik daha demokratik toplum yapısı için tek çözüm değildir. Özellikle de bölgesel çıkarlar kadar ulusal çıkar ve dengeler için önem taşıyan bölgesel ölçekte.
- Açık bir ulusal çerçevenin mevcut olmadığı koşullarda, ulusal sorumlulukların uygulama ve denetimi ulus-altı idari kademelere verilirken, güçlü bir ulusal idarenin korunması yerinde olacaktır ki, Türkiye içinde durum böyledir.

Belirlenen bu genel tercih ve değerlendirmeler bölgesel örgütlenmeye ilişkin kurul tipi koordinasyon mekanizmalarından başlayıp, siyasal nitelikli bölgesel örgütlenme biçimlerine kadar uzanan geniş bir seçenekler alanının içinde seçim yapmaya kolaylaştırmıştır.

Türkiye için bölgesel örgütlenme biçimine ilişkin alternatiflerin değerlendirilmesinden ve yukarıda belirtilen seçim için belirleyici olması gerektiği düşünülen faktörlerden yola çıkılarak **bölge valiliği** ve **koordinatör valilik** sistemlerinin ülkenin bu gün içinde bulunduğu koşullarda göz önünde tutulduğunda en uygun seçenekler olduğu düşünülmektedir.

Bu seçeneklerden hangisinin seçileceği ve seçilen sistemin nasıl yapılandırılacağı ise şüphesiz daha kapsamlı ve farklı alanlardaki uzun süreli çalışmaları gerektirecektir. Çünkü bahsedilen hiçbir sistemin tek bir uygulama biçimi yoktur. Farklı ülkeler, uygulayacakları sistemin farklılaşabilecek niteliklerini kendi ülkelerinin koşullarına göre belirleyecektir.

KAYNAKÇA

AYDEMİR, S.E. ve AYDEMİR, Ş., 2002. 10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, *Avrupa Birliğinde Mekansal Planlama ve Türkiye*, İstanbul.

DAĞ, R., 2002. TESEV Bölgesel Kalkınma Konferansı, *Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları*, İstanbul.

DEMİRÖZ, N., 1990. Bölge Valiliği Üzerine, *Amme İdaresi Dergisi*, S.4, s.55-70.

DEMİREL, F., 1984. Merkezi İdarenin Taşra Kuruluş ve Yönetimi Üzerine Bir İnceleme ve Düşünceler, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 365, 1-23.

- DPT, 2000. 8.BYKP Öncesinde Bölgesel Gelişme (1996–2000), Ankara.
- ECEMİŞ, K.,S.,2004. Şehirsel Kademelenmenin Mekansal Boyutta Dağılımı ve Kademelenmenin Ortaya Çıkardığı Gruplaşmanın Analizi, *Doktora Tezi*, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KELEŞ, R., 2000. Yerinden Yönetim ve Siyaset (4. ed.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- MENGİ, A., 1998. Avrupa Birliğinde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler, İmaj Yayınevi, Ankara.
- NALBANT, A., 1996. Üniter Devlet, Bölge ve Bölgesel Devlet, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NADAROĞLU, H.&VARCAN, N., 2002. Yerel Yönetimler, AÖF Yayınları No:552, Eskişehir.
- ÖZŞEN, T., 1987. Planlama Yönetimi, İçişleri Bakanlığı Yayını No: 426, Ankara.
- ÖZTÜRK, N.K., 1992. Federalizm ve Türkiye, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:25 Sayı:4, 64-76.
- PAYASLIOĞLU, A., 1966. Merkezi Yönetimin Taşra Teşkilatı Üzerine Bir İnceleme, TODAİE-DPT Ortak Yayını, Ankara.
- POLATLIOĞLU, A. , 1988. Bölge Valiliği Üzerine Düşünceler, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S:7-11, s.7-12.
- TAMER, M., 1992. Bölge Valiliği, Erzurum.

TÜRKİYE’NİN STRATEJİK ÖNEMİNİ ETKİLEYEN 21. YÜZYIL BÜYÜK BÖLGESEL PROJELERİN FIRSAT VE TEHDİTLERİNE YÖNELİK ANALİZİ

Kenan GÖÇER*

GİRİŞ

21.yüzyılda Türkiye için Avrupa Birliği ile güçlü bir entegrasyon kurarak bölgesel barışa katkı sağlamak ve ekonomik kalkınmasını arttırmak önemli hedefler içinde yer almaktadır. Türkiye bunun için doğu ile batı arasında her türlü hizmet için üs olmaya yönelik stratejik öneme sahip projeler yapmaktadır. Bu yazıda tarihsel süreç içerisinde stratejik konumun dış dinamiklerin de etkisiyle iyi değerlendirdiğinde kalkınma süreci yaşadığı ticaret yollarının değişmesiyle yeniden gerileme yaşadığı örnekler ile açıklanmaktadır. 21 yüzyılda Marmaray, Bakü Tiflis Demiryolu ve Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı projelerinin entegrasyon hedefi için önemi ve bölgesel kalkınmaya etkileri incelenmiştir.

TÜRKİYE AVRUPA İLİŞKİLERİ

Türkiye 3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği (AB) ile üyelik için müzakereleri başlatırken en büyük avantajı doğu ile batı arasında köprü rolünü kullanması olmuştur. Köprü rolünün siyasal sosyal ve coğrafi parametreleri bulunmaktadır.

AB ile ilişkiler, Dünya’daki ve Türkiye’deki ekonomik ve siyasal gelişmelere paralel olarak değişmiştir. Bu değişimler kısaca dört dönemde ele alınabilir. Birincisi, 1959 katma protokolünden 1970 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Soğuk savaşın etkilerinin en fazla olduğu bu dönemde AB ülkeleri güvenlik endişeleri nedeniyle Türkiye’nin stratejik önemine ağırlık vererek ilişkilerin istikrarlı olmasını sağlamıştır. 1980 öncesi ikinci dönemde en fazla dikkat çeken konu, ekonomi ve Gümrük Birliği karşısında Türkiye’deki gerek hükümetlerin gerekse işverenlerin ve çalışanların ortak mutabakatla direnmesi olmuştur. Bugün özellikle sanayi kesimi 1980 öncesinde üyelik fırsatının kaçırılmış olduğunu söylemektedirler. Oysa aynı kesimler korunmuş iç pazarda yüksek kapasitede tekelci yapılarını sürdürmek için Gümrük Birliği’ne karşı çıkmışlardır. Üçüncü olarak 1980 sonrasında başlıyan ve 1990’lı yıllarda Doğu Bloku’nun yıkılmasıyla artan siyasal kriterler, insan hakları ve demokrasi gibi konular belirleyici olmuştur. Dördüncü dönem ise medeniyetler çatışması olarak adlandırılan 11 Eylül 2001 olayı ile yeniden gündeme gelen köprü teorisidir. 2003 Irak işgali sürecinde AB içinde yaşanan terör saldırıları Türkiye’nin stratejik öneminin soğuk savaşta olduğu gibi yeniden gündeme

* Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi

getirmiştir. Ancak, AB içindeki kültürel önyargılar medeniyetler çatışması adı altında ilişkilere olumsuz etki yapmaktadır. Sosyal bilimlerde medeniyetler diye bir kavramın olmamasına rağmen bu kadar anlam yüklenmesi hala oryantlizmin aşılmasının göstergesidir.

AB GENİŞLEME POLİTİKALARINDA TÜRKİYE'NİN YERİ

ABD, 1970 sonrasında iki dünya savaşında kazandığı altın rezervlerini Vietnam savaşına bağlı olarak eritmiş, böylece dolar arzındaki aşırı artış nedeniyle baş gösteren kriz sonucunda etkin konumunu yitirmeye başlamıştır (Keyder, 1984). Bu arada toparlanan AB ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'nda kaybettikleri konumlarını tekrar almak için, üçüncü dünya ülkeleri ile daha yakından ilişki kuracak bir coğrafi genişleme politikalarına başlamışlardır.

AB'nin 1970 sonrasında geliştirdiği üç politika böyle bir yönelişin izlerini taşımaktadır. Birincisi Lome Anlaşmaları, ikincisi global Akdeniz politikası, üçüncüsü ise İspanya Portekiz ve Yunanistan'ın birliğe katılımıyla gerçekleşen ikinci genişleme sürecidir. Lome anlaşması eski AB sömürgeleri olan üçüncü dünya ülkelerine yardımda bulunarak satın alma güçlerini arttırmak, bazı ürünlerini kolayca birliğe girişini sağlamak gibi ticari yakınlaşmayı içermektedir (Eralp, 1991). ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası, Batı Avrupa ve gelişmekte olan ülkelere uyguladığı politikalara benzer politikaların AB tarafından uygulanması için Latin Amerika Akdeniz ve Orta Doğu ülkeleri hedef alınmıştır.

AB, komşuları arasında hem ekonomik hem de demokratik olarak çok daha gelişmiş ülkeler varken üçüncü dünya ekonomilerine benzer ve diktatörlüklerden yeni çıkmış ülkelere İspanya Portekiz ve Yunanistan'ı birliğe almasında köprü teorisinin etkisi olmuştur. Yunanistan, ülkelerinin Batı Avrupa ile Ortadoğu arasında köprü oluşturacağını, böylece birliğin güneye daha kolay açılacağını, İspanyollar Latin Amerika ile köprü oluşturacağını, Portekizliler ise Afrika ülkeleri ve Brezilya ile bağlantı kuracaklarını savunmuşlardır (Tsoukalis, 1981).

Türkiye ise 1980 sonrasında Portekiz Yunanistan ve İspanya gibi AB'ye üye olan ülkelerin aksine, hem ABD'ye daha fazla yakınlaşmış hem de demokrasiden uzaklaşmıştır. AB ile ilişkilerini 1996 yılında Gümrük Birliği ile geliştirmek istemiştir. Milyarlarca dolarlık ihracat yapan sanayicilerin ürünleri AB içinde serbest dolaşım hakkına sahipken, sanayicilerin serbest dolaşım hakkının olmaması Gümrük Birliğinin ne kadar eşitsiz şartlarda başladığını ortaya koymaktadır.

1997 Lüksembourg zirvesinde üyelik başvurusunun reddedilmesi sonrasında, Türkiye'nin rotasını başka alanlara kaydırma politikası izleyeceğine yönelik mesajlar vermesi, aday adaylık başvurusunun 1999 Helsinki zirvesinde alınmasına neden olmuştur.

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında medeniyetler çatışması gibi görüşlerin öne çıkması ise Türkiye'yi soğuk savaşta olduğu gibi yeniden ön plana çıkarmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlamasında eski sömürgeler arasında bağ kuran ikinci genişleme sürecine benzer politikalar bu sefer, medeniyetler arası köprü politikası ile tekrar gündeme gelmiştir.

TÜRKİYE'NİN KÖPRÜ POLİTİKASI

Anadolu'nun iktisat tarihine bakıldığında Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarının geçtiği dönemlerde ekonomik olarak geliştiği görülmüştür. Moğollar 13. yüzyılda Doğu Asya'dan Karadeniz Bölgesi ve Avrupa'ya kadar büyük bir alanı denetimlerine geçince, Avrupalılar için İpek ve Baharat Yolu olarak adlandırılan ve 16. yüzyılın sonlarına kadar devam eden bir ticaret yolu gelişti. . Başka bir deyişle kıtalararası ticaret Mısır'dan Anadolu'ya, güneyden kuzeye kaydı. Ticaret yollarının tekrar kuzeyden (Anadolu'dan)

Afrika'nın güneyine geçmesine kadarki süreci Osmanlı iyi değerlendirdi. Osmanlı'nın gelişme dönemi bir nevi Anadolu'nun ticaret yolları üzerindeki altın çağını yaşamasıyla özdeşleşmiştir. Afrika kıtasının güneyinden geçen Ümit Burnu'nun keşfi ticaretin karadan denize geçmesi ve Akdeniz'in görelî önemini kaybetmesi Osmanlı İmparatorluğunun ticaret yolu üzerindeki stratejik avantajını kaybetmesine neden olmuştur.

19. yüzyılda sanayi devriminin etkisi ve liberal bir ticaret ortamının oluşmasıyla; Karadeniz-Akdeniz havzası arasında deniz yolunun ağırlık kazandığı ve İstanbul'u bugüne oranla daha önemli bir dünya kenti kıldığı bir ticaret yolu oluştu. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı ve sonucundaki Bolşevik Sovyet devrimi ile Rusya'nın içine kapanması liberal ekonomilerin krize girmesi ve Ankara'nın başkent olmasıyla bitti.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi SSCB'nin dağılıp yerine dışa açık Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin kurulması, Uzakdoğu'da ise ucuz işgücüne ve dış ticarete dayalı büyüme modelini seçen Asya kaplanlarının öne çıkması, Anadolu'nun tarihi İpek ve Baharat Yolu olmasına yönelik söylemlerin de artmasına neden olmuştur.

Stratejik Önemi Olan Projeler

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) projesi, Kars-Tiflis demiryolu projesi ve Marmaray projeleri Anadolu'nun tekrar Doğu ile Batı arasında bir ticaret yolu olmasına yönelik sürecin en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) projesi : Projenin önemi kısaca şöyle sıralanabilir.

- 1- Basra Körfezi ve Rusya dışında üçüncü ve daha güvenli enerji koridoru oluşacaktır.
- 2- Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik istikrarı Batı'nın çıkarlarıyla daha fazla örtüşecektir.
- 3- BTC projesinden sonra Hazar'daki Kazak ve Türkmen petrol ve doğalgazının aynı güzergahtan dünya pazarına açılma süreci çok daha kolay olacaktır.
- 4- Türkiye özellikle Ceyhan'a kuracağı bir rafineri ile petrole katma değer katarak satışını yapabilecektir.
- 5- Azerbaycan'nın ekonomik olarak 2000'li yıllarda dünyada en fazla büyüyen ülkeler içinde olduğunu düşünürsek, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın gerçekleşmesinden sonra da daha fazla büyüyecektir.

6- Azerbaycan'ın ekonomik olarak güçlenmesi Dağlık Karabağ sorununun çözümüne katkı sağlar. Böylece Türkiye ile Ermenistan arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkiler gelişebilir. Ermeni sorununun Atlantik ötesi ve Avrupa'dan kopup Kafkasya'da daha sağlıklı ortamda çözümüne katkı sağlayabilir (Göçer, 2005).

Kars-Tiflis Demiryolu projesi: Gürcistan, demiryolu ulaşımı için önemli bir stratejik konuma sahip bulunmaktadır. Bugün Türkiye, İran üzerinden (Meşhed Saraks hattı) Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a demiryolu ulaşımı sağlamaktadır. Ancak bu ulaşımın uzun, maliyetli ve İran'a bağımlı olması, Gürcistan üzerinden olan kara ulaşımının da maliyetli ve yetersiz olması, Gürcü mafyasının sorun çıkarması nedeniyle, uluslararası taşımacılığa uygun olan Kars-Tiflis Bakü demiryolu projesi 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır. Kars-Tiflis-Bakü demiryolu projesi, Haydarpaşa'yı Hazar havzasına bağlaması nedeniyle uluslararası öneme sahiptir. İstanbul'un iki yakasını birleştirecek olan Marmaray projesi ile birlikte Londra-Bakü, Londra-Pekin arasında demiryolu ile ulaşım sağlanacak böylece tarihi İpekyolu, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin de katkısıyla yeniden hayata geçmiş olacaktır.

Kars-Tiflis Demiryolu projesinin stratejik önemi kısaca şöyle sıralanabilir.

1-500 milyon \$ maliyetle kendisinden kat kat pahalı olan Bakü-Tiflis-Ceyhan ve diğer Hazar Havzası'nın enerjilerini taşıyan projelerle aynı oranda öneme sahiptir.

2-Kars-Tiflis demiryolunun Türkiye için diğer bir önemi GAP ile elde edilecek ürünlerin pazarlanması için oldukça uygun bir güzergah olmasıdır. GAP ürünlerini vermeye başlayınca, en önemli sorun pazar bulamaması olacaktır. Çünkü AB ile yapılan Gümrük Birliği'nin tarım ürünlerini kapsamaması ve AB'nin tarım ürünlerine yönelik ihtiyacını kendi içinde karşılaması, diğer yandan AB'nin Kuzey Afrika'yı kendine pazar olarak görmesi, güneyde ise İran'ın rakip olması nedeniyle geriye GAP için en uygun pazar alanı olarak yaklaşık 500 milyon nüfuslu Karadeniz ve Hazar havzası kalmaktadır.

Türk firmaları, Gürcistan'ın ulaşım açısından sahip olduğu önemi nedeniyle, Batum Limanı'nı 49 yıllığına kiralamıştır. Sıra Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da önemi DPT'ce vurgulanan, ancak ertelenen Kars-Tiflis demiryolundadır.

3- Demiryolu projesinin devamı olarak Bakü Limanı'nın Türkmenistan, İran, Kazakistan ve Rusya Federasyonu ile yapacağı ticaret hacmini taşıyacak şekilde yenilenmesi ve Ro-Ro seferleriyle desteklenmeye uygun olması entegre ulaşımına katkı yapacak özellik taşımaktadır.

4- Enerji kaynaklarını satan Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin, tüketim güçlerinin artması sonucu, artan nakliye ihtiyaçlarını Gürcistan ve Türkiye üzerinden, daha güvenli ve daha ucuz demiryolu ile sağlaması, Avrupa devletleri için de bu güzergahın önemini artıracaktır.

5- Kazakistan'ın da katılacağı Bakü Tiflis Ceyhan petrol buru hattı ile Hazar Havzasında biriken sermaye, Kars-Tiflis-Bakü demiryolu üzerindeki ticareti özellikle geri kalmış olduğu illerinin ekonomisine katkı yapacak şekilde Türkiye lehine arttıracaktır. Kars-Tiflis-Bakü demiryolu projesi bir nevi Bakü- Tiflis- Ceyhan'ın negatif işlevi görecektir.

6- Kars- Tiflis-Bakü demiryolu ve Marmaray birlikte Pekin'i Londra'ya Paris'i Bakü'ye bağlayacak stratejik öneme sahiptir.

Kars Tiflis demiryolu ve entegre projeler bir an önce hayata geçirilirse, Türkiye'yi baypas etmeyi amaçlayan ve Balkanlar-Karadeniz- Kafkasya- Hazar Üzerinden geçmesi düşünülen alternatif hat bertaraf edebilir.

Marmaray Projesi

Berlin'i Bağdat'a, Londra'yı Pekin'e ve Paris'i Bakü'ye bağlayacak olan Marmaray projesi stratejik öneme sahiptir.

Marmaray Projesi, İstanbul'un iki yakası arasında 76,3 km uzunluğunda raylı toplu taşıma sistemi ile ülkemiz üzerinden Asya Avrupa kıtaları arasında kesintisiz demiryolu bağlantısı sağlamayı amaçlamaktadır.

Proje iki yakadaki demiryolu hatlarını İstanbul Boğazı'nın altından geçen bir demiryolu tüneli ile birbirine bağlamaktadır. Hat Yedikule'de yer altına girecek, Yenikapı ve Sirkeci yeraltı istasyonları ile devam edecek, Boğaz'ın altından geçerek Üsküdar yeraltı istasyonuna bağlanarak Söğütlüçeşme'de tekrar yüzeye çıkacaktır.

2009 yılında hizmete açılması hedeflenen ve 3 milyar \$'a mal olacak proje tek yönde 2 - 10 dakikada bir sefer ile günde bir milyon yolcu taşıma kapasitesine sahip olacaktır.

Projenin hayata geçmesi ile bugün İstanbul'da %6,4 olan raylı sistemlerin toplam ulaşım içindeki payı %28 ile gelişmiş metropollerin seviyesine çıkacaktır.

Denize paralel olarak yapımı düşünülen Marmaray Projesi'nin verimli olması için Bakırköy-Bağcılar,Beylikdüzü- Yeşilköy Ümraniye-Üsküdar gibi önemli alt merkezler ile kesişecek şekilde hızlı tramvay linkleriyle besleyen yeni projeler ile geliştirilmektedir.

Aynı zamanda Taksim Metrosunun Yenikapı'ya kadar uzatılmasıyla Beyoğlu Eminönü ve Kadıköy'den oluşan her üç bölge arası ulaşım raylı sistem ile sağlanacaktır. Merkezi iş alanlarının her hava şartında birleşimi İstanbul ticaretine ekonomik canlılık getirecektir.

Tüp geçit projesi erişilebilirliğe sağlayacağı büyük katkısıyla İstanbul'da domino etkisi yapabilir. Bu projenin ulaşımın dışında İstanbul ve Türkiye açısından oldukça büyük önemi bulunmaktadır. Marmaray raylı sisteminin etkileri şöyle özetlenebilir:

1. Dört köprüye bedel: Tüp geçit tek başına dört, beş köprü'nün yükünü her hava şartında taşıyarak metropolün trafik sorununu rahatlatacak tek alternatiftir.

2. Banliyö birleşmesi: Üsküdar Eminönü arası ulaşım günün her saatinde, Üsküdar Çengelköy arası ulaşımdan daha kolay olacağından iki yaka kavramı zamanla ortadan kalkacaktır.

3. Proje, VIII. Kalkınma Planı'nda yer alan Kars-Tiflis Demiryolu Projesi ile birlikte düşünüldüğünde yeniden canlanan tarihi İpekyolu'nun bir bileşeni durumundadır. Savaşın ardından gündeme gelen Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde Türkiye önemli rol oynamak istiyor.

Türkiye, şimdiye kadar Irak'a komşu olmanın bedelini ödedi. Bu aşamadan sonra en büyük kozu olan konumu sayesinde avantajlar elde etmek istemektedir. Tüp geçit ile Avrupa'dan aktarmasız Irak'a yük taşımacılığı bu özlemi giderebilir.

4. GSMH'DA artış: Kayıtlı toplam Gayri Safi Milli Hasıla'nın yaklaşık üçte biri İstanbul'da üretilmektedir. Kayıt dışı ekonominin en büyük kısmı İstanbul'da üretildiği düşünülürse söz konusu oran belki de iki katına çıkmaktadır. Başka bir deyişle yıllık yaklaşık 300 milyar dolar üretimin yarısı İstanbul'dan sağlanmaktadır.

Tüp geçit ve metro hattına dönüşmüş banliyö demiryolu erişilebilirlik konusundaki katkısı ile toplam üretime gözle görülür bir verimlilik getirecektir. Verimlilik % 1 artsa bile bir yılda proje kendi maliyetini karşılayabilir.

Sanayi ve hizmet üretimine katkısı nedeniyle Avrupa'da, maliyetleri başlangıçta fazla olsa bile raylı sistemler çok fazla kullanılmakta ve her geçen gün önemi artmaktadır. Avrupa Birliği (AB) hukuksal üyeliğin ötesinde son derece dinamik bir entegrasyon sürecidir. AB ekonomik siyasi ve askeri alanda entegrasyon ile ülke ölçeğinde bölgeler arası gelir dağılımını azaltmayı hedefleyen bir barış projesidir. Bu yüzden tüm üye ülkeleri raylı sistem ile örümcek ağı gibi sarmak söz konusu hedefin önemli parametresi olmaktadır. Bu yüzden tüp geçit projesi Avrupa Birliği hedefi olan Türkiye için Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmek kadar önemlidir.

Eski Doğu Bloğu ülkelerinin bugün için Türkiye'ye göre en büyük avantajları, planlı ekonomi sayesinde sağlıklı kentleşme süreci yaşamış olmalarıdır. Raylı sistemler ile entegrasyon AB müzakere başlıkları içinde yer almaktadır.

5. Çöküntü bölgeleri: Tüp geçit özellikle Kumkapı, Yenikapı, Üsküdar, Süleymaniye, Yedikule'deki tarihi değeri olan ancak restorasyon maliyeti nedeniyle bakımsız durumdaki birçok yapının değerini artıracaktır. Böylece bu bölgeler restorasyon maliyetinin düşmesiyle kısa sürede, tıpkı Beyoğlu'ndaki gibi, çöküntü bölgesi olmaktan kurtularak ulaşım avantajı nedeniyle Boğaz'dan çok daha aranan yerler olma fırsatı yakalayacaktır.

6. Konut açığı: Marmaray, daha sonraki süreçlerde Bahçeşehir, Çatalca, Büyükçekmece ve Silivri'ye uzatılırsa bu bölgelerde hafta sonu ve yazlık olarak kullanılan, kimi de inşaat halinde bekleyen yüz binlerce yazlık konutun sürekli kullanılmasının yol açabilir. (Radikal, 2003)

9- Haliç temizlenirken 100 binlerce ton çamur çıkarıldı. Ancak Haliç'in Sarayburnu Üsküdar Galata köprüsü arasındaki ağır metallere oluşan çamuru temizlenemedi. Marmaray projesi önce deniz yüzeyindeki vinçler ile deniz dibinde çukur açılıp tüneller yerleştirilecek, sonrada tünellerin üstü kapatılarak tamamlanacak. Bu süreçte yaklaşık 120 bin ton ağır metal ağırlıklı Haliç kaynaklı çamur çıkartılacaktır. Söz konusu çıkarma işlemi giderek temizlenen Marmara için çok önemli bir fırsattır.

KAYNAKLAR

KEYDER, Ç. 1984. Kriz Üzerine Notlar, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, 31, Yurt Yayınları, Ankara.

ERALP, A., 1991. Avrupa Topluluğu İkinci Genişleme Sürecinin Türk Dış Politikasına Etkileri İktisat Dergisi, sayfa 25, İstanbul.

TSOUKALIS, L., 1981. The European Community and Its Mediterranean Enlargement.

GÖÇER K., Türkiye Ticaret Yollarını Birleştiriyor, Cumhuriyet Gazetesi Strateji Eki Haziran 2005.

Yumuşak Karın Gürcistan, Radikal Gazetesi Yorum Köşesi Eylül 2003.

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL KALKINMA PROGRAMLARININ TÜRKİYE'DEKİ SEKTÖREL ÖNCELİKLERİ VE UYGULAMA ALANLARI

Petek KOVANCI SHEHRİN*

Özet

Avrupa Birliği'nin ekonomik bütünleşme yaklaşımları ve sosyal kalkınma politikaları kapsamında, gelir dağılımı ve istihdam açısından ülkeler ve bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması, öncelikli konulardan birini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarının temelini ekonomik gelişmişliğin sağlanması oluştururken; diğer yandan da dengeli büyüme ve sosyal uyumun artırılması da önemli hedefler olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle bölge kavramının ve bölgesel kalkınmanın değişen anlamına kısaca değinildikten sonra; Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma politikalarının güncellenen içeriği üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Avrupa Birliği'nin bölgesel gelişme alanında uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde Türkiye'de geline noktaya ilişkin olarak, karar alma, politika üretme, strateji geliştirme ve idari kapasite konularında genel bir durum değerlendirmesi yapılacaktır. Son olarak da, bölgesel kalkınma perspektifinde, Türkiye için geçerli olan mali araçlara değinilerek, devam eden program ve projelerden örnekler verilecek, sektörel öncelikler açıklanmaya çalışılacaktır.

BÖLGE KAVRAMININ VE BÖLGESEL KALKINMANIN DEĞİŞEN ANLAMI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ İÇERİĞİ

1980 sonrası, bölge kavramının değişen anlamı ve bölgesel planlama ile kalkınmanın yeni referanslara göre tanımlanmasının gerekliliği, AB'de uygulanan politikalarda da değişikliklere neden olmuştur. Küreselleşme, neo-liberalizm, bilgi toplumuna geçiş, yapısalcılık ve yeni bölgecilik akımları, Avrupa Birliği'nin genişleme ve derinleşme eğilimleri; hem bölge kavramının yeniden tanımlanmasını; hem de bölgesel planlama ve kalkınma politika ve uygulamalarının içerik ve yaklaşımlarının yeni açılımlara doğru yönelmesine neden olmuş; farklı alternatifleri de beraberinde getirmiştir.

1980'lerden sonra AB'nde sürdürülen bölgesel kalkınma politika ve yaklaşımlarının boyutları şöyle tanımlanabilir (Aktürk, E., 1997);

* Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB)

1. Birliğin politikalarına bölgesel bir yaklaşımın dahil edilmesi ve bölgelerin kalkınmışlık düzeylerinin ortak hedeflerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaya başlaması.
2. Birlik üyeleri arasında, bölgesel kalkınma politikaları planlanırken, bir bölgenin kalkınmasının diğer bölgelerin kalkınmasına zarar vermeyecek şekilde dengeli bir çerçevede ele alınması.
3. Mali destek mekanizmaları ile, AB'nin bölgesel politikalarının somut olarak uygulanmaya başlaması.

Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma politikaları, temel yaklaşım olarak az gelişmiş bölgelere altyapı yatırımları ile başlamış; zamanla bu yatırımların sosyal kalkınma araçları ile birlikte desteklenmesine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu değişimin temel nedeni, bölgelerin kendi öz kaynaklarıyla ekonomik ve sosyal kalkınmasının desteklenmesi ve aynı zamanda da geri kalmış bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki gelir dağılımdaki dengesizliklere çözüm bulunmaya çalışılmasıdır. Keynesian gelişme modelleri, yerini hızla neo-liberal, üçüncü dalga (*third wave development theories*) olarak tanımlanan ve pazar ekonomilerine referansla tanımlanan modellere bırakmıştır.

Yeni teknolojiler, bilgiye ve buluşa dayanan özendirici yöntemler, son dönemde kullanılan **araçların temelini** oluşturmaktadır. Kaynakların yoğunlaşması (*concentration of resources*); yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde ortaklıklar kurulması (*partnerships between local, regional, national and supranational levels*), yetki devri (*subsidiarity*), yönetim (*governance*), desentralizasyon –merkezi olmayan yapılanma (*decentralization*), özelleştirme (*privatization*), deregulasyon (*deregulation*) ve yerellik (*locality*) son yıllarda, **bölgesel kalkınma politikalarının geliştirilmesinde temel prensipler** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarının öncelikleri, Zirve toplantılarının gündeminde önemli bir rol oynamaktadır. AB bütçesinin üçte birine yakın bir bölümünü oluşturan aşağıdaki **mali araçlar ve kurumsal düzenlemeler/önlemler** aracılığıyla uygulamalar gerçekleştirilmektedir; (Şen, Z., 2004; DPT, 2005)

- Yapısal Fonlar (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu - *European Regional Development Fund – ERDF*, Avrupa Sosyal Fonu - *European Social Fund - ESF*, Balıkçılığı Yönlendirme Finansman Aracı - *Financial Instrument for Fisheries Guidance - FIG*, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu - *European Agricultural Guidance and Guarantee Fund – EAGGF*),
- Uyum Fonu,
- Topluluk Girişimleri (Interreg III, Urban II, Equal ve Leader +),
- Yenilikçi Tedbirler ve Teknik Yardımlar,
- Avrupa Yatırım Bankası (AYB) aracılığıyla sürdürülen uygulamalar,
- Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri İçin Geliştirilen Yapısal Uyum Araçları (PHARE, ISPA, SAPARD).

Bu çerçevede, bölgeler, gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmakta, altyapı yatırımlarından, yeni iş imkanlarına, yerel kalkınmadan küçük ve orta ölçekli firmalara kadar pek çok alanda projeler desteklenmektedir. Ayrıca, Birliğe son katılan üyelerin mevzuat uyumlarının sağlanması, idari yapılarının desteklenmesi, kapasitelerinin artırılması vb. Konular da hedeflenmektedir. Aday ülkeler için ise, Katılım Öncesi Mali Yardımlar kapsamında, bölgesel gelişme politikaları ile ekonomik gelişme ve uyum amaçlanmaktadır.

1990'lardan itibaren AB'nin bölgesel kalkınma yaklaşımları, yeni bölgeselcilik anlayışı kapsamında geliştirilen politikalar ve alınan tedbirler, üye ve aday ülkelere yönelik çeşitlenen mali ve kurumsal araçlar sayesinde bir geçiş dönemi içerisine girmiştir.

Bütünleşme (*integration*) ve genişleme (*enlargement*) sürecinin beraberinde getirdiği dinamikler çerçevesinde, az gelişmiş bölgelerdeki üretim ve altyapı sorunlarına yönelik yatırımlardan ziyade, yenilikçi ve bilgi/ağ teknolojileri temelinde dayanan yeni uygulamalar; bölge kalkınma politikalarının önceliklerini oluşturmaya başlamıştır.

Bahsedilen tüm bu gelişmelere rağmen; sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ve dengesizlikler, Birlik bünyesinde devam etmektedir. Küresel dönüşümler kadar, Birliğin kendi iç dinamikleri ve yaşadığı krizler ile Birliğe yeni katılan üyeler düşünüldüğünde, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklar devam edecek gibi görünmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ VE GENEL BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

1960'lardan itibaren Türkiye'de yürütülmeye çalışılan bölgesel kalkınma politikaları ve uygulamaları, AB ile karşılaştırmalı bir çerçevede incelendiğinde; hala pek çok alanda eksikliklerin bulunduğu; politikaların uygulamalara yansıtılmadığı, ulusal bir bölge kalkınma stratejisi ve eylem planı eksikliği nedeniyle hükümetler arasında alınan kararların devamlılığının sağlanamadığı söylenebilir. Kamu hizmetleri ve altyapı sunumunda yaşanan dengesizlikler, yatırımların belli bölgelere yığılmasına neden olmuş ve bu bölgelere yaşanan göç ve istihdam politikalarının yetersizliği nedeniyle, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, ülkenin süregelen sorunlarından biri olmuştur. Kurumsallaşma sürecinde bölgesel politika alanında yetki/sorumluluk paylaşımındaki çok başlılığın; uygulamalarda pek çok soruna yol açtığı da söylenebilir.

Planlı dönem ile birlikte temelleri atılmaya başlanan bölgesel kalkınma girişimleri, AB bölgesel kalkınma politikalarına referansla pek çok benzerlik taşımakla beraber, yerel dinamikler ve ekonomik ve politik istikrarsızlıklar nedeniyle, başlatılan pek çok girişim yarım kalmış; Avrupa'nın yaşadığı evrimsel dönüşüm ülke geneline aktarılamamıştır.

1990'lardan itibaren AB ile gelişen ilişkiler ve ardından adaylık süreci ile hızlanan müktesebat uyum çalışmaları, bölge planlama ve bölgesel kalkınma politikalarına aşağıda örnekleri sunulduğu üzere farklı bir içerik kazandırmıştır;

- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile öngörülen **sürdürülebilir kalkınma**, hem bölge hem de ülke genelinde ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yönleriyle, kalkınmanın tüm boyutlarının birlikte ele alınmasına işaret ettiğinden önemli bir adımdır.
- Yerel girişimlerin teşvik edilmesi, **küçük ve orta ölçekli işletmelere destek verilmesi**, kamu hizmetlerinin ve yatırımların, az gelişmiş bölgeler kadar, belli potansiyelleri taşıyan gelişme/büyüme odakları olarak planlanan bölgelere de kaydırılması 1990'lar sonrasında yaşanan olumlu gelişmeler arasındadır.
- Herhangi bir bütünün parçası olmayan bireysel proje uygulamalarını temel alan yaklaşımlar yerine, **programlamayı temel alan proje uygulamaları** yaygınlaşmaya başlamıştır.
- Kamu, özel sektör ve sivil toplum diyaloguna izin veren **yeni ortaklıklar** tartışılmaya başlanmış ve yönetişimin ilk sinyallerini veren uygulamalar hayata geçirilmiştir. Yerel Gündem 21, GAP projesi, Köykent projesi, 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde Türkiye genelinde yönetişim konusunda seçilen en iyi örnekler arasında yer almaktadır (Tüzün ve Sezer, eds., 2002).
- Türkiye'de Katılım Öncesi Mali Yardımlar ve Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde, çeşitli **istatistiki bölge birimleri** ve ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisinin öncelikli alanları oluşturulmuştur. (DPT, 2005)

- Beş yıllık kalkınma planlarına referansla sosyal/ekonomik/bölgesel/kırsal kalkınma kapsamında program ve projeler hayata geçirilmekte; aynı zamanda da kamu ve özel sektör alanında çeşitli teşvik ve tedbirler ile uygulamalar, **Kamu Yönetimi Reformu ve Yerel Yönetimler Reformu** Kanununa ilişkin çalışmalar da sürdürülmektedir.

Türkiye, bölgesel kalkınma konularında AB ile uyum çalışmalarını üç çerçevede sürdürmektedir; 1). Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) 2001 ve 2003; 2). AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (UP) 2001 ve 2003; 3). İlerleme Raporları (1998- 2004). Ulusal Program kapsamında, 'Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu' başlığı altında tanımlanan çeşitli taahhütler doğrultusunda, KOB ve İlerleme Raporları'nda ifade edilen öncelikli konularda, hem ulusal kaynaklar hem de AB destekleri ile uyum çalışmaları devam etmektedir.

Müzakere süreci ile birlikte, bölgesel kalkınma ivme kazanan konulardan biri olmuştur. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile gerçekleştireceği ve 35 bölümden oluşan tam üyelik müzakereleri arasında 'Bölgesel Politika', 'Çevre', 'Tarım ve Kırsal Kesim Kalkınması', 'Sosyal Politika ve İstihdam' gündemin en üst sıralarına oturan konular arasında yer almaktadır. (AB, Türkiye Müzakere Çerçeve Belgesi, 2005)

SEKTÖREL ÖNCELİKLER, UYGULAMA ALANLARI, PROGRAM VE PROJELERDEN ÖRNEKLER

1960'lı yıllardan itibaren, Türkiye Birlik desteğinden faydalanmakla beraber, 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında, bu desteklerin hem miktarı artmış, hem de içeriği oldukça zenginleşmiştir. Daha önce, Avrupa Birliği'nin diğer Akdeniz ülkelerini dahil ederek yürüttüğü MEDA işbirliği programı kapsamında destekler alınırken, 2002 yılından itibaren 'adaylık statüsü çerçevesinde' şekillenen 'Katılım Öncesi Mali Yardım' adlı yeni bir mekanizma devreye girmiştir.

'Katılım Öncesi Mali Yardıma Dair Çerçeve Tüzük' kapsamında, KOB, Ulusal Program ve İlerleme Raporlarında belirtilen öncelikli konularda hem **kurumsal kapasite geliştirme** hem de **müktesebat uyumunun** gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, hem ülke genelinde bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılabilmesi, hem de Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki gelişmişlik farkının azaltılabilmesi amacıyla, AB'nin yıllık mali desteğinin 1/3'lük kısmı 'ekonomik ve sosyal uyum' başlığı altında aşağıda özetlenen sektörel öncelikli projelere ve uygulama alanlarında kullanılmaya çalışılmaktadır;

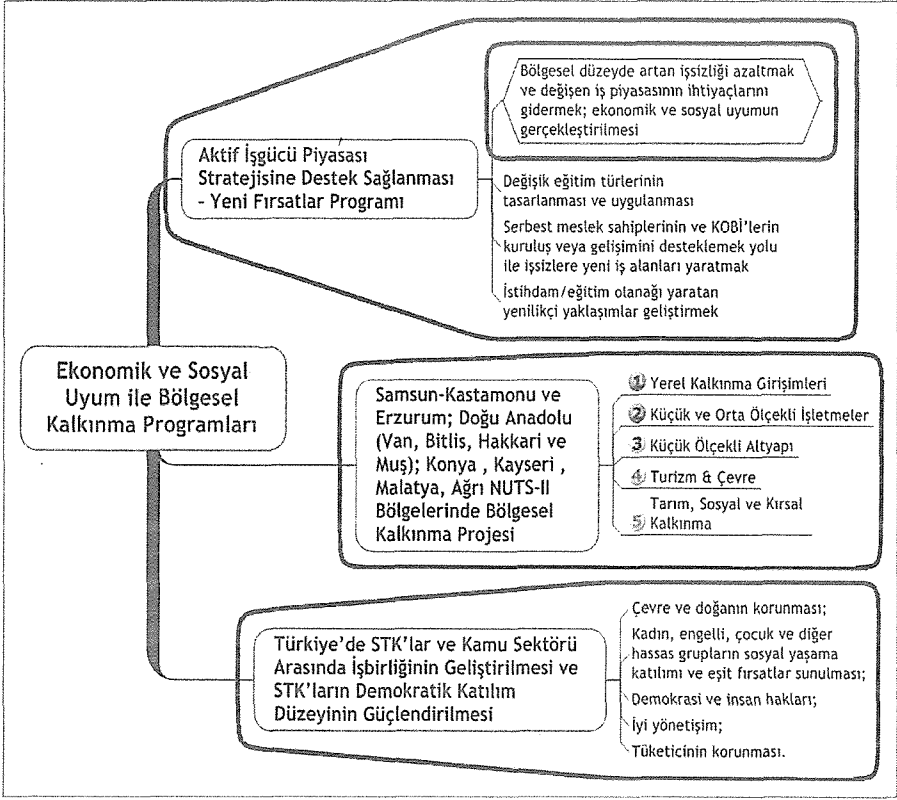
- Makro-ekonomik gelişme ve özel sektörün desteklenmesine yönelik yapısal uygulamalar,
- Küçük ve orta ölçekli girişimlerin teşvik edilmesi,
- İşgücü piyasalarına yönelik programlar,
- Kurumsal kapasitenin artırılmasına yönelik ikili işbirliğine dayanan programlar,
- Kamu reformları ve yeni kurumsal düzenlemelere yönelik programlar,
- Demokrasi, sivil toplum, insan hakları, kültürel haklar ve kamu bilincinin artırılmasına yönelik programlar,
- Bölgesel Kalkınma Programları (Turizm ve Çevre, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Yerel Kalkınma Girişimleri, Küçük Ölçekli Altyapı Bileşenleri)
- Eğitim, sağlık, çevre ve kültürel miras konularında geliştirilen programlar,
- Sınır Ötesi İşbirliği Programları.

Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemine geçiş ile birlikte, 2002 yılından itibaren AB Katılım Öncesi Mali Yardım paketi hedefleri ile uyumlu olarak hazırlanan projelerden

bölgesel kalkınma konularında doğrudan ve dolaylı etkileri olabilecek bazı örnekler aşağıda sunulmaktadır;

Alan	Projenin Adı	Sorumlu Kurum
Çevre	Çevre Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi	Çevre.Bakanlığı
Tarım	Türkiye'nin AB Veterinerlik Müktesebatına Uyumu	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Tarım	Türkiye'nin AB Bitki Sağlığı Müktesebatına Uyumu	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
İstihdam	Aktif İşgücü Piyasası Stratejisine Destek Sağlanması – Yeni Fırsatlar Programı	İŞKUR
Siyasi Kriterler	İnsan hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitiminin Geliştirilmesi projesi	Milli Eğitim Bakanlığı
Siyasi Kriterler	STK'lar ile Kamu Kuruluşları Arasındaki İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK'ların Demokratik Katılımcılık Seviyelerinin Geliştirilmesi Projesi	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
Çevre	Hava Kalitesi, Kimyasallar ve Atık Yönetimi Alanında Türkiye'ye Destek Projesi	Çevre Bakanlığı
Balıkçılık	Balıkçılık Sektörünün Yasal ve İdari Olarak AB Mevzuatına Uyumu Projesi	Tarım Bakanlığı
Bölgesel Gelişme	DPT'nin Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün Kurumsal ve İdari Kapasitesinin Geliştirilmesine Destek Projesi	DPT Müsteşarlığı
Bölgesel Gelişme	Samsun-Kastamonu ve Erzurum NUTS-II Bölgelerinde Bölgesel Kalkınma Projesi	DPT Müsteşarlığı
Sınırötesi İşbirliği	Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği Projesi (Küçük Ölçekli Ortak Proje Fonu)	DPT Müsteşarlığı
KOBİ'ler	Moda ve Tekstil İş Kümesi Projesi	İst.Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
Siyasi Kriterler	STK'lara Yönelik Kamu Hizmetleri ve Kalite Standartlarının İyileştirilmesi	İçişleri Bakanlığı
Bölgesel Gelişme	Doğu Anadolu (Bitlis, Hakkari, Muş ve Van) Bölgesel Kalkınma Projesi	DPT Müsteşarlığı
Siyasi Kriterler	Sivil Toplumun Geliştirilmesi Amacıyla Örgütlenmenin Desteklenmesi	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
Siyasi Kriterler	Kültürel Hakların Desteklenmesi	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Basın, Yayın Enformasyon Gn.Müd.
Malların Serbest Dolaşımı	Sağlık Bak., Çevre ve Orman Bak. ile Tarım ve Köyişleri Bak.'nın İyi Laboratuvar Uygulamaları Alanındaki Müktesebat Uyumu ve Uygulama Çalışmalarını Güçlendirme	Çevre ve Orman Bak. Tarım ve Köyişleri Bak. Sağlık Bak.
Tarım	Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Organik Tarım Alanında AB ile Mevzuat Uyumunun Sağlanması	Tarım ve Köyişleri Bak.
Tarım	AB Ortak Tarım Politikasının Uygulanmasına Hazırlık Projesi	Tarım ve Köyişleri Bak.
Çevre	Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Özel Atık Yönetimi ve Gürültü Yönetimi Kapasitelerinin Güçlendirilmesi	Çevre ve Orman Bakanlığı
Çevre	Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektör Politikalarına Entegrasyonu	DPT Müsteşarlığı
Bölgesel Gelişme	Konya (Konya, Karaman), Kayseri (Kayseri, Sivas, Yozgat), Malatya (Malatya, Bingöl, Elazığ, Tunceli), Ağrı (Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan) NUTS-II Bölgelerinde Bölgesel Kalkınma Programı	DPT Müsteşarlığı
Sınırötesi İşbirliği	Bulgaristan ile Sınırötesi İşbirliği (Küçük Ölçekli Ortak Proje Fonu)	DPT Müsteşarlığı
Sınırötesi İşbirliği	Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği	DPT Müsteşarlığı

Yukarıda bahsedilen bu projeler arasında, bölgesel kalkınma ile doğrudan ilişkili olan programların temel hedefleri, bileşenleri ve konu başlıkları aşağıda sunulmaktadır;

KAYNAKÇA

AB, Türkiye Müzakere Çerçeve Belgesi, 2005

AKTÜRK, E., 1997, Avrupa Birliği'nde Bölgesel Sorun ve Politikalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ekonomik ve Mali Konular Daire Başkanlığı, 2005, Avrupa Birliği Mali Yardımları Hakkında Bilgilendirme Notu, Ankara (www.euturkey.org.tr/abportal/content.asp, available at 04.10.2005)

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı, 2005, Türkiye – Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara

TÜZÜN, G. ve SEZER, S., (eds.) 2002, Highlights of Best Practices from Turkey, Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile T.C.Çevre Bakanlığı'nın ortak projesi).

ŞEN, Z., 2004, Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Ankara.

YENİ BÖLGEÇİLİK AKIMI ve BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Gülnihal ERZİ*

Abstract

In recent years, economic, social and political structures has undergone a great *transformation with the influences of globalization and subsidiary dynamics in the world* and some concepts formulated to explain the conceptual and practical reasons of the change came to the front. Especially beginning from the 1980s, regional development policies consider a structure comprising of social relations, norms and institutions whereas previous regional development policies were considering only the distance to market labor force and raw material.

In this framework, major basic changes have been observed in issues related to conceptualization of regional development and implementation of regional policies. In this context, with New Regionalism Movement and Regional Development Agencies, Competitiveness, Innovation, Learning Regions, Governance have created a new agenda oriented to define new dynamics in regional development.

Özet

Son yıllarda dünyadaki küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin etkisiyle, ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılanmalar büyük bir değişim içine girmiş, değişimin kuramsal ve pratik nedenlerini açıklamaya yönelik olarak bazı kavramlar ön plana çıkmıştır. Özellikle, 1980'li yıllardan itibaren, bölgesel kalkınma politikaları artık doğrudan devlet yardımlarından ziyade işgücü, yaşam kalitesi ikilemi gibi mekanın niteliğini artırıcı rekabetçi yatırımlara ve yerel kalkınmaya daha çok önem vermiştir. Daha önceki bölgesel kalkınma politikaları sadece pazara, işgücüne ve hammaddeye olan mesafeyi göz önüne alırken, yeni bölgesel politikalar sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan bir yapıyı dikkate almıştır.

Bu çerçevede, bölgesel gelişmenin kavramsallaştırılması ve bölgesel politikaların uygulanmasına dair tüm hususlarda, önemli temel değişimler yaşanmıştır. Bu değişim,

* Y.Şehir ve Bölge Plancısı

bölgesel gelişmenin teorik temellerinin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Bu kapsamda Yeni Bölgecilik akımıyla beraber, Bölge Kalkınma Ajansları, Rekabetçilik, Yenilik, Öğrenen Bölgeler, Yönetişim gibi kavramlar da bölgesel gelişmedeki dinamikleri tanımlamaya yönelik yeni bir gündem oluşturmuştur.

GİRİŞ

Tüm dünya ülkelerinde 1990 yılından itibaren küreselleşme ve yerelleşme hareketleri, ekonomide, toplumsal ve siyasal yapılanmalarda büyük değişimlere yol açmıştır. Özellikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretimden esnek üretime, modernist düşünceden post modernist düşünceye geçişler, bu değişim ve oluşumları tetikleyen hareketler olarak açıklanmaktadır.

Günümüzde giderek hızlanan bu sosyal ve ekonomik değişim süreci; mekana bakış açısını da değiştirmekte, farklı söylemler ortaya çıkmaktadır ve geçmişte tanımlanan kavramlara yüklenen anlamlar değişime uğrarken vurgulamalar farklılaşmaktadır. Bu çalışma kapsamında, bölgesel gelişmenin yeni gündemi olarak tanımlanan Yeni Bölgecilik Akımının ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının dünyadaki örnekleriyle açıklanması ve Türkiye'deki Bölgesel Politikalara yansımaları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kavramların Türkiye'nin bölgesel gelişme şemasındaki yeri, işlevi, mekansal form üzerindeki yansımaları ve uygulanabilirlikleri açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

KÜRESEL ANLAYIŞTA BÖLGE KAVRAMI

Son on yılda yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme (bölgesel birliklerin oluşumu), bilginin yükselen değeri vb. ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramını da tartışılır kılmıştır.

Geleneksel anlayışta "Bölge", yan yana gelmiş yerel birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulusun devletin denetiminde olup devlet dışına kapalı olduğu, sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik sorunu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir. İlişkiler ağının niteliği ve ilişkilerin yoğunluğu yerelin, dolayısıyla bölgenin gelişmişliğini belirler. (Amin ve Thrift, 1997)

Kenıçlı Ohmae, bölge sınırlarının değişmesindeki nedenleri Ulus-Devletin Sonu adlı kitabında 4 farklı faktör altında toplamıştır.

1. Yatırımların coğrafi sınırlara bağlı kalmaması:
2. Endüstriyel gelişmeler:
3. Enformasyon Teknolojisi:
4. Bireysel Tüketicilerin Yöneliminde Değişim.

Bu dört faktörün hareketliliğinin toplam sonucu olarak ulus-devletlerin aracılık işlevini büyük ölçüde gereksizleştirdiğini, piyasa oluşturucu bir rol oynamasına gerek kalmadığını göstermektedir. (Ohmae, 1996,)

Küresel ölçekte son derece önemli dönüşüm süreçleri yaşanırken, mekansal planlama süreç ve pratiğinin değişimlere uyum sağlayamaması ekonomik, politik, sosyal ve mekansal dönüşümlerde kurumsallaşmayı ve yönetişim süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. (Kayasü, 2002)

Bu kapsamda Yeni Bölgecilik Akımı, Bölgesel Kalkınma Ajansları ve beraberinde getirdiği bazı kavramlar dünyadaki değişen bölgesel politikaların yeni gündemini tanımlamak için kullanılan terimler olarak ortaya çıkmıştır.

YENİ BÖLGEÇİLİK (NEW REGIONALISM)

Ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, bölgelerin özellikle de yöresel problemlere sahip bölgelerin, gelecek yönetimi tartışmalarında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Yüksek işsizlik oranı, düşük nispi gelir ve Gayri Safi Mili Hasıla (GSMH), net göç, bölgenin temel geleneksel endüstrilerinin çökmesi ve yerel olmayan kapitalin baskın duruma geçmesi gibi konular yerli kontrolün artırılması ve bölgesel ekonomiye müdahale etmenin yollarını araştırılmasına neden olan başlıca sebeplerdir. Yeni firma oluşumlarıyla yerli iş kurumlarının azalması ve çok bölgeli veya çok uluslu firmalar nedeniyle dış yatırıma bağlılığın artması gibi problemler bir çok bölgenin sorunu olmaya başlamıştır. (Danson ve Whittam, 1999)

Bunun yanısıra ülkeler arasında rekabetinin artmasıyla beraber maddi baskılar bölgesel harcamaların kapsamını sınırlandırmış bu da hükümetin en geri kalmış sektör ve bölgelerdense en rekabetçi sektör ve bölgeleri desteklemesine neden olmuştur. Özellikle globalleşme ile birlikte uluslararası rekabet edebilirlik önem kazandığından ülkeler rekabet güçlerini arttırabilmek için bölgesel ekonomik birlikler (AB, NAFTA gibi) içerisinde yer almayı tercih etmektedirler. Öte yandan ülkenin içinde de bölgelerin kendi potansiyelleri ile yatırımları çekmek üzere devlet yardım ve teşvikleri olmaksızın örgütlenmeleri, bölge ölçeğinde yaşanan değişimler olarak görülmektedir. (Danson, 2000)

Yaşanan bu değişimler, geleneksel bölge politikalarının yerine, rekabetçi, yenilikçi ve esnek, yerelin kalkındırılması ve geliştirilmesini öngören bölge politikalarının gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu bölge politikalarından hareket eden yaklaşım Yeni Bölgecilik olarak tanımlanmıştır.

"Yeni Bölgecilik" akımı, ekonomik gelişme politikalarında bölgenin temel ölçek birimi olduğundan hareketle, ekonomik politikaların uygulanabilmesi için, bölgelerin merkezden aktarılan yetki ve kaynak ile donatılmış kurumsal bir kapasiteye ihtiyacı olduğunu savunmuştur. Sürdürülebilir kalkınmayı yaratmada ve devam ettirmede içsel yerel faktörlerin önemini vurgulamış ve ekonomik gelişmede önemli girdiler olarak kabul edilen öğrenme, liderlik, sosyal sermaye, fiziksel altyapı, kurumlar ve insan kaynakları gibi geleneksel olmayan ekonomik değişkenlerin dikkate alınmasına katkıda bulunmuştur. (Keating,1997)

Küreselleşme ve yerelleşmeyle beraber bu akımın etkilerinin Dünyada ve Avrupa'da görülmeye başlamasıyla pazarın niteliği ve şartları değişmiştir. Bu değişiklikler rekabetçi piyasada yerlerini korumak isteyen özellikle büyük ticaret bloklarının yapısal ve mekansal formlarındaki değişimlerini de zorunlu kılmıştır.

Yeni Bölgecilik, bölgenin ekonomik gelişmenin potası olduğunu savunan tarihi-ampirik düşünce ve bölgenin ekonomik politikanın esas odağı olduğunu savunan kuralcı eğilim düşüncelerinin bir bütünü oluşturmuş, küreselleşme ile ortaya çıkan rekabet sistemi içerisinde ülkelerin bölgelerini geliştirmeleri amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda oluşan bir kavramdır. Kısaca Yeni Bölgecilik, coğrafi yönden birbirine komşu olan ya da sınırları birbirine yakın olan ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşme hareketidir. (Morgan,200)

AVRUPA VE YENİ BÖLGEÇİLİK

Avrupa'da Yeni Bölgecilik hareketlerini başlatan olayları 4 maddede sıralamak mümkündür.

- Büyük kapsamlı üreticilerin, üretim alanlarını şehir dışına taşıması,

- Büyük ölçekli üretim yapan fabrikalar kalkınmadaki lider rollerini, tasarım mühendisleri, reklamcılar, AR-GE laboratuvarları, yönetim danışmanları, finans büroları ve kültürel endüstri gibi iş dallarına bırakmak zorunda kalmaları,
- Bölgelerde görülen yüksek oranda işsizlik problemi, bölge gelirinin azalmasına ve diğer bölgelerle arasındaki dengesizliğin artmasına sebep olması. (Dunford ve Kafkalas, 1992)

Bölge bazında yaşanan bu değişim temelde, devletlerin genişleme politikalarını takip edebilme kabiliyetleri, nitelikler için geçerli kriterlerin standardize edilmesi nedeniyle sınırlandırılırken, bölgesel sübvansiyonlar uluslararası ticaret kuralları ve AB'nin rekabet politikaları nedeniyle daha da fazla kısıtlanmıştır. Ekonomik değişimin bölgeler üzerine etkilerini yönetmek için, devletin bölgeler için planlama politikaları belirlemesi ve bölgeleri yönetmesindense bölgelerin kendi katılımları üzerine odaklanmış yeni mekanizmalar için araştırmalara başlanmıştır. (Amin ve Thrift, 1994)

Böylece, Bölgeler devletlerin arabuluculuk açısından tekeli kaybettiği daha kompleks bir düzene sahip olmuşlardır. Devletle karşılıklı ilişki içerisinde oldukları ancak aynı zamanda uluslar arası rejimler ve global pazarla doğrudan ilişkiyi yine bölgeler sağlamaktadır. (Keating, 1998)

Avrupa'da Yeni Bölgecilik hareketleriyle ilgili olarak ilk bölgesel çalışmaları İngiltere göstermiştir. İlk gelişme ofisleri de yine bu ülkede kurulmuştur.

İngiltere'de Yeni Bölgecilik

İngiltere'de 1980'lerde ekonomik planlama konseylerinin yürürlükten kaldırılması ile bölgesel planlama "karanlık bir çağ"a girse de 1990'ların başlarında tekrar bir canlanma yaşandı. İngiliz bölgeselleşmesinin ilk filizlenmeleri 1990'ların ortasında hükümet bürolarının açılmasıyla görüldü. Galler'in, İskoçya'nın ve Kuzey İrlanda'nın ulusal sınırları devrildi ve bunlar, kendi topluluklarını seçtiler. İngiltere' Çevre Dairesi, "Çevre, Ulaşım ve Bölgeler Dairesi" olarak yeniden sınıflandırıldı ve bölgelerden sorumlu bir Bakan atandı. (Marshall ve diğerleri, 2002)

Yeni bölgecilik yaklaşımı, etkin bir kurumsal yapılanmayı ve bu yapı ile tutarlı bir kaynak tahsis mekanizmasını, bölgesel politikaların başarıyla uygulanması açısından en önemli araçlardan biri olarak kabul etmektedir. Yerel düzeyde, yörenin kalkınması için, belirli hedef ve stratejiler doğrultusunda katılımcı bir anlayışın benimsendiği, proje üreten ve bu projeleri sahiplenen yapılar oluşturma ihtiyacı açıkça hissedilmeye başlamıştır. Bu kurumsallaşma arayışlarına, ülke deneyimlerinin verdiği en önemli karşılık Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın (BKA) kuruluşu olmuştur.

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI (REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES)

Bölgesel Kalkınma Ajansları, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi için tasarlanmış merkezi ve yerel yönetimin dışında, bölgesel tabanlı kamusal olarak finanse edilen, alan ve sektörel stratejileri fırsatların yaratılması için birleştiren kurumlardır. (Danson, ve Whittam, 1999)

Önemli bir bölümü Avrupa'da olmak üzere pek çok bölgede kurulan kalkınma ajanslarının ortak amaçları:

- Bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye bilgi vermek,
- Bölgeye yada bölgeden dışarıya teknoloji transferi ile uğraşmak,
- Bölgeye yerleşmiş firmalara tüm alanlarda danışmanlık hizmeti sunmak,

- Alt yapıyı düzeltme faaliyetlerinde aktif rol oynamak,

olarak başlıca 4 başlık altında toplanabilir.

Bu kurumlar, bölgelerinin potansiyelini ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikalar ile yaşam kalitesinin ve istihdamın artırılmasını, yoksulluğun azaltılmasını sağlamak, bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevrenin korunmasını ve kaynakların etkin kullanımını sağlamakla yükümlüdürler. Bu amaçlardan yola çıkarak yürüttükleri faaliyetler ile bölgesel politikaların en önemli araçları olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, bölgelerde kendi potansiyellerine dayalı devamlı bir gelişme sürecinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptirler. (Mawson, 1998)

Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın en önemli özelliklerinden biri de ekonomik kalkınmanın desteklenmesi için tasarlanmış merkezi ve yerel yönetimin dışında, bölgesel tabanlı kamusal olarak finanse edilen bir kurum olmasıdır. (Danson, ve Whittam, 1999)

Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kuruluş amaçları ortak olmasına rağmen ülke idari yapılarına göre farklı şekillerde örgütlenebilmektedirler. Bu örgütlenmeler 5 grupta toplanabilir.

- Şirket (Özel, KİT vs.) şeklinde örgütlenen BKA (İngiltere, İsveç, Slovakya, Polonya, Yunanistan, Portekiz, Hollanda, Fransa, İtalya, Almanya)
- Kar amacı gütmeyen birlik olarak örgütlenen BKA (Fransa, Bulgaristan, Ukrayna, Litvanya, Danimarka, Macaristan)
- Genelde kamu kuruluşu olarak örgütlenen BKA (Almanya ve Belçika)
- Vakıf olarak örgütlenen BKA (Romanya)
- Bunların bir veya birden fazlasının bileşimi olan BKA (İspanya, İrlanda).

BKA'ların teşkilat yapısı genel kurul, yönetim kurulu, yürütme komitesi, izleme-değerlendirme-teftiş komitesi, bir genel müdür ve uzmanlık kurullarından oluşmaktadır. BKA'ların bütçeleri; uluslararası fonlar, genel ve yerel bütçeden aktarılan paylar, yerel veya merkezi hükümet tarafından doğrudan verilen fonlar, vergi gelirlerinden alınan pay ve yasal kesintilerden aktarılan fonlardan oluşur. (www.rda-ceda.net)

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGE KALKINMA AJANSLARI

1990'lı yıllarda AB'de küresel pazardan pay alabilmek için kentlerin birbiriyle rekabeti, mal ve hizmetlerin adil dağıtılmasında yaşanan sorunlar ve bununla beraber yaşanan sosyal parçalanmalar, Avrupa ülkelerinde geliştirilen kamu politikalarının odağına kentsel alanı yerleştirmiştir. Bu ilgi, özel sektörün ve yerel aktörlerin karar verme süreçlerine katılımını sağlayan yeni kurumsal şemaların üretilmesinde katkıda bulunmuştur. Bölgenin değişen içeriğine referans veren bu oluşumlar, yeni bölgecilik yaklaşımının da desteğiyle Bölgesel Kalkınma Ajanslarına yeni işlevler kazandırmıştır. (Allmendinger ve Tewdwr-Jones, 2000)

Yapısal fonların bölgelere aktarılmasında AB politikaları çerçevesinde kurulmaları zorunlu hale getirilen bu BKA'ların AB'deki sayıları hızla artmıştır. Bu ajansları ortak bir platformda buluşturmak için bir birlik oluşturulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu birlik EURADA (European Association of Development Agencies - Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları) olarak tanımlanmıştır.

EURADA: 1991 yılında Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerdeki ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki 150 kalkınma ajansının birleşmesiyle kurulmuştur. Hiçbir kar amacı gütmeyen ve Belçika hükümeti kanunlarına göre yapılanan EURADA'nın mevcut ortak amaçlarının dışında AB'deki BKA'lar ile, dünyadaki BKA'lar arasında ortak projeler

yürüterek, AB adına danışmanlık hizmeti vermek esas görevi olmuştur. (www.eurada.org)Yapısal Fonlarda yapılan değişiklikler birlikte, Avrupa ölçeğindeki yerel, bölgesel, ve ulusal kurumların kalkınmada ortak bir işbirliği içinde çalışmalarını zorunlu hale gelmiştir. (Kayasü ve Yaşar, 2002)

Avrupa'da ilk kurulan ajanslardan olan ve kuruluşları 1970'li yıllara kadar dayanan İskoçya ve Galler Kalkınma Ajansları diğer ajansların kurulmasında, başarılı çalışmaları açısından da örnek teşkil etmiştir. (Morgan, 1997)

AB'de örgütlenmeye başlayan bu tür yarı özerk yapılı kurumlar, buldukları bölgenin kalkınma-gelişme stratejisi ve senaryolarını oluşturmakta ve bölgeye AB'den gelebilecek kredi ve fonları çekebilmek için projeler hazırlamaktadırlar.

BKA'ların kurdukları bölgedeki, bölgesel gelişimi sağlamak için kullandıkları en önemli araçlardan biride rekabetçiliktir. Bir bölgenin gelişmesinin, diğer bölgelerle rekabetçi bir yarışa girmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi esas alınmış ve bölgesel gelişme çalışmaları da bu düşünce doğrultusunda şekillendirilmiştir.

AB'DEKİ YENİ BÖLGEÇİLİK AKIMI VE BKA'LARININ TÜRKİYE'DEKİ BÖLGESEL POLİTİKALARA YANSIMALARI

21. yüzyılda küreselleşme ve serbest rekabetin öne çıktığı ve uluslararası ilişkilerin yeniden şekillendiği ve uluslararası yatırımların büyük önem kazandığı bir dünyada, kurumsal ve stratejik olarak Türkiye'nin kendini yenilemediği sürece, ekonomik ve sosyal yönden gelişme sağlayamayacağı gerçeği, yeni bölgesel politikaları da gündeme getirmiştir.

Türkiye'nin AB'ye ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik katılım öncesi mali yardımların programlanmasına stratejik bir çerçeve oluşturmak için AB tarafından şart koşulan Ön Ulusal Kalkınma Planı 2003 de hazırlanarak, bölgesel politikaların yönlendirilmesi ve AB fonlarının aktarılmasında yol gösterici olması amaçlanmıştır.

Bu bölgesel politikaların çıkış noktası AB bölgesel politikaları olmakla beraber, bu politikalar Türkiye'nin mevcut yönetim yapısına ve yerel potansiyellerine göre uyarlanmaya çalışılmış fakat yetersiz bir altyapının üzerine oturtulmaya çalışıldığı için daha uygulamaya bile geçmeden bir çok yerel örgütler ve akademisyenler tarafından eleştirilmiştir. En çok eleştirilen düzenlemeler ise Yerel Yönetimlerle ilgili hazırlanan yasa tasarıları olmuştur.

AB bölgesel politikalarının yansımalarıyla oluşturulan Türkiye'deki bölgesel politikaları 3 ana başlık altında değerlendirmek mümkündür.

- İstatistiki Bölge Birimlerinin belirlenmesi (NUTS),
- Bölgesel Kalkınma Ajanslarını oluşturulması
- Yerel Yönetimler Reformu

İstatistiki Bölge Birimlerinin Belirlenmesi (NUTS):

AB genelinde tek bir veri tabanı oluşturmak, bölgesel istatistikleri standartlaştırmak ve bunu yaparken de karşılaştırılabilir bir tablo ortaya çıkarmak için bölgelerin sahip oldukları benzer niteliklere göre İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (NUTS) yapılmıştır. AB kaynak tahsisinde merkezi bir öneme sahip olan bu sınıflandırmayla, yerel potansiyelleri göz önüne alınarak ülkemiz üç düzeyde bölge birimlerine ayrılmıştır.

- NUTS I, "Düzyey 1" bölgeleri, 12 adet (coğrafi bölgelemenin temel alındığı)
- NUTS II, "Düzyey 2" bölgeleri, 26 adet (illerin gruplandırılması ile oluşturulan)

- NUTS III, "Düzyey 3" bölgeleri, 81 adet (mevcut il dağılımı)

DPT tarafından yapılan çalışmalarda "Düzyey 2" bölgeleri birer plan bölye olarak kabul edilmiş ve bu doğrultuda 26 plan bölyenin kurumlaşmasını sağlamak üzere, "bölyesel kalkınma ajanslarının" oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır. (DPT, 2003)

BÖLYESEL KALKINMA AJANSLARI (BKA)

Türkiye'de Bölye Kalkınma ajansları resmi olarak ilk kez, AB ye tam üyelik müzakereleri sürecindeki Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir. Düzyey 2 İstatistiki Bölye birimi esas alınarak, her bölye için, bölye merkezi olarak seçilen ilde bir BKA kurulması hedeflenmektedir. Ancak, 26 ajansın tamamı bir defada kurulmayacak, ajanslar aşamalı olarak ve özgün yerel/bölyesel koşulları da dikkate almak suretiyle her biri ayrı bir Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulacaktır. (DPT, 2003)

Türkiye'de kurulacak BKA'ların ortak hedefi, bölyelerde ve yerelde kaynakların yerinde ve etkin kullanılmasına yardımcı olarak, hem teknik kapasitesinin sağladığı bilgi birikimini, hem de aracılık ettiği kaynakları etkin bir şekilde kullanarak birden çok ili ilgilendiren projelerin ve faaliyetlerin mükerrerliklere yol açmadan ve kaynak israfı oluşturmadan gerçekleştirilmesini sağlamak olarak tasarlanmıştır.

Bölyesel kalkınma ajanslarının ulusal düzeyde koordinasyonu ile ilgili görev ve yetkiler Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmektedir. Bölyesel Kalkınma Ajanslarının denetimi klasik denetim anlayışından farklı olup, iş ve işlemlerin yalnızca hukuki denetimi ile yerinilmemekte ayrıca performans denetimine de tabi tutulmaktadır. Bölyesel Kalkınma Ajansları ile ilgili kanun tasarısı taslağı DPT tarafından hazırlanılarak Başbakanlığa sunulmuştur. (www.dpt.gov.tr)

Bölye Kalkınma Ajansları'nın kurulmasına yönelik tasarıda valilikler asli birimler olarak tanımlanmakta, ajansların yönetim kurulu başına, her bölyede merkezi konumda olan bir ilin valisinin yönetim kurulu başkanı olarak atanması öngörülmektedir.

Avrupa'daki BKA'larla karşılaştırıldığında ülkemizde kurulacak BKA'ların mevcut yönetsel yapıya uygun düzenlemeler getirerek yönetim organizasyonu hazırlanmıştır. Türkiye'deki mevcut yönetsel yapının merkezi yönetime bağılı taşra teşkilatları olduğu düşünülürse, oluşturulacak BKA'ların yurtdışındaki örneklerinin aksine yerelde değil merkezi idarelere bağılı bir yapısı olacağı görülmektedir. Etkin olarak rol alması gereken sivil toplum örgütlerine de sınırlı haklarla yönetime katılımlarına izin verilmiştir. Türkiye'de bu şartlarda oluşturulacak bir BKA'nın yerelin kalkınmasında ne denli aktif rol oynayacağı, görev ve yetkileri merkezi yönetimle sınırlıyken, bölyenin ihtiyaçlarına nasıl cevap vereceği bilinmemektedir.

Bu yasa taslağının kanunlaştırılmasından sonra, ilk olarak DAP, DOKAP ve GAP bölyesinde BKA ların kurulması hedeflenmiştir. Resmi olarak bir BKA olarak adlandırılmasa da ülkemizde bugüne kadar yurtdışı kaynaklar tarafından da desteklenen, bölyesel gelişmeyi desteklemek için bir çok örgütler kurulmuştur.

GİDEM (Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri- GİDEM Projesi): GAP idaresi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) birlikte yürüttüğü "GAP Bölyesi'nde Entegre Bölyesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo-ekonomik Eşitsizliklerin Azaltılması" programı çerçevesinde 1997 yılında kurulmuştur. GİDEM'ler bölyelerinde yatırımcılığı ve girişimciliği özendirerek, yerli ve yabancı sermayeyi bölyeye çekebilmek amacıyla danışmanlık hizmeti veren merkezlerdir. [

Kuruluşlarından bu yana kısa zaman geçmesine rağmen, GAP-GİDEM'ler yürüttükleri danışmanlık hizmetleri ile 5 ilde toplam 2.599 girişimciye destek olmuştur. GİDEM'ler,

Temmuz 2002'den itibaren faaliyetlerine AB finansmanı ile GAP İdaresi ve UNDP işbirliği çerçevesinde devam etmektedirler. (www.gidem.org)

EBKA (Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı): Kurulma çalışmalarına 1993 yılında başlanmıştır. Amacı İzmir ve Ege Bölgesi'ni geliştirmek, AB Ülkeleri ve bölgedeki KOBİ'ler arasında teknoloji transferi ve ticari işbirlikleri sağlamak ve Avrupa Kalkınma Ajanslarının yardımıyla bilgi ağı kurmaktır. (DPT, 2000)

ABİGEM (Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezleri): Tam anlamıyla bir Bölge Kalkınma Ajansı olarak tanımlanamayan ama, buldukları bölgedeki KOBİ'lerin potansiyellerini tamamen kullanabilmeleri için gerekli tüm yönetim danışmanlığı hizmetlerini ve bilgi desteğini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerini arttırmalarına yardımcı olan kurumlardır.

Avrupa Birliği Komisyonu ve TOBB, Türkiye'de üç İş Geliştirme Merkezi kurulması projesini finanse etmektedirler. (www.abigem.org)

Bu ajansların haricinde, kamu-özel-sivil toplum kuruluşları birliktelikleriyle oluşturulan EURADA'ya üye olan, Kayseri'de "Kent Konseyi", Ege'de "Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı", Mersin'de Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinde kurulan kalkınma ajansları bulunmaktadır.

HİZMET BİRLİKLERİ

Ülkemizde bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla BKA gibi çalışan çeşitli hizmet birlikleri kurulmuştur. Oluşturulan bu hizmet birlikleri BKA 'ların ortak amaçlarına yönelik olarak KOBİ'lerin geliştirilmesi, tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, yerel kalkınma girişimlerin desteklenmesi gibi amaçlara yönelik çalışacaktır. Bu hizmet birlikleri;

- Orta Anadolu Kalkınma Birliği, (Kayseri, Sivas, Yozgat)
- Serhat İlleri Kalkınma Birliği (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)
- Doğu Anadolu Kalkınma Birliği (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)
- Konya ve Karaman İlleri Kalkınma Birliği (Karaman, Konya)

Olmak üzere 4 Düzey 2 bölgesinde kurulmaları düşünülmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından Hizmet Birlikleri, Sivil Toplum Kuruluşları kapsamında ele alınmış ve desteklenmesi yönünde fonlar ayrılmıştır. (www.dpt.gov.tr)

BKA'larla ilgili olarak şu an gündemdeki kanun tasarısı yasalaştırıldığı zaman, mevcut bölgesel gelişme örgütlerinin nasıl bir yasal statü kazanacağı, devam edip etmeyeceği, yoksa görevini bölgede NUTS bölgelerine göre oluşturulan BKA'lara mı bırakacağı halen net olmayan konulardır. Sadece GAP 'la ilgili olan bugüne kadar tüm kurulan kuruluşların görevlerini 2007'ye kadar sürdüreceklerini ve sonrasında yeni kurulacak ajansa bu görevlerin devredileceği belirtilmiştir.

YEREL YÖNETİMLER REFORMU

Yeni Bölgecilik kavramıyla beraber, bir ülkenin kalkınmasının yerelde başlaması gerekliliği dikkatleri ülkemizdeki yerel yönetimlerin yapısına çevirmiştir. Bölgesel gelişmede en büyük katkısı olabilecek yerel yönetimlerin, etkin olarak bu işi yapılabilmeleri için merkezi yönetimler dışında, farklı görev ve yetkilere sahip olabilmeleri gerekmektedir. Fakat ülkemizdeki mevcut yapıya bakıldığında, yerel yönetimler seçimle gelmesine karşın, görevleri ve yetkileri sadece belediye sınırlarındaki kamusal hizmetleri sunmaktan öteye gidememiştir.

AB bölgesel politikalarındaki yerelde kalkınmanın sağlanması için ülkemizde yerel yönetimlerde bazı reformların yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçla yola çıkılarak birçok kanun tasarısı taslağı hazırlanmıştır. Bunlar,

-Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Taslağı (KYTKTT),

-Kamu Yönetimi Usul Kanunu Tasarısı Taslağı,

-Merkezi İdare ile Mahalli İdareler arasında görev, yetki ve kaynak paylaşımı ile hizmet ilişkilerinin esasları hakkında kanun tasarısı,

-Belediyeler Kanun Taslağı,

-İl Özel İdaresi Kanun Taslağı,

-Belediye ve İl Özel İdaresi Gelirleri Kanun Taslağı,

-Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı'dır.

Bu kanun tasarılarından bölgesel gelişmeyi en çok ilgilendiren Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı Olmuştur.

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi bu konuda tartışma metinleri yayınlamak üzere her boyutuyla ele alarak bazı eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirilere göre hazırlanan bu tasarıların; merkezin bazı işlevlerini yerel birimlere aktarmak amacıyla yola çıktığı söylenmesine karşın, tasarıların sosyal devlet ve kamu yararını göz ardı eden, katılımcı ve saydam olmayan bir yapılanma önerdiği görülmektedir. (Karahanoğulları, 2003)

SONUÇ

1950 yıllarından itibaren resmi olarak da devletin gündeminde olan, bölge planları, bölgesel politikalar, kalkınma planları, az gelişmiş bölgelerin desteklenmesi için bölgesel kalkınma projeleri hazırlanması gibi konular , bir kez daha AB uyum çalışmaları içerisinde tekrar gündeme gelmiştir.

Türkiye gibi bölgesel farklılıkların çok fazla olduğu ve bu sorunların çözülmemesinin büyük ekonomik ve sosyal maliyetlere neden olduğu bir ülkede, AB'nin bu konudaki önerilerine ve dayatmalarına rağmen, henüz kayda değer bir gelişme gösterilememiştir. AB'nin bölgesel politikalarında bölgelerin birbirine yaklaşması büyük önem taşıdığı için, Türkiye'nin bu bütünleşme sürecinde en kısa sürede somut adımlar atması gerekmektedir.

Türkiye'de genel olarak uygulanmaya çalışılan yeni bölgesel politikalar (Bölgesel Kalkınma Ajansları ve NUTS sınıflandırılması gibi), Türkiye'nin gündemine yeni girmesine ve kurumsal yapılanma çalışmaları halen devam etmesine rağmen şimdiden bir çok sıkıntılar görülmeye başlanmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri, bu politikaların uygulanmasına yönelik bir alt yapının olmayışıdır.

Türkiye Gümrük Birliği Antlaşmasıyla beraber, Avrupalılaştırma yönünde adımlar atmaya başlarken başta yönetim yapısı olmak üzere bir çok kurum ve kuruluşlarda köklü bir revizyona gitmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşmesinde aşması gereken en büyük problemi merkezi yönetimlerde toplanan yetki ve sorumlulukların ortaya çıkardığı gelişme engelleridir. Yerel yönetimlerin, merkezi yönetimin taşra birimleri olarak görüldüğü bir yönetim yapısının dışında bir yetki dağılımı yapılmalıdır. Yerel yönetimlerin, yereldeki örgütlenmeyle beraber çalışarak yerelin kalkınması sağlanmalıdır.

Rekabetçi ve yenilikçi bölgesel politikaların uygulandığı öncelikli hedefi yerelde kalkınma olan ve şeffaf bir devlet anlayışı benimsendiği taktirde AB ile bütünleşme sürecimiz hızlanacağı ve diğer dünya ülkeleriyle de uluslararası piyasa şartlarında yarışır bir duruma gelen bir Türkiye'nin ortaya çıkacağı yaklaşımlarının yanında bunun tam tersi olacağını savunan görüşlerde vardır.

Rekabetçiliğe dayalı bölgesel politikaların ekonomik olarak avantajlı bölgeler lehine işleyeceği ve rekabetçi ortamda zayıf kalan az gelişmiş bölgelerin geri kalmışlığının devamı ile bölgelerarası farklılıkların artacağı yönünde eleştirilerde dikkate alınması gerekli yaklaşımlardır. Bu noktada BKA'ların, gelişmiş veya az gelişmiş bölgelerde nasıl bir rol üstleneceği, ve bu yapılanmanın bölgelere göre ne tür farklılıklar yaratacağı tartışılması gerekli konulardan biridir. Farklı potansiyellere sahip bölgelerin standart BKA yapılanmasıyla rekabetçi koşullar altında ne tür avantaj ve dezavantajlara sahip olacağı ayrı bir araştırma konusudur.

Türkiye'de bölgesel sorunlar, ulusal politikalar geliştirilerek çözülecek problemler olmak yerine, bölgesel rekabeti artırarak, bölgesel seviyede çözülecek sorunlar olarak yeniden tanımlanmalıdır.

KAYNAKLAR

AMIN, A., THRIFT, N., 1997, Living in the Global, Regional Development Countries.

AMIN, A., THRIFT N., 1994. Globalization Institutions and Regional Development In Europe, Oxford University Press.

ALLMENDINGER, P., TEWDWR-JONES, M., 2000. Spatial Dimensions and Institutional Uncertainties of Planning and the "New Regionalism", Environment and Planning C: Government and Policy, 18; 711-26

AKPINAR, R., 2003. "Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları", DPT, Ankara.

DANSON, M., WHITTAM, G., 1999, Regional Governance, Institutions and Development, Regional Research Institute, West Virginia University.

DANSON, M., WHITTAM, G., 2000. Debates and Surveys, Regional Development Agencies and the 'New Regionalism' In England, Regional Studies, Vol.34.9

DUNFORD M., KAFKALAS G. 1992. Cities and Regions in the New Europe içinde Murray, R., Europe and New Regionalism, Londra.

DPT, 2003. Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara

DPT, 2000. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu Bölgesel Gelişme, DPT Matbaası, Ankara.

KEATING, M. 1998. The New Regionalism in Western Europe, Western Ontario Üniversitesi, Canada

KAYASÜ, S. 2002. Yeni Planlama Paradigması ve Kurumsallaşma Süreçleri Üzerine, *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2002/4, Ankara.

KAYASÜ, S., Yaşar, S.S., 2002. Değişen Bölge Kavramı ve Bölgesel Ekonomik Kalkınma: Bölgesel Kalkınma Ajansları, *10. Ulusal Bölge Bilim/Bölge Planlama Kongresi*, İstanbul.

KARAHANOGULLARI, O. 2003, Kamu Yönetimi Reformu İncelemeleri: Mülkiyeden Perspektifler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara

MARSHALL, T., GLASSON, J., HEADICAR, P., 2002. Contemporary Issues in Regional Planning, Oxford Brookers University içinde; Cochrane A., "Thinking about the English Regions".

MAWSON, J., 1998. Policy Review Section, Regional Development Agencies and Sustainable Development, *Regional Studies*, Vol 32.4.

MORGAN, K., 1997. The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal, *Regional Studies*, Vol.31.5 491-503

OHMAE, K., 1996. The End of the Nation State, The Rise of Regional Economies, Çeviren, Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul

www.dpt.gov.tr

www.gidem.org

www.abigem.org

www.rda-ceda.net

www.eurada.org

AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE KIRSAL ALAN PLANLAMASI

Sevinç Bahar YENİGÜL*, Orhan KUNTAY**

Abstract

The European Union Summit, which was carried out in Helsinki in the last days of December 1999 has been the setting for significant events for Turkey since in relation to the fulfillment of Turkey's demands during the last 35 years. At the end of the deliberations it has been decided that Turkey will be a candidate state for full membership. This decision is quite important for the economical, social and political future of our country. But European countries seem not agree with the full membership of Turkey. The tendency of rejection of full membership of Turkey is increasing. Turkey even not accepted to the union, still working on adaptation laws and started to apply. Adaptation laws will have significant influences on rural areas of Turkey and on rural development approach. During the adaptation period Turkey will not be indifferent to the Union policies applied in the rural areas, furthermore during reorganization period the extent of the applicability of these policies for our country will be discussed.

Özet

1999 yılının Aralık ayının son günlerinde Helsinki'de yapılan Avrupa Birliği Zirvesi, Türkiye açısından son otuz beş yılda özlemle beklenen bir istemin gerçekleşmesi yolunda çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Görüşmeler sonunda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği için "aday ülke" olarak kabul edilmesi karara bağlanmıştır. Ülkemizin ekonomik, toplumsal ve siyasal geleceği açısından belirleyici önemi oldukça fazladır. Ancak Avrupa ülkeleri tam üyelik konusunda anlaşmış görünmemektedir. Birliğe tam üye almama eğilimleri artmış görülmektedir. Türkiye birliğe alınmasa bile, gerekli uyum yasalarını çıkartma ve uygulamaya çalışmaktadır. Uyum yasaları Türkiye'nin kırsal alan ve kırsal gelişme yaklaşımında da önemli etkiler yaratacaktır. AB'ye uyum süreci içersinde Türkiye; Birliğin, kırsal alan için uyguladığı politikalara kayıtsız kalmayacak ve yeniden yapılanmada bu politikaların ülkemiz için ne ölçüde uygulanabilirliğini tartışacaktır.

* Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

** Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

Avrupa'da kentleşme hızı 19. yy'da artmaya başlamış ve bu değişim daha çok ekonomilerin tarımdan endüstriye geçişinde etkili olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte değişim sadece ekonomik anlamda olmamış makineleşme ile birlikte, kırsal alanın iticiliği ve kentlerin çekiciliği kırdan kente olan göçü hızlandırmıştır. Bu değişim süreci, gelişmiş ülkelerde daha az sancılı olurken, gelişmekte olan ülkelerde problemlerin üstesinden aynı şekilde gelinmediği için başarılı olamamıştır. Tüm gelişmeler daha çok kentlerin lehinde olmuş, kırsal alanlar kentlere ve kent ekonomilerine daha bağımlı bir hale gelmiştir. Kentsel ve kırsal politikalar arasındaki bağlantıların azlığından ötürü kent ve kır arasındaki ilişki çok hızlı bir şekilde değişmiş ve aradaki ikillik (dualism) artmıştır. Bu durum; kentsel alanda çevre ve kentsel hizmetler üzerinde baskı kurarken, kırsal alanda ise ekonomik ve sosyal açıdan sorunlar yaratmaktadır (Davoudi ve Stead, 2003).

Ülkemiz açısından durum incelendiğinde ise; kentsel ve kırsal alanla ilgili politikaların daha çok birbirinden ayrı olarak düşünüldüğü ve kırsal alan ile ilgili sorunlara parçacı bir yaklaşımla değinildiği görülmektedir. Kırsal alanın gelişimi için yapılan pek çok çalışmada daha çok tarımsal üretim artışı gibi konulara değinilmiş, projelerin başlığında dahi kırsal kalkınma sözcüğü kullanılmamıştır (DPT,2000).

Mekansal denge ve daha iyi gelişme için kentsel ve kırsal alanlar arasındaki ilişkiye daha iyi bakmak gerekmektedir. Kentsel ve kırsal alanlar arasında ekonomik, sosyal ve çevresel bir karşılıklı dayanışma göz ardı edilmektedir. Bu iki alan için karşılıklı birbirini destekleyici bir gelişme yaklaşımı ele alınmamaktadır. Kırsal alanın kentsel alandan tamamen ayrı bir şekilde gelişimi artık söz konusu değildir. Kır-kent ilişkisi bütünleşik bir kırsal gelişme yaklaşımı, dengeli ve sürdürülebilir bir gelişme için uygun bir modeldir (Epstein, 2001).

KAVRAMLAR

Kırsal Alan

Kentsel ve kırsal alan tanımlamasında kullanılan ölçütlerin başlıcaları; nüfus büyüklüğü, arazi kullanımı, ekonomik etkinlik ve erişilebilirliktir (Espon,2006).

Bu ölçütlerden yola çıkarak; kentsel alanları, sınırları içinde yaşayan nüfusun geçim kaynaklarını tanım ve hayvancılık dışı uğraşların oluşturduğu, toplumsal ilişkiler, kültürel alanlar, nüfus yoğunluğu gibi birçok yönden kırsal alandan farklı olan yerler olarak tanımlayabilirken; kırsal alanlar için ise; kentsel yerleşim alanları dışında kalan, sosyal güvence imkanlarından (iş olanakları, sigorta, emeklilik, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekansal büyüklük olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000).

OECD ise kırsal alanları nüfus yoğunluğu ölçütlerine göre tanımlamaktadır. Nüfus yoğunluğunun km² başına 150 kişinin altında olan yerler kırsal alanlar olarak sayılmaktadır. Bu tanım ışığında bölgeler üç gruba ayrılmaktadır. Bu ayrımda;

- Nüfusunun %50'den fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, kırsallığı baskın bölgeler,
- Nüfusunun %15-50 arasında kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler önemli ölçüde kırsal bölgeler,
- Nüfusunun %15'inden azının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler ise kentselliği baskın bölgeler olarak sınıflandırmaktadır.

AB'de ise kırsal alanlar gerek bu alandaki yoğun insan ve doğa ilişkileri, gerek bu alanların kendine özgü toplumsal ve ekonomik yapıları sebebiyle, karma alanlar olarak

ele alınmaktadır. Bu alanlar, çoğu zaman tarım ve ormancılığın başat olduğu ama bunun yanında turizm küçük ve orta ölçekte sanayinin ve el sanatları gibi diğer iktisadi faaliyetlerin de önemli olduğu, üzerinde insanoğlunun köy, pazar gibi ekonomik ve sosyal yapılar kurduğu, ekolojik açıdan değerli ve kentli insanlarla sürekli etkileşim halinde olan mekanlar olarak tanımlanmaktadır (TKB, 2003).

Kırsal Kalkınma

Kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkanlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimlere kırsal kalkınma denilmektedir.

Kırsal Alan Planlaması

Kırsal nüfusun yaşama alanı ve çevresini oluşturan yerleşimlerin doğal potansiyeli ile toplumsal gereksinimleri arasında denge sağlamaya yönelik bir çalışma olarak görülmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ'nde KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma konusu her zaman gündemde yer almıştır. Konu genel olarak tarım politikalarının tamamlayıcı bir ögesi olarak görülmüştür. 1968 yılında Mansholt planı olarak bilinen tarımın iyileştirilmesi planında, tarım işletmelerinin modernizasyonu, tarım nüfusunun azaltılması ve tarımda çalışanların sosyo ekonomik bilgilerinin ve mesleki yeterliliklerinin artırılması hedef olarak belirlenmiştir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa üye olmaları ile birlikte geliştirilen Bütünleşik Akdeniz Programları ile yine işletmelerin modernleştirilmesi, mesleki eğitim sağlanması, üretici gruplarının kurulması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve turizm, küçük orta ölçekte teşebbüslerin kurulması için özendirici tedbirlerin yürürlüğe konulması amaçlanmıştır.

1987 yılında kabul edilen Avrupa Tek Senedi ile birlik, 1992 yılında Tek Pazar oluşturma hedefini üstlenmiş, bu çerçevede malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımındaki engellerin kalkması, bunun yanında, Topluluğun farklı bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması hedef alınmıştır. Maastricht Antlaşması ile Topluluğu kuran Antlaşmanın ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik hedeflerle ilgili 130A no'lu maddesine eklenen "kırsal bölgeler de dahil olmak üzere" ibaresi ile kırsal kalkınmaya yasal dayanak sağlanmıştır (Güder 2003).

1988 yılında ise Komisyon tarafından "Kırsal Toplumun Geleceği" adlı bir bildirge hazırlanmıştır. Komisyon bu belgede, kırsal kesimlerin sahip olduğu iç dinamiklerle kalkındırılması gerektiğini vurgulayarak, kırsal alanların sadece coğrafyaya dayalı olarak ele alınmaması gerektiğini ifade etmiş, ekonomik ve sosyal açıdan çok farklı etkinliklere sahip karma bir yapı teşkil ettiğini belirtmiş ve kırsal alanları ekolojik dengenin kurulduğu alanlar olarak nitelendirmiştir (Pala, 2003).

1996 yılında düzenlenen "Kırsal Kalkınma Konulu Konferans" Cork bildirgesi ile tamamlanmıştır. Bu bildirge ilerde Topluluğun kırsal kalkınma politikasını belirlemek üzere önemli bir döküman olmuştur. Bildirgede şu konular vurgulanmıştır;

- Kırsal alanlarda sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması amacıyla yöresel kapasitenin artırılmasına,
- Kırsal bölgelerde yaratıcılığı ve dayanışmayı arttıran katılımcı yaklaşımların geliştirilmesine,
- Politika uygulamalarının ve karar mekanizmasının yerinden yönetim ilkesine göre gerçekleştirilmesine ve

- Kırsal kalkınma programları arasındaki koordinasyonun sağlanmasına duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır.

1997'de komisyon tarafından hazırlanan Gündem 2000 belgesinde genişleme, birliğin yeniden yapılandırılması, yapısal fonlar gibi konuların yanında tartışılan diğer bir konu da Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) ikinci temel direği olarak düşünülen kırsal kalkınma politikasının oluşturulmasıydı. Yapılması planlanan iyileştirmede üç konu ön plana çıkmıştır;

- Geçmişteki yasal parçalanmışlıkların giderildiği, yasaların sadeleştirildiği daha basit ve bütünsel bir kırsal kalkınma yaklaşımı amaçlanmalıydı.
- Ortak tarım politikası ve yapısal fonlara ilişkin tarım sektörünün yeniden yapılandırılması, tarımın rekabet edilebilirlik düzeyinin artırılması ve çevresel tedbirlerin tarımla bütünlleştirilmesi konuları eklenmiştir.
- Avrupa'da tarımın rolünün dünya piyasalarının küreselleşmesi ve tüketici endeksli kalite gereksinimleri nedeniyle yeniden tanımlanması ve kırsal ekonomilerde çok sektörlü çevresel ve sosyal gereksinimleri göz önünde bulunduran bir kırsal kalkınma politikası yaratılmalıydı (Pala, 2003).

AB'nin genişleme süreci ile birlikte iyileştirmeler devam etmiş ve yeni aday ülkelerle birlikte oluşan genişleme sürecinde OTP ile birlikte kırsal alandaki sorunların çözülemeyeceği sonucuna varılmıştır. 1999 OTP İyileştirmesi: "Kırsal Kalkınma" metninde tarımsal politikalar daha çok, çevre gıda kalitesi ve kırsal yaşamın canlılığı konusunda odaklanmıştır. Az gelişmiş bölgelerde istihdam olanakları yaratarak ekonomik gelişmeyi sağlamak amaçlanmıştır. Kırsal gelişmenin artık tarımsal gelişme olarak sektörel bazda algılanmayıp ekonomik, sosyal ve çevre boyutu ile ele alınması gereken bir konu olduğu sonucuna varılmıştır (Agenda 2000, 1999). OTP'daki sektörel yaklaşım artık değişmeli yerine kırsal alanın kent ve bölge ile bağlanabileceği politika arayışlarına gidilmesi sonucuna varılmıştır.

AB politikalarında son yıllarda ortaya konulan yaklaşımlar da temel konu; kırsal alanlar, kent ile birbirlerine bağlı olup bu ilişkiye büyük önem verilmesidir. Buna göre:

- Küreselleşme ile birlikte kent-kır bağlantıları yani üretim, finans, ticaret ve pazar sistemleri üzerinde dikkatle durulmalıdır.
- Kırsal alan artık daha fazla tarımla eşanlı tutulmamalıdır.
- Kent-kır ilişkileri bölgesel gelişme konularını şekillendirmelidir.
- Kent ve kır ilişkileri hem kent hem kır nüfusunun yararları açısından güçlendirilmelidir.
- Kent kır bağlantılarının yararı sadece ilişkilerin güçlendirilmesi ile kalmayıp aynı zamanda negatif etkileri de azaltacak şekilde olmalıdır (Davoudi ve Stead, 2003).

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Ülkemizde bugüne kadar köy sayısının fazlalığı, yerleşmelerdeki dağınıklık, coğrafi doğal zorluklar, alt yapı yetersizlikleri gibi unsurlar mali kaynakların yetersizliğinden dolayı sürekli problemlere neden olmuştur. Kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, daha geniş topluluklara ulaşarak hizmetlerin etkinliklerinin artırılması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi, ulusal pazar yapısıyla bütünleşmesinin sağlanması gibi düzenlemelerle kırsal alanda yaşayanların kentsel alanlardaki yaşam düzeyine ulaştırılması amacıyla mevcut problemlerin çözümü için değişik hükümet dönemlerinde değişik çözüm yolları geliştirilmiştir. Yapılan projeler ile problemler bazı çözümler getirilmeye çalışılsa da istenilen başarıya ulaşılamamıştır.

Kırsal alanlara bakış ve kırsal alanın mevcut sorunları kısaca şöyle sıralanabilir;

- Ülkemizde kırsal alanlar, tarımsal üretimin yapıldığı alanlar olarak tanımlanmaktadır.
- Bu alanlarda bilgi ve teknoloji düzeyi arttıkça insan gücü azalmakta ve tarımsal üretimde makine kullanım oranı artmaktadır. Bunun sonucu olarak, hızlı nüfus artışıyla birlikte topraktan kopma da hızlanmaktadır. Nüfus fazlası, kırsal alanların yaratılmasına yönelik kamu politikalarının uygulanmaması veya yetersiz kalması nedeniyle kentsel alanlara kaymaktadır.
- Kırsal alanın kalkınması ve gelişmesi için önerilecek ekonomik ve sosyal içerikli politikalarından birini fiziki planlama oluşturmaktadır. Bu müdahale aracı, kırsal alanda arazinin korunması, gelir düzenlenmeleri, doğal kaynak kullanımı ve doğal yaşamın korunmasında önemli bir role sahiptir. Tarımsal üretim yapısında meydana gelen bir değişim zincirleme bir etkiyle farklı sonuçlara yol açmakta, dolaylı veya doğrudan kentsel alanlarda yeni sorunlara neden olmaktadır.
- Fiyat politikaları nedeniyle de kırsal nüfus her geçen gün daha da yoksullaşmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ SÜRECİNDE SORUNLARIMIZ

18. ve 19. yüzyıllarda kırsal alan doğal, çevresel ve sosyal açılardan kirlenmemiş alanlar olarak tanımlanırken 20. yüzyılın başlarına gelindiğimizde bu kültür eleştirilmiş ve farklı formlarda ele alınmıştır. 1950 ve 1960'larda kırsal alan, tarımsal üretim merkezleri olup, o zaman ülke ekonomisinde önemli payı olan ve bu sektörün modernleştirilmesi gerektiği görüşü yaygınlaşmış ve kırsal alanda sorunlar daha çok ekonomist ve tarım ekonomistlerin yaklaşımları ile çözülmeye çalışılmıştır (Costis, 2003).

Avrupa'da 1960'lar ile 1990'ların başlarına kadar kırsal alan ve kırsal yaşam daha çok OTP ile ilişkilendirilmiş, kırsal alanda mekansal gelişim konusunda çok az bir ilgi ve gelişim sağlanmıştır. Bu tür politikalar, kırsal alanın coğrafi konumunu daha çok tarımsal üretim merkezleri olarak görmüştür. Ancak, bugün bu durum değişmiş, kırsal alan ve tarımsal etkinlikler güç ve etki erozyonuna maruz kalmış, değişen bir kırsal alan ve bir kırsal yaşam biçimi ile karşı karşıya kalmıştır.

AB genişleme süreci ile birlikte bazı iyileştirmelerin yapılması gerektiğini düşünmüş ve yeni aday ülkelerle birlikte ve OTP nedeniyle kırsal alandaki sorunların çözülemeyeceği sonucuna varılmıştır. Tarımsal politikalar daha çok çevre gıda kalitesi ve kırsal yaşamın canlılığı konusunda odaklanmıştır. Az gelişmiş bölgelerde istihdam olanakları yaratarak ekonomik gelişme sağlamaya çalışılmıştır. Kırsal gelişmenin artık tarımsal gelişme olarak sektörel bazda algılanmayıp ekonomik, sosyal ve çevre boyutu ile ele alınması gereken bir konu olduğu sonucuna varılmıştır. (Agenda 2000, 1999).

Ülkemizde bugüne kadar kırsal alanla ilgili sorunların çözümünde uygulanan politikalara baktığımızda ise, özellikle 1970'li yıllardan sonra, dış kaynaklarla finanse edilen yerel projelerle "kırsal kalkınma" projeleri gerçekleştirilmiş ve bunların uygulamaları halen devam etmektedir. Ancak uygulanan projeler daha çok kırsal alanda tarımsal verimliliği artırıcı yönde olmuştur. Bazılarında "kırsal kalkınma" sözcüğü dahi projelerde yer almamıştır. Kırsal alanla ilgili yapılan çalışmalarda sorunlara, bütüncül bir yaklaşımla yaklaşmak yerine parçacı bir şekilde çözümlenmeye çalışılmış, kentsel politikalar ile kırsal politikalar birbirinden ayrı olarak düşünülmüştür.

Kentsel ve kırsal politikalar arasındaki bağlantıların azlığından ötürü kent ve kırsal arasındaki ilişki çok hızlı bir şekilde değişmiş, aradaki ikilik artmıştır. Ekonomik ve demografik gelişmeler sonucunda, kentsel alanlar daha çok güçlenirken, kırsal alanlar

daha da zayıflamıştır. Bu durum, kentsel alanda çevre ve kentsel hizmetler üzerinde baskı kurarken kırsal alanda ise ekonomik ve sosyal açıdan sorun yaratmıştır.

SONUÇ

Kentsel ve kırsal yerleşmeler malların, kaynakların ve insanların hareketleriyle birbirlerine bağlanmakta bir bütün oluşturmaktadır. Kent-kır bağlantıları, insan yerleşmelerinin sürdürülebilirliği için büyük bir öneme sahiptir. Kırsal nüfus büyümesi, üretimin talep ettiği nüfusu aştığından beri, kırsal alandan kentlere olan göç, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere sürekli artış göstermekte ve bu durum ciddi bir zorlanma altında bulunan kentsel altyapı ve hizmetler üzerinde baskılar yaratmaktadır. Kırsal yerleşmelerdeki yoksulluğun kökünü kazımak ve yaşam koşullarını iyileştirmek, kırsal yerleşmelerde bölgesel merkezlerde ve ikincil kentlerde istihdam ve eğitim olanakları yaratmak öncelik gerektirmektedir. Farklı ekonomik, sosyal ve çevresel gereksinimleri dengelemek suretiyle kırsal ve kentsel alanların bütünüleyici katkı ve bağlantılarından tam olarak yararlanılması istenmektedir (Habitat II, 1996).

Kent-kır ilişkilerinin güçlendirilmesi, potansiyellerin kır ve kentin gelişiminde olumlu etkiler yaratacak şekilde bütünleşik bir yaklaşımla yönlendirilmesi kırsal alanın gelişiminde etkili olabilecek çözümler olarak görülmektedir. Mekansal denge ve daha iyi bir gelişme için kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ilişki yeniden gözden geçirilmelidir.

Bu amaçla:

- Dengeli kentsel gelişme için kent-kır arasındaki ilişkiler güçlendirilmeli, bunun için de bütünleşik ulaşım ve iletişim sistemleri geliştirilmelidir.
- Doğal miras; kentli ve kırdaki yaşayanların kullanımı için korunarak geliştirilmelidir.
- Tarımsal yeniden yapılanma hızlandırılmalı, kırsal alandaki ekonomik faaliyetler çeşitlendirilmelidir. Kırsal ekonomiyi güçlendirebilecek küçük ve orta büyüklükteki işletmeler geliştirilmelidir.
- Kent-kır ilişkilerindeki bütünleşme, kent ve kırsalın gelişiminde etkili olacak ve yoksulluğu azaltacaktır.
- Kent-kır ilişkisini ele alan gelişme stratejileri gelişmekte olan ülkelerin az gelişmiş alanlarında hızlı gelişmeyi sağlayan bir sonuç yaratacaktır
- Kırsal alanda büyüme ve gelişme alanları yaratmak, ekonomik ve sosyal gelişimi artıracaktır. Böylece kent kır dengesizliği azaltılabilecektir.
- Kent-kır arasındaki, kent lehine meydana gelen değişimler arttıkça, kırsal alanlar boşalmakta veya kentlerin yakınında ise, değerli tarım alanlarının kaybolmasına neden olmaktadır. Bu baskı bölgesel planlar ve bütünleşme politikaları ile giderilebilir.

KAYNAKLAR

Agenda 2000, 1999. Europe's Agenda 2000 Strengthening and Widening the European Union, Draft of Commission Information Brochure for the General Public on Agenda 2000, Priority Publications Programme, Brussel.

COSTIS, H., 2003. Imagining Rurality in the New Europe and Dilemmas for Spatial Policy, European Planning Studies, Vol.11 No. 2 103-113.

DAVOUDI, S., STEAD, D., 2003. Urban and Rural Relationships: An Introduction and Brief History, Built Environment Journal, Vol.28 No.4 269-277.

DPT, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara

EPSTEIN, S.T., 2001. Development There is Another Way: A Rural Urban Partnership Development Paradigm, World Development Vol 29 No:8 1443-1454 .

Espon2006, 2004. Espon 2006 Programme; Urban Rural Relations in Europe” 1st. Interim Report www.espon.lu.online/documentation/projects/yhematic7html

GÜDER G., 2003. Avrupa Birliği ve Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgst03>

HABİTAT II, 1996. HABİTAT Gündemi

www.toki.gov.tr/habitat/dokumanlar/habitatgundemi.doc

PALA, A., 2003. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikalar Kırsal Kalkınma ile İlişkisi ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TKB, 2003. Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikaları Raporu, Ankara.

SINIR BÖLGELERİNİN GELİŞİMİNDE FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Ferhan GEZİCİ*, Ervin SEZGİN**

'Bazıları için dünyanın bir ucu olan yer, bazıları için dünyanın merkezidir'

Abstract

The borders represent both bridging and differences. In the theory of new economic geography, borders are considered as barriers for trade and market and increasing transportation costs. During the globalization process, the nations and central authorities have been losing their power, while multinational capital has become stronger by creating new markets. Border regions are the most affected ones by the evolution of borders. The most important strategy for the border regions is cross border cooperation. The world examples of the Cross Border Cooperation (CBC) indicate several goals and types, and CBC is considered as an important tool for development of less developed regions of EU by the integration process.

The aim of this paper is to examine the social, economic and political dimensions of border regions in the world and the examples of CBC due to their opportunities and threats. The second part of the paper will display the features of border regions/provinces in Turkey and discuss the possibilities of CBC with respect to development strategies.

Özet

Hem birleşmenin hem de farklılığın temsilcileri olarak "sınırlar" ağır bir sembolizmin yükü altındadırlar. Yeni ekonomik coğrafya kuramında sınırlar, ticaretin akışını kesen, pazar alanını kısıtlayan ve ulaşım maliyetlerinin artmasına neden olan bariyerler olarak gösterilirler. Küreselleşme sürecinde ulus devletler ve merkezi idareler güç yitimekte, buna karşılık çok uluslu sermaye yeni pazarlar yaratarak güçlenmektedir. Sınırların yok olmaya doğru giden bu evrimden en fazla etkilenen mekanların başında sınır bölgeleri bulunmaktadır. Sınır bölgeleri için geliştirilen stratejilerin en önemlisi sınır ötesi işbirliğidir.

* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

** Şehir Plancısı (İ.T.Ü.)

Dünyada çeşitli amaç ve şekillerde varolan sınır ötesi işbirliği örnekleri, Avrupa Birliği üye ülkelerinin az gelişmiş sınır bölgelerinin gelişmesi için bütünlüşme sürecinde önemli bir araç olarak düşünülmektedir.

Bu bildirinin amacı, dünyada sınır bölgelerini sosyal, ekonomik ve politik boyutları ile ele almak, sınır bölgeleri için geliştirilen sınır ötesi işbirliği örneklerini fırsatlar ve tehditler yönünden irdelemektir. Türkiye'nin sınır bölgelerinin/illerinin özelliklerinin ortaya konması ve sınır ötesi işbirliği olasılıklarının gelişme stratejileri açısından tartışılması bildirinin ikinci önemli bölümünü oluşturmaktadır.

GİRİŞ: SINIRDA OLMAK - COĞRAFİ, SOSYO-KÜLTÜREL, EKONOMİK VE POLİTİK BOYUTLARI

Doğal eşikler şeklinde yada gerçekte varolmayan eşikler ile ortaya çıkan sınır kavramı farklı boyutları ile ilgi alanlarına konu olmaktadır. Olumlu ve olumsuz yönleriyle sınırların fonksiyonlarını tanımlayan çalışmalardan birinde Andersson ve O'dowd (2002), sınırları koruyucu veya hapsedici, fırsat yada güvensizlik, iletişim yada çatışma, işbirliği yada rekabet, değişken kimliklerin yada saldırgan iddiaların temsil edildiği kapılar veya bariyerler olarak tanımlamaktadır (s. 595). Peter Schmitt Egner (2000) ise sınırları, coğrafi mekan birimlerini içine alan yada dışarıda bırakan ve sadece bazı özel koşullarda geçilebilen bariyerler olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, sınır bölgeleri, hem birleşmenin hem de farklılığın temsilcisidirler. Sınırların içinde kalan alanda homojeniteyi, sınırın 'öteki' tarafından da farklı olmayı temsil ederler. Bu özellikleri ile de sosyal aidiyetin oluşmasının ön koşullarını hazırlarlar" (O'dowd, 2003).

Ekonomi ve yeni ekonomik coğrafya kuramında ise sınırlar, ticaretin akışını kesen, pazar alanını kısıtlayan ve ulaşım maliyetlerinin artmasına neden olan bariyerler olarak gösterilirler. Bu bariyerler, kimi zaman, fiziki olarak çok belirgin olmadıkları halde etkisi kesin ve çok katı olarak hissedilebilir olabildikleri gibi (soğuk savaş döneminde demir perde ve batı ülkeleri arasında olduğu gibi), kimi zaman da Berlin duvarı gibi son derece belirgin olarak karşımızda durabilmektedirler. İletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle kolaylaşan insan, mal, hizmet ve bilginin akışı ile ifade edilen küreselleşme süreci sınırların fonksiyon ve anlamlarının bu değişkenliği ve çift anlamlılığını daha da arttırmaktadır. Bu süreçte ulus devletler ve merkezi idareler giderek güç yitirmekte, buna karşılık çok uluslu şirketler, yeni pazarlar da yaratarak güçlenmektedirler. NAFTA, Avrupa Birliği gibi ulusüstü bölgeler de küreselleşmenin bir sonucu olarak doğmakta ve sözü edilen bu akışı kuvvetlendirmektedir.

Sınırların, yok olmaya doğru giden bu evriminden en fazla etkilenen mekanların başında sınır bölgeleri bulunmaktadır. Veen ve Dirk (1995) sınır bölgesini, "uluslararası bir sınıra bitişik olan, ve halkı yakınlığına bağlı olarak bu sınırdan çeşitli yollarla etkilenen bir bölge' olarak tanımlamaktadır. Geçmişte, sınırdaki alanlar temel olarak devlet eksensilerdi. Bölgenin ihtiyaç ve hedefleri, uzaktaki başkent (merkez) dikkatini yeterince çekememekte, ancak güvenlik nedenleri ile özel önem taşıyan alanlar olmaktadır. Bu da sınır bölgelerini ekonomik ve sosyal açıdan marjinal hale getirmekteydi. Sınırötesi işbirliğinin tek yolu uluslararası hukuk ve diplomasi olduğundan, sınır bölgelerinden çok merkezi hükümeti ilgilendirmekteydi. Bu nedenle de sınırların varlığı sınır bölgelerinin gelişimini engellemekteydi". Anderson ve O'dowd (2002)da sınır bölgelerini 'coğrafi olarak merkeze en uzak, bununla beraber merkeze politik açıdan en bağımlı yerler olarak' tanımlamaktadır. 'Taşdıkları anlamlar nedeni ile de, ulus devlet fikrinin hem doğrulandığı (kendini tanımlamanın, ötekenden ayırmanın ve kendi içinde homojen olmanın sembolü olarak), hem de çöktüğü (komşu bölgeler arasındaki iletişim ve kaynaşma onları merkezden çok birbirine yakın kılarak ve bazı açılardan merkezi gereksiz duruma düşürerek) simgesel alanları oluştururlar'.

Sınır bölgelerinin genel karakteristikleri Klimkievicz tarafından, politik olarak kenarda kalmış, düşük nüfus yoğunluklu ve göç veren, kısıtlı altyapılı ve sosyoekonomik yönden az gelişmiş olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle sınır bölgeleri gelişmek için gerekli pazarlar ve ulaşılabilirlik açısından yetersizdirler. Politik, ekonomik ve sosyal değişiklikler sınır bölgelerinin taşıdıkları anlamları ve fiziksel şekillerini değiştirir. Aynı semboller zaman içinde, farklı gruplara farklı anlamları ifade eder hale gelir. Doğu blokunun çözüldüğü ve eşzamanlı olarak Avrupa Ekonomik Topluluğunun pazarını genişletmeye çalıştığı yıllarda kimi ülkeler için sınır bölgeleri pazarı genişleten köprüler olarak dururken, NATO üyesi birçok ülke için de askeri yığılmanın gerektiği birer güvenlik duvarı anlamı taşıyordu. Aynı dönemde gerçekleşen siyasi değişiklikler sonucunda Avrupa kıtasında 12.000 km yeni sınır ve onlarca yeni sınır bölgesi oluşmuştu. Almanya'nın birleşmesi, Bask bölgesi, Kıbrıs, eski Yugoslavya, Keşmir gibi bölgeler yakın tarihte ve günümüzde sınır bölgelerinde siyasi coğrafyanın belirsizliğini koruduğunun göstergeleridir.

Kimi örneklerde de sınırlar ve sınır bölgeleri komşu ülkelerin halklarının özellikle kültür alışverişi yoluyla kaynaşmasının sağlandığı bir köprü vazifesi de görürler. Komşu ülkelerin en uç noktaları olarak, farklılıkların törpülediği geçiş bölgeleri haline gelirler. Sınır bölgeleri daha çok bu özelliklerinden dolayı iyi ya da kötü amaçlı kullanılabilirler birer kaynak durumuna gelir. Arazi ve işgücü maliyetleri ve sermaye açısından fark bulunan iki ülkede sınır bölgeleri büyük faydalar elde edilebilecek alanlara dönüşür Smart ve Lin, (2004). oluşan bu kaynak durumu, kendini kaçakçılık, sınır ticareti, bu bölgelerin mal depolama alanları olarak kullanılması ve gümrükler gibi çeşitli araçlarla kendini gösterir (Anderson ve O'dowd, 2002). Polonya- Almanya sınırında bu etki görülmüştür: Almanya'nın hemen yanında bulunan ucuz işgücü kaynağı olan Polonya hem Alman ve Avusturyalı yabancı sermayeyi çekmektedir, hem de gününbirlik işgücü akışını yaratmaktadır. Böylesi bir hareket ve ekonomik farklılık da bölgede yasadışı faaliyetlerin (uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi) ortaya çıkmasına neden olmaktadır (O'dowd ,2003.). Berlin duvarının yıkıldığı dönemde, sınırın işgücü fiyatlarını koruyacak şekilde kalmış olması, Batı Almanya'dan Doğu Almanya'ya olan yatırım akışını arttıracak olması da bu çerçevede ortaya atılan bir iddiadır (Smart ve Lin, 2004). Bununla birlikte gelir farkları faydalarla birlikte zarar da getirirler. İşbirliği ya da entegrasyon sonrasında üzerindeki kısıtlamalar kalkan kimi aktörler, o bölgede kazanan durumdaki yerelin zararına gelişir. Smart ve Lin (2004), bu faktörleri de dikkate alarak, etkin sınır yönetimi ile elde edilebilecek yararların, sınırsız bir dünyadakinden daha fazla olduğunu iddia eder.

Sonuç olarak yukarıda tanımlanan özellikleri nedeni ile sınır bölgeleri, buldukları bölge içinde hassas ve önemli bir konuma sahiptirler. Bu, genelde güvenlik açısından olsa da, taşıdıkları ticaret ve komşu ülkelerle işbirliği yapma potansiyeli nedeni ile politik ve ekonomik açıdan da önemlidir. Ayrıca sınır bölgelerine yatırım yapılması ve bu bölgelerin gelişimi bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi için de önemli bir adım oluşturmaktadır. Bununla beraber gelişmiş sınır bölgeleri ve sınır ötesi işbirliği, farklı ülkelerdeki çekim merkezleri arasındaki iletişimi de güçlendirecektir. Bu tezle, sınır bölgelerine yatırım ile, hem hakçılık, hem de etkinlik prensiplerinin (efficiency, equity) aynı anda geçerli olabileceği iddia edilmektedir (Veen ve Dirk,1995).

BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE SINIR BÖLGELERİNİN DEĞİŞEN ROLÜ

Sınır bölgelerine artan ilgi, dünyada ve özellikle Avrupa'da yaşanan bütünleşme süreci ile ilişkilidir. Bütün kıtayı kapsayan ve daha fazlasını hedefleyen bir ortak pazar oluşturan Avrupa, kendi içinde bir 'bütünleşme' gerçekleştirerek mal, hizmet ve insan akışını kolaylaştırmış ve yeni dünyada küresel bir aktör olarak yerini almıştır. Bu bütünleşme ülkeler arası farklılıkların (idari, ekonomik ya da para birimi gibi) giderilmesi ile engellerin (gümrükler, sınırlar...) kaldırılmasını kapsamakta ve ülke sınırlarına bağlı olmayan bölgelerin (supraregions) gelişimini desteklemektedir. Temeli 1950'de İtalya, Batı Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa tarafından kömür madenlerinin ortaklaşa işletilmesi ve kullanılması için oluşturulmuş bir sınır ötesi işbirliği [Avrupa

Kömür ve Çelik Birliğini (ECSC)] olan AB, daha 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurarak gümrükleri kaldıranın yolunu açmıştır. Bu tarihten itibaren, teorik olarak gümrüklerden arınmış olan Avrupa, pratikte teknik standartlardaki farklılık ve bürokratik engeller yüzünden bütünleşmede sorunlar yaşamıştır. 1992'deki Maastricht Anlaşması ile oluşan AB bu sorunun aşılmasında son nokta olmuştur (Niebuhr, 2004). Birlik bu tarihten sonra kurumsallaşarak çeşitli araçlarla bütünleşmesini tamamlama aşamasına gelmiştir¹. Küreselleşme, uluslararası rekabet ve bölgeselleşme gibi konularda etkin bir kurum olabilmek için çeşitli fon ve projeler oluşturmuştur.

Bütünleşme sürecinde sınır bölgeleri, ülkeler arası ilişkilerin iyileştirilmesi ve işbirliği için sağladıkları deneysel alan yüzünden AB'nin özellikle ilgisini çekmektedir. AB komisyonu farklı ülkeler arasındaki yerel ve bölgesel işbirliklerinin oluşmasına büyük önem vermekte ve teşvik etmektedir. (Veen ve Dirk,1995). Bu süreçte, tarih boyunca merkezin ilgi ve desteğinden uzak kalıp az gelişmiş olan sınır bölgeleri de sınırötesi işbirlikleri sayesinde, bütünleşme süreci boyunca gelişme ve rekabet edebilme olanakları kazanmaktadır. Sınır bölgeleri ve entegrasyon üzerine yapılmış olan çalışmalarda, bu bölgelerin entegrasyondan uzun ve orta vadede yararlanabilecekleri, buna karşılık ürün ve işgücü pazarındaki artan rekabet yüzünden kısa vadede baskılarla karşılaşabilecekleri belirtilmiştir (Niebuhr, 2004).

AB'ye yeni katılan 5 ülkenin, 63 sınır bölge ve 42 sınır olmayan bölgesi üzerinde yapılan çalışmada bölgeler, Avrupa ile sınır olma, Avrupa dışındaki ülkelerle sınır olma ve sınır olmayan bölgeler olarak üç kategoriye ayrılmıştır (Resmini, 2002). Sınır bölgelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyi ulusal ortalama ile karşılaştırıldığında, kişi başına GSYİH'nin ulusal ortalamasının altında kalmasına rağmen, ortalamadan daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. Öte yandan, 1990'ların ikinci yarısında, Avrupa ile sınır olan bölgeler ile iç kesimdeki bölgeler arasında yakınsamanın olduğu görülmüştür. Avrupa dışındaki ülkelerle sınır olan bölgeler ise görece olarak en yoksul bölgeler olmaktadır. Bu bölgelerin çevresel konumlarından kurtulabilmelerinin yolu iyi bir erişilebilirliğe sahip olmalarıdır. Doğu Avrupa ülkelerinin batı bölgeleri AB ile bütünleşme için doğu bölgelerine göre daha fazla fırsata sahip olmaktadır. Ayrıca, doğu bölgeleri komşuları nedeniyle de dezavantajlı durumdadır. Buradan hareketle, sınır bölgelerinin homojen bölgeler olarak ele alınmasının güçlüğü de görülmektedir. Sınır bölgelerinin ekonomik performansı yalnızca ülke içindeki ekonomik merkeze göre konumlarından etkilenmemekte, aynı zamanda komşu ülkelerin ekonomik koşulları da etkili olmaktadır. Ancak, Resmini'nin (2002) çalışmasında olduğu gibi benzer sınır bölge grupları da tanımlanabilir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SINIR ÖTESİ İŞBİRLİĞİ ÖRNEKLERİ

Dünyada Sınır Ötesi İşbirliği (SI)'nin kurumsal olarak oluşmaya başlamasının geçmişi 20. yy başına dek uzanır ve Amerika'dan Asya'ya neredeyse bütün dünyaya ve çevre korumasından ulaşım planlamasına, pek çok alana yayılır. Her işbirliği, içinde bulunduğu coğrafya ve tarih nedeni ile kendine özgü özellikler taşır. Bununla birlikte örnekler incelendiğinde, başarılı ve kalıcı işbirliklerinin kurumsallaşabilme ve dönüşebilme gibi kimi ortak özellikler gösterdikleri gözlenmektedir.

Politik çerçevesini 1990'larda oluşturduğu 'Bölgelerin Avrupası (Europe of Regions)' kavramına oturtan AB, Avrupa Bölgeleri Asamblesi, Avrupa Bölgeleri Konferansı, Maastricht anlaşmasıyla oluşturulan bölgeler komitesi ve ERDF, PHARE ve INTERREG

¹ Illeris (1995), bütünleşmeyi mal ve hizmetlerin ticareti, sermaye akışı, yabancı yatırımlar ve uluslararası şirketlere sahiplilik, ağlar ve stratejik ortaklıklar ve göç, bilgi ve bilimsel, sanatsal, kültürel yenilik akışı gibi ekonomik olmayan iletişimlerin oluşması olarak tanımlamaktadır. Çalışmada da bu anlamda kullanılmıştır.

gibi fonlarla bölgelerin ve bölgelerarası işbirliklerinin gelişmesini desteklemiştir. Sınır ötesi işbirliklerinin politik rolü, ülkelerarasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırması ve birleştirici olmasıdır. Ekonomik rolü, merkez ve çevre bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkları azaltma yolunda pazarlara erişimi sağlayan açık kapılar olmasıdır. Kültürel rolü ise, ulusların birbirini anlama, tanıma ve farklı kimlik ve kültürlerin karşılaşması olarak tanımlanmaktadır (Schmitt-Egner, 2000).

Çalışmanın bu bölümünde Sınır Ötesi İşbirliği örnekleri, ortaya çıkış nedenleri, kapsamları, ortak özellikleri, olumlu ve olumsuzlukları yönünden incelenmiştir.

İsviçre-Almanya-Avusturya (Constance Gölü)

Bölge İsviçre, Almanya ve Avusturya sınırlarının bir kısmını oluşturmaktadır. Almanya'dan 5, Avusturya'dan 1 ve İsviçre'den 6 eyalet, kanton yada bölgeden toplam iki milyondan fazla nüfusa sahiptir. Bölgenin ortak bağı olan göldeki balıkçılık düzenleme faaliyetleri 19. yy sonlarında başlamıştır ve ilk işbirliği projesi olarak gösterilebilir. Bundan sonraki ilk işbirliğinin oluşması için ise, 1960-70'lere gelinmesi gerekmiştir. Bu tarihlerde iki önemli komisyon kurulmuştur. İlki göldeki gemicilik faaliyetlerini düzenlemek üzere kurulmuş gemicilik komisyonu, ikincisi ise göl çevresindeki mekansal planlamayı düzenlemek üzere kurulmuş Alman- İsviçre planlama komisyonudur. Bu komisyon 1980'lerde bölge için geniş kapsamlı bir mekansal düzenleme çalışmasına girişmiştir.

İşbirliğinde ikinci dalga, 1990 başlarında Constance üniversitesindeki (Almanya) iki konferans sonucunda oluşturulan Constance Konsülünün oluşturulmasıyla başlamıştır. Ekonomi, bilim, kültür, çevre ve politika konularında fikir üretmek ve eyleme geçirmek amacıyla bu konulardaki bölgesel öncüler tarafından çalışma grupları oluşturulmuştur. Bunu takiben, daha önce sadece göl ve su ile ilgili konularla uğraşan Hükümet Liderleri Konferansı da çalışma alanını genişletmiş ve temel politik konuların hemen hepsi ile ilgilenmeye başlamıştır. Buna ek olarak, organizasyonel yapısını geliştirmiş ve yıllık bir bütçe ilan etmiştir. 1990'dan sonra ise, AB'nin sınır bölgelerini destekleme fonları ile Sınır Ötesi İşbirliği kapsamı genişlemiştir. 1993'te artan işbirliği geleneği ve dolayısı ile trafik yüzünden Almanya ve İsviçre arasında, göl bölgesinde 70 km'lik bir demir yolu kurulmuştur.

Polonya- Almanya Sınırı

Almanya ile Polonya ortak çıkarlarını tanımlamakta ve yönlendirmekte oldukça başarılı bir geleneğe sahiptir. Polonya'nın batı sınırının resmen tanınması, ortak işbirliği ve ilgi alanlarının uyumu için kurulan ilişkiler ve Almanya'nın Polonya'yı batı dünyasına açmak için harcadığı çaba bu geleneğin sağlamlaşması için atılan adımlardan bazılarıdır (Morhard, 2000). Bölgesel düzeyde işbirliğinin geliştirilmesi, AB'nin doğu sınırlarındaki sınır bölgelerinin rekabet gücünü artırmada önemli bir strateji olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede Almanya- Polonya PHARE ve INTERREG gibi araçları kullanarak ekonomik gelişmede, doğayı koruma ve kültürel faaliyetler gibi çeşitli konularda birçok işbirliği teşvik etmiştir (Kennard, 2000). Bu durum kültürel bütünleşmenin ve ekonomik etkileşimin çeşitli türlerinin ve önlerindeki engellerin incelenemediği bir 'deney alanı' oluşturmuştur. Morhard (2000) buradan AB ve bütünleşme sürecinde bir takım bürokratik engellerin yaşandığını, fakat iki ülke arasındaki kararlılık ve güçlü işbirliği isteğinin ve iyi iletişimin bu sorunları çözmede başarı sağladığını, Kennard (2000), Polonya'ya ucuz mal almak için gelen Almanlarla küçük çapta başlayan sınır ötesi ticaretin katlanarak büyük bir Pazar Ekonomisi yarattığını, Baun (2002) ise Polonya'nın bazı sınır bölgelerinde, bu bölgelerin Almanya ile olan yakın tarih bağı yüzünden, bütünleşme süreci ile beraber kontrolü kaybetme tehlikesi yaşadığı gözlemlerini çıkarmıştır.

Baltık Denizi Bölgesi (Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, İzlanda, Latvia , Litvanya, Norveç, Polonya, Rusya ve AB)

İçgüdüsel olarak, doğal bir bölge ve işbirliği alanı olarak algılanan (Scott, 2003). Baltık Denizi Bölgesinde (BDB) karşılıklı ekonomik bağımlılığı ve politik istikrarı desteklemek AB'nin politikası olmuştur. Baltık Deniz Bölgeciligi olarak anılan bu yaklaşım bölgelerarası ve sınır ötesi işbirliğinin de temelini oluşturmaktadır. Scott, (2003) Baltık Denizi Bölgeciligi ve uluslararası işbirliğinin organizasyonel prensiplerini 6 temel başlıkta özetlemektedir:

1. ülke temsilcileri ve kurumları için forum oluşturabilecek hükümetler arası kuruluşların yaratılması.
2. çeşitli alanlarda özelleşmiş STK ağları ve organizasyonlar arası forumlar kurulması
3. küresel- bölgesel gelişme konseptleri yaratılması (VASAB gibi)
4. ülkeler arası işbirliğini ve proje uygulamalarını destekleyen INTERREG gibi AB politika ve programlarının kullanılması
5. yerel proje ve inisiyatiflerin kullanılması
6. yoğun bir elektronik ortamın oluşturulması

Bu çerçevede, hükümetler, belediyeler, hukuk, iş çevreleri ve barış, insan hakları, çevre koruma ve sürdürülebilir gelişme konularında faaliyet gösteren STK'lar gibi farklı aktörlerin oluşturduğu kuruluşlar bu bölgenin tüm ülkelerinde kendileri ile ilgili konularda ortaklaşa projeler gerçekleştirmektedir. Bunlardan VASAB projesi sınır ötesi işbirliği için oldukça iyi bir örnek oluşturmaktadır:

VASAB (Baltık Denizi ve Çevresinde Vizyon ve Stratejiler 2010). 11 Baltık Denizi ülkesinin oluşturduğu küresel bir işbirliği projesidir. Su kaynakları idaresi, kentsel gelişme, komünizm sonrası ülkelerin krizden kurtulmalarına yardım etme gibi ekonomik temelli konularla uğraşmaktadır.. VASAB projesi daha sonra AB'nin mekansal gelişme perspektifi için de ilham kaynağı olmuştur. Bu kurumsallaşma sonucunda doğan bazı işbirlikleri:

1. Baltık Üniversiteleri Programı: Uppsala Üniversitesi öncülüğünde oluşturulan işbirliğinde, bölgedeki 150 üniversitede uydu aracılığı ile ortaklaşa eğitim verilmekte, ve Baltık bölgesindeki çevre kalitesine dair bir veritabanı geliştirilmektedir.
2. B-7 İnisiyatifi: 7 Baltık denizi adasının, turizm, balıkçılık, işsiz gençler ve bilgi paylaşımı alanlarında oluşturdukları işbirliği.
3. İnternet: Baltık denizi ülkelerinin ortak iletişim ağı <http://www.ballad.org>.
4. Baltık Köprüsü (Almanya, Polonya, İsveç): gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında bir geçiş alanı, geniş bir doğal SIT ve Berlin'le Øresund metropolitan alanları arasındaki ulaşım aksı üzerinde olan ve gelişme potansiyeline sahip olan bölge için INTERREG kapsamında, üç ülkenin planlama temsilcileri tarafından bir kurul oluşturulmuş ve sürdürülebilir mekansal gelişme için bölgesel stratejik işletmenin oluşturulması, sürdürülebilir yerleşme düzeninin yaratılması için kentsel ağların oluşturulması, iletişim ve ulaşım sisteminin düzeltilip güçlendirilmesi, kırsal ve yapısal olarak zayıf alanların gelişmesinin sağlanması, bu sayede sınırdaki kalmış ve işsizliğin arttığı bölgelerin iyileştirilmesi konularında çalışmalar yapmıştır.

5. Via Baltica: Polonya, Latvia ve Estonya'nın (az gelişmiş ülkeler), Almanya ve Finlandiya ile iletişimini güçlendirerek, özellikle planlama alanında az gelişmiş ülkelere eğitim verilerek entegrasyonun kolaylaştırılması.

İncelenen örnekler, farklı Sınır Ötesi İşbirliği deneyimleri ve stratejileri hakkında bilgiler vermektedir. Herbiri kendine özgü birer vaka olan Sınır Ötesi İşbirliği için kesin kurallar çıkartmak oldukça zor olsa da, ortaya çıkış nedenleri, özellikleri ve başarılı olabileceği durumları konusunda bazı genellemeler yapılabilir.

Sınır Ötesi İşbirliğini Hazırlayan Etmenler

Bazı örneklerde bir bölgenin ve orada yaşayan insanların, coğrafi özellikler ya da kültürel nedenlerle işbirliğine uygun bir zemin oluşturdukları gözlenmektedir. Şartların uygun olması olarak özetlenebilecek bu örneklerde işbirliği, içinde bulunulan ortam yüzünden doğal olarak gelişmektedir. Constance Gölü örneğinde, bu bölgede yaşayan insanların aynı dili konuşması, ortak bir tarihlerinin olması ve onları birbirine bağlayan bir gölün olması, işbirliğinin hazırlayıcısı olmaktadır. Bazı örneklerde ise işbirliği için genel bir eğilim ya da potansiyel olmamasına rağmen koşulların zorlanması ile işbirliği gelişebilmektedir. Sınır bölgelerindeki sosyal ve ekonomik faaliyetlerin etkileri sınır ötesine taşıkça işbirliği de zorunlu hale gelmektedir.

Birinci türe ait örneklerin ortak özellikleri arasında kültürel benzerlikler ve coğrafi potansiyellerin yanısıra, uzun süreli bir işbirliği geçmişi de bulunmaktadır. Oysa ikinci türde bu geçmişe çok sık rastlanmamakta ve tarihi de ilk örneklerdeki kadar eskilere dayanmamaktadır.

Kapsam ve Dönüşebilirlik

Kalıcı ve başarılı bir işbirliğinin oluşabilmesi için işbirliği kapsamının başka alanlara da yayılabilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Sınır Ötesi İşbirliğinin bir tek alanla sınırlı kalmayıp, hayatın birçok alanında kendini gösterebilmesi bir işbirliği geleneğinin oluşmasını sağlamakta ve sözkonusu alanların bir 'bölge' olarak tanınmasını kolaylaştırmaktadır. İşbirliğinde dönüşüm ve yayılma birinci maddede bahsedilen kültürel ve çevresel olanakların bulunduğu bölgelerde daha kolay gerçekleşmektedir. Sınır Ötesi İşbirliklerinin en yaygın olarak çevre koruma ile doğal kaynakların kullanımı ve yönetimi konularında olduğu görülmektedir. Kaynak yaratma ihtiyacı ise bu tip projelere ekonomik boyutu da eklemekte ve Sınır Ötesi İşbirliği böylece dönüşmektedir.

Kurumsallaşma

Bir Sınır Ötesi İşbirliği, süreç sırasında işbirliğini yönetecek kurumlarını oluşturabilme kapasitesine erişmelidir. Coğrafya itibarı ile çevrede yer alan iki bölgenin işbirliğinde, merkezin uzaktan etkisi yerine, Sınır Ötesi İşbirliği sürecinin oluşturduğu kurumlara ilerlemek işbirliğinin sürdürülebilirliği için en etkin yoldur. Sİ'lerin bu özelliği yerel yönetimler ve organizasyonların, yani 'yerelliğin' etkin olabilmesinin de yolunu açmaktadır.

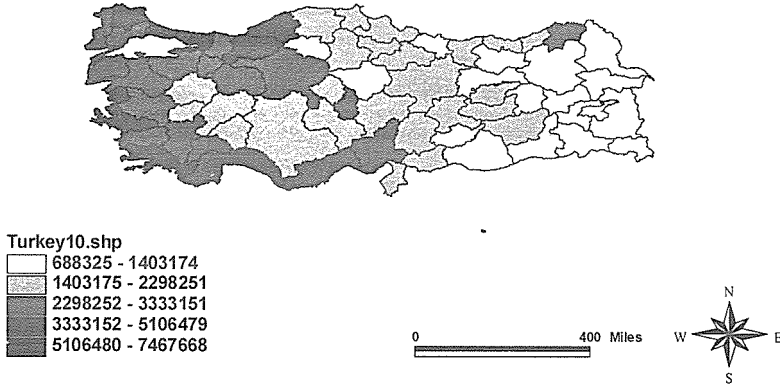
TÜRKİYE'NİN SINIR BÖLGE/İLLERİNİN VE KOMŞU ÜLKELERİN DEĞERLENDİRMESİ

Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları ve Sınır İlleri

Türkiye'nin bölgesel politikasında, bölgelerarası dengesizlikler daima önemli bir gündem oluşturmuştur. Bölgelerarası dengesizlikler üzerine yapılan çalışmalar, doğu ve batı ikilemini ortaya koyarken, az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasında da bir yakınsama eğilimi görülmediğini belirtmektedir (Gezici ve Hewings, 2003; 2004). Kişi başına GSYİH'nın dağılımı, mekansal çevre olmanın ekonomik çevre olma ile birleştiğine

işaret etmektedir. Buna göre, Türkiye'nin doğuda yer alan sınır illeri en az gelişmiş iller olmaktadır (Şekil 1).

Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinin kalkınması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması konusunda izlediği temel politikalar olarak, Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası ve az gelişmiş bölgeler için geliştirilen kalkınma projelerinden bahsedilebilir. 1960'ların sonunda ilk olarak gündeme gelen Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikasının çeşitli nedenlerle amacına ulaşamadığı bilinmektedir. Bunlar arasında, çok sayıda ilin teşviklerden yararlanmasının öngörülmesi, bu illerin farklılıklarına göre teşviklerin yönlendirilmemesi, il sayısının sürekli olarak değiştirilmesi ve yatırımlar arasında eşgüdümün sağlanamaması sayılabilir. Bölgesel Kalkınma Projelerine en kapsamlı örnek, GAP olmaktadır. Daha sonra 1990'lı yıllarda Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Kalkınma Planları da gündeme gelmiştir. Bu bölgeler, doğu sınır illerini kapsamaktadır. 2002 yılında, AB ile bölgesel uyum çerçevesinde NUTS bölgeleri belirlenmiştir. Buna göre, AB'nin fonları bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla NUTS 2 düzeyindeki öncelikli 10 bölgeye yöneltilmektedir. Bu bölgeler de doğudaki sınır illerini içermektedir.

Şekil 1. Türkiye'de kişi başına GSYİH'nin illere dağılımı (2001)

Türkiye'nin kara sınır illeri² çeşitli göstergeler açısından incelendiğinde, batıdaki Edirne ve Kırklareli illeri ile doğuda kalanlar arasındaki fark hemen göze çarpmaktadır (Tablo 1). Batıdaki iller sınır illeri arasında, UNDP'nin hazırlamış olduğu insani gelişmişlik indeksinde ilk iki sırayı almaktadır. Aynı şekilde DPT tarafından 2003 yılında hazırlanan

² Bu çalışmada sadece Türkiye'nin kara sınırında olan bölgeler ele alınmıştır. Deniz sınırı ile kara sınırı olan illerin farklı yapılarında olmaları nedeni ile böyle bir yöneme başvurulmuştur.

sosyo-ekonomik gelişmişlik performansı sıralamasında da sınır illeri içinde ilk iki sıradadırlar (Tablo 1). Türkiye genelinde de gelişmiş bölgeler olarak 11. ve 16.sırada yer almaktadırlar. Aradaki farkı gösterecek bir diğer gösterge de kişi başına düşen gelirdir (Şekil 1). Kırklareli bu konuda Türkiye ortalamasının üzerine çıkabilen tek ildir ve her iki il de ilk iki sıradadır. Sınır özelliği, ülke politikası olarak uzunca bir dönem bölge gelişiminde frenleyici bir faktör olan Trakya illerinin, Türkiye'nin en büyük çekim merkezi olan İstanbul'a yakınlıkları ve AB'ye komşu olmaları da oluşan farkın nedenleri arasındadır.

Bununla birlikte sanayileşme ve ithalat-ihracat istatistiklerine bakıldığında, doğudaki Gaziantep, Hatay ve Mardin illeri ilk sıralardadır ve ortalamaları Edirne ve Kırklareli'nin üzerindedir (Tablo 1). Sözkonusu iller, Suriye ile komşudur. Nüfusları bir milyonun üzerinde ya da bir milyona yakındır ve görel olarak hızlı büyüme göstermektedirler.

Sınır bölgelerinin ekonomik ve sosyal alanlarda diğer bölgelere oranla daha fazla gelişmeye ihtiyaç duyduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın başındaki örnekler, Sınır Ötesi İşbirliği'nin bu konuda yardımcı bir araç olduğunu göstermektedir. Özellikle doğu bölgelerinde iletişim ortamının artması, geniş bir sosyal alanın kurulmasına ve karşılıklı kalkınmaya yardımcı olacaktır. Politik ve askeri sebepler nedeni ile zorlaşan şartlara rağmen, Suriye ile artan ticaret ve Bakü- Tiflis- Ceyhan boru hattı projelerinin getirdiği iyileşmeler, yönetilebilir sınır ötesi işbirlikleri için fırsatlar olarak değerlendirilebilir.

Farklı özelliklere, ihtiyaçlara, gelişme potansiyellerine ve sosyoekonomik gelişmişliklere sahip olmaları nedeni ile doğu ve batıdaki sınır bölgelerinin işbirliği olanakları da farklılaşmaktadır. Sınır Ötesi İşbirlikleri, Türkiye'nin sınır bölgelerinin ekonomik gelişimi ve dengesizliklerin azaltılması için fırsat oluştururken, doğu ve batı bölgelerinin gerek başlangıç gelişmişlik düzeyleri gerekse sahip oldukları komşu ülkelerin özelliklerindeki farklılıklar nedeniyle bu fırsatlardan yararlanma konusunda doğu bölgelerini dezavantajlı konuma getirmektedir.

Tablo 1. Sınır İllerinin Temel Göstergeler Açısından Karşılaştırması (DİE verileri)

İLLER	Nüfus Artışı % (1990/2000)	Göç % (1990)	Kişi Başına GSYİH (2001)	İhracat Değeri (2001)	Doktor Başına Nüfus (2000)	S.E. Gelişmişlik (2003)	Komşu Ülkeler
Ağrı	19,23	-54	327.679	2.305	4.196	80	Ermenistan
Artvin	-10,33	81	1.516.730	4.231	984	43	Gürcistan
Edirne	-0,49	-18	1.584.532	9.332	513	16	Yun./Bul.
Gaziantep	24,05	-0,4	1.283.002	600.814	1.338	20	Suriye
Hakkari	31,59	-28	329.666	3.920	2.808	77	İran-İrak
Hatay	12,19	-3	1.396.347	354.222	1.684	29	Suriye
Kars	-9,05	-151	593.149	1.590	1.982	67	Ermenistan
Kırklareli	5,94	-18	2.638.975	23.333	1.102	11	Bulgaristan
Mardin	23,34	-66	790.873	60.245	2.878	72	Suriye
Ş. Urfa	36,55	-29	840.960	1.742	2.325	68	Suriye
Van	31,96	-35	502.807	9.533	1.659	75	İran
Şırnak	29,86		363.121	20.943	2.879	78	İrak
Ardahan	-20,22		482.127	254	1.672	74	Gürcistan
Iğdır	16,76		520.692	21.874	1.721	69	Nahçıvan-İran
TÜRKİYE	18,34		2.600.082.172	31.334.216	788		

Sınır bölgelerinin gelişmesi için önemli bir araç olan AB'nin sınır ötesi işbirliği programlarından Türkiye'de ancak AB üyesi veya aday ülkeler ile sınır olan iller yararlanabilmektedir. Ekonomik ilişkiler açısından da Avrupa'ya yakın olan gelişmiş batı bölgesi bu yönden de daha avantajlı durumdadır. Öte yandan, Doğu sınır illeri ve bölgelerinin komşuları olan ülkelerdeki ekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olması ve politik istikrarsızlıkların varlığı bu bölgelerin gelişimi için en temel tehditleri oluşturmaktadır. Doğu illeri, AB sınır ötesi işbirliği programlarından yararlanamamakta, ancak bu alanlara yönetilen kalkınma projeleri için fonlar kullanılabilir.

Öte yandan, Türkiye'nin henüz Avrupa Birliği üyesi olmaması ve AB'nin sınırlarını Orta-Doğu'ya dayamadaki çekinceleri de bu koşulları derinleştirmektedir. Türkiye için sınırlar, komşu ülkelerle olan ilişkiler, istikrarsızlıklar ve askeri tehdit oluşturma nedenleriyle halen önemini korumakta ve olası sınır ötesi işbirlikleri önünde engel oluşturmaktadır.

Komşu Ülkeler

Sınır bölgeleri için fırsat ve tehditleri ortaya koymak amacıyla, Türkiye'nin sınır illeri ile birlikte komşu ülkelerin özelliklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 2). Buna göre, batı illerinin komşu oldukları Bulgaristan ve Yunanistan, AB teşvikleri nedeni ile işbirliği için Türkiye'nin diğer komşularına göre daha isteklidirler. Buna rağmen bugüne kadar ne Yunanistan ne de Bulgaristan'la verimli bir işbirliği ortamı oluşmamıştır. Bulgaristan'nın yakın zamana dek bir doğu bloku ülkesi olarak Türkiye ile yakın ilişkilere girmemiş olmaları işbirliği girişimlerinin oluşmamasına etki etmiştir. Bulgaristan ile sınırımız bir dağ ve bir nehri kapsamaktadır. Meriç nehri Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'nin ortak sınırının bir kısmını oluşturmaktadır ve her üç ülkenin artıkları ile de kirlenmektedir. Bu da diğer örneklerdeki gibi bir çevre temizlik ortaklığını zorunlu kılmaktadır. Bulgaristan ile sınırımızın geçtiği Istranca dağı ise ormancılık ve turizm açısından zengin potansiyeller içermektedir. AB'nin küçük ölçekli Sınır Ötesi İşbirliği projelerine sağladığı destek çerçevesinde bu konuda bir takım girişimlerde bulunulmuş olsa da henüz yeterli bir işbirliği ortamı oluşmamıştır. Türkiye Yunanistan'la Meriç nehri dışında bütün bir denizi de sınır olarak paylaşmaktadır, bu da özellikle turizm açısından zengin potansiyeller doğurmaktadır. Fakat iki ülke arasındaki Kıbrıs, Ege deniz sahası, azınlıklar gibi politik sorunlar nedeni ile bir işbirliği tam olarak gelişmemektedir.

Tablo 2. Komşu Ülkelerin Temel Göstergeleri

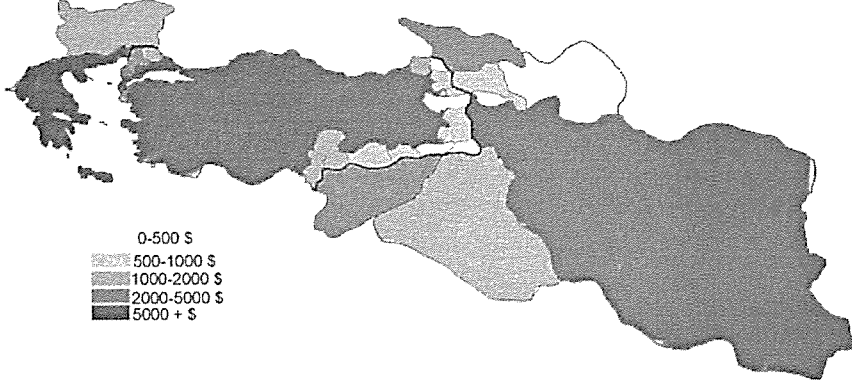
2001	NÜFUS	GSYİH (milyon \$)	KİŞİ BAŞINA GSYİH (\$)	İHRACAT (milyon \$)	İTHALAT (milyon \$)
Yunanistan	10,02	117.136	11.690	9.483	29.928
Suriye	16,72	Veri yok	Veri yok	21.648	19.599
Gürcistan	5,24	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
Irak	23,58	Veri yok	Veri yok	Veri yok	Veri yok
İran	64,53	379.603	5.883	23.716	17.938
Bulgaristan	7,87	13.599	1.728	5.115	7.263
Ermenistan	3,46	2.118	612	343	874
Türkiye	68,62	148.166	2.123	31.334	41.399

Türkiye'nin doğu ve güney komşuları ile işbirliği yapması ise biraz daha farklı engellerle karşılaşmaktadır. Güneydeki komşuları Suriye, Irak ve İran İslami kurallara göre yönetilen, demokratik olmayan ve dünyaya görel olarak kapalı olan ülkelerdir. Bu da Türkiye'nin komşular ile iletişim kurmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte sınır bölgelerinde bu ülkelerle kayıt dışı ticaretin önemli bir gelir kaynağını oluşturduğu bilinmektedir.

Ermenistan-Türkiye sınırı soykırım tartışmaları ve Yukarı Karabağ sorunu nedeni ile kapalıdır ve iki ülke arasında yıllardır bir ilişki yoktur. Son dönemde iletişim kurmak için bazı çabalar karşılıklı olarak gösterilmiş olsa da elde somut bir gelişme sağlanamamıştır. Nahçıvan Türkiye'nin gündeminde yer işgal etmese de, bağlı olduğu Azerbaycan ve kuzeydoğu komşumuz olan Gürcistan ile ortaklaşa yapılan Bakü- Tiflis- Ceyhan (BTC) boru hattı projesi bölgedeki en önemli sınırötesi işbirliğini oluşturmaktadır. Azerbaycan petrolünü Gürcistan ve Türkiye üzerinden Akdeniz'e ve dünyaya ulaştıran proje üç ülke ilişkilerinin sıklaşmasına neden olmuştur. Boru hattını takip eden Kars-Tiflis demiryolu projesi de bu işbirliğinin bir sonucu olarak doğmuştur.

Görüldüğü gibi, Türkiye komşuları ile ilişkilerde çok başarılı değildir. İçinde bulunduğu coğrafyanın ülkelerinin çoğu dünyadan kopuk, savaşlar ya da geçiş süreci gibi sorunlarla uğraşmaktadır. Bu iletişimsizlik ithalat ve ihracat istatistiklerinde de kendini

göstermektedir. Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 40 ülke arasında komşularının payı toplam %4 tür. Aralarında en çok ithalat yaptığı komşusu 13. sıradaki İran'dır. İhracat istatistiklerinde ise toplam pay %9.2 dir. En çok ihracat yapılan ülke 8. sıradaki Irak'tır. İthalat listesinde Türkiye'nin sadece 3 komşusu varken, ihracatta 6 komşusu yer almaktadır. Fakat, küreselleşme, Türkiye'nin AB'ye üye olma hedefi ve Ortadoğu'da istikrar için artan baskısı bölgede daha sıkı bir iletişimin kurulmasını zorlamaktadır. Sınır Ötesi İşbirliği'nde bu iletişimin kurulmasını sağlayacak bir katalizör olarak önümüzdeki dönemde etkisini gösterecektir.

Şekil 2. Kişi başı GSYH'ye göre Türkiye, sınır illeri ve komşuları

SONUÇ: SINIR BÖLGELERİ İÇİN FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Sınır bölgeleri günümüzde sınırların önemini kaybetmesi ile gelişme fırsatlarını yakalarken, dünyanın bazı bölgelerinde sınırlar halen bariyerler olarak iki taraf arasındaki ilişkiyi kesmekte ve sinerjiye olanak sağlamamaktadır. Türkiye'de her iki koşulun da bulunduğu bir coğrafyada yer almaktadır. Bölgelerarası farklılıklarda ortaya çıkan doğu-batı ikilemi, doğu ve batıda yer alan sınırların ardında olup bitenlerle de ilişkilidir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği ile ilişkiler kapsamında batı sınır bölgeleri sınır ötesi işbirliklerinden yararlanma fırsatını yakalamıştır. Oysa doğudaki sınır illerinin komşu ülkelerinin büyük bölümünün ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve politik sınırlamalar sınır ötesi işbirliklerine olanak vermemektedir. Türkiye'nin doğu sınır illerinin genel karakteristikleri, dünyadaki tanımlamalara benzer şekilde politik olarak kenarda kalmış, düşük nüfus yoğunluklu ve göç veren, kısıtlı altyapılı ve sosyoekonomik yönden az gelişmiş olarak tanımlanmaktadır.

Bu temel farklılıkların belirtilmesinden sonra, Türkiye'nin sınır illerinin sınır ötesi işbirliklerinden nasıl yararlanması gerektiği ve bu kapsamda fırsat ve tehditlerin neler olduğu tartışılmalıdır. Dünyada Sınır Ötesi İşbirliği örneklerinin en yaygın olarak çevre koruma ile doğal kaynakların kullanımı ve yönetimi konularında olduğu görülmektedir. Kaynak yaratma ihtiyacı ise bu tip projelere ekonomik boyutu da eklemekte ve Sınır Ötesi İşbirliğinin kapsamı böylece dönüşmektedir. Öte yandan, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin etkileri sınır ötesine taşıkça işbirliği de zorunlu hale gelmektedir. Sınır bölgelerinin karşılıklı olarak, sınır ötesi işbirliklerinden fayda sağlayabilmesi önemli bir konu olmaktadır. Bazı örneklerde işbirliği ya da entegrasyon sonrasında üzerindeki kısıtlamalar kalkan kimi aktörlerin, o bölgede kazanan durumdaki yerelin zararına geliştiği görülmektedir. Bu durumda işbirliğinin o bölgeye beklenen faydayı sağlaması güç olmaktadır.

Ancak merkezin ilgi ve desteğinden uzak kalıp az gelişmiş olan sınır bölgeleri aynı zamanda sınırötesi işbirlikleri sayesinde, gelişme ve rekabet edebilme fırsatlarını yakalamaktadır. Bu fırsatlar, sınır bölgelerinin işbirliğine açık, proje üretebilen, girişimci, yerel potansiyellerini kullanan ve işbirliğini sürdürebilecek yönetim ve organizasyon kapasitesine sahip olmaları ile değerlendirilebilir. Aynı zamanda kurumsallaşan işbirliği, sınır bölgelerindeki yasa dışı faaliyetlerin ortadan kalkmasında etkili bir araç olabilir.

Türkiye için sınır ötesi işbirlikleri, öncelikle az gelişmiş bölgelerin gelişmesinde etkili bir araç olarak kullanılabilir. Bu çerçevede, her ilin yada bölgenin işbirliği için önceliklerini belirlemesi ve kaynakları etkin kullanması önem taşımaktadır. Ekonomik gelişmeyi uzun ya da kısa vadede sağlayacak olan işbirliği kapsamı, çevre, eğitim, ulaşım, turizm ve ticaret gibi temel konularda yoğunlaştırılmalıdır. Her bir konu hem ekonomik kalkınmaya bir katkı sağlayacak hem de kentsel mekanın biçimlenmesinde etkili olacaktır. Böylelikle sınır illeri ve kentlerinin ortak planlama stratejileri geliştirmeleri ve bugüne kadar bariyer olan sınırların birleştirici etkisinin ön plana çıkarılması mümkün olacaktır. Bu süreç, gerek bölgesel ve kentsel kalkınma gerekse planlama için yeni bir gündem oluşturmaktadır. Bu konuda yapılabilecek araştırma konularından biri de sınır bölgelerinin mekansal gelişimi için ne tür stratejilerin üretilbileceği olmalıdır.

KAYNAKLAR

ANDERSON, J. ve O'DOWD, L., 2002. Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance, *Regional Studies*, Vol. 33.7, 593- 604.

BAUN, M , 2002. EU Regional Policy and the Candidate States: Poland and the Czech Republic, *European Integration*, Vol. 24, No. 3, 261–280

GEZİCİ, F. ve HEWINGS, G.J.D., 2003. Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey, 43.ERSA Congress, 26-30 August 2003, Jyvaskyla.

GEZİCİ, F. ve HEWINGS, G.J.D., 2004. Regional Convergence And The Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey, *RURDS* Vol. 16, No. 2, July 2004

ILLERIS, S, 1995. 'Peripherality and European Integration: The Challenge Facing the Nordic Countries', *Competitive European Peripheries*, *Eskelinen H, Snickars F (eds.)*, Springer Publishing, 1995

KENNARD, A, 2000. The Role of Central and Eastern Europe in the EU's Regional Planning Agenda for the New Millennium, *Journal of European Area Studies*, Vol.8, No.2, 203-219

KLIMKIEWICZ, M, Tourism and Crossborder Cooperation - Carpathians, <http://www.mtnforum.org/bgms/paperb3.htm>, 08.03.2002.

MORHARD, B., 2000. Transnational Cooperation in the Border- region between Poland and Germany; *Border Regions in Comparison (konferans)*, Malmö Üniversitesi

NIEBUHR, A., Spatial Effects of European Integration – Do Border Regions Benefit Above Average, http://www.hwwa.de/Publikationen/Discussion_Paper/2004/307.pdf, 2004.

O'DOWD, LIAM, 2003. The Changing Significance of European Borders, *New Borders For A Changing Europe*, 2003, 13-36

RESMINI, L., European Integration and Adjustment in Border Regions in Accession Countries, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/pisa03/resmini.pdf>, 2002.

SCHMITT- EGNER, P., 2000. Crossborder Cooperation among European Regions in Different Perspectives; *Border Regions in Comparison(konferans)*, Malmö University

SCOTT, J. W., European and North American Contexts for Cross-border Regionalism; *Regional Studies*, Vol. 33.7, 605- 617

SMART, A. ve LIN, C. S., 2004. Border Management and Growth Coalitions in the Hong Kong Transborder Region; *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Vol.11, 377-396

VEEN, A ve DIRK, J.B., 1995. 'Crossborder Cooperation and European Regional Policy'; *Competitive European Peripheries*, Eskelinen H, Snickars F (eds.), Springer Publishing,

İZMİR'İN ŞEHİRSEL GELİŞİMİNİ 21. YY' da YÖNLENDİRECEK BÖLGESEL BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN KESTİRİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

M. Yıldırım ORAL*, H. Evren ERDİN*

Abstract

Socio-economic, natural and cultural potentials of western Anatolia expected to effect the urban development in İzmir, in a different way compared with the other regions. Internal dynamics and external effects are assumed to motivate a series of independent variables. As a result new strategies will be needed for urban and regional decision making processes in the area concerned. Planners used to investigate variables in charge of developmental changes and the behavior patterns needed to guide this phenomenon. There exists a physical and socio-economic integration in the world with a single global centre of political power. This of course is going the effect also the changes in Turkey and Aegean Region. Area has the capability to adapt global neo-liberal politics and to be a part of economic integration. This study in short deals with main factors effecting urban development in İzmir. Also some speculations will be possible for estimating the possible opportunities and risks in case of loosing them.

Özet

Batı Anadolu'nun *sosyo-ekonomik* ve *doğal-kültürel* potansiyellerinin İzmir'de şehirsel gelişmeyi 21. yy.da Türkiye'nin diğer bölgelerinden farklı bir biçimde etkileyecektir. Bölgenin *iç dinamikleri* ve *dış etkilerin bir dizi bağımsız değişkeni oluşturacağı*, böylece şehirsel ve bölgesel karar süreçleriyle ilgili yeni stratejilerin geliştirilmesinin zorunlu olacağı düşünülmelidir. Hangi değişkenlerin gelişmeleri yönlendireceği ve ne tür davranış biçimlerinin geliştirilmesi gerektiği plançıların sürekli olarak gündemlerindedir. Küresel bakıldığında ise tek odaklı güç merkezi çerçevesinde küresel fiziki ve sosyo-ekonomik bir bütünleşme oluşmaktadır. Bu durum Türkiye ve Ege Bölgesi'ndeki oluşumları da yönlendirecektir. Bölgenin ekonomik alt yapısı, yeni liberal politikaları uygulayabilme ve ekonomik anlamda dünya ile bütünleşebilme becerisine sahiptir. Çalışmada mekan organizasyonu öngörülürü çerçevesinde 21.yy. da İzmir'in şehirsel

* DEÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

biçimlenmesini yönlendirecek *temel faktörlerin* neler olduğu üzerinde durulmuş, hangi *fırsatların* var olduğu ve bunların kaybolmasından doğacak risklerin nasıl hesaplanabileceği üzerinde düşünülmüştür.

AMAÇ VE KAPSAM

Bilindiği gibi geçen yıl Dünya Şehircilik Günü – 28. Kolokiyumu'nda; "Değişen – Dönüşen Kent ve Bölge" konu olarak seçilmiş, planlamanın ve yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması açısından kentsel bölgeler veya bölge kentler inceleme konusu yapılmak istenmişti.

Bu yılki 29. Kolokiyum'un konusunun ise "Planlamada Yeni Politikalar ve Stratejiler: Riskler ve Fırsatlar" olarak saptanmış olması ise geçen yıl, "*yerel mekansal dönüşümlerin küresel parametreleri*" bağlamında İzmir için belirlenenlerin üzerine bir düşünce üretilmesinin fırsatını vermektedir.

Türkiye'de yerleşme alanlarının genel yapısı ve bunları düzenlemekle ilgili sorunlar bilinmektedir. Ancak burada söze başlamadan önce şunu hatırlatmak gerekir; ülkemizde genel olarak özellikle de 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra küresel siyasete de bağlı olarak ulusal yararları gözeten, uzun vadeli, sürekli ve tutarlı bir ülkesel gelişme stratejisinin olmayışı, şehirlerimizin bugünkü görünümünün ortaya çıkmasında en temel belirleyicidir.

Yeryüzünde ise uzun vadeli strateji kurabilme becerisine sahip uluslar ve devletler bulunmaktadır. Küresel gelişmişlik yarışında öne geçebilmede bu becerinin önemli bir katkısı olduğu bilinmelidir. Özellikle 19. yüzyıla birlikte uluslar arası yarışmada ileriye uzun erimli görebilmenin önemi artmıştır. Dünya üzerinde insan yerleşmelerinin genişlemesi ve yayılımı Sanayi Devrimi sonrasında biçim ve işlev değişikliklerine uğramış, küresel şehirleşmenin ilk adımları oluşmaya başlamıştır. Üretim ilişkileri değişim göstermiş, 19.yy.ın sonlarıyla 20. yy.ın tümünü meşgul eden modernleşme olarak adlandırılan bir sürecin içine girilmiştir. Teknolojinin gelişimi insanoğlu için yeni ve baş döndürücü bir hıza ulaşmış, sektörel yapı çeşitlenmiş, hizmetler sektörünün ağırlığı ve payı da çeşitlenerek artmış, toplumsal sistem de bu yeni duruma ayak uydurmaya çalışarak bürokratikleşme ve merkezleşme olgularını yaratmıştır.

İleriyi uzun erimli görebilmenin gereklerinden biri de, yerel, bölgesel ve küresel olarak değişim süreçlerini izleyebilmek ve bunları etkileyebilecek değişkenlerin analizleri yapabilmektir. Bu bildiride de İzmir'in şehirselleşimini 21. yüzyılda etkileyecek ve yönlendirecek bölgesel bağımsız değişkenlerin genel anlamda bir irdelemesi yapılmak istenmiştir. Veri kolaylıkları açısından bu tümcede sözü edilen bölgenin İzmir İli olması ve il sınırları içindeki şehirselleşiminin konu edilmesi bildirinin temel kabulleridir. Ayrıca planlama dönemi genel anlamda 21. yüzyıl olarak belirtilmiş, bu yüzyıl için bağımlı değişkenler açısından farklı hedef yılları oluşturulabileceği ve bu nedenle ortak *bir planlama hedef yılı konmasının bu bildiri kapsamında geçerli olamayacağı* düşünülmüş ve geleceğe dönemselleşmiş olarak bakılarak 21. yüzyıl beklentileri görülmeye çalışılmıştır. Ayrıca İl planlamalarının makro düzeyde bir planlama tipi olduğu da kabul edilmelidir. Bu nedenle karar verme becerisinin yerel ve merkezi aktörlerce işbirliği içinde kullanılması gerektiği de düşünülmelidir.

DEĞİŞKENLİKLERİN GENEL TANIMI VE ŞEHİR PLANLAMA SÜRECİ AÇISINDAN KABULLER

Bir şehir planlama eyleminde değişkenlerin tanımlanması yerel koşullardan da etkilenerek farklı biçimlerde ortaya konulabilir. Bildiri ile elde edilmek istenen sonuçlar açısından öncelikle değişken kavramının arkasında ne düşünüldüğü konusuna öncelikle açıklık getirmek istenmiştir. Genel olarak değişkenlerin bağımlı ve bağımsız nitelikleriyle

belirlenebileceği kabul edilmelidir. Bir bağımlı değişkenin hesaplanabilmesi için bunu etkilemekte olan bir dizi bağımsız değişkenin tanımı gerekmektedir. Planlama teknokratları bağımsız değişkenleri tanımlamaya çalışırken bunların bir bölümünün denetlenebilir nitelikleri olduğunu, diğer bir bölümünün ise denetlenemez olduklarını saptayacaktır.

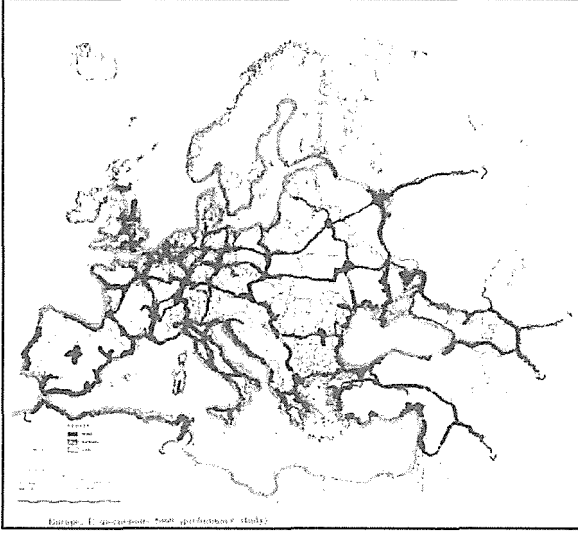
Denetlenebilir bağımsız değişkenler sistemin **fırsatlarla** ilgili göstergeleridir. **Denetlenemez bağımsız değişkenler** ise ağırlıklı olarak sistemin **risklerle** ilgili yanlarını ortaya koyacaktır. Plancılar uğraş verdikleri düzeyle ilgili olarak bu bağımsız değişkenlerin denetlenebilirliklerini ayırtırmak durumunda kalacaklardır. Bağımsız değişkenler, planlama yapılan mekanla aynı düzeyde veya bu mekanın üst düzeyinde ortaya çıkabilirler. Dolayısıyla planlama tipolojisine dayalı olarak belirleneceklerdir. Plancılar denetlenebilir bağımsız değişkenlerle ilgili hesaplamalar yaparken, planlama ilkelerinden, evrensel ve yerel değer sistemlerinden, ortak hedef kurgulamalarından, normatif yaklaşım tekniklerinden ve denetlenebilirlik üzerine kurulacak politika ve stratejilerden yararlanabilirler. Denetlenemez bağımsız değişkenler üzerine çalışmalar yaparken ise, çeşitli kestirim tekniklerini, eğilim araştırmalarını ve varsayımlarla ilgili kendi becerilerini kullanırlar. Ayrıca bilindiği gibi bağımsız değişkenlerin etki ağırlıkları eşitlik içinde bir gelişim göstermezler. Bu nedenle plancılar bağımsız değişkenlerin faktörel ağırlıklarını planlamanın temel parametreleri olarak ortaya koymaya çalışırlar. Plancının zaman içinde varılacak bir noktada görmek istediği sonuçlar bağımlı değişkenlerdir. Bunlar şehirselleşme alanında belki de **gelişmişliği simgeleyen** toplumsal, ekonomik, fiziksel göstergelerdir. Gelişmişlik düzeyi göstergesi olabilecek her bir değişkenin, bir bağımsız değişkenler grubuna bağlı olarak olabileceği irdelenecektir. Ayrıca irdelenebilir bağımsız değişkenlerin denetlenebilirlik ölçütlerine göre değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu bildiriye İzmir için bu değişkenlerin tümü eldeki veriler nispetinde saptanmaya çalışılmış ancak aralarındaki parametrik ilişkilere girilmemiştir. Başka bir deyişle zaman sınırlaması nedeniyle söz konusu saptama işlemi bildirinin amacı doğrultusunda yeterli olacağı düşünülmüş, ilişkilerin ağırlıklarının belirlenmesinin bir başka bildirinin konusu olabileceği düşünülmüştür.

İZMİR'DE ŞEHİRSEL GELİŞME DEĞİŞKENLERİNİN ANALİZİNDE GEREKLİ OLABİLECEK BAZI FİZİKİ - MEKANSAL OLUŞUM VERİLERİ

Uluslararası bütünleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutları sürekli olarak tartışıla gelmektedir. 21. yüzyılda Avrupa kıtasında şehirleşmenin fiziki yayılımı Şekil 1'de görülmektedir (Papaioannou, 1970). Batı Avrupa'da günümüzde var olduğu bilinen küresel odaktan güney doğu yönünde gelişen şehirleşme koridorları, Balkanlar üzerinden Anadolu'ya fiziki olarak yönelmekte ve Orta Doğu'ya doğru bir ana aksla birleşmektedir.

Şehirleşme sürecinin küresel ve bölgesel ölçeklerde başarılı olabilmesi için, fiziki bütünleşme eğilimleriyle toplumsal ve ekonomik bütünleşmenin çakıştırılmasının gerekli olacağı kabul edilmelidir. Şekilde görüldüğü gibi kuzey batı Avrupa'da odaklanan fiziki oluşumlar Marmara Bölgesi ve İstanbul'da ki yoğunlaşmalarla Anadolu ile bütünleşmekte ve Ege Bölgesi ve İzmir doğrultusunda ki koridorlarla birleşme eğilim taşımaktadır. Dolayısıyla bu yörelerde yürütülecek planlama yaklaşımlarının söz konusu eğilimi de değerlendirmesi gerekmektedir. Ayrıca 21. yüzyılda Türkiye'de beklenen fiziki şehirleşme eğilimi, Marmara ve Ege Bölgeleri'nin yerleşme odaklarının bir bütünleşme içinde olacağı Şekil 2'de izlenebilmektedir (Turak, 1970).

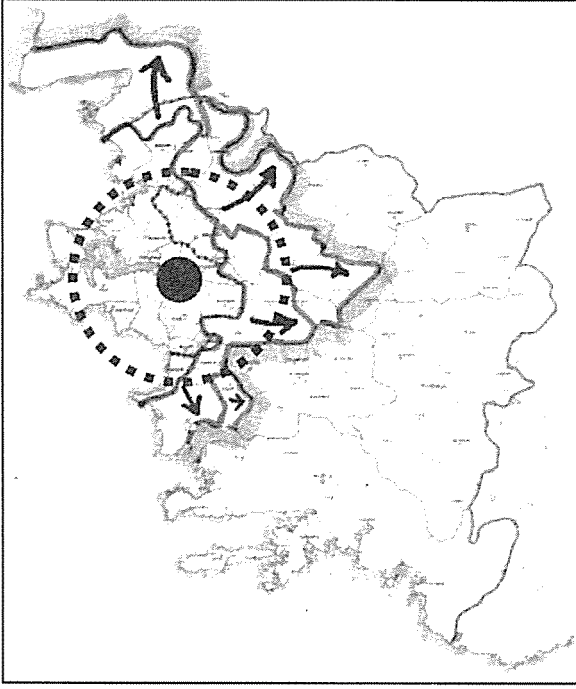
Şekil 1. Kıtasal Şehirleşmenin Avrupa - Türkiye Fiziki Bütünleşmesi

Şekil 2. 21. yüzyılda Marmara ve Ege Bölgeleri'nde Bütünleşik Şehirleşme Eğilimi

Söz konusu bütünleşmeye Ege Bölgesi ve İzmir İli ölçeklerinde bakıldığında ise, yöredeki gelişmenin kendi içindeki metropolitenleşme eğilimleriyle birlikte yorumlanmasının gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Bugün var olan gelişmelere bakıldığında İzmir'in yerleşme odağı ile çevresindeki etkileşim alanının sürekli genişlediği görülmektedir.

İzmir için 1970'lerden beri yapılan metropoliten etki sınırı çalışmaları incelendiğinde söz konusu genişlemenin üst ölçek şehirleşme alanlarına yöneldiği, özellikle de kuzey ve doğuya doğru ağırlıklı bir eğilim taşıdığı izlenmektedir. 5216 sayılı yasanın ön gördüğü ve 50 km.lik yarıçapı esas alan İzmir büyük şehir belediyesi sınırı dahi, önceleri belirlenmiş olan etki alanı sınırının içinde kalmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. İzmir Metropolitan Etki Alanı Sınırları

Kaynak – Oral, 2004

İzmir için şehirsel gelişme değişkenlerinin analizi açısından gerekli olabilecek bir başka mekansal oluşum verisi ise ekonomik sektörlere göre il sınırları içinde yerleşmelere verilmesi öngörülebilecek gelecekte yüklenecekleri rollerdir. İzmir İli için, temel coğrafik özelliklerine bakıldığında 8 adet alt yöresel oluşum sınırı saptanabilmektedir (Şekil 4). İzmir İli'ne bağlı ilçe merkezlerinin dağılımı ve yörelerin doğal-ekonomik yapı potansiyelleri değerlendirildiğinde bu sınırlama oldukça akılcı görülebilir. Bu alt yöresel oluşuma göre **il dışına satımlar** açısından ekonomik sektörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Atay, Oral ve diğerleri 2003).

Alt yöreler ve ağırlık verilen dış satım sektörleri;

[A] - BŞB - Hizmetler, Ticaret, Turizm

[B] - BAKIRÇAY - Tarım, Turizm, Ticaret, Hizmetler

[C] - GEDİZ - Sanayi, Tarım, Hizmetler

[D] - GEDİZ-NİF - Tarım, Sanayi

[E1] - K.MENDERES KIYI KESİMİ - Tarım, Sanayi, Turizm, Ticaret

[E2] - K.MENDERES KARA KESİMİ - Tarım, Sanayi

[F1] - YARIMADA ADA ÇEŞME KESİMİ - Turizm, Hizmetler

[F2] - YARIMADA URLA KESİMİ - Tarım, Turizm, Hizmetler

Gelişmişlik açısından kabul edilecek göstergelerle tanımlanacak bağımsız değişkenlerin, il düzeyi için öngörülen bu fiziki oluşum ile birlikte bir anlam taşıyacağı düşünülmelidir.

Ayrıca kamusal teşvikler, kurumsal önlemler ve özendirmeler için alt yörelere derecelendirmeli olarak verilen geleceğe dönük ekonomik sektörler temelinde öngörülen roller, fiziki ve işlevsel olarak bağımsız değişkenlerin tanımında katkı sağlayacaktır.

İZMİR İLİ İÇİN ŞEHİRSEL GELİŞİMİŞLİK DEĞİŞKENLERİNİN TANIMLANMASI

Planlama-uygulama-denetleme erkinin il düzeyinde geliştirileceği düşünülerek 21.yüzyılın herhangi bir aşamasında istenilen şehirselle gelişmişlik göstergelerine erişilmek üzere aşağıda belirtilen beş aşamadan geçileceği kabul edilmelidir;

1. İzmir İli'nde şehirselle gelişim açısından anlamlı olabilecek göstergelerin saptanması. Bu göstergelerin bağımlı değişken olarak adlandırılması.
2. Her bir bağımlı değişkeni etkileyecek bağımsız değişkenlerin tanımlanması ve bağımsız değişkenlerin denetlenemez ve denetlenebilir olanlarının ayrıştırılması
3. Denetlenemez olanların taşıdıkları risklerin, denetlenebilir olanların ise yaratacağı fırsatların değerlendirilmesi
4. Denetlenebilir değişkenlerle ilgili politikaları geliştirme önerileri

Tablo 1. Değişkenlikler için Kullanılan Özellik İşaretlemeleri

$$Y_i = ax_1 + bx_2 + cx_3 + \dots + N$$

Y_i = Bağımlı değişkenler

x_j = Bağımsız değişkenler

x_j^m = Denetlenebilir – Yönlendirilebilir bağımsız değişkenler – FIRSATLAR

x_j^n = Denetlenemez – Yönlendirilemez bağımsız değişkenler – RİSKLER

$a, b, c \dots$ = Parametrik ağırlıklar

N = Sabit değer

İzmir İli'nde şehirselle gelişim açısından anlamlı olabilecek göstergelerin ve bağımlı değişkenlerin adlandırılması:

- İşsizliğin elde edilebilecek en alt düzeye indirilmesi.
- Ortalama hane halkı gelirinin kabul edilen en az geçim koşullarına eşitlenmesi.
- En az hane halkı gelirinin kabul edilebilecek bir alt düzeyin altına düşmemesi.
- Hava, su, deniz, gürültü değerleriyle çevre psikolojisine ilişkin kabul edilecek olumsuzluk ölçüm değerlerinin üstüne çıkılmaması.
- Günlük toplam iş – ev arasında gidiş/dönüş toplu taşımada yolculuk süresinin ortalama olarak en alt düzeye indirilmesi.
- Toplam yolculuk maliyetlerinin en alt düzeye indirilmesi.
- İlin gelişmesine ivme kazandıracak olan tarım, ticaret, sanayi ve turizm sektörlerinde GSYİH oranının artırılması.
- Hizmetler sektörünün işgücünde ve istihdamdaki oranlarının şehirleşmenin uluslar arası bütünleşme eğilimleri doğrultusunda artırılması.
- Toplumsal ve demografik yapıda denge elde edilmesi.
- Yetişmiş insan kaynaklarının dış göçlerinin en aza indirilmesi.

Tablo 2. Şehirsel Gelişmişlik Göstergelerine İlişkin Bağımlı Değişkenlerin Ölçüm Biçimleri

Özellik	Değişken adı	Değer ölçüm biçimi
(Y ₁)	<i>İstihdam değişkeni</i>	En düşük işsizlik oranı
(Y ₂)	<i>Gelir değişkeni (1)</i>	Ortalama hane halkı geliri
(Y ₃)	<i>Gelir değişkeni (2)</i>	En az toplam hane halkı geliri
(Y ₄)	<i>Çevre değişkeni</i>	Çevrenin doğal/kültürel olumsuzluk ölçüm değerleri
(Y ₅)	<i>Yolculuk süre değişkeni</i>	Günlük toplam toplu ulaşım ile yolculuk süresi ve optimum yürüme uzunluk değerleri
(Y ₆)	<i>Yolculuk maliyet değişkeni</i>	Günlük tüm yolculukların bireysel ve kamusal toplam maliyet değerleri
(Y ₇)	<i>Üretim ve büyüme değişkeni</i>	Tarım, sanayi ve turizm sektörlerinde gayri safi yurt içi milli hasılda bölge ve ülke düzeyi oranları
(Y ₈)	<i>Merkezileşme değişkeni</i>	Hizmetler sektörünün işgücünde ve istihdamdaki il düzeyi oranları
(Y ₉)	<i>Toplumsal yapı değişkeni</i>	İl düzeyi ve alt yörelerde dengeli nüfus piramitleri normları
(Y ₁₀)	<i>İnsan kaynakları değişkeni</i>	Yıllık yetişmiş insan kaynağı dış göç ve istihdam ölçümleri

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN VE DENETLENEBİLİRLİKLERİNİN TANIMLANMASI

Yukarıda belirtilen göstergeler açısından gerekli olan bağımsız değişkenler ise **ekonomik – sosyal – fiziki – siyasi/yönetmel – mali/finansal** boyutlarıyla İzmir için şöyle tanımlanabilir.

➤ **Siyasi/yönetmel Bağımsız Değişkenler**

Denetlenebilir

- Çok merkezli yetki-sorumluk dağıtımı olan bir planlama – uygulama – denetleme sisteminin yaratılması x_1^m
- İl sınırları içinde ekonomik sektörler ve karar/uygulama süreçleri temelinde alt yöresel oluşumların özendirilmesi, bununla ilgili gerekli koşulların düzenlenmesi x_2^m
- Kıyıları için bir uzmanlık proje çalışmaları yapılarak kullanım önceliklerinin ve özel bir yönetim sisteminin oluşturulması x_3^m

- Planlama sürecine il düzeyinde kurumlaşma getirilmesi ve İzmir Büyük Şehir Belediyesi ve alt yöre merkezleri arasında eşgüdümün en üst düzeye çıkarılması x_4^m
- Kamu yönetimi açısından kamu harcamalarında ortak yerel bütçe tasarımı ve yatırım programı geliştirilmesi x_5^m
- Ulusal ve uluslar arası kültür ve spor etkinliklerinin artırılarak sürdürülmesi x_6^m

Denetlemez

- Ülke siyasetinde gelir dağılımının eşitlikçi anlayışlarla düzenlemelere gidilmesi x_7^n
- Küresel siyasette sürekliliğin ve tutarlılığın sağlanması x_8^n
- Değer yargılarında ortak akıl, toplum yararı insan merkezli evrensel yorumların elde edilmesi x_9^n

➤ **Mali/finansal Bağımsız Değişkenler**

Denetlenebilir

- Altyapıya ilişkin yerel bütçedeki kamu yatırımlarının artırılması x_{10}^m
- Yerel ekonomik kararlarda sektör tercihlerinde potansiyellere uygunluk sağlanması x_{11}^m

Denetlemez

- Altyapıya ilişkin merkezi bütçedeki kamu yatırımlarının artırılması x_{12}^n
- Mevduat hacminin artırılması x_{13}^n
- İl dışına satımlar açısından tarım sektörüne birinci derecede rol verilen alt yörelerde tarımsal uzmanlık kredilerinin artırılması ve sürdürülmesi x_{14}^n
- İl dışına satımlarda sanayi sektörüne birinci derecede rol verilen alt yörelerde olumlu kümeleşme eğilimlerinin özendirilmesi x_{15}^n
- Ege Bölgesi için bir menkul kıymetler borsasının kurulması x_{16}^n

➤ **Ekonomi Bağımsız Değişkenleri**

Denetlenebilir

- İl düzeyinde hizmetler sektöründe ağırlığın artırılması, çeşitlendirilmesi, derinleştirilmesi x_{17}^m
- Alt yörelere doğal ve sosyo-ekonomik potansiyellerine uygun ekonomik sektörel roller verilmesi x_{18}^m
- Dış satım açısından turizm sektörüne rol verilmiş tüm alt yörelerde turizm yatırımlarını il düzeyindeki özendirici ve yönlendirici önlemler alınması x_{19}^m

Denetlemez

- Dış satım açısından turizm sektörüne rol verilmiş tüm alt yörelerde, sıralamasına bakılmaksızın gerekli kamu teşviklerinin sağlanması x_{20}^n

➤ **Toplumsal/Demografik Bağımsız Değişkenler**

Denetlenebilir

- Demografik yapının dengeli oluşumunu sağlayabilecek, çeşitli sektörlere ilişkin planlar üretmek x_{21}^m
- Halk sağlığı, nüfus planlaması ve toplumsal hizmetlerin il düzeyinde yaygınlaştırılması x_{22}^m
- Sivil toplum kuruluşlarının il düzeyinde sorumluluklarının yaygınlaştırılmasının özendirilmesi x_{23}^m
- Halk eğitimi ve kırsal alan eğitimi eylemlerinin il düzeyinde yaygınlaştırılması x_{24}^m

Denetlemez

- Merkezi yönetimin İzmir için ayırdığı eğitim, sağlık, kültürel hizmet ve toplumsal yardım fonlarının artırılması ve sürdürülmesi x_{25}^n

➤ **Fiziki Bağımsız Değişkenler**

Denetlenebilir

- Metropoliten aktivite merkezinin geliştirilmesi amacıyla sınırları içindeki geniş saha kullanan sanayi tesisleri ve kamu kurum alanlarının çepellere kaydırılması x_{26}^m
- Toplu ulaşım sistemiyle ilgili yatırımlara ağırlık verilmesi, en rahat, en hızlı, en güvenli koşulların elde edilmesi x_{27}^m
- Merkezdeki şehirselleşme odağında, hizmetler sektörünün üst düzeydeki vasıflı kullanıcılarına öncelik verilmesi ve merkezde ticaret ve turizm kullanıcılarına mekansal düzenleme desteğinin artırılması x_{28}^m
- Alt yöresel oluşumların sanayi, tarım ve turizm sektörüne bağlı olarak desteklenmesi, hinterlandtaki bu dengeli gelişmenin şehirleşme merkezi olumlu biçimde etkilemesi ve ölçeğe dönüşlerin yönlendirilmesi x_{29}^m
- İstihdam olanaklarının merkez dışına kaydırılması x_{30}^m

Denetlemez

- Makro ulaşım odaklarının öncelikle tamamlanması x_{31}^n
- Ege adalarıyla (Midilli, Sakız, Sisam) sınır ticareti için gerekli koşulların yaratılması, yük/yolcu taşımacılığı için ulaşım olanaklarının geliştirilmesi x_{32}^n
- İzmir İli'nin aldığı toplam göçün yaratılan alt merkezlere dağıtılması için toplu konut uygulamalarında bu yörelere öncelik verilmesi x_{33}^n
- Çandarlı'da Kuzey Ege Limanı tesis edilmesinin kesinleştirilmesi x_{34}^n
- Çandarlı Limanı'nın aşamalı olarak hizmete girmesine paralel olarak Alsancak Limanı'nın ağırlıklı olarak yolcu gemilerine, İzmir'in yakın hinterlandı açısından da yük gemilerine tahsis edilmelidir x_{35}^n
- Kuzey Ege Limanı'nın proje çalışmalarını hızlandırılmasına paralel olarak, demiryolu şebekesinin standardının yükseltilmesi, Aliağa – Balıkesir hattı kurulması x_{36}^n
- İzmir – Ankara hızlı demiryolu hattının tesis edilmesi x_{37}^n

21.YÜZYILDA İZMİR'DE ŞEHİRSSEL GELİŞMİŞLİK GÖSTERGELERİ ÜZERİNDE OLASI ETKİLERİ BEKLENEN BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN GRUPLARI

Yukarıda belirtildiği gibi çalışmanın amacına uygun 37 adet bağımsız değişken tanımlanmıştır. Bu sayı daha artırılabilir. Ancak örnek olması nedeniyle belirtilenler yeterli olacaktır. Kaldı ki parametrik bir değerlendirme sonucunda değişken sayısının tam tersine daha da azaltılabileceği söz konusudur. Ayrıca gelişmişlik göstergeleri ile bağımsız değişkenler arasında kurulmak istenen ilişkiler açısından aşağıdaki tablo örnek niteliktedir (Tablo 3).

Tablo 3. Şehirsel Gelişmişlik Göstergeleri Üzerinde Olası Etkileri Beklenen Bağımsız Değişkenler

Özellik	Bağımlı Değişken Adı	Özellik	Bağımsız Değişken Adı
(Y ₁)	<i>İstihdam değişkeni</i>	x ₂ ^m	Alt yöresel oluşumların özendirilmesi
		x ₅ ^m	Ortak yerel kamu bütçe tasarımı ve yatırım programı
		x ₈ ⁿ	Küresel siyasette süreklilik ve tutarlılık
		x ₁₀ ^m	Altyapıya ilişkin yerel bütçedeki kamu yatırımları
		x ₁₂ ⁿ	Altyapıya ilişkin merkezi bütçedeki kamu yatırımları
		x ₁₄ ⁿ	Tarımda dış satımın birincil olduğu altyörelere krediler
		x ₁₅ ⁿ	Sanayide dış satımın birincil altyörelere kümeleşme
		x ₁₇ ^m	Hizmetler sektöründe ağırlık, çeşitlilik, derinlik
		x ₃₀ ^m	Alt odaklarda İstihdam olanakları
(Y ₂)	<i>Gelir değişkeni (1)</i>	x ₇ ⁿ	Ülke siyasetinde gelir dağılımında eşitlikçi anlayışlar
		x ₈ ⁿ	Küresel siyasette süreklilik ve tutarlılık
		x ₁₃ ⁿ	Mevduat hacmi
		x ₁₄ ⁿ	Tarımda dış satımın birincil olduğu altyörelere krediler
		x ₁₈ ^m	Potansiyellere uygun verilen ekonomik sektörel roller
(Y ₃)	<i>Gelir değişkeni (2)</i>	x ₂₁ ^m	Dengeli demografik yapı+sektörler arası düzenlemeler
		x ₁₄ ⁿ	Tarımda dış satımın birincil olduğu altyörelere krediler
		x ₁₇ ^m	Hizmetler sektöründe ağırlık, çeşitlilik, derinlik
(Y ₄)	<i>Çevre değişkeni</i>	x ₃ ^m	Kıyılarda uzmanlık proje çalışmaları ve yönetim sistemi
		x ₉ ⁿ	Toplumsal değer yargılarında evrensel yorumlamalar
		x ₁₀ ^m	Altyapıya ilişkin yerel bütçedeki kamu yatırımları
		x ₁₈ ^m	Potansiyellere uygun verilen ekonomik sektörel roller

Devam ediyor

Özellik	Bağımlı Değişken Adı	Özellik	Bağımsız Değişken Adı
(Y ₅)	<i>Yolculuk süre değişkeni</i>	x ₁ ^m	Çok merkezli yetki-sorumluluk dağıtımı
		x ₄ ^m	Planlama sürecine kurumsallaşma ve eşgüdümün
		x ₅ ^m	Ortak yerel kamu bütçe tasarımı ve yatırım programı
		x ₂₁ ^m	Dengeli demografik yapı+sektörler arası düzenlemeler
		x ₂₇ ^m	Toplu ulaşım yatırımları, rahat, hızlı, güvenli koşullar
(Y ₆)	<i>Yolculuk maliyet değişkeni</i>	x ₂₁ ^m	Dengeli demografik yapı+sektörler arası düzenlemeler
		x ₂₉ ^m	Sektörel altyöresel oluşumlar, ölçeğe dönüşler
(Y ₇)	<i>Üretim ve büyüme değişkeni</i>	x ₁₈ ^m	Potansiyellere uygun verilen ekonomik sektörel roller
		x ₂₉ ^m	Sektörel altyöresel oluşumlar, ölçeğe dönüşler
(Y ₈)	<i>Merkezileşme değişkeni</i>	x ₂₆ ^m	Metropolitan aktivite merkezinin geliştirilmesi
		x ₂₇ ^m	Toplu ulaşım yatırımları, rahat, hızlı, güvenli koşullar
		x ₂₈ ^m	Merkezde üst düzey hizmetler sektörü kullanışları
		x ₃₀ ^m	Alt odalarda istihdam olanakları
		x ₃₁ ⁿ	Makro ulaşım odaklarının öncelikli tamamlanması
(Y ₉)	<i>Toplumsal yapı değişkeni</i>	x ₁ ^m	Çok merkezli yetki-sorumluluk dağıtımı
		x ₁₈ ^m	Potansiyellere uygun verilen ekonomik sektörel roller
		x ₂₁ ^m	Dengeli demografik yapı+sektörler arası düzenlemeler
(Y ₁₀)	<i>İnsan kaynakları değişkeni</i>	x ₄ ^m	Planlama sürecine kurumsallaşma ve eşgüdümün
		x ₂₁ ^m	Dengeli demografik yapı+sektörler arası düzenlemeler
		x ₂₉ ^m	Sektörel altyöresel oluşumlar, ölçeğe dönüşler

DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışmada genel olarak İzmir'de şehirselleşmeyi yönlendirebilecek bağımsız değişkenler üzerinde durulmuş ancak bunların parametrik ağırlıklarının değerlendirilmesi konusu başka bir çalışmaya bırakılmıştır. Belirlenen değişkenlerin bir bölümü görüleceği gibi Türkiye'nin diğer şehirleri açısından da geçerlidir. Ancak İzmir için özgünlük taşıyan unsurlar, içinde bulunduğu coğrafya ve fiziki planlamanın gerekleri olan faktörler ile ilgili olarak öne çıkmaktadır. Bu değişkenlerin analizi, il sınırları içinde 21. yüzyıl çerçevesinde öngörülecek mekan organizasyonu kararlarıyla birlikte bir anlam taşıdığı kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

ORAL, Y.,2004. *İzmir'de yerel mekansal dönüşümlerin küresel parametreleri*, Bildiri, D. Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, Ankara.

ATAY, Ç. ORAL, Y. ve diğerleri, 2003. *İzmir Strateji Planı 2003 – 2012*, İzmir Ticaret Odası, ISBN 975 512 774 7; İzmir.

ORAL, Y. ve ECEMİŞ, S., 2001. *Türkiye'de Metropoliten Planlamanın Kurumlaşmasında AB Sürecinin Olası Etkileri. Bildiri*, 5. Türkiye Şehircilik Kongresi, Ankara.

PAPAIOANNOU, J.G., 1970. *Future Urbanization Patterns: A Long-Range, World-Wide View*, Ekistics, p.368.

TURAK, E., 1970. *Ülke fiziki planlama açısından metropoliten planlama – Bildiri*, 1. Milli Fiziki Plan Semineri, Ankara.

TURİZM SEKTÖRÜNDE GÜNDEME GELEN YENİ KURUMSALLAŞMA ÇABALARININ YEREL VE KÜRESEL İLİŞKİLERDE SAĞLADIĞI FIRSATLAR

Hilal ERKUŞ-ÖZTÜRK*

Özet

Küreselleşme, teknoloji ve uluslararası toplum gibi gelişmeler turizm sektöründe de bir değişim rüzgarı yaratmış, devletin rolü değişmeye başlamış ve böylelikle sektörde sürdürülebilirliği sağlamak adına katılımcı yaklaşımlar, kurumlararası işbirlikleri, ortaklıklar ve yeni örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sektörün sürdürülebilirliği açısından kurumsal işbirlikleri ve ortaklık ilişkilerinin sadece yerelle değil, küreselle de ilişkili olması gerekmektedir. Bu çalışmada turizm kurumlarının ve yeni örgütlenmelerin ne amaçla kurulduğu, hangi kurumlarla nasıl ilişki kurduklarını, hangi ölçekte ilişki kurdukları, yerel ve küresel ilişkilerle yeni ekonomik ortamlarda donanımlı olmamanın getirdiği riskleri nasıl azalttığı ve adaptasyon sürecini kolaylaştırmada nasıl fırsatlar yarattığı üzerine bir tartışma sunulacaktır.

Abstract

The developments on globalization, technology and international society has created new winds of change, therefore the role of government has started to change and by this way participative approaches, inter-institutional partnerships and new organizational formations have started to emerge to promote sustainability in the sector. Not only local networks but also global networks are needed in institutional partnerships and cooperations to promote sector's sustainability. Goals of tourism institutions, their relation type, the scale of each relation, how they provide risk reduction in new economic environment and how they create opportunities by easing the adaptation process will be discussed in this study.

GİRİŞ

Turizm sektörü kalkınması önceleri belli kurumların ve aktörlerin yönetiminde geliştirilen bir aktivite olarak tanımlanmıştır. Bu süreç içinde kamu kurumları temel belirleyici bir rol

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

üstlenirken, özel sektör ise destekleyici bir rol üstlenmiş ve bu iki aktör farklı konularda uzmanlaşma göstermişlerdir. Kamu kurumları altyapı desteği, yasal, fiziksel, finansal, sosyal ve çevresel çerçevede liderlik rolüyle özel sektörün uygulama olanağını kolaylaştırarak turizm kalkınmasında öncü rol üstlenmişlerdir. Özel sektör ise turizm sektörünü otel yatırımı, seyahat acentesi ve tatil yeri ile ilgili girişimci uğraşlarla destekleyerek devamlılığını sağlamıştır. Daha sonraları turizm sektöründe esen değişim rüzgarı, uluslararası toplum ve katılımcı yaklaşımlar küreselleşme ile birlikte geleneksel olan kamu ve özel sektörün rolünde değişimlere sebep olmuştur. Böylelikle bir kalkınma süreci olan turizm de değişim gösteren süreçlerden ve faktörlerden etkilenecek değişen bir yapı sergilemeye başlamıştır. Bu nedenle turizm sektöründe politika yapım sürecinde bir değişim meydana gelmiş ve devlet temelli bürokratik merkezi bir sistemden, kurumlararası işbirlikleri ve ortaklıkların ön plana çıktığı çok aktörlü desantralize bir sisteme geçilmiştir.

Bu değişim rüzgarı aslında devletin rolünün azalmadığını fakat rolünün bürokratik yönetici bir güç olmaktan ziyade yönlendirici ve dümen tutucu bir hale dönüştüğünü vurgulamaktadır (Evans, 2001). Bu süreçten Türk turizm politikaları da payını almış ve sonuç temelli, esnek, çeşitli şekillerde kamu-özel ortaklıkları oluşmasına destek olan pazar temelli, müşterinin isteklerine önem veren bir yönetim sürecine dönüşmeye başlamıştır. Aslında bu süreçte gündeme gelen yeni işbirlikleri ve ortaklıklardaki temel amacın sürdürülebilir bir turizm kalkınmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Bunu sağlamada alternatif kurumsallaşmalar (birlikler/ dernekler), yasal düzenlemelerdeki değişimler ve kurumsal araçların dikkate değer bir rolü olup, son yirmi beş yılda Türkiye’de de turizm sektörü kurumsallaşmaları içinde sık olarak görülmeye başlamıştır.

Diğer taraftan, dünyada yaşanan küreselleşme ve teknolojik gelişmenin tetiklediği yarışmacı ekonomik ortam, kurumlararası ilişkilerin sadece yerelle ilişkili olmasını değil, aynı zamanda küreselle de ilişkili olmasını gerektirmektedir. Böyle bir durum, turizmdeki (kamu kurumlarının ve yeni alternatif birliklerin/örgütlenmelerin) kurumsallaşmalarının da etkin bir yerel-küresel ilişki ağı içinde olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle turizm sektöründe kamu kurumlarının ve yeni kurumsallaşma çabalarının yeni rolleri, katılım düzeyleri, yerelde kendi aralarında nasıl işbirliği kurdukları ve aynı zamanda küreselle nasıl ilişki kurup işbirliği yaptıkları üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Bir yandan düşünülmesi gereken diğer nokta ise, yeni kurumsallaşma çabalarının yerelde ve küreselde ilişki düzeyini tanımlarken bu kurumsallaşma çabalarının aslında donanımlı olmamanın getirdiği riskleri azaltma mekanizması olarak küresel ortama adaptasyon sürecini kolaylaştırdığı ve kırılabilirliği azalttığı göz önüne alındığında yaratacağı fırsatlar üzerinde de düşünmek gerekmektedir.

Bu bildiriye, turizm planlama sürecinde dikkate alınması gereken yeni kurumsallaşmalarla birlikte kamu kurumlarının kuracağı ilişkilerin yerel ve global ölçeklerinin ve niteliklerinin yaratacağı fırsatlar değerlendirilecektir. Bu kapsamda, ilk önce turizmde kurumsallaşmalar olarak; Kültür ve Turizm Bakanlığı, TURSAB - Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, profesyonel örgütler (TYD - Turizm Yatırımcıları Derneği, TUROB – Türkiye Oteller Birliği → TUROFED, TUREB – Turizm Rehberleri Birliği gibi), yerel yönetim birlikleri (GATAB – Güney Antalya Turizm ve Altyapı Birliği), ve birlik şirketleri örgütlenmelerinin (BETUYAB – Belek Turizm Yatırımcıları Birliği, UYB – Uludağ Turizm Yatırımcıları Birliği, PATUYAB – Pamukkale Turizm Yatırımcıları Birliği, ERTUYAB- Erciyes Turizm Yatırımcıları Birliği gibi) ne amaçla kurulduğu, rolleri, mevcut durumları, hangi kurumlarla nasıl ilişki kurdukları, merkezi-yerel yönetimle ilişkileri ve sıkıntıları tartışılacak; ardından, yeni bir turizm kalkınması sürecinde bu kurumsallaşmaların alternatif katılımcı bir yaklaşımla sahip olacağı yeni roller, hizmet birlikleri yasası gibi gündeme gelmekte olan yasal desteklemeler, temsil düzeyleri, hangi ölçekte ilişki kurdukları, yerelde ve küreselde kuracağı ilişkilerin niteliği üzerine bir tartışma götürülmeye çalışılacaktır. Son olarak, böyle bir yeni katılımcı ilişki düzeninin yerelde ve küreselde yaratacağı fırsatlar (adaptasyon sürecini kısaltan uzlaştırmalar ile

dünya çapında kazanılan yarışabilirlik, ekonomik kalkınma, istihdam artışı, sektör kırılğanlığı azaltımı, katılım ve bu katılımın uygulamada sağladığı yeni etkin temsil olanakları, yerel girişimciliğin teşvik edilmesi, kurumlar ve gruplar arası işbirliği ve etkileşimin gelişmesi) tartışılacaktır. Böylelikle, turizmde bir bölgede sürdürülebilir bir kalkınma sağlamak için dikkate alınması ve yasalarla desteklenmesi gereken kamu kurumlarının ve yeni oluşan kurumsallaşmaların (birlik/dernek) aralarında kuracağı işbirliği ve bu işbirliğinin yerel ve küresel ölçekte değişen niteliği ve sağladığı fırsatlar ortaya çıkarılmış olacaktır.

TURİZM SEKTÖRÜNDE KURUMSALLAŞMALAR VE YENİ ÖRGÜTLENMELERİN ROLLERİ VE NİTELİKLERİ

Genelde, turizm ve turizmle ilgili politikalar devletin ekonomik politikaları içinde yer almış ve bu amaçla turizmle ilgili kamu kurumlarının kararları ve uygulamaları bu alanda önemli bir yer oluşturmuştur. Kamu kurumlarının ekonomik politikalar çerçevesinde tanımladığı yerele özgü kalkınma ve buna yönelik politika, artık sadece kamu kurumların tek başına karar verdiği ve uygulama yaptığı bir alan olmaktan çıkmaya başlamakta ve kamu-özel dayanışması ve işbirliği çerçevesinde çok aktörlü bir yapının etkin olduğu bir alana yönelmektedir. Bunu bazı çalışmalar turizm politikasına etki eden aktörleri baskı grupları (turizm endüstrisi örgütleri/birlikleri, korumacı gruplar, komün grupları), toplum liderleri ve önemli bireyler (yüksek profildeki endüstri temsilcileri, yerel yönetim temsilcileri), bürokrasinin üyeleri, uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri ve diğerleri (akademisyenler ve danışmanlar) olarak gruplayarak açıklamıştır (Hall, 1994; Hall and Jenkins, 1995; Tosun and Jenkins, 1996).

Buna ek olarak politikaları amacına ulaştırmak için beş yıllık kalkınma planları, örgütlenmeler, yasal ve finansal düzenlemeler ve özel projeler geliştirilmiştir. Bir kurumsal araç olarak Turizm Bakanlığı, Turizm Bankası, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TURSAB) bu politikaları gerçekleştirmede önemli rol üstlenmiştir. Bunun yanında geliştirilen özel projeler, yerel yönetim birlikleri, birlik şirketleri örgütlenmeleri ise turizm politikalarını hayata geçirmek adına yeni yürürlüğe giren 5355 nolu Mahalli İdareler Yasası, ve yasa önerileri olan Hizmet Birlikleri Yasası ve Meslek Birlikleri Yasasını destekleyerek katılımcı yaklaşımların gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu anlamda kurumsal araçların rolleri, ne amaçla kuruldukları, hangi kurumlarla nasıl ilişki kurdukları, katılımcı yaklaşımlara katkısını detaylı bir şekilde tartışmakta yarar bulunmaktadır.

> İlk olarak *Kültür ve Turizm Bakanlığından* başlarsak; temel amacının ekonomik kalkınmayı turizmle sağlamak, sağlıklı tatil sağlamak, turizm alanlarını kamulaştırmak ve tahsis etmek, yerel kaynakları tanıtmak, sektörün markette yarışabilirliğini sağlamak, sektörü destekleyici çalışmalar yapmak, ilgili örgütleri koordine etmek ve birbiri ile ilişkili örgütler arasındaki dayanışma ilişkilerini desteklemek olduğu söylenebilir. Bu amaçları uygulamaya geçirmek içinse yatırımlar, işletmeler, tanıtma, turizm eğitimi genel müdürlüğü gibi birimler oluşturulmuştur (Özok, 2002). Bakanlıkla görüşmeler, bu müdürlüklerin bakanlığın özel projelerini katılımcı bir yaklaşımla özel sektörle ortaklık ilişkisi üzerinden gerçekleştirmeye çalışmakta olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

> İkinci olarak *TURSAB*'la devam edersek; bu birliğin yasal bir özerkliğe¹ sahip olması ile diğer birliklerden farklılaştığı söylenebilir. Bunun gibi turizmle ilgili her alan kendi bağımsız örgütünü ve birliğini kurmaya çalışmıştır². *TURSAB*'ın temel amacının

1 1972 yılında yürürlüğe giren 1618 nolu yasa

2 Türkiye Otelciler Birliği (TUROB) , Türkiye Otelciler Federasyonu (TUROFED),Türkiye Rehberler Birliği (TUREB) vb.

görüşmelerden çıkan sonuçla, seyahat acenteciliği mesleğini geliştirmek, kamuya en iyi servisi sağlamak, Turizm Bakanlığı ile birlikte turizmi yerel ve küresel ölçekte işbirliği üzerinden gelişmesini sağlamak, komisyonun kurallarını koymak, mesleki etiğin korunmasını sağlamak ve tüketiciyi korumak olduğu söylenebilir. TURSAB'ın bütün kamu kurumları, kamu-özel ve özel kurumlara hedeflerini sağlamak adına politika belirlemeye, yasal düzenlemeye, planlamaya ve hatta promosyonuna kadar işbirliği içine girdiği vurgulanmaktadır.

> Üçüncü olarak *Profesyonel Örgütlere* geldiğimizde ise; TUROB (TUROFED), TUREB, Turizm Yatırımcıları Derneği (TYD) vb. gibi örgütlenmelerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bunlardan TUROB (TUROFED) 1955'te kurulmuş olup, 1963'ten 1995'e kadar 11 bölgesel birim oluşturmuştur. Temel amacı ise belli standartları, mesleki etiği, fiyat dengesini sağlamak, bölgesel kalkınmaya katkı yapmak, meslekte eğitimi sağlamak, alan tanıtımı sağlamak ve ulusal ve uluslararası turizm örgütleri ile işbirliği yapmaktır (www.turob.org.tr). Bu amaçla TUROB TYD ile bir işbirliğine giderek sektörün fırsatları değerlendirerek gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

TYD ise ilk 1988'de başlıca turizm yatırımcıları tarafından kurulmuş olup, turizm sektöründe yatırım yapan kişi ve kuruluşların meslek örgütü olarak bağımsız bir örgüt yapısı sergilemektedir. TYD turizm yatırımlarını ülke turizminin geliştirilmesinde önemli bir güç olarak görmek ve bunun için konaklamadan yat limanına, turist taşımacılığında Avrupa'daki tur operatörlerine, alışveriş ve eğlence merkezinden golf kulübüne kadar turizmin ilgili alanlarındaki başlıca yatırımcıları ve işletmecileri bünyesinde toplamaktadır. Bunun yanında TYD üyelerinin önderliği ve desteği ile BETUYAB (Belek), KETAV (Kemer), KUTAV (Kuşadası), BOTAV (Bodrum), ATAV (Antalya) bölgesel tanıtma ve vakıf birlikleri kurulmuştur. BETUYAB ve KETAV Turizm Bakanlığı ile koordineli çalışarak planlı bir şekilde Belek ve Kemer Turizm Merkezinin gelişip, şu anda yarışabilir ve farklılıklara hitap eden bir merkez haline gelmesini sağlamıştır ve bu bir bakıma da bakanlık ve birliğin yerelde kurduğu ortaklığın faydalı bir sonucudur. Diğer yandan TYD Dünya Turizm Örgütü (WTO), İş Konseyi, Global Real Estate Institute of Europe (GRI), Avrupa Çevre Eğitim Vakfı'nı (FEEE) temsilen Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TURÇEV) yönetim kurulu üyesidir (www.tyd.org.tr). TYD üçüncü dünya ülkelerine ve Türkiye'ye turizm yatırımı yapmak isteyen yabancı girişimcilere birlikte işbirliği olanakları sunarak eylemlerini gerçekleştirmektedir. Bu anlamda uluslararası işbirliğinin TYD için global ilişkiyi canlı tutmada, işbirliği olanaklarını geliştirmede, yeni ekonomik gelişmelere adapte olmada ve yarışabilirliği sağlamada vazgeçilmez bir yeri olduğu söylenebilir.

Nihayetinde profesyonel örgütlenmeler hakkında bir değerlendirmeye gidildiğinde yeni örgütlenmelerin, hedeflerinin, eylemlerinin, uygulama stratejilerinin ve araçlarının devletle toplum arasında gelişen yeni karşılıklı ilişkilerin göstergesi olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda bazı örgütler devlet ve özel sektör ortaklığı ile gelişirken, bazılarının da devlet desteği ile geliştirildiğini ve yerel, özel ve merkezi örgütlerin işbirliği çabalarının ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Bazılarının ise, TURSAB, TYD ve TUROB gibi, yerel ölçeği dışlamadan yerel ölçeği aşmış küresel ölçekteki kurumlar ve örgütlerle işbirliğine gittiğini görmekteyiz.

Geliştirilen proje temelli araçların ve düzenlemelerin de aktörler arasındaki katılımcı işbirliği ürünü olduğu söylenebilir. Bunlardan bazıları *Akdeniz ve Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi* (ATAK) 1989 yılında Dünya Bankası Kredisiyle Turizm Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığının işbirliği ile yapılmış olup, yerel yönetim birlikleri için yeni bir içerik doğmasına yol açmıştır. Başlıca kentsel altyapı yatırımlarını; özellikle su, kanal, arıtma, katı atık hizmetlerini birlikler eliyle yürütme biçiminde özetlenebilecek bu içerik Marmaris ve Çeşme-Alaçatı birliklerinde ilk örneklerini sergilemiş bulunmaktadır (www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/kentselaltyapibirlikleri.php). 1994'ten itibaren ise

Güney Antalya Turizm Geliştirme ve Altyapı İşletme Birliği (GATAB) Kemer için³, MATAB Manavgat için ve KUŞ_ATAK Kuşadası için, İçel Sahil Bandı Belediyeleri Pissu Katı Atık Hizmetleri Birliği ve Trabzon ve Rize İlleri Yerel Yönetimler Katı Atık Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (TRAB-Rİ-KAB) geliştirilmiş proje temelli işbirlikleri olarak ortaya çıkmaktadır. GATAB'ın kentsel altyapı işlerinde birlik modelini öne çıkarma etkisi yaratması Marmaris - Armutalan - İçmeler Belediye birliği ve ÇALBİR (Çeşme-Alaçatı Altyapı Birliği)⁴ gibi birliklerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Bütün bu birlikler Turizm Bakanlığı, merkezi yönetimin yerel temsilcilerini, başkanları, turizm yatırımcılarını ve muhtarların katılımıyla oluşmuştur. Ancak üstlenilen hizmetlerin doğrudan Birlik eliyle yapılması değil, bir ya da birden çok şirket kurularak şirketler eliyle yönetilmesi öngörülmektedir.

Ancak bu projelerden GATAB dışındakiler belediyelerin farklı siyasi partilerden oluşması, farklı seviyede teknik ve ekonomik olanakları olmasından, farklı birliklerle otoritesini paylaşmak istememesi ve karşılıklı güvenin eksik olmasından dolayı başarıya ulaşamamışlardır. GATAB ise ALTAŞ gibi bir şirketle işbirliğine, ortaklığa girmiş böylece sektörde kendini sergileyebilmiş ve özel sektör yatırımcılarından parasal destek alabilmiştir. Bakanlıkla yapılan görüşmeler, bu projenin altyapı servisleri ve ilgili turizm servisleri, turizm yatırımcıları, Turizm Bakanlığı ve kamu aktörleri tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmiş başarılı bir örnek olduğunu desteklemektedir.

Bir diğer işbirliği alanı ise özelleşmiş uluslararası fuarlar, yurtiçi festival ve fuarlar olarak ortaya çıkmaktadır. 2001 yılında Türkiye 44 kentteki 98 uluslararası fuara⁵ TUROB, TURSAB, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer özel sektör organizasyonlarının ortak katılımı ile katılabilmiştir. Bunun yanında 15-31 Mart 2002'deki İstanbul Alışveriş Fuarının düzenlenmesi de Turizm Bakanlığı, İstanbul Ticaret Odası, TURSAB, TUROB, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve THY işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bakanlıkta Reklam ve Tanımlar Daire Başkanlığı ile görüşmeler sonucunda bir diğer ortak girişimin de 2002 yılında Turizm Bakanlığının 22 farklı ülkedeki şehirlerden 119 tur operatörü ile markalaşma için işbirliğine gitmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Çevresel koruma için yapılan ortaklık girişimler ise yine Turizm Bakanlığı öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Turizm Bakanlığı Çevresel Eğitim Vakfının (TURÇEV) kurulmasını desteklemiş ve bu konuda katkılar gerçekleştirmiştir. Bu vakıf ziyaretçi güvenliği ve hijyenini sağlamak adına bakanlıkla ortak çalışmalar yürütmektedir (Göymen, 1998). Bununla birlikte yöredeki altyapının geliştirilmesi ve Caretta Carettaların korunması gibi sürdürülebilirlik açısından önemli girişimler içinde Turizm Bakanlığının BETUYAB ile gerçekleştirdiği ortak girişimler önemli bir yere sahiptir.

3 Birliğin üyeleri; Kemer, Beldibi, Çamyuva, Göynük Belediyeleri, Kuzudere, Tekirova, Ulupınar, Çavuşköy, Beycik köyleri ve Antalya İl Özel İdaresidir. Süresiz olarak kurulan birliğin merkezi Kemer'dir. İlgili bilgiye http://www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/kentselaltyapibirlikleri.php internet adresinden ulaşılabilir.

4 Birliğin amacı ;"Birliği oluşturan teknik yetersizliklerle tek başlarına yerine getiremedikleri içme ve kullanma suyunun temini, kullanılan pissuların çevreyi kirlenmeden uygun yerlere aktarılıp boşaltılmaları ve arıtılması, çöp ve katı atıkların toplanması, imhası veya değerlendirilmesi gibi altyapı çalışmalarını ve hizmetlerini yönetmek; yerleşimlerde iç ve dış turizmi olumsuz etkileyen çevre sorunlarını gidermek, bu maksatla devlet aracılığı ile sağlanması mümkün iç ve dış kredilerin kullanımına karşı sorumlu olmak, ilgili ve gerekli tesislerin yapımı, onarımı ve işletmesini yapmak ve yaptırmak ve gerekirse civar köylerin atıksu ve katı atık toplama, imhası veya değerlendirilmesi işini bedeli karşılığı yapmak." olarak www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/kentselaltyapibirlikleri.php adresinde tanımlanmaktadır.

5 WTM, ITB, MITT, EIBTM gibi fuarlara katılmıştır.

> Dördüncü olarak *Yerel Yönetim Birlikleri*'ni ise; Birden fazla mahallî idarenin, yürütmekle görevli oldukları hizmetlerden bazılarını birlikte görmek üzere kendi aralarında kurdukları kamu tüzel kişisi olarak mahalli idare birlikleri ifade etmektedir. 5355 sayılı Mahalli İdareler Birlikleri Yasası ile de yenilerde yasal bir niteliğe kavuşmuştur. İlk olarak daha önce de bahsettiğimiz GATAB örneğinin *Altyapı İşletme ve Turizm AŞ* ALTAŞ'la yaptığı işbirliği bu konuda en başarılı örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Daha sonra bu alanla ilgili Belek-Akkınlar (Kadriye) ile Çevrili Kültür ve Turizm Geliştirme ve Altyapı Birliği, Kapadokya İl Özel İdareleri ve Belediyeler Birliği, Kuşadası Davutlar Güzelçamlı Çevre Koruma ve Altyapı Tesislerini Yapma ve İşletme Birliği ve Manavgat Çevre Koruma Turizm Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği örnek verilebilir.

> Beşinci olarak *Birlik Şirketleri Örgütlenmelerine* gelindiğinde ise; birlik şirketleri şeklinde örgütlenmelerin oluşmasında belli firmalara Turizm Bakanlığının bir alanı tahsis etmesi ile bu alanda firmalar birlikte ortak çalışmalar yaparak bölgeyi geliştirmede katkıda bulunmaktadır. Bu birlikler şirketlerle birlikte eylem yapma kapasitesini geliştirmede ve ortak olan altyapı ve çevre problemlerini çözmeye birbirlerine yardımcı olmaktadır. Bu konuda Uludağ Otelcilik Turizm İnşaat Yatırım ve Ticaret Anonim Şirketi (UYB) ve Belek Turizm Yatırımcıları Birliği (BETUYAB) en başarılı örnekler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir şirket bu birliğe üye olmak istemediğinde bakanlık tarafından yapılan tahsisi iptal edilmektedir ve bu nedenle birliğe üyelik şirketler için bir zorunluluk haline gelmektedir. Aslında şirketler bu birliklere üye olarak ortak eylemlerini artırıp ulaşabileceği en fazla ortak faydaya ulaşmaktadırlar (Özok, 2002; www.tyd.org.tr). Buna örnek olarak BETUYAB'ın bakanlıkla, üniversitelerle (Hacettepe, Işık, Bilkent ve Ankara Üniversitesi) ve Doğal Hayatı Koruma Derneği ile yaptığı dayanışma ve kazandığı başarı örnek verilebilir.

Bu başarılı örneklerin yanında Pamuçak Yatırımcıları İnşaat Turizm Ortak Girişimi Ticaret Sanayi A.Ş. (PATUYAB), Sarıyerme Turizm Yatırımcılar Ortak Girişimi A.Ş., Erciyes Turizm Yatırımcıları Birliği Ticaret Sanayi A.Ş. (ERTUYAB), Davraz Dağı Turizm Yatırımcıları Birliği A.Ş. ve Pamukkale Termal Oteller Yatırım ve Pazarlama A.Ş. (PARETO) diğer birlik şirketleri örgütlenmeleri de bu konudaki birleşme çabalarına örnek oluşturmaktadırlar (Özok, 2002).

SEKTÖRDE KATILIMCI YAKLAŞIMLARIN KURUMSALLAŞTIRILMASININ SAĞLAYACAĞI KATKILAR

Bir önceki bölümdeki tartışmalar ışığında kamu kurumlarının yeni örgütlenmelerle yaptığı işbirlikleri, birliklerin oluşumunda yaptığı destekler, alınan başarılı sonuçlar ve ulaşabileceği en fazla ortak faydanın sağlanması bu tür katılımcı yaklaşımların devam etmesi için yeterli bir neden oluşturmaktadır. Artık yerel sivil girişimler ve özel sektör turizm politikasının başarılı biçimde yeniden yapılanmasında en önemli aktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bunun yanında merkezi otorite ile profesyonel örgütler arasında özellikle altyapı ve reklam konularında işbirliği ve ortaklık olmazsa olmaz bir hale gelmiştir. Aktörler arasında sinerji oluşumuna bağlı gelecek yenilikçi uygulamalar ancak merkezi yönetimin sorumluluğu azaltılarak bunun yanında yerel sivil girişimlerin sorumlulukları artırılarak bir işbirliği temelinde başarılabilir. Bunun için de yeni kurumsallaşmaların ve küresel kurumlarla işbirliğinin desteklenmesi gerekmektedir⁶. Ancak bu tür işbirliklerinin daha kalıcı, etkili ve sorumlu olabilmesi için yeni bir yasal çerçevenin geliştirilmesi, yeni yasal hakların düzenlenmesi gerekmektedir.

6 Avrupa-Türk Turizm İş Konseyi Başkanı Hüseyin Baraner'in 09.09.2005 tarihli Turizm Gazetesindeki röportajı

Bu konuda 11 Ağustos 2005'te resmi gazete ile yürürlüğe giren 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Yasası birlikler temelinde işbirliğini destekleyen bir çabanın ürünüdür. Bu yasa ile birden fazla mahallî idarenin, yürütmekle görevli oldukları hizmetlerden bazılarını birlikte görmek üzere kendi aralarında kurdukları mahalli idare birliklerinin oluşturulması desteklenmektedir.

Örneğin bu konuda bundan sonra yapılması gereken yasal düzenleme Hizmet Birlikleri Yasasının çıkarılmasıdır. Bakanlıkta Yatırımlar Daire Başkanlığı ile görüşmeler sonucunda, bu yasa önerisinin beş yıllık kalkınma planlarında önerilmesine rağmen halen uygulamaya geçemediği görülmektedir. Yasanın çıkarılmasını isteyen otel işletmecileri aynen seyahat acenteleri birliğinin (TURSAB) sahip olduğu haklara ve yasal statüye sahip olmak istemektedirler. Böylece otelciler de birlik olarak yasal bir statüye ve bir işletme birliği olarak yaptırım gücüne sahip olabilecekler, her otelin bu birliğe üye olmasını sağlayarak finansal altyapılarını geliştirip daha etkin bir yapı sergileyebileceklerdir. Böyle bir gelişmeyle kendi altyapı yatırımlarının, otel yatırımlarının ve tatil mekanının niteliğine, sürdürülebilirliğine ilişkin problemlerine yerel ve küresel ölçekte üye olan aktörlerle birlikte arttıracağı finansal kaynağı ve yetiştirdiği teknik personeli ile kendisine yasalarla verilen katılımcı yapı sayesinde cevap verebileceklerdir.

Buna benzer olarak Bölgesel Turizm Birlikleri yası da Turizm Bakanlığının gündem maddeleri arasındadır. Bu yasa ile ilgili kamu-özel ve sivil toplum kuruluşlarının bir arada uyumla çalışacağı 11 bölgesel birlik oluşturulmak istenmektedir. Bu birlik yerel hizmet birliklerinin sınırlarını aşan alanlarda bölgenin altyapı, gelişme, tanıtım problemlerini çözmeye çalışacak, bunun yanında yerel ve küresel ölçekteki bölgesel aktörlerle kuracağı işbirlikleri ile bölgenin gelişmesine katkıda bulunabilecektir.

ÇOK AKTÖRLÜ ORTAKLIK BİÇİMLERİNİN YERELDE VE KÜRESELDE YARATACAĞI FIRSATLAR

Yeni katılımcı ilişki düzeniyle gündeme gelen çok aktörlü ortaklık biçimleri aktörlerin belli bir konu ile ilgili taleplerini göz önüne alarak çoklu bir temsil olanağı yaratarak fırsatlara kapı açabilmektedir. Bunun yanında çoklu ortaklıklar ve işbirlikleri birlikte olmanın sağladığı bilgi, teknik eleman, parasal ve diğer kaynaklara ulaşımı sağlamakta ve böylelikle yarışmacı bir avantaj sağlamaktadır (Bramwell ve Lane, 2000). Başka bir grup yazara göre ise (Jamal ve Getz, 1995; Joppe, 1996; Timothy, 1999) çoklu aktörün temsilini içeren geniş bir düzlemde yapılan ortaklıklar demokratik bir karar verme mekanizması ile eşitliği, uygulama avantajlarını ve turizmde gelişmiş bir ürün yelpazesi sağlamaktadır.

Farklı alanlardan aktörler biraraya gelip işbirliği kurduğunda daha farkında, sürdürülebilir ve geniş kapsamlı düşünülmüş politikalar geliştirilebilmekte ve bu süreçte ortaya çıkmış olan fayda ve zarar daha eşitlikçi bir şekilde paylaşılmış olmaktadır (Jamal ve Getz, 1995). Böyle bir düşünce sayesinde her bir aktör tek başına karşılaşacağı zararları işbirliği yaparak en aza indirebilmektedir. Böylelikle her aktör bir dayanışma içinde işbirliğine girerek yalnız gerçekleştirebileceğinden daha fazla hedeflerini gerçekleştirebilecek ve yeni fırsatlar yaratabilecektir (Selin ve Beason, 1991). Bu sayede katılımcıların dayanışma ile süreç içinde birbirinden farklı bilgiler öğrenmesi, yenilikçi politikalar geliştirmesi ve dinamik olarak değişen dış çevreye cevap verebilmesi, değişen koşullara adapte olabilmesi geliştirecekleri ortak faydalar olarak sıralanabilir (Bramwell ve Lane, 2000). Bunun yanında kaynakları, riskleri, ödülleri paylaşarak sinerji kazanımları elde edip, bireysel yarışmacı avantajı önceliksel dayanışmacı avantaja (collaborative advantage) çevirebileceklerdir (Huxham, 1996).

Ortaklık ve dayanışma temelli yaklaşımların yaratacağı fırsatlar yerel ve küresel ölçekte farklı olabilmektedir. Öncelikle yerelde yaratacağı fırsatları sıralarsak; ilk olarak dayanışmaların yerel bağımlı olarak dışsallıklar (externalities) yarattığı söylenebilir. Bu

yaratılan dışsallıklar enformel bir yapı ve o mekana ilişkin bir sanal sınır içermekte ve dolayısıyla o yerelin kendine özgü yapısından etkilenmekte başka yerlerde olmayan, beklenmeyen farklı yararların oluşumunu sağlamaktadır.

Bunun yanında ortaklık ilişkileri mekansal işlem maliyetlerini (Camagni ve Capello, 2000), adaptasyon ve belirsizliğin neden olduğu maliyetlerini azaltarak firmalara avantaj sağlamaktadır. Sağlanan bu avantajla birlikte gelişen işbirlikleri yerel bilginin yayılmasını ve yerele özgü yenilikçi yaklaşımları tetikleyip yarışmacı avantajı sağlamada fırsat sağlamaktadır (Camagni, 1991). Ancak yerel ilişkilerle sağlanan bu yarışmacı avantaj küresel ilişkilerle desteklendiğinde sürdürülebilir bir nitelik kazanabilmektedir (Eraydın, 2003).

Küresel ölçekte ortaklıkların yaratacağı fırsatlara da değinirsek; ilk önce küresel ölçekte kurulacak ilişkilerin değişen ekonomik ortamlara adapte olmayı kolaylaştıracağı söylenebilir. Bunu çeşitli çalışmalar küresel ilişkilerin aktörlerce yerel gömülü bilginin dışsal bilginin de katkısıyla kodlanabilir bilgiye dönüştürülmesinde kullanıldığında yarışmacı bir avantaj sağlayacağını vurgulamaktadır (Keating, 1998; Capello, 1999; Eraydın, 2003). Bunu da ortak öğrenmeyi geliştirerek, teknoloji transferini sağlayarak yapabilecektir. Teknoloji transferini gerçekleştirerek de hem güncelliğini koruyup yerel kilitlenmeyi önleyebilecek hem de özgünlüğünü koruyup, kendilerini küresel ortamda temsil edebileceklerdir.

Bütün bu tartışmaların ışığında turizm sektöründeki dayanışmanın ve işbirliklerinin potansiyel fayda ve fırsatlarını şöyle sıralayabiliriz;

- Karar verme, güç ve kontrolün çözünerek farklı grupların da temsil edildiği demokratik bir yapının oluşmaya başlaması
- Çoklu aktörlerin katılımıyla politikaların sosyal kabulünü sağlaması ve böylelikle uygulamanın kolaylaşması
- Çoklu aktörün katıldığı bir yapıda politikalar için karar verme sürecinin daha esnek olabilmesi ve yerel ortamda da değişen koşullara adapte olabilmesi
- Yeni politikaları uygulamaya geçirmek için aktörlerin üstlenme rollerini geliştirmesi
- Aktörlerle yapılan işbirliklerinin ortak öğrenmeyi sağlayarak küreselden yerele bilgi ve teknoloji transferini sağlaması
- Birlikte iş yapılan ortamın sağlayacağı dışsallıklar (kazandırılan beklenmeyen fayda)
- Yerel ve küresel aktörlerle yapılan işbirliklerinin sağladığı güven ortamı
- Birlikte iş yapabilme kapasitesinin (sosyal sermaye) gelişmesi
- Yaratıcı bir sinerji ortamının oluşması ile yaratıcı projelerin geliştirilmesi
- Yerel ve küresel ortamda değişen koşullara adapte olabilme kapasitesinin artması ile yarışabilir kapasitenin artması ve sektör kırılabilirliğinin azaltılabilmesi
- İşbirlikleri aracılığıyla riskin en aza çekilmesi
- Kaynakların sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için geniş bir perspektifle çeşitli ekonomik, çevresel ve sosyal konuların ele alınması
- Ortak girişimler ve yeni örgütlenmeler sayesinde ekonomik kalkınmanın sağlanması.

SON SÖZLER

Bu bildiriye turizmde bir bölgede sürdürülebilir bir kalkınma sağlamak için dikkate alınması ve yasalarla desteklenmesi gereken kamu kurumlarının ve yeni oluşan kurumsallaşmaların (birlik/dernek) aralarında kurduğu ve kuracağı işbirliklerinin yerel ve küresel ölçekte değişen niteliği ve bu birlikteliklerin sağlayacağı fırsatlar irdelenmeye çalışılmıştır. Bu irdelenmeden çıkan ilk çıkarsama son dönemde mevcut turizm kurumlarına ek olarak yeni gelişen kurumsallaşmaların / örgütlenmelerin hızlı bir artış göstermesi bu alandaki ihtiyaçları karşılama konusunda geliştirilen yeni bir gereksinim giderme aracı olarak görüldüklerini ve bir meşruiyet kazandıklarını göstermektedir.

İkinci olarak yeni örgütlenmelerin mevcut kurumlarla geliştirdikleri işbirliklerinin başarılı sonuçları bu alandaki başarılı uygulamaların devamı için yasal bir destek ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu nedenle ortaklıkların / işbirliklerinin aktif olarak devamlılığını sağlamada yasal olarak bir yeniden düzenlemeye ihtiyaç bulunduğunu görülmektedir.

Üçüncü bir çıkarsama olarak ise kurumsallaşmaların geliştirilmesi ve yasal olarak desteklenmesinin yanında sadece yerel ilişkilerinin değil küresel ilişkilerinin de geliştirilmesi gerektiği ve bu alanda geliştirilecek çabaların desteklenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu sayede küresel ilişkilerle desteklenen yeni kurumsal işbirlikleri ortak öğrenme, bilgi ve teknoloji transferini sağlayacak, uygulamaları güncel ve özgün olan sonuçların çıkmasında destekleyecek, değişen ortama adapte olabilip, olası kırılma noktaları önleyerek donanımlı olmamanın getireceği riski azaltıcı bir rol üstlenecek yeni fırsatların gelişmesinde tetikleyici olabileceklerdir.

KAYNAKLAR

- BRAMWELL, B. ve LANE, B. 2000. Collaboration and Partnerships in Tourism Planning, içinde *Aspects of Tourism. Tourism Collaboration and Partnerships. Politics, Practice and Sustainability*, edited by Bill Bramwell and Bernard Lane, Channel View Publications.
- CAMAGNI, R. 1991. Innovation Networks; Spatial Perspectives, Belhaven Press, London.
- CAMAGNI, R. and CAPELLO, R., 2000. The Role of Inter-SME Networking and Links in Innovative High-Technology Milieux, içinde *High-Technology Clusters, Networking and Collective Learning in Europe*, (ed.) D. Keeble and F. Wilkinson, Ashgate, England.
- CAPELLO, 1999. Spatial Transfer of Knowledge in High-Tech Milieux; Learning Versus Collective Learning Process, *Regional Studies*, 33(4), 353-365.
- ERAYDIN, A., 2003. Global Networks as Open Gates for RIS, Paper Presented Budapesthe Conference.
- EVANS, N., 2001. Collaborative Strategy: An Analysis of the Challenging World of International Airline Alliances, *Tourism Management*, 22, 229-243.
- GÖYMEN, K. 1998. Tourism and Governance in Turkey: From State-Sponsored Development to Public- Private Cooperation, içinde *Bilkent Turizm Forumu*, 17-36.
- HALL, C.M., 1994. Tourism and Politics: Policy, Power and Place, New York: John Wiley & Son.
- HALL, C.M. ve JENKINS, J.M., 1995. Tourism and Public Policy, London, Routledge.
- HUXHAM, C. 1996. The search for collaborative advantage. İçinde C.Huxham (ed.) *Creating Collaborative Advantage*. (sayfa 176-180), London: Sage.
- JAMAL, T.B. ve GETZ, D. 1995. Collaboration theory and community tourism planning, *Annals of Tourism Research*, 22 (1), 186-204.

- JOPPE, M. 1996. Sustainable community tourism development revisited. *Tourism Management*, 17, 475-479.
- KEATING, M., 1998. The New Regionalism, in M. Keating, *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*, United Kingdom: Edward Elgar Publishing Limited, sayfa 72-111.
- ÖZOK, G., 2002. Turizm Merkezlerinde Yönetim, *Master Tezi*, Aralık, TODAİE, Ankara.
- SELIN, S. ve BEASON, K. 1991. Interorganizational relations in tourism, *Annals of Tourism Research*, 18, 639-652.
- TIMOTHY, D. 1999. Participatory planning. A view of tourism in Indonesia, *Annals of Tourism Research*, 26 (2), 371-391.
- TOSUN, C. and JENKINS, C.L., 1996. Regional planning approaches to tourism development: the case of Turkey, *Tourism Management*, Vol. 17, No. 7, 519-531.

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESEL GELİŞME / KALKINMA BAĞLAMINDA EMEK SÜRECİ; SANAYİ VE TEKSTİL SANAYİ ÖZELİNDE GÖZLEMLER / ISPARTA

Levin ÖZGEN*

Abstract

Globalization continues to be a fact that interests the whole of the world and human-being. Its definition and understanding depend on the explanation of its quantitative and qualitative measures. One of them is the labor process transformation, and as related phenomenon, changes in the production organization. They establish together the base of the globalization. In this context, within the regional development efforts of the countries similar to Turkey who try to achieve adjustment and articulation with the globalization, transformations in their industries have an important role. Therefore, determination of the changes in industries of local spheres where are the touch-points of the global enmeshment is essential. Isparta is a city in Turkey equated to a such local point. Observations show that industry, in particularly textile industry in Isparta have just introduced to understand the transformations while the years of 2000 have been passing. There is no clear evidence shows the rooted transformations within the labor process and production organization. Only a partial technological change basing on the introducing of the hardware technologies or embodied ones into the traditional structure may be mentioned.

Özet

Küreselleşme tüm dünyayı ve insanlığı ilgilendiren bir olgu olmayı sürdürüyor. Tanımlanması, kavranması nicel ve nitel göstergelerinin ortaya konmasına bağlıdır. Göstergelerden birisi de emek sürecinde ve bağlı olarak üretim organizasyonunda ortaya çıkan dönüşümlerdir. Küreselleşmenin temelini de bunlar oluşturur. Bu bağlamda küreselleşmeye uyum sağlamaya ve eklemlenmeye çalışan Türkiye benzeri ülkelerin bölgesel gelişme çabalarında sanayilerindeki dönüşümlerin önemli rolü vardır. Bu nedenle küresel ağ kuŐatmasının temas noktaları olan yerel odaklardaki sanayilerde oluşan değişmelerin belirlenmesi önemlidir. Isparta, Türkiye içinde böyle bir yerel

* Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi

noktaya tekabül eden bir kenttir. Gözlemler Isparta sanayinin, özelde ise tekstil sanayinin 2000'li yıllar geçip giderken dönüşümleri henüz kavramaya başladığını gösterir. Emek süreci ve üretim organizasyonunda köklü bir dönüşümü, ya da buna gerek duyulduğunu gösteren açık bir kanıt yoktur. Yalnızca geleneksel yapıya kısmi bir teknolojik donanımın veya içirilmiş teknolojilerin girişinden bahsedilebilir.

SUNUŞ

Gelişmiş Ülkelerin dışında kalan Türkiye benzeri ülkeler küreselleşme süreci içinde de temel sorun olarak bölgesel gelişme / kalkınma konusuna gündemlerinde önemli yer verir durumdadır. Kapitalist ekonomik politik sistemin bir önceki sürecinde Keynesyen ekonomi politikalar içinde kurgulanan bölgesel / ulusal gelişme / kalkınma stratejilerini, küresel sistematığın ekonomi politik temelini oluşturan yeni liberal ekonomi politikalara uygun hale getirmekle yüz yüze kaldılar. Bu nedenle uzun süre gündemlerinde planlamanın önemini ve etkisini yitirdiği söylemlerini de tutmak durumunda oldular. Bu süreç bir anlamda da küreselleşme olgusu karşısında kamu yararını önde tutan planlama anlayışının çaresizliğinin sergilenmesi oldu denebilir.

Türkiye benzeri ülkelerin gelişme stratejilerini üzerine kurguladıkları uyum sürecinin hedefi olan küreselleşme ise, üzerinde tartışmaların sürdüğü bir oluşum durumundadır. Tartışmaların iki yanı ayırt edilebilir. Bunlardan bir yan, küreselleşmeye uyum sağlama zorunluluğunu, küreselleşmenin aşılabileceğini, içinde yer almanın kaçınılmaz olup olmadığını sorgular içeriktedir. İkinci yan ise küreselleşmenin bir düzey mi yoksa bir süreç mi olduğu, bu sürecin bitip bitmeyeceği sorularından hareketle küreselleşmenin nicel ve nitel göstergeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Küresel dünyanın, ya da küresel kapitalist ekonomik politik sistemin ekonomisiyle, stratejileri, mevzuatı ve kurumları ile belirli bir istikrar kazanmış duruma gelmesi küreselleşmenin bittiğini ifade edebilir mi? Ya da küreselleşme bir süreç ise bunun sonu olacak mıdır? Bu son hangi ölçütler ve göstergeler tarafından ifadelendirilebilir?

Tartışılmakta olan nicel göstergeler ağırlıklı olarak küreselleşmenin tanımlanmasında da kullanılan değerlerdir. Bunlar, tek bir mali sistemin kuruluşu, ya da tek bir uluslararası faiz oranı oluşumu, ulusal sınırların aşılması, devletin küçülmesi, çoğul sayıda alanda / odakta yüksek etkileşim, gelen ve giden yatırımlar arasında simetri / asimetri, yakınsallık, yabancı yatırım ve teknolojinin düzeyi ve benzeri gibi, henüz çok sağlıklı bilgilerine erişilemeye de ölçülebilir değerler şeklinde sayılabilir. Bu değerler ülkelerin küreselleşmiş dünyaya eklenme düzeylerine de karşılık gelir. Aynı zamanda da ülkelerin bölgesel gelişme uygulamalarında elde ettikleri başarı düzeyini sergiler. Kaldı ki bu ülkelerin bölgesel gelişme stratejileri ve planları küresel ekonomik politik sistemin doğası gereği sayılan bu değerleri sağlamaya dönük olarak biçimlenmekle yüz yüze kalacaktır.

Küreselleşme tanımlarının atıfta bulunduğu nicel ve nitel göstergeler içinde emek sürecinin yeni yapısının ne kadar gerçekleştiğinin özel bir yeri ve anlamı vardır. Doğası gereği, önceki dönemdeki yapısına ve organizasyonuna, barındırdığı emek özelliğine ve sosyal profile göre farklılaşması gereken emek süreci küreselleşmiş kapitalist ekonomik politik sistemin de temelini oluşturur. Emek sürecinde ve bağlı olarak üretim organizasyonunda gerçekleşen dönüşümler bunların sayısal ve nitel düzeyleri küreselleşmenin önemli göstergeleri durumundadır. Özeldir ise bir önceki yapının öncü gücünü oluşturan sanayinin, bu konumunu yitirdiği küreselleşmiş, ya da küreselleşmekte olan yapı içinde, kısaca 2000'li yıllardaki davranışları ve örgütlenmesi içinde bu dönüşümlerin gözlenmesi özel bir anlam taşır.

Böyle bir dönüşümün gözlenmesinde bilgi serilerinin toplanmasında, geçmiş değerlerin bulunmasında önemli güçlükler olduğundan, örneğin tekstil gibi seçilen bir sanayi dalında mevcut durumun gözlenmesi, bunlara dayanarak kestirimlerde bulunulması en azından bir kavrayış oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Bu kavrayış küresel ağlara kolayca eklenebilen merkezlerin dışında, onlardan uzak ve kopuk kalan, kendi bölgesi içinde özel

bir eklemleme noktası oluşturan bölgeler içindeki ve kentler çevresindeki gelişme planlaması çabalarına katkı sağlayabilir.

Bu çerçevelere uygun olarak bu çalışmada önce küreselleşme tanımlanmaya çalışıldı. Bu, dünya yazınındaki küreselleşmeye ilişkin tartışmaları Türkiye gündeminde bir süre daha tutabilmek için olduğu gibi, bir yandan da küreselleşmenin sayısal ve nitel göstergelerini ele alabilmek için yapıldı. Küreselleşme, küreselleşmenin düzeylerini ifade eden göstergeler yeni içerikteki bölgesel gelişme / kalkınma ile ilişkilendirildi. Küreselleşme sürecinde bölgesel gelişme senaryoları, stratejileri, bunların içinde sanayinin davranışları ele alındı. Buna bağlı olarak, küreselleşmenin göstergeleri içinde olmak üzere emek sürecinin, küreselleşme sürecini de harekete geçiren bir mekanizma, bir temel yapı taşı olarak geçirdiği dönüşümler üzerinde duruldu. Bu dönüşümlere dayanarak sanayi dallarının küreselleşme sürecinde verimli üretim stratejilerinin nasıl planlanabileceği üzerinde irdelemeler yapılmaya çalışıldı. Bu kuramsal açılımlı iki giriş kısmından sonra Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki yeni bölgesel gelişme düzenlemelerine kısaca değinildi. Bölgesel Gelişme Planı için belirlenen NUTS (Nomenclature Units for Territorial Standards)lardan biri olan Antalya – Isparta – Burdur bölgesi içinde yer alan Isparta özelinde sanayinin 2000'li yıllardaki davranışları, özelde ise Isparta tekstil sanayinin durumu gözlemlendi. Bulgulardan hareketle önce tekstil sanayi özelinde, sonra Isparta düzeyinde gelişme önerileri getirildi. Bir yandan da böylesine özel bir düzlemde sağlanan gözlemlerden yararlanarak küreselleşmeyle ilgili genel tartışmalara katkı yapmaya çalışıldı. Çalışmaya özel katkıları olan meslektaşlarım Dr. Ayşe İşbilen ile Dr. Murat Dullupçu'ya teşekkürlerimi sunarım.

KÜRESELLEŞME, EMEK SÜRECİNDEKİ DEĞİŞMELER VE TEKSTİL SANAYİ

2000'li yıllarda sürmekte olan küreselleşme süreç ve olgu olarak henüz tartışılır olmaktan uzaklaşmadı. Bu tartışmalar bağlamında küreselleşme çeşitli tanımlama çabalarını da kendine çekmeyi sürdürüyor. Bu tartışmaların büyük bir bölümü küreselleşmenin ekonomik bir olgu olduğunu öne sürer durumdadır. Bu durumda tek bir uluslararası faiz oranının oluşması, ya da tüm engellerin ortadan kalkmasıyla tek bir mali sistemin kurulması küreselleşmenin göstergesidir. Tartışmaların diğer bir grubu ise küreselleşmenin politik bir oluşum olduğunu öne sürer. Bunlara göre ulusal sınırların ve devletin önemini yitirmesi, ulusal yararlar ve aktörler yerine yerel dinamiklerin önem kazanması ve küresel ağların bunlar üzerinden işlemesi, bağlı olarak merkezi otoritenin sınırsız gücünün yerel yönetimler üzerinden dağıtılması olguları küreselleşmenin kendisidir. Bu yaklaşıma zaman ve mekan boyutu eklendiğinde ise küreselleşme zamanın ve mekanın aşılmasıdır. Giddens'in dediği gibi küreselleşme mesafede eylemdir (Kudrle, 2004). Bu tanımlara sosyal boyutlar eklendiğinde küreselleşme için başka tanımlar da yapmak olanaklıdır. Dünyanın her köşesindeki kararların, etkinliklerin ve olayların yine dünyanın her köşesinde ulaşılabilir, ya da tüketilebilir olmasıdır küreselleşme. Sosyal ilişkilerin ve etkileşimlerin mekansal organizasyonundaki dönüşümü içeren bir süreç, ya da süreçler setidir. Küreselleşme ekonomi politik, sosyoekonomik ve sosyokültürel bir bütünlük olarak ele alınırsa bu tanımların üst üste geldiği çerçeve şöyle yerleştirilebilir. Küreselleşme, çok çeşitli odaklardaki etkileşimin artması, ilişkiliğin büyümesidir.

Esasen son 30 yılın özelinde bütün kuramlaştırma ve kavramsallaştırma çabalarının pratikte ortaya çıkan olguları açıklamaya, yorumlamaya dönük kaldığını söylemek de olanaklıdır. Diğer deyişle tersi olması gerekirken, kuram pratiği izler durumdadır. Tüm tanımlama çabalarının altında sürecin kendi doğasına ve oluşumlarına sahip olduğu açıktır. Bunun çıkış düzlemi şöyle yerleştirilebilir;

1980li yılların başından itibaren bir önceki dönemin yapısından kaynaklanan krizler sonrasında ve onları alt etmek için kapitalist ekonomik politik sistemin yeniden yapılanmak zorunda kaldığı yaygın kabul gören bir olgudur. Aynı süreçte bilişim teknolojilerindeki olağanüstü gelişmelerin ortaya çıkması, yeniden yapılanmayı son derece akıllı bir şekilde tasarlanmış yap boza dönüştürdü. Öyle ki sistemi oluşturan bütün parçaların bir araya gelme süreci üstün nitelikler ve yüksek isabetlilik sergiledi. Bunların içinde özellikle sanayi üretiminde ortaya çıkan dönüşümler, küreselleşmenin yapı taşlarını oluşturdu denebilir. Bunlar genel olarak birbirini hem tamamlayan, hem de yaratan olgulardır. İçlerinde emek sürecinde yapılan değişiklikler temel olma özelliğini taşır. Emek sürecindeki değişiklikleri aşağıdaki başlıklarda açmak olanaklıdır;

* Kitlese/seri üretim döneminde emek süreci içinde emeğin kilit rolü üstlenmiş olmasının yarattığı sıkıntıların aşılabilmesi için bir yandan teknoloji ikamesi gerçekleştirildi. Bir yandan da tek tip standart ürün üretme zorunluluğundan uzaklaşıldı. Tek tip ve standart ürün yerine, talebi kışkırtmaya dönük yeni ürün yaratma ya da ürünü çeşitlendirme felsefesi sayesinde, bir yandan ürün geliştirme, ürün çeşitlendirme çabaları için ar+ge etkinliklerine hız verilmesine ortam doğdu. Bir yandan da emeğin tek tip ve standart ürün üretim sürecindeki edilgen, sürece katılmayan konumundan uzaklaştırılması olanaklı hale geldi. Bu durumda özel becerili ve sorumluluk yüklenmiş daha az sayıda işgücüne süreçte yer verilmesi gerekti. İşgücünün sayısal, beceri ve sosyal profili değişmeye yöneldi.

* Pazarların tek tip ve standart ürüne doyup, rekabet üstünlüğünün ucuzluktan kalite ve ürün çeşitlenmesine kayması, üretim zincirinin her aşamasında kalite kontrolü yapılmasına ve sürekli olarak ürünün ve sürecin geliştirilmesine gereklilik yarattı. Bu durumda emek ve işgücü, ürün ve süreç geliştirme, kalite kontrol aşamalarının farklı organizasyonları içinde farklı konumlar kazandılar. Artık yalnızca akıp giden bir sürecin parçası olmak yerine, bu süreci denetleyen, yerine göre inisiyatif koymak zorunda oldukları bir sorumlulukla yüklenen elemanlar oldular. Sonuçta emek süreci boyunca yer alan işgücünün yetki, sorumluluk, rol ve konum profili değişti.

* Emek süreci bir kez parçalanabilince, teknoloji ikamesinin de sağladığı olanaklarla imalat işlerinin önemsizleşmesi, kolaylaşması nedeniyle alt işlere bölünebilmesi olanaklı oldu. Böylece bir firma içindeki işgücü sayısı azaldığı gibi farklı firmalardaki emek sürecinin kullanılması işgücü maliyetlerinin düşürülmesine de olanak sağladı. Burada açığa çıkan işgücü giderek artan sayıda işsiz kitlesini yaratmasına rağmen, içeriği itibarıyla yapısal işsizlik olarak sistemin doğal bir parçası haline geldi. Teknoloji ikamesinin toplamda yaratacağı öne sürülen sosyoekonomik refahın bunlara dönen payının arttığına ilişkin göstergeler ortaya çıkmadı. Tersine çeşitli sosyal ödemeler de terk edildi.

Bu durum birkaç olguyu peşi sıra getirdi. İmalat sürecini oluşturan çeşitli alt süreçler fason, ya da taşeron üretim olarak dış firmalara verildi. Çalışan sayısı azaldı. Bağlı olarak ücretler geriletildi. Çarpan etkisiyle bu durum diğer firmalara da yansdı. Ana firma için imalat yapan firmalar ana firmalarla mekansal olarak yakın yerleşmeyi yeğlediler. Böylece firma kümeleşmeleri oluştu. Yakınsallık önemli bir ekonomik üstünlük olarak ortaya çıktı (Baro, 1994). Ölçek ekonomilerinin yanı sıra özellikle küçük ve orta boy imalat firmaları için bir üretim süreci içinde ürün ve süreç çeşitlendirmeye dayanan alan veya ürün/süreç (işlem) yelpazesi ekonomileri önem kazanmış oldu. Böylece tasarım ve mühendislik işleri ile pazarlama ve pazarlama sonrası hizmet etkinlikleri daha önemli hale geldi. Toparlanırsa, emek sürecindeki değişmelerin göstergeleri sayısal değerlerdeki değişmelerin yanı sıra yerseçim kararları, firma kümelenmeleri, yakınsallık, üretim organizasyonunun saçılması, ürün değişimi, gelişimi ve çeşitlendirme, ve dış pazarlara dönüklük gibi çerçevelerde gözlenebilir (Labrianidis ve Kalantaridis, 1997, Mittelman, 2002).

Emek sürecinde yaşanan köklü dönüşümlerin, küreselleşmeyi oluşturan ortamın doğmasını sağlayan önemine karşın, küreselleşme tanımlamalarında pek ele alınmadığı görülür. Dolaylı sonuçları daha çok kullanılır. Küreselleşmeyi tanımlayıcı göstergeler arasında genellikle doğrudan gelen – giden yatırım ve aralarındaki simetri, yoğun işbirliği, teknolojinin ve kişisel ilişkilerin yoğunlaşması küresel ve bölgesel mali pazarlarda ağsal oluşumlar, sınır dışı ticaretin ve ARGE işbirliklerinin artması, ekonomik, politik – yasal, sosyokültürel, çevresel ve askeri alanlarda uluslararası ağsal kuşatmanın genişlemesi, ihracat, iç ve dış yatırım stokları, dış borç ve kredi düzeylerinin yükselmesi (Held vd., 1999) gibi göstergeler zikredilir. Ya da uluslararası örgütlere üyelik sayısı, Birleşmiş Milletler Teşkilatının dünyanın her ülkesinin katıldığı kararlarının sayısı, ülkelerin barındırdığı yabancı elçilikler, internet kullanıcıları ve sunucularının sayısı, uluslararası telefon trafiği, sınır ötesi transferler ve benzeri (Foreign Policy, 2001, 2002, 2003, 2004) değerler gözlenir.

Küreselleşmeyi Pazar Küreselleşmesi, Doğrudan Küreselleşme ve İletişim Küreselleşmesi olarak ele alan yaklaşımlar açısından bu değerler yüksek düzeyde tartışmalıdır (Kudrle, 2004). İçlerinde emek sürecinde ve üretim organizasyonunda yaşanan dönüşümlerle ve bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlarla ilişkilendirilebilecek yalnızca iç – dış göçler, turizm, kişi başına kazançlar, nüfus artışı gibi bazı değerler yer alır. Azlıklarının ötesinde bu değerler küreselleşmeyi yaratan emek süreci ve üretim organizasyonundaki dönüşümleri dolaylı olarak ifade ederler. Diğer yandan emek sürecindeki ve üretim organizasyonundaki değişimlerin yol açtığı üretim birimleri arasında kümeleşme, yakınsallık, işbirliği, buluşçuluk gibi değerlerin ölçümleri de, açıklama kabiliyetleri de tartışmalıdır.

Genel olarak küreselleşmenin dayandığı ve emek sürecindeki köklü dönüşümlerin yarattığı yeni emek süreci ve üretim organizasyonu esnek uzmanlaşma, esnek üretim olarak adlandırılır. Özelde gelişmiş ülkelerin kesintili üretim süreçlerine sahip sanayilerindeki gözlemlere dayanan bu olgu, esasen fordist / kitlesel / seri üretim döneminde sanayileşmemiş, ya da yeni sanayileşmekte olan ülkelerin kapital ve emek özelliklerine bağlı olarak sanayilerinde oluşan ve düzensizlikle özdeşleşen genel yapıdan başka bir şey değildir. Gelişmiş ülkeler, emeğin ve işgücünün güçsüz konumda olduğu bu olguyu verimli bir şekilde kendilerine mal etmiş oldular denebilir. Diğer yandan kesintisiz üretim akışına sahip sanayi dallarında bu olguların yaygın olmadığı da görülebilir.

Öyleyse önemli olan, yeniden yapılanma süreci sonrasında oluşan küreselleşme aşamasında kapitalist ekonomik politik sistemin emeği ve üretim ilişkilerini farklı bir konuma götürdüğü yeni bir siyasa ve felsefeye ulaşmış olmasıdır. Emek karşısındaki bu yeni siyasa ve felsefenin dayanakları; üretim akışı içinde imalat bloğunu önemsizleştirmek, kolaylaştırmak, her yerde yapılabilir kılmak, ücret maliyetlerini düşürmek, çalışanları sayısal olarak azaltmak ve nitel olarak becerisizleştirmek, emeği yeni bir beceri kavramı çerçevesinde yeniden içermek ve konumlandırmak, çeşitli alt imalat süreçleri ile yalnızca yatay ve doğrusal işbölümü yerine yatay, düşey ve çapraz işbölümünden yararlanmak olarak yerleştirilebilir. Bunun karşısında ise yine dönüşümlere bağlı olarak tasarım ve mühendislik etkinliklerinin, bilgi ve teknolojinin küreselleşme sürecinde özel bir önem kazanarak ticari mal haline gelmesinin de etkisiyle bir üstünlük olarak önem kazandığı söylenebilir. Arzı yaratmak ya da kıskırtmak zorunluluğunun ise pazarlama ve özelde pazarlama sonrası hizmet etkinliklerinin öne çıkmasına yol açtığı, böylece hizmet sektörünün ivme kazanmış olduğu öne sürülebilir.

Bu olgular beraberinde bölgesel gelişme anlayışında kapsamın ve coğrafi büyüklüğün küçülmesi şeklinde bir içerik değişimine yol açtı. Bunun nedenleri arasında yerelin ve birbiri ile bir bütünlük oluşturan birkaç yerel odağın daha verimli olarak kavranabilir ve yönlendirilebilir olması da vardır. Sınıflandırılabilir, gruplandırılabilir değerlere sahip, birbirine yakın ya da aralarında sinerji doğabilecek şekilde ilişkili olan birimler in

oluşturduğu NUTS'lar organize etmenin, önceki dönemin genelde coğrafi bölgeyle örtüşen yapısıyla oluşan bölge kapsamından çıkartılmasıyla çakıştığı ve giderek gelişmiş ülkelerde yaygınlaştığı görülür. NUTS'ları oluşturan mekanların içinde yerel aktörler, sınıai firmalar arasında sıkı ilişkiler ya da kümeleşmeler de bunu tamamlayan olgulardır. Bunların nasıl gelişeceği ise esnek ve birden fazla senaryo barındırabilen stratejik planlamanın konusudur.

Öyleyse bu yeni siyasa ve felsefenin doğuşunun, ne kadar yaygınlaştığının ve birim üretim organizasyonunda gerçekleşme düzeyinin belirlenmesi küreselleşmenin ya da onunla uyum ve eklemlenme düzeyi bakımından önemli bir değer olacaktır. Diğer yandan bu oluşumlar farklı mekan ve zaman boyutlarında farklı biçimler de kazanabilir. Bu nedenle çeşitli sanayi dallarında ortaya çıkacak farklılıklar doğaldır. Tekstil sanayi, genel olarak kesintisiz ürün yaratan üretim süreci ve iş akışı bakımından kitlesel/seri/fordist üretim modeline uygun bir daldır. Bu nedenle tekstilde anılan yeni emek süreci siyasasının ve felsefesinin nasıl yaşama geçirildiğinin anlaşılması anlamlı olabilir.

Tekstil sanayi, sanayi devriminin ortaya çıkmasını sağlayan dinamizmini ve performansını 2000li yıllarda turizm ve bilişim sektörlerinden sonra 3. güçlü ve büyük sanayi dalı olarak sürdürür durumdadır. Değişimin yavaş olduğu ve emek yoğun bir sektör olan tekstil sanayinin küreselleşme altında yaşadığı temel değişimler, tekstil yanında, alt üretim süreçleri yaratma kapasitesi yüksek konfeksiyon dalının öneminin artması, ürün ve süreçte/işlemede, dolayısıyla tasarımda yenilik/buluş, üretimde ise yerel işbirliği ve kümelenmeler, dünya pazarları için üretim, dolayısıyla kalite üstünlüğünü sağlamaya dönük emek süreci organizasyonu olarak sayılabilir. Geleneksel yapıdaki firmaların yeniliğe ve yerel dinamiklerle birlikte hareket etmeye yönelmesi, üretim ve yönetimdeki yerel ve içsel faktörlerin yeniden organizasyonu ile işgücü maliyetleri başta olmak üzere üretim maliyetinin düşürülmesine odaklanmaları da bunlara eklenebilir. Tekstil sanayinde her bir üretim aşaması bir önceki ve sonraki aşamaya sıkıca bağlıdır ve ona gereksinim duyar. Bu nedenle alt imalat işlemleri arasında yakınlık ve ilişkili olarak üretim zincirinin halkalarının tasarımı önemlidir. Sonuç olarak temel değişme, başka sektörlerde de talep yaratmayı amaçlayan ürün- desen / doku- süreç tasarımı olarak ortaya çıkar. Bu nedenle 2000li yıllarda elyaf üretiminden konfeksiyona kadar sayısız alt süreç jeo-tekstiller, sınıai kumaşlar, tıp, uzay, inşaat, yapı, otomotiv gibi çeşitli sektörlerle, boya, baskı ve terbiyeden, kompozit dokulara kadar geniş bir alana ürün arzı söz konusudur.

Gelişmiş ülke pratiğine ve Batı yazınına ait bu oluşumların, Türkiye benzeri gelişmişlik düzeyi yüksek olmayan, farklı süreçlerden gelmiş ve farklı yapılarla sahip ülkelerin pratiğinde gözlenmesi ve kıyaslanması yararlanabilir bilgiler sağlayabilir.

TÜRKİYE VE ISPARTA TEKSTİL SANAYİ

Türkiye Keynesyen ekonomi politikaların ve kalkınma anlayışının yaygın olduğu 1960'lı yıllardan itibaren bölgesel kalkınma çabalarını merkezi planlı olarak sürdüren bir ülkedir. İthal ikamesine dayalı karma ekonomi anlayışı çerçevesinde beş yıllık kalkınma planları ile bu çabalarını yaşama aktarmaya çalıştı. Planlarda genel olarak bölgesel eşitsizliklerin azaltılması hedefi belirgindi. Tanımlanan bölgeler ise hemen hemen coğrafi sınırlara denk düşecek şekilde belirlendi. 7 bölge için genel hedefler ve icraat programları oluşturuldu. Geniş alanları kapsayan bölgesel kalkınma planları hazırlanmaya ve uygulanmaya çalışıldı. Kimi zaman da bölge yerine kalkınmada öncelikli yöreler gözetildi. 1980'li yıllarda da tüm dünyada köklü dönüşümler ortaya çıkarken bu çerçeveler aynen sürdürüldü. Özellikle Avrupa Birliği (AB)'ne giriş sürecinin ve koşullarının da zorlamasıyla bölge kalkınma anlayışında ve düzenlemesinde değişikliğe gidildi. Devlet teşviki ve desteği yerine yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi, kaynakların etkin kullanılmasıyla yereller arası yarışmanın oluşturulması hedeflendi. 2002 yılından itibaren ülke yeni bir

bölgesel bölünmeye konu oldu. Coğrafi bölgeler yerine küreselleşmenin getirdiği doğrultuda daha dar coğrafyaları içeren, birbirine yakın ekonomik ve sosyal değerlere sahip iller arasında bir bölgeleme çalışması gerçekleştirildi. Buna göre 3 ayrı düzeyde NUTS'lar tanımlandı. Böylece bölgesel gelişmeye dönük önceki bölgeleme anlamında 26 bölge ortaya çıktı. Bunlar için merkezi otorite birimlerinin yanı sıra yerel aktörleri de içerecek bölge ajansları organizasyonu oluşturulması benimsendi. Bu değişimle Türkiye en azından dünyada oluşan yeni bölgesel gelişme yaklaşımlarını benimsemiş ve yaşamaya aktarmaya yönelmiş olduğunu ortaya koydu. Ancak önceki bölge kalkınma çabalarının sonucunda kendi ayakları üzerinde durabilen ve devlet desteği olmaksızın yarışabilir güce erişmiş olan yerel dinamiklerin var olduğu tartışmalıdır.

Türkiye'deki bölgesel gelişme çabaları içinde kilit sektörlerden birisi tekstil sanayidir. 2000'li yıllar itibarıyla tekstil ve konfeksiyon sanayi, toplam üretim değeri, GSMH ve sınıai üretim içindeki payı, imalat sanayi üretimindeki payı, toplam ve sınıai istihdamdaki payları itibarıyla Türkiye'nin en önemli sektörüdür. Türkiye ihracatının büyük kısmını gerçekleştiren sektör dünya tekstil ve konfeksiyon ihracatçıları sıralamasında da önemli bir yerdedir. Bunda konfeksiyonun payı giderek artma eğilimindedir. Sektör ağırlıklı olarak Türkiye'nin sanayileşmiş coğrafyası olan Marmara ve Batı Anadolu kesiminde yerleşiktir. Tekstil sanayinin Türkiye'de gelişmeye başlaması Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemine tarihlenir. Ulusal ekonomi politikalar ve devletin öncülüğü çerçevesinde tekstil sanayi öncelikli sektör kapsamında tutuldu. Türkiye'nin sınıai gelişmesine yönelik olarak 1. İktisat Kongresinin stratejik plan ve hedefleri belirlediği genel bir bilgidir. Tekstil sanayi bu kongre tarafından Türkiye'nin gelişmesinde öncelikli sektör olarak belirlendi. 1934'de ilk program ve plan ile stratejiler belirlendikten hemen sonra Sümerbank'ın kurulması ile Osmanlı döneminden devir alınan sınıai kuruluşların bir çatı altında toplanması gerçekleştirilmiş oldu. Ciddi tutumun devamı olarak yurt dışına yetiştirilmek üzere elemanlar gönderildi. 1950'li yılların başlarından itibaren özel sektör bu yapı üzerinde gelişmeye başladı. 1990'lı yıllar itibarıyla sektörde devlet tümüyle ağırlığını özel sektöre bıraktı denebilir. 2000'li yıllarda Türkiye tekstil sanayinde %90 pay özel sektöre aittir (DPT, 1992, 2000, 2001, ITO, 1996, TC TBMM, 2001).

AB'ne giriş için olduğu kadar küreselleşmeye uyum açısından da sektörün temel sorunları doğrudan yabancı yatırım azlığı, işgücünün ve firma sahiplerinin eğitim düzeylerinin yüksek olmaması, modern işletme yöntemlerinden uzak oluşu olarak sıralanır. Genel gözlemler de sektörün 1980'lerin ilk yarısına kadar dinamik bir yapıya sahip olduğu, sonra duragan bir seyir izlediği şeklindedir. Yine genel değerlendirmelerde, Türkiye sanayinde genelde olduğu gibi (Gezici ve Hewings, 2004) tekstil sektöründe bütünleşme sağlanamadığı, firmalar arasında her düzeyde işbirliği ve işbölümünün gelişmediği, arz yaratmaya dönük organizasyonların gerçekleştirilemediği, firmalar arası kümeleşmenin ortaya çıkmadığı, tasarım ve teknoloji bakımından ana firmaya bağımlı kalındığı vurgulanır. Bunlar, sektörün 1980'li yıllardan itibaren dünyada ortaya çıkan dönüşümleri fark ettiği ancak tam ayak uyduramadığı, emek sürecinde küreselleşmenin getirdiği yeni yaklaşım ve anlayışı tam kavrayamadığı, ya da zaten mevcut emek sürecinin esnek üretim sistematiğine uygun bir yapıda olması nedeniyle gerek duymadığı şeklinde yorumlanabilir.

Sümerbank Cumhuriyetin kuruluşunu takiben ulusal kalkınma kaygıları içinde ulusal tekstil sanayini oluşturmak amacıyla kuruldu. Hemen peşi sıra ülkenin çeşitli kentlerinde Sümerbank fabrikaları açıldı. Bu kentlerden biri de Isparta oldu. Isparta, hemen hemen Beylikler döneminden beri dış pazarlarda önemli yeri olan, boyahaneleri zengin, 18. yy'da yün ve deri ticareti yapan ve 20. yy'ın ilk çeyreğinde makineleşmeye başlamış bir dokumacılık merkeziydi. Isparta genel olarak tarıma dayalı bir gelişme yaşadı denebilir. Sanayi devingen olmayan bir yapıya ve katma değeri düşük ürün üretimine sahip olageldi. İl olarak GSMH'nın, istihdamın paylaşımında bazen tarım bazen hizmet sektörü 1. ve 2., sanayi ise 3. sırayı koruyarak geldi. Sanayinin GSMH içindeki payı sürekli olarak geriler durumdadır. Sanayideki büyük pay tekstil sektörünüdür. Genel olarak Isparta'da

iç ve dış göç yaşanmaz. Kısmen kırsal kesimden kent merkezine yönelen bir göçten bahsedilebilir. İşsizlik yüksektir. 2000'li yıllarda kişi başına düşen gelirdeki 10 dolarlık fazlalıkla kalkınmada öncelikli yöre olma özelliğini kaybetti ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından belirlenen Yeni Sanayileşen Odaklar içinde de yer almadı (İsp. Tic. Ve San. Od., 2002, İsp. Valiliği, 2003, TC Tic. ve San. Bak., 2000).

Esasen Isparta'da bölgenin iplik gereksinimini karşılamak için 1924 yılında yerel girişim ve devlet desteğiyle Isparta İplik Fabrikası TAŞ varlığını sürdürmekteydi. Bunun 1928 yılında hizmete girmesiyle Sümer Halı bir kamu iktisadi teşekkül olarak sektörde yerini aldı. Bu kurum tekstil sektörünün Isparta'daki var oluş ve gelişim sürecini belirlemiş oldu. Sümer Halı 1987'de özelleştirilmesine karar verildiği için Sümerbank Holding AŞ olarak kurumsal bir değişiklik yaşadı. 1997'de özelleştirme kapsamında çıkarıldı ve 1998'de yeniden bir iktisadi devlet teşekkülü halini aldı. Temelinin kurulduğu başlangıç süreci içinde, kentte olduğundan fazla kırsal kesimdeki ev dokuma tezgahlarıyla sektörün bir dinamizme sahip olduğu söylenebilir. Eskiden beri süregelen temel etkinlik alanı bez dokuma ve deri işleme şeklinde küçük el sanatları idi. Halıcıların iplik gereksinimini karşılama etkinliği ile giderek halıcılık, yün iplik ve halı dokuma alanları biçimlendi. Öyle ki kent halıcılıkta bir bölge pazarı durumuna geldi. Ancak genel anlamda Isparta bir sanayi kenti olmaktan uzak durmayı yeğledikçe tekstil sanayi doğasında barındırdığı, emek ve kapital birikimi bağlamındaki dinamizmini Isparta'da yeterince ortaya koyamadı. Bu özellikler içinde iplik, boyama ve dokuma dallarında yoğunlaşarak varlığını sürdürdü denebilir (TOBB, 2003).

2000'li yıllarda sektörün etkinlik alanı pamuk ve trikotaj ipliği, hazır giyim ve konfeksiyon, el ve makine halısı, makine dokumacılığı, yün/pamuk halı ipliği, akrilik, el örgü ipi, sentetik iplik, battaniye, penye kumaş, konfeksiyon, deri ve kösele işleme ve konfeksiyon olarak çeşitlenmiş durumdadır. Ürün çeşitlenmesi açısından dünyadaki gidişata uyan bir yapının doğduğu öne sürülebilir. Sektörün üstünlüğü hammaddenin kolay bulunabilirliği, işgücü maliyetinin ucuzluğu ve geçmişe dayalı bir bölge imajının sürdürülmesi olarak görülür (Alagöz, 2003).

2000'li yıllar itibarıyla Isparta tekstil sanayinde kurumsal olarak kayıtlı 85 civarında firma vardır. Rakamın kesin olmamasının nedenleri üretici, tedarikçi ve pazarlayıcı firmaların bir arada kayıtlı olmaları, aynı adı taşıyan 1 den fazla firma olması, bir firmanın iki ayrı biriminin olması, çeşitli çalışmalarda açık olmayan nedenlerle bazı firmaların çalışma dışı bırakılması olarak sayılabilir. Aynı adı taşıyan firmalar üretici – satıcı olabildikleri gibi, önce pazarlayıcı olarak etkinliğe başlamış, sonra parça işlerle üretime geçmiş firmalar da olabilmektedir. Bunun ötesinde farklı sektör firması olarak kurulan ancak tekstil sektörüne de hizmet eden firmaların varlığı da firma sayısındaki kesinliği önlemektedir. Bunların dışında kent içinde ve kırsal çevrede olmak üzere çok sayıda el tezgahı olduğu öne sürülür. Ancak bu bilgiler de sağlıklı değildir. Sektörel ve kurumsal yapıya ilişkin genel bilgi olarak değerlendirildiğinde bu veriler, henüz sektörde belirli bir kurumsal disipline ulaşılmadığını, 1980'ler sonrasında ortaya çıkan küresel ayrışmanın, uzmanlaşma ve disipline olmanın henüz yaşanmadığını ifade ediyor olabilir.

Isparta'daki toplam kayıtlı sanayi firması içinde tekstil firmalarının payı % 30-40 civarındadır. Ticari kayıtlı tekstil firmalarının 28 tanesi 25 kişi üzeri istihdamlı firmadır. Bunlar arasından 5 firma 200 kişiden çok çalışana sahiptir. Bu durum esnek yapıda üretim yapan, çeşitli alt süreçlerde/işlemlerde uzmanlaşmış küçük firmaların ağırlıkta olduğu geleneksel yapının henüz sürdüğünü ifade eder. Çünkü bu firmaların çoğu uzun geçmişe sahiptir. Son gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmış bir yapı değildir. Ancak öyle bir dönüşüme uygun bir yapının var olduğu öne sürülebilir. Bunu büyük firmaların artışıyla oluşan hantal işletmelere doğru bir evrim gölgeler durumdadır.

Emek sürecinde ve üretim organizasyonunda küreselleşmenin getirisi dönüşümlere uyum açısından ortaya çıkması olası değişimler, doğrudan izlenemese de yer seçim ve

yerleşme, üretim işbirlikleri, kümelenme, ihracata dönüklük gibi konulardaki değişimler içinden gözlenebilir.

85 civarındaki firmanın 2000'li yıllar itibarıyla kent içi, kent merkezinin yakın çevresi, ana akslar üzeri, kentin yakın ve uzak çevresi olmak üzere saçıldığı, alt gruplar halinde az sayılarda kümeleştiğini söylemek olanaklıdır. Kent içi alanda yerleşenler 4 alt grup oluştururlar. Bunlardan 4 firmayı içeren I. Grup Isparta kentinin ilk yerleşim alanı olan çay boyunda bulunur. Sudan yararlanmayı önde tutan ilk yapının arta kalanlarıdır. Kurumsal ve etkinlik alanı olarak değişim yaşamış durumdadırlar. Yalnızca 1 firma limited şirket halindedir. Temel etkinlik alanları mensucat ve halı yıkamadır. 2 alt öbeğe ayrılabilen ve 10 firmayı içeren II. Grup 2000'li yılların merkezi iş alanının çevresindedir. Anonim şirket yapısı çoğunluktadır ve genel olarak satış birimleridir. 5 firmayı içeren III. Grup kent içinde mahalleler arasına dağılmış ve genelde apartman dairelerinde üretim yapan küçük şahıs ve aile firmalarıdır. Isparta dışı firmalara parça iş yaparlar.

Kent merkezi yakın çevresinde yer alan iki ayrı grup vardır. Bunlardan 3 firmayı içeren IV. Grup 1970'li yıllarda yapılaşan gecekondu önleme bölgesinde yer alır. Bunlar kendi içinde etkinlik alanı farklılaşması yaşayan 1 aile şirketinden ortaya çıkmış iplik üretimi yapan 2 firma ile esnaf kooperatifinden doğmuş 1 firmadır. V. Grup ise 6 firmayı içerir. Konumları itibarıyla VIII. Grubu oluşturan ve Isparta-Ankara-Izmir/İstanbul karayolu ana aksı etrafında yoğunlaşan firmalara coğrafi olarak yakın görünürlerse de etkinlik alanları bakımından aralarında işbirliği yoktur. Etkinlik alanları ağırlıklı olarak konfeksiyondur. Isparta dışı ana firmalara fason ürün üretirler. 1 tanesi ihracata dönük ürün üretir. Ağırlıklı olarak limited şirket yapısındadırlar. Mali ve kurumsal yetersizlik, özgün tasarım yokluğu, bürokrasi, nitelikli işgücü sağlama zorluğu, pazarlama ve talep karşılayamama ve ölçek ekonomisi gibi KOBİ'lere özgü genel sorunları vardır. VI., VII. ve VIII. Gruplar, ana ulaşım aksları boyunca yerleşmiş ve aksın diğer ucundaki yerlere dönük üretimleri olan firmaları içerir. VI. Grubu oluşturan öbeğin yeğlediği Konya karayolu yerleşme olarak daha eskidir. Bu aksın önem kazanmasında Sümer Halı firmasının kentin dışına çıkarken buraya yerleşmeyi yeğlemesi rol oynamıştır. Firmaların etkinlik alanları da Sümer Halı firmasının etkinlik alanlarına ve işbirliklerine dayalı olarak biçimlenmiş görünür. Bu grupta yer alan 16 firmanın etkinlik alanı iplik üretimidir. Genel olarak anonim şirket yapısındadırlar. Aralarında uzmanlaşma ve işbölümü yaratan bir işbirliği yoktur. VII. Grup Antalya karayolu üzerindedir ve iplik üreten 1 limited şirketi barındırır. VIII. Grubu oluşturan 12 firma ağırlıklı olarak iplik, konfeksiyon ve halı üretir. Aralarında 1 tane deri imalat ve pazarlama firması vardır. Ağırlıklı olarak anonim şirkettirler.

IX. Grupta yer alan 4 firma yeni kurulan küçük sanayi sitesinde ve görece olarak VI. Gruba coğrafi yakınlık içinde yerleşmiş durumdadır. 1 tanesi limited şirkettir ve tekstil işindedir. Diğerleri iplik üretimi yanı sıra örme etkinliğindedir. X. Grup içindeki 2 firma kentten uzaklaşmış durumdadır. Bunlar entegre firmalardır. Ulusal dış kapitalli 1 tanesi mensucat – halı üretiminde yoğunlaşırken, ana aks üzerinde kentin kırsal çevresinde kurulu olan diğeri tekstil üretimindedir. XI. Grup ise kentten 30 km uzakta Burdur-Isparta-Afyon akslarının kavşağı olan kırsal bölgede kurulu Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nde yerleşmiş 14 firmayı içerir. 1 tanesi aynı zamanda kent içindeki küçük sanayi sitesinde yün iplik üreten birime sahiptir. OSB'deki firmalar henüz ağırlıklı olarak anonim şirket statüsündedirler ve tekstil / iplik alanında yoğunlaşmışlardır. Fikir olarak 1961'de doğan, çalışmaları 1976'da başlayan, 252 ha gerçek, 160ha rezerv alan kapasiteli OSB'nde tekstil ve konfeksiyon firmaları çoğunluktadır. Burayı yeğlemelerinin nedenleri ucuz, alt yapılı ve bol su olanaklı arsa, hava, kara ve demir yolu ulaşım olanaklarının varlığı, konum itibarıyla Ankara, İzmir, Denizli ve Konya'ya ulaşımın kavşak noktası oluşu olarak sayılabilir. OSB firmaları ağırlıklı olarak ihracata dönük üretim olmak üzere tekstil etkinliği içindedir. Burada yerleşirken tümü gerekli araştırmaları yaparak karar vermiş durumdadırlar. İstihdamlarında lise mezunu çoğunluktadır. Usta, kalfa ve üniversite mezunu oranı düşüktür.

Bu bilgiler toplamında 2000'li yıllarda Isparta tekstil sanayinin ağırlıklı olarak iplik üreticisi firmalardan oluştuğunu, genel yapının küçük ve orta boy işletme şeklinde olduğunu, know-how ve tasarım açısından ana firmaya bağımlılığın önde olduğunu, aralarında üretim işbirliği ve uzmanlaşmanın henüz ortaya çıkmadığını, aile kaynaklı kapitale dayalı bir kurumsallığın ağırlık taşıdığını, geleneksel emek süreci ve üretim organizasyonunun sürdüğünü, yalnızca donanım teknolojilerine açıldıklarını, dünyadaki gelişmelere ayak uydurmak için geleneksel anlayış içinde devlet desteği beklendiğini söylemek olanaklıdır. Bunlar, emek sürecindeki köklü dönüşümlere dayanan küreselleşmenin yeni felsefesinin kavranmadığı, ya da buna gerek duyulmadığı şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ OLARAK

Isparta'da bulunan tekstil sanayi firmalarının 2000'li yıllarda çizdiği tablo, firmaların yaklaşık % 10 unun, ya da yakınsallık ve kümeleşme olanaklarından yararlanan OSB firmalarının küreselleşmenin yarattığı köklü dönüşümleri fark ettikleri, ancak henüz tam kavrayamadıkları, dolayısıyla tam bir dönüşüm sürecine giremedikleri şeklinde yorumlanabilir. Firmalar dönüşümlerin kaynağına inmek yerine, onların yarattığı teknolojik yenilenme, ana firmayla sıkı ilişkiler, ihracata dönüklük, dünya pazarlarına açılma gibi alanlara önem vermeyi, bu alanlarda rakiplerine veya dünyada gözledikleri diğer firmalara yetişmeyi yeğler durumdadırlar, Bu nedenle girişimci ruha sahip olmalarına karşın gerekli dönüşüme geçememektedirler. Bu konuda en önemli gereksinimleri eğitim olarak ortaya çıkmaktadır. Esasen küreselleşmenin 2000'li yıllardaki kavramsallaştırma çalışmalarında da küreselleşmeyi yaratan temel dönüşümler olan emek sürecindeki ve üretim organizasyonundaki değişimler doğrudan pek az ele alınmaktadır. Oysaki bunlarda oluşan köklü dönüşümler diğer dönüşümleri ittiren bir rol oynar durumdadır. Küreselleşmenin dayandığı temel içinde emeğin emek sürecindeki rolünün ve konumunun önemsizleştirilmesi, sayısal azaltımı, ekonomik ve sosyal kazanımlarının geriletilmesi, emek sürecinin alt işlemlere bölünerek bir yandan imalat işlerinin önemsizleştirilmesi, bir yandan da çeşitli düzeylerde fason üretim firmalarıyla çeşitli işbirliklerinin geliştirilmesi, bunlara karşılık tasarım, buluş ve yenilik etkinliklerine odaklanma öne çıkmış durumdadır. Yarışabilirlik gücünün yükseltilmesi, küresel pazarlarda yer alabilme bunların kavranmasına bağlıdır. Gelişme çabalarında bu olguların planlamaya konu edilmesi yerinde olur.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZ, R. 2003. Isparta İli Sanayi Potansiyeli ve Yatırım Alanları Araştırması. TC. Sanayi ve Ticaret bakanlığı, sanayi Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü. Ankara.
- BARRO, R. J. 1994. Economic Growth and Convergence. An International Center for Economic Growth Publication.
- DPT, 1992. 3. İzmir İktisat Kongresi, tekstil ve konfeksiyon Sanayi rapor ve Tartışmaları. Sy. 151 – 247. 4 – 7 Haziran.
- DPT, 2000. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- DPT, 2001. Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı, tekstil ve Giyim Sanayi özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No. 2549, ÖIK 565, Ankara.
- DULUPÇU, M. ve GÜN, K. 2004. Isparta İli İhracatçı tekstil Sektörü Firmalarının Rekabet Gücü Sorunları – Yenilik ve Yerel İşbirliği Temelli Bir Analiz. Yayınlanmamış Çalışma.
- Foreign Policy. 2001. "Measuring Globalization". Foreign Policy, January – February, içinde sy. 56 – 65.

- Foreign Policy. 2002. "Globalization's Last Hurrah?" Foreign Policy, January – February, içinde sy. 38 – 51.
- Foreign Policy. 2003. "Measuring Globalization; Who's Up, Who's Down." Foreign Policy, January – February içinde sy. 60 – 72.
- Foreign Policy. 2004. "Measuring Globalization; Economic Reversals, Forward Momentum." Foreign Policy, March – April içinde sy. 54 – 69.
- ĞEZİCİ, F. ve HEAWINGS, G. J. D. 2004. "Regional Convergence and the Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey" Review of Urban and Regional development Studies. Vol. 16, Is. 2, sy. 113 – 135, July.
- HELD, D., MCGREW, A., GOLDBALT, D. ve PERRATON, J. 1999. Global Transformations; Politics, Economics and Culture. Stanford, CA. Stanford University Press.
- Isparta Ticaret ve Sanayi Odası. 2002. 2001 Yılı genel Ekonomik Durum Raporu. Isparta. Isparta Valiliği. 2003. Isparta İli Yıllığı.
- İzmir Ticaret Odası. 1996. AB Yolunda Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü. Yayın No. 27, sy. 11 – 14, İzmir.
- KUDRLE, R. T. 2004. Globalization by the Numbers; Quantitative Indicators and the Role of Policy. International Studies perspectives. Vol. 5, Is. 4, sy. 341 – 355, November.
- LABRIANIDIS, L. ve KALANTARIDIS, C. 1997. "Globalization and Local Industrial development in the European Periphery; Enterprise Strategies in Eastern Macedonia and Thrace." European Planning Studies. Vol. 5, No. 4, sy. 477 – 494.
- MITTELMAN, J. H. 2002. "Globalization; An Ascendent Paradigm?" International Studies Perspectives. Vol. 3, Is. 1, sy. 1 – 14.
- TC. Türkiye Büyük Millet Meclisi. 2001. Tekstil ve Konfeksiyon sektör Raporu.
- TC. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı. 2000. Isparta İli 2000 Yılı Ekonomik Durum Raporu.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. 2003. Batı Akdeniz Bölgesel Gelişim Planı, Ankara.

İZMİR'DE TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜ ÖZELİNDE TİCARİ AKTİVİTENİN DEĞİŞEN COĞRAFYASI (1980-2000)

Ahu DALGAKIRAN*

Abstract

This research deals with the spatial structure of retail trade sector in the post 1980 period during when the growth pattern of Izmir city has been outward in parallel to major investments that have taken place in urban space. The major hypothesis of the research proposes that there is a tendency of centralization in retail trade sector despite the tendency of decentralization in urban growth. Within the context of the research that has been conducted in order to verify the hypothesis, the evolutionary process of retail trade activity prevailing within the borders of the Greater Municipality of Izmir between 1980-2000 has been put forward focusing on a key sector determined as *textile and ready-made clothing group*.

Özet

Bu çalışma en genel ifadeyle, kentsel mekanda gerçekleşen önemli yatırım kararları doğrultusunda İzmir kentinin yağ lekeli formunda dışa doğru bir yayılma ve büyüme gösterdiği 1980 sonrası süreçte, kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün mekansal yapısını ele almaktadır. Kentsel büyümedeki desantralizasyon eğilimine rağmen perakende ticaret fonksiyonunun santralize olarak merkezde kümelenme eğiliminde olduğunu ileri süren araştırma varsayımının doğruluğunun sınanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmada; İzmir 'Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde süregelen ticari aktivitenin 1980-2000 yılları arasında geçirmiş olduğu evrimsel süreç, anahtar sektör grubu olarak belirlenen *tekstil ve konfeksiyon grubuna* üye firmalar özelinde ortaya konmuştur.

GİRİŞ

İthal ikameci sanayileşme modelinden ihracatın teşvik edildiği bir kalkınma modeline geçiş ile birlikte 1980 öncesinin sanayiye öncelik veren devlet stratejilerinde gerçekleşen değişim, sermaye yatırımlarının finans, turizm, inşaat, ticaret ve benzeri hizmet sektörlerine yöneliminde önemli bir artışa neden olmuştur. Üretken sektörlerden kent mekanına olan sermaye akışı, İzmir kentinin de aralarında bulunduğu büyük kentlerde,

* D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

önemli dönüşüm süreçlerini beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren örgütlenerek etkinleşen toplu konut uygulamalarının, ulaşım sorununu çözmeye yönelik geliştirilen yaklaşımların ve diğer büyük ölçekli kentsel yatırımların İzmir kentinin gelişme dinamikleri üzerinde önemli etkisi olmuştur. Çoğunlukla kent çeperlerinde yer seçen ve önemli bir nüfus grubunu barındıran toplu konut alanları, kendi içlerinde kent merkezine alternatif alt merkezler yaratmış, aynı zamanda sahip oldukları güçlü ulaşım bağlantıları ve potansiyel müşteri kitlesiyle, 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeni tüketim alanları özelindeki yatırımların yakın çevrelerinde yer seçimini cazip kılmıştır.

Bu çalışma en genel ifadeyle, İzmir'de kentsel mekanın önemli yatırım kararları doğrultusunda yağ lekesi formunda dışa doğru bir yayılma ve büyüme gösterdiği 1980 sonrası süreçte, kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün konumsal yapısını ele almaktadır. Araştırma; İzmir kentinde 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren gerçekleşen ve perakende ticaret etkinliğinin desantralizasyonunu gerektirecek oluşumların varlığına rağmen geleneksel kent merkezinin perakende etkinlikleri açısından sözü edilen dönem boyunca önemini koruduğunu ve kent merkezinin gerek yeni açılan gerekse yer değiştiren firmalar tarafından tercih edilirliğinin yüksek olduğunu ileri sürmektedir.

ANALİZLERİN VE ARAŞTIRMA ALANININ TANIMLANMASI

Kentin dışa doğru bir büyüme gösterdiği süreçte, perakende ticaret fonksiyonunun merkezde yer seçme eğiliminde olduğunu ileri süren araştırma varsayımı bu yönüyle Ernest W. Burgess tarafından 1925 yılında geliştirilen Ortak Özekli Çemberler Kuramı'na (*Concentric Zone Theory*) ve Homer Hoyt tarafından 1939 yılında geliştirilen Dilimler Kuramı'na (*Sector Theory*) temellenmektedir. Bilindiği üzere kentsel büyüme sürecini ve parçalar arası ilişkiyi açıklamaya yönelik olarak geliştirilen bu kuramların ortak özelliği, halkaların ya da dilimlerin merkezinde yer alan bölgenin, perakende etkinliklerinin, resmi kurumların ve finans kuruluşlarının yoğun olarak yer seçtiği kentin merkezi iş alanı olarak tariflenmesidir. Genel bir model olarak her iki kuram da; etrafındaki toprak kullanımının ortak özekli ya da doğrusal bir biçimde düzenlendiği yalnızca tek bir kentsel özek bulunduğunu varsaymaktadır. Bu çalışma, tıpkı Burgess'in (1925) belirttiği gibi İzmir'de perakende ticaret sektörünün 1980-2000 aralığında *santralize olmuş bir desantralizasyon süreci* içinde olduğunu, diğer bir deyişle kentin yayılarak büyümesine karşılık, merkezi iş alanının alt merkezler üzerinde hakimiyet kurarak perakende etkinlikleri açısından tekil yapısını sürdürdüğü varsayımını doğrulamak üzere gerçekleştirilmiştir.

Araştırma varsayımının geçerliliğinin sınanmasında, 1980-2000^{1*} yılları arasında faaliyete geçen firmaların konumsal tercihleri ile süreç içerisinde yer değiştiren firmaların sergilediği mekansal hareketliliğin yön ve büyüklüğünden yararlanılmış, bu amaçla İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB)'ne bağlı dokuz ilçe belediyesi (Balçova, Bornova, Buca, Çiğli, Gazimemir, Güzelbahçe, Karşıyaka, Konak, Narlıdere) sınırları içerisinde kurulan ve İzmir Ticaret Odası'na (İZTO) kayıtlı olan ticari işletmeleri konu alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünü temsil etmesi, tüm sektörleri tetikleyen, iktisat

* İzmir Ticaret Sicil Memurluğu-Ticaret Sicil Arşivinde yer alan ticaret sicili esas defterlerine firma kayıtlarının tutulması işlemine pratikte karşılaşılan güçlükler nedeniyle 2001 yılından itibaren son verilmesi ve bu tarihten itibaren açılan firma kayıtlarının bilgisayar ortamında güncel haliyle tutulması, araştırmanın hedeflerine uygun geriye dönük bir incelemeye imkan vermediğinden, veri tabanının oluşturulması aşamasında Aralık-2000 sonuna kadar olan defter kayıtları esas alınmış ve araştırmanın zaman aralığı, bu duruma bağlı olarak 1980-2000 yılları ile sınırlandırılmıştır.

politikasına duyarlı ve rekabete açık, dinamik bir sektör olması bakımından *Tekstil ve Konfeksiyon Grubu* anahtar sektör grubu olarak belirlenmiştir. Perakende ticaret sektörünün geneline odaklanmaktan ziyade, merkez alanda kümelenme eğilimini en belirgin şekliyle yansıtacağına inanılan belirli meslek grupları üzerinde odaklanmanın, ticaret sicil verilerinin analizi açısından kolaylık sağlayacağı düşünülmüş ve gerekli veri tabanının oluşturulması amacıyla İzmir Ticaret Sicil Memurluğu'nda ticaret sicil defterlerini konu alan bir arşiv taraması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2000 yılı sonu itibarıyla perakende ticaret sektörünün tamamına ilişkin bilgi edinilmesi ve genel yapısının anlaşılmasında İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü verilerinden yararlanılmıştır.

Oluşturulan veri tabanını temel alan analizlerin gerçekleştirilmesi aşamasında SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılmış, bu sayede gerek sıklık dağılımı gerekse çapraz sorgulama seçeneklerinin kullanıldığı çok sayıda analizin yapılması mümkün olmuştur. Elde edilen bilgilerin haritasallaştırılması sürecinde ise ArcView GIS 3.2 programı kullanılmış, böylece firmaların ilk kuruluş yeri dağılımları ile süreç içerisinde gerçekleşen mekansal hareketlilikler harita üzerinde izlenebilir hale gelmiştir.

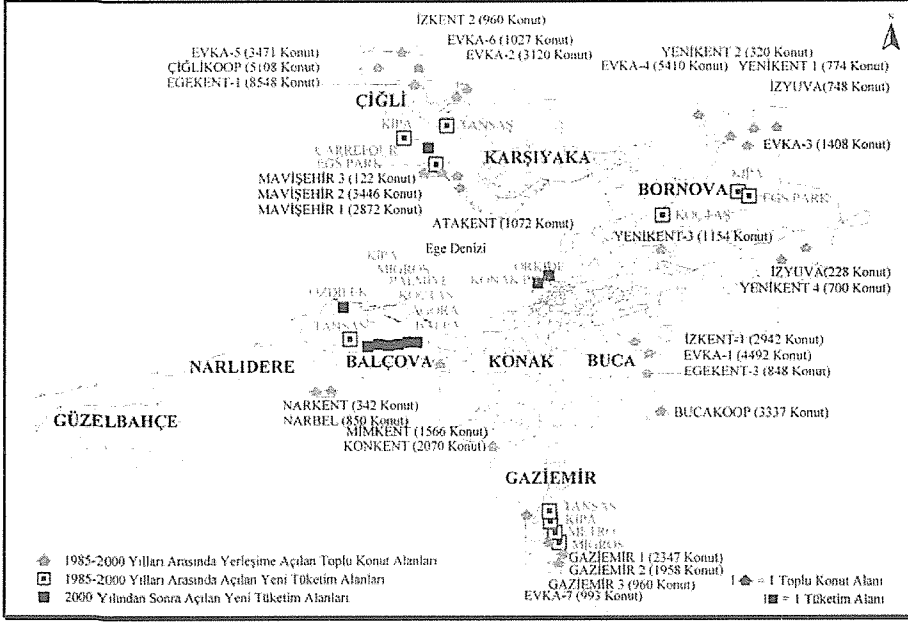
Araştırma alanı olarak İzmir kentinin seçilmesinde ve çalışma alanının İBŞB sınırları içinde yer alan dokuz ilçeyi kapsayacak biçimde belirlenmesinde, 1980 sonrası ekonomide alınan kararların ve uygulamaya konan politikaların kentsel mekan üzerindeki yansımalarının belirgin bir biçimde izlenebiliyor olması etkili olmuştur. 1981 yılında kabul edilen 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu sonrasında kentin konut sorununu çözmek üzere geliştirilen çeşitli modeller ve ortaklıklarla konut kooperatifçiliği farklı bir boyut kazanmış, toplu konutlar biçimindeki konut üretimi İzmir'de yaygınlaşmıştır (Koç, 2001). 1985-2000 yılları arasında kapsayan onbeş yıllık süreçte yerleşime açılan toplam yaklaşık 63000 konutluk toplu konut alanları gelişimi İBŞB bütününde dengeli bir dağılım göstermemiş, konut gelişiminin önemli bir bölümü (%47,1) kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan Çiğli ve Karşıyaka ilçelerinde yer seçmiş ve bu aks toplu konut uygulamalarının yoğunlaştığı bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreçteki konut gelişiminin geriye kalan %18,4'ü Buca ilçesinde, %17'si doğu aksında yer alan Bornova ilçesinde, %13,2'si güney aksında yer alan Gaziemir ilçesinde, %4,3'lük bölümü ise batı aksı üzerinde yer alan Konak ve Narlıdere ilçelerinde gerçekleşmiştir (Harita 1).

Arsa fiyatlarının görece ucuzluğuna bağlı olarak çeperlerde yer seçen konut alanlarında yaşayanların merkez alana olan erişimlerinin sağlanması amacıyla sonraki yıllarda ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesine önem verilmiştir. Önemli bir nüfusu barındıran bu toplu konut alanları bir yandan küçük ölçekli perakende ticaretin bu bölgelerde toplanarak alt merkezlerin oluşumuna neden olurken, bir yandan da sahip oldukları güçlü ulaşım bağlantıları ve potansiyel müşteri kitlesiyle yeni tüketim alanları özelindeki büyük ölçekli perakendeciliğin yakın çevrelerinde yer seçimini cazip hale getirmiştir. Nitekim, küresel ve yerel sermayenin girişimleri doğrultusunda İstanbul, Ankara gibi metropollerin ardından 1990'ların başından itibaren yeni tüketim mekanlarının gözde yerleşmelerinden biri haline gelen İzmir'de çeşitli ilçelerde kurulan hipermarket ve alışveriş merkezleri özelindeki yeni tüketim alanları, geleneksel kent merkezine alternatif oluşturacak yeni alışveriş odakları yaratmıştır (Harita 1).

ANAHTAR SEKTÖR GRUBU ANALİZLERİ (1980-2000)

1980-2000 yılları arasında, anahtar sektör grubu olarak belirlenen *Tekstil ve Konfeksiyon Grubu*'na bağlı sekiz alt meslek grubu özelindeki ticaret sermayesinin İBŞB sınırları içindeki mekansal dağılımının ve firma ölçeğinde gerçekleşen mekansal hareketliliğinin yön ve büyüklüğünün belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada; Ocak 1980-Aralık 2000 tarihleri arasında işletmeye açıldığı tespit edilen ve perakende ticaret sektörünün geneline kayıtlı 81708 firmaya ait bilgiler incelenmiş ve anahtar sektör

grubuna bağlı olarak faaliyete geçtiği belirlenen 6481 adet firmaya ait bilgiler kayıtlara geçirilmiştir.

Harita 1. 1985 Yılından itibaren İBŞB bütününde yerleşime açılan toplu konut alanları ve hizmete açılan yeni tüketim mekanları

Yapılan analizler sonucunda; İBŞB bütününde 2000 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların, perakende ticaret sektörünün tüm meslek gruplarına kayıtlı 59775 adet firma içinde %10,8'lik bir orana sahip olduğu belirlenmiştir. 1980-2000 yılları arasında firmaların ilçeler itibariyle eşitsiz bir dağılım gösterdiği ve yaklaşık %70'inin Konak, %13,8'inin Bornova, %8,4'ünün ise Karşıyaka ilçesinde faaliyete geçtiği tespit edilmiştir. Böylelikle geleneksel kent merkezi Konak, süreç içerisinde tekstil ve konfeksiyon grubuna üye olarak faaliyete geçen firmaların en yoğun yer seçtiği alan olmuştur. Araştırmanın yoğunlaştığı zaman dilimi içinde kentsel büyüme ve genişleme paralelinde anahtar sektör grubu özelindeki perakende ticaret sermayesinin coğrafi dağılımının belirlenmesine yönelik olarak, takip eden bölümde firmaların 1980 ve 2000 yılı kesitlerindeki dağılımlarına ve süreç içerisinde beşer yıllık dönemler itibariyle faaliyete geçen firmaların konum yeri analizlerine yer verilmiştir.

Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 1980 Kesiti

Çalışmanın esas aldığı zaman aralığının başlangıç yılı olan 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubuna üye firmaların niceliksel büyüklüğünü ve çalışma alanı sınırları içinde hangi lokasyonlarda yoğunlaştığını belirlemeye yönelik olarak Ticaret Sicil Müdürlüğü verilerinin kullanıldığı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Aralık-1980 yılından önce faaliyete geçtiği ve sözü edilen tarihsel kesitte faal durumda olduğu belirlenen 741 adet firmanın ilçeler arası dağılımına ilişkin veriler (Tablo 1); 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubuna üye firmaların önemli bir bölümünün (%87,8) Konak ilçesinde yer seçtiğini, bu ilçeyi Karşıyaka ve Bornova'nın izlediğini, Güzelbahçe ve Narlıdere ilçelerinde ise bu dönemde anahtar sektör grubuna üye firma bulunmadığını ortaya koymuştur.

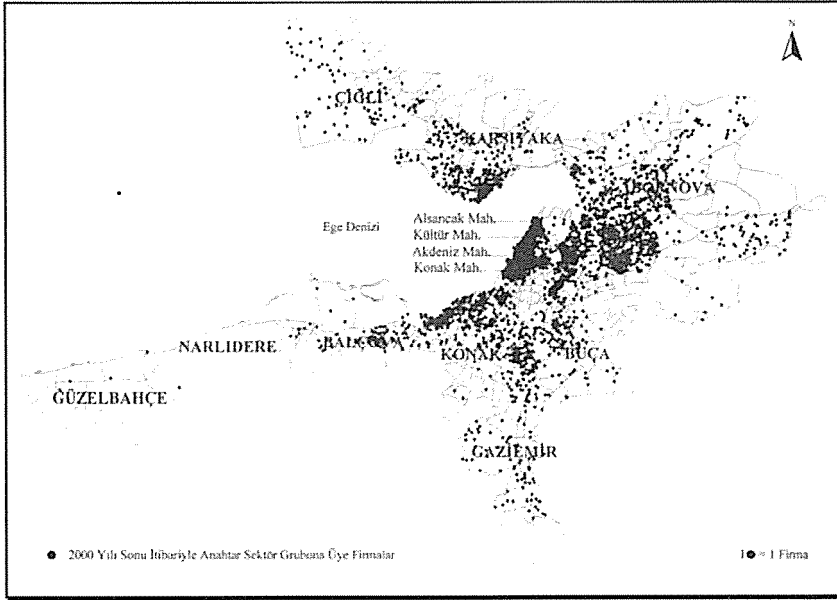
Sonuç olarak 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubu özelinde perakende ticaret sektörünün büyük ölçüde santralize olduğu görülmektedir. Kentin çeperlerinde konut gelişimi anlamında herhangi bir gelişmenin henüz gerçekleşmemesine ve alışveriş olanaklarının henüz çeşitlenmemesine bağlı olarak Konak ilçe merkezinin alışveriş etkinliği anlamında hakim konumda olduğu ve perakende ortamında küçük ölçekli, geleneksel işletmelerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. 1970'li yılların sonunda yaşanan, toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak etkileri giderek ağırlaşan ekonomik krizin anahtar sektör grubuna üye firma sayısının azlığında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan ekonomik istikrar tedbirlerinin ve dışa açılmacı, ihracat oryantasyonlu politikaların perakende ticaret sektörü üzerindeki olumlu etkilerinin görülür hale gelmesi için oldukça erken olan 1980 sonu kesitinde, manifaturacılık, tuhafiyecilik ve konfeksiyon satış işlerinin arz ve talep yapısına bağlı olarak önde gelen sektörler arasında yer aldığı, konfeksiyon toptan imalatı ve ihracatı grubunun ise henüz yeterince olgunluğa erişmediği ve bu nedenle anahtar sektör grubuna üye firmaların alt meslek gruplarına göre dağılımında dördüncü sırada geldiği tespit edilmiştir.

ANAHTAR SEKTÖR GRUBUNA ÜYE FİRMA DAĞILIMLARI - ARALIK 2000 KESİTİ

2000 yılı sonuna gelindiğinde *Tekstil ve Konfeksiyon Grubuna* üye firma sayısının, 1980 yılında tespit edilen değer yaklaşık sekiz katı artış göstererek 5709'a ulaştığı, mekansal açıdan dağılım göz önünde bulundurulduğunda ise 1980 kesitinden farklı olarak firmaların, çalışma alanı genelinde homojen olmayan yaygın bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Harita 3). Firmaların ilçeler itibariyle dağılımı, 1980 yılından bu yana geçen yirmi yıllık süreç içerisinde, anahtar sektör grubu özelinde Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde gerçekleşen yeni gelişmeler paralelinde sahip olduğu firma oranındaki görece gerilemeye rağmen Konak ilçesinin hakim konumunu koruduğunu ortaya koymuştur. 1997 yılında Bornova'nın Meriç mahallesinde 823000 m²'lik alan üzerine kurulan manifaturacılar ve tekstilciler çarşısı (MTK sitesi), süreç içerisinde ilçede yoğunluk kazanan toplu konut faaliyetleri ve benzeri gelişmeler, 1980 yılı kesitinden farklı olarak Bornova ilçesini %14,5'lik payla Konak ilçesinden sonra anahtar sektör grubunun en yoğun yer seçtiği ikinci ilçe konumuna getirmiştir (Tablo 2).

Firmaların mahalleler itibariyle dağılımına ilişkin yapılan değerlendirmeler, anahtar sektör grubuna üye firmaların 2000 yılı sonu itibariyle çalışma alanı genelindeki 332 mahallenin 239'unda faaliyet gösterdiğini ortaya koymuştur. Ancak, mahalleler itibariyle faaliyet gösteren firma sayıları dikkate alındığında, geçen yirmi yıllık sürenin sonrasında merkezi iş alanı içinde yer alan Akdeniz ve Konak mahallelerinin anahtar sektör grubuna üye firmaların en fazla yer seçtiği mahalleler olma özelliğini korudukları görülmektedir.

Toplu konut alanları ve ulaşım yatırımları paralelinde kentin dışa doğru bir büyüme gösterdiği süreç sonrasında, firmaların da daha geniş pazar alanlarına hizmet verecek biçimde yaygın yer seçmeleri beklenen bir durumdur. Nitekim Bornova ve Karşıyaka'nın çeşitli mahallelerinde anahtar sektör grubuna üye firmaların merkez alana alternatif oluşturacak yeni yoğunlaşmalar sergiledikleri tespit edilmiştir. Ancak Tablo 3'de yer alan değerler dikkate alındığında, çeşitli alt merkezlerin gelişimine rağmen Konak ilçesinin %69,7'lik firma oranıyla perakende ticaret etkinliği açısından önemini ve firmaların en fazla yer almak istediği alan olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir.

Harita 3. İBŞB bütününde mahalleler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları-Aralık 2000 kesiti

(Kaynak: İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002 ve İzmir Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004'den yararlanılarak haritasallaştırılmıştır)

Tablo 2. Aralık 2000 kesitinde ilçeler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	Firma Sayısı	Oranı (%)
Balçova	66	1,1
Bornova	826	14,5
Buca	175	3,1
Çiğli	89	1,5
Gaziemir	74	1,3
Güzelbahçe	3	0,1
Karşıyaka	482	8,4
Konak	3976	69,7
Narlıdere	18	0,3
TOPLAM	5709	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002 ve İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

1980-2000 YILLARI ARASINDA BEŞER YILLIK DÖNEMLER İTİBARIYLA FAALİYETE GEÇEN FİRMALARIN MEKANSAL TERCİHLERİ

Yıllar itibariyle anahtar sektör grubu özelinde gerçekleşen gelişmenin anlaşılmasında 1980-2000 yılları arasında beşer yıllık dönemler itibariyle faaliyete geçen firmaların mekansal dağılımının bilinmesi önem taşımaktadır. 1980-1984 yılları arasında faaliyete geçen 574 firmanın konumsal tercihleri değerlendirildiğinde; firmaların %90'ından fazlasının Konak ilçesinde yer seçtiği, Akdeniz (167 firma) ve Konak (103 firma)

mahallelerinin buralarda yer seçen firma sayısının fazlalığına bağlı olarak öne çıktığı görülmüştür. Bu dönemde en çok tercih edilen lokasyon açık farkla Konak ilçesi olmuş, diğer firma açılışları ise doğu ve kuzey akslarında gerçekleşmiştir (Tablo 3).

872 firmanın faaliyete geçtiği 1985-1989 arası dönemde Konak ilçesinin %82,7'lik payla (721 firma) en fazla firmanın yer seçtiği ilçe olma özelliğini koruduğu görülmektedir. İlçe içinde Akdeniz (175 firma) ve Konak (124 firma) mahalleleri bu dönem boyunca da firmaların en fazla tercih ettikleri lokasyonlar olmuştur. Firma açılışlarının hız kazandığı ve faaliyete geçen firma sayısının bir önceki dönemin iki katından fazla artış göstererek 1826'ya ulaştığı 1990-1994 arası dönemde firmaların yoğunlaştığı ilçeler, önceki dönemlerle benzer bir yapı sergilemiş ve firmaların %74'ü Konak, %12'si Bornova, %8,4'ü ise Karşıyaka ilçesinde yer seçmiştir. Konak ilçesinde en fazla firma açılışının gerçekleştiği yerler Akdeniz (393 firma), Konak (144 firma) ve İsmet Kaptan (116 firma) mahalleleri olmuştur. Ayrıca bu dönemden itibaren Bornova ilçesinin belirgin olarak Konak ilçesinden sonra anahtar sektör grubuna üye en fazla firmanın yer seçtiği ikinci ilçe konumuna geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 3. Beşer yıllık dönemler itibariyle faaliyete geçen anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-2000	TOPLAM
Balçova	2	5	17	49	73
Bornova	17	66	220	594	897
Buca	3	12	48	124	187
Çiğli	0	5	9	84	98
Gaziemir	1	1	23	79	104
Güzelbahçe	0	0	0	3	3
Karşıyaka	28	61	154	299	542
Konak	523	721	1351	1964	4559
Narlıdere	0	1	4	13	18
TOPLAM	574	872	1826	3209	6481

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

1995-2000 dönemine gelindiğinde, faaliyete geçen firmaların %61'inin Konak ilçesinde, %18,5'inin Bornova ilçesinde, %9,3'ünün de Karşıyaka ilçesinde yer seçtiği belirlenmiştir. Sonuç olarak dönemler itibariyle firma açılışlarına ilişkin gerçekleştirilen analizler; son dönemde Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde gerçekleşen kümelenme eğilimine rağmen, Konak ilçesinin 1980-2000 yılları arasında en yoğun tercih edilen ilçe olma özelliğini koruduğunu ortaya koymuştur.

1980-2000 YILLARI ARASINDA MEKANSAL HAREKETLİLİKTE BULUNAN FİRMALARIN YENİ KONUM YERİ TERCİHLERİ

İlk açıldığı lokasyonu değiştirerek kent içinde bir noktadan diğerine nakil giden firmaların yeni lokasyon tercihlerinin analizi, araştırmanın kentin dışı doğru büyüme gösterdiği bir süreçte perakende ticaret etkinliğinin merkezde yer alma eğilimi içinde olduğunu ileri süren varsayımının doğrulanması bakımından önem taşımaktadır. Yapılan ilk analizler, 1980-2000 tarihleri arasında çalışma alanı sınırları içinde anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların %20'ye yakın bir kısmının (1219 firma) mekansal hareketlilikte bulunduğunu ve bu firmaların %60'a yakın bir kısmının yeni yer seçim tercihlerini geleneksel merkez yönünde yaptıklarını göstermiştir.

Tablo 4'te ilçe ölçeğinde gerçekleşen mekansal hareketlilik değerleri dikkate alındığında; Çiğli, Bornova ve Gaziemir ilçelerinde yüksek oranda yer değiştirme süreçlerinin gerçekleştiği, öte yanda Güzelbahçe ilçesinde mekansal hareketlilik gösteren firma bulunmazken, Narlıdere ilçesinde de yer değiştiren firma oranının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Değerlendirmelerde kolaylık sağlaması açısından takip eden kısımda ilçeler

özelinde gerçekleştirilen mekansal hareketlilik analizlerinde Güzelbahçe ve Narlıdere ilçeleri sözü edilen durumdan dolayı değerlendirme dışı bırakılmışlardır.

Tablo 4. 1980-2000 Yılları arası mekansal hareketlilik değerleri

Firmaların İlk Kuruluş Lokasyonları	Yer Değiştiren Firma Sayısı	Sabit Lokasyonlu Firma Sayısı	Toplam Firma Sayısı	Mekansal Hareketlilik Oranı (%)
Balçova	15	58	73	20,5
Bornova	195	702	897	21,7
Buca	35	152	187	18,7
Çiğli	23	75	98	23,5
Gaziemir	22	82	104	21,2
Güzelbahçe	-	3	3	0,0
Karşıyaka	87	455	542	16,1
Konak	840	3719	4559	18,4
Narlıdere	2	16	18	11,1
TOPLAM	1219	5262	6481	18,8

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

- **Balçova:** Mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği dördüncü ilçe konumunda olan Balçova ilçesinde anahtar sektör grubuna üye firmalar özelinde gerçekleşen yer değiştirmelerin 1990 yılından itibaren başladığı, 1990-1994 yılları arasında 4, takip eden 1995-2000 döneminde ise 11 firmanın yer değiştirdiği belirlenmiştir. Yer değiştiren firmalara ilişkin yapılan analizler, firmaların %40'ının ilçe içinde yer değiştirdiğini, %27'sinin Konak ilçesini, %13'ünün Bornova ilçesini, %7'sinin çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %13'ünün de çalışma alanı sınırları dışındaki çeşitli il ve ilçeleri tercih ettiklerini ortaya koymuştur.
- **Bornova:** 1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna kayıtlı bulunan 897 firmanın 195'inin yer değiştirdiği ve %21,7 ile mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği ikinci ilçe olduğu tespit edilmiştir. Bornova merkezli ve yer değiştiren firmaların %51 oranında ilçe içinde yer değiştirdiği, %35'inin Konak, %10'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışında yer seçtiği belirlenmiştir. Yer değiştirmelerin 1985 yılından itibaren başladığı ilçede, 1985-1989 yılları arasında yer değiştiren firmaların tamamına yakın kısmı ilçe içinde, anahtar sektör grubunun yoğun olarak yer seçtiği merkez mahalleleri tercih etmiştir. 1990-1994 yılları arasında yer değiştirdiği belirlenen 61 firmanın büyük bir kısmı ilçedeki mevcut ticaret dokusu içinde yeni lokasyonlarda ve Konak ilçesinde, bir bölümü de Çiğli ilçesinde yer seçmiştir. 1995-2000 yılları arasında ise yer değiştiren 120 firmanın bir bölümünün yer seçim kararlarının ilçe içinde merkez alanda, ilçe dışında ise ağırlıklı olarak anahtar sektör grubunun en fazla yer seçtiği Konak ilçesinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu dönemden itibaren ilçe içinde yer değiştiren firmaların çeperdeki alanlara, ilçe dışında ise güney aksına yöneldiği ve firmaların daha uzak mesafelerde yer seçme eğilimi içinde olduğu görülmektedir.
- **Buca:** 1980-2000 aralığında anahtar sektör grubuna kayıtlı 187 firmanın yalnızca 35'inin mekansal hareketlilikte bulunduğu belirlenen ilçeyi konu alan analizler, yer değiştiren firmaların %40'ının ilçe içinde yeni lokasyonları, %34'ünün Konak, %20'sinin Bornova, %6'sının ise çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri tercih ettiğini ortaya koymuştur. 1995-2000 yılları arasında yoğun olarak yaşanan mekansal hareketlilikte, ilçe dışında yeni lokasyonlar seçen firmaların ağırlıklı olarak Konak ve Bornova ilçelerinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir.

- **Çiğli:** Mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği ilçe olan Çiğli'de ilk yer değiştirmelerin %39'unun ilçe içinde, %35'inin Konak, %13'ünün Karşıyaka ve %13'ünün çalışma alanı içindeki diğer ilçelerde gerçekleştiği belirlenmiştir. İlçede 1995-2000 döneminden itibaren yer değiştirmeler yoğunluk kazanmış ve bu dönemde ilçe dışında yer değiştiren firmalar açısından Konak ve Karşıyaka ilçeleri en fazla tercih edilen yerler olmuştur.
- **Gaziemir:** Mekansal hareketlilik değerinin %21,2 olduğu ilçede firmaların %41 oranında ilçe içinde yer değiştirdiği, %32'sinin Konak, %9'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %18'inin ise çalışma alanı sınırları dışındaki il ve ilçeleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Yer değiştirmelerin 1995 yılından itibaren hız kazandığı ilçede ilk dönemden itibaren firmaların ağırlıklı olarak tercihi Konak ilçesi olmuştur.
- **Karşıyaka:** Mekansal hareketlilik oranının %16 olarak gerçekleştiği ilçede firmaların %49'unun ilçe içinde yer değiştirdiği, %25'inin Konak ilçesini, %11'inin Bornova ilçesini, %13'ünün çalışma alanı dışındaki diğer ilçeleri, %2'sinin ise çalışma alanı sınırları dışındaki yerleri tercih ettiği görülmüştür. İlçe içi yer değiştirme oranının Konak ve Bornova ilçelerinin ardından en yüksek değere sahip olması, anahtar sektör grubuna üye firmalar açısından ilçenin cazibesini koruduğunu ortaya koymaktadır. Dönemler itibarıyla tercih edilen lokasyonların analizi, 1980-1989 yılları arasında ilçe içi hareketliliğin ağırlıkta olduğunu, 1990-1994 arası dönemde ise ilçe dışında ağırlıklı olarak Konak ilçesinin tercih edildiğini göstermiş, 1995-2000 arası dönemde ise bu lokasyonlara Çiğli ve Bornova ilçeleri eklenmiştir.
- **Konak:** Diğer ilçelerden farklı olarak, ilçe içi hareketlilik oranının Konak ilçesinde en yüksek değere sahip olduğu ve yer değiştiren firmaların %71'inin yeni yer seçimlerinin ilçe içinde gerçekleştiği, %16'sının Bornova'yı, %9'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışındaki yerleşmeleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Beşer yıllık dönemler itibarıyla yer değiştirmelerin artan bir hıza sahip olduğu ilçedeki mekansal hareketliliğin bu denli yoğun olmasını, anahtar sektör grubuna üye firmaların en fazla bu ilçede yer seçmesine bağlı olarak üst düzeyde yaşanan rekabet ilişkilerine bağlı olarak açıklamak mümkündür. Bu durum yüksek rekabet ortamında artan maliyetlerle baş edemeyen ancak aynı zamanda karın maksimize edildiği, ticari canlılığın en üst düzeyde olduğu bölgeden ayrılmak istemeyen firmaların, aynı bölge içinde maliyetini karşılayabildikleri farklı dükkan birimlerinde yer seçmek suretiyle ekonomik açıdan yaşayabilirliklerini sağlama yolunu seçtiklerini de göstermektedir.

SONUÇ

Elde edilen bulgular, İzmir'de 1980 yılındaki tek merkezli yapının yerini 2000 yılı sonunda farklı alt merkezlerin yer aldığı ancak araştırma hipotezinin de ileri sürdüğü gibi merkezi iş alanının bu merkezler üzerinde hakimiyet kurduğu bir kentsel makroforma bıraktığını ortaya koymuştur. Yapılan analizler kentsel büyüme ve gelişmeye rağmen Konak ilçesi sınırları içinde yer alan geleneksel kent merkezinin anahtar sektör grubu özelinde önemini koruduğunu göstermiştir. Nitekim 1980 yılı sonunda Tekstil ve Konfeksiyon grubuna üye firmaların %87,8'inin, 2000 yılı sonunda ise %69,7'sinin Konak ilçesinde yer seçmesi ve mekansal hareketlilikte bulunan firmaların %60'ının yeni yer seçimlerini Konak ilçesinde yapmaları bu tespitin en temel dayanaklarıdır. Bulgular, Burgess ve Hoyt tarafından geliştirilmiş olan kuramlardaki öngörülere benzer sonuçlar ortaya koymuş ve 1980-2000 yılları arasında kentin dışı doğru büyüme gösterdiği süreçte perakende ticaret etkinliğinin merkez alanda yoğunlaşma eğiliminde olduğunu ve kentte perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünün toplandığı tek merkezli yapının sürdüğünü göstermiştir. Araştırma bulguları aynı zamanda çalışma alanı sınırları içinde faaliyet gösteren küçük ölçekli geleneksel ticaret ile 1990'ların ikinci yarısından itibaren kentsel

peyzajın önemli bir bileşeni konumuna gelen büyük ölçekli perakende ticaret arasında da bir düalite olduğunu göstermiş ve büyük ölçekli perakende ticaretin merkez dışı gelişim yönündeki eğilimine karşılık, küçük ölçekli geleneksel ticaretin ölçek ve yığılma ekonomilerinden yarar sağlamak üzere santralize olma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

BURGESS, E.W. 1925. The growth of the city. R.E. Park, E.W. Burgess ve R.D. McKenzie, (Ed.), *The city* (7. Baskı) içinde (47-62). Chicago: The University of Chicago Press

KOÇ, H. 2001. Cumhuriyet döneminde İzmir'de sosyal konut ve toplu konut uygulamaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın No. MİMF-01-DK-003, İzmir

ALT BÖLGE GELİŞME STRATEJİLERİ VE DEPREME DUYARLILIK: BOLU İL GELİŞME PLANININ ÇÖZÜMLENMESİ

Oğuz ÖZBEK*

Summary

The BIGEP plan comprising the economic and spatial development strategies for 2023 can be evaluated as an effort to reveal the sub-regional development dynamics under the heading of "provincial development plan". The implementation scope of the plan as a region under the continuous threat of earthquake makes necessary for the discussion of sustainability to be far from an emphasis. Here, the crucial questions are which priorities, emphases and contents do the policies on spatial and economic structure in a region under threat of earthquake have? Which natural contradictions do exist for a strategy on making such a region focus of economic development? And last, can provincial development plan be a planning level for the sustainability of build environment?

Özet

Bolu ilinin 2023 iktisadi ve mekansal gelişme stratejilerini içeren BİGEP planı, "il gelişme planı" başlığı altında, alt bölge gelişme dinamiklerini ortaya çıkarmaya dönük bir çaba olarak değerlendirilebilir. Planın uygulama alanının, sürekli afet tehdidi altındaki bir bölge olması, gelişme çerçevesinin belirlenmesinde, sürdürülebilirliğin bir vurgu olmanın ötesinde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Burada temel sorular: Afet tehdidi altındaki bir bölgede, mekansal ve iktisadi yapı ile ilgili politikalar hangi önceliklere, vurgulara ve içeriğe sahip olmalıdır? Aynı afet risklerini bünyesinde barındıran bir bölgenin iktisadi büyüme odağı haline getirilmesi, hangi doğal çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır? Ve son olarak, il gelişme planı, yapılı çevrenin sürdürülebilirliği açısından bir planlama düzeyi olabilir mi?

GİRİŞ

"Afet tehdidi altındaki yörelerde insan yerleşimleri planlaması ve yönetiminin desteklenmesi", Gündem 21'in sürdürülebilir insan yerleşmelerini gerçekleştirmeye

* Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

dönük hedefleri arasında yer almaktadır (UN Department of Economic and Social Affairs, Division of Sustainable Development, erişim: 29.08.2005). Yapılı çevrenin sürdürülebilirliği, büyük ölçüde mekansal gelişim, iktisadi büyüme ve doğal çevre unsurları arasında uygun bir ilişki biçiminin geliştirilmesiyle mümkün olabilir. Öte yandan, sürdürülebilirliği, "büyümenin evcilleştirilmesi" olarak ele alan eleştirel düşüncelerin varlığı, bu kavramı farklı sosyo-politik üst kavramlarla ilişkili bir tartışma alanının bir parçası haline getirmiştir. Sürdürülebilirliğin kentsel gelişme anlamında yeniden yorumlanmasının bir sonucu olarak "zarif büyüme" (smart growth) gibi yaklaşımlar, büyüme, gelişme ve insan ölçekli yerleşim kavramlarını aynı kuramsal çerçeve içinde bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Bir yandan, sürdürülebilir insan yerleşimlerine dönük yerel ve bölgesel ölçeklerde farklı yaklaşımlar geliştirilirken, diğer yandan iktisadi büyüme ve kentsel yayılma vurgusu yüksek büyüme politikaları birçok ülkede popülerliğini korumaktadır.

Bu çerçeve içerisinde, bildiri, Bolu il örneğinde yapılı çevrenin sürdürülebilirliğine dönük alt bölge ve kentsel ölçeklerdeki gelişme stratejileriyle, depreme duyarlılığın önceliklerini karşılaştırmalı bir çerçeve içerisinde çözümlenmeyi hedeflemektedir. Bildiride, 2004 tarihli, Bolu İl Gelişme Planı'nın (BİGEP) mekansal yapıya dönük 2023 hedef, strateji ve kestirimleri, eleştirel bir bakış açısıyla irdelenecektir. Burada temel sorular: Afet tehdidi altındaki bir bölgede, mekansal ve iktisadi yapı ile ilgili politikalar hangi önceliklere, vurgulara ve içeriğe sahip olmalıdır? Aynı afet risklerini bünyesinde barındıran bir bölgenin iktisadi büyüme odağı haline getirilmesi, hangi doğal çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır? Ve son olarak, il gelişme planı, yapılı çevrenin sürdürülebilirliği açısından bir planlama düzeyi olabilir mi?

Bolu İl Gelişme Planı'ndaki temel ilkeler, gelişme stratejileri, gelişme alternatifleri ve senaryolarının bu temel sorular çerçevesinde ele alınması, il bazında sosyo-mekansal gelişmenin ve iktisadi büyümenin önceliklerinin belirlenmesi ve hepsinden önemlisi alt bölge sınırları içerisinde büyümenin gerekliliği, niteliği ve ölçeğinin irdelenmesi açısından önemlidir. 1999 depreminden sonra, Kocaeli alt bölgesi içerisinde, konut gelişimi-doğal çevre ilişkisine dönük yaşanan değişimler, bölgedeki yerleşmeler arası üretim ilişkilerinde ve mekansal örgütlenme biçiminde gözlemlenmiştir. Özellikle İstanbul-Izmit koridorundaki sanayi gelişiminin deprem öncesi kompozisyonunda kısa dönemde önemli değişiklikler yaşanmamıştır. Aynı durum, Bolu il ölçeğinde gelişmenin çözümlenmesinde de görülebilir. Deprem sonrası, Bolu kenti ve çevre kentsel yerleşmelerde, merkezin mekansal yapısını fazlaca değiştirmeyen ama doğal çevreye doğru genişleme eğimleri gösteren bir konut gelişimi yaşanmıştır. Müstakim veya 2 katlı konutlara artan taleple birlikte, konut gelişimi, Bolu kentinin kısıtlı tarım alanlarına doğru yönelmiştir. Buna karşılık, çevre ilçelerdeki mekansal yapı belirgin bir değişim göstermemiştir. İl bütünü, bir alt bölge çözümlenme alanı olarak ele alındığında, mekansal yapıdaki belirgin değişikliklerin, ilin mevcut iktisadi yapısı içerisinde gerçekleştiği ifade edilebilir. İl bütünündeki yerleşmeler arası iktisadi bağımlılıklar, üretim ve hizmet ilişkileri büyük ölçüde değişmeden kalırken, mekansal yapıdaki hızlı değişim, il gelişme planının hazırlanma gerekçelerinden birisi olarak düşünülebilir. Ancak, buradaki temel sorun, alt bölge ölçeğinde belirlenen temel ilkelerin ve gelişme senaryosunun içeriği ile ilgilidir. Deprem vurgusu, ilk gelişme planında yoğun bir şekilde yer almakla birlikte, doğal ve yapılı çevre ilişkisinin böyle bir afet tehdidi altındaki gelişim biçimine dönük bir yaklaşımın ihtiyacı hissedilmektedir. Turizm gibi var olan kaynakları ve potansiyelleri kullanan faaliyet biçimlerinin desteklenmesi alt bölge içerisinde diğer faaliyet biçimlerinin gelişimine kaçınılmaz bir biçimde neden olacaktır. Alt bölgenin sektörel yapısı içerisinde beklenen böyle yoğun bir gelişmenin, ticari ve sanayi faaliyetleri geliştirmeye dönük yeni gelişme kararlarıyla güçlendirilmesi, yapılı çevrenin sürdürülebilirliği açısından önemli bir büyüme sorunu olarak görülebilir. Olası bir depremin böyle bir büyüme stratejisiyle şekillenmiş yoğun yerleşme ve üretim ilişkilerine sahip bir alt bölgedeki yıkıcı etkilerinin ve yine olası bir kentsel yayılmanın, zengin doğal çevre unsurlarına sahip bölgedeki olumsuz

sonuçlarının, uzun dönemli gelişme stratejilerinde birlikte ele alınması gereklidir. Bildiri bu çerçeve içerisinde, sınırlı büyümeye dönük bir senaryonun gerekliliğinden çok, sektörel yapıda gelişmeyi belirleyen ve öncülük eden faaliyet biçimlerinin seçici olarak ele alınmasının gerekliliğini irdelemektedir.

BOLU İL GELİŞME PLANI (BİGEP)

Bolu İl Gelişme Planı'nın vizyonu, coğrafi konum, sektörel yapı ve sosyo-kültürel altyapı bileşenlerinin oluşturduğu bir çerçeve içerisinde kurgulanmıştır: "doğaya ve çevreye duyarlı, katma değeri yüksek tarımsal ve sınai ürün üreten; doğa, sağlık ve spor turizm bölgesi; tarımsal sanayi merkezi ve sosyal bir kent" (DPT ve diğ., 2004a: 128). Bu tanımlama, her ne kadar sürdürülebilirlik vurgusunu taşıma iddiasındaysa da, daha çok iktisadi büyüme ve büyümeyle paralel bir mekansal gelişmeyi alt bölge ölçeğinde gerçekleştirilmeye dönük vurgulara sahiptir.

BİGEP'in temel ilkelerinde, bu alt bölge ölçekli iktisadi büyüme yaklaşımının etkileri belirgin bir biçimde görülmektedir:

- İktisadi ve sosyal gelişmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Gelişme politikası açısından, İl Gelişme Planı-Ulusal Kalkınma Planı eşgüdümünün gerçekleştirilmesi,
- Planlama ve uygulamada kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve halk katılımının sağlanması,
- Özel sektör ağırlıklı bir yatırım politikasının yürütülmesi ve yatırım iklimi oluşturulması,
- Kentsel büyümenin denetim altına alınmasında ve bölgesel endüstriyel gelişmenin gerçekleştirilmesinde, sürdürülebilirliğin temel alınması,
- Kırsal alanlarda, sosyo-iktisadi gelişme altyapısının oluşturulması ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi,
- Nüfus hareketliliği ve gelişmenin bölge içi yayılımına yönelik politikalarda, insan kaynakları gelişiminin önemini vurgulanması.

BİGEP'in temel ilkelerinde vurgulanan iktisadi büyüme, mekansal gelişim ve çevre duyarlılığı konuları arasındaki uygun bir amaç ve hedef tutarlılığının sağlanması, planın çözümlenmesi gereken en büyük sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Kentsel ve kırsal nüfusun, alt bölge ölçeğinde önemli mekansal merkezler ve yoğunlaşma alanlarına iktisadi ve sosyo-kültürel açıdan bağımlılığı, iktisadi ve mekansal gelişimin bölge içi yayılımı açısından önemli bir engel oluşturmaktadır. Yine, sürekli afet tehdidi altındaki bir bölgede, gelişmenin mekansal türdeşleşmesi mi yoksa kontrol altına alınmış ve doğru iktisadi hedeflerle şekillenmiş ve kentsel merkezlerle bağımlı bir gelişme politikası mı tercih edilmelidir? sorusunun cevabı burada önemli bir çözümlenme alanı oluşturmaktadır.

Plandaki temel ilkeler çerçevesinde belirlenen somut hedefler de, plandaki sürdürülebilir gelişme ve iktisadi büyüme ikileminin genel çerçevesini tanımlamaktadır:

- Yapılı ve doğal çevre unsurları arasında, ekolojik kriterlere uygun bir birliktelik sağlanması,
- Alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi,
- Tarımsal ürün çeşitliliğinin sağlanması ve tarımsal sanayiinin geliştirilmesi,
- Ticari ve sınai işletmelerin kurumsal altyapısının ihracata dönük bir şekilde geliştirilmesi, endüstri içi ve dışı etkileşimin artırılması ve üretim ağlarının oluşturulması,
- İktisadi gelişimin alt bölge ölçeğinde yayılımı açısından, kırsal kalkınmanın geliştirilmesi,

- Sanayi ve turizm sektörlerindeki işgücü ihtiyacını karşılamak ve işgücü verimliliğini sağlamak için sosyo-kültürel altyapının geliştirilmesi,
- Sağlık hizmetlerini alt bölge ölçeğinde, uygun, kaliteli ve erişilebilir hale getirmek,
- Kamu hizmet sunumu açısından, saydamlık ve katılımıcılığı teşvik edecek kurumsal-yönetmel bir yapının oluşturulması,
- Doğal afetlere dönük kamu bilincini ve duyarlılığını geliştirecek eğitim programlarının düzenlenmesi.

Ana hedeflerin çözümlenmesinde, il ölçeğindeki hizmet sunumunun geliştirilmesi ve sosyo-kültürel ve fiziki altyapının geliştirilmesi hedefleri, herhangi bir gelişme planında yer alması gereken hedefler olarak görülürken, diğer taraftan sanayi ve ticaret gelişimi açısından uygun altyapının geliştirilmesi ve kırsal kalkınmanın geliştirilmesi hedeflerinin uygulama aralığı ve ölçeğinin uygun bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin gerçekleştirilmesinde de, il ve kent ölçeğinde hizmet sunumunda kendine yeterlilik ve büyümenin altyapısının hazırlanması hedefleri arasındaki tutarlılık ve etkileşim önem kazanmaktadır. İl ve kentsel merkezlerin gelişme potansiyellerinin üzerinde ele alınabilecek her büyüme stratejisi, iktisadi büyümenin, mekanla olan doğal bağlarını zayıflatma ve kaynak kullanımı-doğal afetlere duyarlılık ilişkisini göz ardı etme risklerini bünyesinde barındırmaktadır. Burada doğal afetlere duyarlılığın, eğitim programları düzeyinden daha kapsamlı ve üst ölçek kararlara konu olmasının gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Depremselliğin, alt bölge büyüme stratejilerinin genel çerçevesini ve içeriğini belirleyecek bir düzeydeki rolü, il gelişme planında tekrar ele alınmalıdır.

Uygulama aralığı, 2003-2023 olan Bolu İl Gelişme Planı'nın stratejilerinin belirlenmesinde, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki ulusal ve bölgesel gelişme hedef ve stratejileri temel alınmıştır. Turizm ve tarımsal sanayideki potansiyellerden yararlanmayı amaçlayan bu stratejiler ana hatlarıyla aşağıdaki gibidir:

- Deprem ve diğer fiziki etkenler göz önünü alınarak, kent planı, arazi kullanım ve çevre düzeni planları arasındaki uyumun sağlanması,
- Verimli tarım alanları ve zemin etüdü yapılmamış araziler üzerinde yapılaşmaya izin verilmemesi ve farklı arazi kullanım türleri için yeni yerleşim alanlarının belirlenmesi,
- Sanayi tesislerinin il dışındaki Organize Sanayi Bölgesi'ne kaydırılması,
- TÜBİTAK'ın teknik desteğinde, pazar değeri yüksek tarımsal üretimin teşvik edilmesi ve ürün desenine çeşitlilik kazandırılması,
- Tarımsal üretimde verimliliği sağlamak için arazi toplulaştırması, toprak kaynaklarının korunması ve sözleşmeli üretimin teşvik edilmesi,
- Organik tarımla ilgili pilot projelerin uygulanması ve tarım-hayvancılık altyapısının geliştirilmesi,
- Geri kalmış kırsal yörelerde göçü önleyici küçük ölçekli kırsal kalkınma projelerinin uygulanması,
- Sanayide üretim verimliliğinin, işletmelerin kurumsal altyapısının ve sektör içi ve dışı ilişkilerin geliştirilmesi,
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin girişimci yapısının geliştirilmesi,
- Mevcut ve alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve turistik ürün arzının çeşitlendirilmesi,
- Turistik değerlerin tanıtımı için etkin bir faaliyet programının yürütülmesi,
- Vasıfsız işgücünün bilgi ve becerilerini artırıcı eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi,
- İşgücü piyasasına dönük mesleki eğitim programlarının uygulanması,

- Eğitimin beşeri ve fiziksel altyapısını geliştirici önlemlerin alınması,
- Sağlık hizmetlerinin beşeri ve fiziksel altyapısının geliştirilmesi,
- Kırsal alanda sağlık hizmetlerine erişimin geliştirilmesi,
- Kamu ve sosyal hizmet kavramlarının, kurumsal yapılarının geliştirilmesi,
- Yerel düzeyde yönetsel kapasiteyi arttıracak ve farklı yönetim aktörleri arasında eşgüdümü sağlayacak bir Kent Meclisi'nin oluşturulması,
- Kent Bilgi Sistemi ve Coğrafi Bilgi Sistemi'nin etkin kullanımının sağlanması,
- Pazara erişim ve kırsal-kentsel yerleşmeler arası ilişkilerin güçlendirilmesi açısından ulaşım ve iletişim altyapısının geliştirilmesi.

Yukarıda sıralanan stratejilerden bir kısmı daha somut gelişme hedeflerini bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle, beşeri ve kurumsal altyapının geliştirilmesi ve tarımsal gelişim-mekan ilişkisinin vurgulanması daha gerçekçi bir hedefler listesinin parçası olarak görülebilir. Bununla birlikte, doğal afet önceliklerinin gerektirdiği üst ölçek gelişme çerçevesinin içini dolduracak stratejilere yine bu aşamada da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bir anlamda, BİGEP'İ şekillendiren ana planlama yaklaşımının ve iktisadi gelişme mantığının içeriği ve öncelikleriyle ilgilidir. Bolu İl Gelişme Planı'nda ilin fiziksel sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal özellikleri temel alınarak, üç gelişme alternatifi vurgulanmıştır:

- Mevcut eğilimin sürmesi ve durağan büyüme,
- Kamu desteğinde yerel kaynaklara dayalı büyüme,
- Özel sektör öncülüğünde ve güçlü kamu desteğinde sürdürülebilir büyüme.

İlk alternatif, mevcut kaynaklardan atıl durumlarda olanların harekete geçirildiği ve iktisadi büyümeye dışardan bir müdahalenin olmadığı bir mevcut eğilim senaryosunu öngörmektedir. Bu senaryoda, kırsal ekonomilerde bir canlanma sağlanamadığından, kent merkezlerine yönelik göç baskısının süreceği vurgulanmıştır.

İkinci alternatif ise, kurumsal kapasitenin geliştirilmesiyle, kamu ve özel sektör kaynak tahsislerinin, yerel kaynaklara ve tarıma dayalı bölgesel gelişmeyi gerçekleştirdiği bir büyüme senaryosunu kurgulamaktadır.

Son alternatif ise, özellikle AB teknik ve mali desteği ve Türkiye'deki mali sistemin ve kamu yönetiminin iyileştirilmesi ile stratejik planlamaya dayalı sürdürülebilir bir gelişmenin gerçekleştirildiği daha gerçekçi ve güçlü bir gelişme senaryosunu bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte, senaryoda öngörülen "tarımsal sanayiinin gelişmesi, turistik tesislerin doluluk oranlarının artması, yatırım ikliminin oluşması ve ticaret sektörünün canlanması" gibi beklenen olumlu gelişmeler, sürdürülebilirlik vurgusunu taşımaktan çok, planda da belirtildiği gibi, il bünyesinde "yüksek gelişme hızı"ni gerçekleştirmeye dönük gelişmelerdir (DPT ve diğ., 2004a).

BOLU ALT BÖLGE GELİŞME STRATEJİLERİ VE DEPREME DUYARLILIK

BİGEP'de ana yönelimleri ve çerçeveyi şekillendiren, alt bölge gelişme stratejilerinin uygulama alanı, fiziki ve sosyo-iktisadi gelişme hedefleri açısından önemli eşikleri bünyesinde barındırmaktadır. Endüstriyel gelişmenin beşeri altyapısını hazırlayacak nitelikte bir emek havuzunun alt bölge ölçeğinde oluşmasının zaman sorunu yanında böyle bir gelişmenin depremselliği yüksek bir bölgede gerçekleştirilmeye çalışılması, sürdürülebilirlik çerçevesini zorlayan bir çözümleme alanı olarak ele alınmalıdır. Türkiye'de ulus devlet projesi içerisindeki endüstriyel ve ticari gelişme stratejisinin beklenmeyen ve planlanmayan bir sonucu olarak İstanbul-Izmit koridorundaki endüstriyel ve ticari yoğunlaşmanın, fay hatları boyunca teşvik edilmesi ve Bolu'nun böyle bir

gelişme koridoruna eklemleme çabası, depremelliğin bir alt bölge büyüme sorunsalı olarak ele alınmasının önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır. Şekil 1, 2 ve 3'te de görüleceği üzere, Doğu Marmara alt bölgesi, imalat sanayiinde toplam işyeri, yaratılan katma değer ve gelir değişkenleri açısından Türkiye'nin en gelişmiş bölgesidir. İstanbul ve Doğu Marmara alt bölgeleri, Türkiye'de imalat sanayiinde yaratılan katma değer için yaklaşık %50'lik payını birlikte temsil etmektedir (Şekil 2). Buna karşılık Bolu, aynı gelişme koridorunun dışında kalmakta ve imalat sanayi değişkenleri açısından Doğu Marmara alt bölgesinde alt sıralarda temsil edilmektedir. İl gelişme planının hazırlanma ve gereklilik mantığı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak, bu bildiriye aynı alt bölge içerisindeki iktisadi gelişmenin bölge içi yayılımı ve kompozisyonuna dönük bir çözümleme, depreme duyarlılığı, fiziki boyutlarının dışında yeni bir bakış açısıyla kavramsallaştırma denemesinin bir parçası olarak görülmelidir.

Bolu ili ve çevresi, depremellik açısından Türkiye'deki en riskli bölgelerden birisidir. Göynük, Seben ve Kıbrısçık ilçelerinin güney kesimleri dışındaki il arazisi, 1. deprem kuşağı içinde yer almaktadır (Şekil 4): "İl" de yapılaşma konusunu yakından ilgilendiren en önemli tektonik öge, Kuzey Anadolu fay kuşağıdır. Bingöl- Karlıova, Erzincan, Suşehri, Niksar ve Ladik üzerinden gelen bu fay kuşağı; Gerede-Yeniçağa-Karacasu- Abant hattı ile il arazisinin ortasından geçerek, Dokurcun yakınında Sakarya iline girer. Batıya doğru Marmara üzerinden Saros körfezine kadar uzanan bu ana fay kuşağının kollarından biri Akyazı'nın 5 km kadar güneyinde ana fayından ayrılıp doğuya doğru Karadere-Gölyaka-Efteni gölü, Düzce-Beydibi beldesi ve Kaynaşlı'dan geçerek, Bolu'nun 10 km kadar batısında Elmalık köyü yakınlarında sona erer.

Ana fay gibi bu kol da diri bir faydır ve 12 Kasım 1999 tarihinde 7,2 büyüklüğündeki Düzce depremini üretmiştir" (DPT ve diğ., 2004b: 71).

Bolu İl Gelişme Planı'nda çevre ve mekansal gelişmeyle ilgili öngörülerden bazıları, alt bölge iktisadi gelişim, mekansal gelişim ve depremellik ilişkisinin çözülmesi açısından önemlidir. 2010 yılı öngörülerinde, nüfus büyümesinin alt bölge ölçeğindeki muhtemel mekansal sonuçlarına ve kentsel yayılmaya dikkat çekilmektedir:

- Gerede-Yeniçağa-Bolu aksındaki nüfus yoğunluğu artışı, önemli çevre ve mekansal gelişme sorunlarına neden olacaktır.
- İl bütününde deprem riski az yerleşme alanlarının sınırlı olması nedeniyle, Bolu ovasında 5.000 hektara yakın tarım arazisi, konut yerleşimine açılacaktır.
- 2020 yılı öngörülerini, kentsel yayılmanın büyüyen boyutlarına ve azalan tarım alanlarına işaret etmektedir.
- Gerede-Yeniçağa-Bolu aksındaki nüfus birikiminin artışı, mekansal sorunları daha da artıracaktır.
- 1999 depreminin mekansal sonuçlarından biri olarak, az katlı ve ayrık nizam yapılaşmanın yaygınlaşması, konut yerleşimine açılacak tarım arazisinin büyüklüğünü 15.000 hektara çıkaracaktır (DPT ve diğ., 2004b).

2010 ve 2020 yılı öngörülerinin vurguladığı nokta, yüksek deprem riski altında bulunan ilde, kentsel yayılmanın kaçınılmaz olduğudur. Bununla birlikte, BİGEP'in amaçladığı, iktisadi yönden ağırlığı olan sektörlerle dayalı bir il gelişme stratejisi ve büyüme hedeflerinin de bu yayılmanın hız ve şiddetini arttıracacağı ifade edilebilir. Çünkü, bugüne kadar daha çok nüfus ihtiyaçlarının ve depremin şekillendirdiği alt bölge ve kent ölçeğindeki konut gelişimi, yeni sektörel gelişme hedeflerinin harekete geçireceği büyüme dinamiklerinin etkisi altına girecektir. Bu gelişim içerisinde, özellikle Bolu merkez için düşünülen, önemli idari, ticari ve sınai merkez işlevleri, Gerede-Yeniçağa-Bolu koridorundaki gelişmenin birikimsel hale gelmesine ve bu koridor boyunca ikinci derece yeni alt merkezlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Her iki hedef yılı için öngörülen yayılma ve gelişme sorunları, Türkiye'de özellikle İstanbul-Izmit gelişme koridorunda açık bir şekilde gözlemlenen, endüstriyel ve ticari büyümeyi fay hatları boyunca teşvik etmenin bir sonucu olarak görülebilir.

SONUÇ

BİGEP planının, alt bölge ölçeğindeki iktisadi ve mekansal gelişme ile ilgili hedefleri, stratejileri ve öngörülerini, üst ölçek gelişme kararları içerisinde depreme duyarlılık konusunun, bir vurgunun ötesinde ana planlama çerçevesini belirleyen bir içerikte ele alma gerekliliğine işaret etmektedir. İl gelişme planının çözümlenmesi, sürdürülebilir gelişme vurgusu içerisinde, kırsal kalkınma, var olan potansiyelleri kullanmada ve dinamikleri harekete geçirmede kurumsal kapasitenin ve beşeri altyapının geliştirilmesi, mekansal gelişmenin türdeşleşmesi ve alt bölge içi yayılımı, endüstriyel ve ticari gelişim gibi alt başlıkların içeriği, kentsel yayılma-sürdürülebilirlik karşılığı göz önüne alınarak yeniden ele alınmalıdır. Bu gereklilikte, deprenselliğin, bölge, alt bölge, il ve keht ölçeklerinde, bir fiziki planlama unsuru olmanın ötesindeki gelişmeyi yönlendirici ve belirleyici rolünün büyük payı vardır. 1999 Doğu Marmara ve Düzce depremlerinden sonra Bolu ili ve çevresindeki nüfus yapısındaki değişimler ve konut gelişimin izlediği seyir bu belirleyiciliği doğrular niteliktedir.

KAYNAKÇA

DİE, erişim: 23.08.2005. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına Göre Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Düzey 1): İş İstatistikleri, İmalat Sanayi Özet Tablosu, <http://www.die.gov.tr/duzey1/61d1.xls>

DİE, erişim: 23.08.2005. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına Göre Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Düzey 2): İş İstatistikleri, İmalat Sanayi Özet Tablosu, <http://www.die.gov.tr/duzey2/61d2.xls>

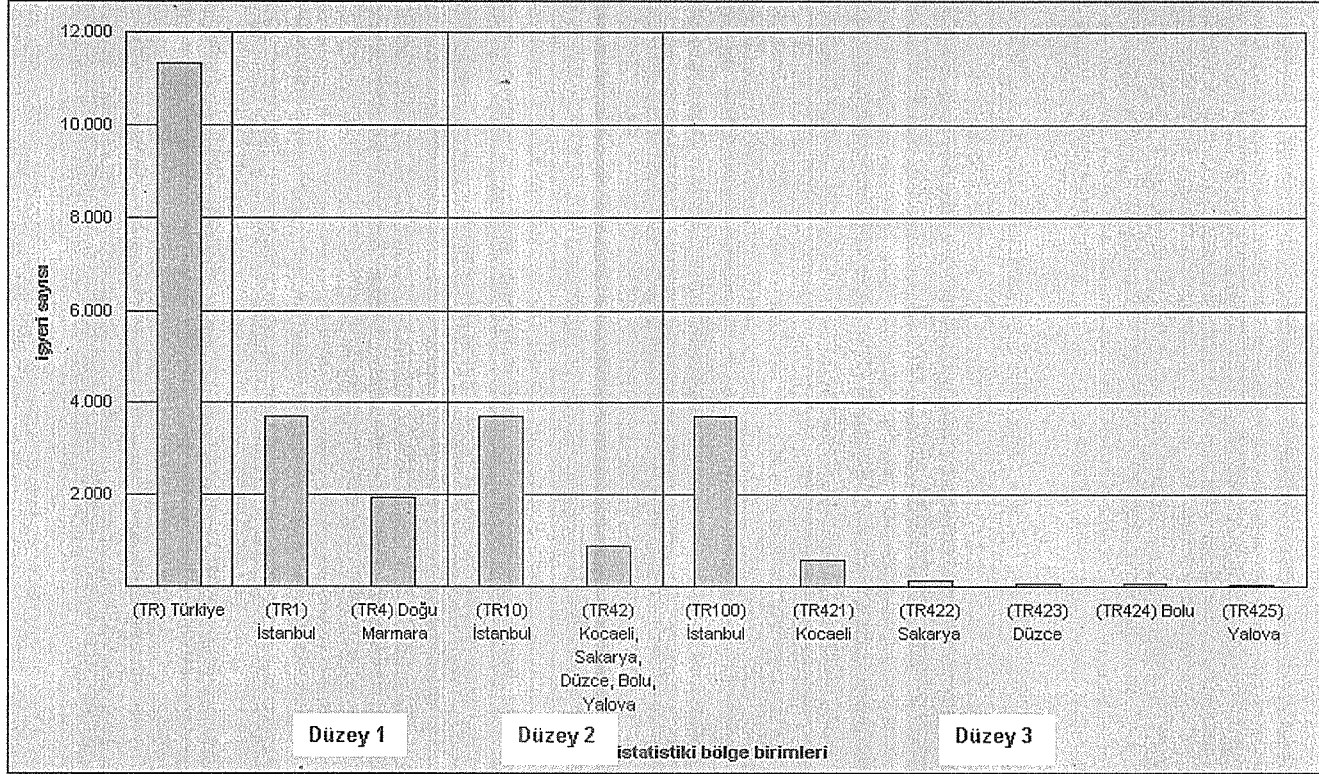
DİE, erişim: 23.08.2005. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına Göre Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Düzey 3): İş İstatistikleri, İmalat Sanayi Özet Tablosu, <http://www.die.gov.tr/nuts/61d3.xls>

DPT, Bolu Valiliği, Bolu Belediyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Bolu Ticaret ve Sanayi Odası, 2004a. Bolu İl Gelişme Planı (BİGEP): Ana Plan.

DPT, Bolu Valiliği, Bolu Belediyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Bolu Ticaret ve Sanayi Odası, 2004b. Bolu İl Gelişme Planı (BİGEP): Çevre ve Mekansal Yapı.

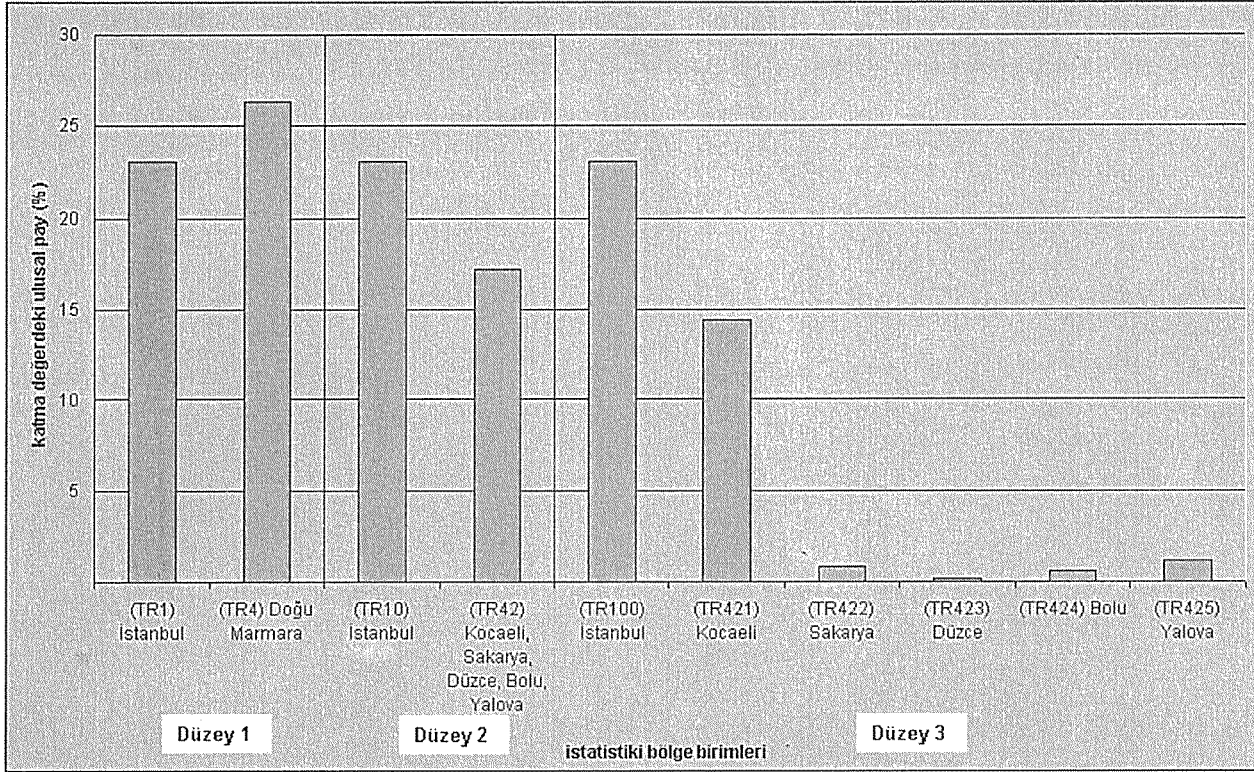
UN Department of Economic and Social Affairs, Division of Sustainable Development, erişim: 29.08.2005. Agenda 21: Chapter 7 Promoting Sustainable Human Settlement Development,

<http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21chapter7.htm>

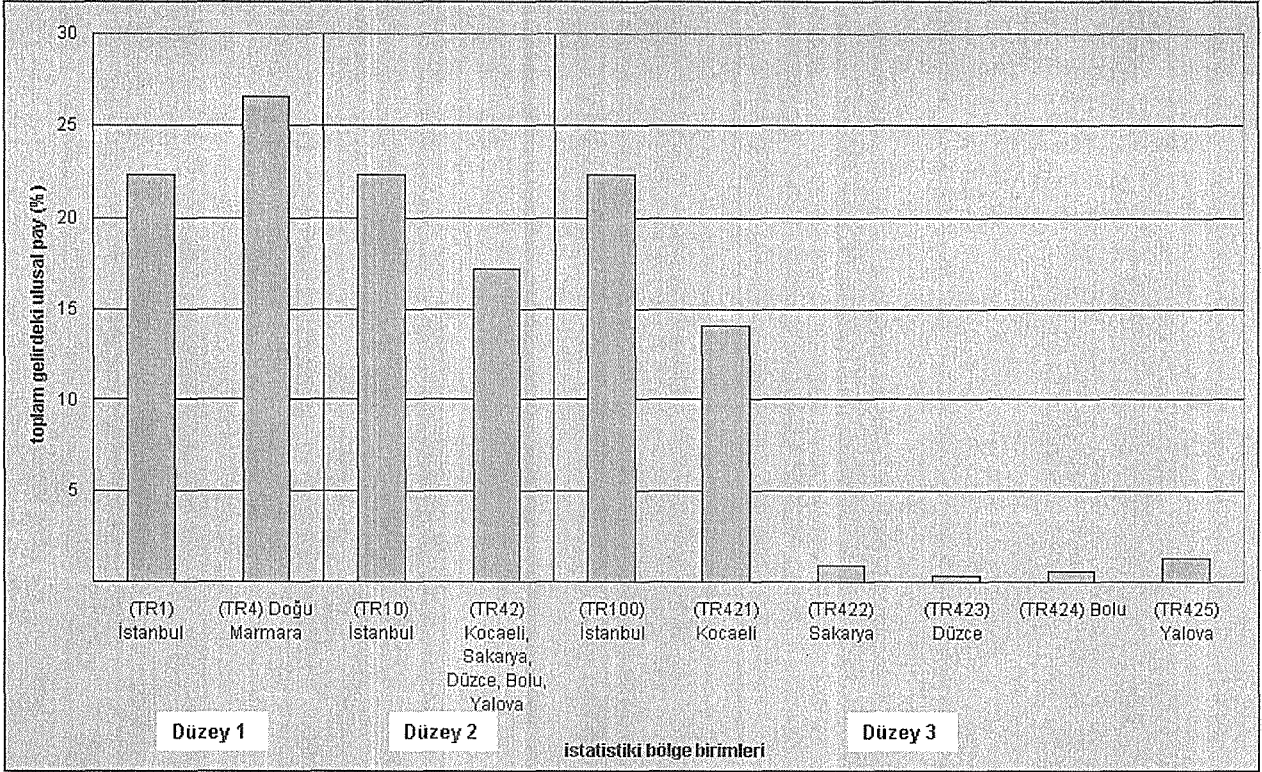
Şekil 1 İstatistiksel Bölge Birimlerine Göre, Türkiye'de, İmalat Sanayiinde İşyeri Sayısı (2001)

Kaynaklar: DİE (<http://www.die.gov.tr/duzey1/61d1.xls>), erişim: 23.08.2005, DİE (<http://www.die.gov.tr/duzey2/61d2.xls>), erişim: 23.08.2005 ve DİE (<http://www.die.gov.tr/nuts/61d3.xls>), erişim: 23.08.2005

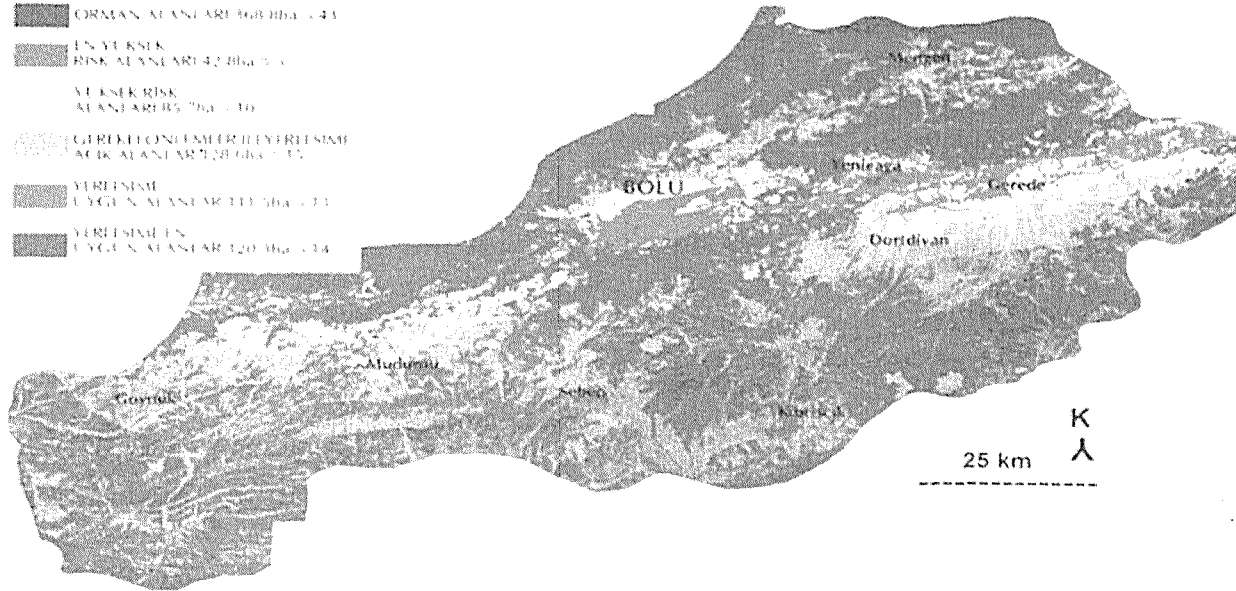
Şekil 2 İstatistikî Bölge Birimlerine Göre, Türkiye'de, İmalat Sanayiinde Katma Değer (Cari Fiyatlara Göre, 2001)

Kaynaklar: DİE (<http://www.die.gov.tr/duzey1/61d1.xls>), erişim: 23.08.2005, DİE (<http://www.die.gov.tr/duzey2/61d2.xls>), erişim: 23.08.2005 ve DİE (<http://www.die.gov.tr/nuts/61d3.xls>), erişim: 23.08.2005

Şekil 3. İstatistiksel Bölge Birimlerine Göre, Türkiye'de, İmalat Sanayiinde Toplam Gelir (Cari Fiyatlara Göre, 2001)

Kaynaklar: DİE (<http://www.die.gov.tr/duzey1/61d1.xls>), erişim: 23.08.2005, DİE (<http://www.die.gov.tr/duzey2/61d2.xls>), erişim: 23.08.2005 ve DİE (<http://www.die.gov.tr/nuts/61d3.xls>), erişim: 23.08.2005

Şekil 4 Bolu İl'inin Yapılaşmaya Uygunluk Açısından Çok Genelleştirilmiş Bir Haritası

Kaynak: DPT, Bolu Valiliği, Bolu Belediyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Bolu Ticaret ve Sanayi Odası, 2004a: 107

YABANCILARIN MÜLK EDİNMESİ VE YABANCI ORTA YAŞ ÜZERİ EMEKLİ GÖÇÜNÜN KIYI YERLEŞMELERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Özlem DÜNDAR*, Nilgün GÖRER TAMER*,
Fatma ERDOĞANARAS*, Ükü DUMAN*

Abstract

Retirement migration to the Mediterranean coastal settlements has been evaluated in tourism geography, migration and urbanization literatures within the perspective of spatial, social and economic impacts of globalization and restructuring of urban economy. Re-definition of economic space with the EU policies in the 1990s has given root to important transformations in the real-estate market in Turkey. As a result of extrovert policies facilitating the adjustment of market conditions, there has been an increasing demand of the foreigners especially the retirees, to the Turkish coastlands. Within this framework, Dalyan and Alanya are chosen as the research area. The results of the research is first retirement migration becoming an important factor shaping the economic, social and spatial structure of the settlements by first increasing pressure on the physical sprawl of the settled areas especially on agricultural land so becoming a danger for the sustainability of agricultural economic facilities. Secondly, an increasing demand in the real estate market has created a speculative environment eliminating the local citizens with the increase of prices. The demand being the prime factor of these results above mentioned has treated the urban identity.

Özet

Akdenizin kıyı yerleşmelerine yönelen emekli göçü, kent ekonomisinin yeniden yapılanması ve küreselleşmenin mekansal sosyal ve ekonomik etkileri bakışı açısı içinde turizm coğrafyası, göç ve kentleşme literatürlerinde değerlendirilmektedir. 1990'larda AB politikalarıyla yeniden tanımlanan ekonomik alan, Türkiye'deki emlak piyasasında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Dışa dönük politikaların bir sonucu olarak pazar koşullarının yeniden düzenlenmesi kolaylaşmış, yabancıların, özellikle de orta yaş üstü ve emeklilerin Türkiye kıyılarına talebinde bir artış olmuştur. Bu çerçevede Dalyan ve Alanya araştırma alanı olarak seçilmiştir. Araştırmanın sonuçlarından ilki emekli göçünün, yöneldiği

* Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

yerleşmelerin mekansal, sosyal ve ekonomik yapısını şekillendiren önemli bir faktör haline geldiği, dolayısıyla birinci olarak yerleşim alanlarının saçaklanmasında artan fiziksel baskılara yol açtığı, özellikle de kırsal alan üzerinde tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesinin önünde bir engel oluşturduğudur. İkinci olarak da, talep artışı sonucunda yükselen emlak fiyatları, emlak piyasasından yerel halkı dışlayan, spekülâtif bir çevre yarattığıdır. Yukarıdaki sonuçların en önemli faktörü olan talep, kent kimliğini tehdit etmektedir.

GİRİŞ

1990'lı yıllarda hızlanan ve özellikle Akdeniz kıyı yerleşimlerine yönelen emekli göçü turizm ve kentleşme literatürlerinde, küreselleşmenin etkisi ve kent ekonomisinin yeniden yapılanması konuları açısından değerlendirilmiştir (Müller, 2002). Bu değerlendirmede çıkış noktası 1980'lerle birlikte iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ile mülk piyasasının uluslararasılaşması ve mülkün küresel ölçekte ticari bir mal haline gelmesidir (Magalhaes 2001, Kaltenborn, 1998 içinde Müller, 2002). Kritiz ve Zlotnik'e göre (1992, Williams ve diğ., 2000):

modern dünyanın artan bağımsızlığı, teknolojideki devrimsel değişimler ve bu yüzyılın getirdiği gelişme düzeyi uluslararası sınırlar dışında farklı ve karmaşık nüfus hareketleri doğurmaktadır...

Hines (2001) ise iletişim teknolojisinin artan etkisini şu şekilde tanımlamaktadır:

Medyada her geçen gün daha fazla konut bilgisi yer alıyor, daha fazla konut ürünü internette pazarlanıyor, konuta ilişkin her konuda - kiralar, fiyatlar, yapım maliyetleri, vb.- hakkında her gün daha fazla elektronik posta kullanılıyor.

Munt (1994, Gustafson, 2002) ise konuyu başka bir açıdan değerlendirmekte ve uzun mesafeli seyahatler için artan ekonomik kaynaklar ve gelişen olanaklarla birlikte turizmin çağdaş batı toplumunun özellikle de orta sınıfın, sınıf kavgasında önemli bir girdi olduğuna değinmektedir. Böylece bugünün toplumunda yeni, uluslararası yaşam biçimlerinin gelişmesi ile artan insan hareketi ve göç önemli yer tutmaktadır (Castles and Miller, 1998, Pries, 1999 içinde Gustafson, 2002).

Göç araştırmacıları emekli göçü ile turizm arasındaki ilişkiyi ve uluslararası hareketlilikte geçerli olan sosyal ilişkilerin değişen boyutunu incelemektedir (Williams ve diğ., 2000).

Williams ve diğ. (1997) aslında yeni bir olgu olan büyük ölçekli uluslararası emekli göçünün gelişiminde dört neden tanımlamaktadır. Bunlar artan ömür, yasal emeklilik yaşının düşmesi, gelir artışı, değişen hareketliliğin yabancı ülkelerde yaşam hakkında daha çok bilgi ve deneyim getirmesidir.

Ayrıca yine Williams ve diğ. (2000) tekrarlayan tatil ziyaretlerinin genellikle bir tatil evi satın alınması ile mevsimsel ve sürekli göç için atlama taşı olduğunu vurgulamaktadır. Aslında göç tek bir olay olmaktan öte, tatil ziyaretlerinden mevsimsel ziyaretlere ve yerleşmeye kadar uzanan bir süreç olarak gelişmekte, çoğunluk sürekli yerleşmeden önce bir ikinci konut sahibi olmayı tercih etmektedir. Bu süreçte mevsimsel göçerler ise kendi ülkelerinde geçirdikleri dönem farklılıkları ile çeşitlilik göstermektedir (Williams, ve diğ., 1997). Böylece turist olarak kazanılan geçmiş deneyimler ve bir yerin çeşitli kereler ziyaret edilmesi ile gelişen sadakat ,Kuzey Avrupalıları Güney Avrupaya çeken önemli etkenler olarak belirlemektedir (Rodríguez, 2001).

Bu bağlamda Karen O'Reilley (1995, içinde Williams, 2000) yerleşme ile, ziyaret ve göç arasında gri bir alan tanımlamakta ve Costa del Sol'daki İngiliz nüfus üzerine yaptığı araştırmaya dayanarak göçerlerin kaldıkları süreye göre dörtlü bir tipoloji geliştirmektedir:

1. Ekspatriatlar: Kalıcı olarak göçenler, bir emlak sahibi olabilirler, geri dönmeyi hiç düşünmezler.
2. Yerleşikler: Konut, oryantasyon ve yasal statü açısından yerleşikler, ancak 2-5 aylarını kendi ülkelerinde geçirirler.
3. Mevsimsel ziyaretçiler: Kendi ülkelerinde yaşarlar, ancak her yıl 2-6 aylığına bu ülkeye gelirler.
4. Geri dönenler: Genellikle ikinci konut sahibidirler.

Bununla birlikte emekli göçüne ivme kazandıran faktörler iklim, turizm altyapısı, kırsal alanların çekiciliği ve ucuz yaşam ve geceleme olanakları gibi (Williams, ve diğ., 1997, 2000) boş vakit ve eğlenceye ilişkin 'dışsal' faktörlerdir (Rodriguez, 2001). Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin zayıf para piyasaları, yatırımcıları bu tür ülkelere çekmekte (Hines, 2001), satın alınan emlak kısa süre içerisinde getireceği değer artışı ile bir yatırım aracı olarak görülmeye başlamaktadır. Bu noktada emlakçıların piyasayı belli bölgelere ve kentlere çekmekteki artan rolü de önem kazanmakta (Hoggart and Buller, 1992 içinde Williams ve diğ., 1997), bu olgu artan emlakçı sayısı ile kendisini göstermektedir.

Aslında genel olarak değerlendirildiğinde uluslararası emlak piyasasının oluşumu, küreselleşme ve ulusal ekonomilerin Avrupa Birliğine entegre olmasının bir ürünü olarak görülmektedir. Her iki gelişim de yukarıda açıklanan faktörlere bağlı olarak kuvvetli bir kullanıcı talebi ve emlak üzerinde artan yatırımcı talebi getirmektedir. Arz yönünden değerlendirildiğinde ise yerel pazarlar içsel yapılarında uluslararası çıkarlar doğrultusunda nicel ve nitel dönüşümler geçirerek bu süreci desteklemektedir. Bu gelişimin net sonucu ise, şube açarak, şirket evlilikleri ya da yerel firmalarla ilişki kurma yolu ile artan emlakçı sayısı ve emlak danışma firmalarıdır. Magalhaes (2001) bu gelişimde etken olan süreçleri şu şekilde tanımlamaktadır:

İlk önce emlak danışmanlık firmaları büyük uluslararası anonim şirketlerden gelen artan talepten faydalanmak üzere ülke sınırları dışında gelişmeye başladılar... bu beklentileri karşılamak üzere ... finans piyasaları arasında sınırların azaltılması ve sonuçta finansal akımların küreselleşmesi, yatırım yolları için küresel araştırmaları başlattı. Bu gelişmelere bağlı olarak finans ve emlak piyasaları arasında artan entegrasyon yerel piyasalarda emlağa dayalı servislerde rekabet baskısı yarattı. Son olarak bazı danışmanlık firmaları seçilen bölgelerde emlak piyasalarına yöneldi.

Bu noktada katı yerel piyasaların daha esnek, açık ve dinamik bir yapı kazanarak yeniden oluşumu ve böylece uluslararası emlak çıkarları doğrultusunda olgunlaşması son derece önem kazanmaktadır. Bu sürecin dinamikleri uluslararası piyasalarda söz sahibi olanlar, danışmanlık firmaları tarafından yönlendirilen tamamlayıcılar (yürürlükte olan piyasa mekanizmaları ve emlağa dayalı servis gelenekleri) ve yerel kurumsal yapının kısıtlılıkları ve olanakları olarak şekillenmektedir (Magalhaes, 2001). Ayrıca küreselleşme sürecinde politik reformlar ve Avrupa Birliği entegrasyon politikaları ile idari reformlar yerel ekonomide uluslararası emlak yatırım olanaklarının gelişiminde etken olmaktadır. Bu bağlamda yabancı firmaların çalışma koşulları, emlak sahipliği, plan izinleri, nakit kontrolü ve karın memleketine iadesi, uluslararası emlak yatırımını etkileyen belki de en önemli konular olarak şekillenmektedir. Ancak çevreci grupların planlama sürecine güçlü etkisi ile oluşan belirsizlikler, güçlü bir koruma politikası, karmaşık bürokrasi ve kurallar yatırımcı için önde gelen risk faktörleridir (Keivani, ve diğ., 2001).

Göç araştırmacıları bu hareketi söz konusu grup özellikleri ile de açıklamaktadır. Rodriguez (2001) bu grubu tanımlayan dört özellik tanımlamaktadır:

1. somut bir insan grubunu ele alıyor (emekliler, yaşlılar).

2. farklı hareketlilik davranışları seriliyor (kalıcı göç, geçici göç ya da basitçe hareketlilik).
3. bireysel temelde (boş zamanı değerlendirmede memnuniyet) ve ekonomik boyutta (tüketim, emlak piyasaları ve servisler açısından) turist motivasyonu gösteriyor.
4. çevresel etkiler yaratıyor.

Ayrıca yine göç araştırmacıları göçerlerin yerel topluluğa entegrasyonu üzerinde de durmakta ve bunun genellikle yıllarla artmakta olduğunu ancak yerel halk ile ilişkide boyut ve sıklık, merak, dil farklılıkları, yaş, tercihler ve eğitim düzeyi gibi pek çok faktörün etkili olduğunu vurgulamaktadır (Müller, 2002). Gerçekte entegrasyon bir gereklilik değil, bireysel tercih olsa da (Gustafson, 2002) çoğu yabancı hoşnut olmadıkları halde bile yerel adetleri kabul etmeleri ve yerel koşulları değiştirmeye çalışmayıp uyum sağlamaları gerektiğini savunmaktadır. Entegrasyonun en belirgin göstergesi yoğun göçer nüfus barındıran alanlarda gelişen göçer-yerel nüfus altyapısıdır (İngiliz, Alman dernekleri, klüpleri, gazeteler, radyo ve televizyon) (Gustafson, 2002). Diğer taraftan belki de topluluklarının genişlemesi yada yerel nüfustan açıkça sınıf, statü, değerler, davranış biçimleri ve yaklaşım açısından farklı olmaları nedeniyle (Jaakson, 1986 Casado-Diaz, 1999 içinde), hem yeni gelenler hem de yerel yerleşikler bu topluluğu elit bir grup olarak tanımaktadır. Bunda yabancıların sıklıkla kapalı bir yaşam sürmelerinin önemli bir etkisi vardır. Bu tür aşırı polarizasyonun sadece ekonomik değil kültürel ve politik etkileri olacaktır (Williams ve diğ. 1997).

Göç araştırmacılarının dışında, beklenmeyen oranlarda artan bu eğilimin yerel nüfusu nasıl etkileyeceği turizm araştırmacıları ve kent plancıları açısından da önemini artırmaktadır. Tomljenovic ve Faulkner (2000) turizmin sosyo-kültürel etkilerini farklı insan ve kültürlerle karışarak zenginleşme gibi pozitif değişimlerden, değerler sisteminin yada geleneksel yaşam biçiminin bozulması gibi negative değişimlere iki yönlü ele almaktadır. Yerleşikler sıklıkla turizmi negatif sosyal sonuçları olan bir olgu olarak algılamakla birlikte çoğunluk ekonomik faydalarının sosyal maliyetleri karşıladığı görüşündedir (King, ve diğ., 1993 in Tomljenovic ve Faulkner 2000). Maslow'a göre (1970 içinde Tomljenovic ve Faulkner 2000), sosyal etkiler üst-düzey ihtiyaçlar içinde işlemekte, oysa ekonomik faydalar daha merkezi ve dominant, alt-düzey ihtiyaçlardan beslenmektedir. Bu nedenle yerleşikler genellikle turizmin herhangi bir türünü bazı negatif sosyal sonuçları olsa da, desteklemektedir.

Ayrıca artan yaşlı nüfus yaşlılara servis sağlayan bir ekonominin de gelişimini sağlarken, artan konut talebi daha az gelişmiş bölgelerden inşaat sektöründe çalışabilir nüfus çekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde süreç tüm kent ekonomisinde ve konut piyasasında etken olmaktadır (Rodriguez, 2001). Müller (2002) bu gelişimin kent yaşamındaki etkilerini şu şekilde tanımlamaktadır:

yeni gelenlerin talebi fiyat düzeylerini artırabilir, suçları çekebilir ve geleneksel pratikleri sorgulayabilir. Pek çok yerleşimde yeni gelenler daha ucuz konut stoğu için yerel yerleşiklerle rekabete girer. Sınırlı arz artan talep ile birlikte, yerel konut fiyatlarını artırmakta ve düşük gelirli yerel yerleşikler için önemli problemler yaratmaktadır (Shucksmith, 1983 içinde Casado-Diaz, 1999).

Benzer düzenlemelerin küreselleşme ve AB entegrasyon politikaları sürecinde diğer ülkelerde de emlak piyasasını etkilediği görülmektedir. Ancak yabancılarla mülk satış sürecinin etkileri, ülkeler hatta kentler arasında sosyal, ekonomik ve kurumsal yapılarına göre değişiklik göstermektedir. Genel olan *hareketlenen emlak piyasası ile artan emlak fiyatlarının, kent çeperinde ve çoğunlukla tarım alanlarında yapılaşma baskısını artırmasıdır. Böylece tarımsal aktiviteler kırsal alanlardan zorunlu olarak elimine*

edilmekte, konut talebi kentsel yerleşmelerde artmakta ve bu oluşumlar kentsel yayılma ve artan yoğunluklara neden olmaktadır.

TÜRKİYE'DE YABANCILARA MÜLK SATIŞININ ÖZELLİKLERİ VE COĞRAFİ DAĞILIMI¹

Son yıllarda yabancılar artan oranlarda Türkiye'de ve özellikle kıyı yerleşimlerinde mülk edinmektedir. Bu artışın nedenlerinin başında, turizm sektörünün çok daha önceden geliştiği Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerindeki mülk fiyatlarının aşırı değer kazanması sonucunda bu ülkelere yönelen orta yaş üzeri emekli göçünün yönünü paranın satın alma gücünün daha zayıf olduğu ülke ekonomilerine doğru değiştirmiş olması gelmektedir. Avrupa Birliğinin ortak para birimine geçmesi sonucunda emekliler için özellikle günlük yaşam maliyetinin yükselmesi de bu göç üzerinde etkili olmuştur. Özellikle 1980 sonrası Türkiye'de izlenen ekonomik politikaların sonucunda Türk parasının değer kaybetmesi görece olarak mülk değerlerinin ve yabancılar için yaşamın Türkiye'de daha ucuz olmasını sağlamıştır. Bu durum, yatırımcıları Türk emlak piyasasına yönlendiren diğer bir çekim unsuru olmuştur.

Yukarıda sıralanan faktörlerin yanı sıra yabancıların Türkiye'de mülk edinmesi sürecini kolaylaştıran ve serbestlik getiren yasal ve kurumsal düzenlemelerin de emlak piyasasının küreselleşmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Bunlar 2003 yılında yabancıların köy yerleşmelerinden emlak edinmesini engelleyen 442 sayılı köy kanununun 87. maddesinin iptali, Yabancı Sermayeyi destekleme yasası, 2634 sayılı Turizm Teşvik yasası ve 2644 sayılı Tapu yasasında yapılan düzenlemeler gibi 1980'lerle birlikte gelişen ekonomik politikalara dayalı yabancı sermayenin desteklenmesi adına yapılan düzenlemeleri içermektedir.

Yapılan araştırmalar Türkiye'de emlak edinen yabancıların % 84'ünün piyasaya 1980'den sonra girmiş olduğunu göstermektedir. 1980 ile Nisan 2004 arasında yabancılar yapılan emlak satışları, hepsi kıyı alanlarında olmak üzere, 9 kentte yoğunlaşmakta ve toplam satışların % 87'sini oluşturmaktadır. Bu kentler içinde İstanbul başta gelirken bunu Antalya, Bursa, İzmir, Muğla, Aydın, Hatay, Mersin ve Balıkesir izlemektedir. Ancak Antalya ve Muğla illerindeki satışlar, 1995 yılından sonra aşırı bir artış göstermektedir (Şekil 1).

Bu dönemde 58 farklı ülkeden yabancıların Türkiye'de mülk edindiği görülmektedir. Bunların içinde 9 ülke (Almanya, Yunanistan, İngiltere, Hollanda, Suriye, KKTC, ABD, Avusturya ve İtalya) toplam satışların % 91'i ile önde gelmektedir. Bu ülkelerden göç eden yabancılar toplam arazi sayısının % 93'üne, üzerinde konutu ile birlikte toplam arazilerin % 89'una ve konut birimlerinin % 91'ine sahiptir.

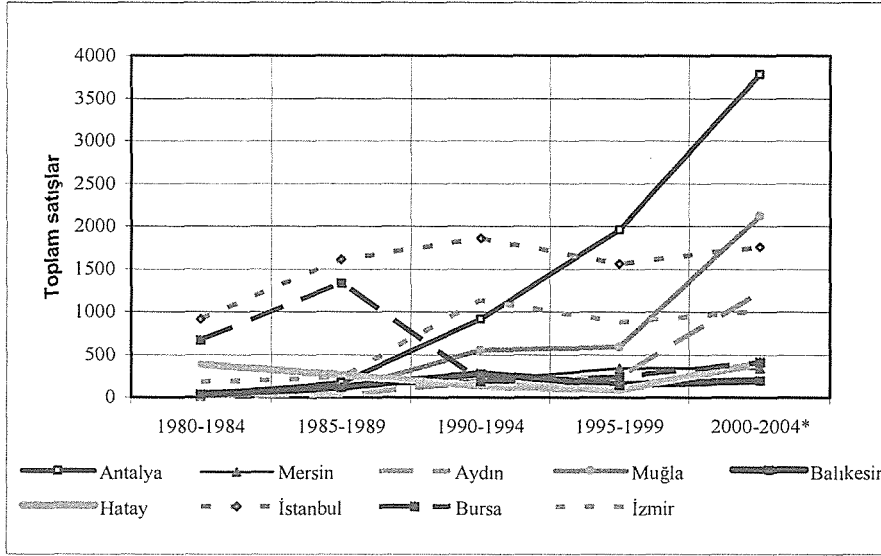
Toplam arazi sayısının % 44'ü Yunanlılar, % 24'ü Almanlar, % 10'u ise Suriyeliler tarafından alınmıştır. Ancak toplam alanın % 91'i Suriyelilerin eline geçerken, bunu % 3 ile Almanlar ve % 2 ile Yunanlılar izlemektedir.

Konut ile birlikte arazi talebine bakıldığında ise % 37 ile Yunanlılar ilk sırayı alırken, onları % 23 ile Almanlar ve % 11 ile İngilizler izlemektedir. Bu grupta toplam alanın % 30'unu Almanlar, % 17'sini İngilizler ve % 15'ini Yunanlılar sahiplenmiştir.

Konut birimi açısından incelendiğinde % 37 Almanlar, % 24 Yunanlılar ve % 14 ile İngilizler ilk sırayı almaktadır. Toplam mülklerin büyüklüğü açısından ilk sırada % 39 ile

1 Bu bölüm, bildirinin yazarları tarafından 2004 yılında 11. Bölge Bilim Kongresinde sundukları "Türkiye'de Yabancı Gerçek Kişilere Mülk Satışlarının Niceliksel, Niteliksel ve Mekansal Boyutlarıyla Değerlendirilmesi" başlıklı makaleden konunun Türkiye genelinde önemini vurgulamak üzere özetlenmiştir.

Almanlar gelirirken, onları % 22 ile İngilizler, % 8 ile Yunanlılar ve yine % 8 ile Hollandalılar izlemektedir.

Şekil 1. Yasal Değişikliklerin En Çok Yabancılara Mülk Satılan İller Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı, 1980-2004(nisan) verilerinden düzenlenmiştir.

Kıyısı olan ve kıyısı olmayan illerde yabancı gerçek kişilerin mülk edinme davranışlarının nedenlerinin ve niteliklerinin farklılaştığı görülmektedir. Kıyı yerleşmelerinde daha çok turizm potansiyeli ve doğal güzellikler yabancıların mülk edinme sürecinde etkin rol oynarken, iç kesimlerdeki illerde genellikle tarihsel kökenlerin daha ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte Bursa, İstanbul ve İzmir gibi kıyı illerinde ayrıca tarihsel kökene dayalı bir mülk edinme sürecinin de etkin olduğu izlenmektedir.

Kıyı ve iç kesimlerdeki mülk edinme süreçlerinin nedenlerinin yanı sıra, edinilen mülkün niteliklerinin de oldukça farklılaştığı görülmektedir. Genelde kıyısı olan illerde (Hatay ve Bursa illeri dışında) talebin ağırlıkla bağımsız bölümler üzerinde yoğunlaştığı ve ikinci derecede arsaya talebin olduğu görülürken, kıyısı olmayan illerde (Ankara ve Nevşehir illeri dışında) çok büyük bir oranda bu talebin arsa üzerinde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Kıyısı olmayan illerde bağımsız bölüme talep ikinci sırada gelmektedir.

Diğer bir farklılık, ortalama arsa büyüklüğünde gözlenmektedir. İç kesimlerdeki illerde ortalama arsa büyüklüklerinin kıyı illerine oranla oldukça büyük olduğu görülmektedir (bkz. Tablo.1). Kıyı ve iç bölgelerdeki illerde mülk edinme sürecindeki bir önemli farklılık da, kişi başına düşen ortalama mülk sayısıdır. İç kesimlerdeki illerde bir kişinin birden fazla mülk edindiği izlenirken, kıyı illerinde (Hatay dışında) bu oran 1,00 civarındadır.

İç kesimlerdeki illerde ihtiyacın ötesinde mülk edinme durumu söz konusu iken, turizmin ön plana çıktığı Antalya, Muğla ve Aydın illerinde kişi başına edinilen mülk sayısının birin altında olması nedeniyle bu illerde ortaklıklar yoluyla mülk edinildiği söylenebilir (bkz. Tablo.1).

Tablo 1. En çok Yabancıya Mülk satışının Olduğu İllerdeki Arsa Niteliğindeki Mülkün Ortalama Büyüklüğü ve Kişi Başına Düşen Mülk sayısı

	İller	Arsa m ²	Arsa sayısı	Ortalama arsa büyüklüğü m ²	Taşınmaz sayısı	Kişi Sayısı	Ortalama
Kıyısı olan iller	Antalya	1 025 787	784	1308	1 025 787	8 625	0,77
	Aydın	351 692	210	1674	1 671	2 012	0,83
	Balıkesir	448 677	246	1823	779	715	1,08
	Bursa	1 502 753	2 471	608	4 037	5 269	0,80
	Hatay	49 785 835	1 030	4 8335	1 228	699	1,70
	İstanbul	736 934	1 226	601	6 819	6 475	1,05
	İzmir	611 226	1 170	1377	3 378	3 233	1,04
	Mersin	356 216	220	1619	997	944	1,05
Kıyısı olmayan iller	Muğla	1 619 333	943	1717	3 284	4 073	0,80
	Ankara	250 549	230	1089	635	433	1,5
	Gaziantep	5 828 431	142	41 045	172	86	2,00
	Kilis	104 205 309	309	337 234	311	95	3,27
	Manisa	752 911	372	2 023	562	444	1,30
	Mardin	4 658 477	60	77 641	84	42	2,00
	Nevşehir	20 634	26	793	165	134	1,20

Kaynak: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı, 1980-2004(nisan) verilerinden düzenlenmiştir.

En çok mülk satılan illerde mülk edinen yabancıların uyruklarına göre çeşitlenme durumu saptanan farklılıklardan bir diğeridir. Mülk edinen yabancıların uyrukları, kıyı illerinde çeşitlilik gösterirken (ortalama 28 farklı ülkeden yabancılar mülk edinmiştir) kıyısı olmayan illerde mülk edinme sürecinde birkaç ülkenin etkin olduğu görülmektedir.

En çok yabancıların talep ettiği dokuz ilin ilçelerine bakıldığında, Antalya ilinin Alanya ilçesi öne çıkmaktadır. 1980-2004 dönemi içinde ilçede toplam 4317 taşınmazın satışı yapılmıştır. Bu dönemde 1000 taşınmazın üzerinde satışın gerçekleştiği ilçeler dikkate alındığında Alanya ilçesini, 2187 taşınmaz ile Bursa'nın Yıldırım ilçesi, 1341 taşınmaz ile İstanbul'un Küçükçekmece ilçesi, 1218 taşınmaz ile Muğla'nın Fethiye ilçesi, 1179 taşınmaz ile Bursa'nın Osmangazi ilçesi ve 1069 taşınmaz ile Antalya Merkez ilçe izlemektedir (bkz. Ek.1).

İlçe düzeyinde mülk edinme bakıldığında, karşımıza çıkan bir diğer önemli nokta ise, yabancı gerçek kişilerin mülk edindikleri yerlerin, turizm potansiyelinin yüksek olduğu yerleşmeler olduğudur. Alanya, Fethiye, Antalya Merkez, Kuşadası, Didim, Bodrum, Marmaris, Kaş, Manavgat, Çeşme, Ayvalık ilçeleri bu anlamda sıralanabilir (bkz. Ek 1).

Bu çalışmada amaç yabancılarla mülk satışının emlak piyasası ile fiziksel ve sosyal mekana etkilerinin incelenmesidir. Çalışmada Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı, 1980-2004(nisan) verilerinin değerlendirilmesi ile yabancıların emlak talebinin profili ve mekansal yönelimi saptanmıştır. Bu saptama çerçevesinde talebin en yoğun olduğu yerler örneklem alan olarak seçilmiştir. Bu araştırma temelde Dalyan ve Alanya'da yapılan alan çalışmasında elde edilen bilgi ve gözlemlere dayanmaktadır. Bu bilgiler belediye inşaat ruhsatları, yapı kullanma izin belgeleri ile ilçe tapu kayıtları, emlakçılara yapılan anketler, mülk edinmiş yabancılar ve yöre halkı ile yerel kurum ve kuruluşlarla (belediye, kaymakamlık, emniyet müdürlüğü, ticaret odası, muhtarlar) yapılan görüşmelerden ve arazi kullanım tespit çalışmalarından elde edilmiştir.

YABANCILARIN MÜLK EDİNME SÜRECİNİN ETKİLERİ:DALYAN VE ALANYA ÖRNEKLERİ

Dalyan ve Alanya örneklerinde mülk edinen yabancıların büyük bir çoğunluğunun orta yaş ve üstünde olması ve bir bölümün yılın büyük bir kısmını bu yerleşmelerde geçirek yerleşik statüsü kazanması ile mülk satışlarının etkileri, sadece emlak piyasası ve fiziksel çevre ile sınırlı kalmamıştır. Kentteki sosyal yaşam, kent ekonomisi ve kent yönetimi de doğrudan etkilenen diğer alanlar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmada etkiler emlak piyasasına, kentsel ve kırsal alanlara, sosyal ve ekonomik yapıya olmak üzere üç ana başlık altında özetlenmiştir.

Emlak Piyasasına Etkileri

2003 yılında yabancıların Türkiye’de mülk edinme sürecini kolaylaştıran ve kırsal alanda mülk edinmesinin yolunu açan yasal düzenlemeden sonra, kıyı yerleşmeleri ağırlıklı olmak üzere emlak piyasası ve inşaat sektörü hareketlenmiştir.

Dalyan’da 2000-2004 (haziran) tarihleri arasında toplam 334 adet inşaat ruhsatı verilmiştir. Bu dönemde konut kullanımı amaçlı inşaat ruhsatlarının % 5,6’sı yabancı kişilere verilmiştir.

Alanya’da yabancılarla yapılan satışlar tapu kayıtları üzerinden değerlendirildiğinde, son beş yılda (2000-2004) tüm satışlar içindeki payının %12,4 olduğu görülmektedir. 1999 yılında yabancılarla yapılan satışların payı %6,28 iken 2004 yılı itibarıyla satışların payı %23,73 olmuştur (bkz.Tablo 2.)

Tablo 2. Alanya İlçe Tapu Müdürlüğü’nün 1999-2004 Yılları Arasında Yabancılarla Yaptığı Satış İşlemleri

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türk satıcıdan Yabancıya	222	187	219	352	588	946
Yabancıdan Yabancıya	28	45	43	62	99	130
Toplam yabancıya satış	250	232	262	414	687	1076
Tüm satışlar toplamı	3980	4989	4037	3577	4385	4534
Tüm satışlar içindeki Yüzdesi	%6,28	%4,65	%6,49	%11,57	%15,67	%23,73

Artan talep emlak piyasasında fiyatların normal değerinin oldukça üzerine çıkarmaktadır. Yapılan çalışmalarda son birkaç yılda emlak fiyatlarının 10-15 kat daha değerlendiği saptanmıştır. Alım gücü Türklere göre oldukça yüksek olan Alman, İngiliz ve Hollandalıların bu artan fiyatları kolaylıkla ödeyebildikleri ancak fiyatların yerel halkın alım gücünün çok üstünde oluşmasının sonucunda emlak piyasası sadece yabancılarla yönelmektedir. Dalyan’da emlak firmalarının arasında sadece Türklere satış yapan emlakçı bulunmazken satışlarının %50’sinden fazlasını Türklere satan yalnızca bir firma bulunmaktadır. Bu durum Alanya örneğinde, sadece Türklere satış yapanların oranı %4 ve satışlarının %50’sinden fazlasını Türklere yapan emlak firmalarının oranı %11’dir. Alanya’da emlakçıların %65’i satışlarının %80 ve üstünü yabancılarla yaptıklarını belirtirken satışların tamamını yabancılarla yapan firmaların oranı %40’ı bulmaktadır².

Yukarıda belirtilen değişim emlak piyasasının sunum olarak daha çok yabancılarla yöneldiğini göstermektedir. Dolayısıyla piyasada oluşan yüksek fiyatların yerleşik halk tarafından karşılanmadığı, bu süreç içerisinde yerleşik halkın emlak piyasasından dışlandığı görülmektedir.

2 Dalyan’da 21, Alanya’da 47 emlak firması ile görüşme yapılmıştır.

Artan emlak talebiyle birlikte, emlak sektöründe yabancılarında önemli oranda emlak satışı yaptıkları, özellikle bu satışların kendi ülke vatandaşlarına olduğu görülmektedir. 2000-2004 yılları arasında yabancıdan yabancıya satışların oranı %14'tür (bkz. tablo 3).

1999 yılı baz alındığında emlak piyasasındaki satışların ve el değiştirme işlemlerinin artışında yasal düzenlenme ile paralellik gösterdiğini son iki yıl içerisindeki değişim değerlerine referasla söyleyebiliriz (bkz. Tablo 4).

Tablo 4- Alanya İlçesi'nde Yabancı Gerçek Kişilere Yapılan Mülk Satışları (1999-2004)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türk satıcıdan Yabancıya	% 100,00	% 84,23	% 98,65	% 158,56	% 264,86	% 426,13
Yabancıdan Yabancıya	% 100,00	% 160,71	% 153,57	% 221,43	% 353,57	% 464,29
Yabancıdan Türk alıcıya	% 100,00	% 125,00	% 117,50	% 222,50	% 197,50	% 220,00
Toplam Satış	% 100,00	% 127,03	% 139,19	% 226,58	% 345,05	% 524,32

(1999:100)

Emlak piyasasındaki bu hareket ilk aşamada el değiştirme sürecindeki araçların sayısını ve niteliğini önemli ölçüde değiştirmiştir. Yabancıların Türkiye'de mülk edinme talebinin artışı ile emlakçı sayısında birkaç yıl içinde bir patlama olduğu ve Dalyan'da yapılan çalışmada 2003 yılına kadar 2-3 ü geçmeyen emlakçı sayısının iki yıl içinde yirmiyi geçtiği belirtilmiştir. Emlak piyasasının küreselleşmesi ile emlakçıların geleneksel rollerinde ve kurdukları satış ilişkilerinde de önemli değişimler izlenmektedir. Diğer emlakçılarla kurdukları ilişkilere göre bağımsız olarak çalışanlar, bölge içinde ve bölge dışındaki yerel emlak ofisleri ile bağlantılı çalışanlar, enformel satıcılar³ ile bağlantılı çalışanlar, yabancı eleman veya evlilik yoluyla yabancı bir ortağı olanlar, inşaat şirketleri ile bağlantılı olanlar, yurt dışındaki yabancı emlak firmaları ile bağlantılı ve yurt dışındaki uluslararası bir emlak firmasının şubesi konumunda çalışanlar olarak çeşitlenmektedir. Emlak piyasasının küreselleşmesi emlak firmalarının bu piyasadan daha fazla pay alabilmek için başka firmalar ile bağlantılar kurmaya zorlamaktadır. Alanya örneğinde, emlak piyasasında enformel çalışan grubun azaldığı, satışların emlakçılar aracılığı ile yapıldığı görülmektedir. Özellikle firmaların satıştaki aracılık dışında arsanın elde edilmesi, projelendirilmesi, inşaat sürecinin tamamlanması, konutların pazarlanması ve satış sonrası hizmetleri de üstlenen örgütlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Emlak firmalarının üstlendiği satış sonrası hizmetler "melek hizmetleri" olarak adlandırılmaktadır. Bu hizmetler evin dekorasyonu (beyaz eşya dahil), faturaların (su, elektrik, telefon vb.) ödenmesi, ev temizliği ile bahçe ve havuz bakımı, uçak biletleri, hava alanından alınma ve götürülme, sağlık, sigorta vb. hizmetleri içermektedir. Bu hizmetler müşterilerin orta yaşın üzerinde olmasından kaynaklanan gereksinimleri karşılamanın yanı sıra, konutta yaşadıkları süre boyunca ve sonrasında konutla ilgili her türlü sorunun çözülmesine ve yabancı çevreye daha kolay uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

Mülk edinecek yabancılar ile bağlantıların en etkin olarak doğrudan başvuru ve yüzyüze görüşmeler ile sağlandığı, bunun yurt dışındaki diğer emlakçılar ile bağlantı kurma, uluslararası emlak dergilerine verilen ilanlar web sitesi üzerinde satış, turizm sektöründe çalışan enformel araçlarla bağlantı kurarak yapıldığı belirtilmiştir.

İnternet üzerinden mülk hakkında ve çevresindeki olanaklar konusunda bilgilendirme yapılmakta ve satış için de bağlantı kurulmaktadır. "Dalyanproperty" olarak girildiğinde

3 Enformel emlak satışı yapanlara Hanutçu ya da ayakçı adı verilmektedir. Bu kişi müşteri ile satıcıyı buluşturan bir aracıdır. Turistin geldiği otel, restoran, kuyumcu, halıcı gibi ticari işletmelerinde çalışanlar mülk satın almak isteyen turisti emlakçıya getirmektedirler. Bu aracılıktan bir komisyon almaktadırlar.

haziran 2004 sonu itibariyle 9700 internet adresi olduğu görülmüştür. Emlak piyasasının küreselleşmesinde internet önemli bir altyapı sağlamaktadır. Bunların dışında Türkiye'yi tanıtan televizyon programları ve gazete haberleri kanalıyla yapılan reklamlar da Türkiye'de yabancıların mülk edinmesi konusunda etkin bir araç haline gelmiştir.

Dalyan ve Alanya örneklerinde yapılan alan çalışmasında mülk edinen yabancıların⁴ ağırlıklı olarak emekli olduğu görülmüştür. Dalyan örneğinde mülk edinen kişilerin %65'inin, Alanya örneğinde %74'ünün emekli olduğu saptanmıştır. Emeklilik dönemi, göreceli olarak gelirin azaldığı ve sağlık problemlerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu yerleşmelerde güneşli gün sayısının fazla olması, iklim koşulları, doğal ve tarihi güzellikler ile yaşamın göreceli olarak ucuz (günlük ihtiyaçlar, konut ve diğer giderlerin) olması, turizm yerleşmeleri olarak sağladıkları rekreatif aktivite zenginliği gibi özellikler yabancı emekliler için çekici faktörler olmaktadır. Bu durum literatürde de uluslararası emekli göçü ve mevsimsel göç tartışmaları içinde yer almaktadır (Williams.A.M., King, R., Warnes, T.,1997 ve Hazelrigg, L.E., Hardy, M.A., 1995).

Görüşme yapılan yabancılar, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Malta, Fransa, Hawaii, Malorca'nın alternatif oluşturduğunu ancak bunların içinde fiyatların uygun olması ve benzer iklim koşulları nedeniyle Türkiye'yi seçtiklerini ifade etmişlerdir. Bu süreçte öncelikli olarak iklim ve doğal güzellikler, yerel halkın yabancılarla karşı olumlu tavırları ve evlilik belirleyici olurken, emeklilikte rahat yaşanabilecek bir yer olması, fiyatların düşük olması ve emlak piyasasının uluslararası piyasaya yeni açılıyor olmasından kazanılacak ileriye dönük rant beklentileri, kültürün Avrupadan farklı olması da diğer seçim kriterleri arasında gösterilmiştir.

Dalyan ve Alanya örneklerinde mülk edinenlerin eğitim durumları karşılaştırıldığında Dalyan'da eğitim düzeyi daha yüksek bir grubun mülk edindiği (%50'si üniversite mezunu iken aynı oran Alanya için %23'tür) görülmektedir.

Mülk edinen yabancıların kalış sürelerine bakıldığında Alanya'da daha yerleşik bir grubun olduğu söylenebilir. Tüm yıl Dalyan'da kalanların oranı % 13 iken, Alanya'da kalanların oranının %44 olduğu görülmektedir. 6 aydan fazla bir süre kalanların oranına bakıldığında bu Dalyan'da %85, Alanya'da ise %66'dır.

Yabancıların başka bir ülkede mülk edinirken o ülkeye ve mülkü alacakları kente ilişkin referans noktalarının olması gerekmektedir. Bu referans noktaları içerisinde daha önce turist olarak gelmiş olmak önemlidir. Mülk edinenlerin hemen hepsinin Türkiye'ye daha önce geldikleri görülmektedir. İkinci unsur mülk edinilecek yerleşmedeki yerleşik yabancıların olmasıdır. Bunlar yeni gelenler için örnek oluşturmada ve yatırım yapmak için güvenli bir ortam olduğu konusunda yönlendirici olmaktadır. Özellikle daha önce Türklerle evlenerek bu kentlere yerleşmiş olan yabancıardan turizm sektöründe çalışanlar, ilk referans noktası olması açısından önemlidir.

Kentsel ve Kırsal Alanlara Etkileri

Küreselleşen emlak piyasasının bir diğer etkisi de artan konut talebi ve yapılaşma baskısıdır. Bu baskı üretilen konutun niceliği kadar niteliğine de yansımıştır.Yapı stoğundaki değişim açısından örnek yerleşmeler incelendiğinde kendi içine kapalı villa siteleri ile özellikle Alanya'da çok katlı apartman siteleri şeklinde yapılaşmanın yabancılar tarafından tercih edildiği görülmektedir. Kırsal alana yayılma ve artan yapı yoğunluklarına yol açan bu yapılaşma baskısının tehdit ettiği özel mahsul alanları, muz ve narenciye bahçeleri ile doğal koruma alanlarıdır. Yabancıların yalnız kent dokusu içerisinde değil

4 Kentte mülk edinen yabancıların uyruklarına bakıldığında ilk sırayı Almanların, sonra İngiliz ve Hollandalıların geldiği görülmektedir. Yapılan yüzyüze görüşmeler de bu ağırlıklar dikkate alınmıştır.

2003 yılı sonrasında kırsal alanda da mülk edinmelerinin önü açıldığından kırsal alanlara yönelen talep sonucunda tarımsal üretimden vaz geçilmektedir. Ülke ekonomisi açısından yabancıların mülk edinmesinin en büyük olumsuz etkisi tarım sektöründe yaşanan küçülmeyi desteklemesidir. Tarım sektöründe uygulanan devlet politikasının bir sonucu olarak çiftçinin üretmeden destek alması toprakla başını zayıflatmakta ve yüksek bir fiyat önerisi karşısında toprağını kolayca elden çıkarabilmektedir (Balbay, 2004). Bir emlakçı tarafından kullanılan "Pamuk ektik villa çıktı" ifadesi bu sürecin hızını en iyi şekilde anlatmaktadır.

Konut sunumu ve talebinde artış olduğu gibi büyük ölçüde spekülasyon amaçlı alımlar da başlamıştır. Bu alımları özellikle ellerinde arsa stoğu olan ve inşaat işlerine de giren yabancı emlak firmaları gerçekleştirmektedir.

Alanya kent merkezi çevresindeki belde belediyeleri tarafından kontrolsüz ve yüksek yoğunlukta plan kararlarıyla yapılaşmaya açılan kıyı alanları, 1970'lerdeki içpazara dönük ikinci konut dalgasından sonra geride kalan doğal güzellikleri ortadan kaldırmakta ve kıyıları 10-16 katlı apartman blokları ile kuşatılmaktadır. Alanya ilçesinde satılan konutların %40'ı merkezde, %60'ı belde belediyelerinin sınırları içinde gerçekleşmiştir. Belediyelerin imar planlarında talepler doğrultusunda yapılaşma kararları verdikleri saptanmıştır. Dalyan örneğinde, özel çevre koruma statüsü içindeki yerleşmede kırsal alanların büyük parsellere bölünerek villa turizmine açılması, yerleşmedeki nüfus ve yapılaşma yoğunluğunun sınırlandırılmış olmasına karşın Özel Çevre Koruma Kurumunun Belediyenin plan değişikliklerine karşı çıkmaması önemli flora ve fauna özellikleri gösteren bir bölgenin tahrip edilmesine yol açmaktadır.

Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Sosyal yaşam açısından en büyük etkinin yabancı ile yapılan evlilik sayısında olduğu söylenebilir. Alanya Belediyesi evlilik kayıtları üzerinde 2000-2004 yıllarını içeren çalışmada kırk yaş üstünde evlilik yapan yabancı kadınların Türk eşleri ile aralarındaki yaş farkının 10 yaş ve üzerinde (%80'nin üstünde) olması da oldukça çarpıcıdır.

Alanya kentinde yerleşik yabancı sayısının 1500'ün üzerinde olduğu belirtilmiştir. Çoğunluğunu Alman emeklilerinin oluşturduğu topluluk kendi yaşam biçimlerinin gerektirdiği hizmetleri yerel yönetimlerden talep etmektedirler. Alanya Belediyesi bir yabancılar medisi oluşturmuştur. Ayrıca kent merkezinde yabancılar ofisi açılarak sorunlarını dinleyecek bir yetkili görevlendirilmiştir. İbadet amaçlı olarak kültür merkezini pazar günleri kullanılmaktadır. Kentte bir de yabancılar için ayrı bir mezarlık bulunmaktadır. Bunların hepsi Belediyeden yabancılar tarafından istenmiştir. Yerleşik yabancıların kendi dillerinde çıkardıkları haftalık gazete ve dergiler ile kendi ülkelerinde, Türkiye'de ve yaşadıkları kentte olup biteni izledikleri görülmektedir. Alanya'da iki Türk-Alman dostluk derneği kurulmuştur. Ayrıca kentte Alman ekmeği yapan bir fırın ve meyve sebze halinde bir domuz kasabı açılmıştır.

Görüşülen yerleşik yabancılar, yerel halk ile ilişki kurmada kültürden çok dilin bir engel oluşturduğu görüşündedirler. Ancak yabancılar içerisinde eşleri Türk olanların dışında Türkçe öğrenme çabasında olan görülmemiştir. Ayrıca son dönem mülk edinen yabancılar arasında kentte kendi ülkelerinden kişiler ile komşu olma eğilimi artmıştır. Ne Türk komşu ne de kendi ulusu dışında bir grup ile bir arada oturmak istemektedirler. Bu nedenle emlak firmaları ve inşaat şirketleri konutları tek bir ülke odaklı pazarlama yolunu benimsemişlerdir. Bu yaklaşım, her ülkenin kendi ev kültürünü ve konut çevresindeki yaşam biçimini de bu yerleşmelere taşıyarak fiziksel çevreyi de biçimlendiren bir talepte bulunmaktadır. Dalyan örneğinde Almanların ağırlıklı oturduğu sokak halk arasında "patates sokağı" olarak adlandırılmıştır. Dalyan örneğinde o kentin çevre değerlerini benimseyip sahip çıkan ve bu amaçla kurulan dernekte gönüllü olarak çalışan yabancı yerleşikler olduğu görülmüştür. "Ben burada yaşıyorum turist değilim", bir tişört üzerinden gelen bu mesaj, yabancıların yaşadıkları çevrede yerleşik olduklarını ifade

etme biçimi olarak özel bir örnektir. Ancak, çalışmada yaşanan kent ve toplumla entegrasyonda bireysel tercihlerin belirleyici olduğu, entegrasyonun bir gereklilik olarak görülmediği saptanmıştır.

Yerleşik halktan gelen tepkiler ise oldukça farklılık göstermektedir. Turizm sektöründe çalışanlar özellikle küçük işletmeciler, yabancı yerleşiklerin evlerini turistlere kiralayarak⁵ haksız bir rekabete yol açtıklarını belirtmişlerdir. Bir diğer konu ise turistlerin kendi ülkelerinden işletmecilerin olduğu tesisleri seçtiğidir. Bu durum sektörde ciddi bir endişe kaynağıdır. Turizme yönelik aktiviteler ve yerleşmelerdeki ticaret hayatının giderek yabancıların eline geçmesi söz konusudur. Yabancılar özellikle Dalyan gibi nüfus büyüklüğü açısından ölçeği küçük yerleşmelerin ekonomik yapısını belirleyici bir güç kazanabilirler.

Gençler ve kente dışardan göç edenler, yerleşik yabancıları bir tehdit olarak görmezken, yaşlı kesim ve doğma büyüme bu yerleşmelerde yaşamış olanlar yerleşik yabancı sayısının artmasından endişe duymaktadırlar. Bunlar "kendi düzenlerini bize kabul ettirmek istiyorlar" şeklinde endişelerini ifade etmişlerdir.

KISA BİR DEĞERLENDİRME

İspanya ve Portekiz başta olmak üzere Akdenizin kıyı yerleşmelerine yönelen villa turizminin (2.konut) ve emekli göçünün yoğunlaştığı ülkelerde de benzer sorunlar ortaya çıkmıştır. Artan emlak fiyatları karşısında yöre halkının konut piyasasına erişimi sınırlanmış, suç oranında artış görülmüş, AB üyesi olduktan sonra yerleşik yabancıların oy kullanma haklarına sahip olması ile yerel siyaseti belirleyici bir baskı grubu haline gelmeleri gibi. Ancak bu ülkeler özellikle mekansal sorunları, kontrollü bir gelişme kuşağı belirleyerek, talebi kontrollü olarak bu alanlara yönlendirerek çözmüşlerdir. Ülkemizde gerçek yabancı kişilerin özellikle kıyı yerleşmelerinde mülk edinmeleri ve emeklilik sonrasında yerleşmeleri süreciyle ortaya çıkan ve çıkabilecek olası sorunlar aşağıda kısaca özetlenmektedir.

Yerleşik yabancıların, kendi içlerine kapanan adacıklar oluşturan konut alanlarını tercih etmeleri kendilerini yaşadıkları kentten ve toplumdan soyutlamaları yöre halkı ile kutuplaşma yaratabilir. Bu durum gelecekte kentin gelişme dinamikleri açısından bir çatışma noktası haline gelebilir. Yerleşik yabancıların büyük çoğunluğunun orta yaşın üstünde olması sağlık hizmetlerine talebi artırmaktadır. Bunun yanı sıra hizmetler alanındaki işlerde çeşitlenme söz konusu olacaktır. Ancak yerel turizm girişimcileri için sektördeki iş hacminde ve niteliğinde önemli bir düşüş beklenmektedir. Demografik yapı içinde orta yaş üstündeki nüfusun artması ve bu nüfusun ağırlıklı olarak yabancıardan oluşması kentteki sosyal yaşamın örgütlenmesinde, mekansal düzenlemelerde önceliklerin bu gruplara yönelik olmasını kaçınılmaz kılabilir. Kısa sürede büyük tutarlara satılan mülklerden elde edilen gelirin tasarrufu toplumda gençlere yönelik kültürel bir yozlaşmayı hızlandırıcı yönde tetikleyebilir.

Yabancıların emlak talebi sonucunda ortaya çıkan mekansal etkilerin başında, tarım alanlarına doğru bir kentsel yayılma ve yapı yoğunluklarının arttığı görülmüştür. Bu etkilerin yanısıra, kentsel dokuya ve kimliğe yabancı bir kent peyzajının ortaya çıkması, saçaklı gelişmenin kente getirdiği altyapı maliyeti, mevsimsel kullanım dışında atıl kalan hayalet bir konut stoğunun kentte oluşması diğer olumsuz etkiler başlığında sıralanabilir. Yabancılar mülk satışının tehdit ettiği en önemli alan ise kırsal yapının sosyo ekonomik olarak çözülmesidir. Tarımsal faaliyetlerin oluşan arsa rantları karşısında dayanması olanaksız hale gelmiştir.

5 Keskinok, Ç., Özgönül, N., ve diğ. tarafından (2005) Kalkan yerleşmesinde yapılan çalışmada da bu konuda benzer sorunlar saptanmıştır.

26 Temmuz 2005 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'nin 14 Mart 2005 tarihinde aldığı karara bağlı olarak, yabancılara mülk satışı durdurulmuştur. Bugün, yasal açıdan daha denetimsiz ve belirsiz bir sürece girilmiştir. Yabancılara mülk satışını düzenleyecek bir yasal mevzuat yabancılara yapılan satışlarda sınırlamalar getirmelidir. Ayrıca, kırsal alanlarda ve koruma statüsüne sahip alanlarda (tarihi, doğal vb.) satışlara izin verilmemelidir.

KAYNAKLAR

Alanya İlçesi Tapu Sicil Müdürlüğü Kayıtları, 2004

Alanya Belediyesi Evlilik Kayıtları, 2000-2004

BALBAY, M., 2004, "Yabancıya Toprak Satışı ve Tarımdaki Küçülme", Cumhuriyet Gazetesi, 8 Temmuz 2004:8.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Yabancı İşler Daire Başkanlığı, 1980-2004(Nisan) verileri.

CASADO-DIAZ, M. A., 1999, "Socio-demographic Impacts of Residential Tourism: a case study of Torrevieja, Spain", *International Journal of Tourism Research*, 1, 223-237.

ÇAĞATAY, K., ÖZGÖNÜL, N., GÜÇHAN, Ş.N., 2005. Kalkan'ın Gelişme ve Koruma Sorunları: Tehditler, Olanaklar ve Çözüm Önerileri, *Planlama*, 2005/1, 87-104.

Dalyan Belediyesi, 2000-Haziran 2004 inşaat ve yapı ve kullanma ruhsatları.

ERDOĞANARAS, F., DÜNDAR, Ö., GÖRER, N., DUMAN, Ü., 2004. Türkiye'de Yabancı Gerçek Kişilere Mülk Satışlarının Niceliksel, Niteliksel ve Mekansal Boyutlarıyla Değerlendirilmesi, 11.Bölge Bilim Kongresi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 118-128.

GUSTAFSON, P., 2002, Tourism and seasonal retirement migration, *Annals of Tourism Research*, 29, no.4, 899-918.

HINES, M.A., 2001, Investing in International Real Estate, Quarum Books, Westport, Connecticut, London.

HOWELL, J., LOCKE, T., 2004, Buying a Property Turkey, The Sunday Times-Cadogan Guides, London.

KEIVANI, R., PARSAN, A., MCGREAL, S., 2001, Globalization, Institutional Structures and Real Estate Markets in Central European Cities, *Urban Studies*, 38, no.13, 2457-2476.

MAGALHAES, C. S., 2001, International Property Consultants and the Transformation of Local Markets, *Journal of Property Research*, 18(1), 99-121.

MULLER, D. K., 2002, Reinventing the Countryside: German Second-home Owners in Southern Sweden", *Current Issues in Tourism*, 5, no.5, 426-446.

RODRIGUEZ, V., 2001, Tourism as a Recruiting Post for Retirement Migration, *Tourism Geographies*, 3(1), 52-63.

TOMLJENOVIC, R., FAULKNER, B., 2000, Tourism and older residents in a sunbelt resort, *Annals of Tourism Research*, 27, no.1, 93-114.

WILLIAMS, A.M., KING, R., WARNES, T., 1997, A place in the sun: international retirement migration from northern to southern Europe, *European Urban and Regional Studies*, 4(2), 115-134.

WILLIAMS, A.M., KING, R., WARNES, T., PATTERSON, G., 2000, Tourism and international retirement migration: new forms of an old relationship in southern Europe, *Tourism Geographies*, 2(1), 28-49.

Ek 1. Yabancılara En Çok Mülk Satışının İlçeler

İlçe	İl	Taşınmaz Sayısı	Arsa Sayısı	Meskenli Arsa / Arazi Sayısı	Bağımsız Bölüm Sayısı
Alanya	Antalya	4.317	268	41	4.008
Yıldırım	Bursa	2.187	1.507	317	363
Küçükçekmece	İstanbul	1.341	214	48	1.079
Fethiye	Muğla	1.218	302	99	817
Osmangazi	Bursa	1.179	671	154	354
Antalya Merkez	Antalya	1.069	195	30	844
Kuşadası	Aydın	836	74	30	732
Didim	Aydın	786	97	22	667
Konak	İzmir	734	205	148	381
Bodrum	Muğla	634	140	71	423
Marmaris	Muğla	580	79	40	461
Kaş	Antalya	560	150	49	361
Manavgat	Antalya	469	93	17	359
Zeytinburnu	İstanbul	463	115	6	342
Karşıyaka	İzmir	414	132	26	256
Çeşme	İzmir	411	159	58	194
Mersin	İçel	402	120	13	269
Beyoğlu	İstanbul	365	19	111	235
Bornova	İzmir	356	193	39	124
Ortaca	Muğla	343	161	57	125
Silifke	Mersin	240	50	3	187
Erdemli	Mersin	235	15	1	219
Edremit	Balıkesir	234	88	20	126
Ayvalık	Balıkesir	215	35	36	144
Burhaniye	Balıkesir	101	29	19	53

Kaynak: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı, 1980-2004 (nisan) verilerinden düzenlenmiştir.

**KENTSEL GELİŞME POLİTİKALARI
VE
STRATEJİLERİ**

BİR SU HAVZASINDA STRATEJİK KARARLARIN OYUN TEORİSİ İLE ANALİZİ

Arzu BAŞARAN UYSAL*

Abstract

The abundance of decision makers, who decide on environmental issues and planning in a river basin and who have no cooperation among them have negatively affected sustainability of natural resources. The Nilüfer Watershed contains fertile agricultural lands and the third biggest industrial city (Bursa) in Turkey, and conflicts among actors have increased because of industrial development, urbanization and environmental pollution. In this paper, game theory is used to analyze strategic decision making processes between decision makers. Two games (Game I and Game II) are modeled as a two-person and a non-cooperative game, and Nash equilibrium is explored both of them. The Bursa Metropolitan Municipality and a district municipality are determined as players in Game I. The Bursa Metropolitan Municipality and a small scale industrial investor are defined as players in Game II. Nash equilibrium points that indicate maximum payoffs of players are evaluated considering to sustainability.

Özet

Bir su havzasında planlama ve çevre konusunda çok sayıda karar veren olması ve aralarında işbirliğinin olmaması doğal kaynakların sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Verimli tarım arazilerinin ve Türkiye'nin üçüncü büyük sanayi şehrinin (Bursa) bulunduğu Nilüfer Çayı Alt Havzası'nda gelişen sanayi, kentleşme ve çevre kirliliği nedeni ile aktörler arasındaki çatışmalar artmaktadır. Bu çalışmada, karar verenler arasındaki stratejik karar verme süreçleri oyun teorisi ile analiz edilmektedir. İki kişili, işbirliğinin olmadığı iki oyun (Oyun I ve Oyun II) modellenmiş ve her iki oyunda da Nash dengeleri araştırılmıştır. Oyun I'de oyuncular Bursa Büyükşehir Belediyesi ve bir ilçe belediyesi olarak belirlenmiştir. Oyun II'de ise oyuncular Bursa Büyükşehir Belediyesi ile küçük bir sanayi yatırımcısı olarak tanımlanmıştır. Her iki oyuncu için maksimum kazancı gösteren Nash denge noktaları sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmiştir.

* Y.Şehir Plancısı

GİRİŞ

Doğal çevre ve insan arasındaki ilişki her zaman bölge bilimi ve şehir planlamanın konusu olmuştur, ancak çevre sorunlarındaki artış ve problemlerin boyutu planlamada "çevre" kavramının daha etkin olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Doğal kaynaklar ve çevresel değerler korunarak ekonomik kalkınmanın mümkün olacağı ilkesini benimseyen "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, içerdiği çelişkilere rağmen, 1980li ve 1990lı yıllarda en çok tartışılan, ulusal ve uluslararası çevre politikalarını etkileyen kavram olmuştur. 1992 yılında Rio de Janeiro kentinde yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ve 2002 yılında, Johannesburg Kentinde yapılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınmada Dünya Zirvesi, sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulamaya geçirilmesinde etkili olmuşlardır (Doyle ve McEachern, 1998; Hens ve Nath, 2003). Bu uluslararası konferanslarda sürdürülebilir kalkınma politikalarının hayata geçirilebilmesi için "havza planlama ve yönetimi", "stratejik planlama", "tarafar arası işbirliği" gibi kavramlar tartışılmıştır (Serageldin ve others, 1995; Hens ve Nath, 2003).

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye de 1970li yıllardan itibaren çevre politikalarını oluşturmaya başlamış, 1983 yılında Çevre Kanunu yürürlüğe girmiş ve 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur (Keleş and Hamamcı, 1997; Turgut, 1998). Ancak çevre ve planlama mevzuatında tanımlanan plan türleri ve yetkili kurumlara rağmen, dünyada doğal kaynak olarak suyun korunması ve kullanımına dair geliştirilen "entegre havza planlama ve yönetimi", Türkiye'de henüz kurumsallaşmamıştır (Ünal, 2003; Daşöz, 1995). İçme suyu havzalarının planlanmasından ve korunmasından sorumlu olan Devlet Su İşleri Bölge Müdürlükleri bile havza ölçeğinde örgütlenmemiştir (www.dsi.org.tr). Ayrıca, Çevre ve Orman Bakanlığı ve Büyükşehir Belediyeleri de su havzaları ile ilgili planlama yetkisine sahiptirler (Kanun no: 5216, 2004; SKKY, 2004). Yetkili kurumlara rağmen su havzalarının birden çok il, ilçe ve belediyeyi kapsamaması, havzaların planlanmasını ve korunmasını zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada, bir su havzasında, aralarında çatışma yaşayan iki karar veren arasında sanayi yer seçimi ile ilgili karar verme süreçleri oyun teorisi yardımı ile analiz edilmektedir. Su havzası olarak, Türkiye'nin üçüncü büyük sanayi şehrinin (Bursa) yer aldığı Nilüfer Çayı Alt Havzası seçilmiştir. Alt Havzada endüstriyel kaynaklı su kirliliği ve sanayi yer seçimi önemli bir problemdir ve Bursa 2020 Strateji Planı'nda bu sorunlar ile ilgili stratejiler geliştirilmiştir. Oyuncuların stratejileri Bursa 2020 Strateji Planı incelenerek belirlenmiştir. İşbirliğinin olmadığı, sıfır toplamlı olmayan, iki kişili, iki oyun modellenmiştir. Birinci oyunda Bursa Büyükşehir Belediyesi ve yukarı havzada yer alan bir ilçe belediyesi arasındaki karar süreci analiz edilirken, ikinci oyunda Bursa Büyükşehir Belediyesi ile küçük bir sanayi yatırımcısı arasındaki karar süreci analiz edilmiştir.

YÖNTEM: OYUN TEORİSİ

Oyun teorisi birden fazla karar veren arasında etkileşimli karar verme sürecini açıklayan matematiksel bir modeldir (Von Neumann ve Morgenstern, 1944; Luce ve Raiffa, 1967; Myerson, 1991). Karar ve fayda teorileri temelinde geliştirilmiş olan teoride, oyuncuların rasyonel davranmaları ve genel bilgiye sahip olmaları temel kabuldür (Rasmusen, 1994; Ritzberger, 2002). Rasyonel davranış her oyuncunun kendisi için en karlı stratejiyi seçmesi anlamına gelmektedir. Ancak her oyuncunun kazancı yalnızca kendi seçimine değil aynı zamanda diğer oyuncuların seçimlerine de bağlıdır (Luce ve Raiffa, 1967; Vega-Redondo, 2003). Oyun teorisinde "oyuncu", "strateji", "kazanç", "bilgi", "denge" gibi temel elemanlar bulunmaktadır (Rasmusen, 1994).

$$u=(u_1, \dots, u_n) : S \rightarrow R^n \quad (\text{beklenen kazanç fonksiyonu})$$

(*u*: kazanç, *u*₁: birinci oyuncunun kazancı, *S*: strateji kümesi, *R*: rasyonel sayı)

Ekonomi problemlerinde kazanç genellikle para ile ifade edilmektedir. Ayrıca mesafe (metre, kilometre), zaman (yıl, gün, saat) gibi birimlere bağlı olarak kazançların hesaplandığı görülmektedir (Shubik, 2002; Fain ve Philips, 1966; Stevens, 1961). Kazanç matrisleri oluşturulurken derecelendirme (iyi, orta, kötü) ya da memnuniyet skalası (en tercih edilen, tercih edilmeyen gibi) da kullanılan bir yöntemdir (Shubik, 2002; Nijkamp, 1980). Bu çalışmada, oyuncuların kazançları, ekonomik kazançlar dikkate alınarak 0, 1, 2, 3, 4 şeklinde sembolik olarak tanımlanmıştır. 0 minimum kazancı, 4 maksimum kazancı göstermektedir.

Oyun teorisi, "iki kişili oyunlar" ve "çok sayıda oyuncunun bulunduğu oyunlar"da, "işbirliğinin olduğu" ya da "işbirliğinin olmadığı" durumlarda, her oyuncunun kazancının maksimum olduğu "denge" noktalarını araştırmaktadır (Nash, 1950a; Selten, 1988; Fudenberg ve Tirole, 1996). Oyuncular işbirliği (ya da pazarlık) yaparak kazançlarını artırabilirler (Nash, 1950b; Rubinstein, 1982). İşbirliğinin olmadığı sıfır toplamı olmayan oyunlar gerçek karar verme süreçlerini daha iyi tanımladıkları için sosyal bilimlerde en çok modellenen oyunlar olmaktadır. Sıfır toplamı olmayan oyunlarda bir oyuncu kazanırken diğerinin kaybetmesi gerekmemektedir, iki oyuncunun da kazanması mümkündür, ayrıca bir oyuncunun kazancının diğer oyuncunun kaybına eşit olması beklenmez (Gardner, 1995; Ritzberger, 2002).

$u_1(s) + u_2(s) \neq 0$ tüm $s \in S$ için (sıfır toplamı olmayan oyun)

Bir oyunun en iyi strateji çifti, o oyunun denge noktasıdır (Gardner, 1995). Bir başka ifadeyle hiçbir oyuncu bir başka stratejiyi seçtiğinde daha fazla kazanamayacağını görmektedir. İki kişili oyunlarda minimax, baskınlık ve Nash dengesi gibi oyunların çözümlerine ilişkin yaklaşımlar bulunmaktadır (Von Neumann ve Morgenstern, 1944; Selten, 1988; Aliprantis ve Chakrabarti, 2000). Nash (1950a ve 1951) denge noktalarını "işbirliğinin olmadığı sonlu bir oyun daima en az bir denge noktasına sahiptir" şeklinde tanımlamıştır.

1920li yıllarda Fransız matematikçi Emile Borel'in oyun teorisi konusunda yaptığı çalışmalar teoriye ilgili ilk modern çalışmalar olarak kabul edilmektedir (Luce ve Raiffa, 1967). Ancak teorisinin sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılması Von Neuman ve Morgenstern (1944) in "Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış" adlı eserlerinin yayımlanmasından sonra olmuştur. Geniş ölçüde ekonomi biliminde kullanılan teori askerî, uluslar arası ilişkiler, biyoloji gibi bilim dallarında da kullanılmaktadır. Oyun teorisi planlamada 1960lı yıllarda yer seçimi problemlerinde kullanılmıştır (Stevens, 1961; Isard ve Reiner 1962; Isard 1967). 1990lı yıllardan itibaren hava kirliliğinin azaltılması (Ray, 2000; Maler ve Zeeuw, 1998; Barret, 1998), su havzalarında suyun paylaşımı (Dinar ve Wolf, 1994; Kucukmehmetoglu ve Goldman, 2002; Rogers, 1993) gibi çevre sorunları ve doğal kaynakların paylaşımı problemlerinde kullanılmaktadır. Oyun teorisi, çatışmaların yaşandığı ve işbirliğinin olmadığı ortamlardaki karar verme süreçlerini analiz etmesi nedeniyle, planlamada yaşanan benzer sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır. Ayrıca, stratejik planlama yaklaşımında, stratejilerin değerlendirilmesinde yardımcı bir yöntem olarak kullanılması faydalı olacaktır.

NİLÜFER ÇAYI ALT HAVZASINDA KARAR VERENLER VE BURSA 2020 STRATEJİ PLANI

Nilüfer Çayı Alt Havzası gelişen sanayinin yanında sahip olduğu verimli tarım toprakları nedeniyle de, Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Uludağ'ın eteklerinden doğan Nilüfer Çayı, Bursa kentini geçerek, Simav Nehri ile birleşmekte ve Marmara Denizine dökülmektedir. Bursa kentinin karakteristik yapısının önemli bir parçası olan Nilüfer Çayı, Bursa metropolü ve alt havzada yer alan diğer yerleşmelerin evsel, endüstriyel atıksuları ve tarımsal sulama sularının tekrar çaya dönmesi sonucu kirlenmektedir (Bursa Atıksu Master Plan Raporu, 2002; Mavi Nilüfer Taslak Eylem Planı,

temel problemdir. Bu problem kısa vadeli olarak çözülmüştür. Bursa kentine içme suyunu sağlayan Doğancı Barajı korunmaktadır, yeraltı su rezervleri sanayiye tahsis edilmiş ve tarımsal kullanım için göl ve göletler inşa edilmiştir (DSİ, 2000). Nilüfer Çayı bu sektörler tarafından kullanılamamakta ve kirletilmeye devam etmektedir. Ancak bu çözüm sürdürülebilir değildir. Devlet Su İşleri tarafından 1979-1982 yılları arasında ve daha sonra 1998-1999 yılları arasında 18 yıl ara ile yapılan iki çalışma Nilüfer Çayında kirliliğin artarak devam ettiğini, suyun artık hiçbir amaçla kullanılamayacağını göstermektedir (DSİ, 1984; DSİ 2000). Ayrıca, kirliliğin akarsu yoluyla taşınması, kullanıcılar arasındaki çatışmayı artırmaktadır.

Alt havzada planlama ve çevre konusunda karar veren 45 resmi kurum (bakanlıklar, bölge ve il teşkilatları ve belediyeler) tespit edilmiştir. Bu kurumlar birbirlerinden bağımsız olarak karar alabilmekte, strateji geliştirebilmekte ve plan yapabilmektedirler. Alt havzada karar veren kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği bulunmamaktadır. Genel olarak merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında, merkezi yönetim birimlerinin kendi aralarında ve yerel yönetimlerin kendi aralarında çatışmalar yaşanmaktadır (Başaran, 2003; Başaran ve Bölen, 2004).

Bursa 2020 Strateji Planı'nda (1998) bölgede gelişen sanayinin yer seçimi ve sanayi kaynaklı kirliliğin en temel problem olduğu vurgulanmaktadır. Bursa il sınırlarının plan sınırı olarak kabul edildiği Bursa 2020 Strateji Planı, korumaya ilişkin ilkeler ve gelişmeye ilişkin ilkeler şeklinde iki temel strateji üzerinde geliştirilmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Valiliği tarafından hazırlanan Plan, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın onayı ile 1998 yürürlüğe girmiştir. Tablo 1'de Strateji Planında belirlenen bazı stratejiler görülmektedir.

Tablo 1. Bursa İli İçin Geliştirilen Koruma ve Gelişme İlkeleri (Bursa 2020 Strateji Planı, s.123, 1998)

1. Korumaya İlişkin İlkeler

- Türkiye bütününde önemli bir paya sahip olan Bursa'daki tarımsal niteliği yüksek tüm tarım topraklarının korunması,
- Bitkisel üretimde önemli paya sahip, Yenişehir, İnegöl, M.K.Paşa, Karacabey ve Bursa Ovalarının korunması,
- Toprak sınıfına bakılmaksızın ilgili kuruluşlarca yatırım yapılarak fiilen sulanan alanların korunması,
- İçme suyu ve tarımda sulama amacıyla kullanılan ve kullanılacak olan barajların su kaynakları ve çevresindeki su havzaları ile göllerin koruma alanları korunmalıdır,
- Türkiye ve Bursa ili açısından önem taşıyan kentsel, doğal ve arkeolojik sit alanları korunmalıdır.

2. Gelişmeye İlişkin İlkeler

- Gelişme alanları, tarım alanlarını yok etmeyecek biçimde dengeli olarak geliştirilmelidir,
- Sanayi bölgeleri, planın genel ilkesi olan koruma kararlarını desteklemek amacıyla tarımsal toprak niteliğinin düşük olduğu alanlarda organize sanayi bölgesi şeklinde geliştirilmelidir,
- Mevcut organize sanayi bölgelerinde var olan çevre kirliliği sorunlarını yok etmek için arıtma tesisi yapması zorunluluğu ile ilgili kararlar oluşturulmalıdır,

- İlçeler itibariyle 2020 hedef yılı nüfusu dengelerini bozacak noktasal sanayi ve konut kullanım kararları oluşturulmamalıdır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi alt havzada karar veren aktörler arasında en etkin rolü oynamaktadır. Bu nedenle Strateji Planı'nın hayata geçmesi için Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Strateji Planı kararlarını benimsemesi gerekmektedir. Aynı zamanda Büyükşehir Belediyesi'nin stratejileri, alt havzadaki diğer aktörlerin kararlarını ve kazançlarını etkilemektedir. Alt havzada ikinci etkin aktör sanayicidir. Sanayi yatırımcısının beklentileri ve kararları özellikle ilçe ve belde belediyeleri üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, Strateji Planında (1998) yer alan ve Büyükşehir Belediyesi'nin de benimsemiş olduğu "tarımsal niteliği yüksek tüm tarım topraklarının korunması ve hedef nüfus dengelerini bozacak noktasal sanayi ve konut kullanım kararlarının oluşturulmaması" stratejilerine karşılık ilçe ve belde belediyeleri gelirlerini artırmak amacıyla kendileri için "sanayinin geliştirilmesi ve yeni konut alanlarının oluşturulması" stratejilerini benimsemektedirler (Bursa 2020 Strateji Planı, 1998; Başaran, 2004).

Büyükşehir Belediyesi yukarı havzada ve kendi sınırları dışında gelişen sanayiden kaynaklı kirlenmenin maliyetini üstlenmek istememektedir. Bu nedenle "çevrenin korunması" ilkesi doğrultusunda yukarı havzada kirleten sanayiye izin verilmemesini talep etmektedir. Buna karşılık Bursa kentine olan yakınlığı nedeniyle sanayileşme eğilimi gösteren bu bölgedeki ilçe ve belde belediyeleri endüstriyel gelişme dinamiklerini değerlendirmek istemektedirler (Bursa 2020 Strateji Planı, 1998; Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2003; Başaran, 2004).

STRATEJİK KARAR VERME SÜREÇLERİ VE NASH DENGELERİ

Bu çalışmada, Bursa 2020 Strateji Planı'nda yer alan ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından da benimsenen sanayi yer seçimi ile ilgili iki strateji seçilmiştir; birincisi (S_{A1}) alt havzadaki sanayi yatırımlarının organize sanayi bölgelerine yönlendirilmesidir, ikinci strateji (S_{A2}) ise sanayi yatırımlarının aşağı havzaya yönlendirilmesidir. Büyükşehir Belediyesi'nin bu iki stratejisi, gelirlerini artırmak ve bu nedenle de sınırları içerisinde sanayiye geliştirmek isteyen ilçe ve belde belediyeleri ile Büyükşehir Belediyesi arasında çatışmaya neden olmaktadır. Ayrıca Büyükşehir Belediyesinin sanayi yeri stratejilerine karşılık sanayinin davranışı da önem kazanmaktadır. Bu nedenle iki oyun (Oyun I ve Oyun II) modellenmiştir. Birinci oyunda Büyükşehir Belediyesi A oyuncusu, yukarı havzada yer alan bir ilçe belediyesi B oyuncusu olarak tanımlanmıştır. İkinci oyunda Büyükşehir Belediyesi A oyuncusu, küçük sanayi yatırımcısı B oyuncusu olarak tanımlanmıştır.

Oyun I'de, Büyükşehir Belediyesi'nin iki stratejisine karşılık, ilçe belediyesinin üç stratejisi vardır; birincisi (S_{B1}) sınırları içerisinde sanayinin gelişmesini sağlamak, ikincisi (S_{B2}) yeni sanayi bölgeleri oluşturmak ve sanayiye buralara yönlendirmek, üçüncüsü (S_{B3}) çevre altyapısı olmayan, çevre kirliliği yaratan sanayi tesislerini kapatmak. Aşağıda Tablo 2'de, Oyun I için oyuncuların kazançları yorumlanmaktadır. Mevcut durumda oyuncuların üst plan kararlarına uymayabildikleri, çevre mevzuatına uygun davranmadıkları görüldüğünden, ilçe belediyesinin kararlarının gerçekleşeceği varsayılmıştır. Yani A oyuncusu sanayinin aşağı havzaya yönlendirilmesini öngörürken, ilçe belediyesi buna uygun hareket etmeyebilir. Birinci oyuncunun (A oyuncusu) seçtiği stratejiye karşılık ikinci oyuncu (B oyuncusu) birincinin stratejisini destekleyen bir strateji seçerse her iki oyuncunun da kazançlar maksimum olmaktadır. Eğer tam tersi bir durum gerçekleşir ise kazançlar azalmaktadır. Örneğin, Büyükşehir Belediyesi'nin sanayiye organize sanayi bölgelerine yönlendirme stratejisine karşılık, ilçe belediyesi sanayisini her türlü sanayi alanında geliştirme stratejisini seçer ise, A oyuncusunun kazancı azalmaktadır fakat sıfır olmamaktadır. Çünkü sanayinin organize sanayi bölgeleri ile birlikte diğer sanayi alanlarında gelişmesi de mümkündür.

Tablo 2. Oyun I için Oyuncuların Elde Edecekleri Kazançlar

		B Oyuncusu (Yukarı havzada yer alan bir ilçe belediyesi)		
		S_{B1} (sanayinin gelişmesini sağlamak)	S_{B2} (yeni organize sanayi bölgeleri oluşturmak)	S_{B3} (çevre kirliliği yaratan sanayi tesislerini kapatmak)
A Oyuncusu (Büyükşehir Belediyesi)	S_{A1} (sanayi yatırımlarını organize sanayi bölgelerine yönlendirmek)	B kazanır, A'nın stratejisi tam olarak gerçekleşmemekle birlikte kazancı sıfır olmaz, çünkü sanayicinin O.S.B*.de yer seçme olasılığı vardır.	Her iki oyuncunun stratejiside uyumludur, kazançlar artar	B tesislerin kapanmasından dolayı ekonomik kayba uğrar, A'nın stratejisi tam olarak gerçekleşmemekle birlikte kazancı sıfır olmaz, çünkü çevre maliyetleri azalacaktır.
	S_{A2} (sanayi yatırımlarının aşağı havzaya yönlendirmek)	B kazanır, A'nın stratejisi kesinlikle gerçekleşmediği için kazancı sıfırdır.	B kazanır, A'nın stratejisi gerçekleşmez ancak sanayi O.S.B.de yer seçeceği için kazancı sıfır olmaz	B tesislerin kapanmasından dolayı ekonomik kayba uğrar. A'nın stratejisi gerçekleşmemekle birlikte kazancı sıfır olmaz, çünkü çevre maliyetleri azalacaktır.

*O.S.B.; organize sanayi bölgesi

Oyuncuların seçtikleri stratejilere karşılık gelen kazançlar 0, 1, 2, 3, 4 şeklinde minimum kazançtan maksimum kazanca doğru numaralandırılmıştır. Aşağıda (Oyun I) Büyükşehir Belediyesi ve bir ilçe belediyesi arasındaki karar matrisi ve Nash Denge noktaları görülmektedir.

Oyun I – Büyükşehir Belediyesi Ve Bir İlçe Belediyesi Arasındaki Karar Matrisi Ve Nash Dengesi

		B Oyuncusu (Yukarı havzada yer alan bir ilçe belediyesi)		
		S_{B1}	S_{B2}	S_{B3}
A Oyuncusu (Büyükşehir Belediyesi)	S_{A1}	1, 4	4, 4	1, 2
	S_{A2}	0, 4	1, 4	1, 2

Oyun I 'de iki Nash dengesi bulunmaktadır. Oyuncular arasında işbirliğinin olmadığı varsayıldığında S_{A1}, S_{B1} ve S_{A1}, S_{B2} strateji çiftleri oyuncular için en iyi stratejilerdir. Büyükşehir Belediyesi sanayi yatırımlarını organize sanayi bölgelerine yönlendirme stratejisini seçtiğinde (S_{A1}), ilçe belediyesi sanayisini geliştirme (S_{B1}) yada yeni sanayi bölgeleri oluşturmak ve sanayiye buralara yönlendirmek (S_{B2}) stratejilerini seçecektir. B oyuncusu birinci stratejisini seçerse "4" kazanacaktır ancak A oyuncusunun kazancı "1" olacaktır. Çünkü stratejisi tam olarak gerçekleşmemiş, ilçe belediyesi tüm sanayi alanlarında sanayisini geliştirme stratejisini seçmiştir. Ancak sanayicinin organize sanayi

bölgesinde yer seçme olusliligina karssilik A oyuncusunun kazanci "0" olmamaktadır. B oyuncusu ikinci stratejisini seçerse her iki oyuncuda maksimum kazanci, "4" elde edeceklerdir.

Oyun I'de her iki oyuncunun da maksimum kazanci elde ettiği strateji çifti S_{A1}, S_{B2} Nash denge noktasidir. Bu durum gerçek durumu da yansitmaktadır. Son yıllarda yukarı havzada sanayinin gelişmiş olduğu alanların organize sanayi bölgesi statüsüne kavuşması için ilçe ve belde belediyeleri tarafından çaba sarf edilmektedir (Dünya, 2004). Ancak bu koşullarda sanayicinin yer seçimi kararları da önem kazanmaktadır. Sanayici kendisine sunulan seçenekleri nasıl değerlendirmektedir? Oyun II'de Büyükşehir Belediyesi ile ilk yatırımcı maliyetlerine duyarlı küçük bir sanayi yatırımcısı arasındaki sanayi yeri seçimine dair karar süreci analiz edilmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi (A Oyuncusu) Oyun II'de de aynı stratejilere sahiptir. Sanayi yatırımcısı (B oyuncusu) için yer seçimi alternatiflerinden oluşan dört strateji tanımlanmıştır. B oyuncusunun birinci stratejisi (S_{B1}) yukarı havzada bir organize sanayi bölgesinde yer seçmek, ikinci stratejisi (S_{B2}) yukarı havzada bir sanayi alanında yer seçmek, üçüncü stratejisi (S_{B3}) aşağı havzada bir organize sanayi bölgesinde yer seçmek, dördüncü stratejisi (S_{B4}) ise aşağı havzada bir sanayi alanında yer seçmek olarak tanımlanmıştır.

Büyükşehir Belediyesinin kazancı, sanayi yatırımcısının seçimine bağlı olarak, stratejisinin gerçekleşip gerçekleşmeme durumuna göre belirlenmektedir. Sanayi yatırımcısının kazancı ise seçtiği sanayi arsası bedeline göre belirlenmiştir. Nilüfer Çayı Alt Havzasında bulunan organize sanayi bölge müdürlükleri ve ilçe belediyeleri ile yapılan görüşmeler sonucunda (2005), yukarı havzada bulunan organize sanayi bölgelerinde arazi değerlerinin yaklaşık 150-110 \$/m², belediyelerin imar planı kararları ile ürettiği sanayi alanlarında 80 \$/m², aşağı havzadaki organize sanayi bölgelerinde 60-40 \$/m² ve sanayi alanlarında 40 \$/m² olduğu tespit edilmiştir. Bu değerlere göre sanayi yatırımcısı en ucuz araziye seçtiğinde, yatırım maliyetlerini azalttığı için en yüksek kazancı elde edecektir. Aşağıda Tablo 3'de Büyükşehir Belediyesi ile sanayi yatırımcısı arasındaki karar süreci ve seçecekleri stratejiler karssındaki kazançları yorumlanmaktadır.

Tablo 2. Oyun II için Oyuncuların Elde Edecekleri Kazançlar

		B Oyuncusu (küçük sanayi yatırımcısı)			
		S_{B1} (yukarı havzada bir organize sanayi bölgesinde yer seçmek)	S_{B2} (yukarı havzada bir sanayi alanında yer seçmek)	S_{B3} (aşağı havzada bir organize sanayi bölgesinde yer seçmek)	S_{B4} (aşağı havzada bir sanayi alanında yer seçmek)
A Oyuncusu (Büyükşehir Belediyesi)	S_{A1} (sanayi yatırımlarını organize sanayi bölgelerine yönlendirmek)	A'nın stratejisi gerçekleştiği için kazancı maksimumdur, B en pahalı sanayi arsasını seçtiği için kazancı düşüktür	A'nın stratejisi gerçekleşmez, B birinci stratejisine göre daha ucuz bir arazi seçmiştir.	A'nın stratejisi gerçekleştiği için kazancı maksimumdur, B daha ucuz bir arazi seçmiştir.	A'nın stratejisi gerçekleşmez, B en ucuz araziye seçerek kazancını maksimum yapar.
	S_{A2} (sanayi yatırımlarının aşağı havzaya yönlendirmek)	A'nın stratejisi gerçekleşmez, B en pahalı sanayi arsasını seçtiği için	A'nın stratejisi gerçekleşmez, B birinci stratejisine göre daha ucuz bir arazi	A'nın stratejisi gerçekleştiği için kazancı maksimumdur, B daha ucuz bir arazi	A'nın stratejisi gerçekleştiği için kazancı maksimumdur, B en ucuz araziye seçtiği

kazancı düşüktür	seçmiştir.	seçmiştir.	için kazancı maksimumdur.
------------------	------------	------------	---------------------------

Aşağıda (Oyun II) Büyükşehir Belediyesi ve küçük sanayi yatırımcısı arasındaki kazanç matrisi görülmektedir.

Oyun II – Büyükşehir Belediyesi Ve Küçük Sanayi Yatırımcısı Arasındaki Karar Matrisi Ve Nash Dengesi

		B Oyuncusu (Küçük sanayi yatırımcısı)			
		S_{B1}	S_{B2}	S_{B3}	S_{B4}
A Oyuncusu (Büyükşehir Belediyesi)	S_{A1}	4, 1	0, 2	4, 3	0, 4
	S_{A2}	0, 1	0, 2	4, 3	4, 4

Büyükşehir Belediyesi (S_{A1}) sanayi yatırımlarının organize sanayi bölgesine yönlendirilmesi stratejisini seçtiğinde, B oyuncusu bir organize sanayi bölgesinde yer seçerse, A oyuncusunun kazancı "4" olmaktadır. B oyuncusu sanayi alanında yer seçer ise, A oyuncusunun stratejisi gerçekleşmediğinden kazancı "0" olmaktadır. A oyuncusu S_{A1} stratejisini seçtiğinde, B oyuncusu S_{B4} stratejisini seçecektir. A oyuncusu S_{A2} stratejisini seçtiğinde ise, B oyuncusu yine S_{B4} stratejisini seçer. Oyun II'nin Nash denge noktası S_{A2} ; S_{B4} strateji çiftidir. Her iki oyuncuda bu strateji çiftinde maksimum kazancı elde etmektedirler. Ancak Büyükşehir Belediyesinin "sanayinin aşağı havzaya yönlendirilmesi" stratejisi gerçekleşirken, "sanayinin organize sanayi bölgelerine yönlendirilmesi" stratejisi gerçekleşmemektedir. Sanayici organize sanayi bölgesi yerine aşağı havzada bir sanayi alanına yerleşmeyi tercih etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bursa il sınırlarını kapsayan Bursa 2020 Strateji Planı'na rağmen havza ölçeğinde bir örgütlülüğün ve işbirliğinin kurulamaması karar verenler arasındaki çatışmaların devam etmesine neden olmaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin yönetim sınırlarının il sınırları ile çakışırılması çatışmaların azaltılmasını sağlayacaktır. Ancak plan kararlarının havza ölçeği dikkate alınmadan verilmesi çevre sorunlarının devam etmesine neden olacaktır. Bursa Büyükşehir Belediyesi, sanayi kaynaklı kirliliği kontrol altına alabilmek için sanayi yatırımlarını organize sanayi bölgelerine yönlendirmek istemektedir. Ancak organize sanayi bölgelerinde çevre altyapısı bulunmamaktadır. Çevre mevzuatına uygun davranılmadığı sürece havza sınırları içerisinde sanayinin yönlendirilmesi çevre açısından sürdürülebilir bir strateji olmayacaktır. Ayrıca tek başına bu strateji alt havzadaki ilçe ve belde belediyelerinin yeni organize sanayi bölgeleri oluşturma stratejileri geliştirmesine neden olmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi'nin tek başına sanayiyi aşağı havzaya yönlendirme stratejisi ise sanayi kaynaklı kirliliğin Nilüfer Çayı yolu ile Bursa kentine gelmesini önleyerek, kirlilik maliyetlerinden kurtulmayı amaçlamaktadır. Aşağı havzada gelişen sanayiden kaynaklı kirlilik bu kez de aşağı havzada yer alan ilçe belediyelerinin sorunu olacaktır. Çevre altyapısı tamamlanmadığı sürece havza sınırları içerisinde sanayinin yer değiştirmesi sürdürülebilir bir strateji değildir. Çevre maliyetlerini dikkate almadan karar veren sanayici kendisi için en ucuz ve en kolay izin alabileceği sanayi alanlarını seçecektir. Bu nedenle yatırımı için yer seçen sanayici, arsa bedelinin dışında çevre maliyetlerini de hesaba katmak zorunda olmalıdır. Organize sanayi bölgelerinde yatırımcı için çevre maliyetleri azaldığı takdirde sanayici burada yer seçecektir.

Bu çalışmada, oyun teorisinin planlamada bir stratejik karar verme yöntemi olarak kullanılması amaçlanmıştır. Oyun teorisi yaklaşımı ile taraflar, çatışmaları ve işbirliği durumunda kazançların değişimi daha kolay analiz edilmektedir. bir başka çalışmada, oyuncular arasındaki karar matrislerindeki kazanç değerlerine çevre maliyetleri yansıtılarak yeni karar matrisleri oluşturulabilir. İki kişili oyunların yanında çok sayıda tarafın olduğu karar süreçleri analiz edilebilir. Oyun teorisi kullanılarak işbirliği durumunda tüm tarafların kazanabileceği çözümler araştırılabilir. Aslında bu planlamanın da hedefidir, çünkü sürdürülebilirlik tüm tarafların kazançlı olmasına bağlıdır.

KAYNAKLAR

ALIPRANTIS, C.D., and Chakrabarti, S.K., 2000. Games and Decision Making, Oxford University Press.

BARRET, S., 1998. On the Theory and Diplomacy of Environmental Treaty-Making, *Environmental and Resource Economics*, 11 (3-4), 317-333, Kluwer Academic Publishers.

BAŞARAN, A., ve BÖLEN, F., 2004. Sürdürülebilir Planlama İçin Nilüfer Çayı Alt havzasında Bir Yöntem Araştırması 11.National Regional Science/Regional Planning Congress, 21– 23 October, 2004, Trabzon

BAŞARAN, A., 2003. Determination of Agents and their Strategies in River Basin according to Game Theory, *ERSA 43 Rd Congress Of European Regional Science Association*, 27-30 August 2003, University Of Jyväskylä, Finland.

BÖLEN, F., 2003. İstanbul'da Büyük Sanayi Kuruluşlarının Mekez Dışına Yerleşme Süreci: 1970lerdeki Yer Değiştirme Kararlarına Bugünden Bakış, pp7-18, Prof.Dr.Yücel Ünal'a Armağan, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü.

Bursa 2020 Strateji Planı, 1998. Bursa 2020 Çevre Düzeni Strateji Planı Raporu, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Nazım İmar Plan Büro Başkanlığı.

Organize Sanayi Bölgesi Müdürlükleri, 2005. Kişisel Görüşme (Bursa, Nilüfer, Demirtaş, Kestel, Gürsu, Batı Organize Sany Bölgesi).

İlçe Belediyeleri, 2005. Kişisel Görüşme, Kestel, Gürsu, Karacabey, Demirtaş Belediyeleri.

Bursa İl Çevre Durum Raporu, 2000. Bursa İl Çevre Müdürlüğü ve Bursa Valiliği, Özkan Yayınevi, Bursa.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2003. Bursa Dericiler Bölgesinin Kent İçinde Boşaltacakları Alanın Kente Kazandırılması Projesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı Kentsel Gelişme Müdürlüğü, pp359-366, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 11-13 Haziran, İstanbul

Bursa Atıksu Master Plan Raporu, 2002. Bursa Büyükşehir B. Su ve Kanalizasyon Dairesi (GİBB-İmece-Tabar Konsorsiyumu)

D.S.İ., 1984. Bursa Bölgesi Su Kaynakları Kirlilik Araştırması, 1979-1982. D.S.I. Genel Md., Ankara.

D.S.İ., 2000. Susurluk Nehri Havzasında Su Kalitesi Yönetimi, 1998-1999, D.S.I. Genel Md.,Ankara.

DAŞÖZ, H.İ., 1995. Çevre Yönetimimizin Hukuksal ve Kurumsal Yapısı Üzerine Değerlendirmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Çevre Özel Sayısı, 5:260-266.

Dünya, 2004. Dünya Gazetesi, Bursa Eki, 10 Ağustos 2004.

- D.İ.E., 1982. 1980 Tarımsal Yapı ve Üretim: Bursa, Yayın no 985, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- D.İ.E., 1993. 1990 Yılı Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Yayın No: 1577, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- D.İ.E., 1998. Ekonomik ve Sosyal İndeks, Bursa 1992 Çevre İndeksi, 1996 Tarım İndeksi, Yayın No 2144, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- D.İ.E., 2002. 2000 Yılı Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Yayın no 2718, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- DINAR, A., and WOLF, A., 1994; Middle East Hydropolitics and Equity Measures for Water-Sharing Agreements. *Journal of Social, Political & Economic Studies*, 19(1):69-63.
- DOYLE, T., and McEACHERN, D., 1998. Environment and Politics, Routledge Introductions to Environment Series, Publishing by Routledge.
- FAIN, W.W. and PHILLIPS, J.B., 1966. Applications of Game Theory to Real Military Decisions, Ed. Mensch, pp.363-372, *Theory of Games, Techniques and Applications*, NATO Scientific Affairs Committee, Toulon, 29th June-3rd July, 1964, The English University Press Ltd.
- FUDENBERG D. and TIROLE, J. 1996. Game Theory, the MIT Press, Fifth Printing (First Printing In 1991).
- GARDNER, R. 1995. Games for Business and Economics, John Wiley&Sons, Inc.
- HENS, L. and NATH, B., 2003. The Johannesburg Conference. Environment, Development and Sustainability 5, 7-39. Kluwer Academic Publishers.
- ISARD W. and REINER T.A., 1962. Aspects of Decision-Making Theory and Regional Science. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 9: 22-33.
- ISARD, W. 1967. Game Theory, Location Theory and Industrial Agglomeration. *Papers of the Regional Science Association*, 18:1-11.
- Kanun no: 5216, 2004. Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 23.7.2004 tarihli ve 25531 sayılı Resmi Gazete.
- KELEŞ, R. and HAMAMCI, C., 1997. Çevrebilim, 2.Baskı, Imge Kitabevi, Ankara
- KUCUKMEKMETOĞLU, M., and GULDMANN, J.M., 2002. International Water Resources Allocation and Conflicts: The Case of the Euphrates and the Tigris. *42nd European Congress Of The Regional Science Association*, 2002, Dortmund, Germany (CD-Rom).
- LUCE R.C., and Raiffa H., 1967. Games and Decisions : Introduction and Critical Survey, (Seventh Printing, First Publishing in 1957), John Wiley & Sons, Inc.
- MALER, K.G., and ZEEUW, A.D. 1998. The Acid Rain Differential Game, *Environmental and Resource Economics* 12:167-184, Kluwer Academic Publishers.
- Mavi Nilüfer Taslak Eylem Planı, 1997. Yerel Gündem 21, Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- MYERSON, R. B., 1991. Game Theory : Analysis Of Conflict , Harvard University Press.
- NASH, J.F., 1950a. Equilibrium Points in N- Person Games, *Essays On Game Theory*, Ed. Binmore, pp9, E. Elgar, 1996
- NASH, J.F., 1950b. The Bargaining Problem, *Essays on Game Theory*, Ed. Binmore, pp1-8, E. Elgar, 1996

- NASH, J.F., 1951. Non-Cooperative Games, Essays on Game Theory, Ed. Binmore, pp9, E. Elgar, 1996
- NIJKAMP, P., 1980. Environmental Policy Analysis, Operational Methods and Models, John Wiley & Sons Ltd. New York.
- RASMUSEN, E., 1994. Games And Information : An Introduction To Game Theory, Second Edition, (First Publication In 1989), Cambridge.
- RAY, I. 2000. Game Theory and the Environment: Old Models, New Solution Concepts, Games & Environment, *Journal of Economic Literature*, (www.core.uc.be/climneg/pdf/climneg-climbel_wp27.pdf)
- SKKY, 2004. Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, Çevre ve Orman Bakanlığı, 31.12.2004 Tarihli ve 25687 Sayılı Resmi Gazete.
- RITZBERGER, K. 2002. Foundations of Non-Cooperative Game Theory, Oxford University Press.
- ROGERS, P., 1993. The Value of Cooperation in Resolving International River Basin Disputes, *Natural Resources Forum*, May: 117-131.
- RUBINSTEIN, A., 1982. Perfect Equilibrium in a Bargaining Model, Game Theory in Economics, Ed. Ariel Rubinstein, pp 430-444, *The International Library Of Critical Writings In Economics* 5, Edwar Elgar Publishing, 1990.
- SELTEN, R., 1988. Models of Strategic Rationality. Series C: *Game Theory, Mathematical Programming and Operations Research*, Kluwer Academic Publish.
- SERAGELDIN, I. and others, 1995. The Business of Sustainable Cities, the World Bank, *Environmental Sustainable Development Proceedings Series* No: 7, Washington D.C.
- SHUBIK, M., 2002. Game Theory and Experimental Gaming. *Handbook of Game Theory with Economic Applications*, Volume 3, Chapter 62, pp2329-2348, Ed. Robert J. Aumann and Sergiu Hart. Elsevier Science.
- STEVENS, B.H. 1961. An Application of Game Theory to a Problem in Location Strategy. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 7:143-157.
- TURGUT, N., 1998. Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- ÜNAL, Y., 2003. Türk Şehir Planlama Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.
- VEGA-REDONDO, F. 2003. Economics and the Theory of Games. Cambridge University Press.
- Von NEUMANN, J., MORGENSTERN, 1944. Theory of Games and Economic Behavior, Princeton University Press
- <http://www.dsi.gov.tr>, 2004. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Internet Sitesi.
- <http://www.osbuk.org>, 2004. Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kurulu Internet Sitesi.

İSTANBUL'UN SU HAVZALARININ PLANLANMASINA YÖNELİK STRATEJİLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Aslı ÖĞÜT ERBİL*

Abstract

The purpose of this paper is twofold; to demonstrate the existing conditions of watershed planning efforts in Istanbul metropolitan area and offer some new planning strategies in light of some successful examples from other countries. In the first part of the paper, present planning difficulties, involving actors and institutions and the regulatory framework that govern the area will be revealed. It is suggested that, in dealing with the present problems in İstanbul watershed areas, apart from the conventional strategies used so far, a new approach has to be emerged in creating planning strategies. The new approach must utilize the basic attributes of environmental sciences, in particular of which landscape ecology that has been in use in the last two decades in the most the North American cities. In the conclusion part, in light of given examples, an evaluation of a new planning strategy for watershed areas in Istanbul Metropolitan Area will be made.

Özet

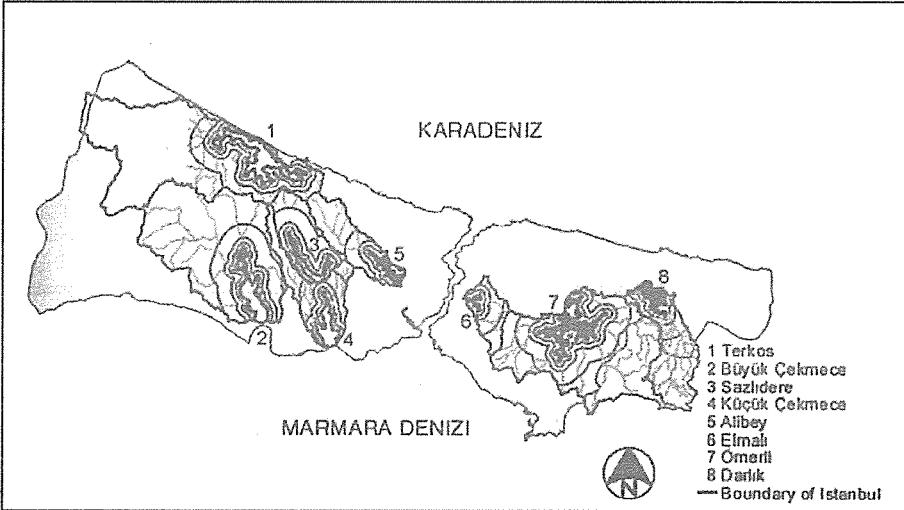
Bu bildirinin amacı İstanbul su havzaları planlamasına ilişkin mevcut durumu ortaya koymak ve İstanbul su havzalarının planlamasına yönelik nasıl yeni bir planlama stratejisinin gerektiğini değerlendirmektir. İlk önce İstanbul'daki su havzaları ile ilgili yaşanan sorunlar, orada yetkisi olan kurum ve kuruluşlar ve hukuki düzenlemelerden kısaca bahsedilmekte daha sonra Kuzey Amerika'da geliştirilen iki bölgesel ölçekli plan örnek olarak açıklanmaktadır. Geliştirilebilecek stratejilerin karakteristikleri iki önemli nokta üzerinden açıklanarak, İstanbul kentinde günümüze kadar uygulanan stratejilerin farklılaşması ve bunların çevre bilimlerinde, özellikle peyzaj ekolojisi-planlaması alanlarında dünyada kullanılan stratejilerden de yararlanması gerekliliği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak İstanbul Metropoliten Alanı'nda su havzalarının planlanmasının nasıl olması gerektiğine dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

İSTANBUL'DA SU HAVZASI YÖNETİM VE PLANLAMASI

İstanbul üç yanı sularla çevrili bir yerleşim olmasına rağmen kullanma suyunun sağlanması ve su kaynaklarının yönetimi, planlanması konusunda tarih boyunca problem yaşamış bir kenttir. Özellikle su havzalarının korunması ve yönetimi yerel yöneticilerin, plancıların ve akademisyenlerin devamlı ele aldığı bir konu olagelmıştır.

İstanbul kenti sınırları içinde 8 adet önemli su havzası bulunmakta ve bu alanların korunması şehrin 1970'lerden beri süregelen hızlı kentsel yayılma baskısı altında giderek zorlaşmaktadır. Avrupa yakasında bulunan Terkos, Büyükçekmece, Küçükçekmece, Sazlıdere ve Alibeyköy havzaları, Asya yakasında yer alan Elmalı, Ömerli, Darlık havzaları İstanbul ili arazi varlığının büyük bir kısmını kaplamaktadır (Şekil 1) (Coşkun 2004). Kent içinde bulunan su havzaları ve bunları besleyen akarsu ve yeraltı suları birçok kaynaktan belirtildiği gibi kirlenme ve yok olma tehlikesi altındadır. Söz konusu tehdidin en önemli nedeni ise havza koruma alanları içinde yapılaşmanın engellenememesi ve nüfusun artmasıdır. Yetersiz altyapı, orman alanlarının azalması, yanlış ağaçlandırma, yetki karmaşası, evsel-endüstriyel-tarımsal kaynaklı kirlilik, denetimsiz su çekimi (Budak ve Tüzün 1993, Kantarcı 2004, Özden 2004) ise İstanbul'daki su havzalarını ve bunları besleyen akarsu ve yeraltı sularını olumsuz etkileyen diğer etmenler olarak sayılmaktadır.

Şekil 1. İstanbul'un Su Havzaları (Coşkun 2004, s. 197)

İstanbul'da su havzaları konusunda en yetkili idari kurum olan İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi yönetmeliğine göre yüzey ve yeraltı suyu kaynaklarının tabii su toplama alanı olarak tanımlanan su havzalarının İstanbul kenti içinde önemli bir kısmı yerleşim alanları ile çevrilmiştir. Bu alanlar içindeki nüfus artış hızı İstanbul nüfus artış hızının yaklaşık dört katıdır. 1985–2000 yılları arasında İstanbul nüfus artış hızı %5,3 iken, su havzalarındaki nüfus artış hızı ise %19,79 olarak belirtilmektedir. Yapılaşmanın kent çeperlerine doğru kaymış olması ve yasa ve yönetmeliklere göre yapılaşmanın yasak olduğu havza koruma alanlarında yerleşmelerin engellenememesi, mevcutların kaldırılmaması, hatta bu alanlara hizmet veren yeni belediyeler kurulması (Özden 2004) İstanbul su havzaları için en büyük tehdit olarak belirtilebilir. Söz konusu yapılanmanın içinde yer alan konut, sanayi ve turizm alanlarından kaynaklanan atıklar ise havza sularının kirlenmesinde başlıca rolü oynamaktadırlar.

Su havzalarında etkinliği olan birçok kurum ve kuruluşun olması, bunların yetki alan sınırlarının net olarak çizilmemiş olması diğer bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İstanbul sınırları içinde Büyükşehir Belediyesine bağlı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü içme suyu konusunda yatırımlar yapmakta ve içme suyu sistemlerinin işletme, bakım, onarım ve yenileme konularında hizmet vermektedir. İstanbul il sınırları içinde en kapsamlı hizmet ve yetki İSKİ'ye ait olurken DSİ, Çevre Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İller Bankası, Büyükşehir, İlçe ve Belde Belediyeleri de havza alanları içinde yatırım ve denetim yetkisine sahiptir (Suri 2000). İstanbul'daki su havzalarının yönetimi ile ilgili en geniş yetkili kurum olan İSKİ 1995 ve 1998 yıllarındaki yönetmeliklerini takiben İstanbul'un yüzey ve yeraltı sularının çeşitli yollarla kirlenmesini önlemek amacı ile 21 Şubat 2003 tarihinde yeni bir yönetmelik çıkarmıştır (Uysal 2004). Söz konusu yönetmeliğin dokuz maddesi açılan davalar sonunda 31 Ocak 2005 tarihinde yürütmeyi durdurma kararı alınsa da İçme Suyu Havzaları Koruma ve Kontrol başlıklı İSKİ yönetmeliği İstanbul'daki su kaynaklarının korunmasına ve işletilmesine yönelik en geniş kapsamlı yasal düzenlemedir. İSKİ yönetmeliği dışında su kaynakları ve havzalarının korunması ve planlamasına ilişkin çok sayıda yasa ve yönetmelik bulunmaktadır. Orman Kanunu, Çevre Kanunu, İmar Kanunu, DSİ Kanunu ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği diğer yasal düzenlemeler arasında sayılabilir.

2003 İSKİ yönetmeliğine göre mutlak (0-300) ve kısa mesafeli (300-1000) koruma alanlarında hiçbir şekilde sanayi ve iskana yer verilmeyeceği vurgulanırken orta (1000-2000) ve uzun (2000-havza sınırı) mesafeli koruma alanlarında ancak sınırlamalar ile iskana yer verileceği belirtilmektedir. Bundan önce geçerli olan 1995 ve 1998 İSKİ yönetmeliklerinde de söz konusu koruma alanlarında benzer, hatta daha sıkı sınırlamalar söz konusu olmasına rağmen (Suher 1997) bunların uygulanması İstanbul'da hakim olan rant ekonomisi, bürokratik işlemler ve politik baskılar (Çodur 2004) nedeniyle gerçekleşmemiştir.

İstanbul'daki su havzalarının korunması ve yönetimine dair genel çerçeve iç açıdı bir tablo oluşturmaz ve İstanbul'daki kentsel yayılma baskıları her geçen artarken bu güne kadar izlenen yöntemlerin de gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Su havzalarında mevcut politika ve yasal düzenlemelerin yetersizliği, yetki karmaşası, kentsel büyüme baskıları ve izlenen popülist politikalar nedeniyle ortaya çıkan kaotik bir durum olduğu kabul edilse de İstanbul gibi yayılan bir metropolde etkili olabilecek stratejilere her geçen gün daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Etkin bir strateji geliştirmek için en önemli nokta ise su havzasını planlama anlayışı içinde ele almaktır. Süregelen yöntem içinde İstanbul'un içme ve kullanma sularını karşılayan havzaların planlamasına yönelik bütüncül bir planlama anlayışı bulunmamakta, daha çok yönetmeliklere dayalı bir yönetim stratejisi uygulanmaktadır. Su havzaları ile ilgili planlama kentin mevcut ve artan nüfusunun ihtiyacını karşılamak üzere ek su kaynakları yaratmayla sınırlı kalmaktadır. İstanbul kentinde su havzalarının planlaması plancuların kentsel ve kırsal alanları bütünsel olarak ele aldığı biçimde gerçekleşmemekte, yerleşme ve yağmadan kalan alanların korunması ve içme suyu temini konusunda projeler yapılmasına yönelik çalışmalarla sınırlı kalmaktadır. Su havzası planlamasına yönelik bütüncül ve sistematik bir stratejinin eksikliği zaten kaotik olan durumu içine içinden çıkılmaz hale sokmaktadır. Böyle bir stratejinin geliştirilebilmesi için yerel mekansal, yönetsel, sosyo-ekonomik şartların detaylı olarak incelenmesi birinci koşul olarak kabul edilse de, benzer stratejileri geliştirmiş ve başarıyla uygulayan kuzey Amerika'daki metropoliten alan plan örneklerini incelemek bir başlangıç noktası olarak görülmektedir.

İstanbul gibi dünyanın hemen bütün yerleşimlerinde su kaynaklarının kullanımı, korunması, yönetimi ve planlaması önem taşımaktadır. Suyun giderek azalan ve dolayısı ile kıymetlenen bir kaynak olması, küresel ölçekteki ekolojik değişimlerden hemen etkilenen bir yapı sergilemesi nedeniyle de söz konusu önemin giderek artması beklenmektedir. Genelde ekoloji, özeld peyzaj ekolojisi ve peyzaj planlaması

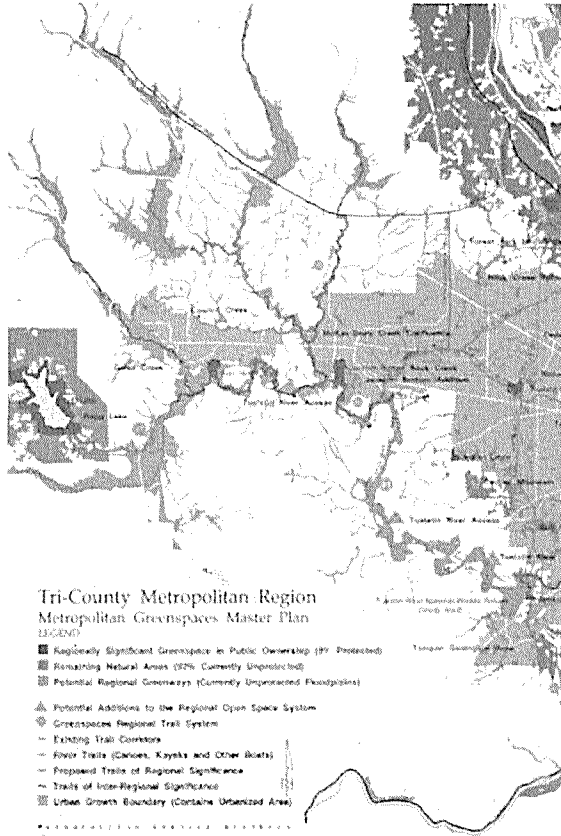
disiplinlerinden yararlanan planlama disiplini, bilimsel olarak etkinliği kabul görmüş stratejileri kendi dağarcığına almış bulunmaktadır. Bu çerçevede su havzaları ekolojik bir birim olarak ele alınıp bu yönde planlama yapılması 1970'lerden bu yana endüstrilemiş ülkelerde, özellikle Kuzey Amerika ülkelerinde, kullanılagelen bir strateji olmuştur.

PORTLAND METROPOLİTEN ALAN (ABD) VE TORONTO METROPOLİTEN ALAN (KANADA) MASTIR PLANLARINDA SU HAVZALARININ ELE ALINIŞI

Portland Metropolitlen alanı Amerika Birleşik Devletlerinin kuzeydoğu eyaletlerinden biri olan Oregon Eyaletinin en büyük kentidir ve Amerika Birleşik Devletleri'nde arazi kullanım ve planlamasına yönelik en ilerici yerleşimlerinden biri olarak görülmektedir (Cullingworth 1997). Yaklaşık 3 milyon nüfusa sahip Portland Metropolitlen alanı 1970'li yıllardan bu yana gerçekleştirilen yasal ve yönetsel arazi koruma ve kullanma kararlarını "1992 Metropolitlen Yeşilalanlar Mastir Plan"ı (Şekil 2) vasıta ile hayata geçirmiştir. 1979 yılında kurulan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde seçimle işbaşına gelen tek bölgesel yönetim birimi olan METRO kentleşme ve arazi kullanım kararlarını almak ve uygulamak amacı ile söz konusu planın yapılması ve uygulanmasında en büyük rolü üstlenmiştir (Erbil 2005). 1992 Metropolitlen Yeşilalanlar Mastir Planının ana amacı "bölgenin yabancı habitatlarını, doğal manzaralı açık alanlarını ve yeşil koridorlarını koruyarak bölgenin yaşam kalitesini sürdürebilmek için bir kentsel büyüme stratejisi geliştirmektir" (Metro 1996, 1). Bu ana amacın yanında uzun ve kısa dönemli sekiz hedef belirlenmiş ve bunlardan üçüncüsü "kentsel çevredeki bitki ve hayvan çeşitliliğini korumak için su havzalarını ekolojik planlamanın temeli olarak kullanmak" şeklinde belirtilmiştir (Metro 1992, 1).

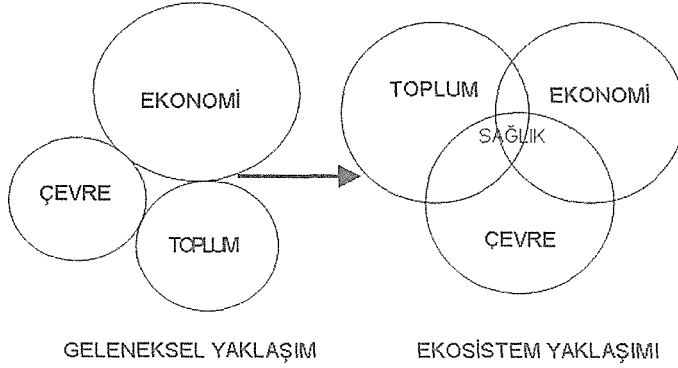
METRO'nun organizasyonu altında kurulan işbirlikleri, eyalet ve kentsel ölçekte yapılan yasal ve yönetsel düzenlemeler yaklaşık 10 yıllık bir süre sonunda söz konusu mastir planın ortaya çıkmasına ortam oluşturmuştur. Planın ana amacı bir kentsel büyüme stratejisi geliştirmek olsa da bilimsel olarak kabul görmüş ve planlama alanında etkinliği kanıtlanmış çeşitli araçlara da başvurulmuştur. Yukarıda da sözü edildiği gibi üçüncü hedef olarak belirtilen su havzaları planlaması da bu araçlardan biri olarak 1992 Metropolitlen Yeşilalanlar Mastir Planı'nda yer almıştır. Planlamaya altlık oluşturan veri toplama çalışmaları yapılırken bölgedeki su havzaları (dolayısı ile bunların mevcut durumları, sorunları ve ihtiyaçları), bölgesel ölçekte öneme sahip 57 doğal alan ve bunları birbirine bağlayan (ve bağlaması planlanan) yeşil koridorlar saptanmış ve planda bunların korunması ve geliştirilmesine yönelik öneriler getirilmiştir. Söz konusu önerilerin hayata geçirilmesi için genellikle METRO'nun denetiminde yerel idareler (belediyeler) ve ulusal kuruluşların (örneğin bakanlıkların) yerel birimleri detaylı plan yapmakta ve bunları uygulamakta, METRO ise söz konusu alanların kamulaştırılmasına yönelik etkin bir çalışma yürütmektedir.

Bütün bu çalışmalar çerçevesinde ele alınan 1992 Mastir planı diğer üst ölçekli plan, yasa ve yönetmeliklerden bağımsız olarak ele alınmamakta, özellikle Portland Metropolitlen Alanı'nın uzun dönemli büyüme ve gelişmesini tanımlayan "2040 Büyüme Konsept"inin belirlediği ilkelere bağlı kalarak zaman içinde geliştirilmektedir (Metro 2001). Mastir plan üst ölçekli planlardan yararlandığı kadar alınan kararları destekleyici nitelikte olan paralel diğer plan ve yasal düzenlemelerle de desteklenmektedir (örneğin akarsuların taşkın alanlarına yönelik yasal düzenleme gibi) (Erbil 2005).

Şekil 2. Portland 1992 Metropolitan Yeşilalanlar Master Planı (Metro 1992)

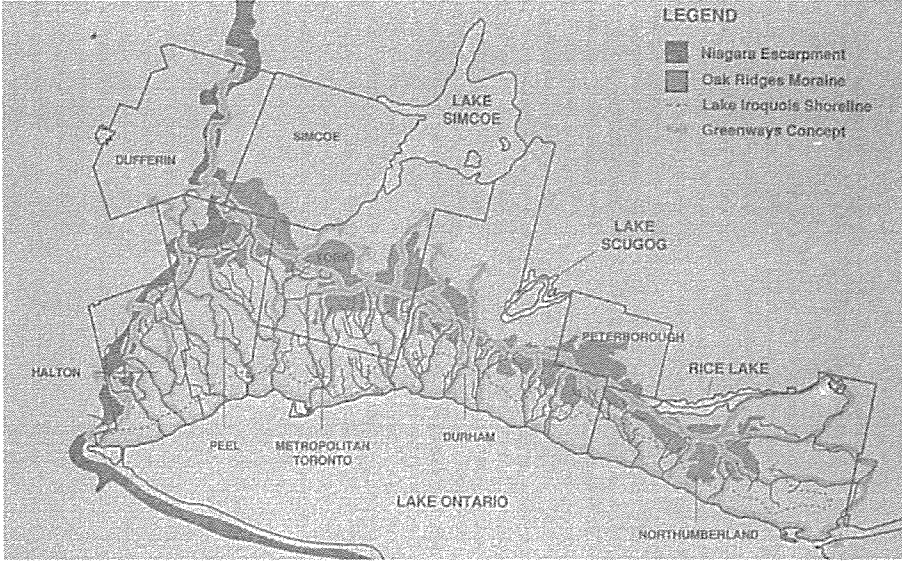
İkinci örnek olan Toronto Metropolitan Alanı için oluşturulan konsept plan aslında yasal olarak onaylanmış ve yürürlüğe girmiş bir plan değildir. 1992 yılında ortaya konan Metropolitan Toronto Biyolojik Bölge Alan planı sadece yerel yönetimlerin izlemesi için önerilen bir çerçeve plandır. 1980'lerin başında Kanada Federal Hükümeti'ne bağlı olarak kurulan bir komisyon Toronto kenti içinde yer alan gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan çöküntüye uğramış su kıyısını canlandırma amacıyla çalışmalara başlamış ancak yerel halk ve yönetimlerden gelen istekler doğrultusunda ele alınan bölge Ontario Gölü kıyısından 10,000 km²'lik bir alana ve çalışmanın içeriği de kıyı iyileştirilmesinden biyolojik bölgenin ekosistem yaklaşımı (Şekil 3) çerçevesinde ele alınmasına genişletilmiştir.

Şekil 3. Toronto Planına Göre Geleneksel Planlama Yaklaşımı ve Ekosistem Yaklaşımı (RCFTW 1992, 35)

Söz konusu bölge idari sınırlar değil biyolojik sınırlar (güneyde Ontario Gölü, batıda Niagara Kanyonu, kuzey ve doğuda Oak Yükselti Sırası) göz önüne alınarak belirlenmiş ve bölgenin içindeki su havzaları ve on beş akarsu sistemi çerçeve plana temel oluşturmuştur (Taylor ve diğerleri 1995) (Şekil 4). Komisyonun ve çerçeve planın ana amacı Toronto'da çöküntüye uğramış kıyı bölgesini ve onu çevreleyen alanı (Metropolitan Toronto Biyolojik Bölgesini) yenileyerek eşsiz ve dünya çapında bir kıyı yaratmaktır. Ekosistem yaklaşımını benimseyen komisyon, söz konusu stratejiyi destekleyen dokuz prensibi de ortaya koymuştur: temiz, yeşil, bağlanmış, açık, ulaşılabilir, kullanışlı, çeşitli, finanse edilebilir ve çekici bir bölge (RCFTW 1992). Ana amaç kıyıda suyun temizlenmesi ve kıyı alanının canlandırılması olması bölgede Ontario Gölü'nü besleyen ve buraya deşarj olan su kaynaklarının durumu da önem hale getirmiştir. Toronto kenti içindeki Don Su Havzası için çerçeve plana uygun ayrıca bir plan yapılmış, bölgedeki diğer su havzaları için planlar geliştirilmesi için teşvikler verilmiş ve en önemlisi çerçeve plandaki habitat koridorları akarsu kaynakları olarak belirlenmiş ve planda bu şekilde vurgulanmıştır.

Çerçeve planını ve olası uygulamalarını anlatan İyileştirme (Regeneration) başlıklı raporu 1992 yılında yayınlanmış ve aynı zamanda kıyının canlandırmasına yönelik çalışmalara destek olması amacı ile bir sivil toplum örgütü kurulmuştur (Waterfront Regeneration Trust). Kıyıda planlama ve uygulama çalışmalarına destek olan sivil toplum örgütü yanında bölgedeki diğer yerel kurum ve kuruluşlar (öncelikle belediyeler) çerçeve plana uygun alt ölçekli planlar geliştirmiş ve uygulamaktadırlar.

Şekil 4. Toronto Metropolitan Alana Biyolojik Bölgesi Konsept Haritası (RCFTW 1992, 191)

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi su havzası planlaması sadece yönetsel bir sürece tabii bir olgu değil, planlamanın üst ölçekte ele alması gereken bir ekolojik planlama birimidir ve diğer ekolojik birimlerin planlamasından bağımsız değildir. Bu birimin planlaması ile ilgili iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi su havzalarının doğal ve kentsel alandan kopuk birimler olarak algılanması, çok genel standartlar (her havza için geçerli olan tek tip koruma mesafesi gibi) çerçevesinde değerlendirilmesi ve bütüncül bir planlama anlayışı içinde ele alınmamasının kısır sonuçlar yarattığı, ikincisi ise su havzalarının planlamasında genelde ekoloji, özelde peyzaj ekolojisi disiplininin ortaya koyduğu ve dünyadaki uygulama örneklerinde etkinliği kabul görmüş prensiplerinden yararlanılması gerekliliğidir.

Birinci noktada vurgulanması şart olan konu planlamanın bütünü göz ardı ederek yapılamayacağıdır, bu özellikle ekosistemin önemli bir parçası olan su havzaları için daha da zorunlu bir prensip olarak karşımıza çıkmaktadır. Ian Roberts (2000) geleneksel çevrecilikten çevresel kent modeline geçiş için gerekli şartları sıralarken (Tablo 1) bu gerekliliği çok açık biçimde ifade etmiştir. Portland ve Toronto plan örneklerinde de belirtildiği gibi su havzaları ekolojik amaca yönelik planlamanın başlıca unsurlarından biri olarak net biçimde ortaya konmuş ancak bütün ele alınmadan bu birim için izole bir yönetim stratejisi geliştirilmemiştir.

Tablo 1. Çevresel Kent Modelinin Özellikleri (Roberts 2000, 11)

Geleneksel Çevrecilik	Çevresel Kent
Kentsel olmayan focus	Kentsel fokus
Tek konu	Bütünselcilik
Çatışma	İşbirliği
Problemin vurgulandığı	Çözümün vurgulandığı

İkinci nokta ile ilgili olarak su havzaları planlamasında ve genel olarak ekolojik planlama kapsamında peyzaj ekolojisinin kabul ettiği basit ancak temel bir planlama prensibini

vurgulamakta fayda bulunmaktadır: bir ekosistemde her şey birbirini ile ilintili ve etkileşim halindedir, bu ilinti ve etkileşimin yok olması halinde ekosistemlerin yok olması tehdi ortaya çıkar. Bu nedenle, çok basite indirgeyerek, bir kentsel veya kırsal peyzajın içinde büyük alanlara yayılan az sayıdaki doğal alanların bulunması, daha küçük alanlara yayılan çok sayıdaki doğal alanların yer alması ve bu doğal alanların yeşil koridorlarla birbirine bağlanarak bir network oluşturması gerektiğini söylemek mümkündür (Şekil 5).

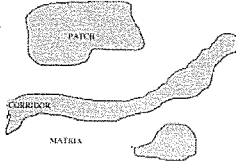

Figure 2.12 - Components of the landscape: patches, matrix, and corridor.

Fig. 2.14. The primary ecological functions of the landscape: 1 - the large primary ecological ecosystem, 2 - smaller streams of corridors, 3 - network of relationships and functions among different levels of organization of ecological systems.

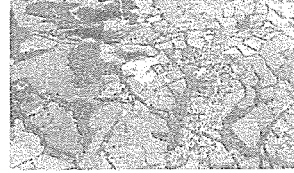

Fig. 2.15. Grids of different origin, width, and connectivity in northern England.

Şekil 5. Sağlıklı bir ekosisteme sahip bir peyzajda yer alması gereken elemanlar ve bunların oluşturduğu ağ (Forman, 1997)

DEĞERLENDİRME

Su ekolojik yaşamın en temel ve belirleyici elemanlarından biri olması nedeniyle su havzaları ekolojik planlamanın en önemli birimlerinden biri olarak kabul edilmekte ve yukarıda örnekleri verildiği gibi bir çok yerleşimde planlamaya altlık oluşturmaktadır. Ancak, İstanbul örneğinde olduğu gibi, bu birimin izole olarak ele alınması ve sadece yönetime yönelik kısıtlı bir yaklaşım içinde bulunulması bütüncül bir anlayış gerektiren ekolojik planlamaya ters düşmektedir. Bu nedenle havza planlaması mastır planların bir parçası olarak ve ekoloji disiplininin kabul ettiği temel prensiplere çerçevesinde planlanmalı ve ancak daha sonra su kaynaklarının yönetimi için detaylı çalışmalar yapılmalıdır.

Havza planlaması sadece yönetmelikler çerçevesinde değil gerek stratejik gerek fiziki plan anlayışı içinde ele alınması gereken bir konudur. Ayrıca su havzalarının planlamasının içme suyu temini planlaması veya sadece doğal kaynak yönetimi anlayışı ile kısıtlanması da hem su havzalarının korunması hem de orada yaşayanların fiziki mekanlarının biçimlendirilmesi noktalarında hedeflenmeyen sonuçlar doğuracaktır. Peyzajın bir parçası olarak insan yerleşimleri ve su havzalarının planlanması aynı katmanda olmasa bile paralel olarak ele alınmalı ve bunu sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi için çaba harcanmalıdır. Su havzalarının korunmasına (ve gerekiyorsa rehabilitasyonuna) yönelik planlama bölgedeki diğer ekolojik hassasiyet ve önem taşıyan alanlarla ilişkisi kurularak, geçerli hukuksal düzenlemeler yanında planlamada etkinliği kanıtlanmış ekolojik prensiplere dayandırılarak ve üst ölçekli paralel planlara ters düşmeyerek yapılmalıdır. Kısacası su havzaları "yönetim" ağırlıklı değil "planlama" ağırlıklı olarak ele alınmalıdır. İstanbul için net bir planlama yaklaşımı ise çeşitli bilimsel tabanlı ve başarılı stratejilerin İstanbul karakteristikleri ışığında incelenmesi ve uyarlanması ile belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

BUDAK, S. ve TÜZÜN, G., 1993. İstanbul'da İçme Suyu Havzaları, *Planlama : TMMOB Şehir Plancılar Odası Yayını* 10 (Ocak-Aralık), 30-37.

COŞKUN, G. H., 2004. İstanbul Sularında ve Su Havzalarında Zamana Bağlı Yerleşim ve Su Kalitesi Analizinin Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemi ile Modellenmesi.

İstanbul ve Su Sempozyum Bildiri Kitabı (194-202), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

CULLINGWORTH, B., 1997. *Planning in the USA: Policies, Issues and Processes*, Routledge, New York, London.

ÇODUR, A. D., 2004. İstanbul'un Mevcut Su Kaynakları, Su Kalitesi ve İçmesuyu Havzalarının Korunması, *İstanbul ve Su Sempozyum Bildiri Kitabı* (142-157), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

ERBİL, A. Ö., 2005. An Inquiry of Adaptation of Greenway Planning Strategy to the Istanbul Metropolitan Area, Turkey: Towards An Understanding of Differences in Environmental Discourses in Industrialized And Developing Countries, *Doktora Tezi*, University of Massachusetts Amherst, ABD.

FORMAN, R. T. T., *Land Mosaics: the Ecology of Landscapes and Regions*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

KANTARCI, M., 2004. İstanbul ile Çevresindeki Bölgelerin Su Sorunları ve Çözüm Yollarına Arazi Kullanımı ile Ormanlık Açısından Bakış, *İstanbul ve Su Sempozyum Bildiri Kitabı* (97-111), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

Metro., 1992. *Metropolitan Greenspaces Master Plan*, Portland, OR: Metro.

Metro., 1996. *Metropolitan Greenspaces, Natural Areas: Important for Wildlife and People*. Broşür. Metro, Portland, OR.

Metro., 2001. *Metro Official Website-2040 Framework* Metro, Nov. 12, 1998 1997-1998 [27 Ocak 2001'de ziyaret edilmiştir]. URL: <http://www.metro.dst.or.us/growth/tfplan/2040.html>.

ÖZDEN, P. P., 2004 Kentsel Gelişim Politikaları ve Su Havzaları: İstanbul Metropoliten Alanına Yansımalar, *İstanbul ve Su Sempozyum Bildiri Kitabı* (169-186), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

ROBERTS, I., 2000. Leicester Environment City: Learning How to Make Local Agenda 21, Partnerships and Participation Deliver. *Environment and Urbanization* 12 (2), 9-26.

RCFTW (The Royal Commission on the Future of the Toronto Waterfront), 1992. *Regeneration: Toronto's Waterfront and The Sustainable City: Final Report*. Minister of Supply and Services Canada-Queen's Printer of Ontario, Toronto.

SUHER, H., 1997. Sürdürülebilir Planlama Anlayışı İçinde İçme ve Kullanma Suyu Kaynaklarının Değerlendirilmesi, *Su Kongresi ve Sergisi'97 Bildiriler Kitabı*, Mavi Tanıtım, İstanbul.

SURİ, L., 2000. İçmesuyu Havzalarında Planlama ve Yönetim- Ömerli İçme Suyu Havzası Örneği, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

TAYLOR, J., PAINE, C. ve FITZGIBBON J., 1995. From Greenbelt to Greenways: Four Canadian Case Studies. *Landscape and Urban Planning* 33 (1-3),47-64.

UYŞAL, Y., İstanbul İçme Suyu Havzalarında Yaşanan Kentsel Gelişme, İdari Yapılanma ve Mevzuat Değişim Süreci, *İstanbul ve Su Sempozyum Bildiri Kitabı* (142-157), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

BARAJLARIN ETKİLEDİĞİ MEVCUT VE YENİ YERLEŞMELER İÇİN ÜRETİLEN POLİTİKA VE STRATEJİLER - ARTVİN KENT ÖRNEĞİ

Zehra EMİNAĞAOĞLU*

Abstract

Accelerated alteration period, mostly driven by industrial and technical improvements, brings some unchangeable outcomes with it for cities. Both unorganized and unplanned urbanization efforts destroy green areas and impair natural and cultural environment. As a fast developing country, number of large infrastructure investments increases and destruction caused by technology used in these investments threatens the future of natural and cultural values of Turkey. Normally, having a rich cultural and natural heritage brings a responsibility with it to define, know, protect, and pass this heritage to future generations. When developing policies and strategies for cities, they should be considered as a whole with their natural and structured parts. It is not reasonable to deny or oppose all the industrial and technological improvements in today's life, but there is also no doubt about a direct connection of balance between the life and ecology. At times, when initiating large investment projects in certain places for country's future and development are inevitable, it, at least, has to be a prerequisite for such projects to pass natural and cultural heritage of that place to future generations by documenting these values. When realizing any investment in a place, it has to be the main principle not to destroy natural and cultural heritage.

Building dams are considered as one of those large investments and their effects on present and new settlements are evaluated as several dam projects planned within the Coruh Basin of Artvin

Özet

Endüstri ve teknolojik gelişmelerle birlikte hızlanan değişim süreci kentler üzerinde geri dönüşü olmayan sonuçları da beraberinde getirmektedir. Düzensiz ve plansız kentleşme yeşil alanları yok etmekte, doğal kültürel çevreler tahrip edilmektedir. Hızla gelişen ülkemizde büyük altyapı yatırımlarının da sayısı artmakta; yapımlarında kullanılan teknolojilerin yarattığı tahribat ise ülkemizin doğal ve kültürel birikiminin geleceğini tehlike

* Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

altına sokmaktadır. Oysa zengin bir kültürel ve doğal mirasa sahip olmak, bunu tam anlamıyla tanıma, bilme, koruma ve geleceğe aktarma sorumluluğunu beraberinde getirmektedir. Kentlerimiz, doğal ve yapılaşmış çevreleri ile bütün olarak ele alınmalı ve bu doğrultuda politika ve stratejiler üretilmelidir. Yaşamımızda endüstriyel ve teknolojik gelişmeleri reddetmek veya karşı çıkmak gibi bir durum söz konusu değildir; fakat yaşamın, ekolojik dengeyle olan doğrudan bağlantısı artık şüphe götürmemektedir. Ülkemizin gelişmesi ve geleceği açısından gerekli olan yatırımların kaçınılmaz olduğu durumlarda, en azından bu tür değerlerin ayrıntılı olarak belgelenip gelecek kuşaklara aktarılması, yatırım projesinin ön koşulu olmalıdır. Arazi üzerine yapılacak her türlü yatırımın doğal ve kültürel mirası yok etmeden gerçekleştirilmesi temel ilke olmalıdır.

Bu yatırımlar içinde en büyük projeler olarak kabul edilen barajların, yerleşmeler üzerindeki etkileri, Artvin Kentinde planlanan Çaruh Vadisi projeleri kapsamında değerlendirilmektedir.

GİRİŞ

Çoruh Havzası Gelişme Planı, 20 yılı aşkın bir süredir Artvin ve Artvinlilerin umutlarında, beklentilerinde, endişelerinde yer almaktadır. Bölgedeki projeler ülke kalkınması için önemli yatırımlar olarak kabul edilse de, Artvin için şimdilik yıkımlar, yok oluşlar; geleceğe belirsiz gözükmemektedir. Barajların sebep olduğu göçlerle hayat belli ki bir yerlerde yeniden yeşertilecek. Fakat yok olan kültürler, tarih, doğa, bitkiler, hayvanlar belki sergilenebilecek ama yeniden yeşertilemeyecek. Ne yazık ki bölge için üretilmiş, geleceğe dönük bilgilendirici, yönlendirici, çözüm yaratıcı planlar, projeler, örgütler merkezler yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışmada barajların bölgede yarattığı sorunlar, tehditler ve fırsatlar yerleşmeler ölçeğinde değerlendirilmektedir. Bölgedeki barajların henüz yapım aşamasında olduğu dikkate alınırca daha çok sorunlar görülmekte, gündeme gelmektedir. Çalışmada öncelikle Bölgedeki Yerleşme Karakteri ve Mimari Dokusu anlatılarak genel bilgiler verilmekte; bunların yeni yapılaşmalarda ışık olabilecek önemli kaynaklar olduğu ifade edilmektedir. Daha sonraki bölümde Barajlar ve Etki alanları başlığında bölgedeki barajlardan kısaca bahsedilerek, yerleşmeler üzerindeki fiziksel ve toplumsal etkileri; baraj inşaatları öncesi, inşaat sürecinde ve sonrasında olmak üzere üç aşamada değerlendirilmektedir. Yeni yerleşmelerin yapılanmasında izlenen süreç, Yerleşmelerin Yeniden Yapılanma Süreci ve İlgili Politikalar başlığında verilmektedir. Çalışmanın Değerlendirme bölümü; sorun ve tehditler, fırsatlar olarak ele alınmakta ve Öneriler sunulmaktadır.

BÖLGEDEKİ YERLEŞME KARAKTERİ VE MİMARİ DOKU

Artvin İli, Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümünde, Doğu Karadeniz Dağları üzerinde yer almakta; doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum, batısında Rize, kuzeybatısında Karadeniz, kuzeyinde Gürcistan Cumhuriyeti bulunmaktadır. Bir sınır kenti olan İl coğrafi konumu nedeniyle ülkemizi Gürcistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine bağlayan önemli transit yolları üzerinde bulunmaktadır (Anonim, 1998).

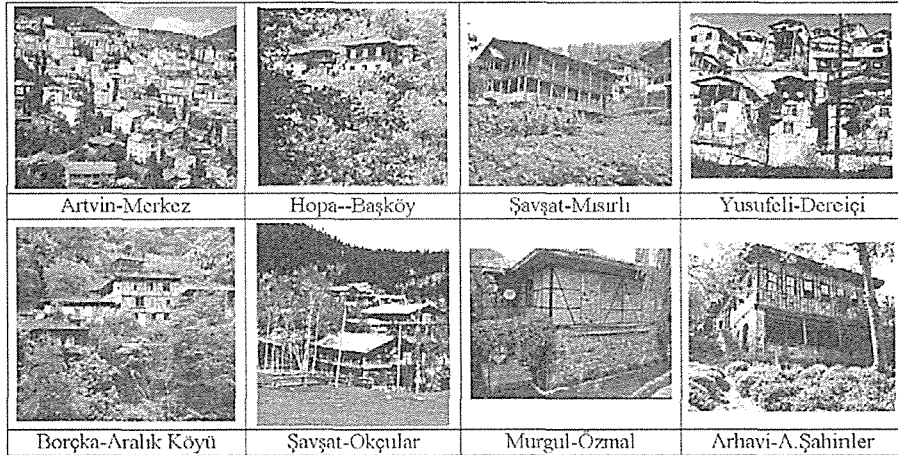
Bölge, arazi bakımından genel olarak dağlıktır. İl sınırları içinde 30'a yakın akarsu vardır. Bunlardan Karadeniz'e dökülenler hariç diğerleri Çoruh Nehri'nin kollarıdır. İlin muhtelif yerlerinde çok sayıda doğal göl bulunmaktadır (Anonim, 1998; URL-1, 2004). Bölgenin topoğrafik yapısı, akarsular, nehirler yerleşme düzenini etkilemektedir. Yerleşmelerde yollar topoğrafik yapıya uygun veya nehir boyunca uzanmaktadır. Yol düzeninde hiyerarşik bir derecelenme görülür. Şöyle ki; Köy içindeki yerleşme gruplarına erişilen yollar (bazen sadece yaya yolu olabilir) birleşerek köy yoluna, köy yolları da ana ulaşım güzergahına ulaşır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2003). Bölgeyi yerleşmeler sistemi olarak üç

bölgede sınıflamak mümkündür. Bu sınıflama; Arhavi ve Hopa ilçelerinin bulunduğu sahil bölgesi, Borçka ve Murgul ilçelerini kapsayan geçiş bölgesi, Şavşat, Yusufeli ve Ardanuç ilçelerinin bulunduğu iç bölge şeklindedir (Eminağaoğlu, 2004).

Genel bir sorun haline gelen, çarpık ve çirkin kentleşme sistemi burada da karşımıza çıkmaktadır. Kentte ne topoğrafya, ne doğal çevre, ne de yapı kültürü ile bağdaşmayan yapılaşmalar hızla artmakta; kimlikten estetikten yoksun, çoğu zaman teknik olarak da uygun olmayan beton kütleler kötü görüntüler, siluetter sergilemektedir. En önemlisi de oldukça eğimli topoğrafyaya sahip olan bölgede; toprak kaymaları, erozyon, zemin güvenliği dikkate alınmaksızın yüksek blokların yapımına devam edilmektedir.

Kırsal yerleşmeler, kentlere göre, şimdilik daha şanslı gözükmektedir. Söz konusu bölgede kırsal alanlar, yerelliğini koruyabilmiş yerleşmeler olarak; biçim zenginliği, bölgesel malzeme ve yöresel koşullara uygun rasyonel çözümlü örnekler içermektedir.

İlçe Merkezlerinin görüntüsü, İl Merkezinden farklı değildir. Hiçbir çevresel değeri dikkate almayan, yoğun bir yapılaşma görülmektedir. Kırsal yerleşmeler ise doğal çevre verileri ve yapı kültürünün dikkate alındığı yerleşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçe merkezleri dışında, dağınık yerleşmeler sisteminin görüldüğü bölgede köyler daha çok eğimli arazi üzerinde yer almaktadır. Bu durum arazi yapısından çok tarım arazilerinin kullanımı ve arazi sahipliğinden kaynaklanmaktadır. Bölgede yapı malzemesi olarak ahşap ve taş ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Yapım sistemleri; ahşap, taş ve tuğlanın kullanıldığı yığma sistemler olarak çeşitlenmektedir. Bunun yanında k ahşap ve taşın bir arada kullanıldığı bağdadi yapım sistemi özellikle Ardanuç Bölgesinde yoğun görülmektedir. Farklı olarak Sahil yerleşmelerinde Doğu Karadeniz Bölgesinin yapım geleneği olan Dolgu sistemler de kullanılmaktadır.

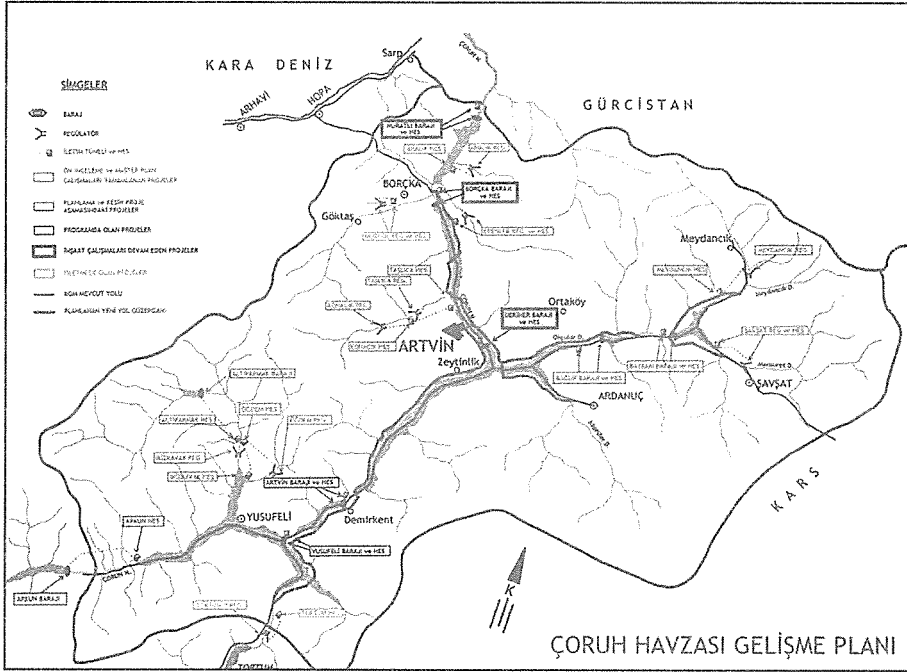
Şekil 1. Artvin'den görüntüler (Eminağaoğlu Z.).

BARAJLAR VE ETKİ ALANLARI

Dünyada su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve toplumun kullanımına sunulmasında su kaynaklarını geliştirme çalışmaları ve bu bağlamda üretilen projeler ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak bu projelerin bir çoğu, olumsuz çevre etkilerini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle su kaynakları projelerinin hazırlanmasında teknik ve ekonomik yapılabirlik kadar çevresel ve toplumsal yapılabirlik kriterleri de önem taşımaktadır (Avcı, 2000). Yaşam kaynağı olan su potansiyelinin üzerinde gelecek nesillerinde hakkı olduğu göz önünde tutularak, su kaynaklarının sadece hidroelektrik

enerji üretmek yönünden değil, diğer amaçlar dahilinde planlanması, yönetim ve kullanımının sağlıklı olarak akıcı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için doğal yapılarını bozabilecek projelerin etkilerinin zamanında tahmini ve gerekli tedbirlerin alınması gereklidir (Anonim, 2003).

Son dönemlerde bir dizi baraj projeleri ile gündeme gelen Artvin ili, erişilmesi oldukça zor konumuna rağmen; zengin ormanları, vahşi doğası, kültürel çeşitliliği, topraklarından geçen Çoruh Nehri'nin yarattığı Çoruh Kanyonu, Barhal vadisi içindeki zengin kültürel ve doğal çevresi ile dikkat çekicidir. Ülkemiz topraklarında en hızlı akan nehir unvanına sahip Çoruh Nehri; Bayburt ilindeki Mescit dağlarından doğup, Artvin ilinden geçerek, Gürcistan'ın Batum şehrinden Karadeniz'e dökülmektedir. Çoruh Havzası Gelişme Planı çerçevesinde Elektrik İşleri Etüt idaresince 1962 yılından beri üretilen projeler sonucu bölgede ana kol üzerinde 10, yan kollarda 17 olmak üzere toplam 27 baraj ve hidroelektrik santrali öngörülmektedir. Bunlar ana kol üzerinde Muratlı, Borçka, Deriner, Artvin, Yusufeli HES Tesisleridir. Bölgedeki barajlar ile elde edilecek enerji, Türkiye'de üretilen toplam enerjinin %8'ini oluşturacaktır (Anonim, 2004; URL-2, 2005). Bu Barajların Muratlı bitmiş ve su tutulmuş, Deriner ve Borçka Barajlarının inşaatı devam etmektedir .

Şekil 2. Çoruh Havzası Gelişme Planı kapsamındaki Barajlar (URI-2, 2005).

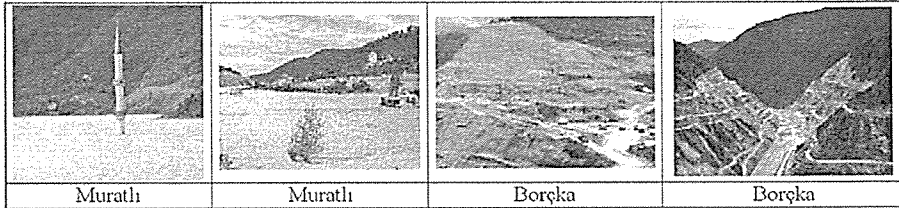
Barajların etkileri teknik, ekonomik, siyasi, toplumsal, çevresel gibi çok yönlü ve farklı açılardan incelemek mümkündür. Bu çalışmada; barajların bölgeye olan etkileri, baraj inşaatları öncesi, inşaat sürecinde ve sonrasında olmak üzere üç aşamada değerlendirilmektedir.

Bölgede, 1962 yılında beri baraja ilişkin söylentiler, projeler konuşulmaktadır. 1982 yılında Çoruh Havzası Gelişme Planı'nı ile somut hale gelmiş ve belirsiz bir süreç başlamıştır. Barajlar nerelerde olacak? Su seviyeleri ne kadar olacak? Hangi yerleşmeler etkilenecek? En önemlisi daha çok vadi boyunca, nehir kıyısında giden yol durumu nasıl

olacak? Baraj öncesi süreç, daha çok toplumu psikolojik olarak etkileyen belirsiz bir süreçtir. Barajlar ile, kentin diğer kentlerle ve köylerle olan ilişkisini sağlayan, alternatif olmayan tek giriş ve tek çıkışı karayolu sular altında kalmaktadır. Bölgenin eğimli ve dağlık topoğrafyası yeni yol yapımlarını güçleştirmekte ve bu süreç uzamaktadır. İnsanlar yıllardır bunları düşünmüş, gençler gitsek mi, kalsak mı tereddütleri yaşayarak geleceğe dönük yaşamlarını planlayamamıştır. Bu durum özellikle gençler üzerinde ciddi bunalmalar yaratmaktadır. İnsanların yeterince bilgilendirilmemesi bu konudaki gerçekleri de söylenti haline getirmektedir. Yöre halkı, bu topraklarda doğmuş büyümüş, toprağına emek vermiş, özellikle yaşlı kesim yerlerinin istimlak edilip edilmeyeceğı belirsizliğini yaşamış; bu üzüntü ve endişeyle ile yıllar geçirmiştir. Baraj inşaatı öncesinde istimlaklerin başlaması ile köyler boşalmaya başlamış; insanlar geleceklelerini etkileyen yeni kararlar almak zorunda kalmıştır. Bu süreçte göçler başlamış, boşalan köyler, kalan ise hatıralar, yaşamlar, akrabalar olmuştur. Ne yazık ki bu süreçte, yeterli ve uygun yerleşim alanlarının planlanmaması, insanlara yol gösteren kuruluşların olmaması gibi bir çok sebebe bağılı olarak insanlar çoğunlukla kent dışına göç etmeyi tercih etmiştir; bu hala devam etmektedir.

Baraj inşaatlarının başlaması ile bölgenin fiziksel yapısındaki değişimler de hızla artmıştır. Yol yapım çalışmaları başlamıştır. Gerek bölgenin topoğrafik yapısının yapım koşullarını güçleştirmesi, gerek maliyetteki planlanmayan artışlar, gerekse bürokratik işlemlere bağılı olarak uzun yıllar devam edecek gözükmektedir. Bölgenin alternatif olmayan yol sistemleri inşaatlar sırasında yöre halkının yaşamını zorlaştırmaktadır.

Genellikle hep doğal çevreler içinde yer alan barajların olumsuz çevresel etkileri pek fazla düşünülmeden yapılmaktadır. Her ne kadar Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) zorunluluk haline gelmişse de, bu daha çok planlama yapılıp, proje başladıktan sonra uygulanmaktadır (Avcı, 2000). Oysa ÇED çalışmalarının başında planlama veya yapılabirlik çalışmalarıyla birlikte sürdürülmelidir. Söz konusu bölge gerek fauna yapısı, endemik türlerin yoğun olduğu flora yapısı, doğal yaşlı ormanları ile zengin bir doğal potansiyele sahiptir. Bu doğal çevre baraj inşaatları ile tahrip olmakta ve yok edilmektedir. Aynı zamanda zaten sınırlı olan tarım alanları da zarar görmekte, yok olmaktadır.

Şekil 3. Baraj görüntüleri (Eminağaoğlu, Z.)

Baraj inşaatları süresince patlayan dinamitler ve yapım çalışmaları bölgede heyelanlara, gürültüye, toza sebep olmakta; hava kirliliğı artmaktadır.

Özellikle Çoru Vadisinin, Yusufeli Barhal çayı üzerindeki uluslar arası rafting parkurunun yok olması önemli tartışılabilir bir konudur. Aynı şekilde bölgede turizme kaynak olan vadi ve kaçkar dağları yürüyüş parkurları; bölgenin özgün kimliğine rehberlik eden tarihi kaleler, kümbetler, köprüler, köylerdeki yerel mimari örnekler bir çok tarihi eser yok olacaktır.

İnşaat çalışmalarının başlaması ile etkilenen köyler boşaltılmış ve yıkım çalışmaları devam etmektedir. Barajların su toplama havzalarında kalacak, yada kısmen etkilenen yerleşim yerleri ile ilgili sorunlar devam etmektedir. Bölgede kısmen veya tamamen etkilenen yerleşim yerleri; Yusufeli İlçe Merkezi, Artvin Merkez, Borçka ilçesine bağılı iki mahalle ve 54 köydür (Anonim, 2004). Bunların bir kısmında yeniden yerleşim için yeni

alanlar belirlenmiştir. Fakat yeni yapılaşmalara rehberlik edecek politikalar henüz bulunmamaktadır.

Barajların bitiminde yöre halkı bütün yaşadıklarına rağmen iyi ve güzel şeyler olmasını umut etmektedir. Barajların enerji üretiminin yanında, bölgenin kalkınma ve gelişmesinde tetikleyici olacağı belirtilmektedir. Tarım ve hayvancılık sektörünün bu değişimlerden de olumlu etkileneceği, bunun yanında yeni turizm olanaklarının gelişeceği ifade edilmektedir (Anonim, 2004). Bütün bunlar tahmini olmakla beraber gelecekte göller bölgesine dönüşecek Çoruh Vadisinde köklü değişimlerin olacağı bir gerçektir. Bölgenin yeniden yapılanması sürecinde, konuya yönelik fiziksel veya sosyal planlamaları içeren yeterli detaylı çalışmalar bulunmamaktadır. Bazı kurum ve kuruluşlarca yapılan anket çalışmalarının sonuçlarının ne şekilde değerlendirildiği yeterince bilinmemektedir. Konuya ilişkin en çok bahsedilen çalışmalardan biri Yusufeli İnsan Kaynakları Geliştirme Merkezi – YİKGEM tarafından gerçekleştirilen “Yusufeli Projesi” dir. Bu proje Türkiye'nin muhtelif illerinde istihdam problemi yaşayan ve yatırım olanakları bulamayan kişilerin sosyal entegrasyonuna yardımcı olacak eğitim programlarını içermektedir.

YERLEŞMELERİN YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ VE İLGİLİ POLİTİKALAR

Barajların kurulduğu bölgeler çoğunlukla verimli su kenarlarını kapsadığı için tarih boyunca yerleşim yeri olarak seçilen alanlar olduğu görülmektedir. Bu anlamda kültürel açıdan gerek mimari eserler, gerekse yaşamsal veriler açısından tarihi bulguları içerir nitelikte evrensel veriler bulunmaktadır. Diğer bir yandan bu alanlar dağ, orman, yeşil alanlarını, su kaynaklarını yok etmesi nedeniyle ekolojik açıdan, kısacası bölgede varolan bitki ve hayvan türleri açısından geri dönüşü mümkün olmayan bir yok oluş anlamına gelmektedir. En önemlisi ise buralarda yaşayan insanların yerleşik düzeni ve yaşamsal değerleri dikkate alınmaksızın binlerce insan barajlar nedeniyle göçe zorlanmaktadır.

1982 yılında Çoruh Nehri Gelişme Planının hazırlanmasından sonra Artvin İli 20 yıla yakın bir süre belirsiz bir süreç yaşamıştır. Köyler göç ihtimali ile tarım arazileri ve ormana yatırım yapmamış, köyler yenilenmemiş, altyapı tesislerinin bakımı yapılmamış; nüfus ve istihdam açısında yönlendirici projeler üretilmemiştir. Çok önceden beri bilinen ve planlanan bu yatırımların etkileri ülkemizde yapılan bir çok barajda tekrarlanmasına rağmen; bölgede Yusufeli Bölgesi için yapılan birkaç geç kalmış çalışma dışında yapılmamış; sorun ile karşılaşıldıkça çözüm üretme yoluna gidilmiştir (Gündüz, 2001). Baraj projelerinin sosyo-ekonomik dönüşümleri hızlandırması ile birlikte, önemli bir iç ve dış göç olgusunu da başlatacağı bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan sular altında kalacak yörelerde yaşayan nüfusun yeniden iskanı söz konusudur. Bütün bu olgular, varolan yerleşmeler sistemini önemli ölçüde değiştirecektir. Bu çalışmada yerleşmelerin yeniden yapılanması konusu mevcut yerleşmeler ve yeni yerleşmeler açısından ele alınmaktadır:

Mevcut yerleşimler, alt yapıları, iskan alanları, ulaşım, eğitim, sağlık gereksinimleri açısından, bu göçleri karşılayacak kapasitede ve hazırlıkta olmadığı görülmektedir:

- İl merkezi kısıtlı arazi imkanları sebebiyle sağlıklı yapılaşmakta; her boş alan bir şekilde uygun veya değil yapılaşmaya açılmaktadır.
- Bölgede rant oluşmakta arazi, konut fiyatları, değerinin üstünde artmakta ve talebi karşılanamamaktadır.
- Bölgenin yeni gelişme alanlarına ihtiyaç vardır. Bu anlamda belirlenen seyitler mevkiindeki yükseköğrenim binaları bölgenin gelişmesi için önemlidir. Aynı Bölgede TOKİ konutları yapılmakta fakat bölgeye dönük alt yapı çalışmaları planlanmadığı ve halk bu konuda aydınlatılmadığı için yeterince talep

olmamaktadır. Bölgeye yönelik planlama çalışmalarının hızlanması ve bu konudaki bürokratik işlemlerin hızlandırılması gerekmektedir.

- Kent bölgedeki büyük dönüşüme altyapı olarak hazır değildir. Bölgede sağlık, eğitim, ulaşım, iskan imkanları yetersizdir. Bölgede hastane inşaatı devam etmekte, bir fen lisesi yapımı düşünülmekte, yol-ulaşım imkanları standartların çok altında hizmet vermektedir. Bölge için her şey anında verilen kararlar şeklinde gelişmektedir. Böylesine önemli bir yapılanma süreci geçiren bölgede planlı, programlı projeler üretilmemekte, üretilenlerde ise yetersiz ve geç kalınmaktadır
- Kente ve kentliye yönelik bakış açılarını bölgede oluşturmak zor gözükmemektedir. Çünkü kent merkezinin fiziki yapısı gelişmemekte, bu konuda gerekli planlama çalışmaları yapılmamakta, yapılanlar çok yavaş ilerlemektedir. Kent yaşamı kısıtlı ekonomik imkanlar sebebiyle kır yaşamı ile birlikte sürdürülmekte; Özellikle kırsal kesimden göç edenler kent ve ilçe merkezlerinde yerinde üretim geleneklerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar.
- Yeni yerleşmelere yönelik yapılanma süreci, baraj inşaatlarının yapımı ile gündeme gelmiştir. Bu kaçınılmaz süreçte temel sorun, bölgede mevcut insan kaynaklarını ve projeden etkilenecek hedef grupları tüm yönleriyle tanımak, eğilimlerini saptamak ve böylece süreci olabildiğince planlı bir biçimde yönlendirebilmektir. Bunun için de, hiç kuşkusuz, bilimsel yollarla derlenmiş verilere ve sağlıklı bilgilere gereksinim duyulmaktadır.

Çoruh Nehri Master Planının hayata geçirilmesi ile başlayan yerleşmelerin yerlerinin seçimi ve yeniden yapılanma sürecinde izlenen politikalar aşağıda verilmektedir (Anonim, 2005):

- Öncelikle kadastrosu bulunmayan köylerde kadastro işlemleri tamamlanmıştır.
- Söz konusu yerleşmelerde arazi değerleri tespit edilerek kamulaştırmalar yapılmıştır. Kamulaştırma işlemleri Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından yürütülmektedir.
- Bu Süreçte Köy Hizmetleri Müdürlüğü köylerde devlet eliyle iskan konusunda çalışmalar yapmıştır. İlgililer bu bölgelerde bilgilendirme toplantıları yapıldığını, konuyla ilgili bilgilendirici duyurular asılıp, anketler yapıldığını ifade etmektedir. Bölgede 48 köyde yapılan bu çalışmalar sonucunda yöre halkı devlet eliyle iskan konusunu tercih etmediği belirtilmektedir. 5286 Sayılı Kanun gereğince Köy Hizmetleri Müdürlükleri'nin kaldırılması ile, 3202 sayılı "Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun"un adı "Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiştir. İlgili Kanunda, kaldırılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü taşra teşkilatının bölge müdürlüklerince yürütülen hizmetler, bölge müdürlüğü kapsamına giren illerin il özel idarelerince her yıl müştereken yapılacak iş programı çerçevesinde yürütüleceği, İskan konularının Bayındırlık ve İskan Bakanlığına devredildiği belirtilmektedir. Barajlardan etkilenen köylere ilişkin iskan konuları da buna bağlı olarak İl Bayındırlık Müdürlüğü'ne devredilmiştir.
- Bölgede istimlak değerlerini alan yöre halkı çoğunluğu başka illere olmak üzere göç etmiştir. Bu konuda Köy Hizmetleri Müdürlüğü'nün yapmış olduğu köyleri toplulaştırma çalışmaları kapsamında oluşturulan ve planlama çalışmaları yapılan merkez köy yerleşimlerini istemedikleri, yine kendi toprakları olan mezarlarına yerleşmek istedikleri belirtilmektedir.
- Bölgede bazı köyler için yeni yerleşim yerleri belirlenmiştir. Yeni yerleşim yerleri, söz konusu köyler tarafından teklif edilmiştir. Bu süreç 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Kanun 2. Maddesinde belirtilen "İl, ilçe ve bucak kurulması, kaldırılması, adlarının, bağlılıklarının, merkez ve sınırlarının

belirtilmesi ve değiştirilmesine" yönelik hükümler işletilmekte; ilgili kanun uyarınca İl İdare Kurulu tarafından oluşturulan komisyonca yürütülmektedir.

- Söz konusu köylerde, "sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkındaki Yönetmeliğin" ilgili maddeleri gereğince yeni yerleşim yerinin kabulüne ilişkin halk oylaması yapılmıştır.
- Teklif edilen yeni yerleşmelerin coğrafi durumu, ekonomik ve Pazar ilişkileri, nüfus durumu, kamu hizmetlerinden doğan ilişkiler, orta mallarının durumu, sınır ilişkileri gibi konuların uygunluğu ve halk oylaması dikkate alınarak uygunluğuna İl İdaresi Kurulu Müdürlüğünce oluşturulan Komisyonca karar verilmektedir.
- Komisyon kararı İl Genel Meclisinde de görüşülüp Vali görüşü alınarak, ilgili bakanlıkların (Bayındırlık ve İşkan Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı) görüşü alınmaktadır. Yetkili kurul kararlarının onayından sonra sınır krokileri hazırlanan köyler için kroki hazırlanmakta ve Bayındırlık ve İşkan Müdürlüğünce onaylanmaktadır.
- İlgili kurul grşleri ve belgeler İ İşleri Bakanlığı'nın onayına sunulmaktadır.
- Yeni yerleşim yerlerinin belirlendiği köylerde köy ortak yapıları Bayındırlık ve İşkan Müdürlüğünce yapılacak, su yol gibi altyapı hizmetleri İl zel İdaresince yürütülecektir. Yöre halkının kendi imkanları ile yapılarını (konut, ahır, samanlık gibi) yapacakları, hatta yapmaya başladıkları ifade edilmektedir. Bu yerleşimler için hazırlanmış herhangi bir yerleşme planı bulunmamaktadır.

DEğERLENDİRME

Sorunlar ve Tehditler:

- Barajlar gerek yapımı sırasında, gerekse sonrasında, tarım alanları, ormanlar, yeşil doku zarar görmekte, yok olmaktadır. Bu durum oruh Vadisi ve tüm bölgenin ekolojik yapısını etkilemekte; bölgedeki zengin flora ve fauna varlığı yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Bölgedeki kültürel değerler, yöresel mimari, tarihi değerler, ilginç peyzaj görüntüleri veren vadi ve kanyonlar yok olacaktır.
- Turizm açısından önemli olan oruh Vadisinin değerleri, çevresel güzellikleri, sportif olanaklarının yok olması bölgenin turizm potansiyelini tehdit etmektedir.
- Bölgedeki baraj inşaatları toz, gürültü ve görüntü kirliliklerini yol açmaktadır. Bu durum geçici bir süreç olsa da yöre halkını olumsuz etkilenmektedir.
- Bölgede devam eden yol yapım çalışmaları teknik ve işleyiş olarak zor koşullarda sürdürülmektedir. Yolun periyotlarla açılıp kapanması, yola taş düşmesi, yolun bozuk oluşu trafiği, dolayısı ile can güvenliğini tehdit etmektedir.
- Ulaşım imkanlarının zorlaşması bölgenin dışarı ile olan ticari ilişkilerini, turistik gezilerini olumsuz etkilemektedir. İl merkezinin gelecekte ilçeler ile ilişkisinin zayıflayacağı ve merkez olma niteliği önemli bir tehdit olarak gündeme gelmektedir.
- Baraj gletlerindeki kirlilik (Muratlı Barajı) şimdiden sorun oluşurmaktadır .
- Baraj yapımlarından etkilenen yerleşim yerlerinin göçü, zaten nüfus kaybı olan bölge için önemli bir sorundur. Toplam il nüfusunun %28'i oruh barajlarından etkilenmektedir (Gündüz, 2001). Önceden projelendirilmeyen ve planlanmayan, gerekli yönlendirici, iştihdam çalışmaların yapılmadığı bölgede yöre halkı çoğunlukla dışarı g etmektedir. Gerek yol yapımı çalışmaları, gerekse işkan

konular ve yeni yerleşme yerlerinin tespitindeki sürecin yavaş işlemesi bölgenin dışarıya göç vermesini hızlandırmaktadır.

- Herhangi bir nedenle, insanları yaşadıkları yerlerden kendi istekleri dışında ayırmak, çok önemli toplumsal, ekonomik ve kültürel bir olaydır. Yeni yerleşim yerlerine, fizik ve sosyal çevreye daha güç alışma ve uyum sorunları ortaya çıkmaktadır (Pazarlıoğlu, 2005). Çoruh vadisi yerleşmelerinden göçen insanların aynı sorun ve tehditleri yaşamaları muhtemel görülmektedir.
- Artvin il ve ilçe merkezleri yeni fiziksel ve sosyal alt yapıları, istihdam olanakları yeni göçleri karşılayacak kapasitede değildir. Bölgenin topoğrafik yapısı dikkate alınmaksızın sağlıksız yapılaşmaya devam edilmektedir.
- Köyler, doğal çevreleri ve yöresel mimarileri ile dikkat çeken yerleşmelerdir. Yeniden yapılanan yerleşmeler için üretilmiş kılavuzlar, çevreyle uyumlu yapılaşma kriterleri, bu konuda yol gösteren örgütlenmeler bulunmadığı için gelecekte sağlıksız, biçimsiz, sistemsiz gelişen yerleşmelerin olması ihtimali yüksek görülmektedir. Bu konuda bölgeye ilişkin tasarım rehberlerinin oluşturulma gerekliliği bulunmaktadır (Eminâğaoğlu, 2004).
- Ayrıca rezervuarda su tutulması sonucu, baraj gölündeki suyun basıncının bazen yer yapısında değişikliğe yol açtığı ve bunun sonucunda depremler meydana gelebileceği tehditleri kaynaklarda ifade edilmektedir (Anonim, 2003).

Fırsatlar:

- Barajlar, yöre halkına iş imkanı sağlaması açısından, yetersiz ve geçici bir çözüm olarak görülse de, fırsat olarak değerlendirilebilir.
- Barajlar donrasında oluşacak göletler bölgede farklı ve yeni peyzaj görüntüleri oluşturacaktır. Bölgenin yeni su kaynakları turizm alanında değerlendirilebilir ve yeni rekreasyon olanaklarına imkan sağlayabilir.
- Bölgede balıkçılık gelişerek yeni bir ekonomik girdi olabilir.
- Bölgenin iklim üzerinde yapacağı muhtemel etkiler yeni tarım olanaklarına imkan sağlayabilir.
- *Su yolu ulaşımı geliştirilerek, ulaşım imkanları kolaylaştırılabilir.*
- Yeniden yapılanma süreci kent içinde bir fırsat olarak değerlendirilerek, yeni kent merkezleri projelendirilebilir. Köy yerleşmelerinde planlı, projeli, doğal çevre ve kültürel kimlik ile uyumlu yerleşmeler geliştirmek için yeni yerleşmeler fırsat olarak değerlendirilebilir.
- Barajlar bölgenin kalkınma ve sanayileşmesi, yeni ekonomik ve ticari ilişkiler için fırsat olarak değerlendirilebilir.
- Özellikle köylerde yeni yerleşmeler için yapılacak okul, sağlık tesisleri, alt yapı hizmetleri fırsat olarak değerlendirilebilir.

Öneriler:

- Ülke kalkınmasında kamusal yarar sağlayan Çoruh Havzası Gelişme Planı kapsamındaki barajlar projelendirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Ülke ekonomisine katkıları dikkate alındığında, su kaynaklarını geliştirme projelerinin uygulanması gerekli görülmektedir. Fakat bu projeleri sadece teknik ve ekonomik olarak ele almanın yeterli olmadığı, günümüz planlama yöntem ve teknikleri kullanılarak "sürdürülebilir bir çevre" olgusunu daima ön planda tutma gerekliliği Dünya Bankası ve gelişmiş ülkelerde de artık kabul görmektedir. Bu anlamda 20 yıl öncesinin verileriyle hazırlanan Çoruh Havzası Gelişme Planı'nı günümüz

koşullarıyla ve gelecek nesillerin üzerimizdeki sorumluluğu ile yeniden gözden geçirme gereği bulunmaktadır.

- Bölgede yok olması muhtemel bitkilerin, endemik türlerin yetiştirileceği bir botanik bahçesinin oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanında bölgede yıkıma uğrayacak veya sular altında kalacak kültürel motiflerin toplanması, yerel mimari örneklerin, tarihi eserlerin belgelenmesi ve taşınması gerekmektedir. Kültürel kimliğin devamlılığını ve yaşatılmasını sağlamak önemli bir sorumluluk ve gerekliliktir.
- Bölgede yeniden yapılan ulaşım güzergahlarının gelişen teknoloji ve teknikler değerlendirildiğinde dünya standartlarında olması gerekmektedir. Ne yazık ki yapılan yollarda normal standardı bile yakalamak zor gözükmektedir. Oysa bu süreç ulaşım kalitesi için fırsat olarak değerlendirilmelidir.
- Bu güne kadar yapılan kamulaştırmalarda, kamulaşma bedellerini ekonomiye katkı sağlayacak, üretime dönüştürecek yatırımlara yönlendirilmesine rehberlik edecek, bu arada konuyu istismar etmeden yöre halkının hakkını koruyacak örgütlenmelere, merkezlere ihtiyaç duyulmaktadır.
- Bölgede başka illere göçü en aza indirebilmek için, özellikle İl ve İlçelerde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yeni iskan alanlarının planlanması gerekmektedir. Bu anlamda Artvin İli'nin Seyitler Mevkiine yaptığı yatırımların ve alt yapı hizmetlerinin bürokratik işlemleri hızlandırılarak, kısa sürede tamamlanması gereği acil gözükmektedir.
- Çoruh Vadisindeki enerji yatırımları kırsal alanların kalkınmasında fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu konuda geç kalınmış olmasına rağmen göç etmek istemeyen ve hala kararsız olan insanların bölgedeki istihdamını sağlayacak sanayi yatırımları gerekmektedir. Yerleşmelerin planlanmasındaki belirsizlikler insanların bu bölgelere yatırım yapmasında çekinceler yaratmıştır. Bunların düzeltilmesi yöre halkının kredi imkanları ve danışmanlık hizmetleri ile teşvik edilmesi gerekmektedir.
- Bazı köylerde geliştirilen arıcılık, hayvancılık, seracılık, meyvecilik gibi konularda verilen eğitim hizmetleri özellikle barajlardan etkilenen tüm yerleşmeleri kapsayacak şekilde geliştirilmelidir. Ayrıca gençlerin istihdamı ve gidecekleri yerlere uyumuna yönelik beceri kursları, sosyal faaliyetler geliştirilmelidir.
- Özellikle yeni yerleşme alanları düzenli, kimlikli, yaşanabilir çevreler oluşturmak için fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu konuda projeler üretilmeli, Yöreye özgü mimarinin yaşatıldığı, doğal çevrelerin korunduğu yapılaşmalar için tasarım rehberleri hazırlanmalıdır. İmarlı yerleşme ifadesinden kentleri görünce çekinmekteyim. Bu anlamda yöreye özgü yapılaşma ilkelerinin belirlendiği tasarım rehberleri ifadesinin geçerlilik kazanması için bu bölgelerde uzman kişilerce komisyonlar oluşturulmalı ve yöre halkının bu sürece katılımının sağlanması gerekmektedir.
- Baraj projeleri için düşünülen risklerin, fırsatlara dönüştürülmesi için bölgeye dönük planlamaların yapılması ve bunların en küçük ölçeklerde detaylandırılması gerekmektedir. Bunun için üniversiteler, kurum ve kuruluşların koordineli çalışmaları önemli bir konudur.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1998, Artvin, Artvin İl Turizm Müdürlüğü, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara.
- Anonim, 2003, Türkiye'nin Çevre Sorunları, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, yayın No:163, Ankara.
- Anonim, 2004, 2004 Yılına Girerken Artvin, Artvin Valiliği, Artvin.
- Anonim, 2005, Artvin Valiliği İl İdare Kurulu Müdürlüğü Kayıtları, Artvin.
- AVCI, İ., 2000, Barajlar ve Çevre, Bizim Atabarı Turizm Tanıtım Kültür ve Sanat Dergisi, Pano Ofset, 18-21, Ankara.
- EMINAĞAOĞLU, Z., ÇEVİK, S., 2003, Kırsal Yerleşme Dokularının Doğal Çevre Faktörleri Etkisindeki Oluşumu - İlgili Politikalar, Doğu Karadeniz Bölgesinde Kırsal Alanda Ulaşım Yerleşim Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, Karadeniz teknik üniversitesi- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 276-290, Trabzon.
- EMINAĞAOĞLU, Z., 2004, Kırsal Yerleşmelerde Dış Mekan Organizasyonu-İlgili Politikalar ve Değerlendirmeler, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- GÜNDÜZ, A., 2001, Çoruh Havzası ve Artvin, Dizayn Ofset Matbaacılık, Ankara.
- TÜRKELİ, H., 2003, Çoruh Vardisi Nehirsizleşme, Atlas Dergisi, 120, 68-89.
- URL-1, 2004, <http://www.artvin.gov.tr>, 17 Mart 2004
- URL-2, 2005, www.dsi.gov.tr/ - 38k - 3 Ekim 2005
- URL-3, 2005, <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/gol.html>, 3 Ekim 2005.
- PAZARLIOĞLU, V., 2005, 1980-1990 Döneminde Türkiye'de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması, <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm>, 3 Ekim 2005.

BÖLGESEL MERKEZ OLARAK TRABZON KENTİ GELİŞİMİ: YENİ ULAŞIM OLANAKLARI - KENT MAKROFORMU İLİŞKİSİ

Ahmet Melih ÖKSÜZ*

Summary

The major transportation corridors are the essential manmade elements that associated strongly with urban spatial development and urban form. These corridors should be handled in urban planning and must be constructed accordingly. Otherwise urban development problems will unavoidably be emerged.

This paper discuss the case of Trabzon's major road axes in relations to urban macro form and planning practices. The axes dealing with are Tangent road, which is planned 35 years ago and completed recently, and urban passing of Samsun-Sarp State Highway of which construction has began by the central government as a top-down imposed project.

Özet

Bir kentin gelişimi ve makroformunun oluşumu açısından ana ulaşım aksları belirleyici olmaktadır. Bu aksların planlama kademesi içinde oluşturulan imar planları ile ele alınarak uygulanması esastır. Bu yapılmadığı takdirde kentsel gelişme açısından problemler kaçınılmaz olacaktır.

Bildiride Trabzon kentinde, planlandıktan 35 yıl sonra gerçekleştirilerek kullanıma açılan Tanjant Yolu ile, merkezi idarenin imar planı dışında bir uygulaması olarak gelişen Samsun-Sarp duble yolunun Trabzon kent içi geçişi ele alınacak ve bu yolların kent fiziksel formu ve planlama pratiğimiz açısından ortaya çıkardığı durum tartışılacaktır.

GİRİŞ

Genel anlamda ulaşımın, özeld ise bir yolun en önemli özelliklerinden biri yerleşmenin büyümesine ve gelişmesine olan katkısıdır. Kentsel alanlarda büyüme ve gelişmenin kontrolü imar planları ile olmaktadır. İmar planları bir kentin mevcut yerleşik ve gelişme

* KTÜ Mimarlık Bölümü Şehircilik Anabilimdalı

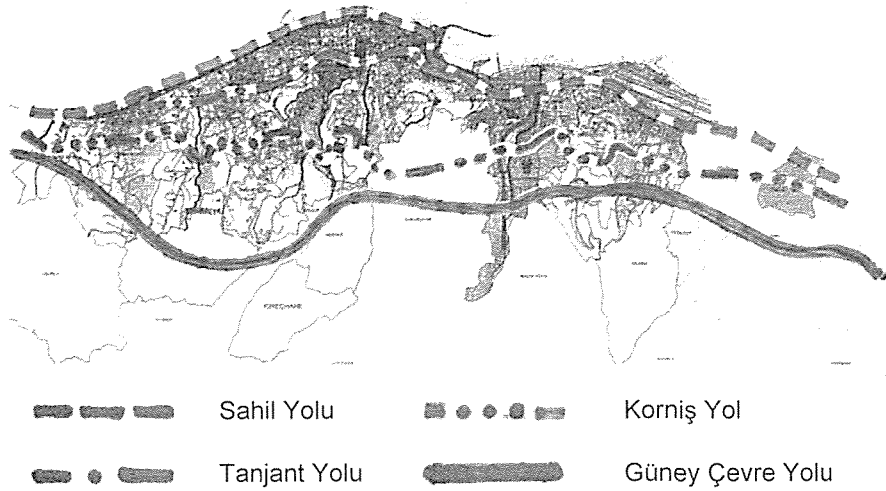
alanlarının gelecekte alacağı formu belirler. Bu form içinde gelişmeyi yönlendiren önemli unsur kentin ulaşım sistemi, bu sistemin en belirleyici öğeleri de ana yol akslarıdır. Bu bağlamda ulaşım kentsel gelişmeyi yönlendirmek için kullanılan önde gelen planlama araçlarından biridir (Elker, 2002). Ancak ana arterlerin/yolların planla bütünleşik olarak (imar planı bünyesinde), bir yol kademelenmesi içinde ele alınması ve belirlenen uygulama aşamalarıyla gerçekleştirilmesi/uygulanması gerekir. Yollar uygulama aşamasında ilk sırada uygulanacak, öncü rolü olması gereken alt yapı türleridir. Öngörülen projeksiyon süresinde imar planının tüm boyutları ile uygulanabilmesi ve sağlıklı bir kentsel çevre yaratılabilmesi, öncelikle yol altyapısının ve ona bağlı olarak diğer teknik alt yapıların sırası ile gerçekleştirilmesiyle olabilir.

Trabzon kenti çok eski bir yerleşme/kent olmanın yanında, Cumhuriyet'le birlikte planlanmaya başlayan en eski kentlerdendir ve ilk planı Lambert tarafından 1938 yılında yapılmıştır. Buna rağmen ülkemizdeki hemen her kentin ortak kaderi sayılabilecek kentsel gelişme süreçlerini yaşayan bir kenttir. Ardından, kentsel gelişmeyi yönlendiren ve kent fiziksel formu üzerinde etkisi olan en önemli plan 1968 yılında bir yarışmayla elde edilen Kaptan, Aysu, Bayhan planıdır. Bundan sonra küçük ölçekli ilaveler ve imarla ilgili çalışmalar olmuşsa da, kent bütününe yönelik (revizyon ve ilave) önemli planlar 1987 Berksan planı ve halen yürürlükte bulunan 2002 revizyon imar planıdır.

Belirtilen bu planlarda önerilen ana ulaşım aksları ve bundan başka plan dışı olarak merkezi idarenin girişimi ile gerçekleşen ulaşım kararları kentin fiziksel formunun gelişiminde etkili olmuştur. İlk sahil yolu 1950'li yılların sonunda yapılmıştır. 1968 imar planı tanjant yolunu önermiştir. 1987 planında ise tanjant yolunun yetersizliği görülerek daha güneyden ikinci tanjant yolu (korniş yol) önerilmiştir. 2002 revizyon imar planı bitirilmeden Samsun Sarp duble yolu uygulamaya geçmiş, ardından bu yolun kent içi geçişi ve güney çevre yolu tartışılmıştır. 2005 yılı itibarı ile 1968 planında önerilen tanjant yolu bitirilerek kullanıma açılmıştır. Samsun-Sarp duble yolunun Trabzon kent içi geçişi merkezi idarenin bir uygulaması olarak bitmek üzeredir. Güney çevre yolu ise 2002 revizyon imar planına işlenmiştir. Diğer yandan ilk plandan günümüze kadar, özellikle 1968 planından bu yana, Trabzon kenti için yapılan planların en önemli hedeflerinden biri kentin güneye doğru yayılması/genişletilmesidir.

Bu yollardan iki tanesi, uygulamaları tamamlanarak kullanıma açılması/açılacak olması bakımından önemlidir. Birincisi 1968 yılında yarışma sonucu elde edilen imar planı ile önerilen ve planın kentsel gelişme açısından en önemli sayılabilecek kararı ulaşım aksı olan tanjant yoludur. Yeni adı Yavuz Selim Bulvarı olan bu yol, yaklaşık 35 yıldan sonra bitirilebilmiştir. İkinci yol ise Karadeniz Sahil Yolu olarak bilinen ve bölgesel düzeyde bir alt yapı yatırımı olan Samsun-Sarp duble yolunun Trabzon kent içi geçiştir (Bkz. Şekil 1). Bu yol'da bütün tartışmalara ve yargı yollarına rağmen merkezi idarenin bir uygulaması olarak hayata geçmiştir.

Sunulacak bildiriye öncelikle kentin gelişimi ve fiziksel makro formunun oluşumu açısından önemli bir belirleyici olan bu iki arterin oluşum süreci ve bunun planlama pratiğimiz açısından ortaya çıkardığı durum kısaca açıklanacaktır. Asıl vurgu kentin gelişimi ve makroform özelliklerinin, erişebilirlik çerçevesinde ele alınarak bu iki ulaşım aksının kenti nasıl etkileyerek geliştireceği/geliştirmeyeceği ortaya konmaya çalışılacaktır. Amaç; planlama pratiği açısından ortaya çıkan iki durumun; 1968 yılında imar planı kararı ile önerilen bir ana ulaşım aksının 35 yıllık bir gecikmeyle uygulanması ve mevcut imar planı kararlarından bağımsız olarak, bölgesel ölçekli bir ulaşım alt yapısının Trabzon kenti içerisinden (kıyısından) merkezi idarenin kararı ile geçirilmesinin kentin gelişimi açısından olası etkilerinin tartışılmasıdır. Böylece Trabzon kent makroformu ve özellikleri ile bunun kent ana ulaşım ağıyla ilişkileri ortaya konacaktır.

Şekil 1. Trabzon Kenti Ana Ulaşım Aksları: Yeni ve Eski Sahil Yolu, Tanjant Yolu (Yavuz Selim Bulvarı), İkinci Tanjant Yolu (Korniş Yol), Güney Çevre Yolu

(Kaynak: Trabzon Belediyesi İmar Müdürlüğü)

BÖLGESEL MERKEZ OLARAK TRABZON KENTİ GELİŞİMİ

Trabzon kenti Doğu Karadeniz Bölgesi içinde dağıttığı-pazarladığı mallar ve hizmet sunduğu alanlar itibarı ile etkinliği en yüksek kenttir. Bir başka ifade ile Doğu Karadeniz Kalkınma Planı (DOKAP) içinde kentsel etki alanları en geniş olan kenttir (Öksüz ve Diğ., 2000). Kentsel kademelenme açısından 8 ile 1 arasında bir ölçek üzerinde yapılan sıralamada ise Trabzon kenti bölgesel merkez olması niteliği ile en üst sırada yer almaktadır (Şen ve Diğ., 2000).

Nüfus potansiyeli açısından bakıldığında; her ne kadar Trabzon kenti sürekli göç veren bir yerleşme olsa da, bölgesi içinde en fazla kentsel nüfusa sahip olan ve nüfus açısından büyüme eğilimini sürdüren bir kenttir. Özellikle son iki nüfus sayımında (1990-2000), kentsel nüfus artışı ve kentleşme oranlarına bakıldığında; bu değerler açısından hem bölge hem de ülke değerlerinin üzerinde bir artış gözlenmiştir.

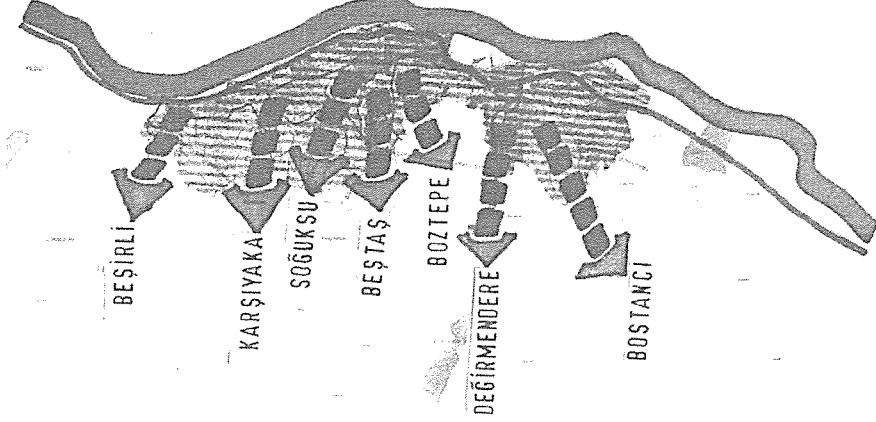
TRABZON KENTİ MAKROFORMU: KENTİN FİZİKSEL YAPISI VE GELİŞİMİ

Trabzon kenti, fiziksel olarak bütünleştiği ve etkileşim içinde olduğu kıyı boyu gelişen alanlarla birlikte ele alındığında form olarak kıyı ile deniz arasında sıkışmış, doğu batı yönünde doğrusal gelişen bir kenttir. Özellikle ilk sahil yolunun yapılması ile doğu batı yönündeki eşiklerin gösterebileceği direnç (bu yöndeki yapılaşma engelleri) kırılmı ve kent kıyı ve sahil yolu boyunca daha rahat bir yayılma göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde yapımı devam eden sahil yolunun bu yöndeki gelişmeyi daha da pekiştirerek devam ettireceği söylenebilir.

Güneye olan gelişme açısından ise gelişme topoğrafik yapıya daha duyarlıdır. Karadeniz'e doğru uzanan vadiler ve sırtlar vardır. Ulaşım ile desteklenmiş vadi veya sırt akslarında ortaya çıkan erişebilirlik olanakları yapılaşmayı kolaylaştırmış ve kent bu akslarda güneye yönelmiştir. Bu bağlamda doğudan batıya doğru sırası ile Boztaşı (Üniversite), Yenicuma-Boztepe, Bahçecik, Erdoğdu-Soğuksu, Karşıyaka-Beşirli sırtları

ile bu sırtlar arasında Değirmendere, Tabakahane, Zağnos, Toklu vadileri yer almaktadır (Bkz. Şekil 2, 3).

Trabzon kentinin gelişimi açısından bakıldığında, bütün planlama ve plan uygulama süreçlerinde doğu batı yönündeki kıyı boyunca ortaya çıkan kentsel gelişme daima güney yönünde vadi ve sırtlar boyunca ortaya çıkan kentsel gelişmeden daha kolay ve etkili olmuştur.

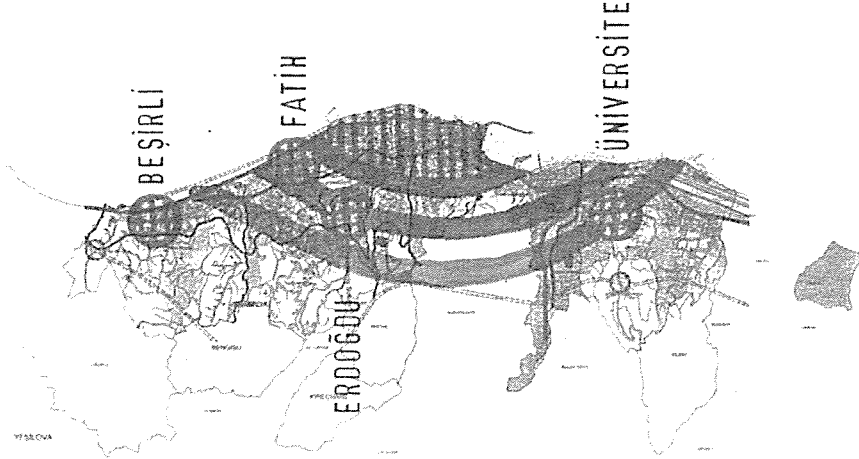

Şekil 2. Trabzon Kenti Yerleşik Dokusundan Vadiler ve Sırtlardan Oluşan Güneye Gelişme Akısları

Şekil 3. Trabzon Kentinin Güneye Yayılımı

Trabzon kenti kentsel arazi kullanım modelinin, asıl yoğunluğun yer aldığı ana kent merkezinden (Meydan-Kemeraltı civarı) çevreye doğru konsantrik halkalar ve sektör kullanımlarının karışımı bir oluşum içinde geliştiği (Berkas, 1987), yoğunluğun merkezden çevreye doğru uzanan yol aksları ile kademeli olarak yayıldığı gözlenmektedir. Bu model, kentin nüfus ve kentsel alan olarak nispeten daha küçük olduğu eski yıllarda çok daha belirginken, kent modelinin artan nüfus, alansal gelişme ve büyümeye bağlı olarak Fatih, Beşirli, Erdoğan, Üniversite gibi alternatif merkezlerin ortaya çıkması ile çok merkezli bir yapıya dönüştüğü gözlenmektedir (Bkz. Şekil 4).

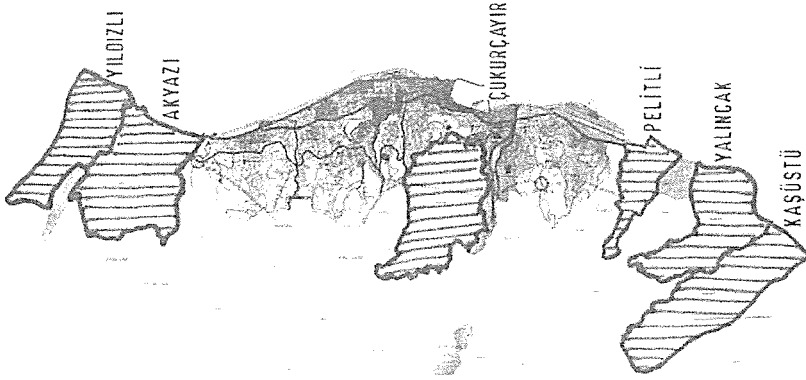
Şekil 4. Trabzon Kenti Kentsel Arazi Kullanımı

Bu yapı mevcut kent merkezi ve onun yakın çevresi açısından bu şekilde gelişirken, kentin fiziksel ve işlevsel olarak bütünleştiği alanlar çok daha geniştir. Özellikle ortaya çıkan yeni belediyelerle kent dört bir yandan sıkışmış durumdadır (Bkz. Şekil 5).

Trabzon kenti önceden kendi sınırları/sorumluluğu içinde olan çevresindeki yerleşmelerin daha sonra müstakil belediye olarak kenti kuşatması nedeniyle alanını doğu-batı yönünde genişletme imkanına sahip değildir. Bu nedenle Trabzon kenti güneye büyümek zorunda gözükmektedir. Sahil yolunun yapımıyla daha da pekişecek olan kıyı boyu gelişme baskısı ve buna bağlı kentsel alanların büyümesi ve yayılması ancak yeterli teknik kadro ve ekipmana sahip olmayan çevre belediyeler marifetiyle sağlanabilecektir ki bununda sağlıklı kentsel çevreler yaratabilme açısından bir şanssızlık olduğu söylenebilir.

Planlama alanı olarak, etkileşim içinde olan ve belli özellikleri ile bütünlük gösteren alanların seçilmesi esastır. Bu açıdan Trabzon kenti en az Akçaabat ilçesi ile Arsin ilçesini içine alacak kadar geniştir. Çünkü yapılan çalışmalar bu bölgenin bölgesel düzeyde bir gelişme odağı olduğunu göstermektedir (Aydın, Y., ve Diğ. 2000 ve DOKAP, 2000a). Planlama sınırını küçük belediyelerin idari sınırlar içerisinde hapsedmek planlama açısından doğru değildir. Dolayısıyla bu bölge için -daha geniş ölçekteki alanların, idari sınırlara bağlı kalmadan planlanabileceği- Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı gibi planlama kademelerinin işletilmesi gerekir. Böylece belli bir büyüklüğün üzerinde olan ve alansal bütünlük gösteren birçok yerleşme (kent) için ulaşım ve trafik planlaması yapılabilecektir. Burada Trabzon kentinin büyük şehir belediyesi olmaması nedeniyle, alanın tümüne yönelik ilgili belediyelerin nazım imar planı ya da çevre düzeni planı gibi daha üst ölçekteki bir planı yapma ve uygulama imkanları yoktur. Bu tür planlar yapılırsa bile gelişmeyi plan çerçevesinde koordine edecek yasal ve örgütsel bir mekanizma

yoktur. Bu da yerel belediyeleri kendi sınırları içerisinde serbest bırakarak birbiriyle çelişebilecek plan uygulamalarına neden olabilmektedir.

Şekil 5. Yıldızlı, Akyazı, Çukurçayır, Pelitli, Yalıncaç, Kaşüstü Belediye Sınırları

Kent etkileşim içinde olduğu ve bütünlük arz eden alanlarla birlikte ele alındığında; Trabzon kenti fiziksel form olarak kıyı ve sahil yolu boyunca gelişen ve bu aks üzerinde yoğunlaşan, ana kent merkezi nispeten konsantrik yapıda genişleyen, gelişme alanlarında ise topoğrafik yapının olanak verdiği ölçüde, mevcut ve uygulanabilen ulaşım olanaklarına bağlı, mevcut yerleşik alanlarla süreklilik içinde güneye yayılan, topoğrafik yapının elvermediği durumlarda ise mevcut yerleşik dokudan koparak uydu formda gelişen bir yapıdadır.

TRABZON KENT MAKROFORMUNU ETKİLEYECEK ÖNEMLİ ULAŞIM AKLARI

Samsun Sarp Duple Yolu Trabzon Kent İçi Geçişi

Bu yol ilk defa 1950'li yılların sonunda yapılarak uygulamaya açılmıştır. Geçen süreçte artan erişebilirliğe bağlı olarak Doğu Karadeniz Bölgesindeki kıyı yerleşmelerinin gelişmesinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Geline nokta itibarı ile Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayanların %80'inin kıyı bölgesindeki yerleşmelerde yaşadığı söylenmektedir (DOKAP, 2000b). Samsun-Sarp Duple Yolu Karadeniz sahiline yığılmış kentsel yerleşmelerin ulaşım bağlantılarının, mevcut yol ile karşılanmasında ortaya çıkan problemlere çözüm aramak üzere gündeme gelmiştir. Böylece bu yolla, hem yerleşmelerin birbirleri arasındaki bağlantılar, hem bu yerleşmelerin ülkenin diğer bölgeleri ile olan bağlantıları ve hem de uluslar arası ulaşım hizmet etmek üzere Türkiye Cumhuriyetleri'le olan karayolu bağlantısı sağlanabilecektir.

Samsun-Sarp sahil yolu ile ilgili olarak özellikle çevresel kaygılara yönelik ciddi tartışmalar olmuştur. Sahil yolunun Trabzon kent içi geçişi de bu bağlamda tartışılmıştır. Ancak yolun çevresel ve diğer etkilerinden çok kentin fiziksel formu üzerinde nasıl bir etki yapacağı çok fazla değerlendirilmemiştir. Genelde yolun Samsun'dan Sarp'a kadar tümüne yönelik, bölünmüş yol projesinin geliştireceği farklı bir yerleşme sistemi olarak Kıyı Bandında Sürekli Lineer Yerleşme Sistemi'nin oluşacağı belirtilmektedir (Kuntay, O., Ve Diğ. 2004). Bu bağlamda Trabzon kent merkezinde kıyı ve kıyı çevresinde yapılaşmaya yönelik talep ve baskılar yerleşik kent dokusu içinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.

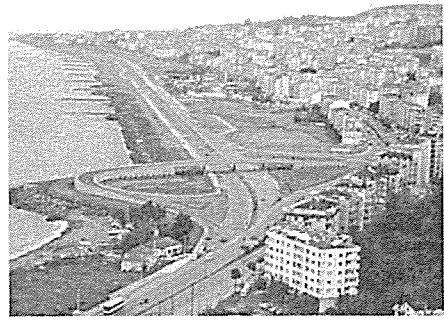
Samsun-Sarp Sahil Yolu merkezi idarenin uygulamaya koyduğu bir yoldur. Dolayısıyla Trabzon kent içi geçişi de Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Karayolları Genel/Bölge

Müdürlükleri'nin hazırlayarak uyguladıkları bir projedir (Bkz. Şekil 6). Sahil yolu Trabzon kent içi geçişinin, uygulama sürecindeki spontane gelişmelerden de anlaşıldığı üzere (en son yolun güzergahının çimento fabrikasının arkasından geçirilmesi gibi) kentsel gelişme ve kentsel kullanımları pek fazla dikkate almayan bir yaklaşım içinde sürdürüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda kentin mevcut kullanımları ve planda önerilen

olası kullanımlarla yolun ilişkisinin ne olacağı, yolun planda önerilen bu kullanımları destekleyerek gelişmeyi plan kararları yönünde teşvik edip etmeyeceği belirsizdir. Kentin fiziksel formunun gelişimi yolun etkileri ile zamanla anlaşılacaktır.

Doğu Görünümü

Batı Görünümü

Şekil 6. Samsun Sarp Duple Yolu Trabzon Kent İçi Geçişi Doğu Batı Görünümü

Sahil yolu imar planlarında önerilen güneye gelişme kararlarını yadsıyan, kentsel gelişmeyi doğu batı yönünde gelişmeye zorlayan bir yoldur. Bu nedenle yol ile etkileşim içinde olan alanlar ile eski yol üzerinde bugüne kadar bir şekilde yapılaşmamış alanlar yeniden ciddi bir yapılaşma baskısı altına girecek ve dönüşüme uğrayacaklardır. Yolun birinci derecede etkilediği alanların bütüncül bir anlayışla ele alınması -kent imajı ve kimliği düşünülerek- kentle entegre edilecek (bütünleştirilecek) şekilde yeniden planlanması/tasarlanması gerekir. Bu nedenle parsel bazındaki tek tek uygulamalar yerine, bu parselleri bir bütünün parçaları olarak ele alacak uygulamalar tercih edilmelidir. Kısaca sahil yolunun etkileyeceği kentsel alanlarda dönüşüm planlanarak yönlendirilmeli ve kent/kentli yararına uygulanmalıdır.

Trabzon kentinde doğu batı yönündeki (kıyıya paralel) hareketlilik (git gel hareketleri) erişebilirlik açısından artık kabul edilebilir sınırları zorlamaktadır. Bu kentin lineer kent formundan kaynaklıdır ve kent doğu batı yönünde büyüdükçe sorun daha da artacaktır. Bu itibarla yapılan yolun mutlaka bir raylı sistemle desteklenmesi gerekmektedir.

Doğu batı yönündeki mesafe (kullanım alanları ve hareketlilik) arttıkça belli mesafelerde yeni merkezler geliştirilmelidir. Uzmanlaşmış iş ve hizmetlerin sağlanacağı bu merkezlerin çekirdekleri zaten oluşmuştur, ancak bunların üstleneceği fonksiyonlar (görevler) bir üst kademe plan (çevre düzeni planı gibi) çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Diğer yandan bu sistemi geliştiren en önemli özellik ise kuzeyden güneye doğru vadi ya da sırtlarda oluşturulacak yerleşme alanlarıdır. Bu nedenle lineer gelişmenin ikinci aşaması olarak vadi yada sırtlar boyunca güneye yayılmanın sağlanması ve bu alanları güneyden bir kuşak gibi saracak ulaşım bağlantılarının oluşturulmasıdır.

Tanjant Yol (Yavuz Selim Bulvarı)

Tanjant yolu ilk kez 1968 planı ile Trabzon kent gündemine girmiştir. Bu yol Plan raporunda belirttiği gibi Devlet Yolu (sahil yolu) nu hafifletme, batıdaki konut alanlarını

merkeze ve sanayi alanlarına bağlama, toplanma ve dağılma görevi gören bir omurga niteliğini taşıma ve merkez alanlara teğet geçme gibi özelliklere sahiptir (Bayhan, İ., ve Diğ. 1977).

Tanjant yolu bir plan kararının geç uygulanmasına iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu süreçte yolun birinci aşamada gerçekleştirilen batı bölümü (Bkz. Şekil 7) nispeten kentsel gelişmenin önünde bir uygulama olarak kenti yönlendirmiştir. İkinci aşamada gerçekleşen doğu bölümü (Bkz. Şekil 7) ve üçüncü aşamada gerçekleştirilen orta bölümü, ilk plandan sonra geçen yaklaşık 35 yıllık sürede yapılaşmasını sürekli bir yoğunluk artışı içinde tamamlamış mevcut kentsel doku içerisinde açılmıştır. Bu itibarla yolun geçtiği güzergah ve üzerindeki kentsel kullanım alanları ile ciddi bir uyum ve bütünleşme sorunu gözükmemektedir. Bu durumun söz konusu yolun kent içi geçişten çok iki noktayı birbirine bağlayan bir ulaşım arteri şeklinde ele alınmasından kaynaklı olabilir.

Doğu Görünümü

Batı Görünümü

Şekil 7. Tanjant Yolu Doğu ve Batı Görünümü

Tanjant yolu artık kentin fiziki yapısını etkileyerek, fiziksel gelişmeyi yönlendirecek bir yol olmaktan çıkmıştır. Daha çok iyi bir trafik yönetimi ile kent içi trafiğin çözümüne katkı sağlarken, merkez alan kullanımları ile buna bağlı merkez arsa ve arazi fiyatlarında değişime neden olabilecek yapısal etkileri olabilir. Yol planlandığı dönemde gerçekleşmiş olsa idi, hem kent makroformunu yönlendirebilecek bir arter olabilirdi, hem de geçen sürede planlama açısından kentin kullanımı sonunda ortaya çıkan yeni durumla ilgili geri beslemeler olabilecekti.

Tanjant yolunun bitirilmesi ile güzergah üzerindeki alanlar ciddi yapılaşma baskısı altına girmiştir. Bu baskı nedeniyle yolun kullanımını olumsuz yönde etkileyecek birçok kullanıma (hiper marketler, oto servis istasyonu, yıkama, okul vb. gibi) izin verilmiştir. Ayrıca yapılaşma bütüncül bir yaklaşımla ele alınamamış, tekil uygulamalarla mülkiyet yapısına bağlı farklı yapı tipleri oluşmuş, tarihi doku yüksek yapılar arasında kaybolmuştur.

Tanjant yolu güneydeki yerleşmeleri kent merkezine bağlamakta, kuzeyindeki alanlarla güneyindeki alanlar arasında bir geçiş bölgesi olmaktadır. Bu özellik büyük mahalle grupları ve merkeze bağlı köylere yapılan bağlantı noktalarını içermektedir. Yol planlanırken ve uygulanırken hiç dikkate alınmayan bu özellik, yakın çevredeki alanlardan tanjant yoluna direkt çok sayıda yaya ve taşıt bağlantısı vermekte, yolun kullanımını olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda doğudan batıya doğru, Boztepe ve Çukurçayır, Yenicuma, Bahçecik, Erdoğdu ve Soğuksu, Yeşiltepe, Aydınlikevler, Toklu vb. ana bağlantılar bulunmaktadır. Bu bağlantıların tamamı hemzemin ve standardı düşük (katılma izi vb. yoktur) bağlantılardır.

Merkeze yakın bölgelerde ise eski kent dokusuna bağlı olarak çok sık yaya ve taşıt bağlantıları vardır ve bunlar ticaret işlevi nedeniyle aynen korunarak hiçbir önlem

alınmadan tanjant yoluna bağlanmış durumdadır. Bütün bu olumsuzluklar yolu daha şimdiden işlemez bir noktaya getirmiştir.

Yavuz Selim Bulvarı'nın yapımı ile ilgili tartışmalar uzun yıllar sürmesine rağmen yol bitirildikten sonra nasıl kullanılacağı ile ilgili ciddi bir hazırlık olmamış, yapılan çalışmalar ise çok geç başlamıştır. Oysa bu yol Trabzon kent içi trafiğinin yeniden sorgulanarak, geleceğe yönelik çağdaş ve ekonomik kent içi ulaşım sistemlerinin önerilmesi ve yerleştirilmesi açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilirdi.

Diğer Ulaşım Alternatifleri

Trabzon kenti makroformu açısından gündeme gelen diğer ulaşım alternatifleri üç başlıkta toplanabilir. Bunlardan birincisi ikinci tanjant yolu (Korniş Yol) olarak adlandırılan yoldur. Bu yol ilk defa 1987 yılında Berksan planı ile önerilmiştir. Bu dönemde 1968 planında önerilen tanjant yolu uygulanmamış olmasına rağmen kentsel gelişmenin güneye doğru yönlendirilmesinin gereği vurgulanmış ve güneyde önerilen yerleşme alanlarına hizmet vermek üzere yüksek kotlu korniş yol önerilmiştir (Berksan, B., 1987). Bu yol ilk tanjant yolundan daha güneyde, batıda Yıldızlı yerleşmesinden doğuda Şana yerleşmesine kadar, kenti doğu batı yönünde kat ederken, aynı zamanda kuzey güney bağlantıları ile ilk tanjant yoluna bağlanmaktadır. Bu yol 1968 de önerilen Yavuz Selim Bulvarı'ndan sonra Trabzon kentini güneydeki alanlara yönlendirecek en önemli plan kararıdır. Ancak geçen süre içerisinde bu yolun uygulanmasına yönelik ciddi bir adım atılmamıştır.

Bu yolun yeni oluşan müstakil belediyeler sınırları içinde kalan kısımlarının durumu, özellikle imar planlarını yenileyen belediyelerde yolun sürekliliği ve standardını sağlama yönündeki koordinasyonun nasıl olduğu belli değildir.

İkinci yol ise güney çevre yoludur. Bu yol ilk aşamada bir plan önerisi olarak ortaya çıkmamıştır. Seçim arifesinde bir seçim yatırımı olarak önerilmiştir. Standardı yüksek ve kentin plan sınırı dışından güneyinden çevre yolu olarak düşünülmüş ve kamu oyunda tartışılmıştır. Daha sonra 2002 tarihli revizyon imar planına işlenmiştir. Önerilen çevre yolunun büyük bir kısmı plansız alanlardan ve çok sayıda müstakil belediye alanından geçmektedir. Topoğrafik yapıya ve yol standardının yüksek olmasına bağlı olarak maliyet çok yüksektir. Bu açıdan yolun nasıl bir organizasyonla ve finansman modeli ile yapılacağı belli değildir.

Üçüncü olarak değerlendirilmesi gereken kuzey güney yönündeki yol bağlantılarıdır. Bu yöndeki bağlantılar lineer gelişen kentler için çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle Trabzon gibi kuzey yönünde gelişme ve büyüme imkanı olmayan tek taraflı kentlerde vadi ve sırtlar boyunca güney yönü önem kazanmaktadır.

Yukarıda bahsedilen sahil yolu ve Yavuz Selim Bulvarı belli ölçülerde de olsa bu bağlantıları da içerecek şekilde uygulanamamıştır. Bu yollar yerel yönetimlerin sorumluluğunda olup uygulanması yönünde ciddi adımlar atılmamıştır. Yukarıda sayılan güneydeki Yenicuma-Boztepe, Bahçecik, Erdoğan vb. gibi mahallelere erişim sağlayan yollar, artan nüfus ve araç trafiğine karşı hala standartlarında bir değişiklik olmadan hizmet vermektedir.

SONUÇ

Trabzon kentini sadece Trabzon Belediyesi sınırları içinde kalan bir kentsel alan olarak düşünmek yanlıştır. Trabzon kentsel alanı, merkez kentin (idari olarak Trabzon Belediyesi sınırları içindeki alan) organik olarak bütünleştiği Akçaabat'tan Arsin'e kadar olan geniş bir kentsel alandır. Tanjant yolu ve Samsun Sarp duble yolu Trabzon kent içi geçişi sadece Trabzon kent merkezi ya da Trabzon belediyesi sınırları içindeki alanlara yönelik bir ulaşım çözümleridir. Süratle gelişen etkileşim içindeki geniş bölgenin

yapılaşması tamamlanmadan ulaşım altyapısıyla desteklenerek geliştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Sahil yoluna alternatif olarak daha geniş ölçekteki alanlarda yerleşme yönlendirilerek bütünleştirilebilecektir. Bu bağlamda 1987 Berksan planındaki ikinci tanjant (korniş) yol ile güney çevre yolu süratle uygulama programına alınarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu yollar Trabzon kent merkezinin ötesindeki -özellikle güneydeki- gelişme alanları ile bağ kuran yollardır.

Trabzon kent makroformunun ana ulaşım akslarına bağlı gelişimi ya imar planları dışında üretilen ulaşım kararları ile, ya da ana ulaşım ile ilgili plan kararının gecikmiş uygulaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum ana ulaşım akslarının kentin yapılaşmasını yönlendirmesinde ve hızlandırmasında problemler çıkarmaktadır.

Ana ulaşım akslarının mevcut imar planı kararları dışında merkezi idare tarafından verilerek uygulanması kentin plan kararlarının aksi biçimde gelişmesine neden olabilmektedir. İstenmeyen yoğunluk, yön ve kullanımlarda gelişme ve oluşumlardan söz edilebilir. Güneye gelişme istenir ve desteklenirken kıyı boyunca yığılma teşvik edilmektedir.

Bu tür merkezi idarenin uyguladığı yol projelerinde, ana ulaşım aksı yol niteliğinde (bir noktayı başka bir noktaya bağlayan güzergah) ele alındığından mevcut yerleşme ile bütünleşmesi sağlanamamaktadır.

Yeni güzergahlar (tanjant yolu ve Sahil yolu kent içi geçişi) bitişiğindeki/üzerindeki parsellere yüksek erişebilirlik imkanı verdiği için, bu alanlar genellikle imar planı değişikliğine konu olarak kentsel ölçekte hizmet veren iş ve alışveriş merkezi gibi kullanımlara dönüştürülerek mevcut yolun kent halkı tarafından verimli işletilmesi/kullanılması engellenmektedir.

Plan kararı olarak tanjant yolu gibi ulaşım akslarının geç (projeksiyon yılından çok sonraları) gerekli dönüşümler yapılmadan aynen uygulanması, bu güzergahların daha kullanıma açılmadan işlemez hale geldiğini, kentsel gelişim açısından beklenen faydayı sağlamadığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

ELKER, C., 2002. Ulaşımında Politika ve Pratik, Gölge Ofset, Ankara, 5

ÖKSÜZ, A., M., AYDEMİR, Ş., AYDIN, Y., ŞEN, D., 2000. DOKAP Bölgesi Kentsel Etki Alanları, 9. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, KTÜ Basımevi, Trabzon, 289-293

ŞEN, D., AYDEMİR, Ş., ÖKSÜZ, A., M., AYDIN, Y., 2000. DOKAP Bölgesinde Kentsel Kademelenme, 9. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, KTÜ Basımevi, Trabzon, 408-409

BERKSAN, B., 1987. Trabzon İlave-Revizyon İmar Planı Araştırması, 89

AYDIN, Y., AYDEMİR, Ş., ŞEN, D., ÖKSÜZ, A., M., 2000. DOKAP Bölgesel Gelişme Stratejileri, 9. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, KTÜ Basımevi, Trabzon, 42-43

DOKAP 2000a. Ana Planı, DPT, Ankara, 2-7

DOKAP 2000b. Yönetici Özeti, DPT, Ankara, 4

KUNTAY, Ö., EROL, D., ÖZER, M., N., 2004. Küreselleşme Sürecinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Doğu Karadeniz Mekan Organizasyonu, „Gazi Üniv. Araştırma Projesi, proje No: 06/99-01, Ankara, 36

İRFAN B., KAPTAN H., AYSU, E., 1977. Trabzon Kesin İmar Planı Raporu

YABANCI SERMAYELİ ÜRETİCİ HİZMET FİRMALARININ İSTANBUL'DAKİ MEKANSAL DAĞILIMLARI

Lale BERKÖZ*, Engin EYÜBOĞLU*

Abstract

For the purpose of increasing the capacity of foreign trade and attracting more foreign capital, Turkey began to modify its relevant economic laws and institutions in the 1980's. This restructural process proved its success, folding the firms with foreign capital operating in Turkey 29 times between 1980-1997. However, considering other developing countries on a global scale, this increase rate was less than expected. When the conjuncture of global political systems undergoing dramatic changes since the previous century is regarded carefully, entering the 21st century as a country still in the process of developing, it is most probable that Turkey will become a country of significant power in the next century with its historical, geographical, ethnic, and economic potentials in the Balkans, Middle Eastern and Caucasian regions.

Due to the emergence of new opportunities in the Middle East, Turkic Republics, Ukraine and the Federation of Russia since the beginning of 1990's, in order to preserve its external appeal, Turkey has been obliged to adapt to the changes in the goals of this area. With the advantage of being a coastal city positioned at the crossroads of trade routes throughout history, Istanbul has been the center of commercial control and coordination. Today the advantage of its geographical position makes Istanbul an important center preferred by global capital to reach local markets and resources. In other words, Istanbul is a candidate to be the center of the functions of control and accessibility within interregional networks. In this respect, the producer service companies which have made investments in Istanbul are examined in this article, and the distribution of place preferences in the related location has been investigated. This paper represents a portion of the research conducted in Istanbul by ITU (Berköz and Eyüboğlu, 2005).

* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Özet

1980 yılından başlayarak izlenen dışa yönelme programı kapsamında dış yatırımlarla ilgili mevzuatın serbestleştirilmesinin ardından yabancı sermaye girişleri ve dış yatırım alanlarında önemli gelişmeler olmuştur. Seksenli yıllarda yabancı sermaye girişlerinin artırılması amacıyla yapılan yasal ve örgütsel düzenlemeler sonucunda Türkiye'deki yabancı sermayeli firmaların sayısı 29 kat artmıştır. Buna rağmen, bu artış diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında beklenenin altındadır.

1990'ların başlarından itibaren Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ve de Ukrayna ile Rusya Federasyonu'nda yeni fırsatların ortaya çıkışı gibi nedenlerle Türkiye'nin dışa yönelik yöneliminin sürebilmesi için bölgesel hedef değişikliklerini sağlaması gerekmektedir. İstanbul, tarihsel gelişme sürecinde ticari yolların kesiştiği bir kıyı kenti olmasının sağladığı avantaj ile ticaretin kontrol ve koordinasyon merkezi olmuştur. Günümüzde de coğrafi konumunun sağladığı avantaj, İstanbul'un dünya ekonomik sistemi içinde bölgesel pazarlara ve kaynaklara ulaşmada küresel sermaye için tercih edilen önemli bir düğüm noktası durumuna gelmesine neden olmaktadır. Başka bir deyişle, İstanbul bölgelerarası ağlar içinde kontrol ve erişim fonksiyonlarının merkezi olmaya adaydır. Bu bakımdan bu makalede İstanbul'a yatırım yapmış olan üretici hizmet firmaları tüm boyutları ele alınıp mekandaki yer seçimi dağılımları incelenmektedir.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye istihdam yaratma, yeni teknoloji transferi, sermaye girişi, üretim ve ihracat hacminin artışı sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandırır. 1990'lı yıllarda doğruca yabancı yatırımlar Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü – UNCTAC tarafından gelişmekte olan ülkelere için "kalkınma motoru" olarak kabul edilmiş ve yatırımları çeken koşulların yaratılması teşvik edilmiştir. 1990'lı yılların başında dünya yatırım hacmi içinde % 20'nin altında bir paya sahip bulunan gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar artarak, 1990'ların ortalarında % 40'lara erişmiştir.

Türkiye, 1990 yılında 1 milyar ABD Doları tutarındaki yabancı sermaye yatırımları ile Çin'den sonra en fazla DDY çeken gelişmekte olan ülke iken bu avantajlı durumunu sürdürmemiştir (DPT, 2000). Türkiye 1998 yılında ulaşmış olduğu 807 milyar ABD Doları yabancı yatırımı ile gelişmekte olan ülkelere giden yabancı yatırım akımlarından % 0.15 oranında pay almaktadır. Bu pay Çin için % 27,4, Brezilya için % 17,3, Meksika için % 6,2, Tayland için %4,2 ve Arjantin için % 3,4'dür (UNCTAD, 1999, s.477). 2003 yılı verilerine göre Türkiye, dünya genelinde 560 milyar dolar olan yabancı sermaye yatırımlarından 575 milyon dolar ile %0.10'luk pay almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye ve Dünya'da Yabancı Sermaye Giriş ve Çıkışları

TÜRKİYE	01.01.1995	01.01.1999	01.01.2000	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003
Y.S. Girişi	529	783	982	3.266	1.038	575
Y.S. Çıkışı	24	645	870	497	175	499
DÜNYA	01.01.1995	01.01.1999	01.01.2000	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003
Y.S. Girişi	181.704	1.086.750	1.387.953	817.574	678.751	559.576
Y.S. Çıkışı	203.620	1.092.279	1.186.838	751.501	596.487	612.201
Türkiye/Dünya	01.01.1995	01.01.1999	01.01.2000	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003
Y.S. Girişi	0,29%	0,07%	0,07%	0,40%	0,15%	0,10%
Y.S. Çıkışı	0,01%	0,06%	0,07%	0,07%	0,03%	0,08%

Bu çalışmada, Türkiye'nin birincil metropoliten kenti İstanbul'da yabancı sermayeli üretici hizmetler firmalarının mekansal dağılımları firma sayıları, sermaye büyüklükleri, kuruluş tarihleri ve yabancı sermaye oranları bakımından zonlara göre değerlendirilmiştir. İkinci

olarak YASED den alınan yabancı sermayeli firmalara ilişkin adres bilgileri ve veriler dijital haritalar üzerine mahalle ölçeğinde bire bir işlenerek üretici hizmet firmalarının mekansal dağılımları görselleştirilmiştir. Bu çalışmada "GIS tabanlı firma Bilgi Sistemi" oluşturularak, bu sistemde yabancı sermayeli firmalar arasında mekansal, niteliksel ve niceliksel sorgulamalar yapılması amaçlanmıştır.

YABANCI SERMAYE İLE İLGİLİ YASAL ÇERÇEVE

1950'lerden itibaren yabancı sermayenin ekonomik kalkınmaya olan katkısının bilincindeki Türk politika üreticileri yabancı sermaye girişini teşvik etme yolunda adımlar attılar. Yabancı yatırımcılar, 1947–1951 yılları arasında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasalarını yeterince çekici bulmamıştır. 1954 yılında çıkarılan bir Yabancı Sermaye Yasası ile Türk Yatırımcıların sahip oldukları hak ve kolaylıklar yabancılarla da verildi.

Türkiye 1950'lerin başlarında doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için liberal bir kanun kabul etmiş, fakat 1970'lerin sonuna dek yatırılan toplam sermaye miktarı çok küçük kalmıştır. Dış yatırım üzerine 6224 sayılı kanun çerçevesinde gelen sermaye girişleri 1979 yılı itibarıyla 228 milyon dolar gibi düşük bir düzeydeydi. Bunu izleyen on yılda, bir yandan ülkenin uluslararası kredi verilebilirliği artırılırken diğer taraftan yabancı sermayenin ihracata yönelik rolünü vurgulayan yapısal uyum politikalarının uygulanmasıyla bu rakam 7 milyara çıkmıştır. Yapısal uyum politikaları ile ekonomi, genişleyen bir dış ticaret sektörüyle uluslararası pazarlarla daha da fazla bütünleşmiştir. 1980 İstikrar ve Uyum Programı ticareti serbestleştirerek ülke ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi amaçlıyordu. 1980 sonrası ticaret ve doğrudan dış yatırım politikaları programı, yüksek bir ihracat artışı oranının tüm ekonomik büyüme için sürükleyici bir güç oluşturmasını hedeflemekteydi ve ihracatın geliştirilmesi ile ithalatın serbestleştirilmesi bu yeni iktisadi modelin temel politika araçlarıydı. Dışarıdan doğrudan yatırımın gelmesi de ekonomideki rekabeti arttırmak üzere teşvik edildi. Program, daha liberal ve dışa dönük bir politika uygulayarak iktisadi yapıda radikal değişimler gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştı. Sonuçta, uluslararası fiyat mekanizması ve uluslararası sermaye akımlarının iktisadi yeniden yapılanmada önemli bir etki yaratması hedeflenmiştir (Balkır, 1996). 1970'lerin sonunda mal ihracatı ile ithalatı GSMH'nın yaklaşık olarak %10'unu oluştururken, 1990'ların başında bu değer %40'a ulaşmıştır. Kısacası, Türk ekonomisi kendini genel olarak dünya ekonomisi doğrultusunda yönlendirebilmiş ve faaliyetlerini küreselleştirebilme çabasındaki öbür yarı sanayileşmiş ülkelerle yarışabilmek için caba harcamıştır (Kazgan, 1996).

1980'den itibaren, Türkiye ithalat rejimini daha fazla serbestleşme yönünde revize eden bir program başlattı. Serbestleşmenin amaçları bir yandan yurtiçi sanayiine bir koruma sağlarken öbür taraftan ham madde ve ara malların elde edilmesinde süreklilik sağlamak ve fiyatları kontrol altında tutmaktı.

1980'den önce Türkiye'deki yabancı şirketler yüksek dış koruma yüzünden çoğunlukla ithal ikameci imalat sanayine yatırım yapıyorlardı. 1980 sonrasında ithalattaki serbestleştirme yabancı sermayeyi imalat sanayinden, yüksek karlı ve düşük sabit yatırım gerektiren hizmet sektörüne kaydırdı (Balkır, 1996). Böylece, imalat sanayinin payı on yıl boyunca %73'den %52,2'ye geriledi. Aynı dönemde hizmet sektörünün payı %44,7'ye çıktı.

1980 yılından sonra çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında olmak üzere iki kez değiştirilmiştir. Son değişiklik 1995 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye'de 1980 yılına kadar kayda değer bir artış gösteremeyen yabancı sermaye izinleri 1980 yılında 97 milyon Dolardan, 1981'de 337 milyon Dolara yükselerek büyük bir sıçrama kaydetmiştir. İkinci büyük sıçrama, 1986'da yapılan yasal değişiklik ile

gerçekleşmiş ve 1986 yılında 364 milyon Dolar olan yabancı sermaye izinleri, 1987'de 655 milyon Dolara çıkmıştır. 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile ilk kez 2 milyar Dolar sınırı aşılmış ve 1995 yılında 3 milyar Dolara erişmiştir. 1997–1999 döneminde ortalama 1,7 milyar Dolar tutarındaki izinlerle 1999 yılı sonuna kadar verilen izinlerin toplamı 25.6 milyar Dolara ulaşmıştır (DPT, 2000).

İSTANBUL'DAKİ YABANCI SERMAYELİ FİRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

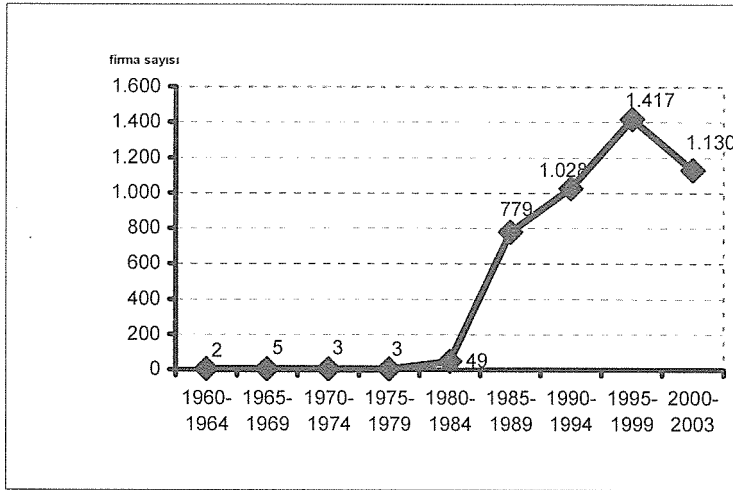
Türkiye'de yabancı yatırımları en fazla çeken metropol İstanbul'dur. Tablo 2'de de izleneceği gibi sermaye olarak toplam sermayenin %75.39'unu, toplam firma adedinin %63.29'u İstanbul'dadır. İstanbul Türkiye'de sanayi sektöründe yatırım yapmış olan firmaların %59,63'ünün sermayenin %55,22'sini, hizmet sektöründe yatırım yapmış olan firmaların %66.35'ini, sermayenin %92.33'ünü çekmiştir (Berköz ve Eyüboğlu, 2005).

Tablo 2. Türkiye ve İstanbul'da Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı

Sektörler	TÜRKİYE			İSTANBUL		
	Firma Sayısı	%	Sermaye (YTL)	Firma Sayısı	%	Sermaye (YTL)
Tarım ve madencilik	414	4,25	665.993.332	156	2,53	568.566.508
İmalat sanayi	2670	27,39	11.984.318.626	1592	25,80	6.617.977.382
Hizmet sektörü	6665	68,37	13.717.103.864	4422	71,67	12.692.717.617
TOPLAM	9749	100,00	26.367.415.822	6170	100,00	19.879.261.507

2004 yılı YASED verilerine göre, İstanbul'daki 6170 adet yabancı sermayeli firmanın % 2.53'ü tarım, %25.8'i imalat sanayi ve % 71.67'si hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir.

İstanbul'daki yabancı sermayeli firmaların kuruluş tarihlerine bağlı olarak bir değerlendirme yapıldığında 1961–1980 yılları arasında kurulan firmaların oranı %1.25, 1981–1990 yılları arasında kurulanlar %24.13 ve 1991 sonrasında kurulanların oranının ise %74.62 olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Yabancı Sermayeli Firmaların Kuruluş Tarihleri

Tarım sektöründe yatırım yapmış olan firmaların %69.9'u, sanayi sektöründe yatırım yapan firmaların %66.3'ü OECD ülkelerindedir. Hizmetler sektöründe yatırım yapan ülke gruplarından en büyük paya sahip olanlar OECD ülkeleri (%45.5) ve Orta-Doğu ve İslam ülkeleridir (%19.3).

Tablo 3. Ülke Gruplarının Sektörlere Dağılımı

Ülke Grupları	Sektörler			Firma Sayısı		Sermaye Miktarı	
	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %	Firma Sayısı %		Sermaye Miktarı %	
OECD	69,9	66,3	45,5	3.177	51,5	11.525.931.224	58,05
Orta-Doğu	7,1	6,3	19,3	967	15,7	234.185.458	1,18
Kuzey Afrika	0,0	0,3	1,8	84	1,4	7.005.635	0,04
Doğu Avrupa	0,0	1,6	1,9	108	1,7	46.436.428	0,23
Bağımsız Devletler Top.	1,9	2,1	7,8	382	6,2	44.703.324	0,23
G.Doğu Asya	0,6	0,8	3,5	171	2,8	25.139.162	0,13
Diğer	20,5	22,5	20,2	1.285	20,8	7.971.184.772	40,15
Toplam	100,0	100,0	100,0	6.174	100,0	19.854.586.003	100,00

Ülke grupları içinde sermaye bakımından en fazla yatırım yapmış olan AB ülkelerinden Hollanda, İngiltere ve Almanya ilk sıraları almaktayken, firma sayısı bakımından bu sıralama Almanya, Hollanda ve İngiltere olmaktadır. Firma sayısı bakımından Almanya'yı (809) Ortadoğu Ülkelerinden İran'ın (426) izlediği görülmektedir. Firma sayısı bakımından ülkeler sıralamasında ikinci sırada yer alan İran'ın sermaye miktarı oldukça düşüktür. İran kaynaklı firma ortaklıklarının küçük sermayeli firmalar olduğu görülmektedir.

İstanbul'da yatırım yapan firmaların %40,76'sının yabancı ortaklık oranı %50.0'nin üzerindedir. Bu firmalar içinde en büyük paya hizmet sektörü firmaları sahiptir (%30,89) (Berköz ve Eyüboğlu, 2005).

Tablo 4. Yabancı Sermaye Oranlarının Sektörlere Dağılımı

Yabancı Sermaye Oranı	Tarım Sektörü		Sanayi Sektörü		Hizmet Sektörü		Toplam	
	Firma Sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%	Firma sayısı	%
%25'in altı	52	0,84	619	10,03	1112	18,01	1.783	28,88
26-50%	44	0,71	430	6,96	1407	22,79	1.881	30,47
51-75%	17	0,28	143	2,32	322	5,22	482	7,81
%76+	43	0,70	400	6,48	1585	25,67	2.028	32,85
TOPLAM	156	2,53	1.592	25,79	4.426	71,69	6.174	100,00

Tablo 5. Sermaye Miktarının Sektörlere Dağılımı

SERMAYE MİKTARI	Firma Sayısı	%	Firma Sayısı	%	Firma Sayısı	%	Firma Sayısı	%
	1- 100	276	4,47	18	0,29	5	0,08	299
101-1.000	516	8,36	162	2,62	20	0,32	698	11,31
1.001-10.000	838	13,57	189	3,06	23	0,37	1.050	17,01
10.001 -100.000	1.440	23,32	391	6,33	42	0,68	1.873	30,34
100.001–1.000.000	901	14,59	462	7,48	39	0,63	1.402	22,71
1.000.001–10.000.000	307	4,97	265	4,29	20	0,32	592	9,59
10.000.001–100.000.000	129	2,09	98	1,59	6	0,10	233	3,77
100.000.001 +	19	0,31	7	0,11	1	0,02	27	0,44
TOPLAM	4426	71,69	1592	25,79	156	2,53	6174	100,00

İstanbul'da yatırım yapmış olan yabancı sermayeli firmaların sermaye yapıları incelendiğinde 10.000 YTL ile 1.000.000 YTL sermayeli firmalar çoğunluğu oluşturmaktadır (% 53,05).

İstanbul'da yatırım yapmış olan sermayesi 100.000.000 YTL. nin üzerinde olan en büyük 27 adet firmanın 19 adedi hizmetler ve 7 adedi de sanayi sektöründe yatırım yapmıştır. 19 adet hizmet sektörü firmasının 8 adedi yabancı sermayeli haberleşme firması ve 7 adedi bankalardır. Bu firmaların 20 adedi OECD ülkesi 7 adedi ise karma sermayelidir.

İstanbul'da yatırım yapmış olan 6174 firmanın 3177 adedi (%51,46) OECD ülkelerindedir. OECD grubu ülkeler içinde 2012 adedi hizmetler, 1056 adedi sanayi ve 109 adedi tarım sektöründe yatırım yapmıştır. OECD ülkelerinden hizmet sektöründe en fazla ticaret (891 adet) ve sanayi sektörü içinde hazır giyim (137) alt-sektörlerine yatırım yapılmıştır.

İstanbul'da yatırım yapmış olan 71 adet yabancı sermayeli bankacılık ve diğer finansal hizmet firmalarının 38 adedi karma sermayeli, 25 adedi OECD ülkeleri ve 6 adedi de Ortadoğu Ülkelerindedir.

İstanbul'da yatırım yapmış olan yabancı sermayeli firmalar içinde firma sayısı en yüksek olan alt-sektörler ticaret (%39,02), diğer faaliyetler (%6,37), diğer toplumsal faaliyetler (%5,10) ve otellerdir (%3,9) (Berköz ve Eyüboğlu, 2005).

İstanbul'da yatırım yapmış olan firmaların öncelikle Şişli, Beşiktaş, Beyoğlu, Kadıköy, Eminönü gibi merkez ilçeleri tercih ettikleri görülmektedir. Mekansal tercihlerde merkezden dışa doğru bir azalmanın olduğu görülmektedir. Firma adetleri ile yatırım sermayelerinin dağılımında da aynı sıralamanın olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sermaye Miktarının Ülke Gruplarına Dağılımı (YTL.)

ÜLKE GRUPLARI		1- 100 YTL	101-1.000	1.001-10.000	10.001-100.000	100.001-1.000.000	1.000.001-10.000.000	10.000.001-100.000.000	100.000.001 +	TOPLAM
OECD	Firma sayısı	113	344	502	940	730	401	127	20	3177
	%	1,83%	5,57%	8,13%	15,23%	11,82%	6,49%	2,06%	0,32%	51,46%
DİĞER	sayı	27	107	160	337	390	169	98	7	1285
	%	0,44%	1,73%	2,58%	5,46%	6,15%	2,74%	1,59%	0,11%	20,81%
Orta-Doğu ve İslam Ülkeleri	sayı	152	182	174	288	154	11	6	0	967
	%	2,46%	2,95%	2,82%	4,66%	2,49%	0,18%	0,10%	0,00%	15,66%
Bağımsız Devletler Topluluğu	sayı	0	26	131	150	71	3	1	0	382
	%	0,00%	0,42%	2,12%	2,43%	1,15%	0,05%	0,02%	0,00%	6,19%
Güney-Doğu Asya	sayı	2	13	29	93	30	4	0	0	171
	%	0,03%	0,21%	0,47%	1,51%	0,49%	0,06%	0,00%	0,00%	2,77%
Doğu Avrupa	sayı	1	12	38	39	13	4	1	0	108
	%	0,02%	0,19%	0,62%	0,63%	0,21%	0,06%	0,02%	0,00%	1,75%
Kuzey Afrika	sayı	4	14	16	26	24	0	0	0	84
	%	0,06%	0,23%	0,26%	0,42%	0,39%	0,00%	0,00%	0,00%	1,36%
TOPLAM	sayı	299	698	1050	1873	1402	592	233	27	6174
	%	4,84%	11,31%	17,01%	30,34%	22,71%	9,59%	3,77%	0,44%	100,00%

ÜRETİCİ HİZMET FİRMALARININ YER SEÇİMİ ÖZELLİKLERİ

Üretici hizmet firmalarının kent merkezlerinde yerleşmesi konusunda gelenek ve prestij yanında işgücüne yakınlık, ücretler, büro mekanının özellikleri gibi öznel ve kişisel faktörlerin rol oynadığı bilinmektedir. Üretici hizmetleri için yapısal özelliklerine bağlı olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Yüz yüze görüşmelerin gerekli olduğu hukuk, yönetim, çeşitli danışmanlık hizmetleri, bankalar ve diğer mali hizmetler gibi yoğun ön büro faaliyetlerinin işin gereği olarak merkezde kalma eğiliminde oldukları, kişisel görüşmelere gereksinim duyulmayan rutin geri büro fonksiyonlarının da kentin çevresine doğru desantralize olma eğiliminde oldukları saptanmıştır (Gad, 1979). Üretici hizmetlerin mekansal yer seçim tercihlerinde iletişimin yoğun olduğu yani yüz yüze görüşmelerin gerekli olduğu ön-ofis faaliyetleri ile iletişimin daha az yoğun olduğu geri-ofis fonksiyonları arasındaki ayrımın önemli olduğu belirlenmiştir (Code, 1983).

Tablo 7. İstanbul'daki Yabancı Sermayeli Firmaların İlçelere Dağılımları

İlçeler	TOPLAM (%)	Hizmet Sektörü %	Tarım %	Sanayi %
ŞİŞLİ	23,79	25,36	22,06	19,69
BEŞİKTAŞ	16,38	16,29	17,65	16,56
BEYOĞLU	11,15	11,72	19,12	9,31
KADIKÖY	8,81	8,66	8,82	9,19
EMİNÖNÜ	6,34	7,94	4,41	2,19
FATİH	3,95	4,95	0,00	1,44
BAKIRKÖY	3,69	4,41	8,82	1,56
ÜSKÜDAR	2,99	3,17	5,88	2,38
BAHÇELİEVLER	2,56	2,61	2,94	2,44
KÜÇÜKÇEKMECE	2,18	1,53	1,47	3,94
GÜNGÖREN	1,75	1,31	0,00	3,00
BAĞCILAR	1,64	1,15	0,00	3,00
BÜYÜKÇEKMECE	1,55	1,03	0,00	3,00
ÜMRANİYE	1,42	0,73	1,47	3,25
TUZLA	1,40	0,77	1,47	3,06
MALTEPE	1,38	1,17	0,00	2,00
KARTAL	1,37	0,75	0,00	3,06
KAĞITHANE	1,21	0,96	0,00	1,94
ZEYTİNBURNU	1,10	0,96	0,00	1,50
BAYRAMPAŞA	1,00	0,49	1,47	2,31
BEYKOZ	0,91	1,03	2,94	0,50
AVCILAR	0,86	0,85	0,00	0,94
PENDİK	0,84	0,52	1,47	1,69
SARIYER	0,56	0,68	0,00	0,25
EYÜP	0,39	0,35	0,00	0,50
GAZİOSMANPAŞA	0,32	0,16	0,00	0,75
ÇATALCA	0,19	0,16	0,00	0,25
SİLİVRİ	0,15	0,21	0,00	0,00
ESENLER	0,12	0,05	0,00	0,31
ADALAR	0,00	0,00	0,00	0,00
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00

Üretici hizmetler, profesyonel hizmetleri diğer iş ve profesyonel hizmetlere sağlaması nedeniyle danışmanlık hizmetleri ve tamamlayıcı hizmetlerle mekansal yakınlık içinde olması gerekliliği nedeniyle bu tür hizmetlerin bir arada MİA'da kümelenmelerini ortaya çıkarmaktadır. Rutin geri-büro fonksiyonlarının da üst düzey kişisel temaslar gerektirmediği için MİA'daki yüksek kira değerlerini karşılama için gerekli kılmamakta, kentin banliyölerinde uygun kira ve arazi değerleri bu hizmetlerin desantralize olmasına neden olmaktadır.

Son yıllarda yapılan araştırmalarda, telekomünikasyon teknolojisindeki gelişmelerle elektronik iletişimin yüz yüze görüşmelerin yerini almakta olduğu ortaya konmuştur (Gillespie & Hepworth, 1986; Goddard & Pye, 1977; Gottmann, 1983; Hepworth, 1987).

Günümüzde bilgisayara dayalı büro fonksiyonunun büyümesi telekomünikasyona dayalı faaliyetlere uygun yeni teknoloji yoğun ofis binalarının tasarlanmasına neden olmuştur. Yeni ofis binaları, modern teknolojinin gerektirdiği mekansal koşulları sağlayacak biçimde tasarlanmıştır. İleri telekomünikasyon teknolojisinin büroların merkezden çevreye doğru olan desantralizasyonunda etkili olduğunu ve kentsel gelişmenin fiziksel dokusunu etkili olduğunu analiz eden çalışmalar yapılmıştır (Daniels, 1985).

Yüzyüze görüşmelerin yoğunluğunun, iletişim-yoğun ön ofis faaliyetleri ile daha az yoğun geri ofis faaliyetleri arasındaki ayırımı bağılı olduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır (Hartshorn, 1980, Brodsky, 1982; Nelson, 1986).

Üst kademe hizmetleri oluşturan üretici hizmetler ile FSE hizmetleri (finans, sigorta ve emlak hizmetleri) metropoliten alandaki yerleşimi tercihlerinde farklılıklar göstermektedirler:

- FSE grubu hizmetlerin hareketliliğinin üretici hizmetlere nazaran daha düşük olduğu ortaya konmuştur. Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre MİA'da faaliyet gösteren firmaların hiç birinin daha önce banliyöde faaliyet göstermediği saptanmıştır (Buttler, 1990). FSE grubu (FIRE) firmaların yer değiştirdiklerinde genellikle aynı coğrafi bölge içinde kalma eğiliminde oldukları görülmüştür.
- Metropoliten alan içi hareketlilik incelendiğinde üretici hizmetlerin FSE hizmetlerinden daha hareketli oldukları saptanmıştır.

MİA'da yerleşen üst kademe hizmetler, müşteri ile yüz-yüze iletişime gereksinim duyarlar. Ana fonksiyonu yatırım yönetimi olan işletmeler, bilgi bakımından zengin ve iletişimin yoğun olduğu MİA'yı tercih ederek şirketlerini kontrol etmeyi amaçlarlar. Üst kademe hizmetlerin rolü, ekonomik büyümeyi teşvik etmek, yatırımları, teknolojik değişimleri ve ekonomiyi düzenlemektir.

İSTANBUL MİA'SININ MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ VE ÜRETİCİ HİZMETLER

İstanbul'un MİA'sı Boğaziçi Köprüsü ve çevre yollarının kentın mekansal transformasyonunda etkili olmasına dek, yani 19. yüzyıldan 70 yılların sonlarına kadar tek merkezli yapısını korumuştur. . Bu dönemde İstanbul'un MİA'sı Tarihi yarımada'da görülen geleneksel çarşı düzeni ile Galata-Beyoğlu bölgesinde dış ticaretin yoğunlaştığı modern merkezin oluşturduğu ikili-yapılı tek çekirdekli bir merkezdi.

Büro faaliyetlerinin Eminönü ve Karaköy merkez odaklarına yerleşmesi 1960'lara kadar sürmüştür. Yetmişli yıllarda ticaret ve diğer merkezi alan faaliyetleri Eminönü'nde Atatürk ve Galata Köprüleri arasında ve Beyoğlu'nda yüksek yoğunlukta toplanmıştı. Eminönü ilçesi hizmet istihdamının %34'ünü, Beyoğlu ilçesi de %21'ini içermekteydi. Beyoğlu'nda bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri, Eminönü'nde perakende ve toptan ticaret ağırlıktaydı. Gerek işçi sayısı gerek se istihdam yoğunluğu açısından Eminönü ve Beyoğlu merkezleri MİA'yı oluşturuyorlardı (BİNPBB, 1976). Eminönü ilçesinde ilk yabancı yatırımlı ticaret firması 1973 yılında kurulmuştur. Beyoğlu ilçesinde ise 1966 yılında kurulan bir otel Cumhuriyetten sonraki ilk yabancı yatırımdı.

MİA fonksiyonları 1975'den sonra Tarihi Yarımada'da Eminönü ilçesinin büyük bir kesimi ile Fatih ilçesinin sınırlı bir alanında, Beyoğlu ilçesinin merkezinde, Şişli, Zincirlikuyu ve Barbaros Bulvarına saçaklanmıştı. Fatih, Kadıköy, Bakırköy, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa gibi yörelerde 1. Derecede merkez özelliğine sahip gelişmeler saptanmıştır.

1973'de açılan Boğaz köprüsü ve çevre yolları Avrupa ile Asya yakaları arasındaki erişilebilirliği kolaylaştırarak, Kadıköy ilçesinin bir merkez olarak gelişmesine neden

olmuştur. Çevre yollarının kentın mekansal dönüşümündeki bir diğer etkisi de Şişli ve Beşiktaş ilçelerinde ana arterler boyunca büroların giderek artması olmuştur (Berköz,1994). Şişli ilçesinde yabancı yatırımlı firmaların kuruluşu 1967 yılında başlamıştır. Şişli ilçesindeki ilk yabancı yatırımlı banka 1975 yılında kurulmuştur.

Metropoliten alan boyunca iki paralel otoyolun ulaşımına açılması daha geniş bir alanın yerleşime açılmasına neden olmuş ve desantralizasyon olgusunu hızlandırmıştır. Özel oto sahipliğinin artması ve çevre alanlardaki arazi değerlerinin düşük olması bu eğilimi güçlendirmiştir. Doksanlı yıllarda Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve çevre yolları İstanbul'un kuzeye doğru gelişmesine neden olmuş, Merkezi İş Alanının desantralizasyonu da kentın desantralizasyonunun sonucu olarak kuzeye doğru mevcut ana arterleri izleyerek devam etmektedir (Dökmeci ve Berköz, 1994).

Yapılan bir araştırmada 1960–1990 yılları arasında hizmet sektörü alt-sektörlerinin ilçeler bazında küme analizi uygulanarak İstanbul metropoliten alanının merkezinin transformasyonu incelenmiştir (Berköz,1997). Bu çalışmada Eminönü ve Beyoğlu ilçelerindeki kentın tarihi MİA'sının gelişmesi ve 1970'lerin sonuna doğru kentın tek merkezli bir yapıdan çok merkezli bir yapıya dönüşümü analiz edilmiştir.

İSTANBUL'DA ÜRETİCİ HİZMETLERİN DAĞILIMI

1950'lerden başlayarak gelişen Türk ekonomisindeki yapısal değişim, İstanbul'un ülke ekonomisi içindeki dominant yerini güçlendirerek, sermaye birikiminin İstanbul'da toplanmasına ve bütün bunlara bağlı olarak ta banka ve holdinglerin İstanbul'da yerleşmesine neden olmuştur (Kılınçaslan,1981).

24 Ocak 1980 kararları yabancı bankaların Türkiye'de şube açmalarını özendirmiştir. Türkiye'nin son yıllarda dış ticaretinin büyümesi, Beyrut'un Ortadoğu'nun finans merkezi olmaktan çıkışı, İran-İrak savaşı gibi nedenler yabancı bankaları Türkiye'ye yönlendirmede etkili olmuşlardır.

Türkiye'de yaygın olan şube bankacılığı büyük artış göstermiştir. 1923 yılında 37 bankanın 420 şubesi bulunurken, 1986 yılı sonu itibarıyla 56 bankanın 6364 şubesi faaliyet göstermekteydi. 1981 yılında Türkiye'deki tüm banka şubelerinin 1/5'i İstanbul'da faaliyet gösteriyordu. İstanbul'da 1179 banka şubesi bulunuyordu (Toprak, 1994).

II. Dünya Savaşını izleyen yıllarda yerli sermaye ile Doğan, Halk ve Türkiye Genel Sigortalarının merkezleri İstanbul'da kurulmuştur. Sigortacılığın ülkede yaygınlaşması 1953 yılında motorlu taşıt araçlarına zorunlu kaza sigortası koşulu getirilmesiyle olmuştur.

Bir sanayi ya da hizmet sektörü firmasının tüm yönetim, denetim ve kontrol faaliyetinin yürüttüğü holdinglerin İstanbul'un ilçelerine dağılımları 60'lı yıllarda Beyoğlu (%42.86), Şişli (%42.86) ve Eminönü (%14.28) ilçelerinde yoğun şekilde yerleşmişken, 1990'da kent merkezinin kuzeye doğru kayması nedeniyle sırasıyla en fazla Şişli (%31.78), Beyoğlu (23.73), Beşiktaş (16.53) ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Eminönü ilçesi bugün holdingler için eski önemini yitirmiştir (Berköz, 1998).

Mali kurumları oluşturan bankalar, bankerler ve sigorta şirketlerinin İstanbul'daki dağılımlarına baktığımızda; 1960 yılında Beyoğlu (%28.62), Eminönü (%19.41) ve Şişli (%12.82) ilçelerinde yoğunlaşmışken,1990'daki dağılımın İstanbul'un eski merkezinden yeni merkez gelişme alanlarına doğru yayılarak sırasıyla Şişli (%17), Beyoğlu (%16.02), Kadıköy (%12,7), Eminönü (10.76), Beşiktaş (%9.66), Bakırköy (%8.96), Fatih (%8.44) ilçelerinde faaliyet gösterdikleri saptanmıştır (Berköz, 1998).

Emlak komisyoncularının 30 yıllık dönemdeki dağılımları 60'lı yıllarda daha çok merkez ilçeler yoğunluklu iken bugün yine merkez ilçelerde daha yoğun olmak üzere diğer ilçelere dengeli şekilde dağılmış oldukları görülmektedir (Berköz, 1998).

YABANCI SERMAYELİ ÜRETİCİ HİZMET FİRMALARININ İSTANBUL'UN ZONLARINA DAĞILIMLARI

Hall and Hay (1980), Berry and Cohen (1973), Spence at. al. (1982), Erckson and Gentry (1985) nin çalışmaları desantralizasyon süreci metropolitan alanı kent sel çekirdek, iç kent, dış kent gibi üç zona ayırarak nüfus ve çalışan nüfus büyüme oranları değerlendirilerek incelenmiştir. Bu çalışmada da İstanbul'un eski ve yeni merkezlerindeki üst kademe hizmet sektörü faaliyetlerinin mekansal dağılımlarını analiz edebilmek amacıyla kent, 3 zona ayrılmıştır. Eminönü merkez olmak üzere 3 kilometre yarıçaplı Eminönü ve Beyoğlu ilçelerinden oluşan merkez zon, merkezden 12 km. yarıçaplı ve Beşiktaş, Şişli, Bayrampaşa, Güngören, Fatih, Kadıköy, Kağıthane, Üsküdar ve Zeytinburnu ilçelerini ve yeni merkez gelişme odaklarını içine alan 2.zon ve bu ilçelerin dışındaki Çatalca, Silivri, K. Çekmece, B. Çekmece, Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Esenler, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Güngören, Şişli (Şişli ilçesinin büyük bir kısmı 2. Zondadır), Ümraniye, Kartal, Maltepe, Pendik, Tuzla, Beykoz, Sarıyer ilçeleri 3.zon olarak belirlenmiştir (Berköz, 1998).

Bu bölümde İstanbul Ticaret Odasına kayıtlı bulunan üst kademe hizmet sektörü firmalarının 1960–1990 yılları arasında İstanbul'un zonlarına dağılımları İ.T.O. verilerine dayanarak incelenmiştir.

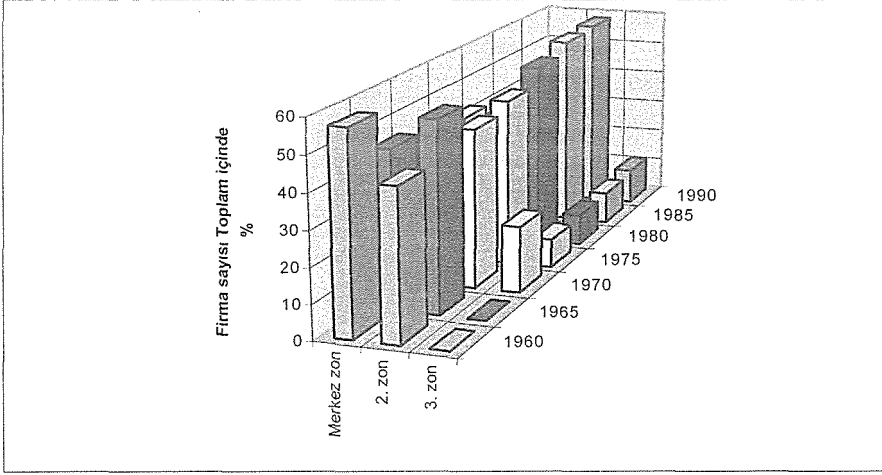
Holdinglein İstanbul'un zonlarına dağılımları Şekil 2'den görüldüğü gibi; 60'lı yıllarda, Beyoğlu ve Eminönü ilçelerinden oluşan merkez zonda %57.14 oranında iken 1990'da kent merkezinin kuzeye doğru kayması nedeniyle merkez zonun oranı %31.36 oranına düşerek bugün holdingler için eski önemini yitirmiştir. Beşiktaş, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Şişli, Üsküdar ve Zeytinburnu ilçelerini içine alan 2. zondaki holdinglerin oranı 1960 yılında %42.86 iken. 1990 yılında %58.04 oranına yükselmiş ve 2. zon en çok tercih edilen zon durumuna gelmiştir. Holdinglerin, Adalar, Bakırköy, Beykoz, Gaziosmanpaşa, Kartal ve Sarıyer ilçelerini içine alan 3. zondaki oranı 1990 yılında %10.6'ydı.

Mali kurumları oluşturan bankalar, bankerler ve sigorta şirketlerinin İstanbul'daki dağılımlarına baktığımızda; 1960 yılında %48.03 oranında merkez zonda, %41.78 ile 2. zonda ve %10.19 oranında 3. zonda yoğunlaşmışken, 1990'daki dağılımın İstanbul'un eski merkezinden yeni merkez gelişme alanlarına doğru yayılarak sırasıyla merkez zonda %26.78 oranı, 2. zonda %55.48 oranı ve 3. zonda %17.74 oranı ile faaliyet gösterdikleri Şekil 3'den de izlenebilir.

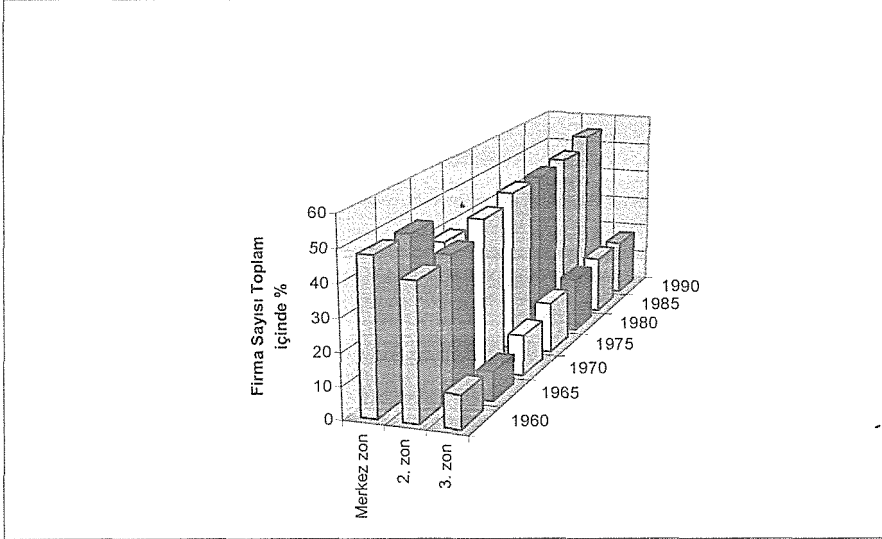
Emlak komisyoncularının 30 yıllık dönemdeki dağılımları 60'lı yıllarda daha çok merkez ilçeler yoğunluklu iken bugün yine merkez ilçelerde daha yoğun olmak üzere diğer ilçelere dengeli şekilde dağılmış oldukları görülmektedir. 1960 yılında merkez zonda %43.49 oranı ile yoğunlaşan emlak komisyoncuları 1990 yılında %19.23 oranı ile faaliyet göstermektedirler. 1960–1990 yılları arasında 2. zonda %47.81 oranı ile %51.8 oranı arasında değişim göstermektedirler. 30 yıl içinde 3.zondaki değişim %8.7 den %28.97 oranına artış şeklinde olmuştur (Bkz. Şekil 4).

YABANCI SERMAYELİ ÜRETİCİ HİZMET FİRMALARININ İSTANBUL'UN ZONLARINA DAĞILIMLARI

Yabancı sermayeli üretici hizmet firmalarının kuruluş yıllarına göre İstanbul'un zonlarına dağılımı incelendiğinde; 1980 öncesi kurulan firmaların 8 adet olduğu bunun 2 adetinin merkez zonda, 6 adetinin de 2.zonda yatırım yapmıştır. Seksen öncesinde 6 adet firma ve İstanbul'un % 99,9 sermaye miktarına sahip olarak en çok yatırım yapılmış olan ilçe Şişli ilçesiydi. Şişli ilçesi 70li yılların sonunda İstanbul'un MİA'sının yeni gelişme aksı olarak yabancı sermayeli firmalarında yatırım yapmak için tercih etmeye başladıkları ilçeydi.

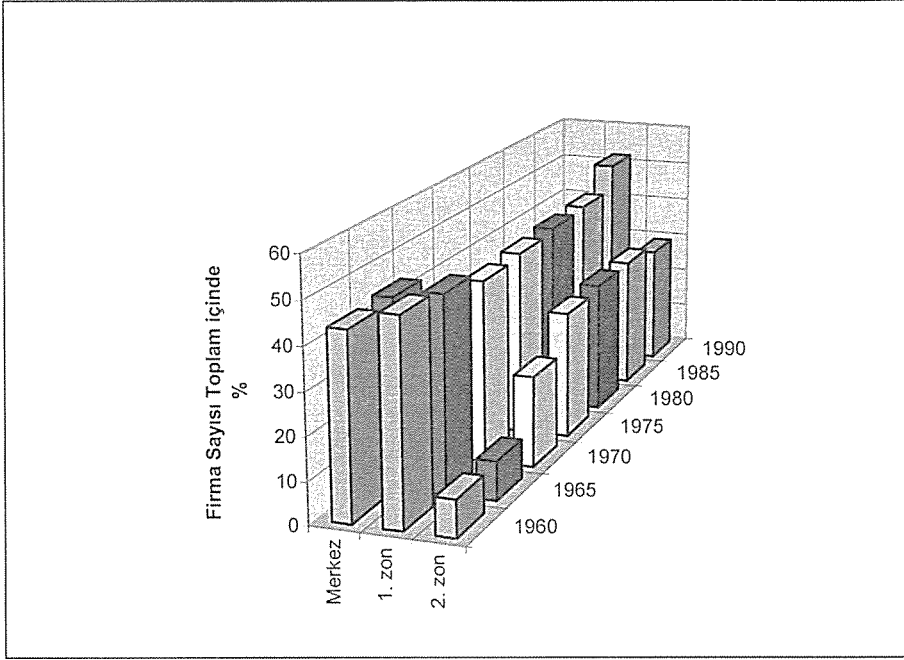
Şekil 2. Holdinglerin İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

Şekil 3. Bankaların, Bankerlerin ve Sigortaların İstanbul'un zonlarına Dağılımı

1981–1990 yılları arasında kurulan firmaların İstanbul toplamı içinde firma adeti (%65.) ve sermaye (%99.85) olarak en çok tercih ettikleri zon 2. zon, firma adeti (%35,7) ve sermaye olarak ta (%97.87) en fazla tercih edilen ilçe yine Şişli ilçesiydi. Şişli ilçesinde yüksek sermayeli firmaların yatırım yaptığı görülmektedir.

1991–2000 yılları arasında yabancı sermayeli üretici hizmet firmalarının toplam firma sayısı %19.05ni ve sermayenin olarak %60.34ü ile en fazla yatırım yapılan zon merkez zondur. Merkez zon içinde Beyoğlu ilçesi İstanbul'daki firmaların %11.94ünü ve sermayenin %60.27sini çekmiştir. Şişli ilçesi 2. zonda ve İstanbul içinde firma adeti (%24.00) bakımından en çok tercih edilen ilçedir. Fakat sermaye miktarı Beyoğlu ilçesinin 1/3'ü kadardır.

Şekil 4. İstanbul'daki Emlak Komisyoncularının Zonlara Dağılımları

Bugün 2. zon yabancı sermayeli üretici hizmet firmaları bakımından İstanbul'da en fazla tercih edilen zondur. Toplam firma sayısının %60.80ini ve sermaye miktarının %59.58'ini çekmektedir. Şişli ilçesi ise firmaların %26.57'sini ve sermayenin %21.60'ını çekmektedir. Merkez zondaki Beyoğlu ilçesi (firma toplamının %20.80 ve sermayenin 37.50 sine sahiptir) firmaların Şişli ilçesindeki firmalardan daha yüksek sermayeli firmalar olduğu görülmektedir. İstanbul'daki firmaların %11.06'sı ve sermaye miktarının %37.35'i Beyoğlu'nda bulunmaktadır. 2. zonda Beşiktaş ilçesi İstanbul'daki firma sayısının %14.03 ve sermaye miktarının %30.27'sine sahip olarak yatırım için Beyoğlu ve Şişli ilçelerinden sonra tercih edilen ilçedir. Üçüncü zon ise üretici hizmet firmaları tarafından faaliyetlerinin gereği olarak düşük oranlarda tercih edilmiştir. 3. zon firmaların %18.38 ve sermayenin %2.98'i ile çok küçük sermayeli firmalar yatırım yaptığı görülmektedir.

Üretici hizmetler firmalarının İstanbul'un zonlarına dağılımlarını incelediğimizde; İstanbul'da yatırım yapmış olan 118 adet yabancı sermayeli yatırım finansmanı firmasının %76.27'si 2. zonda yatırım yapmıştır. Sermaye olarak 2.zon toplam sermayenin %66.00'sünü çekmiştir. İstanbul genelinde Şişli ilçesi yatırım finansmanı firmalarının %53.38'ini ve toplam sermayenin %51.11'ini yatırım yaptığı ilçedir. Şişli ilçesini Beyoğlu ilçesi (firmaların %10.16 ve sermayenin %31.11 ine sahiptir) ve Beşiktaş ilçesi (%17.79 ve %12.11) izlemektedir. Beyoğlu ilçesindeki firmaların yüksek sermayeli firmalar olduğu görülmektedir.

İstanbul'da bulunan yabancı sermayeli 71 adet banka ve finans kuruluşunun %81.69'u 2. zondadır. Toplam sermayenin ise %99.08'i de bu zondadır. 2. zon içinde Beşiktaş ilçesi toplam finans firmalarının %45.07'sini ve sermayenin %79.54'ünü çekmiştir. 2. zonda Şişli ilçesi Beşiktaş ilçesinden sonra tercih edilen ilçedir. Şişli ilçesi toplam finans firmasının %36.61'ini, toplam sermayenin %20.97'sini çekmiştir. Şişli ilçesindeki yabancı sermayeli finans firmalarının Beşiktaş ilçesine nazaran daha küçük sermayeli şirketler olduğu saptanmıştır.

İstanbul'da 19 adet yabancı sermayeli 19 adet Leasing firması bulunmaktadır. Bunun 6 adeti merkez zonda, 11 adeti 2. zonda, 2 adeti de 3. zonda bulunmaktadır. Kentsel çekirdekteki 6 adet firma Beyoğlu ilçesinde faaliyet göstermektedir ve küçük sermayeli firmalardır. 2. zonda Asya yakasındaki Kadıköy ilçesi Leasing sektöründe 5 adet firma ve toplam sermayenin %86.34ü ile en yüksek sermayeli firmaların toplandığı ilçedir. Leasing firmalarının işin gereği olarak yüz yüze ilişki gerektirmediği için İstanbul'un 2. derecede iş merkezlerini tercih ettiklerini görmekteyiz.

İstanbul'da yatırım yapmış olan 46 adet yabancı sermayeli sigorta şirketinin 29 adeti (%63.04) ve toplam sermayenin %96.22si 2. zondadır. 2. zonda ve Asya yakasındaki Üsküdar ilçesi 13 adet firma ve toplam sermayenin %82.50sine sahip olarak yabancı sermayeli sigorta firmalarının İstanbul'da en çok tercih ettikleri ilçedir. Şişli ilçesi toplam firma sayısının %21.73'üne ve sermaye miktarının %51.58 sine sahiptir ve Üsküdar ilçesinden sonra en fazla tercih edilen ilçedir.

İstanbul'da bulunan 20 adet yabancı sermayeli Ar-Ge firmasının hepside işyeri seçimini 2.zondaki ilçelerde yapmıştır. 5 adet Ar-Ge firmasının bulunduğu Beşiktaş ilçesi sermaye bakımından İstanbul toplamının %70.33üne sahip olarak en fazla yatırım yapılmış ilçedir. 8 adet firmanın faaliyet gösterdiği Kadıköy ilçesi toplam sermayenin %22.62s ile Beşiktaş'ı izlemektedir. Şişli ilçesinde küçük sermayeli 7 adet Ar-Ge firması bulunmaktadır.

İstanbul'da 63 adet yabancı sermayeli haberleşme şirketi vardır. Bunun 9 adeti merkez zonda, 47 adeti 2. zondadır. Sermaye bakımından merkez zon İstanbul toplamının %74.45ini, 2.zon ise %25.52sini barındırmaktadır. Merkez zondaki firmaların hepsi Beyoğlu ilçesindedir. Beyoğlu ilçesi en fazla yatırım (%74.45) yapılmış ilçedir. Bunu 2. zonda Şişli ilçesi toplam sermayenin %15.03ü ve Beşiktaş ilçesi ise %10.47sine sahip olarak Beyoğlu'nu izlemektedir. 3. zonda bulunan 7 adet firmanın sermaye miktarları çok düşüktür.

İstanbul'da yabancı sermayeli 335 adet taşımacılık şirketinin 78 adeti merkez zonda, 175 adeti 2. zonda ve 82 adeti de 3. zondadır. Sermaye bakımından ise toplam sermayenin %8.58i merkez zonda, %36.53ü 2.zonda ve %54.88'i 3. zondadır. 3. zondaki firmalar büyük sermayeli firmalardır. Taşımacılık firmalarının işlerinin gereği olarak desantralize olma eğiliminde oldukları görülmektedir.

İstanbul'da 2293 adet yabancı sermayeli ticaret firması vardır. Bunlar diğer alt-sektörlere nazaran küçük sermayeli firmalardır. Yabancı sermayeli firmaların 481 adeti ve toplam sermayenin %16.7si merkez zonda, 1371 adeti sermaye miktarının %70.59u 2.zonda ve 441 adeti, toplam sermayenin %12.7si 3. zondadır. Ticaret firmalarının bir alanda merkezleşmek yerine merkez ilçelerde daha yoğun olmak üzere mekanda dağıldığı görülmektedir.

Yabancı sermayeli firmaların sermayeleri içindeki yabancı sermaye oranları bakımından inceleme yapıldığında; İstanbul'da faaliyet gösteren 2965 adet üretici hizmet firmasının %14.31nin sermayesinin %100ü yabancı sermayelidir. %10.14 ünün sermayelerinin %51-99 oranında yabancı sermayeli, %82.86sının ise %1-50 oranında yabancı sermayelidir.

Sermayesinin tümü yabancı olan 199 adet firmanın 155 adeti 2. zondadır. 2. zonda 43 adet firmanın bulunduğu Beşiktaş ilçesi %66.77si ile en fazla yatırım yapılmış ilçedir.

Sermayesinin %1-50si yabancı ortaklı olan firmaların 320 adeti ve toplam sermayenin %44.51i merkez zonda, 1003 adeti ve toplam sermayenin %52.69'u 2.zonda ve 337 adeti toplam sermayenin %2.78'i 3. zonda faaliyet göstermektedir. 2. zonda Beşiktaş ilçesi 227 adet firma ve toplam sermayenin %25.34'ü ve Şişli ilçesi 426 adet firma ve toplam sermayenin %20.59u sermayesinin %1-50 oranında yabancı olan şirketlerin yoğunlaştığı ilçelerdir.

ZONLAR	İLÇELER	1980 ÖNCESİ		1981-1990		1991-2000		2001 +		TOPLAM	
		ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE
CORE ZONE	BEYOĞLU	1	40	83	19.945.649	198	3.477.756.742	46	82.123.966	328	3.579.826.397
CORE ZONE	EMINONU	1	40	92	194.502	118	3.788.808	79	10.739.500	290	14.722.850
MERKEZ		2	80	175	20.140.151	316	3.481.645.550	125	92.863.466	617	3.594.549.207
2.ZONE	BESİKTAŞ	0	0	111	202.015.406	242	547.619.131	63	2.151.435.782	416	2.901.070.319
2.ZONE	ŞİŞLİ	3	47.637.658	266	840.040.042	398	1.046.076.028	131	136.952.285	788	2.070.706.013
2.ZONE	ÜSKÜDAR	2	123	14	97.184.703	49	294.883.986	22	9.354.444	87	401.423.256
2.ZONE	KADIKÖY	1	95	37	21.961.102	144	173.089.594	48	31.159.184	230	226.209.975
2.ZONE	GÜNGÖREN	0	0	12	4.301.508	17	706.502	18	83.734.153	47	88.742.163
2.ZONE	ZEYTİNBURNU	0	0	1	40	29	881.060	10	2.617.200	40	3.498.300
2.ZONE	FATİH	0	0	31	95.591	102	5.082.345	28	3.822.108	161	9.000.044
2.ZONE	KAGITHANE	0	0	2	334	8	5.293.046	6	1.218.000	16	6.511.380
2.ZONE	BAYRAMPAŞA	0	0	4	750	15	2.856.050	2	560.600	21	3.417.400
2.ZON		6	47.637.876	468	1.165.599.476	1.004	2.076.487.742	328	2.420.853.756	1.803	5.710.578.632
3.ZONE	BAGCILAR	0	0	1	1.500	16	13.811.811	14	11.208.800	31	25.022.111
3.ZONE	BAHÇELİEVLER	0	0	7	540.460	59	47.716.638	16	9.040.350	82	57.297.448
3.ZONE	BEYKOZ	0	0	5	6.146.600	21	37.142.467	3	745.100	29	44.034.167
3.ZONE	K.ÇEKMECE	0	0	9	81.169	41	70.634.516	13	4.165.750	63	74.881.435
3.ZONE	SILIVRI	0	0	0	0	7	98.500	2	332.000	9	430.500
3.ZONE	BAKIRKOY	0	0	14	33.719	90	12.236.115	24	3.052.750	128	15.322.584
3.ZONE	PENDİK	0	0	2	1.734	10	162.460	11	15.188.900	23	15.353.094
3.ZONE	KARTAL	0	0	5	38.530	11	13.379.856	3	271.000	19	13.699.386
3.ZONE	B.ÇEKMECE	0	0	0	0	14	3.152.178	13	5.947.100	27	9.099.278
3.ZONE	MALTEPE	0	0	7	57.040	13	4.453.800	13	3.663.840	33	8.174.680
3.ZONE	TUZLA	0	0	2	1.200	7	3.342.450	10	1.271.100	19	4.614.750
3.ZONE	SARIYER	0	0	6	496	8	181.300	4	836.000	18	1.017.796
3.ZONE	AVCILAR	0	0	3	2.000.260	21	1.916.260	9	1.290.000	33	5.206.520
3.ZONE	EYÜP	0	0	0	0	4	2.096.055	3	235.050	7	2.331.105
3.ZONE	UMRANIYE	0	0	2	18.459	12	455.200	4	695.000	18	1.168.659
3.ZONE	GAZİOSMANPAŞA	0	0	0	0	1	575.130	2	400.000	3	975.130
3.ZONE	ÇATALCA	0	0	0	0	3	60.000	0	0	3	60.000
3.ZON		0	0	63	8.921.167	338	211.414.736	144	58.342.740	545	278.677.683
TOPLAM		8	47.637.956	706	1.194.660.794	1.658	5.769.448.028	597	2.572.059.962	2.965	9.583.805.522
TOPLAM ADET %		0,3%		23,8%		55,9%		20,1%		100,0%	
TOPLAM SERMAYE %			0%		12%		60%		27%		100%

Tablo 8. Yabancı Sermayeli Üretici Hizmet Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

ZONLAR	İLÇELER	%1- %50		%51- %99		100%		TOPLAM	
		ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE	ADET	SERMAYE
CORE ZONE	BEYOĞLU	175	3.524.038.278	129	55.178.317	23	609.762	327	3.579.826.357
CORE ZONE	EMİNÖNÜ	145	11.257.451	140	3.430.936	5	34.463	290	14.722.850
MERKEZ ZON (TOPLAM)		320	3.535.295.729	269	58.609.253	28	644.225	617	3.594.549.207
2.ZONE	BEŞİKTAS	227	2.012.980.877	146	440.898.138	43	447.191.304	416	2.901.070.319
2.ZONE	ŞİŞLİ	426	1.635.552.427	270	354.744.965	92	80.408.621	788	2.070.706.013
2.ZONE	ÜSKÜDAR	43	279.925.705	37	28.641.738	5	92.855.690	85	401.423.133
2.ZONE	KADIKÖY	124	167.415.831	96	33.399.834	9	25.394.215	229	226.209.880
2.ZONE	GÜNGÖREN	32	70.192.570	13	2.331.188	2	16.218.405	47	88.742.163
2.ZONE	ZEYTİNBURNU	23	2.993.615	15	475.435	2	29.250	40	3.498.300
2.ZONE	FATİH	102	7.445.368	57	1.484.444	2	70.232	161	9.000.044
2.ZONE	KAĞITHANE	9	5.795.168	7	716.212	0	0	16	6.511.380
2.ZONE	BAYRAMPAŞA	17	2.866.670	4	560.730	0	0	21	3.417.400
2. ZON (TOPLAM)		1.003	4.185.158.231	645	863.252.684	155	662.167.717	1.803	5.710.578.632
3.ZONE	BAĞCILAR	18	17.166.743	13	7.855.368	0	0	31	25.022.111
3.ZONE	BAHÇELİEVLER	52	41.734.209	30	15.563.239	0	0	82	57.297.448
3.ZONE	BEYKOZ	20	36.408.731	8	6.338.536	1	1.286.900	29	44.034.167
3.ZONE	K.ÇEKMECE	43	73.149.575	18	1.723.660	2	8.200	63	74.881.435
3.ZONE	SİLVİRİ	8	413.000	1	17.500	0	0	9	430.500
3.ZONE	BAKIRKÖY	75	10.939.795	48	4.328.029	5	53.800	128	15.321.624
3.ZONE	PENDİK	17	6.101.000	9	2.996.018	1	2.280	27	9.099.278
3.ZONE	KARTAL	12	11.978.204	9	3.360.490	2	14.400	23	15.353.094
3.ZONE	B.ÇEKMECE	11	7.732.478	6	482.475	2	5.474.433	19	13.689.386
3.ZONE	MALTEPE	20	4.411.200	13	3.763.480	0	0	33	8.174.680
3.ZONE	TUZLA	11	4.058.150	8	556.600	0	0	19	4.614.750
3.ZONE	SARIYER	12	598.276	5	418.720	1	800	18	1.017.796
3.ZONE	AVCILAR	25	3.606.980	7	1.564.540	1	35.000	33	5.206.520
3.ZONE	EYÜP	3	2.167.325	4	163.780	0	0	7	2.331.105
3.ZONE	ÜMRANIYE	7	501.000	10	646.659	1	21.000	18	1.168.659
3.ZONE	GAZİOSMANPAŞA	2	400.000	1	575.130	0	0	3	975.130
3.ZONE	ÇATALCA	1	5.000	2	55.000	0	0	3	60.000
3. ZON (TOPLAM)		337	221.371.666	192	50.409.224	16	6.896.793	545	278.677.683
TOPLAM ADET		1.660	7.941.825.626	1.106	972.271.161	199	669.708.735	2.965	9.583.805.522
TOPLAM ADET %		56%		37%		7%		100%	
TOPLAM SERMAYE %			83%		10%		7%		100%

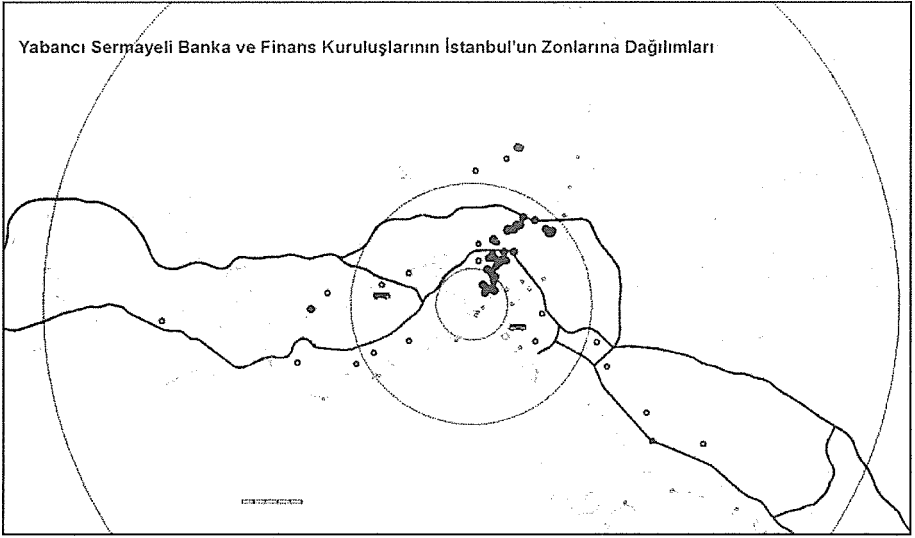
Tablo 9. Üretici Hizmet Firmalarının Yabancı Sermaye Oranları

Yabancı Sermayeli Üretici Hizmet Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımı

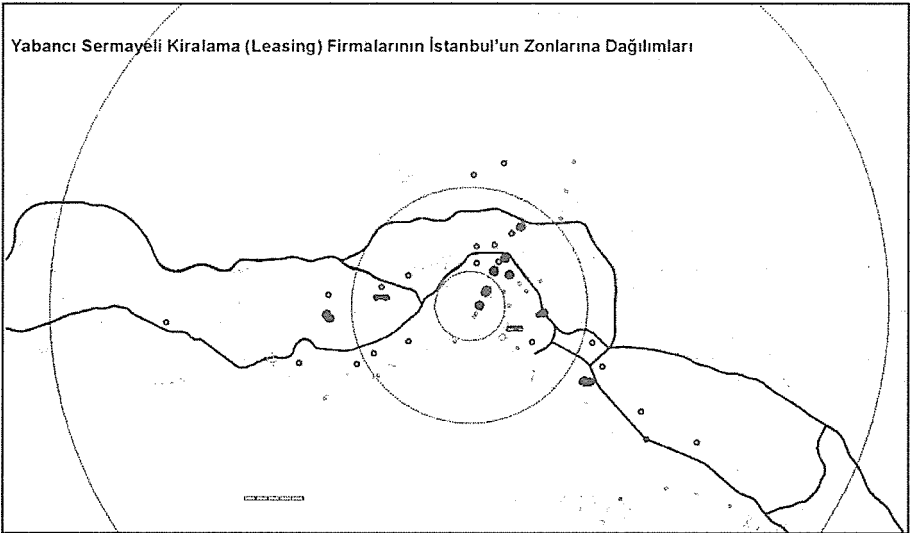
- Haberleşme
- Sigortacılık
- Diğer Finansal Hizmetler
- Araştırma-Geliştirme
- Banka ve Finansal Hizmetler
- Ulaştırma
- Büyük Alışveriş Merkezleri

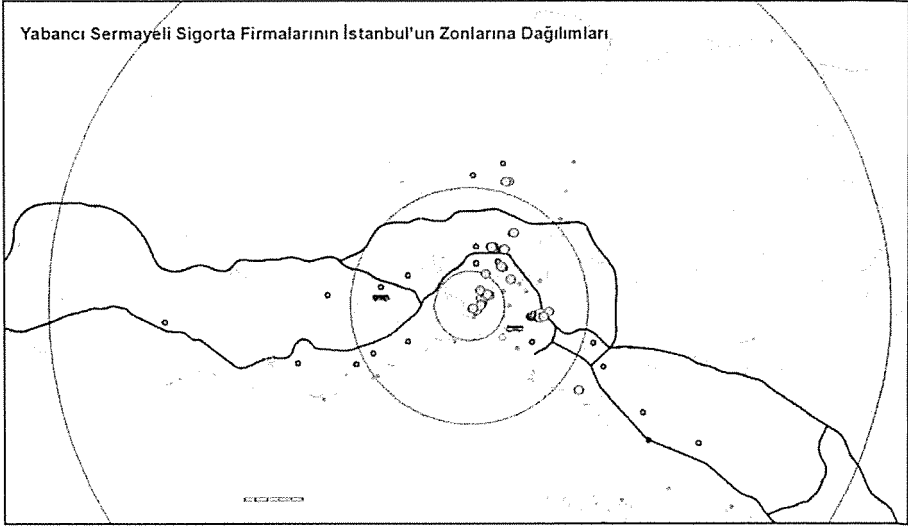
Harita 1. Yabancı Sermayeli Üretici Hizmet Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımı

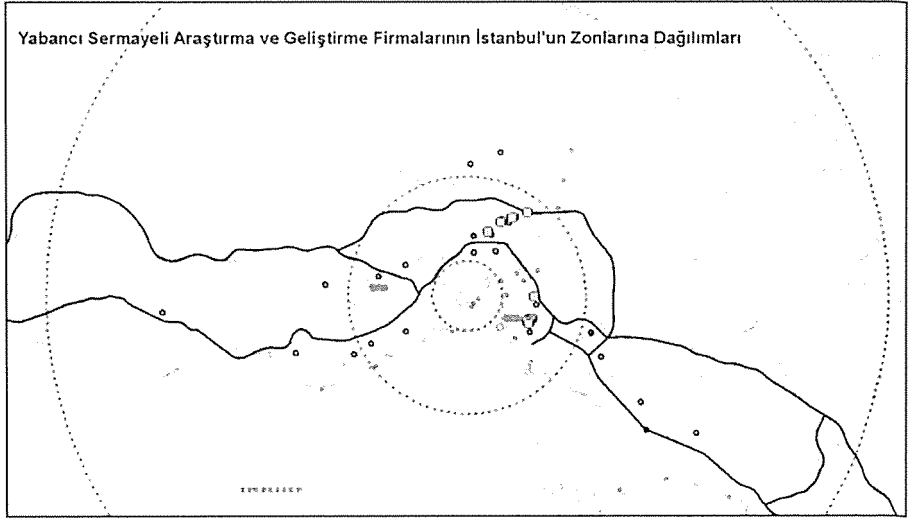
Harita 2. Yabancı Sermayeli Banka ve Finans Kuruluşlarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

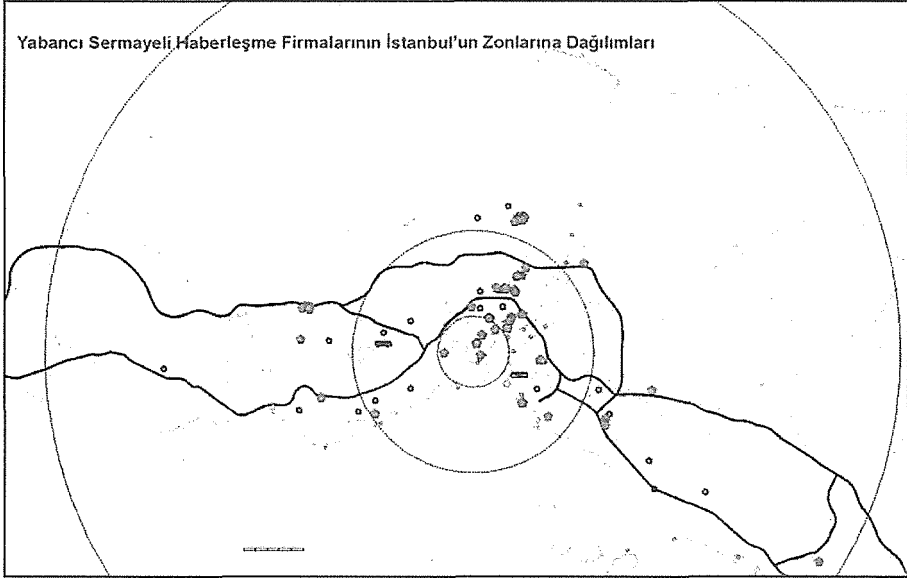
Harita 3. Yabancı Sermayeli Kiralama Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

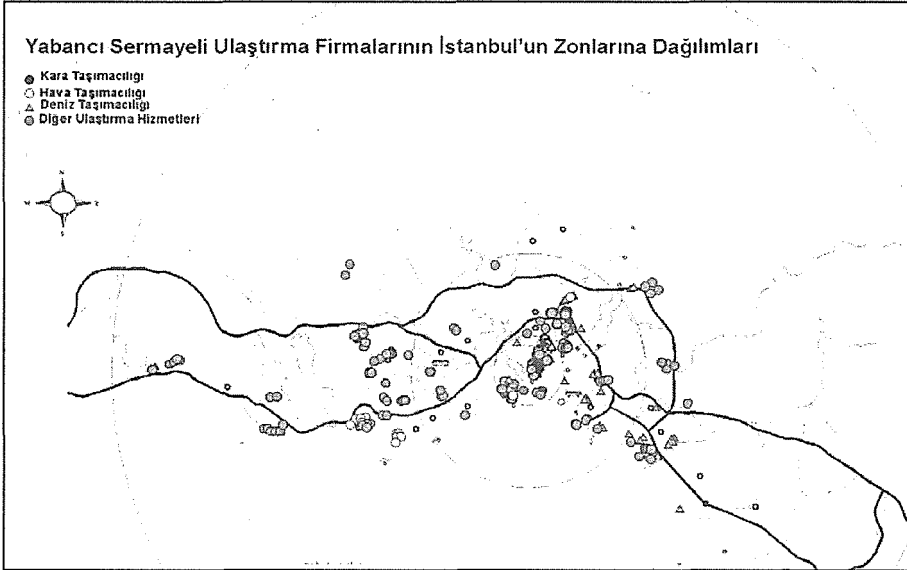
Harita 4. Yabancı Sermayeli Sigorta Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

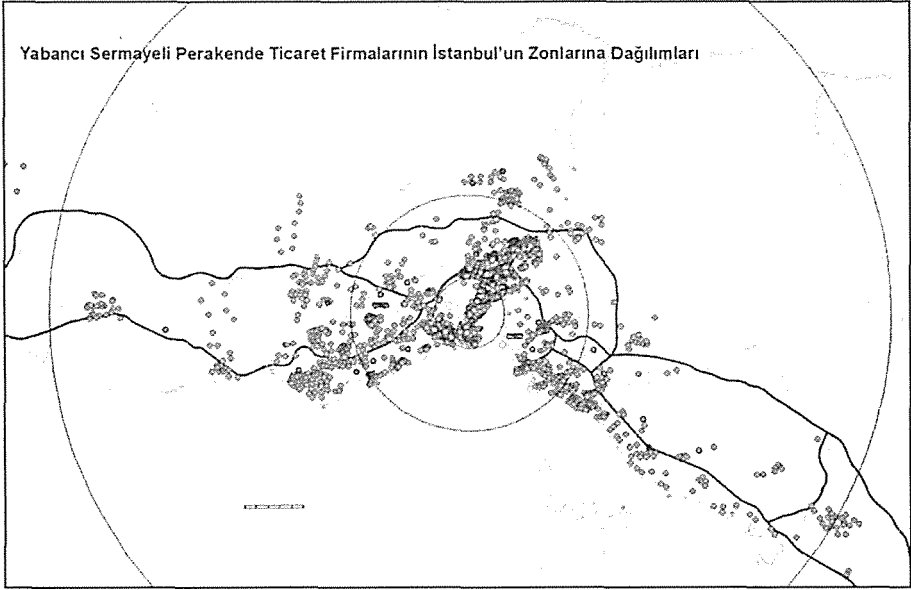
Harita 5. Yabancı Sermayeli Araştırma-Geliştirme Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

Harita 6. Yabancı Sermayeli Haberleşme Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

Harita 7. Yabancı Sermayeli Ulaştırma Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

Harita 8. Yabancı Sermayeli Perakende Ticaret Firmalarının İstanbul'un Zonlarına Dağılımları

DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

2000'li yıllara gelişmekte olan bir ülke olarak giren Türkiye, değişen dünya dengeleri içinde Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasları içine alan bölgede sahip olduğu tarihsel, coğrafi, etnik bağlılıkları ve ekonomik potansiyelinin getirdiği fırsatları kullanarak önümüzdeki yüzyılda bir bölgesel güç olmaya adaydır. 1989 sonrası, Sovyet sisteminin çözülmesi ile İstanbul, Balkanlar, Kafkasya, Türki Cumhuriyetler, Orta Doğu ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin oluşturduğu ve üç kıyayı içeren geniş hinterlandın merkezi olma durumuna gelmiştir. Ayrıca, İstanbul metropoliten alanı konumu itibarıyla, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan bölgesinin zengin hammadde kaynaklarının dünya pazarlarına eriştirilmesinde başka bir deyişle üretim ve tüketimin koordine edilmesinde önemli bir role sahiptir.

Seksen öncesi dönemde yabancı sermaye Türkiye'de sanayi sektörüne yani üretime yatırım yaparken bugün hizmetler sektörüne bankacılık, sigortacılık ve yatırım finansmanı alt sektörlerine yatırım yapmayı tercih etmektedir.

Türkiye'de 1980 yılına kadar gelen yabancı sermayenin %87'si sanayi sektörüne yatırım yapmıştır. Bugün bu oran % 45.45 dolayına düşmüştür. Buna karşılık 1980 yılında % 13 civarında olan hizmet sektörünün payı büyük bir artış göstererek % 52.52'ye çıkmıştır. Hizmetler sektöründe, haberleşme sektörü 1980 yılına göre ilk sıraya çıkarak bankacılık, sigortacılık ve yatırım finansmanı sektörlerinin önüne geçmiştir. Haberleşme sektörünün toplam yabancı sermaye içindeki payı % 15.59'dur. Bankacılık ve diğer finansman hizmetleri payı % 10.69 ve yatırım finansmanı alt sektörü payı % 5.51 olarak gerçekleşmiştir. Finans sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların ülkeye gelen toplam yabancı sermaye içindeki payı %16,2 düzeyindedir.

Kent merkezinin desantralizasyonu sürecinin 1970'lerde başlamış olduğu ve bu tarihlerden başlayarak domestik üretici hizmet firmalarının metropoliten alanda zonlara dağılımları incelendiğinde ağırlıklı olarak 2. zonda yoğunlaştığı ve yabancı sermayeli

üretici hizmet firmalarının ise 70li yılların sonlarından itibaren bu eğilimi izledikleri ve bugün de 2.zon ve bu zondaki Şişli ve Beşiktaş ilçelerinin yabancı sermayeli firmalarında en çok tercih ettikleri merkez ilçelerdir.

Üst kademe hizmetler verdikleri hizmetin gereği olarak müşteri ile yüzyüze iletişime gereksinim duymaktadırlar. Bundan dolayı da metropoliten alan içinde Merkezi İş Alanında Şişli ve Beşiktaş ilçeleri merkezin prestijli alanı olarak domestik ve yabancı sermayeli firmaların yerleşme için yoğunluklu olarak tercih edilen kısmıdır.

KAYNAKLAR

BERKÖZ, L. ve EYÜBOĞLU, E. 2005. Yabancı Sermayeli Firmaların İstanbul'daki Yerleşimi Tercihleri, İTÜ BAP Destekli Araştırma Projesi.

BERKÖZ, L. 2001. The Interregional Location of Foreign Investors in Turkey, *European Planning Studies*, Vol.9, No. 8, pp. 979-994.

BERKÖZ, L. 2000. Location of Financial, Insurance, and Real Estate Firms in Istanbul, *Journal of Urban Planning and Development-ASCE*, Vol. 126, No.2, June, pp. 75-88.

BERKÖZ, L. 1998. Locational Preferences of Producer Service Firms in Istanbul, *European Planning Studies*, 6 (3), 333-349.

BERKÖZ, L. 1998. İstanbul'daki Üst Kademe Hizmetlerin Yerleşimi Özellikleri, İstanbul: DPT Destekli Araştırma Projesi.

BERKÖZ, L. 1997. Sectoral Clustering in the Istanbul Metropolitan Area, 37. ERSA Congress, Italy, Rome, 26-19. 8.1997, CD ROM, T9.

BUTTLER, J.H. 1990. Hierarchical Models of Interaction Revisited, *Urban Studies*, Vol.23, s.15-32.

Büyük İstanbul Nazım Plan Raporu. 1971. İstanbul: BİNPBB.

BERRY, B.J.L. ve COHEN, Y.S. 1973. Decentralisation of commerce and industry: the restructuring of metropolitan America, *The Urbanisation of the Suburbs*, L.H. Massotti and J.H. Hadden, eds., Sage, Beverly Hills, Calif.

BRODSKY, H. 1982. The Changing Role of Downtown, *Modern Metropolitan Systems*, C. Christian and R. Harper, eds., OH: Merrill, Columbus, 203-221.

CODE, W.R. 1983. The Strength of the Center: Downtown Offices and Metropolitan Decentralization Policy in Toronto, *Environment and Planning A*, 15, 1361-1380.

DANIELS, P. W. 1985. Service Industries: A Geographical Appraisal, Methuen, London.

DÖKMECI, V., ve BERKÖZ, L. 1994. Transformation of Istanbul from a Monocentric to a Polycentric City, *European Planning Studies*, 2 (2), 193-205.

DPT 2000. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

ERDEN, D. 1996. A Survey of Foreign Direct Investment Firms in Turkey, Boğaziçi University Printhouse, İstanbul.

ERICKSON, R.A. ve GENTRY 1985. Suburban nucleations, *Geographical Review*, 75, 19-31.

GAD, G. 1979. Face-to-Face Linkages and Office Decentralization Potentials: A Study of Toronto, Spatial Patterns of Office Growth and Location, P. Daniels, eds., UK:Wiley, Chichester, 277-324.

- GILLESPIE, A. E., ve HEPWORTH, M. E. 1986. Telecommunications and Regional Development in the Information Society, *Newcastle Studies of the Information Economy Working Paper no. 1*, Centre for Urban and Regional Development Studies, University of Newcastle-upon-Tyne, U.K.
- GODDARD, J. B., ve Pye, R. 1977. Telecommunications and office location, *Regional Studies*, 11, 19-30.
- GOTTMANN, J. 1983. The Coming of the Transactional City, University of Maryland, Institute of Urban Studies.
- HALL, P., ve HAY, D. 1980. Growth Centres in the European Urban System, Heinemann Educational, London.
- HARTSHORN, T. A. 1980. Interpreting the City: An Urban Geography, Wiley, New York.
- HEPWORTH, M. E. 1987. The information city, *Cities*, August, 253-262.
- KILINÇASLAN, İ. 1981. İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- NELSON, K. 1986. Labor Demand, Labor Supply and the Suburbanization of Low-Wage Office Work, Production, Work and Territory: The Geographical Anatomy of Industrial Capitalizm, A. Scott and M. Storper, eds., MA: Allen and Unwin, Winchester, 149-161.
- SPENCE, N., Gillespie, A., Goddard, J., Kennett, S., Pinch, S. and Williams, A. 1982. British Cities: An Analysis of Urban Change, Pergamon, Oxford.
- TOPRAK, Z. 1994. "Bankacılık", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2. Cilt, 46-50. İstanbul: Ana Basım A.Ş.
- TATOĞLU, E., ve GLAISTER, K. 1998a. Western MNCs" FDI in Turkey: an analysis of location specific factors, *Management International Review*, 38 (20), 133-59.
- TATOĞLU, E., ve GLAISTER, K. 1998b. Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey, *Thunderbird International Business Review*, 40(3), 278-314.
- TOGAN, S. 1994. Foreign Trade Regime and Trade Liberalization in Turkey During the 1980s, Aldershot, Avebury.
- TOKATLI, N., ve Erkip, F. 1998. Foreign investment in producer services, *TWPR*, 20 (1), 87-106.
- UNCTAD 1999. World Investments Report, Foreign Direct Investment and Challenge of Development, New York.
- UNCTAD 2002. World Investment Report 2002, United Nations, New York/Geneva.
- UNCTAD 2004. World Investments Report, The Growth of FDI , New York.
- YASED (2004) Information regarding foreign capital investment firms operating in Turkey was taken from the file of the Foreign Investors Association (YASED) <http://www.yased.org.tr/>

İSTANBUL'DA ARAZİ DEĞERLERİ VE YAPILAŞMA YOĞUNLUĞU İLİŞKİSİ

Fulin BÖLEN*, Handan TÜRKÖĞLU*, Funda YİRMİBEŞOĞLU*

Abstract

Metropolitan areas with high growth rates, particularly those in economically developing countries are experiencing a serious gap between the demand and supply of urban land. The huge costs of providing social and technical public services for new housing restrict the provision of urban land and affect land values. The high cost of social and technical infrastructure is a heavy burden on local municipalities with limited resources and limits the supply of urban land and affects its value. İstanbul Metropolitan city, with its limited economic resources and high population growth rates is a special case for the research of housing problem when the analysis of high land-use intensity patterns and land values that are indicators of population pressure on land becomes important. This study is an analysis of the relation between the land values and land-use intensity values with the purpose of exploring the Livable Space standards in different residential areas and house types. The methodology used in the survey comprises the data collection and analysis of the parameters affecting land values and land use intensity randomly selected streets representing different residential areas of İstanbul. Land-use intensity parameters like the Floor Area Ratio, the Livable Space Ratio were calculated for each of the 150 points and the results were compared with optimum standards given for different house types. The results of the study will make it possible to develop Livable Space Ratio Standards for different housing types and to compare and categorise different residential areas according to these indicators.

Özet

Nüfusu hızla artmakta olan metropollerde ve özellikle ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerde kentsel arsa talebi ile arzı arasındaki açığın ümitsiz olduğu gözlenmektedir. Kentsel konut üretimi için kamu tarafından sağlanması gereken sosyal ve teknik altyapı maliyetlerinin yüksekliği kentsel arazi arzını kısıtlamakta ve arazi değerini etkilemektedir. Sosyal ve teknik altyapı maliyetlerinin yüksekliği, kıt kaynaklı yerel yönetimlerde genellikle, kentsel arazi arzını kısıtlayan ve onun değerini etkileyen ağır bir yüküdür. Hızlı büyüyen bir nüfusa ve kısıtlı ekonomik kaynaklara sahip olan İstanbul metropoliten kentinin konut sorunu araştırılırken arazi üzerindeki yüksek yapılaşma baskısı ve bunun göstergesi olan arazi değerleri ve iskan yoğunlukları deseni oluşturacak verilerin derlenmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada, İstanbul'da belli konut tipolojileri ve konut

* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

yerleşim alanları için yaşanabilir alan (Livable Space) standartlarının oluşturulabilmesi amacıyla, yapılaşma yoğunluğu ile arazi değerleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Araştırmanın metodolojisi, rastgele seçilmiş farklı konut yerleşim alanlarını içeren 150 sokakta, arazi değerleri ve yapılaşma yoğunlukları ile ilgili verilerin toplanması ve analiz edilmesi olarak belirlenmiştir. Seçilen 150 noktada yapılaşma yoğunluğu, TAKS, KAKS, ve konut tipine bağlı olarak kullanılabilir açık alan oranı ilişkisi hesaplanarak veriler optimum yaşanabilir alan standartları ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, İstanbul'da farklı nitelikteki konut alanlarının belli göstergeler çerçevesinde sınıflandırılması ve karşılaştırılabilir biçimde değerlendirilmesi mümkün olacak ve belli konut tipolojileri için yaşam alanı (Livable Space) standartlarının oluşturulması amacıyla öneriler geliştirilecektir.

GİRİŞ

Küreselleşme süreci içinde bulunan Türkiye'de uluslar arası ekonomik ve kültürel ilişkiler sisteminin odağı olan İstanbul özellikle 1990 sonrasında yeni bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişimin mekana yansımaları sonucunda kentin merkezi yeni dönüşümlere sahne olurken konut alanları da hızlı nüfus artışının baskısı ile giderek daha yoğunlaşmış ve kaçak yapılaşma kentin olağan gelişme biçimi haline gelmiştir. Bu süreç içinde ortaya çıkan konut alanlarında topluma sunulan yaşam kalitesinin düzeyi hem Türkiye, hem de İstanbul açısından önem taşımaktadır. Yaşam kalitesi, küreselleşen dünyada kentler arası rekabet unsurlarından biri olarak öne çıkmakta ve yeni gelişme politikaları ve stratejilerinin belirlenmesinde yaygın olarak yer almaktadır.

Bu çalışmada, yoğun nüfus baskısı ve arazi talebi altında, genel bir gelişme stratejisinden bağımsız olarak gelişmekte olan İstanbul'un konut alanlarında yapılaşma özellikleri incelenmekte, farklı nitelikte kentsel dokuya sahip konut alanlarının yaşam kalitesini etkileyeceğini düşündüğümüz "Yaşam Alanı İndeksi"nden yararlanarak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmakta ve bu özelliklerle arazi değerleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu çalışma sonucunda, İstanbul'da belli konut tipolojileri ve konut yerleşim alanları için minimum yaşanabilir alan (Livable Space) standartlarının oluşturulması ve konut alanlarında yaşam kalitesinin fiziksel boyutu olarak bu minimum değerlerin göz önüne alındığı bir yaklaşımın önerilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın teorik çerçevesini arazi değerleri ve yapılaşma yoğunluklarını irdeleyen yaklaşımlar oluşturmaktadır. Arazi değeri belli bir biçimde yapılaşmış alana olan talebin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, o alanın çekiciliğinin bir ölçütüdür. Yapılaşma yoğunluğu ise yapılaşmış çevrenin fiziksel bir ölçütüdür. Ülkemizde yapılaşma yoğunluğu ile ilgili iki ölçüt bulunmaktadır: Kat Alanı Katsayısı (KAKS) ve Taban Alanı Katsayısı(TAKS). Bu iki ölçüt parsel üzerindeki yapılaşma ile ilgili bilgi vermekle birlikte, parselin içinde bulunduğu çevrede yapı yoğunluğu ile yaya olarak kullanılabilir açık alan hakkında bilgi eksik kalmaktadır. Bu çalışmada kullanılan "Yaşanabilir Alan İndeksi" bu konuda yardımcı olmaktadır.

TEORİK ÇERÇEVE

Metropolitan alanlarda iskan alanlarının özellikleri bu alanlarda yaşayan nüfusun niteliği, konutların türleri ve fiyatları, kamu hizmetlerinin sağlanmasının sorunları ve maliyetleri, bu alanlardaki şehirselleşme sürecinin işleyiş biçimine bağlıdır. Bu sürecin anlaşılması ise arazi değerleri ile yeni gelişme alanlarının yerleşimi ve yoğunluğu arasındaki ilişkilerin incelenmesini gerektirmektedir (Ottensmann, 1977).

Şehirlerde, arazi değerleri üzerindeki çalışmalar klasik, neo-klasik ve politik ekonomi yaklaşımları gibi farklı görüşlere dayanmaktadır. **Arazi değerlerinin mekansal dağılımı** konusundaki analitik modellerin önemli bir bölümünün ortak olarak çıkış noktası "Ricardo-Von Thünen Modeli"dir. Genelde ise son yirmi yıl içinde üç alternatif yaklaşım

geliştirilmiştir. Bunlardan üzerinde en çok durulan ve en yaygın olarak kullanılan "Yeni Kent Ekonomisi"dir ve temelleri neo-klasik ekonomiye dayanmaktadır. Alonso, Mills ve Muth bu okulun öncülüğünü yapmışlardır.

İkinci yaklaşım ise, 1970'lerde Harvey (1974,1982) tarafından geliştirilen ve politik ekonomiye dayanan yaklaşımdır. Bu yaklaşımın öncüleri tam rekabete dayalı yerleşimi modellerinin beklendiği gibi şehir arazisi üzerinde optimum sonuçlar değil tersine eşitsizlik ve dengesizlik getireceğini savunmuşlardır (Sheppard ve Barnes, 1990).

Üçüncü son yaklaşım ise Scott (1988) tarafından başlatılmıştır ve Neo-Ricardian okulunu temel almaktadır. Buna göre metropoliten büyüme üretim sisteminin dinamiği olarak görülmektedir. Sheppard ve Barnes (1990), Sraffa'nın başlattığı bir yaklaşımla Neo-klasik ve Ricardo'cu ekonomi okulları arasındaki ortak yönlerden yararlanan bu yaklaşımı irdelerler. King (1989) de arazi değerini Neo-klasik yaklaşımdan farklı bir yaklaşımla anlamaya çalışmanın gereğini vurgulamaktadır.

Neo-klasik yerleşimi modellerinde de arazi değerleri ve yoğunluklar konut talebinin tek tek hanehalklarının ve firmaların kararlarına bağlı olarak mekanda gösterdiği dağılımın sonucudur. Bu modellerin en belirgin özelliği şehirsiz arazi kullanımında "serbest" piyasa mekanizmasının geçerli olduğu varsayımdır. King'e göre Ricardo'nun toprak rantı kuramında içerilmeyen ve ona bağlı Neo-klasik yerleşimi modellerinin gözardı ettiği önemli husus, toprağın serbest piyasada değerlendirilmesini engelleyen faktörlerin varlığıdır. Bu engeller şöyle özetlenebilir:

- Şehir arazisinin parçalanması ve büyük alanlara gerek duyan yatırımları engellemesi;
- Şehir arazisinin spekülatif amaçla tutulması;
- Kamu tarafından belirlenen plan kararları üzerinde yapılaşmanın kısıtlanması (Cheshire, 1991).

Ricardo - Von Thünen'in geliştirdiği modeli temel alan neo-klasik yaklaşım, arazi değerinin ulaşım maliyetlerine bağlı olarak değişeceğini varsaymaktadır. Alonso bu yaklaşıma yeni bir boyut getirerek parsel büyüklüğünün önemini vurgulamıştır. Böylece arazi değerleri ile yoğunluklar arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Ulaşım sisteminin geliştirilmesi, şehirsiz arazi pazarına yeni ucuz arazi eklenmesine, dolayısıyla arazi değerlerinin ve buna bağlı olarak konut maliyetlerinin düşmesine ve daha çok arazi satın alınmasına ve yoğunlukların düşmesine neden olur. Ancak toplam arazi değerleri yine de yükselecektir.

Mikro ekonomi kurallarına dayalı Alonso modeli (1964) konut alanlarının yerleşiminde ailelerin bütçe sınırları içinde yararlarını maksimize ettiği bir modeldir. Alonso'dan sonra Muth (1969), Evans (1983) ve Mills, Fujita (1990) tarafından geliştirilen ve Alonso tipi modeller olarak isimlendirilen bu modeller Yeni Kentsel Ekonomi yaklaşımının ürünleridir.

Hanehalklarının konutlarını ve konut bölgelerinin yerlerini,

1. Kendi gelirleri,
2. Arazi fiyatları,
3. İşyerlerine uzaklık,
4. Ulaşım maliyetleri ve
5. Tüm diğer malların maliyetlerine göre seçtiklerini varsayan bu modelleri,

konut arsasının büyüklüğü ile merkeze uzaklık arasında bir değiş-tokuşa dayanır. Böylece ulaşım maliyetleri ile tüketilen arsa büyüklüğüne bağlı olarak arsa maliyetinin toplamını minimize eden bir yer seçilecektir.

Diğer yandan, arazi değerlerinin merkeze uzaklık dışındaki diğer belirleyicilerini de içeren modeller geliştirilmektedir. Bu modeller merkeze uzaklık ile arazi değerleri arasında belirgin bir ilişkinin saptanamadığı durumları açıklamaya çalışan araştırmalara dayandırılmaktadır (Kain ve Quigley (1970), Goodman (1979)). Genelde "Hedonic Fiyat Modeli" olarak adlandırılan bu modellerde arazi ve konut fiyatları oluşturulurken iyi okullar, rekreasyon alanlarına yakınlık, konut tipi ve yaşı gibi faktörlerin de içerilmesi savunulmaktadır (Brueckner ve Colwell, 1983; Goodman 1973; Rosen, 1974). Bu yaklaşımların yanısıra, son yıllarda nüfusun mekanda dağılımını dinamik modeller aracılığı ile inceleyen çalışmalar da geliştirilmektedir (Dendinos ve Sonis, 1990).

Konut alanları yoğunluklarının mekansal dağılımı ile ilgili ilk kuramsal çalışma sanayileşmiş ülke şehirlerindeki gözlemlere dayandırılmaktadır ve yoğunlukların şehir merkezinden uzaklaştıkça düştüğü görülmektedir (Mogridge, 1989). Bu konudaki ilk sistematik çalışma Clark (1951) tarafından yapılmıştır. Yoğunluk ve merkeze uzaklık arasındaki ilişkiye araştırma amacıyla üstel fonksiyonu ilk kullanan Clark olmuştur. İlişkinin üstel bir fonksiyonla ifade edilebileceği daha sonra çok sayıda araştırma ile ispatlanmaya çalışılmıştır (Alonso, 1964; Beckman, 1969, 1974; Mills, 1967,1972; Papageorgiou, 1971).

Richardson (1975)'e göre konut alanlarının yoğunluğu, arazi değerleri ve ailelerin gelir düzeyleri arasındaki bir ilişki vardır. "Yoğunluk aile geliri ile arsa fiyatının bir fonksiyonudur". Amerikan şehirlerini örnek alan bu modele göre merkeze uzaklık arttıkça arazi değerleri ve aile gelirleri düşer.

Alonso(1964) ve Muth (1969) tarafından geliştirilen temel kurama göre arazi ve konut değerlerinin mekansal dağılımı arazinin kullanım yoğunluğu ve hane halklarının gelir durumlarını ve diğer özelliklerine göre yer seçimleri merkezi iş alanına olan ulaşım maliyetlerine bağlıdır. Standart modelin hipotezlerine göre;

1. Merkezi iş alanından (MİA) uzaklaştıkça arazi değerleri düşer.
2. MİA 'dan uzaklaştıkça aile başına düşen arazi tüketimi artar yani yoğunluklar düşer.

Bu iki hipotezden nüfus yoğunlunun merkezden uzaklaştıkça azaldığı hipotezinin kanıtlanması daha başarılı olmuştur (Muth, 1969; Mc Donald Bowman, 1976). Box ve Cox (1964) nüfus yoğunluğu ile merkeze uzaklık arasındaki ilişkiyi genelleyen bir fonksiyonel eşitlik gündeme getirebilmek için bir değişim tekniği geliştirmiş, daha sonra bu teknik hedonic modellerin uygulanmasında sıkça kullanılmıştır.

Kau ve Lee (1976), incelenen örnek olayların %50 'sinde merkeze uzaklık ile yoğunluk arasında üstel bir fonksiyonun söz konusu olmadığını gözlemlenmişlerdir. Çeşitli şehirlerde ilgili fonksiyonel formun farklılıklar göstermesinin gelecekte yapılan araştırmalarda şehrin özellikleri ile yoğunluk eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesinin gereğine işaret etmektedir. Bu araştırmalar genellikle şehrin merkez çevresinde sürekli bir büyüme gösterdiği varsayımına dayanmaktadırlar. Süreksiz şehrsel büyümenin daha geçerli olabileceğini gösteren araştırmalar ise geleceğe yönelik bir esnekliğin bulunmasının önceden tahmin edilmesi güç olan durumlar için daha uygun olduğuna dayanırlar (Ohls ve Pines, 1975).

Serbest piyasa koşulları altında ve zoning kararları ile arazi gelişmesinin önceden sınırlandırılmayıp serbest bırakıldığı hallerde şehrsel büyüme hızına bağlı olarak yerleşmelerdeki yoğunlukların dağılım yapısı farklılık gösterecektir. Ancak bu farklılıkların anlaşılabilmesi için uygun yöntem yine bir merkez çevresinde sürekli büyüyen bir şehir modelinden farklılıkların ortaya konmasıdır. Yoğunluklar ile merkeze olan uzaklıklar arasındaki ilişkinin negatif üstel fonksiyondan farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi gibi.

Şehirsel büyüme sürecinde çok sık rastlanan bir ölçü olan süreksizlik yani şehirsel alanın merkez çevresinde sürekli olarak gelişmesi yerine arada boşluklar bırakarak süreksiz bir gelişme göstermesi, pek çok planıcı tarafından mevcut altyapının kullanımında rasyonel olmayan bir durum yarattığından kritik edilmiştir. Buna karşılık Ohls ve Pines (1975), Ottensmans (1977), Peiser (1989), bu süreksizliğin uzun vadede daha yüksek yoğunluklu ve daha ekonomik bir yerleşme düzenine yol açacağını savunmuşlardır.

Bu tartışmalar çerçevesinde bir metropoliten alanda arazi değerlerinin dağılımının incelenmesi ile birlikte yoğunlukların dağılım düzeninin saptanmasının bu alanın gelişme sürecinin anlaşılmasına katkısı açıktır.

Belirli bir arazi parçası üzerindeki yerleşme talebinin, hem yapı yoğunluğunu hem de arazinin değerini belirlediği kabul edilirse, net yerleşme (barınma) yoğunluğu ile arazi değerleri arasında bir korelasyon söz konusudur. Pahalı arazilerde yüksek yoğunluklar, ucuz arazilerde düşük yoğunluklar gibi.

Şehirsel alanların merkezine doğru, ulaşım akslarının birleştiği yerlerdeki iskan yoğunlukları nispeten yüksek olacaktır. Hem bu yerlerdeki iş ve hizmetlere yakın olma talebi nedeni ile hem de diğer arazi kullanımları ile bir rekabet söz konusu olduğu için merkezden uzaklaştıkça, yoğunlukların düşmesi söz konusudur, çünkü talebi karşılayacak arazi daha fazladır ve diğer kullanımların talebi daha düşüktür.

Her ne kadar planlamanın olmadığı durumlarda merkezden uzaklaştıkça iskan yoğunluğunda azalma eğilimi olursa da, çevresindeki alanlardan daha yüksek yoğunluğa sahip bazı cepler veya bantlar söz konusu olabilir. Bu alanlarda erişebilirlik (demiryolu istasyonu veya bir alışveriş merkezine yakınlık gibi) diğer alanlardan daha yüksek olabilir, veya yakınlarında bazı istenen özellikler (yeşil alanlar, parklar gibi) mevcut olabilir.

Bu özel ceplerin varlığı kabul edilmekle birlikte metropoliten alanların yoğunluk yapısı o alandaki genel arz-talep ilişkisinin bir sonucu olacaktır.

FARKLI METROPOLLERDE ARAZİ DEĞERLERİ VE YOĞUNLUKLARIN DAĞILIMI

Dünyada farklı ekonomik, politik ve planlama ortamlarında gelişen şehirlerde arazi değerleri ve yoğunlukların mekansal dağılım biçimi de farklılıklar göstermektedir. Ancak kendi aralarında çeşitlilik göstermesine rağmen bu farklı koşullar üç ana başlık altında toplanabilir:

1. Planlı gelişen şehirlerde yoğunluk ve arazi değerlerinin mekansal dağılım düzeni,
2. Serbest pazar ortamında gelişen şehirlerde yoğunluk ve arazi değerleri mekansal dağılım düzeni,
3. Üçüncü dünya ülkelerinin hızlı büyüyen şehirlerinde yoğunluk ve arazi değerlerinin mekansal dağılım düzeni.

Birinci grup içinde sayabileceğimiz İngiltere Hollanda, Almanya, İsveç, ya da Rusya gibi ülkeler kendi aralarında bazı farklılıklar göstermekle birlikte, Atlantik'in öbür yakasındaki Amerikan şehirlerinden temelde farklıdırlar.

İkinci dünya savaşından sonra Avrupa ülkelerindeki yönetimler Birleşik Amerika'da düşünülmemeyecek şekilde şehirlerin büyümesini kontrol etmek ve yönlendirmekte başarılı olmuşlardır. Birleşik Amerika'da sonsuza kadar uzanan düşük yoğunluklu dağınlık yerleşmelere karşılık, şehirle kırım belirgin bir şekilde ayrıldığı, tarım arazisinin korunduğu

Avrupa şehirleri fiziksel farklılıkların yanısıra arazi değerleri yönünden de farklılaşmışlardır (Hall, 1988).

Morrill (1970), Amerikan şehirlerindeki arazi değerleri ve nüfus yoğunluklarının geçirdiği evrimi açıklarken bu evrimi, araba sahiplerinin ve özel araç kullanımının yaygınlaşması ve şehir merkezinin eski öneminin kaybetmesine bağlanmakta ve arazi değerinin en önemli belirleyicinin arazi niteliği olduğunu ileri sürmektedir. Bu duruma göre, eskiden çok katlı apartmanlar şehir merkezinde yer alırken, şimdi, bu tür konut en çok talebin olduğu yerde yapılacaktır. Toplumun içindeki alt gruplar konutla ve çevresel olanaklarla ilgili tercihleri ve ödeme olanakları yönünden birbirlerinden farklılaşacaktır.

En üst gelir dilimindekiler hem yerleşimi hem konut tipi seçimi bakımından en geniş olanağa sahiptirler. Orta gelir dilimleri şehir merkezinde yenilenmiş alanların bedelini ödeyemediklerinden daha uzaktaki daha orta kalitedeki yerleşim alanlarına yöneleceklerdir. En düşük gelirli en eski ve en küçük konutları işgal ederler ve çoğunlukla sanayi alanlarına yakın yer seçerler.

Sosyalist ülke şehirlerinden sanayileşmiş batı ülkeleri ile şu önemli farklara işaret edilmektedir (White, 1979). Sovyet Şehirlerinde batı ülkelerinden farklı olarak konut alanları homojen bir yapıya sahiptir. Yoğunluklar yönünden de merkez çevresindeki yüksek yoğunluğun dışında üniform bir yapı gösterir ve bir noktadan sonra hep aynı kalır. Genelde ise yoğunluklar batı şehirlerinden daha yüksektir. Amerikan ve İngiliz şehirlerinin çevresindeki düşük yoğunluklu banliyölere tezat olarak Sovyet şehirlerinde çok katlı konut blokları ile geliştirilmiş konut alanları merkezden çevreye doğru aynı yoğunlukta devam eder.

Asya, Güney Amerika ve Afrika ülkelerinin yüksek yoğunluklu kaotik, patlayan metropollerini, kısıtlı ekonomik olanakları, eksik kalan altyapıları ve gelişmiş ulaşım teknolojileri nedeni ile sanayileşmiş ülke metropollerinden belirgin farklılıklar gösterirler.

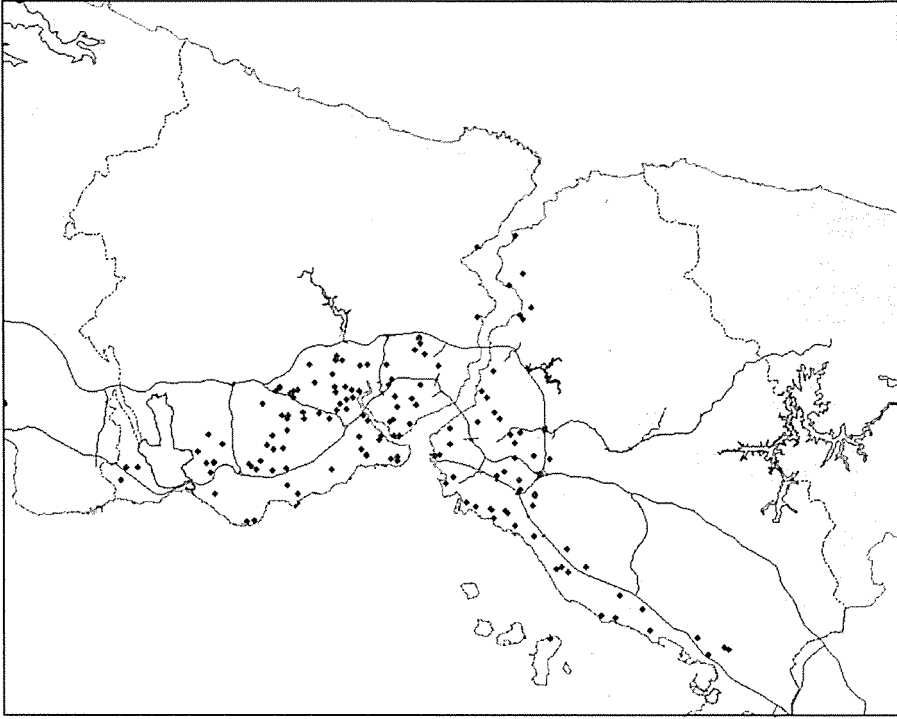
Bu şehirlerin fiziksel yapılarında gözlenen ortak özellik, hızla artan nüfusun plansız, yasadışı konut alanları geliştirmesidir. İnşaat teknolojisinin kırdan yeni göç etmiş grupların becerilerine dayandığı bu alanlarda kontların genellikle 1-2 katlı olması, düşük yoğunlukta yaygın yerleşmelere yol açarken, altyapının aynı hızda inşa edilememesi nedeniyle, altyapısı olan şehir arazilerinin değerlerinde ve yoğunluklarda büyük artışlara neden olmuştur (Payne, 1991).

Planlı olarak gelişen sanayileşmiş ülke metropollerinde nüfus yoğunlukları serbest piyasa mekanizması içinde gelişen Birleşik Amerika metropollerinden yüksek ortalamalar göstermektedir. Bu durum planlı gelişmenin sonucunda daha yoğun yerleşmelerin ortaya çıktığına işaret etmektedir.

ALAN ARAŞTIRMASI

Metodoloji ve Veri Tabanı

Bu çalışma 1992 ve 1994 yıllarında ardışık olarak TÜBİTAK için tarafımızdan yürütülen bir araştırmanın devamı niteliğindedir ve 2002 yılında İTÜ Araştırma Fonu tarafından desteklenen Araştırma Projesi kapsamında elde edilen veri tabanına dayanmaktadır. Veri Tabanı: İstanbul Metropoliten Alanında İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski sınırları içinde (3194 kapsamında) yer alan sokaklar listesinden rasgele yöntemle seçilmiş olan 150 sokak ve her sokakta sistematik yöntemle seçilen parsel ve parseli merkez alan 100 m. yarıçaplı bir alan içinde yapılan tespit ve analizlerden oluşmaktadır. 2002 Yılında yapılan araştırmada bu alanlardaki yapılaşma durumu ve arazi değerleri güncellenmiş ve veri tabanı GIS ortamına aktarılmıştır.

Harita 1. Örneklem Noktalarının Dağılımı

150 noktanın çevresinde dairesel olarak oluşturulan 100 m lik tampon alan içinde yapıların toplam taban ve kat alanları, yerleşim ve yol alanı, rekreasyon ve otopark alanları ARCGIS (Versiyon 9.1) kullanılarak hesaplanmış ve daha sonra her nokta için hesaplanan ortalama TAKS, KAKS, YEŞİL ALAN ve YOL ORANI değerleri için bir veri tabanı oluşturulmuştur. Yaşanabilir Alan İndeksi konut alanlarında incelendiği için, rasgele seçimde tamamen ticaret veya sanayi kullanımı olan 5 nokta veri tabanından çıkarılmıştır. Sonuç olarak analize giren noktaların toplam sayısı 145 olmuştur.

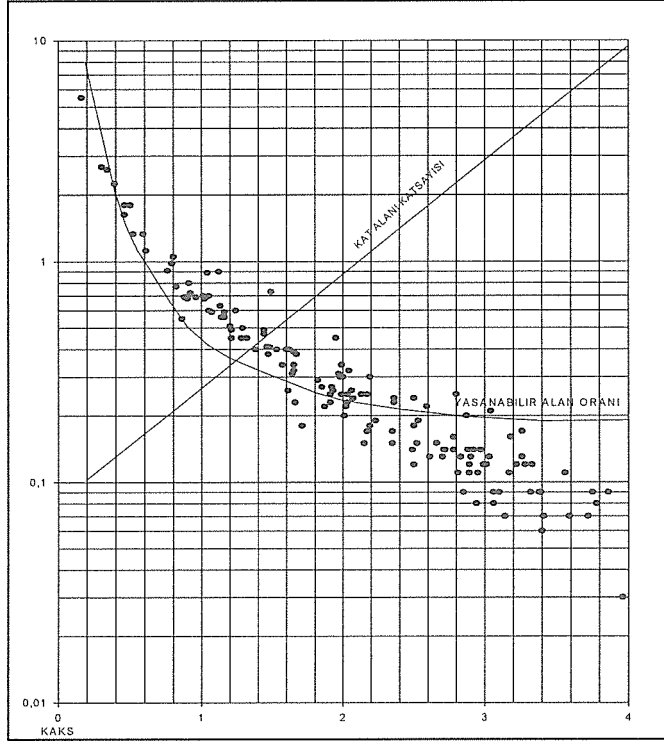
Yaşanabilir Alan İndeksi

Araştırmanın amacında belirtildiği gibi, kentsel alanlarda yaşam kalitesinin fiziksel koşullarının bir göstergesi olarak yararlanılan Yaşanabilir Alan İndeksi KAKS ve TAKS oranları gibi bir tür arazi kullanım yoğunluğunu ifade etmektedir. ABD'de konut alanlarında yapılaşma kriterleri açısından minimum koşulları garanti etmek için geliştirilen bir indeks olan "Yaşanabilir Alan İndeksi" konut alanlarında toplam yapılaşmış alan ile yaya olarak kullanılabilen açık alan arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de konut alanları için kullanılan TAKS ve KAKS gibi yapılaşma katsayılarından farkı toplam yapılaşmış alan ile toplam açık alan, toplam yaya alanı, otopark alanı ve rekreasyon alanı gibi planlamada kullanılan daha başka faktörlerle ilişki kurmasıdır. ABD'de konut alanlarında uygulanan belli konut tipolojileri için (müstakil konut, az katlı apartman, 6 katlı, 12 katlı apartman gibi) optimum değer aralıklarını belirleyerek bu alanların yaşam standartları açısından minimum koşulları yerine getirmesi amaçlanmaktadır. Yapılaşma yoğunluğunun standardın altında olması arazinin eksik kullanıldığını, fazla olması ise çevrede konfor ve kullanım düzeyinin düştüğünü ifade eder.

Araştırmada veri tabanında yer alan 145 noktanın 100m. Yarıçap içindeki alanda toplam yapılaşmış alan ile yine bu alan içinde yer alan taşıt kullanımına kapalı toplam açık alan (Yaşanabilir Alan), rekreasyon amaçlı kullanılabilen açık alanlar, otopark alanları hesaplanmış ve elde edilen indeksler ABD'de Federal Konut İdaresi tarafından geliştirilmiş olan optimum değerlere göre gruplanarak arazi değerleri ile karşılaştırılmıştır.

Analizlerden Elde Edilen Sonuçlar

İstanbul Metropolitan Alanında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (3194 kapsamında) sınırları içinde yer alan sokaklar listesinden rasgele yöntemle seçilmiş olan sokaklar ve her sokakta sistematik yöntemle seçilen parsel ve çevresinde yapılan tespitlerin değerlendirilmesi sonucunda parsel ve sokaklardaki yapılaşma koşulları ve arazi değerleri ile ilgili sonuçlar Şekil 1 ve Tablo 1'de özetlenmektedir:

Şekil 1. Yaşanabilir Alan İndeksi, KAKS ilişkisi

Tablo 1. KAKS, Yaşanabilir Alan İndeksi, Konut Satış Değeri \$ Üçlü Çapraz İlişkisi

KAKS/Yaşanabilir Alan İndeksi	<0,20	0,20-0,30	0,30-0,50	0,50-1,0	1,0-3,0	3,0>
0-0,50					33 333	13 333
0,50-1				50 000	22 000	
1,01-2	30 000	26 364	41 594	63 333		
2,01-3	26 242	48 718	60 000			
3,01-ve üstü	36 420	66 667				

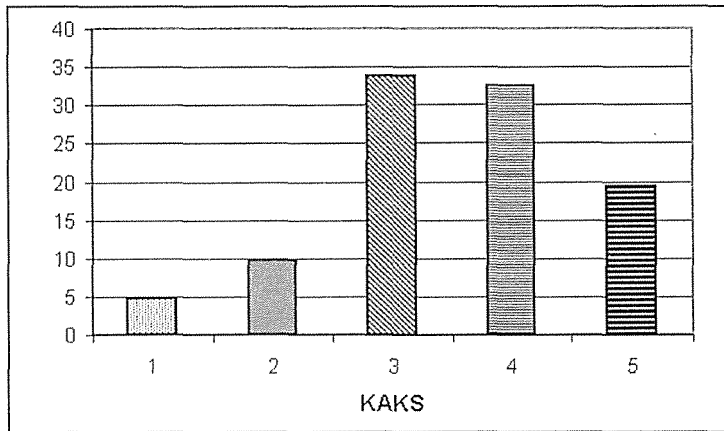
Yapılaşma Yoğunluklarının Dağılımı

Araştırmada, yukarıda da belirtildiği gibi yapılaşma yoğunluğunun göstergeleri olarak KAKS, TAKS ve Yaşanabilir Alan İndeksi ile ilgili değerler hesaplanmış ve her grup için hesaplanan ortalama arazi değerleri (Bina satış değerleri) ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Kat Alanı Katsayısı ile ilgili Sonuçlar: Tablo 2 ve Şekil 2'den görüldüğü gibi İstanbul'da konut alanlarında Kat Alanı Katsayısı 1.00 – 3.00 aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu, İstanbul'un genelde kompakt bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir.

Tablo 2. Analiz edilen 145 nokta için KAKS Dağılımı

Grup No	Grup Aralığı	Frekans	%
1	0 – 0,50	7	4,8
2	0,51 – 1,00	14	9,7
3	1,01 – 2,00	49	33,8
4	2,01 – 3,00	47	32,4
5	3,01 – üstü	28	19,3
Toplam		145	100,0

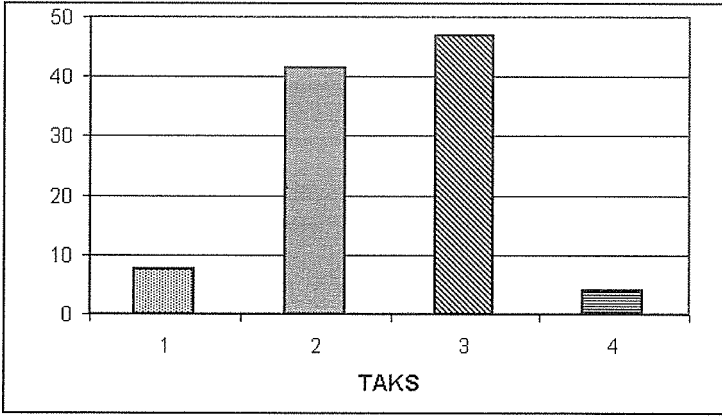

Şekil 2. Analiz edilen 145 nokta için KAKS Dağılımı

Taban Alanı Katsayısı ile ilgili Sonuçlar: 145 noktada yürütülen TAKS analizinin sonuçları, aşağıdaki Tablo 3 ve Şekil 3'de görüldüğü gibi, konut alanlarında sağlıklı bir yapılaşmanın yaygın olduğunu göstermektedir. Seçilen noktalarının %92'sinde taban alanı %25'den fazladır. KAKS değerlerinin de yüksek olması nedeniyle bu konut alanlarında iyi güneşlenemeyen, sağlıklı çevreler söz konusudur.

Tablo 3. Analiz edilen 145 nokta için TAKS Dağılımı

Grup No	Grup Aralığı	Frekans	%
1	0 – 0,250	11	7,6
2	0,251 - ,500	60	41,4
3	0,501 – 0,750	68	46,9
4	0,751 - üstü	6	4,1
Toplam		145	100

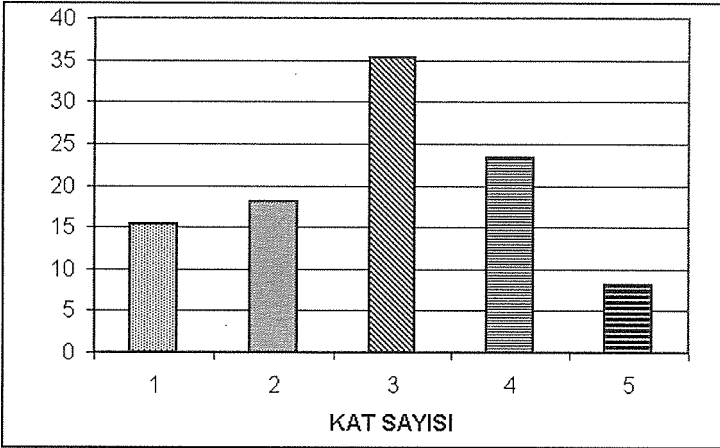

Şekil 3. Analiz edilen 145 nokta için TAKS Dağılımı

Binaların Kat Yükseklikleri Analizi: Tablo 4. ve Şekil 4. 'den görüldüğü gibi İstanbul'da seçilen 145 noktadan %31,4'ünde binalar 7 ve 8 katın üstüne çıkmaktadır. 100 m.lik yarıçap içindeki yapılaşmış doku incelendiğinde merkezi alanların dışındaki tüm noktalarda 2-3 katlı yapılarla 6,7, veya 9 katlı binaların bir arada bulunduğu veya doku içinde bazı parsellerin henüz yapılaşmamış olduğu saptanmıştır. Yapılaşma tamamlandığında 2-3 katlı konutların yerini sokaktaki diğer parsellerdekine benzer 6-7 ve daha çok katlı yapıların alacağı beklenmelidir. Bu durumda, yapılaşma yoğunlukları daha da yükselecektir.

Tablo 4. Analiz edilen 145 nokta için Kat Sayısı Dağılımı

Grup No	Frekans	%
1	23	15,3
2	27	18,0
3	53	35,3
4	35	23,3
5	12	8,1
Toplam	150	100,0

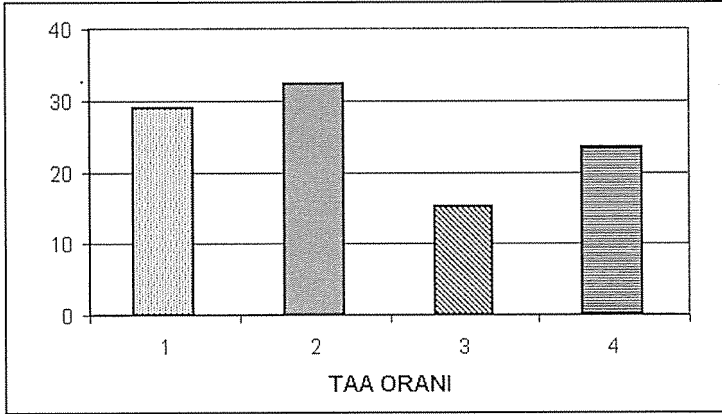
Şekil 4. Analiz edilen 145 nokta için Kat Sayısı Dağılımı

Analizi yapılan 145 noktada 100m. yarıçap içinde ABD konut Alanları Standartları ile karşılaştırmak amacıyla birer indeks olarak hesaplanan toplam açık alan, yaşanabilir alan, otopark alanı ve rekreasyon alanlarının toplam inşaat alanına oranları ile ilgili sonuçlar aşağıda açıklanmaktadır:

Toplam Açık Alan Oranı: Seçilmiş olan her noktanın 100 m. yarıçaplı çevresi içinde hesaplanan ve binaların oturduğu taban alanı dışında kalan toplam açık alanın toplam inşaat alanına oranı, bir yaşam kalitesi göstergesidir ve yapılaşmış alan/ açık alan dengesini gösterir. Araştırmada incelenen noktaların %29'unda ABD'de kabul edilen minimum 0.28 değerinin altında değerler saptanmıştır.

Tablo 5. Analiz edilen 145 nokta için Toplam Açık Alan Oranı Dağılımı

Grup No	Grup Aralığı	Frekans	%
1	0 – 0,250	42	29,0
2	0,251 – 0,500	47	32,4
3	0,501 – 0,750	22	15,2
4	0,751 ve üstü	34	23,4
Toplam		145	100,0

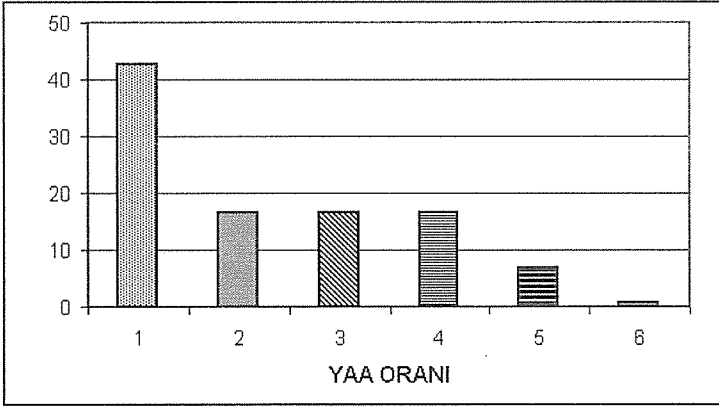

Şekil 5. Analiz edilen 145 nokta için Toplam Açık Alan Oranı Dağılımı

Yaşanabilir Alan Oranı: Seçilmiş olan her noktanın 100 m. yarıçaplı çevresi içinde hesaplanan ve binaların oturduğu taban alanı ile motorlu araçlar tarafından kullanılan yol ve otoparkların dışında kalan ve yaya olarak kullanılabilen açık alanın toplam inşaat alanına oranı, da bir yaşam kalitesi göstergesidir ve yapılaşmış alan/ yaşanabilir alan dengesini gösterir. Araştırmada incelenen noktaların %42'8'inde ABD'de kabul edilen minimum 0.20 değerinin altında değerler saptanmıştır.

Tablo 6. Analiz edilen 145 nokta için Yaşanabilir Açık Alan Oranı Dağılımı

Grup No	Grup Aralığı	Frekans	%
1	0 – 0,200	62	42,8
2	0,201 – 0,300	24	16,6
3	0,301 – 0,500	24	16,6
4	0,501 – 1,000	24	16,6
5	1,001 – 3,000	10	6,9
6	3,001 ve üstü	1	0,7
Toplam		145	100,0

Şekil 6. Analiz edilen 145 nokta için Yaşanabilir Açık Alan Oranı Dağılımı

Korelasyon analizinde; Yaşanabilir Alan Oranı ile KAKS, TAKS, Kat sayısı, Alanda ortalama yoğunluk arasında negatif ve güçlü ilişki olduğu;

- KAKS arttıkça, Yaşanabilir Alan Oranının düştüğü,
- TAKS arttıkça, Yaşanabilir Alan Oranının düştüğü,
- Kat sayısı arttıkça, Yaşanabilir Alan Oranının düştüğü,
- Alanda ortalama yoğunluk arttıkça, Yaşanabilir Alan Oranının düştüğü, görülmektedir.
- Toplam Açık Alan Oranı arttıkça, Yaşanabilir Alan Oranının arttığı

saptanmıştır. Buna karşılık, arazi değerleri ile Yaşanabilir Alan Oranı arasında anlamlı bir korelasyon olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın temel sonuçlarından biri yaşanabilir alan oranlarının dağılımıdır.

Şekil 1. de 145 nokta ile ilgili olarak saptanmış olan KAKS ve Yaşanabilir Alan İndeks değerlerinin dağılımı görülmektedir. Dağılıma göre İstanbul'da konut alanlarında KAKS'ın 1.50 değerinin altında olduğu yerlerde Yaşanabilir Alan Oranları optimum değerlerin üzerindedir. Buna karşılık, KAKS'ın 1.50 değerinin üzerinde olduğu yerlerde Yaşanabilir Alan Oranı optimum değerlerin çok altında kalmaktadır. Bu grupta yer alan noktaların yaşanabilir alan oranlarının optimum değerlerin altında olmasının ötesinde bazı noktaların diğerlerine göre daha da olumsuz değerlere sahip olduğu saptanmıştır. Bu durum söz konusu alanların yaşam kalitesi ile ilgili ciddi sorunları olduğunu göstermektedir. Diğer yandan yaşanabilir alan oranlarının beklenen standartların üstünde olduğu yerlerin de henüz tam olarak yapılaşmamış veya yeteri kadar yapılaşmamış oldukları anlaşılmaktadır.

Noktalarda hesaplanan Yaşanabilir Alan Oranı ile arazi değerleri arasında ise güçlü bir korelasyon saptanmamıştır. Yapılan incelemeler İstanbul'da arazi değerlerinin yaşanabilir alan standartlarından çok başka faktörlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, konut kullanıcılarının tercihlerinin bir göstergesi olan konutların piyasa değerleri yaşanabilir alan standartlarından bağımsız olarak oluşmaktadır. Bu durumun devam etmesi halinde İstanbul'da konut alanları giderek daha sağlıklı çevrelere dönüşecektir. Konut alanları ile ilgili planlama ve tasarım kararlarının

sadece KAKS ve TAKS kriterlerine bağılı kalması yetersiz olmaktadır. Konut alanlarının sağılıklı gelişmesini hedef alan stratejilerin yapılaşma yoğunlukları ile ilgili daha hassas kriterlerden yararlanması gereklidir. Yukarda açıklanan araştırmanın sonuçları bu amaçla sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- ALONSO, N., *Location and Land Use*, Cambridge, Harvard University Press, (1964)
- BECKMANN, M., *On the Distribution of Urban Rent and Residential Density*, *Journal of Economic Theory*, 1, 1969, 60-67
- BOX, G. E. P., COX, D. R., *An Analysis of Transformations*, *Journal of The Royal Statistical Society*, B26, 1964, 211-243
- BRUECKNER, J. K., COLWELL, P. F., 1983, *A Spatial Model of Housing Attributes: Theory and Evidence*, *Land Economics*, 59, 58-69
- CHESHIRE, P., SHEPPARD, E., *Evaluation the Impact of Neighbourhood Effects on House Prices and Land Rents: an Hedonic Approach*, Paper, 30th European Congress, Lisbon, (1991), pp:1-20
- CLARK, C., *Urban Population Densities*, *Journal of the Royal Statistics Society, Series A*, (1951), pp: 490-496
- DENDRINOS, D. S., *the Dynamics of Cities*, Routledge, London, New York, (1992)
- DENDRINOS, D. S., Sonis, M., *Chaos and Socio-Spatial Dynamics*, Springer-Verlag, NewYork, (1990), pp:3-12
- GOODMAN, A. C., *Hedonic Prices Price Indices and Housing Markets*, *Journal of Urban Economics*, 5, (1978), pp: 471-487
- GOODMAN, A. C., *Externalities and Non-monocentric Price Distance Functions*, *Urban Studies*, 16, (1979), pp: 321-328
- FUJITA, M., *Urban Economics Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, (1989), pp: 11-43
- HALL, P., *Cities of Tomorrow*, Basil Blackwell, New York (1988), pp: 47-361
- HARVEY, D., *Limits to Capital*, University of Chicago Press, Chicago, 1982
- HARVEY, D., *Class Monopoly Rent, Finance Capital, and the Urban Revaluation*, *Regional Studies*, 8, (1974), pp: 239-255
- KAIN, J. F., QUIGLEY, J., *Measuring the Value of Housing Quality*, *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 65, (1970), pp: 532-548
- KAU, B. J., LEE, C. F., *Functional Form, Density Gradient and Price Elasticity of Demand for Housing*, *Urban Studies*, 13, (1976), pp: 193-200
- KING, R. J., *Capital Switching and The Role of Ground Rent: Theoretical Problems*, *Environmental and Planning A*, (1989), 21, pp: 445-462
- MAGRIDGE, J. H. M., *Transport, Land Use and Energy Interaction*, *Urban Studies*, 22, (1985), pp: 481-492
- McDONALD, G., *Metropolitan Housing Policy and the Stress Areas*, *Urban Studies*, (1974), pp: 27-37

- MILLS, E. S., The Measurement and Determinants of Sub-urbanization, *Journal of Urban Economics*, Vol.32, N0.3, (1992), pp: 377-387
- MILLS, E. S., Urban Density Functions, *Urban Studies*, 7, (1970), pp: 5-20
- MORRILL, R. L., The Spatial Organization of Society, Duxburg Press, California, (1970), pp: 169
- MUTH, R. F., *Cities and Housing*, Chicago, University of Chicago Press, (1975), pp: 84
- OHLS, J. C., PINES, D., Discontinuous Development and Economic Efficiency, *London, Economics*, 51, (1975), pp: 224-234
- OTTENSMANN, J. R., Urban Sprawl, Land Values and the Density of Development, *Land Economics*, 53, (1977), pp: 389-400
- PAYNE, G. K., Land Tenure and Urban Housing: Some Policy Issues, Discussion Paper, (1991)
- PAPAGEORGIOU, Y., PINES, D., The Exponential Density Function: First Principles, Comparative Statistics, and Empirical Evidence, *Journal of Urban Economics*, 26, (1989), pp: 264-268
- PEISER, R. B., Density and Urban Sprawl, *Land Economics*, 65, (1989), pp: 193-203
- RICHARDSON, H., Discontinuous Densities, Urban Sprawl Structure and Growth: A New Approach, *Land Economics*, L14, (1975), pp: 305-315
- RICHARDSON, H. W., *Urban Economics*, Penguin Books, Middlesex, (1971)
- ROSEN, S., Hedonic Prices and Implicit Markets: Product Differentiation in Price Competition, *Journal of Political Economy*, (1974), 82, pp: 34-55
- SCOTT, A.,J., From Fordism to Flexible Accumulation, *International Journal of Urban and Regional Research*, 12, (1989), pp: 71-86
- SHEPPARD, E., BARNES, T. J., *The Capitalist Space Economy*, Unwin Hyman, London, 1990, pp: 1-15
- WHITE, M. P., *Soviet Urban and Regional Planning*, Mansell, London, 1979.

ALIŐVERIŐ MERKEZLERİNİN KONUT FİYATLARINA ETKİSİ

Esra DEMİRCİOĞLU*, Dilek PEKDEMİR*, Cemil CEYLAN**

Abstract

In the evaluation of any property value, the function of the property location and the externalities of the property are the most important factors. The location and accessibility affect directly the value of the property, as main factors. For the residential area, accessibility means proximity to central activity areas and the shopping centers, so features and attractiveness of the commercial areas create important external value on the property.

The aim of this study is analyze the impact of the shopping centers which create external value, on the house values. For this purpose, the sale and rental values of the houses which located in the vicinity of the regional (Profilo-Mecidiyeköy, Nautilus-Kadıköy) and community shopping centers (Akmerkez-Etiler, Carrefoursa-Kozyatağı), are examined. We expected that the results of the study could be explain the changes in the urban areas.

Özet

Herhangi bir taşınmaz değerinin saptanmasında, bu taşınmazın bulunduğu kentsel alanın fonksiyonu ve sahip olduğu dışsallıklar önemli bir etkidir. Başta konum ve ulaşılabilirlik gibi özellikler, bir gayrimenkulün değerini doğrudan etkilemektedir. Konut alanları için, ulaşılabilirlik kriterinin merkezi aktivite alanları ve alışveriş alanlarına yakınlık olarak algılandığı kabul edildiğinde, ticaret alanlarının sahip oldukları özellikler ve çekim güçleri ile çevrelerindeki gayrimenkuller üzerinde önemli dışsal etkiler yarattığı kabul edilmektedir.

Çalışma kapsamında, alışveriş merkezlerinin yarattığı dışsal özelliklerin, konut değerleri üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, İstanbul'da yer alan, bölgesel ve semt alışveriş merkezlerinden, Profilo-Mecidiyeköy, Nautilus-Kadıköy, Akmerkez-Etiler ve Carrefoursa-Kozyatağı çevresindeki konutların satış ve kira değerleri incelenecektir. Elde edilecek bulguların, kentsel alanlarda meydana gelen değişimleri açıklayıcı özelliklere sahip olması beklenmektedir.

* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

** İ.T.Ü. İşletme Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü

GİRİŞ

Gayrimenkul yatırımı önemi günden güne artan bir konudur. Bir gayrimenkulün değeri, sahip olduğu özelliklerin ekonomik koşullar altında analiz edilmesiyle tahmin edilir. Taşınmazın bugünkü değeri, geçmişi ve şu anki durumuyla ilgili olduğu kadar, gelecekte sahip olacağı özellikleriyle de ilgilidir. Bu sebeple değer, taşınmazı kullanan ve taşınmaza yatırım yapan kişiler için, "gelecekteki faydaların bugünkü karşılığı" olarak tanımlanır (Friedman, 1978).

Genel olarak fiyat kavramı, bir malın nitelikleri için ödenen bedel olarak tanımlanmaktadır. Arazi ve gayrimenkul değerlerinin değişimi, yapısal ve konumsal niteliklerinin oluşturduğu etkileşimin fiyata yansımaları olarak kabul edilmektedir (DiPasquale ve Wheaton, 1996; Des Rosiers, ve diğ., 1996). Başta konum ve ulaşılabilirlik gibi özellikler, bir gayrimenkulün değerini oluşturan faktörleri doğrudan etkileyen özelliklerdir. Bu nedenle, iyi bir kentsel tasarım, çevresel ve sosyal değeri olduğu kadar, ekonomik değeri de arttıran bir potansiyele sahiptir ve pek çok yatırımcı, iyi bir kentsel tasarımı, satış ve kira değerlerini yükseltici bir faktör olarak görür (Carmona, ve diğ., 2002).

Yayınlanan çalışmalarda yaygın olarak hedonik regresyon tekniği kullanılarak konut fiyatlarını etkilediği düşünülen niteliklerin konut değeri üzerindeki etkiler ölçülebilmektedir. Hedonik regresyon modeli ile, basit olarak konutun nitelikleri ile oluşan fiyatı arasındaki ilişki incelenmektedir. Modelleme sonucunda, eğer önemli bir ilişki olduğu bulunmuş ise, bu faktörün konut değeri üzerinde ne kadar marjinal bir artış ya da azalma sağladığı tespit edilebilmektedir (Palmquist, ve diğ., 1997).

Konut alanları için, ulaşılabilirlik kriterinin merkezi aktivite alanları ve alışveriş alanlarına yakınlık olarak algılandığı kabul edildiğinde, ticaret alanlarının sahip oldukları özellikler ve çekim güçleri ile çevrelerindeki gayrimenkuller üzerinde önemli dışsal etkiler yarattığı kabul edilmektedir. Dışsallıkla ilgili özellikler dikkate alındığında, alışveriş merkezleri, alışveriş ve eğlence alanlarına kolay ulaşılabilirliği ve seyahat masraflarından tasarrufu sağlayarak pozitif bir dışsallık yaratsa da, yakınlığın sebep olduğu gürültü, kalabalık, hava kirliliği gibi negatif dışsal etkileri de beraberinde getirmektedir. Alışveriş merkeziyle ortaya çıkan bu dışsallıklar, literatürde de yer aldığı gibi, elbette çevrelerindeki taşınmaz değerlerini çeşitli şekillerde etkilemektedirler.

Bu gerçekten yola çıkarak, çalışma kapsamında, alışveriş merkezlerinin (AVM) yarattığı dışsal özelliklerin, konut değerleri üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. İkinci bölümde konut değerlerini etkileyen faktörler ve alışveriş merkezlerinin konut değeri üzerindeki etkisine ilişkin literatür araştırması sunulmaktadır. Üçüncü bölümde, alan çalışması ve elde edilen sonuçlar özetlenmekte, son bölümde ise genel değerlendirme yapılmaktadır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Konut değerlerinin araştırılması ile ilgili yayınlanmış çalışmalar 1960'ların ortalarından beri yoğunluk kazanmaktadır. Alonso'nun arazi değerleri ile kullanım fonksiyonları arasındaki ilişkileri açıklayan yer seçimi kuramı (1964), bu çalışmaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Alonso kuramının temeli, arazi değerleri ile kullanım arasındaki ilişkinin değişimini kapsamaktadır. Alonso merkezden dışarıya doğru gidildiğinde toprak değerlerindeki azalmanın ulaşım maliyetlerinde doğrusal olmayan artışlardan kaynaklandığını ileri sürerek, arazi değerleri ile ulaşım maliyetleri arasında kuramsal bir ilişki kurmuştur. Bu nedenle konut fiyatlarının merkezi iş alanlarından uzaklaştıkça azalacağını belirtmiştir (Alonso, 1964).

Alonso çalışmasında konut fiyatlarına sadece arazi değerinin bir parçası olarak değinmiştir. Ancak mevcut çalışmalarda konut değerini etkileyen değişkenler genel olarak iki grupta ele alınmaktadır; bunlar konuta ilişkin özellikler ve dışsal fayda/zarar

yaratan çevresel ya da konumsal özellikler olarak adlandırılmaktadır (McDonald, 1985; Orford, 2000; Huh, ve Kwak, 1997).

Konut Değerini Etkileyen Faktörler

En yaygın kullanılan konut özellikleri; bina yaşı, banyo ya da yatak odası sayısı (McDonald, 1985; Orford, 2000; Meese ve Wallace, 1997; Huh ve Kwak, 1997), havalandırma/ısıtma sistemi ya da garaj varlığı (McDonald, 1985; Orford, 2000), parsel büyüklüğü (McDonald, 1985), konut alanı, bina tarzı -ayrık nizam, ikiz nizam-, bahçe varlığı ve alanı (Orford, 2000), konut kalitesi (Meese ve Wallace, 1997) gibi direkt konutun yapısal nitelikleri ya da içinde bulunduğu binanın özellikleri ile ilgili niteliklerdir. Konut değerini etkileyen bu değişkenlerin önem dereceleri çalışmalara göre değişiklik göstermektedir. Ancak bina yaşı ile konut fiyatı arasında negatif ilişki bulunurken, çeşitli konfor niteliklerinin varlığı ve oda sayısı pozitif ilişki göstermektedir.

Çevresel ya da konumsal faktörlerin pek çok alt başlık altında ele alındığı da görülmektedir (Palmquist, ve diğ., 1997). Fakat bu konuda en yaygın görüş tüm bu değişkenlerin dışsal özellikler olarak adlandırılmasıdır. Pek çok yazara göre bir gayrimenkulün değeri, dışsallıkların ve konum kirasının kompleks ve çapraşık kombinasyonları sonucunda ortaya çıkmaktadır. (Can, 1992; Dubin, 1998; Strange, 1992). Dışsallık prensibine göre, bir mülkü etkileyen dışsal faktörler, o mülkün değeri üzerinde pozitif veya negatif bir etki yapabilir. Bu durumda dışsal özellikler konut değerini olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Olumlu ve olumsuz dışsal etki yaratan değişkenlerin kapsamı çok geniş olmakla beraber bu çalışmada, çevresel özelliklerin yarattığı dışsallıklar (komşuluk biriminin sosyo-ekonomik ve fiziksel nitelikleri, manzara, gürültü, hava kirliliği v.s.) ve ulaşılabilirlikle kazanılan dışsallıklar (kamusal hizmet alanlarına, sosyal donatılara, MİA'ya, alışveriş alanlarına v.s. yakınlık) olarak iki ana başlıkta ele alınmıştır:

a) Çevresel özelliklerin yarattığı dışsallıklar kapsamında konutun bulunduğu bölgede ikamet edenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri, olumlu ya da olumsuz çevresel kalite özellikleri ele alınmaktadır. İkamet edenlerin özellikleri olarak gelir ortalaması, araba sahipliği, işsizlik oranı gibi hane halkı nitelikleri (McDonald, 1985; Huh ve Kwak, 1997; Orford, 2000), ırk ve sosyal yapı farklılıkları (McDonald, 1985; Orford, 2000; Galster, ve diğ., 2004) gibi değişkenler incelenmektedir. Manzara, göl gibi doğal çevre özelliklerin (Diamond, 1980) konut fiyatları üzerinde olumlu etkisi olduğu, ancak çevredeki binaların kalitesi, gürültü, suç (Galster, vd., 2004) ve hava kirliliğinin (Diamond, 1980; McDonald, 1985; Huh ve Kwak, 1997) ise olumsuz etki yaptığı ifade edilmektedir.

b) Ulaşılabilirlik ile kazanılan dışsallıklar ise kamu hizmetlerine, sosyal donatılara, MİA'ya ve alışveriş merkezlerine erişilebilirlik imkanları olarak ele alınmaktadır (Kauko, 2004). Ulaşılabilirlik özellikleri olarak otoyola, istasyona, ticari aktivitelere ve Merkezi İş Alanlarına –MİA- olan mesafeler ele alınmaktadır.

Alışveriş Merkezlerinin Konut Değeri Üzerindeki Etkisi

İlk olarak 1929'da Reilly tarafından geliştirildiğini ve sonrasında Ellwood'un da uyarlamış olduğunu belirttikleri yakın alışveriş merkezlerinin büyüklüğünün, ticaret alanlarının çekimiyle uyumlu olarak, konut sahiplerinin tercihlerini pozitif yönde etkileyebileceğini vurgulamışlardır. Herhangi bir noktadaki konut fiyatları, çevredeki bir alışveriş merkezinin büyüklüğü ve yakınlığıyla ilgili olarak, pozitif ve negatif etkilerinin birleşimiyle ilişkilidir.

Dışsallıkla ilgili özellikler dikkate alındığında, alışveriş merkezleri, alışveriş ve eğlence alanlarına kolay ulaşılabilirliği ve seyahat masraflarından tasarrufu sağlayarak pozitif bir dışsallık yaratsa da, yakınlığın sebep olduğu gürültü, kalabalık, hava kirliliği gibi negatif dışsal etkileri de beraberinde getirmektedir. Alışveriş merkeziyle ortaya çıkan bu dışsallıklar, çevrelerindeki taşınmaz değerlerini çeşitli şekillerde etkilemektedirler.

Sirpal (1994) bir alışveriş merkezinin büyüklüğünün ve uzaklığının, yakın ikametler üzerindeki birleşik etkilerini araştırmıştır. Amerika, Florida'da seçilen üç alışveriş merkezi (Hancock Center, Ridgeway Shopping Center Complex ve Millhopper Shopping Center Complex) çevresinde yer alan yerleşim alanlarına ait verileri kullandığı araştırmanın sonucunda, Sirpal, alışveriş merkezinin büyüklüğünün, etrafındaki konut değerlerini olumlu olarak etkilediğini bulmuş ve böylece bahsedilen ticari çekim kabulünü de desteklemiştir. Bununla beraber, konut fiyatlarının en yakın alışveriş merkezinden uzaklaştıkça yükselmeye başlayarak maksimuma ulaştığı ve daha sonra düştüğü sonucuna varmıştır. Sirpal'e göre, bir yandan, büyük alışveriş merkezlerine, içerdiği ürünlere, hizmetlere ve eğlence imkanlarına ulaşılabilirlik imkanının artmasıyla çevredeki yerleşimlerin değerleri artarken, diğer yandan, gürültü, trafik ve kalabalığın artması sebebiyle etrafındaki konutların değerleri azalacaktır. Sirpal elde etmiş olduğu sonuçlarla, alışveriş merkezinin sahip olduğu gibi bir dışsallık kaynağının büyüklüğünün, çevresindeki yerleşim alanlarının değerlerine pozitif bir etki verdiğini göstermiştir. Büyük bir alışveriş merkezi çevresindeki konutların değerlerini, küçük bir alışveriş merkezi çevresindeki konutların değerleriyle karşılaştırdığında pozitif fiyat değişiklikleri bulmuştur.

Des Rosiers, ve diğ., (1996) ise çalışmalarında, Sirpal'in çalışmasından çıkan deneysel delili, Kanada'da Quebec bölgesinde uygulayarak test etmiştir. Sirpal'in çalışmasını doğrulayacak şekilde alışveriş merkezi büyüklüğünün konut fiyatları üzerinde olumlu etkisi olduğu ifade edilmektedir. En yakın alışveriş merkezine olan mesafe fiyatları negatif önemli etkilemektedir. Bir alışveriş merkezinin sebep olduğu gürültü, trafik, görsel kirlilik gibi negatif dışsallıkların, sadece söz konusu merkezden kısa bir yarıçap mesafesinde konut değerlerini düşürdüğünü ortaya çıkarmıştır. Diğer bir deyişle, değerdeki azalışın optimal mesafenin (yarıçapın) ötesinde gittikçe daha düşük bir seviyeye inmesi ve bu azalışın göreceli olarak daha yumuşak olması ve daha geniş bir alanda gerçekleşmesi beklenen sonuçtur. Bu optimal mesafenin farklı büyüklükte kategorilere ayrılan alışveriş merkezleri için, 0.215 km (komşuluk birimi alışveriş merkezleri), 0.310 km (4-16hektar, mahalle alışveriş merkezleri) ve 0.532 km (bölgesel alışveriş merkezleri) olduğu belirtilmektedir.

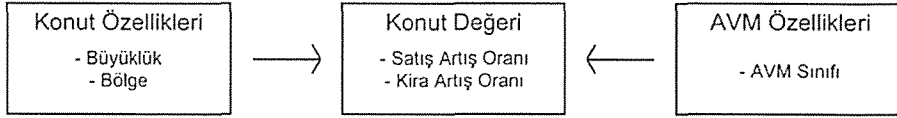
Dökmeci, ve diğ., (2003) yerleşim alanlarında, ulaşım olanakları ve alışveriş alanlarına yakınlık özelliklerinden duyulan memnuniyetin, araştırılan dışsal faktörlerin çok üstünde büyük bir katmaya sahip olduğu ve kiralari önemli derecede etkilediği sonucuna varmışlardır.

Song Y. ve Knaap G.J., (2004), ise çalışmalarında Washington'daki karma arazi kullanımlarının tek aile konutlarının fiyatlarına etkisini analiz etmiştir. Konut dışı aktivitelerin konut değerlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği varsayılmakta, endüstri, ticari, yüksek yoğunluklu ikamet alanları ve otoyollar gibi konut-dışı arazi kullanımlarının yakınlarında yer alan ikamet alanlarının fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalardaki kanıtların yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Araştırma sonucunda, ticari arazi kullanımlarına yakınlık faktörünün konut fiyatlarını artırdığı bulunmuştur.

Sonuç olarak, herhangi bir taşınmaz değerinin saptanmasında, bu taşınmazın bulunduğu kentsel alanın fonksiyonu ve sahip olduğu dışsallıklar büyük bir etken olduğu görülmektedir. Konut alanları için, ulaşılabilirlik kriterinin merkezi aktivite alanları ve alışveriş alanlarına yakınlık olarak algılandığı kabul edildiğinde, ticaret alanlarının sahip oldukları özellikler ve çekim güçleri ile çevrelerindeki gayrimenkuller üzerinde önemli dışsal etkiler yarattığı kabul edilmektedir. Bu kabulden yola çıkarak, çalışma kapsamında, alışveriş merkezlerinin yarattığı dışsal özellikler belirlenmeye çalışılarak, yaratılan dışsallıkların, konut değerleri üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

ALAN ÇALIŞMASI

Literatür araştırması sonucu, konut değerini etkilediği iddia edilen faktörlerin iki ana grupta toplandığı görülmüştür. Bunlar, konuta ilişkin özellikler ve alışveriş merkezine ilişkin özelliklerdir. Çalışma modeli bu özellikler göz önüne alınarak hazırlanmıştır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma modeli.

Bu amaçla, öncelikle, konut büyüklükleri, 125 m²'nin altında ve üstünde olmak üzere iki sınıfa ayrılmış, 200 m²'yi aşan konutlar analiz dışında bırakılmıştır. İkinci olarak alışveriş merkezlerinin sınıflandırılması göz önüne alınarak İstanbul'da yer alan alışveriş merkezleri incelenmiş ve çalışma alanları belirlenmiştir. Bu alışveriş merkezleri, yaklaşık 13,500 m² kiralanabilir alana sahip olan (Dunne ve diğ., 1992), 15,000 ila 30,000 kişilik bir nüfusa hizmet eden (Kelly ve diğ., 1956) Semt Alışveriş Merkezleri ile yaklaşık 30 dakikalık bir sürüş mesafesi içerisinde 100,000 ila 1.000.000 kişi arasında bir nüfusa hizmet eden (Kelly, 1956), ve yaklaşık 36,000 m² kiralanabilir alana sahip (Dunne ve diğ., 1992) olan Bölgesel Alışveriş Merkezleri olarak tespit edilmişlerdir.

İstanbul'un iki farklı yakasında yer alan, bölgesel alışveriş merkezi (regional shopping center) sınıfına giren Profilo ve Nautilus ile semt alışveriş merkezi (community shopping center) sınıfına giren Akmerkez ve Carrefour çevresinde yer alan konut fiyatları incelenmiştir. Bu alanlarda yer alan konut fiyatlarını tespit edebilmek amacıyla, alışveriş merkezlerinin etki alanına giren semtlerden ikişer örnek alan seçilmiştir. Bunlar; Profilo çevresinde, Mecidiyeköy ve Gayrettepe; Nautilus çevresinde, Acıbadem ve Koşuyolu; Akmerkez çevresinde, Etiler ve Levent, Carrefour çevresinde ise Kozyatağı ve Sahrayı Cedid mahalleleri olarak belirlenmiştir. Buna göre çalışmada kullanılan değişkenler ve veri sayıları Tablo 1'de sunulmaktadır:

Tablo 1. Veri grupları ve veri sayıları

	AVM	Bölge	Veri Sayısı	Toplam
Semt Alışveriş Merkezleri	Akmerkez	Etiler	70	140
		Levent	70	
	Carrefour	Sahrayı Cedid Kozyatağı	70 70	140
Bölgesel Alışveriş Merkezleri	Tepe Nautilus	Acıbadem	70	140
		Koşuyolu	70	
	Profilo	Mecidiyeköy Gayrettepe	70 70	140

Alışveriş merkezlerinin etkisiyle oluştuğu iddia edilen konut değeri değişimi ise satış ve kira artış oranları olarak ele alınmıştır. Bu değer artışlarının ortaya konulması amacıyla, alışveriş merkezlerinin açıldığı yılların iki sene öncesi ve iki sene sonrasındaki satılık ve kiralık değerler dikkate alınmıştır. Konut fiyatlarının temininde, en çok emlak ilanlarının yer aldığı belirlenen Hürriyet gazetesinden, tespit edilen yıllarda ve emlak piyasasının en hareketli olduğu Eylül ayı içerisinde yer alan satılık ve kiralık konut ilanlarından faydalanılmıştır.

Çalışmada incelenen AVM'lerin çevresinde yer alan konutların satış ve kira değerlerinin ortalaması ve artış oranları Tablo 2'de sunulmaktadır. Buna göre; en fazla satış değeri artış oranı Akmerkez çevresinde yer alan konutlarda iken, kira değeri artış oranı

Carrefour çevresinde yüksektir. Ayrıca Carrefour çevresinde yer alan konutların kira değer artışının oranının, satış değer artış oranından daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. AVM'lerin satış/kira ortalamaları ve değer artış oranları.

AVM	Satış önce	Satış sonra	Satış artış oranı	Kira önce	Kira sonra	Kira artış oranı
Akmerkez	67,802 \$	105,925 \$	0,54	511 \$	664 \$	0,30
Carrefour	49,182 \$	64,977 \$	0,33	263 \$	470 \$	0,85
Nautilus	55,428 \$	79,662\$	0,52	416 \$	532 \$	0,28
Profilo	36,946 \$	58,370 \$	0,50	333 \$	428 \$	0,30

Modelde kullanılacak bağımsız değişkenlerin metrik olmamaları nedeniyle regresyon denkleminde katılmalarında sorun ile karşılaşmıştır. Bu nedenle, bu veriler gölge (dummy) değişken olarak ifade edilmek suretiyle regresyon denklemlerine katılabilmişlerdir. Regresyon çözümlemesinde, bağımlı değişkeni etkileyen açıklayıcı değişkenler cinsiyet, ırk gibi nitelik belirten özellikler ifade ettiğinde, bir özelliğin varlığını ya da yokluğunu gösterdiklerinden, bu özellikleri sayısal hale getirmenin bir yolu 0 ya da 1 değerlerini alan yapay değişkenler oluşturmaktır; "0" özelliğin yokluğunu ve "1" varlığını ifade edebilmektedir. Böyle "0-1" değerlerini alan değişkenlere gölge değişkenler denilmektedir. Gölge değişkenler, metrik değişkenler gibi kullanılarak, nitel değişkeni regresyon çözümlemesine katmanın bir aracı olarak kullanılmaktadırlar (Gujarati, 1999).

İlk aşamada; farklı yıllara ait elde edilen satış ve kira değerlerinin aynı örneklem kümesini temsil edebilen veriler olup olmadığını test edebilmek amacıyla "eşleştirilmiş – paired samples t test" uygulanmıştır. Bu amaçla her bir alışveriş merkezinin, her bölgesinde yer alan aynı konut büyüklüklerine ait satış/kira değerlerinin önceki ve sonraki değerleri karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; elde edilen veriler tüm bölgeler için kendi örneklem kümelerini temsil etmektedir (bkz. Ek 1). Her bölge için satış/kira sonraki değerleri önceki değerlerine göre önemli düzeyde yüksek bulunmuştur ($P < 0,05$). Buna göre AVM varlığı satış/kira değerlerini önemli ölçüde arttırmaktadır.

Ayrıca, analiz çalışmalarından önce verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Bu amaçla, verilere ait grafiklerin basıklık ve çarpıklıkları incelenmiş, % 5 anlamlılık düzeyinde, Skewness ve Kurtosis değerlerinin $\pm 2,58$ aralığında olması beklenmiştir. Değerlerin basıklıktaki (Kurtosis) sapmaları ihmal edilerek, çarpıklıktaki (Skewness) sapmalar dikkate alınmış ve normal dağılıma uygun veriler ile analiz yapılmıştır.

İkinci aşamada; çalışma modeline göre kurulan regresyon denklemleri ile AVM'leri çevresindeki konut satış ve kira değerlerindeki artışa yönelik kurulan modeller test edilmiştir. Bu çerçevede, AVM tipi ve konut büyüklüğü değişkenlerinin, konutların kira ve satış artış oranlarını etkilediği hipotezleri ortaya koyulmuştur. Çalışma modeli çerçevesinde kurulan tüm hipotezler ve elde edilen sonuçlar Ek 2'de özetlenmiştir.

Yapılan regresyon analizleri sonucunda, bölgesel AVM'leri sınıfına giren Tepe Nautilus ve Profilo çevrelerinde yer alan konut satış artış değerlerinin, semt AVM'leri olan Akmerkez ve Kozyatağı Carrefour çevresinden daha fazla artış gösterdiği görülmüştür. Konut satış oranlarındaki artış, konut büyüklüğünden bağımsız olarak (ihmal edilir boyutta doğru orantı mevcuttur), AVM'nin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak artış göstermiştir.

Bunun yanı sıra analiz sonuçlarına göre; kira artış oranı, konut büyüklüğü ile ters orantılı ve semt AVM'lerinde bölgesel AVM'lerden daha fazla artış göstermektedir. Buna göre; semt AVM'leri sınıfına giren Akmerkez ve Carrefour çevrelerinde yer alan konut kira artış değerlerinin bölgesel AVM olan Tepe-Nautilus ve Profilo çevresinden daha fazla artış göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda, kiracıların mal sahiplerine göre daha düşük gelir düzeylerine sahip oldukları ve araba sahipliği oranlarının daha düşük olduğu varsayımından yola çıkarak, kiralardaki artış oranındaki fazlalığın; daha dar bir alanda etkili semt alışveriş merkezlerine yakın olmak isteyen, araç sahibi olmayan ve daha küçük konutları tercih eden kiracılar tarafından ortaya çıktığı iddia edilebilir. Bu sonucun aksine, konut satış oranlarındaki artışın, alışveriş merkezi büyüklüğü ve konut büyüklüğü ile pozitif yönde ilişkili olması; daha geniş bir alanda etkili olan bölgesel alışveriş merkezlerinden faydalanmak isteyen, daha üst gelir düzeyinde ve araç sahibi oldukları iddia edilen, konut kullanıcılarının talepleri doğrultusunda çıkması beklenmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Gayrimenkul değerlerindeki değişimin, planlama sürecinin bir sonucu olduğu gerçeğinde yola çıkarak, günümüzün değişen kent merkezleri kapsamında karşımıza çıkan alışveriş merkezleri ve çevrelerinde yarattıkları etkilerin, bu süreçte dikkate alınması gerektiği görülmektedir. Çalışmanın sonuçları, bir bölgede alışveriş merkezinin inşası sonrasında konutların satış ve kira değerlerinde bir artış meydana geldiğini göstermektedir. Konut değer artışı bazı bölgelerde satış değerinde, bazı bölgelerde ise kira değerinde daha fazla olmaktadır. Bu farklılık, bölgelerin sahip olduğu özelliklerin yanı sıra alışveriş merkezlerinin varlığının getirdiği dışsal faydalardan da kaynaklanabilmektedir. Bu durum ticari yatırım kararlarının alınmasında planlama kararlarının önemini işaret etmektedir.

Örneğin, bölgesel alışveriş merkezleri çevresinde konut satış oranları artarken, semt alışveriş merkezlerinin çevresinde yer alan konut kira oranlarını artması, semt alışveriş merkezleri çevresinde kiralık konut talebinin daha fazla olduğunu ve bu durumun hızlı bir kiralama sirkülasyonuna sebep olacağını göstermektedir. Bu durum ise, çevrede dönüşümü işaret eden dinamik bir yapıyı tarif etmektedir. Söz konusu herhangi bir alanda, bu tür bir etki yaratılmak ya da engellenmek istendiğinde, elde edilen bu sonuçların değerlendirilmesi, daha geniş vizyonlu projelerin üretilmesine sebep olacaktır. Bu bulgu, planlama kararlarında semt ve bölgesel alışveriş merkezlerinin yer seçimi konusunda, yaratılacak olumlu ve olumsuz dışsal faydaların dikkate alınması gerektiğini desteklemektedir. Sonuç olarak, geliştirilecek bu ve bu tür diğer çalışmalara önem verilmesi, planlama sürecine faydalı olacak, gelişme politikaları ve stratejileri kapsamındaki bir takım altlıkların oluşturulmasını sağlayacaktır.

Teşekkür

Bu bildirin önemli bir kısmı, İ.T.Ü. 2004-2005 Bahar döneminde Öğr. Gör. Dr. Cemil Ceylan tarafından yürütülen, 'Model Oluşturma ve Veri Analizi' dersinde oluşturulmuştur. Çalışmanın ders kapsamında hazırlanan kısmıyla ilgili olarak, veri toplanmasında yardımcı olan Araş.Gör.Kerem Arslanlı'ya katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

REFERANSLAR

ALONSO, W., 1964. *Location and Land Use: Toward a General Theory of Land Rent*, Harvard University Press, MA.

CAN, A., 1992. Specification and Estimation of Hedonic Housing Price Models, *Regional Science and Urban Economics*, 22, 453-477.

CARMONA, M., DE MAGALHÃES, C., EDWARD, M., 2002. *Journal of Urban Design*, 7, 145-169.

DES ROSIER, F., LAGAN, A., THERIAULT, M., BEAUDOIN, M., 1996. Shopping Centres and House Values: An Empirical Investigation, *Journal of Property Valuation and Investment*, 14, 41-62.

- DIAMOND, D., 1980. Income and Residential Location Muth Revised, *Urban Studies*, 17, 1-12.
- DIPASQUALE, D., WHEATON, W.C., 1996. *Urban Economics and Real Estate Markets*, Prentice-Hall, Inc., U.S.A.
- DÖKMECİ, V., 2003. External Factors, Housing Values, and Rents: Evidence from Survey Data, *Journal of Housing Research*, 14, 83-99
- DUBIN, R. A., 1998. Predicting House Prices Using Multiple Listing Data, *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 17, 35-60.
- DUNNE, P., LUSCH, R., GABLE, M. GEBHARDT, R., 1992. *Retailing*, South-Western Publishing Co., Cincinnati.
- FRIEDMAN, E.J., 1978. Appraisal Theory and Practice in the Computerized Age, *Encyclopedia of Real Estate Appraising*, Third Edition, Prentice-Hall, Inc., USA.
- GALSTER, G., TATIAN, P., PETTIT, K., 2004. Supportive Housing and Neighborhood Property Value Externalities, *Land Economics*, 80, 33-54.
- GUJARATI, D.N. 1999. *Temel Ekonometri*, Literatür Kitabevi, İstanbul.
- HUH, S., KWAK, S., 1997. The Choice of Functional Form and Variables in the Hedonic Price Model in Seoul, *Urban Studies*, 34, 989-998.
- KAUKO, T., 2003. Residential Property Value and Locational Externalities, *Journal of Property Investment and Finance*, 21, 250-270.
- KELLY, E., 1956. *Shopping Centers*, The Eno Foundation For Highway Traffic Control, Connecticut.
- Mc DONALD, J.F., 1985. Expectations and Urban Housing Prices, *Urban Studies*, 22, 543-549.
- MEESE, R., WALLACE, N., 2003. House Price Dynamics and Market Fundamentals: The Parisian Housing Market, *Urban Studies*, 40, 1027-1045.
- ORFORD, S., 2000. Modeling Spatial Structures in Local Housing Market Dynamics A Multilevel Perspective, *Urban Studies*, 37, 1643-1671.
- PALMQUIST, R.B., ROKA, F.M., VUKINA, T., 1997. Hog Operations, Environmental Effects and Residential Property Values, *Land Economics*, 73, 114-124.
- SIRPAL, R., 1994. Empirical Modeling of the Relative Impacts of Various Sizes of Shopping Centers on the Values Surrounding Residential Properties, *Journal of Real Estate Research*, 9, 487-504.
- SONG, Y. KNAAP, G.J., 2004. Measuring the Effects of Mixed Land Uses on Housing Values, *Regional Science and Urban Economics*, 34, 663-680.
- STRANGE, W., 1992. Overlapping Neighborhoods and Housing Externalities, *Journal of Urban Economics*, 32, 17-39.

EK 1. Eşleştirilmiş –paired samples t test- sonuçları.

AVM	Bölge	Konut Büyüklüğü	Eşleştirilmiş Veriler	Sonuç
Akmerkez	Etiler	<125 m ²	satış_1991/satış_1995 kira_1991/kira_1995	(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
	Levent	<125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
Carrefour	Sahrayı Cedid	<125 m ²	satış_1994/satış_1998 kira_1994/kira_1998	(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
	Kozyatağı	<125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
Nautilus	Acıbadem	<125 m ²	satış_2000/satış_2004 kira_2000/kira_2004	(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
	Koşuyolu	<125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
Profilo	Mecidiyeköy	<125 m ²	satış_1996/satış_2000 kira_1996/kira_2000	(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
	Gayrettepe	<125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)
		>125 m ²		(sd= 34; P=0<0,05)

EK 2. Çalışmada kullanılan hipotezler ve analiz sonuçları.

No	Hipotez	Sonuç
Hipotez 1	AVM tipi ve konut büyüklüğü değişkenleri konutların satış artış oranını etkilemektedir.	Geçerli
Hipotez 2	AVM tipi ve konut büyüklüğü değişkenleri konutların kira artış oranını etkilemektedir.	Geçerli

17 AĞUSTOS 1999 DEPREMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA KONUT - EMLAK PİYASASININ DEĞİŞİMİ

Funda YİRMİBEŞOĞLU*

Abstract

Due to migration and rapidly increasing urban population settlement in urban land, lacking any planning or infrastructure, in addition to the destruction of the 17th August 1999 earthquake, it is necessary to examine uncertainty of housing demand and supply in Istanbul. After the 17th August earthquake, Istanbul has been adversely affected economically and socially. Significant differentiation in urban housing demand and supply has been observed. In this research, this differentiation will be scrutinized for the 1995-2005 period before the earthquake, and the period after the earthquake until present. The distribution of real estate companies will be examined with the help of GIS and the changes in the real estate market. The purpose of the research is to analyse; Housing production in the housing market in Istanbul; Differentiation of housing demand and supply; Distribution of real estate companies; Differentiation of land value in neighbourhoods before and after the earthquake. The study provides an insight into the housing and real estate market in Istanbul, results and proposals of which will be presented.

Özet

Türkiye’de hızlı nüfus artışı ve göç ile kentsel nüfusun plansız, altyapısız kentsel araziler üzerine yerleşmesi, buna ek olarak 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında konut piyasasında ortaya çıkan konut arzı ve sunumundaki belirsizliklerin ivedilikle ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır. 1999 Depremi halk tarafından sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel ve yapılaşmış çevreyle ilgili olayların irdelendiği bir dönüm noktası olmuştur. Depremden ekonomik ve sosyal olarak olumsuz etkilenen İstanbul’da kentsel konut talebi ve arzı açısından önemli bir farklılaşma gözlenmektedir. 1995 ve 2005 yılları arasında, emlak şirketlerinin konut piyasasındaki rolü ve etkilerinin incelendiği bu araştırmada amaç, deprem öncesi ve sonrası konut piyasası ve emlak piyasasının farklılaşmasını irdelemektir. Bu doğrultuda, emlak şirketlerinin dağılımı GIS ortamında incelenmiş ve emlak piyasasındaki değişimler sorgulanmıştır. Araştırma amacına yönelik olarak; İstanbul’da konut piyasasında konut üretimi, talep ve arz farklılaşmaları, İstanbul’un ilçelerinde hanehalklarının sosyo-ekonomik ve demografik yapıları, ilçelerin

* İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

fiziksel özellikleri, Emlak komisyoncularının dağılımı, İlçelere göre arazi değeri farklılaşmaları araştırılmış, konut piyasasına katkı sağlayacak sonuç ve öneriler sunulmuştur.

GİRİŞ

21. yüzyıl uluslararası ve ulusal boyutta kentli bağlılığı, hakçılık, sürdürülebilirlik, yapabilir kılma, çok aktörlü yönetim, küreselleşme vb. kavramlar ile yerleşme sistemlerinin yeni bir yerleşme yönetimi ahlakı ile ele alınması gereken bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde, konut alanında da çok boyutlu bir değişim, dönüşüm süreci ve yeni oluşumlar gözlenmektedir. Can ve mal kaybına yol açan afetler, şehir eski merkezlerindeki köhneme ve dönüşümler sonucu ortaya çıkan konut gereksinimi ile birlikte hızlı nüfus artışına maruz kalan büyük kentlerimizde konut talebinin önemli bir bölümünün yasadışı sunum biçimleri -gecekondu ya da kaçak yapılaşma- ile karşılanması durumu, kentsel kalite problemini ve kentsel nüfusun kentsel hizmetlerden faydalanamaması sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren, kırsal alanlarda yaşayanlar şehirlere daha iyi yaşam şartlarına erişmek ve iş bulmak amacıyla göç etmeye başlamış, dolayısıyla kentsel nüfusun hızla artmasına neden olmuştur. 1960'larda bu hızlı kentleşme sonrasında, kentlerimizin düzeni, organizasyonu bozulmuş, plansız eklenen bölgeler ile şehirlerimiz sağlıklı bir hale gelmiş, kentleşme sorunu ve konut açığı gündeme gelmiştir. 1999 yılında meydana gelen deprem ile 2000'lerde konut sorunu ve niteliği önemli boyutlara ulaşmış ve günümüze gelinmiştir.

Kent planlama anlayışı olarak, plan yapmanın 1930'lu yıllardan beri gelerek yerleşen biçimi, İller Bankası aracılığıyla bulunmuş bir plancı müteahhidin o kentten uzakta, İstanbul'da yada Ankara'da plan yapması ve belediyesine teslim etmesi ve planın uygulanmasının kadere terk edilmesidir. Ayrıca, bu yöntemle hazırlanmakta olan planların, (1996 Habitat II konferansı kapsamında hazırlanan Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı'nda belirtildiği gibi) uygulamada etkisiz kalması sorunu da mevcuttur. Bu da temelde iki süreç;

- Mevzii Planlar Yoluyla Planların Aşılması ve Meşrulaştırılması,
- Kaçak Yapılaşma ve İmar Affı ile Bu Alanların Meşrulaştırılması,

ile kısa bir süre sonra planların anlamsız kılınması sayesinde olmuştur.

Türkiye'de büyük kentlerde özellikle İstanbul'da, Planlamanın böyle etkisiz kaldığı bir ortamda, Konut Piyasasına yönelik olarak mevcut konut talebini karşılamayı amaçlayan konut üretiminde, büyük eksiklik ve boşlukların olması da doğaldır. Çünkü yukarıda açıklanan iki süreç, toplumun bilinç seviyesi ile orantılı olarak hanehalklarını, kendi barınma gereksinimlerini ve hatta barınma amacı dışında konuttan kar sağlama isteklerini, kendi yöntemleri ile karşılamaya adeta teşvik etmektedir. Dolayısıyla planlama ile konut piyasası arasındaki ilişki daha en başından yanlış temeller üzerinde inşa edilmektedir (Yirmibeşoğlu, Özükren, 2002).

Bu olumsuz ortamda, 1999 yılında meydana gelen deprem, konut piyasasını çok büyük ölçüde etkileyen diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 17 Ağustos 1999 Depremi halk tarafından sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel ve yapılaşmış çevreyle ilgili olayların irdelendiği bir dönüm noktası olmuştur. Hızlı nüfus artışı ve göç ile sosyal sıkıntıları yoğun olarak yaşayan İstanbul'da özellikle konut piyasasında, gerek konut üretimi, ve sunumu, gerekse mevcut konut potansiyelinin değerlendirilmesinde jeolojik durum ve bina yapım sistemleri en önemli faktörler haline gelmiştir.

Konut piyasasında yeni politik ve yasal düzenlemeler ve sonuçları, deprem korkusu ile hanehalkı tercihleri kısa sürede kentsel mekana yansımıştır. Kısacası deprem ile kentin

gelişim dinamiği değişmiştir. Emlak şirketlerinin bu değişimdeki rolünün ve konut piyasasındaki etkilerinin irdelendiği bu araştırmada amaç, deprem öncesi ve sonrası konut piyasası ve emlak piyasasının farklılaşmasını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, Hanehalklarının sosyo-ekonomik yapıları, konut piyasasında konut üretimi, talep ve arz farklılaşmaları, emlak komisyoncularının dağılımı araştırılacaktır.

KONUT PİYASASINDA TALEP VE ARZ

Konut Talebi

Türkiye'de konut talebi ve bu talebin canlı tutulmasındaki etmenler olarak nüfus artışını, köyden kente göçü, çekirdek aileye dönüşümün hızlı olmasını ve insanların daha iyi nitelikte konut edinme taleplerini saymak mümkündür (Konut Sorunu,1988). 2000 nüfus sayımına göre Türkiye %02 ile yüksek bir nüfus artış hızına sahiptir. Planlı kalkınma dönemlerine bakıldığında Türkiye genelinde 1960'lı yıllardan günümüze kadar konut ihtiyacı artmakta, 8. Beş yıllık kalkınma döneminde en yüksek seviyeye ulaşmaktadır (2 714 000). İskan ruhsatı alan konut sayılarının konut ihtiyacına oranına bakıldığında 1995 yılı sonrasında pay %51.1 seviyesinde, konut açığı 1240000' dir (Tablo 1).

Tablo 1. Planlı Dönemler İtibarıyla Tahmin Edilen Konut İhtiyacı ve Konut Açığı

Kalkınma Planları Dönemleri	Konut İhtiyacı*(A)	İskan Ruhsatı alan Konut** (B)	% Pay (B/A)	Açık (A-B)
1. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967	1 112 052	138 212	12.4	973 840
2. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972	1 200 000	360 761	30.1	839 239
3. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977	1 663 000	499 312	30.0	1 163 687
4. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983	2 080 065	607 721	29.2	1 472 344
5. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989	1 219 000	943 830	77.4	275 170
6. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994	1 300 000	1 170 000	0,90	130 000
7. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1995-2000	2 540 000	1 300 000	51.1	1 240 000
8. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005	2 714 000***	---	---	---

Kaynak: 6., 7., 8. Beş Yıllık Kalkınma Planları

Ortalama hanehalkı büyüklüğünün sayım yıllarına göre giderek azaldığı ve Türkiye genelinde 5.05 (1990 yılında) olduğu ve yaklaşık bir hesapla 11119000 konuta ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yukarıda tablo 1'de belirtilen İskan ruhsatı alan konutlarla bu rakam arasında yıllara göre çok ciddi bir açık vardır (Tablo 2).

* Kırsal ve Kentsel yöreler için tahmin edilen konut ihtiyacı toplamı

** İskan ruhsatı alan konut sayısı toplamına 1963 yılına ilişkin rakam temin edilemediğinden dahil edilmemiştir.

*** Afetten kaynaklanan toplam kentsel konut ihtiyacı 3 075 000

Tablo 2. Türkiye'de Nüfus Sayımlarına Göre Hanehalkı Sayısı-Hanehalkı Büyüklüğü

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Toplam Hanehalkı Sayısı	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü Toplam Nüfusa Göre
1960	27 754 820	4 885 325	5.68
1970	35 605 176	6 261 949	5.69
1980	44 736 957	8 522 499	5.25
1990	56 473 035	11 188 636	5.05
1997	62 810 111	13 042 414	---

Kaynak: DIE 1990-1997 Genel Nüfus Sayımı

İstanbul'da ise ortalama hanehalkı büyüklüğü 4,02 ye düşmüştür (1997 yılında) ve yine yaklaşık bir hesapla 2172807 konuta ihtiyaç olduğu görülmektedir (Tablo 3). Ancak İstanbul metropoliten alanı içinde kullanılmayan konut potansiyeli de mevcuttur. 1990'lı yıllarda yapılan araştırmalarda Beyoğlu ve Eminönü'nde toplam binaların %5'inin, Şişli'de %4'ünün, Üsküdar'da %3'ünün, Beşiktaş'ta %1'inin, Kadıköy'de %06'sının, Bakırköy'de %05'inin boş olduğu tespit edilmiştir (Giritlioğlu vd.,1993; 1995). Bu oranlar tüm İstanbul ölçeğinde düşünüldüğünde kullanılmayan yapı potansiyelinin büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 3. İstanbul'da Nüfus, Hanehalkı sayısı ve Ortalama Hanehalkı Büyüklükleri (1980-1997)

Sayım Yılları	Toplam Nüfus	Toplam Birim Hanehalkı Sayısı	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü
1980	4.741.890	1.063.886	4.27
1985	5.842.985	1.293.507	4.25
1990	7.309.190	1.664.821	4.14
1997	9.198.809	2.172.807	4.02

Tüm İstanbul için 1990 verilerine göre ev sahipliğine baktığımızda ev sahibi olmayanların %36.6 olduğu, ev sahibi olanların ise %63.4 oranında olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. İstanbul' da Konuta Sahiplik Oranı (1990)

1990 Yılı	En Az İki Konuta Sahip Olanlar %	Bir Konuta Sahip Olanlar %	Hiç Konutu Olmayanlar %	Bilinmeyen %
İl Sınırları	12.5	50.8	36.6	0.1
BüyükŞehir Bel.	12.3	50.0	37.6	0.1

Kaynak: DIE, 1990 Genel Nüfus Sayımı

İstanbul'da 1999 depremi sonrası 2 milyon 400 bin konut, 700 bin bina bulunduğu bunların % 50'sinin kaçak ve denetimsiz yapılar olduğu, günümüzde 1milyon 245 bin bina olduğu belirtilmektedir (İBB, İmar Müdürlüğü, 2005).

Konut Arzı

Türkiye gibi hızla kentleşen ülkelerin karşılaştığı en önemli sorun kırdan koparak kente gelen, kentli yaşamın gerektirdiği hünere sahip olmayan büyük kitlelere yeterli konut sağlamaktır (Habitat II-Ulusal Rapor, 1996), bu da piyasa tarafından çeşitli konut sunum biçimleri ile karşılanmaktadır. Genelde piyasadaki konut sunumunu etkileyen faktörler olarak konut üretimini, yenilenme, yıkım, yangın ve afetlerden dolayı konut kaybını, ve barınma dışı amaçlar ile kullanılan konutları saymamız mümkündür (ISO, 1983).Ülkemizde konut sorununun çözülmesini karmaşıklaştıran en önemli unsur,

toplumun yaygın ve etkin bir güvenlik sisteminden yoksun olması nedeniyle, konutun bir barınma aracı olma ötesinde, bir yatırım amacı olma özelliğine sahip olmasıdır. Dolayısıyla, konuta yönelik talebin ardında hanehalklarının kendi barınma gereksinimlerinin karşılanması yanında ve ötesinde, yatırım yapma amacı yer almaktadır (Özüekren, 1996). Sonuç olarak bu amaç hanehalklarını güncel ve gelecekteki gereksinimlerini aşan sayıda konut talebine götürebilmekte, aşırı üretime yol açabildiği gibi, yatırım gücünün büyük ölçüde konutta toplanmasına, spekülâtif davranışların yükselmesine, hanehalklarının kentsel varlık sahipliğine göre daha güçlü ayrışmalarına neden olabilmektedir. Bu ortamda konut gereksiniminin karşılanması zorlaşmakta, konut sunum biçimleri kutuplaşarak az sayıda kalıplaşmış süreçlere indirgenmekte, eşitsizlikler artmakta, gerekli denetim araçları kısıtlanmaktadır (Habitat II - Ulusal Rapor, 1996).

Türkiye’de konut talebinin karşılanmasında çok çeşitli yollar izlenememekte, toplumda gelişmiş olan az sayıdaki sunum biçimi ile konut arzı sağlanmaya çalışılmaktadır. Şöyle ki; İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de sadece bireysel konut sunum biçimleri vardır ve konut sahibi olmak isteyenlerin bir arsa alıp bu arsanın imar haklarını kullanarak, ilgili teknik elemana hazırlatılan projenin uygulanması için belediyesinden izin alarak, taşeronlar, yada küçük yapımcılar eliyle konut yaptırılması süreci izlenmektedir. Bu süreç, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla artan talebin karşılanmasında yeterli olamamıştır. Yeterli imarlı arsa arz edemeyen sistemde kentsel arsa fiyatlarının hızla artması ve göç olgusu diğer olumsuz etkenler olarak ortaya çıkmıştır. Bu tıkanıklık iki konut sunum biçimini gündeme getirmiştir (Habitat II, Ulusal Rapor, 1996):

- Zaman içinde oluşan Gecekondu ve
- Yapsatçılık.

Hızlı kentleşme, kentsel arazinin pahalılaşması, tek parsel üzerinde tek mal sahibinin konut yapması kuralıyla bir araya gelince orta sınıfın konut sahibi olmasını olanaksız kılan krizin aşılması, apartmanlaşma ve kat mülkiyeti ile her katın ayrı ayrı sahip olunmasına olanak veren yasal düzenleme ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla konut kooperatifleri de konut piyasasında konut sunum biçimi olarak yerini almıştır.

Konut piyasasında başarılı olarak niteleyebileceğimiz durum, 2. Dünya Savaşı sonrasında var olan ve gelişen konut sunum biçimlerinin aşılması, 1980’li yıllarda çok kanallı bir toplu konut uygulamasına geçilebilmiş olunmasıdır. Bu geçişin gerçekleşmesi için yaratılmış olan olumlu koşullar şunlardır:

- Türkiye’de Yapım Teknolojilerinin gelişmiş olması,
- Konut Finansmanı için Toplu Konut Fonu’nun oluşturulması,
- Yerel Yönetimler veya Arsa Ofisi kanalıyla büyük alanların konuta tahsis edilmesidir.

Konut sorunun çözümü açısından önemli yeri olan geçişin gerçekleştirilmesi dört kanalla sağlanmıştır:

- Kooperatifler,
- Toplu Konut İdaresinin yaptırdığı üretim,
- Yerel Yönetimlerin Toplu Konut İdaresi desteği ile gerçekleştirdiği Toplu Konut Alanları,
- Özel Girişimcilerin ve Türkiye Emlak Bankasının girişimleri.

Ülkemiz kentlerinde nüfus artışının yarattığı gereksinimlerin karşılanmasının yanısıra, bu nüfusun spekülâtif amaçlı davranışları sonrasında gelişen mevcut konut arzı (sunum) biçimleriyle, nicel bakımdan yeterli sayıda konut üretilmesine karşılık, bu üretim konut ve

çevre kalitesinin yeterli nitelikte olduğu anlamına gelmemelidir. Dolayısıyla uygulanan konut politikalarının mülk konut sağlamaya dönük olması orta ve düşük gelir gruplarının ödeme kapasitelerine uyan kiralık konut arzını özendirmemesi, düşük gelir gruplarının durumlarını güçleştiren önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkar.

Araştırmada konut piyasasında talep ve arz konusunda verilen bu bilgiler kapsamında önemli bir dönüm noktası sayılan 1999 yılı depremi öncesi ve sonrasında konut piyasasındaki ve bu piyasada önemli etkiye sahip emlak şirketleri irdelenmektedir.

KONUT VE EMLAK PİYASASINDAKİ FARKLILAŞMALAR

1999 yılı depremi ile konut piyasasında belirsizlik ve durgunluk dönemine girilmiştir. Bu döneme kadar yapılar üzerindeki yasal denetimsizlik, deprem şartlarına uygun yapılaşmama eğilimi, mevcut konutların güvenliği sorununu ortaya çıkartmıştır. Deprem sonrası getirilen yasal düzenleme ile jeolojik durum etüdü, yapılaşmada deprem güvenliği, bina yapım sistemlerindeki kontrol ön plana çıkmış ve yeni inşa edilecek yapılara önemli denetimler getirilmiştir. Bu dönemde konut piyasasında, durgun bir durum gözlenmiştir. Daha sonra 2000 ve 2001 ekonomik krizleri konut ve emlak piyasasını etkilemiş, bu durgunluk devam etmiştir. Aynı yıllarda satılık ve kiralık konut fiyatlarında ve talepte azalma görülmektedir.

2003 yılı sonunda konut piyasası hareketlenmeye başlamıştır. Kentiçi konut fiyatları 1998'deki seviyeye çıkmış, mortgage sisteminin yerleştirilmesi yolunda yasal düzenlemeler gündeme gelmiştir. 2004 yılı ortalarında ise piyasadaki bu olumlu yapı gayrimenkul fiyatlarını ikiye katlamıştır (Yirmibeşoğlu, 2005).

İstanbul'un büyüme ve gelişme sürecine bakıldığında şu olguların önemli etki yaptığı görülmektedir (Yirmibeşoğlu, Özüekren, 2002) (Kalkan ve diğ., 2004).

- 1) Boğaz geçişleri ve buna bağlı çevre yolları sistemi,
- 2) Kaçak yapılaşma ve islah imar planları,
- 3) İstanbul Mücavir Alanı içinde ve dışında belde belediyelerinin oluşumu,
- 4) 1999 Marmara Depremi sonrası çepçepere yayılma eğilimidir.

Yukarıda bahsedilen bu gelişmelerle ilişkili olarak 1995- 2005 yılları arasında konut piyasası ile gelişmelerden etkilenen emlak şirketlerinin İstanbul metropoliten alanında ilçe bazındaki dağılımları, 1998 ve 2002 yılları esas alınarak araştırılmıştır. İlçelerin nüfusları, nüfus artış hızları, alanları, yoğunlukları, hanehalkı sayıları, gibi demografik verileri, arazi kullanımı, konut türü, yaşam kalitesi, merkezden uzaklık gibi fiziksel özellikleri ile ilçe oluş tarihleri ve arazi değerleri gibi özellikleri irdelenmiş emlak şirketlerinin konumları ile bu özellikler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

İSTANBUL'DA İLÇELERİN FİZİKSEL VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

İstanbul'da 32 ilçede, 1995-2005 yılları arasında emlak şirketlerinin mekansal dağılımı ve farklılığı araştırılmış, ilçelerin fiziksel ve demografik karakteristikleri ile bu dağılım arasındaki ilişki irdelenmiştir. Tüm verilerin nereden elde edildiği ve nasıl sınıflandırıldığı ve ortalama değerleri aşağıda (Tablo 5) yer almaktadır.

- İstanbul Ticaret Odasından 1994, 1998, 2002 tarihlerinde alınan Emlak Şirketleri Listesine göre Emlak şirketlerinin ilçelere göre ortalaması alınmış ve ilçelerdeki dağılımları, "1=Çok az"; "2=Az"; "3=Orta"; "4=Yüksek"; "5=Çok Yüksek" olarak gruplandırılmıştır..

- Arazi Değerleri, İstanbul Milli Emlak Müdürlüğü'nden alınan Arsa ve Arazi Değerleri m² birim Emlak değerleri listesine, (1994, 1998, 2002), göre gruplandırılmıştır: "1=Çok az"; "2=Az"; "3=Orta"; "4=Yüksek"; "5=Çok Yüksek".
- İlçeler ilçe oluş tarihlerine göre Devlet İstatistik Enstitüsü Nüfus sayımlarına göre 3 grup altında sınıflandırılmıştır (DİE, 1980-1985-1990-1997-2002): eski ilçeler (1987'den önce); yeni ilçeler (1987'den sonra); and en yeni ilçeler (1992'den sonra).
- İlçelerin merkeze uzaklıklarına göre sınıflandırılması Otoyollar Genel Müdürlüğü (KGM, 2005) verilerine göre 4 grupta gerçekleştirilmiştir:10-20-30-40 Km ve üstü.
- İstanbul'da ilçelere göre Nüfus, Nüfus Yoğunluğu, Nüfus Artış Hızı, İlçenin Alanı, Hanehalkı Büyüklüğü verileri, Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000 nüfus sayımından alınmış ve 4 grupta sınıflandırılmıştır: "1=Çok az", "2=Az", "3=Yüksek", "4=Çok Yüksek"

İSTANBUL'DA İLÇELERE GÖRE ARAZI KULLANIMI

İstanbul'da, ilçelere göre Arazi kullanımı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (1995), İstanbul İmar Planından alınan verilere göre 3 grupta sınıflandırılmıştır: "konut", "konut+ticaret", "konut+sanayi" (Harita 1).

İstanbul'da İlçelere göre Yasal ve Yasal olmayan konut dağılımı

İlçelerde Konut karakteristiği İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2000) verileri esas alınarak, ilçelerde ortalama % 21 gecekondulu olması durumuna göre gruplandırılmış ve bu grupta yer alan ilçeler "Yasal konut+Gecekondulu" olarak sınıflandırılmıştır. Bu ortalamanın altında olan ilçeler "Yasal Konut", "Çoğu Yasal Konut" olarak iki grupta toplanmaktadır. Ortalamadan yüksek olan ilçeler ise "Çoğu Gecekondulu" ve "Gecekondulu" olmak üzere sınıflandırılmıştır (Harita 2).

Emlak Şirketlerinin Dağılımı

Emlak şirketlerinin en çok olduğu ilçeler İstanbul'un eski ilçeleridir (Harita 3, 4);

- Kadıköy, Beşiktaş, Bakırköy, Şişli (Alt Merkez);
- Beyoğlu (Merkez);
- Büyükçekmece (Banliyö); Fatih (eski ilçe); Kartal, Ümraniye (yeni ilçe),
- Üsküdar (alt merkez)

En az olduğu yerler;

- Şile, Tuzla, Adalar, Çatalca (banliyö),
- Esenler, Bağcılar (yeni ilçe); Eyüp (eski ilçe); Kağıthane ve Sultanbeyli (gecekondulu)

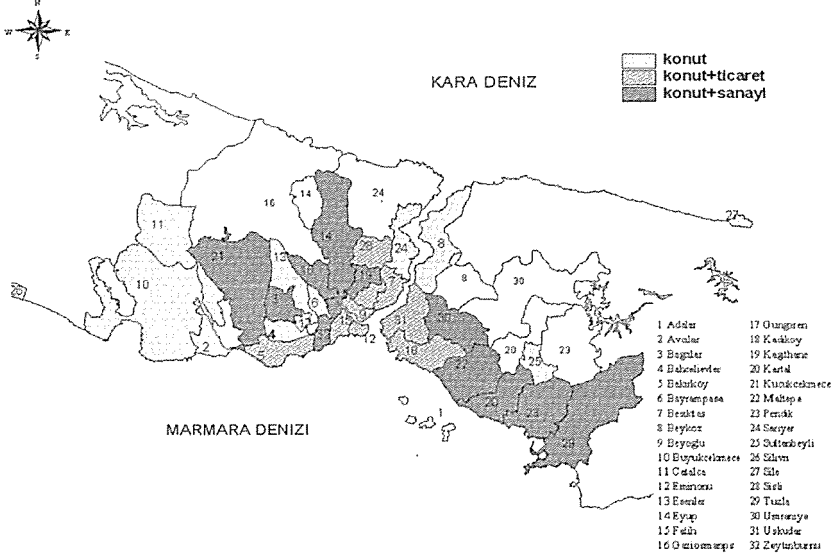
Emlak şirketlerinin sayısındaki artışın en yüksek olduğu ilçeler; Deprem öncesi 1994-98 yılları arasında Beykoz, Büyükçekmece, Çatalca, Silivri, Tuzla (%200-500) gibi İstanbul'un banliyö ilçeleridir. Bağcılar, Küçükçekmece, Ümraniye daha sonra en çok emlak şirketi artışının olduğu yerlerdir (Şekil 1). Avcılar, Bahçelievler, Esenler, Gaziosmanpaşa, Pendik, Sarıyer, Zeytinburnu merkez ve alt merkezlerin dışındaki ilçelerde 100-200 artış görülen ilçelerdir. 1998 - 2002 döneminde Sultanbeyli, Kağıthane gibi gecekondulu alanlarında %100-300 artış görülmektedir. Bu da gecekonduların emlak piyasasına girdiği ve bu bölgelerde değişimin başladığı şeklinde yorumlanabilir (gecekonduların çok katlı apartmanlara dönmesi ve illegal yapılaşmanın piyasada emlakçılar aracılığı ile satışının gündeme gelmesi). Beykoz, Esenler, %50 - %100 artışın olduğu ilçelerdir. Bu dönemde genel olarak emlak şirketlerinin artışının azaldığı konut piyasasında 1999 depremi ve 2001-2002 ekonomik krizinin etkileri görülmektedir.

Tablo 5. İstanbul'da İlçelere Göre Emlak Şirketleri, Arazi Değerleri ve Demografik Yapı

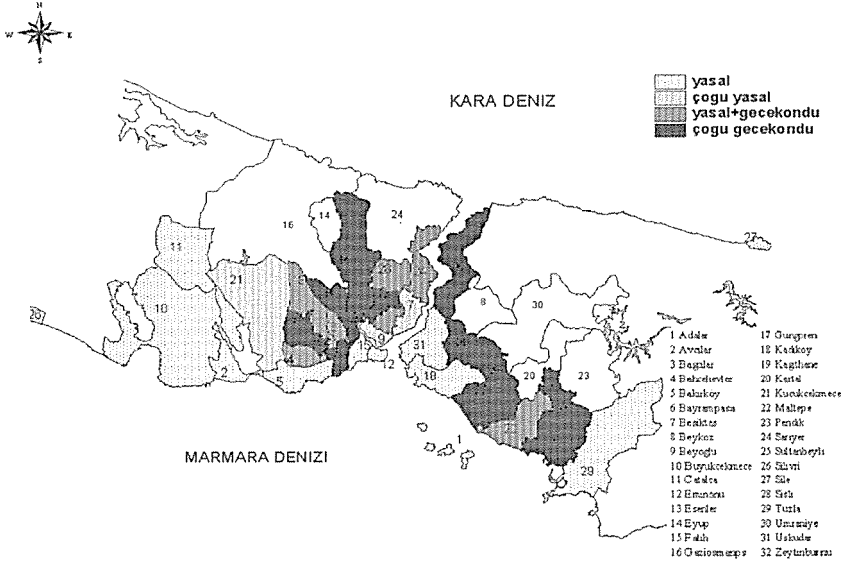
İlçeler	Emlak Şirketleri 1998-2002		Arazi Değerleri YTL. 1998-2002		Nüfus 2000	Nüfus Yoğunluğu Kişi/Km ² 2000	Alan Km ² 2000	Nüfus Artış Hızı 2000
	1998	2002	1998	2002				
Eminönü	Az	Az	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok az	Az	Çok az	Çok az
Beyoğlu	Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek	Yüksek	Az	Çok Yüksek	Çok az	Çok az
Fatih	Yüksek	Orta	Yüksek	Yüksek	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok az	Çok az
Sisli	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Az	Az	Çok az	Az
Besiktas	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek	Yüksek	Az	Az	Çok az	Çok az
Zeytinburnu	Az	Çok az	Orta	Yüksek	Az	Yüksek	Çok az	Yüksek
Uskudar	Yüksek	Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Çok az	Az
Kadıköy	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Orta	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek	Çok az	Çok az
Eyup	Çok az	Çok az	Az	Az	Az	Çok az	Yüksek	Az
Bakırköy	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek	Yüksek	Az	Az	Çok az	Çok az
Gaziosmanpaşa	Az	Çok az	Orta	Orta	Çok Yüksek	Çok az	Yüksek	Çok Yüksek
Sarıyer	Orta	Az	Az	Az	Az	Çok az	Yüksek	Yüksek
Beykoz	Çok az	Az	Çok az	Çok az	Az	Çok az	Yüksek	Az
Kartal	Yüksek	Orta	Az	Orta	Yüksek	Yüksek	Çok az	Yüksek
Adalar *	Çok az	Çok az	Yüksek	Yüksek	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az
Catalca *	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Çok Yüksek	Yüksek
Silivri *	Çok az	Çok az	Orta	Az	Çok az	Çok az	Çok Yüksek	Çok Yüksek
Sile *	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Çok Yüksek	Yüksek
Bayrampasa **	Çok az	Çok az	Orta	Yüksek	Az	Çok Yüksek	Çok az	Az
Kağıthane **	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Yüksek	Yüksek	Çok az	Az
Umranıye **	Orta	Yüksek	Orta	Çok az	Çok Yüksek	Çok az	Az	Çok Yüksek
Pendik **	Çok az	Çok az	Çok az	Az	Yüksek	Çok az	Az	Çok Yüksek
Kucukcekmece**	Az	Az	Orta	Az	Çok Yüksek	Az	Az	Çok Yüksek
Buyukcekmece**	Orta	Yüksek	Çok az	Az	Çok az	Çok az	Yüksek	Yüksek
B.Evler***	Orta	Az	Az	Orta	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok az	Yüksek
Esenler***	Çok az	Çok az	Orta	Az	Yüksek	Az	Çok az	Çok Yüksek
Maltepe***	Az	Orta	Az	Orta	Yüksek	Çok az	Az	Yüksek
Güngören***	Çok az	Çok az	Orta	Az	Az	Çok Yüksek	Çok az	Az
Bağcılar***	Çok az	Çok az	Az	Az	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok az	Çok Yüksek
Sultanbeyli***	Çok az	Çok az	Çok az	Çok az	Az	Az	Çok az	Çok Yüksek
Avcılar***	Az	Az	Çok az	Az	Az	Az	Çok az	Çok Yüksek
Tuzla(***)(*)	Çok az	Çok az	Çok az	Az	Çok az	Çok az	Az	Az
Ortalama	35	39	17154	109489	283925	10861	162	0, 027

(*) Banliyö, (**) 1987 yılında ilçe olanlar, (***) 1992 yılında ilçe olanlar

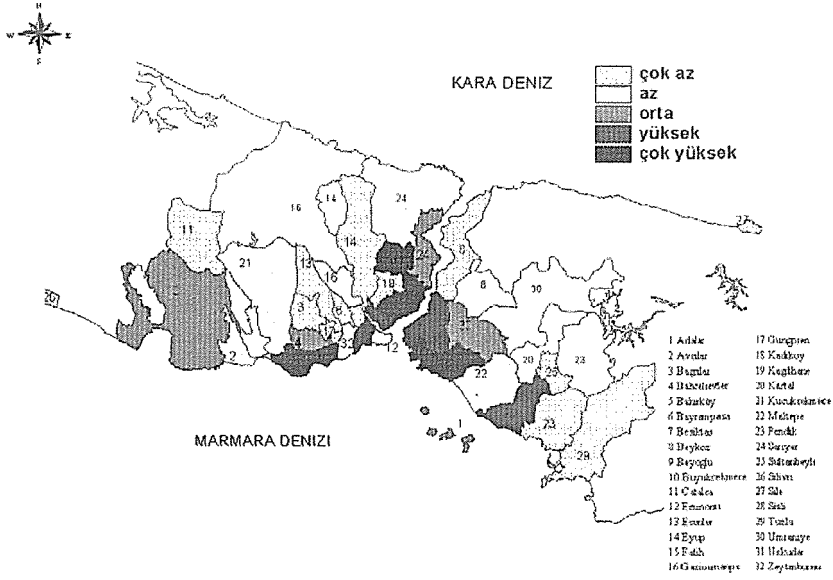
Kaynak: Yirmibesoglu, 2005

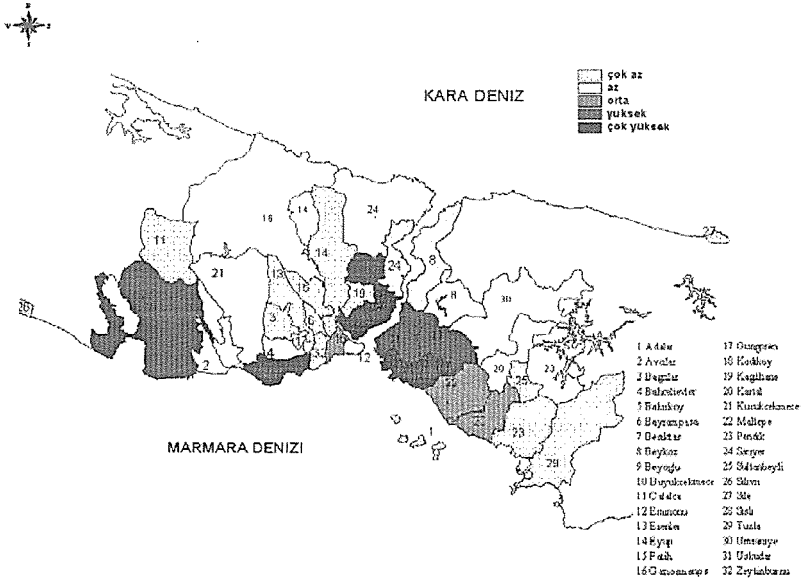
Harita 1. İstanbul'da İlçelere göre Arazi Kullanımı

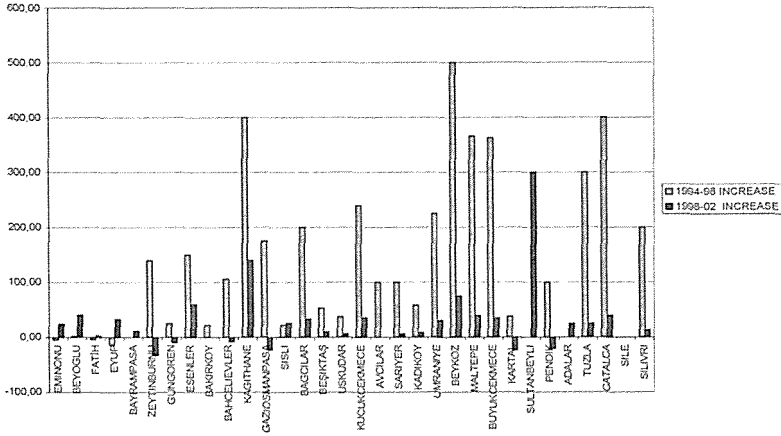
Harita 2. İstanbul'da İlçelere göre Yasal ve Yasal Olmayan Konut Dağılımı

Harita 3. İstanbul'da 1998 Emlak Şirketlerinin İlçelere Göre Dağılımı

Harita 4. İstanbul'da 2002 Emlak Şirketlerinin İlçelere Göre Dağılımı

Şekil 1. İstambul'da İlçelerde Şehir Merkezine Uzaklığa Göre Emlak Şirketlerindeki Artış 1994-1998 ve 1998-2002.

Korelasyon analizinde; Emlak şirketlerinin ilçelerdeki konumlarına bağlı olarak konut piyasasına etkileri ve bu piyasayı yönlendirmedeki rolleri değerlendirildiğinde (Tablo 6):

- İlçelerde merkezden uzaklaştıkça emlak şirketi sayılarının azaldığı ve güçlü bir korelasyon olduğu,
- Eski ilçelerde emlak şirketlerinin fazla olduğu ilçe oluş tarihi yenileştikçe emlak şirketlerinin sayılarının azaldığı ve güçlü bir korelasyon olduğu,
- İlçelerde nüfus arttıkça emlak şirketlerinin sayılarının arttığı, güçlü bir korelasyon olduğu,
- Nüfus artış hızı düştükçe emlak şirketlerinin çoğaldığı,
- Hanehalkı sayısı arttıkça emlak şirketlerinin arttığı ve güçlü bir korelasyon olduğu,
- Alan küçüldükçe emlak şirketlerinin sayılarının arttığı,
- İlçelerin arazi değeri özelliklerine bakıldığında arazi değeri arttıkça emlak şirketlerinin sayısında artış olduğu ve güçlü bir korelasyon olduğu görülmektedir.

Tablo 6. İlçe özellikleri ile Emlak şirketleri arasındaki korelasyon

Değişkenler	Emlak Şirketleri 1998		Emlak Şirketleri 2002	
	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)
Şehir Merkezine Uzaklık	-,478**	,006	-,413**	,019
İlçe Oluş Tarihi	-,542**	,001	-,450**	,010
Arazi Değerleri 1998	,578**	,001	,549**	,001
Arazi Değerleri 2002	,664**	,000	,584**	,000
Nüfus	,427*	,015	,409*	,020
Yoğunluk	,091	,619	,077	,676
Alan(Kişi/Km.²)	-,367*	,039	-,297	,099
Nüfus Artış Hızı	-,448*	,010	-,439*	,012
Hanehalkı Sayısı	,483**	,005	,462**	,008

(*) Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

(**) Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

SONUÇ

Deprem ve ekonomik krizler İstanbul'da 1995-2005 yılları arasında her piyasada olduğu gibi konut ve emlak piyasasına damgasını vuran önemli olaylardır. Her iki piyasa birbiri ile içiçe olarak bu olaylardan etkilenmiş, zaman zaman durgun veya hareketli yıllar geçirilmiştir. İstanbul'da son on yılda konut piyasası ve buna bağlı olarak emlak piyasasındaki değişimleri araştırmak amacıyla yapılan çalışmada, ilçelerin demografik, fiziksel ve ekonomik özellikleri arasında ilişkiler saptanmıştır. Eski ve merkez olma özelliği gösteren ilçelerde emlak şirketlerinin fazla olduğu, ilçelerde nüfus, hanehalkı sayısı arttıkça emlak şirketlerinin sayılarının arttığı, ilçelerde yaşam kalitesi ve arazi değeri arttıkça emlak şirketlerinin sayısında artış görüldüğü, ilçelerin yüz ölçümü küçüldükçe emlak şirketlerinin çoğaldığı, ilçe oluş tarihi yenileştikçe ve merkezden uzaklaştıkça emlak şirketlerinin sayılarının azaldığı görülmektedir.

İstanbul'da İlçe bazında konut ve emlak piyasasının birbiri ile etkileşim içinde gelişmeler geçirdiği göz önüne alınacak olursa, Emlak şirketlerinin mekansal dağılımındaki bu azalma ve çoğalmalar, konut piyasasındaki talep ve arzda azalma ve çoğalmalar şeklinde mekana yansımaktadır. Emlak şirketlerinin yoğun olarak bulunduğu merkez ve alt merkez olma özelliğine sahip eski ilçelerde mevcut konut stoğunun belirli standartlarda yeniden yapılanması, emlak şirketlerindeki artışların çok olduğu ve deprem sonrası talebin fazla olduğu yeni ve kent çeperlerindeki ilçelerde iyi nitelikli konutların yapımı önümüzdeki yıllarda ivedilikle ele alınması gereken konulardır. Ülkemizde, konut piyasasında, arz talep dengesinin piyasa tarafından kurulduğu bir ortamda, belli standartta konut ihtiyacını karşılayacak önlemlerin alınması ve her şehrin kendine özgü özelliklerini, çevre şartlarını göz önüne alan bir planlamanın hayata geçirilmesi önemlidir.

İngiltere, Hindistan, Japonya, Amerika vb birçok ülkede denenen modellerde, özel sektörün yatırım olarak çekici bulmadığı her türlü kentsel hizmetin sağlanması, düşük gelirli kesimin barındırılması amacıyla sosyal konutların üretilmesi ve gecekonduların alanlarının ıslah edilmesi gibi projelerde "Kamu-Özel Ortaklıkları"nın oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Kamu sektörü bu ortaklıklar ile, küçük bir kaynak aktarımı ve iyi bir organizasyonla özel sektör sermayesini bu tip projelere çekme imkanı bulabilmektedir (Payne, 1999)(Dutta, 2000)(Golany ve diğerleri, 1998) (Osborne, 2000) (Pierre, J., 1998).

Kamu kaynaklarının kıt, çözülmesi gereken sorunların çok olduğu ülkemizde de kendi şartlarımıza uygun yasal ve yönetsel kurguyu kuran, özel sektörü devreye sokan bu ortaklıkların denemesi ve hayata geçirilmesi, kentsel alanlardaki sorunların azaltılması yönünde olumlu bir adım olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

DUTTA, S. S., 2000, "Partnerships in Urban Development: a Review of Ahmedabad's Experience", *Environment and Urbanization*, Vol.12, No.1

GİRİTLİOĞLU, C., BÖLEN, F., ERKUT, G., ERGUN, N., YİRMİBEŞOĞLU, F., 1993, Metropoliten Şehir Merkezlerinde Kullanılmayan Yapı-Konut Potansiyelinin Yeniden Değerlendirilmesi, İNTAG 402, Tübitak Projesi.

GİRİTLİOĞLU, C., BÖLEN, F., ERGUN, N., YİRMİBEŞOĞLU, F., YÜZER, M.A., 1995, İstanbul Metropoliten Alanında İkinci ve Üçüncü İlçe Merkezi Nitelikleri ile Şehir Eski Merkezi Niteliklerinin Karşılaştırılması, İNTAG 407, Tubitak Projesi.

GOLANY, G., HANAKI, K., KOİDE, O., 1998, Japanese Urban Environment, Elsevier, Habitat II, 1996, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, İstanbul, Sf.26-61

- İBB, 2000, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü, Sayılarla İstanbul "İstanbul'daki Mevcut Gecekonduların İlçelere Göre Dağılımı".
- İBB, 2005, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İmar Müdürlüğü, Özel İstekle Alınan Veriler
- İstanbul Sanayi Odası, 1983, Araştırma Dairesi, Yayın No.1983, 11, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik - İstanbul, Süleyman Özmucur, Konut Sorunu ve Çözüm İçin Öneriler, İbrahim Kavrakoğlu, Ali Rıza Kaylan, Süleyman Özekinci, Güniz Tamer, Sf.24
- KALKAN, S., ÇETİZ, S., AKAY, Z., 2004, "İstanbul Metropoliten Alanı Ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim", Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge" Dünya Şehircilik Günü, 28. Kolokiyumu.
- KGM, 2005, Karayolları Genel Müdürlüğü, <http://www.kgm.gov.tr>
- KELEŞ, R., 1991, Planlı Dönemin Plansız Kentleşmesi 30 Yılın (1961-1991) Bilançosu, Türkiye'de Şehirciliğin Gelişmesinde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi, Türkiye'de 15. Dünya Şehircilik Günü, 3. Türkiye Şehircilik Kongresi, İzmir, Sf: 9-16
- OSBORNE S. P., 2000, Public-Private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective, Routledge
- ÖZÜEKREN A.Ş., 1996, Habitat 2. danışma kurulu çalışmaları kapsamında hazırlanmış özel rapor
- PAYNE, G., 1999, Making Common Ground, Public-Private Partnerships in Land for Housing, Intermediate Technology Publications
- PIERRE, J., 1998, Partnerships in Urban Governance: European and American, Palgrave Publications
- Arazi Vergi Değeri Listesi, 1994, 1998, 2002, 34 İstanbul İli Merkez ve Bağlı İlçelerinin Asgari Arsa ve Arazi m² Birim Degerlerini Gösterir Cetvel, 1994, 1998, 2002 Yılı Cadde, Sokak, Farklı Bölge ve Turistik Yerler İtibariyle Emlak Vergisi Asgari Arsa m² Birim Degerler Cetveli
- D.İ.E., 1980, 1985, 1990, 1997, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Karakteristikleri, T. C. Başbakanlığı,
- D.İ.E., 1992, 1990 Türkiye İstatistik Yıllığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Karakteristikleri, T. C. Başbakanlığı,
- YİRMİBEŞOĞLU, F., ÖZÜEKREN, Ş., 2002, "Konut Alanlarının Geliştirilmesi ve Sürdürülebilmesinde Kamu-Özel Ortaklıkları", Konut Kurultayı, İstanbul, Bil. Kitabı,
- YİRMİBEŞOĞLU, F., 2005, "Differentiation of Real Estate Market in İstanbul Between 1995, 2005, 45th Congress Of The European Regional Science Association Vrije Universiteit Amsterdam

BEYOĞLU DÖNÜŞÜM ALANLARINDA HEDONİK FİYAT ANALİZİ

Evren ÖZUS*, Vedia DÖKMECİ**

Abstract

In this study, physical and functional factors that are influential on the house sale prices and their degree of influence on the price are determined in Beyoğlu, where revitalization processes of Istanbul can be observed intensely, with the use of the hedonic price analysis.

Consequent to the analysis, factors that are influential in the house sale prices were found as follows: the width of view, building construction type, the number of empty houses in the building, the distance to the manufacturing facilities, the number of floors in the building and the existence of heat isolation.

Özet

Bu çalışmada, İstanbul'un yaşadığı dönüşüm sürecinin yansımalarının yoğun olarak izlendiği Beyoğlu tarihi konut alanlarında, konut satış fiyatında etkili olan fiziksel ve işlevsel faktörler ile faktörlerin fiyat üzerindeki etki dereceleri, hedonik fiyat analizi kullanılarak belirlenmiştir.

Analizler sonucunda, Beyoğlu tarihi konut alanlarında, konut satış fiyatında etkili rol oynayan faktörlerin; manzara genişliği, bina yapı tipi, binadaki boş daire sayısı, sanayi tesislerine uzaklık, bina kat sayısı ve ısı izolasyonunun varlığı olduğu belirlenmiştir.

GİRİŞ

1980'lerden sonra, kentsel ekonominin yeniden yapılanması ve beraberinde getirdiği sosyal-mekansal yapılanmanın yanı sıra, gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ile kent büyürken, eski kent merkezleri de sahip oldukları nitelikleri yitirmeye başlamışlardır. Sürecin ilerleyen aşamalarında, tarihi niteliği olan eski kent merkezlerini canlandırmak amacı ile yapılan çalışmaların ve yatırımların artması sonucu, bu bölgelerdeki stokların yenilenmesi süreci gündeme gelmiş ve süreç gerek mekan bulunduğu bölgede, gerekse yakın çevresinde bölgesel işlevlerden, bölgede yaşayan sosyal gruplara kadar çok geniş bir aralıkta etkisini göstermiştir. Söz konusu süreç ve etkileri, taşıdığı tarihi nitelikleri ve

* Nurol GYO A.Ş., Yatırım Geliştirme Departmanı

** İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

potansiyelleri ile İstanbul içerisinde ayrıcalıklı bir bölge olan Beyoğlu'nda da belirgin olarak yaşanmış ve konut pazarı dinamiklerini de etkilemiştir.

Beyoğlu'nun çöküntüye uğrayan mahallelerini canlandırmak amacı ile yapılan çalışmalar ve yatırımlar (İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması, Beyoğlu Koruma ve Güzelleştirme Derneği'nin kurulması, sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlenmesi, Tarlabası Caddesi'nin genişletilerek, trafik problemlerine çözüm aranması vb.) ile bireysel ve organizasyonel çabalar, bölgenin çekim gücünün artmasında önemli rol oynamıştır. Bölgede yapılan canlandırma çalışmalarının etkisi ile, yıpranmış olan konutlar satın alınarak yenilenmeye başlanmış, terkedilmiş ve bakımsızlıktan harap olmuş bölgelerde yapılan yenileme ve iyileştirme çalışmaları giderek artmıştır. Bu süreçte, kent merkezindeki düşük gelir gruplarının yerini yüksek gelir grupları alırken, tarihi konut alanlarında bulunan konutların satış fiyatlarında büyük artışlar gözlenmiştir. Söz konusu gelişme süreci göz önüne alınarak, bu çalışmanın amacı; "yaşanan dönüşüm sürecinin yansımaları ile fiziksel ve işlevsel dönüşüm geçiren Beyoğlu tarihi konut alanlarında, konut satış fiyatlarında etkili olan faktörleri hedonik fiyat analizi ile tespit etmek" şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışma ile, inceleme konusuna ilişkin literatürde eksik olduğu gözlenen "gelişmekte olan ülke örneğinde, mekansal etkileşime ilişkin kantitatif sonuçlara" ulaşılması hedeflenmiştir.

KONUT GAYRİMENKULÜ VE FİYATININ OLUŞUMU

Konut gayrimenkulü, kişilerin barınma ihtiyacını karşılamaktan başlayan ve en önemli finansman araçlarından biri olmaya dek uzanan geniş bir olgu olup, incelenmek üzere çok geniş bir perspektif sunmaktadır. Konut fiyatı ve fiyatın düzensiz değişimine neden olan faktörler, ekonomistler, gayrimenkul yatırımcıları, coğrafyacılar gibi farklı disiplinlerden pek çok uzman tarafından uzun süre incelenmiş, plancılar ve politikacılar ise, kentsel arazi kullanımının, konut pazarı dinamikleri ile ilişkisinin kurulması sonrasında bu konu ile ilgili çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Farklı disiplinler tarafından farklı amaçlarla ele alınan konut gayrimenkulünün, fiyatının belirlenmesinde rol oynayan etmenlerin incelenmesi de çok sayıda çalışmanın konusu olmuştur.

Konut fiyatı, niteliklere ilişkin bir tespit olup, yapılan bu tespit sadece konut biriminin kendisi için değil, aynı zamanda birimin konumlandığı bölge içindir, sadece yapısal özelliklerin toplamı değil, aynı zamanda konumsal özelliklerin de birleşimidir. Konut fiyatının belirlenmesinde, alıcıların konut biriminin yapısal, fiziksel ve çevresel nitelikleri ile komşuluk birimi özelliklerine biçtikleri değer de etkili rol oynamaktadır. Konut fiyatında etkili faktörlerin belirlenmesine ilişkin çalışmalar incelenen değişken gruplarına göre 3 ana gruba¹ ayrılabilir;

- **Konuta ve konutun bulunduğu binaya ait yapısal değişkenleri** inceleyen çalışmalarda, konut fiyatlarının, konutun ve konutun bulunduğu binanın yapısal özelliklerine (parsel alanı, konut yaşı, bina tipi, konut büyüklüğü, oda sayısı, banyo sayısı, inşaat kalitesi, otopark büyüklüğü vb.) göre değişiklikler gösterdiği belirlenmiştir (Forrest, 1990; Goodman ve Thibodeau, 1995; Millis ve Simenauer, 1996; Maurer ve diğ., 2004).
- **Komşuluk birimi değişkenlerini** inceleyen çalışmalarda, konut fiyatının, merkezi iş alanına, kent içindeki diğer alt merkezlere, yakın çevrede bulunan çekim noktalarına, donatı alanlarına ve diğer bölgelere erişebilirlik ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Waddell ve diğ., 1993; Daniere, 1994; Cheshire ve Sheppard, 1995). Bu konuyu daha geniş kapsamlı ele alarak, komşuluk biriminin

1 Açıklanan ana değişken gruplarının yanı sıra, idari bölünmeler, inşaat maliyetleri, vergi indeksleri, konut dışı tüketim mallarının fiyatı gibi konut biriminin yer aldığı kente ilişkin faktörler baz alınarak yapılan, karşılaştırmalı çalışmalar da bulunmaktadır.

sosyo-ekonomik yapısının da (hane halkı büyüklüğü, aile reisinin dahil olduğu meslek grubu, hane halkı gelir seviyesi, suç oranı, sosyal aktivitelerden memnuniyet, irksal dağılım, eğitim seviyesi, kişi başına düşen gelir vb.) konut fiyatları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar yapılmıştır (Tse ve Love, 2000; Lynch ve Rasmussen, 2001).

- **Doğal ve yapılaşmış çevreye ait değişkenlerin**, konut fiyatlarına etkisinin incelendiği çalışmalarda, genellikle farklı faktörler (doğal sınırlayıcılar, manzara, iklim, çevre kirliliği, otoyollar ve havaalanı gürültüsü, depolama alanları vb.) beraber ele alınmış ve manzaranın konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği ortak sonucuna varılmıştır (Rodriguez ve Sirmons, 1994; Benson ve diğ., 1996, Seiler ve diğ., 2001; 2002). Manzara dışındaki diğer çevresel faktörlerin ise (hava kirliliği, atıklara olan yakınlık, yoğun trafik, duman, gürültü, kirlilik vb.), konut fiyatlarını negatif yönde etkilediği belirlenmiştir (Gregory ve Smith, 1990; Hughes ve Sirmans, 1992).

Konut fiyatını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalarda, genellikle tek değişken grubu yerine, birden fazla değişken grubunun beraber ele alındığı ve istatistiksel yöntem olarak son dönemde² hedonik fiyat analizinin tercih edildiği gözlenmektedir (Muth, 1969; Li ve Brown, 1980; Dubin ve Sung, 1987; Dökmeci ve diğ., 2003). Konut gayrimenkulünün fiyatını etkileyen faktörlerin çeşitlilik göstermesi, değişken gruplarının analizlerde birlikte kullanılmasının temel sebebi iken, hedonik fiyat analizi her bir değişkenin fiyat üzerindeki etki derecesinin belirlenmesini mümkün kılmaktadır.

DÖNÜŞÜM SÜRECİ YAŞANAN BÖLGELERDE KONUT FİYATINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Konut fiyatı kavramını incelemek üzere, tarihi kent merkezinin mekan seçildiği ve bu iki kavramın beraber ele alındığı çalışmalar, "konut fiyatını etkileyen faktörleri" inceleyen çalışmalara oranla oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalarda, komşuluk biriminin yeniden canlandırılması sürecinde rol oynayan; yeni konut yatırımlarının yapılması, konut sahipliğinin sağlanması, varolan köhnemiş konutlara ve konut alanlarına yeni yatırımların yapılması, tarihi konut alanlarının niteliklerinin korunarak, potansiyellerinin değerlendirilmesi gibi ekonomik gelişmeye yönelik uygulamaların, konut fiyatı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Konut sahipliğinin artırılması amacına ulaşmak için sağlanan teşvikler ile üretilen yeni konutların, yakın çevredeki konut fiyatlarına etkisini inceleyen çalışmalarda, üretilen yeni konutların, yakındaki konutların satış fiyatlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Ding ve Knaap, 2003). Köhnemiş binaların yenilenmesi ya da yeniden inşa edilmesinin ve tarihi yapılardaki restorasyon çalışmalarının, uzun dönemde konut sahipliğini arttırdığı, bölgedeki durgunluğu azalttığı, fiziksel görüntüyü değiştirdiği ve gayrimenkul fiyatlarında artışlar sağladığı çalışmaların ortak sonucudur (Ding ve diğ., 2000; Abraham, 2001; Crieckingen ve Decroly, 2003).

2 Bu konuda yapılan ilk çalışmalarda en çok tercih edilen; farklılık içerisinde farklılık (difference-in difference) yöntemi olup, belirli bir özelliği taşıyan bölgedeki konut değerleri ile bu özelliği taşımayan bölgedeki konut değerlerinin karşılaştırması yapılmıştır. Özellikle bölgedeki fiyatlar yükselir/düşerse, özelliğin pozitif/negatif etkileri olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda karşılaşılan en önemli sınırlama; özellik taşıyan bölgeler ile bu özelliği taşımayan bölgelerdeki gayrimenkul değerleri farklılığının, sınırlı sayıdaki örnek ile test edilmek durumunda kalınmasıdır. Değerde etkili olabilecek diğer değişkenler gözardı edilmiştir. Bu sınırlamayı ortadan kaldırmak amacı ile, ilerleyen süreçte hedonik regresyon modeli kullanılmaya başlanmıştır.

Rehabilitasyon ve soylulaştırma çalışmalarının, fiziksel yapıdaki değişikliklerin yanı sıra, süreç içerisinde sosyal yapıda da önemli değişikliklere yol açmaları, soylulaştırma süreci içerisinde konut gayrimenkulünü inceleyen çalışmaların, özellikle sürecin sosyal etkilerine ve konutun sosyo-ekonomik yapısı üzerine yoğunlaşmalarına neden olmuştur (Milanovich, 2001; Atkinson, 2000; Levine, 2004).

Tarihi niteliği olan bölgelerde konut fiyatlarının farklılığını belirlemek ya da bu bölgelerin koruma kararları aracılığı ile koruma altına alınmasının konut fiyatları üzerindeki etkisini incelemek amacı ile yapılan çalışmalarda ise, bölgelerin sahip olduğu tarihi niteliklerin konut fiyatlarının artışında etkili olduğu belirlenmiştir (Cooper ve Morpeth, 1998; Leichenko ve diğ., 2001).

Genel olarak dönüşüm süreci ve fiyat ilişkisini Amerika örneğinde inceleyen çalışmalarda, uygulanan farklı amaçlı konut programlarının hedefleri, stratejileri uygulama yöntemleri ve konut fiyatına etkileri ele alınmıştır. Konuyu, Avrupa örneklerinde ele alan çalışmalarda ise; yerleşik halkın bölgeden ayrılması ve nüfus gibi sosyal dönüşümlere ağırlık verilirken, rejim değişikliği yaşanan ülkelerde bu ağırlığın kamu-özel sektör rol paylaşımının değişmesi ve özelleştirme politikalarına kaydığı gözlenmektedir. Bu çalışmalarda son dönemde tercih edilen istatistiksel yöntem, hedonik fiyat analizi olmuştur.

İşlevsel ve fiziksel dönüşüm yaşanan tarihi konut alanlarında konut fiyatını etkileyen faktörlerin, gelişmekte olan ülkelerde kantitatif olarak inceleyen çalışmalar oldukça azdır. Gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalar içerisinde ise, Simons ve arkadaşları (1998), Leichenko ve arkadaşları (2001) ile Ding ve Knaap (2003) tarafından yapılan çalışmalar dışında, mekansal analiz üzerinde durulmadığı gözlenmektedir. Sonuç olarak, çalışma konusuna ilişkin literatürde, gelişmiş ülkelerde yapılan mekansal analiz içerikli az sayıda çalışma ile gelişmekte olan ülkelerde yapılan kalitatif çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışma ile, literatürde eksik olduğu gözlenen "konut fiyatlarında etkili faktörlerin belirlenmesi" ve "tarihi alanlarda bulunan konutların fiyatlarında etkili faktörlerin incelenmesi" konularının kesiştiği ve beraber ele alındığı bir analiz, İstanbul'un en önemli tarihi konut alanlarından Beyoğlu örneği için yapılmıştır.

İSTANBUL'DAKİ AYRICALIKLI BÖLGE, "BEYOĞLU"

İstanbul'da dönüşüm süreci yaşanan tarihi konut alanları içerisinde, taşıdığı tarihi nitelikleri ve potansiyelleri ile önemli bir konuma sahip olan Beyoğlu, konumsal/mekansal özellikleri, tarihi kent merkezi niteliğini koruması ve kent genelinde yaşanan işlevsel ve yapısal dönüşüm sürecinin net şekilde izlenmesi imkanını sağlaması nedenleri ile önemli bir örnektir. Diploması merkezi olarak gelişen Beyoğlu, ilerleyen süreçte yabancı ticaretinin ve ekonomik kontrolünün artması ve bölgede yoğunlaşması sonucu, İstanbul'un ticaret merkezi olma özelliğini de kazanmıştır. Ticaretin yanı sıra eğlence ve kültür aktivitelerinin de burada yer alması, tüm İstanbul'un odak noktası haline gelmesini sağlamıştır. Bu niteliklere sahip olmasında geçmişten taşıdığı izler ve sahip olduğu konum etkili rol oynamaktadır (Dökmeci ve Çıracı, 1988; 1990). Yüzyıllar boyunca İstanbul içinde "Avrupa kenti örneği" olma özelliğini taşıyan Beyoğlu'nun, sosyal ve mekansal yapısı ile kent genelinden farklı olduğu görülmektedir.

1980 sonrası kentte yaşanan genel süreçten oldukça etkilenen, niteliklerinin bir kısmını kaybeden, belirli alanları çöküntü bölgeleri haline gelen, tarihi binaları tahrip olan ve sosyal yapısında değişiklikler gözlenen Beyoğlu'nun sahip olduğu güçlü potansiyel, alınan önlemler ve yapılan çalışmalar sonucunda içinde bulunduğumuz dönemde tekrar gündeme gelmiştir. Beyoğlu'nu yeniden canlandırabilmek için yapılar restore edilmeye başlanmış, belirli alanlar için özel projeler gündeme gelmiş, ticari, kültürel ve turizm aktivitelerini barındıran işlevler bölgeye yerleşmişlerdir.

Beyoğlu'nun yaşadığı dönüşüm sürecinde, kültürel ve ticari aktiviteler kadar etkili rol oynayan bir başka faktör ise, tarihi konut alanlarında gözlenen değişikliklerdir. Süreç içerisinde kısmen çöküntü bölgesi haline gelen konut alanları, yeni sosyal grubun yaşam tarzını yansıtmak üzere tercih ettiği bölgeler olmuş ve sürecin etkisi ile yıpranan konutlar satın alınarak, elden geçirilmeye ve yenilenmeye başlanmıştır. Beyoğlu konut alanlarında, geçmiş dönemlerde yabancı nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerin, boşalma ve kullanıcı değiştirme süreçlerini yaşadıkları için, Müslüman nüfusun yaşadığı bölgelere göre daha fazla yıprandığı gözlenmektedir. Beyoğlu konut alanlarının yaşadığı süreç, gerek ilk kullanıcılarının sosyo-ekonomik yapıları ve ardından bölgeden ayrılmaları, gerek bölgeye sonradan gelerek yenileme çalışması yapan sosyal grup ve özellikleri, gerekse konut pazarı hareketleri, eğilimleri ve aktörleri açısından literatürde gözlenen pek çok örnek ile benzerlik göstermektedir. Bölge içinde giderek yayılan canlanma sürecinin etkileri, kent ölçeğinde de hissedilmektedir.

MODEL UYGULAMASI, HEDONİK FİYAT ANALİZİ (HEDONIC PRICE ANALYSIS)

Çok boyutlu ticaret mallarının özelliklerinin göz önüne alınarak, değerlerinin nitelendirilmesi temeline oturan "hedonik fiyat analizi", konut fiyatını malın içsel ve dışsal karakteristik özelliklerine göre analiz etmek amacı taşıyan çalışmalarda tercih edilen bir yöntemdir ve regresyon denkleminde konut fiyatının bağımlı değişken, konut fiyatını etkilediği düşünülen faktörlerin ise bağımsız değişkenler olarak kullanıldığı bir istatistiksel analizi içermektedir³ (Rosen, 1974; Pollakowski ve diğ., 1991). Bir başka tanımla, hedonik fiyat modeli ile mala eklenen her bir özelliğin fiyat üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmaktadır.

3 Örnek bir hedonik fiyat fonksiyonunda, fiyat ile değişkenler arasındaki ilişki;

$P = f(D, S, V, E, H, T)$ şeklinde tanımlanır ve bu eşitlikte;

P; Konut satış fiyatı, bağımlı değişkenini,

D; Merkezi iş alanına uzaklık,

S; Konut büyüklüğü,

V; Manzara genişliği,

E; Eğitim kurumlarının kalitesi,

H; Raylı ulaşım sistemlerine ulaşılabilirlik

T; Transit yollara ulaşılabilirlik, bağımsız değişkenlerini temsil etmektedir.

Bu eşitliğe ilişkin kurulan regresyon denklemi, "çoklu doğrusal bir model" için;

$(P) = \beta_0 + \beta_1 \cdot (D) + \beta_2 \cdot (S) + \beta_3 \cdot (V) + \beta_4 \cdot (E) + \beta_5 \cdot (H) + \beta_6 \cdot (T) + \epsilon$ şeklinde iken, "logaritmik doğrusal bir model" için;

$\ln(P) = \beta_0 + \beta_1 \cdot (D) + \beta_2 \cdot (S) + \beta_3 \cdot (V) + \beta_4 \cdot (E) + \beta_5 \cdot (H) + \beta_6 \cdot (T) + \epsilon$ eşitliği ile ifade edilmektedir. Denklemde;

(P); konut fiyatını,

β_0 ; sabit terimi,

β_1, β_2 ; regresyon katsayılarını ,

ϵ ; hata payını (artık) göstermektedir.

Model uygulamasında kullanılan verilerin elde edilmesinde ana kaynak, anket çalışması4 sonuçları olmuştur. Açıklanmaya çalışılan, fiyat temeline dayanan bir bağımlı değişken olduğu için çok geniş bir aralıkta dağılım göstermiştir. Bağımlı değişkenin (m2 konut satış fiyatı) nitelikleri ve istatistiksel özellikleri dikkate alındığında, fiyatın standartlaştırıldığı yarı logaritmik modelin (dönüştürülmüş indirgenmiş model) istatistiksel olarak daha anlamlı olduğu gözlenmiştir. Dönüştürülmüş indirgenmiş model5 çıktıları Tablo 1'de verilmiş olup, Beyoğlu tarihi konut alanlarında, konut satış fiyatlarında rol oynayan faktörlerin etki sırasına göre; deniz manzarası, bina yapı tipi, binadaki boş daire sayısı, sanayi tesislerine uzaklık, bina kat sayısı ve ısı izolasyonunun varlığı olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Regresyon katsayıları

	Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	3,483795368	0,154183815		22,59507833	2,562E-57
Deniz manzarası genişliği	0,101462071	0,012646547	0,41691047	8,022907232	8,125E-14
Binadaki boş daire sayısı	0,040547616	0,007371848	0,281463589	5,500332554	1,133E-07
Bina yapı tipi	-	0,064977024	-0,305177404	-	2,639E-08
Sanayi tesislerine uzaklık	0,277361921	0,062604092	-0,224973074	4,430412027	1,537E-05
Bina kat sayısı	0,038204754	0,012832985	0,161778742	2,977074637	0,003264
Isı izolasyonu varlığı	0,092883857	0,040692078	0,119089966	2,282602929	0,0234899

Etki derecelerine göre, inceleme bölgesinde konut satış fiyatlarında etkili olan faktörler sırası ile ele alınırsa;

4 İnceleme bölgesi olarak belirlenen Beyoğlu konut alanlarından, içinde bulunduğu kentsel süreç, ekonomik yapı, sosyo-kültürel yapı, mekansal özellikler, gayrimenkul pazarının eğilimleri ve çalışmanın mekansal bütünlüğü kriterleri göz önüne alınarak seçilen Siraselvilir-Boğaz hattı tarihi konut alanında, 2004 yılı içerisinde en çok satış işlemi yapılan 11 mahalle (Asmalı Mescit, Hüseyin Ağa, Katip Mustafa Çelebi, Şahkulu, Tomtom, Şehit Muhtar, Gümüşsuyu, Fırzağa, Cihangir, Kılıç Ali Paşa, Ömer Avni) tespit edilmiş ve Ekim-Kasım 2004 dönemi için satılık her konuta ilişkin anket formlarını doldurmak üzere, bu mahallelerde faaliyet gösteren emlak uzmanları ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. İstanbul gayrimenkul pazarının hareketlendiği zaman diliminde yapılan alan çalışması sonucunda, bölgede bulunan tüm emlak ofisleri ile görüşülmüş ve mevcut durumda satılık olan 211 konut birimine ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

5 Model analizinde kullanılan bağımlı değişken, m2 konut satış fiyatının logaritması iken, bağımsız değişkenler; konutun bulunduğu mahalle, binanın yapı tipi, binanın kat sayısı, binanın daire sayısı, binadaki boş daire sayısı, satılık konutun bulunduğu kat, bina çevresinde bulunan diğer binaların yoğunluğu, binanın yapı cinsi, binanın kalitesi, binanın tarihi özelliği, tescil durumu, binanın yaşı, konut büyüklüğü, oda sayısı, salon büyüklüğü, banyo sayısı, balkon sayısı, ön cephe genişliği, bina bahçesi, bahçe büyüklüğü ve fonksiyonu, deniz manzarası ve görüş genişliği, otopark, asansör, ısınma sisteminin varlığı ve tipi, jeneratör, hidrofor, ses ve ısı izolasyonu, panjur ve şömine varlığı, mutfak, banyo, salon, yatak odaları, dış cephe, doğramalar, iç boya ve yer döşemeleri bölümlerinin tadilat ihtiyacı, alışveriş ve iş merkezlerine, sağlık kurumlarına, ilköğretim, lise ve üniversite kurumlarına, imalathane ve sanayi tesislerine, eğlence ve kültür merkezlerine, dini tesislere ve yeşil alanlara uzaklığı, konut çevresinde restore edilen binaların varlığı ve sayıları, çevredeki binalarda gözlenen fonksiyonel değişiklik ve tipi olarak belirlenmiştir.

- İnceleme bölgesinde, konut satış fiyatları üzerinde etki derecesi en yüksek olan faktör, deniz manzarasıdır ($\beta^* = 0,416$). Bölgenin konumu ve eğimli yapısı nedeni ile çok geniş bir manzara açısına sahip olması, bölgede hareketli bir konut pazarının var olmasında etkili rol oynamış, dolayısı ile fiyatların belirlenmesinde en önemli faktör haline gelmiştir. Bölgedeki alıcılar için, konutun manzarasının olması yeterli olmayıp, manzaranın genişliği, Tarihi Yarımada'yı içine alan bir açığa sahip olması gibi daha özel tercihler söz konusudur. Konutun deniz manzarası açısının genişlemesi, konut satış fiyatını arttırmaktadır.
- Konut satış fiyatlarında, deniz manzarasından sonra etkili olan ikinci faktör, binanın yapı tipidir ($\beta = 0,305$). Satılık konutun yer aldığı binanın müstakil olması durumunda konut satış fiyatı, konutun apartman tipi bir binada bulunmasına göre daha yüksek değerler almaktadır. Ya da konutun müstakil olmasının, -diğer tüm değişkenlerin sabit olduğu kabulü ile-, apartman ünitesi olmasına göre, m² konut satış fiyatında yaptığı fark etkisi %37'dir ($B = -0,376$). Müstakil konutların satış fiyatlarının, apartman dairelerinin satış fiyatlarından daha yüksek olması doğal bir sonuç olup, kişilere binanın tamamını kullanma ve kendi tarzlarına göre yenileme imkanı sağlamaktadır. Bölgedeki müstakil konutların, apartman tipi konutlara göre tarihsel değer taşıma olasılıklarının daha yüksek olması da bu sonuçta etkilidir.
- Binadaki boş daire sayısı ($\beta = 0,281$), konut satış fiyatlarını etkileyen bir diğer faktör olup, binadaki boş daire sayısındaki 1 birimlik artışın, - diğer değişkenler sabit tutulmak koşulu ile - m² konut satış fiyatında %4'lük bir artışa karşılık geldiği belirlenmiştir ($B = 0,040$). Genel konut fiyatına ilişkin literatürden farklı olan bu sonuç, bölgede yaşanan dönüşüm sürecinin ve etkilerinin konut satış fiyatı üzerindeki yansımalarıdır. Binadaki boş daire sayısının fazla olması, binada yenileme çalışmalarının yapılacağı daire sayısının da fazla olması anlamına gelmekte ve binanın genelde bir yenileme süreci yaşamaması, konut satış fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Dolayısı ile, binada bulunan boş daireler, binadaki diğer konutlar için, ileride ortaya çıkacak bir değer anlamını taşımaktadırlar. Binada bulunan boş daire sayısının konut fiyatlarını arttırıcı bir faktör olması, aynı zamanda bölgede gözlemlenen "en yüksek fiyatı yakalama amacı ile konutların bekletilmesi" eğilimi ile de ilişkilidir.
- Konut satış fiyatlarında 4. derecede etkili olduğu belirlenen faktör, sanayi tesislerine uzaklıktır ($\beta = 0,224$). Sanayi tesislerine olan uzaklık arttıkça, konut fiyatlarının yükseldiği, konut çevresinde sanayi tesisinin bulunmasının ise, konut fiyatlarını düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Yürüme mesafesinde sanayi tesisi olan konutların satış fiyatları, sanayi tesisi bulunmayan konutlara göre - diğer değişkenler sabit tutulmak koşulu ile - %27 oranında daha düşüktür ($B = -0,277$). Elde edilen bu değer, yaşam alanları çevresindeki sanayi tesisi ve gürültü, duman, kirlilik gibi çıktılarının, fiyatları negatif yönde etkilemesinin doğal sonucudur.
- Bölgedeki konut satış fiyatlarında etkili olan, bina kat sayısının ($\beta = 0,161$) artması, konut satış fiyatlarını pozitif yönde etkilemektedir. Bina kat sayısındaki 1 birimlik artış, - diğer bütün faktörler sabit tutulduğunda -, m² konut satış fiyatında %3 oranında artışa neden olmaktadır ($B = 0,038$). Üst katlardaki konutların daha geniş manzaraya sahip olmaları bu sonuçta etkilidir. Model çıktıları ve değişkenlerin etki dereceleri baz alındığında, müstakil konutların satış fiyatlarının, apartman tipi binalarda bulunan konutların satış fiyatlarına göre daha yüksek olduğu; apartman

♦ $-1 \leq \beta \leq +1$ değerlerini alır ve 0 değerini alması, değişkenler arası ilişkinin olmadığı anlamına gelmektedir. -1 derecesinde, değişkenler arasında tam ve ters yönlü, +1 derecesinde ise değişkenler arasında tam ve doğru yönlü ilişkinin olduğunu ifade etmektedir.

tipi konutlarda ise üst katlardaki konutların, alt katlardakilere oranla daha yüksek satış fiyatlarına sahip oldukları gözlenmektedir.

- Konut satış fiyatları üzerinde etki derecesi en düşük faktör, ısı izolasyonunun varlığı ($\beta=0,119$) olup, konut satış fiyatlarını pozitif yönde etkilemektedir. Binadaki teknik donanımlardan biri kabul edilen ısı izolasyonun - diğer değişkenler sabit tutulmak koşulu ile - konut satış fiyatına yaptığı etki %9 olarak belirlenmiştir ($B=0,092$). İncelenen örneklerin genellikle teknik donanımlara sahip olmamaları nedeni ile, bu özelliğe sahip olan konutların diğerlerinden daha yüksek fiyatlara satılması beklenen bir sonuç olup, konutları yenileyecek olan yeni alıcılar için sonradan yapacakları bir harcama kaleminin eksilmesi anlamı taşımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, konut fiyatında etkili faktörlerin belirlenmesi amaçlı incelemelerde tekil ya da çoğul olarak analize dahil edilen; konut ve konutun bulunduğu binanın, doğal ve/veya yapılaşmış çevrenin ve komşuluk biriminin nitelikleri ele alınırken, çalışma bölgesinde gözlenen fonksiyonel değişiklik, bölgede yapılan koruma ve binalarda yapılan restorasyon çalışmaları ve genel olarak bölgenin yaşadığı süreç incelenerek, konut satış fiyatı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Model uygulaması sonuçları, literatürde ilgili faktörler baz alınarak yapılan çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermekte olup, literatürde incelenen değişken gruplarına göre sınıflandığında;

- Satılık konut ve bulunduğu binaya ilişkin yapısal değişkenlerden; konutun bulunduğu binanın yapı tipi, binanın kat sayısı, binadaki boş daire sayısı ve ısı izolasyonu,
- Konutun yer aldığı komşuluk birimi değişkenlerinden; sanayi tesislerine uzaklık ve,
- Çevresel değişkenlerden; deniz manzarası genişliği, şeklinde dağıldıkları gözlenmektedir.

Beyoğlu konut pazarının bölgesel özelliğini en net yansıtan faktör olan manzara, bölgedeki konut satış fiyatlarında da etkisini hissettirmektedir. Bölgenin yaşadığı işlevsel ve fiziksel dönüşüm sürecinin, restorasyon ve yenileme çalışmalarının konut fiyatlarına doğrudan yansımadağı, ancak ilişkili oldukları faktörlerin fiyat üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir. Kain ve Quigley (1970) ile Dubin ve Sung (1987) çalışmalarında elde edilen sonuçlara benzer olarak, konutun ve bulunduğu binanın yapısal özelliklerinin, konut fiyatında etki derecesi en yüksek değişken grubu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seiler ve arkadaşları (2002) ile Gillard'ın (1981) elde ettiği sonuca benzer olarak, diğer faktörler ile beraber incelendiğinde, manzara faktörünün baskın değişken olduğu belirlenmiştir. Modelde dönüşüm sürecini ifade eden değişkenlerin, konut fiyatı üzerindeki olası marjinal etkilerinin, diğer değişkenlerin ve özellikle yapısal değişkenlerin baskısı altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

ABRAHAM, M., 2001. In Southwest, A Star Rises Over The High Desert, *Academic Search Premier*, 93, 190.

ATKINSON, R., 2000. Measuring Gentrification and Displacement in Greater London, *Urban Studies*, 37, 1: 149-165.

BENSON, E., HANSON, J., SCHWARTZ, A. and SMERSH, G., 1996. The Influence of World Class Water Views on Residential Property Values, *paper presented at the American Real Estate Society Meeting*, Lake Tahoe, California.

CHESHIRE, P. and SHEPPARD, S., 1995. On the Price of Land and the Value of Amenities. *Economica*, 62, 247-267.

COOPER, C. ve MORPETH, N., 1998. The Impact of Tourism on Residential Experience in Central-Eastern Europe: The Development of a New Legitimation Crisis in the Czech Republic, *Urban Studies*, 35, 12: 2253-2275.

CRIEKINGEN, M.V. and DECROLY, J.M., 2003. Revisiting the Diversity of Gentrification: Neighborhood Renewal Processes in Brussels and Montreal, *Urban Studies*, 40, 12: 2451-2468.

DANIERE, A.G., 1994. Estimating Willingness to Pay for Housing Attributes: An Application to Cario and Manila, *Regional Science and Urban Economics*, 24, 577-599.

DING, C. and KNAAP, G., 2003. Property Values in Inner-City Neighborhoods: The Effects of Homeownership, Housing Investment, and Economic Development, *Housing Policy Debate*, 13, 4: 701-727.

DING, C., SIMONS, R. and BAKU, E., 2000. The Effect of Residential Investment on Nearby Property Values: Evidence From Cleveland, Ohio, *Journal of Real Estate Research*, 19, 1/2: 23-48.

DÖKMECI, V. ve ÇIRACI, H., 1988. Pera: A Threatened Historic European City within Istanbul, *Ekistics*, 333, Nov-Dec: 359-369.

DÖKMECI V. ve ÇIRACI, H., 1990. Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

DÖKMECI, V., ÖNDER, Z. ve YAVAŞ, A., 2003. External Factors, Housing Values, and Rents: Evidence from Survey Data, *Journal of Housing Research*, 14, 1: 83-99.

DUBIN, R.A. ve SUNG, C.H., 1987. Spatial Variation in the Price of Housing: Rent Gradients in Non-Monocentric Cities. *Urban Studies*, 24, 205-216.

FORREST, D., 1990. An Analysis of House Price Differentials Between English Regions, *Regional Studies*, 25, 3: 231-238.

GILLARD, Q., 1981. The Effect of Environmental Amenities on House Values: The Example of a View Lot. *Professional Geographer*, 33, 2: 216-220.

GOODMAN, A.C. and THIBODEAU, T.G., 1995. Age-Related Heteroskedasticity in Hedonic House Price Equaiton, *Journal of Housing Research*, 6, 1: 25-43.

GREGORY, M.R. and SMITH, V.K., 1990. Market Segmentation and Valuing Amenities with Hedonic Models: The Case of Hazardous Waste Sites, *Journal of Urban Economics*, 28, 223-242.

HuGhes, W. and SIRMANS, C.F., 1992. Traffic Externalities and Single-Family House Price, *Journal of Regional Science*, 61, 533-539.

KAIN, J. and QUIGLEY, J., 1970. Measuring the Value of Housing Quality, *Journal of American Statistical Association*, 45, 532-548.

LEICHENKO, R.M., COULSON, N.E. and LISTOKIN, D., 2001. Historic Preservation and Residential Property Values: An Analysis of Texas Cities, *Urban Studies*, 38, 11:1973-1987.

LEVINE, M.A., 2004. Government Policy, The Local State, And Gentrification: The Case of Prenzlauer Berg Berlin, Germany, *Journal of Urban Affairs*, 26, 1: 89-108.

LI, M.M and BROWN, H.M., 1980. Micro-Neighborhood Externalities and Hedonic Housing Prices, *Land Economics*, 56, 2: 125-141.

- LYNCH, A.K. and RASMUSSEN, D.W., 2001. Is The Cost of Crime Capitalized into House Prices?, *Applied Economics*, 33, 15: 1981-1989.
- MAURER, R., PITZER, M. and SEBASTIAN, S., 2004. Hedonic Price Indices for the Paris Housing Market, *Allgemeines Statistisches Archiv*, 88, 303-326.
- MILANOVICH, N.P., 2001. Urban Housing Markets in Central and Eastern Europe: Convergence, Divergence or Policy "Collapse", *European Journal of Housing Policy*, 1, 2: 145-187.
- MILLIS, E.S. and SIMENAUER, R., 1996. New Hedonic Estimates of Regional Constant Quality House Prices, *Journal of Urban Economics*, 39, 209-215.
- MUTH, R., 1969. *Cities and Housing*, University of Chicago Press, Chicago.
- POLLAKOWSKI, H., STEGMAN, M. and ROHE, W., 1991. Rates of Return on Housing of Low-and Moderate- Income Owners, *AREUEA Journal*, 19, 3: 417-425.
- RODRIGUEZ, M. and SIRMONS, C., 1994. Quantifying the Value of a View in Single Family Housing Markets, *The Appraisal Journal*, October, 600-603.
- ROSEN, S., 1974. Hedonic Prices and Implicit Markets: Products Differentiation in Pure Competition, *Journal of Political Economy*, 82, 34-55.
- SEILER, M.J., BOND, M.T. and SEILER, V.L., 2001. The Impact of World Class Great Lakes Water Views on Residential Property Values, *The Appraisal Journal*, 69, 3: 287-295.
- SEILER, M.J., BOND, M.T. and SEILER, V.L., 2002. Residential Real Estate Prices: A Room with a View, *Journal of Real Estate Research*, 23, 1/2: 129-137.
- TSE, R.Y.C. and LOVE, P.E.D., 2000. Measuring Residential Property Values in Hong Kong. *Property Management*, 18, 5: 366-374.
- SIMONS, R.A., QUERCIA, R. and MARIC, I., 1998. The Value Impact of New Residential Construction and Neighborhood Disinvestment on Residential Sales Prices, *Journal of Real Estate Research*, 15, 1/2: 147-162.
- WADDELL, P., BRIAN, J.I. and IRVING, H., 1993. Residential Property Values in a Multi-Nodal Urban Area: New Evidence on the Implicit Price of Location, *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 7, 2: 117-141.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLER VE BÖLGE

Berkan DEMİRAL*

Summary

Urban sustainability depends upon the sustainable development concept that adopted the thought; the sources are limited despite the limitless consumption structure that can not be afforded by the present ecosystems of the traditional economic development thought in a certain area.

Sustainable development has a great support from the national and international politicians of environmental protection first and the other economic, social, political and administrative ones of today as a basic concept. Even, it is said that it is often the origin of the environmental politics.

But it is not possible to say that; the cities' present structure and processing systems are not adequate to practice that sustainable development concept's such extensive approaches. That's why, nowadays it is frequently said that there is a necessity for a new structure to build sustainable cities and this structure it called "region".

Özet

Kentsel sürdürülebilirlik; belirli bir alanda geleneksel ekonomik kalkınma anlayışının mevcut ekosistemler tarafından karşılanamayan sınırsız bir tüketim yapısına karşın kaynakların sınırlı olduğu düşüncesinin benimseyen sürdürülebilir kalkınma kavramına dayanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma; bugünün ulusal ve uluslar arası ölçekteki, başta çevre koruma olmak üzere pek çok ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel politikalarının temel kavramı olarak destek bulmuştur. Hatta çoğu zaman çevre koruma politikaları gibi kavramların çıkış noktası olduğu da söylenmektedir.

Ancak kentlerin mevcut yapısının ve işleyiş sistemlerinin sürdürülebilirlik kavramının bu kadar geniş yaklaşımlarını kentsel mekanlarda uygulayabilmek için yeterli olduğunu söyleyebilmek olanaklı değildir. Özellikle bu durumlar anakentsel alanlarda kendini daha belirgin olarak hissettirir. Ancak daha geniş kapsamlı bir yapı örneğin merkezi yönetimin de sorunları çözmek konusunda tüm kentsel alanlar için aynı duyarlılıkta ve yeterlilikte

* Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

olmadığı da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle son dönemlerde sürdürülebilir kentler oluşturabilmek amacıyla yeni bir yapıya ihtiyaç olduğu sıkça söylenir olmuştur. Bu yapıya da bölge adı verilmektedir.

GİRİŞ

Kent terimi oldukça elastiki bir kavramdır. Her duruma uyan doyurucu bir tanımla bulunmamaktadır. Kavram, bir taraftan ulus-devleti işaret ederken diğer taraftan herhangi bir ülkedeki küçük bir yerleşim birimini de işaret edebilmektedir. Yine bu kavram büyük bir anakentte etkili ve işlevsel bir parçası rolünü oynayabilirken diğer yandan çok uzak kırsal bir alanda tek başına bir yerleşim birimi olarak da karşımıza çıkabilir. Bu muğlaklık literatürde pek çok kent tanımına yol açtığı gibi (Ertürk,1996:174), günümüzdeki gelişmeler de bu muğlaklığa yardımcı olmaktadır. AB Komisyonu tarafından Yayınlanan(1990) bir yazanak da da belirtildiği gibi günümüzde kentler ve hinterlandları arasındaki ayırım flulaşmış, artan iletişim kanalları bütün kentlerde benzer kültürel özelliklerin daha sık görülmesine yol açmıştır.

Kent tanımlamasında yaşanan bu sorunlardan dolayı bu çalışmada Cappon'un yaptığı kent tanımı temel kavram tanımı olarak kullanılacaktır. Cappon kenti şöyle tanımlamaktadır (1990:9): "Az ya da çok düzenli ve çok sayıda bina ve yolların bulunduğu, insanların yaşadıkları ve çalıştıkları ve pek çok kültürel faaliyet içinde buldukları, nüfusu 10 binin üzerinde olan yerleşim birimleri". İletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelere rağmen fiziki büyüklük, insanların iş yerlerine ve hizmet merkezlerine yakınlığı hala kentlerin ayırt edici özelliği olarak görülmektedir.

Kentler giderek bölgeselleşmek yerine hızla küreselleşme özellikleri gösteren hinterlandlarına daha bağımlı hale gelmektedirler (zorunlu ekonomik ve çevresel etkileşimden kaynaklanan). Kent eko sistemlerinin açıklığı ve çevreye olan etkilerinin zamana ve mekana bağlı olarak değişimi en önemli noktalardan biridir. Eğer hala kentsel ekosistemlerin yapısı tartışılıyorsa; bunun nedeni onun küresel ekosistemin bir parçası olması ve bölgesel ekosistemi de içine alacak yapıda olmasıdır.

Nasıl 20.yy "kentsel devrim" yüzyılı olarak tanımlandıysa (WCED,1987:235), 21. yüzyılın ilk yarısı da bu devrimin tamamlandığı bir dönem olarak tarihe geçecektir. 1990 yılında dünya nüfusunun %42,6'sı kentlerde (%72,6'sı gelişmiş, %23,6'sı gelişmekte olan ülkelerde) yaşamaktaydı. Bugün bu oranın %56'ya ulaştığı tahmin edilmektedir. Yalnız Yeni Delhi'ye her yıl 400 bin kişi gelmektedir (Deb, 1998: 30). Dünyada üretilen toplam milli gelirin %60'ı kentlerden elde edilmektedir, 1 milyon nüfuslu kentlerde yaşayan insanlar günlük olarak ortalama 625 bin ton su, 2 bin ton yiyecek ve 9.500 ton benzin tüketmekte ve 500 bin ton atık su, 2 bin ton katı atık ve 950 ton hava kirliliği üretmektedirler. Ancak hemen şunu belirtmekte fayda vardır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına günlük çöp üretimi 0,7–1,8 kg. arasında değişirken; bu rakam gelişmekte olan ülkelerde 0,4–0,9 kg. arasında olmaktadır. 1984 yılında, yalnızca ABD'de arabaların trafik sıkışıklığında beklemeleri sonucunda harcanan benzin miktarı toplam tüketimin %4'ü kadardır. Kentsel ihtiyaçların karşılanması için verimli toprakların işgali de önemli sorunlar arasındadır. Örneğin Mısır'da, son 30 yılda en verimli toprakların %10'u kentsel alan kullanımına harcanmıştır. Pek çok Batı Avrupa ülkesinde her 10 yılda %2'lik bir tarım toprağı kentsel kullanıma kaydırılmaktadır (Hardoy, Mitlinve Satterthwaite:1992, Quarrie:1992, Girordet: 1992, Tolba ve El Kholly:1992).

KENTLER VE ÇEVRE

Kalkınmanın merkezinde olmalarından dolayı kentlerin üzerlerinde nüfus, üretim ve tüketim baskıları bu alanları çevresel sorunların yoğunlaştığı alanlar haline getirmektedir. Özellikle de sosyo-ekonomik kararların çevrebilimle ilgili ilkelere uygun olarak alınmadığı

kentlerde, hem bugünkü hem de gelecek nesillerin yaşamını tehlikeye atacak sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma ve küresel çevre değişimlerine bağlı olarak kentlere ve kentsel değişimlere ilgi hızla artmaya başlamıştır. Kentler yalnızca kalabalıklaşma olarak değil, hava, su, toprak kirliliği, düşük sağlık ve sağlıksız konutlar gibi uzun süreli çevre sorunlarına sahiptirler. Hemen bütün kentlerde az ya da çok görülen bu ve benzeri sorunlar sürdürülebilir küresel çevrenin önündeki en önemli engellerden biridir.

Kentsel gelişimin tarihinde görülen sürekli değişim ve çeşitlilik bu konuya ait bir sınıflandırma yapmayı çok zorlaştırmıştır. Bu konuda Boyden'in ve Kemp'in çalışmaları ön plana çıkan başıca çalışmalardır. Boyden İnsan ve Kent ekosistemi ilişkisini 4 aşamalı bir süreç olarak görmektedir. Bunlar (Boyden, 1981:10–18); ilkel dönem, avcılık ve toplayıcılık dönemi, ilkel kentler dönemi ve endüstriyel kentler dönemidir. Kemp (1990:3) bu 4 aşamaya küresel bağımlılık dönemini de eklemiştir.

Dünya kentler tarihinin beşinci dönemine girdiğinde yaptığı faaliyetlerin karşılığı olarak bir dizi çevre felaketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bugün başlıca çevre konularını içeren bu sorunların en önemlileri şunlardır: biyolojik çeşitliliğin yok olması, tehlikeli atıklar, iklim, okyanuslar, kirlilik /hava, su, toprak, gürültü, ısı, ışık, peyzaj) çölleşme, ormansızlaşma, yoksulluk, kalabalıklaşma, kötü barınma koşulları, tüketim, teknoloji, biyoteknoloji, silahlanma (Haughton ve Hunter,1996:5–6).

Bu sorunların çözümü için 1972 Stockholm'le başlayan ve 2002 Johannesburg'a kadar devam eden bir dizi konferans yapılmıştır. Bütün bu konferansların temel konusu çevreye daha fazla zarar vermeden kalkınmanın nasıl sağlanacağıdır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma (Sustainable Development) kavramı, "kavram" olarak yeni olmakla birlikte anlam olarak oldukça eski sayılabilecek bir niteliktedir (Redclift, 1993). Rönesans ve Reform hareketlerinin kasıp kavurduğu Avrupa'da Fizyokrat ve Merkantilist ekonomi düşüncesi taraftarları bile bu konuda fikir yürütmüştür.

Ancak I. ve II. sanayi devrimleri sonrasında hızlanan üretim ve doğal kaynak tüketimi ilk olarak "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramını değil, özellikle Londra hava kirliliğinin kitlesel ölümlere yol açmasından dolayı (1952) "Çevreyi Dışlamayan Kalkınma" kavramını doğurmuştur

Çevreyi Dışlamayan Kalkınma kavramı resmi olarak ilk kez 1972 Stockholm Konferansı'nda; Genel Sekreter Maurice Strong tarafından, "mahalli kaynaklardan adil bir biçimde yararlanarak kalkınma stratejisi oluşturma" anlamında kullanılmış, 1974 "Cocoyoc Bildirgesi" ile genişletilmiştir. Daha sonra terim Alman çevre bilimciler tarafından benimsenmiş ve literatüre verilmiştir.

Çevreyi Dışlamayan Kalkınma kavramı, ekonomik gelişme ile sağlıklı çevreyi gerçekleştirme ve koruma amaçlarının çelişen hedefler olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Örneğin, enerji ve hammadde konularında etkinliği artırıcı çalışmaların, ekonomide maliyet azaltıcı etkiler oluşturmaması gibi.

Ancak Çevreyi Dışlamayan Kalkınma kavramı yeterli taraftar bulamadan kendisinden hemen sonra ortaya atılan sürdürülebilir kalkınma kavramının gölgesinde kalmıştır.

* Cocoyoc Meksika'da bir şehirdir. Bildiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için www.unep.org adresine bakılabilir. Bildiri 1984 yılında Unep tarafından 2. kez basılmıştır.

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma

Sanayi Devrimi, toplumlarda kalkınmaya, refaha ve adil paylaşımaya dönük olumlu beklentilere yol açmışsa da; zamanla bunun bu şekilde gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmıştır. Yalnızca elde edilen kazanımların adil ve dengeli dağılımında değil, doğadaki kit kaynakların ve diğer üretim faktörlerinin sömürüldüğü anlaşılmalı ve kalkınmanın sınırlandırılması gündeme gelmiştir (Meadows vd., 1990).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1970'li yıllardan bu yana ekonomi, toplum ve çevre arasında kurulmak istenen dengenin yeni bir anlatımı olarak ortaya çıkmıştır.

Deyimin ilk kez Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUNC) tarafından hazırlanan "Dünya Koruma Stratejisi" adlı bildirmede kullanıldığını görmekteyiz (www.iunc.org). Ardından 1971 yılında İsviçre'nin Founex şehrinde yapılan bir uzmanlar panelinde ele alınmıştır. Toplantı sonrası yayınlanan raporda, çevreye olan ilginin sanayileşmiş ülkelerin üretim ve tüketim yapısından kaynaklandığı, ancak dünyadaki çevre sorunlarının yoksulluğun ve az gelişmişliğin de bir sonucu olduğundan söz edilmiştir (Karbuş, 2002).

Sürdürülebilir kalkınma bugünün ulusal ve uluslararası ölçekteki çevre koruma politikalarının temel kavramı olarak yaygın destek bulmuştur. Hatta çoğu zaman bu kavramın çevre koruma politikalarının hareket noktası olduğu da söylenmektedir (Schmidtz ve Willot, 2002).

Ancak bu denli önemli görülmesine karşın kavramın elde ne bir doyurucu tanımı ne de ne anlama geldiği konusunda üzerinde anlaşma sağlanmış, açık bir açıklaması yapılabilmemiş değildir.

Bunun bir nedeni, uluslararası metinlerde bu kavramın soyut bir şekilde, her biri yorum gerektiren sözcüklerle ifade edilmesi ise de (Turgut, 1998), bir diğer nedeni de "Sürdürülebilir" kelimesinin etimolojik yapısıdır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının dünya gündemini gerçek bir biçimde işgal etmesi 1992 Rio Zirvesi ile olmuştur (Bell ve McGillivray, 2002). Ancak kavramın tohumları 1972 Stockholm Konferansıyla atılmıştır (Brown, 1999). Bu konferansta her ne kadar sürdürülebilir kalkınma sözcüğü kullanılmamışsa da, Stockholm bildirmesinin önsözünde "insan çevresinin geliştirilmesinin ve korunmasının insanların refahını ve tüm dünyadaki ekonomik kalkınmayı etkileyen ana mesele" olduğunun belirtilmesiyle ekonomi ve çevre ilişkisine değinilmiştir (Turgut, 1998).

Çevre-Kalkınma ilişkisinin birdenbire uluslararası toplantıların ana gündem maddesi haline gelmesi ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Ancak bunun arkasında Roma kulübünün yaptırmış olduğu 2 çalışma "Büyümenin Sınırları" ve "Dönüm Noktasında İnsanlık" ve bunların sonunda çıkan "Sıfır Büyüme" düşüncesinin tüm dünyayı korkutması yatmaktadır.

1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Komisyon başkanı Gro Harlem Brundtland'ın deyişiyle "Geleceğe yönelmek ve ilerdeki kuşakların çıkarlarını güvenceye almak" görevini üstlenmiştir. Geleceğe yönelmek yalnızca çevre sorunlarını gündeme almakla sınırlanamaz. Kalkınmayı da, yoksul ülkelerin zenginleşme yolları olarak dar bir bakış açısından ele almak yanlıştır. Oysa çevre denilen yer, herkesin içinde yaşadığı yerdir, kalkınma da o yerdeki durumu iyileştirmek için yapılan işlerdir. Bu saptamadan hareketle komisyon "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda gelecek için sürdürülebilir kalkınmayı önermiştir (WCED, 1987).

Sürdürülebilir kalkınma, "bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan karşılamaktır" (WCED, 1987: 39). Tanım üç temel ilkeye dayanmaktadır (Haughton ve Hunter, 1996):

- 1) Kuşaklar arası eşitlik (Principle of inter-generational equity),
- 2) Sosyal adalet (Principle of social justice or intra-generational equity),
- 3) Sınır ötesi sorumluluk (principle of transfrontier responsibility)

Sürdürülebilir kalkınmaya çeşitli açılardan bakılabilir. Bu fikrin temelinde "ilerleme" düşüncesini kaybetmeksizin ekolojik sınırlar içerisinde korunmaya muhtaç olanların yaşamlarını sürdürmelerine öncelik tanıma yatar (Plewes vd., 1996).

Kavramın tanımlanmasında farklı yaklaşımlar, üçlü ve ikili tiplmeler şeklinde sınıflandırılabilir. Bunlardan üçlü çözümlmeyi esas alanlar kavramın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarını vurgulamaktadır. İkili tiplmelerde ise insan-çevre ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır (Yıldırım ve Göktürk, 2004).

Sürdürülebilir kalkınmanın amaçları; "iki kutup olarak ele alınan ekonomi ve ekolojiyi bir araya getirip, kaynakları hem yaşayan insanların hem de gelecek nesillerin kullanımına sunmak" (Arapkirlioğlu ve Erbay, 1998), "Temel ekolojik dengelerin ve yaşam destekleme sistemlerinin korunması, genetik çok yönlülüğün korunması, mekanların ve ekosistemlerin korunması" (Yıldırım vd., 2000). "Büyümeyle canlandırmak, büyümenin niteliğinin değiştirilmesi, insanların temel gereksinimlerinin karşılanması, nüfus artış hızının denetim altına alınması, doğal kaynak temelini zenginleştirilmesi, kararların alınmasında çevre ve ekonominin birlikte değerlendirilmesi, teknolojik gelişmenin yeniden yönlendirilmesi" (Ertürk, 1996). Ayrıca, insanın insan ve doğa ile uyumunu artırmak olarak açıklanabilir.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma ile ekonomi ve çevre arasında bir bütünleşme gözetilirken, bu modelle sağlanacak gelişmede toplumun bütününe gelişmesi ve kalkınması hedeflenmektedir. Bunun için ekonomi, çevre ve toplum sistemlerinin birbirleriyle yakın ilişkide olmaları gereklidir.

1. Sosyal sürdürülebilirlik, sivil toplumun sistematik katılımı ve güçlü bir sivil toplumun varlığını gerektirirken,
2. Ekonomik sürdürülebilirlik ekonomik sermayenin kullanılmasında durağan bir istikrarı zorunlu kılar.
3. Son olarak, çevresel sürdürülebilirlik, insan gereksinimlerini karşılayan doğal kaynakların korunmasını sağlayarak, insan refahını yükseltmeyi amaçlar ve insana gelen zararı önlemek için de doğanın insan atıklarını dönüştürme kapasitesinin aşılmasını hedefler (Goodland, 1995).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLER

Sürdürülebilir kent denek bir kentin sosyal, ekonomik ve fiziksel kalkınmasını kalıcı hale getirmesidir. Sürdürülebilir bir kentin planlanması ve yönetilebilmesi için bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası düzeyde mutabakat ve eş güdüm gerekir.

Bu tanımdan hareketle sürdürülebilir kentlerin özelliği şöyle sıralanabilir:

Sürdürülebilir kentler çevresel değerlere saygı göstermek, kaynakların kullanımına özen göstermek ve yerel ve bölgesel çevrenin olumsuz etkilerini gidermek için vardır.

Sürdürülebilir kentler; bölgesel ve küresel kentlerdir. Büyüklükleri ne olursa olsun sorumlulukları sınırlarının ötesini de içerir (Burgess vd, 1997: 65).

Sürdürülebilir kentler halkları yönetime katılmaya teşvik eden geniş katımlı oluşumlardır.

Yine sürdürülebilir kentler, çevresel malların ve onların etkilerinin bugün olduğundan daha eşit dağılımını gerektirir (Aoyagi vd., 1998:3)

Ayrıca sürdürülebilir kentler, birer öğrenen kentlerdir, paylaşım kentleridir ve dünyaya açık kentlerdir.

Ancak sürdürülebilir kentler eski tip kentlerin ve kent anlayışlarının geliştirilerek idealize edilmiş halleri değildir. Kendilerine özgü kültürel, ekonomik ve fiziksel kimliğe sahiptirler (Nijkamp ve Perrels, 1994:4).

Sürdürülebilir kentler; doğal, yapay ve kültürel çevrenin korunmasına önyak olan kentlerdir.

Son olarak sürdürülebilir kentler doğal, yapay ve küresel ölçekte çevre kalitesinin artırılması için geniş fırsatlar yaratan kentlerdir(Whitehead,2003: 1187).

Pek çok kent bilimci uzunca bir dönem kentleri çevrelerinin paraziti olarak görüp, kentlerin sürdürülemez olduğunu iddia etmişlerdir. Örneğin, Peter Berg bu görüşü şöyle ifade etmektedir(1990:109); "kentler sürdürülemezler çünkü hızla tükenen yiyecek, su, enerji ve malzeme gibi sınırlı kaynakları uzak çevrelerinden almakta ve aynı zamanda sürdürülebilirlikle yakın alakalı olan yerel çevreye de çok ciddi zararlar vermektedirler... İlave olarak kentleri yaşanabilir kılan duyarlı topluluklar, geniş tabanlı katılım gibi özellikleri olan sosyal sistemler sürdürülebilirliği arttırmaktan çok azaltmışlardır".

Sürdürülebilir kentler düşüncesini engelleyen başlıca unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

Sürdürülebilir kentlerin önündeki ilk engel nüfus artış düzeyi ve kalifiye insan gücüdür. Bu nedenle kentlerde bir yandan nüfus artışı denetim altına alınırken, diğer yandan beslenme, barınma, eğitim, sağlık vb. konularında yapılacak çalışmalarla nüfusun niteliksel gelişmesi de sağlanmalıdır. Bunun yanında bu konuyla ilgili olarak istihdam ve iş güvencesi de sağlanmalıdır.

Toprak kaynakları üzerindeki olumsuzluklar ikinci engeldir. Bu olumsuzluklar giderilerek besin güvenliği sağlanmalıdır. Diğer yandan biyolojik çeşitliliğin kentsel refah düzeyi üzerindeki etkisi dikkate alınarak, korunmaları sağlanmalıdır. Kentlerin birer eko-sistem olduğu düşünüldüğünde bu konuda atılacak en önemli adımın ekolojik planlama olduğu açıktır.

Canlıların gereksinimlerini karşılamada ve ekonomik büyümenin sağlanmasında enerji temel girdilerden ilki olarak düşünülebilir. Ancak bugünkü kullanım biçimiyle enerji sürdürülebilir kentler düşüncesine destek değil engel oluşturmaktadır. Yenilenemez ve kirlenici kaynaklara dayalı enerji kullanımı kentsel eko-sistemler üzerinde negatif bir baskı unsurudur. Bu konuda yapılacak olan çabalar iki yönlü olmak zorundadır. Bir yandan enerji harcamalarını azaltıcı çabalar sarf edilirken, öte yandan temiz ve yenilenebilir enerji kullanımı özendirilmelidir.

Kent ekosistemlerinin ekolojik olanaklarının ötesinde bir tüketim baskısına maruz bırakmak dördüncü engeldir. Bu açıdan kaynak kullanımında verimliliği artırıcı, atıkları azaltıcı, yeniden kullanım ve değerlemeyi teşvik edici teknolojik düzenlemeleri sağlamak gerekmektedir.

Yasal düzenlemelerdeki eksiklik ve uygulamadaki aksaklıklar da önemli engellerden bir tanesidir. Bu nedenle minimum çevre standartlarını içeren geniş çaplı bir yasal kontrol mekanizması kurulmalıdır. Bu kontrol mekanizması hava,su vb gibi malları serbest mal gibi görüp hoyratça kullanan anlayışı engellerken, kirlen öder gibi evrensel çevre ilkelerini de uygulamaya sokmalıdır.

Sürdürülebilir kentler düşüncesinin önündeki bir diğer engel de kent içi ulaşım ve neden olduğu sorunlardır. Öyle ki bu durumun yol açtığı sorunlar tüm canlıların sağlığını tehdit

eder duruma gelmiştir. Yapılması gereken metro, otobüs, minibüs gibi toplu taşıma araçlarını özendirmek ve ayrıca bisiklet ve yaya yollarını arttırarak motorlu araçlara duyulan ihtiyacı en aza indirmek olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınmanın önündeki son engel halk katılımının düşük olmasıdır. Bunun için yerel yönetimlerin mevcut yapısının halk katılımına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Son çıkarılan yerel yönetim yasaları biraz AB zorlaması olsa da bu konuda önemli düzenlemeler içermektedir.

BÖLGE VE BÖLGE YÖNETİMLERİ

Kentsel sürdürülebilirlik kavramının bölge ile ilişkilendirilmesi ilk kez birinci HABİTAT toplantısı ile olmuştur. Daha sonra istanbul'da yapılan HABİTAT II gündeminin "Kentleşen Dünyada Sürdürülebilir İnsan Yerleşimlerinin Gelişimi" başlıklı 103. paragrafında konu Gündem 21 çerçevesinde değerlendirilmiştir (TOKİ: 1999).

Bölge kavramı "çevre" ya da "alan" anlamındaki Latince "regio" kelimesinden gelmektedir (Mengi ve Algan:2003). Bölge kavramı da çalışmayı oluşturan diğer iki kavram gibi evrensel bir tanıma sahip değildir. Bunun en önemli nedeni bölgenin büyüklüğü, niteliği ve kendisinden beklenen işlevlerin farklı ölçütlere göre belirlenmesidir.

En genel tanımıyla bölge " alanı, idari ya da ekonomik birliğe, yeryüzü şekillerinin, iklimin, bitki örtüsünün benzerliğine ya da üzerinde yaşayan insanların kültürel bütünlüğüne göre belirlenen değişik büyüklükteki toprak parçasıdır" (Bayramoğlu,2005:39).

Bölge tanımının bu kadar önemli olması gerek bölgesel kalkınma, gerekse de sürdürülebilir kentler politikaları için önemli olmasındandır. Ayrıca özellikle Avrupa'da son yıllarda yoğunlaşan yerel ve bölgesel yapıların sınır ötesi işbirliğinin de bölgeselleşme içinde değerlendirilmesindedir.

Bölgelerin varlığı temelde 5 nedene dayanır: Tarihsel, ekonomik, güvenlik, siyasal ve kültürel. Bölgesel kalkınma konusunda ulusal düzeyde ilk kurumsal yapılanma ABD'deki Tenesse Valley Authority'dir (Dağ,2000).

Bölge yönetimleri, bölgesel planlama ve bölgesel kalkınmanın uygulanabilmesi açısından çok önemli kurumlardır. Bölgesel kalkınma politikalarının temel hedefi; bölge düzeyinde ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, bölgelerin özellikle kendi potansiyellerini değerlendirerek gelişmeleri olduğundan, bu anlayış sürdürülebilir kentler anlayışıyla örtüşür.

Bu düşünceden hareketle pek çok uluslar arası kuruluş bölge yönetimleri kurmak ve güçlendirmek yoluna gitmişlerdir. AB'de bu kuruluşlardan bir tanesidir. Daha Roma antlaşmasında bile bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından bir bölgesel kalkınma fonu kurulmuştu. Daha sonra bölgeyle ilgili Bölgeler Komitesi (CoR), Avrupa Bölgeler Birliği (AER), EUROCI'TIES, METREX, EURADA gibi pek çok kuruluş bu amaçla kurulmuştur.

AB Bölge yönetimlerini desteklemek açısından NUTS, INTERREG ve Avrupa Bölgesel Yönetimler Özerklik şartı ile de ciddi adımlar atmaktadır. AB'nin bölgesel Gelişme Politikaları dayanışma (solidarity) ve uyum (cohesion) olmak üzere iki ilkeye dayanır. AB kuruluş anlaşmasınının 130/c maddesi kalkınma fonlarını düzenler ve AB bütçesinin önemli bir kısmı da bu fonlara gider. Bu fonlardan yararlanabilmek için bu statüde kurumlara sahip olmak bir zorunluluktur.

Türkiye için bölge yönetimleri cumhuriyetle beraber ortaya çıkmış bir kavramdır (beraberinde günümüzde hala devam eden tartışmalarla birlikte). Osmanlı da kent üstü kurum olarak eyaletler vardır. İlk kez 1927 yılında Kurulan Umum Müfettişlikleri ilk bölge yönetimi olarak kabul edilmektedir (Koçak,2003:4). Gerçi ilk bölge yönetimlerine örnek

olarak Lozan Anlaşmasıyla özel bir statü kazanan İmroz ve Bozcaada Nahiyeleri'ni örnek verenler de vardır (Nalbant, 1997: 219).

Ancak asıl 1961 Anayasasının 115. maddesiyle Türkiye'de bölge yönetimlerinin önü açılmıştır. Anayasanın kabulünden sonra pek çok bakanlık bölge yönetimlerini kurmuşlardır. Ne yazık ki bakanlıkların farklı bölge anlayışları bu kuruluşlar arasında eşgüdümü olanaklı kılmamaktadır. Bu nedenle yeni bir bölge yönetimi anlayışı ve yapısına ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Kentlerin sürdürülebilirliği ülkesel be bölgesel kalkınma açısından çok önemlidir. Ancak kentlerin sürdürülebilirliklerini tek başlarına sağlamaları olanaklı görülmemektedir. Bunun için daha geniş kapsamlı politika, planlama ve uygulayıcı kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunun temel nedenlerinin en başında kentlerin çevreleriyle olan sıkı bağları yatmaktadır. Örneğin İstanbul kentinin şehir içi ulaşım planlamasını yaparken yalnızca İstanbul'u ele alarak bunu başarmanız olanaklı değildir. Çünkü İstanbul şehir içi ulaşım sorunları yalnızca İstanbul içi nedenlerden değil nerdeyse tüm Türkiye'den kaynaklanmaktadır.

Yine küçük ve orta büyüklükteki pek çok kentimizin tamamına yakınının kendi başlarına plan dahi yapacak teknik donanım, personel ve mali kaynağa sahip olmadıkları bilinmektedir.

Ayrıca ölçek ekonomileri gereğince bazı kentsel görevlerin pek çok ili içine alacak bir üst eşgüdüm kurumunca yerine getirilmesinde ekonomik ve yönetsel pek çok fayda vardır. Örneğin, Kentsel katı atıkların değerlendirilmesi başta olmak üzere çevre sorunlarının çözümlenmesinde olduğu gibi.

Örnekleri arttırmak mümkündür. Ülkemizde sürdürülebilir kentler açısından bölge yönetimlerinin gerektiği açıktır. Ancak AB'den kaynaklanan ve ayrıca bölgesellik ve bölgeselleştirme kavramlarının iç içe girmesinden kaynaklanan nedenlerden dolayı bölge yönetimlerine önemli bir karşı çıkışta mevcuttur. Bu kaygıları ve sorunları gidermek amacıyla ve Anayasa engeline takılmamak için merkezi yönetime bağlı ancak halk katılımını da mümkün kılan ve pek çok kenti de içine alınacak bir bölgesel yönetim düzenlenmesi olanaklıdır.

Böylece hem sürdürülebilir kentler olanaklı kılınacak hem de Türkiye'nin AB'ye uyumu kolaylaşacaktır. Ancak üniter yapıyı bozucu girişimlerinde önüne şimdilik geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

AOYAGI, K.; NAS, P.M.J. ve Traphagan, J.W. (Eds), 1998, *Toward Sustainable Cities*, Leiden University Pres: Leiden, Hollanda.

BAYRAMOĞLU, S., 2005, "Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişi" (içinde Turan, M ed), *Bölge Kalkınma Ajansları: Nedir, Ne değildir?*, Paragraf yayınevi:Ankara.

BELL, S., MCGILLIVRAY, D., 2002, "Environmental Law", 5th Edition, Blackstone Press: London,

BERG, P., 1990, "A Gren city Program for San Francisco Bay area Cities and Towns" (içinde V.Andrus vd.eds.) *Home! A Bioregioal Reader*, New society PublishersPhiledelphia.

- BOYDEN, S.,1984, "Ecological Approaches to Urban Planning" (içinde; Castri F. Di, Baker F. Hadley M. Eds.) Ecology in Practice Part II: The Social Response, UNESCO: Dublin.
- BROWN, C.J., 1999, "Environmental Management", Routledge: London,
- BURGES, R., Carmona M.ve Kolstee,T., 1997, The challenge of sustainable cities: Neoliberalism and urban Strategies in developing Countries, Zed Boks : Londra.
- CAPPON, D., 1990, "Indicators for a Healthy City", *Environmental Management and Health*,1,(1) 9–18.
- DAĞ, R., (2000), "Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Politikaları" [http:// www.tesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_bölgesel.php](http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_bölgesel.php) (erişim tarihi 22.06.2005).
- DEB, A., 1998, "Sustainable Cities in developing Countries", *Building Research & Information*, 26, (1),29–38.
- ELMAS, G., 2001, Küreselleşme Sürecinde Bölgesel dengesizlikler, Nobel Yayınevi:İstanbul.
- ERTÜRK, H., 1996, "Sürdürülebilir Kentler", *Yeni Türkiye*, (8), 3, 174-178.
- GIRARDET, H., 1992, Cities: New Directions for Sustainable Urban Living, Gaia Books: Londra.
- GOODLAND, R., 1995, "The Concept of Environmental Sustainability", *Annual Review of Ecology and Systematics*, Vol.26, 1-24
- HARDOY, J.E.; MITLIN D. ve SATTERTHWAIT D., 1992, Environmental Problems in Third World Cities, Earthscan: Londra.
- HAUGHTON, G. ve HUNTER, C., 1996, Sustainable Cities, Jessica Kingsley Publishers: Londra.
- KARBUZ, S., 2002, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Zaman Yolculuğu", *İktisat*,Yıl.17/198, s.1-9, <http://www.isletme-finans.com/dergi-arsiv/2002/09-2002.htm>, (1.10.2004) 12, İstanbul.
- KEMP, D. ,1990, Global Environmental Issues: A Climatological approach. Routledge: Londra.
- KOÇAK, C., 2003, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları:İstanbul.
- MANGI, A. ve ALGAN, N., 2003, Küreselleşme ve yerelleşme Çağında Bölgesel sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi: Ankara.
- MEADOWS, D.H., MEADOWS, D L., RANDERS, J., BEHRENS, W.W., 1990, "Ekonomik Büyümenin Sınırları", (Çev: Kemal Tosun vd.), İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, No.1
- MENGI, A.,1998, AB'de Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler, İmaj Yayıncılık: Ankara.
- NALBANT, A., 1997, Üniter Devlet, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- NIJKAMPP, P. ve PERRELS A.,1997, Sustainable Cities in Europe, Earthscan: Londra.
- PLEWES, B., SREENIVASAN, G., DRAIMIN, T., 1996,"Sustainable Human Development as a Global Framework," *International Journal*, LI, 211-234
- QUARRIE, J. (ed), 1992, Earth summit' 92: The United Nations Conference on Environment and Development, Regency Pres: Londra.

REDCLIFT, M., 1993, "Sustainable Development: Needs, Values, Rights", Environmental Values, Vol. 2, 3-20

SCHMIDTZ, D., WILLOT, E., 2002, "Environmental Ethics", Oxford University Press: New York.

T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), 1999, HABİTAT Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu, TOKİ Yayınları: Ankara.

ToLba, M.K. ve El-KHOLY, O.A., 1992, The world entertainmat 1972 – 1992: Two Decades of Challenge, chapman and Hall: Londra.

TURGUT, N., 1998, "Çevre Hukuku", Savaş Yayınevi, Ankara,.

WHITEHEAD, M., 2003, (Re) Analysing the Sustainable City: Nature, Urbanisation and regulation of socio-Environmental Relations in the UK" *Urban Studies* (40),7, 1183-1206.

World Comission on Environmental and Development (WCED), 1987, Our Common Future, Oxford University Pres: New York.

YILDIRIM, U., GÖKTÜRK, İ., 2004, "Sürdürülebilir Kalkınma", *Çevre Sorunları Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, U., TAŞ, M., ÖNER, Ş., 2000, "Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Uluslararası Düzenlemeler ve Bunların Hukuki Niteliği", *Türk İdare Dergisi*, Yıl.72, Sayı.426,107-121.

<http://www.iunc.org>.

KENTSEL PROJELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK POTANSİYELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MATRİSİ

Neslihan AYDIN YÖNET*, Funda YİRMİBEŞOĞLU**

Abstract

The concept of sustainability, viewed from a global scale, reflects itself widely in projects at urban scale, as it is the case in many fields of specialization. The main theme of this essay is the investigation of the potential of sustainability in urban projects prior to the application phase. Analysis of the probable reflections of sustainability in urban projects is also within the scope of the essay. The content of the essay consists of the historical development of sustainability since 1960 and also the analysis of different approaches to the very concept. Urban projects dealing with sustainability, decisions on planning, aims, strategies and approaches will be analysed. The essay will conclude with the discussions on the applicability and the flexibility of the Sustainability Matrix for different regions regarding their own conditions and proposals will be offered. Within the scope of the project proposals, decisions with application priority have been determined by means of the utilization of Sustainability Matrix.

ÖZET

Sürdürülebilirlik kavramı dünya geneline bakıldığında, her alanda olduğu gibi kentsel ölçekli çalışmalarda da önem kazanmaktadır. Bildirinin amacı, Kentsel projelerin sürdürülebilirlik potansiyellerinin, uygulama aşamasına geçilmeden önce sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğin kentsel projelerdeki yansımalarının nasıl olması gerektiğinin belirlenmesidir. Bu amaca yönelik olarak sürdürülebilirlik kavramı, 1960'lardan günümüze kadar tarihsel gelişim süreci ve bu konudaki farklı yaklaşımlar incelenecek, sürdürülebilirlik hedefli kentsel uygulamalar, planlama kararları, hedefleri, stratejileri ve yaklaşımları irdelenecektir. Bildiri sonunda, Sürdürülebilirlik Matrisi'nin uygulanabilirliği tartışılmakta ve matrisin esnekliği, farklı kentler, farklı bölgeler için kullanılabilirliği ve her ülkenin kendi koşullarına adapte edilebileceği konularında öneriler

* Y.Şehir Plancısı

** İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

sunulmaktadır. Matrisin, sürdürülebilirlik hedeflenen kentsel projelerin uygulama öncelik sıralarının belirlenmesinde etkili olması nedeniyle önemli olduğu vurgulanmaktadır.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmede büyük atılım yaşanması ve 1960'ların sonlarına doğru hava kirliliği, nüfus artışı, açlık nedeniyle toplu ölümlerin yaşanmaya başlaması, çevre ile ilgili ciddi adımların atılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. 1960'lardan başlayarak güçlenen çevresel duyarlılığın 1970'lerden sonra uluslararası platforma taşınmasının sonucu günümüzde sürdürülebilirlik kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı dünya geneline bakıldığında, her alanda olduğu gibi kentsel ölçekli çalışmalarda da önem kazanmaktadır. Günümüzde sürdürülebilir kentsel projeler üretmek son derece önemli olduğundan, üretilen bir projenin ne açılarından sürdürülebilir olduğunun tayinin de son derece önem kazanmaktadır. Bu nedenle, Kentsel ölçekli çalışmalarda sürdürülebilirlik nasıl sağlanır?, Kriterleri nelerdir?, Nasıl değerlendirilir? çalışmanın temel soruları olarak belirlenmiştir. Bu sorular çerçevesinde, çalışmanın amacı; kentsel projelerin sürdürülebilirlik potansiyellerinin, uygulama aşamasına geçilmeden önce sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğin kentsel projelerdeki yansımalarının nasıl olması gerektiğinin belirlenmesidir. Bu amaca yönelik olarak öncelikle sürdürülebilirlik kavramı ve bu konudaki farklı yaklaşımlar incelenmektedir. Sürdürülebilirlik hedefli kentsel uygulamalardan Austin-ABD, San Francisco-ABD ve Astana-Kazakistan örnekleri; planlama kararları, hedefleri, stratejileri, yaklaşımları bazında ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında, ağırlıklı olarak, bir model (Sürdürülebilirlik Matrisi) üzerinden kentsel projelerin sürdürülebilirlik potansiyelleri değerlendirilmektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilir gelişme; sürdürülebilir toplum, sürdürülebilir ekonomi, sürdürülebilir çevre ve sosyal adaleti gerektiren bir gelişme biçimidir. 1987 Ortak Geleceğimiz (Brutland) Raporu'nda "Sürdürülebilir gelişme, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama yetilerini tehlikeye atmadan, günümüz ihtiyaçlarını karşılayan gelişme" olarak tanımlanmaktadır. Ling sürdürülebilir gelişme kavramının, çevre ve diğer toplumsal etkenlerin karmaşık ilişkilerinin anlaşılmasından çıktığını söylemektedir (Ling,1996). Uluslararası Sürdürülebilir Gelişme Enstitüsü, "Sürdürülebilir olmak için, ekonomik verimliliği geliştiren, ekolojik sistemleri koruyan ve onaran, insanların refahını yükselten bir gelişme şarttır, bu uzak bir amaç değil bugünün gündemidir" demektedir (ci.austin.tx.us/sustainable/sustdev.htm).

Sürdürülebilir gelişme sürdürülebilir bir toplumla mümkün görülmektedir. Sürdürülebilir Gelişme Dünya Başkanlık Konseyi'nin sürdürülebilir toplum tanımı şöyledir: "Sürdürülebilir toplumlar; doğal ve tarihi kaynakların korunduğu, iş olanaklarının olduğu, yerleşim yayılmasının kontrol altına alındığı, çevresi güvenli, eğitimin hayat boyu sürdüğü, ulaşım ve sağlık hizmetlerine kolay ulaşıldığı ve tüm bireylere hayat kalitesini artırma fırsatının tanındığı toplumlar yaratmak için, insanlara birlikte çalışma cesaretini veren toplumdur" (ci.austin.tx.us/sustainable/sustdev.htm). Viederman'a göre, sürdürülebilir toplumu oluşturan ekolojik ilkeler; doğa (yaşayan makine), çevresel adalet, dünyayı yönetmek, doğru ölçek, yeterlilik, global toplum, kültürel ve biyolojik çeşitliliktir. Sürdürülebilir toplumdaki ekonomik hedefler; istihdam, eşit gelir dağılımı, ekonomi ve diğer sistemler arasında denge, teknoloji değişimi ve ekonomik anlamda kendine güven sağlamaktır. Sosyal ve kültürel hedefler; adalet ve eşitlik, her çeşit insanın politikaya katılması, kültürel çeşitlilik, sivil toplum kuruluşları, kırsal toplulukları ve kentsel toplulukları canlandırmaktan oluşmaktadır. Politik hedefler; politik güvenlik (demokratik),

stratejik güvenlik (dış tehdit), çevresel güvenlik (nüfus-doğal sermaye ve teknoloji dengesi) ve dünyada askeri olmayan alanların çoğalmasını kapsamaktadır. Ekolojik hedefler; ülkeler içinde ve ülkelerarası ekolojik denge, çevre koruma, teknoloji yönetimi (uzun vadede istenmeyen sonuçlar), atık azaltımı ve yönetimi, sıfır toksin, biyolojik çeşitliliğin devamı, verimlilikten çok yeterlilik (tüketimi sınırlama) ve nüfus dengesini içermektedir. Sürdürülebilirlik hareketinde, gelişme (niteliksel değişim) büyümeden (niceliksel değişim) önceliklidir (Viederman, 1993).

PLANLAMA VE TASARIMDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilir planlama ve tasarımın ana misyonu; kaynakların minimum kullanımı ile maksimum fayda sağlamak ve bunu da ekonomik, sosyal, beşeri, çevresel ve ekolojik konularla bütünleştirmektir. Sürdürülebilir tasarım kurgusu içinde; insanların temel ihtiyaçlarını karşılayıp zenginlik üreten sürdürülebilir ekonomik sistem, nüfusun geneline refah sağlayan sürdürülebilir sosyal sistem, tüm yenilenemez-yenilenebilir kaynaklarla ilgili koruma ve yönetme konularını içeren sürdürülebilir değer sistemi ve problemler için yeni çözümler üreten sürdürülebilir teknik program yer almaktadır (Ling, 1996). Doğa ile uyumlu yaklaşımların yerini, günümüzde kısa vadeli çözümler üretme alışkanlığının alması çevre açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmiş ülkelerde başlayan çevreye saygılı, kendini doğanın bir parçası olarak görmeyi temel bir yaklaşım olarak benimsemeye düşüncesi artık günümüzün kaçınılmaz var olma ilkelerinden biri olmaktadır. Bu nedenle, tüm insanlığın her alanda olduğu gibi, mimari tasarım alanında da gereken önlemleri alması, bir koşul haline gelmiştir" (Balkan, 2004).

Günümüzde, mahalle ünitesi bazlı planlama anlayışı, ekolojik kaynakları ve çevresel sağlık konularını fazlasıyla önemsemektedir. Doğal çevre, insan algısı ve yapılaşmış çevre formu arasındaki karşılıklı ilişkiye bakıldığında; doğal çevrenin kentler üzerindeki etkileri ve kentlerin doğal çevre üzerindeki etkilerinin sınırları içinde, insan davranışlarının yapılaşmış çevre formunu yarattığı görülmektedir. Tüm bu karşılıklı etkileşim süreci kentsel çevresel tarihi oluşturmaktadır. Komşuluk ünitesi planlamasının kentsel çevresel tarihi; planlama bilgi tabanını oluşturma, ekolojik kaynakları kullanarak alana daha güçlü anlam kazandırma (sense of place) ve o alanın geleceği için üretilecek yeni fikirlere kıvılcım olma açılarından çok önemlidir (Kellogg, 2002).

21. yy.da, yaşayabilir toplumlar ve sürdürülebilir gelişme hedeflerine ulaşmada arazi kullanımının rolü büyüktür. Ancak günümüzdeki arazi kullanım planlaması, fırsatları ve tehlikeleri aynı anda içermektedir. Sürdürülebilir gelişme değerleri ekonomi, adalet ve ekoloji olarak tanımlanmaktadır. Campbell, bahsedilen bu değerler arasındaki ilişkilerde ciddi çelişkiler söz konusu olduğunu söylemektedir. "Ekonomi ve ekoloji arasındaki kaynak çelişkisi (kaynakların korunması), ekoloji ve adalet arasında gelişme çelişkisi (yoksulları çevreyi koruyarak kalkındırma), ekonomi ve adalet arasında mülkiyet çelişkisi (özel kaynak ve kamu malı ilişkisi) gözlenmektedir" (Campbell, 1996). Godschalk (2004) modelinde sürdürülebilir gelişme değerlerine yaşanabilirlik değeri de eklenmiştir. Modelde; "Yaşanabilirlik ve ekoloji arasında yeşil kentler çelişkisi, yaşanabilirlik ve adalet arasında soylulaştırma (gentrification) çelişkisi, yaşanabilirlik ve ekonomi arasında büyüme yönetimi çelişkisi" yer almaktadır.

Kentlerin kentlilerine yaşanabilir, çekici ve hoş görünmesinde yeşil alanların rolü büyüktür. Kent parklarının yarattığı çevresel, ekonomik ve sosyal etkiler yaşam kalitesini etkilemektedir. Yaşam kalitesi ise sürdürülebilir kentlerin en temel göstergesidir (Chiesura, 2004).

Planlamaya katılım, sürdürülebilirlik sürecinin önemli parametrelerinden biridir. Toplumsal değerlerin tayininde, halk baş roldeyken plancılar destekleyici rol üstlenmekte, hedeflerin belirlenmesinde, halk ve yerel yönetim baş rol üstlenirken plancılar yine destekleyici aktörler olmaktadır. Veri toplanması, kriterlerin ve standartların belirlenmesi

ve alternatif planların geliştirilmesi konularında plancılar baş roledir. Bir alternatifin seçilmesinde halk ve yerel yönetim ana aktörlerken plancılar destekleyici aktörlerdir. Uygulanacak planın detaylı tasarımı plancılar tarafından yapılırken, planın düzeltilmesi ve onanması konusunda halk ve yerel yönetim etkin olmakta, uygulama aşamasında, plancılar ve yerel yönetim ana aktörler olarak, veri geri dönüşü (feedback) konusunda, halk, plancılar ve yerel yönetim baş rolü paylaşmaktadırlar (Yirmibeşoğlu, Genli Yiğiter, 2003).

Kıscası; sürdürülebilirliğin sağlanması için, gelişmenin, toplumun, ekonominin, çevrenin, planlamanın, tasarımın vb. sürdürülebilir olması gerekmektedir. Sürdürülebilirlik hedefine ulaşmak için, İnsan ve çevresi ile ilişkisini içeren sisteme dahil olan her alanda sürdürülebilirlik kavramı dikkate alınmalıdır.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK HEDEFLİ KENTSEL UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Dünya genelinde sürdürülebilirliği hedef alan pek çok kentsel proje uygulanmış ve uygulanmaya devam etmektedir. Bu uygulamalardan, Amerika Birleşik Devletleri'nden Austin (Texas) ve San Francisco örnekleri ve Asya'dan önemli bir örnek olan Astana-Kazakistan planına çalışma kapsamında yer verilmiştir.

Austin sürdürülebilir planında yer alan genel stratejiler ve objektifler (ci.austin.tx.us/sustainable/matrixintro.htm):

- Adalet konuları; bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan avantajlı alanlarına yatırım yapmak,
- Ekonomik konular; mevcut altyapının kullanımının optimizasyonunu ve devamlılığını sağlamak,
- Çevresel konular; ekolojik duyarlı alanlarla ilgili uygun stratejik kararlar almak ve bu süreçte ekolojik duyarlı alanlar üzerindeki etkiyi minimize etmek,
- Yayılmayı ve genişlemeyi azaltmak; uzun vadeli kent planları kapsamında belirlenmiş, büyümeye uygun alanları stratejik olarak desteklemek,
- Ulaşım yollarını ve kullanımını geliştirmek; bölgeler arası (intermodal) ulaşımı vurgulayan bölgesel ulaşım planlarını desteklemek,
- Austin Sürdürülebilir Bina Rehberi'ni kullanmak (rehberin içinde yer alan konulardaki temel yaklaşım, dönüşebilir içerikli ve çevresel açıdan tercih edilebilir malzeme kullanımıdır); bu rehberin kullanımı ile ilgili olarak mimari yönetim birimlerini, proje müdürlerini ve danışmanları bilgilendirmek,
- Kentsel ısı adası etkisini azaltmak; geçirimsiz yüzeylerde mümkün olduğunca açık renk kullanmak ve bu yüzeyleri gölgelemek için çevresini mümkün olduğunca ağaçlandırmak,
- İnsan sağlığına, ekosistemin işleyişine ve iklim dengesine zarar verecek olan emisyonları azaltmak; alternatif – yenilenebilir enerji kaynakları planlamak ve geliştirilmiş malzemeleri kullanmak,
- Projelerin tasarımında estetik kalite ve miras değerini dikkate almak; proje konseptleri ile bütünlük sanatsal çalışmaların kullanılmasınıdır.

Tüm bu temel hedeflerin yanı sıra, sürdürülebilir yaşam tarzı için gerekli her tür sosyal ve teknik bilgileri halka ulaştırmak, halkı bu açılardan bilinçlendirmek ve yerelliği ön planda tutan sürdürülebilir komşuluğu geliştirmek de hedefler arasındadır.

San Francisco sürdürülebilir planındaki temel konular iki bölüm halinde ele alınmaktadır. Birinci bölüm özel çevre konularını içeren bölümdür ve alt başlıkları; hava kalitesi, biyolojik çeşitlilik, enerji, iklim değişiklikleri ve ozon tabakasındaki inceltme, gıda ve tarım, zararlı maddeler, insan sağlığı, parklar, açık alanlar ve sokaklar, katı atık, ulaşım, su ve atık su'dur. İkinci bölümde ise birinci bölümdeki konularla bağlantısı olan konular yer almaktadır. Bu bölümdeki alt başlıklar; ekonomi ve ekonomik gelişme, çevresel adalet, belediye giderleri, kamusal eğitim ve bilgilendirme ile risk yönetimi (yüksek çevresel risk faaliyetleri)'dir. Planın ilk odaklandığı nokta çevresel bileşenler olmuştur. Bu bileşenler ayrıca sürdürülebilir ekonomik gelişme ve çevresel adaletin sosyal yönü kısımlarında da yer almaktadır. Çevresel sürdürülebilirlikle ilgili konuları sadece çevresel bileşenler olarak almak yetersiz görüldüğünden, fiziksel sistemler ve sosyal sistemler açıklanmıştır. Arazi kullanımı hayati öneme sahip konu olarak belirtilmekle birlikte, ilgili konular, ulaşım, ekonomi ve ekonomik gelişme, gıda ve tarım ile parklar bölümlerinin altında incelenmektedir (sustainable-city.org/Plan/Intro/intro.htm).

Astana kenti master planı, Kisho Kurokawa'nın Astana için düzenlenen uluslararası yarışmayı kazanan ekolojik plandır ve; metabolizma, geri kazanım, simbiosis (ortak yaşam), ekoloji ve çevre kavramlarını vurgulayan bir konseptle tasarlanmıştır. 21.yy, makineleşme ilkelerinin yerini hayat ilkelerine bıraktığı bir çağ olarak tanımlanmaktadır. Hayat ilkeleri çağının en önemli iki konsepti metabolizma ve simbiosis olarak belirtilmiştir. Metabolik ve simbiotik kent yaratma çabası planın ana hedefleridir. Metabolik Kent (büyüyen ve değişen kent) önerisi kapsamında, dairesel gelişim yerine Lineer Bölgeleme Sistemi (Lineer Arazi Kullanımı) yer almaktadır. Böylelikle büyümenin her aşamasında kentsel fonksiyonları dengede tutmak mümkün olacaktır. Planın yeni düzenlemeler için tamamen esnek olduğu belirtilmiştir. Simbiotik Kent önerisi kapsamında mevcut kenti koruyup geliştirmek, Ishim Nehri'nin güney ve doğu bölümlerinde yeni kent oluşturmak, geçmişi ve geleceği sentezlemek yer almaktadır. Yeni konutların nehrin her iki yakasında, ağaçlandırılmış alanlarda önerilmesi, kentle doğanın (nehir ve orman) simbiosisi için önemlidir. Eski tren istasyonu yakınında bir İş Kenti önerilmektedir. Bu İş Kenti'nden mevcut parka kadar uzanan yeşil sistem kentin merkezi aksı olacak ve ormanla kent arasındaki simbiosisi sağlayacaktır. Mevcut kent konut, iş, kültür, dinlenme, eğitim vb. fonksiyonları içermektedir ve amaç bu yapıyı simbiotik kente dönüştürmektir. İş Kenti ve Yönetim Kenti Ishim Nehri'nin güneyinde yer alacaktır. Üçgen bir forma sahip olan yeni kent merkezi ormanla etkileşim halindedir. Yönetim yapılarının biraraya gelişlerinde ve mimarilerinde yerel ve evrensel simbiosisini yakalama çabası vardır (architectureasia.com/JAPAN/architects/kisho.htm). Kışın sıcaklığın sıfırın altında otuz dereceye kadar düştüğü Astana'da, kentin güney batısına, hakim rüzgara karşı bir Eko-orman önerilmiştir. Yeşil sistem belli akslarla bağlanarak orman kenti yaratılmıştır. Lineer bölgeleme sistemi; kuzeyde yeşil tampon bölge, sanayi bölgesi, karma kullanımlı kentsel bölge, Nehir Kent konaklama bölgesi, kamusal ve yarı kamusal bölge, ticari iş bölgesi, Eko-orman bölgesi ve havaalanı bölgesinden meydana gelmektedir. Tarım alanları, rüzgar türbinleri, rezerv alanlar plan kapsamında önemle ele alınmıştır (Tasarım Yayın Grubu, 2003). Kurokawa eko-plan araçlarının tamamını bu planı hazırlarken kullanmıştır. Varolan 34 dere canlılandırıp gri suları balık havuzlarına bağlanarak 700 hektarlık bir iç deniz oluşturulmuş, bitki örtüsü yardımıyla eko koridorlar tasarlanmış ve bu koridorlar yardımıyla izole alanlar birbirine bağlanmış, 8 ayrı akstan oluşan yeşil sistemle bir orman kenti yaratılmış, lineer bölgeleme sistemi ile kentsel fonksiyonlar dengede tutulmuş, kentsel akslar ve ulaşım sistemi ile simbiotik kent yaratma çabası desteklenmiş, alternatif enerji kaynaklarına ve geri dönüşüme yer verilmiş olan bu plan ekolojik planlama kapsamında bir devrim olarak görülmektedir (İrklı Eryıldız, 2003).

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MATRİSİ

Sürdürülebilirlik hedefli kentsel uygulama örneklerine değindikten sonra, bir model üzerinden kentsel projelerin sürdürülebilirlik potansiyellerinin değerlendirilmesi konusuna gelinmiştir. Çalışmada incelenen model "Sürdürülebilirlik Matrisi"dir.

Sürdürülebilirlik Matrisi "Çoklu Nitelikli Karar Fayda Matrisi" olarak da isimlendirilmektedir. Böyle isimlendirilmesinin nedeni çoklu ve çeşitli niteliklerdeki projelerin kıyaslanmasına zemin hazırlamasıdır (ci.austin.tx.us/sustainable/matrix_score.htm).

Sürdürülebilirlik Matrisi, projelerin sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesini adalet, çevre ve ekonomi konuları kapsamında sistematik bir yaklaşımla yapmakta, projelerde veya önerilerdeki öncelikleri elekten geçirerek belirlemekte ve sıraya sokmaktadır. Bu öncelik sırası, uygulama öncelik sırasının belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Projelerde sürdürülebilirlik ile ilgili pek çok konu matris kapsamında ele alınabilmektedir. Projeler gerçekleşip, uygulanıp, sonuçları görülmeden tahmin edilen olası etkilerin gerçekleşeceğini garanti etmek imkansızdır ve bu nedenle matriste, "yapılan hatalara rağmen işin içinden başarı ile çıkmak (muddling through)" ilkesi benimsenmiştir. Matriste; kamu sağlığı/güvenliği, bakım/onarım (maintenance), sosyo-ekonomik etki, komşuluk etkisi, sosyal adalet, alternatif finans kaynakları, diğer projelerle koordinasyon, arazi kullanım, hava, su, enerji, biyoloji ve diğer çevreseller olmak üzere 13 farklı kritere göre değerlendirme yapılmaktadır. Her bir kriter açısından değerlendirme yapılırken o kriterin etki göstergelerinden yararlanılmaktadır (Şekil 1) (ci.austin.tx.us/sustainable/matrixintro.htm).

Sürdürülebilirlik Matrisi her meslekten uzmanları içeren bir grubun bir yıllık yoğun bir çalışmasının ürünüdür. Matris ilk olarak Austin Sürdürülebilir Toplum İnisiyatifi çalışma planında yer almış (Temmuz 1996) ve denemeler sonucunda gerekli düzenlemeleri yapılan matris Haziran 1997'de onaylanmıştır (ci.austin.tx.us/sustainable/matrix_paper.htm). Güncel durumda, Austin kenti ile ilgili tüm öneri projeler Sürdürülebilirlik Matrisi Puanlaması'na sahip olmak zorundadır (ci.austin.tx.us/sustainable/madm.htm). Bu süreçte, öncelikli olarak, matrisle ilgili hesap çizelgesi bilgisayar ortamında tüm kent birimlerine ulaştırılır, birimler proje önerileri ile ilgili puanlamalarını yaparlar, puanlamaların açıklaması özet olarak yazılır, tamamlanmış ve puanlanmış matrislerin kopyaları planlama-çevre-koruma hizmetleri ile ilgili birimlerin sürdürülebilirlik personellerine gönderilir, sürdürülebilirlik personelleri puanlamaları ve puanlama mantığını gözden geçirir, sürdürülebilirlik personelleri ve öneriyi getiren birim temsilcileri arasında puanlamalar tartışılarak ortak karar verilir ve ilgili birim tarafından öneri proje toplam puanlamasına göre sürdürülebilirlik sırasına sokulur. Sürdürülebilirlik sırası belirlenmiş olan projelerin ekonomik uygulanabilirlik analizleri yapılır ve bu analizler sonucunda sürdürülebilirlik sırası tekrardan oluşturulur. Tüm bu süreç sonucunda, projelerin uygulanma sıraları belirlenmiş olmaktadır (ci.austin.tx.us/sustainable/matrixaustin.htm).

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MATRİSİ KRİTERLERİ

Sürdürülebilirlik Matrisi 13 temel kriterden oluşmaktadır. Bu kriterler; (X1) Kamu Sağlığı/Güvenliği, (X2) Bakım/Onarım (Maintenance), (X3) Sosyo-Ekonomik Etki, (X4) Komşuluk Etkisi, (X5) Sosyal Adalet, (X6) Alternatif Finans Kaynakları, (X7) Diğer Projelerle Koordinasyon, (X8) Arazi Kullanım, (X9) Hava, (X10) Su, (X11) Enerji, (X12) Biyoloji ve (X13) Diğer Çevreseller'dir (şekil 1).

Her kriter için ağırlık faktörleri belirlenmiştir. Ağırlık faktörü kriterin genel değerlendirme içindeki etki yüzdesini göstermektedir. Ağırlık faktörleri X1 için %13, X2 için %13, X3 için %10, X4 için %11, X5 için %12, X6 için %5, X7 için %6, X8 için %10, X9 için %4, X10 için %4, X11 için %4, X12 için %4 ve X13 için %4'tür (şekil 1).

Ağırlık faktörleri bileşen faktörlerinden oluşmaktadır. Bileşen faktörü, kriterin çevresel, ekonomik, sosyal ve lojistik etkilerinin yüzdesini göstermektedir. Bileşen faktörleri açısından; X1 kriteri %85 sosyal-%15 çevresel, X2 kriteri %65 ekonomik-%35 çevresel, X3 kriteri %50 sosyal-%50 ekonomik, X4 kriteri %80 sosyal-%10 ekonomik-%10 çevresel, X5 kriteri %90 sosyal-%10 ekonomik, X6 kriteri %100 ekonomik, X7 kriteri %50 ekonomik-%20 çevresel-%30 lojistik, X8 kriteri %15 sosyal-%85 çevresel ve X9-X10-X11-X12-X13 kriterleri ise %100 çevresel olarak değerlendirilmiştir (şekil 1).

Matriste her bir kriter için etki göstergeleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir: (ci.austin.tx.us/sustainable/matrixconsider.htm)

Kamu Sağlığı/Güvenliği kriteri; kamu sağlığı, kamu güvenliği ve suç önleme göstergelerinden oluşmaktadır. Müdahalenin aciliyet derecesi, çözümün kalıcı veya geçici olması değerlendirilmeyi etkilemektedir.

Bakım/Onarım (Maintenance) kriteri; bakım, onarım, varlıkları ve malları koruma göstergelerinden oluşmaktadır. Müdahalenin aciliyet derecesi ve maliyeti değerlendirilmeyi etkilemektedir.

Sosyo-Ekonomik Etki kriteri; yerel iş imkanı yaratma, uzun vadeli iş imkanı yaratma (inşaa faaliyetler kapsamındaki işler dışında), yan iş sahaları yaratma, iş eğitimi ve kamu-özel ortaklığı göstergelerinden meydana gelmektedir. Proje önerisinin çevreyi iş sahaları içi cazip hale getirmesi, özel sektörün yan iş sahalarını desteklemesi ve kamusal kullanım alanlarının birbirine yakın oluşu değerlendirmede dikkate alınacak noktalar dır.

Komşuluk Etkisi kriteri; miras değerlerini koruma, alana yeni değerler kazandırma, faydalanma ve ulaşılabilirlik düzeyinde artış, arazi/emlak değerlerinde artış, rekreasyonel ve eğitimsel fırsatlarda artış göstergelerinden oluşmaktadır. Toplumun canlılığını fonksiyonel (giriş ve servisleri geliştirmek) ve sosyal (eğitimsel ve rekreasyonel) olarak geliştiren, kentsel fonksiyonların (bakım-onarım faaliyetleri, yangın, acil servis vb.) komşu bölgelerle paylaşımında kolaylık sağlayan önerilerle yol projeleri, ağaçlandırma, yaya kullanımları ve geliştirilmiş girişler değerlendirme aşamasında dikkate alınır.

Sosyal Adalet kriteri; eşitlik, farklılık, çeşitlilik ve kimlerin hizmet aldığı göstergelerine göre değerlendirilir. Projenin misyonu, konumu, kimlere hizmet ettiği, sosyal ve ekonomik anlamda dezavantajlı nüfusa yardımcı olup olmadığı değerlendirmeyi etkilemektedir.

Alternatif Finans Kaynakları kriteri; ödenek, yardım ve anlaşmalı ödenek göstergelerini içermektedir. Dışarıdan gelen finansal destek ve desteğin statüsü önemlidir.

Diğer Projelerle Koordinasyon kriteri; diğer projelerle ve birimlerle koordinasyon, hizmetlerin birleştirilmesi, sinerji ve paylaşılmış işletim sistemi faydaları göstergelerinden oluşmaktadır. Kentsel yatırımların optimizasyonu ve rahatsız edici faaliyetlerin belirli bir zaman periyodu içinde toplanması bu kriterde dikkate alınacak noktalar dır.

Arazi Kullanım kriteri; bölgesel sürdürülebilirlik, hassas alanları koruma, noktasal alanlara yeni mallar ekleme, transit ve yaya yönlendirilmiş gelişim, mevcut altyapının taşıma kapasitesini artırma ve noktasal gelişime katkı sağlama göstergelerini içermektedir. Mevcut altyapının etkin kullanımı, mevcut altyapıyı geliştirmek için minimum müdahale, alana eklenen yeni malların/hizmetlerin yoğunluk artırıcı etkisi, kentsel merkeze yakınlık, düşük etkili ulaşım seçenekleri ve çok fonksiyonlu yeşil kuşak önerileri bu kriterin değerlendirmesindeki önemli noktalar dır.

Hava kriteri; sıfır kirlilik ve optimizasyon göstergelerinden oluşmaktadır. Araç kullanımını azaltma, yayalaştırma, düşük etkili ulaşım seçenekleri, ağaçlandırma, yeşil alanlar yaratma ve doğal alanları artırma hava kriteri ile ilgili değerlendirmede dikkate alınan noktalar dır.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MATRİSİ			ÖRNEK TABLO									
Ağırlık Faktörü	Bileşen Faktörü	KRİTER Etki Göstergeleri	Alternatif Öneri 1		Alternatif Öneri 2		Alternatif Öneri 3		Alternatif Öneri 4		TOPLAM	
			Olası	Ağırlık Değer	Olası	Ağırlık Değer	Olası	Ağırlık Değer	Olası	Ağırlık Değer	Olası	Ağırlık Değer
% 13	%85 Sosyal %15 Çevresel	X1: Kamu Sağlığı / Güvenliği Kamu Sağlığı Güvenlik Suç Önleme										
% 13	%65 Ekonomik %35 Çevresel	X2: Bakım / Onarım (Maintenance) Bakım / Onarım Varlıkların / Malın Korunak										
% 10	%50 Sosyal %50 Ekonomik	X3: Sosyo - Ekonomik Etki Yeni İş İmlara Yaratılmak Uluru Varlığı İmlara (İşgali faaliyetler kapsamındaki işler dışında) Yeni İş İmlara İş Etkisi Kamu Özel Ortaklığı										
% 11	%80 Sosyal %10 Ekonomik %10 Çevresel	X4: Kompulitik Etkisi Miras Değerini Korunak, Yeni Değer Eklemek Faydalama veya Ulaşılabilir Düzeyinde Artış Arazi / Emlak Değerlerinde Artış Rekreasyonel Fırsatlarında Artış Eğitimsel Fırsatlarında Artış										
% 12	%90 Sosyal %10 Ekonomik	X5: Sosyal Adalet Eğitim Farklılık - Çeşitlilik (Kırtın Hizmet Alacağı)										
% 5	%100 Ekonomik	X6: Alternatif Finans Helymleri Ödenek Yardım Artağmak Ödenekler										
% 6	%50 Ekonomik %20 Çevresel %30 Lojistik	X7: Diğer Projelerin Koordinasyonu Diğer Projelerle / Birlikte Koordinasyon Hızlıların Birleştirilmesi Sinerji Pavyoneleşme İşletim Sistemi Faydalan										
% 10	%15 Sosyal %85 Çevresel	X8: Arazi Kullanımı Bölgesel Sürdürülebilirlik Hassas Alanları Korunak Nüktacel Alana Yeni Mal Ekleme Türüncü veya Yavaş Yönelim Gelişim Mevcut Altyapının Tarayma Kapasitesini Artırma Nüktacel Ortama Koda Sağlanmak										
% 4	%100 Çevresel	X9: Hava Sıfır Kükük Optimizasyon										
% 4	%100 Çevresel	X10: Su Sıfır Kükük Optimizasyon Korunma										
% 4	%100 Çevresel	X11: Enerji Sıfır Kükük Optimizasyon Yenilebilir										
% 4	%100 Çevresel	X12: Biyolojik Çeşitlilik Korunma İyileştirme Lokasyon										
% 4	%100 Çevresel	X13: Diğer Çevreseller Tasarım Malzemeler Tekrar Kullanma Adaptasyon										
			Toplam		Toplam			Toplam			Toplam	

Sayfa 1

Şekil 1. Sürdürülebilirlik Matrisi - Örnek Tablo

Kaynak: <http://ci.austin.tx.us/sustainable/madm.htm>

Su kriteri; sıfır kirlilik, optimizasyon ve koruma göstergelerinden meydana gelmektedir. Yağmur suyu kalitesi, yer altı suyu kalitesi, su kullanımı, geri dönüşüm ve tekrar kullanım konuları değerlendirmeyi etkilemektedir.

Enerji kriteri; sıfır kirlilik, optimizasyon ve yenilenebilir enerji kaynakları göstergelerinden oluşmaktadır. Enerji kullanımı, enerji korunumu, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı ve araç kullanımının azaltılması kriterine bağlı değerlendirilmede etkili konulardır.

Biyoloji kriteri; çeşitlilik, koruma, iyileştirme ve lokasyon göstergelerini kapsamaktadır. Ekosistemi iyileştirme, yeşil alanları artırma ve su kalitesini iyileştirmek adına doğal sistemler önerme (sulak alan) bu kriterde değerlendirilen konulardır.

Diğer Çevreseller kriteri; tasarım, malzeme ve tekrar kullanıma adaptasyon göstergelerinden meydana gelmektedir. Sürdürülebilir yapı (ekolojik yapı), geri dönüşümlü ve çevre duyarlı malzeme kullanımı, yerel kaynakların kullanımı ve disiplinler arası iyi örgütlenmiş planlama ve uygulama ekibi bu kriterdeki önemli noktaları oluşturmaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK MATRİSİ PUANLAMA PROSEDÜRÜ

Matriste değerlendirilmek üzere alınan proje önerilerinin, ilk olarak her bir kriter için etki göstergelerinin yardımıyla olası sıraları belirlenir. Daha sonra olası sıra kriterin ağırlık faktörü ile çarpılır ve ağırlık değeri bulunur. Her kriter için hesaplanmış olan ağırlık değerlerinin toplamı projenin toplam puanını verir. Kısacası;

Ağırlık Faktörü x Olası Sıra = Ağırlık Değeri ve Ağırlık Değerleri Toplamı = Toplam Puanlama'dır (ci.austin.tx.us/sustainable/matrixscore.htm).

Olası sıra tanımları her kriter için aşağıda açıklanmıştır (ci.austin.tx.us/sustainable/matrixscore.htm):

X1: Kamu Sağlığı/Güvenliği kriteri olası sıra tanımları:

10= Acil - Başlıca sağlık / güvenlik tehlikelerine karşı önlem almak veya çare bulmak zorunludur.

8= Gerekli - Başlıca sağlık / güvenlik tehlikelerine karşı önlem almak veya çare bulmak gereklidir

6= İkincil - Potansiyel bir tehlike vardır ve projeyi ertelemek tehlike düzeyini artırabilir

2= İkincil - Potansiyel bir tehlike vardır ve projeyi ertelemek tehlike düzeyini arttırmayabilir

1= Nötr - Proje herhangi bir sağlık / güvenlik tehlikesini ortadan kaldırmaz

0= Negatif - Proje sağlık / güvenlik tehlikesi yaratabilir

X2: Bakım/Onarım (Maintenance) kriteri olası sıra tanımları:

10= Acil - Harap durumdaki yapıya yada alana müdahale zorunludur

8= Zorunlu - Yıllık bakım programı uygulaması önerilmektedir

6= Gerekli - Projeyi ertelemek kent için önemli bir maliyet artışına neden olabilir

2= Gerekli - Projeyi ertelemek kent için önemli bir maliyet artışına neden olmayabilir (Mevcut bir malın geliştirilmesi)

1= Nötr - Bakım uygulanmaz (Yeni bir mal ekleme)

0= Negatif - İhtiyaç duyulmayan yerde bakım onarım öneriliyor ise

X3: Sosyo-Ekonomik Etki kriteri olası sıra tanımları:

- 10= Çok yüksek pozitif ekonomik etki
- 8= Yüksek pozitif ekonomik etki
- 6= Kısmen pozitif ekonomik etki
- 2= Düşük pozitif ekonomik etki
- 1= Nötr ekonomik etki
- 0= Negatif ekonomik etki

X4: Komşuluk Etkisi ve X5: Sosyal Adalet kriterleri olası sıra tanımları:

- 10= Çok yüksek pozitif etki
- 8= Yüksek pozitif etki
- 6= Kısmen pozitif etki
- 2= Düşük pozitif etki
- 1= Nötr etki
- 0= Negatif etki

X6: Alternatif Finans Kaynakları kriteri olası sıra tanımları:

- 10= Ödeneğin ayrılmış olma durumu
- 8= Ödeneğin askıda olma durumu
- 6= Ödenek başvurusu yapılmış olma durumu
- 2= Ödenek için uygun olma durumu
- 1= Ödenek için uygun olmama durumu

X7: Diğer Projelerle Koordinasyon kriteri olası sıra tanımları:

- 10= Projenin tamamlanması uygulamaya konmuş ilişkili bir proje için gerekliyse
- 8= Projenin tamamlanması gelecekte planlanmış ilişkili bir proje için gerekliyse
- 6= Sinerjik fırsatların kullanımı için iyi planlanmış bir proje ise
- 2= Projenin sinerjik fırsatlar sunabilme potansiyeli var ise
- 1= Herhangi bir başka projeyi pozitif yönde etkileme potansiyeli yoksa
- 0= Proje başka bir projenin tamamlanmasını olumsuz yönde etkiliyorsa

X8: Arazi Kullanımı, X9: Hava, X10: Su, X11: Enerji, X12: Biyoloji ve X13: Diğer Çevreseller kriterleri olası sıra tanımları:

- 10= Çok yüksek pozitif etki
- 8= Yüksek pozitif etki
- 6= Kısmen pozitif etki
- 2= Düşük pozitif etki
- 1= Nötr etki
- 0= Negatif etki

SONUÇ

Günümüzde, kentsel ölçekteki sürdürülebilirlik hedefli çalışmaların başarıya ulaşmasında; kararlı politikaların, yeterli finansal kaynakların, yeterli bilgiye ve donanımına sahip planlama ekiplerinin ve iyi organize olmuş kentsel birimlerin rolü önemlidir.

Sürdürülebilirlik Matrisi, kentsel projelerin sürdürülebilirlik potansiyellerinin uygulama aşamasına geçilmeden önce sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmesinde uygulama aracı olarak kullanılmaktadır. Matris ayrıca, sürdürülebilirlik hedeflenen kentsel projelerin uygulama öncelik sıralarının belirlenmesinde etkili olması nedeniyle önemlidir. Sürdürülebilirlik hedefli kentsel uygulama örnekleri olarak yukarıda incelenmiş olan Austin, San Francisco ve Astana örnekleri stratejileri, plan kararları, objektifleri açısından Sürdürülebilirlik Matrisi kriterleri ile örtüşmektedir. Bu üç örnekte de çevre, ekonomi ve sosyal adalet konularının sürdürülebilirlik açısından önemle dikkate alınması Sürdürülebilirlik Matrisi kriterlerinin uygunluğunu göstermektedir.

Kriterlerinin etki göstergeleri bazında esnek olan matrisi farklı kentlerin, bölgelerin koşullarına ve her ölçekte farklı projelere göre tekrar düzenlemek mümkündür. Aynı şekile, kriterlerin etki derecelerini belirleyen ağırlık faktörlerini de düzenlemek mümkündür.

Tüm bu özellikleri dolayısıyla Türkiye'de kentsel projelerin sürdürülebilirlik potansiyellerinin belirlenmesi amacıyla matris Türkiye koşullarına uygun olarak düzenlenmeli, kendi koşullarımıza, yasal ve yönetsel yapımıza uygun sürdürülebilirlik açısından öncelikli kriterler belirlenmeli ve bu kriterlerin etki göstergeleri tekrar ele alınmalıdır. Türkiye genelinde projelerin hayata geçirilememesinin en önemli nedenleri, finansal kaynak sıkıntısı, planlama birimlerinin eşgüdüm eksikliği ve kararlı politikaların olmayışıdır. Bu sorunların çözülmesi, sürdürülebilir uygulamaların gerçekleşmesi açısından önemlidir.

Son yıllarda ülkemizde ve özellikle İstanbul için geliştirilen pek çok kentsel projede sürdürülebilirlik hedeflerinden bahsedilmekte, pek çok farklı proje farklı bölgeler bazen de aynı bölge için hazırlanmaktadır. Bu projelerin sürdürülebilirlik açısından uygulama öncelik sıralarının belirlenmesi karmaşayı engelleyebileceği gibi ekonomik anlamda da yarar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- BALKAN, E.A., 2004, Mimari Tasarımda Ekolojik Yaklaşımlar, *mimar.ist*, 12, 32-39.
- CAMPBELL, S., 1996, Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and The Contradictions of Sustainable Development, *Journal of the American Planning Association*, 62, 296-312.
- CHIESURA, A., 2004, The Role of Urban Parks for the Sustainable City, *Landscape and Urban Planning*, 68, 129-138.
- GODSCHALK, D.R., 2004, Land Use Planning Challenges: Coping with Conflicts in Visions of Sustainable Development and Livable Communities, *American Planning Association. Journal of the American Planning Association*, 70, 5-13.
- IRKLI ERYILDIZ, D, 2003, Çevreci Mimarlık, *Ekoloji ve Mimarlık, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, 12, 2-7.
- KELLOGG, W.A., 2002, Nature's Neighborhood: Urban Environmental History and Neighborhood Planning, *APA Journal*, 68, 356-370.
- LING, J.T., 1996, Design for Sustainability: An Action Plan to Achieve Sustainable Development and Growth, *Vital Speeches of the Day*, 62, 174-178.

Tasarım Yayın Grubu, 2003, Astana Kenti Master Plan Çalışması, Kazakistan Cumhuriyeti, *T+Şehircilik Kentsel Tasarım*, 8, 47-51.

VIEDERMAN, S., 1993, Sustainable Development: What Is It and How Do We Get There?, *Current History*, 92, 180-185.

YIRMİBEŞOĞLU, F., GENLİ YİĞİTER, R., 2003, Kentsel Dönüşüm Sürecinde "Yerel Gündem 21" in Rolünün Türkiye'deki Uygulamalar ile Değerlendirilmesi, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler*, 29-45.

www.ci.austin.tx.us web site

<http://www.sustainable-city.org/Plan/Intro/intro.htm>

<http://architectureasia.com/JAPAN/architects/kisho.htm>

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME SÜRECİNİN KENTSEL FORM ÜZERİNDEKİ (OLASI) ETKİLERİ: KONYA, TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Koray ÖZCAN* ,M. Serhat YENİCE*

Abstract

The spatial reflections of new millenium on human habitats brought about the emergence of two different and simultaneous spatial tendencies that depend on the same demographical roots: an in case of density in the urban areas and fragmantation or sprawl of urban forms. It is possible that the reflections of these tendencies on urban areas will be realized through the evolution urban form by a number of variables; urban infrastructural cost, urban land use, transportation and telecominication Technologies, productions and consumption chains of urban energy, ecological life style, social justice in city and urban violence.

This aim of this study is to examine the possible impacts of the variables given above and defined as the spatial effects of sustainable urban development process in the case of Konya. Furthermore, this study will contribute the literature on the possible effects of sustainable urban development process on the urban forms within, the planning attempts to the urban habitats in Türkiye.

This research has been carried out by means of a methodology based on investigation of the master plan named as Kon-Plan 2020 and its reports through analytical maps, in terms of sustainable urban development potentials and its possible effects on the urban form.

Özet

Yeni binyılın insan yerleşmeleri üzerindeki mekansal yansımaları, kentsel alanlarda yoğunluk artışı ve kentsel formların parçalanması ya da yayılması biçiminde, eş zamanlı olarak gerçekleşen ve ekonomik-demografik ortak kökenlere dayanan iki farklı mekansal eğilim ortaya çıkarmıştır. Bu mekansal eğilimlerin kentsel alanlar üzerindeki yansımalarının; kegtsel altyapı maliyetlerinden, kentsel arazi kullanım düzeni ve ulaşım-iletişim sistem ve teknolojilerine, kentsel enerji üretim-tüketim zincirinden, ekolojik yaşama ortamlarına, kentsel nüfusun sosyal adalet dengesinden, kentsel şiddete dek uzanan bir dizi değişkene dayalı olarak kent formunun evrimleşmesi biçiminde gerçekleşeceği söylenebilir.

* Selçuk Üniversitesi Mühendislik - Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Bu araştırmanın konusu, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin mekansal etkileri olarak tanımlanan yukarıda sıralanan farklı kökenlere dayanan değişkenlerin, kentsel form üzerindeki olası etkilerinin Konya kenti örneklem alanında irdelenmesidir. Bu irdelenmenin, Türkiye kentsel yerleşmelerinin geleceğine dönük planlama çalışmalarında sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin kentsel formlar üzerindeki (olası) etkilerin öngörülmesi ve gelecekte kent formuna dönük kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesine ilkesel açıdan katkı koyacağı düşünülmektedir.

Araştırma, Konya kentinin gelecek yirmi yıllık süreçte kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesine dönük hazırlanmış KON-PLAN 2020 olarak adlandırılan Nazım İmar Planı ve raporlarının, sürdürülebilir kentsel gelişme potansiyelleri ve kent formu üzerindeki (olası) etkileri kapsamında analitik haritalar yoluyla araştırılmasına dayanan bir yöntem kurgusu içinde ele alınmıştır.

GİRİŞ

Yeni binyılda sürdürülebilir kentsel gelişme üzerine odaklanan tartışmaların insan yerleşmeleri üzerindeki mekansal yansımaları, kentsel alanlarda yoğunluk artışı ve kentsel formların parçalanması ya da yayılması olmak üzere, eş zamanlı olarak gerçekleşen ve ekonomik-demografik ortak kökenlere dayanan iki mekansal eğilim ortaya çıkarmıştır. Bu mekansal eğilimlerin kentsel alanlar üzerindeki yansımalarının; kentsel altyapı maliyetlerinden, kentsel arazi kullanım düzeni ve ulaşım-iletişim sistem ve teknolojilerine, kentsel enerji üretim-tüketim-atık zinciri dengesinden, ekolojik yaşama ortamlarına, kentsel nüfusun sosyal adalet dengesinden, kentsel şiddete dek uzanan bir dizi değişkene dayalı olarak kent formunun evrimleşmesi biçiminde gerçekleşeceği söylenebilir (Houghton, 1997; Hourihan, 2000; Guy ve Marvin, 2000; Jenks, 2000; Burgess, 2000; Williams ve ark. 2000).

Bu noktada, sürdürülebilir kentsel gelişme odaklı kentsel form arayışlarına dönük tartışmalar irdelenirse; elektronik iletişim sistemleri ya da bilgi işlem ağlarının yaygınlaşmasından bireysel araç kullanımı ya da bağımlılığının azaltılmasına dek uzanan ulaşım-iletişim kararlarından, kamusal sosyal-kültürel hizmet ve altyapı olanaklarının verimli ya da etkin kılınmasına ve sosyal ilişki ve aktivitelerin kolaylaştırılmasına dönük yüksek yoğunluklu yapılaşma gibi yoğunluk kararlarına ve ekolojik kaynak ve potansiyellerin verimli ve etkin kullanımına dönük arazi kullanım düzenlemelerine dek uzanan bir dizi kentsel planlama kararlarının kentsel formlar üzerinde etkin olduğu anlaşılmaktadır (Breheny, 1992; Houghton ve Hunter, 1994; Frey, 1999; Diepen ve Voogd, 2001; Naes 2001).

Bu araştırmanın konusu, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin kentsel form üzerindeki (olası) etkilerinin kentsel ulaşım-iletişim sistemleri, kentsel yoğunluklar ve kentsel arazi kullanım düzeni değişkenlerine dayalı olarak, Konya kenti örneklem alanında irdelenmesidir. Bu irdelenmenin, Türkiye’de kentsel yerleşmelerin geleceğine dönük planlama çalışmalarında, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin kentsel formlar üzerindeki (olası) etkilerin öngörülmesi ve kentsel formlara dönük gelişme stratejilerinin belirlenmesine ilkesel açıdan katkı koyacağı düşünülmektedir.

Araştırmada örneklem alanı olarak Konya kentinin seçilmesinin nedeni; Konya Ovası Projesi (KOP) ve Ankara-Konya Hızlı Tren Projesi gibi bölgesel ölçekli altyapı projeleri, Organize Sanayi Bölgeleri, Serbest Bölge ve Teknopol gibi kentsel ölçekli yatırımlar ve sahip olduğu geniş tarımsal art bölge varlığı ile yakın gelecekte sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere açık bir yerleşme potansiyeline sahip olmasının ötesinde Kon-Plan 2020 olarak adlandırılan Konya kenti Nazım İmar Planı’nın metropoliten kentsel form kurgusu kapsamında sürdürülebilir kentsel gelişme stratejileri açısından etkin hedefler içermesidir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu araştırmanın materyali, Konya kentine yönelik olarak 1999 yılında Yavuz Taşçı tarafından 2020 projeksiyon yılı hedefine göre hazırlanan 1/50.000 ölçekli Nazım İmar Planı'nın tanımladığı kentsel yerleşme alanı olarak belirlenmiştir. Kon-Plan 2020 olarak adlandırılan plan, yaklaşık 228 km² yerleşme alanında 1.800.000 projeksiyon nüfusu öngörmektedir (Kon-Plan 2020).

Kon-Plan 2020'nin hedefi, küreselleşme olgusunun mekansal yansımaları olarak sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinin değişen-dönüşen şartlarının gerektirdiği arazi kullanım biçimlerinin, kentsel form üzerinde etkin kılınmasını hedefleyen çok merkezli kentsel gelişme stratejilerine dayanmaktadır.

Araştırmanın varsayımı; sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde, arazi kullanım düzeni, yoğunluk kademelenmesi ve ulaşım-iletişim sistemine ilişkin planlama kararlarının kentsel form üzerinde belirleyici ya da etkin olduğudur. Buna göre, Kon-Plan 2020'de öngörülen kentsel arazi kullanım, yoğunluk ve ulaşım sistemine dönük planlama kararlarının, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde kentsel form üzerindeki (olası) etkileri ya da yansımaları değerlendirilecektir.

Araştırmanın yöntem kurgusu, Konya kentinin gelecek yirmi yıllık süreçte kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesine dönük hazırlanmış Kon-Plan 2020 plan ve raporunda öngörülen kentsel ulaşım sistemi, yoğunluklar ve arazi kullanım düzenine ilişkin planlama kararlarının, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin potansiyel ve dinamikleri açısından kentsel formu üzerindeki (olası) etkilerinin araştırılmasına dayanmaktadır.

BULGULAR

Burada, Kon-Plan 2020 plan ve raporundan elde edilen arazi kullanım düzeni, kentsel yoğunluk ve ulaşım-iletişim sistemine ilişkin planlama kararları, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde kentsel form üzerindeki (olası) etkileri açısından değerlendirilecektir.

Bu değerlendirme; Kon-Plan 2020'nin öngördüğü kentsel gelişme stratejilerinin sürdürülebilir kentsel gelişme potansiyelleri açısından kentsel form üzerindeki (olası) etkilerinin araştırılmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin Konya kent formu üzerindeki (olası) etkileri, kentsel formların biçimlenmesinde etkin olduğu öngörülen kentsel ulaşım-iletişim sistemleri, kentsel yoğunluklar ve kentsel arazi kullanım düzeni değişkenlerine dayalı olarak irdelenecektir.

Kentsel Ulaşım-İletişim Sistemi

Sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde ulaşım-iletişim sistemlerindeki teknolojik gelişmelerin kentsel form üzerindeki etkileri; mal-hizmet-insan akımlarında ve altyapısında ulaşım-ulaşılabilirlik ilişkilerinden, ulaşım türleri ve mesafelerine, araç yoğunluğundan taşıma kapasitelerine ve enerji tasarrufuna dek uzanan bir dizi değişimin biçimlendirdiği yeni mekansal talepler ya da beklentiler olarak tanımlanabilir.

Bu mekansal talep ya da beklentilerin, elektronik iletişim sistemlerin yaygınlaşması, bireysel araç kullanımının azaltılması, ekoloji duyarlı ulaşım sistemlerinin ve toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi ile konut-işyeri ve kentsel ulaşım-iletişim ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına dayalı olarak toplu ya da merkezileşmiş kent formundan yaygın ya da dağınık kentsel formlara doğru gelişme ya da altkentleşme/banliyöleşme eğilimleri biçiminde gerçekleşeceği söylenebilir (Gillespie 1992, Marvin 1998, Audirac 2002; Audirac ve Fitzgerald 2003; Audirac, 2005; Talvitie, 2003).

Bu bilgilendirmelere dayalı olarak, Kon-Plan 2020'de öngörülen ulaşım sistemine ilişkin planlama kararları incelenirse; kentsel yerleşme alanını sınırlandırıcı eşik niteliğinde doğudan batıya kuzey yönelimli kateden çevre yoluna ilişkin plan kararı, çevresel

yerleşmeler-anakent ilişkisinin kurulması ve metropoliten kent kurgusuna geçiş süreci açısından önemlidir. Kon-Plan 2020'ye kentsel ulaşım araç-sistemleri açısından bakılırsa, bireysel araç kullanımının azaltılmasına dönük olarak raylı toplu taşıma sistemlerine ve bisiklet gibi ekolojik duyarlı ulaşım sistemlerine öncelik verilmesinin, sürdürülebilir kentsel gelişme süreci açısından rasyonel kararlar olduğu düşünülmektedir.

Kon-Plan 2020'nin ulaşım sistemine yönelik plan kararları, kentsel form üzerindeki yansımaları açısından irdelenirse, kentsel işlevler arasındaki ilişkilerin ve kentsel gelişme/yayılanın boyutlarını göstermesi ve kentsel formun gelişme yönünü tanımlaması bakımından dikkat çekicidir. Nitekim kentsel yerleşme alanını doğudan batıya kuzey yönelimli dairesel aks oluşturarak kateden sözkonusu çevre yolu bağlantısı üzerinde doğudan batıya doğru sırasıyla uluslararası hava limanı, teknopol bölgesi ve üniversite alanı gibi kentsel-bölgesel nitelikteki işlevlerin konumlandırılması ve gelecekte gelişme potansiyeline sahip kırsal yerleşmelerin alt merkezler olarak öngörülmesi, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin mekansal altyapısına yönelik ön adımlar olarak değerlendirilebilir (Şekil 1).

Kentsel Yoğunluklar

Sürdürülebilir kentsel gelişme stratejileri ya da planlama arayışlarında kentsel yoğunluklar üzerine yapılan tartışmalar, kentsel yayılmanın ortaya çıkardığı kaynak ve enerji üretim-tüketim-atık maliyetlerinin azaltılması ve enerji etkin planlama yaklaşımı kapsamında ekolojik kaynak ve potansiyellerin sürdürülebilirliği üzerine odaklanmıştır. Bu noktada, kentsel yayılmanın kaynak ve enerji üretim-tüketim zincirinden, ekolojik potansiyellere ve altyapı-ulaşım maliyetlerine dek uzanan olumsuz etkileri göz önüne alınırsa, kentsel yoğunluklara ilişkin planlama kararlarının sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde etkin olacağı söylenebilir (Drakakis-Smith, 1996; Gar-On Yeh, 1999; Richardson ve ark., 2000).

Sürdürülebilir kentsel gelişme stratejilerinde kentsel yoğunluklara ilişkin kararların gerek metropoliten alan gerekse merkez kent ve altkent ya da banliyö yerleşmeleri boyutunda yüksek yoğunluklu gelişme kararlarına odaklandığı bilinmektedir. Dolayısıyla, merkez kent ve banliyö yerleşmeleri yoğunluk değerleri arasındaki oransal azalma, yüksek yoğunluklu gelişme öngören sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin göstergesi olarak kabul edilebilir (Richardson ve ark., 2000).

Buradan hareketle, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Merkezi (UNCHS) tarafından yapılan araştırma verileri irdelenirse; Avrupa Birliği kentleri merkez kent alanlarının yoğunluk değerleri ile altkent ya da banliyö yerleşmelerinin yoğunluk değerleri arasındaki oran ortalama 13.31 değerinde iken Türkiye metropoliten kentlerine bu oranın ortalama 100.44 değerinde olduğu görülmektedir (UNCHS, 1996).

Kon-Plan 2020'de öngörülen Konya kenti altkent ya da banliyö yerleşmeleri ve merkez kent yoğunluklarına ilişkin değerler, sürdürülebilir kentsel gelişme stratejilerini benimsemiş Avrupa Birliği metropoliten alanları ve Türkiye metropoliten alanları için öngörülen yoğunluk değerleri ile karşılaştırılırsa, Kon-Plan 2020 kentsel yoğunluk değerlerinin gerek Avrupa Birliği gerekse Türkiye metropoliten alanları ortalamalarının gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır (Tablo 1).

Ancak, Kon-Plan 2020 altkent yerleşmeleri için öngörülen yoğunluk değerinin, Türkiye metropoliten alanları ortalamasının oldukça üzerinde olması, sürdürülebilir kentsel gelişme stratejilerinde kentsel yoğunlukların artışına dönük eğilimlerin öncelik kazandığı gözönüne alınırsa, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecine yönelik öngörüler olarak kabul edilebilir.

Kuşkusuz, bu tespit veri tabanı açısından sınırlı sayıda örnekle hazırlanmış bir değerlendirme olup Türkiye metropoliten kentlerine dönük genel bir görünümü yansıtmamaktadır. Ancak, bu yönüyle bile, Kon-Plan 2020 plan hedeflerinin sürdürülebilir

kentsel gelişme göstergeleri ve metropolitenleşme süreci açısından etkinliği ya da rasyonelliği hakkında bir fikir vermektedir.

Tablo 1. Türkiye ve Avrupa Birliği Metropoliten Alanları Merkez Kent-Alt Kent Yoğunluk Karşılaştırma Analizi (UNCHS, 1996)

Kentler	Yoğunluk (kişi/km ²)		Oran [1] / [2]
	Merkez Kent [1]	Alt Kent/Banliyö [2]	
Türkiye Metropoliten Kentleri			
Adana	536.5	30.9	17.37
Ankara	1,533.7	13.4	114.22
Bursa	8,488.9	39.0	217.77
İstanbul	3,824.9	45.3	84.42
İzmir	2,601.9	38.0	68.44
Ortalama	3397.1	33.2	100.44
Avrupa Birliği Metropoliten Kentleri			
Barselona	17,433.0	3,514.7	4.96
Budapeşte	3,954.0	956.2	4.14
Lizbon	9,893.0	717.6	13.9
London	1,667.0	205.2	8.12
Milano	8,227.0	1,717.3	4.79
Münih	4,192.0	199.1	21.05
Paris	20,647.0	663.1	31.14
Stockholm	3,501.0	165.8	18.41
Ortalama	8,689.2	1,017.3	13.31
Konya	7,975.4	78.0	102.2

Kentsel Arazi Kullanım Düzeni

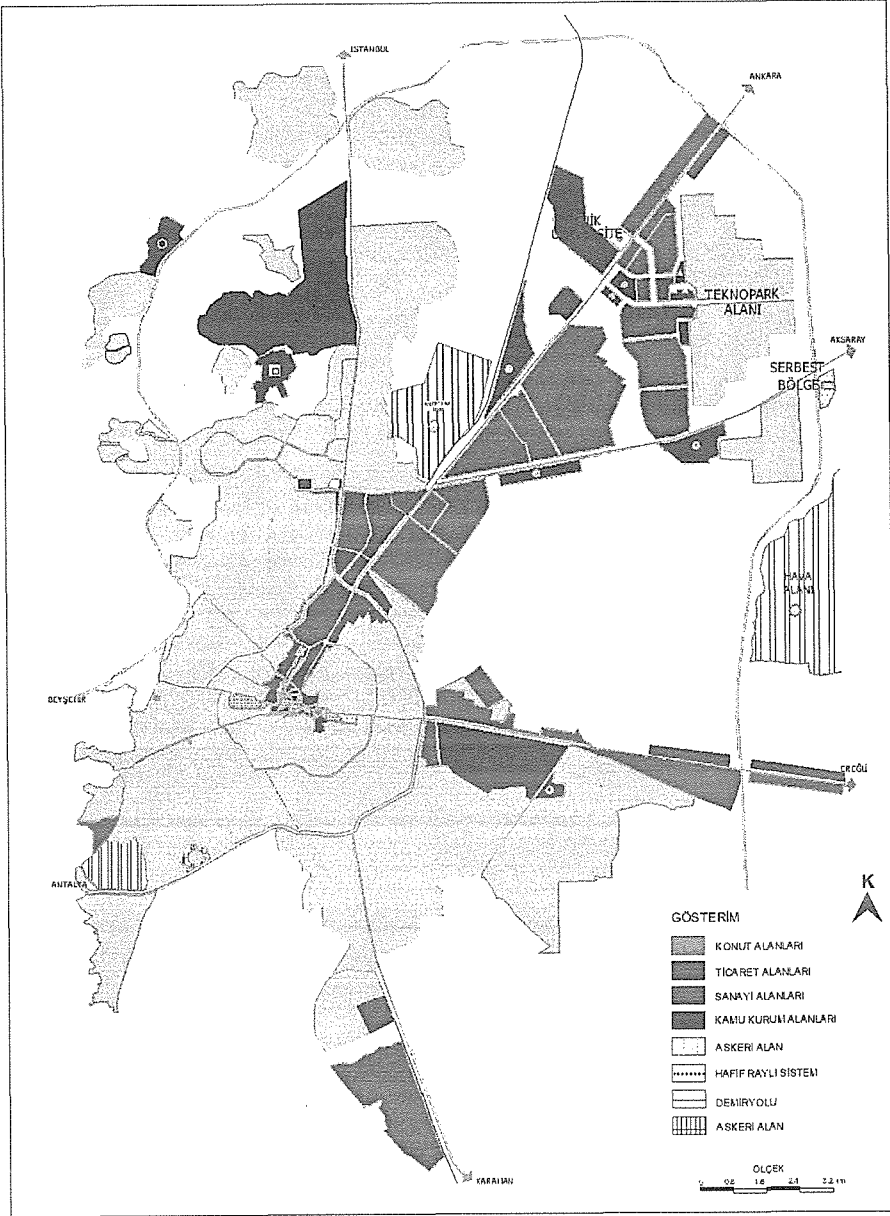
Sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin kentsel form üzerindeki etkileri, kentsel arazi kullanım düzeni açısından irdelenirse; kentsel arazi kullanım düzeninde bölgeleme ya da zoning yaklaşımına dayanan geleneksel planlama anlayışından, kentsel toprakların enerji ve ekolojik potansiyeller açısından etkin kullanımını hedefleyen karışık ya da mix olarak tanımlanan kentsel arazi kullanım düzeni anlayışına doğru bir yönelim olduğu görülmektedir (Breheny 1992, Frey 1999, Jenks 2000, Burgess 2000, Thinh ve ark. 2002).

Bu yönelimlerin, kentsel arazi kullanım düzeninde işlevsel kaynaşmayı hedefleyen kompakt kent modeli ya da ekolojik kaynakların arazi kullanım düzeni üzerinde etkin kılınmasını hedefleyen yeşil kent modeli biçiminde kentsel mekana yansıdığı ve kentsel formları biçimlendirdiği söylenebilir (Haughton ve Hunter 1994, Burgess 2000, Jenks 2000, Beatley 2000). Başka bir ifadeyle, kentsel planlama sürecinde arazi kullanım düzenine yönelik plan kararları, kentsel formlar üzerinde etkin ya da belirleyici unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

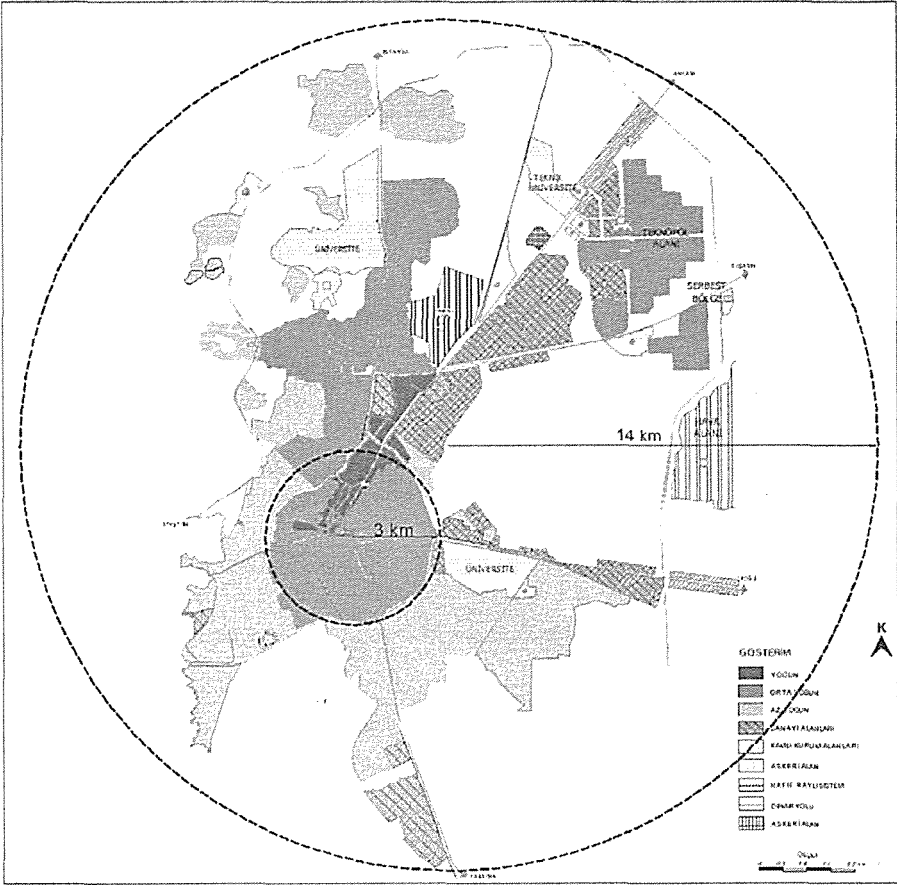
Bu açıdan, Kon-Plan 2020'de öngörülen kentsel arazi kullanım düzenine ilişkin planlama kararları irdelenirse; kentsel yerleşme alanı bütününde ile ileri teknoloji kullanan üretim faaliyetlerinin örgütleneceği teknopol odaklı kuzeydoğu ve üniversite odaklı kuzeybatı altkentleri ile ikincil merkezlerin öngörüldüğü anlaşılmaktadır (Şekil 1).

Kon-Plan 2020 kentsel arazi kullanım düzeninde, çevresel yerleşmelerin kent formuna eklemlenmesiyle oluşturulan alt merkezlere ve çevre yolu ulaşım bağlantısına ilişkin öneriler, kentsel formun gelecekte yaklaşık 20–25 km erişme mesafesinde çok odaklı ya da merkezli gelişme öngörüsü ile metropoliten kent kimliği kazanmasına yönelik düzenlemeler olarak kabul edilebilir (Şekil 2).

* Konya kentine ilişkin veriler Kon-Plan 2020 kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 1. Kon-Plan 2020 Kentsel Arazi Kullanım Düzeni (Kon-Plan 2020)

Şekil 2. Kon-Plan 2020 Metropolitan Alan Kurgusu (Orjinal 2005)

SONUÇ

Bu araştırmada, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinin kentsel form üzerindeki (olası) etkilerini, Konya kentinin gelecekteki yirmi yıllık gelişme eğilimi tanımlamaya dönük hazırlanan Kon-Plan 2020'nin öngörülerini kapsamında irdelemeyi amaçlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; bu araştırmanın dayanak aldığı Kon-Plan 2020'nin planlama strateji ve kararlarının eleştirel bir yaklaşımla ayrıntıda irdelenmesinden çok, sürdürülebilir kentsel gelişmenin kentsel form üzerindeki etkileri açısından belirli bir kuramsal arka planı temel alan bir irdeleme yönteminin benimsendiğidir.

Burada temel hedef, sürdürülebilirlik odaklı kentsel gelişme sürecinde Türkiye kentlerinin geleceğine dönük planlama tartışmalarına örneklem alanı boyutunda üretilen plan kararlarının dayandığı strateji ve öncelikler açısından katkı koyabilmektir.

Buna göre, araştırma bulguları irdelenirse; Konya kentinin gelecek yirmi yıllık plan öngörüsünün, kentsel potansiyel ve dinamikler açısından sürdürülebilir kentsel gelişme ve metropoliten kent kurgusunun tanımlanmasında gerek gerekse kentsel yoğunluk ve arazi kullanım düzeni açısından etkin kararlar içerdiği söylenebilir.

Kon-Plan 2020'de kentsel yerleşmenin karşılıklı etkileşim ağı içinde bulunduğu çevresel yerleşmeler ile birlikte değerlendirilmesi, geleceğe dönük (olası) kentsel form kurgusunun ilkelerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede; Kon-Plan 2020'nin geleceğe dönük ulaşım, yoğunluk ve arazi kullanım kararları, kentin metropolitenleşme sürecine yönelik rasyonel öngörüler olarak kabul edilmektedir. Nitekim alt merkezler ya da teknopol gibi kentsel gelişmede etkin kararların öngörülmesi, sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde kentsel form kurgusunun tek merkezli bir yapıdan, çok odaklı ya da merkezli bir yapıya dönüşeceğine işaret etmektedir.

Bu noktada, tarımsal üretim alanları ya da orman varlığı gibi kentsel ekolojik kaynakların korunmasına yönelik kaygıların dikkate alınması, raylı sistem ve bisiklet gibi ekolojik duyarlı ulaşım sistemlerinin desteklenmesi, merkez kent yoğunluğunun artırılmasına ve yüksek yoğunluklu altkentleşmeye yönelik plan kararları, geleceğe dönük sürdürülebilir kentsel gelişme süreci ve kentsel form kurgusunun biçimlenmesi açısından rasyonel kararlardır.

KAYNAKLAR

- Audirac, I., ve Fitzgerald, J., 2003. Information Technology (IT) and Urban Form: An Annotated Bibliography of the Urban Deconcentration and Economic Restructuring Literatures, *Journal of Planning Literature*, 17(4), 480–511.
- Audirac, I., 2002. Information Technology and Urban Form, *Journal of Planning Literature*, 17(2), 212–226.
- Audirac, I. 2005. Information Technology and Urban Form: Challenges to Smart Growth, *International Regional Science Review*, 28(2), 119–145.
- Beatley, T., 2000. *Green Urbanism: Learning from European Cities*, Island Press, Washington.
- Breheny, M. J., 1992. Sustainable Development and Urban Form: An Introduction, In *Sustainable Development and Urban Form*, 1-23, M. J. Breheny (ed.), Pion Limited Press, London.
- Burgess, R., 2000. The Compact City Debate: A Global Perspective, 7-24, In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*, Mike Jenks ve Rod Burgess (ed.), Spon Press, London.
- Diepen, A., V. ve Voogd, H., 2001. Sustainability and Planning: Does urban Form Matter?, *International Journal of Sustainable Development*, 4(1), 59–74.
- Drakakis-Smith, D., 1996. Third World Cities; Sustainable Urban Development II; Population, Labour and Poverty, *Urban Studies*, 33(4-5), 673-701.
- Frey, H., 1999. *Designing the City: towards a more Sustainable Urban Form*, E and FN Spon Press, New York.
- Gar-On Yeh, A., 1999. *Urban Form and Density in Sustainable Development*, Independent Research Paper, The University of Hong Kong Press, Hong Kong.
- Gillespie, A., 1992. Communications Technologies and the Future of the City, in *Sustainable Development and Urban Form*, 67–78, M. J. Breheny (ed.), Pion Limited Press, London.
- Guy, S. ve Marvin, S., 2000. Models and Pathways: The Diversity of Sustainable Urban Futures, 9–18, In *Achieving Sustainable Urban Form*, Katie Williams Elizabeth Burton ve Mike Jenks (ed.), Spon Press, London.
- Houghton, G. ve Hunter, C., 1994. *Sustainable Cities*, Jessica Kingsley Press, London.

- Haughton, G., 1997. Developing Sustainable Urban Development Models, *Cities*, 14(4), 189–195.
- Hourihan, K., 2000. Urban Planning in the Twentieth Century, *Urban History*, 27(3), 384–396.
- Jenks, M., 2000. Sustainable Urban Form in Developing Countries?, 1–6, In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*, Mike Jenks ve Rod Burgess (ed.), Spon Press, London.
- Kon-Plan 2020, 1999. *Kon-Plan 2020 Nazım İmar Plan Revizyon Raporu*, M. Yavuz Taşçı, Osman G. Armangil, Sezer Sever (haz.), Taşçı Mimarlık Planlama Atölyesi, İzmir.
- Marvin, S., 1998. Telecommunication and Sustainable Cities, *International Urban Design*, 3(4), 195–199.
- Naes, P., 2001. Urban Planning and Sustainable Development, *European Planning Studies*, 9(1), 503–524.
- Newman, P. ve Thornley, A., 2002. Globalization, World Cities and Urban Planning: developing a conceptual framework, In *Planning in a Global Era*. A. Thornley ve Y. Rydin (ed.), Ashgate Press, London.
- Richardson, H.W., Bae, C.C.H. ve Baxamusa, M., 2000. Compact Cities in Developing Countries, In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*, Mike Jenks ve Rod Burgess (ed.), Spon Press, London.
- Talvitie, J., 2003. *The Impact of Information and Communication Technology on Urban and Regional Planning*, Helsinki University of Technology Institute of Real Estate Studies, Helsinki.
- Thinh, N.X., Arlt, G., Heber, B., Hennersdorf, J., Lehmann, I., 2002. Evaluation of Urban Land-Use Structures with a View to Sustainable Development, *Environmental Impact Assessment Review*, 22, 475–492.
- UNCHS (United Nations Centre for Human Settlements), 1996. *An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements 1996*, Oxford University press, Oxford.
- Williams, K., Burton, E. ve Jenks, M., 2000. Defining Sustainable Urban Form; Introduction, 7–8, In *Achieving Sustainable Urban Form*, Katie Williams, Elizabeth Burton ve Mike Jenks (ed.), Spon Press, London.

ENFORMASYON VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ETKİSİNDE KENTSEL YAŞAM, MEKAN VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Ahu SÖKMENOĞLU*, Gülen ÇAĞDAŞ**

GİRİŞ

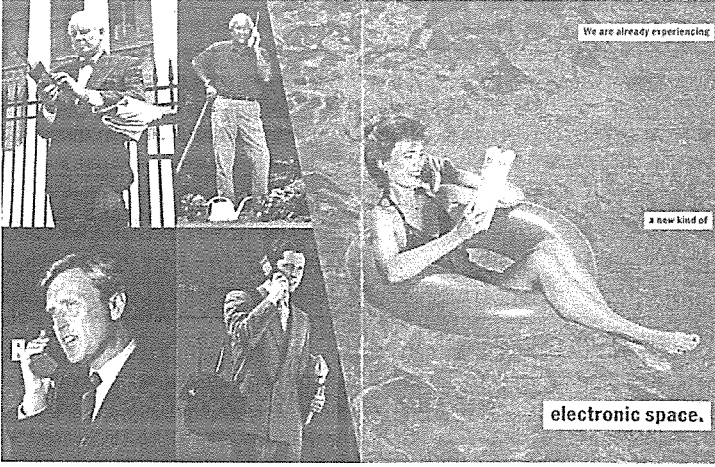
Son iki yüzyıl içerisinde ulaşım ve iletişim biçimlerinin insan, yaşam ve mekanı kökten etkilediği açıktır. Günümüzde yine iletişim ve ulaşım biçimlerinin neden olduğu bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır ve söz konusu süreç insan, yaşam ve mekan üzerinden kolayca okunabilir. Enformasyon ve iletişim teknolojileri, günümüz dünyasını, ekonomi, sosyal ve kültürel yaşam, kent, doğa, mimarlık, sanat ve eğitim vs. bağlamında değiştiren ve geleceğimizi şekillendiren en önemli etmenlerden biridir. Endüstri devrimi ve otomobilin icadı nasıl büyük dönüşümleri başlattıysa, fiziksel dünyaya paralel gelişen enformasyon dünyası ve "telepresence" denilen televarlık kavramı da aynı derecede güçlü dönüşümleri başlatmıştır. Castells (1989), söz konusu dönüşümleri şöyle tanımlar:

"Tarihsel boyutlarda meydana gelen teknolojik bir devrim, insan yaşamının temel ölçütlerini dönüştürmektedir: zaman ve mekan. Yeni bilimsel buluşlar ve endüstriyel keşifler çalışma saatlerinin üretim kapasitesini uzatırken, sosyal etkinkiller anlamında da mekansal uzaklığın yerini almaktadırlar. Enformasyon teknolojilerinin gitgide ortaya çıkan vaatleri bizlere sınırsız hayal gücü ve iletişimin ufuklarını açmakta ve bizleri iç dünyalarımızdan dış evrene doğru yeni deneyim dünyalarının keşfine davet ederken toplumumuza yeni bir yapısal değişimi yakalaması için meydan okumaktadır." (Castells, 1989)

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin en önemli ürünü olarak tanımlanan siberuzayın insan, yaşam, mekan bağlamlarında ekonomik, sosyal ve kültürel anlamlarda yarattığı dönüşümler "dijital çağ" diye adlandırılan enformasyon ve iletişim teknolojileri çağında bu teknolojiler ile ilişkili olsun olmasın bütün düzlemlerde yepyeni koşullar yaratmaktadır. Bu düzlemler insan ve mekan olmak üzere iki farklı bağlamda ele alınacaktır. (Şekil 1)

* İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Doktora Programı

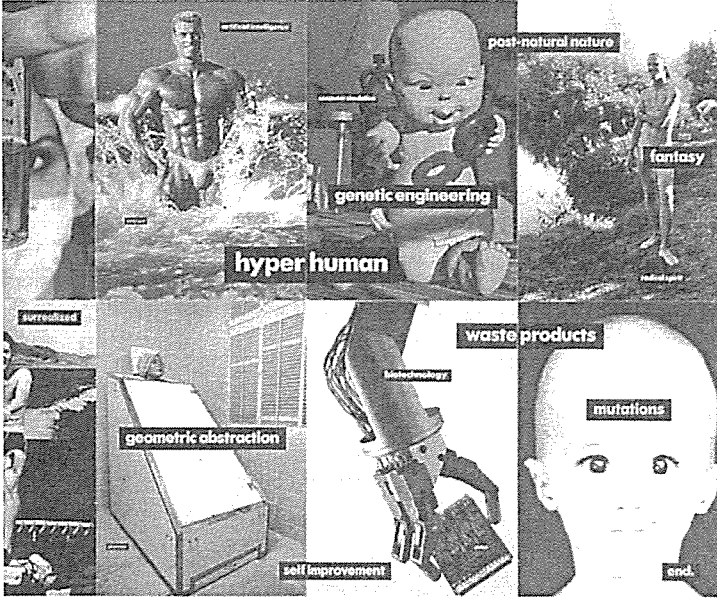
** İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Şekil 1. Dan Friedman'ın "Post Human" (İnsan Sonrası) adlı posteri (Poynor, 2003)

İNSAN VE YAŞAM BAĞLAMLI

Siberuzayın, çıkışındaki gibi yalnızca askeri ya da ekonomik çevrelere ait bir olgu olarak kalmadığı açıktır, siberuzay toplumun her kesimine yayılarak büyük toplumsal dönüşüm sürecini de başlatmıştır. Siberuzay kabaca ne sağlar diye bakılırsa; yeni bir kimlik ve adres, yeni bir mekan (sanal mekan), yeni mekanlar (dönüşen fiziksel mekanlar), yeni bir sosyal konum ve rol, yeni iletişim biçimleri, yeni organizasyon yapıları ve yeni kavramlar sayılabilir. Yeni bir kimlik, sanal ortamda kalan ve yaşayan kimlik ya da birden fazla kimliklerin hepsi olabilir. Avatarlar (Sanal gerçeklik ortamları ve oyunlarında, insan kullanıcıyı temsil eden ve görünümü ve özellikleri kullanıcı tarafından değiştirilebilen sanal yapı. Cotton and Oliver, 1997) arkasında yepyeni kimlikler türemektedir. Yeni bir adres artık @ harfi ile söylenen elektronik posta adresleri ya da http:// ile başlayan sanal doku adresleridir. Yeni mekan, siberuzayın ta kendisidir, haberleşilen, sohbet edilen, yeni insanlarla tanışılan, araştırma yapılan, iş ortamı olarak kullanılan, gazete okunan, fatura yatırılan, eğitim alınan, konferansa katılınan sanal ortam. Yeni dönüşen fiziksel mekanlar ise, sanal mekanın etkisi ile kabuk değiştiren, kimi işlevlerini yitirirken yeni işlevler kazanan mekanlardır; bankalar, konutlar, müzeler, kentler gibi. Yeni sosyal konum ve rol ise hem sanal mekanın yarattığı yeni kimlikler ile ilgilidir hem de fiziksel mekandan ve onun maddeselliğinden bağımsız olarak var olabilmek anlamına gelir. Sanal mekanda fiziksel konum olarak nerede olunduğundan veya "gerçek" dünyadaki rollerden iz yoktur. Yeni iletişim biçimleri ise anında görüntülenen elektronik postalar, ortak kullanılabilen elektronik platformlar ve veri bankaları, sanal sohbet odaları, sanal oyun odaları gibi bambaşka platformlarda gerçekleşebilmektedir. Yeni organizasyon yapıları ise bahsedilen bütün yeniliklerin sonucunda oluşan yeni yaşam biçimlerine uygun organizasyon yapılarıdır; bunlar işte, evde, okulda, bankada, arkadaşlıklarda, yani yaşamın her platformunda oluşan yeni yapısal düzenlerdir. Yeni kavramlar ise bahsedilen bütün yenilikleri içerir ve konuştuğumuz dile, profesyonel literatüre yerleşmektedir, yazılımlar, donanımlar, ağlar...vs. gibi. Son hızla gerçekleşen dijitalleşme sürecini, doğasını ve dolayısı ile bütün toplumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel platformlarda meydana gelen çarpışmaları gözlemlemek, durumun ikilemsel karakterini ortaya koyar. Konu dijital devrim olunca olumlu ve karamsar bakışlar hep bir arada var olmaktadır. Dijital-Analog, Sanal-Gerçek, Yerellik-Yersizlik, İletişim-İletişimsizlik, Teknoloji-Sanat vs. gibi çeşitli kavramların çarpışmaları görülmür. (Şekil 2)

Şekil 2. Dan Friedman'ın "Artificial Nature" (Yapay Doğa) adlı posterini (Poynor, 2003)

MEKAN BAĞLAMLI; DÖNÜŞEN MEKAN, ENFORMASYON MEKANI

Enformasyon teknolojileri açıkça mekan mecazına başvururlar. Bunun da nedeni, "enformasyon mekanı"nın insan yaşamının yer aldığı mekanlara ilişkin oluşturduğu alternatif olma durumudur. Bu durum enformasyon teknolojilerinin yarattığı yeni düzeni ifade ederken başvurulabilecek en kuvvetli mecazın mekan olmasına neden olur. Yukarıda bahsedilen alternatif mekan olma durumunda, enformasyon mekânının alternatif olduğu mekan tam olarak kent mekânıdır. Enformasyon mekânı bir taraftan kent mekânına alternatif olurken bir yandan da onun yapısında da dönüşümlere neden olur. Enformasyon mekânının kent mekânına nasıl alternatif oluşturduğu insan ve yaşam bağlamında neden olduğu dönüşümler üzerinden açıklanabilir. İnsan yaşamının bir çok yönü enformasyon teknolojileri etkisi ile dönüşerek, enformasyon mekânına kaymıştır. Buna karşılık kent mekânı da oluşan bu yeni durumdan etkilenecek dönüşmeye başlamıştır. Bu döngünün nedeni kentin, yaşayan bir organizma olarak fiziksel yapısının ötesinde, içerisinde yaşayan insanlar ve birlikte oluşmuş bir sosyo-kültürel ve ekonomik varlık olmasıdır.

Öte yandan, sanal ve fiziksel ortamların bir arada bulunması bir tür "arada" olarak tanımlanabilecek "Melez Mekan"ın doğumuna neden olmuştur. Fiziksel mekan ve sanal mekânın birlikteliğinin oluşmasına neden olarak mimarlığı başedilmesi gereken yepyeni bir durum ile karşı karşıya bırakmıştır. Birbirlerinin uzantısı, tamamlayıcısı veya alternatifleri olabilen fiziksel ve sanal mekânlar ve ikisinin karışımı olan melez mekân mimarlığının konusudur. Bu durum mimarlık için yepyeni fiziksel mekân organizasyonları, biçimlenmeleri yaratır. Sbermimarî, "maddesel" mimarlık yaklaşımından tamamen farklı bir yön çizer; fiziksel ve sanal anlamdaki bütün beden ve mekân ilişkileri ile meşgul olur.

Enformasyon teknolojileri etkisi altında, kent mekânında görünen sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümler kentler arası ve kentin kendi içerisindeki yapısı olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Burada iki farklı düzlem söz konusudur. Birincisi küresel düzlem, diğeri ise kentsel düzlem ya da kentli düzlemidir. "Kent küresel düzlemde, diğeri kentlerin

İNÇİNDE VE KÜRESEL YAPININ BİR PARÇASI OLARAK NASIL DÖNÜŞMEKTEDİR?" VE "KENTİN KENDİNE ÖZGÜ YEREL YAPISININ VE KENTLİNİN KENT İÇERİSİNDEKİ KONUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ NASIL GERÇEKLEŞMEKTEDİR?"

Kentsel Düzlem

Graham çağdaş kenti birer "mekan olamayan kent alanı", "görünmez kent", "kablolu kent", "enformasyonel kent", "telekent", "akıllı kent", "sanal kent ya da sanal topluluk", "elektronik topluluk", "seçilene kent" ve hatta "teletopya" ("non-place urban realm", "the invisible city", "informational city", "the wired city", "the telecity", "the intelligent city", "the virtual city", "the virtual community", "the electronic community", "the over-exposed city", "teletopia") olarak yeniden tanımlar. (Thrift, 2002) Enformasyon mekanı kendini kentte temsil eder ve aynı zamanda da kenti fiziksel anlamda yeniden biçimlendirir. Çağdaş kentin bu isimleri almasının arkasında yatan neden budur; enformasyon mekanı fiziksel ve sanal anlamlarda yeni bir kent yapısı yaratmıştır. Thrift'e göre (2002) kent, "enformasyon mekanı" nın en yoğun örneklerinden biridir ve siberuzayın, soyut ve insanlıktan uzak kabloya bağlı bir dünya düzenini beslediği fikrine karşı tavrı ile günümüz kentini şöyle tanımlar;

"Göstermek istediğim bu mekan, anlık iletişim teknolojileri ile, gerçek zamanlı ortak veri tabanları ve yapay zeka ile doludur ve bütün mekanlar arasında en sosyalidir çünkü bugün "siberuzay"da da mevcuttur." (Thrift, 2002)

Bilgisayar donanımlı dünyada, enformasyon, her zamankinden çok farklı biçimde ele alınmakta ve kullanılmaktadır. Bu nedenle de insan hayatının birbirinden farklı yönlerinde yer alan tüm yapılar bu yeni sistem tarafından biçimlendirilmektedir. Her tür iş alanının organizasyonunda ve yönetiminde temel değişiklikler meydana gelmektedir. Zuboff (2000) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır;

"Bilgisayar tabanlı teknolojiler tarafsız (etkisiz) değildiler; yapılarında, fabrikalarda, ofislerde, işçiler, profesyoneller ve yöneticiler arasındaki işin doğasını değiştirmesi neredeyse kesin olan temel özellikleri bulundurulur. Yeni seçimler bu teknolojiler tarafından hazırlanır ve bu seçimler de modern organizasyonun peyzajında erkek ve kadınların günlük yaşamlarında karşımıza çıkar."

Küresel düzeyde enformasyon iletim biçimi değişmektedir ve bu değişiklikte yapıllı çevrede ve kentsel planlama ilkelerinde değişikliklere neden olmaktadır. Bu durum "mimari mekânın hem yapı hem de kent ölçeğinde organizasyonu" nu değiştirmektedir.

Günümüz kenti yapı tasarımında farklı mekansal organizasyonlara ve esnek programlara ihtiyaç duyar. Konutların, bankaların, hastanelerin, okulların, müzelerin vb. mekansal organizasyonları kendilerine ait sanal uzantıları tarafından değiştirilmektedir. "Geleneksel bina tiplerinde, mekansal ve zamansal örüntülerde çözülme" durumu söz konusudur. "Yapılar ve yapı parçaları, bugün yalnızca kendi doğal ve kentsel bağlarına değil aynı zamanda kendi siberuzay ayarları ile de ilişkilendirilmelidirler. Gitgide birer bit depolama havuzu olarak ağ arayüzleri biçiminde işlev görmelidirler." (Mitchell, 1995) Aynı zamanda, erişim noktaları, yaşam bölgeleri, komşulukları ve sosyo-kültürel açıdan tanımlanmış sınırları olan kent, bugün "erişilebilirlik ve arazi değerleri açısından değil bağlantı kabiliyeti, bant kalınlığı kısıtlamaları tarafından biçimlenmektedir."

Siberuzayın dönüşümüne neden olduğu mekansal organizasyonları, kamusal ve özel mekân sınıflaması altında inceleyerek siberuzayın fiziksel mekânı doğru nasıl uzandığı, kimi zaman onu tamamlarken kimi zaman da ona alternatif olduğu ortaya koyulabilir. Dijital dünyada kamusal mekân, aslında her gün çoğu kişinin içinde olduğu ve fark etmeden sosyalleştiği bir sanal dünya kurgusudur. Çevirim içi buluşma noktaları dijital dünyaya ait kamusal alanlar olarak kabul edilebilirler. Haber grupları, elektronik posta grupları, sohbet odaları, ses konferansı ya da video konferans, çevirim içi sanal dünyalar aslında günümüz dünyasında fiziksel kamusal alanlara ait birer alternatif ya da birer

tamamlayıcı olmaktadır. Bu alternatif ya da tamamlayıcı olma durumunun çerçevesini, sanal kamusal alanların yapısını ve fiziksel olan ile ilişkisini mimarlar ve kent plancıları yepyeni birer konu olarak ele almalıdırlar.

Dijital çalışma mekanı, aslında herkesin konfigürasyonuna az çok adapte olduğu yeni çalışma mekanlarını ifade eder. Çalışma dünyasındaki yeni durumda hizmet, üretim, pazarlama, satış gibi ekonominin nabzını fiziksel mekanda attıran tüm alanlar gitgide siberuzaya kaymaktadır. Siberuzay her türlü ekonomik etkinliğe ev sahipliği yapabilecek bir mekana dönüşürken, fiziksel dünyaya ait bazı kısıtlayıcı özellikler artık geçersiz olmaktadır. Uzaklığın öneminin olmadığı ve zaman kavramının değiştiği günümüz dünyasında yirmi dört saat işleyen ve fiziksel uzaklığı sınır olarak tanımayan ekonomiler dünyaya hakim olmaktadır. Doğal olarak bu durum çalışma mekanının konfigürasyonunu ve organizasyonunu tamamen değiştirmektedir. Sadece çevirim içi olmak bir çok ekonomik etkinlik için yeterliken fiziksel çalışma mekanları neye benzeyecekler, ne işe yarayacaklar sorusu önem kazanır. Ekonomideki çok büyük bir yenilik de maddeden sıyrılmadır. Dijital izma gibi gelişmeler ile siberuzay gitgide meşruluk kazanmaktadır. Dijital çalışma mekanının organizasyonunun dönüşümünde en basit örnek olarak ofisler verilebilir. Belgelerin elektronik ortamda saklandığı bir ofiste depolama işlevi ortadan kalkar, özel konuşmaların ve grup çalışmalarının diğer ofisleri de kapsayacak şekilde yapılabildiği sanal ortamlar varken kent trafiği içerisinde toplantı için uzaklığı katetmeye gerek kalmaz. Gerekli olduğunda ağlar yardımı ile mekandan bağımsız olarak iş dokümanlarına ulaşılabilir ve haberleşilebilir. Ev ofis kavramı doğmuştur. İşte bütün bu dönüşümleri yaşayan çalışma mekanı ya da yeni yapısına uygun olarak dijital çalışma mekanı, mimarlar tarafından yeniden yorumlanmalıdır.

Dijital yaşama mekanı ise gitgide dijitalleşen ve elektronik enformasyona bağımlı hale gelen ev yaşantısının geçtiği yeri ifade etmektedir. "Akıllı mekanlar" geleceğe ilişkin bir ütopya olmaktan çıkmıştır. Sensör teknolojisi ve enformasyon yüzeylerinin geleneksel duvarların, kapıların, televizyonun vs. yerini alması ile yaşanan mekanların geleceği kişiye özel olmaları ve etkileşim ve iletişime açık olmaları olacaktır. "Ev" denilen yer çoğu kişi için ait olunan yer anlamına gelir, belki de gelecekte bu yalnızca ait olunan yerin ötesinde ilişki kurulan yer de olabilir. Bu tip bir evin mekansal kurgusu ve malzemeleri, mimari elemanları alışılabilenlerden farklı olacaktır. "Ev" kavramını yeniden yorumlamak gerekmektedir.

Küresel Düzlem

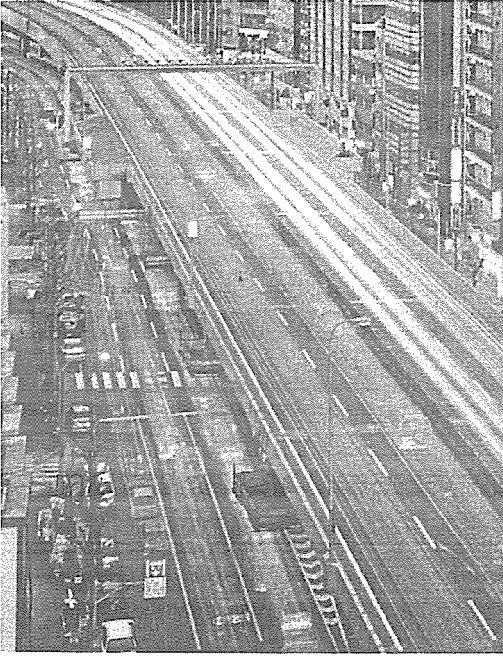
Küreselleşmenin ve enformasyon teknolojilerinin bir ürünü olarak yepyeni bir mekandan söz edebiliyoruz; küresel mekan. Küresel mekan dediğimiz, kentlerin birer düğüm noktaları biçiminde bir araya gelerek oluşturdukları uluslar ötesi bir ağ olarak tanımlanabilir. Bu yeni yapı içerisinde yer alan ya da almayan kentler, tarihlerinde hiç rastlanmayan yepyeni bir durum ile karşı karşıyadırlar. Kent, bölge, ülke ve dünya hiyerarşisinin kırıldığı bu yeni düzen içerisinde, kentlerin bir anda büyük bir boşluğun içerisine düştüğü benzetmesini yapmak yanlış olmayacaktır. Kimi kentler bu yeni yapı içerisinde adeta doğal olarak yerlerini bulsalar da, kimileri boşlukta kaybolmak ya da kaybolmamak savaşı içerisinde denilebilir. İşte kentlerin bu yeni yapı içerisindeki konumları ya da konumsuzlukları ile varoluşları bu bölümün konusudur. Günümüzde, kenti konuşurken yalnızca kendi bağlamında ve ölçeğinde bahsetmek doğru olmayacaktır, kentler artık "küresel ağda birer düğüm noktası" olarak tanımlanmaktadır.

Sassen (1998), küresel ağı şöyle tanımlar;

"Küresel ekonomi, ihracat işleme bölgelerinden en büyük uluslararası iş ve finans merkezlerine uzanan, stratejik mekanlardan oluşan dünya çapında bir gridi gerçekleştirmiştir. Bu küresel gridi, ulusal sınırları ve eski kuzey-güney ayırımını yarıp geçen yeni bir ekonomik merkezlik coğrafyası olarak kabul edebiliriz. Yeni bir paralel

politik güç coğrafyasının, küresel sermayenin yeni taleplerini oluşturmak için bir tür uluslar ötesi mekanın doğuşuna dikkat çeker."

Sassen'e (1998) göre kentler, uluslar ötesi küresel mekanda merkezler ya da "düşüm noktaları" oluşturmaktadır ve bu yeni merkezilik coğrafyalarının kentsel düzeyde en kuvvetlileri, başlıca uluslararası finans ve iş merkezlerini içine almaktadır: New York, Londra, Tokyo, Paris, Frankfurt, Zürih, Amsterdam, Los Angeles, Sidney, Hong Kong. Ancak bu yeni coğrafya, Sao Paulo, Buenos Aires, Bangkok, Taipei, Bombay ve Meksiko City gibi kentleri de kapsar. Bu kentler arasındaki ticaretin yoğunluğu, özellikle de finansal pazarların, hizmet ticareti ve yatırım konusunda, son derece çarpıcı biçimde artmıştır ve buna bağlı olarak önem sıraları da değişmiştir. Aynı zamanda stratejik kaynakların ve aktivitelerin yoğunluğunda, bu kentler arasında ve aynı ülkenin kentleri arasında dikkat çekici bir eşitsizlik durumu söz konusudur. Küresel kentler, ekonomik gücün yoğunlaştığı alanlar ve küresel ekonominin kumanda merkezleriyken, geleneksel üretim merkezleri düzensiz düşüşler yaşamaktadırlar. (Sassen, 1998) (Şekil 3)

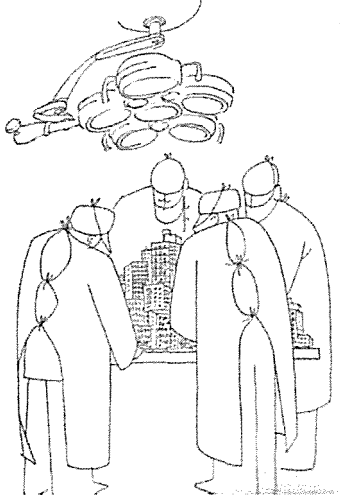

Şekil 3. Stefan Ruiz'in fotoğrafı; Tokyo 1999. (Barley,2002)

SİBERUZAY KAVRAMI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Özellikle 1980'lerden sonra yaşanan mikro-elektrik konusundaki gelişmeler ile bir bilgi teknolojileri devrimi yaşadığımız söylenmektedir. Bu devrimin etkilerini günlük yaşamımızın her anında yaşıyoruz, üretim biçimlerinin ve sosyal ilişkilerin yeniden şekillenmeye başlaması yaşananların bir devrim niteliğinde olduğunun en büyük göstergesidir. Sürdürülebilirlik, ya da dijital teknolojilere ekoloji bağlamında yaklaşmak ise bu devrimin etkilerinden sadece biri. 1970'ler ve 1980'li yılların başlarında ortaya çıkan ekoloji konusundaki duyarlılık her geçen sene büyüyor ve yayılıyor. Ekoloji kavramı da tıpkı dijital teknolojiler gibi her yanımızı sarmış durumda ve bugün, 21.yy.ın başlarına

damgasını vuran bu iki kavramın bir arada anılması son derece ilginç ve bir o kadar da umut verici bir ilişkiyi işaret ediyor. (Şekil 4)

Şekil 4. Tan Oral'ın kent konulu bir karikatürü

The Brundtland Komisyonu, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987'de yayınlanan "Our Common Future" adlı raporunda "sürdürülebilir kalkınma" kavramını şu şekilde tanımlar:

"Bugüne ait ihtiyaçların, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılamalarına engel teşkil etmeden sağlanabildiği kalkınmadır." (Burall, 1991)

Prof. David Pearce ise, sürdürülebilir bir ekonomik sistemi "Blueprint for a Green Economy" adlı kitabında şu şekilde tariflemektedir:

"Günümüz neslinin, refahını gelecek nesiller pahasına arttırmadığı, her neslin en az kendisine miras kalan kadarını kendinden sonrakine devrettiği bir sistem." (Burall, 1991)

Hall ve Ward (1998) aslında herkesin sürdürülebilir kentsel gelişme konusunda haberdar olduğunu ancak bu konuda kentsel yaşam bağlamında alınan kararların günlük yaşantımıza yansımadığını düşünmektedirler. Bu konuda alınması gereken önlemleri şöyle sıralamışlar;

"...enerji konservasyonu yapan bina formları geliştirmeli, kirleticilerin yayılmasını minimize etmeli, hareket etmeden erişilebilirliği teşvik etmeli (accessibility without mobility), mekanların yürüme ya da bisikletle ulaşma mesafesi olmasını sağlayarak özellikle ticari ulaşım ihtiyacı olmamasını sağlamalı, kamusal ulaşımı desteklemeli, insanları otomobil ile bireysel ulaşımından caydırmalı, içsel yanma motorlarından daha az kirlüten ve enerjiyi daha ekonomik kullanan yeni itici güçler geliştirmeli ve kamu ulaşımı düğümlerinde etkinlik merkezleri tasarlamalıyız. Bir sonraki sorun ise bu amaçları gerçek mekanlara dönüştürecek, işleyen stratejik planlar tasarlamak olacaktır." (Hall ve Ward, 1998)

Bütün bu tanımlar ve ilkeler ışığında dijital teknolojilerin sürdürülebilirlik bağlamında irdelenmesi konuyu bambaşka bir bakış açısı ile ele almak anlamına gelmektedir. Bugün hayatımızın her köşesinde hüküm süren dijital devrim acaba gezegenimizin ekolojik sorunlarını çözmek konusunda ne kadar etkili olabilir? Aramakta olduğumuz alternatif

enerji kaynaklarını dijital teknolojilerde bulabilir miyiz? Ya da var olan kaynakların daha verimli bir şekilde tüketimini sağlamak adına ondan ne kadar faydalanabiliriz?

Mitchell'a (1999) göre, dijital teknolojiler, doğru yorumlanmaları koşulu ile sürdürülebilirlik bağlamında, bize daha küçük, yeşil ve yaşanması şehirler vaat etmektedirler. Üzerinde durduğu beş kavram vardır, bunları anahtar ilkeler olarak tanımlar ve bu ilkeleri, ürün tasarımı ölçeğinde, mimarlık, kentsel tasarım ve planlama, bölgesel, ulusal ve küresel strateji ölçeklerinde uygulanması halinde sürdürülebilir bir kentsel kalkınmanın yakalanabileceğini belirtir. Bu kavramlar; Maddeden sıyrılma (Dematerialization), Harekete Gereksinim Duymamak (Demobilization), Bireye Uyarlanmış Yığinsal Üretim (Mass customization), Akıllı İşlem (Intelligent operation) ve Yumuşak Geçiş (Soft Transformation) kavramlarıdır.

Maddeden sıyrılma fiziksel ürünler kullanmak yerine onunla aynı işi yapan benzerlerini kullanmak şeklinde tanımlanabilir çünkü kullanılan bir bit çevreye zarar vermemektedir. Büyük fiziksel şeylerin eşdeğer minyatürleri ile yer değiştirmesi, silikon çiplerin vakum tüplerinin, ince fiber optik kabloların ağır bakır kabloların işini yapması maddeden sıyrılmadır. Enformasyonu da geleneksel malzemesinden ayırmak yine benzer faydaları sağlayacaktır; bir ekran üzerinden okunan elektronik postanın kağıt harcamasına engel olduğu gibi. Mitchell (1999) kullanılan bir bitin kirliliğe yol açmayacağını da eklemekte ve "hafif ekonomi" (weightless economy) gibi yeni kavramlardan ya da "elektroniğin inşaatın yerini alması" gibi yeni görüşlerden bahsetmektedir. Burada Mitchell'ın dile getirdiği "hafif ekonomi" kavramı Eliot (1997) tarafından "post-endüstriyel" başlığı altında şöyle tanımlanmıştır;

"Enerji ve malzeme yoğunluklu endüstrilerden, bu tip aktivitelerin azalmasına dayanan bir ekonomiye olan yavaş geçiş, olgun endüstri ülkelerinin çoğunda geçerli olan tipik bir süreçtir. Endüstrileşme süreci, temel endüstri altyapısını inşa etmekte olan hemen hemen her ülkede enerji kullanımını artırır. Bunu takiben ise Riccardo Galli'nin "yapısal ve kurumsal kararlar ve yeni teknolojik döngü" konulu çalışmasında ortaya koyduğu gibi, endüstrileşmiş ülkeler olgunlaştıkça miktar, yerini kaliteye bırakır ve hafif endüstriler ve servisler yeni ekonomiyi yönetmeye başlar ve böylece malzemeye ve enerjiye olan ihtiyaç azalır. Böylece endüstrileşme, endüstriyel sonrası (post-industrial) bir toplumun gelişmesine yol açar. Önem, artık ağır endüstrilerin ve üretim üzerinden, daha çok servislere doğru kayar. Bu noktada ise telekomünikasyon teknolojileri anahtar rolü oynamaktadır."

Eliot'a (1997) göre hafif bir ekonomiye geçiş sürecinde enerji yoğunluklu malzemelerin üretimi ve kullanımından git gide uzaklaşılırken daha az enerjiye gereksinim duyan yeni malzemeler geleneksel olanların yerini alır. Eliot (1997) bu süreci "maddeden sıyrılma" (dematerialization) olarak adlandırıyor;

"...Şu çok açık; endüstriyel olgunluğa erişmiş ülkelerdeki güncel maddeden sıyrılma süreci ve "daha yeşil" teknolojilere, "daha temiz" üretim sistemlerine olan kayma hiç olmazsa enerji, kaynak sorunları ile geleneksel endüstrileşmiş toplumların çevresel sınırlarını aşmak adına bir girişimdir."

Mitchell'a (1999) göre son zamanlara kadar, yeşil mimarlık denilen mimarlıkta fiziksel mimarinin engellenemez olduğu kabul ediliyordu, bu sebeple de amaç verimi olabildiğince arttırmaktı. Bina kütlesi, yönlmesi, malzeme seçimi, enerji sistemleri ile ilgili yaklaşımlar söz konusuydu fakat sonuçları beklendiği kadar geniş ölçekte faydalı olamadı. Bugün ise yeni ekonomi "Bu bina gerçekten gerekli mi? Kısmen ya da tamamen elektronik sistemlerle aynı işi gerçekleştiremez miyiz?" sorularının sorulmasına neden olmaktadır.

Mitchell'ın (1999) tanımladığı harekete gereksinim duymamak (demobilization), Hall ve Ward'un (1998) "hareket etmeden erişebilirlik" (accessibility without mobility) olarak

tanımladıkları kavram ile hemen hemen örtüşmektedir. Kavramın içeriğinde ulaşım konusu esastır. Ulaşım sorununun günümüz dünyasında çok önemli bir enerji tüketicisi olduğu ve küresel ısınma ile diğer kirlilik türlerine çok fazla etkisi olduğu bilinmektedir. Mitchell (1999) hareket etmeden erişilebilirlik kavramını şöyle açıklar;

“Seyahat ettiğimizde de bir çok kaynağı harcamış oluyoruz. Genelde bitleri hareket ettirmek, insanları ve objeleri hareket ettirmekten çok daha verimlidir. Tasarruflar, benzin kullanımının düşmesi, azalan kirlilik, ulaşım için daha az altyapı alanı tahsis edilmesi, araç üretilmesi, bakım giderlerinin azalması, seyahat zamanının kısılması gibi birçok şekilde kendini gösterir.”

Kaynakları muhafaza etmek ve kirliliği azaltmakla ilgili ilk kez harekete gereksinim duymamak kavramı OPEC petrol krizlerinde, 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyonun mevcut şehir dokusu içerisinde önemli tasarruflara kaynak olacağı sanılırken aslında telekomünikasyonun ulaşımın yerini böyle apaçık bir şekilde alamayacağı anlaşılır. Bu iş için, insanların, bitlerin etkileşimi söz konusudur ki bu da, atomların etkileşiminden çok daha karmaşıktır. Geçmişteki bu ilk hayal kırıklıklarına rağmen, bugünün yeni teknolojisi kaynak korunmasına ilişkin çeşitli gelişmeleri, harekete gereksinim duymamak sayesinde verebilmektedir. (Mitchell, 1999) Bu noktada özendiricilik devreye girer, Hall ve Ward'ın (1998) gözlemedikleri gibi eğer devlet araç kullanmanın gerçek değerini yol fiyatları açısından kısmen ya da tamamen yükseltirse ve park alanlarını azaltarak trafiği kısıtlarsa en azından bazı seyahatler için mutlaka alternatifler aranmaya başlanacaktır. Bu noktada asıl anahtar, doğrudan yerini almadan çok telekomünikasyondan yeni daha verimli, kalıcı şehir biçimleri yaratmaktır. Özellikle, ev-iş komşuluğu, endüstri çağının getirdiği, ev-iş ayrımı dolayısı ile olan günlük gereksiz harcamaları azaltacaktır. Ancak bu konuda bir takım sıkıntılar da vardır. Mitchell'in (1999) bu konuda önerdiği strateji ise kompakt, çok fonksiyonlu, yaya ölçeğinde komşulukları olan, verimli ulaşım ve telekomünikasyon bağlantıları ile bağlanmış çok merkezli şehirler yaratmaktır. Konut, iş ve servis alanlarının bu şekilde yeniden harmanlanması ile yaya hareketinin, mekanik ulaşımın ve telekomünikasyonun daha sürdürülebilir halleri aranabilir.

Mitchell'a (1999) göre bireye uyarlanmış yığınsal üretim (mass customization) birçok önemli yarar sağlayabilir. Endüstriyel çağın aptal makineleri standartlaşma, tekrar, kitlesel üretim ekonomisini vermiştir. Ancak bilgisayar çağının akıllı makineleri insanoğluna akıllı adaptasyonlar otomatikleşmiş kişiselleştirme (automated personalization) gibi çok farklı ekonomiler sunabilirler: Örneğin herhangi bir sabah, aldığın gazetenin bütün sayfaları okunmazsa çoğu harcanır. Oysa elektronik olarak eve yollanan, evde basılan kişisel gazete sistemi kişinin ilgilerine göre şekillendirilebilir ve onun sadece kişiyi ilgileniren kısımları basılabilir. Bu strateji daha az ağaç kesilmesi ile başlayıp sonunda daha az harcama yapılmasına dek uzanır. Böyle bir amacın gerçekleşmesi ucuz teknoloji ve telekomünikasyon sistemlerine bağlıdır. Mitchell'a (1999) göre buna benzer yararları, akıllı, elektronik olarak yönetilen diğer ulaşım kaynaklarından da elde edebiliriz. Eğer taksiler yer belirleme cihazları ile donatılırsa ihtiyaç olan yere en yakında olan, otomatik olarak yönlendirilebilir. Ulaşım şirketleri elektronik olarak birbirleri ile ve müşterileri ile bağlantılı olurlarsa, her türlü işlerini koordine edebilirler, anında teslimat sayesinde depo masrafları da ortadan kalkar. Akıllı araçlar akıllı yollarda kullanıldıklarında seyahat süreleri ve masrafları optimize edilebilir.

Eliot (1997) "Energy, Society and Enviroment" kitabının "machines to the rescue" başlığı altında yeniçağ düşünürlerinden Kevin Kelly'nin düşüncelerine yer vermiştir. Kelly'ye göre gelecekte doğanın dünyası (the world of the "born": living beings) ile yapılmış olanın dünyası (the wold of the "made"; akıllı bilgisayarlar ve makineler) birlikte var olacaklar ve küresel ekosistemin varlığını sürdürmesi için yeni bir sentez yaratacaklar. Ama asla herhangi biri kontrolü ele almayacaktır. Mitchell da, Kelly'nin deyimi ile "the world of the

"made" 'e ait akıllı bilgisayarlar ve makineleri sürdürülebilirlik bağlamında anahtar kriterlerden biri olarak görmektedir, "akıllı işlem" tanımında kastettiği şudur;

"Borular ve kablolar aracılığı ile akan tüketilebilir kaynaklarda da büyük ölçüde aynı mantık geçerlidir. Bu tip kaynakların kullandığı sistemlere biraz daha zeka eklersek israfı azaltmış oluruz. Dinamik fiyatlandırma stratejileri ile bu tip sistemleri randımanlı şekilde yönetebilir ve özendiririz." (Mitchell, 1999)

En yüksek derecede randıman için kişinin nasıl yaşadığını öğrenebilen, değişen elektrik fiyatlarını farkında olarak optimum aydınlatma, ısıtma, soğutmayı ayarlayabilen ve sürekli tazelenen bir sistem gereklidir. Mitchell (1999), bu tarz bir otomasyonun özellikle işçilik tasarrufu ya da her şeyin makineler tarafından önüne getirildiği, servis edildiği fantazisi olmadığını belirtir. İnsan yerleşimlerinin ihtiyaç duyduğu tüketilebilir enerji kaynaklarının randımanlı kullanımını sağlamak asıl amaçtır. Yumuşak Geçiş ise Mitchell'in (1999) önerdiği son anahtar ilkedir; burada dijital teknolojilerin getirdiği değişikliklerin gerçekleşme sürecinden bahseder. Mitchell'a (1999) göre, hiç şüphesiz, 21. yy.da maddeden sıyrılma, harekete gereksinim duymamak, bireye uyarlanmış yığinsal üretim ve akıllı işlemin sağladığı avantajlarla yeni yerleşimler, hatta şehirler yaratma olanağı olacaktır. Ancak gelişmiş birçok yerde ilk amaç; var olan binaları, kamusal alanları, ulaşım altyapısını yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde uyarlamaktır. Endüstriyel çağın ya da çok daha erken zamanların ürünleri gelecekte randımanlı bir şekilde kullanılmak üzere değişime ihtiyaç duyarlar.

Mitchell (1999) bütün bu ilkeler ışığında yarının şehrine ilişkin projeksiyonlar yapar ve 21. yy.da uygarlaşmış şehri bir şeylerin birikmesinden çok enformasyonun akışı ile, coğrafi merkezleşmeden çok elektronik bağlantılar ile, kaynakların tüketiminden çok akıllı yönetimlerle temellendirilebileceğini belirtir. Bir süre sonra, mevcut yerleri yeni ihtiyaçlara uyarlama işi, fiziksel yapıları yıkıp yerine yenilerini inşa etmektense, donanımları yeniden kurarak, yazılımları değiştirerek ve ağ bağlantılarını yeniden organize ederek yapılabilir hale gelecektir. Ancak Mitchell (1999) mekanın, egemenliği yine de ve hala elinde bulunduracağını düşünmektedir. Geleneksel yerel zorunluluklar zayıfladıkça özellikleri kablolar aracılığı ile iletilmeyen, çok önem verdiğimiz yüz yüze etkileşimlerin gerçekleştiği, özel kültürel, bilimsel ve iklimsel cazibeleri olan ortamlara yönelme olacaktır. Mitchell (1999) geleceğin kentlerinde fiziksel ve sanal ortamların birbirine bağlı olarak işleyeceklerini ve vekaleten duran mevcut mekanlardansa, değişmiş (transformation) kentsel mekanlarda birbirlerini tamamlayacaklarını söyler. Bazen bir yere gitmek için ağlar kullanılacaktır, kimi zamansa hala ağa dahil olmak için bir yerlere gidilecektir.

SONSÖZ

Mitchell'in dijital teknolojiler ve ekoloji arasındaki ilişkiyi tanımlarken yaptığı projeksiyonlar son derece umut verici gözüküyor, en azından insanoğlunun özellikle teknoloji sebebi ile yarattığı çevresel sorunlara yine teknoloji ile çözüm getirebilecek olması oldukça gerçekçi bir bakış açısidir. Ancak sürdürülebilir kentsel kalkınmayı gerçekleştirebilmek, küresel ısınmayı durdurabilmek, yok olan hayvan ve bitki türlerini geri getirmeyi başarmak ve daha fazlasının yok olmasına engel olmak, tükenbilir enerji kaynaklarını koruyarak, alternatif enerji kaynakları yaratmak teknolojinin yanı sıra sosyal bilinci de gerektirmektedir. Sorun ise bu bilincin günümüzün teknolojik gelişmelerin hızına yetişemiyor olmasıdır. Adorno'nun (1997) söylediği gibi: "Sosyal süreç her zaman her türlü planlamaya rağmen, kendi içsel doğası gereği amaçsız ve irrasyonel olarak gelişir."

KAYNAKLAR

- ADORNO, T. W., 1997, Functionalism Today by Adorno, in Rethinking Architecture, pp. 4-18 , ed. Leach, N., Routledge, London.
- BARLEY, N., 2002. Information, in Breathing Cities: The Architecture of Movement, pp. 91-96, ed. Barley, N., Birkheuser, Basel.
- BURALL, P., 1991. Green Design, The Design Council, London.
- CASTELLS, M., 1989. The informational city: information technology, economic restructuring, and the urban-regional process, B. Blackwell, Oxford, UK.
- COTTON, B. and OLIVER R., 1997. Siberuzay Sözlüğü: Multimedia'dan Sanal gerçeğe, çev. Arıkan Ö., Çendeoğlu Ö., Yapı Kredi, İstanbul.
- ELLIOTT, D., 1997. Energy Society and Enviroment: Technology for a Sustainable Future, Routledge, London.
- HALL, P., WARD, C., 1998. Sociable Cities, Wiley, England.
- MITCHELL, W., 1995. City of bits: space, place, and the infobahn, MIT Press, Cambridge, Massacusettes.
- MITCHELL, W., 1999. E-topia, MIT Press, Cambridge, Massacusettes.
- POYNOR, R., 2003. No more rules graphic design and posmodernism, Laurence King Publishing, London.
- SASSEN, S., 1998. Globalization and Its Discontents, The New Press, New York.
- THRIFT, N., 2002. The First Telematic City?, in Breathing Cities: The Architecture of Movement, pp. 102-107, ed. Barley, N., Birkheuser, Basel.
- ZUBOFF , S., 2000. In the age of the Smart Machine, in Technology and The Future, pp. 314-333, ed. Teich, A. H., Bedford/St. Martin's, Boston.

İSTANBUL'DA 2000-2004 YILLARI ARASINDA SUÇUN MEKANSAL DAĞILIMI

Nilgün ERGUN*, Funda YİRMİBEŞOĞLU*

Abstract

One of the needs for the sustainable development is to establish a safe environment. The rapid increase of the population, due to migration from rural areas affects the social and economic development in the cities in an adverse manner. In this study, socially and economically non-homogenous districts are determined in the Istanbul and the changes in crime in relationship to this factor. The distribution of crime in 32 districts between 2000 -2004 is investigated and their location distribution in the metropolitan area is analysed. The results of the research show that crime rates were higher in the districts that were older and closer to the centre and lower in new districts which had mostly squatter areas and were established as a result of migration from rural areas in Istanbul.

Özet

Sürdürülebilir bir gelişme için en önemli gereksinimlerden biri güvenli bir ortamın sağlanmasıdır. Kırsal alanlardan göç nedeniyle hızlı nüfus artışı kentlerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmada İstanbul'da sosyal ve ekonomik olarak homojen olmayan ilçelerde suç oranlarındaki değişimler bu faktörle ilişkili olarak incelenmiş, 2000-2004 yılları arasında 32 ilçedeki suç dağılımı ve ilçelerin metropoliten alandaki konumsal dağılımı analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları eski ve merkeze yakın ilçelerde suç oranlarının daha yüksek, yoğunlukla İstanbul'a kırsal alanlardan göç sonucunda oluşmuş gecekondü alanlarına sahip yeni ilçelerde daha düşük olduğunu göstermiştir.

GİRİŞ

Şehirlerin nüfusu hızla artmakta ve günümüzde şehirselleşmeler dünya nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Büyük şehirlerin kalabalığı ve kültürel farklılık büyük ve düzensiz ve güvensiz bir şehir gelişimini beraberinde getirmektedir. Sürdürülebilir bir gelişme için en önemli gereksinimlerden biri güvenli bir ortamın sağlanmasıdır. Maslow'un da (1970) gereksinimler hiyerarşisinde sıraladığı gibi, güvenli bir ortam gereksinimi yoğunlukla insanların diğer gereksinimlerinin önüne geçmektedir. Güvensiz bir ortamda gelişme olamayacağı gibi, gelişmemiş ortamlar da güvenli olmamaktadır.

* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Avrupa şehir şartlaşması güvenli bir şehri suç, suçluluk ve saldırıdan mümkün olduğunca arınmış bir yer olarak tanımlamaktadır (e-doca.net). Suç düşük yaşam kalitesinin hem nedeni hem de sonucu olarak toplumda birçok sosyal ve ekonomik maliyete yol açmaktadır. İnsanların hayatını ve ekonomiyi etkilediği gibi sağlık hizmetlerinde de büyük maliyetlere neden olmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak suç konusu çok uzun yıllardan beri çeşitli disiplinler tarafından incelenmiş ancak araştırmalar daha çok kriminoloji, sosyoloji ve hukuk konularında yoğunlaşmıştır. Suç ve suçlulukla ilgili çalışmalar sonucunda insanların biyolojik nedenlerle suç işlediğini varsayan biyolojik teorilerden başlamak üzere, kriminolojik, psikolojik, sosyolojik, ekonomik, kültürel ve antropolojik teoriler geliştirilmiştir (Schuerman, L., Kobrin, S., 1987). Fakat kriminolojistler aynı zamanda suçun mekansal ve çevresel etkilerini de incelemiştir.

SUÇLA İLGİLİ MEKANSAL VE ÇEVRESEL ÇALIŞMALAR

Suç ve suçun işlendiği yer arasındaki ilişki ve suça mekansal ve çevresel faktörlerin neden olduğu uzun zamandan beri tartışılmaktadır. Lawman (1986) 150 yıl içinde suçun mekansal ve çevresel olarak incelendiği 4 safhadan bahsetmektedir.

- Bunlardan birincisi Fransa'da başlayan ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine, özellikle 1830-1850 arasında İngiltere'ye yayılan "kartografik ekol"dür. Bu ekol suçun bölgesel ve mevsimsel farklılıklarını açıklamak için haritaların kullanılması nedeniyle bu ismi almıştır. Bu ekolün önde gelenlerinden Guerry (1833) farklılaşan ekolojik ve sosyal özelliklere sahip bölgelerde suç dağılımı analizinde yoğunlukla kırsal-kentsel farklılıkların üzerinde yoğunlaşırken, Tobias ve Mayhew (1851) çalışmalarında şehirler üzerinde yoğunlaşmışlar ve şehirlerdeki bazı alanların suçlular için kaynak alanlar olduğunu, bu alanlarda diğer alanlardan daha çok suç işlendiği sonucuna varmışlardır.
- İkinci ekol 1920ler 1930larda Chicago'da Shaw ve McKay'in (1942) insanların içinde oturdukları alanların değil suç oranlarının yüksek olduğu alanların problemlerini tartıştığı "ekolojik ekol"dür. Bu ekolde suçun ortaya çıkışında şehirselleşmenin özelliklerinin etken olduğu görülmüş (Burgess, 1925; Thrasher, 1927). Shaw ve McKay, şehirselleşen alanlardaki suç oranlarını o alanların karakteristiklerine bağlayan ekolojik açıklamalar geliştirmişlerdir.
- Lawman'ın üçüncü ekol olarak ortaya çıkan "faktör analizi ekolünü" göstermesine rağmen Herbert (1982) bu ekolün ekolojik ekolün devamı olduğunu belirtmiştir. Bu ekolden Lander (1954) ve Schmid faktör analizini Baltimor ve Seattle 'da kullanmışlar, Lander, kiracı olan siyahlar ile suçun anomi boyutunu ortaya koyarken, Schmid, düşük ekonomik düzeydeki parçalanmış ailelerin de bir boyut olduğunu göstermiştir.
- Günümüzde de geçerli olan son safhada coğrafyacılar da suç konularıyla ilgilenmeye başlamışlar suçun coğrafyası ve çevresel kriminoloji (Lawson, 1982) üzerinde durmuşlardır. Çevresel kriminolojinin birçok batı kentinde sanayileşme ve kentleşmenin en üst düzeyde olduğu 19 yy.da doğması birçok araştırmacıya göre suçun modern toplumlardaki gelişmelerle yakından ilişkili olmasına bağlıdır (Ahmadi,2003).

Yukarıda görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarda, özellikle yerleşmelerin fiziksel ve demografik özelliklerinin, ekonomik yapıyla bağlantılı olarak suç oranları ile yakın ilişkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sosyal, politik ve ekonomik yapıdaki karışıklıklar, şehirselleşme ve şiddetteki artışın ana nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok araştırmada, donatısız çevreler içinde izole edilmiş, ekonomik ve politik yeterli haklar edinememiş toplulukların şehirselleşme suçunu arttırdığı kanıtlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise siyasi, ekonomik değişimler, göç olgusu ile ortaya çıkan toplumsal yapı değişimleri, bu ülkelerin özellikle büyük kentlerinde sağlıksız yapılaşma, eğitim, sağlık, ulaşım ve istihdam sorununu beraberinde getirmekte ve bu kentlerdeki suç oranı ve suçluluk eğilimini artırıcı etkenler olmaktadır. Ayrıca geleneksel değerlerin yanında sanayileşme, bilgi toplumu ve küreselleşme çerçevesinde ortaya çıkan ve çok kısa sürede yayılan değişim ve gelişmelere bağlı olarak, farklı değer yargılarının aynı zaman ve toplum içinde yaşanmasından kaynaklanan karmaşa, suç ve suçluluk oranının artmasında diğer önemli bir etkindir.

Gelişmekte olan ülkelerde suçla ilgili verilere ulaşmanın çok zor olması nedeniyle bu konuda pek fazla araştırma yapılmamıştır. Aynı nedenle Türkiye’de de suç ve suçlulukla ilgili olarak yapılmış sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Çocuk suçluluğunun gecekondü bölgeleri (Hancı, 1995), göçler (Hancı vd.1996) ve şehrsel mekanla ilişkisini (Hancı vd., 1996) belirleyen birkaç araştırma yanında, Giritlioğlu ve diğerleri (1994) tarafından İstanbul şehir merkezindeki suç ve suç oranlarını, Pulat (1995) tarafından yapılan ve İstanbul’da konut alanları çevresindeki suç ve suç oranlarını, yine Giritlioğlu vd. (1999) , Ergun vd. (2003) ile Ergun ve Yirmibeşoğlu, (2005) tarafından İstanbul ilçelerindeki suç ve suç oranlarını ve Ünlü ile Edgü (2001) tarafından yapılan ve İstanbul’da bir çöküntü alanındaki suçluluğu inceleyen araştırmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle, suç ve suçluluk konusunda şehrsel anlamda yapılan çalışmalar arasında önemli bir yeri olan Shaw ve McKay’in kuramı daha detaylı olarak incelenmiş ve İstanbul ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

SOSYAL DÜZEN BOZUKLUĞU TEORISI

Shaw ve McKay, suçluluk ile sosyal düzen bozukluğu arasında bir bağ kurmuşlar ve 1920 lerin başında”sosyal düzen bozukluğu” teorisi ortaya çıkmıştır. Geleneksel kurumların bireyler üzerindeki kontrolünün eksikliğine bağlı sosyal değişim “sosyal düzen bozukluğu” olarak tanımlanmakta ve mevcut sosyal davranış kurallarının bireyler veya bir grup üzerindeki etkisinin azalması olarak nitelenmektedir.

Bu teoride adetlerin, moral değerlerin, sosyal bağların, dayanışmanın ve homojenliğin bulunmadığı, başka bir deyişle organize olmamış toplumlarda, kentsel çevrenin sosyal yapısının suça yol açtığı belirtilmektedir.

Bu teoriye göre:

- Bir şehrin çöküntü alanları sosyal düzen bozukluğu üretir.
- Sosyal olarak organize olmayan alanlar çocuklar üzerinde kontrolü azaltır.
- Suç gelenekleri kuşaktan kuşağa geçer.
- Suç gelenekleri suçluluk üretir.

Shaw ve McKay çalışmalarında yoksulluğun 3 D’si üzerinde yoğunlaşmışlardır:

1. Disease (Hastalık)
2. Deterioration (Çöküntü)
3. Demoralization (Moral çöküntüsü)

Yoksulluk alanlarında konut hareketliliğinin ve ırksal heterojenliğin yüksek oranda bulunduğunu ve bu durumun bu alanlarda “sosyal düzen bozukluğundan” kaçınmanın zorlaştırdığını belirtmişlerdir.

Shaw ve McKay Polis kayıtları/Mahkeme tutanaklarını kullanarak 1900–1906; 1917–1923; 1927–1933 yılları arasında Chicago’yu incelemişler ve 33 yıllık suç verilerini

haritalamışlardır. Shaw ve McKay bu çalışmalarında Park ve Burgess'in "Konsantrik Bölgeler Kuramı"ndan etkilenmişler ve Chicago'da Şehirsel Alanlar'ı, bu kuramda yer alan:

1. Bölge: Şehrin Endüstri ve Ticaret Merkezi

2. Bölge: Geçiş Bölgesi

-Endüstriyel Alanlar -Yoğun

- Alt gelir grubu -Az talep edilen konutlar

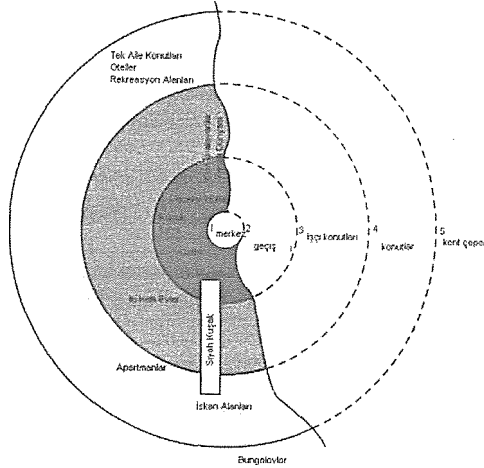
3. Bölge: Banliyö Evleri

-Orta gelir grubu evleri -Daha Yoğun

4. ve 5. Bölge: Konut Alanları

-Üst gelir grubu evleri -İstikrarlı komşuluk bölgelerine göre incelemişler

Shaw ve McKay'in çalışmalarında bağımlı değişkenleri Chicago'nun suçluluk oranları; bağımsız değişkenleri belli bir alandaki ekonomik koşullar, etnik karışıklık ve nüfus değişimidir.

Grafik 1. Konsantrik Bölgeler Modeli (Park vd., 1925)

Suçluluğun açıklanmasında 4 temel sosyal düzen bozukluğu varsayımları vardır:

1. Suçluluk temel olarak kurumsal toplumsal temelli kontrollerin çöküşünün bir sonucudur.
2. Toplumsal temelli kurumların bozulması genellikle kentsel alanda oluşan hızlı sanayileşme, kentleşme ve göç sürecinin bir sonucudur.
3. Sosyal kurumların etkin olması ve konut ve işyerlerinin yer seçiminde doğaya yakın olmak istemesi, yarışma ve dominantlık konseptlerinden etkilenen ekolojik prensiplerdir. Bu varsayım suçluluğun açıklanmasında sosyal düzen bozukluğunu "ekolojik yaklaşım" terimiyle birleştirir.

4. Sosyal olarak düzen bozukluğu olan alanlar geleneksel değerlerle suç değerlerinin yer değiştirmesine ve bu değerlerin gelişimini kendi kendine sürdürmesine yol açarlar.

Shaw ve McKay şehrin etrafında belirledikleri 5 dairesel suç alanından geçiş bölgesinde (2. Daire) daha çok suç işlendiğini saptamışlardır. Suçun temel nedeninin "Ekonomik Elverişsizlik" olduğunu ve

Geçiş Bölgesinde:

1) Kültürel heterojenlik

—Toplumsal kenetlenmenin eksikliği

—Genel değer sistemindeki eksiklik

2) Hareketlilik

—Genel kuralların gelişiminin engellenmesi

—Sosyal düzen bozukluğu

3) Yoksulluk

—Komşuluğun bir sosyal kontrol mekanizması olmaması

—Moral değerlerin aktarılmasında azalma

gibi 3 karakteristik özellik bulunduğunu belirlemişlerdir.

Shaw ve McKay bu çalışmadan 4 temel sonuç çıkarmışlardır:

1. Düzenli bir mekansal yapıda genç suçluluğu oranı sabittir. En yüksek oran şehir merkezinde bulunur ve merkezden uzaklaştıkça azalır.
2. Sosyal problemlerin diğer çeşitli bileşenleri benzer bir mekansal yapı meydana getirir.
3. Şehir merkezindeki alanlarındaki nüfusun yapısı yıllar içinde büyük bir oranda değişse bile suçluluk oranlarının mekansal yapısı uzun dönem sabit kalır.
4. Şehir merkezi alanlarındaki suçlu olma eğitimi aile, çete ve mahalleyi kapsayan kişiler arası ilişkiler ağı ile oluşur.

Shaw ve McKay sonuç olarak suçluluğun yaşanılan çevreye bağlı olduğunu ve bir yerleşmede yaşayan insanların kişisel karakteristiklerinin sonucu olarak değil, güçlü bir yerleşme etkisinin sonucunda oluştuğuna karar vermişlerdir.

Shaw ve McKay'ın çalışmaları farklı ülkelerde tekrarlanmış ve yapılan çalışmalar sonucunda (Sampson, Groves;1989) tezleri desteklenmiş ancak "sosyal düzen bozukluğu" kuramının bugünkü durumunda suçun:

-Belirli dairesel alanlarda olmadığı,

-Tam olarak şehrin coğrafi merkezinde oluşmadığı,

-Nüfus ve suç verileri ile bağlantılı olarak:

-Yoksulluk

-Konut Hareketliliği ve

-Etnik heterojenlik, aile tipi karışıklığı vb. gibi ilave faktörlerle açıklanabildiği görülmüştür.

İSTANBUL'DA İLÇELERİN SUÇ ORANLARININ, FİZİKSEL KOŞULLARI VE DEMOGRAFİK YAPILARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de, EGM'nin (2002) Türkiye çapında yaptığı bir araştırmanın dışında, suçla ilgili olarak suçun mekansal ve çevresel etkilerini inceleyen araştırma bulunmamaktadır. Özellikle İstanbul'da suç dağılımının genel olarak ve planlama bazında değerlendirildiği araştırmaların sayısı oldukça azdır. Oysa İstanbul kırsal alanlardan yoğun göç alan ve nüfusu her yıl büyük bir süratle artan bir şehir olarak farklı fiziksel özellikte alanları ve farklı yerlerden gelen insanları içinde barındırmaktadır.

Aynı zamanda arazi kullanışı ve konut alanlarının sosyo-ekonomik durumu açısından düzenli olmayan, parçalı ve iç içe geçmiş bir yapı göstermektedir. Kentin İstanbul Boğazıyla ikiye bölünmüş olması, çok merkezliliği ve kırsal alanlardan gelen yoğun göç hareketinin sonucu olan yasal olmayan konut alanlarının kentin her yerine dağılmış olması gibi nedenlerle sosyal ve fiziksel strüktüründeki farklılaşmanın suç dağılımına da yansıtıldığı varsayılmaktadır.

Bu çalışmada Shaw ve McKay'ın çalışmalarını İstanbul'da da test etmek ve işlenen suçların mekansal dağılımını grafikler ve haritalar kullanılarak göstermek amacıyla birbirinden farklı özellikler gösteren 32 ilçede 2000-2004 yılları arasında merkeze uzaklıklara, fiziksel özelliklere, arazi kullanımına, sosyo-ekonomik ve demografik yapıya göre suç dağılımı karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

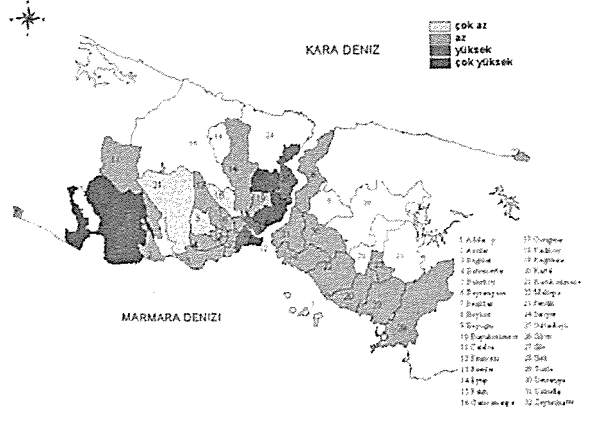
İstanbul ilçeleri için elde edilen sayısal veri tabanını mekansal veri ile ilişkilendirerek analiz etmede GIS kullanılarak suç dağılımları haritalanmıştır. Böylece İstanbul'da suçun fiziksel, sosyal ve ekonomik yapıyla bağlantısının olup olmadığı araştırılmış ve bundan sonra yapılacak araştırmalara yardımcı olabilecek bazı ipuçları bulunmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla İstanbul'un 32 ilçesi karayolu ile merkeze olan mesafelerine göre sıralanmış, arazi kullanımını, fiziksel koşullarını, demografik yapılarını ve suç oranlarını içeren veriler toplanmış ve metropoliten alandaki mekansal dağılımları incelenmiştir¹

İlçelerde işlenen suç adetleri ilçe nüfuslarıyla oranlandığında, 10000 kişiye düşen suç oranı, başta Eminönü, Beyoğlu, Şişli, Büyükçekmece, Beşiktaş olmak üzere Fatih Sarıyer' de yoğunlaşmaktadır (Bkz. Tablo 1). Bu tablonun oluşturulmasında:

- İlçelerin nüfus bilgileri Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan çeşitli yıllara ait nüfus sayımlarından (1990-1997-2000),
- Arazi kullanım verileri İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan "İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı"ndan (İBB, 1995),
- İlçelerdeki konut ve gecekondü adetleri İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mesken ve Gecekondü Müdürlüğü'nden (İBB, 2000),
- İlçelere göre suç adetleri İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden (İEM, 2005) alınmıştır.

1 Değerlendirmeye alınan suçlarda trafik ve terör suçları yer almamaktadır.

Harita 1. İstanbul'da İlçelerde Suç Oranlarının Dağılımı-2000-2004 (10000 kişi/suç)

32 ilçeden 7'sinde suç oranının yüksek olduğu görülmüş, Eminönü ve Beyoğlu merkez olmak üzere, diğer ilçeler merkeze olan uzaklıklarına göre 10–20–30–40 ve 40 km.nin üstü mesafeler olarak 6 gruba ayrılmış (KGM, 2005) ve öncelikle suç oranları ile merkeze olan mesafelerinin ilişkisi araştırılmıştır.

1) İstanbul'un merkezini oluşturan iki ilçede de (Eminönü-Beyoğlu) suç oranları yüksek düzeydedir.

2) Merkezden başlayarak 10 km.lik dilim içine giren 12 ilçeden 2 adedinde (Fatih, Şişli) suç oranları yüksektir.

3) 10 km. ile 20 km. lik çember içinde yer alan 4 ilçeden birinde (Beşiktaş) suç oranı yüksek düzeydedir.

4) 20 km. ile 30 km. arasında yer alan 4 ilçeden birinde (Sarıyer) suç oranı yüksektir.

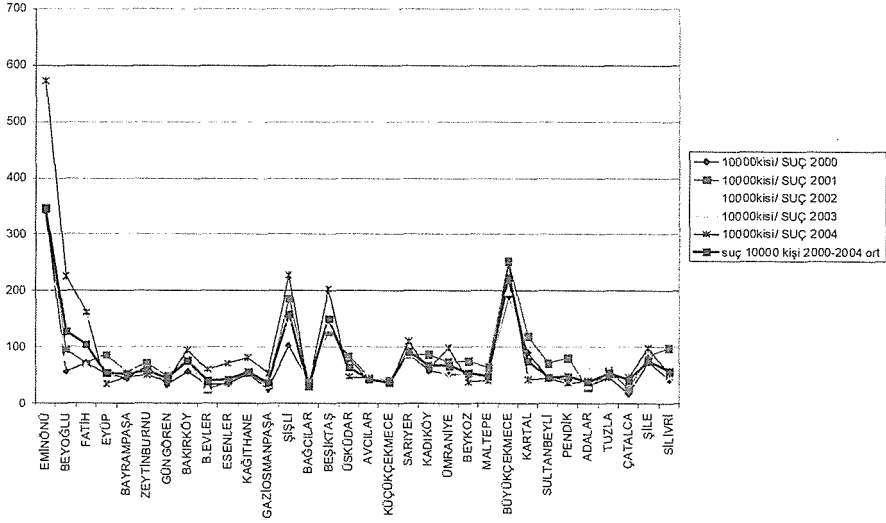
5) 30 km. ile 40 km. arasında yer alan 5 ilçeden birinde (Büyükkçekmece) yüksek suç oranı görülmektedir.

6) Son grupta yer alan 5 ilçede suç oranı yüksek olan ilçe bulunmamaktadır (Grafik 2)

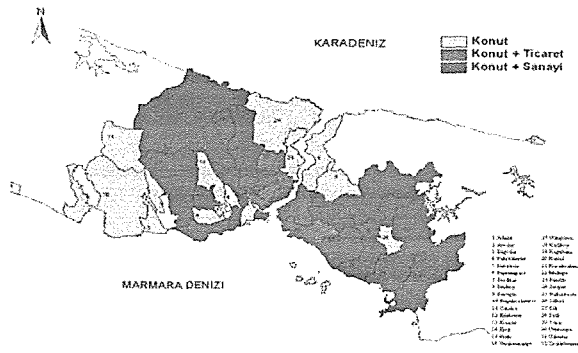
Görüldüğü gibi şehir merkezinde suç oranı yüksek ve merkezden uzaklaştıkça suç oranları azalırken mesafeye bakılmaksızın bazı bölgelerde suç oranlarında yine bazı artışlar ortaya çıkmaktadır.

Suç oranı yüksek olan ilçelerin merkeze uzaklığı ile arazi kullanımları karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar görülmektedir (Harita 2).

- Eminönü- Beyoğlu: merkezi iş alanları + işyerleri ve konut alanlarının karışık şekilde yer aldığı geçiş bölgesidir.
- Şişli-Fatih (10 km içinde): ikinci derece merkez (Giritlioğlu vd.,1995) + konut alanı, ve konut alanıdır.
- Beşiktaş (20 km. içinde): ikinci derece merkez + konut alanıdır.
- Sarıyer (30 km. içinde): Kırdan kente göçle artan nüfusun oluşturduğu, çoğu yasal olmayan konut alanıdır.
- Büyükkçekmece (40 km. içinde): konut alanından oluşmaktadır.

Grafik 2. İstanbul'da Merkezden Uzaklığa göre Suç Oranlarının Değişimi (2000-2004)

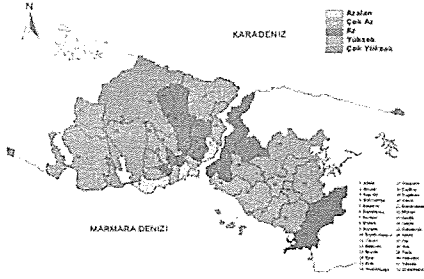

Harita 2. İstanbul'da İlçelerde Arazi Kullanımı

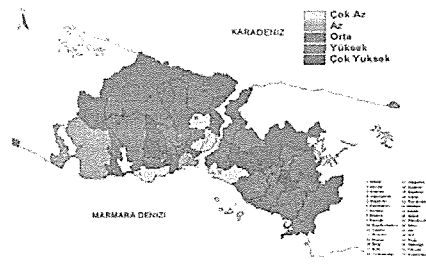
Suç oranı düşük ilçeler-arazi kullanımı ilişkisine bakıldığında ise:

- Çatalca, Şile, Silivri (40 km.den uzak) :sayfiye konut alanı iken 1988 yılında açılan II.Boğaz Köprüsü ve çevre yollarına bağlı olarak yakın zamanda nüfus çekmeye başlamışlardır (Yirmibesoglu,1997).
- Tuzla: eski sayfiye, yeni sanayi alanı+ konut alanıdır.
- Adalar: sayfiye konut alanı olma özelliğini sürdürmektedir.

Suç oranları yüksek olan ilçelerin biri hariç (Büyükkçekmece) tamamı İstanbul'un en eski ilçelerindedir ve arazi kullanışları incelendiğinde iki ilçe dışındakilerin tümünde konut+ticaret kullanımı, diğerlerinde ise konut kullanımı görülmektedir. İstanbul'un eski ilçeleri olmaları nedeniyle bu ilçelerdeki (Sarıyer hariç) konut alanlarındaki gecekondular

Harita 5. İstanbul İlçelerinde İlkokul ve altında

Harita 6. İstanbul İlçelerinde Genç Nüfus Oranı

Suç açısından, Avrupa ve Asya yakalarına genel olarak bakıldığında Asya yakasında suç oranlarının düşük olduğu, en çok suç işlenen ilçelerin Avrupa yakasında, ekonomik açıdan daha gelişmiş merkez ve alt merkez konumundaki ilçelerde yoğunlaştığı görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İstanbul'daki suç dağılımının belirli dairesel alanlarda olmaması, coğrafi merkez yanında alt merkezlerde de ortaya çıkması ve suç oranı yüksek olan ilçelerin kent merkezine olan mesafelerine göre sıralanmamaları gibi sonuçlara bağlı olarak, sosyal düzen bozukluğu kuramının bugünkü durumuna daha fazla uyduğu görülmektedir.

İstanbul'da suç oranlarının genellikle büyük, sosyal kontrolden uzak ve anonim çevrelerde, başka bir deyişle merkez ilçelerde daha çok artmasının nedeni söz konusu ilçelerin gece nüfusunun düşük, ancak kullanıcı nüfusunun çok yüksek olmasıdır. Ticaret merkezi olan Eminönü ve eğlence merkezi olan Beyoğlu sadece kendi nüfuslarına değil tüm İstanbul'a hizmet vermektedirler. Bu merkezler büyük bir yönetim, ticaret ve eğlence merkezi olmalarının yanında bir yanda zenginlik, diğer yanda yoksulluk, bir yanda kültürel potansiyel, diğer yanda ilgisizlik, bir yanda yüksek oranda işsizlik, bir yanda donatılar ve potansiyeller bulunan karmaşık bir yapıya sahiptirler. Ayrıca burada Anadolu'dan göç eden insanların oluşturduğu karmaşık bir sosyal doku da bu alanlarda yer almaktadır. Ancak eğer bu alanlarda suç işleme nedenleri çevresel ise bu alanların problemlerinin azaltılması suçu da azaltacaktır. Suç konusunda yapılmış çok sayıda çalışma belirli suç türlerinin ve güvensizlik duygusunun yapılaşmış çevrenin daha iyi bir tasarımı ve düzenli bakımı (Crime Prevention Through Environmental Design) ile azaltılabileceğini göstermektedir (Plessis, 1999; Crowe, 2000; Van Soomeren, 2000; Cozens, 2001).

Yasal olmayan konut alanlarının yoğun olduğu ilçelerde ise;

- Kullanıcıların ekonomik sosyal ve kültürel yapılarında, sosyal davranış kalıp ve alışkanlıklarında, çevreyle ve çevresel standartlarla ilişkilerinde farklılıklar olması (Ergun,1995) ve;
- Yaşam kalitesi ve gelir düzeyinin düşüklüğü,
- Eğitim düzeyinin düşüklüğü,
- Genç nüfusun fazlalığı,

gibi faktörlere rağmen suç oranlarının yüksek olmadığı tespit edilmiştir.

Bu alanlarda suç oranlarının düşük olması:

- Homojen bir sosyo- kültürel ve ekonomik yapıya sahip olmasına,
- İnsanların gelenek ve göreneklerine bağlılığına,
- Yüz yüze kişisel ilişkilerini sürdürmelerine,
- Özellikle genç nüfus üzerinde henüz yüksek düzeyde bir sosyal kontrolün devam etmesine bağlıdır.

Bu alanlarda yaşayan insanların kendi birbirlerini tanımaları nedeniyle uygunsuz ve saldırgan davranışlara karşı gözlem yapabilmeleri ve karşı koymalarının daha olası olması, komşularını ve tanıdıklarını daha kolay desteklemeleri ve yardım etmeleri de suç oranlarının daha düşük olmasında önemli bir etkidir.

Bununla birlikte kentte yaşanan süreye bağlı olarak bu ilişkiler ve dayanışma zaman geçtikçe zayıflayacaktır. Bu durum dikkate alınarak suç ve suçluluğun önlenmesi amacıyla:

- özellikle genç nüfusun çalışabileceği işyerleri ve boş zamanlarını değerlendirilecekleri sosyal-kültürel aktivite alanları açılmasına,
- altyapı hizmetlerinde etkinliğin artırılmasına,
- ekonomik ve sosyal yapıda güvenliğin sağlanmasına çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

AHMADI M.,2003, "Crime Mapping and Spatial Analysis", International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation Enschede, the Netherlands.

COZENS, P. M., 2001, "Sustainable Urban Development and Crime Prevention Through Environmental Design for the British City. Towards an Effective Urban Environmentalism for the 21st Century", *Cities*, vol:25 issue:3, 123-128.

CROWE, T., D., 2000, Crime Prevention Through Environmental Design Butterworth-Heinemann, Oxford.

DİE, 1990-1997-2000, Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımları.

EGM, 2002, Emniyet Genel Müdürlüğü, Suç ve Suçlu Profili, APK Yayın No:162, Ankara.

ERGUN, N., YİRMİBEŞOĞLU, F.,2005, "İstanbul'da Suç ve Suç Dağılımı" Türkiye'de Kriminoloji Ve Ceza Adaleti: Yeni Araştırmalar – Yeni Projeler Kolokyumu, Bilgi Üniversitesi-TÜBİTAK, İstanbul.

ERGUN, N., YİRMİBEŞOĞLU, F., GİRİTLİOĞLU, C., 2003, "Social Change and Criminality in the City Center of İstanbul", European Regional Science Association, 27.-30. August 2003, Jyväskylä, Finland.

ERGUN, N., 1995, "Planlı ve Plan Dışı Yerleşim Alanlarında Sosyal, Ekonomik ve Fiziksel Yapı Farklılıklarının Karşılaştırılması ve Yer Seçimi Eğilimleri", İTÜ Rektörlüğü Araştırma Fonu Destekli Araştırma Projesi, İstanbul.

GİRİTLİOĞLU,C., ERGUN, N., YİRMİBESOGU, F., 1994, "Social Change And Crime İn The City Center Of İstanbul", Edinburg College Of Art/ Heriot -Watt University, Two-Day Conference, Edinburg-Scotland.

GİRİTLİOĞLU, C., BÖLEN, F., ERGUN, N., YİRMİBEŞOĞLU, F., YUZER, M. A., 1995, İstanbul Metropoliten Alanında İlçe Merkezi Nitelikleri ile Şehir Eski Merkezi Niteliklerinin Karşılaştırılması, TÜBİTAK Araştırma Projesi.

- GUERRY, A.-M., 1833, *Essai sur la statistique morale de la France*. Paris. İngilizce çeviri: Whitt H. P. ; Reinking, V. W., Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press, 2002.
- HERBERT, D. T., 1982, *The Geography of Urban Crime*, New York, Longman.
- HANCI, İ.H., 1995, Gecekondulaşma ve Çocuk Suçluluğu, *Adli Tıp Dergisi*, 11, 55-62.
- HANCI, İ.H., AKÇİÇEK, E., AKTAŞ, E.Ö., BATUK, G., COŞKUNOL, H., EROL A., 1996, Çocuk Suçluluğuna Ekolojik Bir Yaklaşım: Çocukların Oturdıkları Şehir Bölgeleri, *Eğitim Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1, 185-190.
- HANCI, İ. H., AKTAŞ, E. Ö., AKÇİÇEK E., 1996, İç Göçlerin Çocuk Suçluluğuna Etkisi, *Eğitim Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1, 173-183.
- İBB, 1995, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı, 1995.
- İBB, 2000, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü, Sayılarla İstanbul "İstanbul'daki Mevcut Gecekonduların İlçelere Göre Dağılımı".
- İEM, 2004, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Arşiv verileri
- KGM, 2005, Karayolları Genel Müdürlüğü, <http://www.kgm.gov.tr>
- LANDER, B., 1954, *Toward an Understanding of Juvenile Delinquency*. NY: Columbia Univ.
- LAWMAN, J., 1982, "Conceptual Issues in Geography of Crime." *Toward a Geography of Control Annals, Association of American Geographers* 76, 81-94.
- LAWSON, 1982, *Crime and Deviance*
- MASLOW, A., 1970, *Motivation and Personality*, 2nd ed., Harper & Row.
- MAYHEW, H., 1985, *London Labour and the London Poor 'Statement of a Young Pickpocket'*, (London: Penguin, (originally published 1851)), <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/MayLond.html>
- PARK, R. E., BURGESS, E. W., MCKENZIE, R. D., 1925, *The City*, University of Chicago Press, Chicago.
- PLESSI, C., 1999, "The Links Between Crime Prevention And Sustainable Development", *Open House International*, Volume 24, No 1, 33-40
- PULAT, G., 1995, "Konut ve Yakın Çevresinde Kalite Unsuru Olarak Güvenlik Konusu", Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, ITU Mimarlık Fakültesi, ITU Çevre ve Sehircilik Uyg-Ar Merkezi, Cenkler Matbaası, İstanbul.
- SAMPSON, R.J., GROVES, W. B., 1989, "Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory", *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, No. 4. Jan., 774-802.
- SHAW, C., MCKAY, H., 1942, *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: Univ. P.
- SCHUERMAN, L., KOBRI, S., 1987, *Communities And Crime*, ed. Reiss , A. J. Jr. and Tonry, M., The University Of Chicago Press , Chicago And London.
- THRASHER, F. M., 1927; *The Gang*. Chicago: University of Chicago Pres.
- TOBIAS, J.J., 1967, *Crime and Industrial Society*
- ÜNLÜ, A., EDGÜ, E., 2001, "Kent Merkezindeki Konut Alanları ve Suç", *İstanbul*, No:38.
- VAN SOOMEREN, P., 2000, "Crime Prevention Solutions for Europe: Designing Out Crime", *Conference on the Relationship Between the Physical Environment and Crime Reduction and Prevention*, Amsterdam, The Netherlands.
- YİRMİBEŞOĞLU, F., 1997, "İstanbul'da İskan Alanlarının Yerleşiminde Hanehalkı Nitelikleri ve Konut Talebi", *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Districts	Merkeze uzaklık	Nüfus	Yoğunluk	Nüfus artış hızı 1990-2000	Arazi Kullanımı	Konutun nkefiği	İlkokul ve altında eğitimi görmüş nüfus oranı	25 yaş altındaki nüfus oranı	Hanehalkı	İlçenin GSMH daki payı %	Zenginlik düzeyi	Suç oranı 2000
Eminönü*	Çok yakın	Çok düşük	Düşük	Çok düşük	Konut ve Ticaret	Yasal	Yüksek	Yüksek	Çok düşük	Çok yüksek	Yüksek	Çok Yüksek
Beyoğlu*	Çok yakın	Düşük	Çok yüksek	Çok düşük	Konut ve Ticaret	Çoğunlukla Yasal+ Gecekondu	Çok yüksek	Yüksek	Düşük	Çok yüksek	Orta	Yüksek
Fatih*	Çok yakın	Çok yüksek	Çok yüksek	Çok düşük	Konut ve Ticaret	Yasal	Yüksek	Çok yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Orta	Yüksek
Şişli*	Çok yakın	Düşük	Düşük	Düşük	Konut ve Ticaret	Yasal+ Gecekondu	Yüksek	Düşük	Düşük	Çok yüksek	Yüksek	Çok Yüksek
Beşiktaş*	Çok yakın	Düşük	Düşük	Çok düşük	Konut ve Ticaret	Çoğunlukla Yasal+ Gecekondu	Çok düşük	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek	Çok yüksek
Zeytinburnu*	Yakın	Düşük	Yüksek	Yüksek	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Düşük	Çok yüksek	Düşük	Düşük
Üsküdar*	Çok yakın	Çok yüksek	Yüksek	Düşük	Konut ve Ticaret	Yasal	Yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Yüksek	Orta	Düşük
Kadıköy*	Yakın	Çok yüksek	Yüksek	Çok düşük	Konut ve Ticaret	Yasal	Düşük	Düşük	Çok yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Düşük
Eyüp*	Yakın	Düşük	Çok düşük	Düşük	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Düşük	Yüksek	Orta	Düşük
Bakırköy*	Yakın	Düşük	Düşük	Çok düşük	Konut ve Ticaret	Yasal	Çok düşük	Düşük	Düşük	Çok yüksek	Yüksek	Düşük
G.Ösmanpaşa*	Yakın	Çok yüksek	Çok düşük	Çok yüksek	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Çok yüksek	Düşük	Düşük	Çok Düşük
Sarıyer*	Uzak	Düşük	Çok düşük	Yüksek	Konut	Yasal+Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Düşük	Çok düşük	Yüksek	Yüksek
Beykoz*	Uzak	Düşük	Çok düşük	Düşük	Konut	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Düşük	Çok düşük	Orta	Düşük
Kartal*	Çok uzak	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Konut ve Sanayi	Çoğunlukla Yasal+ Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Orta	Düşük
Adalar*	Çok uzak	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Konut	Çoğunlukla Yasal+ Gecekondu	Düşük	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Yüksek	Çok düşük
Çatalca**	Çok uzak	Çok düşük	Çok düşük	Yüksek	Konut	Yasal	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Orta	Düşük
Silivri**	Çok uzak	Çok düşük	Çok düşük	Çok yüksek	Konut	Yasal	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Orta	Düşük
Şile**	Çok uzak	Çok düşük	Çok düşük	Yüksek	Konut	Yasal	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Çok düşük	Orta	Düşük
Bayrampaşa***	Yakın	Düşük	Çok yüksek	Düşük	Konut	Yasal+ Gecekondu	Çok yüksek	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük	Düşük
Kağıthane***	Yakın	Yüksek	Yüksek	Düşük	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Çok yüksek	Yüksek	Yüksek	Düşük	Orta	Düşük
Ümraniye***	Yakın	Çok yüksek	Çok düşük	Çok yüksek	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Düşük	Düşük	Düşük
Pendik**	Çok uzak	Yüksek	Çok düşük	Çok yüksek	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Çok yüksek	Yüksek	Yüksek	Düşük	Düşük	Düşük
Küçükçekmece***	Uzak	Çok yüksek	Düşük	Çok yüksek	Konut ve Sanayi	Çoğunlukla Yasal+ Gecekondu	Çok yüksek	Yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Orta	Çok Düşük
Büyükçekmece***	Çok uzak	Çok düşük	Çok düşük	Yüksek	Konut	Yasal	Çok düşük	Çok düşük	Düşük	Çok düşük	Orta	Çok Yüksek
B.Evler****	Yakın	Çok yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Konut	Yasal+ Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Çok yüksek	Yüksek	Yüksek	Düşük
Esenler****	Yakın	Yüksek	Düşük	Çok yüksek	Konut	Yasal+ Gecekondu	Çok yüksek	Yüksek	Yüksek	Çok düşük	Düşük	Düşük
Maltepe****	Uzak	Yüksek	Çok düşük	Yüksek	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Çok düşük	Yüksek	Düşük
Güngören****	Yakın	Düşük	Çok yüksek	Düşük	Konut	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Düşük	Düşük	Orta	Düşük
Bağcılar****	Yakın	Çok yüksek	Çok yüksek	Çok yüksek	Konut ve Sanayi	Yasal+ Çoğunlukla Gecekondu	Yüksek	Yüksek	Çok yüksek	Düşük	Düşük	Çok Düşük
Sultanbeyli****	Çok uzak	Düşük	Düşük	Çok yüksek	Konut	Gecekondu	Çok yüksek	Çok yüksek	Çok düşük	Çok düşük	Düşük	Düşük
Avicilar****	Çok uzak	Düşük	Düşük	Çok yüksek	Konut	Yasal	Yüksek	Yüksek	Düşük	Düşük	Orta	Düşük
Tuzla**** (*)	Çok uzak	Çok düşük	Çok düşük	Düşük	Konut ve Sanayi	Yasal	Yüksek	Yüksek	Çok düşük	Çok düşük	Orta	Düşük
Ortalama	-	313085	10861	0,029	-	-	0,56	0,46	731 110	3,03	-	0,905

Tablo 1 İstanbul'da İlçelere göre Demografik, Fiziksel özellikler ile Suç İlişkisi 2000-2004

* Eski İlçeler, ** Banliyö İlçeleri, ***1987 yılında oluşmuş ilçeler, **** 1992 yılında oluşmuş ilçeler

Y AŞAM KALİTESİNİ ETKİLEYEN BİR FAKTÖR: KENTSEL VANDALİZM

Nilgün Çolpan ERKAN*

Summary

As all around the world, in our country too, we observe that there are some decreases in life standards of people since the rapid increase of the population. Among the effects of the main factors of life standards are ecological problems rapid constructions, lack of social facilities and empty zones, spending too much time for transportation, parking area problems, attainment to social service and urban facilities. The main factor of visual dirtiness and problems of attainment to social facilities is vandalism. Vandalist, which is a burden on local administration's budget, is giving any harm willingly to other person's or government's properties. In this paper, the problem of vandalism both in the world and in our country is tackled and in accordance with its effects, sorts of vandalism and solution recommendations are discussed.

Özet

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızlı nüfus artışı ile birlikte yaşam kalitesinde düşüşler gözlenmektedir. Kentlerde yaşam kalitesini etkileyen etmenlerin arasında ekolojik sorunların yanı sıra yoğun yapılaşma ve bunun doğurduğu donatı ve açık alan yetersizlikleri, kent içi ulaşımda harcanan zamanın çokluğu, otopark sorunları gibi mekansal sorunlar ve kentsel hizmetlere erişim sorunları yaşanmaktadır. Kentlerde görsel kirlilik ve donatılara erişim sorunlarını körükleyen unsurların başında vandalizm gelmektedir. Kamunun ya da başkasının malına veya mülküne bilerek ve isteyerek zarar vermek anlamına gelen vandalizm günümüzde yerel yönetim bütçelerine ağır yükler getirmektedir. Bu bildiride dünyada ve ülkemizde vandalizm sorunu ele alınmakta, vandalizmin türleri ve etkileri çerçevesinde çözüm önerileri tartışmaya sunulmaktadır.

GİRİŞ

İçgöç ile birlikte hızlı bir kentleşme süreci içinde giren ülkemizde yaşanan pek çok sorunun yanı sıra çevre kalitesindeki azalmaya bağlı yaşam kalitesinde de düşüşler gözlenmektedir.

Fizik mekan ile ilişkili yaşam kalitesini etkileyen unsurlar arasında ekolojik sorunlar yer almaktadır. Bunlar hava, su, toprak kirliliği ile gürültüdür. Bu bağlamda yaşam kalitesini

* Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

etkileyen en önemli unsur kentlerdeki nüfus yoğunluğudur. Nüfus yoğunluğuna bağlı yoğun yapılaşma ve bunun doğurduğu donatı ve açık alan yetersizlikleri, kentiçi ulaşımında harcanan zamanın çokluğu, otopark sorunları gibi mekansal sorunlar ve kentsel hizmetlere erişim sorunları yaşam kalitesini belirleyen etmenlerdir.

Yaşam kalitesini etkileyen diğer unsurlar içinde görsel kirlilik gibi estetik sorunların yanı sıra kentsel güvenlik konusu da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada fizik mekanın yaşam kalitesini artırmada etken olan estetik ve güvenlik kriterlerine, kentsel hizmetlere erişmek konusundaki sorunlara 'kentsel vandalizm' çerçevesinden bakılmıştır.

KENTSEL VANDALİZM NEDİR?

Vandalizm kısaca kamunun ya da başkasının malına veya mülküne bilerek ve isteyerek zarar vermek anlamına gelmektedir. Suçbilimci John E. Conklin'e göre vandalizm, sahibinin izni olmadan bir malın veya mülkün hasara uğratılması, şeklinin ya da görünümünün bozulması; diğer bir deyişle arzu edilerek ve kötü niyetle mala mülke verilen zardır. Diğer bir tanıma göre vandalizm bilgisizlik yüzünden ya da zevk için kamu veya sanat yapılarına büyük zararlar vermek ve bunu kendi başına bir amaç haline getirmektir. (Boz, Beyaztaş, 2004) Günümüzde özellikle kentsel mekanlarda güzel olan kent donatılarına ve kentsel ortak yaşam alanlarına saldırı olarak karşımıza çıkan bu eylem özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın metropollerinde önlenemez bir sorun haline gelmiştir. Vandalizm dünyada olduğu gibi ülkemizdeki büyük kentlerde de çevre ve yaşam kalitesine zarar verme boyutlarına ulaşmıştır.

Bildiri başlığının neden 'Kentsel Vandalizm' olduğu konusunu açıklayabilmek amacıyla vandalizm eylemlerinin zarar verdiği çevreler sıralanmalıdır. Nüfus yoğunluğuna paralel bir artış gösteren söz konusu eylem sadece kentsel çevrelerde gerçekleştirilmemektedir. İnsan varlığının yoğunlaştığı her alanda bu tür yıkıcı eylemlerin varlığını görmek ne yazık ki mümkündür. Özellikle turizm işlevi ile birlikte düşünülen ören yerlerindeki, rekreasyon işlevini yerine getiren park, koru ve orman alanlarında bu eylemin zararlı sonuçları izlenmektedir. Bu çalışmada özellikle kentlerde gerçekleşen güvenlik ve kentsel estetiği tehdit eden yıkıcı faaliyetler ele alındığından bu eylem "kentsel" vandalizm olarak adlandırılmaktadır.

KENTSEL VANDALİZMİN TÜRLERİ VE NEDENLERİ

Kentsel yaşam içinde karşılaşılan en karmaşık problemlerden biri olan vandalizmin tıbbi tanımı, antisosyal bir kişilik bozukluğunun neden olduğu eylem olarak yapılmaktadır. (Boz, Beyaztaş, 2004) Yapılan araştırmalarda daha çok erkek bireylerin bu tür yıkıcı eylemlere katıldıkları tespit edilmiştir. Ergen yaş grubu olarak tarif edilen vandal gruplarının daha erken yaşlarda bu tür yıkıcı hareketleri oyun ile, daha ileri yaşlarda ise cesaret ile ilişkilendirmeleri verilen zararların giderek daha ciddi boyutlara ulaşmasında etkili olan faktörlerin başında gelmektedir.

Kentsel vandalizmin türlerini incelemek nedenlerini kısmen anlamakta faydalı olacaktır:

İntikamcı vandalizm: Haksızlığa uğradığını düşünen bireyin, belirli bir şahsı, toplumu kızdırmak ve onlara zarar vermek amacıyla gerçekleştirdiği zarar verici eylemlerdir. Bu tür eylemler daha çok gençler tarafından gerçekleştirilirken zarar verilen nesne daha çok günlük kullanıma konu olan çöp kutusu, durak, duvar gibi kamu mallarıdır.

İdeolojik vandalizm: Bu tür vandalizm grubu içinde yer alan tahribatlar bilinçli olup dikkat çekme, toplumda tedirginlik yaratma amaçları güdülerek yapılmaktadır. İdeolojik toplantıların sonundaki kavgalar sonucu çevreye verilen zararlar bu türe örnektir.

Merak vandalizmi: Kişinin uygulamasını veya sonucunu merak ettiği bir eylem doğrultusunda çevre zarar verilmesini ifade eder, yine gençler tarafından daha çok

gerçekleştirilir. Atm ve ankesörlü telefonlara verilen zararların bir kısmı bu türe örnek olabilir.

Oyuncu vandalizm: Oyun sırasında, oyun kuralları çerçevesinde meydana gelir. Öfke, kin ve nefret duyguları söz konusu değildir. Yarışma ruhu ve hüner gösterme psikolojisinin motive ettiği bu eylem türünün çoğunlukla kural bozan yapısı göz ardı edilir. Hareket eden trene taş atan çocuklar, trafik levhalarını söken gençler buna örnek gösterilebilir.

Kavgacı vandalizm: Diğer türler gibi belirgin bir amaç veya zevk amacıyla gerçekleştirilmez. Bu türde eğlence ve düşmanlık içiçe girmiştir. Can sıkıntısı, ümitsizlik, öfke, gücenme ve başarısızlık duygusunun körüklediği bu eylem topluma cevap niteliği taşır.

Kurumiçi vandalizm: Bu tür vandalizmi diğerlerinden ayıran en önemli unsur kurum elemanları tarafından gerçekleştiriliyor olmasıdır. Okul, fabrika gibi yapılara ve içindeki elemanlara kullanıcılar tarafından zarar verilmesi buna örnek olabilir.

Yanlış kullanıma dayalı vandalizm: Bu vandalizm türünde dolaysız bir zarar verme güdüsü yoktur. Ancak gerçekleştiren birey bu eylem sonucunda belirli bir zararın oluşacağını bilincindedir. Örneğin zarar göreceğini bile bile bisikleti küçük bir fidana yaslamak gibi.

Bunların yanı sıra bazı araştırmacılar 'soyguncu vandalizm' ve 'aşırı kullanıma dayalı vandalizm' türlerini de tarif etmektedirler. Ancak bunlardan ilki tümüyle gelir sağlamak amacıyla kentsel elemanlara zarar verme eylemi olduğundan soygunculuk, diğeri ise aşırı kullanmanın doğal sonucu olan yıpranma olduğu için vandalizm tanımına pek uymamaktadır. Bu nedenle bu iki türün önlenmesi için farklı stratejiler değerlendirilmelidir.

Yukarıda sıralanan vandalizm türlerinin gerçekleştirilmesinin nedenleri incelendiğinde grup baskısı, zevk ve heyecan ilk sıralarda yer almaktadır.

Sosyoloji, psikoloji, kentsel tasarım, mimarlık ve endüstriyel tasarım gibi pek çok bilim alanının araştırma konusu içine giren vandalizmin oluşmasında pek çok faktör söz konusudur. Farklı kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında vandalizmi oluşturan etmenlere bakıldığında nedenler belli başlıklar altında toplanabilir. Bunlar;

Psikolojik etmenler,

Sosyal etmenler;

- Eğitim eksikliği,
- Sahiplenmenin olmayışı,
- Nüfus yoğunluğu ve çocuk sayısı,

Fiziksel çevre;

- Görsel kontrole bağlı savunulabilir mekan olmayışı,
- Aydınlatma yetersizliği,
- Yoğun kullanım,
- Onarım periyodunun seyrekliği,
- Malzemede yüzey dokusunun vandalizme elverişliliği,
- Malzemede dayanıksızlık,

VANDALİZMİN KENTSEL MEKANA VE TOPLUMSAL YAŞAMA VERDİĞİ ZARARLAR

Vandalizm görsel kirlilik, kamu mallarının tahribi, maliyet gibi pek çok zararın yanı sıra toplumsal huzursuzluk, güvensizlik ve başka suçlara zemin hazırlamak gibi sonuçlara neden olmaktadır.

Vandalist eylemlerin kentsel mekanda sıkça rastlanan türleri duvar yazıları olarak adlandırılan grafiti, bank, çöp kutusu benzeri kent mobilyalarının tahrip edilmesi, sokak lambalarının kırılması (-ki her zaman sadece lambaların tahribi amaç olmamakta, güvenlik konularında kriminal amaçlar güdülmektedir), ankesörlü telefonların bozulması, peyzaj elemanlarına zarar verilmesi gibi eylemlerdir. Bu tür eylemler aşağıda sıralanan zararlara neden olmaktadır.

Kamu Mallarının Tahribi

Vandalist eylemler genellikle kamusal alanlar, yapılar ve donatılarda gerçekleşmektedir. Bunun nedeni bu tür mekanlarda kontrol ve denetimin özel mekanlara kıyasla daha zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle kamusal mekanlarda kullanılan malzemelerin seçiminde göz önünde bulundurulmuş kriterlere vandalist eylemlere dayanıklılık kriteri de eklenmektedir. Büyük kentlerde gerçekleşen vandalist eylemlere bakıldığında en sık rastlanan eylemin grafiti olarak adlandırılan duvar yazıları olduğu görülmektedir. Bu eylem duvarlarda gerçekleştirilmişse elemanın kullanımını bozmamakla birlikte görüntüsünü bozmaktadır. Diğer eylemlere kıyasla daha az zararlı gibi görünse de kente maliyet açısından oldukça zarar veren bir eylemdir.

Bunların dışında sokak lambalarının kırılması, telefon kulübelerine ve telefonlara zarar verilmesi, otobüs duraklarının tahrip edilmesi benzeri eylemler görüntü ve estetik dışında işlevsel bir bozulmaya da neden olmaktadır.

Kazalara Neden Oluşturma

Vandalist eyleme maruz kaldıktan sonra onarılmayan veya yenilenmeyen bir donatının tekrar kullanılmaya çalışılması kullanıcıların sağlığını tehdit etmektedir. Tahrip edilmiş bir asansörün veya çocuk oyun alanındaki kaydırağın kullanılmaya çalışılması çok ciddi sağlık sorunlarının yaşanmasına neden olabilir. Bunun dışında zarar verilen bozulan kent mobilyaları, zemine dökülen kaygan sıvılar gibi bazı gençlerin oyun olarak gerçekleştirdikleri pek çok olay, yaralanma ve benzeri sonuçlar doğurabilecek vandalist eylemlerdir.

Hatta vandalist eylemlerin içinde en zararsız gibi görünen grafiti eylemi bile aslında nerede gerçekleştirildiğine bağlı olarak değerlendirilmelidir. Üzerindeki işaretin anlaşılacak ya da yanlış yönlendireceği biçimde boya ile tahrip edilmiş trafik levhalarının doğuracağı sonuçlar düşünüldüğünde grafiti de oldukça tehlikeli bir oyundur.

Başka Suçlara Neden Oluşturma

Vandalist eylemlerde kimi zaman hasar sadece mevcut durumu ile kalmamakta başka zararları da peşi sıra getirmektedir. Örneğin eğlence amacıyla gençler tarafından sokak lambalarının tahrip edilmesi sadece o kentsel mobilyanın yerine yenisinin takılması maliyeti ile sınırlı değildir. Çünkü sokak lambalarının işlevini yerine getiremez duruma sokulması demek karanlık olan bir sokağın hırsızlık ve kapkaç olaylarına zemin hazırlaması, o bölgede güvenlik sorunlarına davetiye çıkarması demektir. Bu da kimi zaman telafi edilemez sonuçların doğmasına neden olmaktadır.

Görsel Kirlilik Ve Sosyo-Psikolojik Etkiler

Kamusal mekanlardaki donatıların tahrip edilmesi sadece o donatının kullanılmaması sonucunu doğurmamakta bunun yanı sıra o mekanda çok ciddi görsel kirliliğe neden

olmaktadır. Kırılmış banklar, tahrip edilmiş çocuk oyun elemanları, koparılmış, kırılmış bitkiler, karalanmış duvarlar, kesilmiş tel çitler görsel olarak kirli ve bakımsız bir görüntü sunmanın ötesinde toplumsal psikoloji açısından da sorunlara neden olmaktadır. Bu gibi ortamlarda insanlar kendilerini huzursuz ve güvensiz hissetmekte, korku ve endişe duymaktadırlar. Buna bağlı olarak bu mekanlar kullanılmamakta ve terk edilmektedir. Bunun sonucu olarak da bu tip vandalizm eyleme maruz kaldıktan sonra eski haline getirilmeyen bu alanlar alkolik evsizler, tinerciler gibi marjinal grupların kullanım alanı olmakta ve kentin kriminal açıdan sakıncalı mekanları haline gelmektedir.

Maliyet

Vandalizm eylemleri dünyanın her yerinde yerel yönetimlere tahrip olmuş elemanların onarımı veya yenilenmesi için çok yüksek maliyetler getirmektedir. Bu eylemlerin sürmesi maddi kayıpların artmasına neden olduğu gibi yukarıdaki örnekte sözü edilen mekanın terk edilmesi sürecine de neden olabilmektedir.

Yapılan tahribatların onarımı için harcanan maliyet, vergiler kanalıyla topluma yansıdığı gibi harcanan bu para ile gerçekleştirilebilecek olan hizmetlerin de verilememesine neden olmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre ilçe belediyelerine ait yeşil alanlarda her yıl yaklaşık 2 trilyon TL (2 milyar YTL) tutarında zarar oluşmaktadır. Belediye'nin yaptığı hesaplara göre, bu maddi kayıp olmasaydı, her yıl 1 milyon 704 m2 çim saha veya 60 semt parkı inşa edilebilir veya 1362 oturma grubu veya 300 çocuk oyun grubu kente kazandırılabilirdi. Bu iki taraflı maliyet bu sorunun en kısa sürede ve kalıcı biçimde çözülmesi gereğini ortaya koymaktadır.

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE VANDALİZM

Vandalizm konusunda araştırmancın başlangıç aşamalarında internette çeşitli arama motorları aracılığı ile bazı metropoliten kent isimleri ile birlikte vandalizm kavramı arandığında sayfa sayısı bazında çok çarpıcı arama sonuçları elde edilmiştir. Örneğin vandalizmin önü alınamaz bir suç olduğu bilinen "New York ve vandalizm" ile ilgili 2005 yılı başında 293.000 sayfa bulunmuştur. Londra ve vandalizm 203.000, Paris ve vandalizm 79.600, Berlin ve vandalizm ile ilgili 38.000 web sayfası bulunurken İstanbul ve vandalizm ile ilgili sadece 558, Ankara ve vandalizm ile ilgili 242, İzmir ve vandalizm ile ilgili 74 adet web sayfası sonucu vermiştir. Bu sonuçlar adı geçen kentlerde vandalizmin ne kadar az veya ne kadar çok olduğu konusunda bilgi vermekte yetersiz verilerdir. Ancak bu rakamlar söz konusu kentlerde vandalizmin ne kadar bilindiği ve / veya gündemde olduğu konusunda bir fikir verebilir. Ülkemiz kentleri ve vandalizm ile ilgili sayfa sayılarının azlığı vandalizmin az olduğunun bir göstergesi olamaz. Ancak ülkemizde iletişimde internet kullanımının daha sınırlı olduğunun ve daha önemlisi vandalizm kavramının kamuoyunda pek fazla bilinmediğinin ve önemsenmediğinin göstergesi olabilir.

Daha belirleyici bir kriter olan yıllık maliyetler incelendiğinde Berlin'de kent içi toplu ulaşım alanlarındaki grafiti ve tahribatların toplam maliyetinin 1993'te 14 milyon DM'tan 995 yılında 20 milyon DM'a yükseldiği görülmektedir. 2003 tarihindeki vandalizm zararlarının maliyeti 5.3 milyon €'dan, 2004 yılında 8.7 milyon € tutarına arttığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar 2003'den 2004'e kadar garaffiti de azalma gözlenirken toplu taşıma araçlarının camlarını kazımak biçimindeki eylemde, ki bu eylemin zararlarının giderilmesi çok daha pahalıdır, artış olduğunu göstermektedir. (<http://morgenpost.berlin1.de>)

Londra'nın vandalizm maliyetlerine bakıldığında; belediye başkanının Mayıs 2003 tarihinde yaptığı açıklama sadece grafiti maliyetlerinin her yıl yaklaşık 100 milyon £ (yaklaşık 150 milyon €) olduğunu ortaya koymaktadır. (www.london.gov.tr)

Ülkemiz kentlerinde yaptığımız araştırmalarda ise sadece İstanbul'da Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nün hesapladığı maliyetlere ulaşılabilmektedir. 2001 yılı için hesaplanan maliyetlerde vandalizm gideri yıllık 2 trilyon TL (2 milyar YTL, yaklaşık 1.250.000 €) olarak bildirilmiştir. Ancak bu değerlendirmelerin içinde yıpranma, hırsızlık gibi maliyetler de dahildir.

Yapılan araştırmalar ülkemizdeki büyük kentlerin vandalizm maliyetlerinin henüz gerçek anlamıyla hesaplanmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü vandalizm kavramının tam bilinmemesi nedeniyle kentsel mobilyalardaki kullanıma bağlı aşınma ile vandalizm etkileri gerçek anlamda ayırt edilememekte ve maliyetleri de ayrı ayrı hesaplanamamaktadır. Şöyle ki İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ndeki diğer bazı birimlerden olduğu gibi Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyeleri'nden de bilgi istenmiş ancak suçun nerede ve hangi türde işlendiği bu birimlerce açıklanmakla birlikte maliyetlerin hiç hesaplanmadığı, bütçe dökümlerinde vandalizm maliyetleri kaleminin yer almadığı tespit edilmiştir.

Yukarıdaki sonuçlardan da görülebileceği gibi özellikle Amerika ve Avrupa'daki metropoliten kentlerde vandalizm çok önemli bir kentsel suçtur. Ölümcül kazalara ve kriminal olaylara sebep olabilecek kadar tehlikeli ve geniş kapsamlı bir suç haline gelen vandalizm konusunda çeşitli sosyal ve hukuki önlemler alınmaktadır. Ülkemizdeki vandalizm olayları henüz bu düzeye ulaşmadan önlemler alınabilmesi için büyük kentlerimizdeki bu suçun kapsamı ve boyutları tespit edilmelidir.

VANDALİZMİ ÖNLEME KONUSUNDA İZLENECEK STRATEJİLER

Vandalizmi önlemede pek çok yöntem denenmektedir. Bunlardan bazıları vandalizme karşı dayanıklı malzemeden üretilmiş kent mobilyaları kullanmak; duvarları graffitiye karşı dayanıklı malzeme ile kaplamak; kentsel mekanlarda aydınlatmayı en iyi şekilde sağlamak; hem mekansal hem de endüstriyel tasarım önlemleri almaktır. Malzeme ve mekana yönelik önlemlerin yanında farklı önlemler de kimi zaman kullanılmaktadır. Örneğin New York kentinde bir kampanya dahilinde spreylere boyaların satışına sınırlama ve düzenleme getirilmesi gibi. Vandalizm konusunda ele alınan pek çok yöntem derlenerek sınıflandığında aşağıdaki 14 grup önlem ortaya çıkmaktadır.

- planlama ve tasarım önlemleri,
- yönetim politikaları ve uygulamaları,
- yapı standartları önlemleri,
- sürekli bakım ve onarımın sağlanması,
- malzeme önlemleri,
- eğitim programları,
- kamusal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi,
- gençler için aktivitelerin düzenlenmesi,
- graffiti ve benzeri eylemler için yasal ortam ve mekanların sunulması,
- vandalist eylemlerde kullanılan malzemelerin satışına sınır getirilmesi,
- suçluların takibi,
- hedef olabilecek unsurların ortadan kaldırılması,
- güvenlik sisteminin geliştirilmesi,
- konu ile ilgili bilgi paylaşımı.

Vandalizmi önleme konusunda uygulanan örneklerden birisi Houston'da vandalizmin en çok gerçekleştiği toplu ulaşım alanlarında devriye polisi görevlendirmektir. Bu sayede 1983-86 yılları arasında vandalizm olaylarında %59 oranında düşüş kaydedilmiştir.

Diğer bir örnek New York'ta Ulaşım Departmanı'nın başlattığı "New York Kentimi Seviyorum" kampanyasıdır. Bu kampanya ile kentlilik ve yaşadığı kente sahip çıkma bilinci geliştirilmiş ve vandalizm kavramı tanıtılıp, zararları ve etkileri açıklanmıştır. 1984-87 yılları arasında yürütülen bu başarılı kampanya sonucunda vandalizm suçu ile tutuklananların sayısı yılda 2400'den (1984) 300'e (1987) düşmüştür. 1980'lerin başında metro vagonlarının %95'inin içi ve dışı vandalist saldırılara maruz kalırken (bunların temizleme maliyeti yılda 42 milyon \$) kampanya sonrasında vagonların sadece %14'ünde vandalizm saldırıları gözlenmiştir. (Sunday Telegraph 25.9.1988)

Aynı yıllarda New York metrosundaki vandalizm olaylarının azalmasını sağlayan diğer bir unsur ise sivil bir örgütlenmedir. Kendilerine The Guardian Angel (Koruyucu Melekler) adı veren, alkol kullanmalarına ve silah taşımalarına izin verilmeyen bir grup gönüllüden oluşan bu örgüt şiddet olaylarını engellemek amacıyla metroda sırayla nöbet tutmaları sayesinde istasyonlardaki suç oranları azalmıştır.

Vandalizmi önlemek konusunda gerçekleştirilen başka bir uygulama da 7 Nisan 2004 tarihinde Berlin'de düzenlenen Anti-Graffiti Kongresi "Noffiti"dir. Burada ele alınan en önemli konu grafitinin engellenebilmesi için neler yapılabileceğidir. (Morgenpost Berlin, 16.01.2005)

Bunların yanı sıra New York ve Dortmund'da uygulanan diğer bir yöntem ise toplu taşıma araçlarına yapıştırılan ilanlar ile vandalist eylemde bulunanların ihbar edilmesini sağlayarak suçu önlemeye çalışmaktır. Suçu ve suçluyu ihbar edenlere New York'ta 500 \$, Dortmund'da 500 € ödül vaat edilmektedir.

Görüldüğü gibi 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana dünyada pek çok kent bilimsel toplantılar ve yerel kampanyalar ile vandalizme karşı savaş açmıştır. Türkiye bu konuda ne düzeydedir diye bakıldığında konunun ülkemizde pek bilinmediği ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde vandalizmin suç olduğu bile bilinmemekle birlikte, suçunu gerçekleştiren grubun çoğunlukla çocuklar ve gençler olması bu konuda yasal yaptırımların olmasına rağmen bunların uygulanmaması veya uygulanamaması söz konusudur. Alınan bilgilere göre yakalanan suçlular genellikle uyarılarak serbest bırakılmaktadır. Yargıya intikal eden vaka sayısı oldukça düşük kalmaktadır. Bunda etkili olan etmenlerden biriside toplumsal hoşgörüdür. Özellikle maç çıkışlarında stat çevrelerinde veya konser benzeri olaylar esnasında gerçekleştirilen vandalist olaylar genellikle cezasız kalmaktadır.

Daha etkili ve uzun süreli çözümler sağlanabilmesi için öncelikle vandalizm konusunun her kent için ayrı ayrı daha detaylı araştırılması gerekmektedir. Kimler, neden, nerelerde, nasıl, hangi kentsel elemanlara vandalist saldırı gerçekleştiriyor konularının açıklığa kavuşturulması önemlidir. Vandalizmi gerçekleştiren gruplar ve eyleme neden oluşturan etmenler tespit edilmediği sürece alınacak önlemler de kalıcı olmayacak ve yerel yönetimlere yüklediği maliyetlerin asgariye indirilmesi güçleşecektir.

Bunların yanı sıra ilgili birimlerin vandalizm konusunda bilgilendirilmeleri maliyet hesaplarının değerlendirilmesi ve önlemlerin alınabilmesi için gereklidir. Hangi zararlar vandalizm, hangileri aşırı yıpranma, hangileri malzeme sorunları ilgili kişiler tarafından ayırt edilebilmeli ve ayrı ayrı değerlendirmeye alınabilmelidir.

Bu noktada kentsel alanda vandalizmin tarif edilerek kamuoyunun ve ilgili meslek gruplarının bilgilendirilmesi suçun önlenmesi konusunda birinci adım olarak öne çıkmaktadır. Özellikle kentsel vandalizmin nerede, nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiğinin saptanmasının önlem almaktaki etkisi tartışılmazdır.

Bunların dışında kentlilik bilincini geliştirecek kampanyaların gerçekleştirilmesi bireylerin kente sahip çıkma duygularını arttıracaktır. Ayrıca kentlinin vandalizm konusunda bilgilendirilmesi, suç olduğunun, zararlarının ve maliyetlerinin açıklanması da bu tür olayların engellenmesi için önemli adımlardan biridir.

KAYNAKLAR

BOZ, B., Yücel Beyaztaş, F., Mart, 2004) Vandalizm, (www.ftb.org.tr/STED/sted0301/5) veya (www.ato.org.tr/toplumsalaglik/adlitip/adli_tip_vandalizm)

Conklin, J.E., 2000, Criminology, Allyn & Bacon, Boston.

Geason, S., Wilson, P., 1990, Preventing Graffiti and Vandalism, Australian Institute of Criminology, Canberra.

Martin, J.M., Romano, A.T., 1992, Multinational Crime; Terrorism, Espionage, Drug and Arms Trafficking Sage Publications, Inc, London.

Türkoğlu, G., 1991, "Vandalizm ve Kent Mobilyası", Kamu Mekanları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu, 15-16 Mayıs 1989, MSÜ, İstanbul.

KONYA GELENEKSEL ÇARŞISI (ARASTA KESİMİ) YAYA MEKANLARININ YAŞANABİLİRLİK AÇISINDAN İRDELENMESİ

Ümmügülsüm TER*, Elif GÜNDÜZ*

Abstract

Designing pedestrian areas in human scale using equipments suitable for urban environment and formation of comfortable and favorable environmental conditions in these areas will be effective in making users prefer these spaces more and feel pleased visually and physically and delighted to be present in that area. Consequently, these areas will gain the characteristic of high living quality. The main material of this study is constituted with Arasta- Traditional Bazaar of Konya city. In the research area, there were made field analyses to determine the life quality at pedestrian areas, observations to find out the positional behavior of the users, vehicle and pedestrian enumerations. The questionnaire applied on users and store owners were evaluated. Evaluating the data, suggestions related to increase the life quality of pedestrian areas in Konya were developed.

Özet

Yaya alanlarının insan ölçeğinde ve kentsel çevreye uygun donatılarla düzenlenmesi ve bu alanlarda rahat ve olumlu çevresel koşulların oluşturulması, kullanıcılarının görsel ve fiziksel açıdan memnun olmasına, alanda bulunmaktan zevk almasına, bu mekânları daha çok tercih etmelerine ve dolayısıyla yaşam kalitesi yüksek yaşanabilir mekânlar olarak nitelik kazanmasında etken olacaktır. Bu çalışmanın ana materyalini Konya Geleneksel Çarşısı –Arasta Kesimi oluşturmaktadır. Araştırma alanında yaya alanlarında yaşam kalitesinin ortaya konulması için alan analizleri, kullanıcıların mekânsal davranışlarına ilişkin gözlemler, araç ve yaya sayımları yapılmış, kullanıcılar ve işyeri sahipleri ile yapılan anketler değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi ile Konya geleneksel çarşısında yaya mekânlarının yaşam kalitesinin yükseltilmesine ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

GİRİŞ

Geleneksel kent merkezleri, kentin var oluşunun özünü ve geçmişin kültür kalıntısını tarihi süreç içerisinde sergileyen, yeniden üretilmeyen ve kentin kimliğini yansıtan odak

* Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

noktalarıdır. Genellikle korunması gereken tarihsel ve arkeolojik alanlar ile iç içe yer alan geleneksel kent merkezleri uzunca bir süre ülkemizdeki planlamanın tarihi süreci içinde öncelikli müdahale edilmesi gereken alanlar olarak görülmemiştir. Ancak tarihi çevrelerin korunması bilincinin gelişmesi ile birlikte geleneksel kent merkezleri kent bütününe ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmiş ve bu alanlarda öncelikli planlama gerekliliği fikri yaygınlaşmıştır. Günümüzde geleneksel kent merkezleri, merkezi iş alanı kullanımlarının yoğunlaşması, yeni merkezle bütünleşememe, artan ulaşım talebini karşılayamama gibi nedenlerden dolayı görsel ve çevresel kirliliğin var olduğu, yaşam kalitesi düşük mekanlara dönüşmektedir. Oysaki yaşam kalitesi yüksek yaşanabilir mekanların oluşturulması, geleneksel kent merkezlerinin korunmasında ve kültürel sürekliliğinin sağlanmasında en önemli araçlardan biridir.

Yaşanabilirlik, sadece içinde yaşanan çevrenin fiziksel kalitesi değil, çevre karakteristikleri ile kişisel karakteristikler arasında karşılıklı etkileşimin davranışsal bir sonucudur (Pacione, 1990). Dolayısıyla yaşam kalitesi yüksek, yaşanılabilir mekan tasarımında çevrenin genel görünümü, mimari çeşitlilik ve zenginlik, çevrenin kimliği, estetik ve güzellik, işletme-bakım-onarım, yoğunluk, topografya, gürültü düzeyi vb. fiziksel bileşenlerin yanı sıra kentsel aktivitelerin çeşitliliği ve kalitesi, güvenilirlik, sosyal ortama doğal öğelere erişebilirlik ve buna bağlı olarak hoşnutsuzluk düzeyi gibi sosyal bileşenlerin de saptanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Rapoport, 1977). Yaya mekanları gerek fiziksel yönden, gerekse sosyal yönden anılan bileşenleri içermesi açısından kentsel çevrede yaşam kalitesinin en iyi izlendiği kamu mekanlarıdır. Sürekli yaşayan ve yaşanan mekanlar olarak yaya alanlarının insan ölçeğinde ve kentsel çevreye uygun donatılarla düzenlenmesi ve bu alanlarda rahat ve olumlu çevresel koşulların oluşturulması, kullanıcılarının görsel ve fiziksel açıdan memnun olmasına, alanda bulunmaktan zevk almasına, bu mekanları daha çok tercih etmelerine ve dolayısıyla yaşam kalitesi yüksek yaşanabilir mekanlar olarak nitelik kazanmasında etken olacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma ile Konya geleneksel çarşısında (Arasta Kesimi) yaya mekanlarının yaşanabilirliğinin irdelenmesi amaçlanmıştır. S.Ü. Müh. Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü son sınıf öğrencileri ile birlikte gerçekleştirilen bu çalışmada, araştırma alanının kullanıcı profilini, kullanım amacını ve sıklığını, kullanıcıların karşılaştığı sorunları ve yaşanabilir bir kentsel mekanın oluşturulabilmesi için beklentilerini belirlemek için anket çalışması yapılmıştır. Anketlerin 118 adedi kullanıcılar, 72 adedi ise ticarethane sahipleri ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırma alanının kullanım yoğunluğunu ortaya koymak amacı ile farklı günlerde (Pazartesi, Salı, Çarşamba, Cuma, Cumartesi, Pazar) ve farklı zaman aralıklarında (08:30-09:30, 12:00-12:30, 16:00-18:00, 19:30-20:30) gözlemler yapılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda ise Konya geleneksel çarşısının yaşanabilir-yaşam kalitesi yüksek kentsel bir mekan olarak düzenlenmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma Alanının Mekansal Gelişim Süreci

Kentte ticari aktivitelerin yoğun olarak bulunduğu tarihi kent merkezinin mekansal oluşumu Selçuklu dönemine dayanmaktadır. Bu dönemde kentin mekansal gelişimi 1221 tarihinden öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde değerlendirilmektedir. Erken Selçuklu dönemini aydınlatan 1202 tarihli Altınaba Vakfiyesi'nde kentin mekansal yapısı konusunda sur içi ile sur dışından söz edilmektedir. Türkler ve Hıristiyanların birlikte yaşadığı kalede ihtiyaçların karşılanması için pazaryeri kurulmuştur. Şehrin pazarının 1190 yılında Alman hacıların tarafından yakılması üzerine süratle yeni çarşı ve pazar

alanları oluşturulmuştur (Tanyeli, 1987). 13. yy. başında kent Bizans dönemindeki surlardan taşıp Alaeddin Tepesi çevresinde ve tepeyi merkezde bırakacak şekilde kuzey, güney ve batı yönlerinde genişlemiştir. Bu dönemde şehirde Eski çarşı (suq-ı atik) ve Yeni çarşı (suq-ı cedid) olmak üzere iki çarşı vardır. Eski çarşı muhtemelen 1190'da yakılan çarşıdır. Eski çarşı onarılırken diğer yandan da kuzeyde yeni bir çarşı gelişmiştir. Selçuklu döneminde (1221) şehri kuşatan dış surların yapılması ile birlikte kentin mekansal yapısı değişikliğe uğramış, ticari faaliyetler sur kapılarında yoğunlaşmıştır (Tanyeli 1987, Baykara 1998)

Ortaçağın diğer şehirlerinde olduğu gibi Konya'da da çarşının belli bir düzeni vardır. Bu çarşıda aynı işi yapan esnaflar "saf"lar halinde bulunmaktadır. 13. yüzyılın başında varlığı bilinen Yeni ve Eski çarşıdan başka, 1248'e kadar şehirde Buğday Pazarı, Kasaplar Çarşısı, Kavafılar Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Pamukçular Çarşısı, Şekerciler Çarşısı, Ayakkabıcılar (Haffaflar) Çarşısı ve Garipler Çarşısı oluşmuştur. Aynı yüzyılın sonlarında ise Odun Pazarı, Külahçılar ve Cami Çarşıları ile At Pazarı ve Attarlar Çarşısı da bu çarşılarla eklenmiştir (Tanyeli 1987, Baykara 1998).

Osmanlı imparatorluğu döneminde, merkezi bir imparatorluğun sağladığı otorite nedeniyle surlar eski önemini kaybetmiştir. Ancak şehre gelen yolların giriş noktaları yine sur kapıları olmuştur. Her kapının çevresi birer sanat ve ticaret bölgesi haline gelmiş, açılan dükkanlar ile buralarda çarşılar oluşmuştur (Ergenç 1995). Selçuklu döneminde ticaret ve sanat faaliyetlerinin gerçekleştiği çarşılar ve hanların bir kısmı Osmanlılara kadar ulaşmış, bir kısmı fonksiyonunu yitirdiğinden ortadan kalkmış, yeri boş kalmış veya yerlerine yeni binalar inşa edilmiştir.

Kentin en eski ticaret alanı olan geleneksel çarşı (Eski bedesten düzeninin korunacağı alan – Arasta) Alaeddin Tepesi'nin doğusunda, kentin en önemli ulaşım arteri olan Mevlana Caddesi'nin üzerinde ve ağırlıklı olarak güneyinde yer almaktadır (Şekil 1). Mekansal oluşumu Selçuklu dönemine dayanan geleneksel çarşı dış surların oniki kapısından biri olan Atpazarı kapısının çevresinde kurulmuştur (Ergenç 1995). Osmanlı döneminde de kendine has fiziki dokusunu koruyan geleneksel çarşı, anıt niteliğindeki Kapı Cami, Aziziye Cami, Hükümet Konağı, Mevlana Türbesi gibi tarihi nirengilerin çevresinde gelişme göstermiştir. Ayrıca bu dönemde çarşıda, Mecidiye Han ve Nakipoğlu Hanı gibi Geç Devir Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyan hanlar da yapılmıştır. 1867 yılında 3 gün süren yangın Kapı Camii ile birlikte çevresindeki yaklaşık 192 vakıf dükkanını yok etmiştir. Çarşının bir kısmı Dönemin valisi Burdurlu Ahmet Tefik Paşa zamanında yeniden yapılandırılmıştır (Anonim, 1991, Aydın 1989).

Selçuklu ve Osmanlı döneminin karakteristik özelliklerini taşıyan Konya geleneksel çarşısı, Cumhuriyet döneminde dar sokakları üzerinde yüksek katlı, kitle ve gabari olarak geleneksel dokuya uymayan yapılaşma taleplerinin yoğunlaşması sonucunda özgün dokusunu yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel çarşının özgün dokusunun bozulmasını hızlandıran en önemli etken 1966 yılında hazırlanan imar planıdır. İmar planı hazırlanırken geleneksel doku üzerindeki yeni yapılanma talepleri sorun olarak ortaya konmasına rağmen tarihi kent merkezinin kentin birincil merkez alanı olma özelliğinin devam ettirilmesi kararı, geleneksel merkeze ulaşım talebini arttırmış, insan ölçeğine göre biçimlenen sokaklar genişletilmiş, kat yükseklikleri artırılmış ve geleneksel silüet yok olmaya başlamıştır. Geleneksel çarşının özgün dokusunu yitirmesinde bir diğer etken ise imar plan tadilatları olmuştur. Küçük parsellerde, yeni ve çok katlı yapılanmaya imkan tanınması ile geleneksel çarşıda düzensiz bir yapılaşma süreci başlamıştır (Ter, 2002).

Çevresindeki önemli anıtsal öğelerle beraber yaşayan ve onları yaşatan özelliğe ve öneme sahip olan geleneksel çarşı GEEAYK'nun 13.11.1982 tarih ve A-3861 sayılı kararı ile *Tarihi-Ticari Kentsel Sit Alanı* olarak belirlenmiştir. Geleneksel çarşının düzenlenmesine yönelik olarak 2000 tarihinde Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi

hazırlanmıştır. Projede, tarihi kent merkezinin eski ve yeni kullanımlarla bütünleşerek yaya ağırlıklı bir tarihi kent merkezi oluşturma hedefi ile arasta kesiminin kapalı çarşı düzenine dönüştürülmesi öngörülmüştür. Ancak Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu üst örtünün kaldırılmasına ve Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarının geçerliliğine karar vermiştir (Ter, 2002).

Araştırma alanının genel özellikleri

Geleneksel çarşı, karakteristik dükkanları, bu dükkanların sokakla ilişkisi, insan ölçeğinde oluşu ve satılan malların sergilenişi açısından kendi içinde görsel özellikler barındırdığı gibi, Kapı Cami, Aziziye Cami, Mevlana Türbesi gibi anıtsal öğelere dolgu yapılar niteliğinde bir fon oluşturarak bu kültürel varlıkları daha etkili hale getirmesi ile de genel silüette önemli görsel özelliklere sahiptir (Aydın, 1989).

Günümüzde geleneksel çarşı kentin iki önemli arterini birbirine bağlayan Tefkiye Caddesi ve Aziziye Caddesi arasında bulunmaktadır. Geleneksel çarşı ve arastalar, ağırlıklı olarak giyim, ayakkabı, konfeksiyon ve hediyelik eşya satışı üzerine yoğunlaşmıştır. Tefkiye Caddesi'nin (hükümet konağı önündeki cadde) her iki cephesinde ise sarraflar bulunmaktadır. Geleneksel çarşı içerisinde yer alan Kapı Camii ve Aziziye Camii çevresinde ise özellikle günlük tüketim mallarının satıldığı küçük dükkanlar vardır. Ayakkabı imalat ve tamircileri ile elektrik, yapı malzemesi satışı yapan dükkanlar Kapı Camii çevresinde bulunurken, attarlar ve hediyelik eşya satan dükkanlar Aziziye Camii çevresinde yer almaktadır. Geleneksel çarşının güneyinde Larende Caddesi'ne doğru ise ahşap ve metal el sanatlarının imalat ve satışının yapıldığı küçük dükkanların bulunduğu görülmektedir. Geleneksel çarşıda satılan malların çok çeşitli olması, her tür gelir grubunun bu mekanı yoğun olarak kullanmasına neden olmaktadır.

Geleneksel çarşının yoğun olarak kullanılmasının bir diğer nedeni ise kentin çevresindeki köy ve kasabalar ile ulaşım bağlantısını sağlayan terminal alanının yakınında olmasıdır. Kentin çevresindeki yerleşmelerden gününbirlik alışverişe gelenler, çarşının ekonomik potansiyelini artıran en önemli unsurdur. Ayrıca geleneksel çarşının Mevlana türbesine yakın olması kullanım yoğunluğunu artırmaktadır.

Araştırma alanında 6 farklı noktada (Şekil 2) geleneksel çarşının kullanım yoğunluğunu belirlemek amacıyla yapılan gözlemlerin değerlendirilmesi sonucunda alanın yayalar ve taşıtlar tarafından en yoğun cumartesi günü, 16.00-18.00 zaman aralıklarında kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca alan hafta içi hergün sabah (08.30 – 09.30) ve akşam saatlerinde (19.30-20.30) diğer zaman aralıklarına göre daha az kullanılmaktadır. Pazar günleri araştırma alanında taşıt ve yaya yoğunluğu diğer günlere nazaran daha azdır. Alanda konut birimlerinin ve boş zamanları değerlendirmeye yönelik sosyo-kültürel alanların bulunmayışı, işyerlerinin ise çoğunluğunun kapalı olması, sonucun bu yönde çıkmasında en büyük etkidir.

Geleneksel çarşının arasta kesiminde sokaklar taşıt trafiğine kapatılarak yaya kullanımına ayrılmıştır. Bu alanlarda yapılan gözlem ve tespitler sonucunda yaya mekanlarında herhangi bir tasarım çalışmasının yapılmadığı belirlenmiştir. Arasta kesimindeki yaya mekanları, kentsel donatı elemanlarının yetersiz olduğu, estetik ve fonksiyonel anlamda olumsuzlukları barındıran, bakım ve onarım çalışmalarının ise yapılmadığı yaşanabilirlikten yoksun mekanlar olarak özellik göstermektedir (Şekil 4.5).

Konya geleneksel çarşısının batısında bulunan ve tarihi kent merkezi ile güneyde Larende Caddesini birbirine bağlayan Tefkiye Caddesi (Şekil 6), Kapı Camii ve Aziziye Camii arasındaki bağlantıyı sağlayan Aziziye Caddesi (Şekil 7) ve geleneksel çarşının doğusunda kentin kuzeyi ile güneyini birbirine bağlayan İstanbul Caddesi (Şekil 8) araştırma alanının taşıt trafiğine açık önemli ulaşım arterleridir. Her üç cadde üzerinde ticari aktivitelerin bulunması yaya yoğunluğunu artırmakla birlikte taşıt yollarında da kısa süreli de olsa beklemeleri ve park amaçlı kullanımları beraberinde getirmektedir. Alanda

taşıt yoğunluğunun olması egzoz emisyonlarından kaynaklanan hava kirliliğine, ani fre n yapma, klakson çalma, taşıtlarda yüksek seviyede müzik dinleme vb. etkenler ise gürültü kirliliğine neden olmaktadır.

Tarihi ve kültürel değerleri korumaya yönelik hazırlanmayan 1966 yılı imar planı ve imar tadilatları ile vakıf mülkiyetindeki alanların şahıslara satışının yapılması, araştırma alanında küçük parsellerde kat yüksekliklerinin 3 kata çıkmasına olanak tanıyarak geleneksel dokunun büyük ölçüde yitirilmesine neden olmuştur. Yapılaşma faaliyetleri ile birlikte alanda eski yapılar ile yeni yapıların bütünleşememesi (kat yüksekliği, cephe özelliği, renk, malzeme vb) geleneksel çarşının ve arastanın insan ölçeğinde biçimlenmiş dar sokaklarının kapalı ve sağlıksız mekanlara dönüşmesi, farklı büyüklük ve nitelikte tabelaların ve reklam panolarının kullanılması, elektrik kablolarının açıkta bırakılması ve satılan malların güneşten korunması için sokakların üzerini kapatmak için brandaların kullanılması geleneksel çarşının yaya mekanlarında görsel kirliliğe neden olmakta ve tarihi ve kültürel değerlerin algılanabilirliğini azaltmaktadır (Şekil 12,13,14,15,16, 17.18, 19).

Araştırma alanının arazi kullanımı ortaya koymaya yönelik yapılan analizler sonucunda alanda ticari kullanımın yoğunlaştığı görülmektedir. Geleneksel çarşıda sosyo-kültürel anlamda kent halkının gereksinimlerini karşılayacak herhangi bir sosyal donatı alanı ve konut kullanımı bulunmamaktadır.

Kullanıcıların görüş ve beklentilerinin sorgulanması

Konya geleneksel çarşısında kullanıcı profilini, alanın kullanım amacını ve kullanım sıklığını ve alanda yapılmasını istedikleri düzenlemeleri tespit etmek amacıyla Mayıs 2005'te gerçekleştirilen anket çalışmasında rastlantısal (tesadüfi) örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Anketlerin değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıda belirtilmiştir:

- Konya geleneksel çarşısını kullanan yayaların %38,1'i 25-40 yaş aralığında ,%25,4'ü ise 41-60 yaş aralığında bulunmakta ve kullanıcıların büyük çoğunluğunu memurlar, emekliler ve ev hanımları oluşturmaktadır. Kullanıcıların eğitim durumuna bakıldığında ilkokul, ortaokul ve lise mezunlarının ağırlıkta olduğu görülürken gelir durumuna göre değerlendirme yapıldığında orta gelir grubunun çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Ankete katılan kullanıcıların % 28'i her gün, %25,4'ü ise haftada birkaç gün alana gelmektedir. Alana her gün gelenlerin işyerleri burada olduğu için, hafta içi ve ayda bir gelenlerin ise çoğunlukla alış-veriş yapmak amacı ile alanı kullandığı tespit edilmiştir. Kullanıcıların %24,6'sı ise alana gezmek için gelmektedir. Ankete katılanların %38,9'u (minibüs ve belediye otobüsü ile) toplu taşıma araçlarını kullanarak, %32,2'si ise yürüyerek alana ulaşmaktadır. Özel taşıtı ile gelmeyi tercih edenlerin oranı ise %13,6'dır (Çizelge 1).
- Anketin ikinci bölümünde kullanıcılardan araştırma alanında karşılaştıkları sorunları belirtmeleri istenmiştir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu (%83,06) açık ve yeşil alan yetersizliğini en önemli sorun olarak görmektedir. Yaya kaldırımlarının yeterli genişlikte olmaması (%82,21), taşıt trafiğinin yoğun olması (% 77,96), otopark alanlarının yetersizliği (%77,12), taşıt trafiğinden kaynaklanan hava ve gürültü kirliliği (%76,27) kullanıcıların belirttiği diğer önemli sorunlardır. Ayrıca bisikletlilerin ve seyyar satıcıların yayalara ayrılan alanları yoğun olarak kullanmaları, alanda düzensiz işaret, levha, elektrik kablosu, üst örtü vb. öğelerin görsel kirliliğe neden olması, kaldırım döşemelerinin yürümeyi zorlaştırması, geceleri mekanın kullanılamaması ve kent mobilyalarının eksik ve yetersiz oluşu da kullanıcıların alandan hoşnut olmamasına neden olmaktadır. Kullanıcılardan alanda gerçekleştirilecek bir tasarım çalışmasından beklentilerini belirtmeleri istendiğinde öncelikli olarak alanda yayaların rahat hareket edebilecekleri, yaya

güvenliğinin sağlandığı, kent mobilyalarının niteliklerinin ve sayılarının yeterli olduğu, aktivite çeşitliliğinin getirildiği mekanları kullanmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca alanda bulunan koruma altındaki yapıların restore edilerek kültürel aktivitelere yönelik olarak işlevlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

- Anket uygulaması gerçekleştirilen işyeri sahipleri bu alanı seçme nedeni olarak büyük oranda işyerinin ailesinden kalmasını ve kentin merkezinde olduğu için kazancının iyi olmasını göstermişlerdir. Geleneksel çarşıda uzun yıllardır belirli bir müşteri potansiyelinin olması ve dükkan sahipleri arasında komşuluk ilişkilerinin iyi olması ankete katılan iş yeri sahiplerinin alanda en çok beğendikleri unsurlardır. Ayrıca işyerlerinin merkezi alanda olması ve bu nedenle daima aktif ve canlı olması, alanda kültür varlıklarının bulunması hoşnutluk duygusu yaratırken, yayalaştırılmış alanlarda taşıt trafiğinin kaldırılmış olması ise ticari kullanım potansiyelini olumsuz etkileyen bir etken olarak görülmektedir. Araştırmada işyeri sahiplerinin önerilerine de yer verilmiş bu amaçla alanın nasıl bir yer olmasını istedikleri konusunda görüşleri alınmıştır. Buna göre ankete katılan işyeri sahiplerinin %91,54'ü dükkanların dış cephe kalitesinin iyileştirilmesi, %90,14'ü yeterli otopark alanlarının oluşturulması ve alanda çöp kutusu, oturma birimi, çeşme, wc vb. donatıların yerleştirilmesi, %88'i alanda güvenliğinin sağlanması, %87,32'si altyapı tesislerinin yer altına alınarak yenilenmesi ile güneşlik ve brandaların bir düzen dahilinde konumlandırılması (%84.50) konularında görüş bildirmişlerdir. Ayrıca alanın seyyar satıcılardan ve bisikletlilerden arındırılması, boş ve bakımsız kültür varlıklarının restore edilerek kentsel yaşama katılması, geceleri daha yeterli aydınlatmanın sağlanması yapılmasını arzu ettikleri diğer düzenlemelerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mekansal oluşumu Selçuklu dönemine kadar uzanan Konya Geleneksel Çarşısı sosyo-ekonomik yönüyle olduğu kadar, fiziksel yönüyle de kent bütününde önemli bir yere sahiptir. Kentin en yoğun kullanılan alanlarından olan geleneksel çarşı ve arasta kesimi özellikle 1966 yılında hazırlanan imar planı ve daha sonraki dönemlerde gerçekleştirilen imar plan tadilatları ile özgün dokusunu yitirme ve sağlıksız mekanlara dönüşme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Araştırma alanında yapılan alan analizlerinin, gözlemlerin ve gerçekleştirilen anket çalışmasının değerlendirilmesi sonucunda Konya geleneksel çarşısı ve arasta kesiminde yaya alanlarının yaşanabilir mekanlar olarak düzenlenmesine ilişkin geliştirilen öneriler aşağıda belirtilmiştir:

- Konya geleneksel çarşısının ve arasta kesiminin kültürel kimliğinin vurgulanması ve algılanabilirliğinin artırılması amacıyla gerçekleştirilecek tasarım çalışmalarında yaya hareketliliğini kolaylaştıracak çevre duyarlı yaklaşımlar ortaya konmalıdır.
- Yitirilmeekte olan özgün dokunun yeniden canlandırılarak tarihi ve kültürel sürekliliğinin sağlanması ve yaşanabilir mekanlar olarak korunması için geleneksel çarşı ve arasta kesiminin disiplinler arası bir çalışma ile tasarlanarak değişen yaşam şartlarına entegrasyonu sağlanmalıdır.
- Konya tarihi kent merkezinin en önemli nirengi noktaları olan Kapı Cami ve Aziziye Camii çevresinde gelişen geleneksel çarşı ve arastada gerçekleştirilecek kentsel tasarım çalışmaları ile bina cepheleri, sokak döşemeleri, vitrin boyutları ve kentsel donatı elemanları düzenlenerek tarihi karakterin güçlendirildiği, görsel ve estetik açıdan geleneksel doku ile uyumlu, yaşanabilir mekanlar oluşturulmalıdır.

- Geleneksel çarşı ve arastada ticari kullanımların yanı sıra sosyo-kültürel fonksiyonlara da yer verilmeli, kullanıcılara kullanım çeşitliliği sunulmalıdır. Bu amaçla Mecidiye Han ve Nakıpoğlu Hacı İbrahim Han gibi tarihi değerlerin restorasyonu yapılarak pansiyon, restoran ve kültür evi vb. aktivitelerle işlevlendirilmesi ile gerek ekonomik gerekse kültürel açıdan büyük faydalar sağlanacaktır.
- Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı ivedilikle uygulamaya geçirilmelidir. Planda belirtildiği şekli ile Alaeddin Tepesi ile Mevlana Türbesi arasındaki ana aksın yayalaştırılması ve önerilen otopark alanlarının oluşturulması sonucunda geleneksel çarşı üzerinde taşıt trafiğinden kaynaklanan sorunlar büyük oranda çözümlenmiş olacaktır. Ayrıca Kapı Camii ile Aziziye Camii arasında bağlantıyı sağlayan, yayalar ve taşıtlar tarafından yoğun olarak kullanılan Aziziye caddesinin planda belirtildiği üzere yayalaştırılması ile geleneksel çarşının ve arastanın doğuda Mevlana Müzesine bağlantısı sağlanmalı, yayalara güvenli ve rahat hareket imkanı tanıyan, mekanda bulunmaktan hoşnutluk duymalarını sağlayan düzenlemeler yapılmalıdır.
- Geleneksel çarşının ve arastalar kesiminin korunması ve yaşam kalitesi yüksek yaya mekanlarının oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilecek çalışmaların her aşamasında halkın katılımı sağlanmalıdır.

Konya geleneksel çarşısının tarihsel ve kültürel sürekliliğinin sağlanması, tarihi kimliğinin ve özgün dokusunun korunması ve yaşanabilir mekanlar olarak gelecek kuşaklara aktarılması, gerçekleştirilecek kentsel tasarım çalışmalarına olduğu kadar yerel yönetimin tarihi çevrenin korunmasına olan inancına ve çabasına da bağlıdır.

KAYNAKLAR

Anonim, 1991. Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Eserleri. Konya Valiliği, Konya Kültür Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Çalışması, Bora Ltd., Ankara.

AYDIN, S.Ş., 1989. Geleneksel Konya Çarşısının Karakteristikleri. S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi* (Basılmamış), Konya.

BAYKARA, T., 1998. Türkiye Selçukluları Devrinde KONYA. Konya Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Arı Ofset Matbaacılık, Konya.

ERGENÇ, Ö., 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara Enstitüsü Vakfı Yayını, sf.32-38, Turan Kitabevi, Ankara.

PACIONE, M., 1990. Urban Liveability: a review. *Urban Geografya* 11 (1), 1-30.

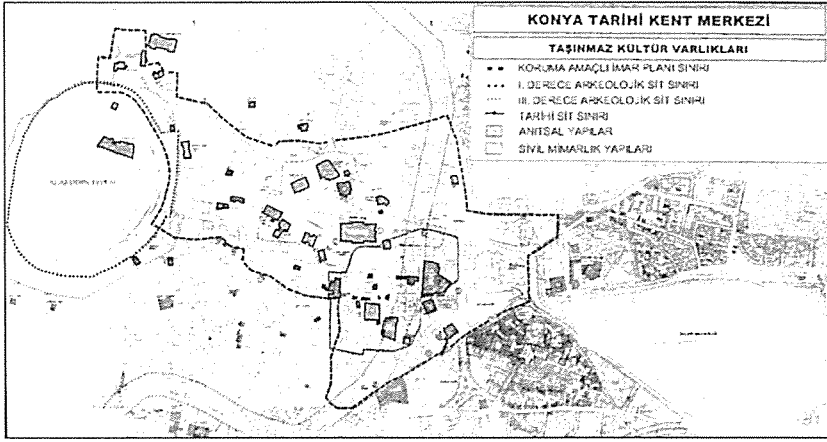
RAPOPORT, A., 1977. *Human Aspects of Urban Form*. Pergamon Press. Oxford.

TANYELI, U., 1987. Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy). İTÜ Mimarlık Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü *Doktora Tezi* (yayımlanmış), İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

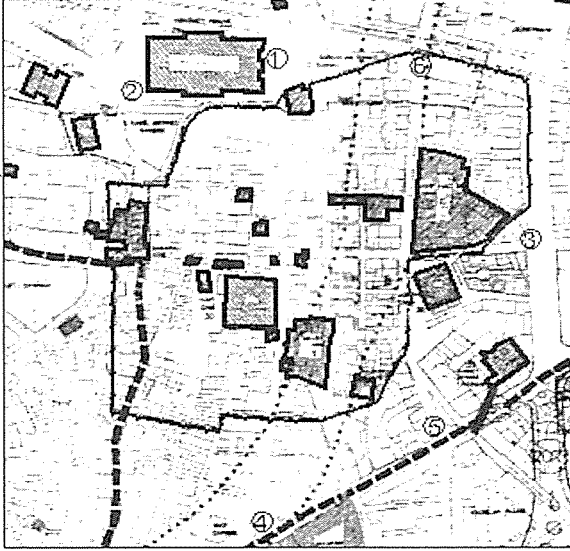
TER (Özkan), Ü., 2002. Konya Kenti Açık ve Yeşil Alan Varlığı İçinde Tarihi Kent Merkezinin Kentsel Tasarımı Üzerine Bir Araştırma. A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü, *Doktora Tezi* (Basılmamış), Ankara.

Kategori		Yüzde	Kategori	Yüzde		
Cinsiyet	Kadın	34,7	Aylık Gelir Durumu	Cevapsız	11	
	Erkek	65,3		500 YTL ve altı	39,8	
Yaş Gurubu	07-15	-		501 – 750 YTL	29,7	
	16-24	20,3		751 – 1000 YTL	14,4	
	25-40	38,1		1001 – 1500 YTL	3,4	
	41-60	25,4		1501 YTL ve üzeri	1,7	
	61 yaş üzeri	14,4	Her gün	28		
	Yanıt vermedi	1,7	Hafta içi birkaç gün	25,4		
Meslek	Çalışmıyor	10,2	Alanın Ne Sıklıkta Ziyaret Edildiği	Hafta sonları	18,6	
	Memur (kamu)	15,3		Ayda bir	24,6	
	İşçi (kamu)	3,4		Yılda bir	0,8	
	Özel sektör-masa başı-vasıfsız	6,8		Yanıt vermedi	2,5	
	Özel sektör-kol gücüyle çalışanlar	-	Alanın Hangi Amaçlar İçin Kullanıldığı	Alış-veriş yapmak için	31,4	
	Özel sektör-vasıflı(doktor, mimar, vs)	2,5		İşyerim burada olduğu için	19,5	
	Esnaf veya sanatkar (kendi hesabına lokanta, v.s.)	9,3		İş takibi için	4,2	
	Emekli	17,8		Yol güzergahında olduğu için	11	
	Ev hanımı	11,0		Aktarma yapmak için	3,4	
	Öğrenci	14,4		Gezmek için	24,6	
Köylü-çiftçi	6,8	Başka işe belirtiniz		3,4		
Yanıt vermedi	2,5	Yanıt vermedi		2,5		
Eğitim Durumu	Okuma-yazma bilmiyor	1,7		Hangi Ulaşım Aracının Kullanıldığı	Yürüyerek geliyorum	32,2
	Okuma-yazma biliyor	2,5			Özel taşıt	13,6
	İlkokul	16,1	Taksi		20,3	
	Ortaokul	16,1	Minibüs		20,3	
	Lise	27,1	Belediye otobüsü		18,6	
	Yüksekokul	11,9	Alaaddin tepesine kadar tramvay, sonra yürüyerek		11	
	Üniversite	22,9	Bisiklet-motosiklet		2,5	
	Yüksek lisans-doktora	0,8	Yanıt Vermedi		1,7	
	Yanıtsız	0,8				

Çizelge 1. Alan Kullanıcılarının Özellikleri

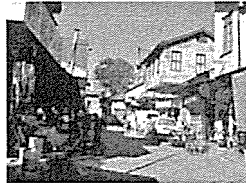
Şekil 1. Geleneksel Çarşı-Arasta Kesiminin Tarihi Kent Merkezi İçindeki Yeri

Şekil 2. Araştırma Alanında Gözlem Yapılan Noktalar

Şekil 4.

Şekil 5.

Şekil 6.

Şekil 7.

Şekil 8.

Şekil 9.

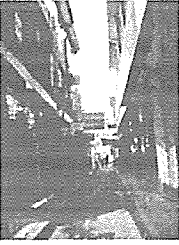
Şekil 10.

Şekil 11.

Şekil 12.

Şekil 13.

Şekil 14.

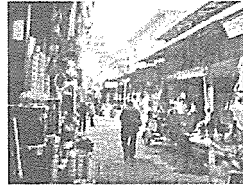
Şekil 15.

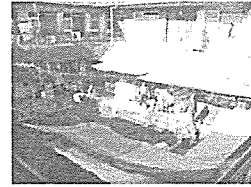
Şekil 16.

Şekil 17.

Şekil 18.

Şekil 19.

BELEDİYELERİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİNE ETKİLERİ VE DENİZLİ KARŞIYAKA MAHALLESİ ÖRNEĞİ

S. Evinç TORLAK*, Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE*

Abstract

All the citizens deserve to live in modern, healthy, regular and confident cities. These all services are the municipalities's duties. In this study the affects of municipal services on urban quality of life was examined and Denizli Karşıyaka neighborhood was taken example of the study.

Turkish municipal authority was handled and The Municipalties Law 5393 was compared with The European Urban Charter which has determined European citizens rigths. Also as an example of municipalites facilities a study on Denizli Karşıyaka neighborhood was include this comparison. According to the results of this study affects of municipalities on urban quality of life is discussed.

Özet

Tüm kentliler, uygar, sağlıklı, düzenli ve güvenli bir ortamda yaşama hakkına sahiptirler. Kentlilerin hak ettikleri bu ortamları sağlamakla görevli olan kurumlar da belediyelerdir. Bu çalışmada da, belediyelerin kentsel yaşam kalitesine etkileri incelenmiş ve Denizli Karşıyaka Mahallesi örnek verilmiştir.

Türkiye'de belediye kurumu ele alınmış ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile Avrupa da kentlilerin hakların tanımlayan Avrupa Kentsel Şartı ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca, belediyelerin uygulamalarına örnek olarak Denizli Karşıyaka Mahallesi'nde yapılan bir çalışma karşılaştırmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, belediyelerin kentsel yaşam kalitesine etkileri tartışılmıştır.

GİRİŞ

Kentsel Yaşam Kalitesi, dar anlamıyla, toplumsal,ekonomik ve mekansal öğeler açısından kent tanımına giren yerlerde, kentsel alt yapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri

* Pamukkale Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları A.B.D.

olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçülerin üstünde olması durumudur. Geniş anlamıyla, "kentsel yaşam kalitesi" kavramı, toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri de içerir. Kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan örgütler, katmanlar içinde yaşayan bireylerin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında yararlanması, eğitsel, sanatsal, ekinse, siyasal etkinliklere, süreçlere etkin biçimde katılabilme olanaklarına sahip olabilmese söz konusudur." (Geray, 1998)

Kentsel yaşam kalitesi, mimarlar, kent plancıları ile kentleşme, çevre sorunları ve yerel yönetimler konusunda uzman kişilerce yıllar boyunca geliştirilmiş bir kavramdır. Kentsel mekan kalitesi, kişinin yaşam kalitesinin de belirleyicisidir. Yaşam kalitesi kavramıyla birlikte belediyeler ve verdikleri hizmetler gündeme gelmektedir. Kentsel yaşam kalitesinin sağlanması için, önemli olan sağlıklı bir kent yapısının oluşturulmasıdır. Bunun için de ekonomik, kültürel, çevresel, toplumsal ve siyasal ihtiyaçların karşılanması ve bunların birer hak olarak görülüp, uygulanması, korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Avrupa Kentsel Şartı ile 5393 sayılı Belediye Kanunu karşılaştırılmış ve bu konuda Denizli Karşıyaka Mahallesi'nde yapılan bir alan araştırması, uygulama örneği olarak el alınmıştır.

KENTSEL YAŞAM KALİTESİ

Kentsel yaşam kalitesi, çağdaş kent ve çevre standartlarının bir kentte sağlanmasının yanında, kentli haklarının da herkese sağlanmış olması ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda Torunoğlu'na göre kentsel yaşam kalitesi kavramını, Türkiye gibi kentsel sorunları kriz noktasına gelmiş bir ülkede değerlendirmek ve yorumlamak hiç de kolay değildir. Temel insan hak ve özgürlükleri ile birlikte, dayanışma hakları arasında sayılan "çevre hakkı" kavramı ve sonrasında "kentli hakkı" anlayışı, çağdaş ve yaşanabilir çevre, planlı kentsel mekanlar, kentsel yaşamın standartlarını artırmada birer girdi olarak ele alınabilir. Fakat sorun tek başına iyi tasarlanmış konutların yapılması, sağlıklı içme suyunun temini veya çöplerin düzenli toplanmasında yatmamaktadır. Bunların yanında, yanıt verilmesi gereken soru kentin işlevlerini nasıl yerine getirdiğidir (Torunoğlu, 1997).

Kentsel Yaşam Kalitesi, kente yeni nüfus grupları çekmede bir anlamda kentin reklamında, önemli bir yer tutar. Pek çok yerel yönetim, internet yoluyla kenti tanıtırken, öncelikle doğal güzelliklerinden ve insanlara sunduğu kentsel yaşam kalitesinden bahsetmektedir (Evcil Türksever, 2001). Çok uluslu şirketlerin yatırımlarını kendilerine çekmek isteyen kentler birtakım şartları da yerine getirmek durumundadırlar. Yüksek kaliteli altyapı, iletişim olanakları, ulaşım ve güvenlik hizmetleri, iyi yetişmiş insan kaynağı ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak gerekli teknolojik birikim bunların en önemlilerindedir. Tüm bunlar da zamanla halkın yaşam kalitesinde artış sağlayacaktır. Büyük bir ekonomik patlama gösteren Çin'in sahil şeridindeki kentler, buna iyi birer örnek teşkil etmektedir (Güvenç, 1998). Kentsel yaşam kalitesi düşük olduğu yerlerde, bireylerde yer değiştirme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu da bölgeler arası dengesizlik ve göç sorununa neden olmaktadır.

AVRUPA KENTSEL ŞARTI VE KENTSEL YAŞAM KALİTESİ

Türkiye için yeni bir konu olmasına rağmen kentsel yaşam kalitesi ile ilgili yabancı kaynaklarda pek çok kriter saptanmıştır¹. Avrupa Topluluğu tarafından benimsenen ve

1 Kentsel Yaşam Kalitesi kriterleri için bkz: Population Crisis Committee, Sharon L. Camp, Ed.(1990) Cities Life in the World 's 100 Largest Metropolitan Areas: Statistical Appendix, Population Crisis Committee, Washington D. C, Vedia Dökmeçi vd. (1996). İstanbul, Ankara ve İzmir'de Yaşam Kalitesinin Karşılaştırılması, İstanbul 2020 Sempozyumu, İTÜ, İstanbul: 17-19 Nisan, s. 469-474., D.R.Evans (1994). Enhancing quality of life in population at large, Social Indicators Research, 33, 47-88.

her kentli için minimum kentsel yaşam kalitesini tanımlayan kentsel Şart, Avrupa Kentsel Şartı'dır. Avrupa Kentsel Şartı, "yerleşmelerde daha iyi yaşam" sloganı ile, 1992'de Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı'nda kabul edilmiştir. Şartın metninde iyi bir kent yönetimi için gerekli ilke ve politikalar tanımlanmıştır. Şartın hedefi, kentliler için yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Deklarasyonda yer alan kentsel haklar, ulaşılmak istenen idealleri ve ideal koşulları yansıtan kurallardır. Sanayileşmiş ve zengin ülkeler dahil olmak üzere, dünyanın pek çok ülkesinde, kentlilerin tümünün bu hakların çoğundan yeterli ölçüde yararlandığı söylenemez. Karşılaşılan güçlüklerin aşılması için, kent yönetimleri; devletle, gönüllü kuruluşlarla ve halkın kendisiyle işbirliği yapmak zorundadır. Bu şart ile Avrupa'da yaşayan kentlilerin Kentli Hakları 20 madde altında Avrupa Kentli Hakları deklarasyonu ile geliştirilmiştir. Türkiye, Avrupa Kentsel Şartı, yerel özerklik şartnamesine çekince koymuştur.

Belediyeler ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu

Kentlilerin hak ettikleri ortamları sağlamakla görevli olan kurumlar belediyelerdir. Kamu yönetimindeki reformlar çerçevesinde, 3 Temmuz 2005 tarihinde 5393 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Bilindiği gibi Reform Yasaları, Avrupa Topluluğuna uyum çerçevesinde uygulamaya konan yasalardır. Kentsel yaşam kalitesi açısından, 5393 sayılı Belediye Kanunu'ndan beklenen en azından Avrupa Kentsel Şartı'ndaki ilkelere paralel olarak belediyelere görev ve sorumlulukların verilmesidir.

KARŞIYAKA MAHALLESİ

Karşıyaka Mahallesi, Denizli'nin Ankara Asfaltı üzerinde yer alan ve çok geniş bir bölgeyi kapsayan mahallesidir. Karşıyaka Mahallesi, Denizli'nin en yoksul semtlerinden biridir. Karşıyaka Mahallesi'nin uygulama alanı olarak seçilmesinin birinci nedeni; 270 bin nüfuslu Denizli'nin en kalabalık semtlerinden biri olmasıdır. Resmi rakamlara göre 25 bin, resmi olmayan rakamlara göre de 30-35 bin nüfuslu bir mahalledir.

Karşıyaka Mahallesi'nin seçilmesinin ikinci sebebi de; mahallenin, belediye tarafından kentsel dönüşüm projesine pilot bölge olarak seçilmesidir. Bölgede 3 parselde 447 konutluk bir toplu konut projesi ile kentsel dönüşüm projesi başlatılmıştır. Ayrıca, konutlara taşınıldıktan sonra da bu çalışmanın başka bir boyutu olarak Karşıyaka Mahallesi'nde mekansal dönüşümün kentsel yaşam kalitesi üzerindeki etkileri çalışılacaktır.

Çalışmada, Mahalle'nin nüfusu 25000 alınıp, 223 kişilik örneklem ile uygulamalı bir çalışma yapılmıştır. Anket, mülakat ve gözlem tekniklerinin bir arada yürütüldüğü araştırma verileri için, bilgisayar ortamında SPSS (Statistical Package for Social Science) programı kullanılmıştır.

KARŞILAŞTIRMA

I- Güvenlik

Avrupa Kentsel Şartı: Şartta belirlenen ilkelere göre, kentlerin uygar, sağlıklı, düzenli ve güvenli olması gerekmektedir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunda güvenlikle ilgili olarak benzer şekilde, kentlerin huzurlu, sağlıklı, düzenli ve esenlikli olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Denizli Karşıyaka Mahallesi: Yapılan araştırma sonuçlarına göre, Karşıyaka Mahallesi'nde ankete katılanların %61,4'ü yaşadıkları ortamı güvensiz bulmaktadırlar.

II- Kirlenmemiş Sağlıklı Bir Çevre

Avrupa Kentsel Şartı: Şartta, sağlıklı çevre; hava, gürültü, su ve toprak kirliliği olmaması şeklinde tanımlanmıştır. Kirliliğe karşı politika olarak; temiz teknoloji, alternatif yakıt kullanımı, düşük trafikli kontrol sistemleri, atığı kaynağında azaltma metodları önerilmiştir. Doğayı ve yeşil alanları koruma, açık alanların yeşillendirilmesinin teşviki, doğal, tarihi karakteristiklerinin korunup, özen gösterilmesi üzerinde durulan konular olmuştur. Doğayı korumanın toplumsal gururu ve bağlılığı geliştiren bir faktör olduğu vurgulanmıştır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyelere, çevrenin korunması ve temizliği, katı atıklara ilişkin her türlü iş ve işlemi yapmak ve yaptırmak; hafriyat, moloz döküm alanları; LPG depolama sahaları; inşaat malzemeleri, odun, kömür, hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; bu alan ve taşımalarda çevre kirliliği oluşmaması için gereken tedbirleri almak görevleri verilmiştir.

Karşıyaka Mahallesi: Araştırmaya katılanların %73,5'inin çevre kirliliğinden rahatsız olduğunu saptanmıştır. Karşıyaka Mahallesi'nde, çevre kirliliğinden (hava kirliliği, gürültü) rahatsız olanların % 45,1'ini 20-29 yaş arasındaki gençler oluşturduğu için, gençlerin çevre konusunda daha duyarlı oldukları düşünülmüştür. Bölgede herhangi bir yeşillendirme çalışmasına rastlanmamıştır.

III- İstihdam

Avrupa Kentsel Şartı: Bu konudaki temel ilke; yeterli istihdam olanaklarının yaratılarak, ekonomik kalkınmadan pay alma şansının ve kişisel ekonomik özgürlüklerin sağlanmasıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanun metninde istihdam görevi anılmış, fakat ayrıntılı bir fıkraya rastlanmamıştır.

Karşıyaka Mahallesi: Ankete katılanların %66,4'ü çalışmaktadır. Çalışanların %87,8'i özel sektörde çalışmaktadır. Çoğu işçi statüsündedir ve SSK güvencesine sahiptir. Mahalledeki yaygın işsizlik sorununa karşı, belediye tarafından, dokuma eğitimi vermek üzere, dokuma tezgahları kurulmuş fakat katılım ve ilgi olmaması sonucu bu eğitim verilememiştir. Bunun dışında, mahallede, belediyenin herhangi bir istihdam yaratma projesi ya da girişimi bulunmamaktadır.

IV- Konut

Avrupa Kentsel Şartı: Şartta konut ile ilgili belirlenen ilkeler şöyledir; kanunlar ile hane mahremiyeti mutlaka sağlanmalıdır. Her insan ve aile, güvenli, sağlam konut edinme hakkına sahiptir. Yerel yönetimler, konutta seçenek, çeşitlilik ve ulaşılabilirliği arttırmalı, ayrıca ev sahibi olabilme ve kullanım süresi güvencesini sağlamalıdır. Eskimiş konut dokusunun yenilenmesinin bedeli burada oturan, sosyo-ekonomik seviyesi düşük gruplara yüklenmemelidir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunda, konut konusunda; düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak üzere özel kanunlarla korunan yerler ve tarım arazileri hariç, imarlı ve altyapılı arsalar üretmek, konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak, bu amaçla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, arsa trampa etmek, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla işbirliği yapmak, ortak projeler gerçekleştirmek belediyelerin görevleridir.

Karşıyaka Mahallesi: Ankete katılanların %26'sı konutlarının kirasının ucuz olması, %22,9'u da işe yakın olması sebebiyle bu mahallede ya da bu konutta oturmaktadır. Konutlar, sağlıklı yaşam koşullarını sağlamamaktadır. Tamamının sobalı, çğunun banyosu olmadığı ve tuvaletlerinin dışarıda olduğu belirlenmiştir.

V- Dolaşım

Avrupa Kentsel Şartı: İlkelerine göre; özel araçlarla, seyahat hacmi azaltılmalı, dolaşımın, yaşanabilir bir kent oluşturmaya yönelik düzenlenmeli, çeşitli ulaşım alternatiflerine izin verilmeli, sokak sosyal bir arena olarak algılanmalı, artan güvenlik, asayiş ve sosyal uyum ile doğru sokak düzenlemeleri ve planlamaları yapılmalı. geniş kaldırımlar, yaya bölgeleri ile sokaklar iyileştirilmeli, yerel yönetimler, insanlara sokakların kendilerine ait, ortak mülkiyetleri olduğu fikrini aşılmalı.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Dolaşım konusunda, her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, otobüs terminali kurdukmak, işletmek, işletmek veya bu yerlerin gerçek ve tüzel kişilerce açılmasına izin vermek kanunda belediyelere verilen görevdir.

Karşıyaka Mahallesi: Karşıyaka Mahallesi, kent merkezine uzak kaldığı için kişiler ulaşımını genelde dolmuş ile sağlamaktadır. Özel oto sahipliği bu bölgede çok düşük seviyededir. Belediyenin ulaşım imkanlarını yeterli bulmakla beraber, ankete katılanların sadece % 15,2'si belediye otobüsünü kullanmaktadır. %69,5'i dolmuş, %5,4'ü de servis araçlarıyla ulaşımını sağlamaktadır.

VI- Sağlık

Avrupa Kentsel Şartı: Kentsel çevre, tüm kentlilere iyi sağlık koşullarını sağlamalı, kapsamlı çevre politikaları oluşturularak; atıkların yönetimi, hava, su, toprak ve yer altı kirlilikleri engellenmeli, tehlikeli atıklar tamamen ortadan kaldırılmalıdır. Yerel yönetimler; toplum kaynaklı sağlık girişimlerini ve katılımları teşvik etmeli, halk sağlığı ile yakından ilgilenen gönüllü grup ve kuruluşlara faal desteklemelidir. Kent sağlığı, uluslararası bir önem taşır, yerel girişimlerin uluslararası programlarla ortak yürütülmesi öngörülmesi, uluslararası çevre sağlık hareketlerine katılım teşvik edilmelidir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyeler sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir, işletebilir. Belediyelerin sağlıkla ilgili koruyucu yaklaşımı ön planda olarak, gayri sıhhi müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek, izinsiz satış yapan seyyar satıcıları faaliyetten men etmek, görevidir.

Karşıyaka Mahallesi: Karşıyaka Mahallesi'nde aktif olarak sağlık hizmeti veren tek kuruluş sağlık ocağıdır. Ocağın doktorlarının girişiyle Mahalle sağlık envanteri çıkarılmıştır. Anket yapılırken çok sayıda özürü çocuğa da rastlanmıştır.

VII- Spor ve Dinlenme

Avrupa Kentsel Şartı: Eğlence, dinlenme ve spor faaliyetlerinde yer alma bir haktır. Her kent sakini, kişisel potansiyelleri doğrultusunda istediği sporu yapma hakkı vardır. Kentsel spor alanları kent görünümüne aykırı olmamalı, sağlıklı ve güvenli olmalı, kamu, spor federasyonlarıyla birlikte, yetenekli sporcuların yarışma ve eğitim ihtiyaçlarına cevap verecek alet ve donanıma sahip spor tesisleri tasarlamalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunda, gençlik ve spor başlığı geçmekle beraber ayrıntılı şekilde görevleri belirtilmemiştir.

Karşıyaka Mahallesi: Kişilerin spor yapmalarına ya da kişisel gelişmelerine katkı sağlayacak herhangi bir tesis yoktur. Ankette göre %35,4 çocuk bahçesi, park, spor alanı gibi rekreasyon alanlarının çoğaltılmasını istemektedir. Mahallede, sadece 2 adet çocuk parkı vardır. Kente yeni göç eden ya da durumu kötü olanlara konut sağlama amacı olan Barınma Evi de bu yıl içinde kapatılmıştır.

VIII- Kültür

Avrupa Kentsel Şartı: Kent sakinlerinin kültürel faaliyetlerden faydalanma hakkıdır. Kültür, elit ve imtiyazlı grupların inisiyatifinde bir faaliyet olarak kalmamalıdır. Kültür toplumsal ilişkilere katılımı etkin rol oynar, karmaşık kent politikalarının, insan haklarının tesisinin

ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasının temel taşlarındandır. Kültürel gelişim ve gerçek bir demokrasi için; yerel yönetimlerin, toplum birimlerinin, gönüllü kuruluşların ve özel sektörün dayanışması gereklidir. Kültürel aktivitelerde, yaratıcı özellikler olmalıdır. Yerel yönetimlerce tesis edilmiş kültürel turizmin, toplum üzerinde olumlu etkisi vardır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyenin görevleri arasında kültür ve sanat başlığı geçmesine rağmen ayrıntılı bir madde yoktur.

Karşıyaka Mahallesi: Bölgede, halkevi yada gençlik merkezi gibi bir yer yoktur. Yalnızca, Denizli Belediyesinin gezici kütüphanesi kültür hizmeti vermektedir. Ankete katılanlardan %84,3'ü, mahallede kültür merkezinin açılmasını istemektedir. Gençler ve evhanımları zamanlarını geçirecekleri, kendilerini geliştirecekleri, farklı mekanlara ihtiyaç duymaktadırlar.

IX- Kültürler Arası Kaynaşma

Avrupa Kentsel Şartı: Yerel yönetimler, göçmenlerin yerel politik yaşama etkin katılımını sağlamalıdır. Kent politikalarının temel unsuru ayrımcılık karşıtlığı olmalıdır. Kentlerde uygulanan kültür ve eğitim politikaları ayrımcı olmamalıdır. Farklı inançlara sahip olanlara, inançlarının gereklerini yerine getirme olanakları sunulmalıdır. Yerel yönetimler, göçmenlerin iş olanaklarından eşit faydalanmasını sağlamalıdır. Göçmen topluluklarının, sosyal ve fiziki çevresiyle bütünleşmesi anlamında, kültürler arası kaynaşma olmalı, sosyal ve etnik azınlık mahallelerin oluşması engellenmeli, değişik toplulukların bir araya gelmesi teşvik edilmeli, azınlıkların, gelenek, kültür, yaşam tarzı ve isteklerine açık olmalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanuna göre, kişi ikamet ettiği yerin hemşehrisidir. Hemşehrielerin belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Belediyeler, üniversiteler, meslek kuruluşları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişiler katılımını da sağlayarak, hemşehrieler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda çalışmalar yapar.

Karşıyaka Mahallesi: Kişiler ağırlıklı olarak (%46,6) köylerden göç etmiştir. Genelde, Afyon ve Ağrı kökenli göç alınmıştır. Göçmenlerin, geldikleri yörenin davranış ve yaşam tarzlarını (kadınların çalışmaması, çok çocuk sahibi olma, eğitim düzeyi düşüklüğü, imam nikahlı, dil sorunları, vb.) kentte de sürdürmeleri, kentle bütünleşememeleri, kentsel yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Doğu kökenliler mahallenin arka bölgesinde, Afyon civarından gelenler, mahallenin ön ve orta kısmında oturmaktadır. İki farklı kültüre sahip olanlar arasında kaynaşma yoktur. Denizli Yerel Gündem 21 dışında, herhangi bir STK'nın bölgede örgütlü bir faaliyeti ve göçmenlerin kente uyum sağlamalarına yönelik bir program yoktur. Yeni göçmenlere, kente uyum sağlamada, daha önce bu bölgeye gelen hemşehri ve akrabaları yardımcıdır.

X- Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre

Avrupa Kentsel Şartı: Şart'a göre; kent merkezleri Avrupa'nın kültür ve tarihi mirasının önemli sembolleri olarak koruma altına alınmalıdır. Açık alanların oluşturulması ve yönetimi kentsel gelişmenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Mimari yaratıcılık ve imarın, kentsel görünümün kalitesinde önemli rolü vardır. Tüm insanların sağlıklı, yerleşik, güzel ve özendirici bir çevrede yaşaması haktır. Yerel yönetimler, kent merkezlerindeki, güçlü ekonomik karları kontrol altında tutmalı, değişim, iyileştirme gibi yöntemleri özendirmeli, bu alanların meskun karakterini korumalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyeler kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekanların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir, bu amaçla bakım ve onarım yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir.

Karşıyaka Mahallesi: Mahalle gecekondularından oluşmaktadır, kentten çok köy görünümündedir. Estetikten uzak, sağlık şartlarına uymayan bir çevre yapısına sahiptir.

XI- İşlevlerin Uyumu

Avrupa Kentsel Şartı: Şartın konu ile ilgili temel ilkesi; yaşama, çalışma, seyahat işlevleri ve sosyal aktivitelerin birbirleriyle ilintili olmasının sağlanmasıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunda bu konuda bir düzenlemeye rastlanmamıştır.

Karşıyaka Mahallesi: Mahalle sakinlerini istihdam edecek herhangi bir özel sektör ya da kamu yatırıma rastlanmamıştır. Kişiler çalışmak için kent merkezine ya da organize sanayi bölgesine gitmektedirler. Aynı şekilde kişilerin sosyal yaşantılarına yönelik kahvehanelerden başka herhangi bir tesise de rastlanmamıştır.

XII-Katılım

Avrupa Kentsel Şartı: Halk Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması başlıkları altında konu ile ilgili ilkeler belirlenmiştir; yerel yönetimler gençlerin toplum yaşamına katılımını sağlamalı, kapsamlı yerel gençlik politikaları oluşturulmalıdır. Yerel politik yaşama, halkın katılımını sağlamak için, halk temsilcilerini, özgür ve demokratik olarak seçebilmeli, Seçilen temsilciler yetkilerini, halkın refahı için politikalar, programlar ve projeler geliştirmek üzere kullanmalıdırlar. Yerel politik yaşama etkin katılım için; halk yerel, politik ve idari yapılarda belirleyici olmalıdır. Toplum geleceğini etkileyecek her tür önemli projede, yerel yönetimler halka danışmalıdır. Kent yönetimi ve planlaması, kentin karakteri ve özel niteliklerine ilişkin yeterli bilgiye dayandırılmalı. Yerel politik kararlar; uzmanlar tarafından gerçekleştirilecek, kentsel ve bölgesel planlara dayandırılmalı. Karar verme sürecinin sonucu ortaya çıkan politik tercihler anlaşılabilir, kabul edilebilir ve gerçekçi olmalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Katılım platformları "Kent Konseyi" başlığı altında düzenlenmiştir. Kanun kent konseylerine bireysel katılım yolunu kapatmıştır. Kanuna göre belediyeler; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet, yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleri ile yaşlı, kadın, çocuk, özürü, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin sunumunda, dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla, gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.

Karşıyaka Mahallesi: Anket sonuçlarına göre, çoğunluk yaşadıkları çevre ile ilgili alınacak kararlarda fikirlerinin sorulmasını istemektedir. Katılımcılığı ölçmeye yönelik soruya, %20,4 hiçbir katkıda bulunmayacağı, %79,6 çeşitli şekillerde katılım sağlayacağını belirtmiştir. Kişilere fırsat verilmesi halinde katılımları sağlanabilecektir.

XIII- Ekonomik Kalkınma

Avrupa Kentsel Şartı: Sosyal ve ekonomik kalkınma ayrılmaz bir bütündür. Kişiler ekonomik olanakları ile bu olanakları sosyal yaşamlarında (dince, kültür ve dini faaliyetler vb.) kullanma biçimleri arasında yakın bir bağ vardır. Kent, bölge ve yakın çevresinin sosyal ve ekonomik bir parçasıdır. Yerel yönetimler, idari sınırları içinde uygulanacak plan, politika, strateji ve programları hazırlarken, kenti, içinde bulunduğu bölgeyle değerlendirilmeli. Üretim, destek ve gelişimi teşvik edecek altyapının sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanacaktır. Yerel yönetimlerin sorumluluğu, mevcut altyapıdaki eksiklikleri bulup, bunlara yönelik, politikalar, öneriler, stratejiler ve programlar biçiminde sosyo-ekonomik kalkınma planları yapmaktır. Kent ekonomisinin büyümesi ve kalkınması için önemli bileşken olan, kamu-özel sektör işbirliği gereklidir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunda, belediyelere su sağlama; toplu taşıma, katı atıklar ile ilgili işlemler, hal, otobüs terminali, fuar alanı, yat limanı ve mezbaha kurma; beldede ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi ve kayıt altına alınması amacıyla izinsiz satış yapanları

faaliyetten men etme görevleri verilmiştir. Ayrıca kentlerin ekonomik kalkınmasına yönelik, belediyelerin yapacağı çalışmalara rastlanmamıştır.

Karşıyaka Mahallesi: Karşıyaka Mahallesi'nde, belediyenin, kişilerin ekonomik kalkınmasına yönelik herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır. Yukarıda bahsedilen Karşıyaka Kentsel Dönüşüm Projesinin sonuçlarının bölgeye katkısı da zaman içinde görülecektir.

XIV-Sürdürülebilir Kalkınma

Avrupa Kentsel Şartı: Konu ile ilgili temel ilke; yerel yönetimler ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması ilkeleri arasında uzlaşma sağlamalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunda kent konseylerinin sürdürülebilir kalkınma ilkelerini hayata geçirmek için çalışacağına yönelik bir madde yer almıştır. Ayrıntılı bir düzenleme henüz yoktur.

Karşıyaka Mahallesi: Çalışma yapıldığı dönemde, konu hakkında bir uygulamaya rastlanmamıştır.

XV-Mal Ve Hizmetler

Avrupa Kentsel Şartı: Temel ilke; erişilebilir, kapsamlı, kaliteli mal ve hizmet sunumu yerel yönetimler, özel sektör ya da ikisinin ortaklığıyla sağlanmalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyeler, içme, kullanma ve endüstri suyu sağlama; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılması; toplu taşıma; katı atıklara ilgili her türlü hizmeti belediyeler devredebilir; toplu taşıma hizmetlerinde imtiyaz veya tekel oluşturmayacak şekilde ruhsat verebilir. Toplu taşıma hatlarını kiraya verme veya hizmet satın alma yoluyla yerine getirebilir. Belediyeler, turizm, sağlık, sanayi ve ticaret yatırımlarının ve eğitim kurumlarının su, termal su, kanalizasyon, doğalgaz, yol ve aydınlatma gibi altyapı çalışmaları yapabilir veya yaptırabilir.

Karşıyaka Mahallesi: Mahallede mal ve hizmet sunumunun ağırlıklı olarak belediye tarafından karşılandığı gözlenmiştir.

XVI-Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar

Avrupa Kentsel Şartı: Yerel doğal kaynak ve değerleri, yerel yönetimler, akılcı, dikkatli, verimli ve adil bir biçimde, beldede yaşayanların yararını gözeterek, korunmalı ve idare etmelidir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyelerin görevleri arasında ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar sayılmıştır.

Karşıyaka Mahallesi: Herhangi ağaçlandırma veya doğal zenginlikleri koruma faaliyetine rastlanmamıştır.

XVII- Kişisel Bütünlük

Avrupa Kentsel Şartı: Bu konudaki temel ilke; bireyin sosyal, kültürel, ahlaki ve ruhsal gelişimine, kişisel refahına yönelik kentsel koşullar oluşturulmalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kültür ve sanat hizmetleri, meslek ve beceri kazandırma ve okul öncesi eğitim kurumları açma, belediyelerin görevleridir.

Karşıyaka Mahallesi: Meslek edindirmeye yönelik Belediyenin faaliyetleri olmasına karşın, mahalle halkından talep gelmemesi üzerine bu düzenlemelere son verilmiştir.

XVIII- Belediyeler Arası İşbirliği

Avrupa Kentsel Şartı: Temel ilke; kişilerin yaşadıkları belde, beldeler arası ya da uluslararası ilişkilere doğrudan katılma konusunda özgür olmalı ve özendirilmelidir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyeler, görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekkül ve organizasyonlara, kurucu üye veya üye olabilir. Belediye, yabancı mahalli idarelerle ortak faaliyet ve hizmet projeleri gerçekleştirebilir veya kardeş kent ilişkisi kurabilir. Belediye meclisinin görev ve yetkileri arasında; yurt içindeki ve yurtdışındaki belediyeler ve mahalli idare birlikleriyle işbirliği yapılma; kardeş kent ilişkileri kurulma, ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirme; bu çerçevede arsa, bina vb. tesisleri yapma, yaptırma, kiralama veya tahsis etmeye karar verme bulunmaktadır.

Karşıyaka Mahallesi: Denizli Belediyesi'nin yurtiçi Kardeş Kentleri: Bursa ve Tokat Belediyesi, yurtdışında Hollanda Almelo ve Pakistan'ın Faisalabad Belediyesi'dir.

XIX- Finansal Yapı Ve Mekanizmalar

Avrupa Kentsel Şartı: Şartta; tanımlanan hakların sağlanması için gerekli mali kaynakları bulma konusunda yerel yönetimler yetkili kılınmalıdır, hükmü yer almaktadır.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Kanunun 59. maddesinde, belediyenin gelir ve giderleri belirtilmiştir. Ayrıca, belediyeler, görev ve hizmetlerinin gerektirdiği giderleri karşılamak amacıyla borçlanabilir, tahvil ihraç edebilirler. Belediyeler kendisine verilen görev ve hizmet alanlarında, şirket kurabilirler. Belediyeler görev ve hizmetlerini yerine getirmek için her tür mali kaynak teminine açıktırlar.

Karşıyaka Mahallesi: Karşıyaka Mahallesi'nde, Denizli Belediye'sine ait parasal getiri amaçlı herhangi bir iştirake yoktur.

XX- Eşitlik

Avrupa Kentsel Şartı: Şarta göre; yerel yönetimler hizmetlerini bireylere, cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım yapmadan fiziksel veya zihinsel özrüne bakmadan, eşit olarak sunmakla yükümlüdürler.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Hizmetlerinin yerine getirilmesinde öncelik, belediyenin mali durumu ve hizmetin ivediliği dikkate alınarak belirlenir. Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerde ve en uygun yöntemlerle sunulur, hizmet sunumunda özürsüz, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır.

Karşıyaka Mahallesi: Mahalleye, farklı bölgelerden gelen kişilere hizmet sunumunda belediye farklılık gözetmemektedir. Bu konuda katılımcılardan bir şikayet gelmemiştir.

SONUÇ

Avrupa'da yaşayan kentlilerin haklarını sıralayan Avrupa Kentsel Şartı ile 5393 sayılı Belediye Kanunu'ndaki ilgili düzenlemeler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda; Avrupa Kentsel Şartı'nda yer alan, konut, dolaşım, spor ve dinlenme, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, katılım, ekonomik kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, finansal yapı-mekanizmalar ve eşitlik konuları ile ilgili Belediye Kanununda düzenlemeler vardır. Fakat, Şartta belirlenen ilkeler ile belediyelerin görevleri arasında, birçok unsur eksiktir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- *Güvenlik;* bu konuda belediyelerin görevli kıldığı zabıta, Şartta belirlenen güvenlikle ilgili ilkeleri yerine getirmekte, yetersiz kalmaktadır.

- *Çevre*; Kanunda, yerel yönetimlere verilen görevler, Şartın ilkelerini yerine getirememektedir.
- *İstihdam*; Kanunda belediyelere istihdam yaratma ile ilgili görev verilmemiştir.
- *Sağlık*; belediyelere bu konuda çeşitli görevler verilmesine rağmen, gelir yetersizliği yüzünden belediyeler bu görevleri yerine getirememektedirler.
- *Kültür* ile ilgili düzenlemelere, yeni Belediye Kanunu'nda rastlanmamıştır. Bu kanunlar çerçevesinde, Şartta sayılan kültür ile ilgili ilkelerin ülkemizde belediyeler tarafından uygulanması olanaksız görülmektedir.
- *İşlevlerin uyumu* konusu ile ilgili Belediye Kanunu'nda bir düzenleme yoktur.
- *Sürdürülebilir kalkınma*; kanunda ayrıntıya inilmeden sürdürülebilir kalkınma ile ilgili gereklerin yerine getirilmesi, Kent Konseylerinin görevleri arasında sayılmıştır.

Belediyelere yönelik getirilen öneriler:

- *Hizmet sunumunda*; belediyeler, halkın kaliteli hizmet beklediğinin ve hak ettiğinin, bunu yerine getirme görevinin de kendilerine düştüğünün bilincinde olmalıdır. Yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalarını takip edip, bu çalışmaların sonuçlarını çalışmalarında veri olarak kullanmalıdır. Gelişmiş ülkelerdeki, kentsel yaşam kalitesi yüksek kentlerin belediyelerinden örnek alınarak, yeni bir belediyeçilik anlayışı benimsemelidir. Hatta yurtdışında birçok yerel yönetimin yaptığı gibi, belediyelerin de yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalar yapması ve sonuçları halk ile paylaşması gerekmektedir.
- *Kente ilişkin projeler*; Kentsel Yaşam Kalitesini yükseltmek için belediyeler çeşitli ölçeklerde projeler geliştirmelidir. Bunlar büyük kapsamlı kentsel yenileme projeleri, sağlıklı kent projeleri ve kentin ihtiyaç bölgeleri öncelikli olmak üzere rekreasyon alanlarını çoğaltma projeleri olabilir.
- *Katılım olanaklarının artırılması*; tüm bu projelerin gerçekleştirilmesi kentte yaşayanların kent yönetimine örgütlü katılımı ile sağlanmalıdır. Belediye başkanları hizmetleri sunarken halkın talep ve şikayetlerini dikkate almalıdır. Şikayet ve öneri merkezi ya da düzenli kamuoyu yoklaması gibi farklı teknikler ve uygulamalar kullanılarak sistemli, kurumsal ve düzenli olarak yerel halkın beklentileri öğrenilmelidir.

KAYNAKÇA

Denizli Belediyesi Halkla İlişkiler Birimi, Kıvanç Tanrıöğen (11/03/2005). "Denizli Belediyesi YG 21 Karşıyaka Mahallesi Ailelerin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Düzeylerini Belirleme Anketi Sonuçları" konusunda yapılan özel görüşme, Denizli.

Denizli Belediyesi YG 21, 2004, Karşıyaka Mahallesi Ailelerin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Düzeylerini Belirleme Anketi Sonuçları Raporu, Denizli.

EVCİL TÜRKSEVER, N., 2001, Türkiye'de Büyük Şehir Alanlarında Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Denemesi, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

GERAY C., 1998, Aralık. Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler, *Türk İdare Dergisi*, Yıl 70, 421, s. 327-334.

GÜVENÇ, İ.Ü., 1998, A Multi Dimensional Approach to Urban Quality of Life: The Case of İstanbul, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ, Bilim ve Teknoloji Enstitüsü, İstanbul.

MAZUMDAR, S. 2003, Sense Of Place Considerations For Quality Of Urban Life, 3-5 December 2003, International Conference On Quality Of Urban Life, İstanbul: s. 94.

NEIL, R. 2000, The Vitality and Viability of Town Centres, *Urban Studies*, vol 37, no 13, s. 2537-2558.

Resmi Gazete, 13/07/2005 tarih, 25874 sayılı. 5393 sayılı Belediye Kanunu.

SAVAŞ YAVUZÇEHRE, P., 2005, "Belediyelerin Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği", *Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

STOVER, M.E. & LEVEN, C.L. 1992, "Methodological Issues in the Determination of the Quality of Life in Urban Areas", *Urban Studies*, vol 29 (5), s. 737-754.

SUFIAN, A. J. M. (1993). "A Multivariate Analysis of the Determinants of Urban Quality of Life in the World's Largest Metropolitan Areas", *Urban Studies*, vol.30 no.8, s. 1319-1329.

T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1996, Avrupa Kentsel Şartı, Çev. Zerrin Yener ve Kumru Arapkirlioğlu, Ankara:Yayın No: 10.

TORUNOĞLU, E., 1997, Kentleşme-Çevre Sorunları ve Kentsel Yaşam Kalitesi, G.Demirer vd. (Ed.) *Ve Kirlendi Dünya.....*, Öteki Yayınevi, Ankara.

TÜBA Çevre Çalışma Grubu, 2004, Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.

YENER Z. , ARAPKİRLİOĞLU K., (Haziran-Ağustos 1996). Şart mı, Ne Şartı Avrupa Kentsel Şartı, Ankara: *Ada Kentliyim*, Yıl 2, Sayı 6, s. 100-103.

İMAR PLANLARI MARİFETİYLE PLANSIZ KENTSEL GELİŞME

Rahmi ERDEM*, M.Çağlar MEŞHUR

Abstract

One of the biggest risks for qualified urban development is unplanned spread over of cities with development plans. This risk is derived from changes, which are discordant with the decisions of macro plan, on development plans. Changes are generally known as partial interventions for removing social and technical facilities or channing the location of them. On the contrary, these changes affect the direction of development and invesment with related to whole city. In this frame, the main goal of the study is to discuss the results of comprehensive changes, have negative impacts on macro planning approaches.

Özet

Düzenli kentsel gelişmenin önündeki en büyük risklerden biri, kentlerin, imar planları ile 'plansız' yayılmasıdır. Kentlerimizin planlı gelişimi önünde aşılmaz dağlar oluşturan bu yapının, önemle vurgulanması gereken yönü, üst ölçekli plan kararlarını ile uyumsuz plan değişiklikleridir. Sözü edilen bu değişiklikler küçük, sosyal donatıları kaldıran veya yer değiştiren plan tadilatlarından çok; ana plan kararlarını, hatta kentin gelişme yönünü saptıran ve dolayısıyla kent bütünü ölçeğindeki yatırımları yönlendirici nitelikteki değişikliklerdir. Bu çerçevede, çalışma, Konya örneğinden hareketle, kapsamlı plan değişikliklerinin, kent bütünü göz ardı edilerek hazırlandığında ne tür sonuçlar doğurduğunu tartışmaktadır.

GİRİŞ

1965 yılındaki ulusal yarışma ile başlayan ve yaklaşık 40 yılı kapsayan süreçteki, plan üretme ve uygulama kararlılığı, Konya'nın, "planlama geleneği olan kent" tanımlamasına (veya sıfatına) temel oluşturan en önemli etken olmuştur. Bu anlamda, Konya Kenti'nin yaşadığı planlama deneyimlerinin, akademik veya uygulamaya yönelik birçok çalışmanın içeriğini oluşturabilecek nitelikte kapsamlı ve öğretici olduğu açıktır. Ne var ki, özellikle son 10 yıl içerisinde yaşanan ve planlama sürecine ilişkin kurguyu bozucu nitelikteki müdahaleler, "yapılmaması" gerekenleri ortaya koyma adına yaşamsal ölçüde önem taşımaktadır.

* Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

KONYA KENTİ'NİN PLANLAMA TARİHÇESİ

1941 yılında Kentin halihazır haritalarının üretilmesi ile başlayan ve 1946 Asım Kömürcüoğlu, 1954 Ferzan BAYDAR - Leyla BAYDAR planları ile devam eden süreçte, hem elde edilme biçimi, hem de ürettiği planlama ve tasarım felsefesi açısından en önemli yapı taşı 1966 Yavuz TAŞÇI-Haluk BERKSAN planıdır. Söz konusu planın vurgulanması gereken en temel özelliği, 70'li yıllarla başlayan ve kentlere yönelen büyük göç hareketi öncesi, yarışma gibi birçok açıdan sağlıklı bir yöntemle elde edilmiş olmasıdır (Şekil 1).

1966 Planında, plan öncesi verilere dayanılarak, kentin gelişimine ilişkin başlıca sorunlar; Kentin ekonomik yapısının tarımsal üretim üzerine temellenmesi, tarihi bir çekirdek üzerine kurulmuş olması açısından, kentin, ticari ve sosyal donatıya bağlı, radyal ve düzensiz bir gelişme göstermesi ve Kentin güneyindeki verimli tarım topraklarının, yerleşmeye açılarak tahrip edilmesi şeklinde tariflenmiştir. Söz konusu sorunların çözümü ile birlikte, kentin gelişimine yönelik bir kurgu oluşturmayı da hedefleyen Planın temel kararları ise;

Şekil 1. 1966 Yavuz TAŞÇI-Haluk BERKSAN Planı

- Konut alanlarının ağırlıklı olarak kentin kuzeybatısına ve batısına yönlendirilmesi,
- Sanayi gelişiminin, Kentin kuzeyinde, İstanbul ve Ankara Yolları arasında kalan bölgede yoğunlaştırılması (halen oto tamirciler, kunduracılar, mobilyacılar siteleri ile halen bulunduğu alan),
- Otogar alanının, Ankara-İstanbul Yolu kavşağına taşınması (Selçuklu Kulesi ve alışveriş merkezine dönüşen alan),
- Alaaddin Tepesi - Mevlana arasındaki taşıt yolunun yaya arterine dönüştürülmesi ve
- Yeni bir idari merkez (halen Büyükşehir Belediyesi ile Defterdarlığın bulunduğu alan) oluşturulması

şeklinde ortaya çıkmıştır.

1966 Planını takip eden süreçte, önemli bir diğer aşama, 1974 yılında, 4 Nolu Gecekondu Önleme Bölgesi (bugünkü Cumhuriyet ve Binkonut Mahalleleri) ile 1.Organize Sanayi Bölgesinin oluşturulmasına yönelik planlama çalışması olmuştur. 1974 Planı, Konya'nın, orta ölçekli bir Anadolu kenti özelliğini aşmış, "Büyükşehir" anlayışı içerisinde ele alınmaya başladığını göstermesi, ayrıca planlamanın sosyal yönüne vurgu yapması açısından önemlidir. Planın önemli bir diğer özelliği de, kent formu kurgusunun, "doğrusal" (linear) forma dönüşmesine yönelik ilk müdahaleleri içermesidir (Şekil 2).

Konya Kent formunun, 1974 Planı ile başlayan doğrusallaşma eğilimi, Kentin bütüncül bir biçimde yeniden ele alındığı 1983 Planında, daha da belirginleşmiştir. Bu anlamda, 1983 Planı'nın, kent formunu doğrusallaştırmaya yönelik en önemli kararları, kent merkezi ile Kampus alanı arasında öngörülen tramvay ve (yine bu bağlantı üzerinde) Yeni Otogar Alanı, Fuar Alanı ve ticaret işlevleri ile birlikte oluşumu öngörülen "Yeni Kent Merkezi" olmuştur (Şekil 2).

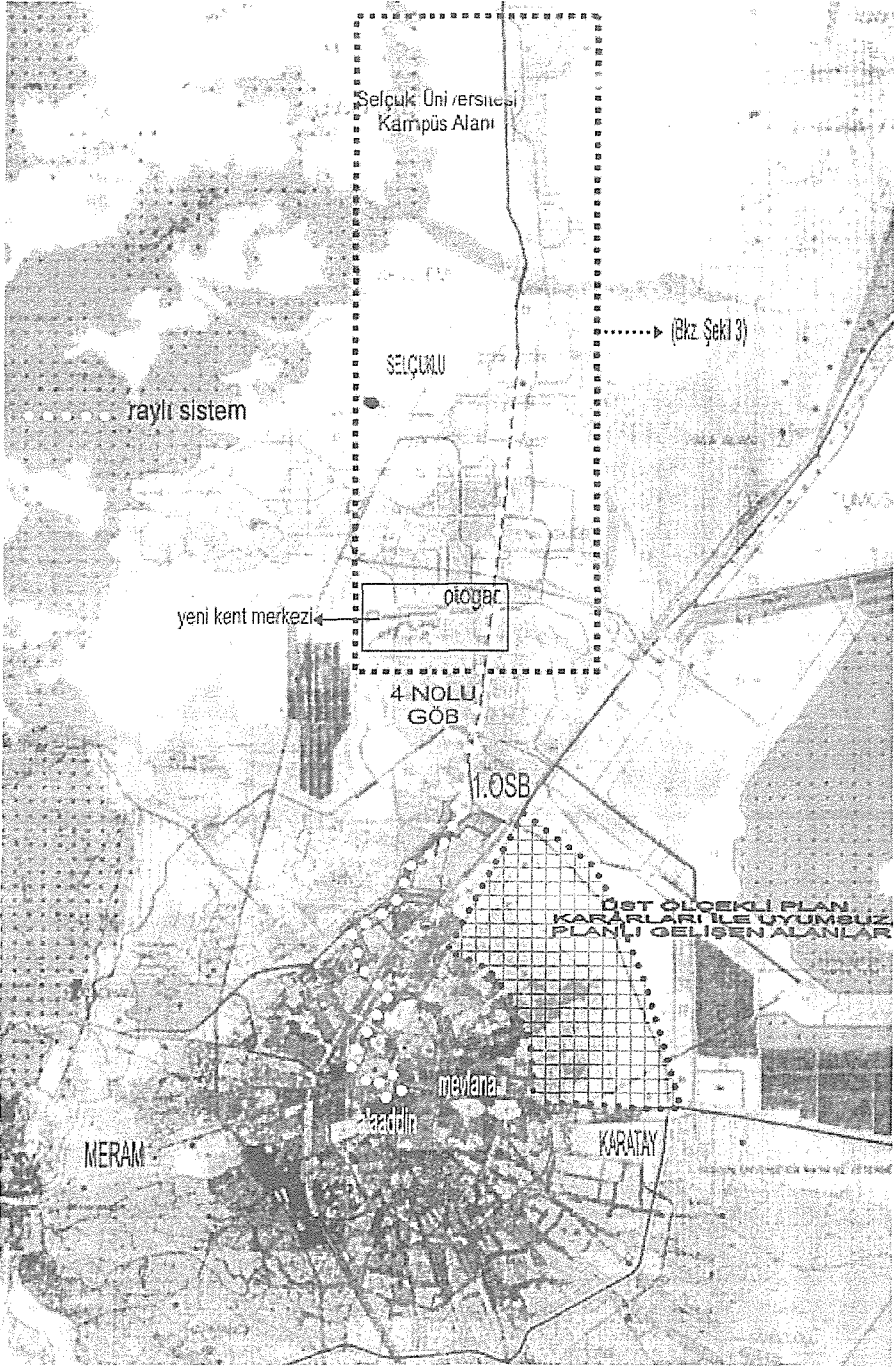
Konya Kenti'nin, 1946 yılından bugüne kadarki süreç içerisinde yaşadığı son planlama deneyimi ise, 1999 yılında, yine Yavuz TAŞÇI'nın ürettiği KONPLAN'dır. Günümüzde birçok tartışmaya konu olan, sanayi toplumundan, sanayi sonrası topluma geçiş süreci, KONPLAN'ın da kurgusuna yön veren temel unsur olmuş (Taşçı;1999), bu anlamda, planla üretilen, teknopol, serbest bölge, organize sanayi bölgeleri (4. ve 5.) ve teknik üniversite alanı gibi kullanımların, söz konusu geçiş sürecine temel oluşturacağı varsayılmıştır. Ayrıca, ifade edilen sürecin gelişimine ve Dünya ile entegrasyonu na katkı sağlaması amacı ile önerilen uluslararası havaalanı, KONPLAN'ın önemli bir diğer parçasını oluşturmaktadır.

1946 Planı ile başlayan ve günümüze kadar olan zaman dilimine ilişkin genel başlıkları ile özetlenmeye çalışılan planlama deneyimlerinin, planlama sürecinin nasıl kurgulanması gerektiğine ilişkin önemli ipuçlarını içerdiği düşünülmektedir. Ancak, Konya Kentinin yaşadığı planlama deneyimlerinin asıl ilgi çeken yönü, söz konusu plan kurgusunun, yine planlama (!) yolu ile yozlaştırılmış olmasıdır. Bu tartışma içerisinde vurgulanması gereken iki temel sorun, üst ölçekli plan kararları ile uyumsuz yoğunluk artışı kararları ile plan dışı, planlı (!) gelişen yeni yerleşme alanlarıdır.

ÜST ÖLÇEKLİ PLAN KARARLARININ GEREKLİLİĞİ (VEYA YAŞAMSALLIĞI)

19.yüzyıl başında, ölçeği büyütülmüş bir mimarlık ve mühendislik projesi biçiminde algılanan kent planlama, 20.yüzyıl başında ortaya çıkan "kapsamlı planlama" (comprehensive planning) anlayışı içerisinde, kentin tüm gelişimini yönlendirmeyi hedefleyen bir araç haline dönüşmüş; kentlerin artan ve çeşitlenen sorunlarına yönelik üretilen "yapısal planlama" ve "stratejik planlama" yaklaşımı ile de, kent planlama süreci farklı boyutlar kazanmıştır. Ancak, kent planlama kavramı, farklı zaman dilimlerinde, hem toplumların hem de onların şekillendirdiği kentlerin yaşadığı değişime koşut olarak farklı anlamlar yüklenmiş olsa da, kent planlamanın temel felsefesi hep aynı kalmıştır: Kent planlama, birbirini izleyen kararlardan oluşan bir süreçtir ve bu kararlar arasındaki "tutarlılık" planlamanın başarı düzeyini belirlemektedir (Bademli, 1996). Başka bir ifade ile, üst ölçekli plan kararları ile başlayan ve uygulama aşamasına kadar devam eden süreç içerisindeki kararların uyumu, kentlerin planlı gelişimi açısından yaşamsal önem taşımaktadır.

Konya Kenti'nin planlı dönem içerisindeki gelişimi, ortaya konan saptamalar ışığında değerlendirildiğinde, Konya'nın, birçok açıdan örnek gösterilebilecek bir kent olma fırsatını, planlı bir gelişim sonucunda kaçırdığı gözlenmektedir.

Şekil 2. 1983 Yavuz TAŞÇI Planı

Şekil 3. Konya Kenti Uydu Görüntüsü - 2002

Konya Kentine ilişkin üst ölçekli plan kararları, Anakent Belediyesi'ni oluşturan üç ilçenin, farklı niteliklerini algılayan ve bu farklılıkları bir bütünün parçaları haline getiren bir yaklaşımı tariflediği halde, ilçe belediyelerince üretilen planların bütünü algılamayan yapısı, planlı, plansız gelişime zemin hazırlayan temel etkindir. Bu tartışma içerisinde, ilk olarak vurgulanması gereken, Anakent Belediyesi'ni oluşturan Karatay, Meram ve Selçuklu İlçelerinin karakteristiğidir.

Karatay İlçesinin temel niteliği, Mevlana Külliyesi çevresi ve Mevlana-Alaaddin Tepesi arasında yoğunlaşan tarihi kent dokusunun, tamamına yakını sınırları içerisinde barındırması ve verimli tarım arazilerinin yoğunluğudur. Meram İlçesi ise, sınırları

içerisinde yer alan doğal sit alanları ve sulu tarım yapılan verimli tarım arazileri ile daha çok doğal karakteri ön plana çıkmış bir bölgedir. Bu anlamda, Karatay ve Meram İlçeleri, tarihi ve doğal açıdan sınırlayıcıların yoğun olarak bulunması açısından, üst ölçekli plan kararları çerçevesinde, üzerlerindeki yerleşme baskısının azaltılmaya çalışıldığı bölgelerdir.

Selçuklu İlçesinin, doğal veya tarihi sınırlayıcıların bulunmaması anlamında diğer iki ilçeden farklılaşan yapısı, Kentin kuzeye gelişimine altlık oluşturan önemli etkenlerden biri olmuştur. Ayrıca, İlçenin kuzey yönünde yükselen topografyasının iklim verileri açısından sağladığı avantajlar ve planlı gelişiminin en önemli girdilerinden biri olan kamu arazilerinin varlığı, "Kuzey Gelişme Koridoru" düşüncesini daha da güçlendirmiştir.

Anakenti oluşturan İlçelerin bu farklılığını, nitelikli bir üst ölçekli plan kurgusu içerisinde bütünleştiren yaklaşıma karşın, mevcut kent makroformunun niteliği, üst ölçekli plan kurgusundan bağımsız düşünmenin ortaya çıkardığı çarpıklıkları yansıtmaktadır. Bu çarpıklığın tanımlanabilmesi açısından üzerinde önemle durulması gereken nokta ise, Karatay İlçesinin son 10 yıl içerisindeki gelişimi (!) dir. Karatay'ın, "Selçuklu'laşma" çabası olarak tariflenebilecek bu süreçte; tarihi dokuya yakın bölgelerdeki yoğunluk artışı kararları ve üst ölçekli plan kararlarında öngörülmemiş alanların yerleşime açılması, kentin tarihi (geleneksel) kent dokusu üzerinde baskı oluşturmakla kalmamış, Kentin verimli tarım alanlarını da neredeyse tükenme noktasına getirmiştir. Olumsuz etkileri, sadece Karatay bölgesi ile sınırlı kalmayan bu anlayışın, kente yüklediği en büyük külfet ise, "Kuzey Gelişme Koridoru" düşüncesinin büyük oranda sekteye uğraması olmuştur. Bu anlamda, Ülkemizdeki ilk kentsel raylı sistem yatırımlarından biri ile birlikte kurgulanan kuzey gelişim bölgesinin, 13-15 yıl öncesinde yapılmış arazi ve arsa düzenlemelerine karşın yapılmış hala boş kalması (bkz.Şekil 2 ve 3) ve (güzergahın öngörülen doluluğa ulaşamamış olması açısından) raylı sistemin geçen 16 yıla rağmen etkin bir biçimde işletilememesi, Kentin başka bölgelerinde ortaya çıkan planlı (!) yerleşim alanların bir sonucudur.

SONUÇ

Kentlerin ya da yerleşmelerin planlanması sürecinde, "gelişme" kavramını, sadece, yeni yerleşim bölgelerinin iskana açılması şeklinde algılamak, kentler açısından telafisi olanaksız sonuçlar doğurmaktadır. Bu anlamda, kente ve kenti oluşturan parçalara yönelik hedef ve stratejiler doğrultusunda geliştirilen üst ölçekli plan kararlarının, sözü edilen sonuçları önleme adına önemi yaşamsaldır.

"Gelişme" bazı bölgelerde, yeni yerleşim alanları oluşturulması anlamı taşıırken, bazı bölgelerde de, doğal ya da tarihi yapıya ilişkin değerlerin ön plana çıkartılması ile özdeşleşebilmektedir. Burada önemli olan, üst ölçekli plan kararlarının, yaşama geçirilmesine yönelik politikaların üretilebilmesidir. Bu anlamda, "gelişme" kavramını, sadece nüfus artışı biçiminde algılamayan, kente ve onu oluşturan parçalara ilişkin farklılıkları kavrayan ve bu doğrultuda karar üreten anlayışın gerekliliği ortadadır. Başka bir ifade ile, planlı gelişim, yerleşmeleri, birbirine benzetmeye yönelik müdahalelerle değil, "farklılıkları" planlanmaya yönelik bir anlayış içerisinde gerçekleştirilebilmektedir.

KAYNAKÇA

BADEMLİ, R.R., 1996. CP 542 Urban Design and Planning Process, Lectures Notes, Spring Semester, Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Ankara.

TAŞÇI, Y., 1999, Konya 2020 Nazım Planı Revizyonu Açıklama Raporu, Taşçı Mimarlık Planlama Atölyesi, Ankara.

KENTSEL JEOLJİ – KENTSEL PLANLAMA İLİŞKİLERİ: YALOVA TERMAL YERLEŞMESİ ÖRNEĞİ

Bahar DEREN GÖÇMEZ*, Nevin ÇEKİRGE**

Abstract

Urban planning is the functional and formal organization of physical environment. Urban geology involves the geological data required for urban planning process. As a result, the two disciplines interrelates each other in means of human requires. In this study, the relation between urban planning and urban geology has been examined in the case study of Yalova Termal settlement where geological and hydrogeological factors which effects on urban planning principles have been examined. Site Investigation data of Yalova, protection zone decisions for thermal resources and dam area have been taken into consideration in this study. As an income to planning studies, a questionnaire has been applied to the people in study area. As a result of the study, a suggestion plan has been prepared.

Özet

Kentsel planlama, insanların içinde yaşadıkları fiziksel çevrenin biçimsel veya işlevsel olarak düzenlenmesidir. Kentsel jeoloji, kentsel planlama için gerekli olan yer bilimi bilgilerini kapsamaktadır. Bu bağlamda jeolojik bilgiler, kentsel planlamada kullanılabilir biçimde planlılara sunulmaktadır. Bu çalışmada kentsel planlama ile kentsel jeoloji arasındaki ilişkiler, termal yerleşmeler açısından ele alınmış ve Yalova Termal Yerleşmesinde kentsel planlamaya etki eden jeolojik ve hidrojeolojik faktörler incelenmiştir. Bu bağlamda planlamayı sınırlayan yerleşime uygunluk kararları ile termal kaynaklara ve baraj alanına ait kaynak koruma alanları irdelenmiştir. Planlamaya veri sağlamak açısından, bölgede yapılan anket çalışmalarından da yararlanılmıştır. Sonuçta bu verilerden yararlanılarak öneri paftası oluşturulmuştur.

GİRİŞ

Kentsel planlama, insanların içinde yaşadıkları fiziksel çevrenin biçimsel ya da işlevsel olarak düzenlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda yapılan tasarım, kaynak sağlama, donatım, altyapı ve yapım çalışmalarının örgütlenme işlemi olarak tanımlanmaktadır.

* Y. Şehir Plancısı, BİMTAŞ İBB Boğaziçi İnşaat Müşavirlik AŞ

** İ.T.Ü., Maden Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü

Planlama anlayışı içinde; yaşayanların, toplumsal ve ekonomik gereksinimlerini karşılayacak mekansal gelişmeler kurgulanmaktadır.

Planlama, çeşitli alanlardaki veriler tarafından yönlendirildiği için, farklı disiplinlerin bir araya gelerek koordinasyon içinde yürüttükleri çalışmalardan oluşur. Özellikle, planlama için altlık oluşturacak kaynak tarama ve veri toplama aşaması ile bu kaynak ve verilerin planlamayı yönlendirici kararlarının alınmasında birçok uzman birlikte yer alır. Örneğin; jeoloji mühendisleri arazi değerlendirme ve analiz çalışmalarında kullanılacak olan jeolojik bilgileri sağlarlar.

Kentsel jeoloji, kentsel planlama için gerekli olan yerbilimi bilgilerini kapsar. Bu bağlamda jeolojik bilgiler, kentsel planlamada kullanılabilen biçimde planlılara sunulmaktadır.

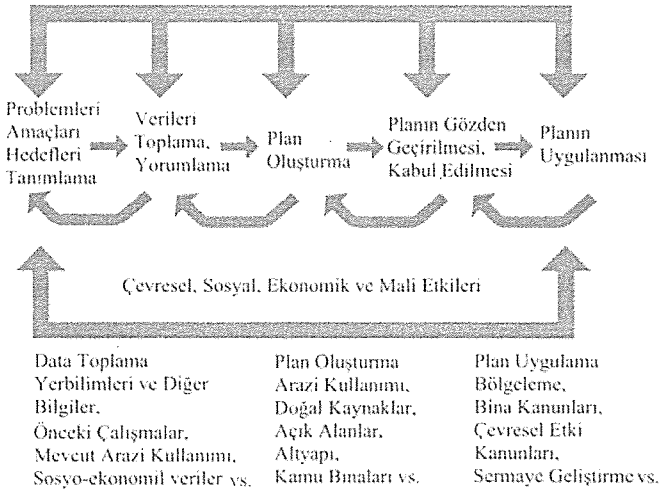
Kentsel gelişmede arazi kullanım kararlarından başlayıp ada ve parsel ölçeğine kadar yapılacak olan uygulama kararlarında, jeolojik çevre koşullarının araştırılması, etkisinin değerlendirilmesi ve gerekli önlemlerin zamanında alınması gerekir.

Bu çalışmada kentsel jeoloji ile kentsel planlama arasındaki ilişkiler, termal yerleşmeler açısından ele alınmaktadır. Bu bağlamda, jeolojik (ve hidrojeolojik) faktörlerin planlamaya etkileri konu edilmekte ve sonuçlar Yalova Termal yerleşmesi örneğinde irdelenmektedir.

KENTSEL PLANLAMA VE KENTSEL JEOLJİ İLİŞKİSİ

Planlama ölçeklerinden her birinin temel amacı sosyo-demografik büyümeden kaynaklanan nüfus artışına cevap verecek barınma sorununu, gerekli donatı alanları ile ilişkilendirip, toplumun sağlıklı bir çerçevede yaşamasını sağlamaktır.

Yapılacak olan ülke, bölge ya da kent ölçeğindeki planlamalarda, yer seçimi ve yerleşme kriterlerine karar verme, fiziksel ve sosyo-ekonomik çevrenin araştırılması ile belirlenmelidir. Doğal çevre verileri başlığında ve planlamadaki analiz aşamasında irdelenen yerbilimleri kapsamında, kentsel mekan olarak planlanacak olan arazilerin fiziksel özellikleri araştırılmalıdır. Bu çerçevede jeolojik araştırmalar, mekansal olarak kentleri etkiledikleri gibi ekonomik yönden de kentler üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Şekil 1. Planlama çalışmasının aşamaları (Keller, E. A., 1976).

Kent planlama birçok disiplinin bir arada çalışmasını gerektirir. Şehir plancılarla beraber mimarlar, peyzaj plancıları, jeologlar, coğrafyacılar, kamu yöneticileri, sosyologlar, avukatlar vb. meslek grupları bir arada çalışır. Planlamanın her aşamasında şehir plancıları diğer disiplinlerde uzmanlaşmış kişilerden destek ve görüş alır. Kentsel planlama bir grup çalışmasıdır. Planlamada karar verme aşamasında gerekli bilgilerin toplanması ve yorumlanmasında, konusunda uzman kişiler bu çalışma grubuna dahil olurlar (Şekil 2).

YALOVA KAPLICALARININ ÖNEMİ VE SEÇİLME NEDENİ

Yalova kaplıcaları İstanbul kentine en yakın termal kür yerleşmesidir. İstanbul kentinin yanı sıra İzmit, Adapazarı, Bursa gibi çok hızlı kentleşmeye, sanayileşmeye ve ticaret gelişimine konu olan kentlerin yakınında yer almaktadır. Bu bölge, halkının termalizm ve diğer turizm gereksinimlerini karşılayabilecek durumdadır. Yalova kaplıcaları ve yakın çevresi turizm çeşitliliğinin yaratılabilmesi açısından da önemlidir. Bu bölgede, termalizm (sağlık turizmi), 3. yaş turizmi, doğa turizmi (trekking gibi), eko turizm, av turizmi (belirlenecek belirli alanlarda), kültür turizmi, inanç turizmi, kongre turizmi ile turizmi destekleyen gününbirlik rekreasyon kullanımları geliştirilebilir (Çekirge, 2004a). Yalova kaplıcaları dış turizme açılabilme şansına sahip bulunan ülkemizdeki az sayıdaki yerleşmelerden biridir.

Kaplıcaların Tarihiçesi

Yalova kaplıcalarının (Phytie) olduğu yörede bulunan sıcak sular, MÖ 2000 yılında bir deprem sonucu ortaya çıkmış ve ilk kez taşa ve toprağa tapan küçük asya kavimleri tarafından kullanılmıştır (Akan, 2003). Sıcak suların iyileştirici özelliğinden yararlanmak amacıyla Yunanlılar, Fenikeliler ve Romalılar, sıcak suların korunması, kaptajı ve kullanılması için, günümüzde dahi hala mevcut bulunan sistemleri inşa etmişlerdir (Özer, 1981).

Bizans döneminde Kral Konstantin Yalova kaplıcalarında 6 adet kubbeli hamam, hastane, saray ve kilise inşa ettirmiştir. I. ve II. Justinien Dönemlerinde de Yalova' nın hamam ve içme tesislerinin yapıldığı saptanmıştır (Yurdagül, 2001). Ancak IX. yüzyılla XII. yüzyıl arasında yörede süren savaşlar nedeni ile, bu bölge harabeye dönmüş ve geriye sadece Kurşunlu Hamam kalmıştır.

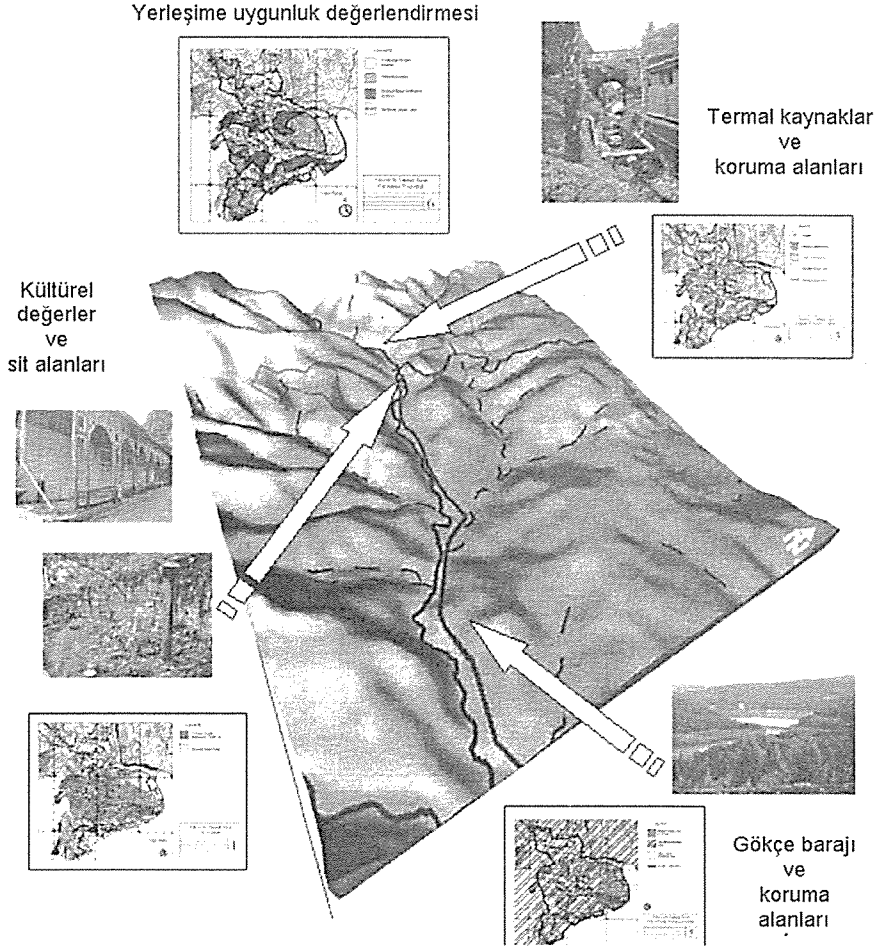
Yalova kaplıcaları Osmanlı döneminde 1453' ten sonra önem kazanmıştır. Abdülmecid zamanında Valide Hamam ile Yeni Otel inşa ettirilmiştir (Özer, 1981). Cumhuriyet döneminde ise 1929 yılında Atatürk Yalova kaplıcalarına önem vermiş ve " Burası geleceğin su şehri olacaktır" demiştir (Akan, 2003). Bu amaçla Paris kentinin planlarını yapan şehircilik uzmanları Türkiye' ye davet edilmiş ve Türkiye' deki ilk termal su şehri planlaması ve projelendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Köşkü ile Mimar Sedat Hakkı Eldem' in projesi olan Termal Otel, bu dönemde inşa ettirilmiştir (Özer, 1981). Atatürk son yıllarında kaplıca kürünün hastalığını iyileştireceği ümidi ile sık sık Yalova kaplıcalarına gelmiştir.

Doğal, Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanları

TC Kültür Bakanlığı İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu' nun 19/01/1996 tarih, 3995-2 nolu kararı ile 397 parselde kurulu olan Termal Su Şehri' nin I. derece doğal, arkeolojik ve tarihi sit olarak ilan edilmiştir. Bu parsel üzerinde yapılacak olan planlama çalışmaları Koruma Kurulu tarafından getirilmiş olan yapılaşma şartlarına bağlı olarak yapılmalıdır. Bu karar ile Yalova Termal yerleşmesindeki su şehrinde yapılacak olan her türlü yapı ve altyapı faaliyetleri ile ilgili karar ve proje aşamalarında mutlaka kurulun kararı alınmalıdır (TC Kültür Bakanlığı, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 1996).

Jeolojik ve Hidrojeolojik Faktörler

Kentsel planlamaya etki eden jeolojik ve hidrojeolojik faktörler; volkanizma, depremsellik, kütle hareketleri, zemin ve kaya ortamın özellikleri, hidrojeolojik-hidrolojik koşullar, topoğrafya-morfoloji, yapı malzemeleri ile iklimin sebep olduğu doğal afetler olarak tanımlanabilir (Çekirge, 2004b). Planlama çalışmaları kapsamında, yörenin yersel özelliklerine göre bu faktörlerden bazılarının ele alınması ve daha detayda irdelenmesi gerekebilir. Örneğin, termal kaynakların bulunduğu yörelerde yapılan planlamalarda jeolojinin yanı sıra hidrojeolojik özellikler de önemlidir. Etüdlere sonucu belirlenen kaynak koruma alanları, planlamayı etkileyen sınırlamaları kapsar.

Şekil 3. Yalova Termal yerleşme alanının kentsel jeoloji verileri ve sit alanları

Koruma Alanları

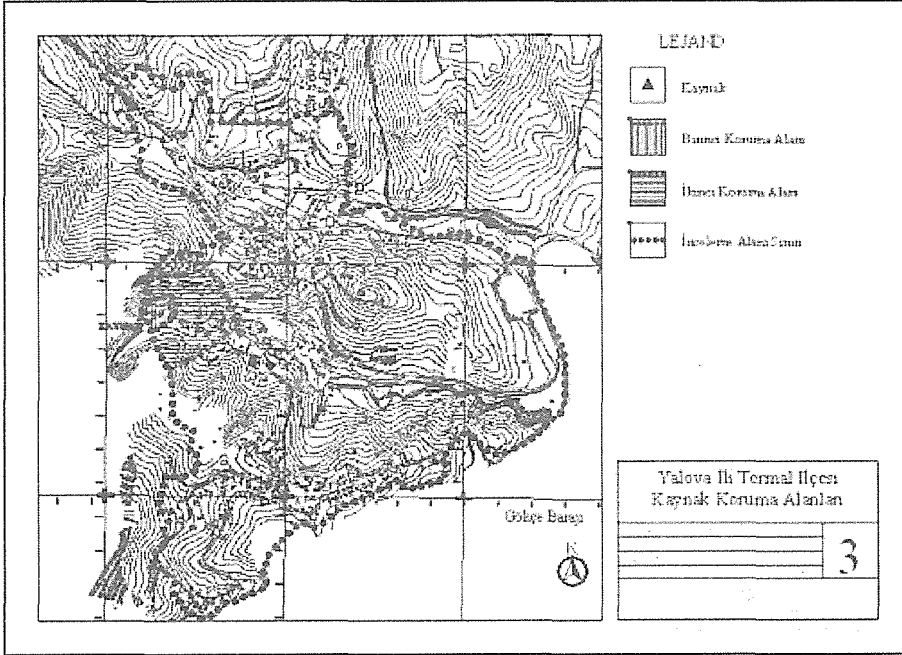
İnsan ve insan ile insan ve doğa arasındaki uyumu amaçlayan sürdürülebilir planlama ve gelişme anlayışı ile tüketilmeden gelecek kuşaklara aktarılması gereken doğal çevre öğelerinden biri de su kaynaklarıdır. Su kaynaklarının planlanması aşamasında

sürdürülebilirlik göz önünde tutulmalı ve planlama ölçütleri, sınırları, potansiyelleri, amaç ve hedefleri bu bakış açısı içinde kurgulanmalıdır.

İnceleme alanı olan Yalova Termal kaplıca yerleşmesinde sıcak su kaynakları ile içme ve su ihtiyacını karşılamak için yapılmış olan baraj yer almaktadır. Sürdürülebilirlik çerçevesinde bu iki doğal kaynağın koruma alanları belirlenmiş, sınırları çizilmiştir. Yerleşmenin planlama kararlarının alınmasında koruma alanlarına dikkat edilmeli, koruma alanları ile getirilen yapılaşma kararlarına uyulmalıdır.

Sıcak Su Kaynakları Koruma Alanları

Yerleşme için büyük bir potansiyel yaratan kaynakların doğal boşalma debisinin, fiziksel ve kimyasal özelliklerinin ve su kalitesinin muhafaza edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle planlama çalışmalarında su kaynakları, koruma anlayışı içinde ele alınmalıdır. Kaynak ve yakın çevresinin jeolojik ve hidrojeolojik incelenmesi sonucunda 1., 2. ve 3. koruma alanları saptanmaktadır. Yalova Termal Kaynakları, kaplıca yerleşmesinin batısında ve termal deresi boyunca yer almaktadır. Koruma alanları ise, harita üzerinde elips şeklindeki eğrilerle gösterilmektedir (Şekil 4). 1. koruma alanı içinde, kaynak ve çevresi her türlü kirlenmeye karşı korunmakta ve yapılaşmaya, yol yapımına izin verilmemektedir. 2. koruma alanında altyapı için kirliliğe karşı önlem alınması ve çevrenin kirlenmesinin önlenmesi koşulu ile çevre düzenleme yapılmasına ve mevcut tesislerin korunmasına izin verilmektedir. 3. koruma alanı ise yerleşim alanı dışında bulunmaktadır.

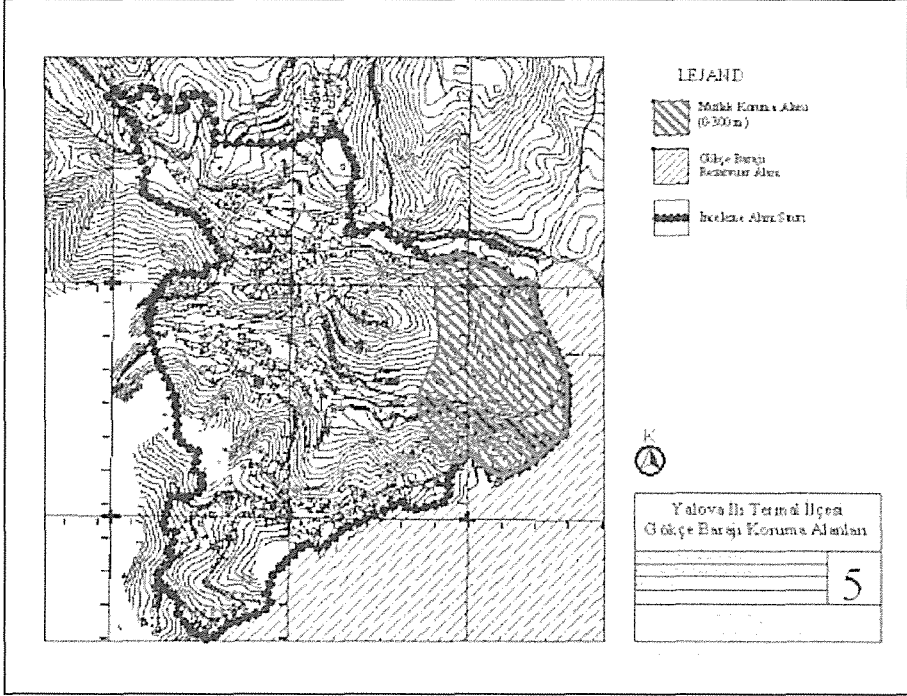
Şekil 4. Termal kaynak ve koruma alanları

(Turizm Bakanlığı, İstanbul Yalova Termal Su Şehri Uygulama İmar Planı)

Baraj Koruma Alanları

Yalova Çınarcık – Karamürsel şeridinin içme ve kullanma suyunu temin amacı ile Yalova Gökçe Barajı'nın inşaatı yapılmıştır (DSİ, www.dsi.gov.tr). Gökçe Barajı ile rezervuarında biriken suyun ve onu besleyen yeraltı ve yüzeysel su kaynaklarının kirlenmesine karşı

korunması ile ilgili baraj koruma alanları belirlenmiştir (Şekil 5). Koruma alanları mutlak koruma alanı, kısa mesafeli koruma alanı, orta mesafeli koruma alanı ve uzun mesafeli koruma alanı olmak üzere dört bölgeden oluşmaktadır. Yalova Termal yerleşme alanına mutlak ve kısa mesafeli koruma alanı girmektedir. Bu koruma alanında kalan bölge için yapılaşma sınırlaması getirilmekte ve baraj suyunun kirlenmesine sebep olacak hiçbir faaliyete izin verilmemektedir.

Şekil 5. Baraj ve koruma alanları (DSİ).

Depremsellik

Tarih boyunca Marmara Denizi ve yakın çevresinde 34 adet yıkıcı deprem olmuştur. İstanbul ve çevresinde ağır hasar yapan ve etki alanı içinde de hasar yaratan depremler ise MS 557, 989 ve 1509 depremleridir. Bu üç deprem de İstanbul' da ağır hasar yapmış, çok sayıda ölüme neden olmuştur. (Yalıtırak, C., Erturaç, M. K., Tüysüz, O., Yalıtırak, S. K., 2003).

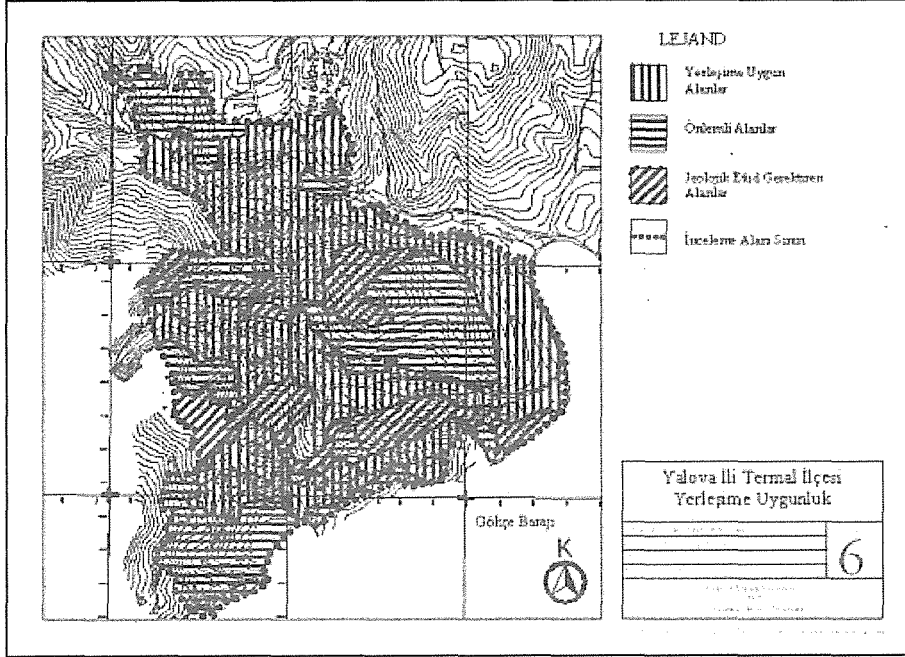
İnceleme alanının depremselliğinde etkili olan faylardan başlıca olanı Kuzey Anadolu Fayı'dır. Yüksek deprem üretme potansiyeline sahip olan Kuzey Anadolu Fayı üzerinde 1939 Erzincan depreminden sonraki senelerde meydana gelen depremler batıya doğru ilerleyerek birbirini izleyen segmentler üzerinde meydana gelmiştir. Bu durum 1999 Gölcük ve Düzce' de meydana gelen depremden sonra Marmara Denizi ve çevresinde deprem riskinin arttığını göstermektedir.

Tarihsel çağlardan bu yana kullanılmakta olan ve Atatürk' ün emriyle koruma altına alınan Yalova Termal su kaynakları önceki depremlerden etkilenmiştir. Türkiye deprem bölgeleri haritasına göre Yalova Termal yerleşkesi I. derece deprem bölgesidir. Bu nedenle yer seçimi ile bina yapım aşaması, Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik doğrultusunda yapılmalıdır.

YERLEŞİME UYGUNLUK DEĞERLENDİRMESİ

Jeolojik açıdan yerleşime uygunluk değerlendirmesinin yapılması, imar planları yapılacak tüm yerleşmeler için zorunludur. TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 17 Ağustos Marmara Depremi sonrasında planlama ve yapılaşma ile ilgili yapılması gerekli işlemler tanımlanmıştır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, 1999).

Yalova Termal yerleşmesi için yapılan yerleşime uygunluk değerlendirmesi, jeoloji mühendisleri tarafından yapılan depremsellik, jeolojik, morfolojik, hidrojeolojik durum ve afet durum çalışmalarını kapsamaktadır. Yapılan arazi ve büro çalışmalarına göre belirlenen parametreler yardımıyla yerleşime uygunluk değerlendirmesi yapılmıştır (Termal Belediyesi-Zetaş AŞ, 2002).

Şekil 6. Yerleşime uygunluk değerlendirmesi (Yalova Bld.-Zetaş, 2002)

Yalova Termal yerleşmesinde seçilen inceleme alanı içinde yerleşime uygun alanlar, önlemlenmesi gereken alanlar ile ayrıntılı jeolojik etüd gerektiren alanlar bulunmaktadır (Şekil 6). Yerleşime uygun olmayan alanlar ise inceleme alanı sınırları dışında kalmaktadır.

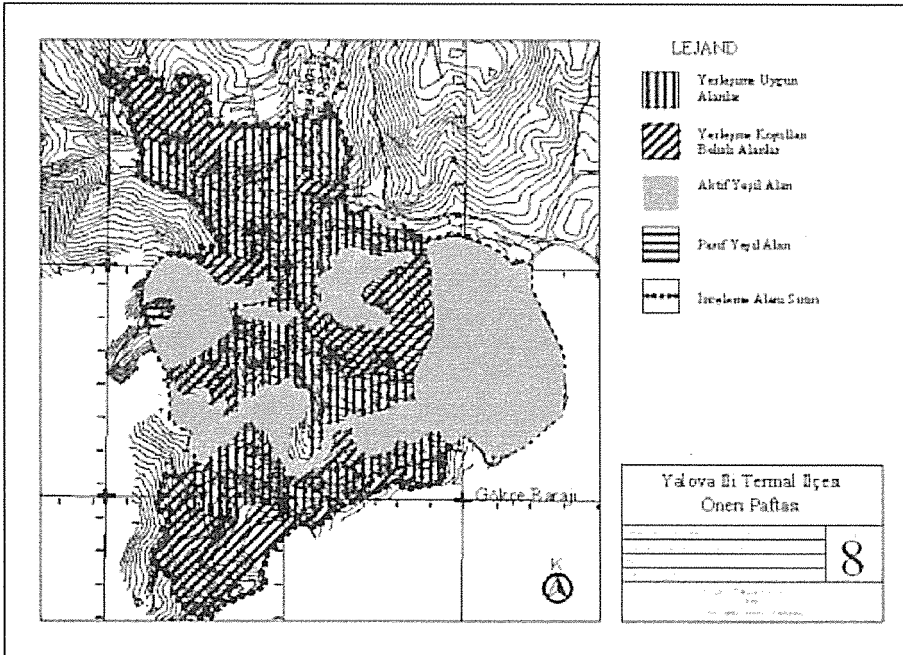
Yapılan değerlendirmeler sonucunda yerleşime uygun alanlar, yamaç eğimi %20' den küçük kesimleri ifade eder. Hesaplanan zemin emniyet gerilmeleri sonucunda üç kata kadar yapılaşmaya izin verilir. Önlemlenmesi gereken alanlar, yamaç eğimleri %20–40 arasında bulunan kesimleri gösterir. İnceleme alanında yüzeylenen Sarısu formasyonunda bulunan kırık ve çatlak sistemleri, yeraltı suyu ve ayrışma zonu temel kazılarında risk taşımaktadır. Yapılaşma 2 ila 3 katlı, ayırık nizam şeklinde düzenlenmelidir. Ayrıntılı jeolojik etüd gerektiren alanlar, Sarısu formasyonunun eğimi %40' dan büyük olan alanları tanımlar. Bu alanda kriş şeklinde kütle hareketleri ile potansiyel heyelan riski vardır. Bu bakımdan planlarda rekreasyon alanı olarak düzenlenmelidir. Yerleşilebilirliğine ancak ayrıntılı jeolojik etüdlere sonucunda karar verilir.

ANKET ÇALIŞMASI

Yalova ili Termal ilçesinde planlama çalışmalarına yön vermek, veri oluşturmak amacı ile anket çalışması yapılmıştır. Kullanıcıların sosyo ekonomik özellikleri, kaplıcaların kullanım amacı ve kullanım sıklığı ile kaplıcaların yeterlilik düzeyi araştırılmıştır. 20 sorudan oluşan anket, 37 kişi ile değişik zamanlarda yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre; Yalova Termal yerleşmesi ve kaplıcaları, İstanbul ili başta olmak üzere Yalova ve çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından kür ve rekreasyon amaçlı kullanılmaktadır. Kaplıca ziyaretçilerinin önemli bir kısmı 45 ile 54 yaş grubu arasında olan emeklilerden oluşmaktadır. Boş vakitlerini değerlendirmek amacı ile gelen ziyaretçiler aynı zamanda banyolarda yıkanma ile kaplıcadan faydalanmaktadır. Ziyaretçiler kaplıcayı yıl içinde 1–2 sefer ziyaret etmektedir. Yaz aylarında yerli ziyaretçileriyle yabancı turistler, özellikle Araplar, yoğun olarak kaplıcaya gelmektedir. Yalova Termal yerleşmesinde konaklamak için oteller tercih edilmektedir. Kaplıca otellerinin oldukça pahalı olduğu yerleşmede, Üvezpınar ve özellikle Gökçedere' deki oteller rağbet görmektedir (Göçmez, 2005).

SONUÇLAR - ÖNERİLER

Kentsel planlamaya etki eden jeolojik ve hidrojeolojik faktörler göz önüne alınarak Yalova Termal Yerleşmesi' nin planlama çalışmalarında kullanılacak öneri sentez paftası oluşturulmuştur (Şekil 7). Bu paftada Yalova Termal yerleşmesinin gelişme alanları; kentsel işlevlerin planlanmasında jeolojik açıdan sakıncalı olmayan alanlar ve yerleşime uygun alanlar olarak gösterilmiştir. Yerleşime uygun alanlarda kaplıca ve yerleşkenin ihtiyacı olan konaklama alanları planlanmalıdır. Kaplıcaya ve kent merkezine yakın bir yerde konumlanacak şekilde, gerekli fizibilite çalışmalarının ardından yerleşime uygun olarak belirlenmiş olan alanlara konaklama tesisleri yerleştirilmelidir.

Şekil 7. Sonuç olarak oluşturulan öneri çalışması (Göçmez, 2005)

Yapılan öneri paftasında belirlenen diğer bir alan ise yerleşme koşullarının belirli olduğu alanlardır. Bu alanlar yerbilimleri açısından önemli alanlar olarak belirlenmiştir. Önemli alanlar yapılaşmanın kısıtlandığı, kat sınırlaması ile ayırık nizamın zorunlu kılındığı alanlardır.

Termal kaynak koruma alanlarında belirlenmiş yapılaşma koşullarının dikkate alınması ile yeşil alan olarak planlanacak alanlar, öneri paftasında gösterilmiştir. Birinci kaynak koruma alanı, getirilen kısıtlamalar dahilinde pasif yeşil alan olarak düzenlenecektir. Bu alanda hiçbir yapılaşmaya, taşıt ve hatta yaya yolu açılmasına dahi izin verilmeyecektir. Köklerinin kaynak ve kaynağın çıkışına zarar vermeyecek, gübreleme yapılmayacak şekilde bitki seçimi ile yeşillendirilecek alanlardır.

Öneri paftasında yer alan diğer bir kullanım ise aktif yeşil alan olarak düzenlenecek alanlardır. Termal kaynak ve baraj koruma alanlarının koruma kuşaklarının oluşturduğu bu alanlarda, yapılaşmaya izin verilmeden rekreasyon alanlarının düzenlenmesine olanak tanınmaktadır. Taşıt alanlarının izole edilerek yaya alanları planlaması ile aktif yeşil alanlarda kullanılan bütün üniteler bu alanlarda konumlandırılabilir. Kaplıcalara gelenlere yöneltilen anket sorularından çıkan sonuçlar, Yalova Termal yerleşmesinde yeşil alan olarak planlanacak alanlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Yeşil alanların dört mevsim kullanılan yerleşmenin kullanıcı profili ile kullanım aralığı göz önünde tutularak peyzaj planlaması yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKAN, A., 2003, Her yönüyle Termal ilçesi, Emek Ofset Matbaa, Yalova, 6,22.
- AYDEMİR Ş. ve diğerleri, 2004, Kentsel alanların planlanması ve tasarımı, İber matbaa, Trabzon.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, 1999, 12297 sayılı (10 No.lu) Genelgesi
- BELL, F. G., CRIPPS, J. C., CULSHAW M.G., O'HARA M., 1987, Aspects of geology in planning, *Planning and Engineering Geology*, Geological Society, Engineering Geology Special Publication No:4, 1-38.
- ÇEKİRGE, N., 2004a, Yalova Termal Su Şehri, *Yalova Kent Planlaması Ön Değerlendirme Raporu*, Yalova Belediyesi, 52-61.
- ÇEKİRGE, N., 2004b, Şehir ve Çevre Jeolojisi Dersi Notları, İ.T.Ü. Maden Fak., İstanbul.
- ÇEKİRGE, N., 1982, Kaplıcalardaki kür ve rekreasyon birimlerinin planlaması ve tasarımı için bir metot Türkiye' ye yönelik bir uygulama, *Doktora tezi*. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- ÇEKİRGE, N., vd., 1977, Yalova Termal su şehri projesi (I. etap) Yalova Termal su şehri mevzii nazım imar planı raporu, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turizm Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004. Su kirliliği kontrol yönetmeliği, Resmi Gazete, Sayı 25687.
- GÖÇMEZ, B. D, 2005. Jeolojik faktörlerin kentsel planlamaya etkisi : Yalova Termal yerleşmesi örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İçme Suyu Havzaları Koruma Yönetmeliği, 2003.
- İl Umumi Hıfzısıhha Meclisi Kararı, 1982.

KELLER, E. A., 1976. Environmental geology. Merrill Publishing A Bell & Howell Information Company, Ohio.

KARTAL, T., 1974. İstanbul Yalova kaplıcası hidrojeoloji raporu, MTA Raporu, Derleme No. 5894, Ankara.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı, 1999. Arkeolojik Sitler Koruma ve Kullanma Koşulları, Doğal (Tabii) Sitler Koruma ve Kullanma Koşulları, Tarihi Sitler Koruma ve Kullanma Koşulları.

ÖZER, N. vd, 1981. Yalova kaplıcalarının tarihsel gelişimi, doğal özellikleri, tıbbi değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Bölümü, İstanbul.

SUHER, H., 1997. Sürdürülebilir planlama anlayışı içinde içme ve kullanma suyu kaynaklarının değerlendirilmesi, *Su Kongresi ve Sergisi*, İstanbul Sergi Sarayı, İstanbul, 19-22 Haziran, s. 155-158

TC İstanbul Su ve Kanalizasyon Dairesi Genel Müdürlüğü, 2004. İçme suyu havzaları koruma ve kontrol yönetmeliği, İstanbul, Türkiye.

TC Kültür Bakanlığı, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 1996, 19/01/1996 tarih ve 3995-2 nolu kararı.

Termal Belediyesi, Zetaş AŞ., 2002. İmar planına esas jeolojik ve jeoteknik etüd raporu, İstanbul, Türkiye.

YALTIRAK, C., ERTURAÇ, M. K., TÜYSÜZ, O., YALTIRAK, S. K., 2003. Marmara Denizi'nde tarihsel depremler: yerleri, büyüklükleri, etki alanları ve güncel kırılma olasılıkları, Kuvaterner Çalıştayı IV, İstanbul, s. 174-180.

www.dsi.gov.tr

KENTSEL GELİŞMEDE DEPREMİN ETKİLERİ VE ZARARLARIN AZALTILMASINDA TOPLUM BİLİNCİNİN ÖNEMİ: KOCAELİ ÖRNEĞİ

Muharrem ES*, Özlem AKIN*

Abstract

Disasters are the events which are relying on natural or technological reasons, human activities or technological reasons and have affected societies for centuries. In our country, earthquake disaster causes much more damages than all other disasters. This situation have been also affected the economy of the country in a negative way. The reason of this much great damage on earthquakes is that we have'nt been enough prepreparedness to disasters as whole society. In this study, the research inclined towards establishing the connsciouness level of the society on earthquake is presented and propositions would be improved on making the society conscious of disaster management.

Özet

Afetler, yüzyıllardır toplumları etkileyen doğal, insan kaynaklı veya teknolojik nedenlere dayanan olaylardır. Ülkemizde deprem , diğer afet türlerine kıyasla daha fazla can ve mal kaybına sebep olmaktadır. 1999 yılında Kocaeli-Sakarya bölgesinde yaşanan depremlerde çok ağır kayıplar verilmiştir. Bu durum ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu depremlerde hasarın bu kadar büyük olmasının nedeni toplum olarak depreme yeterince hazırlıklı olmamızdır. Bu çalışmada, Kocaeli kentinde halkın deprem konusundaki bilinç düzeyini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırma sunulacak ve araştırma sonuçlarına dayanılarak afet yönetiminde halkın bilinçlendirilmesi konusunda öneriler geliştirilecektir.

GİRİŞ

Afet olgusu, toplumsal yaşamı derinden etkileyen olaylar olarak yüzyıllardır yaşanmaktadır. Eski çağlarda, insanlar afetlere doğa üstü güçlerin neden olduğuna inanmışlar, afetlerin insanlar tarafından kontrol edilemeyeceğini düşünmüşlerdir. Bu anlayış toplumlarda afetlerin önlenmesi ve zararlarının hafifletilmesinde kaderci tutumlara yol açmıştır (Güvel,2001). Aydınlanma çağı ile birlikte yaşanan bilimsel gelişmeler sonucunda, afetler artık doğal olaylar olarak görülmeye başlanmıştır. Doğal

* Kocaeli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

afetin kendisi doğrudan kontrol edilemese de, bilim geliştikçe afetlerin oluşumu ve nedenleri anlaşılabilir, afet etkisini zayıflatıcı önlemlerle gerekli fiziksel hazırlıklar yapılarak afet zararları azaltılabilecektir (Güvel, 2001). 1755 Lizbon Depremi doğa retoriğine göre açıklanmış ilk depremdir. Bu iki yaklaşımda da insanların ve dışsal etkenlerin afetler üzerindeki etkisi dikkate alınmamaktadır. Diğer bir alternatif yaklaşımda ise, afetler sosyal bir olgu olarak açıklanmakta, bireyin ve toplumun afetlerin oluşumundaki sorumluluğu vurgulanmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz yaklaşımların her biri afeti yalnızca tek bir açıdan algılamaya çalıştığına eksik kalmaktadır. Afet olgusu günümüzde genellikle çok boyutlu bir yaklaşımla açıklanmaktadır. Afet kavramının yönetim literatüründeki çeşitli tanımlarında bu çok boyutlu yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Ergünay'a göre *'en genel tanımla insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik veya insan yapısı kökenli olaylara afet'* denilmektedir. (Ergünay,1996)

Afetler, çeşitli kaynaklarda farklı biçimde sınıflandırılmaktadır. En genel olarak, doğal ve insan kaynaklı afetler sınıflandırması yapılmaktadır. Diğer sınıflandırmalar, doğal, teknolojik, insan kaynaklı afetler; doğal ve yapay afetler; doğal ve teknolojik afetler; ani ve zamanla ortaya çıkan afetler şeklinde olmaktadır. Doğal afetler, Keçeci'nin tanımına göre toplumun normal yaşam düzenini bozan ve onun uyum sağlama kapasitesini aşarak dış yardıma gereksinim duyuran ekolojik olaylardır. Zebrowski'ye göre ise doğa güçlerinin insan hayatına son verdiği veya geniş bir alanda insan emeğinin meyvelerini tahrip ettiği olaylara doğal afet denmektedir. (Yılmaz,2003)

Afetlere etki eden faktörlerin her toplumda farklılık gösterdiği göz önüne alındığında fiziksel olarak aynı büyüklükte aynı afetin yol açtığı hasarın neden büyük çapta değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Afetlere hazırlıklı toplumlarda birçok afet çok az zararla atlatılabilmektedir.

Ülkemizde afetlerin yıkıcı etki göstermesinin en önemli nedeni bize göre afet yönetiminde kurumsal ve toplumsal organizasyon eksikliğidir. Japonya, afet yönetimi konusunda en başarılı ülkelerden biridir. 16 Ağustos 2005 tarihinde Richter ölçeği ile 7.2 şiddetinde meydana gelen depremde yalnızca üç kişinin yaralanması zarar azaltma faaliyetlerine yönelik afet yönetiminin bir sonucudur.

Bu çalışmada afet yönetiminin önemini ortaya koymak ve toplumsal bilincin afet yönetimindeki yerini belirlemek için yapılan anket uygulamasının sonuçları kullanılmıştır. Bilindiği üzere afet yönetiminin başarısı toplumların bu konuya duyarlılığıyla paralellik arz etmektedir. Çünkü afetleri yaşayan toplumlarda afetlerin insanlar üzerindeki düşünsel etkisi zamanla azalmaktadır. Bu durum uzun dönemli afet yönetim programını olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma afetlere karşı azalan duyarlılığın Kocaeli'nde yansımaları test etmektedir.

TÜRKİYE'DE DOĞAL AFETLER VE DEPREM

Ülkemizde meydana gelen afetlerin % 61'ini depremler, % 15'ini heyelanlar, %14'ünü su baskınları, % 5'ini kaya düşmeleri, % 1'ini de çığ, fırtına gibi meteorolojik kaynaklı diğer afetler oluşturmaktadır. (Yılmaz, 2003)

Depremler, ülkemizde meydana gelen afetler içerisinde en büyük yer tutmaktadır. Türkiye topraklarının % 96'sı deprem tehlikesi ile karşı karşıyadır ve nüfusun % 98'i deprem riski taşıyan bölgelerde yaşamaktadır. (Taş,2003) 1902-1999 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen depremlerde 80.633 kişi yaşamını yitirmiş, 54.300 kişi yaralanmış ve 441.611 konut ağır hasar görmüştür. Son olarak yaşadığımız 17 Ağustos ve 12 Kasım Marmara ve Düzce depremlerinde 18.243 vatandaşımızın yaşamını yitirdiği,

48.500 kişinin yaralanmış olduğu ve 377.880 konutun hasar gördüğü tespit edilmiştir. (Yavaş,2001)

Sismik bölgeler dünyanın şiddetli ve sık deprem olan bölgeleridir ve belirgin olarak iki kuşak boyunca dağılır. Bunlar Alp Himalaya (Akdeniz Çevresi) ve Pasifik Çevresi Deprem kuşaklarıdır. Türkiye, Alp Himalaya Deprem kuşağının en aktif bölgesinde yer almakta, Kuzey Anadolu Fayının çevresi de bu kuşakta en aktif bölgeyi oluşturmaktadır.(Pampal,2000)

1996 yılı deprem bölgeleme haritasına göre deprem bölgelerinin yüzölçümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Deprem Bölgelerinin Yüzölçümleri

DEPREM BÖLGELERİ	YÜZÖLÇÜMÜ (m2)	ORANI (%)
I. Derece	328.995	42
II. Derece	186.411	24
III. Derece	139.594	18
IV. Derece	97.894	12
V. Derece	32.051	4
TOPLAM	784.945	100

Kaynak: Pampal,2000.

KOCAELİ İLİ TANITIMI

Kocaeli, Marmara Bölgesi'nin Çatalca-Kocaeli Bölümü'nde yer alır. Doğu ve güneydoğuda Sakarya, güneyde Bursa illeri, batıda Yalova ili, İzmit Körfezi, Marmara Denizi ve İstanbul ili, kuzeyde de Karadeniz'le çevrilidir. Kocaeli ilinin yüzölçümü 3.505 km²'dir. Asya ile Avrupa'yı birleştiren önemli bir yol kavşağında bulunmaktadır. Doğal bir liman olan İzmit Körfezi işlek bir denizyoludur.

2000 Yılı Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre Kocaeli ilinin toplam nüfusu 1.206.085' dir. Toplam nüfus içerisinde şehir nüfusu 722.905 olup, şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı % 59.93 olmaktadır. Buna karşılık köy nüfusu 483.180 kişi ile toplam nüfusun % 40.06'sını oluşturmaktadır. İzmit merkez ilçesi 373.034 kişilik nüfusu barındırmakta, ilçede m² başına 383 kişi düşmektedir. Kocaeli ilinin ilçeler göre nüfus dağılımına bakacak olursak Gebze ilçesinin nüfus yoğunluğunun m²'ye 699 kişi ile en fazla nüfusu barındırdığı görülmektedir. Kandıra ise Kocaeli ilinin en büyük yüzölçümüne ve en az yoğun nüfusa sahip ilçesi durumundadır. Kocaeli ilinin toplam nüfusunda artış hızı, % 27.4 değerindedir. İlçelere göre nüfus artış hızına baktığımızda, Gölcük ilçesinde nüfus artış hızının -% 3.46 olduğunu görüyoruz. Bu ilçede nüfus artış hızının negatif yönde olmasının sebebini depremdeki can kayıplarına ve ilçenin deprem sonrası başka bölgelere göç vermesine bağlayabiliriz.

Kocaeli'nde, GSYİH içinde Sanayi Sektörünün payı ise yaklaşık % 70 civarındadır. Kocaeli, Türk İmalat Sanayi üretimine yapmış olduğu yaklaşık % 13' lük üretim katkısı ile İstanbul' dan sonra gelen ikinci büyük Sanayi Metropolü olup, bu özelliğini son 20 yıldır korumaktadır. Kocaeli, Türkiye'nin ilk büyük 500 sanayi kuruluşundan 75' ine (% 15) ve ilk 100 büyük sanayi kuruluşundan da 18' ine ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'de tüketilen elektriğin % 9.7' si Kocaeli sanayiince tüketilmektedir.

Kocaeli İmalat Sanayi' nin bileşimini ağırlıklı olarak Ara ve Yatırım Malları Sanayi teşkil etmektedir. Kocaeli İmalat Sanayi' nin; Türkiye Ara Malları üretimi içindeki payı : % 22.0 Türkiye Yatırım Malları üretimi içindeki payı % 10.2 Türkiye Tüketim Malları Üretimi içindeki payı : % 2.8 Kocaeli İmalat Sanayi içinde % 27' lik pay ile Kimya Sanayi 1.sırada

yer almaktadır. Kocaeli'nde tüzel kişilik kazanmış 12 adet, faal olarak da 7 adet OSB bulunmaktadır.

Kocaeli ili, yaklaşık 400 adet 1. sınıf ve 7.000 adet 2. ve 3. sınıf Gayri Sıhhi Müessesesi ile bir Sanayi Kenti konumundadır. İl GSYİH' nin sektörler itibariyle dağılımına bakıldığında; %70'lik pay ile Sanayi Sektörü hakim sektör konumundadır. Hizmetler Sektörü ise % 27' lik pay ile 2. sırada yer almakta ve ağırlığı her geçen yıl artmaktadır. Tarım Sektörü' nün ise il GSYİH içindeki payı ise yaklaşık % 3' dür.

Kocaeli ili, varolan bütün sorunlarına rağmen gelişmiş bir il olarak kabul edilmekte ve iller itibariyle gelişmişlik sıralamasında 3 büyük il' den sonra 4. sırada yer almaktadır. 17Ağustos depreminden etkilenen iller olan İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir illeri Türkiye'nin en gelişmiş ilk on ili arasında yer almaktadır. (Kocaeli Valiliği, 2005)

17 AĞUSTOS 1999 MARMARA DEPREMİNDE KOCAELİ KENTİNDE DEPREM ZARARLARI

17 Ağustos 1999 günü meydana gelen depremden Kocaeli ile birlikte Adapazarı, Yalova, Bilecik, İstanbul, Bursa, Eskişehir, Bolu, Zonguldak ve Tekirdağ illeri de etkilenmiştir. Marmara depreminde en çok can ve mal kaybı Kocaeli ve çevre illeri Sakarya ve Yalova illerinde olmuştur. 1997 yılı nüfus sayımı sonuçları esas alınacak olursa, toplam 15.816.476 kişi depremden etkilenmekte iken, bu nüfusun 1.777.379'u Kocaeli ilinde yaşamaktadır. Deprem nedeniyle hayatını yitirenlerin sayısı 17.480 kişi olup, yine bunların 9477'si Kocaeli ilinde yaşamını kaybetmiştir.

17 Ağustos depreminden sonra yapılan hasar tespit çalışmalarına göre hasarlı konut ve işyeri sayısı 244.383 olmuştur. Hasar durumuna göre depremden etkilenen konut ve işyeri sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 2). Kocaeli ilinde hasarlı konut ve işyerleri sayısı ise tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 2. Marmara Depreminde Etkilenen Konutların Hasar Durumları

HASAR DURUMU	KONUT	İŞYERİ
Yıkık ve ağır hasarlı	66.441	10.901
Orta hasarlı	67.242	9.927
Az hasarlı	80.160	9.712
TOPLAM	213.843	30.540

Kaynak: Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, 2000.

Tablo 3. Marmara Depreminde Etkilenen ve Kocaeli'nde Bulunan Konutların Hasar Durumları

HASAR DURUMU	KONUT	İŞYERİ
Yıkık ve ağır hasarlı	19.315	3.031
Orta hasarlı	21.287	3.001
Az hasarlı	22.452	3.227
TOPLAM	63.054	9.259

Kaynak: Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, 2000.

17 Ağustos 1999 Depremi sanayi tesislerinin yoğun olarak yer aldığı bir bölgede meydana geldiğinden konut yapılarında meydana gelen hasarların yanında sanayi tesislerinde de bina, makine teçhizat, mamül ve yarı mamül stok kaybı ile vasıflı ve vasıfsız işgücü eksilmesi gibi üretim kayıpları da olmuştur. İmalat sektöründe faaliyet gösteren birtakım kamu kuruluşlarında cari fiyatlarla toplam 105.8 trilyon civarında hasar olduğu tahmini yapılmıştır.

Depremden sonra üretim azalmasını etkileyen faktörler dikkate alındığında, %19.4 binalarda meydana gelen hasarın, % 3.5 ile depo ve tanklardaki hasarın, %15.3 ile makine teçhizatındaki hasarın, % 5.3 ile çalışanların ca kaybı ve yaralanmasının, % 12.8 ile çalışanların aile ve yakınlarında meydana gelen can kaybı ve yaralanmaların, % 5.6 ile hammadde ve yardımcı maddelerdeki hasarın, % 5 ile makinelerin kalibrasyon sorununun, % 13.2 ile enerji kısıtlamasının ve % 19.8 ile de diğer nedenlerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

17 AĞUSTOS MARMARA DEPREMİ SONRASI KOCAELİ'NDE YAPILAN AFET YÖNETİMİ ÇALIŞMALARI

Depremi hemen sonrasında acil yardım aşamasında, öncelikle depremzedelerin acil geçici barınma ihtiyaçları Kızılay ve çeşitli diğer kaynaklardan sağlanan çadırlarla giderilmeye çalışılmıştır. Bunun için depremzedelere hem bireysel olarak kullanıma yönelik çadırlar dağıtılmış, hem de İçişleri Bakanlığı'nın Çadırkent Yönetimine ilişkin Yönergesi çerçevesinde çadırkentler kurulmuştur. Deprem sonrası Kocaeli ilinde kaynaklarına göre dağıtılan toplam çadır sayısı ile kurulan çadırkent sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Kocaeli İlnde Dağıtılan Toplam Çadır Sayısı İle Kurulan Çadırkent Sayısı

KAYNAKLAR	TOPLAM ÇADIR	ÇADIRKENT
Kızılay	15.990	
T.S.K	1.540	
Yabancı Ülkeler	24.762	
Dışişleri	7.990	
Özel		
Diğer	4.992	
TOPLAM	55.274	47

Kaynak: Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, 2000.

Deprem sonrası afet yönetiminde ikinci aşama olan rehabilitasyon aşamasında geçici barınmaya yönelik prefabrik konutlar inşa edilmiştir. Geçici iskan amacıyla yapılacak bu konutların yer seçiminde Valilikler, İl Bayındırlık ve İskan Müdürlükleri ve ilgili Belediyeler ortaklaşa karar almışlardır. Yer seçiminde arazi büyüklüğü, arazinin mülkiyet durumu, yerleşim merkezine uzaklığı ve konumu, altyapı durumu, arazi yapısı, kullanım suyu ve taşkın durumu ve zemin suyu dikkate alınan kriterler olarak sayılabilir. Kocaeli İlnde geçici prefabrik konutların yapılması için 14 ayrı bölge seçilmiştir.

Tablo 5. Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı'nca Ve Özel Sektör Tarafından Yaptırılan Prefabrik Konut Durumu

Yapım ve Dağıtım Durumu	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca Yaptırılan	Özel Sektörce Hibe Olarak Yaptırılan
Planlanan	13.850	2.462
Yapımı Devam Eden	52	441
Teslime Hazır	13.798	2.021
Teslim Edilen	13.337	2.021
Boş	461	0

Kaynak: Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, 2000.

Temmuz 2000 yılı itibarıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca ve Özel Sektör tarafından yaptırılan prefabrik konut durumu tablosu yukarıda verilmiştir.

Yeniden yapılanma aşamasında kalıcı barınma amacıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Başbakanlık Proje Uygulama Birimi tarafından toplam 17.778 adet kalıcı deprem konutu inşa edilmiştir. Kocaeli ilinde yapılan kalıcı deprem konutları ve ilçelere dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. Kocaeli İlinde İnşa Edilen Kalıcı Deprem Konutlarının İlçelere Dağılımı

Kalıcı Deprem Konutlarının Bulunduğu İlçeler	Konut Sayısı
Bekirpaşa	4626
Gölcük	4810
Değirmendere	444
Yuvacık	1780
Karşiyaka	708
Bahçecik	942
Hereke	980
Gebze	558
Uzunçiftlik	252
Köseköy	204
Yeniköy	1120
Karamürsel	556
Körfez	498
Derince	300
TOPLAM	17778

Kaynak: Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, 2000.

KOCAELİ'NDE AFET YÖNETİMİNDE TOPLUM BİLİNÇ DÜZEYİ ARAŞTIRMASI

Araştırmanın Tanıtımı

Araştırmanın Amacı; Bu araştırma "Deprem" olgusunun Kocaeli halkına verdiği duygusal-fiziksel tahribatı ve Kocaelililerin bir depreme hazırlıklarında bilinç düzeylerini ölçmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri; Bu çalışmada araştırma neticesinde bilimsel veriler elde etmek amacıyla kantitatif araştırma yöntemi ile bu yöntemin büyük örneklemeler için kullanılan yüz yüze anket tekniği, ayrıca kalitatif araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Yapılışı ve Çalışanlar; Bu araştırma 2005 yılı Nisan ayında Kocaeli ilinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma 2004-2005 öğretim yılında Kocaeli Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde 4.sınıfta seçmeli ders olarak okutulan "Kriz ve Afet Yönetimi" dersi kapsamında dersi alan 20 öğrencinin araştırmacı ve anketör olarak kullanılması neticesinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme; Ankette araştırmacı ve anketör olarak görev yapan öğrencilerin en az 30 kişiyle anket uygulamasını gerçekleştirmeleri sağlanmış ve böylece Kocaeli ilinde 600 kişiye ulaşılmıştır. Gelen anketlerin yeniden gözden geçirilmesi neticesinde analizde 542 cevaplanan anket dikkate alınmıştır.

Değerlendirme ve Bazı Önemli Bulgular

Kocaeli'nde Yaşayanlar Depremi Konuşuyorlar;

Kocaelililer günlük yaşamlarında depremi konuşmaktadırlar. Fakat ankete katılanların ancak %10,3 ü her zaman konuştuğunu söylemiştir. Bazen konuşuyorum diyenlerin

oranı ise %74'dür. Bu da bize bazen de olsa Kocaeli'nde yaşayanların günlük konuşmalarında depremin yer tuttuğunu göstermektedir.

Kocaeli'nde Yaşayanların Deprem Konusunda Bilgi Kaynağı Televizyonlar

Araştırmaya katılan deneklerin %73'ü depremle ilgili bilgileri çoğunlukla televizyondan öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Ancak Kocaelililer, televizyonda yayınlanan depremle ilgili programları hem bilgilendirici (%67), hem kafa karıştırıcı (%41,3), hem de korkutucu (%27,7) bulmaktadırlar.

Kocaelililerin Deprem Tartışmalarında Kafası Karışık

Kamuoyunda yapılan depremle ilgili tartışmalar da deneklerin %67.3'ü bir bilgilendirme maksadı olduğunu ifade ederken, %29.7'si bunun diğer taraftan şov ve şöhret maksatlı olduğunu, %36'sı tartışmaların rant maksadı güttüğünü ifade etmişlerdir. Yani tartışmaları bilgilendirme açısından faydalı bulurken, tartışmaların zaman zaman şova ve ranta doğru kaydığını da düşünmektedirler.

Kocaelilileri Depreme Karşı Rahatlatan İki Şey; Sağlam Ev Ve İnanç

Araştırmaya katılan deneklerin %31'i olası bir depremde kendilerini rahatlatan şeyin evlerinin sağlamlığına olan güvenleri olduğunu ifade ederken, %27,5'i inançlarını ön plana çıkarmaktadır. Ancak %24,4 oranında Kocaelili ise hiçbir şeyin kendilerini rahatlatmadığını ifade etmektedir. %8,9 oranında denek ise ilginç bir şekilde depremden korkmadıklarını söylemişlerdir.

Kocaelililer Gecedan Korkuyorlar

Kocaelililer "Depreme En Çok Nasıl Yakalanmaktan Korkuyorsunuz" sorusuna %60,3 ile uyurken ve %3 oranında gece cevabını vermişlerdir. Bunun dışında %8,9 oranında ise banyoda yakalanmaktan korkmaktadırlar. Kocaelililer deprem korkusuna karşı en çok müstakil evlerde yaşamak istemektedirler (%78).

Kocaeli'nde Yaşayanların Büyük Çoğunluğu Yaşadıkları Binanın Güvenilir Olduğunu Düşünmektedir

Araştırmaya katılan deneklerin %35.6'sı yaşadıkları binanın depreme dayanıklı olduğunu düşünmektedir. Ancak deneklerin %55'i binasını kontrol ettirmemiştir. Kontrol ettirenlerin ancak %21'i kontrol sonuçlarına güvenmektedir. Ve bu kontrolleri ağırlıklı olarak özel mühendislik bürolarına (%11,4) ve ilçe belediyelerine (%13,3) yaptırdıklarını ifade etmişlerdir. Kontrol yaptırmayan Kocaelililer ise binalarının sağlam olduğuna (%16,8) inandıklarını ifade etmişlerdir. %14,9 oranında ise ihmalkarlık yaptıklarını söylemişlerdir.

Kocaeli'nde Yaşayanlar Depremden Sonra Yer Değiştirmeyi Düşünmemişlerdir.

Araştırmaya katılan deneklerin %22'si göç etmeyi düşünmüştür. %72'si ise yer değiştirmeyi düşünmemişlerdir. Bunda Kocaeli'nin sanayi kenti olma özelliğinin büyük payı vardır.

Kocaelililer Deprem Tedbirleri Talebinde Gerçekçi Bir Tavrı Sergilemektedirler

Kocaeli'nde yaşayan ve araştırmaya katılan deneklerin deprem tedbirleri konusunda 1. sırada (%36,7) merkezi hükümeti, 2. sırada (%27,1) bütün kurumları, 3. sırada (%13,3) müteahhitleri sorumlu tutmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamuoyunda depremle ilgili tartışmaların halkı bilgilendirme maksatlı olduğuna inanma oranı gençlerde, şov ve şöhret maksatlı yapıldığına, tartışmaların lüzumsuz olduğuna ve üniversitelerde yapılması gereken tartışmaların halkın önünde yapıldığına inanma oranı

orta yaş kuşağında; rant için yapıldığına inanma oranı ise yaşlılarda ve genelde erkeklerde öne çıkmaktadır.

Deprem fobisi cinsiyet grupları bakımından en fazla bayanlarda ve yaş grupları bakımından orta kuşakta ve yaşlı kuşakta oluşmuştur. Deprem fobisinin devam etme oranı ise yine bayanlarda daha yüksektir.

Deprem olma olasılığına karşı insanları en çok rahatlatan şey gençlerde inançlar olurken diğer bütün yaş gruplarında evin sağlamlığı öne çıkmaktadır. Diğer taraftan bayanlar kendilerini rahatlatan şeyler hususunda evin sağlamlığı ve inançlarını göstermektedirler. Ama kendilerini hiçbir şeyin rahatlatmadığı cevabı da en çok bayanlardan gelmektedir.

Depreme yakalanma korkusu hususunda mekansal olarak hem bayanlar hem de baylar depreme en fazla uyurken yakalanmaktan korkmaktadırlar. Bayanlar ise depreme banyoda yakalanmaktan korkmaktadırlar.

Televizyonlardaki depremlerle ilgili programları genç kuşak bilgilendirici, orta kuşak kafa karıştırıcı, yaşlı kuşak ve genelde bayanlar korkutucu buluyor.

Yapılan bu araştırmada halkın deprem ve afet yönetimi konusunda yeterli bilinç seviyesine ulaşmadığı ortaya çıkmıştır. Halkın bilinç seviyesini arttırmak için merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşları bazında yapılması gereken uygulamaları şöyle sıralayabiliriz:

Merkezi Yönetim:

Bu konudaki yasal düzenlemeleri gözden geçirmeli ve eksik yönleri tamamlamalıdır. Bunun yanında Bayındırlık hizmetleri ile ilgili denetimi de merkezi otorite olarak yerine getirmelidir.

Afet yönetimini etkin kılmak için Afet Yönetim Bakanlığı kurulmalıdır. Bu bakanlığın etrafında afet yönetimi ile ilgili bütün birimler ve çalışmalar birleştirilmelidir.

Eğitim kurumlarında afet yönetimi ile ilgili dersler müfredata alınmalıdır.

Türkiye'de deprem kuşağında yeralan büyük metropollerin ve sanayi merkezlerinin makro düzeyde planlanmasında merkezi hükümet üstüne düşen görevleri yerine getirmelidir.

Yerel Yönetim:

Türkiye'nin metropollerinin deprem master planlarının acil olarak yapılması ve kısa zamanda uygulamaya geçirilmesi gereklidir.

Deprem bölgelerinde yeralan kentlerimizin jeolojik yapılarını ortaya koyan haritaların yeniden mikrobölgeleme bazından yeniden güncellenmesi yapılmalıdır.

Deprem sonrası ayakta kalan binaların hasar durumlarının yeniden gözden geçirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması lazımdır.

Acil kurtarma çalışmalarına yönelik halkın katılımını sağlayacak mahalle bazında örgütlenmelerin oluşturulması lazımdır.

Birbirlerine yakın büyük kent yönetimlerinin afet yönetimi konusunda işbirliği yapmaları gereklidir.

Afet yönetimi ile ilgili eğitim ve sosyal çalışmalarda yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları işbirliği yapılmalıdır.

Afet yönetimi ile ilgili oluşturulacak komisyon ve teşkilatlarda sivil toplum kuruluş temsilcilerinin de yer alması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi., 2000. Depremler 1999: 17 Ağustos ve 12 Kasım Depremlerinden Sonra Bakanlıklar ve Kamu Kuruluşlarının Yapılan Çalışmalar, Ankara.

Güvel, E. A., 2001. Doğal Afetlerin Politik Ekonomisi, Doğal Riskler ve Afet Planlaması, IMKB., İstanbul.

Kanlı, E. ve Ünal, Y., 2004. Üst düzey planlama sistemi ve afet yönetimi ilişkileri, İtü Dergisi/a, 1(3), 103-112.

Kocaeli Valiliği, www.kocaeli.gov.tr, erişim tarihi :25.09.2005.

Pampal, S., 2000. Depremler, Alfa Yayınları, İstanbul.

Taş, N., 2003. Yerleşim Alanlarında Olası Deprem Zararlarının Azaltılması, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1, 225-231.

Tübitak Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ergünay, O., Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?, 1996.

Yılmaz, A., 2003. Afet Yönetimi, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Yavaş, H., 2001. Doğal afetler ve kriz yönetimi, Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi, 2.

EKLER: ANKET VERİLERİ

Demografik Yapıları

Yaşınız

Yaş	Sayı	%
15-18	51	9,4
18-24	187	34,5
25-34	114	21,0
34-44	83	15,3
45-54	50	9,2
54-64	39	7,2
65+	18	3,3
Toplam	542	100,0

Cinsiyetiniz

Cinsiyet	Sayı	%
Bayan	228	42,1
Bay	314	57,9
Toplam	542	100,0

Eğitim Durumunuz

Eğitim Durumu	Sayı	%
İlkokul Mezunu Değil	15	2,8
İlkokul	61	11,3
Ortaokul	80	14,8
Lise	193	35,6
Üniversite	193	35,6
Toplam	542	100,0

Ekonomik ve Sosyal Nitelikler

Mesleğiniz

Meslek	Sayı	%
Memur	98	18,1
İşçi	50	9,2
Esnaf	53	9,8
Tüccar	25	4,6
İşsiz	162	29,9
Ev Hanımı	109	20,1
Emekli	45	8,3
Toplam	542	100,0

Ailenizin Aylık Ortalama Geliri

Aylık Gelir	Sayı	%
250-500YTL	30	5,5
501-750YTL	78	14,4
751-1000YTL	246	45,4
1001-1500YTL	98	18,1
1501-2000YTL	29	5,4
2000YTL	9	1,7
Söylemek İstemiyorum	52	9,6
Toplam	542	100,0

Anketle İlgili Bulgular

Evinizde Deprem Hala Konuşuluyor mu?

Seçenekler	Sayı	%
Evet Her Zaman	56	10,3
Bazen	401	74,0
Hayır	85	15,7
Toplam	542	100,0

Deprem Hakkında Nereden Bilgi Alıyorsunuz

Bilgi Alma Yolu	Sayı	%
Televizyonlardan	400	73,8
Gazetelerden	55	10,1
Çevreden,Arkadaşlardan	35	6,5
Rasathaneden	1	,2
İnternette	17	3,1
Bilim Adamlarından	10	1,8
Konferanslardan	2	,4
Hiçbir Yerden	22	4,1
Toplam	542	100,0

Televizyonlarda Depremle İlgili Programlar İle İlgili Fikirler

İfade Türü		Katılıyor	Katılmıyor	Fikrim Yok	Cevapsız	Toplamı
Programlar Bilgilendirici	Sayı	363	105	44	30	542
	%	67,0	19,4	8,1	5,5	100,0
Programlar Kafa Karıştırıcı	Sayı	224	207	111		542
	%	41,3	38,2	20,5		100,0
Programlar Korkutucu	Sayı	150	305	87		542
	%	27,7	56,3	16,1		100,0
İzlemiyorum	Sayı	92	404	46		542
	%	17,0	74,5	8,5		100,0
Programların Bir Etkisi Yok	Sayı	94	293	155		542
	%	17,3	54,1	28,6		100,0
Bilgilendirici Ama Yetersiz	Sayı	360	89	93		542
	%	66,4	16,4	17,2		100,0
Hiçbirini Olumlu	Sayı	110	365	67		542
	%	20,3	67,3	12,4		100,0
Karşılamıyorum	Sayı	182	143	217		542
	%	33,6	26,4	40,0		100,0

Kamuoyundaki Deprem Tartışmaları İle İlgili Düşünceler

İfade Türü		Katılıyor	Katılmıyor	Fikrim Yok	Cevapsız	Toplamı
Halkı Bilinçlendirmek İçin Yapılıyor	Sayı	365	114	63		542
	%	67,3	21,0	11,6		100,0
Şov ve Şöhret İçin Yapılıyor	Sayı	161	302	78	1	542
	%	29,7	55,7	14,4	,2	100,0
Rant İçin Bir Araç Olarak Kullanılıyor	Sayı	195	254	93		542
	%	36,0	46,9	17,2		100,0
Halkın Zihni Gereksiz Tartışmalarla Karıştırılıyor	Sayı	201	187	154		542
	%	37,1	34,5	28,4		100,0
İnanırcı Değil	Sayı	159	271	112		542
	%	29,3	50,0	20,7		100,0

Depremi Hangi İlde Yaşadınız

İller	Sayı	%
Sakarya	100	18,5
Bursa	55	10,1
Kocaeli	320	59,0
İstanbul	37	6,8
Yalova	3	,6
Kütahya	9	1,7
Tekirdağ	2	,4
Eskişehir	1	,2
İzmir	3	,6
Balıkesir	1	,2
Karabük	1	,2
Düzce	2	,4
Hiç Yaşamadım	8	1,5
Toplam	542	100,0

Depremiñ Üzerinizde Etkisi Oldu mu

Seçenekler	Sayı	%
Oldu	399	73,6
Olmadı	143	26,4
Toplam	542	100,0

Depremde Binanızda Hasar Oluştu mu

Seçenekler	Sayı	%
Evet	231	42,6
Hayır	311	57,4
Toplam	542	100,0

Cevabınız Evet İse Derecesi

Seçenekler	Sayı	%
Tamamen Yıkıldı	44	8,1
Aıır Hasarlı	138	25,5
Orta Derece Hasarlı	179	33,0
Hafif Hasarlı	181	33,4
Toplam	542	100,0

Depreme Karşı Sizi En Çok Rahatlatan Şey

Seçenekler	Sayı	%
Evimin Sağlam Olması	168	31,0
İnançlarım	149	27,5
Hiçbir Şey Rahatlatmıyor	132	24,4
Deprem Korkum Yok	48	8,9
Depremden Bahsetmemek	29	5,4
Aile Arasındaki Sıkı Bağlar	3	,6
Kamuoyundaki Bilgilendirme alışmaları	3	,6
Yaşadığım Bölgenin Sağlam Olması	8	1,5
Toplam	540	99,6
Cevapsız	2	,4
Genel Toplam	542	100,0

Deprem Sarsıntılarını Sizde Paniğe Neden Oluyor mu

Seçenekler	Sayı	%
Her Zaman Oluyor	139	25,6
Bazen Oluyor	333	61,4
Hiç Olmuyor	70	12,9
Toplam	542	100,0

Yeni Bir Ev Alsanız Ne Tipte Alırdınız

Seçenekler	Sayı	%
Toplulukonut-Site	59	10,9
Çok Katlı Apartman	7	1,3
Az Katlı Apartman	53	9,8
Müstakil Ev	423	78,0
Toplam	542	100,0

Depremi En Çok Nerede Yaşamaktan Korkuyorsunuz

Seçenekler	Sayı	%
Evde	275	50,7
Kocaeli'nde	42	7,8
Kapalı Alan	27	5,0
İşte	11	2,0
Uyurken	18	3,3
Farketmez	1	,2
Bodrum Kat	3	,6
Banyo	22	4,1
Asansörde	6	1,1
Sokakta	44	8,1
Denizde	2	,4
Yolda	4	,7
Arabada	2	,4
Yatakda	6	1,1
Korkmuyorum	9	1,7
Okulda	6	1,1
İstanbul'da	2	,4
Apartmanda	8	1,5
Sakarya'da	2	,4
Dayanıksız Yapı	3	,6
Gölcük'de	2	,4
Ailemden Ayrı	2	,4
Her Yer	4	,7
Kalabalık	1	,2
Merdiven	1	,2
Kent Merkezi	1	,2
Tuvalette	5	,9
Binada	11	2,0
Misafir	1	,2
Fikrim Yok	2	,4
Cevap Yok	19	3,5
Toplam	542	100,0

Yaşadığınız Binanın Depreme Dayanıklı Olduğuna İnanıyor Musunuz

Seçenekler	Sayı	%
Evet	193	35,6
Hayır	144	26,6
Fikrim Yok	205	37,8
Toplam	542	100,0

Binanızı Kontrol Ettirdiniz mi?

Seçenekler	Sayı	%
Evet	208	38,4
Hayır	298	55,0
Fikrim Yok	36	6,6
Toplam	542	100,0

Depreme En Çok Nasıl Yakalanmaktan Korkuyorsunuz

Seçenekler	Sayı	%
Gece	16	3,0
Uyurken	327	60,3
Tedbirsiz	1	,2
Banyoda	48	8,9
Aniden	1	,2
Asansörde Kapalı	3	,6
Uyanikken	8	1,5
Çıplak	12	2,2
Otururken	4	,7
Arabada	4	,7
Önemli Değil	40	7,4
Yalnız	15	2,8
Tuvalette	3	,6
Evde	3	,6
Yatakda	1	,2
Yolda	2	,4
Kapalı Yerde	3	,6
Aileden Uzakda	1	,2
Denizde	1	,2
Korkmuyorum	4	,7
Aileyle Birlikde	2	,4
Hazırlıksız	7	1,3
Misafirlik	1	,2
Herşekilde	1	,2
İnançsız	4	,7
Bilgim Yok	1	,2
Merdivende	1	,2
Çalışırken	1	,2
Hastayken	1	,2
Fikrim Yok	5	,9
Cevap Yok	21	3,9
Toplam	542	100,0

Cevap Evet İse Kontrole Güveniyor musunuz

Seçenekler	Sayı	%
Evet	116	21,4
Hayır	46	8,5
Fikrim Yok	63	11,6
Toplam	225	41,5
Cevapsız	317	58,5
Genel Toplam	542	100,0

Kime Test Yaptırdınız

Seçenekler	Sayı	%
Özel Mühendislik Bürolarına	62	11,4
İlçe Belediyesine	72	13,3
Büyükşehir Belediyesi	47	8,7
Bilmiyorum	25	4,6
Üniversite	2	,4
Bakanlığa	7	1,3
Kendi Yapmış	5	,9
İnşaat Ustası	7	1,3
Toplam	227	41,9
Cevapsız	315	58,1
Genel Toplam	542	100,0

Cevap Hayırsa Neden Yaptırmadınız

Seçenekler	Sayı	%
Sağlam Olduğuna İnanmadığım İçin	91	16,8
Ev Sahibi Yaptırmadığı İçin	44	8,1
Kimseye Güvenmediğim İçin	8	1,5
Maddi Durumu İyi Olmadığı İçin	41	7,6
Bina Oturanlar Anlaşamadığı İçin	8	1,5
İhmalkarlık	81	14,9
Belediye Gelmediği İçin	1	,2
Kimse İlgilenmediği İçin	9	1,7
Teste İnanmadığım İçin	4	,7
Bina Yeni Olduğu İçin	8	1,5
Gecekondu Olduğu İçin	7	1,3
Bilmiyorum	17	3,1
Toplam	319	58,9
Cevapsız	223	41,1
Genel Toplam	542	100,0

Deprem Sonrası Göç Etmeyi Düşündünüz Mü?

Seçenekler	Sayı	%
Evet	119	22,0
Hayır	390	72,0
Fikrim Yok	33	6,1
Toplam	542	100,0

Sizce Deprem Tedbirlerinden Birinci Sırada Kim Sorumludur

Seçenekler	Sayı	%
Mekezi Hükümet-Valilik	199	36,7
Büyükşehir Belediyeleri	52	9,6
Kişilerin Kendileri	32	5,9
Hepsi Aynı Derecede Sorumlu	147	27,1
Belediyeler	24	4,4
Mütahitler	72	13,3
Bilim adamları	5	,9
Hiçbiri	3	,6
Fikrim Yok	8	1,5
Toplam	542	100,0

KENTSEL PLANLAMADA GÜNCEL KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE STRATEJİLER

Erkan POLAT*

Summary

World is urbanized in a very fast way. It is most certainly that 21st Century is an era to be dominant of urban life. Today, 6 billion humans live in urban areas to be almost half of the world population. Moreover, three of four populations live in developing economies. According to 2025 estimates of WB, 88% of total population increase will be in urban areas and 90% of this urban development will be seen developed countries.

At this juncture, on the new phenomena context to come into being of economical, political, social and cultural connection systems on the global plane, with strategies and theories searching of transforming and changing processes in the urban areas will be true. In this article, new theory and concepts as market oriented planning, rational comprehensive planning, incremental planning, mixed scan planning, policy analysis of the planning literature of last ten years will debate and search reflections on this transforming and changing processes in cities and planning.

Özet

Dünya çok hızlı bir biçimde kentleşiyor. 21. yüzyılın kentsel yaşamın egemen olduğu bir dönem olduğu kesindir, günümüzde neredeyse dünya nüfusunun yarısı olan 6 Milyar insan kentsel alanlarda yaşamaktadır, üstelik dörtte üçü de gelişmekte olan ekonomilerdedir. Dünya Bankası'nın 2025 yılı için tahminlerine göre, toplam nüfus artışının % 88'i kentsel bölgelerde olacak, bu kentsel büyümenin % 90'ı da gelişmekte olan ülkelerde görülecektir.

Bu noktada, küresel düzlemde gerçekleşen ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel ilişki sistemlerinin ortaya çıkardığı yeni görüngüler bağlamında, kentsel alanlardaki değişim ve dönüşüm süreçlerinin yeni politika, strateji ve kuramlarla irdelenmesi doğru olacaktır. Çalışmada, son on yıllık planlama literatüründe ortaya çıkmış bulunan pazar-yönelimli planlama, akılcı planlama, çoğaltıcı planlama, karışık tarama planlaması, politik analiz gibi yeni kuram ve kavramların tartışması yapılacak ve bu değişim-dönüşüm süreçlerinin kentte ve planlamadaki yansımaları araştırılacaktır.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

PLANLAMADA YENİ YÖNELİMLER

Tamamı olmasa da ekonomik aktivitelerin büyük bir kısmı kentlerde ya da kentsel alanlarda yer seçmiştir. Bu bağlamda, kentlerin doğasını, çeşitliliğini, rolünü ve işlevini anlamak, bugünün ve yarının toplumlarının ve ekonomilerinin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. "**Kentsel insanın sonu**" gibi karşıt söylemlerin de ortaya çıktığı günümüzde, kentler neden bu kadar değişime ve dönüşüme uğruyor sorusunun, bu söylemlerin karşılığı olduğu görülecektir. Soğuk Savaş'ın ardından **Fukuyama'nın (1992) 'Tarihin Sonu'** söylemi ve ardından da **Huntington'un (1996) "tarihin sonu gelmedi, uygarlıklar çatışması yeni başlıyor"** tezi, küresel düzlemdeki dönüşümü de anlatır. İnsanlık tarihi süresince, insanlar ve toplumlar kentler içinde ve onunla birlikte olgunlaşmıştır. İnsanlık değişikçe, kentler dönüşmüştür; kentler değişikçe, insanlık değişmiş hatta dönüşmüştür.

Yer kavramının artık daha farklı argümanlarla tanımlanması, küreselleşme güçlerinin ya da süreçlerinin etkisiyle tanım ve anlam değiştirmesi normal bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Bu gibi süreçlerin kentlerde görülmesi doğaldır, bazıları için homojenlik getirirken, bazıları için de farklılık ve heterojenlik getirir. Bu değişim ve dönüşüm, **'yerler ve insanlar'** arasındaki bağlantıları daha derin ve büyük kılmıştır.

Bu kadar değişimin göbeğindeki karmaşık bir dünyada planlamanın **'meydan okuma'** sını ortaya koyma anlamında bir çok yol bulunmaktadır. Bunlardan biri, planlamanın devam eden bir süreç olmasıdır; belli bir zaman için stratejik olarak seçim yapabilmeye süreci. Bu açıdan yaklaşıldığında, özellikle pratikte, karar verme süreçleri bazen bir rahatsızlık duygusu ya da hatta suçluluk duygusuyla beraber yer alır. Kent için karar vericiler akılcı bir davranışın belirli kurallarından hareket eder gibi hissedersen de, planlamanın bu stratejik seçme bakışıyla, akılcılığın **'idealize edilmiş'** kurallarının meydan okumasıyla karşılaşılabilir. Stratejik seçme bakışı, bir stratejik düzeyden daha çok bir stratejik yolda seçim yapabilmeyi anlatır. Bu **'önceden planlanmış'** bir bakıştır. En basit düzlemde kentsel planlama, geleceği biçimlendirmeye çabalama süreci olarak ele alınırsa, öz ya da pozitif yaklaşımlar karşısında kuralcı ya da süreçsel bileşenlerin **'doğru okunması'** da önem taşır.

Küresel kentlerin iyiden iyiye tartışılır olduğu yüzyılımızda, akılcı, eşitlikçi, çoğaltıcı, stratejik, savunucu, süreç, müzakereci ya da katılımcı sıfatlarıyla tanımlanan farklı planlama kuramlarının ve yaklaşımlarının karşısında planlama tehlikeli ve riskli bir şeydir, planlama imkansızlıktır, planlama acizdir, planlama kötü niyetlidir, planlama yasal değildir gibi karşı argümanların da tartışıldığı planlama ajandasında yeni politikalar ve stratejiler bağlamında değerlendirilme yapılması gereklidir.

Akılcı planlamanın etkinliğinin ardından geçen sürede planlama disiplininde yeni modellerle ortaya konulan bazı paradigmlar türemiştir (Sandercock, 1998). Bu süreçte, kuramsal ve kavramsal anlamda, planlama zemini çarpıcı bir değişime uğramış, planlama tarihinin çoğuna egemen olan akılcı planlamanın yerine son yıllarda **alışık görüngüler** geliştirilmiştir (Hall, 1992; Friedmann, 1993; Friedmann, 1994).

Akılcı kapsamlı planlama paradigması, pragmatik (sebeup-sonuç ilişkisi) politika araştırmacıları (örn. Lindblom, 1959; McDonald, 1989), Marksist eleştirmenler (örn. Harvey, 1973) ve postmodernistler (örn. Beauregard, 1989) arasında oldukça fazla biçimde tartışılmıştır. Planlamada akılcı karar-vermenin karmaşık toplumsal sistemlere uygun olacağı tüm bu tartışmaların neredeyse özeti gibidir (Hall, 1983).

Özellikle, planlama politikaları bağlamında değerlendirildiğinde, akılcı karar-verme mekanizmasının bilimsel, nesnel, teknik, politik ve akılcı olması gerekir (Beck, 1992; Hiller, 1993; Hoch, 1992). Bu bağlamda, Kiernan'a (1983) göre, çağdaş planlamanın iki göze çarpan özelliği vardır: profesyonel plancıların talepleri ve kamusal ilginin varsayımları. Planlama disiplininde ve literatüründe de bu anlamda farklılaşmalar vardır.

Bazıları akılcı planlamayı arındırmaya ya da yeniden biçimlendirmeye çalışırken (Alexander, 1994), bazıları da bu araştırmanın gereksiz olduğunu savunmaktadır (Hoch, 1992).

Doğal olarak, planlamanın politik doğasının önemi bu paradigmalarda ön plana çıkmaktadır (Kiernan, 1983). Bazı kuramcılar ise planlamanın iki tür bilgidir hareket ederek, sonuçlara ulaşması gereğinin altını çizer: uzmanlık ve deneyimsel bilgi (Friedmann, 1993).

Etkileşim ötesi 'Transactive' Planlama, Pazarlık (bargaining) Planlaması, Müzakereci Akılcı Planlama, Radikal Planlama (Sandercock, 1998), Toplum-temelli Planlama (Leavitt, 1994) ya da tümüne birden söylenebilecek Özeksizleşmiş (Decentralized) Planlama gibi bazı farklı açıdan bakan perspektifler ortaya çıkmıştır.

Friedmann'ın ortaya attığı **Etkileşim ötesi 'Transactive' Planlama** yaklaşımı biçimsiz, eğreti tanımlı olarak ortaya konulurken (Friedmann, 1973; Friedmann, 1993), toplumsal yüz yüze bir ilişkiyi de önerir (Hudson, 1979). 1980'lerde gelişen bir diğer yaklaşım ise, bir politik ve karar-verme eylemi olarak planlamaya vurgu yapan **Pazarlık (bargaining) Planlaması'** dir (Dorcey, 1986; McDonald, 1989). Bu kurama göre, planlama kararları verilen ve alınanın üretimidir ve planlama sürecinde etken bir biçimde vardır; bu nedenle de anti-politik ideolojilerden uzak durur.

80'lerin sonu ve 90'ların başlarında 'modernite projesine meydan okuyan postmodernizm' planlamada da yankılar bulmuş (Healey, 1992; Hillier, 1993; Hoch, 1992), Habermas'ı izleyen süreçte müzakereci bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Forester'e (1989) göre, **Müzakereci Akılcı Planlama'** da müzakere planlamanın esas yöntemidir ve planlılar ne apolitik sorun çözümleri ne de toplumsal mühendislerdir. Bu noktada önemli olan, planlıların eylemde yer alan gerçek olasılıkların düzenlenmesiyle ilgilenmeleridir (Hillier, 1993; Healey, 1992; Healey, 1993; Innes, 1995).

Diğer paradigmalarda da hep akılcı-kapsamlı planlamanın tükenişiyle daha çok tartışılır olmuştur. McClendon'a (1993) göre, planlama kuramı basit bir nedenle gelişmiştir; o da bir uzman olarak tam olarak anlaşılabilir değildir. Her ne kadar, planlamada müzakereci akılcılık güncel bir paradigma olarak ortaya çıksa da (Innes, 1995), planlamanın çağdaş alanlarının çoğu katılımcılığı, toplumsal bilgilenmeyi ve özeksizleşen karar-vermeyi ön plana çıkarmaktadır (Friedmann, 1993; McClendon, 1993).

Bilimsel ya da teknik argümanlar üzerine temellenen kararların yetkesi ya da yasallaştırılmasının sapsızına bir yanıt olması bakımından planlama araştırmacıları akılcılık olgusunu genişleten bir yaklaşımla etken katılımcı diyalogu toplumsal bilgilenme kapsamında ele almışlardır.

KENTSEL PLANLAMADAKİ FARKLI PARADİGMALARA BAKIŞ

Bu bağlamda, birçok yeni kavramın son dönemde literatüre girdiğini görmek olasıdır: "kötü/sağlıksız" kentler anlamında **kentsel hastalık** (pathology), sorunun varlığını sorgulayıp çözüm getirme konusunda **hastalığın iyileştirilmesi** (pathological revisited), özellikle kamusal sanat anlamında **güzellik** (beautiful), bölgeleme ya da karma alan kullanımı anlamında **işlevsellik** (functionality), **hayali ya da ütöpik** (visionary) yaklaşımlar, kentsel merkezi ve buradaki toplumun ilişkileri anlamında **kentsel yenilenebilirlik** (renewable) ve **yenileşme** (renaissance), daha çok sivil toplum örgütlerinin kentle olan ilişkileri anlamında **kökencilik** (grassrooted), kentsel gelişme, eğitim ve dönüşüm anlamında **kuramsal** (theoretical) yaklaşımlar, gayrimenkul pazarını tanımlayan **girişimcilik** (enterprising), özellikle atık yönetimi anlamında **benim arka bahçem değilcilik** (NIMBYism), geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmak anlamında **sürdürülebilirlik** (sustainability), özellikle ekonomik anlamda **küreselleşen kent** (the global city), suçun kentteki varlığı ve **terör kenti** (the terrorized city), mekansal

değişimin son noktası **bilgisayar kenti** (the computer city) ya da **elektronik kent** (e-city)...

Hall (1989) kent planlamanın evrimi içerisinde kentin 10 aşamadan geçtiğini belirtir:

1. The city pathological (1890-1901)
2. The city beautiful (1901-1915)
3. The city functional (1916-1939)
4. The city visionary (1923-1936)
5. The city renewable (1937-1964)
6. The city grassrooted (1965-1980)
7. The city theoretical (1965-1980)
8. The city enterprising (1980-1989)
9. The city of ecologically & Conscious NIMBYism (1980-1989)
10. The city pathological revisited (1980-1989)

Post-Hall periyodu (1989-2005...) adlandırılabilir aşamalar ise şöyle tanımlanabilir:

11. The sustainable city
12. The global city
13. The terrorized city
14. The computer city

Bu noktada, kentsel planlamanın kuramları, '**planlamanın gerçek rolü**' nün doğru anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Kentsel planlama uzmanlığının süreçsel bir bileşeni olarak, yapılan eylemin **ne** olduğunun kendi-kendini sürekli olarak araştırmasıdır, onun **nasıl**, **niçin**, **kim için** ve **hangi** sonuçlarla yapıldığı da önemlidir (Brooks, 2002).

Bu açıdan bakıldığında, pozitif (öz) karşısında kuralsal (süreç) kuramlarının yer aldığı görülür:

... hakkındaki kuramlar (rol)

... ın kuramları (planlama pratiğini yorumlayan)

... için kuramlar (öneri modeller)

Kentsel planlamada son dönemlerde planlama ajandasında ve literatüründe şu gibi kuramlar göze çarpmaktadır:

- Rational planning (Akılcı Planlama)
- Incrementalism (Artırıcı Planlama)
- Strategic planning (Stratejik Planlama)
- Advocacy planning (Savunucu Planlama)
- Progressive planning (İlerlemeci Planlama)
- Communicative planning (Müzakereci Planlama)
- Collaborative planning (Katılımcı Planlama)

Kentsel planlamanın bu kadar temelini olmasına rağmen, karşıt söylemlerin de var olduğu görülür: Bireysel girişimcilik ve özellikle Avrupa'daki totalitarizme bir tepki olarak ortaya çıkan 'planlama çok tehlikelidir (perilous)'; 'planlama imkansızdır (impossible)' "eğer planlama her şeyse belki hiçbir şeydir de (all-or-nothing)" görüşü; karşıt politik ideolojileri yansıtması bakımından 'planlama kudretsizdir (impotent)' yaklaşımı; Toplumsal kontrol ve baskı mekanizmalarındaki katılımcıların isteyerek katılım yapmaması ve iyi-kurgulanmış toplumsal amaçlara odaklanma (örn., ekonomik verimlilik, çevresel sürdürülebilirlik) ama toplumsal baskı, ekonomik verimsizlik, erkek egemenliği, etnik marjinalizasyon gibi konular üzerine odaklanmamayı anlatan 'planlama kötü niyetlidir (malevolent)' görüşü; yönetimin elindeki gücü istediği gibi kullanması anlamında 'planlama yasaya aykırıdır (unconstitutional)'. Bu gibi olumsuz ya da karanlık yüzü (dark side) gören söylemler olsa da (Brooks, 2002) kentsel planlamada olumlu ya da aydınlık yüzü gören yaklaşımlar daha ağır basmıştır.

Bu bağlamda eğer planlama için bir doğrulamaya gitmek gerekirse, bir sentez olarak ekonomik, çoğulcu (pluralist), geleneksel (traditional) ve neo-Marksist bir yanıt vermek gerekebilir: Planlama, pazar eylemlerinin olumsuz etkilerini düzeltmeye çalışır, toplumun ortak kamusal yararını artırır, etken bir kamusal ve özel karar-verme için gerekli verileri sağlar, kamusal ve özel eylemlerin dağıtimsal etkilerini göz önünde bulundurur, temel mallar ve servislerin dağılımındaki eşitsizlikleri çözmeye çalışır.

En yeni yaklaşımlardan biri olan, Pazar-yönelimli planlama (market-oriented planning (MOP)) (Staley & Scarlett, 1998), toplumların birer açık sistemler olduğunu, pazarların planlama hakkında bilgi vermesi gerektiğini anlatan, planlamanın esneklik ve değişim barındırması gereğinden hareketle, planlamanın değerlendirmeli ve performans temelli olmasının gereğinin altını çizerek, kamusal katılım ve iyi tanımlanmış bir zaman çerçevesinde gerçekleştirilmesinin gerekli olduğunu betimler.

Planlama bu bağlamda yöntem ve sonuçlarla değerlendirildiğinde, planlamanın dört tipi ve kuramsal ilişkileri aşağıdaki Tablo 1'deki gibi yorumlanabilir (Feldt, 1988):

Tablo 1. Planlama tipleri ve kuramsal ilişkiler (Feldt, 1988).

Sonuçların Anlaşılabilirliği		
Yöntemin Anlaşılabilirliği	Yüksek	Düşük
Yüksek	Akılcılık	Yöntemcilik
Düşük	Ütopycılık	Marjinallik

Akılı / Rasyonel Planlama (rationalist planning) bakış açısına göre, planıcı, "bir akılcılık sanatçısı" ve "bir uygulamacı bilim adamı" dır. Tipik çıktısı bir kapsamlı plan olan bu yaklaşımda tipik sekiz aşamalı bir süreç vardır (Larson & Odoni, 1981):

- 1) Problemin tanımlanması (define the problem)
- 2) Değerlerin açıklanması (clarify values)
- 3) Amaçların seçilmesi (select goals)
- 4) Alternatif planların formülasyonu (formulate alternative plans)
- 5) Alternatiflerin sonuçlarının tahmini (forecast the consequences of the alternatives)
- 6) Değerlendirme ve bir ya da daha fazla alternatif seçilmesi (evaluate and select one or more alternatives)

- 7) Uygulama için detaylı planlar hazırlanması (develop detailed plans for implementation)
- 8) Gözden geçirme ve değerlendirme (review and evaluate)

"Fitilli (wicked)" problemler, çelişen değerler, zaman ve kaynakların alternatiflerin sayısını sınırlaması, "optimizm" lik karşısında "tatmin edici (satisfice)" lik (örn. yeteri miktarda olmak), özel ilgilerin gündeme hakim olması ("bekçi köpeği grupları (watchdog groups) ?" tarafından) iyi niyetli karşısında muhalif (adversarial) ve çoğulcu (pluralistic) olması olumsuz yanları olarak görünürken, değerleri ve varsayımları açıklama gereksinimi, sorunun öneminin gözden geçirmelerin alternatif sayısını etkilemesi, kamusal katılımın ilgi çeşitliliğine de izin vermesi gibi avantajlarından da bahsetmek olasıdır.

Artırıcı (incremental) Planlama (Lindblom, 1959) yaklaşımında **(1) ayrık (disjoint) incrementalism**, **(2) karıştırıcı (muddling through)** ve **(3) ardışık sınırlı karşılaştırmalar (successive limited comparisons)** gibi kavramlar da vardır. Buna göre, planlama amaçlar üzerinde anlaşmaya gereksinim duyar, daha az kapsamlı olmalıdır ve bunun yerine ciddi olasılıkların kısa bir listesini üretmelidir. Geçmiş deneyimler değerlendirilmeli ve önceki bilgi üzerine inşa edilmelidir; bu nedenle marjinal değişim üzerinde baskı vardır, iyi bir ayar (fine tuning) daha kabul edilebilir olacaktır. Buna bir eleştiri gerekirse, tümüyle yeni bir yönlenmeye yol aldığına uygunsuz olduğu söylenebilir. Akılcı modelle arasındaki karşılaştırma Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Akılcı modelle artırıcı model arasında bir karşılaştırma (Levy, 2000).

Akılcı Model	Artan Modeli
Yeterli kuram mevcut	Yeterli kuram mevcut değil
Yeni sorular	Eski soruların değiştirilmesi
Kaynaklar bol	Kaynaklar sınırlı
Zaman oldukça önemli	Sınırlı çalışma zamanı
Diğer politik konularla çok sayıda ilişki	Diğer politik konularla az sayıda ilişki
Politikalar kabul edilebilir ölçüde	Politikalar gerçeklikler tarafından sınırlanmış

Karma Tarama Planlaması (Mixed Scanning Planning) paradigmasında ise, Etzioni (1967) 2 adımlı bir süreç önerir: (1) Detaylı sorgunun değeri; elementleri tanımlamak için genel taraması ve (2) İyi bir incelemeye konu seçilmiş bir alan. Bu yaklaşımda bazı sektörlerin detaylı bir "akılcı" sınavınının, diğer sektörlerin "tepesi kesik (truncated) bir değerlendirmesiyle kombinasyonu olması ve uydular kullanarak uzaktan algılama sistemi karşılaştırılır.

Bir diğer önemli paradigma ise, Politik Analiz (Policy Analysis) dir. Politik analiz / politika bilimi rasyonel kapsamlı planlamanın bir arıtımı (refinement) ve/veya çeşitlemesidir (variation). Hoos (1972) 'Man on the moon', politik analizin amaçlarına odaklanırken, Rittel and Webber (1973) fitilli problemlerin politik analizin limitlerindeki konumunu sorgulamakta ve Sawicki (1988) politik analiz, politik analizin kurallarında ve yöntemlerindedir demektedir. Politik analiz konusunda kuram ve yöntemin geliştirilmesi bakımından önemli çalışmalar izlenmiştir (Friedmann, 1987)*. İlk kuşak ("düz (straight)")

*Sistem mühendisliği, uygulamalı matematik ve istatistik

bilim – 60lar) çalışmaları ikinci kuşak (karar ve deneyimle daha fazla ilişkili– 80lerden bu yana) izler. Politik analistlerin popüler sloganı “Konuşma gücü doğrular (speaking truth to power)” (Wildavsky, 1966) olmuştur. İlk kuşak politik analizin basamakları (Rittel & Webber 1973) şunlardır:

- Amaçları araştırmak (searching out goals)
- Sorunları tanımlamak (identifying problems)
- Kontrol edilemeyen bağlamsal değişimlerin tahmini (forecasting uncontrollable contextual changes)
- Alternatif stratejilerin yaratılması (inventing alternative strategies)
- Olası eylemlerin benzetişimi (simulating possible actions)
- Tahmin edilen çıktıların değerlendirilmesi (evaluate forecasted outcomes)
- İstatistiksel izleme (statistical monitorization)
- Olası hataları düzeltmek için geri-beslem (feedback to correct possible errors)
- Tüm yönetim sürecini eşzamanlı işletme (all in a simultaneously functioning governing process)

Revize edilmiş ikinci kuşak Politik Analiz de ise, bazı yenilikler eklenmiş (Patton & Sawicki, 1986; Sawicki, 1988):

- Değerlendirme kriteri (evaluation criteria)
- Teknik olabilirlik (technical feasibility)
- Politik yaşayabilirlik (political viability)
- Ekonomik ve mali olabilirlik (economic and financial possibility)
- Yönetimsel işletilebilme (administrative operability)

Bu bağlamda, Rasyonel ve Sistemler Planlamalarına tepki olarak bazı paradigmlar da ortaya çıkmıştır (Davidoff, 1965). Buna göre: Planlamanın sonuçları gelecek için amaçlardır, bu amaçlar alternatif geleceklerin tanımlanması yoluyla sınırlıdır. Bu ideal gelecekler makul ve olası geleceklerin azalması anlamına gelir ve bu küçülme aslında politik bir küçülmedir. Plancılar, bu işin sadece teknik kısmıyla ilişkilidir. Davidoff'un “**talk the talk and walk the walk...**” söylemi bunu özetler.

Bu süreçte planlamanın farklı boyutlarda değişimi gözlemlenmektedir, aslında bir boyut değişimi olmuştur. **Savunucu (advocacy) Planlamada** (1960’lar) çoğulculuk olarak

Oyun kuramı (game theory) (von Neumann & Morgernstern, 1944; Luce & Raffia, 1957)

Sibernetik (Weiner, 1948,1950)

Bilgi kuramı (information theory) (Shannon & Weaver, 1949)

İstatistiksel karar kuramı (Savage, 1954)

İşlemler araştırması (Churchman vd., 1957; Ackoff, 1962; Beer, 1966)

Doğrusal programlama (Dantzig, 1963)

Ekonomi, politika ve yönetim bilimleri

Refah ekonomisi (Reder, 1947; Myint, 1948; Baumol, 1952; Little, 1957)

Seçim kuramı (Arrow, 1951; Olson, 1965; Barry & Hardin, 1982)

Ekonometri (Tindbergen, 1951, 1964; Theil, 1964)

Düzenleme bilimi (Simon, 1945, 1957; March & Simon, 1958; Cyert & March, 1963)

demokrasi ön plandadır. Kamu toplumu kamusal bir bilgilendirmeye bağımlıdır, kamusal bilgilendirme, kamusal müzakereden türer ve kamusal müzakere toplumsal hareketleri canlandırır. İyi-sağlamlaştırılmış ilgiler, daha savunucu temelli planlama denemelerini iptal etmiş, her plancının "kendini" grubunun savunmasını yaptığından dolayı dövüştürme birçok planlama yaratmış, liderler ve plancılar, bu kapsamlı çabaları için küçük başarılar elde etmişlerdir. Bunun yanında, bu paradigma, plancının esas amacının parçalı bir kamusal ilgi sunmak olmadığına gösterilmesinde ve bazı başkalarını göz ardı eden planların durdurulması anlamında başarılıydı. Büyük-ölçekli proje önerilerinin yanında olarak, çevresel, toplumsal ve mali etki raporlarına duyulan gereksinimlerin artmasına yol açmış ve planlama özel bir değerler setiyle uyumlu hareket eden bir bilinçli karar gerektirir gibi sonuçlara ulaşmıştır.

1970'lerde **Adil (equity) Planlama** ortaya çıkmış, gücün, kaynağın ve katılımın kentin tüm toplumsal katmanlarında eşit olarak dağılımını savunmuştur (Krumholz, 1999; Sandercock, 1998).

1990'lara gelindiğindeyse, **Yetke (empowerment) Planlaması** tartışılmaya başlar (Reardon & Shields, 1996). Özellikle mali sınırlılıkları minimize etmek, sağlam mevcut çabaların etkisini azaltmak, toplumsal mesafe sorununu azaltmak, mevcut durum / statüko'ya karşı durma ve temsil edilen geleneksel grupların ilgisini çekme (<http://www.eslarp.uiuc.edu/>) gibi konular üzerinde tartışılmaktadır.

"**Big Umbrella**": **İlerlemeci Planlama (Progressive Planning)** ise 21. yüzyılın baskın planlama kuramı olarak tanımlanabilir. Davidoff'a (1965) göre, eşitsizliklere ve büyük ekonomik güçlere sahip plancılar hiç de saf değildir. Özellikle plancılar ağının kurulması (<http://www.plannersnetwork.org>), Irak Savaşı, 11 Eylül gibi son dönem gelişmelerine tepki göstermeleri ve fiziksel planlamanın 'savunulabilir kentler' inşa edemeyeceğini, toplumsal eşitsizliği minimize eden, toplumsal etkileşimi maksimize eden kentler ve toplumlar inşa ederek ancak kamusal güvenliğin sağlanabileceği savunulmaktadır.

Bunlardan başka, **Ütopyan Planlama**⁶, savunucu ve yetke planlamasından türemiş **Anagörüş Planlaması** (mainstream planning) adı da verilen **Radikal Planlama** (Grabow & Heskin, 1973; Friedmann, 1987; Aberley, 1994), bir **Münakaşa Planlaması** (planning as argument) (Forester, 1989) ve son dönem en çok gündemde olan, gerçekleştirme, uygulama, ölçülen süreç, sürekli bir izleme, değerlendirme, kaynakların yeniden yayılması ve uyulmamanın gerçekleştirildiği (<http://www.apacolorado.org/>) **Stratejik Planlama** (strategic planning), **Müzakereci Planlama** (Reconciling) ve **Communicative and collaborative planning** yaklaşımları görülmektedir.

SONUÇ YERİNE

Küreselleşme, çokamaçlı (multicausal), karmakarışık (promiscuous) ve tartışmalı (controversial) bir kelime olarak, ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel değişimleri anlatır. Bu bağlamda, küreselleşme çokmerkezli (multicentric), çokyönlü (multiscalar), çokzamanlı (multitemporal), çokbiçimli (multiform) ve çoknedenli (multicausal) bir süreç olarak tanımlanabilir, explananlardan daha az ama bir explanandumdan daha fazla bir süreçtir. Küreselleşmeyle eklemlenmiş bu süreçler mekanın, toplumsal mekansallığın, eylemsel alansallığın ve 'sınırlılıklar'ın yeniden tanımlandığı yer/mekan ilişkilerinin yeni bir ontolojisini ortaya koyar.

Kentsel coğrafyanın mekansal, ekonomik, toplumsal, politik, vb. alanlarda bir yeniden yapılanmasının söz konusu olduğu bir çağda yaşıyoruz. Her şey hızla değişiyor,

-
- Le Corbusier'in 'Contemporary City'si, Ebenezer Howard'ın 'Garden City'si, Daniel Burnham'ın 'White City'si ve Frank Lloyd Wright'ın 'Broadacre City'si gibi

dönüşüyor. Sadece paradigmlar değil, görüngüler, yaşam değişiyor, dönüşüyor; kentler değişiyor, dönüşüyor. Yapıda kalıcı değişimler yaşanıyor, geçici ya da tersyüz edilebilir dairesel döngüler. Ölçekler değişiyor, sadece nicel/kantitatif değil temel nitel/kalitatif değişiklikler yaşanıyor. Bu kentsel döngüyü anlayabilmek için bu değişiklikler arasındaki ilişkiyi doğru yorumlamak önemlidir; bunun sağlanması bazı örtüşen kavramların ayrışması ya da onların da değişimini anlamak gerekir. Endüstriyel post-endüstriyele, Fordizm post-Fordizme, modern post-moderne, kentleşme yeni-kentleşmeye, ulus ölçeği küresel ölçeğe, 'yerler'in mekanı 'akışkanlar' mekanına dönüşmüştür.

Küreselleşmeden başka da yeni bir takım kavramlar sürekli türemekte ve yaşama eklenmektedir...

Yığılma ekonomisi (agglomeration economy) * çatallanma (bifurcation) *
çekirdek karşısında perifer (core vs. periphery) * dairesel karşısında yapısal
değişim (cyclical versus structural change) * deindustrialization * kar oranı
(discount rate) * ikili iş pazarları (dual labor markets) * ekonomik yeniden
yapılanma (economic restructuring) * esnek uzmanlaşma (flexible specialization)
* Fordizm ve post-Fordizm * Buzdan-kuşak / Güneş-kuşağı (Frostbelt / Sunbelt)
* soylulaştırma (gentrification) * küresel kent (global city) * küreselleşme
(globalization) * büyüme karşısında gelişme (growth vs. development) *
gelişme kutbu (growth pole) * ileri/yüksek teknoloji (high technology) * insan
kapitali (human capital) * ithal ikamesi (import substitution) * informal sektör
(informal sector) * endüstriyel ortam (industrial milieu) * yenilik / üretim
karşısında süreç (innovation / process vs. product) * zamanı gelmeden hazır olan
üretim (just-in-time production (JIT)) * bırakınız yapınlar (laissez-faire) *
bağlantılar / ileri ve geri (linkages / forward and backward) * yerleşme ekonomisi
(localization economy) * yerseçim kuramı (location theory) * toplu üretim
(mass production) * megakent (megacity) * tekel (monopoly) * çarpan
etkisi (multiplier) * yeni uluslar arası iş bölümümü (new international division of labor
(NIDL)) * oligopol (oligopoly) * kutup gelişimi (polarized growth) * üretici
servisler (producer services) * üretim ve kar döngüsü (product and profit cycles)
* kamu-özel ortaklığı (public-private partnerships) * araştırma ve geliştirme
(research and development) (R&D) * araştırma parkları (research parks) *
ölçek ekonomisi (scale economy) * yeteneklerin uyuşmaması (skills mismatch) *
mekansal iş bölümümü (spatial division of labor) * mekansal uyuşmama (spatial
mismatch) * istikrarlı ekonomi (steady-state economics) * arz-talep
yaklaşımları (supply-side vs. demand-side approaches) * sürdürülebilir gelişme
(sustainable development) * Taylorizm * technoburb * yayılım
karşısında teknolojik yenilik (technology innovation vs. diffusion) * teknoloji transferi
(technology transfer) * dengesiz büyüme (unbalanced growth) * az gelişmişlik
(underdevelopment) * düzensiz gelişme (uneven development) * kentsel
sıradüzenler (urban hierarchies) * kentleşme ekonomisi (urbanization economy)
* değer katma (value added) * dikey bütünleşme ve parçalanma (vertical
integration and disintegration) * dünya kenti (world city) * kazananların
kazançlarının kaybedenlerin kayıplarıyla dengelenmesi durumu (zero-sum game)

Kentsel değişimin ve dönüşümün güçleri olan hem küresel (global) hem yerel (local) ve hem de küresel-yerel (glocal) süreçlerin irdelenmesi, kentsel gelişme, değişim ve gerileme/azalma süreçlerinin doğru okunması ve kentsel sistemlerin, mekanların, yerlerin ve kültürlerin sonuçlarının değerlendirilmesi, bu güncel kuramların sonuçlarının değerlendirilmesi anlamında önemlidir.

KAYNAKÇA

ABERLEY, D., 1994. (ed.), Futures by Design: The Practice of Ecological Planning, New Society Publishers, Philadelphia.

- ALEXANDER, E. R., 1994 The non-euclidian mode of planning: what is it to be?, *Journal of American Planning Association*, 60 (3), 372-376.
- BEAUREGARD, R. A, 1989. Beetween modernity and postmodernity: the ambiguous position of US planning, *Environment and Planning D, Society Space*, 7, 381-395.
- BECK, U., 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage, London.
- BROOKS, M., 2002. *Planning Theory for Practitioners*. Planners Pres, Washington D.C., 9-78.
- DAVIDOFF, P., 1965. Advocacy and Pluralism in Planning In: Legates, R. and Stout, F. (1996) *The City Reader*, Routledge, New York, 421-432.
- DORCEY, A. J., 1986. Bargaining in the Governance of Pacific Coastal Resources: Research and Reform, Westwater Research Center, Vancouver, BC.
- ETZIONI, A., 1967. Mixed-scanning: a 'third approach to decision-making. *Public Administration Review*, 27, 385-392.
- FELDT, A., 1988. Planning theory, in: Catanese, A. and Snyder, J. (Eds.) *Urban Planning* (second edition), McGraw-Hill, San Francisco, 43-53.
- FORESTER, J., 1989. *Planning in the Face of Power*, University of New England, Berkeley, 437-456.
- FRIEDMANN, J, 1973. *Retracking America: A Theory of Transactive Planning*, Doubleday Anchor, NY.
- FRIEDMANN, J, 1987. *Planning in the Public Domain: From Knowledge to Action*, Princeton University Pres, New Jersey, 87-110.
- FRIEDMANN, J, 1993. Toward a non-euclidian mode of planning, *Journal of American Planning Association*, 59 (4), 482-485.
- FRIEDMANN, J, 1994. The utility of non-euclidian planning, *Journal of American Planning Association*, 60 (3), 377-379.
- FUKUYAMA, F., 1992. *The End of History and the Last Man*, Avon Books, NY.
- GRABOW, S. & HESKIN, D. A., 1973. Foundations for a radical concept of planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 39 (2), 106-114.
- HALL, P., 1983. The Anglo-American connection: rival rationalities in planning theory and practice, 1955-1980, *Environment and Planning B, Planning Design*, 10, 41-46.
- HALL, P., 1989. The turbulent eighth decade: challenges to American city planning. *Journal of the American Planning Association*, 55(3), 275-282.
- HALL, P., 1992. *Urban and Regional Planning*, 3rd. Ed., Routledge, London.
- HARVEY, D, 1973. *Social Justice and the City*, Edward Arnold, London.
- HEALEY, P., 1992. Planning through debate: the communicative turn in planning theory, *Town Planning Review*, 63 (2), 143-162.
- HEALEY, P., 1993. The communicative work of development plans, *Environment and Planning B, Planning Design*, 23, 217-234.
- HILLIER, J., 1993. To boldly go where no planners have ever, *Environment and Planning D Society Space*, 11, 89-113.

HOCH, C., 1992. The paradox of power in planning practice, *Journal of Planning Education Research*, 11, 206-215.

HOOS, I., 1972. *Systems Analysis and Public Policy: a Critique*, University of California Pres, Berkeley, 87-89

HUDSON, B. M., 1979. Comparison of current planning theories: counterparts and contradictions, *Journal of American Planning Association*, 45 (4), 387-398.

INNES, J., 1995. Planning theory's emerging paradigm: communicative action and interactive practice: closing the theory-practice gap, *Journal of Planning Education Research*, 14 (3): 183-189.

KIERNAN, M. J., 1983. Ideology, politics and planning: reflections on the theory and practice of urban planning, *Environment and Planning B, Planning Design*, 10, 71-87.

KRUMHOLZ, N., 1999. Equitable approaches to local economic development, In: Campbell, S. and Fainstein, S. – Eds. (2003) *Readings in planning theory*. 2nd Edition, Blackwell Publishers, Oxford, 224-236.

LARSON, C. R. & ODoni, A. R., 1981. *Urban Operations Research*, Prentice-Hall, NY, 10.

LEAVITT, J., 1994. Planning in an age of rebellion: guidelines to activist research and applied planning, *Planning Theory*, 10/11, 111-130.

LEVY, J., 2000. *Planning Theory, Contemporary Urban Planning*, fifth edition, Prentice Hall, Uppersaddle River, 329-347.

LINDBLOM, C. E., 1959. The Science of "muddling through", *Public Administration Review*, 19 (1), 78-209. Campbell, S. and Fainstein, S. – Eds. (2003) *Readings in planning theory*. 2nd Edition, Blackwell Publishers, Oxford.

MCCLENDON, B. W., 1993. The paradigm of empowerment, *Journal of American Planning Association*, 59 (2), 145-147.

MCDONALD, G. T., 1989. Rural resource land use planning decisions by bargaining, *Journal of Rural Studies*, 5 (4), 325-355.

PATTON, C. V. & SAWICKI, D. S., 1986. *Basic Methods of Policy Analysis and Planning*, Prentice-Hall, NJ.

REARDON, K. M. & SHIELDS T. P., 1996. Town/Gown Conflicts: Campus/Community Partnerships in the 90's, with Thomas P. Shields, *Planners Network Newsletter*, March, 10-11.

RITTEL, H. and WEBBER, M., 1973. Dilemmas in a General Theory of Planning, *Policy Sciences*, 4(2), 155-169.

SANDERCOCK, L., 1998. *Towards Cosmopolis*, Chichester, Wiley.

SAWICKI, D., 1988. In: Catanese, A. and Snyder, J. (Eds.) *Urban Planning* (second edition), McGraw-Hill, San Francisco, 54-74.

STALEY, S. and SCARLETT, L., 1998. Market-oriented planning: principles and tools for the 21st century. *Planning Markets*,1(1): online (<http://www.pam.usc.edu/volume1/v1i1a5s1.html>).

WILDAVSKY A., 1966. The political economy of efficiency: cost-benefit analysis, systems analysis and program budgeting, *Public Administration Review* 26, 292-310.

www.apacolorado.org

www.eslarp.uiuc.edu

www.plannersnetwork.org

İSTANBUL ESKİ MERKEZİNDE ŞEHİRSEL CANLILIK DEĞERLENDİRMESİ VE YENİDEN CANLANDIRMA STRATEJİLERİ: EMİNÖNÜ ÖRNEĞİ

Gülden Demet ORUÇ*, Cengiz GİRİTLİOĞLU*

GİRİŞ

Şehirsel yerleşmelerin en önemli bölgesi olan geleneksel merkezlerin niteliklerinde zaman içinde yaşam tarzı ve tercihlerinin değişmesi ve çeşitli güç gruplarının baskılarıyla, olumsuz yönde bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Mevcut potansiyel değer ve alanların kullanılmamasıyla sonuçlanan bu farklılaşma kontrol edilemediği takdirde yayılmakta ve şehrin genel ekonomik, sosyal-kültürel ve fiziksel yapısını negatif yönde etkilemektedir.

Son yıllarda özellikle şehir yerleşmelerinde merkez alanların önemi yeniden gündeme gelmiş, bu alanların tekrar şehrin yaşayan bir parçası haline getirmek üzere sağlıklı şehir merkezinin bileşenlerini aramak önem kazanmış, bu kapsamda şehirsel canlılık-süreklilik kavramları konunun odak noktası olmuş ve yeniden canlandırma uygulamaları ağırlık kazanan bir müdahale biçimi haline gelmiştir.

YENİDEN CANLANDIRMA

Çöküntü alanlarında köhnemenin, fiziksel, fonksiyonel, yasal, imaj ve konumsal boyutlarından bahsedilebilir. Tarihsel şehir bölgelerinin yeniden canlandırılmasında diğer şehirsel bölgelerde olduğu gibi, ekonomik tabanda çeşitliliğin sağlanması ve farklı ihtiyaç ve talepler arasında bir denge oluşturulması gerekmektedir. Farklı fonksiyonların bir araya gelmesi alanın istenilen nitelikte daha uzun süre kalmasını sağlarken, tek kullanımdan destek alan yeniden canlandırma çalışması başarısız şekilde sonuçlanabilmektedir (Tiessdall vd.,1996).

Merkezin genel durumunu geliştirebilmek için amaç; insanların kendini güvende hissedip yaşayabileceği, iş yerlerinin gelişebildiği ve canlandırıcı yeni aktiviteler için fırsatların mevcut olduğu, canlı, hareketli ve yaşayabilir şehir merkezleri geliştirmek olmalıdır.

Bu anlamda başarılı şehir merkezlerinin çoğunun;

* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

- Seçenek ve çeşitlilik sunan farklı konularda uzmanlaşmış dükkanlar, finansal profesyonel ve yönetsel servisler, eğlence, kültür ve serbest zaman faaliyetleri gibi farklı zamanlarda farklı kullanıcı gruplarını çeken karışık çekiciliklere sahip olduğu,
- Etkili ve verimli ulaşım alternatifleri ile erişilebilirliklerinin sağlandığı,
- Yerel kimlik ve karaktere sahip olduğu,
- Şehirselleşmiş görünüm, kamu mekanları ve sokaklar anlamında yapı çevrenin temiz, güvenli ve çekici bir atmosfer sunduğu,
- Ve pozitif şekilde planlanıp, yönetilip, geliştirildiği görülmektedir (PAN 59).

Şehir yerleşmelerinde merkez alanları tekrar şehrin yaşayan bir parçası haline getirmeyi hedefleyen yeniden canlandırma uygulamalarıyla ilişkili olarak, sağlıklı şehir merkezinin bileşenlerini aramak önem kazanmış, bu kapsamda şehirselleşmiş canlılık-süreklilik kavramları konunun odak noktası haline gelmiştir.

Şehirselleşmiş Canlılık Kavramı ve Canlılık Düzeyinin Belirlenmesi ile İlgili Göstergeler

Canlılık 'vitality', şehir merkezinin farklı zaman dilimlerinde farklı konumlardaki yoğunluk düzeyi ile ilişkili olarak, süreklilik 'viability', merkezin yatırım çekme kabiliyetinin devam etmesi ile ilgilidir (Ravenscroft, 2000, s.2534).

İlgili yoğunluk düzeyi (canlılık) yeni yatırım kararlarının (süreklilik) önemli bir bileşeni olmakta ve sonuç olarak, yeni kuruluş ve imkanların (süreklilik) devam eden gelişimi ziyaretçiler için bir çekim (canlılık) oluşturmaktadır (Ravenscroft, 2000, s.2534).

Montgomery'e (1995) göre, şehirselleşmiş canlılığın içinde 'yer'in yaşam gücü, neşe, farklı zaman dilimlerinde insanların sokağı kullanması, insan çeşitliliği yer almaktadır. Diğer bir deyişle, aktivite, çeşitlilik ve ticari faaliyetlerdir.

Balsas (2004), şehir merkezlerinde yaşanabilirliğin ölçülmesiyle ilgili makalesinde, bir şehirselleşmiş alanın canlı bile olsa yeni yatırımları çekmediği takdirde yaşanabilir yer niteliğine sahip olamayacağını, arz ve talep arasındaki ekonomik ilişki olmadan şehir merkezinin sadece seramoni ve tarihi değerinin kalacağını belirtmekte, yine Paul ve Sanders (1997) şehir merkezlerindeki ticaret birimlerinin yeniden canlandırmaya ve şehir canlılığına yönelik önemli katkılar sağladığına değinmektedirler.

Şehir merkezlerinin canlılık ve sürekliliğinin izlenmesinin gerekliliği ve önemi konusunda bir çok araştırmacı ve kurum hemfikirdir (Paul ve Sanders,1997) (Balsas, 2004) (DoE). Şehirselleşmiş canlılığın ölçülmesi ile daha nitelikli şehir merkezleri yaratabilmek amacıyla şehirselleşmiş alandaki zayıf noktaların üzerine gidilmesi ve güçlü yönlerin desteklenmesi mümkün olacaktır.

URBED şehirselleşmiş canlılıkla ilgili en önemli iki gösterge değeri, yaya akışı ve gayrimenkul geliri olarak ele alınırken, ikinci dereceden önemli göstergeler arasında perakende satış yapan ana birimlerin sayısı ve kalitesindeki değişim ve talep, mekanın farklı aktiviteler için kullanımı, güvenlik, boş ticaret birimleri oranları, erişilebilirlik ve araba park yerleri yer almaktadır.

Gösterge değerler hiyerarşisi İngiltere Çevre Bakanlığı tarafından 1996 yılında rafine hale getirilmiş, kullanım çeşitliliği, perakende ticaret temsilcileri ve eğilimleri, dükkan kiralari, binalardaki boşluk oranı, yaya akışı, erişilebilirlik, kullanıcı görüş ve davranışları, güvenliğin algılanması ve suçun ortaya çıkışı, şehir merkezinin çevresel kalite durumu, mülkün ticari değeri, merkezin fiziksel strüktürü (DoE, 1996) şeklinde 9 değer belirlenmiştir.

Bu göstergeler, merkezler arası bir karşılaştırma yapma amaçlı kullanılabilir gibi merkez dışı gelişmelerin muhtemel etkilerini de değerlendirebilmek amacıyla kullanılabilir (DoE,1996).

Ancak, çevresel kalite ile ilgili değerlerin temini özellikle belirli zaman aralıklarındaki değişimini gösteren değerlerin bulunabilmesi daha güç olabilmekte, bazı durumlarda kayıtlı hiçbir veri bulunamamaktadır. Bu nedenle şehir merkezinin canlılığı ve sürdürülebilirliğinin saptanmasına yönelik değerlendirmeler, hazır kullanılabilir veri, zaman ve maliyet nedeniyle sınırlı kalmaktadır (Ravenscroft, 2000).

İSTANBUL-EMİNÖNÜ ÖRNEĞİ

Tanımlanan değişim ve problemlerin çoğunun yaşandığı, aynı zamanda da coğrafi konumu ve taşıdığı kültürel, tarihsel değerler nedeniyle İstanbul eski merkezinde yer alan –Eminönü İlçesi- çalışmanın örnek alanı olarak seçilmiştir. Eminönü ilçesinde şehirselleşme durumu tanımlanabilmesi amacıyla iki aşamalı bir çalışma yapılmıştır. İlk olarak Eminönü ilçesini temsilen seçilen mahallelerde şehirselleşme göstergeleri değerlendirilerek belirlenen zaman aralıklarında şehirselleşmenin değişimi incelenmiştir. Sonraki aşamadaysa şehirselleşme değişiminin açıklanmasında yönlendirici olabilmesi için aynı mahallelerde yaşayan ve çalışan kullanıcıların fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreyle ilgili değerlendirmelerini saptamak üzere bir anket araştırması yapılmıştır.

İstanbul Tarihi Yarımada-Eminönü İlçesi Gelişim Süreciyle İlgili Değerlendirme

1950'li yıllarda göçün artmasıyla birlikte kent için yeni bir dönem başlamış, 1970-80'lerde MİA Eminönü'nde ve Vatan-Millet Caddeleri üzerinde gelişmiştir (Berköz, 1996).

1930'lu yıllarda perakende ticaretin önemli bir payına sahip olan Eminönü 1980'li yıllarda bu ağırlığını kaybetmeye başlarken, toptan ticaret sektöründeki payı azalmadan devam etmiştir (Yenen,1996).

Tarihi Yarımada'nın merkez gelişiminin devam etmesi, toptan ticaret dışında bölgede yer alan imalathanelerin, özellikle Eminönü İlçesi konut alanlarında yarattığı baskılar, ilçede yaşayanların İstanbul'daki farklı konumlarda gelişen yeni konut alanlarını tercih etmeye başlamalarına ve boşalan konut alanlarının kente yeni gelmiş birey ya da aileler tarafından kullanılmaya başlamasına neden olmuştur. Bu dönemde Cankurtaran, Süleymaniye gibi mahalleler, konut işlevini sürdürmekle birlikte, kentli sosyal niteliklerinden farklı bir sosyal grubun üyeleri olan yeni kullanıcıları ve bu kullanıcıların yaşam tarzıyla bağlantılı olarak, zaten içinde buldukları eskime sürecini daha hızlı bir şekilde yaşamaya başlamışlardır.

Bu bakımdan ülkenin sosyal ve kültürel anlamda en üst noktasına ulaşmış olan İstanbul önemli sosyal sorunlar yaşamakta, ülke genelinde gözlenen ekonomik dengesizlik İstanbul'da en üst boyutuna çıkmakta (Yenen, 2000) ve kentin o döneme kadar elde ettiği doğal, sosyal ve insan eliyle yapılmış çevredeki kimlik elemanları üzerinde de yoğun bir baskıya, bir kimlik oluşturmaya ve yeni kimlik öğelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Suher, vd.,1996).

Köhneme sürecine girmiş olan tarihi şehir merkezi, tarihsel gelişme süreci boyunca sahip olduğu çekiciliğini kaybettiği oranda dışı doğru gelişme artmaktadır. Çevre alanlardaki düşük arsa ve kira değerlerinin bu süreçte önemli etkisinin olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Dökmeçi ve Berköz,1991).

Tarihi Yarımada dışındaki İstanbul nüfusunun artmasıyla birlikte, yerel ve uluslararası ölçekteki sosyal ve ekonomik gelişmeler Yarımada'nın gece ve gündüz değerlerinin değişmesinde önemli rol oynamıştır.(İBB) Bu gelişmeler Tarihi Yarımada konut

alanlarının azalmasına neden olmakta, bugün Eminönü ilçesi gündüz 2.5 milyon nüfusa ev sahipliği yaparken bu oran akşam saatlerinde 50.000'e düşmektedir.

Korunacak yapı sayısı yüksek, yapı standartlarının düşük, altyapı olanaklarının varlığıyla birlikte yetersiz standartta olduğu şehir eski merkezlerinde yatırım potansiyel ve eğilimi sınırlı olmakta, sonuç olarak, çevre, altyapı, ulaşım sorunları yanısıra arazi kullanım ve maliyetiyle ilgili, yapısal ve sosyal-kültürel kökenli ve işlevsel ilişkilerden kaynaklanan mekansal sorunlar ortaya çıkmaktadır (Giritlioğlu, vd., 1996).

Tarihi Yarımada, tarihten gelen altyapısı ve mevcut değerleriyle çok önemli bir potansiyele sahip olmakla birlikte içinde bulunduğu negatif gelişmelerle bir kaos mekanına dönüşmektedir.

Örnek Alanların Belirlenmesi

İstanbul Tarihi Yarımada'da yer alan Eminönü İlçesinde yeniden canlandırma ile ilişkili olarak kullanıcıların yaşadıkları çevreyle ilgili eğilimlerini saptamaya yönelik anket araştırması ve şehirselleşme değerlendirmesinde ilçeyi temsil edecek mahallelerin tespit edilebilmesi için mevcut mahallelere ait ekonomik ve fiziksel yapıya ilişkin göstergeler bir araya getirilmiştir. Bu verilerin kümelendirme çözümüyle yöntemiyle 'quick cluster analysis' değerlendirilmesiyle 4 adet mahalle kümesi elde edilmiştir.

Her kümeyi temsil etmek amacıyla büyüklüğe oranlı olasılık ilkesi temelinde görüşme yapılacak mahalleler seçilmiştir. Her mahalle kümesinden 3'er mahalle seçilmiş, 2. kümeden ise kendi kendini temsil eden birim olarak Nişanca mahallesi alınmıştır.

Tablo 1. Kümeleri Temsil Eden Mahalleler

Kümeler	Mahalle isimleri
Küme 1	Cankurtaran, Küçükayasofya, Muhsine Hatun
Küme 2	Nişanca
Küme 3	Hobyar, Mercan, Tahtakale
Küme 4	Alemdar, Mimar Hayrettin, Süleymaniye

Eminönü İlçesi'nde Şehirselleşme Düzeyinin Değerlendirilmesi

Eminönü ilçesinin şehirselleşme değerlendirmesinde, tanımlanan değerlerden mahalle bazında ve belirli zaman aralıklarına ait data elde edilebilen göstergeler alınmıştır. Eminönü ilçesinin özellikleri göz önünde tutularak; şehirselleşmenin sağlanmasındaki önemlerinden dolayı ticaret ve konut alanları, arsa metrekaresi birim değerleri ve nüfus şehirselleşme göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmadaki kısıtlayıcıların başında analizin doğruluğu açısından gösterge değeri olarak kullanılması gereken bazı belirleyicilerin –suç oranları gibi- yeterli veri olmaması nedeniyle araştırma kapsamına alınmaması gelmektedir. Eminönü ilçesinin İstanbul metropoliten alanının merkezinde konumlanması ve farklı ulaşım alternatiflerinin varlığı nedeniyle erişilebilirliğin değişimi göz ardı edilmiştir.

Şehirselleşme değerlendirilmesiyle ilgili yapılan bu çalışmada belirli zaman aralıklarında mahalle bazında şehirselleşme performanslarının değişimleri incelenerek, değişim yönünün saptanması amaçlanmıştır. 1985-1988 ve 2002-2004 tarihlerine ait veriler bir çeşit "benchmark endeksi" oluşturularak değerlendirilmiştir.

Green ve Champion(1991), Ravenscroft(2000) şehirselleşme performansının ölçülmesiyle ilgili çalışmalarında bu yöntemden faydalanmışlardır.

Tablo 2'de Eminönü İlçesinden seçilen mahallelerin şehirselleşme performansı ile ilgili 1985-88 dönemlerine ait verilerin bir araya getirilmiş hali yer almaktadır.

Tablo 2. 1985-88 dönemi şehir merkezi canlılık performans değerleri

	Konut sayısı	Nüfus	Tic.al/mah.al. Oranı	Arsa m ² birim fiy.
ALEMDAR	127	649	0,33	493
CANKURTARAN	1068	3813	0,00	133
HOBYAR	21	188	0,38	1272
KÜÇÜK AYASOFYA	1896	7123	0,01	64
MERCAN	29	151	0,74	1005
MİMAR HAYRETTİN	450	3132	0,18	183
MUHSİNE HATUN	1046	3893	0,05	107
NİŞANCA	3291	12714	0,03	83
SÜLEYMANİYE	302	1360	0,10	337
TAHTAKALE	15	81	0,41	898

Tablo 3. 2002-2004 dönemi şehir merkezi canlılık performans değerleri

	Konut sayısı	Nüfus	Tic.al/mah.al. Oranı	Arsa m ² birim fiy.
ALEMDAR	41	1365	0,21	179
CANKURTARAN	773	2865	0,04	134
HOBYAR	6	191	0,30	375
KÜÇÜK AYASOFYA	1515	4454	0,07	47
MERCAN	2	132	0,43	416
MİMARHAYRETTİN	215	1295	0,44	147
MUHSİNE HATUN	852	3197	0,16	127
NİŞANCA	2402	7526	0,24	108
SÜLEYMANİYE	117	932	0,09	254
TAHTAKALE	0	58	0,49	386

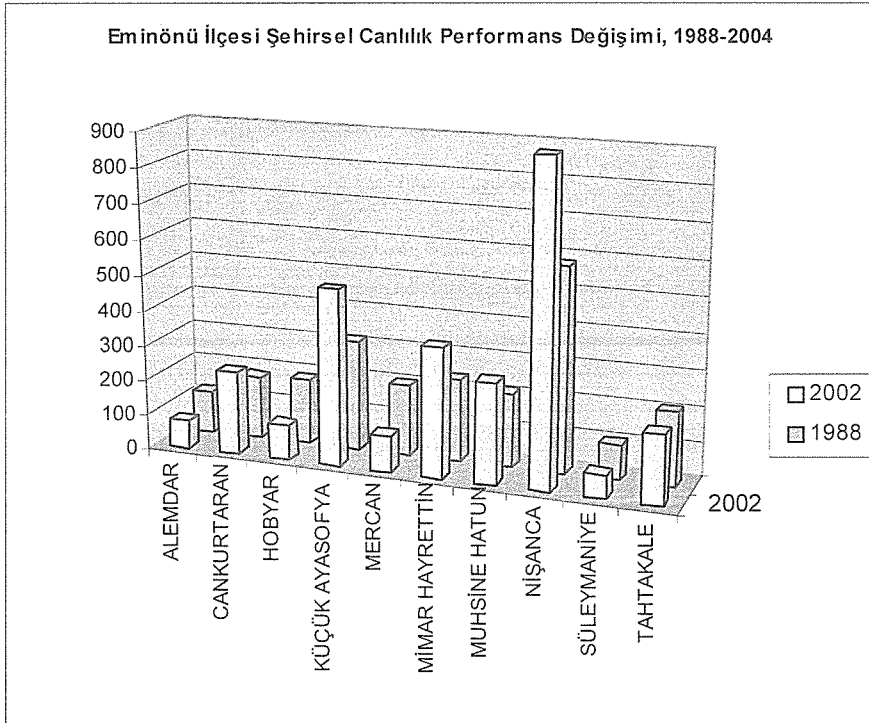
Benchmarking karşılaştırması için Süleymaniye mahallesi 1985-88 değerleri referans kabul edilerek, her iki döneme ait şehirselle canlılık performans endeksi ortaya çıkmıştır. Elde edilen değerler kullanılarak ortalama endeks oluşturulmuştur. (Tablo 4) (Tablo 5)

Tablo 4. 1985-88 dönemi Eminönü ilçesi

	Konut endeksi	Nüfus endeksi	Ticaret endeksi	Arsa endeksi	Ortalama endeks
ALEMDAR	42,1	47,7	244,7	146,4	120,2
CANKURTARAN	353,6	280,4	42,4	39,4	178,9
HOBYAR	7,0	13,8	341,2	377,8	184,9
KÜÇÜK AYASOFYA	627,8	523,8	84,6	19,0	313,8
MERCAN	9,6	11,1	486,6	298,6	201,5
MİMAR HAYRETTİN	149,0	230,3	505,7	54,3	234,8
MUHSİNE HATUN	346,4	286,3	177,7	31,9	210,6
NİŞANCA	1089,7	934,9	270,4	24,5	579,9
SÜLEYMANİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
TAHTAKALE	5,0	6,0	556,2	266,8	208,5

Tablo 5. 2002-04 dönemi Eminönü ilçesi

	Konut endeksi	Nüfus endeksi	Ticaret endeksi	Arsa endeksi	Ortalama endeks
ALEMDAR	13,6	100,4	160,1	53,289	81,8
CANKURTARAN	256,0	210,7	433,8	39,732	235,0
HOBAYAR	2,0	14,0	271,2	111,341	99,6
KÜÇÜK AYASOFYA	501,7	327,5	1148,6	13,814	497,9
MERCAN	0,7	9,7	280,7	123,682	103,7
MİMAR HAYRETTİN	71,2	95,2	1262,6	43,608	368,1
MUHSİNE HATUN	282,1	235,1	588,2	37,797	285,8
NİŞANCA	795,4	553,4	2216,1	32,175	899,3
SÜLEYMANİYE	38,7	68,5	88,7	75,425	67,8
TAHTAKALE	0,0	4,3	666,6	114,546	196,4

Şekil 1. Eminönü İlçesi Şehirsel Canlılık Performans Değişimi

Her iki zamana ait ortalama endeksler karşılaştırıldığı zaman Cankurtaran, Küçükayasofya, Mimar Hayrettin, Muhsine Hatun ve Nişanca'da bir değer artışı, diğer mahallelerde ise negatif yönde bir değişim görülmektedir.

1985-88 ve 2002-04 dönemleri arasında değerlendirme yapılan mahallelerdeki şehirsel canlılık değişim grafiği şekil 1'de verilmiştir.

Şehir merkezleriyle ilgili yapılmış bir çok araştırmada şehirselleşmenin ve değişim yönünün izlenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bununla birlikte yapılan değerlendirmelerde daha detaylı ve sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için fiziksel, işlevsel, sosyal ve ekonomik endikatörlerle ilgili veri kayıtlarının oluşturulması önem taşımaktadır.

Eminönü ilçesinde belirlenen mahalleler bazında yapılan şehirselleşme değer değişiminin açıklanmasında yönlendirici olacağı kabulüyle aynı mahallelerde bir anket araştırması yapılmıştır.

Eminönü İlçesi-Kullanıcı Değerlendirmeleri Anket Araştırması

Araştırmanın evrenini Tarihi Yarımada Eminönü ilçesinde bulunan hanelerde yaşayan ve işyerlerinde çalışan kişiler oluşturmaktadır. Eminönü ilçesini herhangi bir sebepten dolayı ziyaret etmekte olan kişiler, hastane, öğrenci yurdu gibi toplu ikamet yerlerinde bulunanlar çalışma dışı bırakılmıştır.

Mahallede yapılacak görüşme sayıları belirlenirken mahalle bazında istatistiksel analiz yapmaya izin verebilecek en düşük sayılara ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında Eminönü genelinde 33 mahalleyi temsilen 10 mahallede 184 hane ve 432 işyeri olmak üzere toplam 616 anket uygulaması yapılmıştır.

Araştırmayla ilgili olarak hazırlanan anket föyü hane halkı ve işyerlerine sorulmak üzere beş başlık altında toplanmış 45 sorudan oluşmaktadır.

Faktör Analizi

Mahalle bazında bir değerlendirme yapmak için işlevsel kalite ve çeşitlilik, şehir güvenliği, yerel yönetim hizmetleri ve fiziksel yapıyla ilgili değişkenler kullanılarak faktör analizi yapılmıştır.

Analize sokulan 32 değişkenden 9 faktör elde edilmiştir. 1.faktörde, bina, sokak ve parkların genel görünümü, bina renk ve cephe kaplamaları, kent mobilyalarının sayısal ve niteliksel durumu gibi fiziksel çevre bileşenleri yer almıştır. İkinci faktör grubunda ise park, bahçe ve sinema, kafe gibi serbest zaman değerlendirme alanları ve parkların aydınlatılma düzeyi bulunmaktadır.

Genel polis koruması, suçun engellenmesine yönelik çabalar, trafik kurallarına uymayı sağlayacak tedbirler, şehir-sokak aydınlatması ve uyuşturucu kullanımının engellenmesine yönelik tedbirler gibi güvenlikle ilgili değişkenler üçüncü faktör grubunu oluşturmaktadır. Eğitim ve sağlık kurum ve olanakları, tiyatro, konser vd. meydan sokak aktiviteleri gibi işlevsel çeşitlilik değişkenleri dördüncü grubu oluşturmaktadır. Beşinci faktör grubunda yerel yönetim servisleriyle ilgili değişkenler gruplanmış, altıncı faktör grubunda ise yangın güvenliği, ambulans hizmetleri, şehir aydınlatması ve sokakta yaşayan hayvanların kontrol durumu değişkenlerini kapsayan yine güvenliğin daha sağlıklı boyutuyla ilgili ikinci bir değişken seti yer almıştır. Çalışma ortamı ve alışveriş olanakları yedinci faktörü oluştururken, trafik problemleri ve otopark sorunu diğer bir faktör grubunu oluşturmıştır.

Elde edilen faktör grupları mahalle boyutunda değerlendirildiğinde elde edilen mahalle faktör skor ortalamaları aşağıda verilmiştir (Tablo 6).

Hazırlanan soru formlarında puanlar, 'çok yeterli'den 'hiç yeterli değil'e doğru artışı için negatif değerler pozitif yönlü bir ilişki, pozitif değerler ise negatif yönlü ilişki olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 6. Eminönü ilçesi-Mahalle Faktör Skor Ortalamaları

Mean	Fiziksel Çev.	Serbest Zaman	Güvenlik	İşlevsel çeşitlilik	Hizmetler	Güvenlik 2	Alışveriş çalışma	Tabelalar	Trafik otopark
MAH_IRC	REGR fac score 1	REGR factorsc 2	REGR factor sc 3	REGR factor sc 4	REGR factor sc 5	REGR factor sc 6	REGR factor sc 7	REGR factor sc 8	REGR factor sc 9
Alemdar	-0,44	-0,14	-0,12	-0,61	-0,13	-0,34	-0,26	-0,17	0,16
Cankurtaran	-0,46	-0,10	-0,41	-0,88	0,25	0,32	0,24	0,14	-0,40
Hobyar	0,07	0,06	-0,26	0,51	0,18	0,45	-0,27	-0,34	0,12
Kayasofya	0,04	-0,12	-0,56	-0,30	-0,02	0,07	0,20	0,32	-0,20
Mercan	0,34	0,00	0,06	0,46	-0,33	0,06	-0,39	-0,10	0,17
Mim hayrettin	0,14	-0,08	0,35	0,04	0,03	0,14	0,04	0,06	0,06
Muhsine H.	0,42	0,06	0,37	-0,14	0,21	-0,47	0,43	0,16	-0,01
Nişanca	0,11	-0,01	0,56	0,12	-0,09	-0,71	0,39	0,57	0,11
Süleymaniye	0,09	-0,06	0,05	0,09	-0,26	0,11	0,59	-0,16	-0,08
Tahtakale	-0,14	0,51	-0,19	0,56	0,52	0,04	-0,74	0,18	-0,17
Total	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

DEĞERLENDİRMELER

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen şehrsel canlılık değişimi analizi ve uygulanan anketlerin faktör analizi değerlendirmeleri sonucunda mahalle bazında bir değerlendirme yapılacak olursa;

1985-2004 tarihleri arasında şehrsel canlılık değerlerinin olumlu yönde değişim gösterdiği **Cankurtaran** ve fiziksel çevre kaliteleri, güvenlik gibi değişkenler arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Mevcut problemlerine rağmen kullanıcılar, çeşitlilik anlamında işlevsel dokuyu olumlu yönde değerlendirmişler, ve iki değişken arasında yüksek pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Geleneksel doku varlığının, turizme yönelik bölgede başlayan girişimlerin, geleneksel ticaret türlerinde görülen artışın ve Eminönü'nde yer alan diğer mahallelere göre daha dengeli bir işlevsel dağılımın sonuçla ilişkisinden bahsedilebilir.

Alemdar'da şehrsel performans canlılık değerinin günümüze doğru negatif yönlü değişimine rağmen kullanıcıların fiziksel çevre kalitesi ve çeşitliliği olumlu yönde değerlendirmeleri, Sultanahmet'e konumsal yakınlığın bir sonucu şeklinde açıklanmıştır. Alemdar'da yoğun şekilde yer alan baskı-yayın fonksiyonlarının zaman içinde yer değiştirmeleri ve değişen kullanıcı grubuyla ortaya çıkan bir fiziksel ve sosyal çökme olgusundan bahsedilebilir.

Hobyar, Tahtakale ve Mercan'da negatif yönde bir değişim gösteren şehrsel canlılık performans değerleriyle de ilişkili olarak kullanıcılar yaşadıkları çevreyi işlevsel çeşitlilik ve güvenlik açısından negatif yönde değerlendirmişlerdir. Bu değerlerden de, şehrsel canlılığın önemli bir bileşeni olmakla birlikte, ticaret fonksiyonunun, tek başına olması gereken canlılık düzeyinin sağlanmasında yeterli olamayacağı, fiziksel, kültürel ve işlevsel diğer bileşenlerle desteklenen bir şehrsel çevrede olumlu etkisinin artacağı sonucuna ulaşılabilir.

Tahtakale, alışveriş ve çalışma alanı olarak olumlu yönde değerlendirilirken, her üç mahallede yerel yönetim servisleri negatif yönlü değerlendirilmiştir. Gece nüfusu 50 ile 200 kişi arasında değişen üç mahallede gündüz saatlerinde mevcut ticaret ve imalat fonksiyonlarına bağlı bir hareketlilik yaşanırken, belirli bir saatten sonra bu alanlar şehrin tehlikeli noktaları haline gelmektedir.

Küçük Ayasofya'da konut ve nüfus değerlerinde düşüş olmakla birlikte, Cankurtaran'a benzer şekilde şehrsel canlılık değerlerinde bir artış görülmüştür. Turizme yönelik konaklama ve gelişen diğer ticaret türlerinin bu mahallede de yetersiz olmakla birlikte şehrsel canlılığa katkısı olmuştur. Mahallede şehir mobilyaları nitelik ve niceliği, olumsuz değerlendirilmiş, ayrıca tabela vd. yarattığı görsel kirlilikten duyulan rahatsızlık vurgulanmıştır.

Mimar Hayrettin, Muhsine Hatun ve Nişanca'da şehrsel canlılık değerleri, Tahtakale, Hobyar, Mercan, Alemdar ve Süleymaniye'ye göre bir artış göstermiştir. Mimar Hayrettin deri ve deri mamülleri imalat ve toptan satışının son yıllarda artış gösterdiği, Nişanca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelenlerin yer seçtiği, buna rağmen konut ve nüfus sayısının imalat ve toptan ticaret fonksiyonlarının artmasına bağlı, günümüzde düşüş gösterdiği yerleşmelerdir. Tespit edilen artışın, mahallelerde konut alanlarının da dönüşümüyle birlikte, toptan ticaret alanlarında bir artış olduğu ve şehrsel canlılık değerlendirmesine bir gösterge değer olarak alınan zemin kat ticaret alanlarında perakende ve toptan ayırımı yapılamaması nedeniyle sayısal bir değer yükselmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Her üç mahalledeki şehrsel güvenlik değişkenlerinin yetersiz şekilde değerlendirilmesi bu durumu daha anlaşılır kılmaktadır.

Mevcut potansiyelleriyle Eminönü İlçesi'nde önemli bir yerleşme alanı olan **Süleymaniye**'de, şehrsel canlılık değerlerindeki düşme, bölgede yer seçen plastik ve diğer imalat türlerinin yoğunlaşması ve nüfusun mahalleyi terk etme eğilimiyle ilişkilendirilmektedir. Bölgenin alışveriş ve çalışma olanakları açısından negatif yönde değerlendirilmesi, şehrsel alan niteliklerindeki bozulmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Bulgulara dayanarak;

- işlevsel çeşitliliğin, belirli düzeyde nüfusun ve konut alanlarının yer aldığı mahalleler de şehrsel canlılık değeri artış gösterirken, tek fonksiyonun hakim olduğu mahallelerde bir değer kaybı ortaya çıkmıştır.
- sayıca az bile olsa yapılan yeni yatırım ve girişimlerin mevcut potansiyellerin farkına varılmasını ve şehrsel alana olan talebi artırarak dolaylı olarak şehrsel canlılık değerlerinin olumlu yönde değişimini etkilediği görülmüştür.
- Geleneksel dokunun yoğun olduğu ve konut fonksiyonunun devam ettiği yerleşme alanlarında şehrsel canlılık değeri belirli bir yükselme gösterirken, imalat sanayinin ve toptan ticaret alanlarının arttığı mahallelerde, geleneksel dokunun varlığına rağmen negatif yönlü bir değişim ortaya çıkmıştır.
- Belirli düzeyde şehrsel ve toplumsal güvenliğin artışı ile şehrsel canlılık değeri artışı arasında bir ilişki kurulmuştur (Oruç, 2005)

Şehir merkezlerinde canlılık düzeylerinin belirli zaman aralıklarında kontrol edilmesinin, şehir çok boyutlu ilişkiler sisteminde ortaya çıkma potansiyeli olan negatif gelişmelerin belirlenebilmesi için gerekliliği ve önemi vurgulanmıştır. Ancak bu çalışmalarda daha sağlıklı ve net sonuçlara ulaşılabilmesi, bu tür değerlendirmelerde kullanılan göstergelerin belirli zaman aralıklarındaki değerlerinin kayıtlı olması ile mümkün olmaktadır. Yapılan araştırmada bu tür verilerin bulunmasında çeşitli sorunlarla karşılaşılması da önemli bir durum olarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Yapılan araştırmada Şehirsel canlılık kavramıyla ilişkili değerlendirmelerinin yapılabilmesine yönelik bir yöntem geliştirilmesi doğrultusunda geleceğe dđnđk gelişme stratejilerin saptanması amaçlanmıştır. Sđreci aşağıdaki Şekilde açıklayabiliriz (Şekil 2). Fiziksel, ekonomik, sosyal yapı ve idari sistem-yđnetim biçiminden oluşan Şehir merkezi; evre 0' da varolan mevcut niteliklerini temsil etmektedir. Şehir merkezinin mevcut dđzeni ise birbirleriyle de ilişki halinde olan fiziksel ekonomik sosyal yapı niteliklerine bağlı olarak Şekillenmiştir.

Evre -1...-n ise aynı ilişkiler sisteminin geriye dđnđk farklı zamanlardaki niteliklerini kapsamaktadır. Herhangi bir evrede Şehir merkezini oluşturan fiziksel-ekonomik-sosyal ve yđnetimsel yapı gruplarından herhangi birinde gerçekleşen değişim diğer yapıları da zaman içinde etkilemekte ve ΔT zaman aralığının sonunda oluşan Evre 0' noktasındaki Şehir merkezi yapı grupları niteliklerinde etkili olmaktadır. Evre 0, içinde yaşanılan zaman olarak kabul edilirse, ΔT zaman önceki evre Şehir merkezi nitelikleri (bu evrede Şehirsel canlılıkla ilgili bir problem olmadığı kabul edilirse) ile bugđnkđ Şehir merkezi niteliklerinin değer karşılaştırılması yapılarak, ortaya çıkmış değişimin ne yđnde olduğu ve herhangi bir mđdahale yapılmaması durumunda gelişmenin ne yđnde olacağıyla ilgili bir değerlendirme yapabilme imkanı elde edilebilir. Pozitif yđndeki bir değer artışı Şehirsel canlılık ve canlılığının sđrdđrđlmesi potansiyelinin devam ettiğini gđsterirken, negatif yđndeki değişimler ΔT zaman aralığında yapı grubu ya da gruplarında bozulmalar olduğunu ve yeniden canlandırma mđdahalelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu durumda, T0 ve T1 arasında geçen sđrede sosyal, fiziksel, ekonomik ve yđnetimsel yapıda belirlenen stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilecek dđzenlemeler sonunda Şehir merkezi yeni bir niteliğe (Evre 1) kavuşacaktır. Ancak ortaya çıkan problemlerin daha karmaşık hale gelmeden zamanında özđmünün bulunabilmesi için bir önceki evreyle ilişkili kontrollerin belirli aralıklarla yapılması sistemin sağlıklı devam etmesi ve gelişmesi açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

BALSAS, C.J.L., (2004). Measuring the Livability of an Urban Centre: An Exploratory Study of Key Performance Indicators. *Planning, Practice&Research*, Vol.19, No.1, 101-110.

BERKÖZ AKKAL, L., (1996).“Metropolitan Değişim Sđrecinde İstanbul Kent Merkezi“, *İstanbul 2020 Sempozyumu*, İTÜ Mimarlık Fakđltesi, Şehir ve Bđlęe Planlaması Bđlümü, İstanbul, Belbim Matbaası.

DOE (Department of the Environment), (1996). “Town Centres and Retail Development”, *Revised Planning Policy Guidance Note 6*, London:HMSO

DÖKMECİ, V., & BERKÖZ, L., (1991). *İstanbul'da Şehir Merkezi Odaklarının Tayini*, İstanbul DPT Destekli Araştırma Projesi.

GİRİTLİOğLU, C., BÖLEN, F., ERGUN, N., YİRMEŐEŐLU, F., YÜZER, M.A., (1995), İstanbul Metropolitan Alanında İkinci ve üncü İlçe Merkezi Nitelikleri ile Şehir Eski Merkezi Niteliklerinin Karşılaştırılması, Tđbitak, Proje No: INTAG 407, İstanbul

GREEN, A. E., & CHAMPION, A.G., (1991) The Booming Towns Studies: Methodological Issues, *Environment and Planning A*, 23, 1393-1408

MONTGOMERY, J., (1995). Urban Vitality and the Culture of Cities. *The Planner*, April, 20-21

ORUÇ, G.D., (2005). *Şehir Eski Merkezlerinde Mekansal Değişim ve Yeniden Canlandırma Stratejileri İstanbul-Tarihi Yarımada: Eminonu Örneği*, Doktora tezi, İ.T.U. Fen bilimleri Enstitüsü

PAN 59, (1999). Improving Town Centres, Scottish Executive, www.scotland.gov.uk/Publications/1999/10/pan59-root/pan59.

PAUL, J., & Sanders, E., (1997). Measuring the effectiveness of Town Centre Management Schemes:an Exploratory Framework. *International Journal of Retail and distribution Management*, Vol.25, No.2, 70-77

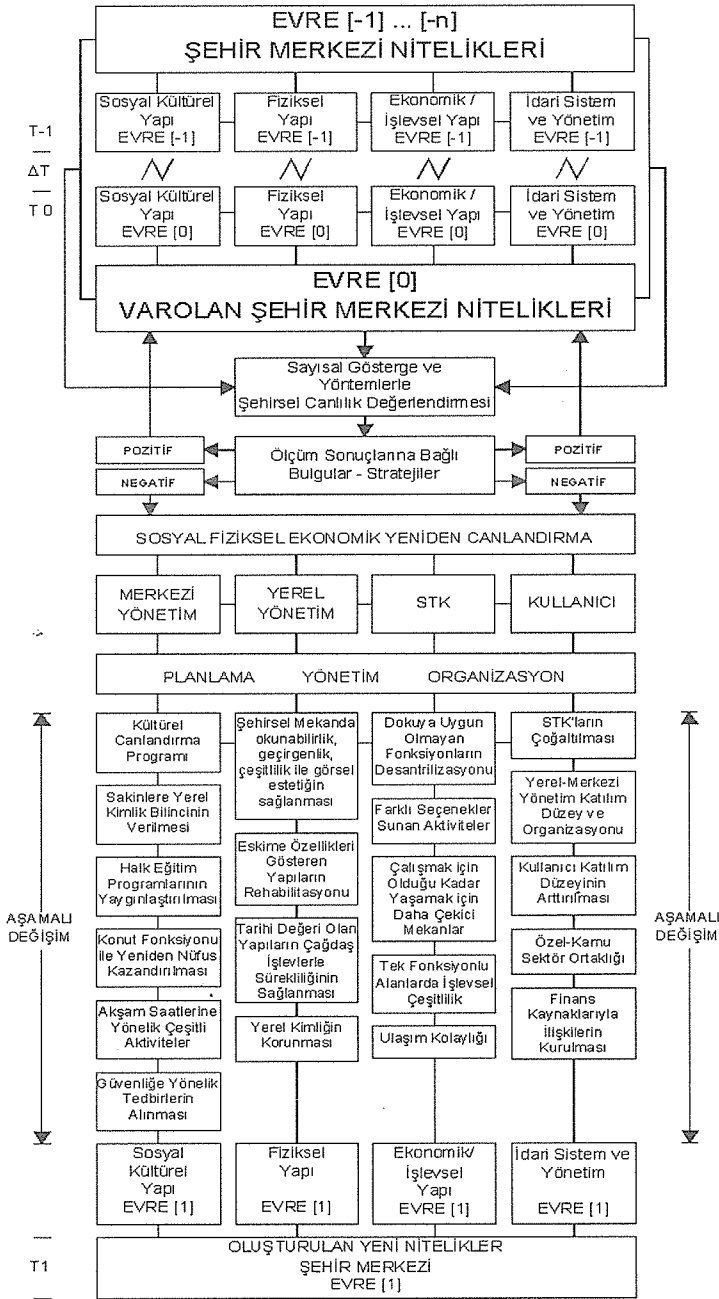
RAVENSROFT, N., (2000). The Vitality and Viability of Town Centers. *Urban Studies*, Vol.37, No.13, 2533-2549.

SUHER, H., OCAKÇI, M., KARABAY, H., (1996), "İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi", İstanbul 2020 Sempozyum Kitabı, Belbim Matbaası, 1996 s. 57-72

TIESELL, S., Oc, T., HEATH, T., (1996), Revitalizing Historic Urban Quarters, Great Britain, Architectural Press,

URBED (Urban and Economic Development Group), (1994). *Vital and Viable Town Centers: Meeting the Challenge*. London: HMSO.

YENEN, Z., AKIN, O., YAKAR, H., (2000), Eyüp Dönüşüm Sürecinde Sosyal, Ekonomik, Mekansal Yapı, Eyüp Belediyesi, İstanbul

Şekil 2. Şehir Merkezi Canlılık Değerlendirmesi ve Yeniden Canlandırma Süreci

TARİHİ KENTLERİN UNUTULAN ARAYÜZÜ: EDİRNE-KALEİÇİ'NDE SARAÇLAR CADDESİ ÖRNEĞİ

Ayşe SİREL*, Ümit SİREL

Summary

The process of changing, which is being seen world-wide, causes heavy usage pressures especially in historical city centers. At the end of this process, a frontal chaos of low quality buildings took place of buildings and facade characteristics, which give to traditional city fabrics their own personality.

In that present planning system, opposite to weakness of two dimensional plans to solve the urban problems, improvement and urban design projects are being made in new and also in historical cities. But only ground arrangements were made instead of facades, so applications have been generally unsuccessful.

The first part of this article, which has two parts, contains the examination of historical facades conceptually and the second part contains the problems and design criteria of "Saraclar Street Urban Design Project".

Özet

Dünya ölçeğinde izlenen değişim ve dönüşüm süreci, özellikle tarihi kent merkezlerinde yoğun kullanım baskılarını da beraberinde getirmiştir. Bu sürecin sonucunda, geleneksel kent dokularına özgün kimliğini kazandıran yapılar ile bu yapılara ait arayüz (cephe) karakteristiklerinin yerini nitelsiz yapıların cephe karmaşası almıştır.

Mevcut planlama sistemi içinde, iki boyutlu kent planlarının sorunları çözmede yetersizliği karşısında; gerek yeni gerekse tarihi kentlerde, kentsel tasarım projeleri ile iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Ancak, daha çok zemin düzenlemeleri bazında kalmış bu çalışmalarda üçüncü boyutta açık mekanı sınırlandıran yapıların dış cephesi olan "ARAYÜZ"lerin iyileştirilmesi konusunda belirli örneklerin dışında istenilen düzeye ulaşamamıştır.

* Tarkya Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

İki bölümden oluşan bildirinin birinci bölümünü, tarihi mekanlarda arayüzlerin kavramsal olarak incelenmesi oluşturmaktadır. İkinci bölümü ise; "Saraçlar Caddesi Kentsel Tasarım Projesi" çalışması kapsamındaki sorunlar ve önerilen düzenlemeler oluşturmaktadır.

GİRİŞ

Mekan; kısaca belli bir kullanışa en elverişli ve en uygun "yer" olarak tanımlanabilir. Sınırlanmış biçimi ile algılanabilen mekan; ölçü bakımından insan tarafından kavranabildiği, ilişki kurulabildiği ölçüde vardır ve bu yönleri ile iyi mekanlardır.

Kentsel ölçekte mekan; kentsel olayların süregeldiği, kentlilerce yaşanan ve algılanan kent parçalarıdır (Aktürk, 1993). Kentsel strüktür içinde yapılanmış ve yapılanmamış olan bu mekanlar, arazi kullanım biçimlerine bağlı olarak "kamusal mekan" ve "özel mekan" olarak ikiye ayrılır. Temelde çalışmanın konusunu oluşturan kamusal mekan; süreç içerisinde gereksinimler doğrultusunda biçimlenen ve sosyal-fiziksel-simgesel boyutlarıyla, üstlendiği işlevlerle ön plana çıkan kent parçasıdır. Görsel deneyimimizle kavrayabileceğimiz kamusal mekanlar; herkese ait olup, özel olarak kimseye ait olmayan, her çeşit sosyal ve ekonomik amaç için pek çok insanın bir araya geldiği açık alanlardır (Şener ve Yıldız, 1999). Bazı durumlarda denetimli olarak kullanılabilen kamusal mekanlar fiziksel oluşumlarına bağlı olarak; dinamik nitelikli geçiş alanları (cadde, sokak, su yolu, kanallar) ve statik nitelikte birikim alanları (meydan) olarak işlev görürler (Özaydın, 1993).

Tüm dünyada ve ülkemizde son yıllarda sosyal, kültürel ve ekonomik değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte tarihi kentlerin odak noktaları sayılan kamu mekanları; kentlinin yaşamına katkı sağlayan ve o "yer" in kimliğini yansıtan anlamlı mekanlar olmaktan çıkmış, birçok kentte yaşayanların karşılaşma ve mekanı paylaşma şansının sınırlandığı, düşük kapasitede kullanılan veya hiç kullanılmayan kimliksiz mekanlar haline dönüşmüştür. Son yıllarda yaşanan olumsuz ve hızlı kentsel değişimler koşutunda, ülkemizde hakim olan yoğunluk-katsayı-gabari, çekme sınırı vb. araçlarla yapılanmayı yönlendirmeye çalışan planlama tekniğinin yetersizliği, kentsel mekanlardaki mevcut doğal, tarihsel ve kültürel değerleri koruyarak sürdürülebilmek adına yeni çözüm seçeneklerini gündemine alan bir olguyu da beraberinde getirmiştir.

Seçeneklerden bir tanesi; tarihi kent merkezlerindeki kamusal alanların kentsel bütün içinde, çağdaş yaşamın gerektirdiği mekansal ve teknolojik gereksinimler doğrultusunda yeniden biçimlendirilerek kent yaşamına kazandırılmasıdır. Bu noktada; insanların çalışacağı, yaşayacağı ve boş zamanlarını değerlendirebileceği alanlar ile bu alanları sınırlayan yapıları çevreden oluşan kamusal mekanların, yaşam kalitesini arttırmak ve o "yer" in kimliğinin oluşturulmasına veya yeniden kazandırılmasına katkı sağlamak üzere kentsel tasarım disiplini ve bu disiplinin uygulama aracı olan kentsel tasarım projeleri ortaya çıkmıştır.

Süreç içerisinde gerek yeni gerekse tarihi kentlerde, ilgi alanı kentsel çevrenin görsel niteliklerini, estetiğini ve yaşam kalitesini yükseltmek olan kentsel tasarım çalışmaları daha çok zemin düzenlemeleri bazında kalmış, üçüncü boyutta açık mekanı sınırlandıran yapıların dış cephesi olan "ARAYÜZ" lerin iyileştirilmesi konusunda belirli örneklerin dışında istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun nedeni; kamusal mekanı sınırlandıran yapıların devamlılık oluşturan dış yüzeylerinin (arayüz), kentsel düzenin önemli bir ögesi olarak yeterince kavranamamış olmasında aranabilir. Oysa kent yaşamının fiziksel ve toplumsal çerçevesinin boyutlandığı ve kentlilerin kente açıldığı (Konuk,1989) mekan parçası olan arayüzler (cephe); ele alınan kentsel tasarım projelerinde ayrıntılı bir teknikle etüt edilerek çözüm getirilmesi gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

İki bölümden oluşan bildirinin birinci bölümünü arayüzlerin kavramsal olarak incelenmesi oluşturmaktadır. İkinci bölümü ise; çalışmanın örnekleme konusunu oluşturan Edirne’de “Saraçlar Caddesi Kentsel Tasarım Projesi” çalışması kapsamında; cadde ile ilgili sorunlar ve önerilen iyileştirmeler oluşturmaktadır. Edirne’nin tarihi çekirdeği olan Kaleiçi sit alanın sınırında, kentin birinci derecede önemli ticari aksı olan Saraçlar Caddesi’nin yeniden düzenlenmesi ile ilgili sorunlar ve öneriler iki boyutta ele alınmıştır. Birincisi cadde mekanının işlevsel düzenlenmesi, ikincisi ise cadde mekanını sınırlayan yapıların oluşturduğu arayüzlerin düzenlenmesidir. Ancak çalışmanın özü itibarıyla Saraçlar caddesi’nin “iki yüzü” nün düzenlenmesi ile ilgili boyut öncelik kazanmıştır.

ARAYÜZ KAVRAMI

Arayüz ve cephe kavramlarını mimari çevre ve kentsel çevre olmak üzere iki aşamada ele almak mümkündür. Cephe kelimesi mimari kavramlar arasında “görünüş” olarak geçer. Cephe veya görünüş, gözün ilk bakışta veya aklın dolaysız olarak algıladığı şeydir. Zaman zaman yanlış da olsa o nesne hakkında ona bakan kimseye bilgi verir (Sezgin, 1983). Bireyin toplumla ilişkilerine, tasarlanan mekanlara verilen öneme ve bireyin toplumdaki yerine göre çok ayrı türlerde ifade edilebilir. Mimari yapıtların içerdiği işleve göre, yüzeyler ve dış hacimler olarak da ifade edilebilen cepheler taşıdığı simgesel işlevle de toplumun bütünü üzerinde etkili olma amacını güder (Puttemans, 1983).

Üst ölçekte, kentsel strüktür içinde arayüz olgusu ise; yapılanmış alanlarla kentsel dış mekanlar arasında kalan sınır ögesidir. Kentlerde bir defada ortaya çıkmayan, farklı zaman kesitlerinde dönemlerin toplumsal değerleriyle biçimlenen bir fiziksel oluşumdur. Kentsel dış mekanları sınırlayan yapıların mimari cephe dizilerinden oluşan “ARAYÜZ” olgusu; bu yüzde yer alan cephenin mimari bileşenleri ve varsa trotuar görüntüsü de dahil olmak üzere mekanın düşey kesit çizgisine giren görünümüler toplamından oluşur (Özaydın, a.g.e, 1993).

Sosyal bakış açısından cephelerin oluşturduğu arayüz ise; toplumun kişiliğinin bir belirtisi olabileceği gibi, toplumsal farklılıklar arayüzler vasıtasıyla kente yansır (Konuk, a.g.e, 1989). Böylece geçmişten günümüze farklı kültürel evrelerde gelişen arayüzler, kentsel değişimin en belirgin sahnesini de oluşturur. Değişimin ana faktörlerini ise; teknoloji, konstrüksiyon, yeni kullanımlar, yasal zorlayıcılar, bina oranları, malzeme ve renk belirler.

Arayüzlerin karakteristikleri tarihi ve tarihi olmayan alanlarda farklılıklar göstermektedir. Tarihi olmayan alanlardaki arayüz, varolan ancak tarihi niteliği olmayan kentsel yapıya yeni ürünlerle eklenmiş bir bütünden oluşmaktadır. Tarihi alanlardaki arayüz olgusu ise; yerel özelliklerle (mekan, tipoloji, yapım, malzeme, biçim, estetik) yeni ürünlerin birbirini tamamlayan bütünden oluşmaktadır. Bu yönüyle koruma eylemine sahne olan yapı grupları, yerleşmeler yada bölgelerden oluşmaktadır (Özaydın, a.g.e, 1993).

Tarihi Kentlerin Kamu Mekanlarında Bir Sorun Alanı Olarak Arayüzler

Bilindiği gibi kamu mekanları kültürün nesilden nesile aktarıldığı, sosyalleşmenin geliştirildiği, bütünleştirici ortamlardır. Bütünleştirici olma özelliği kamu mekanının tüm kullanıcılar tarafından ortak paylaşımı ile gerçekleştirilebilir. Oysa bugün pek çok tarihi kent merkezinde kamu mekanlarında gerek yapısal ölçekte (plan-cephe) gerekse doku ölçeğinde (işlev-arayüz) görülen bozulma aslında mekanın kullanımında ortak paydayı da düşürmektedir. Özellikle;

- Mekanı sınırlayan tarihi yapılarda plan ve cephe bazında yapılan değişiklikler (sözde imar planına göre!);
- Tarihi yapılar dizisi arasındaki boşluklarda mevcut dokuyla bütünleşmeyen yeni oluşumların estetik ve işlevsel olarak bütünleşememesi ile arayüzlerdeki sürekliliğin bozulması,

- Tarihi yapılar üzerinde; renk, boyut ve malzeme açısından etüt edilmeden gelişigüzel konmuş reklam panolarının yarattığı görsel kirlilik,
- TV anteni, klima, aspiratör, güneşlik gibi tarihi yapılara uymayan ekleme elemanların yarattığı görsel kirlilik,
- Yüklendiği olduğu taşıt trafiği ile yaya kullanımının kısıtlı hale gelmesi,
- Özellikle dinamik kamu mekanı olan cadde ve sokaklarda park eden araçların yaratmış olduğu karmaşa,
- Çöp kutusu, aydınlatma ve oturma elemanları gibi kent mobilyalarının bilinçsiz kullanımı,
- Zemin döşeme kaplaması ile ilgili malzeme seçimindeki isabetsizlikler,

kamu mekanının süreç içinde oluşan imajını olumsuz etkileyen nedenlerdir.

Söz konusu olumsuzlukların bir nedeni; ülkemizde hakim olan ve her türlü kentsel alanda gelişmeyi yoğunluk, katsayı, gabari, çekme sınırları vb. araçlarla yönlendirmeye çalışan planlama tekniğidir. Her ne kadar bazı tarihi kentler için hazırlanmış koruma imar planları mevcutsa da, uygulamaya geçildiğinde arayüzlerle ilgili plan hedeflerinin gerçekleşmediğini ve yukarıda bahsedilen sorunları gidermede yetersiz kaldığını görüyoruz. .

Mevcut planlama sistemi içinde iki boyutlu kent planlarının sorunları çözmede yetersizliği karşısında; yasal düzenleme kademelenmesi içinde henüz yerini tam olarak alamamış kentsel tasarım projeleri ile; yeni yada eski kent mekanlarında, mekanın üçüncü boyutu da (cephes-arayüz) ele alınarak, kamu idaresinin inisiyatifli altında çalışmalar yapılmaktadır (Yarar, 2003). Kamu mekanlarının düzenlenmesinde işlevle estetiği buluşturarak, çevre kalitesini geliştirmeye yönelik (üçüncü boyutta arayüzleri de içeren) fiziksel müdahalelerin yöntemlerini belirleyen kentsel tasarım proje çalışmaları; temelde uygulama imar planının getirmiş olduğu genel ilkeler çerçevesinde, kamu iradesine dayanılarak yapılmaktadır.

Kamu mekanlarında oluşan sorunları gidermede araç olarak düşünülen kentsel tasarım çalışmalarında arayüz düzeni incelenirken, cephelerin bileşenlerine ayrıştırılması analizleriyle ilgili değişik teknikler kullanılmaktadır. Bu tekniklerden biri, arayüzü oluşturan tek tek mimari cephe tiplerinin bütün içindeki benzerliği, yakınlığı yada tip sınıflandırmasının yapılmasıdır. Tip kavramı ve onun sonucu olarak tipoloji; yapı ve öğeler (cephes) arası ilişkileri tanımlamak ve çözümlenmek için gereklidir. Kullanılan bu teknikle bir tipten diğerine geçişte, varsa değişimin yeni karakteristik çizgileri belirlenir. Tipolojik işlevlerin çözümlenmesi, tip ve işlevin hangi düzeylerde bir uyum noktasına ulaştıklarını da belirler (Konuk, 1989). Burada unutulmaması gereken konu ise; mevcut tarihi dokuda arayüz oluşturan cephelerdeki mimari karakteristiklerin, bu alanda yeni yapılacak yapılara (boş parseller varsa) takıştırılacak rozetler gibi düşünülmemesidir (Kuban, 1990).

Arayüzlerin düzenlenmesi ile ilgili teknik çalışmaların süreci şöyle detaylandırılabilir;

1. Bölüm: Ön araştırmalar: Mekanı sınırlandıran mevcut yapıların cephelerinin (bütünde arayüz) fotoğraf ve çizimle tespit edilerek rölevellerinin çıkarılması,
2. Bölüm: Dokusal-yapısal-hacimsel-yasal analiz çalışmaları ile restitüasyonun yapılması,
3. Bölüm: Yönlendirici tasarım ilkelerinin belirlenmesi;
 - a) Mevcut bozulmuş tarihi cephelerde yapılacak iyileştirmeler,

- b) Korunması gerekli tarihi yapılarla bu yapılar arasında kalan boş parsellerde yapılacak yeni yapılar arasında biçimsel ve strüktürel ilişkileri belirlemede tasarımın temel eğilimlerinin vurgulanması,

4. Bölüm: Sonuç kararları içeren tasarım rehberlerinin hazırlanması.

Tasarım rehberlerinin gücü; onu yorumlamasını bilen plançı, mimar, kent tasarımcısı ve yatırımcı ile oluşabilir. Ancak bu çerçevede geliştirilen arayüzler, kişisel tavırlardan uzak bir temele oturmakta ve tasarım sürecinin sonraki aşamalarına veri sağlamaktadır. Özetle; özellikle tarihi kentlerde kamu mekanlarını sınırlandıran yapılardaki arayüz düzenlemelerinde, yapılar tek başına değil, çerçevesi çizilmiş sınırlar içinde bir bütün olarak ele alındığında bir anlam kazanmaktadır. Gerçekten de kentsel tasarım projeleri aracılığı ile mekana yapılan fiziksel müdahalelerde; iki boyutlu iyileştirmeler yanında (zemin düzenlemeleri); üçüncü boyutta yöntem olarak yukarıda bahsedilen teknik ve aşamaların kullanılmasıyla "ARAYÜZ" lere getirilen iyileştirmeler, o "yer" in mekansal değerini artırır, zenginleştirir ve kolektif bir imaj oluşmasına neden olur.

SARAÇLAR CADDESİ KENTSEL TASARIM PROJESİ

Edirne'nin Tarihi Ve Kentsel Gelişimi

Edirne'nin Prehistorik devirlere kadar giden çok eski tarihi vardır ve bu tarihlerden beri yerleşme merkezi olarak toplumların yaşamasına ve çeşitli medeniyetlerin oluşmasına sahne olmuştur. Milattan 700 yıl önce Trakların Orostiyas veya Odrissiye (Rifat Osman, 1994), (Peremeci, 1939) adı ile temelini attıkları şehir, M.S. 46 yılında Romalıların istilası sırasında Roma imparatoru Adrian (Hadrianus) tarafından çok beğenilmesi sonucu yenilenip genişletilmiştir. Daha sonra Adrian'ın şehri=Adrianapolis adıyla anılmaya başlamıştır.

Milattan 375 yıl sonra Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla şehir Bizanslıların eline geçmiştir. 14. yy'ın ortalarında Balkan yarımadasına geçen Osmanlılar'ın 1362 yılında kenti almasıyla, bu tarihe kadar Adrianapol olan kentin adı Edirne'ye çevrilmiştir (Peremeci, a.g.e, 1939).

Edirne, jeopolitik konumu nedeniyle geçmişten gelen ve uzun yıllar devam eden önemli yerleşim merkezi olarak tarihi bir makroforma sahip bulunmaktadır. Bu form Tunca nehrinin oluşturduğu yay içindeki (Kaleiçi-dışı) yerleşme ile Tunca nehrinin batı yakasında yer alan mahallelerden oluşmaktadır (Şekil:1). Özellikle Türkler tarafından alınmasıyla önemi artan şehir yaklaşık bir asır boyunca Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış ve Osmanlı mimarisini doruk noktasına taşıyan görkemli anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinden oluşan tarihi dokusu ile kimliğini oluşturmuştur.

19. yy'da savaşlar sırasındaki işgaller, deprem ve yangınlar çok güçlü bir tarihe sahip olan Edirne'yi harap etmiştir. Yakın dönemde 1903 yılında çıkan bir yangınla, Edirne'nin ilk yerleşim çekirdeğini oluşturan Kaleiçi tamamıyla yanmıştır. Yangından sonra dönemin Belediye Başkanı Cezzar Dilaver Bey tarafından yeni bir yerleşim planı yaptırılmıştır.

Edirne'de cumhuriyet döneminden günümüze değin birçok defa imar planı yapılmıştır (Onur, 1990). 2004 yılında hazırlanan son imar planı ile, önceki planlarda olduğu gibi, kentin tarihi çekirdeği olan Kaleiçi'nde sınırları tartışılabilir belli alanlar denetim altına alınmaya çalışılmış, Kaleiçi ve yakın çevresinin tümüyle korunması ve yapılaşmanın denetim altına alınması ile ilgili bütüncül bir plan anlayışı geliştirilememiştir.

Oysa; tarihi çevrelerin yeniden canlandırılması aşamasında , insan yaşamını etkileyen iç ve dış mekan düzenlemelerinin bir bütün olarak ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Bu anlamda tarihi kentlerde sorun alanı olarak tanımlanan ilgi odaklarına (tarihi kentin bütünü veya parçaları olabilir), biçimsel ve anlamsal özelliklerini öne çıkaran kentsel

tasarım çalışmaları ile dinamizm getirilebileceği bildirinin birinci bölümünde vurgulanmıştır.

Bu düşünceler paralelinde; Edirne-Kaleiçi yerleşmesinin yeniden canlandırılmasına yönelik çalışmaların bir parçası olarak , yürürlükteki imar planında yaya alanı olarak düzenlenmesi öngörülen Saraçlar Caddesi ile ilgili Kentsel Tasarım projesi bildirinin örnekleme bölümünü oluşturmaktadır.

Saraçlar Caddesinin Konumu

Roma İmparatoru Adrian tarafından yaptırılan ve bugün ayakta olmayan Edirne Kalesi'nin doğu suruna paralel olarak yaklaşık 700 metre uzanan Saraçlar Caddesi, Edirne'nin ticari ve sosyal açıdan en önemli caddesidir.

Bizans döneminden beri önemli bir yol olan bu arter, kent Osmanlılar tarafından alındıktan ve geliştirilmeye başladıktan sonra daha da önem kazanmıştır. Saraçlar Caddesi; kuzeye doğru Hükümet ve Karanfiloğlu Caddeleri ile Yeni Saray'a, güneye doğru Tunca ve Meriç köprüleri ile Karaağaç'a bağlanmaktadır. Doğuda İstanbul yolunun, batıda ise Kaleiçi'nden gelerek kapılarla sur dışına açılan yolların bağlanıyor olması Saraçlar Caddesi'nin önemini daha da arttırmaktadır (Şekil:2). 1594 yılında daha önce Saraçhane Köprüsü devamında yer alan saraçlar çarşısının bu alana taşınmasıyla bu bölge "Yeni Saraçhane" adını almıştır (Hibri,1996). Caddenin kuzey kesimi boyunca, caddeye paralel olarak uzanan Alipaşa Kapalı Çarşısı (Mimar Sinan-1559) Saraçlar caddesinin de yer aldığı alandaki ticari aktivitenin önemli bir destekleyici olmaktadır.

Cadde ile görsel ilişki içindeki Osmanlı Dönemi yapıları; Lari Camii (1515) ve Tahtakale Hamamı (1430 civarı) dır. Bu bölgede günümüze kadar ulaşamayan bazı tarihi yapılar ise; Kulekapı (Makedonya kapısı), Ortakapı, Balıkpazarı Kapısı, Tavuk Kapısı, Zindankapı, Alipaşa Mescidi, Hacı Alemüddin Mescidi, Tahtakale Mescidi, Hacı Alemüddin ve Mezit Hanları'dır.

Saraçlar Caddesinin Mevcut Sorunları

Edirne'de planlama açısından temel sorunlardan biri; şu ana kadar kentin tarihi çekirdeğindeki kamusal dış mekanlara ilişkin koruma-kullanma dengesini gözeterek oluşturulmuş bütüncül bir ana planın olmayışıdır. Bu paralelde Saraçlar caddesi'nin en temel sorunları;

a.) Yapısal Sorunlar:

- İmar planı ile belirlenmiş gabarilerin yatayda ve düşeyde ihlal edilmesi,
- Planda yapılan değişiklikler,
- Özgün cephelerde yapılan değişiklikler,
- Yapıya ilaveler,
- Renk, malzeme ve boyut karmaşası,

b.) Doku bazında sorunlar:

- Caddede yer alan sivil mimarlık örneği yapılar arasında yer alan yeni mimari oluşumların caddenin tarihi silüetini bozması (arayüz sorunu),
- Caddede farklı mekanlarda yer alan reklam panolarının renk, boyut ve malzeme olarak ortaya koyduğu görsel kirlilik,
- Televizyon anteni, klima, aspiratör, güneşlik gibi tarihi yapılara uymayan ekleme elemanların yarattığı görsel kirlilik,

- Çöp kutusu, aydınlatma direkleri, oturma elemanları gibi kent mobilyalarının uyumsuzluğu,
- Caddeyi kaplayan asfalt döşeme kaplaması,

c.) Ulaşım ile ilgili sorunlar:

- Caddeye yüklenmiş yoğun taşıt trafiğinin caddedeki günlük yaşamı kısıtlaması,
- Cadde kenarına park eden araçların yaratmış olduğu karmaşa,
- Yayaların güvenli dolaşımı,

d.) Yasal sorunlar

- Saraçlar Caddesi üzerinde yer alan yapılara ilişkin olarak; taşınmaz kültür varlıkları envanterinin bulunmaması (Proje çalışmaları sürerken, Edirne K T V K Kurulu'nun 4.7.2003 tarih ve 7697 sayılı kararı ile yapılan tescillerde ise hata ve eksiklikler bulunmaktadır),
- Saraçlar Caddesi'ni de kapsayan sit alanları için özel olarak hazırlanmış bir "Koruma Amaçlı İmar Planı"nın bulunmaması.

Saraçlar Caddesi Düzenleme İlkeleri

Saraçlar caddesi; kentin tarihi çekirdeği içinde yer alan dinamik bir kamu mekanıdır. Edirne kentinin ana ticari arteri durumunda olan Cadde'nin, yürürlükteki imar planında yaya alanı olarak düzenlenmesi öngörülmekle beraber halen motorlu taşıt trafiğine açık durumdadır. Saraçlar Caddesi Cumhuriyet öncesi dönemde de kentin ticari aktivitesinin odak noktası olduğundan, üzerinde bu dönemden günümüze kalabilmiş, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı niteliği taşıyan birçok ticari yapı bulunmaktadır.

Saraçlar Caddesi ile ilgili görüş geliştirilirken; tarihi ve kültürel varlıkları koruyarak değerlendiren, çağdaş, "Avrupa Kentsel Şartı"nın öngördüğü "kentli hakları"ni sağlayan (Avrupa Kentsel Şartı, 1992) bir düzenleme hedeflenmiştir. Bu düzenlemelerin yapılabilmesi ancak bütüncül bir planlama yaklaşımı ile mümkündür. Bu nedenle öncelikle tarihi çekirdeğin bütünü ele alınarak sorun alanları saptanmıştır. Sorun alanlarının her birinin (ki ayrı ayrı projeler geliştirilebilir), birbiri ve üst ölçü kararlarıyla ilişkilendirilerek ele alınması gereği "Saraçlar Caddesi Kentsel Tasarım Projesi" nin çıkış noktasını oluşturmuştur. Saraçlar Caddesi Kentsel Tasarım projesi, uygulama açısından birbirinden bağımsız ancak birbirini tamamlayan iki temel çalışma alanından oluşmaktadır. Bunlar;

a.) Yayalaştırma çalışmaları ve yaya alanı düzenlemesi,

b.) Cephe iyileştirme çalışmaları (Arayüz düzenlemesi).

Bildirinin kurgusu "Arayüz" ler üzerine kurulduğu için; yayalaştırma ve yaya alanı düzenlemesi ile ilgili ayrıntıya girilmemiştir.

Saraçlar Caddesi'nde "Arayüz" Lerin Düzenlenmesi

Saraçlar Caddesini sınırlayan iki kanadın arayüzleri arasında, zaman içinde verilen imar durumlarıyla oluşmuş önemli karakter farklılığı bulunmakta ve bu durum, Saraçlar Caddesinin mekansal kurgusunu önemli ölçüde etkilemektedir (Şekil:3-4, Foto:4-5). Caddenin Alipaşa Çarşısına komşu, batı kanadında genişliği genellikle 3.00 – 6.00 m arasında değişen dar cepheli, 3 ve daha az katlı, birçoğu taşınmaz kültür varlığı niteliği taşıyan yapılar hakimdir. Bu karakteristiği bozan yapı sayısı azdır. Doğu kanadında ise; kısmen korunmuş bölümlerin dışında, 1970'li yılların imar hareketi içinde Caddenin genişliğini arttırmaya yönelik bir düzenleme sonucu ortaya çıkan, geniş cepheli ve 4-5 katlı yapıların hakim olduğu bir cephe karakteristiği gözlenmektedir. Saraçlar Caddesinin

en önemli mekansal sorunu; insan ölçeğini zorlayan, diğer bölümlerle ve karşı yüzle uyumsuzluk gösteren bu cephe parçasıdır.

Saraçlar Caddesini sınırlandıran yapılarıdaki arayüz düzenlemesinde ana hedef; hem görsel kirliliğin giderilmesi hem de korunması gerekli kültür varlığı niteliğindeki yapıların kaybedilmesinden doğan kimlik değişiminin durdurularak geri kazanma sürecine girilmesi olmuştur. Bu hedef doğrultusunda aşağıda açıklanan çalışmalar yapılmıştır.

1.) Mevcut durumun saptanması:

Arayüz düzenlemesine temel oluşturmak üzere, Saraçlar caddesini sınırlayan tüm yapıların cephe rölelerine gerek duyulacağından, caddenin her iki kanadına ait cephe silueti 1/100 ölçekli olarak hazırlanmıştır. Kültür varlığı olsun veya olmasın cadde mekanını sınırlandıran her bir taşınmazın ayrı ayrı cephe fotoğrafları çekilerek, Ocak 2003 deki durumu belgeleyen fotoğraf albümü hazırlanmıştır. Ayrıca düzenleme alanının yakın çevresine ait, çeşitli dönemlere ait fotoğraf, harita ve perspektif çizimleri derlenmiş ve fotoğraf albümüne eklenerek belgeleme çalışması zenginleştirilmiştir.

2.) Dokusal, yapısal, hacimsel ve yasal analiz çalışmalarının yapılması:

Arayüzü oluşturan yapıların her birinin cephesi ile ilgili yatay ve düşey izler, proporsiyon, kontrast, plastik düzen, doluluk ve boşluklar, malzeme ve renk gibi özellikleri ortaya konmuştur. Düzenleme alanına ait elde edilebilen bilgileri (özellikle önceki dönemlere ait eski fotoğraflar) içeren albümden yararlanarak Saraçlar Caddesinin her iki yüzüne ait arayüzlerin restitüsyon hazırlığı yapılmıştır. Bu çalışma ile, arayüzü oluşturan öğelerdeki benzer ve farklılıklar belirlenmiştir. Böylece Saraçlar Caddesi'nde bu güne kadar, gerek yapısal bazda gerekse doku bazında yapılmış fiziksel müdahaleler (genellikle plan dahilinde ve olumsuz!) bu bölümde ortaya konulmuştur. Yukarıda sözü edilen belgeleme çalışması sonucu; taşınmaz kültür varlığı niteliği taşıyan birçok yapının yıkılarak yenilendiği yada cephelerinin tanınmaz hale geldiği saptanmıştır.

3.) Yönlendirici tasarım ilkelerinin belirlenmesi:

Yukarıda açıklanan çalışmalar ve incelenen bilgi ve belgeler ışığında, caddeye yüz veren yapı ve parseller aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

- a.) Taşınmaz kültür varlığı niteliği taşıyan yapılar,
- b.) Yıkılarak yenilenmiş yapılar ile boş parsellerden geçmişte var olan ve cepheleri ile ilgili yeterli bilgi (fotoğraf, rölöve) bulunanlar,
- c.) Geçmişine ait bilgi bulunmayan yeni yapılar ve boş parseller.

Bu üç kategori için tasarımın temel eğilimleri vurgulanmıştır. Buna göre;

Mevcut bozulmuş tarihi cephelerde;

- Yapı cephesindeki özgün mimarisine aykırı yapısal değişikliklerin (kaplamalar, cephe giydirme elemanları, pencere ve kapı açıklıklarının genişletilmesi veya kapatılması) düzeltilmesi,
- İmar planına aykırı ve ruhsatsız olarak yapılmış, öngörülen gabariyi aşan kısımların kaldırılması,
- Cephelere eklenmiş saçak, güneş kırıcı, baca vb. elemanların kaldırılması,
- Cephelere eklenmiş klima, aspiratör, TV anteni vb. cihazların kaldırılması veya Saraçlar Caddesinden görünmeyecek bir konuma taşınması,
- Cepheleri kapatan her çeşit reklam panosunun, "Edirne Belediyesi Reklam, İlan ve Tanıtım Yönetmeliği"ne uygun hale getirilmesi,

- Sıva dökülmeleri, doğramaların bozulması ve renk karmaşası gibi sorunları olan yapılarda gerekli tamiratın gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

B kategorisindeki yapılarda yenileme talebi olduğunda; mevcut belgeleri değerlendiren restitüsyona dayalı projeye göre yapı yapılarak, geçmişte caddeye kimliğini veren öğelerin bir kısmının geri kazanılması hedeflenmektedir.

C kategorisindeki yapılar ve boş parseller için ise; sadece yatay ve düşeyde gabarilere ve çatı biçimine ilişkin bazı kısıtlamalar öngörülmektedir. Yapılacak yapıların cephelerinde, mevcut tarihi dokuda arayüzü oluşturan cephelerdeki mimari karakteristiklerin (aynen bir rozet gibi takılmadan), yeni gereksinimler doğrultusunda çağdaş bir yorumunun yapılarak ve bu haliyle mevcut tarihi yapıları daha da vurgulayarak düzenlemelere gidilmesi, tasarımın başlıca eğilimi olmuştur. Bu şekilde; tasarımcıların kent ve Saraçlar Caddesinin geçmişine ve kimliğine saygı göstermeleri beklenirken, tasarımcıların mesleki kişiliğine de saygı gösteren bir tasarım rehberinin hazırlanması ilke olarak benimsenmiştir.

4.) Sonuç kararları içeren tasarım rehberinin hazırlanması: Uygulamaya yön vermek üzere, yukarıda bahsedilen çalışmalar sonucunda Saraçlar caddesi ile ilgili geliştirilen her tür karar ve standartları detaylı olarak içeren "Kentsel Tasarım Rehberi" ve Saraçlar Caddesi ile diğer yaya alanlarının kullanım esaslarını belirleyen "Edirne Yaya Bölgeleri Yönetmeliği"nin hazırlanarak Edirne Belediyesi tarafından uygulamaya konulmasının sağlanması hedeflenmiştir. (Ancak, Koruma Kurulu'na sunulan tasarım ilkeleri ve Yönetmelik taslağı ile ilgili karar alınmadığından, bu aşama henüz sonuçlandırılmamıştır).

SONUÇ OLARAK

Saraçlar Caddesinin iyileştirilmesi ile ilgili Kentsel Tasarım Projesi; gerek Koruma Kurulu'nun toplanma sıklığı ve işleyişindeki yavaşlıklar gerekse Edirne Belediyesindeki bürokratik yapı nedeniyle iki yıla yakın bir süreye yayılmıştır. Ne yazık ki bu süreçte başlangıçta belirtilen sorunlar daha da yoğunlaşmıştır. Yakın bir zamanda onaylanarak yürürlüğe girecek kentsel tasarım projesinin rehberliğinde; alanda iş yapacak tasarımcılar (mimarlar) ve yatırımcılar kişisel tavırlardan uzak gerçekleştirecekleri projelerle, Edirne tarihi kentnin kamusal mekanlarını daha da zenginleştireceklerdir.

KAYNAKLAR

ABDURRAHMAN, H., 1996, Enisü'l Müsamirin (Edirne Tarihi), Çev: Ratip Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No:24, Edirne, s:16

AKTÜRK, D., 1993, Kentsel Mekanların Tasarımında Psikolojik Boyut Üzerine Araştırma ve Bir Yöntem Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s:42

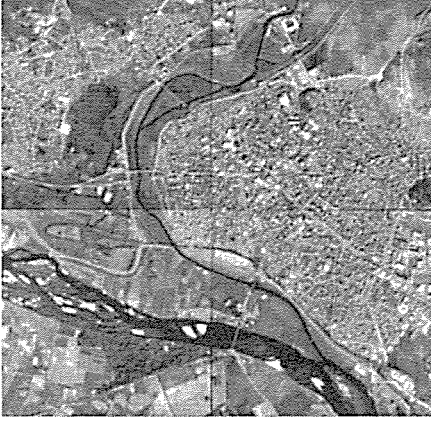
KONUK, G., 1989, "Kamu Mekanları Tasarımında Cephe Düzeni", Kamu Mekanları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu, MSÜ, İstanbul, s:55-56

KUBAN, D., 1990, "Tarlabaşı Yarışması ve Tarlabaşı'nın Geleceği", Yapı Dergisi, No: 105, s:55-59

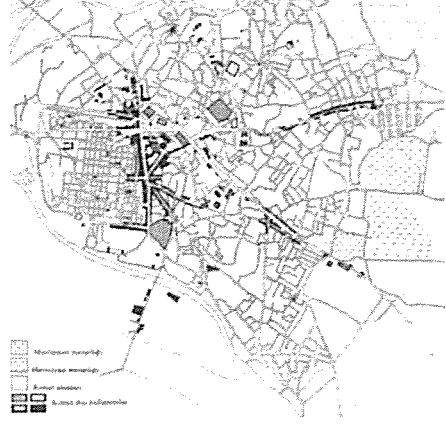
ONUR, O., 1990, "Edirne Kent Planının Geçirdiği Evrelere Kısa Bir Bakış", Mimarlık Dergisi, Sayı:2, s:64-67

ÖZAYDIN (KILIÇREİS), G., 1993, Kentsel Tasarım Kapsamında Tarihi Kentsel Mekanlarda Arayüzlerin Düzenlenmesine Sistemli bir Yaklaşım, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s:13-24

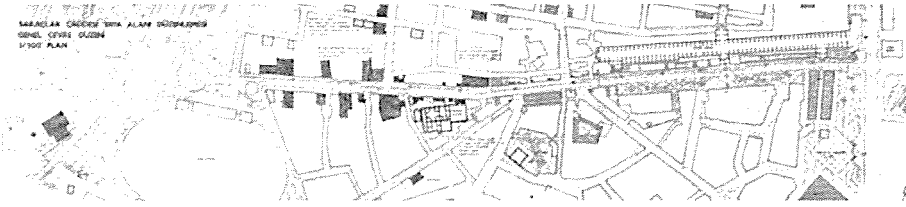
- PEREMECİ, O.N., 1939, Edirne Tarihi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, s:10-43
- PUTTEMANS, P., 1983, "Batı Avrupa'da Cephenin Yaşamı, Ölümü ve Yeniden Dirilişi", Çev: Semra Ciner, Yapı Dergisi, No:47, s:29-31
- OSMAN, R., Yayınlayan: KAZANCIGİL, R., 1994, Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Klavuzu), Türk Kütüphaneciler derneği Şubesi Yayınları, No:15, Edirne, s:24-27,152
- SEZGİN, H., 1988, "Geleneksel Türk Evinde Cephe", Yapı Dergisi, No:47, s:33
- ŞENER, H., ve YILDIZ, D., 1999, "Kentsel Mimari ve Mekana Katkı", Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü-Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi, MSÜ, İstanbul, s:32-37
- YARAR, L., 2003, "Planlama Kademelenmesindeki İçerisinde Kentsel Tasarım Projelerinin Yeri", Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım-Uluslar arası 14. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ, İstanbul, s:157-159

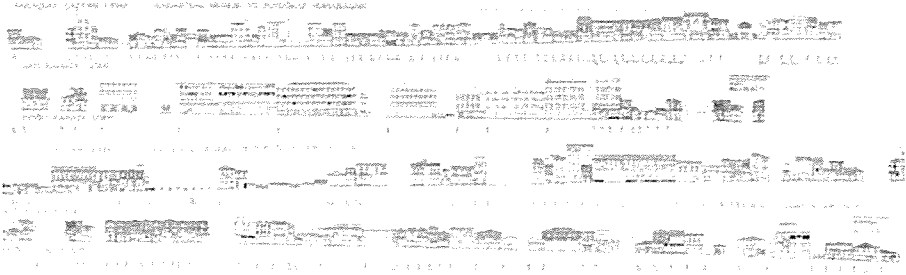
Şekil 1. Kentin tarihi makroformu

Şekil 2. Tarihi çekirdek içinde Saraçlar Caddesi ve bağlantıları

Şekil 3. Saraçlar Caddesi yaya alanı düzenlemesi

Şekil 4. Saraçlar Caddesi'ni sınırlandıran arayüzler

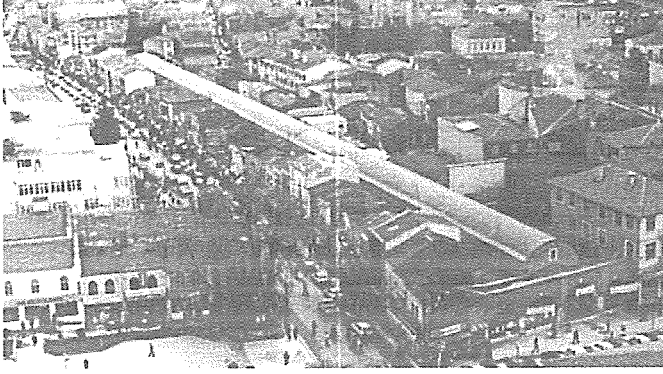
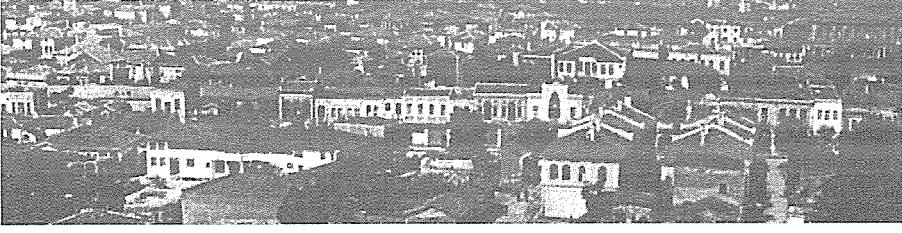

Foto 1-2. Saraçlar Caddesi'nin dünü ve bugünü

Foto 3-4-5. Saraçlar Caddesi'nin iki yüzü.

KAYSERİ METROPOLİTEN KENTİNİN GELİŞME BASKISI ALTINDA KALAN AĞIRNAS'TA, KÜLTÜREL KİMLİĞİN SÜRDÜRÜLEBİLME MÜCADELESİ

Suat ÇABUK*

Abstract

21th century is going to be a century that urban development will be lived on metropolitans. Paralel to political, social, economic and technologic changes every fact relating to metropolitan cities change by important degree and in the future they'll change increasingly. Paralel to Kayseri's economic, social, and political change its natural and cultural identity rapidly changes. Kayseri metropolitan which is one of the important cultural centers of Anatolia gets its share from that change. In the process of becoming metropolitan city, spatial changes' direction from city's center to urban periphery and recently their statuses were villages and small towns. From the village and small towns that have on the metropolitan pressure, no identical element remains except a few religious monument and a few old trees. This situation that is new to Kayseri; basically, meets the circumstances in İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya etc. In this study, the struggles made on the way to preservation Ağırnas town's, which is the city that Architect Great Sinan was born and lived through his twenties, natural and cultural identity since the year 2000 is considered.

Özet

21. yüzyıl, kentsel gelişimin özellikle metropoliten alanlarda yaşanacağı bir yüzyıl olacaktır. Siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik değişime koşut olarak, metropoliten kentlere dair her olgu önemli ölçüde değişmekte ve gelecekte de artarak değişecektir. Bu değişimden Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden biri olan Kayseri metropolü de payını almaktadır. 1980 sonrasında metropolitenleşme sürecine giren Kayseri'nin ekonomik, sosyal ve politik değişimine paralel olarak, doğal ve kültürel kimliği de hızla değişmektedir. Metropolitenleşme sürecinde mekansal değişimin yönü kentin merkezinden kentin çeperlerinde yer alan ve yakın zamana kadar köy ya da kasaba statüsünde olan alanlara doğru olmaktadır. Metropoliten baskı altında kalan köy ve kasabadan geriye, birkaç dini eser ve tarihi birkaç ağaç dışında, herhangi bir kimlik ögesi kalmamaktadır. Kayseri için yeni olan bu durum, aslında İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya vb. diğer metropoliten kentlerde yaşananlarla bire bir örtüşmektedir. Bu bildiride özetle, Kayseri'nin metropoliten gelişim baskısı altına kalan, Mimar Koca Sinan'ın doğduğu ve

* Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

yirmili yaşlarına kadar yaşadığı Ağırnas Kasabası'nın doğal ve kültürel kimliğinin korunması yolunda 2000 yılından beri sürdürülen mücadeleler ele alınmaktadır.

GİRİŞ

Metropolitenleşme hareketi, batı dünyasının sanayi ülkelerinde ortaya çıkmıştır. 1800 yılında, 1 milyon nüfusu ile Londra, dünyanın ilk metropolü olmuştur. Londra haricindeki diğer metropoller, 20. yüzyılda bu süreç içerisine girmişlerdir. Dolayısıyla, metropolitenleşme gerçek anlamda 20. yüzyıla özgü bir olgudur. 20. Yüzyıl yerleşmelerinin ekonomik, sosyal ve mekansal gelişimi incelendiğinde, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın, metropoliten alanların ve bölgelerin dünya coğrafyasına damgasını vuracakları bir yüzyıl olacağı görülmektedir. Nitekim 1960 yılında nüfusu 1 milyonun üzerinde olan metropoliten kentlerin sayısı 111 iken (UNFPA, 1995), 2001 yılında 392'e ulaşmıştır. 2025 yılında bu sayının 650'yi geçeceği tahmin edilmektedir (UNCHS, 2001).

Metropoller, 1970'lerde başlayan küreselleşme ve neoliberalleşme hareketleriyle birlikte, ekonominin motoru haline gelmişlerdir. Örneğin Çek Cumhuriyeti'nin en önemli metropolü olan Prag ülke nüfusunun % 10'unu barındırırken, ulusal gelirin % 20'sini üretmektedir. Macaristan'da Budapeşte ülke nüfusunun % 18'ine karşın ulusal gelirin % 35'ni, Tayland'da Bangkok ülke nüfusunun % 12'sine karşın ulusal gelirin % 38'ni, Çin'de Şanghay ülke nüfusunun % 1'ne karşın ulusal gelirin % 12'sini üretmektedir. Peru'da Lima ulusal gelirin % 44'nü, Brezilya'da Sao Paulo % 37'sini, Filipinlerde Manila % 25'ni, Pakistan'da Karaçi % 18'ni sağlamaktadır (Weiss, 2001).

Türkiye'de gerek kentleşme gerekse metropolitenleşme süreci, İkinci dünya savaşı sonrasında eş zamanlı olarak başlamıştır. Hızlı kentleşme ve metropolitenleşme süreciyle karşılaşan ilk kent İstanbul olmuştur. İstanbul'dan sonra Ankara ve İzmir de birer metropoliten alan haline gelmişlerdir. Ancak, bu üç metropol, 1980'lere kadar, 2000 nüfuslu yerleşmeler gibi yönetilmiş ve planlanmışlardır. Ülke genelinde metropoliten alanların merkez kentlerinin ve çevrelerinin bir bütün olarak yönetilememesinin ve planlanamamasının yarattığı sorunları ortadan kaldırılmak için, 1980 sonrasında çok sayıda kanun çıkarılmıştır¹. Türkiye için, gerekli olan bu yasal ve yönetsel adımların atılmasına rağmen, hiç bir dönemde, büyükşehir ile metropoliten alan kavramları örtüştürülemez (Nadaroğlu, 1994, s.208).

KAYSERİ METROPOLİTEN KENTİNİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİ

Denizden yüksekliği 1054 metre olan Kayseri, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak alt bölgesinde yer almaktadır. Kayseri İli 16 917 km² yüzölçümüyle ülke topraklarının

1 Büyükşehir belediyelerinin kurulabilmesine yönelik yasalar 1980 sonrasında çıkarılabilmiştir. İlk yasa 4 Aralık 1981 tarihli 2561 sayılı "Büyükşehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Ana Belediyelere Bağlanmaları Hakkında Kanun" dur. Bu kanuna temel dayanak olacak olan Anayasa ise 1982 yılında kabul edilmiştir. Anayasa'sının, 127. maddenin 3. fıkrası "Kanun büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir" hükmünü içermektedir. Büyükşehir yasaları içerisinde en önemli olanı 3030 sayılı "Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" dur. Bu kanunla İstanbul, Ankara ve İzmir'de iki kademeli büyükşehir yönetim modeli kurulmuştur. Daha sonra çıkarılan 3306, 3391, 3398, 3399 ve 3508 sayılı kanunlarla sırasıyla Adana, Bursa, Gaziantep, Konya ve Kayseri'de büyükşehir yönetim modeline geçilmiştir. 1993 yılında çıkarılan 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Alt kademe belediyesi adı verilen yeni bir belediye türü oluşturularak, 7 ilde (Antalya, Eskişehir, Mersin, Samsun, İzmit, Erzurum ve Diyarbakır) ve 593 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sakarya'da büyükşehir belediyeleri kurulmuştur.

yüzde 2,2'lik bir bölümünü kaplamaktadır. Kayseri'nin yerleşim tarihi, Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Eski yerleşim alanlarına sahip Hörcüyük ve Cinniyurt köyleri, Eski Bronz Dönemi'ne aittir. Kayseri'nin 21 km kuzeydoğusunda bulunan Kültepe ise M.Ö. 4000 yıllarından başlayarak, Roma Devri sonuna kadar daima yerleşim merkezi olmuştur. M.Ö. 1750-1450 yılları arasında Mazaka olarak anılan bugünkü Kayseri ve çevresi, önce Hititlerin daha sonra sırasıyla Friglerin, Metlerin, Perslerin, Büyük İskender'in hakimiyeti altına girmiştir. Kent bir dönem Kapadokya Devleti'ne başkentlik yapmış ve M.S. 17'de Roma İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Kayseri, adını bu dönemde almıştır. 1072 yılında Türk hakimiyetine giren Kayseri, en parlak dönemini Selçuklular zamanının yaşamıştır. Kayseri, o dönemde Anadolu'nun en önemli sosyal, siyasal ve ekonomik merkezlerinden biri haline gelmiştir (Göde, 2000). Üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise diğer Anadolu kentleri gibi, uzun bir süre sessizliğe bürünmüştür.

Genç cumhuriyet, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren, Kayseri'ye büyük önem vermiştir. 1925'de Bünyan'da kurulan hidroelektrik santralinden kente elektrik verilmeye başlanmış, 1926'da Tayyare Fabrikası kurulmuş, 1927 yılında Kayseri tren istasyonu hizmete girmiştir. Kayseri sanayi tarihinin en önemli adımı olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ise 1935 yılında Ulu Önder Atatürk tarafından hizmet açılmıştır. Daha sonra, 1954 yılında Tank Tamir Fabrikası ve 1955 yılında Kayseri Şeker Fabrikası kurulmuştur. Bu yatırımların tümü, devlet tarafından yapılmıştır. Kamu sanayi yatırımlarının, özellikle az gelişmiş yöreler başta olmak üzere, yerel sanayileşmede ve kent ekonomisinde öncü bir işlev gördüğü öteden beri bilinmektedir (Eraydın, 1998). Kayseri ilinde kurulan büyük ölçekli kamu sanayi kuruluşları, yarattıkları doğrudan istihdam yanında, ilin bilgi, beceri ve kalifiye işgücü havuzunun gelişimine de önemli katkı sağlamışlardır (Özaslan, 2003). İl bütününde ekonomik altyapı ve beşeri sermayenin kamu eliyle yaratılması ardından, orta ölçekli özel sanayi tesisleri olan Birlik Mensucat (1951) ve Orta Anadolu Mensucat (1955) kurulmuşlardır.

Diğer taraftan, 1950–1980 yılları arasında kurulan özel sektör kuruluşlarının önemli bir kısmının küçük ve orta ölçekli işletmeler olmaları nedeniyle, sanayi gelişimi 1980'lere kadar beklenen düzeye ulaşamamıştır. 1980'li yıllarda ekonomide yaşanan neoliberalleşme ve küreselleşme hareketleri, bir ticaret ve sanayi kenti olan Kayseri'yi de etkisi altına almıştır. Bu dönemde, kent ekonomisi içinde kamunun payı azalırken, özel sektörün payı artmıştır. Küçük sanayi sitelerindeki imalathaneler, organize sanayi bölgelerinde orta ve büyük ölçekli sanayi tesislerine dönüşmeye başlamıştır. Artan sermaye birikiminin yeni yatırımların alanlarına kaydırılmasıyla, ekonomik büyüme sürdürülebilmiş ve Türkiye'nin sanayi odakları olarak tanımlanan illeri arasına girebilmiştir. Kayseri, Türkiye'nin diğer sanayi odaklarından (Gaziantep, Mersin, Denizli vb.) farklı olarak, herhangi bir sanayi yoğunlaşma alanının ardbölgesi (*hinterland*) olmamıştır. En önemlisi de, diğer bölgelerden girişimci ve sermaye çekmek yerine, kendi girişimcisini ve kaynaklarını kullanarak gelişmiştir.

Kayseri'de ekonomik alanda yaşanan gelişmeye paralel olarak, nüfus sürekli artmıştır. İlin kentsel nüfusu, 1927–2000 yıllarını kapsayan 73 yıllık sürede, 60379'dan 732354'e çıkarak, yaklaşık 12 kat artmıştır. Kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı ise aynı dönemde % 24,1'den % 69,0'a yükselmiştir. Yine bu dönemde, Kayseri kent bütünü nüfusu 39544'den 698125'e yükselmiştir. Kayseri kent bütünü nüfusunun, il nüfusuna oranı 1927 yılında % 15,8 iken 2000 yılında % 65,9'a yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, Kayseri'de kent bütünü nüfusu, il kent nüfusunun % 95,5'ni meydana getirmekte ve giderek nüfus, metropoliten merkezde yoğunlaşmaktadır (Tablo 1). Sürdürülebilir büyüme yakalayan Kayseri, ildeki tüm ilçelerden ve özellikle Yozgat, Sivas, Nevşehir gibi yakın illerden göç almaktadır.

Tablo 1. Kayseri Nüfus Gelişimi

	1927	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005 Tahmini
Kent Bütünü ²	39 544	52 467	65 448	102 596	162 015	281 320	430 510	698 125	850 000
İlde Kent Nüfusu	60 379	80 189	101 990	161 340	216 821	380 352	604 072	732 354	900 000
İl Nüfusu	250 490	318 556	403 861	480 387	598 693	778 383	943 484	1060432	1150000

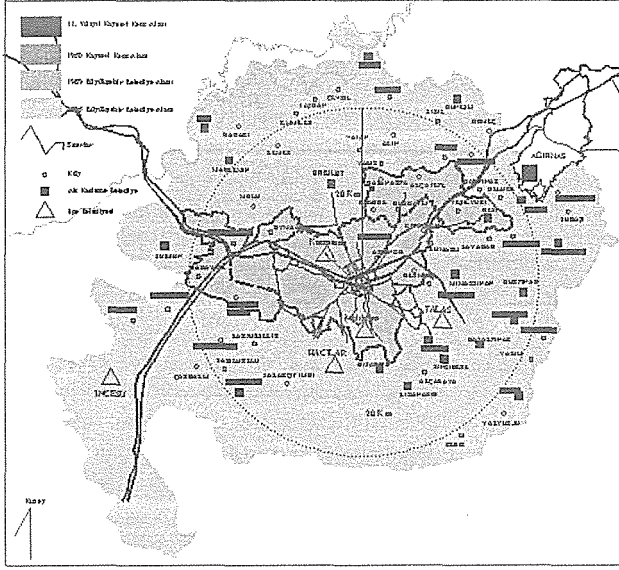
KAYSERİ METROPOLİTEN KENTİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ VE ÇEPERLERDE GELİŞİM BASKISI

Türkiye toplumsal yapısının en önemli kimlik odaklarından biri olan Kayseri, aynı zamanda Orta Anadolu'nun en zengin kentsel kültürel mirasına sahiptir. Kayseri kent dokusu ve kent silüeti, yüzyıllarca değişmeden, günümüze gelebilmiştir. Kayseri'de mekansal değişim, 1950 sonrasında ekonomik ve sosyal alanda yaşanan gelişmenin bir yansımasıdır. Kayseri, 1950'lere kadar, Selçuklulardan beri süregelen geleneksel kent sınırlarının içerisinde kalmıştır. Bu durumun iki önemli sebebi bulunmaktadır. Birincisi, devlet yatırımı olan sanayi kuruluşlarının, o günkü yer seçim anlayışının bir sonucu olarak, kentin dışında kurulmalarıdır. Bu kurumlarda çalışanlarının konut ve sosyal tesis ihtiyacı, yine o tesisler çevresinde karşılanmıştır. İkincisi ise, binlerce yıldan beri merkez kent ve yakın çevresinde yaşayan gayrimüslim nüfusun, 1915 ve 1924 yıllarında kentten ayrılmaları ve onlardan geriye çok sayıda boş konutun kalmasıdır. Oldukça nitelikli olan bu konutlar, 1950'lere kadar Kayseri'de yeni konut yapımına ihtiyaç bırakmamıştır.

Kayseri'nin mekansal gelişiminde planlamanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Kayseri için ilk kent planı 1944 yılında Ölsner-Aru ikilisi tarafından hazırlanmıştır. Bu plandan önce kentin dokusu, geleneksel dokudur ve tamamen organik yapıdadır. Plan, dönemin modern şehircilik ve mimarlık akımının etkisinde hazırlanmıştır. Kayseri imar planı, geleneksel organik doku üzerine izgara düzenli imar adalarını ve ayırık-bitişik düzenli konut alanlarını getirmiştir. Binlerce yıl 2 katla somutlaşmış olan yapı yükseklik biçimlenişi, 5 kata çıkarılarak kent silüeti değiştirilmeye başlanmıştır. Böylece, bir yandan sözümlü bir kentsel gelişme imkanı elde edilirken, diğer yandan çok değerli kentsel kültürel varlıklar yok edilmiştir.

Kayseri için birinci planlama dönemi olan 1945–1975 yılları arasında, kentsel gelişmede etkili olan en önemli faktör, kamu ve özel sanayi kuruluşları olmuştur. Kentin dışında yer seçen sanayi kuruluşlarının çevresinde kooperatif evleri ve yeni mahalleler kurulmuştur (Şekil 1). Bu plan döneminin sonuna doğru, kamu sanayi tesisleri civarında yer alan planlı konut bölgelerinin çevresinde ve kentin çeperlerinde gecekondu mahalleleri (Yenidoğan, Yavuzlar, Beşparmak, Barbaros, Battalgazi, Karacaoğlu, Mahrumlar, Kazım Karabekir, Gültepe, Yıldırım Beyazıt, Erciyes Evler ve Uğur Evler mahalleleri) ortaya çıkmaya başlamıştır. Nüfusun hızla artmasına karşın, 1963–1973 yılları arasında Kayseri Belediyesi'ni yönetenler, göçlere karşı olmaları nedeniyle, yeni imar alanları oluşturmamışlardır. Bu duruma bir de Kayseri yerli halkının, Sivas caddesi ve çevresinde yer alan arazilerini parselasyona açmamları eklenince, gecekondu bölgelerinin oluşumu hızlanmıştır.

2 Veriler DİE ve Kayseri Nazım İmar Planı raporları karşılaştırılarak çıkarılmıştır.

Şekil 2. Kayseri'nin Mekansal Gelişimi

5216 sayılı yasa, Kayseri metropoliten merkezi için önemli bir dönemde yasalasmıştır. 2010 yılında nüfusunun 1 000 000'u aşması beklenen Kayseri metropoliten kentinde, bu yasa öncesinde arazi sıkıntısı baş göstermiştir. Kentte arsa fiyatları olağanüstü artmıştır. Arazileri nispeten daha ucuz olan çevre belediyeleri ise geliş güzel aldıkları plan kararlarıyla, artan nüfusu kendilerine çekmeye başlamışlardır. Çeperlerde ortaya çıkan bu yapısal bozulma, sınır belirleme konusundaki yanlışlıklara rağmen, 5216 sayılı yasanın doğruluğunu kanıtlamaktadır. Kayseri ile bütünleşme sürecine girmiş olan ve kendi başlarına kararlar alan bu yerleşmelerin metropoliten bir yönetim ve planlama altında toplanması gereklilik arz etmiştir. Diğer taraftan, gelişme alanlarının sınırlarına dayanmış olan metropoliten kentin gelişiminin sağlıklı sürdürülebilmesi ve gecekonduların oluşumlarının tekrarlanmaması için gelişme alanlarının yaratılması da zorunluluk haline gelmiştir. Hazırlanmakta olan yeni metropoliten planda, konut alanı sıkıntısını çözmek amacıyla, çevre kasaba ve köylerde 3 000 000 m² gelişme konut alanı oluşturulması, bu durumu apaçık ortaya koymaktadır.

Tıpkı 1988 yılında büyükşehir katılan kasaba ve köyler gibi, 2005 yılında katılan ilçe, kasaba ve köylerde tarihi önemi olan yerleşmelerdir. 1988 yılında metropoliten kentin bünyesine katılmış olan bu tarihi yerleşmelerin bir kısmı kültürel değerlerini ve kimliğini tamamen yitirmiş durumdadır. Bu yerleşmelerden özellikle Gesi, Tavlusun ve Germir Osmanlı'nın son döneminde büyük kısmı gayrimüslimler tarafından yapılmış olan ve benzerine nadir rastlanan sivil mimarlık örneklerine sahiptir. Bin yıldan daha uzun tarihi bir geçmişe sahip olan Talas, Hacılar, Erkiyet, Hisarcık, Gesi gibi küçük kentler metropoliten alana eklenirken, Argıcık, Cırlavuk, Germir, Tavlusun, Cırganlı, Efkere vb. köy ve kasabalar da metropoliten kentin birer mahallesi durumuna gelmişlerdir.

Dolayısıyla, bir yandan merkez kentte binlerce yılda oluşturulan kent silüeti ve organik kent dokusu yok edilirken, diğer yandan yine binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip kasaba ve köyler metropoliten gelişme baskısı altında yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmışlardır. Metropoliten gelişme sonucunda köyden mahalleye dönüşen bu alanlarda, özel teşebbüs eliyle ada ölçeğinde ve toplu konut boyutunda gerçekleştirilen

yoğun yapılaşma faaliyetleri, Kayseri'nin çeperlerine kimliksizleşmeden ve düzey kaybından başka birşey getirmemektedir.

Metropoliten gelişimden özel yarar sağlamaya ve mimari yapılanmada karı en çoğa çıkarmaya dönük bu uygulamalar, kentin merkezinden çeperlerine doğru hızla yayılmaktadır. Kayseri için yeni olan bu durum, aslında İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya vb. diğer metropoliten kentlerde yaşananlarla bire bir örtüşmektedir. Kentten metropole doğru olan gelişimde, önce kentin geleneksel dokusu yok edilmekte, bir sonraki adımda kat adetleri artırılmakta ve son adımda da kentin çeperinde yer alan köy ya da kasaba statüsündeki yerleşmeler ortadan kaldırılmaktadır. Metropoliten baskı altında kalan köy ve kasabadan geriye, birkaç dini eser ve ağaç dışında, o yere ait herhangi bir kimlik ögesi kalmamaktadır.

KAYSERİ METROPOLİTEN KENTİNİN ÇEPERİNDE BİR KASABA; AĞIRNAS

Kayseri'de metropoliten gelişimin tehdit etmeye başladığı yerleşmelerden biri de Mimar Koca Sinan'ın (1489 -1588) doğum yeri olan Ağırnas Kasabasıdır. Kasaba, İç Anadolu bölgesinin en yüksek noktası olan Erciyes Dağı'nın ve yine bölgenin yüksek dağlarından olan Koramaz Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Ağırnas'ın bu alanda kurulmasında en temel etken, su kaynaklarına yakınlıktır. Nitekim Ağırnas, içinden Değirmen Deresi'nin aktığı yeşil bir vadide kurulmuştur. Ağırnas vadisinin yamaçları tuf denilen beyaz ve kırmızı renklerde, yumuşak bazalt kayalarla kaplıdır. Bu yumuşak kaya dokusu, zaman içerisinde oyularak, vadî boyunca odalar, mağaralar, sunaklar ve kiliseler yapılmıştır. Bu mekanlar birbirlerine dehlizlerle bağlanmış ve yeraltı kentleri meydana getirilmiştir. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ağırnas'ta ilk yerleşim alanlarının yeraltı kentleri olduğu tahmin edilmektedir. Mimar Sinan Evi'nin olduğu bölgede yeralan bir yeraltı kentinde "taş boğa kabartması" bulunmuştur. Bu arkeolojik bulgu, yerleşmenin tarihsel derinliğinin Hititlere kadar uzandığını göstermektedir.

Yeraltı kentlerindeki dehlizlerin çıkış yerleri ile toprağın hemen altında kalan bölümlerinde, sivri ya da dairesel taş kemerler kullanılarak mahzenler oluşturulmuştur. Bu kemerlerin geçtiği açıklık ve yükseklik insanı hayrete düşürecek boyutlardadır. Ağırnas'ta yerin altında yüzyıllarca süren yaşam, zamanla yer üstüne çıkmıştır. Evlerin, mahzenlerin üzerine yapılmasıyla, yerleşmenin mekansal oluşumu tamamlanmıştır. Ağırnas'ın yerleşim dokusu, geçmişten bugüne fazla bir değişim geçirmeden gelebilmiştir. Dolayısıyla, Ağırnas'ta ufak bir gezinti, geçmiş bin yılları izleme olanağı sunmaktadır. Mimar Sinan'ın çocukluğunun ve ilk gençlik yıllarının geçtiği bu özel coğrafya, ustanın etkilendiği gerçek kaynağı, açık bir şekilde sergilemektedir. Yerin altında ve üstünde oluşmuş olan bu mekanlardan, mekanların oranlardan, taş kemerlerden, geniş açıklıklardan, Osmanlı İmparatorluğu'nun baş mimarı Ağırnas'lı Sinan'ın etkilanmemesi imkansızdır.

Nesiller boyunca Ağırnas'lılar, bu çevreye kendinden bir şeyler katmışlardır. Mimar Sinan'da dünya ve Türk mimarisine olan hizmetleri yanı sıra, köyüne de önemli hizmetleri olmuştur. Koramaz Dağları'ndan getirdiği suyu, kızlarının adını verdiği iki çeşmeden hemşerilerinin kullanımına sunmuştur. Günümüzde hala kullanılan Neslihan ve Ümmühan çeşmeleri, onun ustalığını ve kadirşinaslığını gözler önüne sermektedir. Sinan'ın köyüne ve insanlarına olan hizmeti sadece çeşmelerle sınırlı değildir. Kıbrıs'ın fethi (1571) sonrasında, Koramaz Dağı eteklerindeki köylerden Kıbrıs'ta iskan ettirmek üzere gönderilmesi kararlaştırılanlar arasında Ağırnas halkı da yer almıştır. Bu durum üzerine Sinan, Padişah II. Selim'den, Kıbrıs'ta zorunlu iskanı kararlaştırılan Ağırnas halkının, bu karardan muaf tutulmasını istemiştir. Padişah'ın özel izni ile Ağırnas halkı, yurtlarında kalabilmişlerdir. Bu girişimiyle, Mimar Koca Sinan, kendi eserleri gibi Ağırnas'ı da kalıcı kılmıştır.

2000 yılına kadar Ağırnas, Mimar Sinan'ın hayatına ve eserlerine ilişkin yazılarda bahsi geçmesine rağmen, ustanın gerçek hayranları dışında kimselerin uğramadığı ve pek az kişinin yerini bildiği bir muammaydı. Zamanın aşındırmasına sahihsizlik ve ilgisizlik de eklenince, tarihi yerleşim yok olmaya yüz tutmuştur. Ağırnas'ta Belediye yönetimi elli yıldan daha uzun bir süredir bulunmasına rağmen, bu olumsuz gidişat bir türlü önlenememiştir. 1999 yılına gelindiğinde, Ağırnas Belediye Başkanı Mehmet Osmanbaşoğlu Ağırnaslıların hep birlikte aldıkları kararı, hayata geçirmek için destek arayışına çıkmıştır. Bu arayış, değişik çevreleri ortak bir proje etrafında bir araya getirmiştir.

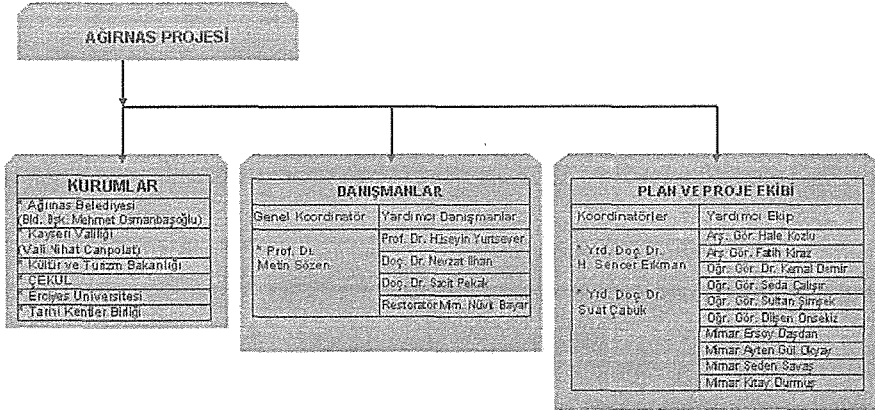
AĞIRNAS PROJESİ

Doğal, kültürel ve tarihi çevrelerin çağdaş yaşama kazandırılması için, son yıllarda yoğun çabalar sarf edilerek, büyük fikir projeleri üretilmektedir. Ancak bazen kaynak yetersizlikleri, bazen de ekipsizlik ve sahihsizlik yüzünden projelerin önemli bir kısmı uygulamaya aktarılamamaktadır. Ağırnas Projesi böyle olmamıştır. Ekip, fikir projelerinin uygulanacağına sonuna kadar inanmıştır. Ayrıca ekip, ilk uygulamaların ortaya çıktığı andan itibaren, katılımcısı sürekli artan bir ekip olmuştur.

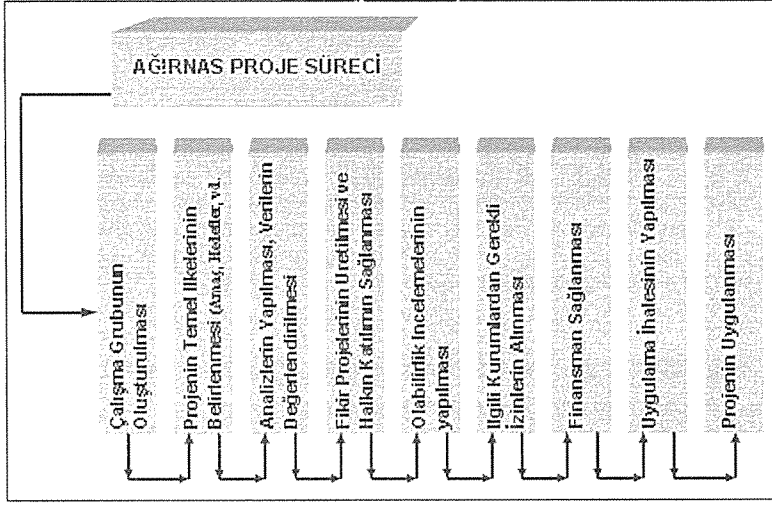
Bu tip projelerde karşılaşılan, üç temel sorun bulunmaktadır. Bunlar; Duyarlı, işbirliğine açık ve çalışkan belediye başkanı sorunu, ortak proje üretebilme sorunu ve finansman sorunudur. Ağırnas Projesi, çalışkan belediye başkanıyla, ortak proje üretebilen ekibiyle ve projeye sahip çıkan güçlü kurumlarıyla, bu üç sorunu kısa zamanda aşmayı başarmıştır. ÇEKÜL Vakfı Başkanı Prof. Dr. Metin SÖZEN'in yönetim ve yönlendirmesiyle, 2000 yılında, Ağırnas Projesinin yönetim şeması (Şekil 3) ve işleyiş süreci (Şekil 4), amacı, hedefleri ve kapsamı belirlenmiştir.

Ağırnas Projesinin Amacı;

Öncelikli olarak Mimar Sinan'ın doğduğu ev ve yakın çevresinden başlamak üzere, harabe haline gelmiş olan Ağırnas'ın doğal, tarihsel ve kültürel mirasının bir bütün olarak korunması ve kültür turizmüne kazandırılmasıdır.

Şekil 3. Ağırnas Projesi Yönetim Şeması

Şekil 4. Ağırnas Projesi İşleyiş Süreci

Ağırnas Projesinin Hedefleri;

- Harabe haline gelmiş olan Ağırnas Kasabası'nın, Mimar Sinan'ın adına yakışır bir yerleşme seviyesine çıkarılması,
- Koramaz Dağı eteklerindeki doğal, tarihi ve kültürel mirasa sahip diğer yerleşmelerin yararlanabileceği örnek bir modelin ortaya konulması,
- Kayseri metropoliten kentinin Ağırnas üzerinde bugün ve gelecekte oluşturacağı yıpratıcı gelişme baskısını azaltıcı çözümlerin üretilmesi,
- Bir marka olarak Ağırnas kimliğinin yaratılması,
- Gerekli plan ve projelerin hazırlanması,
- Koruma amaçlı imar planının hazırlanması veya hazırlatılması,
- Doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanlarının belirlenmesi,
- Tarihi ve kültürel çevreyle uyumsuz yapıların ve oluşumların ayıklanması,
- Fiziksel planlama çalışmalarının sosyal, ekonomik, yönetsel çalışmalarla bütünleştirilmesi,
- Çalışmaların bilimsel ve teknik ölçütlere dayandırılması,
- Finansman yöntemlerinin geliştirilmesi,
- Sürekli yenilenen iş programları ile zaman programlarının oluşturulması,
- Çalışmaların sınırlarının doğru belirlenmesi,
- Mülk sahiplerinin haklarının korunması,
- Projelerden rant elde edilmesinin engellenmesi,
- Sosyal değerlerin korunması konusunda sosyal bilimler uzmanları ile sosyal projelerin üretilmesi,

- Turizmin gelişmesine bağlı olarak koruma- kullanma dengesinin belirlenmesi,
- Ağırnas halkına hazırlanan projelerin tanıtılması ve halkın koruma bilincinin yükseltilmesi,

Ağırnas Projesinin Kapsamı

Bütüncül bir planı ve projesi olmadan, bilimin evrensel doğrularına dayanmadan, halkı çalışmalara katmadan, sadece yapıların korunmasını içeren bir yaklaşımın faydalı sonuçlar veremeyeceğinin bilinci içerisinde, çalışmanın kapsamı ortak bir platformda belirlenmiştir. Gerçekleştirilen analiz ve sentez çalışmalarının değerlendirilmesi sonucunda, Ağırnas yerleşme bütünü, yolların ve doğal eşiklerin sınırlarını belirlediği 4 ana proje bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgeler sırasıyla;

- Birinci bölge, projenin kalbi olan Mimar Sinan Evi ve yakın çevresi,
- İkinci bölge Mustafa Bey Mahallesi'nin batı yakası,
- Üçüncü bölge Mustafa Bey Mahallesi'nin doğu yakası,
- Dördüncü ve son bölge ise vadi bölgesidir.

Bu dört ana proje bölgesinde toplam 12 alt proje üretilmiştir (Tablo 2).

AĞIRNAS PROJESİ KAPSAMINDA HAZIRLANAN ALT PROJELER		
TAMAMLANAN PROJELER	DEVAM EDEN PROJELER	HAZIRLANMAKTA OLAN PROJELER
Mimar Sinan Evinin Onarılması ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi I. Etap	Mimar Sinan Evinin Onarılması ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi II. Etap	Ağırnas Zihinsel Engelliler İş Eğitimi Ve Rehabilitasyon Kompleksi
Değirmen Deresi Ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi I. Etap	Değirmen Deresi Ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi II. Etap	Halif Abdullah Konağı Onarımı ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi
Yeraltı kentleri ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi I. Etap	Yeraltı kentleri ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi II. Etap	Ağırnas Kanalizasyon ve Arıtma Projesi
	Ağios Prokopios Kilisesi'nin Onarımı ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi	Kaya Güvercinliklerini Yaşatma Projesi
	Ağırnas Belediyesi Hizmet Bşk. Binası ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi	Kaya Kiliselerinin ve Mağaralarının Onarımı Projesi
	Mustafa Bey Caddesi ve Çevresi Yayalaştırma Projesi	Tarihi Bezirhanelerin Onarımı Projesi

Tablo 2. Ağırnas Projesi Kapsamında Hazırlanan Alt Projeler

Fikir Projesinden Uygulamaya

Proje ilk olarak Tarihi Kentler Birliği Antalya buluşmasında (Mayıs 2001) sunulmuştur. Birliğin öncelikli ve ilk projelerinden olan Ağırnas projesi hakkında, katılımcılara bilgi verilmiştir. Burada alınan olumlu ve olumsuz eleştiriler doğrultusunda, çalışmanın saygınlık projesi niteliğindeki "Mimar Sinan Evi ve Yakın Çevre Düzenlemesi" nin kısa sürede tamamlanması kararlaştırılmıştır. 2001–2003 yılları arasında ortaya konulan yoğun çalışmalar sonucunda, proje ilgili kurum ve kurumların onayları alınarak ihale edilmiştir. Uygulama, restorator mimar Nüvit Bayar'ın özverili çabaları ve sorumluluğunda, Güntaş Şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir yandan prestij projesi uygulamaya aktarılırken, diğer yandan etap etap diğer projeler hazırlanmıştır.

Ağırnas Projesinin Başarıları

Ağırnas projesinin, aldığı başarı ödülleriyle ötesinde, üç önemli yönü bulunmaktadır. İlk olarak, dünya ve Türkiye kamuoyuna Mimar Sinan'a saygının, onun doğduğu bu özel coğrafya sahip çıkmaktan geçtiği aktarılmıştır. Projenin ikinci önemli yönü, Kapadokya bölgesindeki doğal, tarihi ve kültürel çevreye sahip küçük yerleşmeler için başarılı bir

modelin ortaya konulmuş olmasıdır. Çevrede bulunan diğer yerleşimlerin belediye başkanları, Ağırnas modelini incelemekte ve kendi çalışmalarına referans almaktadırlar. Üçüncü ve belki de en önemli başarısı, Ağırnas halkının ve belediyesinin destek ve gayretleri sonucunda üretilen ve uygulamaya geçirilen projelerle, Kayseri metropoliten gelişiminin Gernir, Tavlusun, Cırlavuk, Cırgalan, Efkere, Gesi, Ispıdın v.b. vadi yerleşimlerinde yarattığı doğa, tarih ve kültür katliamına Ağırnas'ta izin verilmemesidir.

SONUÇ

Bütüncül planlama yaklaşımlarından ve kamu yararından yoksun bir ortamda hazırlanan planlar ve bu paralelde ele alınan mimari projeler, Türkiye'nin bir çok metropoliten alanında olduğu gibi Kayseri'de de yeni bir metropoliten kent dokusu ve kent kimliği ortaya çıkarmıştır. Kayseri'de özellikle 1975 sonrasında doğal, tarihi ve kültürel kimliğe tamamen yabancı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu gelişme, bir taraftan doğal çevre üzerinde (Sultan Sazlığı, Engir Gölü, yeşil vadiler v.b.) yok edici etki yaparken, öte taraftan kentin içinde ve çeperinde yer alan tarihsel ve kültürel çevreyi de yok etmektedir.

Metropoliten yerleşmelerin çeperlerinde yer alan özellikli yerleşmeler için kimlik öğelerine uygun planlar ve projeler hazırlanamadığı takdirde, metropoliten alanı tek tipleştirilen uygulamalardan kurtarmak mümkün olamamaktadır. Bu durumun bilinci içerisinde 2000 yılından beri başarı ile sürdürülmekte olan Ağırnas projesi, büyük bir kısmı ile 2007 yılında hedeflerine ulaştırılmış olacaktır. Kısıtlı imkanlara rağmen, çok büyük emek harcanarak başarıya ulaştırılan bu proje, aslında bir borcun ödenmesidir. Proje ekibi, Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfı herhangi bir karşılık beklenmeden ürettiği fikir projeleri ile Mimar Sinan'a olan borcunu ödemektedir. 2007 yılından itibaren "Yeni Ağırnas Projeleri"nin üretilmesi gerekmektedir. Türkiye'deki, hatta dünyadaki tüm tasarımcıların Mimar Sinan'a borcu bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, amacı kar olmayan, Mimar Sinan'a borcu olan diğer tüm tasarımcıların da bu alana gelerek, fikir projeleri ortaya koymaları pirimiz Mimar Sinan'ın ruhunu şad edecektir.

KAYNAKÇA

DİE, 1980, 1990, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayım Sonuçları, web, www.die.gov.tr.

ERAYDIN, A., 1988, "Yeni Sanayi Odaklarının Ortaya Çıkmasında Kamunun Düzenleme ve Destekleme Biçimlerine Katkısı", Yeni-Yerel Sanayi Odakları Uluslararası Semineri'ne sunulan bildiri, DPT (Çoğaltılmamış).

GÖDE, K., 2000 "Kayseri ve Yöresindeki Tarihi Mekanların Düşündürdükleri", III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 06-07 Nisan 2000, E. Ü., Kayseri

NADAROĞLU, H., 1994, "Mahalli İdareler, Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması", İstanbul.

ÖZASLAN, M, 2003, "Küreselleşme Sürecinde Kentsel Ekonomiler ve Yeni Sanayi Odağı Olarak Kayseri" Kayseri Ekonomisi Sempozyumu-I, E.Ü., İ.İ.B.F, Kayseri.

UNFPA, 1995, The State of World Population 1995

UNCHS, 2001, The State of the World's Cities Report, UNCHS (Habitat), Nairobi.

WEISS A., M., "Productive Cities and Metropolitan Economic Strategy" (IFUP), Fourth International Conference, Marrakech, Morocco, October 16-19, 2001.

KENTSEL GELİŞME STRATEJİLERİNDE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YERİ VE ÖNEMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİ

Şule KARAASLAN*, Bilge ARMATLI KÖROĞLU*, Gülsen YILMAZ*

Abstract

In recent years, the cultural resources and its diversity have started to play an important role in the urban development strategies. Urban culture and urban historical background are important components of urban development to become an attractive node and to protect competitive power in the global level. When Antakya is criticised in the light of the new 'culture' and 'development' approaches, historical accumulation and cultural diversity is important features of the city. However, today Antakya could not use effectively this cultural accumulation in the urban development processes. Hence, the aim of this paper is to start the discourse about way of utilise cultural potentials of Antakya and usage of cultural diversity in urban development strategies.

Özet

Kentsel gelişme stratejilerinde yerel kültürel kaynakların çeşitliliğinin ve zenginliğinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Kentin küresel ölçekte önemli bir çekim noktası haline gelmesi, rekabet gücünü koruyabilmesinde, kentin tarihten gelen birikimi ve kültürü vazgeçilmez kentsel gelişme bileşenleridir. Yeni kültür ve gelişme yaklaşımları ışığında Antakya kentine bakıldığında, tarihten gelen önemli bir birikiminin olduğu ve kültürlerin çeşitliliği göze çarpmaktadır. Ancak Antakya kenti bugün kentsel gelişiminde bu birikimi etkin olarak kullanamamaktadır. Bildirinin amacı Antakya kenti için kültürel potansiyelleri değerlendirme yolları ve kültürel çeşitliliğin kentsel gelişme stratejilerinde kullanımı konularının tartışmaya açılmasıdır.

GİRİŞ

Kentler heterojen toplumsal yapılarıyla kültürel çeşitlilik ve farklılıklar alanıdır. Kentlerde değişik kültürlerin, yaşam biçimlerinin bir arada bulunması kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir fırsattır. Bu kapsamda kültürel çeşitlilik kentsel yaratıcılığın ve yenilikçiliğin kaynağı olarak da değerlendirilebilmektedir. Kentsel yaratıcılığın veya yenilikçiliğin ortaya çıkabilmesi ve kentsel gelişme stratejilerinde kullanılabilmesi için

* Gazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

farklı kültürlerin bir arada bulunmaları yeterli değildir. Kültürler arası etkileşim ve iletişim ortamının kurulması esastır. Kentte farklı kültürlerin etkileşimi geleceğe yönelik kentsel gelişme projelerinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kültürel çeşitliliğin kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesindeki yeri ve önemini tartışmak için Antakya kenti önemli kültürel potansiyeller sunmaktadır. Kent tam bir kültürel çeşitlilik göstermesinin yanı sıra, özgün coğrafi yapıya ve çok katmanlı tarihsel birikime sahiptir. Antakya kenti tarihten gelen kültürel çeşitliliği korumuş, aynı zamanda bu çeşitlilik yeni ortak kültür ve kimliğin oluşmasına olanak tanımıştır. Ortak Antakyalılık kimliğinin kurulabilmiş olması farklı din ve kültürden insanların aynı konut, çalışma ve alışveriş mekanlarını paylaşmasına neden olmuş, sosyal ve mekansal ayrışma yaşanmamıştır. Antakya kentinin hem tarihten gelen kültürel birikimi, hem de bugün yaşanmakta olan kültürel çeşitlilik kentsel mekana ve kentte gündelik yaşama farklılık ve zenginlik katmaktadır. Kendilerine özgü yeme içme kültürleri ve yaşam ritüelleri gelişmiştir. Farklı kültürlerin bir arada yaşaması sosyal örgütlülük bilincinin de gelişmesine neden olmuştur ve kentte farklı grupların faaliyet gösterdiği çok sayıda sosyal amaçlı sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.

İlgili yazında, kentsel gelişme için kültürel değerlerin önemli bir kaynak ve potansiyel oluşturduğu üzerinde bir fikir birliği oluşmaktadır. Kentte farklı kültürler ve bu kültürlerin etkileşiminden doğan yeni projeler kentin gelişiminde değerlendirilmesi gereken önemli fırsatlar olarak görülmektedir. Antakya'da farklı kültürlerin varlığı ve bu kültürlerin kendine özgü birlikteliği kenti benzersiz ve biricik kılmaktadır. Bu potansiyeller kentin gelişmesinde kültür turizminin, kültürel sanayinin geliştirilebilmesine, bu yönde stratejilerin belirlenebilmesine olanak tanımaktadır. Bildiri kapsamında Antakya kenti kültürel potansiyelleri mekansal ve sosyal boyutlarıyla ele alınacak ve Antakya kentini kültürel potansiyelleri çerçevesinde değerlendiren bir SWOT analizi yapılacaktır. SWOT analizi ışığında Antakya kenti için kültürel potansiyellere dayalı gelişme stratejilerinin neler olabileceği tartışılacaktır. Böylelikle, sosyal kültürel çeşitliliğin mekansal izleri tespit edilecek ve bu izlerin kentsel gelişme stratejilerindeki yeri ve önemi belirlenecektir. Bildirinin amacı Antakya kentinden yola çıkarak kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesinde kültürel potansiyellerin nasıl ele alınıp değerlendirilebileceği ve en etkin şekilde kentsel gelişmede nasıl kullanılabilmesi üzerine fikir geliştirebilmektir.

KÜLTÜR, KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE KENTSEL GELİŞME

Kültür, toplum ve toplum içinde yaşayan bireyler üzerinde etkili olan, sınırları oldukça geniş bir kavramdır. Kültür kavramı birbirinden farklı bilimsel alanlarda (tarih, psikoloji, sosyoloji, antropoloji vb) kullanılmakta ve kültürün tek bir tanımı yapılamamaktadır. Kültürü ilk kez tanımlayan Tylor'a göre kültür, bilgiyi, imanı, sanat ve ahlakı, örf ve adetleri, ferdin bağlı olduğu bir toplumun üyesi olması sebebi ile kazandığı alışkanlıkları ve bütün maharetleri içine alan karmaşık bir bütündür (Güvenç,1985: 24-25). Malinowski'ye göre kültür insanların biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan tüketim malları ve araçlar ile sosyal bir topluluk halinde yaşamaktan dolayı ortaya çıkan fikir ve sanatların, inanç ve geleneklerin topyekün bir bütünüdür (Eroğlu,1998:107). Sosyolojik bakış açısına göre insanın öğrenme ve öğrendiklerini simgesel biçimde örgütleme, toplumun diğer üyelerine bilgi olarak iletme ve davranışlarına yansıtılma gücü kültürü tanımlamaktadır (Tatlıdil, 1992: 30). 6 Ağustos 1982 yılında Mexico City'de yapılan "Kültür Politikaları Dünya Konferansı"nda kabul edilen sonuç bildirgesinde kültür "sadece sanat ve edebiyat alanlarını değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, temel insan hak ve özgürlüklerini, değer sistemlerini, gelenekleri ve inançları da kapsar" denilmektedir (Kongar, 1998). Tüm bu tanım ve yaklaşımlardan anlaşılacağı üzere her toplumun kendine ait olan, biricik olan kültürel birikimi vardır ve bu birikimin oluşması tarihsel ortak bir geçmişi gerektirmektedir.

Kültürü daha iyi anlayabilmek için kültür bileşenlerinin çözülmesi yararlı olacaktır. Çeşitlilik gösteren kültürel faktörlerin başlıcaları; dil, hukuk, görgü, ahlak, bayram ve kutlamalar, cenaze töreni, folklor, aile, yemek, yiyecek yasakları, batıl inançlar, eğitim, işbölümü, müzik, dans, atletik sporlar vb olarak (Asunakutlu ve Safran 2004 içinde yer alan Robock ve Simmendeds 1983:401-403) tanımlanmaktadır. Du Gay (1997) kültür ve kültür bileşenlerini *tasarım, kimlik, üretim, tüketim, düzenleme* olmak üzere beş temel sürece incelemektedir. Tasarım dil, söylem ve imge yoluyla anlamın üretimi demektir. Kültür incelemeleri bize kimlik inşası hakkında da bilgi vermektedir. Son dönemlerde kültürün üretim, tüketim ve düzenlenişine ilişkin yapılan çalışmalarda ise, daha çok kültürün ekonomi ve politika ile bağlantıları üzerinde durulmaktadır. Kültür günümüz gelişmiş ülkelerinde artık büyük bir iş kolu olmuştur. Bu yaklaşımla kültür, ticaret, sanayi ve hizmet dalıdır. Ayrıca bu alanda yapılan çalışmalar kültürün sanatın kendisinin bir kültürü olduğunu ve bu kültürün klasik mal ve hizmet üretimi kültürünü etkileyip, dönüştürmekte olduğunu gösterir niteliktedir (Du Gay, 1997).

Kültür bu çerçevede ele alındığında kentsel kalkınmayı tetikleyici rol oynama potansiyeline sahip bir sektör olarak değerlendirilebilmektedir. Daha önce vurgulandığı üzere kültür yere özgüdür ve bu herkesten farklı olma özelliğiyle kent gelişme ve rekabet edebilme şansını yakalayabilme şansına sahiptir (Schech ve Haggis, 2000). Kalkınma yazınında kentsel kültürel çevre ile yerel ekonomik kalkınma arasındaki ilişki 1980'li yılların başına kadar vurgulanmamıştır. Yakın geçmişe kadar yerel ekonomik gelişme programları büyük oranda ekonomik temel (economic base) ve büyüme kutupları (growth pole) kuramlarının etkisi altında gelişmiştir, ki bu yaklaşımlarda kültürün, kültürel ürünlerin yeri açık değildir. 1980'den sonra gelişme programları tarihsel ve sanatsal varlıkları da içeren yerel kültürel kaynakların iyileştirilmesi ve geliştirilmesiyle ilgilenmeye başlamıştır (Graham, Ashworth ve Tunbridge 2000). Kültürel değerlerin zenginliği yöreyi dışarıdan ziyaret edenlerin sayısını arttırmakta, diğer bir deyişle turizmi canlandırmaktadır. Ancak yerel kalkınmada turizmin yanısıra kültürel mekanların imaj ve prestijini artırarak, yatırımcıları ve yüksek becerili - yüksek ücretli iş gücünü yöreye çekmek önemlidir. Festivaller, spor etkinlikleri ve diğer kutlamalar kültürün vazgeçilmez bileşenleri olarak sürece katkı sağlamaktadır (Scott, 2004).

Bugün gelişme kavramı küreselleşme kavramıyla birlikte anılmakta, birlikte anlam kazanmaktadır (Schech ve Haggis, 2000). Bu durumda kültürel etkinliklerin ve yatırımların uluslararası düzeyde olması ve dünyanın her yerinden turist/ yatırımcı/ işgücü çekebilmesi yerel kalkınma için önem taşımaktadır. Bir yörede tarihten gelen birikim ne denli zenginse ve bu değerlerin çeşitliliği ne kadar artarsa, küresel ölçekte yerel gelişme stratejilerinin gerçekleşmesine olanak tanıyacaktır.

ANTAKYA KENTİ KÜLTÜREL POTANSİYELLERİ

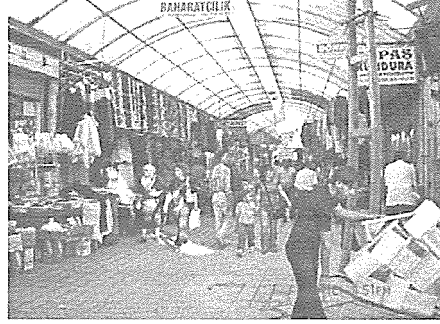
Batı ile Doğu Kültürlerinin kesiştiği Antakya kenti çok kültürlü yapısı ile kentsel gelişme için önemli potansiyeller sunmaktadır. Hatay ilinin bu günkü yönetim merkezi Antakya kenti, 2500 yıl aralıksız yerleşim merkezi olarak Roma, Bizans Osmanlı dönemlerinde stratejik öneme sahip olmuştur (Kılıçoğlu, 1998 ve GMMF 461 raporu, 2004). 1. Dünya savaşından sonra 1921-1939 tarihleri arasında Fransız egemenliğinde olan Antakya 23 Temmuz 1939 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Topraklarına katılmıştır.

2000 yılı DİE verilerine göre Antakya da 345 320 kişi yaşamaktadır ve hane halkı büyüklüğü ortalama 4 olan kentte çekirdek ailelerin bulunduğu görülmektedir. İşsizlik oranı %5,09 olan kentte istihdam profiline bakıldığında hizmetler sektörünün ilk sırada yer aldığı görülmektedir (76%). Antakya kentinin ekonomisi daha çok ticarete dayalı olarak gelişmektedir. Kent merkezindeki ticari canlılık kentin hem Suriye sınırında yer alması, hem de çevre ilçelerden günü birlik gelenler için alışveriş noktası kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Küçük dükkanların yoğun olduğu kentte her tür malın satıldığı Uzun Çarşı ve Aktarlar Çarşısı (Şekil 2) geleneksel doku içinde yer alan önemli

alışveriş mekanıdır. İkinci sırada yer alan sanayi sektörünün (20,50%) kent ekonomisinde etkin olmadığı görülmektedir. Antakya kentinde geleneksel el sanatları eski önemini yitirmektedir. İpek dokumacılığı (Samandağ ve Harbiye), ağaç oymacılığı (Antakya çıkıkçılar çarşısında bir kaç dükkan kalmıştır), hasır örmeciliği (Antakya/Sofular Köyü), ayakkabı yapımı, defne sabunu ve taş işletmeciliği (Harbiye) geleneksel el sanatları arasında sayılabilir.

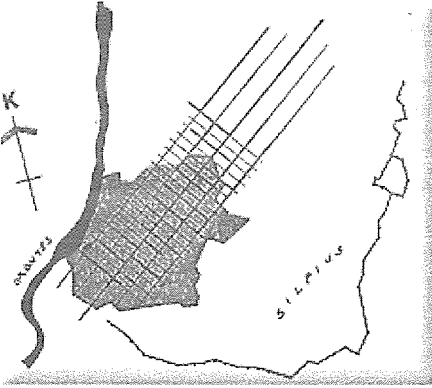

Şekil 1. Kentin Genel Görünümü

Şekil 2. Uzun Çarşı

Antakya'nın Asi nehrinin doğusunda kurulduğu (Şekil 3) ve zaman içinde nehrin batısına doğru geliştiği görülmektedir. 2004 yılı onaylı mücavir alanı sınırlarına göre 2140 hektarlık bir alan üzerinde yağ lekesi şeklinde gelişen kentin 575 ha Asinin doğu yakasında yer alırken, 1565 hektar batı kesiminde yer almaktadır (Şekil 3).

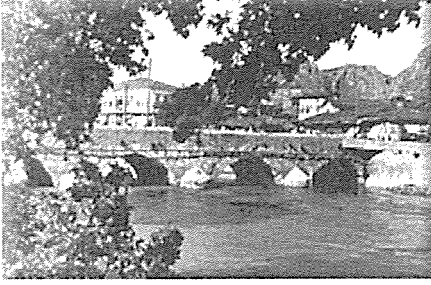

Şekil 3. Kentsel Gelişim

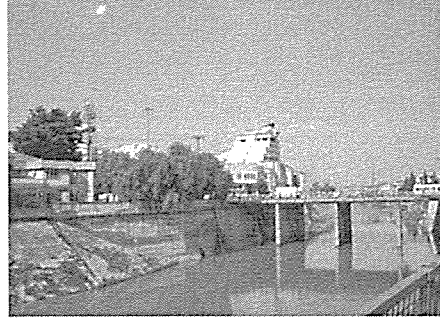
Kaynak: GMMF 461 Stüdyo çalışması, 2004

Asi nehri kentin kimliğini yansıtan bir öge olarak, kent karakterini tanımlayıcı bir nitelik taşımaktadır (Şekil 4-5). Gündelik yaşamın önemli bir parçası olarak ulaşımda kullanılan Asi Nehri ve kolları zaman içinde kentten kopmuş, kent yaşamındaki yeri ve önemi

azalmıştır. Asi nehri bugün geleneksel kent dokusu ve yeni kent dokusunu birbirinden ayrılmaktadır. Eski kent dokusu tarihi kültürel mirası ile büyük önem taşımaktadır. Ancak, 1970'lerde başlayıp 1980'lerde hız kazanan apartmanlaşmayla üst gelir grubunun tarihi dokuyu terk edip, tarihi dokuya alt gelir grubunun yerleşmesiyle tarihi ve kültürel mirasın tahrip edilmeye başlandığı görülmektedir. Eski kenti oluşturan mahallelerde (Şirince, Havuzlar, Karaalibölüğü, Aydınlikevler, Kardeşler vb) sivil mimari örneği konutlar yıkılmakta ve yerine kaçak yapılar yapılmaktadır.

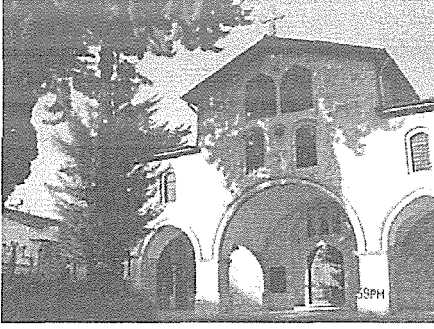
Şekil 4. Tarih içinde Asi Nehri

Şekil 5. Asi Nehri /2004

Antakya hem çok katmanlı tarihe sahip olması hem de sınır kenti olması nedeniyle farklı kültür ve dinden insanların bir arada yaşadığı bir yerleşimdir. 3 semavi dinin bir arada yaşadığı Antakya'da, kiliseler Hıristiyan dini mimarisini yansıtan yapılarda değil Müslüman halkın da kullandığı geleneksel mimari tarzındadır. Cami, kilise ve havralar yan yana olmalarının ötesinde adeta "kol kola" bir konumda kentsel dokudaki yerlerini almışlardır. Antakya'da yer alan birçok dini olay ve önemli azizin yaşamış olması bu şehrin önemini dinler tarihi yönünden arttırmaktadır. Günümüzde Antakya üç Katolik patriklik unvanının (Süryani, Maronit ve Rum-Katolik) merkezidir. Bundan başka doğu kilisesine bağlı iki tane de patriklik unvanı vardır: Rum-Ortodoks ve Süryani-Yakobit. Hıristiyan dinine ait ibadet yerleri olarak St Pierre Klisesi (Şekil 6) St. Simon Stilit Manastırı, Barlaam Manastırı, Antakya Ortodoks Klisesi (Şekil 7), Ermeni Cematine ait İbadet yerleri Vakıf Ermeni Kilisesi, Musevi Cematine ait Musevi Havrası (Kurtuluş cad) İslam dinine ait ibadet yerleri Ulucami, Habib Neccar Cami(Şekil 8)sayılabılır.

Farklı dil ve dinlere mensup insanların bir arada yaşadığı ve kaynaştığı Antakya da ilginç bir kültürel kaynaşma olmuş ve ortak bir Antakyalılık kültürü gelişmiştir. Kültürün önemli bileşenlerinden olan bayramlar kutlamalar incelendiğinde, değişik dini inançlara mensup olan vatandaşlar bazen aynı bayramı kutlamakta ve çoğu kere bu bayramların aynı güne denk geldiği görülmektedir. Birçok dini mekan bu farklı inançlara sahip insanlar tarafından kutsal kabul edilmekte ve adaklar adanmaktadır. İnançtan farklı olarak "özel günlerde" insanlar birbirini ziyaret etmekte ve hoşgörünün güzel bir örneği olarak işyerlerini dahi o gün açmamaktadırlar. Yüzyıllardır süregelen bir arada yaşama geleneği devam etmekte ve geçmişin gelenekleri birçok bakımdan sürdürülmektedir. Etnosentrik bakış açısıyla hiçbir etnik grup bir diğerini kendi kültürel öğretisi çerçevesinde ötekini yorumlamamaktadır. Arap Ortodoksların yaşadığı en yoğun yer Saraykent mahallesi, olmasına rağmen farklı etnik kökenden insanların aynı mekânlarda yaşadığı görülmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde Antakya kenti kültürel farklılık içinde uyum, ya da uyum içinde kültürel farklılığın açıkça görüldüğü demokrasi kültürünün oluşturulduğu bir yerleşimdir.

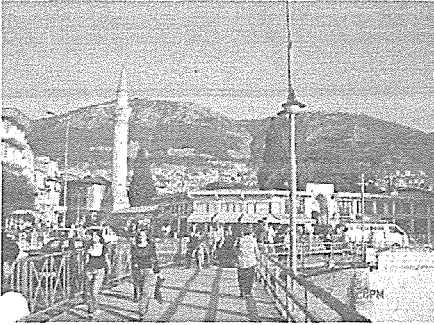

Şekil 6. Ortodoks Kilisesi/ Hürriyet Caddesi(Aziz Piyer ve Aziz Paul Kilisesi)

Şekil 7. St. Pierre Kilisesi

Antakya'da dünyanın ikinci büyük mozaik müzesi olan Hatay Müzesi yer almaktadır. Hitit, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemlerine ait olan ve Harbiye, Antakya, Atçana, Seleukia Pieria ile İskenderun'da bulunmuş eserlerin sergilendiği müze mozaik koleksiyonu zenginliği yönünden dünyada ikinci, para koleksiyonu yönünden ise üçüncü sırada yer almaktadır (Şekil 9).

Şekil 8. Habib Neccar Cami

Şekil 9. Mozaik Müzesi

Etnik köken ve din dışında kültürü tanımlayan dil konusu incelendiğinde Antakya'da gündelik yaşamda Türkçe kadar Arapça'nın da kullanıldığı gözlenmektedir. Halep ile süren ticaret, akrabalık ve ziyaret ilişkileri bu yörede Arapça'nın canlı kalmasına neden olmuştur. İlginç bir diğer konu Antakyalılara özgü bir dilin özelliklerinin günlük konuşma dilinde açıkça görülmesidir. Kültürel birikimi oluşturan bir başka önemli konu yeme içme alışkanlıklarıdır. Antakya halkı Arap ve Fransız mutfaklarından beslenen çok zengin bir mutfığa sahiptir. Antakya kentine özgü yemekler arasında kağıt kebabı, oruk, dövme (aşşur), semirsek, tepsi kebabı gibi yemekler, mezelerden; humus, zahter salatası, acılı mezeler sayılabilir. Künefe, peynirli irmik helvası ve kabak tatlısı sadece Hatay mutfağına mahsus olarak ün yapmış tatlılardır.

Antakya kenti gelişimi ve kültürel değerleri incelendiğinde, farklı dini inançlara sahip nüfusu, tarihi ibadet yerleri, yöreye özgü yemekleri, tarihi kent dokusu, sit alanları, mozaik müzesi, kutlamaları ile kültürel zenginliğe sahip olduğu görülmektedir. Sonuçta öğrenilen, paylaşılan ve değişen kültürel değerleriyle Antakya kentindeki kültürel semboller ve anlamlar yerel kalkınma için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

ANTAKYA KENTİ KÜLTÜREL POTANSİYELLERİNE DAYALI GELİŞME STRATEJİLERİ

kültürel potansiyellere dayalı kentsel gelişme stratejilerinin üretilmesinde yol gösterici olması amacıyla Antakya kenti kültürel potansiyellerini değerlendiren SWOT analizi yapılmıştır (tablo 1).

Tablo 1. Antakya kenti kültürel potansiyellerini değerlendiren SWOT analizi

Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
<p>Farklı dinleri ve ibadet mekanlarını içeren bir inanç merkezi olması. Dünyanın ikinci büyük mozaik koleksiyonunun bulunması. Farklı uygarlıkların izlerini taşıyan kentsel tarihi dokunun olması. İklim özelliklerinin ve kültürel yapının yarattığı yöreye özgü mimari. Arkeolojik ve kentsel sit alanlarının olması. Yöresel, özgün yemek kültürü. Farklı kültürlerin etkileşim içinde yeniden üretilmesi. Güvenli ve demokratik kentsel yaşam. Ortak Antakyalılık bilincinin gelişmiş olması. Yöreye özgü geliştirilebilecek el sanatlarının bulunması (ipek dokuma, ayakkabı, mücevher, defte sabunu). Festival, özel günler ve kutlamaların olması. Suriye(özellikle Halep) ile yoğun sosyal ilişkilerin sürmesi. Gündelik yaşamda farklı dillerin kullanılması, farklı dillerin etkisinde yöreye özgü dilin oluşması (Antakyaca). Tarihte uzun yıllar olimpiyatların merkezi olması. Eğitim düzeyinin yüksek olması.</p>	<p>Kentte önemli inanç merkezleri olmasına karşın, bilinçli korunamaması ve etkin olarak kullanılmaması, Mozaik koleksiyonun kısıtlı ve yetersiz bir mekanda sunulması. Kentsel tarihi dokunun ve mimarinin bilinçli korunamaması ve etkin olarak kullanılmaması, Arkeolojik sit alanlarında yapılaşmaya izin verilmesi. El sanatı ustalarının gün geçtikçe azalması ve bu el sanatlarının yok olması. Turistler için yeterli konaklama olanaklarının olmaması. Kent içi ulaşımında alternatif ulaşım modlarının olmaması. Zengin yemek kültürünün kentsel artı değer yaratılmasında verimli olarak kullanılmaması.</p>
Fırsatlar	Tehditler
<p>Kentsel gelişme için yerel, kültürel değerlerin öneminin gün geçtikçe artması. Kültürel sanayilerin ekonomik faaliyetler içinde payının ve öneminin artması. Yerel kültürün ekonomik gelişmede öneminin artmasıyla, yerel kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin ulusal ve uluslararası proje desteklerinin artması. Kültür turizminin küresel ölçekte öneminin artması. Ulaşım ve haberleşme teknolojilerinin gelişmesiyle kentin tanıtımının ve küresel erişiminin kolaylaşması. Dünyada inanç turizminin artan önemi. Çok kültürlülüğün ulusal düzeyde desteklenmesi.</p>	<p>Kentin ulusal ve küresel ölçekte yeterli tanıtımının sağlanamaması. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile küresel aynılaştırmanın Antakya kültürel zenginliklerine zarar vermesi. Kentin ulaşım bağlantılarının zayıf olması (hava, kara, deniz). Deprem ve taşkın riskinin tarihi dokuya zarar verme olasılığının yüksek olması. Suriye ile kültürel ilişkilerin uluslararası ilişkilerden olumsuz etkilenmesi. El sanatlarını sürdürülecek ve geliştirecek çalışmaların bulunmaması. Kentin "çok sayıda belediye" yönetimiyle imar açısından adeta "parçalanmış" olması, kentsel yönetimde yetki karmaşası. Kentsel dokuya ve tarihi sit alanlarına zarar veren kaçak yapıların dönüşümüne ilişkin etkin yol ve yöntemlerin olmaması.</p>

SWOT analizinden Antakya kentinin güçlü yönlerinin çeşitlilik gösterdiği izlenmektedir. Buna karşın güçlü yönler içinde yer alan pek çok kültürel potansiyel ya hiç kullanılamamakta veya yeterince etkin değerlendirilememektedir. Bu durum Antakya kentinin zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Kentsel gelişme stratejilerinin belirlenmesinde kentin güçlü yönlerinin etkin olarak değerlendirilmesi ve zayıf yönlerinin aşılması bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

SWOT analizinden yola çıkılarak:

- İnanç turizminin geliştirilmesi, farklı dinlerin ibadet mekanlarının geliştirilerek, küresel ölçekte ziyaretçilere açılması,
- Mozaik koleksiyonun yeterli bir mekanda etkin sunumu ile müzenin kent kimliğine katkı sağlayacak bir çekim odağı haline getirilmesi,
- Arkeolojik ve kentsel sit alanlarının kentsel baskıdan kurtarılarak, etkin olarak değerlendirilmesi,
- Arkeolojik ve kentsel sit alanları, mozaik müzesi, tarihi doku, vb. canlandırılarak kültür turizminin geliştirilmesi.
- Yöresel yemek kültürünün turizme katkı sağlayan kültürel sanayi olarak geliştirilmesi ve tanıtımı,
- Kentin uzun yıllar olimpiyatların merkezi olması canlandırılarak, Antakya'ya özgü küresel ölçekli spor faaliyetlerinin geliştirilmesi.
- Kültürel sanayinin kentsel ekonomi içinde önemli bir yere sahip olduğu göz önünde bulundurularak, yöresel el sanatlarının desteklenmesi, geliştirilmesi.

gibi kültürel potansiyelleri kullanan gelişme stratejileri belirlenebilmektedir.

Yukarıda belirtilen stratejiler kültürel potansiyellere dayalı kentsel gelişme stratejileri için birkaç örnek oluşturmaktadır. Kentin güçlü yönleri göz önünde bulundurularak bu stratejiler çoğaltılıp, çeşitlendirilebilir. Antakya kenti için sıralanabilen diğer güçlü yönlerden; kentte farklı kültürlerin etkileşim içinde olması, güvenli ve demokratik kentsel yaşam, eğitim düzeyinin yüksek olması, "Antakyalılık" bilincinin gelişmiş olması pek çok kentsel gelişme stratejisinin gerçekleşmesinde gerekli ortamı ve altyapıyı hazırlamaktadır.

Kentsel gelişmede, yerel kültürel değerlerin öneminin gün geçtikçe artması, kültürel üretimin bir sanayi dalı olarak kabul görmesi, Antakya kentinin kültürel potansiyellerinin değerlendirilmesi ve küresel ölçekte rekabet edebilir bir yerellik olabilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin ipek dokuma, el yapımı ayakkabı ve mücevher üretiminin desteklenmesi ve geliştirilmesi halinde Antakya kenti bu faaliyetlerle küresel ölçekte çekim noktası olabilir. Bir diğer örnek olarak yeme içme kültürünün küresel ölçekte tanıtılması ve kent ekonomisine önemli katkılar sağlayan kültürel sanayi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Önceki bölümde tartışıldığı üzere Antakya kenti bu alanda eşine az rastlanır bir birikime sahiptir.

Kültürel değerlerin yerel gelişmede öneminin kavranmasıyla, kültürel değerlere dayalı yerel kalkınma projeleri ulusal ve uluslararası düzeyde desteklenmeye başlanmıştır. Her bir gelişme stratejisi kentsel gelişme projeleri için konu başlığı niteliğindedir. Her bir stratejiye yönelik projelerin üretilmesi ve gerekli mali kaynakların sağlanması gelişme için önemlidir. Bugün Türkiye'de Avrupa Birliği'nin ve Dünya Bankasının desteklediği bu nitelikte çok sayıda proje bulunmaktadır. Kültürel projelerin önem kazanması ve bu alanda artan destekler Antakya için önemli bir fırsattır. Son yıllarda gelişimi hız kazanan ulaşım ve haberleşme teknolojileri ise Antakya'nın küresel ölçekte tanıtımında ve çekim noktası olmasında bir diğer önemli fırsat olarak görülebilir. Kültürel potansiyellerin yerel

kalkınmada kullanımı kentin kültürel potansiyellerinin doğru ortamlarda tanıtımını da gerektirmektedir.

Gelişme stratejilerinin gerçekleştirilmesinde yasal ve yönetsel çerçeve fırsat oluşturabileceği gibi, bir tehdit olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Antakya kenti çok sayıda belde belediyesinin bulunması nedeniyle imar yetkileri açısından parçalanmış durumdadır. Kentin tarihsel-çevresel bütünlük içinde planlanarak korunması ve gelişmesi önünde birinci derecede engel ve sorun oluşturan bu karmaşa bir an önce giderilmelidir. Ulusal yasalar ve kurumlar da yörede uygulanabilecek kalkınma stratejileri için fırsat veya tehdit oluşturabilmektedir. Kültürel potansiyellerin korunamaması ve geliştirilememesi halinde küresel ölçekte bir ayrışma kentler için önemli bir tehdit alanıdır. Bu nedenle kültürel değerlerini ve farklılıklarını yitirmeden, kentsel gelişme stratejilerini bu değerlere dayandırmak Antakya için önem taşımaktadır.

SONUÇ

Antakya kentinde kültürel çeşitlilik, tarihi birikim kentsel gelişme için önemli potansiyellerdir. Kentte farklı toplumların ve farklı dinlerin etkisinde kültürel çeşitlilik öne çıkmaktadır. Antakya'ya özgü ilginç ve önemli bir sonuç, kültürler arası etkileşimin, kültürün yeniden, birlikte üretilmesine neden olmasıdır. Kültürel çeşitlilik özellikle metropoliten alanlarda karşımıza çıkmakta ancak, uzlaşma ve kaynaşma ortamıyla değil, sosyal ve mekansal ayrışma ve toplumsal çatışmayla sonuçlanmaktadır. Oysa kentte demokratik bir kentsel yaşam oluşturulduğunda, farklı kültürler aynı mekanlarda yaşamlarını sürdürdüklerinde, mekansal ayrışma yerine kültürlerin korunarak yeniden üretimi olanaklı olabilmektedir.

Antakya kenti kültürel çeşitliliği, tarihi birikimi ile kültürel potansiyeller yönünden özel bir konuma sahiptir. Kültürel birikim göz önünde bulundurulduğunda Antakya kenti için gelişme stratejilerinin dayandırılabilmesi en güçlü nokta kültürel potansiyeller olarak öne çıkmaktadır. Bugün kentsel gelişmede etkin olarak kullanılmayan potansiyeller, kentsel gelişme stratejileri ışığında üretilen yerel kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi ile etkin olarak kullanılabilir. Antakya'nın kentse gelişimi bu yönde aranmalı, kültür başlı başına bir sektör olarak ele alınıp, değerlendirilmelidir. Böyle bir yaklaşım mevcut kültürel değerlerin korunmasını, geliştirilmesini ve etkin kullanımını olanaklı kılacaktır. Antakya kentinin özel bir örnek olduğu açıktır. Ancak Türkiye'de pek çok kent sahip olduğu kültürel potansiyellerini kentsel gelişme ve kalkınmada etkin olarak kullanamamaktadır. Oysa yerel gelişmede kültürel değerlere dayalı stratejiler Türkiye'de politika üretimi için önemli bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKLAR

- ASUNAKUTLU T., SAFRAN B., 2004. Kültürel Farklılıktan Kaynaklanan Çatışmalara Yönelik Bir Araştırma (Marmaris Turizm Sektörü Örneği), *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* cilt 6, sayı 1. 26-49.
- DU GAY, P., 1997. *Production Of Culture/Cultures Of Production*, London: SAGE
- EROĞLU, F., 1998. *Davranış Bilimleri* 4. baskı, Beta Yayınları, İstanbul
- GRAHAM, B, ASHWORTH, G.J. ve TUNBRIDGE, E.J., 2000. *A geography of heritage: Power, Culture and Economy*, London: Arnold.
- GUMMF Antakya Stüdyosu Araştırma Raporu, 2004, Basılmamış Araştırma Raporu, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- GÜVENÇ, B., 1985. *Kültür Konusu Ve Sorunlarımız*, 2. Baskı Remzi Kitapevi, İstanbul.

KILIÇOĞLU, H., S., 1998. Sosyoekonomik Özelliklerin Kent Merkezinin Mimari Biçimlenişine Etkileri :Antakya Kent Merkezi Örneği, *Basılmamış Yüksek Lisans tezi*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri, Adana.

KONGAR, E., 1998. Kalkınma Ve Gelişme Stratejilerinde Kültür Politikalarının Yeri: Türkiye Örneği [Http://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php](http://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php)

ROBOCK, SIMMONDS, 1983. *International Business and Multinational Enterprises*, Third Edition, Richard D. Irwin.

SCHECH S. ve HAGGIS J., 2000. *Culture and Development A Critical Introduction*, Blackwell Publishing, Malden MA.

SCOTT, A.J., 2004. "Cultural products and urban economic development: prospects for growth and market contestation in global context", *Urban Affairs Review*, 39(4), 461-499.

TATLIDİL, E., 1992. Kent Sosyolojisi- kUram ve Kavramlar, *Sosyoloji Dergisi*, sayı 3 Ege Üniversitesi Fakültesi Yayını İzmir. 30.

<http://www.hatay.gov.tr/>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Antakya,_Hatay

<http://www.senkoyluler.com/>

<http://www.antakyarehberi.com/hataytarih/3c.htm>

<http://www.antakyarehberi.com/hataytarih/konular.htm>

http://www.lezzet.com.tr/tarifler_turkiye/01035/

<http://www.hataygazetesi.com/>

<http://www.antakyarehberi.com/>

<http://www.antakyarehberi.com/gorunumler/gravurler.htm>

ENGELLİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINA KATILIMINI ARTIRAN BİR İSTİHDAM OLANAĞI: TELE ÇALIŞMA VE MEKANSAL ETKİLERİ

H. Filiz ALKAN MEŞHUR*, Çiğdem ÇİFTÇİ*

Abstract

Urban planning have not only spatial and economic dimension but also social dimension in which different income and social groups should be considered. In the context of social characteristics of planning, new solutions should be found in order to solve employment requirements of disabled people. Because of barriers in building and office environment, the ratio of disabled people in labour force is very few. They can be have more employment opportunities with teleworking and also more comfortable working conditions. This paper addresses how and why telework should be used as a work-place accommodation and evaluates the spatial effects of telework in view of city planning.

Özet

Kent planlama mekansal ve ekonomik boyutları yanı sıra, farklı gelir ve sosyal grupları dikkate alması gereken, sosyal boyutlara da sahip olan bir disiplindir. Planlamanın sosyal niteliği kapsamında engellilerin incelenmesi ve bu grubun çalışma ihtiyacının karşılanabilmesi için yeni çözümlerin bulunması gerekmektedir. Yapılı çevredeki ve işyerlerindeki engeller nedeniyle çalışma işgücü içinde oranları çok az olan engelli kişiler, tele çalışma ile daha fazla istihdam edilebilecek ve rahat bir çalışma ortamına sahip olacaklardır. Bu makale, tele çalışmanın bir işyeri mekanı olarak nasıl ve neden kullanılması gerektiğine dikkat çekerek kent planlama açısından mekansal etkileri değerlendirmektedir.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü'nce (WHO) hazırlanan raporlara göre dünya nüfusunun yaklaşık %10'u engellidir. Bu durumda, dünyada yaklaşık 500 milyon engelli olduğu tahmin edilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2003 yılında açıklanan sonuçlara göre ise, ülkemiz nüfusunun %12,29'u engellidir. Bu durumda, ülkemizde

* Selçuk Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

yaklaşık 8,5 milyon engelli birey bulunmaktadır (www.engelliler.net). Engelli insanlar fiziki mekana ulaşma, mekanı kullanma ve mekandan ayrılma konularında, erişebilirlik açısından kısıtlamalar ile karşılaşmaktadır. Bu fiziki kısıtlamalar nedeniyle de eğitim ve çalışma hayatına katılımları oldukça azdır. Ülkemizde üniversite sınavlarına girip, kazanıp, devam edebilen ve sonrasında da çalışma hayatına atılan engelli sayısı oldukça azdır. Bunda en büyük etken kentsel, eğitim ve çalışma mekanlarının pek çok engellerle dolu olmasıdır.

Kentsel mekanların engellilerin de kolaylıkla erişebileceği şekilde planlanması bir zorunluluktur. Fakat bunun yanı sıra, bu grubun yaşamlarını kolaylaştıracak ve çalışma hayatına katılımlarını artıracak yeni çözümlerin ve önerilerin üretilmesi gerekmektedir.

Engelli kişilerin hareket zorlukları ve fonksiyon kayıpları göz önüne alındığında iletişim hizmetleri ve bilgiye ulaşmak, bu kişiler açısından daha fazla önem taşımaktadır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin bulunulan noktadan bilgiye ve hizmetlere erişmeyi sağlayarak hareketlilik ihtiyacını ortadan kaldırması, özellikle hareket güçlüğü çeken ortopedik engelliler için önemli bir fırsattır. Böylelikle yapıları çevredeki engeller nedeniyle ulaşmakta güçlük çekilen hizmet ve bilgilere, engelli kişiler buldukları yerden kolaylıkla erişebilme olanağına sahip olabileceklerdir.

TELE ÇALIŞMA KAVRAMI VE BİÇİMLERİ

Tele çalışma ile ilgili olarak, telework, teleworking ve telecommuting kavramları kullanılmaktadır. Bu kavramlar, çalışanların iş ile ilgili aktivitelerini, normal işyerinden uzak bir noktadan gerçekleştirmelerini karakterize etmekte kullanılmaktadır(DiMartino ve Wirth,1990).

Tele çalışma / Tele çalışmak (Telework/Teleworking)

Tele çalışma çok farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bir tanıma göre; çalışanın işini işvereninden ve müşterisinden uzakta ifa ettiği ve yaptığı işi, bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla ulaştırdığı bir çalışma şeklidir. Tele çalışma tanımları ile ilgili yapılan bir analiz, bu tanımların üç temel kavram üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Organizasyon, yer ve teknoloji. Tanımların %60'dan fazlası, bu kavramların en azından ikisinin bir birleşimine dayanmaktadır. Bu bağlamda tele çalışma, işin merkez ofislerden veya üretim imkanlarından uzak bir yerde yapılmasıdır ki; bu çalışan kişinin diğer iş arkadaşlarıyla şahsi bağlantısının olmadığı ancak onlarla yeni teknoloji kullanarak iletişim kurabildiği bir durumu yansıtır(DiMartino ve Wirth,1990).

Tele çalışma üzerine yapılan son araştırmalar Avrupa'da 9 milyon kişinin tele çalışma ile işlerini yaptıklarını ortaya koymuştur. 6 milyon kişi düzenli tele çalışırken, 3 milyon kişi ara sıra tele çalışmaktadır. Avrupa işgücünün %6'sı tele çalışandır. EcaTT (Elektronik Ticaret ve Tele Çalışma Eğilimleri) tarafından yürütülen araştırma sonuçlarına göre 1994-1999 yılları arasındaki tele çalışmanın yıllık büyüme oranı %17'dir (Avrupa Birliği'ne üye 5 büyük ülke ortalaması; Almanya,İtalya,İspanya,Fransa ve İngiltere) (<http://www.emprica.com>).

Amerika'da tele çalışma oranlarına bakıldığında hızlı bir artış yaşandığı görülmektedir. 1999 yılında 9 milyon kişi tele çalışma yaparken, bu sayı 2004 yılında 40 milyona ulaşmıştır. İşgücü içindeki oranları ise 1999 yılında %8 iken 2004 yılında %28'e ulaşmıştır.

Tele çalışan (Teleworker)

Tele çalışan kavramının tanımlanması ve kimlerin tele çalışan olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Bir dizi çalışma ve araştırma tarafından kullanılan ve en yaygın kabul gören tanıma göre tele çalışan;

- Çalıştığı firma veya organizasyon içerisinde bağımlı işçi statüsüne tabi olan
- Çalışma zamanının en az %50'sini tele çalışan olarak işverenin ana işyerinden uzakta harcayan
- Tele çalışma yapabilmek için bir bilgisayar ve kendisini işverenine bağlayan bir iletişim cihazı kullanma ihtiyacında olan bir kimsedir(EIRR,1996).

Tele çalışma biçimleri

Çalışanların normalde işyerinde yaptıkları işler, tele çalışma ile geleneksel işyerinden uzakta farklı bir yerde yapılacaktır. Günümüzün gelişen firmaları; büyük bir kısmını evde çalışanların oluşturduğu sanal organizasyonlardan, şirketin uzak bir bürosu olan uydu ofislere kadar farklı tele çalışma düzenlemelerine ihtiyaç duymaktadırlar(Bennett ve Moorcroft,1995). Tele çalışmanın üç ana şekli bulunmaktadır. Bunlar ev esaslı tele çalışma, tele merkez esaslı tele çalışma ve hareketli tele çalışmadır.

Ev esaslı tele çalışma (Home-based telework)

Çalışanları evden çalışmaya motive eden faktörlerin en önemlileri, özerklik arzusu, iş ve aile yaşamında daha fazla esneklik, işe gidip gelmenin azalması, alternatif çalışma seçenekleridir(Burch,1991). Ayrıca, gürültülü hoş gitmeyen pek çok şeyin bulunduğu ofis ortamında çalışmak yerine ideal bir şekilde düzenlenmiş ev ortamında çalışmak, çalışanın kendi hızında çalışması, ne herhangi birinin çalışması bir şeye zorlaması, ne de başkalarının mukavemetine maruz kalmama evden çalışmayı cazip hale getiren etkenlerdir.

Tele merkez esaslı tele çalışma (Tele center-based telework)

Tele merkezler çalışanların firmanın mekanından uzakta çalışabileceği, bilgisayar ve iletişim bağlantıları ile donatılmış merkezlerdir. Bu merkezler, genellikle ofis ile ev esaslı çalışma arasında önemli bir uzlaşma olarak görülmektedir. Tele merkezler, ofis alanından ve işe gidip gelme zamanından tasarruf gibi avantajlar sağlarken; evde veya evden çalışma ile ilgili sosyal izolasyon problemini de ortadan kaldırmaktadır(Blais,1996). Özellikle, ulaşılması zor ve uzak olan bölgeler için gereklidir. Bazı durumlarda, gerileyen yerel ekonomilerin düzelmesine yardımcı olmuşlardır. Avrupa'da genellikle köylerde, kasabalarda ve kırsal kesimlerde kurulmuşlardır(Nilles,1994). Almanya, İrlanda, İskoçya, İngiltere, Fransa, Portekiz, İspanya, Brezilya ve diğer bazı ülkelerde de bulunmalarına rağmen İskandinav ülkelerinde daha yaygındır(Erdem,1997).

Tele çalışma merkezleri geleneksel iş ortamına benzer olmasına rağmen bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar;

1. Tele merkezin seçimi
2. Ağırlıklı olarak kurulacağı yerin konumu
3. Katılımcıların oturdukları yerler
4. Yüz yüze görüşme gereksinimleri
5. Bütçe

Tele çalışma merkezi tele çalışan adayları şunlardır:

- Ekipman imkanlarının olmaması veya işte davranış karakterleri gereği evde çalışmak istemeyip, tele merkezlerde tele çalışma yapmayı tercih edenler
- Organizasyon ortamında çalışmayı sevip, tele çalışma merkezinde çalışmak isteyenler
- Potansiyel tele merkeze uygun bir yakınlıkta oturanlar(Erdem,1997).

Uygun yakınlık kavramının evrensel olabilmesi için, herhangi bir tele merkezin, işe gidip gelme zamanını 15 veya daha fazla dakika azaltması; diğer taraftan da tele merkezde tele çalışanların tamamının, işe gidip gelmeyi yürüyerek veya bisikletle yapmalarının hedeflenmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Birinci durumda, tele merkez 10 mil veya daha fazla uzaklıkta olabilir. İkinci durumda ise, hemen köşede veya birkaç blok ötede olabilir. Tele çalışma merkezleri; ideal olarak, tele çalışan veya çalışacak olan grupların yerleşim yerlerine çok yakın olmalıdır. Uygulamada ise; genelde firmanın sahip olduğu veya uzun dönemli kiralayabileceği yakın yerler seçilir. Şayet; başkasına devretme mümkün değilse, uzun dönemli kiralamaların mekan esnekliğini kısıtlayacağı belirtilmektedir(Nilles, 1994).

Hareketli / Göçebe (Mobil /nomadic) tele çalışma

Artan sayıda emek sahibi, bilgi teknolojisini farklı noktalardan kullanarak çalışmakta ve her nerede olurlarsa olsunlar işverenleri ile bağlantılarını devam ettirmektedirler(Huws,1995). Onlar ev de dahil olmak üzere araba, trenler ve uçaklar, oteller, müşterilerin büroları gibi çok sayıda yerin herhangi birinde hareket halinde çalışma yapmaktadırlar(Bennett ve Moorcroft,1995). Bu kişiler hareketli tele çalışan olarak adlandırılmaktadır.

Hareketli tele çalışanlar; çalışmaları seyahat gerektiren, merkez ofisleri ile bağlanmak için elektronik iletişim imkanlarını kullanan profesyoneller olarak tanımlanabilir(Di Martino ve Wirth,1990). Üst kademe yöneticileri, satış personeli, sağlık görevlileri ve eğitim uzmanları gibi kamu ve özel sektörün farklı fonksiyonlarında çalışanları kapsamaktadır(Bennett ve Moorcroft,1995).

TELE ÇALIŞMANIN ENGELLİLER İÇİN ÖNEMİ VE UYGULAMALARI

Bilişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemelerin, herhangi bir yerden bilgiye ve hizmetlere erişme olanağını sağlaması ile hareketlilik ihtiyacını ortadan kaldırması, özellikle hareket güçlüğü çeken ortopedik engelliler için önemli bir fırsattır. Bu sayede yapıları çevredeki engeller nedeniyle ulaşmakta güçlük çekilen hizmet ve bilgilere, engelli kişiler buldukları yerlerden kolaylıkla ulaşma imkanına sahip olmaktadır. Konuya yönelik olarak Amerika'da ve Avrupa'da pilot projeler başlatılmıştır.

Engelliler için tele çalışmanın önemi

Yeni teknolojilerin engelli kişilerin yaşamları üzerinde çarpıcı etkilerinin olduğu şüphesizdir. Engelli kişilerin eğitim, çalışma ve hatta eğlence aktivitelerine direk olarak katılabilmelerinde önemli etkileri olacaktır. Pek çok Avrupa kentinde internet, ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. İnternet ile kullanıcının yaşı, cinsiyeti, etnik sınıfı ya da fiziksel yeteneği önemini kaybetmektedir.

Engellilerin tele çalışma ile birlikte elde edecekleri yararlar özetlenecek olursa;

- Tele çalışma coğrafi sınırlara bağlı olmadan yeteneklere göre daha geniş bir istihdam fırsatını desteklemektedir.
- Engelli kişilere karşı çoğu zaman küçümseme ve acıma şeklinde olan tutum ve davranışlar, engelli bireylerin moralini bozmakta ve işteki verimliliklerini olumsuz etkilemektedir. Tele çalışma ile birlikte, engelli kişiler tüm bu önyargılarda kurtularak herkesle eşit bir çalışma ortamına kavuşmuş olacaklardır.
- Tele çalışma ile yapılan işlerde tatminin ve motivasyonun arttığı pek çok uygulamada gözlemlenmiştir. Tele çalışma ile bireyler daha fazla kontrol ve özerkliğe sahip olmaktadır.
- Engelliler evden çalıştıklarında fiziksel ihtiyaçlarının karşılanacağı bir ortamda çalışmanın avantajlarına sahip olacaklardır.

- İşyerinde yaşanan stres azalacaktır.
- İşyerine giderken yaşanan ulaşım problemleri elimine edilecektir (www.intyf.fin.qub.qc.uk).

Engelliler ve tele çalışma uygulamaları

Equal Employment Opportunity Commission (Eşit İstihdam Fırsatı Komisyonu)'na göre engelli bir kişiye evden çalışma fırsatının verilmesi bir uzlaşma gerektirmektedir. ADA (The Americans with Disabilities Act) bütün engellilerin evden çalışmak zorunda olmadığını belirtmektedir. ADA, işverenlerden tüm engelliler için bir tele çalışma programı talep etmemektedir. Fakat, eğer bir işveren tele çalışma talep ediyorsa, engelli çalışanlara böyle bir programa katılım fırsatı verilmelidir. Bir işveren genellikle çalışanlarından tele çalışma programına girmeden önce en az bir yıl çalışmalarını istemektedir. Eğer yeni bir çalışan engelinden dolayı evden çalışmaya ihtiyaç duyuyorsa ve bu iş evden yapılmaya uygun ise, bu kişiyi işveren bir sene çalışma kuralından muaf tutabilir. ADA işverenlerden bu adaptasyonu gerçekleştirmelerini beklemektedir. Birey engelliliğinin sınırlarını açıklamalı, işyerinde işin yapılmasının güç olduğunu ve evden bu işin nasıl yapılacağını ortaya koymalıdır (www.eeoc.gov/facts/telework).

İşveren ve çalışan ilk olarak bütün gerekli iş fonksiyonlarını gözden geçirmeli ve tespit etmelidir. Bir işveren herhangi bir görevi kaldırmak ve çalışana evden çalışma izni vermek zorunda değildir. Fakat, bazı işler ve fonksiyonlar yeniden tespit edilebilir. Hangi fonksiyonların faydalı olduğunun tespitinden sonra, işveren ve engelli birey bütün fonksiyonların evden yapılıp yapılamayacağına karar verirler. Bazı meslekler evden çalışmaya daha uygun olabilecektir. Örneğin; garson, kasiyer, kamyon şoförü evden çalışamaz. Fakat pek çok meslek ya da görevlerin çoğu evden gerçekleştirilebilir (www.eeoc.gov/facts/telework).

Evden çalışmanın uygulanabilirliğine karar verirken birkaç faktör göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışanın yeterliliğinin denetlenmesi ve herhangi bir görevin gerektirdiği kesin donanımın evde sağlanması gerekmektedir. Diğer önemli bir etken; yüz yüze iletişimin ve diğer çalışanlarla iş koordinasyonunun sağlanmasıdır (www.eeoc.gov/facts/telework).

İşveren bireyin engelliliğine göre part-time (yarı-zamanlı) ya da full-time (tam-gün) evden çalışmasına karar vermelidir. Eğer engellilik hali evden part-time (yarı-zamanlı) çalışmaya imkan veriyorsa, işveren ve çalışan, her ikisinin de ihtiyaçlarına göre bir program geliştirmelidir. Hem işveren hem de çalışan programın başarılı olması için esnek olmasını sağlamalıdır. İşveren, engelli bireyden düşük üretim standartlarına razı olmak zorunda değildir. Çalışan ve işveren aynı zamanda çalışanın nasıl denetleneceğini de tartışmalıdır. Çalışan tarafından tercih edilmese bile işveren verimli çalışmayı tercih etmelidir. Bu da işyerinde olan değişiklikleri ve adaptasyonları kapsamaktadır (www.eeoc.gov/facts/telework).

Kanada'da JOB-ACCESS (İş Erişim) araştırması tele çalışmanın olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymak için pilot bir proje olarak başlatılmıştır. Kanada'da farklı hükümet bölümlerinde çalışanları içermektedir. Araştırmanın cevabını bulmak istediği soru şudur; tele çalışma engelli kişilerin istihdamında ne derecede başarılıdır? Yaklaşık 20 tele çalışanın katıldığı projede 2 ya da 3 gün iş evden yapılacaktır. Her katılımcının evine bilgisayar altyapısı kurulmuştur.

Uygulama süreci aşağıdaki adımları içermektedir;

- Katılımcılarla ilk görüşmeleri gerçekleştirmek ve onlara danışmanlık hizmeti sağlamak
- Tele çalışanlar için teknik destek ve bilgisayar donanımının sağlanması

- Yerel ağa bağlantının kurulması
- Donanımı kurmak ve yapılandırmak
- Tele çalışanlara yeni donanımı kullanmak konusunda eğitim vermek
- Tele çalışmayı başlatmak (www.dinf.ne.jp/doc/english).

Tele çalışanların engellilik durumuna göre tele çalışma;

1. Çalışanı işte tutmak için bir araç olarak: Sürekli hastalığa sahip kişilerin çoğunluğu sağlık koşulları nedeniyle çalışırken sık sık ara vermek durumundadırlar. Bu kişiler geleneksel işyerinde çalışırken oldukça zorlanmaktadır. Bu bağlamda tele çalışma esnek çalışma saatleri ile engelli kişilerin işlerini devam ettirmelerini sağlayacaktır.

2. Engelliliğe bağlı olarak ortaya çıkan bazı sorunları kolaylaştıran bir araç olarak: Sürekli bir hastalığı olmasa da engelliler çalışma yaşamında zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durumda tele çalışma bu kişiler için yaşam kalitesini artıran bir çalışma biçimi olarak görülmektedir. İşyerine ulaşırken ve işyerinde karşılaşılan fiziksel engelleri elimine etmektedir. Kişinin engel durumu önemli derecede hareketini ya da görevlerini yapmasını kısıtlamıyorsa tele çalışma ile işine devam etmesi kişinin kararına bırakılmıştır (www.dinf.ne.jp/doc/english).

Bu proje boyunca akılda tutulması gereken önemli noktalar ;

- Çalışanın engelliliği ile ilgili ihtiyaçlar
- Tele çalışma ile ilgili olarak görev dağılımı ve kurumsal amaçlara uyumluluğun sağlanması
- Tele çalışmanın kurumun iletişim kanallarına uyumu
- Çalışanların performansının değerlendirme süreci
- Bu adımların gerçekleştirilmesi 6 ay sürmektedir. Sürecin başlaması ve uygulanması 2 yılı aşmaktadır. Proje sonunda her katılımcı tüm deneyimden memnun kalmıştır. 18 tele çalışandan 15'i hala tele çalışan olarak çalışmaktadır (www.dinf.ne.jp/doc/english).

JOB-ACCESS (İş Erişim) deneyimi sonrasında bazı problemlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar özellikle sosyal izolasyon ve yeni bir işyerine uyum problemleridir. Ayrıca engelli kişilerin ihtiyaçları dinlenerek sorunlara daha iyi çözümler bulunabileceği de anlaşılmıştır. Tele çalışmanın getirdiği en önemli yararlar ise işe gidip gelirken yaşanan sıkıntıların ortadan kalkması ve daha esnek çalışma programının olmasıdır (www.dinf.ne.jp/doc/english).

Başarılı olabilmek için gerçekleştirilmesi gereken 3 adım vardır;

1. Tele çalışanların bir yıl boyunca istihdam edilmesi ve iletişim teknolojileri kullanımı ile ilgili eğitim verilmesi
2. Küçük şirketler için kapsamlı tele çalışma eğitimi verilmesi
3. İşvereni desteklemek için danışma büroları ve devlet eğitim rehabilitasyon servislerinin kurulması (www.mite.org).

TELE ÇALIŞMANIN MEKANSAL ETKİLERİ

Teorik olarak, bilişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve yenilikler insanların nerede yaşayacaklarının seçiminde artan bir esnekliğe neden olmaktadır. Benzer olarak, şirketlerin ofislerini nerede kuracaklarını ve çalışanlarını nereden çalıştıracakları konusunda da bir esneklik söz konusudur. Ancak, bu esnekliğin kentsel alanlardaki mekansal değişimler konusundaki sonuçları halen çözümlenememiş bir sorudur.

Yolculuklara Olan Etkisi

Tele çalışma ve yolculuk davranışları arasında açık bir ilişki bulunmaktadır. Bir iddiaya göre, daha fazla tele çalışma daha az yolculuk anlamına gelmektedir. Bu da daha az trafik kalabalıklığı ve kirlilik anlamına gelmektedir. Tele çalışmanın trafik sıkışıklığının, enerji tüketiminin, hava kirliliğinin ve yolculukların azaltılmasına katkıda bulunacağı yönünde görüşler bulunmaktadır. İş amaçlı olmayan yolculukların, yerel eğilimli iş seyahatlerinin artması ve yolculuk şeklinin değişmesiyle bu yararların elde edileceği tartışılmaktadır. Ayrıca, yer seçiminde artan esneklik ile ulaşım sistemine de yararları olabilecektir. Araştırmalar, tele çalışmanın ulaşım sistemine olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. İş amaçlı yolculuklar artmamış, zirve saat yolculuklarında, yakıt tüketiminde ve kirlilikte beklenildiği gibi azalmalar olmuştur. (Mokhtarian,1994).

Tele çalışma ile işten eve olan yolculuk talepleri değişecek ve böylece ulaşım stratejilerinin belirlenmesinde önemli değişiklikler olacaktır. Tele çalışma tüm dünyada bir seyahat talep stratejisi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yolculuk talebi, süreleri ve trafik kalabalıklığı azalmakta, merkezi iş alanından yapılan yolculuklar yeniden dağıtılmakta ve zirve saat yolculuklarında da değişimler yaşanabilecektir (Anonim,1994).

RABO (Residential Area-Based Office) projesine katılan çalışanlardan gelen verilere göre tele çalışmanın ulaşım sistemi üzerine muhtemel etkileri belirlenmiştir. Buna göre;

Avantajları:

- Toplam yolculuklarda azalma
- Zirve saat yolculuklarında azalma
- Kısa yolculuklarda azalma
- Yürüme ve bisiklet kullanımında artış
- Trafik kalabalıklığının ve sıkışıklığının azalması
- Yakıt tasarrufu
- Kirlilik azaltılması
- Sağlık ve trafik güvenliğinin gelişmesi

Dezavantajları:

- Zirve saat dışındaki yolculuklarda artış
- Paylaşımli-toplu yolculuk gruplarının bozulması (Diğer tele çalışanlarla aynı programı paylaşmayanların yolculukları)
- Kentsel yayılmanın artması (Stanek,1993).

Kirlilik ve Enerji Tüketimine Etkisi

Tele çalışanların artması ile ofislerdeki enerji ihtiyaçlarında bir azalma olabilecektir. Fakat, eğer tele çalışan sayısı yeterli sayıda değilse büyük ofislerdeki enerji tüketimi çok fazla azalmayacaktır. Tele çalışma, kendi başına ulaşım ile ilgili problemlere çözüm değildir. Hükümet ve yerel otoritelerin katılacağı bir dizi politikaların entegre edildiği bir yaklaşım olarak kullanılabilir. Bu politikaların koordinasyonu önemlidir.

Kırsal ve Kentsel Etkileri:

Nilles(1994) tele çalışmanın kentsel yayılma üzerine potansiyel etkilerini araştırmaktadır. Nilles'in özellikle cevabını bulmaya çalıştığı, tele çalışma kentsel yayılmayı şiddetlendirecek mi sorusudur. Kentsel yayılma, istenmeyen etkilere sahip bir olgu olarak

tanımlanmaktadır. Çalışanlar kentten uzağa taşındıklarında, pahalı ve kaliteli konut aramakta ve ulaşım talepleri de artmaktadır. Ulaşım altyapısı üzerindeki toplam baskı artmaktadır. Kırsal ve doğal yaşam alanları kentleşmenin yayılması ile risk altına girmektedir. Tele çalışma bu yayılmayı hızlandırabilmektedir. Tele çalışma, bağımsız işyeri seçimini sağlamakta bu da çalışanlara kırsal ve izole edilmiş küçük kasabaları da içeren, daha geniş bir konut alanı seçimi imkanı sunmaktadır. Nilles(1994), tele çalışmanın yaygınlaşması ile nominal gelecek olarak adlandırılan potansiyel bir senaryo üretmiştir. Bu senaryoda, tele çalışma, kısmen ya da tamamen işe gidip gelme yolculuklarının yerini alacaktır. Komşuluk ünitesi çalışma merkezleri artacaktır. Bu senaryonun olumlu etkileri pek çok ve çeşitlidir. Daha az uzun mesafe yolculukları yapılacak, sonuçta da ulaşım altyapısı üzerinde daha az baskı olacaktır. Komşuluk ünitesi çalışma merkezlerinin gelişimi ile işe yolculuk olsa bile mesafe azalacaktır. Mesafelerin azalması ile birlikte, kirlilik azalabilecek, yürüme ve bisiklet kullanımı artabilecektir. Yerel nüfusun artması ile birlikte, yerel şirketlerde ve hizmetlerde artacaktır. Kırsal kasabalar ve küçük merkezler canlanabilecektir. Nilles'in senaryosu, tele çalışmanın eğilimleri ve topluma etkileri bakımından önemlidir. Nilles(1994) tarafından tariflenen değişikliklerin olabilmesi için tele çalışmanın yaygınlaşması gerekmektedir (Feather,1998). Amerika'daki kırsal hastanelerde video-konferans kullanılarak daha gelişmiş hastanelerin uzman hizmetlerine erişim sağlanmıştır. Kırsal alanlardaki tıbbi hizmetlerin eksikliği ile ilgili problemlerde bu şekilde çözülebilmektedir (Feather,1998).

Nilles'in yapmış olduğu California Pilot projesindeki değerlendirmelere göre, tele çalışma ile çalışmaya başlayanların %6'sı mevcut konut alanlarından 72 km ya da daha fazla uzaktaki konut alanlarına taşınmıştır. Fakat, tele çalışanların gerçek hareketleri ile iş amaçlı yolculukları arasında önemli farkların olmadığı görülmüştür. Mokhtarian'ın San Diego tele çalışanları ile yaptığı bir çalışmaya göre ise, ankete katılan tele çalışanların küçük bir oranının işyerlerinden uzakta olan yeni konut alanlarından 2 ya da 3 kez hareket ettikleri izlenmiştir (Mokhtarian,1994).

Bazı araştırmalar, bilgi kullanımı iletişim kanallarını transfer etme yeteneğinin firmaların yer seçim kararlarında önemli bir faktör haline geldiğini göstermektedir. Kumar(1995), iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerin kentin farklı bölümleri içindeki bilgi temelli firmaların yayılımına neden olacağını ve kentsel alanların çok merkezli bir forma sahip olacağını söylemektedir. Aynı çalışma, tele çalışanların günlük iş yolculuklarında azalma olduğunu da bulmuştur. Bilgi teknolojilerinin konut ve ofis yer seçim kararlarına olan açık etkisine rağmen arazi kullanımı ve ulaşım modelleri bu etkileri hesaba katmamaktadır. Bu konudaki literatür, bilgi teknolojilerinin kentsel form üzerine olan etkisinin desantralizasyon olduğunu öne sürmektedir. Tele çalışanlar artık eskisi kadar uzun yolculuklar yapmayacaktır. 1990'ların ortalarında Toronto'da tele çalışma hakkında eğitim ve bilincin ilettilmesi için bir Tele Çalışma Sempozyumu yapılmıştır. Bu sempozyumda tele çalışmanın mekansal etkileri konusunda net olmayan görüşler bulunmaktaydı. Ancak, banliyölere ve kırsal alanlara doğru bir yerleşme eğiliminin olduğu ortaya çıkmıştır. Önemli bazı bulgular şöyledir:

- Evden çalışanların %70'i çok memnundur.
- Tele çalışanların çoğu banliyölerde ve bahçeli konutlarda yaşamaktadır.
- Tele çalışanların yaklaşık %20'si kent dışına taşınmış ya da taşınmayı planlamaktadır.

Tele çalışmanın metropoliten alan kullanımı üzerine potansiyel etkileri hakkında tartışmalar devam etmektedir. Bu konudaki çalışmalar sonlanmamış iken, pek çoğu tele çalışmanın uzun dönem arazi kullanımı üzerine etkilerinin çok küçük ya da hiç olmayacağı üzerinde fikir birliğine sahiplerdir. Diğer taraftan, tele merkezler arazi kullanım dokularını daha fazla direk olarak etkileyecektir. Tele çalışma merkezleri sabit olduğu için, fiziksel yapı bireysel tele çalışanlardan daha sabittir. Tele çalışan daha kolay

tele çalışma programına katılabilir ya da çıkabilir. Tele çalışma merkezleri aynı zamanda çok fazla sayıda kişinin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Tek bir tele çalışana bağımlı değildir. Sonuç olarak, tele çalışma merkezleri uzun dönem arazi kullanım planlama amaçları ile tutarlı yerlerde geliştirilmelidir (Anonim,1999).

Uzmanların araştırmaları ve hazırlanan raporlar, tele çalışmanın planlama ve toplum hareketlerinde benimsenmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Tele çalışma, olumlu etkilerinin ve potansiyel yararlarının farkına varılabilmesi için yönetime ihtiyaç duyan bir araçtır.

SONUÇ

İş zamanlarında esneklik sağlayarak tele çalışma, engelli kişilere yeni istihdam olanakları sunmaktadır. Seyahat ihtiyaçlarının azalması ile çalışma kolaylaşacak ve bu esneklik sosyal yaşamlarını da destekleyecektir(www.doc.mmu.ac.uk). Fiziksel yeteneklere duyulan ihtiyacın azalması engelli bireylere daha fazla iş imkanı sunulmasını da sağlayacaktır. İşyerinde yaşanan stresin elimine edilmesiyle, işteki verimlilik de artacaktır. Ayrıca engelli kişiler evden çalışma ile fiziksel ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir ortamda çalışmanın avantajlarına sahip olacaklardır. Hareket güçlüğüne sahip engelli kişiler için işe gidip gelirken yaşanan ulaşım sıkıntıları da (çoğu zaman engelli olmayan kişilerin bile baş edemediği) yaşanmayacaktır (www.intys.fin.qub.qc.uk).

En önemli problemlerden bir tanesi yüz yüze iletişimin olmamasından kaynaklanan sosyal izolasyon tehlikesidir. Tele merkezler bu durumda evden çalışmaya bir alternatif olarak pek çok engellinin tercihi olabilir. Bu durumda, kişi rutin olarak işe gidecek ve düzenli işin insan etkileşimini gerçekleştirecektir (www.knnpd.org).

Tele çalışmanın ve beraberinde gelişen tele merkezlerin kentsel ve mekansal etkileri akademik çevrelerde tartışılmaya devam eden bir konudur. Konuya ilişkin kesin bulgulara ulaşılamamakla birlikte, tele çalışmanın yaygınlaşması ile, tele çalışma ve tele merkezler, şehir planlama disiplinin önemle ele alması gereken bir mesele haline gelecektir. Buna ek olarak, zaten konut ve ofis alanı yer seçimi kriterleri içine tele çalışma bir etken olarak girmiştir. Bu bağlamda akıld tutulması gereken önemli bir nokta, tele çalışmanın ne kadar yaygın olarak uygulandığıdır. Mekansal ve kentsel etkileri zaman içinde daha net bir şekilde izlenebilecektir. Ancak bu gelişmelerin kent ve bölge planlama disiplini içinde ele alınarak çeşitli adaptasyonların ve yeniliklerin planlama disiplinine entegre edilmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Öncelikle, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin planlama disiplini içinde bir girdi olarak ele alınması gereklidir. Yeni planlama metot ve teorilerinin geliştirilmesi gereklidir. Plan ve uygulama aşamasında merkezi ve yerel otoriteler ile planlama aktörleri arasında iyi bir işbirliği kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Anonymous, 1994. RTA (Roads and Traffic Authority), Teleworking Pilot Project, Report on Findings.

Anonymous, 1999. Telecenter Evaluation, A Global Perspective, Report of an International Meeting on Telecenter Evaluation, Ed: Ricardo Gomez and Patrik Hunt, IDRC, Canada.

BENNETT,V. and MOORCROFT,S., 1995. European Guide to Teleworking: A Framework for Action; European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions; Dublin.

BLAIS,P., 1996. "How the Information Revolution Is Shaping Our Communities, *Planning Commissioners Journal Issue*, 24.

BURCH,S., 1991. Teleworking: A Strategic Guide for Management; Kogan Page, London.

Di MARTINO,V. and WIRTH,L., 1990. Telework: A new way of working and living, *International Labour Review*,129,529-554.

EIRR, 1996. "Teleworking in Europe; Part One; *European Industrial Relations Review*; No.268,May.

ERDEM, Z., 1997. Tele Çalışma, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

FEATHER, R., 1998. Telecommuting: Current Status, Future Direction, *Master Thesis*.

HALL,P., 2003. The End of the City? The Report of My Death As An Exaggeration, *City*, Vol.7, No.2.

HUWS,U., 1995. "Follow-up to the white paper: European Commission's Employment Task Force, *Social Europe*, Supplement 3/95, Brussels.

KUMAR,K., 1995. From Post-Industrial to Post-Modern Society; New Theories of the Contemporary World; Blackwell Publishers Ltd., Oxford.

MOKHTARIAN, P.L, 1994. Telecommuting and Residential Location: Theory and Implications for Commute Travel in the Monocentric Metropolis, *Transportation Research* ,Record 1463, University of California, Davis, CA95616.

NILLES, J.M., 1994. Making Telecommuting Happen: A Guide for Telemanagers and Telecommuters; Van Nostrand Reinbold, New York.

Özürlüler Şurası,1999. Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara.

STANEK, D.M.,1993. Modeling Perceptions and Preference of Home-based and Center-based Telecommuting, *Master Thesis*, University of California, Davis.

<http://www.doc.mmu.ac.uk/research/msc/azads/dissisu.htm>

<http://www.dinf.ne.jp/doc/english>

<http://www.eeoc.gov/facts/telework.html>

<http://www.emprica.com>

<http://www.engelliler.net>

<http://www.intyf.fin.qub.qc.uk>

<http://www.knpd.org>

<http://www.mite.org>

KARABURUN YARIMADASI DENEYİMİNDEN, PLANLAMA PRATİĞİMİZE AKTARABİLECEKLERİMİZ...

Semahat ÖZDEMİR*

Summary

This paper tries to summarise Karaburun Peninsula experience related with local development and planning efforts in collaborative way. This process began in 2000-2001 academic year within the Planning Studio course of Graduate Program in the Department of City and Regional Planning of İYTE. Meetings were organised to discuss local problems and potentials with local authorities both attended and elected and local people. As a result of these meetings main policies were developed in harmony with adopted vision, and Karaburun Peninsula Local Agenda 21 Platform was established. Some projects were developed and implemented to solve local problems with collaboration of local authorities and this Platform members and this partnership still goes on. Based on this experience some results are also discussed that can be integrated to our planning practice.

Özet

Bir yüksek lisans projesi dersi kapsamında başlayan ve dört yıldır süregelen, bir yarımada'nın yaşayanlarıyla birlikte, karşı karşıya oldukları sorunlara çözüm arama, sahip oldukları değerleri koruma ve geliştirme yönünde bir arayış, Karaburun Yarımadası deneyimi.

Yarımadayı anlama çabalarıyla başlayan çalışmalar, giderek atanmış ve seçilmiş yerel yöneticilerle, muhtarlar ve kamu görevlileriyle, yerel gönüllülerle iletişim kurmaya, Yarımada'nın bugününe ve geleceğine dönük ortak düşünceler üretmeye, ortak projeler geliştirmeye ve uygulamaya dönüştü. Hep birlikte yaşayarak öğrendiğimiz bu süreçte, bir yarımada bütünlüğünde, belki de ülkemizde ilk kez, "Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21" platformu oluşturuldu, bu platformda, kaymakam, belediye başkanları, meclis üyeleri, muhtarlar, yerel kamu görevlileri, yerel gönüllüler, gençler biraraya geldiler, sorunlar dile geldi, boyutları anlaşılmaya çalışıldı, olası çözüm yolları tartışıldı, çözüme ulaşabilmek için öneriler geliştirildi. Yarımada'nın geleceğine dönük ortak

* İYTE Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

hedefler belirlendi ve giderek, hemen tüm taraflarca, uzun tartışmalar sonucunda da olsa belli bir uzlaşmaya varıldı. Gönüllü çalışma grupları oluşturuldu, bir grup, Yarımada'nın mimari ve kültürel mirasını araştırırken, bir başka grup, Yarımada'nın fiziki planlamaya dair sorunlarının peşine düştü, gençlik grubu kendi sorunlarını biraraya gelerek tartışmaya ve projeler üretmeye başladı.

Bugün Yarımada'nın iki belediyesi olan Mordoğan ve Karaburun belediyelerinde AB tarafından desteklenen projeler yürütülmekte, yeni projeler hazırlanmakta, Yarımada'daki dört köyden gönüllü kadınların oluşturduğu kooperatif, ürünlerini pazarlama çalışmalarını yürütmekte, Karaburun Belediyesi, meclis üyeleriyle birlikte, yürürlükteki imar planlarını, yerleşimin doğasına ve tarım alanlarına zarar veriyor olması nedeniyle değiştirme ve revizyon plan yapma hazırlığında. Mordoğan Belediyesi, köy turizmini de geliştirme arayışında.

Bu bildiriye, giderek yaşamımın bir parçası haline gelen bu deneyimden, büyük sorunlarla içiçe olan ve mutlaka değiştirmemiz gereken planlama pratiğimize aktarabileceklerimiz ele alınacaktır.

....

Altı yıl önce, 1999 yılında, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün (İYTE) İzmir'in Urla İlçesi'nin Gülbahçe Köyü yakınındaki yerleşkesine taşınıp, eğitime orada devam etmeye başladığımızda, aslında İzmir Anakenti'ne elli km. uzaklıkta olan bu coğrafyayı hemen hiç bilmediğimizi gördük. Karaburun Yarımadası'nın güney-doğu girişinde yer alan İYTE yerleşkesi, İzmir-Çeşme Otoyolu ile kolay erişilebilir bir konumda olması ve kamu mülkiyetindeki arazi stoğu varlığı ve Urla Belediyesi'nin kolaylaştırıcı tutumu nedeniyle, bu coğrafyada yer seçmişti.

Gerek artık içinde yaşamakta olduğumuz Yarımada'yı yakından tanımak, gerekse de Üniversitemiz ve Yarımada yaşayanları arasında bir bağ kurmak amacıyla, 2000-2001 eğitim yılında, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yüksek lisans öğrencileri ile proje dersi kapsamında, "Karaburun Yarımadası'nı Anlamak" adını verdiğimiz projeyi başlattık. Projede çalışma yöntemimizi belirlerken ise, bugüne dek çok deneyimlemediğimiz, ama sıkça hemen her platformda tartıştığımız, "katılımcı planlama süreci" ni bu Yarımada'da en azından başlatmayı istedik.

Ve öğrencilerimizle birlikte Yarımada hakkında bilgi toplamaya, Yarımada'daki yerleşimlere gidip gelmeye, bu yerleşimlerin belediye başkanları, köy muhtarları, kaymakamı, öğretmenleri, doktorları, oluşmuş yerel sivil inisiyatif grubu üyeleri ile Yarımada'nın sorunları ve sahip olduğu değerleri üzerinde konuşmaya başladık. Gerek Yarımada'ya dair daha önce üretilmiş olan bilgileri sistematik bir biçimde bir araya getirerek, gerekse de kendi arazi çalışmalarımıza ve görüşmelerimize dayanarak, tüm bilgilerimizi, stüdyomuzda paftalar üzerine döktük, Yarımada'da bugün gündemde olan sorunları ve sahip olunan ve korunması, geliştirilmesi gereken potansiyel değerlere ilişkin bilgileri içeren raporlarımızı yazdık. Sorunları ve potansiyel değerleri maddeler halinde ve mekana referansla belirledik ve bu kez biz Yarımada'lıları Enstitümüze davet ettik.

Stüdyomuzu düzenleyip, paftaları astığımızda ve beklemeye başladığımızda tüm grup çok heyecanlıydık. Acaba gelececekler miydi, nasıl bir ortam oluşacaktı, hiç böyle bir jüri ortamı yaşamamıştık. Derken bir otobüs dolusu Yarımada'lı okulumuzu doldurdu ve neğis mevsimiydi, demet demet nergislerle geldiler.

Köylerden muhtarları, belediye başkanları, meclis üyeleri, kaymakamı, jandarma komutanı, emniyet müdürü, doktor, öğretmen, sivil inisiyatif grubu üyeleri, dernek yöneticileri ile geldiler. Başlangıçta herkes tutuk, çekinceliydi. Giderek paftalar dillenmeye, sorunlar tanımlanmaya başlandı. Saptananların yanısıra, daha önce ayırında varılmayanlar da ortaya kondu. Başlangıçtaki görece hiyerarşik yapı, giderek

kaybolmaya, sorunların nedenleri ve olası çözüm yolları üzerine farklı görüşler ortaya çıkmaya başladı. Kimi kez sesler yükseldi, ortam gerildi, kimi kez bir arada, hep birlikte, üretilmiş bilginin yol göstericiliğinde, bunları ilk kez böylesine tartışabilmenin heyecanı ve sevinci yaşandı. Bizler kitaplarda, haritalarda, arazide göremediğimiz bir çok şeyi, bu birliktelikten öğrendik. Giderlerken ne onlar, ne de biz, bir kaç saat önceki gibi değildik.

Stüdyomuzda döndük, yeni öğrendiklerimizi eskilerine ekleyerek, bu kez tartıştığımız sorunların çözümüne ve korunması ve geliştirilmesi gerektiğine inandığımız potansiyel değerlerin korunmasına dair politikalar geliştirmeye başladık.

İkinci kez okulumuzda geldiklerinde, artık Yarımada'ya dönük bir politika planımız vardı ve her bir politika üzerinde, bu kez daha rahat ve önceden deneyimlenmiş bir ortamda, bu politikaları tartıştık.

Hemen tümü dağ yamaçlarında konumlanmış ve özgün kimliğini koruyabilmiş, kimisi giderek tenhalaşmış 13 köyü, iki belediyesi ile, Karaburun Yarımadası, çok zengin doğal ve kültürel varlığıyla, İzmir'in bu denli yakınındayken, henüz bu değerlerini çok fazla yitirmemiş bir Yarımadaydı. Bu "fazla bozulmamış" olmasını da büyük ölçüde 50 km. uzunluğundaki Gülbahçe-Karaburun yolundaki 182 tane viraja borçluydu.

Hemen tüm taraflar Yarımada'nın nergisinin, enginarının, güzelim zeytinliklerinin, Akdeniz foklarının korunmasından yanaydı. Ama Yarımada nüfus kaybediyordu ve kalanlar yoksulluk çekiyorlardı, gençlere iş yoktu. O yüzden kimilerine göre, şu anda yürürlükte olan 1/25 000 ölçekli çevre düzeni planında yer alan, 40 m. genişliğindeki yeni yol açılmalıydı. Karşı görüştekiler ise, ki biz de bu görüşü savunmaktaydık, böylesi bir yolun Yarımada'nın doğal yapısını tahrip edeceğini, mevcut yolun iyileştirilmesinin yeterli olduğunu savunuyorlardı. Bir başka gerilim alanı, balık çiftlikleri, yerel balıkçılar ve yerel halk arasında oluşmaktaydı. Artık üretim yapmayan çoğu yaşlı toprak sahipleri, arazilerini ikinci konut yapmak isteyenlere satmak istiyorlardı, üstelik yürürlükteki imar planları da buna izin veriyordu. Ülkemizin bir çok kıyı yerleşmesinde defalarca tekrarlanarak yaşanan ve sonu çoğunlukla herkes ve en çok da doğa için hüsrarla biten bu sürecin, Yarımada'da da yaşanmamasını isteyenler, alternatifler üretmeliydi. Alternatif politikalar ise zeytinciliğin canlandırılması, bir hastalık nedeniyle yok olma tehlikesinde olan nergise ve sümbüle sahip çıkılması, tarım alanlarının korunması, organik tarıma geçişin ve hayvancılığın desteklenmesi, köy pansiyonculuğu ve doğa turizminin geliştirilmesi idi.

Eğitim dönemi bitip okullar kapandığında, bu kez onlar bizi, çalışmalarımızı bir kez daha sunmak üzere Karaburun'a davet ettiler. Karaburun Belediye Düğün Salonunda paftalarımızı astığımızda bu kez toplantıya daha çok gelen olduğunu gördük. Yine konuşuldu, tartışıldı, farklı görüşler dile geldi ve toplantı bittiğinde herkes birbirine teşekkür etti ve evlerine gitti. Peki ama şimdi ne olacaktı? En azından üzerinde uzlaşılan politikaların bile nasıl hayata geçirileceğine dair sorular, boşlukta asılı kalmıştı. Proje dersimiz bitmişti, öğrenciler sınıfını geçmişti ama bizim de artık bir yaşayanı olduğumuz Karaburun Yarımadası'nda yaşam devam ediyordu.

Gerek araştırmalarımız aşamasında, gerekse de daha sonraki toplantıların düzenlenmesinde yoğun işbirliği yaptığımız Karaburun Sivil İnisiyatif Grubu üyeleri ile artık hemşehri ve arkadaşlık ve kaygılarımız ortaktı. Bu iletişim ortamını sürdürecektik bir yol bulmalıydık.

Atanmışları, seçilmişleri, sivil toplum örgütlerini ve yerel halkı bir araya getirebilecek ortam arayışı, bizi Yerel Gündem 21 Platformu kurmaya yöneltti. Türkiye'de 1996 İstanbul Habitat Kent Zirvesinin ardından, Bakanlar Kurulu Kurulu Kararıyla başlatılan "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi" ile bir çok kentimizde bu platformlar kurulmuştu. Çoğunlukla belediye başkanlarının çağrısıyla oluşturulan bu platformu biz nasıl oluşturacaktık.

İlk çağırısı, Sivil İnsiyatif grubu öncülüğünde, Karaburun gönüllüleri olarak, tüm taraflara 27 Nisan 2002 tarihinde biz yaptık. Yine Karaburun Belediyesi Düşün Salonunda toplandığımızda, artık Yerel Gündem 21 'in ne olduğunu, neleri, nasıl yapabileceğimizi tartışıyorduk. Aslında girdiğimiz yolda tam da nasıl ilerleyeceğimizi bizler de yeterince bilmiyorduk. Ama Yarımada'nın bir bütün olduğunu, oluşturulacak bu platformun, yalnızca tek bir belediye sınırı içinde kalmasının benimsenen politikaların hayata geçirilmesinde yeterli olamayacağını biliyorduk. Bu nedenle bu oluşumun adını, belki de Türkiye'de ilk kez bir yarımada bütünlüğünde oluşturulan bir platform olarak, "Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21 Platformu" olarak belirledik. Genel sekreterimizi ve Yürütme ve Kolaylaştırıcı Kurul üyelerimizi belirledik. Düzenli olarak her biri farklı bir sorun odaklı, Yarımada Meclis Toplantıları düzenlemeye başladık. Başlangıçta Yarımada belediyeleri, bu platformun resmi katılımcısı olma konusunda çok istekli davranmadılar. Bizler bu katılımın sağlanmasında destek olmalarını sağlamak amacıyla İç İşleri Bakanlığı'na yazılar yazdı. Çünkü İç İşleri Bakanlığı'nca Valiliklere genelgeler gönderilmiş ve Yerel Gündem 21 Platformlarının oluşturulmasında destekleyici olmaları istenmişti (Emrealp,2004)

Bakanlığa yapılan başvuru sonuç vermiş ve hem atanmışlar, hem seçilmişler giderek Platformu tanımaya ve toplantılara gelmeye başlamışlardı. 2003 yılının Ekim ayına geldiğimizde, artık Karaburun ve Mordoğan Belediyeleri, Platformumuzun resmi katılımcısıydı.

Platformumuz giderek genişlemeye başladı, Ege ve Dokuz Eylül Üniversitesi ve İYTE den, Yarımada gönüllüsü olan ve kendi uzmanlık alanlarında çalışmalar yapan akademisyenler, yerel halktan gönüllüler, kendi ilgi ve beceri alanlarına göre yeni çalışma grupları oluşturmaya başladı. Örneğin Yerleşme ve Mimarlık Tarihi Çalışma Grubu, Yarımada'nın yerleşmelerinde analiz çalışmalarını yaparken, Planlama ve İmar Çalışma Grubu, mevcut imar planlarının analizini yapıyor ve fiziki gelişmenin yönlendirilmesi konusunda çalışmalar yapıyordu. Çevre ve Gençlik Çalışma Grubu kendi sorunlarını tartışıyor ve hem çevrenin korunmasına dönük etkinlikler düzenliyor, hem de kendi gereksinimlerini karşılamaya dönük projeler üretmeye çalışıyor. Yarımada Meclis toplantılarında tartışılan konulara paralel olarak, yerel görevliler ve gönüllüler işbirliği yapmaya başladı. Sıklıkla kullandığımız ama anlamı hep soyut kalan "vizyon" kavramı, bu Yarımada için ete kemiğe bürünmeye başlıyordu. Örneğin;

- Denizlerde avcılık ve dalış mevzuatı konusunda ve bu alandaki sorunları tartışmak üzere, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Jandarma Komutanlığı, Emniyet Amirliği, İlçe Tarım Müdürlüğü, Yarımada'da bulunan Su Ürünleri Kooperatif başkanları, sivil toplum örgüt temsilcileri, balıkçı ve dalgıçlar biraraya gelip, sorunlarını tartışıyor, aralarındaki çelişkileri çözmeye çalışıyor ve denizlerdeki balık neslinin sürekliliğinin sağlanması konusunda işbirliği yapıyorlardı,
- Çevre ve Gençlik çalışma grubu, çevre temizlik aktiviteleri ve Akdeniz Foku Habitatlarının korunmasına yönelik etkinlikler yapıyor, halk bilgilendiriliyordu.
- Hukuk Çalışma Grubu, zeytin kesimi, yasadışı avcılık ve imar konularını yargıya taşıyordu,
- Zeytin-Tarım Çalışma Grubu, İlçe Tarım Müdürlüğü'nün zeytin sineğiyle mücadelesinde aktif rol alıyor, eko-trap denilen zeytin tuzaklarını zeytinlere birlikte takıyorlardı,
- Yarımada köylerinde yapılmakta olan el ürünlerinin değerlendirilmesi için, Karaburun Parkının içinde El Ürünleri Çarşısı, Belediye'nin desteğiyle açılıyordu,
- Karaburun Belediyesi, kendi mülkiyetinde olan ve yıllardır kullanılmayan eski bir yapının bir bölümünü, "Yerel Gündem 21 Evi" olarak kullanılmak üzere tahsis

ediyordu. Bu mekan, kolaylaştırıcı grup üyelerinin imce anlayışı ve katkılarıyla, gerçek bir eve dönüşüyor ve giderek, herkesin kolaylıkla girip çıkabildiği, derdini anlatabildiği bir adres haline gilyordu.

- Winpeace (Women's Initiative for Peace-Barış İçin Kadın Girişimi) örgütünün desteğiyle, pilot köy olarak, Yarımada'daki Sarpıncık, Parlak ve Küçükbahçe Köyleri belirleniyor ve bu köylerdeki 18 kadının katılımıyla, Kasım 2003'de "Karaburun Kadınları Agro-Turizm Kooperatifi" kuruluyordu.

2004 yılına gelindiğinde, ülke genelinde olduğu gibi, Yarımada'da seçim heyecanı yaşanıyor ve hem Yarımada'lılar hem biz bir "ilk" i daha deneyimliyorduk. Tüm partilerin belediye başkan adayları, Yerel Gündem 21 Platformu'nun düzenlediği panellerde, hem Mordoğan'da, hem Karaburun'da biraraya geliyor, halka projelerini aktarıyor ve soruları yanıtlıyorlardı. Farklı projeleri olmakla birlikte, Yarımada'nın doğal ve kültürel değerlerinin korunmasına, yerel kalkınmanın asıl bileşenlerine ilişkin görüşleri benzerdi, oluşturulan ve paylaşılan "vizyon", onlar tarafından da benimsenmişti. Benimsedikleri ve dile getirdikleri bir başka ortak görüş ise, Yerel Gündem 21 Platformu ile yoğun bir işbirliği içinde olacaklarıydı.

Ve projeler...

Tüm bu çalışmalar yapılırken, aslında hepimiz ve yerel halk, daha somut, elle tutulur, gözle görülür ve yerel halkın yararlanabileceği neler yapılabilir ve nasıl yapılabilir sorusunun yanıtını arıyorduk. Fikir çoktu ama kaynak yoktu.

Gazetelerde Avrupa Birliği fonlarından desteklenecek ve İş Kur tarafından organize edilecek projelere ilişkin haberler çıkmaya başladı. Yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri işbirliğiyle önerilecek ve işsizliği azaltmaya dönük proje önerileri bekleniyordu. Belediye Başkanları ve Platform üyeleri biraraya gelerek ne tür projeler hazırlayabileceğimizi tartıştık, hemen herkes için bu tür bir proje önerisi hazırlama işi ilk kez deneyimlenecekti.

Karaburun'da işsiz genç çoktu ama hem toprakları yoktu, hem de tarımsal üretim ve organik tarım konusunda bilgileri yoktu. Oysa diğer yandan da tarımsal üretim yapılabilecek araziler vardı ama bunların sahibi yaşlıydı ve üretim yapmıyorlardı. Fikir bu iki faktörü birleştirmeye dönüktü ve "Karaburun'da İşsizliğin Azaltılması İçin Önemli İş Alanları Önerisi ve Eğitimi" Proje teklifi hazırlandı. Karaburun Belediyesi, Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21 Platformu ve Karaburun Kadınları Agro Turizm Kooperatifi, artık bu projenin ortağıydılar. Proje önerisinin gününde, saatinde yetişmesi için herkes seferber oldu ve teslim edildikten sonra heyecanlı bekleyiş başladı. Projemizin kabul edildiğini öğrendiğimizde, yaşadığımız sevinç ve coşku çok büyüktü.

Bu proje kapsamında, 62 kişi, 2,5 ay süreyle, çevre, agro-eko-turizm, organik tarım yapımı, Yarımada'ya özgü enginar, üzüm, zeytin, narenciye, nergis vb. yetiştiriciliği, kooperatifçilik, seracılık ve pazarlama konularında eğitim aldı. Bu grubun içinden seçilen 24 kişi, kurulan dört serada deneme üretimi yapmaya başladı ve sekiz ay süreyle yarızamanlı iş sahibi oldu.

Mordoğan Belediyesi ve Platform ortaklığında hazırlanan ikinci proje ise, Yarımada'nın simgelerinden birisi olan ve ortaya çıkan hastalık nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan, nergis çiçeği üretimi ile ilgiliydi. Bölgesel Çevre Merkezi'ne (REC) önerilen "Mordoğan'da Nergis Çiçekçiliğinin Sürdürülebilir Tarım Yaklaşımıyla İyileştirilmesi ve Kırsal Kalkınmaya Katkısı" projesi, 200 başvuru arasından seçilen 8 projeden birisi olduğunda, yine büyük coşku yaşandı.

Hemen hiçbir sosyal-kültürel hizmet tesisi olmayan Yarımada'da, "Karaburun Yarımadası Yerel Tarih Kültür Evi" Projesine destek ise, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nden geldi.

Karaburun Yarımadası Yerleşme ve Mimarlık Tarihi Çalışma Grubu'nun yürütmekte olduğu envanter çalışmaları, 2004 yılında, "Karaburun Yarımadası Kırsal Mimarlık Envanteri" ve "Karaburun Yarımadası Mezar Taşları Envanteri" projeleri olarak, Türkiye Bilimler Akademisi Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Projesi kapsamına alındı.

Bir yandan bu projeler yürüken, diğer yandan yeni projeler hazırlanmakta, Mordoğan'da bağcılığın geliştirilmesi, Karaburun'da Gençlik Kültür Merkezi projeleri, bunlardan örnekler ve hem yerel ve ulusal, hem de uluslararası kaynakların etkin ve eşgüdüm içinde kullanılması yönünde arayışlar sürmekte.

Karaburun Yarımadası'nda, yerelde oluşturulabilen işbirliği ile yapılan herşeyi bütün ayrıntılarıyla burada aktarmak olanaksız ve belki de gereksiz, ama iki deneyimi de aktardıktan sonra, planlama pratiğimize ilişkin çıkarsamaları yapmak mümkün olabilir.

İzinsiz toplanan sahlep çiçeği soğanları

Karaburun Yarımadası'nda yıllardır, izinsiz ve denetimsiz olarak sahlep çiçeği soğanları toplanıp satılmakta, bu ise türlerin azalıp yokolmasına neden olmaktadır. Yerel gündem 21 Platformu tarafından, bu konuyla ilgili mevzuat incelenerek, gerekli önlemlerin alınması konusunda Karaburun Kaymakamlığı ve diğer ilgili birimler bilgilendirildi. Karaburun Emniyet birimleri olaya müdahale ederek, çiçek soğanı toplayanları, Cumhuriyet Savcılığı'na sevk etti. Urla Orman Şefliği adına el konulan ve soğuk hava deposunda saklanan sahlep çiçeği soğanları, ilgili prosedür gereği satışa çıkarıldığında, alım işlemi Karaburun Belediyesi tarafından gerçekleştirildi. Bu soğanlar Platform gönüllüleri, Belediye personeli ve Garnizon Komutanlığı'nın askerleri ile birlikte, pilot bölgelere yeniden dikilerek doğaya kazandırıldı.

Yürürlükteki imar planlarının revizyonu

Planlama ve İmar Çalışma Grubu tarafından, Karaburun Belediyesi Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planları ayrıntılı olarak incelendi, mevcut arazi kullanım ve doğal verilerle karşılaştırıldı ve bu analizler sonucunda, mevcut planların korunması gereken bir çok tarım alanı ve zeytinlik alanını yapılaşmaya açmış olduğu ortaya kondu. Yapılan tüm çalışmalar, Belediye Meclis üyelerine sunulurken yürürlükteki planların revize edilmesi gerektiği yolunda fikir birliğine varıldı. Çalışma grubundaki gönüllülerin de katkısı ve işbirliği ile, yakında bu revizyon çalışmalarının başlaması planlanmakta.

Planlama pratiğimize aktarabileceklerimiz..

Bu satırların yazarının tanıdığı ve katılımcılarından birisi olduğu bu süreçte, geçen beş yılda Yarımada'da her sorunun çözülebildiğini söylemek mümkün değil ama yıllardır toplantılarımızda tartıştığımız, yazıp çizdiğimiz ama somut olarak yeterince deneyimlemediğimiz, katılımcı planlama sürecine dair, vizyon oluşturma ve ona uygun politikalar geliştirmeye ve politikaları hayata geçirmeye dair ipuçlarını bu deneyimden kısmen çıkarmak mümkün. Bu ipuçları şunlar olabilir;

- Kendi içinde ekosistem bütünlüğü olan coğrafyalar bu bütünlük içinde ve bu bütünlüğün gerektirdiği ölçekte ele alınmalı ve planlanmalıdır.
- Planlama ve fiziki gelişimi yönlendirme çalışmaları yerel kalkınmadan bağımsız olarak ele alınmamalıdır.

- Gerek tanımlanmış olan altbölge veya bölgenin geleceğe dönük vizyonunun oluşturulmasında ve gerekse de bu vizyona uygun kalkınma ve planlama politikalarının geliştirilmesinde, ilgili yerel tüm aktörlerin bir araya gelebileceği platformlar oluşturulmalıdır. Gerek uluslararası, gerekse de ulusal hukuki ve toplumsal meşruiyeti olan Yerel Gündem 21 Platformları, bu olanağı sağlayan ortamlar olabilir. Ancak şu anda ülkemizde yaklaşık olarak altmış kentte oluşturulmuş olan bu platformların gelişimi, rastlantıya ve yalnızca gönüllülük potansiyeline bırakılamaz. Bu iletişim ortamını sağlayacak, sürekliliğini olanaklı kılacak, kalıcı ve ulusal ve yerel ölçekten beslenen kurumsal yapılanmalara gitmek gereklidir. Bu kurumlar altbölge/bölge planlama-kalkınma büroları olabilir.
- Özellikle geri kalmış bölgelerimizde olmak üzere, tüm ülkemizde, üniversiteler bu katılımcı sürecin oluşturulmasında, öncü ve kolaylaştırıcı rol üstlenmelidir.
- Yaşamın sürekliliğine ve dinamizmine bağlı olarak, planlama çalışmalarının yerinde ve sürekli ve ilgili ölçeğin gerektirdiği disiplinler arası bir ortamda gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Katılım sürecinin gerçekleşmesi, yerel birimlerin istekliliğine bağımlı olmaktan çıkarılmalı ve hukuki düzlemde tanımlanmalıdır. Örneğin planların hazırlanması ve onaylanması aşamasında öncelikle halkoylamasına gitmeyi, meclislerde kent konseyi, Yerel Gündem 21 temsilcileri gibi temsilcilerin söz ve oy hakkı ile yer almasını sağlayan hukuki düzenlemelerin yapılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Sadun Emrealp; Türkiye Yerel Gündem Programı, Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı, UNDP, IULA EMME, 2004

Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21 Bülteni, Şubat 2004

Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21 Bülteni, Temmuz 2005

KENTSEL YAYILMA VE TOPLU TAŞIMANIN ÖLÇEĞİ: KONYA TRAMVAY SİSTEMİ VE KENTSEL GELİŞME STRATEJİSİNDE YENİ YÖNELİMLER

Oğuz ÖZBEK*, Sedef ERYİĞİT*

Summary

The type and usage of dominant urban transportation system is regarded of utmost importance in the analysis of both direction and characteristic of urban sprawl. Both the arrangements in transportation system due to the orientation of residential development towards the suburban centers and local and regional decisions on transportation motivate sprawl. In both cases, urban mass transportation seems to be a means of legitimization of policies on sprawl and actual residential development. Here, emphasizing point is the importance of both implementation scale and effective scope in the separation of different functions as to legitimate urban sprawl, to guide spatial development and to be a public service. In this paper, the role of urban mass transportation in the urban sprawl process of Konya within a theoretical framework defined by sustainable urban development.

Özet

Baskın kentsel ulaşım sisteminin türü ve kullanım şekli, kentsel yayılmanın yönü ve niteliğinin çözümlenmesinde önemlidir. Gerek konut gelişiminin yörekent merkezlerine doğru kaymasının sonucu olarak, ulaşım sistemindeki düzenlemeler, gerekse ulaşım ile ilgili yerel veya bölgesel kararlar yayılmayı teşvik etmektedir. Her iki durumda da kentsel toplu taşıma, yayılma ile ilgili politikaların ve güncel konut gelişiminin meşrulaştırılmasının bir aracı olarak kullanılabilir. Burada vurgulanması gereken, bu sistemin yayılmayı meşrulaştırıcı, mekânsal gelişmeyi yönlendirici veya kamu hizmeti aracı olarak yerine getirdiği farklı işlevlerin ayırımında, uygulama ölçeği ve etkin faaliyet alanının önemidir. Bu bildiride, sürdürülebilir kentsel gelişmenin tanımladığı bir kuramsal çerçevede, Konya kentsel yayılma süreci içerisinde, toplu taşıma sisteminin rolü irdelenmektedir.

GİRİŞ

Kentsel yayılma süreci, otomobil çağı olarak adlandırılan 20. yüzyılın başlarından bugüne, farklı coğrafyalarda, benzer mekânsal sonuçlar ve problemler yaratmış bir süreç

* Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

olarak görülebilir. Başlangıçta, sanayileşme ve kentleşme etkileşimindeki kaçınılmaz evrelerden biri olarak görülen yayılma bugün, "değerli açık alanları tüketen ve kentsel peyzajı, çirkin mekânsal unsurlarla bozan yetersiz planlanmış büyüme" (Tregoning, Agyeman ve Shenot, 2002) anlamında kullanılmaktadır. Kentsel yayılma süreci bir yandan ulaşım ilgili kararlar ve politikalarla etkilenirken, bir yandan da kentsel ulaşımındaki, önemli altyapı ve sistem seçeneklerini belirginleştirmektedir. Ülkemiz kentlerinde, toplu taşıma sistemlerinin kentsel yayılma ile paralel biçimde büyüyen uygulama ölçeği ve etkin faaliyet alanı, bu etkileşimin iyi bir örneğidir. Kentsel gelişme anlamında, toplu taşımanın üç farklı işlevinden bahsedebiliriz: yayılmayı meşrulaştırmak, mekânsal gelişmeyi yönlendirmek ve kentsel kamusal hizmet alanında işlev görmek.

Kentsel yayılmaya karşı, 1990'ların ortalarında, sürdürülebilir gelişme ilkelerinin pratik yaşamsal amaçlar için kullanıma bağlı olarak ortaya çıkan zarif büyüme yaklaşımı, kentsel toplu taşımanın özellikle kentsel kamusal hizmet alanındaki rolünün belirginleşmesi açısından önemli bir çözümlenme alanı sunmaktadır. Bu yaklaşımın öngördüğü, karma kullanım, yeniden gelişim ve yaya merkezlilik gibi ilkeler aslında otomobile karşı daha alt kentsel ölçekte uygulanabilecek toplu taşıma politikalarının önemini vurgulamaktadır. Kentsel toplu taşımanın makul bir uygulama ölçeği ve daha yerel bir faaliyet alanına sahip olmasının gerekliliği, yakın kentsel gelişim süreci, ulaşım politikalarından özellikle toplu taşıma sistemiyle ilgili kararlardan çok fazla etkilenen Konya'da belirgin bir vurguya sahiptir.

Konya kentsel ulaşım sistemi içerisinde, farklı ulaşım türlerinin bütünleşmesinin sağlanamaması nedeniyle, toplu taşıma sistemi, yayılmayı kentsel koridorlar şeklinde teşvik etmektedir. Konya'da 1992 yılından bugüne hizmet vermekte olan tramvay sistemi, özellikle İstanbul yolu çevresinde, yüksek yoğunluklu konut alanlarının ve alışveriş merkezlerinin gelişimine neden olmuştur. Bu gelişme, tramvay sisteminin verimliliğini ve erişilebilirliğini atıracak besleme hatları ve aktarma alanlarına yeterince önem verilmemesi nedeniyle özel mülkiyet alanlarının yaygın konut yerleşme dokusu içerisindeki kentsel koridorların büyümesini hızlandırmıştır. Böyle yaygın bir yerleşme dokusu içerisinde, çalışma, eğitim ve alışveriş yolculuklarının artışı, negatif bir geri besleme yaratmış ve tramvay sisteminin kapasitesinin üstünde kullanılmasına ve toplu ulaşım talebinin, doruk saatlerde karşılanamaması neden olmuştur. İki mahalle dışında, toplu taşıma aktarma alanlarının yetersizliği, binek taşıtı kullanımını artırmış ve bu durum, kentsel gelişme alanlarını ana arterler boyunca daha da yaygınlaştırmıştır (Yüksel Proje-Ulaşım Art Ortaklığı, 2000).

Bugün, benzer ulaşım sorunlarına sahip kentlerde yayılmanın karşıtı olan zarif büyüme (smart growth) yaklaşımının popülerlik kazanması bir tesadüf değildir. Bu bildiri, 1990'ların ortalarında Kuzey Amerika kentlerinde, sürdürülebilirliğin, kentsel gelişme ve ulaşım anlamında yeniden yorumlanmasının bir sonucu olarak gündeme gelen zarif büyüme yaklaşımının, Konya kenti ulaşım sistemi içerisindeki uygulanabilirliğini test etmeyi amaçlamaktadır.

KENTSEL YAYILMA VE ZARIF BÜYÜME

Kentsel yayılma, bugün derecesi ve dinamikleri farklı olsa da, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kentlerinin ortak kentsel gündemini oluşturmaktadır. Değerli açık alanların savurganca tüketilmesi, yerleşmelerin doğal yaşam alanlarının sınırlarına dayanması ve hepsinden önemlisi kentlerin yerleşme ölçeğinin gereğinden fazla büyümesi sadece fiziki sonuçlar değil aynı zamanda kentlilik bilincini zayıflatan ve kentsel kimliği yok eden sosyo-kültürel ve sosyo-politik sonuçlar da üretmektedir. Kentsel yayılmanın, ulaşım sorunları, sosyal donatı alanlarının yetersiz kalması ve kent merkeziyle-çeper yerleşmeler arası ilişkilerin zayıflaması gibi çok belirgin olan mekânsal sonuçlarına rağmen, birçok kentli konut alanı seçiminde yörekentlerin dış sınırlarına doğru

yönelmektedir. Bir diğer anlatımla, yayılma, daha fazla yayılmayı üreten negatif bir geri besleme yaratmaktadır.

Zarif büyüme yaklaşımı işte böyle bir zaman ve coğrafyada, çevre, ekonomi ve günlük yaşamla ilgili konular arasında daha dolaysız bir ilişki kurma yoluyla, kentsel yayılımla ilgili politika tartışmalarına yeniden şekil vermeye dönük bir çaba olarak ortaya çıktı. 1996 yılında, ABD Çevresel Koruma Ajansı'nın Kentsel ve İktisadi Gelişme Bölümü, arazi kullanım sorun alanları çevresinde fikir birliğini tesis etmek ve yayılmaya karşı mücadele eden yerel görevliler, plancılar, korumacılar, çevreciler ve diğer meslek gruplarının ellerine daha iyi bilgi ve araçların nasıl verileceğini düşünmeye yönelik bir toplantılar dizisi başlattı (Tregoning, Agyeman ve Shenot, 2002). Bu mesleki işbirliğinin sonuçları, sürdürülebilirliğin kentsel gelişme anlamında yeniden vurgulanmasın neden olan küresel ve bölgesel düzenlemelere kaynaklık ederken, aynı zamanda "zarif büyüme" başlığı altında yeni bir kentsel gündem oluşturdu.

Zarif büyüme, Kuzey Amerika çıkışlı bir kavram olmasına karşılık, kavramsal çerçeveyi oluşturan fikirler, farklı bölgesel ve küresel ölçeklerdeki düzenlemelere dayanır. Avrupa Birliği, kentlerde büyümeyi başarmanın farklı yollarına ilişkin bölgesel çevre ve mekân politikaları üretiminin uzun bir tarihsel sürecine sahiptir. 1990 yılında, "Küresel Çevreye İlişkin Yeşil Bildiri"den, 2001 Haziran'ındaki "Sürdürülebilir Gelişme İçin Strateji"nin kabulüne, on yıllık bir dönem içerisindeki farklı düzenlemeler ve kurumsal gelişmeler, sürdürülebilirliğin Topluluk politika önceliklerindeki anahtar rolünü vurgulamıştır. Sürdürülebilir gelişme stratejisindeki konular, sadece iklim değişikliği ve doğal kaynakların korunmasıyla ilgili değildir. Aynı zamanda kamu sağlığı, yoksulluk ve sosyal dışlama, trafik sıkışıklığı ve zengin ve yoksul bölgeler arasındaki ayırım gibi sosyo-mekânsal sorun alanları da sürdürülebilirliğin konu başlıkları arasındadır (Tregoning, Agyeman ve Shenot, 2002).

Zarif büyüme yaklaşımıyla, yaşanabilirliği, iktisadi fırsatları ve yaşam kalitesini arttıran ve otomobile bağımlılığı azaltan gelişme kalıpları ile yolculuk türlerindeki seçenekleri destekleyen bütünlük bir ulaşım ve arazi kullanım sisteminin oluşturulması hedeflenmektedir (http://darkwing.uoregon.edu/~cpw/projects/pdf/featured/tgm_2003/powerpoints/TOD.ppt). Arazi kullanım desenine uygun bir ulaşım sisteminin ve uygulama ölçeğinin belirlenmesi, kentsel toprağın verimli ve dengeli bir biçimde kullanılması açısından önemlidir. Özellikle diğer kentsel kullanımların gelişimi açısından stratejik yönlendiriciler olan mevcut ve gelişme konut alanlarında yaya merkezli bir yerleşme düzeninin oluşturulması önemli bir gerekliliktir.

Zarif büyüme yaklaşımının kurgulandığı beş temel ilkenin varlığından bahsedebiliriz: ulaşım seçenekleri, karma arazi kullanım gelişimi, mevcut altyapıyı kullanma, arazinin etkin kullanımı ve insan ölçekli gelişme (http://darkwing.uoregon.edu/~cpw/projects/pdf/featured/tgm_2003/powerpoints/TOD.ppt). Bu beş ilkenin de vurguladığı temel nokta, yörekentlerde ve yeniden gelişim alanlarında yüksek yoğunluklu kentsel gelişmeyi başarmak, sıkı ve yaygın olmayan bir yerleşme desenini uygulamaktır. Yeniden gelişim, mevcut yerleşme alanlarındaki yaşam kalitesinin artırılması ve yaya merkezli alanlar olarak yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir. Yeni kentleşen yörekentlerde yüksek yoğunluklu gelişmeyi başarmanın mevcut alanları yeniden geliştirmenin ve kentsel-kırsal çeperdeki düşük yoğunluklu arsa tipi gelişmeyi önlemenin ekolojik, sosyal ve iktisadi faydaları vardır (Alexander ve Tomalty, 2002).

Kentsel ulaşım anlamında, böyle bir gelişme stratejisi, başlangıç ve varış noktalarını birbirine yaklaştırarak ve toplu taşıma iktisadi yönden daha uygulanabilir kılarak, gidiş-geliş uzaklıklarını ve otomobil kullanımını azaltmaktadır. Farklı arazi kullanım türlerinin daha iyi bir karışımı, hizmetlere erişim ve transit imkanlarıyla ilgili daha verimli sonuçlar doğurmaktadır. Kentsel toprağın karma kullanımı, daha az insanın uzak mesafeli çalışma yolculukları yapmasını mümkün kılarak, kent sakinleri ve iş imkanları arasında daha iyi

bir dengenin kurulmasını sağlamaktadır. Yeniden geliştirme ve karma kullanım, tesis edilmesi ve üretilmesi maliyetli olan, enerji ve hammadde tüketen altyapısal sistemlerin sunumunda ve kullanımında daha fazla verimliliğin sağlanması anlamına gelmektedir (Alexander ve Tomalty, 2002). Ulaşım seçeneklerinin çeşitliliğinin artmasıyla, kentsel ulaşım sistemlerinin verimsiz kullanımı azalacak ve bu sistemlerin uygulama aralığı genişlerken, uygulama ölçeği daralacaktır.

TOPLU TAŞIMA VE KENTSEL GELİŞME

“Yetersiz planlanmış büyüme” anlamında kullanılabilir kentsel yayılmanın, kent toprağının kullanım biçimleri, mülkiyet ilişkileri ve teknolojik gelişmeler gibi bir dizi fiziki ve sosyo-mekânsal etken tarafından belirlenen derecesi ve kapsamı aynı zamanda kentsel ulaşım ile ilgili kararlardan ve yeni gelişmelerden de etkilenmektedir. Baskın kentsel ulaşım sisteminin türü ve kullanım şekli, kentsel yayılmanın yönü ve niteliğinin çözümlenmesinde önemli olmaktadır.

Kentsel gelişme süreci içerisinde kentlilerin, çeşitli arazi kullanım biçimlerine erişilebilirlik ihtiyaçları sürekli artmaktadır. Ulaşım sistemleri bir yandan yayılmayı teşvik ederken bir yandan da yayılma sonucunda ortaya çıkan yeni yerleşme düzenini meşrulaştırmaktadır. Bunu, kentsel gelişim-toplu taşıma etkileşiminde görebiliriz. Toplu taşıma sistemleri, yayılmayı meşrulaştırıcı, mekânsal gelişmeyi yönlendirici veya kamu hizmeti aracı olarak işlev görebilmektedirler. Bu işlevlerin belirlenmesinde, toplu taşımanın uygulama ölçeği ve etkin faaliyet alanı önemlidir.

Toplu taşıma sistemlerinin, kentlerdeki taraftarları, arazi kullanım gelişme deseni içerisinde, bu sistemlerin neden olduğu olumlu mekânsal sonuçlar üzerinde dururlar: merkezi iş alanlarının yeniden canlandırılması, alt kentsel yayılmanın yavaşlaması veya daha verimli bir arazi kullanım gelişme kalıbı yaratılması gibi. Karşıt görüşte olana araştırmacılar ise, toplu taşımanın, kentsel gelişmenin niteliği ve yönüyle ilgili bir fark yaratmadığını ifade etmektedirler. Buna karşılık, toplu taşıma ile belli bir şekildeki kentsel gelişme arasında birbirini destekleyen bir ilişki olduğu görüşü, pek çok kişi tarafından paylaşılmaktadır. Toplu taşıma, yüksek yoğunluklu, merkezileşmiş ve sıkı bir yerleşme dokusuna sahip kentlerde daha verimli bir şekilde işlev görmektedir. Bununla birlikte, toplu taşımanın, 19. yüzyılın yoğun ve sıkı yerleşme desenine sahip kentini yeniden canlandıracağına ilişkin yaklaşımlar, pek çok araştırmacı tarafından nostaljik olarak değerlendirilmektedir. Bu karşı görüşe göre, ulaşım sisteminden önce, arazi kullanım amaçları ve gelişme kalıpları, kentsel gelişmenin yönünün ve yapısının belirlenmesinde önemli olmaktadır. Bugün, popüler tercihler ve kamu politikası öncelikleri, metropoliten yayılmaya neden olan yörekent yaşam tarzını desteklemektedir (Black, 1995). Bu bildirideki kuramsal çözümleme ve Konya toplu taşıma sisteminin incelenmesinde de bu görüş paylaşılmaktadır. Ülkemiz metropoliten yerleşmelerinin gelişme dinamikleri arasında ulaşım sistemleri önemli bir yer tutsa da, çoğu durumda toplu taşıma sistemi gibi farklı kentsel ulaşım biçimleri, kentsel yayılmanın altına atılan bir imza olmanın ötesine geçememektedir.

Bir sonraki bölümde incelenecek Konya toplu taşıma sistemi örneğinin de vurguladığı, kentsel gelişme kararlarının niteliği, yerleşme ölçeği ve mülkiyet ilişkileri, ulaşım-kentsel gelişme etkileşiminde anahtar bir role sahiptir. Boşluklu bir kentsel gelişme deseni içerisinde uygulanacak ulaşım sistemleri de böyle bir yapının gerektirdiği verimsiz işletme yapısının ve yerleşmelerin büyüklük ve ulaşım taleplerinden bağımsız bir uygulama ölçeğinin aktörleri haline gelecektir. Toplu taşıma sistemi içerisindeki türel ilişkiler ve toplu taşımanın bir bütün olarak diğer ulaşım türleriyle etkileşimi de benzer biçimde kentsel yerleşme tercihlerinden ve politikalarından etkilenmektedir. Toplu taşıma sisteminin kent ve alt bölge ölçeğinde uygulama ölçeğinin ve etkin faaliyet alanının belirlenmesinde mutlaka ulaşım dışı gelişme kararlarının irdelenmesi ve her aşamada toplu taşıma sistemiyle ilgili kararların metropoliten gelişme planlarıyla eşgüdümünün

sağlanması gerekmektedir. Bu sadece ana ulaşım koridorlarının belirlenmesinde değil, ücretlendirme, türel ayırım, aktarma alanlarının ve durakların belirlenmesi, işletme verimliliği gibi uygulama ölçeğindeki konulara da tatbik edilmelidir. Uygulama ölçeğindeki kararların üst ölçek ulaşım kararlarıyla, henüz plan aşamasındayken bütünleştirilmesi, bugün birçok kentimizin toplu taşıma sisteminin uygulanmasındaki zaman ve mekân sorunlarının aşılmasında temel olacaktır. Zarif büyüme yaklaşımının da öngördüğü yeniden gelişim, karma kullanım ve yaya merkezlilik gibi temel ilkeler böyle bütünleşik bir planlama ve uygulama yaklaşımı içerisinde daha anlamlı hale gelecektir. Burada, önce arazi kullanımı ve yerleşme sistemi kararlarının verilmesi ve daha sonra da bu kararlarla uyumlu ve gelişmeyi ana koridorlar boyunca teşvik etmeyecek ve kentsel toprak üzerinde kısırtıcı biçimde ulaşılabilir noktalar yaratmak yerine daha düşük yerleşme ölçeği içerisinde erişilebilirliği artıracak ulaşım kararlarının verilmesi ve uygun ulaşım sisteminin seçilmesi temel yaklaşım biçimi olmalıdır.

KONYA TOPLU TAŞIM SİSTEMİ VE KENTSEL GELİŞME STRATEJİSİNDE YENİ YÖNELİMLER

Konya kentsel gelişme süreci içerisinde, toplu taşıma sistemlerinin niteliği ve uygulama ölçeği, uzun dönem arazi kullanım kararlarından ziyade, belli kentsel faaliyet alanlarının ve odak noktalarının birbirine bağlanması, bu noktalarla, kent merkezi ilişkilerinin kurulması ve kentin yaygın yerleşme dokusunun erişilebilirlik ihtiyaçlarının karşılanması gibi bir dizi ulaşım kararından etkilenmiştir. Ulaşım ve arazi kullanım ilişkilerinin uzun dönemli ve sistematik bir biçimde kurulamamasının doğal bir sonucu olarak, Konya toplu taşıma sistemi, kentsel toprağın yeterince etkin kullanılmadığı boşluklu bir yerleşme düzeni içerisinde, kentsel gelişmeyi koridorlar boyunca teşvik etmiştir. Özellikle, farklı toplu taşıma türleri arasında ilişkilerin kurulamamasına bağlı olarak, kentin birçok bölgesi, toplu taşıma faaliyet alanı açısından verimsiz ve iktisadi olmayan alanlar haline gelmiştir. Toplu taşıma sistemi içerisinde, belli bir ulaşım türünün etkin uygulama ölçeğinin belirlenmesinde, bu türel ilişkiler çok önemlidir. Bu bölümde, Konya tramvay sistemi ve toplu taşıma sistemi içerisindeki diğer türlerle ilişkileri ele alınarak, kentin gelişme stratejisinin biçimlenmesindeki rolü tartışılacaktır. Bu tartışma, mülkiyet yapısının da katkıda bulunduğu yaygın bir kentsel yerleşme alanına sahip kentte, daha sıkı ve kentsel toprağı daha etkin kullanan yaya ölçekli bir yerleşme stratejisinin belirlenmesinde önemlidir. Zarif büyüme ilkelerinin, ana kentsel gelişim stratejisi olarak kullanılabilirliğine dönük bir tartışma, birçok büyük kentimizle birlikte kentsel yayılmanın olumsuz ulaşım ve arazi kullanım sorunlarını doğurduğu Konya kenti için de yapılmalıdır.

Konya kentinin yakın zamanlı arazi kullanım gelişimine bakıldığında, kentsel yayılma sorunlarının, kendini en belirgin biçimde ulaşım sorunları olarak gösterdiği vurgulanabilir. Türkiye'nin en büyük yüzölçümüne sahip ilde, nüfus artışından ve kentsel arazi kullanım özelliklerinden dolayı önemli ulaşım sorunları yaşanmaktadır. Kentin işinsal bir yol sistemine sahip olması ve mevcut işinsal yol deseni içerisinde alternatif güzergâhların yaratılmaması, kentsel ulaşım sorunlarının en temel nedenidir. Konya kentinin doğrusal gelişimi ve toplu taşıma sistemlerinin erişilebilirliğinin kısıtlı olması, kent içi ulaşımında otomobil kullanımının artmasına neden olmuştur. Kent, Türkiye' de tek kapsamlı ulaşım master planına sahip yerleşme olmasına karşılık, uygulamada yaşanan sorunlardan dolayı kent içi ulaşımında yeterli verimliliğe ve etkinliğe ulaşamamıştır. Kent içinde kullanılan toplu taşıma türleri, kamusal işletmeye sahip otobüs ve tramvay sistemidir.

Şekil 1'de de görüldüğü gibi Konya 2020 Nazım Planına göre kentsel işlevler İstanbul aksı kadar Ankara yolu aksında da yoğunlaşmıştır. Buradaki amaç, kentin dairesel makroformunun, doğrusal gelişime yönlendirilmesidir. Selçuk Üniversitesi Kampüsü, 1000 Yatak Kapasiteli Tıp Kampüsü, Konya'nın ilk ve tek 5 yıldızlı konaklama tesisi Rixos Oteli, Otogar Alanı, Real ve Truva alışveriş merkezleri İstanbul yolu üzerinde bulunmaktadır. yoğun yolculuk üretimine sahip arazi kullanım alanlarının bir aks üzerinde

toplantması, ulaşım taleplerini bir koridora yoğunlaştırmıştır. Ayrıca kentnin konut gelişiminin batı bölümünü oluşturan Bosna-Hersek Mahallesi bu aks üzerinde bulunmaktadır.

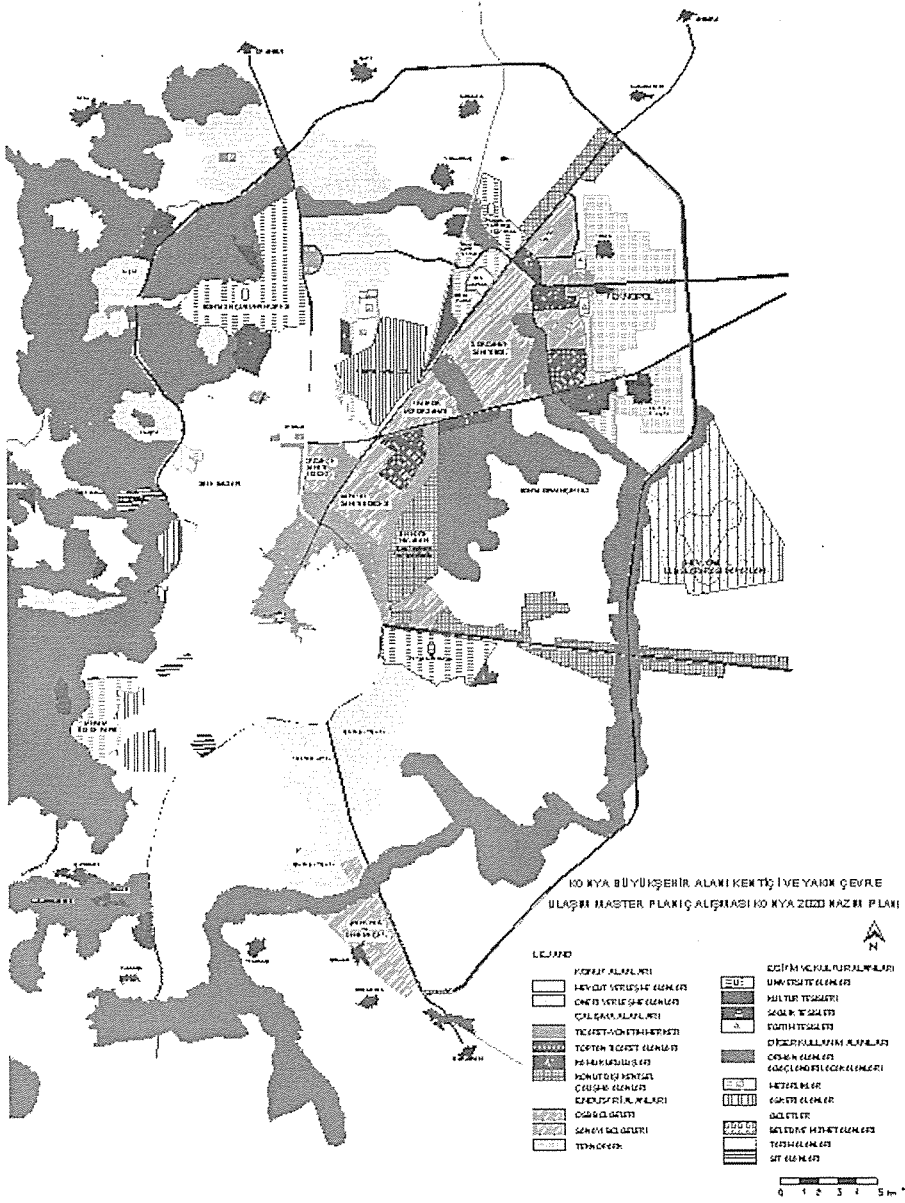
Ulaşımın türel kompozisyonu içerisinde, lastik tekerlekli taşıtlar ve tramvay, ulaşım talebinin karşılanmasında temel rol oynamaktadır (Şekil 2). Buna karşılık, ulaşım talebinin karşılanmasında, toplu taşıma sistemlerinin önemli kapasite sorunları bulunmaktadır. 1992 yılında işletmeye açılan tramvay, özellikle doruk saat talebinin karşılanmasında yetersiz kalmaktadır. Konya kentinin konut gelişme alanlarının İstanbul yolu güzergâhında yer alması, yolculuk taleplerini en çok bu aksta yoğunlaştırmaktadır. Kentsel ulaşım türleri arasında etkin bir eşgüdümün sağlanamaması nedeniyle kapasite kullanım ve türel ayırım ilişkisi yeterli bir şekilde kurulamamakta ve kentnin birçok bölgesinde, farklı ulaşım türleri birbiriyle rekabet eder bir konumda yer almaktadır.

Tramvay, kent merkezinde Alaeddin Tepesinin çevresinde ring yaparak, kentnin kuzeyinde bulunan Selçuk Üniversitesi Kampüsü'ne ulaşmaktadır (Şekil 3). Tramvay hattı, Selçuk Üniversitesi ile Sanayi durakları arasında İstanbul Yoluna paralel olarak devam etmektedir. Tüm araçlar, son durak olan Üniversite durağına kadar gitmeyip, bir kısmı Otogar (Cumhuriyet)-Alaeddin durakları arasında hizmet vermektedir. Bu amaçla Otogar'da bir dönüş hattı mevcuttur. Hat, Sanayi durağından sonra şehir merkezine yönelmektedir. Mevcut işletmede 55 adet araç bulunmasına karşılık, 45 araç hizmet vermektedir.

Birbirine bağlı üç araçtan oluşan elektrikli diziler, Üniversite-Alaeddin Tepesi durakları arasındaki seferlerini ortalama 45 dakikada tamamlamakta ve bazı bölgelerde maksimum 55 km/saat seyir hızına erişebilmektedir. Aracın sürati, duraklarda bekleme süresi ile duruş ve kalkışlar, sürücünün inisiyatifindedir. Araçlar arasında telsiz ile haberleşme sağlanmakta olup, gerektiği takdirde araç bir durağı yolcu almadan geçmektedir. Araçların, hat içerisindeki kullanımlarına göre zaman, kapasite ve konforla ilgili yolculuk özellikleri değişiklik göstermektedir. Bu farklılaşmalar, kullanıcıları diğer toplu taşıma araçlarına yönlendirmektedir.

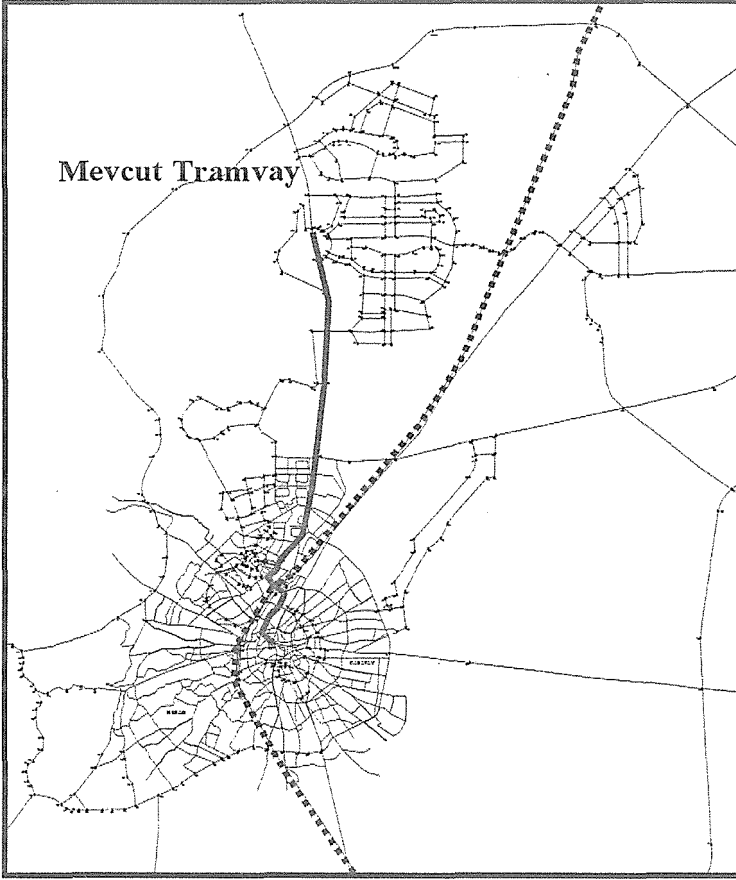
Konya tramvay hattında 29 durak bulunmaktadır. Sistem, gün içerisinde ortalama 89.500 kişi taşımaktadır. Ancak okulların kapalı olduğu yaz aylarında bu sayı 30.000'e kadar inmektedir. Tramvay kullanıcılarının büyük bir bölümünü, Selçuk Üniversitesi Kampüsü başlangıç ve varışlı yolculuk üreten öğrencilerin oluşturduğu dikkate alındığında, kapasite kullanımındaki bu düşüş, anlamlı hale gelmektedir. Tramvay güzergâhı, konut yoğunluğu düşük gelişme alanlarını da kapsadığından, durak başına düşen yolcu sayısı, güzergâhta doğal olarak değişkenlik göstermektedir. Duraklardaki yolculuk oranları tablo 1'de görülmektedir.

Konya tramvay sistemi içerisindeki belli altyapı ve işletme sorunları, sistemin performansını düşürmekte ve toplu taşımanın faaliyet alanını daraltmaktadır. Bu sorunlar sistemin genel özelliklerinden (güzergâhın mekânsal kompozisyonu), altyapıdan (durak yerleri, karayolu şebekesi ile kesişmeler ve durak aralıkları) ve işletme özelliklerinden (sinyal ve işletme kontrolü ve bilet iptal sistemi) kaynaklanmaktadır. İşletmeye ve kullanıcıya farklı şekillerde yansıyan bu sorunlar, toplu taşıma hizmet kalitesini ve kapasitesinin düşmesine, yolcuların alternatif ulaşım türlerine yönelmelerine ve dolayısıyla özel binek aracı kullanımının artmasına neden olmaktadır.

Şekil 1. Konya 2020 yılı Nâzım Planı

Kaynak: Konya Büyükşehir Belediyesi, 2003

Şekil 3. Konya Tramvay Hattı

Kaynak: Yüksel Proje-Ulaşım Art Ortaklığı, 2000

Tramvay işletmesindeki sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hat içinde durak sayısının fazla olması tramvayın hızını düşürmekte ve yolculuk süresinin uzamasına neden olmaktadır.
- Durak yerleri ve yolculuk üretim özellikleri arasında bir ilişki kurulmasının doğal bir sonucu olarak, araçların az yolculu duraklarda durmaları, yolculuk süresini artırmakta ve yolcuların diğer toplu taşıma türlerine yönelmelerine neden olmaktadır.
- Hem zemin yaya geçişlerinin ve taşıt trafiğiyle kesişme noktalarının güvenli olmaması, tramvayın hızını düşürmektedir.
- Sinyal düzenlemeleri, duraklardaki bekleme sürelerini arttırmaktadır.
- Kapasite kullanımı ve taşıt sayısı arasında denge kurmak amacıyla belli duraklarda bekleme süresinin fazla olması, yine yolculuk süresini arttırmaktadır.

Bütün bu sorunlar yolculara ve işletmeye aşağıdaki şekilde yansımaktadır:

- Azalan hizmet düzeyi,
- Uzun yolculuk süresi,
- Azalan konfor,
- Yolcu kaybı.

Tablo 1. Tramvay Hattı Durakları Günlük Yolcu Sayıları

Durak Sırası	DURAK İSİMLERİ	ORTALAMA YOLCU
1	Kampüs	12776
2	Kayalar camii	1148
3	Bosna Hersek	2357
4	Köprü	1289
5	Buzluk Başı	220
6	Okul	518
7	Sancak	274
8	Su Deposu	591
9	Yazır	114
10	M.T.A	549
11	Türmak Lisesi	738
12	Medaş	826
13	Otogar	5968
14	Erenkaya	1932
15	Karakol	2320
16	Köy Hizmetleri	2793
17	Selçuklu Belediyesi	3012
18	Teknik Lise	2563
19	Sakarya	1903
20	Şehitler Camii	1837
21	Aydınlık	2621
22	Sanayi	6026
23	Kunduracılar	2929
24	Emniyet	4729
25	Sille Yolu	4255
26	Belediye	6680
27	Fuar	995
28	Zafer	9655
29	Alaaddin	7828
	Toplam	89446

Kaynak: Konya Tramvay İşletmesi Müdürlüğü, 2003

Not: 2005 yılında Otogar Durağı Medaş Durağından sonraki noktaya alınarak, mevcut Otogar Durağı cumhuriyet Durağı şeklinde değiştirilmiştir.

Ticari hızın düşük olması sonucu, uzun yolculuk süresini göze alamayan yolcular, alternatif ulaşım türleri arayışına girmekte ve aynı güzergâhta çalışan minibüslerde, oturarak yolculuk yapmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle tramvay sistemi, taşıyabileceği yolcuyu kaybederek düşük kapasite ile çalışmakta ve buna bağlı olarak yolcu gelirleri azalmaktadır. Diğer yandan uzun sefer süreleri daha çok aracın sefere verilmesini gerektirmekte, personel ve işletme giderlerini artırmaktadır. Raylı sistemin ile karayolunun kesiştiği noktalarda kavşak düzenlenmesi sinyalizasyon sistemi ile sağlandığından, tramvay hem eş düzey kesişmelerde hem de durakta beklemektedir. Bu durum, uzun yolculuk sürelerinin ve yolcu kaybının bir diğer nedenidir.

Bütün bu sorunlar, Konya kentsel gelişim süreci içerisinde tramvay sisteminin daha etkin bir biçimde kullanılmasının ve kentsel kullanım ölçeğinin arazi kullanım kararlarıyla bütünleşik bir çerçevede içerisinde belirlenmesinin önemine işaret etmektedir. Sistemin teknik sorunları, işletme şartları ve yolculuk üretim faktörlerinin sınırlarını çizdiği bu sorun alanı içerisinde ele alınabilecek toplu taşıma stratejileri aynı zamanda kentin genel yerleşme stratejisini de belirleyecektir. Böyle bir yerleşme ölçeğine ve yaygın bir yerleşme desenine sahip bir kentte, zarif büyüme ilkelerine uygun daha sıkı ve kentsel toprağı daha verimli kullanan bir kentsel yerleşme politikasının uygulanmasında önemli sınırlayıcılar mevcuttur. Kentsel toprağın mülkiyet yapısı, geçmişten gelen arazi kullanım kararları ve topografyanın yaygın büyümeyi teşvik etmesi gibi etkenler, beş temel ilke etrafında şekillenen zarif büyüme stratejisinin komşuluk ünitesi ölçeğinde uygulanmasını güçlendirmektedir. Bununla birlikte, Konya kentinde, ulaşım kararlarının kentsel gelişmeyi yönlendirmedeki anahtar rolü düşünülürken, toplu taşımayla ilgili iyileştirme ve verimlilik projeleri, kentin belli yerleşme alanlarında insan ölçekli ve arazi etkin bir planlamanın aracı olabilirler.

Zarif büyüme ilkeleri çerçevesinde, tramvay sisteminin işletme koşullarına ilişkin kararlar, kentin belli bölgelerinde başlangıç ve varış ilişkisinin etkin bir biçimde kurulması açısından önemlidir. Başlangıç ve varış noktalarının birbirine yaklaştırılması, aynı zamanda karma kullanım, insan ölçekli gelişme, kentsel toprağın etkin ve karma kullanımı olarak ifade edilebilecek diğer dört ilkenin uygulanmasında bir anahtar olarak görülebilir. Bu amaçla, toplu taşıma sistemi içerisinde tramvay sisteminin kullanım payının artırılması ve hizmet alanının genişletilmesi gerekmektedir. Bu genişletme, yeni hatlar eklenmesi yoluyla değil, taşıt teknolojisinin daha etkin seyir hızlarını gerçekleştirir biçimde iyileştirilmesi, güzergâhta altyapısal önlemlerin artırılması ve ulaşım seçeneklerini destekleyen besleme hatlarının uygulanması yoluyla gerçekleştirilebilir. Tramvay hızının güvenli bir şekilde artırılması özellikle kent merkeziyle, İstanbul yolu yönündeki yoğun kentsel kullanım arasındaki işlevsel ilişkilerin güçlendirilmesinde ve toplu taşımanın ağırlığının vurgulanmasında önemlidir. Bu yolla, özellikle gelişme konut bölgeleri içerisinde ulaşım altyapısını yoğun kullanan özel binek taşıtlarının ve ara toplu taşıma türlerinin kullanımı sınırlandırılabilir. Tramvay hızının verimliliştirilmesi yanında diğer ulaşım türleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve komşuluk ünitesi ölçeğinde erişilebilirliğin geliştirilmesi açısından otobüs besleme hatlarının ve bisiklet parklarının sayısı artırılmalıdır. Besleme hatlarının belirlenmesinde, mahalle ölçeğinde yolculuk üretim niteliklerinin göz önüne alınması, kentsel gelişme koridorlarının sınırlandırılması ve toplu taşımanın uygulama ölçeğinin genişletilmesi açısından önemlidir. Burada, yerleşme yoğunluğu, yolcu sayısı, özel binek taşıtı kullanımı ve yolcuların türel kompozisyona ilişkin veri gruplarının mahalle ölçeğinde toplanması gerekmektedir. Yolculuk üretim faktörlerini dikkate almayan bir toplu taşıma stratejisi, kentin birçok bölgesinde konut gelişiminin meşrulaştırılmasına ve toplu taşımanın düşük yoğunluklu yerleşme alanlarında verimsiz kullanımını neden olmaktadır. Konya ölçeğinde, toplu taşıma merkezli bir ulaşım stratejisi içerisinde, metropoliten ölçekten komşuluk ünitesi ölçeğine, türler arasında etkin bir kademelenme şu şekilde formüle edilebilir: kentsel ölçekte tramvay sistemi, alt kentsel ölçekte tramvay-otobüs-bisiklet, mahalle ölçeğinde otobüs-bisiklet-yaya ve komşuluk ünitesi ölçeğinde bisiklet-yaya karma kullanımları. Bu

genelleştirilmiş ulaşım hiyerarşisi içerisinde, her ölçekte yolculuk üretim özelliklerinin ve arazi kullanım kararlarının bu çerçeveye dahil edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, zarif büyüme gibi kentsel gelişme yaklaşımlarının farklı coğrafyalardaki farklı kentlerde kullanım ve kavramsallaştırma biçimi önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Konya örneğinde, mülkiyet yapısının, arazi kullanım kararlarının ve topografyanın birlikte biçimlendirdiği bir kentsel gelişme kalıbı içerisinde farklı kent içi ulaşım stratejilerinin ve toplu taşıma politikalarının uygulanabilme esnekliği oldukça azdır. Bununla birlikte kentin giderek kırsal bölgelerin sınırlarına yaklaştığı yaygın gelişme süreci içerisinde, arazi etkin ve insan ölçekli bir planlama yaklaşımının hayata geçirilmesi en önemli gerekliliktir. Bu gereklilik, sadece sürdürülebilirlik ilkelerinin kentsel gelişme stratejilerine dahil edilme zorunluluğuyla değil, aynı zamanda farklı bir coğrafya içerisindeki kentsel gelişme sorunlarının çözüm önceliklerinin değiştirilebilirliğiyle açıklanabilir.

KAYNAKLAR

ALEXANDER, D.,ve TOMALTY, R., 2002, "Smart Growth and Sustainable Development: Challenges; Solutions and Policy Directions", *Local Environment*, (7/4), 397-409.

BLACK, A., 1995, *Urban Mass Transportation Planning*, McGraw-Hill, New York, 1995.

http://darkwing.uoregon.edu/~cpw/projects/pdf/featured/tgm_2003/powerpoints/TOD.ppt, "Making Connections: Integrating Land Use & Transportation in Oregon Communities", Erişim: 22.11.2004.

TREGONING, H., AGYEMAN, J. ve SHENOT, C., 2002, "Editorial: Sprawl, Smart Growth and Sustainability", *Local Environment*, (7/4), 341-347.

Yüksel Proje-Ulaşım Art Ortaklığı, 2000, *Konya Büyükşehir Alanı Kent İçi ve Yakın Çevre Ulaşım Master Plan Çalışması Final Raporu-4*, Konya.

Konya Büyükşehir Belediyesi, 2003, İmar Dairesi Başkanlığı, Nazım İmar Planı Dökümanları.

Konya Tramvay İşletmesi Müdürlüğü, 2003, *Tramvay Duraklarındaki Yolculuk Sayımları*.

YEREL POLİTİKA VE PLANLAMAYLA CİNSLER-ARASI EŞİTLİK BAKIŞ AÇISININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ: “YARIN İÇİN BUGÜNDEN” KAMPANYASI DENEYİMİ

L.Yıldız TOKMAN*, Ayten ALKAN **

Abstract

The dominant mentality and practice of Turkey's local politics and planning –including institutional structures of local governments- have been excluding systematically women's specific-material living conditions, and their specific problems and needs based on these conditions. Gender-sensitive local services, practices, planning, participation mechanisms and collaboration initiatives of women's organizations-local governments could only be limited –spatially, over time and in number-, marginal, temporary and uninstitutionalized. This paper examines the reasons of the mentioned exclusion and / or marginalization problematic, while taking the aspects of participation and representation into account too. A very prominent determinant of this problematic is assumed to be the organized women's movement's lack of systematic interest in the issue, until very recently. Thus, a campaign program (2003-2009) which is hopefully the candidate to fill this gap is discussed with regards to its structure, acquirements, activities and targets. Another basic justification for taking the campaign “From Today, for Tomorrow” into consideration via this paper is that it possesses a context, comprehension and methodology appropriate to integrate the “gender mainstreaming” perspective –that is the final and the most developed one amongst different gender-equality and women's empowerment perspectives- into local politics / planning processes.

Özet

Türkiye'de egemen yerel politika ve planlama anlayışı, yerel yönetimlerin kurumsal yapıları da dahil olmak üzere, kadınların özgül-maddi yaşam koşullarını, bu koşullardan kaynaklanan özgül gereksinim ve sorunları sistematik olarak dışlayagelmiştir. Cinsiyet farklılıkları ve gereksinimlerine duyarlı hizmet, uygulama, planlama, katılım mekanizması

* Şehir ve Bölge Planlama Uzmanı, CEDAW-Türkiye STK Forumu Yürütme Kurulu ve Ka-der Ankara Yerel Siyaset Çalışma Grubu (YSÇG)

** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kent ve Çevre Bilimleri, A.Ü. KASAUM (Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi) Çalışma Grubu ve YSÇG

oluşturma ve kadın örgütü - yerel yönetim işbirliği deneyimleri ise noktasal, kıyıda, süreklilik ve kurumsallaşmadan uzak kalmaktan kurtulamamıştır. Bu bildiri söz konusu dışlanma ve / ya da kıyıya itilme sorunsalının nedenlerini yerel temsil ve katılım boyutlarını da dikkate alarak irdelemekte, sorunsalın önemli bir belirleyeni Türkiye örgütlü kadın hareketinin yakın zamanlara kadar konuyu sistematik olarak gündemine almamış olması olarak saptamakta ve bu boşluğu doldurmak için kayda değer bir başlangıç potansiyeli gösteren bir kampanya programının (2003-2009) yapısı, kazanımları, etkinlikleri ve hedeflerini aktarmaktadır. "Yarın için Bugünden" adlı bu kampanyanın burada ele alınmaya değer görülmesinin temel bir nedeni de kadın-erkek eşitliğini sağlama ve kadınları güçlendirme yaklaşımlarında gelinen en son ve en gelişkin aşama olan "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi" yaklaşımını yerel politika ve planlama süreçlerine aktarabilecek bir yöntem ve kapsama sahip olmasıdır.

GİRİŞ: YEREL POLİTİKA VE PLANLAMADA CİNSLER-ARASI EŞİTLİK BAKIŞ AÇISI

Son yıllarda gerek uluslararası yazında, gerekse kadın-erkek eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini öncelikli ve ertelenemez konulardan biri olarak ele alan AB mevzuat ve politikalarında, en çok kullanılan kavramlardan biri, "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi"dir¹. Bu kavramla kastedilen, ana politika alanlarıyla kurumsal yapıların toplumsal cinsiyet farklılıklarıyla gereksinimlerine duyarlı bir bakış açısından yeniden tasarlanmasıdır. Avrupa Komisyonu'nun konuyla ilgili bildirisinde (Com[96]67), "eşitliği geliştirmek yönündeki çabaların yalnızca özgül önlemlerin yaşama geçirilmesiyle sınırlı olarak değil, aynı zamanda bütün genel politikalarla önlemlerin özel olarak eşitliği sağlama amacına ulaşılması yönünde harekete geçirilmesi" biçiminde tanımlanır. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet ve eşitlik boyutunun, bütün politika ve etkinliklerde; planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında göz önünde bulundurulması gereğine işaret eder (ECDGE:5-6).

Bu bakış açısından yaklaşıldığında, "başka sorunlar"ı bünyesinde taşıya bile, yerel politika anlayışı, yerel yönetim etkinlikleri ve yerel planlama farklı cinsiyet gereksinimlerine seslenmek durumundadır. Bu yönde adım atmak için o "başka sorunların öncelikle çözümü"nü beklemek başlıbaşına ikincilleştirici, dolayısıyla eşitlik nosyonuna aykırıdır. Birçok sorunla yüklü olan, bir yandan da ciddi bir yapısal dönüşüm içinde bulunan yerel politika / planlama alanında toplumsal cinsiyet ilişkilerini ya da kadın-erkek eşitliğini sorgulamak kimilerince "lüks" addedilebilir. Popüler söylemde "kadın sorunları"na gelinceye kadar, öylesine temel sorun ve aksaklıklar var ki" biçiminde anlatımını bulan bu bakış açısı gerçekte, kadınları ikincilleştiren, cinsiyet eşitsizliği kaynaklı sorunları kıyasal gören bir yaklaşımın, bir başka deyişle erkek egemen zihniyetin uzantısından başka bir şey değildir.

Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi, "olumlu ayrımcılık bakış açısı"nın bir adım ilerisi olarak görülebilir. Olumlu ayrımcılık ya da "fırsat eşitliği" uygulamaları, bir yandan eşitlik hedefinin farklılığı gören bir genişlemeye uğraması, bir yandan da ayrımcılığa uğramış toplumsal gruba kamusal destek ve öncelik tanıyan bir bakış açısına işaret eder (Sancar Üşür,1997:6-7). İşte bunun bir adım ötesinde, kadınların güçlendirilmesi politikaları açısından bu zamana değin olmayan bir kapsayıcılık söz konusudur. Olumlu ayrımcılık ile ana politikalara yerleştirme arasındaki ayrım, Mitchell ve Oakley'in (1984:17,20) işaret ettiği, harita yapımında "arazide dolaşmak" ile "çizim tahtasına geri dönmek" arasındaki ayrıma benzer. Bundan böyle, dünyayı, kadınları da

1 Kavramın İngilizcesi "gender mainstreaming"dir. Türkçe metinlerde yerine göre "ana-akıllaştırma", "merkezleştirme" ya da "ana politikalarla bütünleştirme" olarak geçmektedir.

içine alacak bir bakış açısından yeniden yorumlamak, kadınları "katmak" değil, bakış açısını "yeniden kurmak" söz konusudur.

Bu metinde de temel bakış açısı olarak, "güçlendirme"nin en geniş kapsamına işaret eden "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi" benimsenmektedir. Bununla birlikte, kadın hareketi savaşımının kazanımları olarak farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan farklı güçlendirme politikalarının (yasal eşitlik, olumlu ayrımcılık gibi), bir zamandizinin izleyene dönemlere işaret etmek ya da birbirinin almasıyla olmaktan çok, herbirinin kendi içindeki güçleri, riskleri ve sınırlılıklarıyla birbirinin tamamlayıcısı olduğu unutulmamalıdır.

YEREL POLİTİKA VE PLANLAMA KADINLAR İÇİN NEDEN ÖNEMLİ?

Yeryüzü deneyimine koşut olarak, Türkiye'de de, özellikle 1990'ların başlarından bu yana, kadın örgütlerinin yerel yönetimlerle birlikte çalışma, işbirliğine girme, yerel yönetimden istemlerde bulunma eğilimlerinde hızlı bir artış gözlenmektedir (Ecevit, 2001: 228) ². Yerel yönetimlerin merkezi yönetime kıyasla kadın gündemine daha açık olabileceği, kadınların yerel düzeydeki gereksinimleri ve gündelik yaşamlarıyla yerel yönetimlerin sundukları / sun(a)madıkları hizmetlerin çoğu durumda çakıştığının giderek daha çok ayırına varılmaktadır (Ecevit, 1999; Eroğlu-Üstün ve Öztunalı-Kayır, 1999; Wedel, 1999: 25,40,81-98). Bu çakışmanın, kadınların ağırlıklı yaşam çevresiyle yakından ilişkisi vardır:

"Bugün kentlerde kadınların ait olduğu kamusal alan, ev dışı bir faaliyette bulunan kadınlar dışarıda bırakıldığında, genellikle evlerini çevreleyen mahalleler ve semtlerle sınırlı kalmaktadır. Kadınlar ailelerinin yeniden üretim döngüsünü daha çok bu alanlarda ulaşılabildikleri hizmetlerin yardımıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Yerel yönetimlerin ürettiği mal ve hizmetlerin çoğunun kullanıcıları ya doğrudan kadınlar olmaktadır veya bunlar kadınlar aracılığıyla ailelere sunulmaktadır. Böyle olduğunda yerel yönetimlerin sundukları ya da sunmadıkları hizmetler onlar için hayati önem taşımaktadır." (Ecevit,2001:235)

Yerel düzeyde sunulması gereken birçok hizmetin yeterli nitelik ve uygun maliyette sunulmaması durumunda ortaya çıkan boşluk ağırlıklı olarak kadınlarca doldurulur ya da

2 Yerel yönetimler-kadın örgütleri işbirliği deneyimlerinin bazı ortak yönleri olduğu görülür: Birincisi, yerel yönetimler gündemine kadınların özgül gereksinimlerinin özerk kadın örgütlenmeleri kanalıyla girdiği görülmektedir. Bu saptamayı başka ülkelerdeki örnekler de destekler. Kadın hareketinin yerel düzeyde örgütlenme durumu ve etkililik derecesi yerel yönetimlerin bu konuda eyleme geçmesinde çoğunlukla belirleyici görünmektedir. İkinci ortak özellik, örneklerden önemli bir bölümünün çok amaçlı bir çerçevede yaşama geçmesidir. Başlangıç amacı genellikle kadınları ekonomik açıdan güçlendirmek ya da hane-içi şiddete karşı destek sağlamak olsa da zaman içinde başka gereksinimlerin tanımlanmasıyla yeni etkinlik alanları açılabilir. Bu tür hizmet alanları aracılığıyla kadınların yalıtılmışlıktan kurtulmaları, bir başka deyişle kendilerine "kamusal" bir alan açılması hem gereksinimlerin keşfinde hem de dolayısıyla etkinliklerin çoğullaşmasında harekete geçirici unsurdur. Öte yandan gönüllü kadın örgütlenmeleri ve yerel yönetim işbirliğine dayanan bu tür girişimlerde belli sınırlılıklar, engeller ve sorunlar da vardır (Ecevit, 2001:247-53). Bir kere, kadın örgütlerinin rolü ve katkısı belediyelerinkinden daha çoktur. Yerel yöneticilerin konuyla ilgili sorumluluk ve ilgileri çoğunlukla güçsüz ve geçicidir. Özellikle yerel iktidar değişikliği durumunda hem dar görüşlü politik yaklaşımlar hem de 'bu tür girişimlerin belediye için yük oluşturduğu' inancı hizmette kurumsallaşamamanın belirleyicidir. Kadın örgütleri tek başlarına kaldığındaysa hem akçal güçlükler hem de mevzuata ilişkin donanımsızlık birçok sorunu birlikteliğinde getirir. Özetle, yerel yönetimlerle kadın örgütleri arasındaki ilişkinin süreklilik kazanamaması ve söz konusu etkinlik alanlarının yerel yönetimin kurumsal gündemine "vazgeçilemez bir alan" olarak yerleşememesi nedeniyle bu girişimler çoğunlukla dar çerçeveli ve kısa süreli kalmıştır.

kadınların üstlenmek durumunda olduğu birtakım işleri yerine getirmeleri güçleşir. Örneğin, yaygın kamusal çocuk bakım hizmetinin sunulmadığı bir beldede bu toplumsal sorumluluk kadınlarca ve kadınlararası dayanışma ağları kanalıyla yerine getirilir. Ya da özellikle kırsal yerleşimlerde ve geçekonu alanlarında, düzenli kullanma ve içme suyu sağlanmaması durumunda suyu uzaktan taşıyıp kaynatanlar, çamaşırı yıkamak için su kaynağına götürüp getirenler, çöplerin sokaktan toplanmaması durumunda belli bir yere taşımak durumunda kalanlar ağırlıklı olarak kadınlar ve kız çocuklarıdır. Yine, yeterli altyapının ve kirlilik denetiminin olmadığı sağlıklı bir ortam kadınlar üzerindeki yükü en az iki katına çıkarır: Asfaltsız yollar yüzünden daha sık tozlanan evi daha sık süpürmek, daha çok çamurlu ayakkabı, pantolon yıkamak, çöplüklerden taşınan illetlerle uğraşmak, daha sık hasta bakmak durumunda kalmak, gürültüden uyanan bebeklerle başa çıkamamak, elektriğin çok sık ve uzun süreli kesilmesi nedeniyle teknik ev araçlarını kullanamamak, mahalle pazarının yokluğu durumunda alışveriş yükünün hem zaman hem mesafe anlamında birkaç katına çıkması, vb...

Mesele yalnızca yerel hizmet boşluğunun kadınlar üzerinde yarattığı karşılıksız ve ağır çalışma yükü değil, aynı zamanda belli hizmet alanları ve planlama tercihlerinin cinsiyet farklarını görüp görmediğidir de. Mahalleyi, ilçeyi, kenti, köyü, kısacası "ortak yaşam çevresi"ni kadınlarla erkekler aynı biçimde kullanmaz. Yaşam çevresinin sunduğu ekonomik ve toplumsal olanaklardan yararlanma fırsatları, dolayısıyla sorunları, gereksinimleri, beklentileri aynı değildir. Bu nedenle, "ortak yaşam çevresi"ne yönelik politika ya da politikasızlıklar kadınlarla erkekleri farklı biçimlerde etkiler. Mekansal düzenlemeler, aydınlatma donatısı ve ulaşımına ilişkin planlama ve kararların, kentsel güvenliğin kadınlar için daha farklı ve genellikle de daha fazla bir anlam taşıdığını hesaba katmaması ya da ev içinde şiddetin türlü biçimlerine maruz kalan kadınların yalnızca "özel alan kişileri" olarak değil, aynı zamanda "yurttaş" ve "kenttaş" olarak da zarar görmekte olduklarının unutulması gibi...

Örnekler çoğaltılabilir, fakat vurgulanmak istenen nokta, cinsiyet farklılıkları ve kadınların özgül gereksinimlerine duyarlı yerel politika ve planlama anlayışının, kadınlara yönelik düzenlemelerin "kıyıda" bırakılmayıp yerel yönetsel yapı ve uygulamalarının değişmez, kurumsallaşmış ve süreğen bir bileşeni durumuna gelmesiyle olanaklı olduğudur. Çünkü, cinsler karşısında yansız görünen politika kararları bile, kadınlarla erkekler üzerinde, böyle bir niyet ya da öngörü bulunmadığı durumlarda dahi, farklı ve eşitsizliği derinleştirici etkiler yaratabilir.

YEREL TEMSİL VE KATILIM İLİŞKİLERİNDE CİNSİYET SORUNSALI

Yerel yönetimlerde temsil, yerel politika ve planlama süreçlerine kenttaş katılımı sorunsalı da gerçekte, belirtilen farklılık ve eşitsizlik gerçeği temelinde düğümlenir. Yerel temsil mekanizması, beldeyi ilgilendiren kararlarda kenttaşların bir tür yetki devri anlamına geldiğine göre, yetkinin –tabloda görüldüğü üzere- sistematik olarak bir cinsten ötekine devredilmesi, nüfusun yarısının gereksinimleriyle sorunlarına karşı daha baştan bir körlük oluşması anlamına gelir.

Türkiye yerel yönetimlerinde kadınların temsil oranlarının bu denli düşük olmasının, dahası bir "eksik temsil" den çok, Ş. Tekeli'den ödünç alınmış bir anlatımla (1991:117), "yokluk sendromu"na işaret etmesinin, tartışılması bu bildirinin sınırlarını aşacak denli çok ve karmaşık nedenleri vardır. İlginç olan, ülkelerin pek çoğunluğunda kadınlar yerel düzeyde ulusal / merkezi düzeye göre daha güçlü varlık gösterirken, Türkiye'de bu yaygın modelin tam tersinin geçerli olmasıdır. Nitekim kadınların temsil oranı, yine son derece düşük olan (%4,3) parlamenter temsilden de düşüktür³. Kadın örgütlerinin,

3 Türkiye, bu parlamenter temsil oranı açısından, 43 Avrupa Konseyi üyesi ülke arasında 42nci sıradadır (EC, 2002).

yeryüzünde genel kabul görmüş düzenleme ve uygulamalara paralel olarak bu konudaki "olumlu ayrımcılık" talepleri ise, yıllardır gözardı edilmektedir⁴.

Türkiye Yerel Yönetimlerinde Kadınların Temsil Düzeyi
- 1999 ve 2004 Yerel Seçimleri-

	Kadın Sayısı	Toplam Sayı	Yüzde (%)
1999			
Belediye Başkanlıkları	20	3.216	0,6
İl Genel Meclisi Üyeleri	44	3.122	1,4
Belediye Meclisi Üyeleri	541	34.084	1,6
2004			
Belediye Başkanlıkları	18	3.234	0,6
İl Genel Meclisi Üyeleri	54	3.184	1,7
Belediye Meclisi Üyeleri	864	34.477	2,5

Kaynak: <http://www.mahallidareler.gov.tr/Belediyeler/belediyeistatistik.htm>, 08.06.2001; İçişleri Bakanlığı 2004 Seçim Sonucu Listeleri

Öte yandan, "eksik temsil" yapısından kaynaklanan temsil edilememe sorununun sonuçlarını bir ölçüde telafi edebilecek yerel katılım mekanizmaları, bugüne değin toplumsal-ekonomik anlamda güçlü çıkar çevreleri dışında, genel olarak kenttaşlar, özel olarak da kadınlar gibi dezavantajlı nüfus kesimleri için içerici olmaktan çok uzak kalmıştır. Yerel Gündem-21 uygulamalarının olumlu sonuçlar yaratabildiği bütün yerleşimlerde kadınların etkin katılımının önemli bir bileşen niteliğini kazanmış olması, 1999 ve 2004 yerel seçimlerinde kadınların yüksek oranlarda mahalle muhtarlığı seçimlerinde adaylıklarını koymaları, sınırlı sayıdaki kadın örgütü-yerel yönetim işbirliği örnekleri dışında, alanda önemli, yaygın ve "ana politikalara yerleşmiş" bir ilerleme kaydedildiği söylenemez.

Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi anlamında yerel temsil organlarının sayısal anlamda cinsler-arası eşitlikçi bir yapıya doğru evrilmesi ve / ya da yerel katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi de gerçekte kendi başlarına yeterli değildir. Bunlardan başka, kadınlarca izlenebilir ve denetlenebilir yerel politik gündemlerin varlığı gereklidir. Çünkü hem kadın temsilcilerin meşruiyetleri, izlenebilirlikleri ve temsil edilenlerle aralarındaki bağ, başlı başına cinsiyetlerinden kaynaklanmayıp bu politik gündem üzerinden kurulacak hem de kadın katılımının içeriği bu gündem(ler) çerçevesinde politikleşebilecektir. Bu noktada, kadın hareketinin yerel düzeyde örgütlenme durumu ve etkinlik derecesi ya da ulusal kadın örgütlerinin yerel düzeye yönelttikleri ilginin düzeyi büyük önem taşır. Ayrıca siyasal partilerden başlayarak, yerel yöneticilere değin yayılan bir alanda, kadın-erkek eşitliğini politik gündemin merkezi konuları arasına yerleştirecek

4 8 kadın örgütünün ortaklaşa hazırlayıp 25 kadın örgütünün desteğiyle Mart 2002'de hükümete sundukları Anayasa, Siyasal Partiler ve Seçim Yasaları'nda değişiklik paketinde, önerileri öteki düzenlemelerin yanı sıra, doğrudan doğruya konumuzla ilgili olarak, Anayasa'nın 127.md.'sinin 1. fıkrasında yapılacak değişikliklerle yerel yönetimlerin "cinsler arası eşit temsil ve katılımcılık esaslarına uygun olarak" oluşturulması önerilmektedir. Siyasal Partiler ve Seçim Yasalarında değişikliklerle ilgili yasa tasarısı önerisindeyse, alınması gerekli önlemlerin başında, her bir cinsiyetin en az %30 oranında temsil ve katılımının yasayla zorunlu kılınması gelmektedir. Söz konusu "kota talebi", 28 Mart 2004 yerel seçimleri öncesinde de kadın örgütlerince dillendirilmiş, konunun TBMM gündemine girdiği tartışmalar, 27 Mart 2004'te Anayasa'nın ilgili 10. Maddesine, "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" ifadesinin eklenmesi, fakat "olumlu ayrımcılık" ibaresini eklenmesinin reddedilmesiyle sonuçlanmıştır.

zihniyet değişikliğini amaçlayan önlemler' öteki politikalarla birlikte uygulanmak durumundadır (Sancar-Üşür, 2000: 255-6).

Burada aktarılabilecek olan "Yarın için Bugünden" kampanyası deneyimi, hem Türkiye kadın hareketi tarihinde bir ilk niteliği taşıması hem de yerel politika ve planlama süreçleriyle ilgili olarak buraya değin aktarılan cinsiyet-yüklü eksiklik, boşluk ve engellerin hemen hemen tamamını dikkate almış olması, dolayısıyla alanda yapısal dönüşümler için bir hareketlilik yaratma potansiyelini taşıması açısından önemlidir.

"BÜYÜK MECLİSTEN KÜÇÜK MECLİSLERE"...

Bu başlık, 3 Nisan 2003'te, yani 28 Mart 2004 seçimlerinden yaklaşık bir yıl önce Ka-Der (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) öncülüğünde Ankara'da düzenlenen bir yuvarlak masa toplantısının konu başlığıydı. Aşağıda aktaracağımız sürecin de başlangıcı olan toplantı, gerçekte, üzerinde durulması gereken belki de en önemli noktayı vurguluyor: Büyük ölçüde kadınların çok temel bazı sorunlarının ancak merkezi düzeyde gerçekleştirilecek makro politika düzeltimleriyle olanaklı olmasıyla da bağlantılı olarak, çok yakın zamanlara değin Türkiye kadın hareketi yerel düzeyi gözardı edegelmiştir. Nitekim 1997 yılında daha çok sayıda kadının etkin politikaya girmesini sağlamak amacıyla kurulan Ka-der'in⁵ de öncelikli hedefi, yapılacak ilk genel seçimlerde kadın milletvekili oranını %10'a yükseltmekti; desteklenen adaylar arasında yerel politikaya yönelenler de bulunmakla birlikte, ulusal politika öncelikliydi. Öte yandan, toplumsal amaçlarla yerel düzeyde örgütlenen kadın kuruluşları da büyük ölçüde "siyaset dışı bir siyaseti" benimseyip etkinlik alanlarını yerel topluluğa hizmet ve yardımla sınırlı tutmaktaydılar (Bora, 2002: 111; Sancar-Üşür, 2000: 207). İşte, belirtilen toplantının ardından Ka-der Ankara Şubesi'nin, 2004 yerel seçimlerine yönelik olarak bir kampanya süreci başlatma kararı alıp bu amaçla Yerel Siyaset Çalışma Grubu'nu (YSÇG) oluşturması bu alanda farklı ve kapsamlı bir bakış açısını hem yerel politika alanıyla hem de kadın hareketiyle tanıştırdı.

YSÇG, başlangıçta, farklı alanlardan gelip farklı yetenek ve deneyimlere sahip olan altı feminist kadından oluşuyordu⁶. YSÇG, "Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı ve Temsili Kampanyası"nın yürütülmesinde merkezde bulunmakla birlikte, programın birçok ilişki ağı, örgüt, kuruluş ve kişinin işbirliği, desteği ve yardımı olmaksızın gerçekleştirilmesi kuşkusuz olanaksızdı. *Ka-der* genel merkezi (İstanbul) ve şubeleri, 2002 erken genel seçimlerinden önce oluşturulmuş Kadın Koalisyonu, Türk Kadınlar Birliği, birçok yerel kadın örgütü, girişimi, toplum merkezleri, Ankara-Çankaya ve İzmir Büyükşehir Belediyesi gibi kimi belediyeler, kimi Yerel Gündem 21 sorumlu ve katılımcıları, Kadın Çalışmaları öğrencileri, Danimarka Büyükelçiliği, UNDP ve UNFPA bu işbirliği ve destek aktörlerinden yalnızca bazıları. Ve kuşkusuz, farklı alanlardan ve yerleşimlerden yüzlerce kadın ve onlarca erkek...

5 Ka-der Ankara aynı zamanda, kadın örgütlerinin ulusal temsilcisi olarak, 2004 yılından bu yana, Avrupa Kadın Lobisi (EWL) üyesidir

6 Kadınların güçlendirilmesine yönelik birçok programın etkin katılımcısı olmuş Ka-der Ankara şube başkanı, 1994'ten bu yana özellikle toplumsal cinsiyet duyarlılık eğitim programlarında kayda değer bir birikim sağlamış olan KASAUM (Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi)'nden üç akademisyen, 1989'dan bu yana kadına karşı şiddetle mücadelenin taşıyıcılarından biri olan Kadın Dayanışma Vakfı kurucu üyesi (aynı zamanda Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ağının örgütleyenlerinden ve sosyal hizmet uzmanı, ve bir şehir ve bölge planlama uzmanı (aynı zamanda CEDAW-Türkiye STK Forumu Yürütme Kurulu üyesi)

Yerel seçimlere değin olan dönem; örgütlü kadınları harekete geçirmek, kadın adayları desteklemek, başta kadın seçmenlerde olmak üzere kamuoyunda farkındalık yaratmak ve basın-yayının konuya ilgisini çekmek amaçlarına yoğunlaştı. Bu amaçlarla:

(1) Beş broşür ve iki rehber kitapçık (Alkan, 2003; Bora 2003) hazırlanıp yayımlandı. Broşürlerde; (i) kadınların gündelik yaşamlarıyla yerel yönetimler ve hizmetlerin aslında nasıl yakından ilişkili olduğu, kadınlarla erkeklerin aynı yerlerde ama farklı biçimlerde yaşadığı, farklı koşullarla çevrelenmiş oldukları için farklı sorun, gereksinim ve beklentilere sahip oldukları, (ii) bu bilgiyi, yani "kadınların bilgisi"ni yine ancak kadınların yerel yönetimler gündemine taşıyabileceği, bunun en az "teknik bilgi, donanım" ve geleneksel "siyaset bilgisi" kadar önemli olduğu, (iii) kadınlar olarak yerel yönetimlere / politikaya talip olmanın aynı zamanda "farklı bir politika tarzı" yaratmaya da talip olmak anlamına geldiği, (iv) kadınların çoğunluğunun başlıca yaşam alanı ev ve yakın çevresi olduğuna göre, bir yerel yönetim birimi olmamakla birlikte, mahalle muhtarlığı kurumunun "kadın siyaseti"nde önemli bir araç olma gizilgücünü taşıdığı ve (v) uluslararası karşılaştırmaya el veren veriler de kullanılarak, Türkiye'nin yerel yönetimlerde kadın temsili açısından sorunlu durumu vurgulanıyor ve kadınlar aday olmaya, kadın adayları izlemeye ve seçmeye çağrılıyor.

(2) 27-9 Eylül 2003'te düzenlenen ve farklı örgütlerden 22 kadının katıldığı eğitici eğitiminin ardından, 6'sı siyasal partiler, 3'ü kadın örgütleri, 2'si sendikalar ve 12'si gecekondulu yerleşimlerdeki toplum merkezlerinde olmak üzere Ekim 2003- Mart 2004 arasında toplam 23 eğitim programı düzenlendi.

(3) İlk kez olarak "Kadınların Yerel Seçim Bildirgesi" hazırlandı ve beş broşür ve iki kitapçıkla birlikte yurt çapında dağıtımı sağlandı.

(4) Antalya, Denizli, İzmir ve Ankara'da dört "yaygınlaştırma" toplantısı düzenlendi

(5) Yerel basından akademisyenlere, milletvekillerinden kadın belediye başkanlarına ve kadın örgütü temsilcilerinden gecekondularda yaşayan kadınlara değin çok geniş bir katılım zemininde örgütlenen iki değerlendirme toplantısı yapıldı.

(6) seçimlerden önceki 1,5 ay boyunca kadın adaylara gereksindikleri konularda destek olabilmek amacıyla *Ka-der* Ankara bürosu ve belli toplum merkezlerinde danışmanlık ofisi oluşturuldu.

Başlıca bu etkinliklerin yanı sıra, birçok seminer, konferans, tartışma toplantısı, basın toplantısı ve açıklaması yapıldı, TV ve radyo programlarına katıldı.

28 Mart'ın hemen ardından *Ka-der*'in basın açıklamasından yapılan aşağıdaki alıntı, bütün bu bir yıllık çabaya karşın seçimlerin sayısal sonuçlarının nasıl değerlendirilebileceğini de ortaya koymaktadır:

"Başbakan seçim gecesi televizyonlarda yaptığı açıklamalarda bir yandan kadın adayların örgütengeline takıldıklarını belirtti; diğer yandan ise cinsiyet kotasına karşı çıktı, bunun kadınlara saygısızlık olduğunu öne sürdü. Evet, kadınların önünde son derece güçlü bir örgüt engeli vardır. Bizim defalarca işaret ettiğimiz bu nokta ilk defa bir seçim akşamı bir başbakan tarafından da itiraf edilmiştir. Demek ki, kadın siyasetçilerin önündeki o "örgüt" engelini aşılması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, siyaset, siyasal partiler ve Türkiye erkek egemen anlayıştan kurtarılmalıdır. Üstelik bu iş sadece kadınların meselesi değildir. Bu aynı zamanda bir ulusal onur meselesi haline gelmiştir. Demokrasi açısından ciddi bir sorun olan bu çarpık durumu aşmak için en gelişmişinden gelişmekte olanına kadar bütün ülkelerde cinsiyet kotası uygulaması vardır. Anayasalara, yasalara, parti tüzüklerine ve devlet kurumlarına kadın kotası konulmuştur. Bu nedenle cinsiyet kotası uygulamasının 'kadınlara karşı saygısızlık' olduğu iddiaları gerçekleri yansıtmıyor. Tam tersine, erkek egemen çarpık zihniyetin aşılması, kadın sorunlarının çözülebilmesi ve daha fazla kadının yönetimlere gelebilmesi için KOTADAN BAŞKA ÇARE YOKTUR! Demokrasi yolunda atılan adımların kalıcı hale gelebilmesi için artık kadınlar lehine

olumlu destek politikalarının uygulanması şart olmuştur! [...] Nitekim bu yerel seçimlerde o "örgüt engeli"nin var olmadığı muhtarlıklar için kadın aday sayısında yüzde 200'lük bir patlama yaşanmıştır. Muhtar adayları olan kadınlar pek çok yerde değişik engellerle karşılaşmalarına rağmen, yüzde 30 ile 45 arasında oy alarak kamusal alanda var olduklarını ve kabul gördüklerini kanıtlamışlardır. [...] Seçimler öncesinde partili kadınlar, sivil toplum kuruluşu üyesi kadınlar ve kadın seçmenler arasında başlayan güçlü bir dayanışma ağı örme çalışmaları bundan böyle daha da hız kazanacaktır. Kadınları bölen her türlü erkek egemen anlayışa karşı mücadeleyi ve dayanışmayı güçlendirmek şart olmuştur. Türkiye kendisini güçlü bir kadın hareketine hazırlamak durumundadır."

Seçimlerin YSCĞ ve bütün taraflarıyla kampanya oluşumu üzerindeki etkisi, yerel politika ve planlamayla cinsler-arası eşitlik bakış açısının bütünleştirilmesi hedefinde daha yolun başında bulunduğu ayırda varılması oldu. 29 Mayıs 2004'te, 18 yıl kadın belediye başkanından 10'unun da katıldığı bir seçim sonrası değerlendirme toplantısının ardından, bir yıllık kampanya sürecinde oluşan ilişki ağları ve açığa çıkan gereksinimlerin de yönlendirmesiyle, izleyen yerel seçimlere (2009) değin uzanan yeni bir yol haritası ve çalışma planı çıkarıldı. Çekirdek YSCĞ dört sürekli katılımıyla⁷, program da geride kalan bir yılda oluşan hareketliliğin enerjisiyle daha da güçlendi ve "Yarın için Bugünden" kampanyası süreci başladı. Yerel seçimlere yönelik ilk bir yıllık kampanya seçimlerin ardından 5 yıllık kapsamlı bir programa dönüşürken, yapılan ilk işlerden biri de geride kalan dönemin öyküsünü kayda alıp "*Kadın Başımıza*" başlıklı kitaba dönüştürmek, böylece deneyimin görünürlük ve aktarılabilirlik kazanmasını sağlamak ve "kadın tarihinin yazımı"na bir katkıda bulunmak oldu (Ka-der Ankara, 2004).

"YARIN İÇİN BUGÜNDEN"...

Yapılan "yeni başlangıç"ta, programın başlangıçtaki hedeflerine yeni hedefler eklendi. İzleyen yerel seçimler öncesinde yinelenen seçimlere hazırlık niteliğindeki yukarıdakilerin benzeri hedef ve etkinliklerin yanı sıra, bu yeni hedefleri ve bu hedeflere yönelik çalışma programını, "kampanyanın yönetimi, yaygınlaştırılması ve izleme / değerlendirme çalışmaları" ile "farklı yerleşimlerde kadınların gereksinimleri ve güçlendirilmesine yönelik modeller geliştirip uygulamak" biçiminde kümelendirme olanaklı.

(1) Kampanyanın yönetimi, yaygınlaştırılması ve izleme / değerlendirme

Bu çerçevede (i) YSCĞ'nin düzenli yönetim, izleme / değerlendirme toplantıları sürdürülmektedir. Yaygınlaştırma çerçevesinde kampanyaya önemli bileşenler eklenmiş ve yaşama geçirilmeye başlamıştır. (iii) Bunların başında, sayıları yalnızca 18 olan kadın belediye başkanına destek verme, kampanya için onların desteğini alma, aralarında bir iletişim, yardımlaşma ve ortak çalışma ağı oluşturma, değerlendirme toplantılarını daha geniş bir düzlemde yapma (genişletilmiş Çalışma Grubu toplantıları), sorun ve gereksinimleri yerinde görme ve ortak çalışmalar geliştirme amaçlarıyla yılda üç kez düzenlenmesi kararlaştırılan "*Kadın Başkanlarla Buluşmalar*" gelmektedir. Bu toplantılardan üçüncüsü Haziran 2005'te Tunceli'de geniş bir kadın kenttaş katılımının da eşliğinde yapılmıştır. Bu toplantılardan çıkan kararlar aynı zamanda kampanyanın yeni yönelimlerine de etki etmektedir. İzleyen dönemde kadın belediye meclis üyeleriyle de atölye çalışmaları düzenlenmesi kararlaştırılıp takvime bağlanmıştır.

(iv) Kampanyaya hem süreklilik hem de ülke yüzeyinde yaygınlık kazandırmak, bir başka deyişle zaman ve mekan üzerinden kurumsallaşmanın önünü açmak, bir yandan da

7 Türk Kadınlar Birliği başkanı (aynı zamanda hukukçu), bir İnsan Hakları Derneği MKYK üyesi, bir Özgür Parti merkez yönetim üyesi ve "Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı ve Temsili Kampanyası"nın sekreteryasını da yürütmüş bulunan bir Kadın Çalışmaları YL öğrencisi

kadınların yerel gündemlerinin oluşumu ve yaşama geçmesinin zeminini yaratmak amaçlarıyla "kampanyanın yerel ayaklarını oluşturma ve geliştirme çalışmaları" sürdürülmektedir. Bir önceki maddede belirtilen etkinlik alanıyla da yakından ilişkili olan bu bileşen, yerel kadın örgütleriyle yerel kadın nüfus ve yerel yönetimler arasında sistematik ve süreğen ilişkiler kurulmasını gerektirmektedir.

(v) Bilindiği üzere; 10.07.2004'te yeni Büyükşehir Belediyesi Kanunu (no.5216), 22.02.2005'te yeni İl Özel İdaresi Kanunu (no.5302), 26.05.2005'te yeni Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (no.5355) ve 03.07.2005'te yeni Belediye Kanunu (no.5393) -yine hemen hemen tamamıyla cinsiyet körü içeriklerle- yürürlüğe girdi. Kampanyanın amaçlarından biri de yeni yasal düzenlemelerin yanısıra kamu yönetimini yeniden yapılandırma çalışmalarını izlemek, bu çerçevede hazırlanacak tüzük, yönetmelik gibi alt-düzenlemelere müdahil olmak, kadın seçilmişlerle konuyu derinlemesine tartışıp hangi hükümlerden kadınlar yararına nasıl yararlanılabileceğini açığa çıkarmak ve bir yandan da konuyla ilgili karar mekanizmalarına yönelik olarak "lobi faaliyetleri"nde bulunmaktadır. Mevzuata ve mevzuat çerçevesindeki gereksinimlere dair bir raporun hazırlanmasına başlanarak bu alandaki çalışmalar da başlatılmıştır. Öte yandan, genel olarak "yerel politikada kadın katılımı ve temsili" konusunda hem lobi faaliyetleri (TBMM, bakanlıklar, Mahalli İdareler Genel Müd., yerel kamu birimleri, siyasi partiler, vb.) hem de "ittifak oluşturma" çalışmaları (meslek odaları, belediye bürokratları, yerel yönetim birlikleri, vb.) planlanıp takvime bağlanmıştır.

(vi) Kampanya sürecinin destek çalışmaları çerçevesinde; basın-yayınla ilişkiler sürdürülmektedir. Ama en az bunun kadar önemli olmak üzere, kampanya kendi sürelili yayınına sahip olmuş ve yılda dört kez olmak üzere "kadınbaşımıza" bülteni (YSÇG, 2005/1) çıkarılmaya başlamıştır. Bülten hem süreci kayıt altına almakta, hem kurulan ilişki ağında iletişimi sağlamakta hem de kampanyaya görünürlük kazandırmada işlevsel olmaktadır. Ayrıca, 2009 sonunda, ilk bir yılın sonunda yayınlanan "Kadın Başımıza" kitabının ikincisi yayınlanacaktır.

(2) Kadınların gereksinimleri ve güçlendirilmesine yönelik modelleri geliştirip yerinde uygulamak

(i) Kadın belediye başkanlarıyla işbirliğini somut bir çerçeveye büründürmek, onları biraz daha görünür kılmak ve kadın katılımı ile kadın dostu belediye hizmetleri için somut modeller geliştirmek amaçlarıyla düşünülen "ortak proje(ler)" fikri, "Kadın Başkanlarla Buluşmalar-2" (Nisan 2005, Foça) toplantısında başkanlara açıldı ve çok olumlu karşılandı, başkanların anlattıklarıyla YSÇG'nin fikirleri birleşerek, ortak proje konuları yakalandı ve hazırlanan taslaklar "Kadın Başkanlarla Buluşmalar-3" (Haziran 2005, Tunceli) toplantısında kesinleştirilerek uygulama yerleri ve zamanlaması somut olarak plana döküldü (Işık, 2005).

(İa) Bu ortak projelerden 2005-7'de yaşama geçirilecek olan ikisi, "Kadın dostu belediye hizmetleri" ile "Kadınların yerel politika ve planlamaya katılım yolları ve modelleri" doğrudan doğruya mekansal ve yerel / politik sonuçlar yaratacak niteliklere sahiptir. Yinelenen özelliğine de sahip olması beklenen bu pilot çalışmaların, kadınların özgül gereksinimlerinin katılımcı mekanizmalarla yerel politika ve planlama süreçleriyle nasıl bütünleştirilebileceğinin somut örneklerini oluşturması beklenmektedir.

(İb) Öteki iki ortak projeyse, "Kadınlar kadınlarla buluşuyor kültür gezileri" ile "Kadınların kent mekanlarıyla ilişkisi üzerine sözlü tarih çalışmaları"dır. İki aracılığıyla, farklı bölgelerden kadınların birbirleriyle iletişim kurmaları, farklı yerel özellikleri tanımaları ve bu arada güçlendirme eğitimlerinden yararlanmaları amaçlanmaktadır. İkinci çalışma aracılığıyla, bir yandan kadınların farklı yerelliklerde mekanla kurdukları ilişkinin açığa çıkarılıp kayıt altına alınması, öte yandan da farklı kuşaktan kadınlar arasında bir iletişim zemini yaratılması (nitekim çalışmayı, sözlü tarih yöntem ve teknikleri konusunda

eğitmeden geçirilmiş lise mezunu genç kadınlar, o yerleşimdeki yaşlı kadınlarla gerçekleştirileceklerdir) amaçlanmaktadır.

(ii) Bütün bu çalışmalara destek vermek, önceden varolan eğitim setini genişletip zenginleştirmek, daha işlevsel kılmak için eğitim materyalleri gözden geçirilip yeni bir paket haline getirilecektir. Öte yandan da "ortak projeler" çerçevesinde kazanılacak deneyim birikimini kayıt altına almak amaçlarıyla bir dizi yayın ve rapor tasarlanmış, çalışmalarına başlanmıştır. Bunlar; yukarıda sözü edilen mevzuatla ilgili raporun yanısıra, "Kadınlar için Belediye Sözlüğü", "Kadın Dostu Belediye Hizmetleri Elkitabı" ve "Kadınların Yerel Politika ve Planlamaya Katılım Yolları: Özgün bir Model"dir. Ayrıca, Sözlü Tarih çalışmaları da yazılı hale getirilecek, her bir "kültür gezisi"nde bir sergi açılacak ve kadınların deneyimleri yine kayıt altına alınacaktır.

Sonuç Yerine...

Türkiye'nin yerel politika ve planlama deneyiminin türlü katmanlarında (temsil, katılım, hizmetler, kurumsal yapı ve süreçler...) bugüne değin kadınlara yer açılmamış olması, yer açıldığında da o yerin "kıyıda, 'sosyal ve kültürel' olarak nitelenen ikincil alanlar"la sınırlı olmaktan sıyrılamaması, cinsiyet körlüğünü kaçınılmaz olarak birlikteliğinde getiren bu erkek-egemen yapının toplumsal-mekanda cinsler arası eşitsizliği azaltmak bir yana yeniden üretici bir rol oynaması, hem daha demokratik bir toplum hem de daha yaşanır ve adil bir dünya özleminin önündeki engellerden biri olagelmıştır. Cinsler arası eşitsizlik, toplumsal-ekonomik ve kültürel ilişkiler düzlemlerinde olduğu kadar mekansal olarak da kurulmakta ve yeniden üretilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu eşitsizliğin azaltılmasında yerel yönetimlerin / politikanın / planlamanın ciddi etkilerde bulunma potansiyeline sahip olduğu tartışılmaz.

Bu potansiyelin harekete geçirilmesinde 2000'lere değin bir boşluğun varlığı, çok büyük ölçüde, örgütlü kadın hareketinin yerel düzeyi gündeminde sistematik olarak önceliklendirmemiş, bu anlamda, kapsamlı bir "kadın politikası ve programı" dahilinde yerel politika ve planlama süreçlerinin etkin özneliğine talip olmamışlığıyla ilgilidir. Bu bildiride aktarılan "Yarın için Bugünden" kampanyası tam da bu boşluğu doldurmaya aday niteliklere sahiptir. Kampanyanın çok bileşenli ve çok amaçlı olması, kuramcılarla uygulayıcıları bir araya getirmesi, kurumsal yapılarla ilişkililmesi, birbiriyle ve "kadınların güçlendirilmesi", "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi" yaklaşımlarıyla tutarlı birden çok hedefi gündemine almış olması gibi üstünlükleri vardır. Bununla birlikte, amaç ve hedeflerin en azından kısa ve orta vadede ne kadarının hangi ölçü ve nitelikte yaşama geçeceği, kuşkusuz kadın hareketi dışındaki koşullara da bağlıdır. Fakat her koşulda, 1913'te Halide Edip'in yazdıklarını, ondan yaklaşık bir yüzyıl sonra, farklı bir bağlamda, bu bildirinin yazarları da paylaşmaktadır:

"Bu kadınlık hareket-i mukaddesinin sathı ve ibtidai bir tarihini yazarken gönül isterdi ki bu tarihçe, Osmanlı kadınlarının terakki ve tekamül yolundaki küçük bir tarihçesi olsun. Fakat bugün böyle olmaması bence pek elim değildir. [...] Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması onların da bir şey yapmamış olmalarını intiaç etmez. [...] Bugün bu saat ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, elbet bizim aciz fakat hüsn-i niyet ve samimiyetle dolu bin müşkilatla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir." (aktaran, Çakır, 1993: 10)

KAYNAKÇA

ALKAN, A., 2003. Kadınlar için kadınlar tarafından ve kadınlarla birlikte Yerel Politika, A.Ü. KASAUM ve KA-DER Ankara.

- BORA, A., 2002. Bir Yapabilirlik olarak Ka-der, 90'larda Türkiye'de Feminizm (der. A. Bora ve A. Günel), İletişim, İstanbul.
- , 2003 Gücümüzü Farketmek: Kadınlarla grup çalışması için rehber, A.Ü. KASAUM ve KA-DER Ankara.
- ÇAKIR, S., 1993. Osmanlı Kadın Hareketi, Metis, İstanbul.
- EC (Council of Europe), 2002. Women in Politics in the Council of Europe Member States, Information document.
- ECDGE (European Commission, Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Equality between Women and Men), 1998. A Guide to Gender Impact Assessment, Brussels.
- Ecevit, Y., 1999. Bir Kamusal Alan Olarak Kent, Yerel Yönetimler ve Kadınlar, Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu (21-22 Ekim 1999), WALD, İstanbul.
- (2001) Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri İlişisine Eleştirel Bir Yaklaşım, Yerli Bir Feminizme Doğru (der. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe), Sel, İstanbul, 227-59.
- EROĞLU-ÜSTÜN, N. ve G. Öztunalı-Kayır, 1999. Yerel Yönetişim Örneği Olarak Antalya Kadın Meclisi Örgütlenmesi, Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu (21-22 Ekim 1999) WALD, İstanbul.
- İŞİK, S.N., 2005. Kadın başkanlar el ele tutuşunca ne olur? Ortak Projeler, kadınbaşımıza (YSÇG) bülteni, Haziran 2005, S.1.
- KA-DER Ankara, 2004 Kadın Başımıza – Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı ve Temsili Kampanyası 2003-2004. Ka-der, Ankara.
- MITCHELL J. ve A. OAKLEY, 1984. Giriş, Kadın ve Eşitlik (der. Mitchell J. ve A. Oakley), çev. F. Berktaş, Kaynak, İstanbul.
- SANCAR-ÜŞÜR, S., 1997. Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları, KSSGM, Ankara.
- , 2000. Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek eşitliği, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset (M.Tan, Y.Ecevit ve S.Sancar-Üşür), TÜSİAD, İstanbul.
- TEKELİ, Ş., 1991. Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü, Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD), Cem Yayınevi, İstanbul; 115-28.
- YSÇG (Ka-der Ankara Yerel Siyaset Çalışma Grubu), 2005/1. Kadınbaşımıza Bülteni, Haziran 2005, S.1.
- WEDEL, H., 2001. Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekonularında Kadınların Siyasal Katılımı, çev. C. Kurultay, Metis, İstanbul.

**TOPLUMSAL/KURUMSAL
ORGANİZASYON
VE
ÇOK PAYDAŞLI YÖNETİM**

KENTSEL MEKAN ÜRETME SÜRECİNDE PLAN DEĞİŞİKLİKLERİNİN ROLÜ: ŞEHİRCİLİĞİN BİREYSELLEŞMESİ

Tolga ÜNLÜ*

Abstract

In Turkish planning system development plans are expected to direct and control the production of urban built environment. They are produced according to the distribution of construction rights equally on individual plots. In this context, development plans perform a quantitative approach, and far away to bring about character and identity to cities.

Our research on plan modifications in Mersin reveals that plan modifications supersede development plans. However, they do not bring about a different understanding against quantitative approach of development plans. Moreover, they became the tools for developments on individual plots. Within this framework, plan modifications are assessed to be the indicator of individualization of urbanism. At this point, the problem is how to change the situation from one in which individuals act individually to that in which they act according to coordinated strategies.

Özet

Türkiye planlama sisteminde imar planlarından beklenen yapı çevrenin üretilmesi sürecini yönlendirmesi, denetlemesidir. Ancak imar planları yapılanma haklarının tek parsel bazında eşit şekilde dağıtımında etkin araçlar olarak kullanılmaktan öteye gidememektedirler. Bu bağlamda imar planları niceliksel bir üretim ve denetim anlayışını sunmaktadırlar ve kentlere niteliksel olarak karakter ve kimlik kazandırmaktan uzak görünmektedirler.

Mersin özelinde yapılan araştırma göstermiştir ki plan değişiklikleri, hızlı bir şekilde imar planlarının yerini almaktadırlar. İmar planlarının çerçevesi içinde plan değişikliklerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olarak nitelenebilmektedir. Ancak, araştırmamız göstermiştir ki plan değişiklikleri imar planlarının sunmuş olduğu anlayıştan farklı bir anlayış sunmamakta ve çoğunlukla parsel ölçeğinde girişimlerin aracı olarak kalmaktadırlar. Bu anlamda plan değişiklikleri şehirciliğin bireyselleşmesinin göstergesi olarak kabul

* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir Planlama Bölüm

edilmektedir. Bu noktada temel sorun, bireylerin tek tek davrandığı ve buna teşvik edildiği bir düzenden bireylerin birlikte stratejiler üretebildiği, bir şehircilik anlayışı oluşturabildiği bir düzene geçişin sağlanmasıdır.

GİRİŞ

Plan değişikliklerinin ülkemizdeki kentsel mekan üretme süreçlerine etkisinin irdelendiği bu yazı temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kentsel mekan üretimde farklı yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar çerçevesinde, Türkiye'deki mekan üretme süreçlerinde imar planları ile plan değişiklikleri ilişkisi ele alınacaktır. İkinci bölümde, mevcut planlama sisteminde imar planlarının yerini alması kaçınılmaz olarak görünen plan değişiklikleri hakkında bir tiplendirme üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise bu tiplendirme çerçevesinde Mersin'de plan değişiklikleri üzerine yapılan araştırmanın¹ bulguları değerlendirilecektir. Bu noktada, bu yazının temel sorusu kentsel mekan üretimi sürecinde plan değişikliklerinin ne kadar etkili olduğu ve mevcut planlama sistemi içinde alternatif oluşturup oluşturmadığı, bunun ötesinde kentsel mekan üretimine niteliksel katkılar sağlayıp sağlamadığıdır.

1. Kentsel Mekan Üretme Sürecinde Farklı Planlama Tutumları ve Türkiye'de Planlama Pratikleri

Farklı planlama tutumlarını, en genel anlamıyla *niceliksel ve niteliksel anlayış* olarak ayrıştırabiliriz. Kuşkusuz, bu iki farklı yaklaşım, alternatif tutumların en uç noktalarını işaret etmektedir ve bazı durumlarda planlama pratikleri, her iki yaklaşımdan birden beslenmek durumunda kalabilmektedirler. Bunun yanında, bu farklı yaklaşımlar kendi içlerinde de çeşitli düzeylerde farklılaşmalar gösterebilmektedir. Bu yazıda planlama tutumlarını iki uç noktada kavramsallaştırma amacı her iki yaklaşımın temel özelliklerini farklılaştırmaktır. Her iki yaklaşım birbirine alternatif olarak geliştirilmekten öte çoğu yabancı örnekte görmekteyiz ki niceliksel yaklaşım değişen koşullar altında değişikliklere uğrayarak niteliksel bir içerik kazanmıştır. Dolayısıyla, kentsel mekan üretiminde bir yaklaşımın diğer yaklaşımın yerine geçmesi durumunun ötesinde, iki yaklaşımın etkileşimi söz konusudur.

Niceliksel anlayışın temelindeki kabul, yapılı çevreyi biçimlendiren toplumsal ilişkilerin değişken olmadığı, değişikliklere açık olmadığı, durağan olduğu ve toplumun değişmeyeceğidir. Toplumsal sistem her zaman bir dengededir (Allen, 1997; Ostrom, 1990). Farklı çıkarılara sahip, ama kendi yararlarını maksimize etmeye çalışan bireyler, sistemi, değişmez olarak tarif edilmiş olan toplumsal dengede sabit tutmaya çalışmaktadırlar. Önemli olan bu dengeye referansla niceliksel olarak üretmek ve denetlemektir. Sonuç çoğunlukla tektip mekanlar olmaktadır.

Bu anlayış içinde, yapılı kentsel çevrenin biçimlendirilmesi, taban alanı, kat alanı, kat yüksekliği, yoğunluk vb. gibi teknik ölçütlere dayanan temel bazı etmenlerin denetlenmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yüksek düzeyde *kesinliğe* (certainty) dayanmakta olan düzenleyici (regulatory) sistem, ulusal düzeyde *aynılık* (uniformity) getirirken yerel yönetimlere çok kısıtlı bazı müdahale olanakları tanımaktadır. Böylece, planlama mevzuatında belirtilen *standartlara uyumlu* bir yapılaşmanın gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Amaç, kentsel yapılı çevrenin üretilmesi üzerinde tek odağın yönlendireceği *bütünsel* (total) ve *zorlayıcı* (mandatory) bir denetim biçimiyle sürecin denetlenebilirliğinin ve yönetilebilirliğinin sağlanmasıdır (Hall 1996; Carmona, 1999; Onaran ve Sancar, 1998).

1 Yöneticiliği Doç. Dr. Özcan Altaban tarafından yapılmakta olan "Plan Modifications within the Contexts of Planning Control Mechanisms: Mersin Case" başlıklı doktora tezi.

Niteliksel anlayışta ise etkileşim ve eşgüdüm sayesinde *ortaklaşa* (collective) örgütlenmiş üretim ve denetim mekanizmalarının oluşmasına olanak verilmektedir. Bu ortaklaşalık temelinde, toplumda gerçekleşebilecek değişikliklere yanıt verecek yeni mekanizmalar oluşturulabilmekte ve eylemler önceden tasarlanabilmektedir. Böylece, *tepkisel* (reactive) bir davranış biçimi sergileyen niceliksel anlayışın aksine, sorunların önceden belirlenip ona göre eylemlerin tasarlandığı (proactive) bir davranış biçimi geliştirilebilmektedir. Bu sayede, kentsel yapıyı çevrenin üretilmesinde *duyarlı* (responsive) planlama/tasarım politikaları oluşturulmasına imkan veren bir ortam sağlanabilmektedir (Allen, 1997; Ostrom, 1990; Hall, 1996). Kentsel mekanın üretilmesi perspektifi, zorlayıcı, emredici, kısıtlayıcı, tektipleştirici olmaktan öte, sürece rehberlik eden (guidance), yol gösteren (indicative), bağlam bağımlı, sürekli yenilenmeye açık bir tutuma dayanmaktadır (Hall 1996; Carmona, 1999; Onaran ve Sancar, 1998).

Kuşkusuz, her ülkenin farklı planlama pratikleri bulunmaktadır ve bu yaklaşımlardan değişik biçimlerde etkilenmektedirler. Bunun sonucunda her ülke kendi koşulları ve bağlamı içinde farklı planlama pratikleri oluşturmaktadır. Örneğin, Kıta Avrupası'nda planlama pratikleri göreceli olarak daha niceliksel ve durağan bir planlama yaklaşımı sergilerken İngiltere ve Anglosakson dünyası daha esnek bir sistemin ön planda tutulduğu devingen bir yapıya sahip niteliksel bir arayış içindedir. Son yıllarda giderek birbirine yakınlaşmaya başlayan kıta Avrupası ve İngiltere planlama pratiklerindeki niteliksel arayış yüzyılı aşkın bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki kentsel mekan üretme süreçleri de aynı şekilde farklı yaklaşımların etkisinde kalmaktadır.

Türkiye planlama sistemi içinde imar planlarından beklenen, kentsel yapıyı çevrenin üretilmesi sürecini yönlendirmesi ve denetlemesidir. Bu çerçevede, imar planları kıta Avrupası'ndaki pek çok örnek gibi yasal olarak bağlayıcı bir araç haline gelmektedir. Planların temel görevi kişilerin özel mülkiyet haklarının garanti edilmesi ve bir düzene göre dağıtılmasıdır. Ancak imar planları, *katı*, *durağan* ve *esneklikten uzak* yapıları ile yasakçı ve reaktif bir içerik kazanmaktadır (Bademli, 2002).

Bu anlayış çerçevesinde ülkemizdeki şehircilik² tutumu çoğunlukla *bireysel parsel üretmeyi* amaçlamaktadır. Bu anlamda, imar planları yapılanma haklarının tek tek parseller bazında eşit bir şekilde dağıtımı için etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. İmar planlarının bu amaçla kullanılması Mersin özelinde de ön plana çıkmaktadır³. Kentsel mekanın böyle bir anlayış sonucu üretilmesi, ülkemizdeki kentsel yapının *ortalama mekanların* birleşiminden oluşmasına neden olmaktadır. Mekanlar giderek birbirine benzemekte ve kentler yapı yığınları haline gelmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'deki kentsel mekan üretme pratiklerinin temel referansı tek parseldir. Tek parsel hem planlama süreçlerinde hem de plan uygulama süreçlerinde üretilmesi gereken temel birim olarak ele alınmaktadır.

Diğer yandan, yasakçı, reaktif ve durağan yapısıyla imar planları toplumun değişik(k)en ve devingen yapısına ve gereksinimlerine yanıt verebilmekten uzak kalmaktadır. Bu anlamda, imar planları, mülkiyet ilişkileri bağlamında oluşan sorunlar ve gerilimler karşısında yetersiz kalmaktadır. Plan değişiklikleri mevcut planlama tutumları içinde kaçınılmaz hale gelmektedir. Ancak, plan değişiklikleri çoğunlukla kişilerin kendi sorunlarını bireysel olarak çözmenin araçları olarak ortaya çıkmaktadır.

2 Burada şehircilik ile planlama arasında Günay'ın (2003) ayrımı kullanılmaktadır.

3 Büyükşehir sınırlarının genişletilmesine yönelik yapılmış olan son değişiklik öncesi Mersin Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde kalan üç belediyenin (Akdeniz, Toroslar ve Yenişehir) meclis üyeleriyle yapılan anket çalışmasında çıkan sonuçlara göre meclis üyelerinin imar planlarında dikkat ettikleri konuların başında (%36 oran ile) "yapılanma haklarının eşit olarak dağıtılması" bulunmaktadır.

2. Plan Değişikliklerinin Tipleştirilmesi

Plan değişikliği kavramı çok geniş bir alanı kapsayabilmektedir ve tipleştirilmesi bir yönüyle basit, bir yönüyle karmaşık bir konu olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yazı kapsamında plan değişikliği kavramı, mevcut imar planı hükümlerini değiştiren tüm eylemleri kapsamaktadır. Bu yönüyle tipleştirme daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu çerçevede, plan değişiklikleri tüm kent ölçeğinde ya da tek parsel ölçeğinde değişikliklere neden olabilmektedir. Örneğin, *plan revizyonları* veya *plan notları* ve *lejantlarında* yapılan değişiklikleri tüm kenti ya da birkaç mahalleyi içine alan bir kent parçasını kapsayabilmektedir. Öte yandan, planlama literatüründe daha önce yapılmış araştırma ve çalışmalarda (Duyguluer 1982, Günay 1979, Ersoy 2000, Keleş 2003) *plan değişikliği* olarak tanımlanmış olan planlama araçları daha çok tek parsel ya da bir yapı adası ölçeğinde değişikliklere neden olmaktadır.

Plan değişikliklerinin tipleştirilmesinde temel olarak şu soru yönlendirici olmuştur: "plan değişikliği kentsel yapıyı çevrenin hangi özelliklerinin değişmesine neden olmaktadır?" Bu soruya verilecek yanıt plan değişiklikleri için bir tipleştirme geliştirilmesini sağlayacaktır⁴. Buna göre plan değişiklikleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- **Mekansal özellikleri değiştiren plan değişiklikleri:** bu plan değişiklikleri genel anlamda kentin mekansal kurgusunda değişikliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla, yerleşme örüntüsünde veya yolların kademelenmesinde değişikliklere neden olmaktadır. Bu çerçevede, kent ölçeğinde **onanmış** olan planlar (nazım planlar), bir kent parçasına yönelik planlar (plan revizyonları), plan kararı üretilmemiş alanlarda onanmış planlar (mevzi planlar) ya da imar ıslah planları bu tür plan değişiklikleri içinde ele alınmaktadır.
- **İşlevsel özellikleri değiştiren plan değişiklikleri:** bu plan değişiklikleri planlarda üretilmiş olan arazi kullanım kararlarının değiştirilmesine neden olmaktadır.
- **Morfolojik özellikleri değiştiren plan değişiklikleri:** bu plan değişiklikleri kentsel yapıyı çevrede yapı yükseklikleri ve hacimleri, çekme mesafeleri, yapılanma düzeni, yapı adalarının formları gibi ölçülebilir değerlerin değişmesine neden olmaktadır.
- **Görsel özellikleri değiştiren plan değişiklikleri:** bu plan değişiklikleri mimari tarz, bina cephelerinde veya çatılarında düzenleme gibi daha çok bina ölçeğinde değişikliklere neden olmaktadır. Ancak, bu değişiklikler, uygulama alanının geniş olması durumunda kente ilişkin algıda da belirgin değişikliklere yol açabilmektedirler.
- **Binaya ilişkin özellikleri değiştiren plan değişiklikleri:** bu plan değişiklikleri binanın yapım teknikleri, binadaki çıkmaların boyutları ya da binalarda yapım aşamasında kullanılacak malzeme ile ilgili olabilmektedir ve plan notları veya plan lejantlarında yapılan değişikliklerle gündeme gelmektedirler.

Plan değişiklikleri bu temel başlıklar altında sınıflandırılabilir. Ancak, görülmektedir ki bu sınıflandırma bazı durumlarda yetersiz kalmaktadır. Bu durumlarda, plan değişiklikleri, kentsel yapıyı çevrenin birden çok özelliğini değiştirebilmektedir. Mersin özelindeki çalışmada özellikle morfolojik ve işlevsel değişikliklerin birarada gerçekleşmesi sıkça görülen bir durumdur. Aşağıda, bu örneklerin genel özellikleri

4 Kentsel yapıyı çevrenin özelliklerinin ayrıştırılması konusunda Carmona (1996) ve Punter ve Carmona'nın (1997) çalışmalarından yararlanılmıştır.

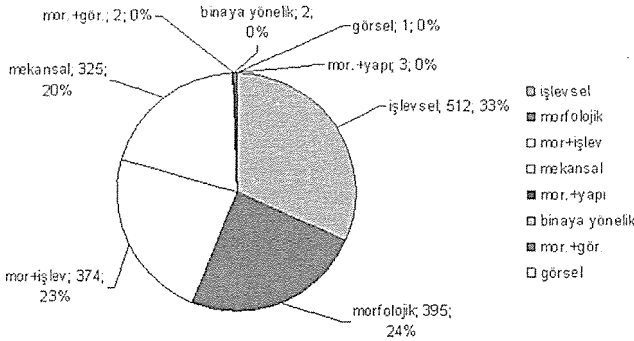
üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte, plan notları ve lejantlarında yapılan değişikliklerin kentsel yapıyı çevrede tüm özelliklerin değişmesine neden olabildiği de görülmektedir.

3. Plan Değişiklikleri: Mersin Örneği

Plan değişikliklerinin planlama sistemi içindeki konumu ve kentsel mekan üretmedeki etkisinin inceleme alanı olarak Mersin seçilmiştir. Mersin, geçmişi sadece 150 yıllı sınırlı olmasına rağmen özellikle son yirmi yıl içinde göstermiş olduğu hızlı nüfus artışı ile Türkiye'nin nüfus olarak en büyük on kenti arasına girmiştir⁵. Bununla birlikte, son yirmi yıl içinde Mersin'de gerçekleşen yapılaşma faaliyetleri, Mersin kentinin mekansal olarak da yayılmasına ve neredeyse baştan üretilmesine neden olmuştur. Diğer bir neden ise ülkemizin belki de en çok plan üretilen kentlerinden olan Mersin'de plan değişikliği sayısının miktar olarak üst düzeylere ulaşmış olmasıdır.

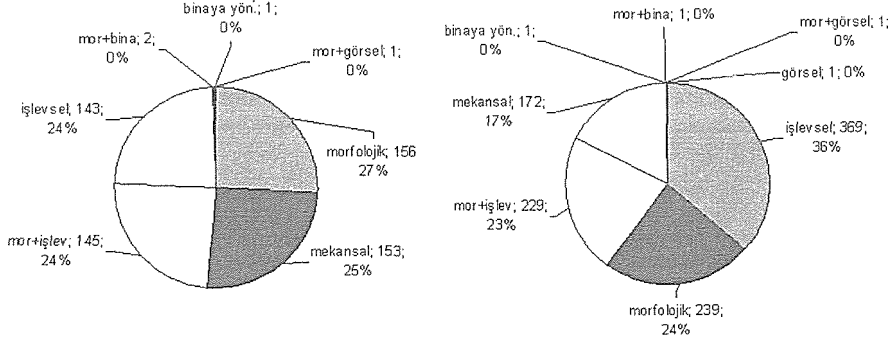
Mersin örneğinde plan değişikliklerinin incelendiği çalışma yukarıdaki tiplleştirme çerçevesinde 1986 ve 2003 yılları arasını kapsamaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girişinden sonraki planlama pratiklerinin incelenmesi yönünden 1986 yılı başlangıç tarihi olarak seçilmiştir. Ancak, inceleme iki ana döneme ayrılmıştır. Bu dönemlemede 1993 yılı bir ayırım olarak kullanılmıştır, çünkü bu yıl içinde Mersin kenti büyükşehir statüsü almış ve üç alt belediyeye bölünmüştür. 1993 yılından önce tüm yapılaşma ve planlama faaliyetleri Mersin Belediyesi tarafından yönlendirilip denetlenirken 1993'ten sonra iki kademeli bir yapıda Akdeniz, Toroslar ve Yenişehir belediyeleri de bu faaliyetlerde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu anlamda 1993 öncesi birinci dönem olarak adlandırılırken 1993 sonrası ikinci dönem olarak adlandırılmaktadır.

Yukarıdaki tiplleştirme çerçevesinde değerlendirildiğinde, mekansal özellikleri değiştiren plan değişiklikleri (plan revizyonları, mevzi planlar, ıslah planları vb.) de içine alındığında 1986 ve 2003 yılları arasında Mersin'de **1614 adet plan değişikliği** yapılmış olduğu görülmüştür. Bu, Mersin'de yaklaşık olarak **dört günde bir plan değişikliği** yapıldığı anlamına gelmektedir. Bu değişikliklerin yaklaşık üçte biri (512 adet-%33) kentsel yapıyı çevrenin işlevsel özelliklerinin değişmesine neden olmuştur. Öte yandan, morfolojik (395 adet- %24), morfolojik ve işlevsel (374 adet- %23) ve mekansal (325 adet- 20%) plan değişiklikleri de tüm plan değişiklikleri içinde önemli bir ağırlığa sahiptir (şekil 1). Bu değişikliklerin 601'i birinci dönemde 1013'i ikinci dönemde gerçekleşmiştir (şekil 2).

Şekil 1. Mersin'de 1986-2003 arasındaki plan değişikliklerinin tiplerine göre dağılımı

5 2000 nüfus sayımı verilerine göre Mersin Büyükşehir sınırları içindeki nüfus 537842 kişidir ve ülkemizde nüfusa göre onuncu büyük kenttir.

Şekil 2. Mersin'de 1986-2003 arasındaki plan değişikliklerinin dönem bazında tiplere göre dağılımı. Soldaki dağılım birinci dönem, sağdaki dağılım ikinci dönem göstermektedir.

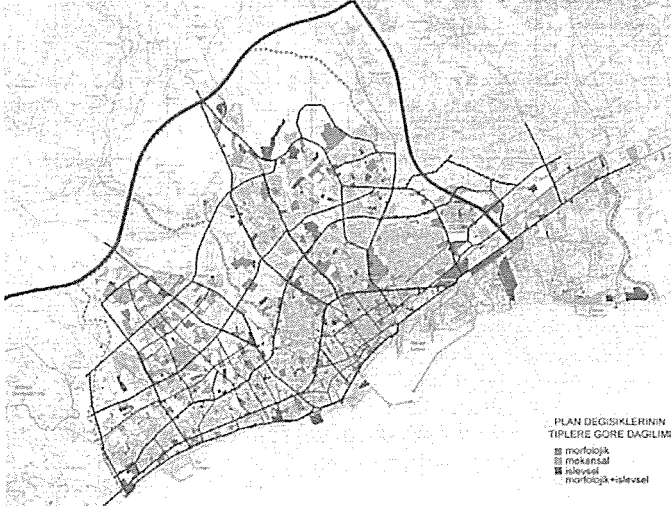
Plan değişiklikleri, tipler bazında dengeli bir dağılım göstermektedir. Genel anlamda morfolojik plan değişiklikleri ile morfolojik ve işlevsel değişikliklerin birlikte görüldükleri plan değişiklikleri her iki dönemde benzer ağırlıklar gösterirken işlevsel ve mekansal plan değişikliklerinin dönemler bazında ağırlıkları farklılaşmaktadır. Birinci dönemde morfolojik plan değişiklikleri ön planda iken ikinci dönemde işlevsel değişikliklerin öne çıktığı görülmektedir. İkinci dönemde mekansal plan değişikliklerinin ise ağırlığı azalmaktadır (şekil 2).

Yukarıdaki tiplere göre her tip içinde belirli plan değişiklikleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin, **mekansal plan değişikliklerinde** ikinci dönem görülen azalma aynı zamanda *mevzi planları* sayısının azalmasıyla koşutluk göstermektedir. Birinci dönemde özellikle Yenisehir'de yüksek miktarda mevzi planın gerçekleşmiş olması, mevcut planların gelişmeyi yönlendirmekte ve denetlemekte etkisiz kaldığının bir göstergesidir. Aynı zamanda, bireyler (çoğunlukla kooperatif örgütlenmeleri yoluyla), mevzi planlar ile kendi şehircilik tutumlarını henüz planlanmamış alanlarda gerçekleştirme imkanını da bulabilmektedirler. Diğer yandan, özellikle Toroslar'da gerçekleşmiş olan *imar ıslah planları* da planlı alanlar içinde imar planlarının mekan üretme ve denetlemede yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu alanlarda bireyler, planlara rağmen kendi şehircilik anlayışlarını geliştirmişlerdir. Diğer bir deyişle, planlı veya plansız alanlarda "*yeni bir kentsel bağlam*" oluşmaya başlamaktadır.

İşlevsel plan değişikliklerinde ise konut alanlarında ve yeşil alanlarda yapılan değişiklikler ön plana çıkmaktadır. Toplam 506 işlevsel değişiklik içinde konut alanlarında 182, yeşil alanlarda 101 plan değişikliği görülmektedir. Bu kapsamda, özellikle yeşil alanların "kent içindeki artık alanlar" olarak potansiyel gelişme alanları niteliğinde değerlendirildiği görülmektedir. Yeşil alanlarda gelişme talepleri yalnız özel mülkiyet sahiplerinden değil, kamu kurumlarından da gelmektedir. Öte yandan, akaryakıt istasyonuna ve ya konut kullanımına dönüşüm de en fazla görülen önerilerdir.

İmar planlarında genellikle her bir yapı adasının ve parselin hangi işleve göre gelişeceği detaylı olarak belirlenmektedir ve katı bir şekilde uygulanması beklenmektedir. Bu kullanımların yoğunluğu konut olarak belirlenmektedir. Oysa, kentsel devinim içinde alışveriş merkezleri, akaryakıt istasyonları ve geniş alan kullanımı gerektiren kullanımlar gibi imar planlarında düşünülmemiş işlevler için yer seçimi ancak plan değişiklikleri yoluyla yapılmak zorunda kalmaktadır. Bunun sonucunda işlevsel değişiklikler kent içinde her bölgede görülebilen noktasal müdahaleler haline gelmektedirler.

Kentsel mekanda *morfolojik ve işlevsel değişikliklerin* birarada görüldüğü plan değişiklikleri ise imar planlarının özel bir eksikliğine/yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Bu değişikliklerde gözlenen, imar planlarında kesin bir şekilde belirlenmiş olan yapı adası formlarının değiştirilmesi ve bu sırada aynı zamanda işlevsel değişikliklerin de gündeme gelmesidir. Çoğu plan değişikliğinde görüldüğü gibi imar planlarında işaret edilmiş olan dikdörtgen şekilli yapı adası formları gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Sonucunda, ada formları birleştirilmektedir. Bu durum değişikliğin morfolojik yönünü gösterirken birleştirme sırasında arazi kullanım kararlarında oluşan değişiklikler işlevsel değişiklikleri işaret etmektedir. İşlevsel değişiklikler de iki şekilde olmaktadır. Birincisi, ada birleştirmeleri sırasında ada aralarındaki yolların ya da yeşil alanların ada kullanımını içine alınmasıdır. Böyle bir durumda, kamuya terk edilmiş alanlar tekrar özel mülkiyet eline geçmektedir ve kamusal değerlerin özel mülkiyete transferi söz konusudur. Bu durumda, plan değişiklikleri kişisel çıkar sağlamanın araçları olarak ortaya çıkmaktadırlar. İkinci durum ise özel mülkiyet elinde olan alan miktarı değiştirilmeden ve ana yolların güzergahı bozulmadan ada birleştirmeleri ve adalardaki işlevlerin değiştirilmesi ile sonuçlanmaktadır. İnceleme sırasında Mersin'deki market veya otel zincirleri gibi büyük ölçekli yatırımların bu tür plan değişiklikleri yoluyla gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumlarda ortaya çıkan oluşumlar kent içinde bazı parçalarda "yeni bir kentsel bağlam" oluşmasında katalizör görevi yapmaktadırlar.

Şekil 3. Mersin'de 1986-2003 arasındaki plan değişikliklerinin tiplere göre dağılımı

Yukarıda kısaca değinilen plan değişiklikleri tipleri kentin mekansal bağlamında değişikliklere neden olmuşlardır. Ancak, kentsel mekânın değişiminde en belirgin ve gözlenebilir değişiklikler *morfolojik plan değişiklikleri* ile gerçekleşmiştir. Toplam olarak 395 adet morfolojik plan değişikliği içinde en sık görülen 119 adet ile kat yüksekliklerinin değiştirilmesidir. Bunu 70 adet ile yapılaşma düzeninin değişimi, 59 adet ile yol genişliklerinin değişimi, 54 adet ile çekme mesafelerinin değişimi ve 52 adet ile ada formlarının değişimi izlemektedir. Kimi plan değişikliklerinde bu alt türlerin bazıları birlikte görülmektedir⁶. Kat yüksekliklerinde değişime neden olan plan değişikliği sayısı

6 Örneğin, günümüzde "Metropol Binası" olarak adlandırılan, ülkemizdeki en yüksek ikinci yapı durumundaki binanın ortaya çıkmasında morfolojik değişikliklerin hepsinin birlikte yapıldığı bir plan değişikliği ile karşılaşmaktayız.

toplam olarak morfolojik plan değişikliklerinin %30'una karşılık gelmektedir. Bunların içinde sadece 10 plan değişikliği kat yüksekliklerinin azaltılmasına neden olmuştur. Diğer plan değişiklikleri kat yüksekliklerinin artmasıyla sonuçlanmıştır.

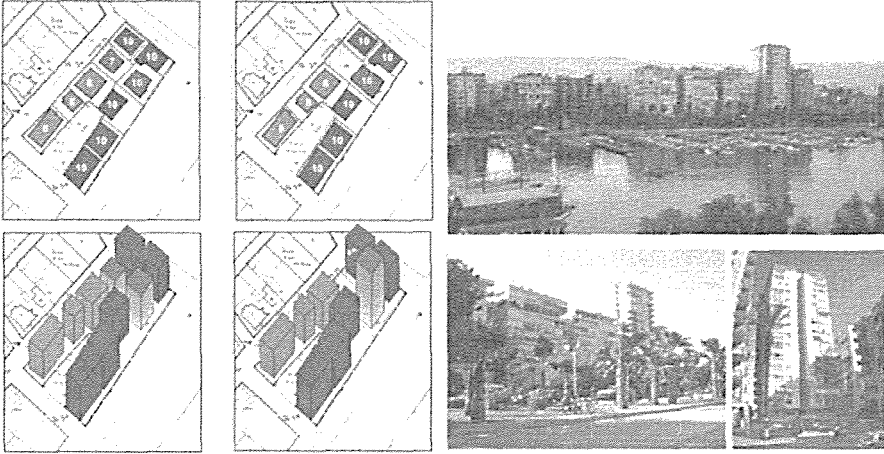
Kentsel mekanda en belirgin değişikliklere neden olması ve Türkiye planlama anlayışı içindeki niceliksel tutuma en dikkat çekici örnekleri sunması nedeniyle aşağıda kat yüksekliklerini değiştiren plan değişiklikleri üzerinde durulacaktır. Bu değişikliklerin bir bölümü, çevresindeki kentsel nitelikler ve değerlerden tamamen kopuk bir gelişme göstermektedir ve kentsel bağlam içinde oluşmuş süreklilikleri zedelemektedirler. Bu sürekliliğin zedelenmesine neden olmalarından dolayı bu plan değişiklikleri "*bozulmuş bir kentsel bağlam*" oluşturmanın araçları olarak yorumlanmaktadır. Bu tür değişikliklerde genellikle kişisel çıkar sağlama amacı tetikleyici olmaktadır. Diğer yandan olası yapılaşmanın çevresindeki kentsel niteliklere uyum sağlamak için yapılmış plan değişiklikleri çoğunlukla kat yüksekliklerinin artırılmasıyla sonuçlansa da kentsel bağlamdaki sürekliliğin sağlanmasından dolayı "*uyumlu bir kentsel bağlam*" oluşturmanın araçları olarak yorumlanmaktadır.

Kat yükseklikleri ile ilgili plan değişikliklerinin hemen hemen yarısı (62 adet-%52) "*uyumlu bir kentsel bağlam*" oluşturmak adına gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu durumlarda çoğunlukla çevrede daha önce gerçekleşmiş olan yüksek katlı yapılaşma referans alınmaktadır. Diğer yandan 36 plan değişikliği (toplam içinde %30), çevresindeki yapılaşmanın niteliklerine uyumsuz bir şekilde oluşmuştur ve kentsel süreksizlik oluşmasına neden olmuşlardır. Sonucunda oluşan mekan "*bozulmuş kentsel bağlam*" olarak adlandırılmaktadır. Kuşkusuz bu tür değişikliklerin birbirlerine örnek olmaları ve çoğalmaları sürekliliği ve nitelikleri yeniden tanımlanmış bir kentsel bağlamın oluşumuna da neden olabilmektedir. Bu tür değişikliklerin çoğunluğu imar planlarındaki yapılaşma haklarının artmasına neden olurken bazı özel örnekler yapılaşma haklarının artmadığı durumlarda da çevresiyle uyumsuz yapılaşmanın gerçekleştiğini ve "*bozulmuş kentsel bağlam*" oluştuğunu göstermektedir.

Şekil 4'teki örnek ayrı ayrı iki parselin yapılaşma haklarının tek parselde kullanılması durumunda ortaya çıkan "*bozulmuş kentsel bağlam*"ı göstermektedir. Bu örnekte 7 katlı ve 10 katlı yapılaşma hakkı verilmiş olan iki parselin tek parselde birleştirilmesi sonucu 16 katlı bir yapının elde edilmesiyle karşılaşmaktayız. Yapılaşma hakları alan bazında aynı tutulmuş ve iki parselin hakları iki parselin tevhide sonucu tek parselde yüklenmiştir. Bu örnek kentsel mekan üretiminde niceliksel tutumun da belirgin bir göstergesi durumundadır. Niceliksel olarak imar durumuna bağlı yapılaşma hakları toplamı değişmemiş ancak yapılaşmanın karakteri ve niteliği yönünden kentsel bağlamdaki sürekliliği zedeleyen bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Plan değişikliği ile ortaya çıkan yapı çevresindekilerden farklı ve daha fazla kat sayısına sahiptir. Bu yönüyle ilerleyen yıllardaki gelişme için de bir örnek olabilecek niteliktedir.

SONUÇ

Mersin'de yapılmış olan araştırma da göstermektedir ki imar planları kentsel mekan üretim ve denetim süreçlerinde etkili bir araç olmaktan uzak görünmektedirler. Sonucunda, plan değişiklikleri planın yerini almakta ve bireysel şehircilik örnekleri sunmaktadırlar. Bu örneklerden bazıları "uyumsuz bir kentsel bağlam", bazıları ise "bozulmuş bir kentsel bağlam" oluşmasına neden olmaktadır. İkinci grup plan değişiklikleri kentsel bağlamda uzun yıllar boyunca oluşmuş niteliklerin ve sürekliliğin bozulmasına neden olmaktadır ve arkasında temel olarak bireysel çıkarların artırılması amacı yatmaktadır. Birinci grup plan değişikliklerinde ise çoğunlukla çevrede daha önce kentsel bağlamın bozulmasına neden olan gelişmeler referans gösterilerek uyumlulaştırma sağlanmaktadır.

Şekil 4. kat yüksekliğinin artırılmış olduğu bu örnekte, inşaat haklarında alan bazında herhangi bir artış olmamış, ancak ortaya çıkan sonuç kentsel süreklilikte bir kırılma noktası yaratmıştır.

Bu çerçevede, imar planlarının niceliksel anlayışına alternatif getirme potansiyeli olan plan değişiklikleri aynı anlayışın uzantısı olmaktan öteye gidememektedirler. Yukarıda özetlenmeye çalışılan Mersin özelinde yapılmış olan inceleme göstermiştir ki plan değişiklikleri de parsel bazlı planlama yaklaşımından uzaklaşmamakta, bir alternatif oluşturamamaktadır. Planlama sistemi içinde plan değişiklikleri, kentsel çevre kalitesi, kamusal alanın güçlendirilmesi, kamusal mekanların tasarımı ve kentle ilişkilendirilmesi, kente kimlik kazandırılması gibi niteliksel arayışlardan yoksun kalmaktadırlar. Bununla birlikte planlama sistemindeki parsel bazlı üretimin de temsilcisi konumuna gelmektedirler.

Bu kapsamda, plan değişiklikleri **şehirciliğin bireyselleşmesinin** aracı olarak yorumlanmaktadır. Bireyler, kentsel mekan üretimi ile ilgili sorunları çözmek için bireysel davranışlara yönelmiş ve kendi şehirciliklerini kendileri oluşturmaya başlamışlardır. Dolayısıyla, kentlerimiz de bütüncül bir bakıştan, bir vizyondan uzak bir şekilde bireysel çabalar sonucu parçalı bir şekilde (parsel bazında) gelişmektedirler.

Parsel bazında çalışan planlama sistemi imar planlarının katılığı ve yasağcı anlayışının sonucu ortaya çıkan plan değişiklikleri kentlerimizde "**bozulmuş mekansal bağlam**" oluşmasına neden olmaktadır. Kentlerimizde bir bağlamdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede, **kentsel mekan bireysel parsel; kalite, eşit yapılanma haklarına; şehircilik, ortalama mekan üretimine; ve kent, yapı yığınına indirgenmektedir.**

Bu noktada sorunun çözülmesi sosyo-politik ve yasal alanda üretilecek çözümlere bağlıdır. Sosyo-politik alanda çözümün temeli, bireylerin tek tek davrandığı ve buna teşvik edildiği bir düzenden bireylerin birlikte stratejiler üretebildiği, birlikte "ortak" bir şehircilik anlayışı oluşturabildiği bir düzene geçişin sağlanmasında yatmaktadır. Bu sorun niceliksel üretim ile niteliksel üretim arasındaki gerilimli alanı da tanımlamaktadır. Niceliksel üretim ve denetim bireyseldir ve bireysel olmayı teşvik etmektedir, niteliksel üretim paylaşım gerektirir ve birlikte davranmaya ihtiyaç duyar. Bu kuşkusuz kolay bir geçiş değildir ve kentsel mekan üretimindeki ve denetimindeki sorumluluğun paylaşılabilceği, üretilen değerlerin ortaklaşılabilceği bir ortamın ve bu ortama katılımın süreçlerinin ve araçlarının tanımlanacağı yasal çerçevenin oluşturulması

gerekmektedir. Böylece, özünde toplumsal bir eylem olan şehirciliğin toplumsallaşması ve kentlerimizin niteliksel gelişmesi sağlanabilecektir.

Yasal alanda ise daha esnek bir sistemin ve sistem içindeki kademelenmenin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'deki planlama sisteminde temel sorunun kent bütününe yönelik nazım planların hazırlanmasında yattığı düşünülmektedir. Son derece katı, tüm ayrıntıları denetleyen bu planlar uygulama imar planlarının hazırlanması için referans olmaktadır ve katı ve yasakçı anlayış alt ölçeklere aynen aktarılmaktadır. Oysa, nazım planların kente karakter ve kimlik kazandıracak, kent içinde alt-karakter bölgeleri oluşturacak şekilde, genel siyasalar ve kavramsal tartışmalar çerçevesinde hazırlanması kentsel mekan üretimine nitelik katacaktır. Nazım planların alt-karakter bölgelerine yönelik hazırlanacak tasarım rehberleri ile desteklenmesi, uygulama imar planlarının da bu rehberler ve nazım planda belirlenen genel siyasalar çerçevesinde üretilmesi planlama sürecinde devinim ve katılım kanallarının aktive edilmesini sağlayacaktır. Böylece, gerekmedikçe uygulama imar planı yapılmayacaktır. Planlar ise katılımın da sağlandığı platformlarda daha fazla benimseneceğinden ve kentliyle ortaklaşa yapılacağından plan değişikliklerine çok gerek kalmayacaktır. Değişiklik gerektiği durumlarda ise o bölgede yaşayanların onayı alınmadan gerekli değişiklikler yapılamayacaktır.

Kentlerimizdeki niceliksel nüfus artışının yavaşladığı ve kentlerin doyunlaşmaya başladığı son yıllarda niteliksel anlayışın planlama sistemi içinde tanımlanması daha büyük bir önem taşımaktadır. Bugüne kadar daha fazla parsel talep edildi, bundan sonra daha fazla kentsel mekan için uğraş verilmelidir.

KAYNAKLAR

ALLEN, (1997); *Cities and Regions as Self-organizing Systems: Models of Complexity*, Gordon and Breach, the Netherlands.

BADEMLİ, R. (2002); "Plan uygulamaları" MİMARLAR ODASI GENEL MERKEZİ (2002); İmar Hukukunda Toplum ve Mimarlık, Mimarlar Odası, İstanbul.

CARMONA, M. (1996); "Controlling urban design, Part 1: A possible renaissance", *Journal of Urban Design*, 1(1), pp. 47-73.

CARMONA, M. (1999); "Innovation in the control of residential design", *Town Planning Review*, vol. 70, no 4.

DUYGULUER, F. (1982); "İmar Planında Değişiklik Yapılması ile İlgili Talepler", Türkiye 1. Şehircilik Kongresi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.

ERSOY, M. (2000); "İmar Planında Değişiklikleri ve Yargı Denetimi", Ersoy M. ve Ç. Keskinok (eds.), *Mekan Planlama ve Yargı Denetimi*, Yargı, Ankara.

GÜNAY, B. (2004); "Şehircilik: Bir kültür ürünü üretme sorunsalı", Şehircilikte Reform, Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokiyumu, TMMOB ŞPO Yayınları, Ankara.

GÜNAY, T. (1979); İmar Planı Değişiklikleri, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü

HALL, A.C. (1996); *Design Control: towards a new approach*, Butterworth Architecture, Oxford.

KELEŞ, R. ve A. MENGİ (2003); *İmar Hukukuna Giriş*, İmge, Ankara.

ONARAN K.S.; SANCAR, F.H. (1998); "Design review in small communities", *Environment and Planning B: Planning and Design*, vol 25, pp 539-557.

OSTROM, E. (1990); *Governing the Commons*, Cambridge University Press.

PUNTER, J. & CARMONA, M. (1997); *The Design Dimension of Planning: Theory, Content and Best Practice for Design Policies* (London, E. & FN Spon).

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANINDA İMAR PLANI DEĞİŞİKLİKLERİ İLE İLGİLİ BİR ANALİZ

Yeşim ALTIN*, Ş. Şence TÜRK**

Abstract

Modifications of local physical plans are the changes, which are made at the transportation system or at the size and density of the urban land use within the borders of the approved local physical plans by protecting the wholeness and continuity of the existing plans without changing the balance of the technical and service areas. In Turkey, there should some fundamental conditions be performed by the related institutions to realize the modifications of local physical plans. The modification of local physical plans is an arranging administrative transaction; that's why it should be suitable for law from the views of authorization, manner, subject, cause and purpose. One of the priority subjects to perform the modifications of plans, is the principle of appropriateness of the public interest. This modifications should be done as to be devoted to plan integrity, according to achieve adaptation to main decisions and goals. There could be done four types of modifications of local physical plans according to the Turkish Urban Law; these are changes related to social and technical infrastructure areas, related to increasing the intensity, related to widening the roads and related to types of land use.

The authority of approving the local physical plans was given to the municipalities at 1985 with the Act no. 3194 Reconstruction Law, as a result the modifications of master and local physical plans were started to be used more frequently by the municipalities. Because, it became more easy to make the modification processes of plans with the authority that was given to municipalities. There is a little amount of studies about how the municipalities apply the modifications of plans and the researches, The aim of this study is firstly to study the modifications of local physical plans in Turkey; secondly to examine at two determined district municipalities about the modifications of local physical plans at the times of defined periods and compare with each other. The reason of selecting the Metropolitan Area of Istanbul in the paper, is estimating that the demands of modifications of plans would be a great deal of; because of being the largest metropolitan area in Turkey, the greatness of the metropolitan effect area and the dynamic structure of the city. There have been chosen two municipalities to attain the

* Y.Şehir Plancısı (İ.T.Ü.)

** İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

aim of the study, in the Istanbul Metropolitan Area. One of these municipalities is Üsküdar Municipality; the other one is Sisli Municipality.

Özet

Ülkemizde, imar planı değişikliği, mevcut yerel fiziksel planının bütünlüğünü, sürekliliğini, teknik ve sosyal donatı dengesini bozmayacak şekilde ulaşım sisteminde ya da kentsel donatıların yerleşimi, büyüklüğü ve yoğunluğunda yapılan değişikliklerdir. İmar planı değişikliği, düzenleyici idari bir işlemdir; bu yüzden yetki, şekil, konu, sebep ve maksat yönünden hukuka uygun olmak zorundadır. Ülkemizde imar planı değişikliklerinin ilgili idarelerce yapılması için bazı temel koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Plan değişikliğinin yapılabilmesi için bulunması gereken koşullar, plan değişikliklerinin bir gerekçeye dayanması, kamu yararına uygunluk ilkesi ve imar planı değişikliği ile plan bütünlüğünün bozulmaması olarak sıralanabilir. Türk İmar Mevzuatına göre, sosyal ve teknik altyapıya ilişkin değişiklikler, yoğunluk artırıcı değişiklikler, yolların genişletilmesi, daraltılması yada güzergahının değiştirilmesi yönünde yapılan değişiklikler ve bir alanın kullanımının değiştirilmesine ilişkin değişiklikler olarak dört tip plan değişikliği tanımlanmıştır.

1985 Tarihinde 3194 Sayılı İmar Yasası ile imar planlarını onaylama yetkisinin belediyelere verilmesi sonucunda, belediyeler tarafından imar planı değişikliklerinin daha sık olarak kullanılmaya başlandığı ve imar planı değişikliklerinin sayılarında ciddi artışlar olduğu bilinmektedir. Türkiye de belediyelerin imar planı değişikliklerini kullanımlarına ilişkin detaylı bir değerlendirme de yapılamamıştır. Bu makalenin amacı, İstanbul' da imar planı değişikliklerinin seçilmiş alanlar üzerinde ve belirlenen dönemler çerçevesinde incelenmesi ve birbirleri ile karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Makalede, İstanbul Metropolitan Alanın seçilmesinin nedeni, İstanbul kentinin Türkiye'nin en büyük metropolitan alanı olması, kentin dinamik yapısı nedeniyle, imar planı değişiklik taleplerinin yoğun olacağı tahmin edilmesidir. Bu nedenle, çalışmada, İstanbul Metropolitan alanı içerisinde dinamik yapısı ile dikkati çeken iki ilçe belediyesindeki (Şişli ve Üsküdar) imar planı değişiklikleri incelenmiştir.

GİRİŞ

Arazi kullanım planlaması, kentsel mekanda kamu yararının geliştirilmesi, negatif dış etkilerin yok edilmesi, kamu maliyet ve yararların yeniden dağıtımının sağlanması gibi bazı anahtar sosyal fonksiyonları yerine getirmektedir (Klosterman, 1996, p.162.) "Planlama denetimi", sosyal amaçlara ulaşılması için kentsel arazinin gelişiminde ve kullanımında kamunun müdahalesini ifade etmektedir. Planlama denetiminin uygulanması, kentsel alanlarda kentsel yapılaşmış çevrenin değişiminin şekillenmesine katkı sağlamaktadır (Tang,Choy ve Wat, 2000). Bu bağlamda, "Plan Değişiklikleri" planlama denetiminin araçlarından biri olarak düşünülebilir.

Ülkemizde, imar planı değişikliği, mevcut yerel fiziksel planının bütünlüğünü, sürekliliğini, teknik ve sosyal donatı dengesini bozmayacak şekilde ulaşım sisteminde ya da kentsel donatıların yerleşimi, büyüklüğü ve yoğunluğunda yapılan değişikliklerdir. İmar planı değişikliği, düzenleyici idari bir işlemdir; bu yüzden yetki, şekil, konu, sebep ve maksat yönünden hukuka uygun olmak zorundadır. Ülkemizde imar planı değişikliklerinin ilgili idarelerce yapılması için bazı temel koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Plan değişikliğinin yapılabilmesi için bulunması gereken koşullar, plan değişikliklerinin bir gerekçeye dayanması, kamu yararına uygunluk ilkesi ve imar planı değişikliği ile plan bütünlüğünün bozulmaması olarak sıralanabilir (Keleş, 1990). Türk İmar Mevzuatına göre, sosyal ve teknik altyapıya ilişkin değişiklikler, yoğunluk artırıcı değişiklikler, yolların genişletilmesi, daraltılması yada güzergahının değiştirilmesi yönünde yapılan

değişiklikler ve bir alanın kullanımının değiştirilmesine ilişkin değişiklikler olarak dört tip plan değişikliği tanımlanmıştır.

1985 Tarihinde 3194 Sayılı İmar Yasası ile imar planlarını onaylama yetkisinin belediyelere verilmesi sonucunda, belediyeler tarafından imar planı değişikliklerinin daha sık olarak kullanılmaya başlandığı ve imar planı değişikliklerinin sayılarında ciddi artışlar olduğu bilinmektedir. Ancak, Türkiye ölçeğinde belediyeler düzeyinde yıllara göre kaç adet ve hangi tür plan değişikliğinin yapıldığına ilişkin istatistiksel veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, son 20 yıllık period içerisinde belediyelerin imar planı değişikliklerini kullanımlarına ilişkin detaylı bir değerlendirme de yapılamamıştır. Kimi belediyelere ilişkin imar planı değişiklikleri ilgili bazı çalışmalar yapılmasına rağmen (Akyol, 1992; Bademli, 1998; Ulusoy, 1999), bu çalışmaların sayıları da oldukça kısıtlıdır. Bu makalenin amacı, İstanbul'da imar planı değişikliklerinin seçilmiş alanlar üzerinde ve belirlenen dönemler çerçevesinde incelenmesi ve birbirleri ile karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Makalede, İstanbul Metropoliten Alanın seçilmesinin nedeni, İstanbul kentinin Türkiye'nin en büyük metropoliten alanı olması, kentin dinamik yapısı nedeniyle, imar planı değişiklik taleplerinin yoğun olacağı tahmin edilmesidir. Bu nedenle, çalışmada, İstanbul Metropoliten alanı içerisinde dinamik yapısı ile dikkati çeken iki ilçe belediyesindeki (Şişli ve Üsküdar) imar planı değişiklikleri incelenmiştir.

Bu çalışmada, çok hızlı gelişim ve değişim dinamiklerine sahip Türkiye'nin en büyük kenti İstanbul Metropoliten Alanı'nda; mekana yönelik değişimlerinin bir kontrol aracı olan imar planı değişikliklerinin içeriği ve yerel yönetimlerin bu kontrol aracını kullanımları incelenmektedir. Bu kapsamda, belirlenen ilçe belediyelerinin sınırları içerisinde yapılmış olan imar planı değişikliklerinin tipleri, nedenleri ve sonuçları zaman değişkeni de dikkate alınarak irdelenmiştir.

TEORİK ÇERÇEVE

Planlama Denetim Sistemi ve Türkiye'deki İçeriği

Planlama denetiminin içeriği ülkelerden ülkelere göre farklılaşmaktadır. Ancak planlama denetim sistemlerinin şekillenmesinde iki farklı sistem olarak İngiliz ve Amerikan modelleri önem taşımaktadır. Temel olarak İngiliz modelinde, planların yol gösterici olması amaçlanmaktadır ve uygulama süreci geniş bir şekilde yoruma açıktır. Yerel planlama kurumları, emlak gelişimi için planlama başvurularını kabul etme yada red etme kararlarında diğer faktörleri de dikkate alma konusunda yetkilendirilmişlerdir. Bu sistem içerisinde, planlama kurumlarının takdir yetkisi, önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte, planlama kararlarında yüksek derecede belirsizliğin bulunduğu da çeşitli çalışmalarda vurgulanmıştır (Willis, 1995; Cullingworth, 1997). Amerikan sisteminde ise, İngiliz sistemine benzemeyen biçimde, kişi hakları ve önceliklerinin açık olarak tanımlanmasında yasalar büyük bir önem taşımaktadır. Gelişme kontrolü, geniş kapsamlı ve açık ifadelerle formüle edilmiş düzenleme ve kurallara bağlıdır. Diğer bir deyişle, arazi kullanım, temel olarak yasanın bir konusudur. Sistemin zayıflığı, katı olması ve esnekliğinin olmamasıdır. Bu sistem emlak gelişiminde, büyük bir kesinlik sağlamasına rağmen, oluşturulan şemaların değiştirilmesi konusunda da her zaman baskı ortaya çıkarmaktadır. Bu iki sistem çerçevesinde Türkiye'deki sistem incelendiğinde, planlama denetiminin, kapsamlı ve açık ifadelerle formüle edilmiş yasal kurallar çerçevesinde sağlandığı görülmektedir. Kamu yararı üstünlüğü ise kararlarda esastır.

Türkiye' de İmar Plan Değişikliklerinin Yasal Olarak Anlamı ve Süreci

17.3.2001 Tarihli Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğinin 3. maddesi ile, plan değişikliği; plan ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü, teknik ve sosyal donatı dengesini bozmayacak nitelikte, bilimsel, nesnel ve teknik gerekçelere dayanan kamu yararının zorunlu kılması halinde yapılan plan düzenlemeleri, olarak tanımlanmıştır. Aynı

yönetmeliğin 27., 28. ve 29. maddelerinde imar planı değişiklikleri; sosyal ve teknik alt yapıya ilişkin değişiklikler, nüfus yoğunluğunu etkileyen değişiklikler, yolların genişletilmesi, daraltılması ve güzergahının değiştirilmesine dair değişiklikler ve bir alanın kullanım şeklinin değiştirilmesi yönünde yapılan değişiklikler olarak dörde ayrılmıştır. Her bir değişiklikte uyulması gereken koşullar belirlenmiştir.

Danıştay 1. Dairesi, E.1995/203, K.1995/204 Sayılı kararında; Türk İmar Hukuku'nda imar planlarının, düzenleyici işlemler arasında yer aldığını, yürürlüğe girmeleri üzerine gerçek ve tüzel kişilere yönelik hak ve yükümlülükler getirdiğinin altını çizmektedir. Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu, E.1974/2, K.1976/2; Danıştay İçtihatı Birleştirme Kurulu, E.1974/2, K.1976/2 ve III. Danıştay Başkanlığı Danıştay İçtihatı Birleştirme Kararlarına göre mülkiyet hakkı ve kamu düzeni prensipleri çerçevesinde, Türk İmar Hukukunda kişilerin imar planı ile, mülkiyet hakkının keyfi uygulamalardan korunarak güvence altına alınması sağlanmaktadır. Ülkemizde, yerel fiziksel planlar, onaylandıktan sonra idare ve bireyler açısından uyulması gereken hukuki belgelere dönüşmektedir. İdare (yerel yönetim yada valilik), imar planlarının onaylanmasından sonra bu planları esas alarak çalışma programlarını ve işlemlerini düzenlemek zorundadırlar. İdare; imar ve yapı faaliyetlerini, imar planındaki prensiplere göre gerçekleştirilmesini sağlamakla yükümlüdür. İlgili idare, imar planı hükümlerine aykırı kararlar alamaz. Aynı uygulama usulleri imar planı değişiklikleri için de geçerlidir. İmar planları ve değişiklikleri, özel hukuk gerçek veya tüzel kişileri yönünden de bağlayıcı hukuki nitelikler taşımaktadır.

3194 Sayılı İmar Kanunu'na göre, Belediye ve Mücavir Alan sınırları içerisinde ilgili belediye, dışında ise valilik 1/5.000 ve 1/2.000 ölçekli Nazım İmar Planları ile 1/1.000 ölçekli Uygulama İmar Planları yapma veya yaptırma yetkisine sahiptir. Belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları belediye meclisinde onaylanarak yürürlüğe girer ve herkes tarafından uyulması gereken yasal belgelere dönüşürler. İmar Planları için uygulanan süreç plan değişikliklerinde de aynen uygulanmaktadır. Yapılan imar planı değişiklikleri de yerel planlar olarak işleme konmaktadır. Danıştay'a göre (D.6.D. K.T. 31.3.1987, E. 1987/113, K. 1987/144) imar planı değişikliklerinin, planı karara bağlayan organlarca yapılması gerekmektedir. Plan değişiklikleri, onay tarihinden itibaren ilgili idarece tespit edilen ilan yerinde 1 ay süre ile ilan edilir. Bir aylık ilan süresi esnasında plan değişikliklerine itiraz edilebilir. İlgili idarece, gönderilen itirazlar ve plan değişikliği önerileri on beş gün içinde incelenerek kesin karara bağlanır. İmar Planı değişikliğinin kişiye "uygulanmasıyla ilgili işlemin" tebliği tarihinden, işlem aleyhine veya hem işlem ve hem de "plan değişikliği" kararının ikisi aleyhine 60 gün içinde dava açılabilir (Eryaman, 1996, s.161). Kesinleşen imar planı değişikliğinin bir kopyası, Bayındırlık ve İskan Bakanlığına gönderilir.

Türk İmar Mevzuatına göre, imar planı değişiklikleri; yerel yönetimler tarafından, özel mülk sahiplerinin talepleri ve ilgili bakanlıklar tarafından olmak üzere üç şekilde yapılabilmektedir. Yerel yönetim; re'sen imar planı değişikliğini, sadece kendi mülkiyetinde olan alanlarda kamu yararına uygun olarak yaparak gerçekleştirebilmektedir. Bu durumda değişikliği yapacak yerel yönetimin planlama dairesinde, mevzuatta belirtilen niteliklere haiz en az bir uzmanın istihdam ediliyor olması gerekmektedir. (Danıştay 6. Dairesi K.T. 15.12.1987 K.1987/1205, E.1987/167 ve K.T. 21.11.1990 K.1990/2276, E.1989/833). Eğer yerel yönetim, belirtilen niteliklerde bir şehir plancısını istihdam edemiyorsa, işi yeterlilik belgesine sahip bir plancıya ihale etmek suretiyle de yapılabilir. Özel mülk sahipleri de, yeterlilik belgesine sahip müelliflerce hazırlanmış plan değişikliği tekliflerini ilgili idarelere sunabilmektedirler. Her ne kadar, 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 9. maddesi ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığına gerekli görüldüğü hallerde imar planı yapımı, değiştirilmesi ve onaylanması konusunda yetki verilmişse de, Bakanlığın, imar planlarında değişiklik yapabilmesi, kamu hizmetlerinin gerektirdiği resmi bina ve tesisler için yer ayrılmasını istemekle sınırlı olduğu açıktır (Keleş, R,1990, s.173) Bir kamu hizmetinin görülmesi maksadı ile resmi bina ve tesisler için imar planlarında yer ayrılması veya bu amaçla değişiklik yapılması gerektiği takdirde,

Bakanlık, valilik kanalı ile ilgili belediyeye talimat verebilir veya gerekirse imar planının resmi bina ve tesislerle ilgili kısmını re'sen yapar ve onaylar. Ayrıca birtakım kanunlar, kanun hükmünde kararname ve yönetmeliklerle getirilen özel amaçlı planlar ve özel alanlarda planlamalar ile, ilgili merkezi yönetim; bu tarz planları yapma, yaptırma ve değiştirme yetkisine sahip olmuşlardır.

Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde imar planı yapılması ve onaylanması ile ilgili süreç ise, 23.7.2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu çerçevesinde yapılmaktadır. Bu kanunun 7. maddesinin b fıkrasına göre; Büyükşehir Belediyeleri, çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, Büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânı ve değişikliği yapmak ve yaptırmak; onaylayarak uygulama yetkisine sahiptir. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'na göre, 1/1000 uygulama imar planında yapılacak değişiklikler 1/5000 Nazım Plan kararlarına uygun olmak koşulu ile ilçe ve ilk kademe belediyelerince onaylanarak uygulanacaktır. Bu Kanunun 7. maddesinin b fıkrasına göre; Büyükşehir Belediyeleri, Büyükşehir alanı sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyelerinin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarında yapılacak değişiklikleri aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek yetkisine sahiptir.

Plan Değişikliklerine Neden Olan Etkenler

İmar Mevzuatına göre; imar planları ile ilgili ana kural, değiştirilmeme ilkesidir. İmar Planı ile belirlenen hedeflere ulaşabilme gerek nazım imar planında gerekse uygulama imar planında mümkün mertebe değişiklik yapılmamasını gerektirir. (Mengi,A. ; Keleş, R ; 2003; s.143) Elbette imar planlarını; hiçbir surette değiştirilmemesi gereken, esasen bağlayıcı ve kati bir danışma belgesi olarak benimseyen yaklaşımları da uygun görmek mümkün değildir. Yine de, Mengi ve Keleş'e göre (2003); ilgili idarenin gerekli gördüğü işlemi istediği zaman değiştirip yerine yeni bir işlem tesis edebilme yetkisinin olması, imar planı ve uygulamaları açısından kolaylıkla kabul edilebilecek bir unsur değildir. Fakat yine de, imar planının yetkili yönetimlerce uygulanması sürecinde, zaman içinde ortaya çıkan birtakım zorunluluklar nedeniyle plan değişikliği yoluna gidilmektedir. Bu noktada önemli olan plan değişikliğinin kabul edilebilir gerekçesinin olmasıdır. Danıştay 6. Dairesi bir kararında (E. 1997/32, K. 1998/442) şu hükmü vermiştir; imar planlarının planlanan alandaki koşulların zamanla zorunlu kıldığı şekilde ve kanunlardaki usullere uygun olarak değiştirilmesi mümkündür fakat bu değişiklik, değişikliği zorunlu kılan nedenlerin varlığı halinde yapılması gerekir.

Planların Statik Olması

Türkiye gibi sosyo-ekonomik, kültürel ve politik dalgalanmaların sürekli olduğu bir ülkede, 15-20 yıllık kestirimlerle hazırlanmış planlama stratejilerinin uygulanması oldukça güçtür. Zaman içinde gelişecek şartlara adapte olabilecek esneklikten uzak hazırlanmış imar planları, plan uygulama araçlarının da yeterince geliştirilememiş olmasından dolayı hayata geçirilmesinde engellerle karşılaşmaktadır(Türk, 2003; Türk 2004). Ayrıca ülkemiz planlama sisteminde, planlama ile uygulama bütünlüğünün sağlanmadığı gözlenmektedir. Bu durum neticesinde, imar planı değişiklikleri; planlama - uygulama sürekliliğini sağlayan çözüm olarak yerel yönetimler tarafından en çok tercih edilen yöntem olmuştur. Toplumun dinamik ve değişken yapısının mekana yansımaları, kendini imar planı değişiklikleri ile göstermiştir.

Planların Hazırlık ve Uygulama Aşamasındaki Yetersizlikler

Hazırlık çalışmaları ve veri toplama dönemindeki eksik çalışmalar ve plan yapım sürecinde yapılan hatalar, planların uygulanması esnasında kendini göstermektedir. Duygular (1982)'e göre imar planlarının hazırlanması aşamasında, yapılan araştırmalarda kente dair elde edilen sosyal ve ekonomik verilerin planlara gereği gibi yansıtılmamasından dolayı planlarda uygulama sorunları yaşanmaktadır. Ayrıca şehir

plancısı ya da planlama ekibi tarafından alınan yanlış plan kararları sonucu plan, yerel halkın taleplerini karşılamaktan uzaklaşmaktadır.

Plan yapımı aşamasında planlama ekibi tarafından kentin kadastral durumunun, gereğince dikkate alınmaması, planların uygulanmasında önemli zorluklara neden olabilmektedir. Bu nedenle sık olarak imar planı değişiklikleri talepleri ile karşı karşıya kalılabilmektedir. Plan uygulama araçlarının yetersizliği nedeniyle, planların uygulanma süresinde de plan değişikliği yoluna gidilebilmektedir. Örneğin, imar planlarında kamulaştırılmayan kamu hizmet alanlarının kullanımının imar planı değişikliği yolu ile değiştirilmesi gibi.

Arazi Sahiplerinin Şahsi İstekleri ve Kentsel Rant

İmar planı değişikliklerinde çok kez, kişilerin kendi istekleri doğrultusunda özel çıkarlarına göre durumlar oluşturulması amacıyla uygulamalar yapıldığı gözlenmektedir. Danıştay 6. Dairesinin 5.1963 Tarih ve E.1962/964, K. 1963/45 Sayılı kararına göre; imar planında sonradan değişiklik yapılabilmesi için imar açısından kamu yararına uygun düşen zorunluluk ve kesinlik açıkça belirtilmedikçe, belli parsel sahiplerinin özel çıkarlarını koruyacak şekilde yapılmaya çalışılan uygulamaların idare hukuku ilkelerine ve imar mevzuatına uygun düşmediği açıkça ifade edilmektedir. İmar Planı değişikliği gibi tüm idari düzenleyici işlemlerde mevcut olması gereken ön koşul kamu yararına uygunluk ilkesidir (Dy. İDDGK 27.3.1998, E.1996/465, K. 1998/159 ; Dy. 17.6.1997, E.1996/5362, K.1997/3020;Dy.DDK11.6.1965, E. 1960/43, K. 1965/177). Kalabalık (2002); kamu yararını, toplumun büyük kısmının yararının belli kişilerin veya küçük grupların yararına üstün tutulması olarak tanımlamıştır. Yani kamu yararı ilkesine göre, yapılan kısıtlamaların topluma sağlayacağı yararlar, bireylerin uğrayacağı zararlardan daha fazladır. Kamu yararı, kamu hizmetinin kar amacı güdülmeksizin sürekli olarak, tarafsız bir şekilde yerine getirilmesini gerektirir. (Geray, 1997, s.237) Bu doğrultuda hazırlanıp uygulanması gereken imar planlarında yapılan değişiklikler sonucu çoğu kez kamu yararı ve eşitlik ilkesinin zedelendiği görülmektedir. Danıştay'ın kararlarına göre imar planı değişikliklerinde kişilerin mülkiyet hakları ile kamu yararı ilkesinin arasında makul bir dengenin sağlanması gerekmektedir. Plan değişikliği sebebiyle kişilerin uğradığı maddi veya manevi zararlar varsa bunların idarenin sorumluluğu prensiplerine göre ilgili belediyece tanzim edilmesi gerekmektedir. (Mengi ve Keleş, 2003 ; s.155)

İmar Planları her ne kadar adil bir şekilde kamu yararı ilkesi gözetilerek hazırlanmış olursa olsun; bir kesim mağduriyete uğrarken bir diğer taraf ise haksız kazanç sağlayabilmektedir. Bu durum; kent topraklarında spekülasyonun oluşmasına neden olabilmektedir. Taşınmazları üzerindeki imar haklarına kısıtlama getirilen bazı özel mülkiyet sahiplerinden tasarrufları ellerinden alınarak kamu yararı adına fedakarlık yapmaları beklenirken, bazı mülkiyet sahiplerinin ise bu durumdan fazlasıyla karlı çıktığı görülmektedir. İmar planları tarafından kentsel arsaya dönüştürülen özel mülkiyetin, çoğu kez rant sağlayıcı bir baskı aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. (İnankul ve Eryoldaş, 1991) Bu rant savaşında mağdur olan taraflar, çareyi imar planı değişikliğinde aramaktadırlar.

Plan Değişikliği Sürecinin Kolaylaşması (3194 Sayılı Yasanın yürürlüğe girmesi)

Yürürlükten kaldırılan 6785 Sayılı Yasaya uyarınca, imar planı değişiklikleri merkezi yönetimce onaylandıktan sonra uygulamaya geçilirdi. Fakat 1985 Tarihli 3194 Sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra imar planı yapımı, onaylanması ve uygulanması belediyeler ile valiliklere devredilmiştir. Ersoy'a (1997) göre, 3194 Sayılı Yasanın yayımlanmasından sonra plan değişikliği taleplerinde ve kabulünde 1985 öncesine nazaran çok büyük bir artış olduğu görülmektedir. Plan ve plan değişikliklerini onaylama yetkisinin yerel yönetimlere verilmesi ve merkezi yönetimin süreç dışında bırakılmasıyla bürokratik işlemler büyük ölçüde azalarak kolaylaştırılmış ve yeni düzenleme plan değişikliklerinin sayısında ciddi ölçülerde artışa neden olmuştur. (Ersoy, 1997; s.44)

Planlamaya Katılımın (Planların Hazırlanmasında ve Kabul Sürecinde) Yeterli Olmaması

Yerel Planlama hukuku açısından katılım, bireylerin yerel planlama ile ilgili karar sürecinde rol oynamaları, etkide bulunmaları ve böylelikle yaşadıkları çevreyi (kenti, kasabayı vs.) şekillendirecek süreci yönlendirmeleri demektir (Turgut, 1998, s.251). Tekeli'ye göre (1991) planlamada katılım; planın halka benimsetilmesi, katılım yoluyla halkın bilgilendirilmesi, halkın plan kararlarına katılımı ve bölüşmeye değil yaratma heyecanına katılım olarak gerçekleştirilebilmektedir. İmar planının hazırlık aşamasında; belediyelerin ve yerel halkın planlamaya katılımının sağlanamaması, plancı grubun ya da planı hazırlayan kurumun ihtiyaçları karşılamaktan ve sorunları çözmekten uzak stratejik plan kararları içeren imar planları oluşturmalarına sebebiyet verecektir. Genellikle imar planlarının yerinde hazırlanmaması planların yerel halktan kopuk olmasına neden olduğu gibi; kentin fiziki yapısının ve baskı gruplarının eğilimleri ile güç dengelerinin de gereğince algılanamamasına neden olmaktadır. Bu durum, planın en başından benimsenmemesine yol açmaktadır. (Akçura, 1981) Gelecekte ulaşılması arzu edilen hedeflerin başarılması için, planlama yetkilileri, tüm yerel toplum adına strateji geliştirirler; nitekim, yerel toplumun desteği olmaksızın, bu stratejilerin başarıya ulaşması mümkün değildir. (Caulfield and Minnery, 1984) Türkiye'deki planlama sisteminde imar planının hazırlık aşamasında; belediyelerin ve yerel halkın planlamaya katılımının sağlanamaması kadar yerel halkın planlamaya ilgisinin azlığı (Vardar, 1986) da ilgi çekici başka bir sorundur. Planlama çalışmalarında, kültürüyle kenti oluşturan halkın, görüş ve istekleri planlara gerektiği gibi yansıtılmamışsa, planların uygulanması aşamasında idari veya yargısal boyutta tepkilerle karşılaşılması kaçınılmaz olmaktadır (Bumin, 1998).

Belediyelerdeki Teknik Eleman Eksikliği

Türkiye'de belediye kurulabilmesi için ön koşul, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Yasasına kadar 2000 nüfus idi. Bu nüfus kriterini sağlayarak hızla çoğalan 2000 nüfuslu yeni belediyeler ile nüfusu 10.000 altında olan belediyelerin yeterli teknik elemana sahip olmalarını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Türkiye'de 1990 verilerine göre toplam belediyelerin %24'ünde hiç teknik eleman bulunmamakta, %42.3'ünde ise 1 adet teknik eleman bulunmaktadır (Yurtsever, 1990). Aynı zamanda, bu belediyelerdeki teknik personelin sayıları kadar teknik sorunları çözmede bilgi ve becerisi, planlama ile ilgili kanun ve yönetmelikleri anlamaları da, yeterli düzeyde olmayacaktır. Bunun sonucu, çoğu belediyeler, 3194 sayılı İmar Yasası ile getirilen planlama ve uygulama sürecinin öngördüğü yapma ve denetleme fonksiyonlarını yeterince yerine getirememektedir. (Türk, 2005)

Özel Amaçlı Planlar ve Özel Alanlarda Planlama Yetkileri ile Kamu Kurumlarının Talepleri

3194 sayılı İmar Kanunu yürürlüğe girdikten sonra çıkarılan yasalarla getirilmiş olan yeni plan türleri de imar mevzuatında yer almıştır. Özel Amaçlı Planlar, Türk mevzuatında çeşitli kanunlar ve yönetmelikleriyle uygulamaya konmuş olan plan türleridir. Bu özel amaçlı plan türleri, gerçekte birer nazım imar planı (1/5000 ve 1/2000)ve uygulama imar planları (1/1000) olmaları nedeniyle planlar sıradüzeni içerisinde yerleri almaktadır. Özel Amaçlı planlar veya özel alanlardaki planlama yetkileri; 21.07.1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 09.08.1983 tarih ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 09.08.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, 19.10.1989 tarih ve 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 31.08.1956 tarih ve 6 831 sayılı Orman Kanunu, 25.02.1998 tarih ve 4342 Mera Kanunu, 14.10.1983 tarih ve 2290 sayılı Sivil Havacılık Kanunu, 01.05.2003 tarih ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Kuruluşu Hakkında Kanun, 27.10.1989 tarih ve 338 sayılı Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 12.04.2000 tarih ve 4562 sayılı Organize

Sanayi Bölgeleri Kanunu, 24.11.1994 tarih ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine Dair Kanun, 02.03.1984 tarih ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 29.04.1969 tarih ve 1164 sayılı Arsa Ofisi Kanunu, 06.06.1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, 09.01.2002 tarih ve 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu, 26.06.2001 tarih 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, 12.03. 1982 tarih ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 20.07.1966 tarih ve 775 Gecekondu Kanunu, 04.06.1985 tarih 3213 sayılı Maden Kanunu ve 03.07. 2005 tarih ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu gibi kanun, kanun hükmünde kararname ve yönetmeliklerle getirilmiş ve bu planlama yetkileri ile planlar sıradüzeni bozularak, planlar arası eşgüdümün sağlanması güç bir hale gelmiştir. Özel amaçlı planlar ile merkezi yönetimler, yerel yönetimlerin planlama yetkilerine sınırlamalar getirmiş ve bu da kurumlar arası yetki karmaşasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özel amaçlı planlar çerçevesinde yapılan imar planı değişiklikleri ile, plan bütünlüğünün sağlanmasından uzaklaşıldığı, mevzi olarak kararların alındığı görülmektedir.

Politikanın Etkisi ve Kontrol Mekanizmasının Yetersizliği

İmar Planı değişikliği teklifleri; usul gereği, önce imar komisyonu kararının, ardından ise meclis kararının verilmesi neticesinde sonuçlanmaktadır. Belediye başkanları, belediye meclisi ve imar komisyon üyeleri, belediye sınırları içindeki seçmenler tarafından doğrudan seçilen, siyasi parti gruplarının mensuplarıdır. Her siyasi partinin kendine ait farklı bir vizyonu ve çalışma programı vardır. Siyasi partilerin mensupları olan meclis ve imar komisyonu üyelerinin, karar verme aşamasında kendi partilerinin siyasi yaklaşımlarından etkilenmemeleri mümkün değildir. Ayrıca meclis üyelerinin içinden seçilen imar komisyonu üyelerinin, yerel planlama üzerinde böylesine önemli plan kararları verebilecek yeterlilikte teknik bilgi, eğitim ve tecrübeye sahip olup olmadıkları ise tartışılacak başka bir konudur. Seçilen imar komisyon üyelerinin imar konusunda teknik bilgi eksikliği ve karar verme aşamasında kendi partilerinin siyasi yaklaşımlarından etkilenmeleri gibi nedenler; alınan kararların niteliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu kararlar üzerindeki kontrol mekanizmasının yetersizliği de diğer önemli bir problemdir.

METODOLOJİ

Makalede, İstanbul kentinin Türkiye'nin en büyük metropoliten alanı olması ve kent dinamik yapısı nedeniyle, imar planı değişiklik taleplerinin yoğun olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle, çalışmada, İstanbul Metropoliten alanı içerisinde dinamik yapı ile dikkati çeken iki ilçe belediyesi (Şişli ve Üsküdar) örnek olarak incelenmiştir. Bu iki belediyenin örnek alan seçilmesinin bir diğer nedeni de çalışmalarda kolaylıklar sunmalarıdır. Özellikle çalışmadaki örnek seçimi sırasında, meclis kararlarının aleni olmasına rağmen, bazı belediyelerin meclis kararlarının incelenmesi konusunda rahatsızlık duyarak, çalışmayı istememeleri gibi sonuçlarla karşılaşmıştır.

Makalede, belirlenen bu ilçe belediyelerinin sınırları içerisinde belediye meclisine yapılan imar planı değişikliği teklifleri tipleri, nedenleri ve sonuçları zaman değişkeni de dikkate alınarak irdelenmiştir. Çalışmada ilçe belediye meclislerine gelen imar planı değişikliği teklifleri 1990, 1995, 2000 ve 2004 şeklinde dört farklı dönemde incelenmiştir. Çalışmada dört farklı dönemin esas alınmasının nedeni, 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanununun yürürlüğe girmesinden sonraki sürecin 5'er yıllık periodlar esas alınarak takibinin sağlanmasıdır. Bu teklifler, konularına göre gruplandırılmışlardır. 17.3.2001 Tarihli Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğinin 3. maddesi çerçevesindeki tipler esas alınarak gruplama yapılmıştır. Gruplamada Tip 1 olarak sosyal ve teknik alt yapıya ilişkin değişiklikler, Tip 2 olarak nüfus yoğunluğunu etkileyen değişiklikler, Tip 3 olarak yolların genişletilmesi, daraltılması ve güzergahının değiştirilmesine dair değişiklikler ve Tip 4 olarak bir alanın kullanım şeklinin değiştirilmesi yönünde yapılan değişiklikler şeklinde ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında dönemlere ilişkin imar planı değişiklik dilekçeleri,

imar planı değişikliği ile ilgili imar komisyon raporları ve meclis tutakları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular betimsel istatistik teknikleri kullanılarak yorumlanmıştır.

ÖRNEK SEÇİLEN BELEDİYELERE İLİŞKİN BULGULAR

Üsküdar Belediyesi İle İlgili Bulgular

Üsküdar ilçe belediyesi meclisi tarafından görüşülen imar planı değişiklikleri talepleri sayısı 1990 döneminde 57 adet, 1995 döneminde 18 adet, 2000 döneminde 22 adet ve 2004 döneminde ise 16 adet olduğu görülmektedir. Grafik 1'de de görüleceği gibi sayı olarak bakıldığında özellikle 1995 döneminden itibaren imar planı değişiklik tekliflerinin göreceli olarak azaldığı görülmektedir. 1995'ten sonraki dönemde ise, imar planı değişiklikleri teklifleri sayı olarak dengede kalmıştır. 1990 Yılında imar planı değişiklik tekliflerinin diğer dönemlerle karşılaştırıldığında sayısının yüksek olmasının en temel nedeni, 1985 yılında 3194 sayılı yasa ile verilen onama yetkilerinin öneminin belediyeler tarafından yeterince kavranamaması ve bilinçsizce kullanılmaları olarak düşünülebilir. Üsküdar Belediyesine meclisine gelen imar planı değişiklikleri tekliflerinin 1990 döneminde %14.2'si, 1995 döneminde 16.6'sı, 2000 döneminde %36.3'ü ve 2004 döneminde %12.5'si hakkında belediye imar komisyonu tarafından red edilmeleri yönünde rapor yazılmış ve meclis bu raporları dikkate alarak bu teklifleri red etmiştir (Grafik 2).

1990 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, en fazla teklifin sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir (12 adet). Bunu alan kullanımlarının değişimi ile ilgili tekliflerin izlediği görülmektedir (11 adet). Grafik 3'ten de görülebileceği gibi yönetmelikte tanımlanan dört tipin farklı olarak birleşmesi şeklinde de plan değişiklikleri teklifleri bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği teklifleri de vardır. 1990 yılı imar planı değişiklik tekliflerine bakıldığında zaman, hem sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi hem de alan kullanımlarının değişikliğini içeren tekliflerin sayısı da fazladır .(10 adet)

1995 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, en fazla teklifin alan kullanımlarının değişimi ile ilgili olduğu görülmektedir (5 adet). 1995 yılı imar planı değişiklik tekliflerine farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği teklifleri ağırlığı fazladır(Grafik 4). Tip 5, tip 1 ve 4 ; tip 6, tip 1,3 ve 4 ; tip 7, tip 1 ve 3 ; tip 8, tip 1,2,3 ve 4 ; tip 9, tip 4 ve 2 ; tip10, tip 1 ve 2 ; tip 11, tip 2 ve 3 ; tip12, tip 1,2 ve 4' ten oluşmaktadır.

2000 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, en fazla teklifin nüfus yoğunluğunun artırılmasına yönelik olduğu görülmektedir (5 adet). Bunu sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi ile ilgili tekliflerin izlediği görülmektedir (4 adet). Grafik 5'ten de görülebileceği gibi 1990 yılı imar planı değişiklik tekliflerine bakıldığında zaman, hem teklifin sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi hem alan kullanımları değişikliğini içeren tekliflerin sayısı da fazladır .(5 adet)

2004 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi, alan kullanımları değişikliğini içeren teklifler ve nüfus yoğunluğunun artırılması yönelik tekliflerin eşit ağırlıklı olduğu görülmektedir. (3 adet) Bunu sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi ile ilgili tekliflerin izlediği görülmektedir(4adet).

Genel olarak Üsküdar'daki imar planı değişiklikleri incelendiğinde, farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği tekliflerinin sayılarının bütün içerisindeki

oranlarının fazla olduğu görülmektedir. Bu farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar planı değişikliği tekliflerinin bütün teklifler içindeki toplam oranı 1990 yılında %33 (19), 1995 yılında %49 (11), 2000 yılında %40 (9) ve 2004 yılında ise %43 (7) dir. 17.3.2001 Tarihli Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğinin 3. maddesi çerçevesinde ortaya konulan dört tipteki imar plan değişikliklerinin yapılabilmesi için her biri için ayrı koşullar belirlenmiştir. Bu durumda farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliklerinin koşullarının daha da artması kaçınılmazdır. Ancak ne imar komisyon raporlarında ne de belediye meclis tutanaklarında bu koşulların yerine getirildiğine dair açıklama bulunmaktadır.

Şişli Belediyesi İle İlgili Bulgular

Şişli ilçe belediyesi meclisi tarafından görüşülen imar planı değişiklikleri talepleri sayısının 1990 döneminde 72 adet, 1995 döneminde 33 adet, 2000 döneminde 28 adet ve 2004 döneminde ise 21 adet olduğu görülmektedir. Grafik 7'de de görüleceği gibi sayı olarak bakıldığında özellikle 1995 döneminden itibaren imar planı değişiklik tekliflerinin göreceli olarak azaldığı görülmektedir. 1995'ten sonraki dönemde ise, imar planı değişiklikleri teklifleri sayı olarak dengede kalmıştır. Bu açıdan Üsküdar ilçesindeki imar plan değişikliklerine benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Üsküdar Belediyesine meclisine gelen imar planı değişiklikleri tekliflerinin 1990 döneminde %31' i, 1995 döneminde %0'ı, 2000 döneminde %7'si ve 2004 döneminde %0'ı hakkında belediye imar komisyonu tarafından red edilmeleri yönünde rapor yazılmış ve meclis bu raporları dikkate alarak bu teklifleri red etmiştir (Grafik 8).

1990 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, en fazla teklifin nüfus yoğunluğunun artırılması ile ilgili olduğu görülmektedir (38 adet). Bunu alan kullanımlarının değişimi ile ilgili tekliflerin izlediği görülmektedir (8 adet). Grafik 9'dan da görülebileceği gibi yönetmelikte tanımlanan dört tipin farklı olarak birleşmesi şeklinde de plan değişiklikleri teklifleri bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği teklifleri de vardır.

1995 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, yine en fazla teklifin nüfus yoğunluğunun artırılması ile ilgili olduğu görülmektedir (14 adet). 1995 yılı imar planı değişiklik tekliflerine farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği teklifleri ağırlığı fazladır(Grafik 10). Tip 5, tip 1 ve 4 ; tip 6, tip 1,3 ve 4 ; tip 7, tip 1 ve 3 ; tip 8, tip 1,2,3 ve 4 ; tip 9, tip 4 ve 2 ; tip10, tip 1 ve 2 ; tip 11, tip 2 ve 3 ; tip12, tip 1,2 ve 4' ten oluşmaktadır.

2000 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, en fazla teklifin yine nüfus yoğunluğunun artırılmasına yönelik olduğu görülmektedir (9 adet). Bunu sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi ile ilgili tekliflerin izlediği görülmektedir (5 adet).

2004 yılındaki imar planı değişiklikleri tiplerine göre incelendiğinde, en fazla teklifin yine nüfus yoğunluğunun artırılmasına yönelik olduğu görülmektedir (11 adet). Bunu sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması, küçültülmesi ve yerinin değiştirilmesi ile ilgili tekliflerin izlediği görülmektedir (4adet).

Genel olarak Üsküdar'daki imar planı değişiklikleri incelendiğinde, farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği tekliflerinin sayılarının bütün içerisindeki oranlarının Üsküdar ilçesindeki kadar fazla olmadığı görülmektedir. Bu farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar planı değişikliği tekliflerinin bütün teklifler içindeki toplam oranı 1990 yılında %25 (18), 1995 yılında %18 (6), 2000 yılında %35 (10) ve 2004 yılında ise %14 (3) dir. Şişli ilçesindeki imar değişikliklerine ilişkin, ilgili yönetmelik çerçevesinde getirilen koşulların yerine getirilmesinde ne imar komisyon raporlarında ne de belediye meclis tutanaklarında açıklama bulunmaktadır.

SONUÇ

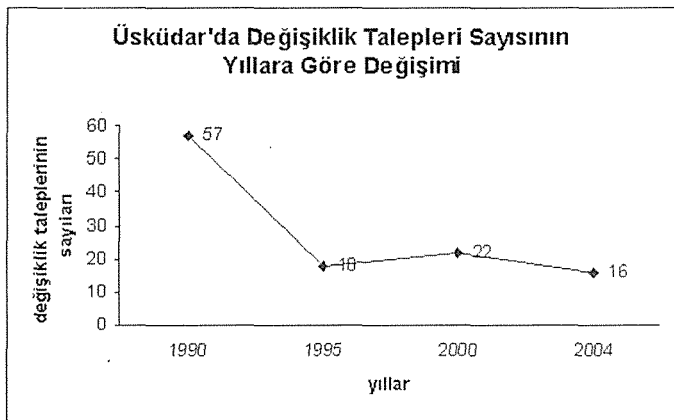
Bu makalede her iki belediye de, otak biçimde, 1990 sonrasında imar planı değişiklik tekliflerinin sayılarında göreceli olarak bir azalma olduğu görülmektedir. Ayrıca farklı tiplerin aynı anda bir arada bulunduğu imar plan değişikliği tekliflerinin sayılarının bütün içerisindeki oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Özellikle Üsküdar ilçesinde). İncelenen örneklerde imar planı kararlarının gerçekleşmesi için gerekli gerekçelerin yetersiz olduğu, kamu yararı ilkesinin yeterince sağlanmadığı da diğer önemli bir bulgudur.

Türk İmar Mevzuatına göre; yasal usullere uygun olarak hazırlanıp yürürlüğe girmiş imar planlarında yapılacak plan değişikliklerinin gerçekleştirilmesi için yasalara uygunluk, kamu yararı ilkesi, detaylı rapor ve gerekçenin hazırlanması, değişiklik planlarını hazırlayacak uzmanların mevzuatta beyan edilen yeterlilik koşullarına uygun olan plan müellifleri tarafından yapılması, plan kararları ile ilgili uyumluluğun sağlanması (plan bütünlüğüne bağlı kalınması), plançının ve ilgili idarenin gerekli sorumluluğu alması koşullarının var olması gerekmektedir. Ancak her iki örnekte de bu koşulların yeterince sağlanmadığı görülmektedir.

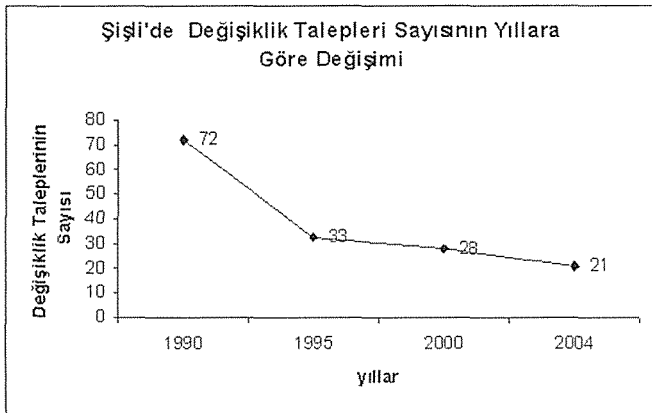
KAYNAKÇA

- AKYOL, N., 1992. İmar Planlarının Uygulanması Semineri, KTÜ, Trabzon.
- AYKUT, S.-ÖZTIMUR, Z.,1992. İmar Planı Değişiklikleri Kapsamı ve İller Bankasında Değerlendirme Süreci, 3. İmar Planlama Semineri Bildirileri, İller Bankası Genel Müdürlüğü İmar Planlama Daire Başkanlığı, Ankara.
- BADEMLİ, R.S., 1998. Modifying Urban Physical Development Plans in Metropolitan Cities : Case of Ankara, Y. *Lisans Tezi*, ODTÜ, Ankara.
- BUMIN, K., 1998. Demokrasi Arayışında Kent, İz Yayıncılık, İstanbul, 86-103.
- CAULFIELD, J. ve MINNER,J., 1994. Planning as Legitimation: A Study of the Brisbane Strategy Plan, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.18, No.4, 673-689.
- CUULLINGWORTH, J.B and NADIN, V., 1997. Town Planning and Country Planning in UK, London : Routledge.
- ÇETİNER, A., 1965. Türkiye'de İmar Planlama Eylemlerinin Dayanması gereken Bilimsel Kurallar, İTÜ.
- DOĞANAY, Ü., 1974. Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları, Mimarlık Dergisi, 129.
- DUYGULUER, F., 1982. İmar Planında Değişiklik Yapılmasıyla İlgili Talepler, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi, ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.
- ERSOY, M., 1997. İmar Planı Değişiklikleri ve Yargı Denetimi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Dergisi.
- ERSOY, M.,2000. İmar Planı Değişiklikleri ve Yargı Denetimi, Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Geray, C., 1997. Bölgesel Gelişme için Planlama ve Örgütlenme, AÜSBFD, C:52, NO:1-4, Ocak-Aralık.
- İNANKUL, Ş. ve ERYOLDAŞ, A., 1991. Planlı Dönemde İmar Planlarının Mülkiyet Üzerine Etkileri, Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son Otuz Yılın Değerlendirilmesi, *Türkiye 15. Dünya Şehircilik Günü 3. Kongresi*, İzmir, 156-168.

- KELEŞ, R., 1990. Kentleşme politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- KOCA, G., 1997. İTÜ Türkiye de İmar Planlamasında Uygulama Sorunları ve Çözüm yolları, *Doktora tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- MENGİ, A.-KELEŞ, R., 2003. İmar Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, Ankara.
- TANG, B., CHOY, LH WAT, J.K.F., 2000. Certainty and Discretion in Planning Control: A Case Study of Office Development in Hong Kong, *Urban Studies*, Vol. 37, No.13. 2465-2483, 2000.
- TEKELİ İ., 1991. Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler, Kent Planlaması Konuşmaları, *TMMOB Mimarlar Odası Yayınları*, Ankara, 67-73.
- TURGUT, N., 1998. Çevre Hukuku, Birinci Badi, Savaş Yayınevi, Ankara.
- TÜRK, Ş.Ş., 2003. Türkiye'de İmar Planı Uygulamalarında Yeni Bir Sistem Yaklaşımı, *Doktora Tezi*, İ.T.U Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- TÜRK, Ş.Ş., 2004. The applicability of Land acquisition methods for the provision of serviced residential land in the Turkish Case, *International Development Planning Review*, 26 (2), 141-166.
- ULUSOY, H., 1999. Modifications in Development Plans: A Case Study of Ankara, *Yüksek Lisans Tezi*, ODTÜ, Ankara.
- ÜNAL, Y., 2003. Türk Şehir Planlama Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.
- VARDAR, A., 1978. Kent Planlamasında Kurumsal Yapı Arayışları, *Yüksek Lisans Tezi*, ODTÜ, Ankara.
- WAKEFORD, R., 1990. American Development Control : Paralels and Pradoxes from an English Perspective,, London, HMSO Boks .
- WILLIS, K.G., 1995. Judging development control decisions, *Urban Studies*, 32, pp. 1065-1079.
- YURTSEVER, M.M., 1990 İmar Planlarının Hazırlanması, Uygulanması ve Tapu Siciline tescili, *Yüksek Lisans tezi*, TODAI, Ankara.

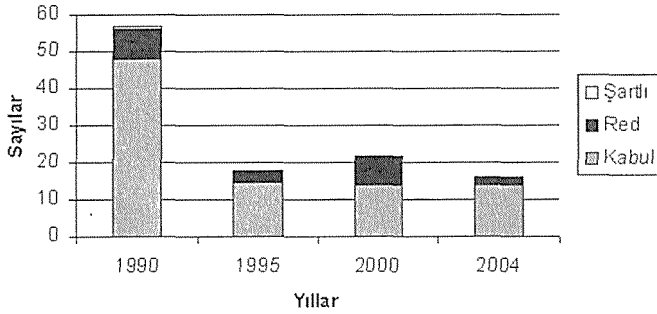

Grafik 1

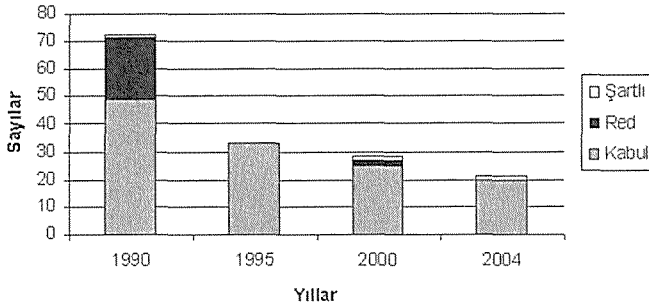
Grafik 7

Üsküdar Meclis Kararları

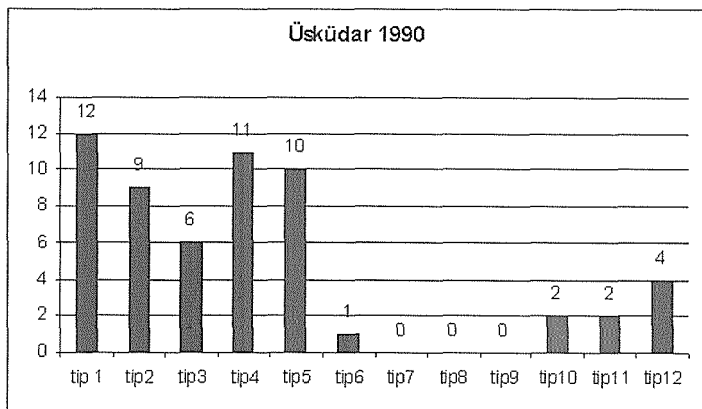

Grafik 2

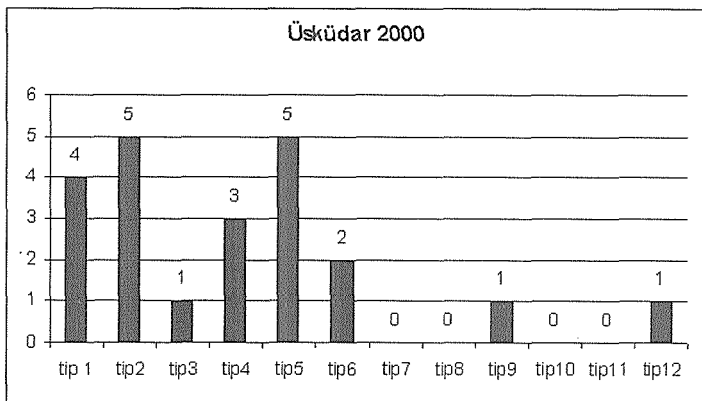
Şişli Meclis Kararları

Grafik 8

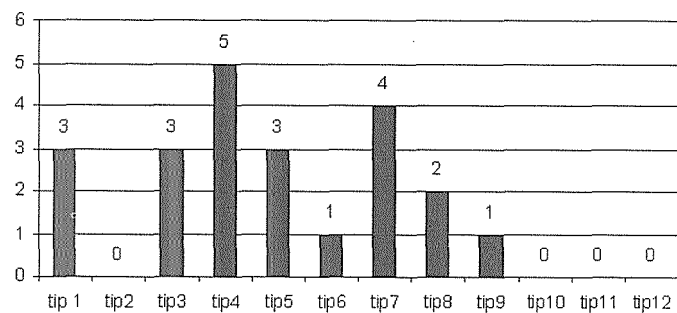

Grafik 3

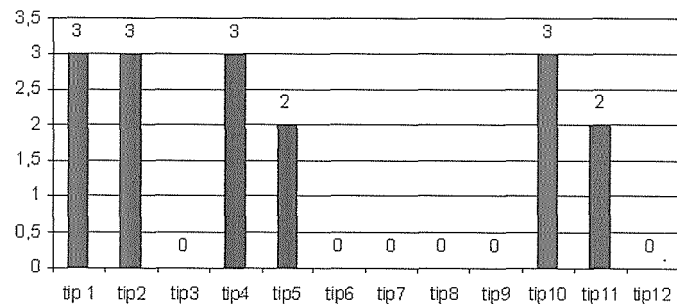
Grafik 5

Üsküdar 1995

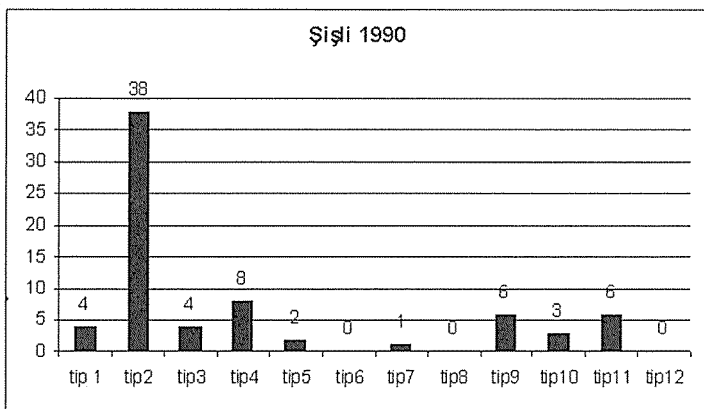

Grafik 4

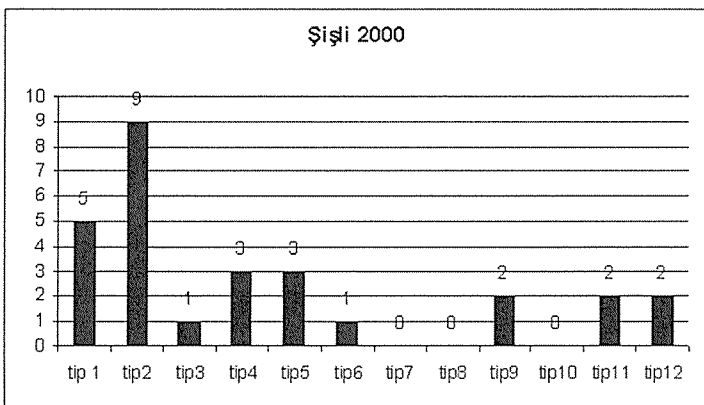
Üsküdar 2004

Grafik 6

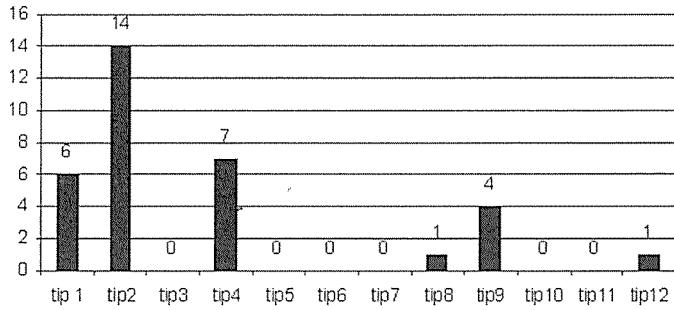

Grafik 9

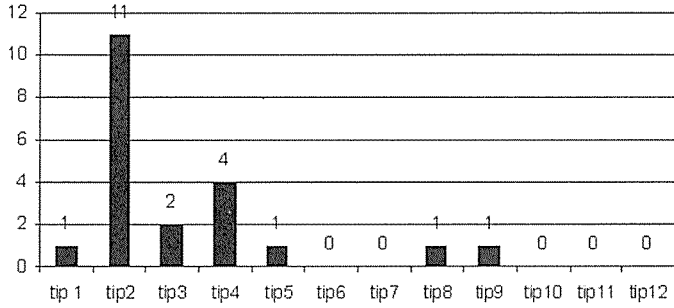
Grafik 11

Şişli 1995

Grafik 10

Şişli 2004

Grafik 12

MÜLKİYET HAKKINA YASAL (!) BİR EL KOYMA SÜRECİ: İMAR UYGULAMALARI SONRASI PLAN DEĞİŞİKLİKLERİ

M.Çağlar MEŞHUR*, Rahmi ERDEM*, H.Filiz MEŞHUR*

Abstract

Land readjustment method has many advantages for public agencies and also property owners. These advantages are forming public (or common) spaces with land deduction, continuity of property rights in implementation area and having more equal approaches compared to other methods. But, existence of a considerable deficiency in legal structure causes an important risk for property owners. The main reason of that risk is changes on development plans after land readjustment. In this frame, our study discuss the risk of a legal deficiency for the property rights in the light of implemented examples in Konya.

Özet

Kamusal kullanım alanlarının oluşturulması sürecinde uygulayıcı kurumlara ekonomik ve yönetsel açıdan sağladığı avantajlar; mülkiyet haklarının konumsal anlamda devam etmesi ve hakça yaklaşımlar içermesi bağlamında da taşınmaz sahiplerine sunduğu olanaklar, arazi ve arsa düzenlemesi yöntemini diğer uygulama yöntemlerine tercih edilebilir kılan temel etkenlerdir. Ne var ki, arazi ve arsa düzenlemesi yönteminin kullanılmasına ilişkin Yasa'da yer alan önemli bir boşluk, yöntemi, mülkiyet hakları açısından ciddi riskler içeren bir duruma getirmektedir. Arazi ve arsa düzenlemeleri sonrasında yapılan plan değişiklikleri" ifade edilen yapıya ilişkin sorunun temel nedenidir. Bu anlamda, çalışmanın kurgusu, örnek uygulamalar ışığında, Yasa'da yer alan önemli bir boşluğun, uygulama sürecinde mülkiyet hakları açısından doğurduğu risklerin vurgulanması üzerine temellenmektedir.

GİRİŞ

Kuramla kılığı (theory-practice) arasındaki ilişkinin sağlanması (Gök, 1974), kent planlarının, sadece düşünce düzeyinde ortaya konan ürünler olmaktan çıkarılması anlamında yaşamsal düzeyde önem taşımaktadır. Bu çerçevede, uygulama sürecine

* Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ilişkin yöntemler, kent topraklarının iyelik durumunu niteleyen kadastro parsellerinin, üzerlerinde yapılaşma gerçekleşebilecek kentsel alanlara dönüşümünün sağlanması (Günay, 1997) kadar, "düşünce"nin "yaşama" geçirilmesi anlamında da irdelenmeye değer süreçleri içermektedir.

PLANLARININ UYGULANMASI SÜRECİNE İLİŞKİN YÖNTEMLER

Kent planlarının uygulanmasına olanak sağlayan sürecin yaşama geçirilmesi, bir dize yöntemden yararlanılmasını zorunlu kılmaktadır. Temel başlıkları ile kamulaştırma, ifraz-tevhit (İmar Yasası'nın 15 ve 16.maddesi kapsamında yapılan uygulamalar) ve arazi-arsa düzenlemesi (İmar Yasası'nın 18..maddesi kapsamında yapılan uygulamalar) şeklinde tanımlanabilecek bu yöntemler, içerdiği yaklaşım ve ortaya çıkardıkları sonuçlar açısından birbirinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

İmar Yasası'nın 15 ve 16.maddesi kapsamında yapılan uygulamalar;

- Kamusal kullanım alanlarına rastlamayan (veya kısmen rastlayan) kadastro parsellerindeki uygulamaların öncelikli yapılması ile bazı taşınmaz sahiplerinin varlıklı duruma gelmesine zemin hazırlamakta,
- Parsel bazında yapılan uygulamalar, imara uygun olmayan, yapılaşmaya elverişsiz çok sayıda yeri ortaya çıkarması bağlamında planlama-uygulama bütünlüğünü bozmakta ve
- Kadastro parsellerine rastlayan kamusal kullanım alanlarının farklılaşması, farklı oranlarda bedelsiz terk (DOP kesintisi) yapılmasına neden olmaktadır (Köktürk, 1997).

2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nda tanımlanan hükümler çerçevesinde kullanılan kamulaştırma yöntemi ise;

- Uygulayıcı kurumlara ekonomik ve yönetsel açıdan güçlükler çıkarmakta,
- Taşınmaz sahiplerinin, "mülksüzleştirilmesine" neden olması yanında, taşınmazları kamulaştırılmayanlarla kamulaştırılan bireyler arasında uzun dönemde kazanım farklılıklarına da neden olmaktadır.

Yapılan tanımlamalar ışığında, vurgulanması gereken temel nokta, kamulaştırma ve ifraz-tevhid yöntemlerinin Yasa ve Yönetmeliklerle belirlenmiş hükümleri temel alsada, hem uygulayıcı kurumlar hem de taşınmaz sahipleri açısından kabul edilebilir nitelikte olmamasıdır.

İfade edilen uygulama yöntemlerinin içerdiği sorunların, İmar Yasası'nın 18.maddesi gereğince yapılan uygulamaları (arazi ve arsa düzenlemeleri) hem plan uygulayıcı kurumlar, hem de taşınmaz sahipleri açısından daha tercih edilebilir hale getirdiği bir gerçektir.

Arazi ve arsa düzenlemesi yönteminin uygulayıcı idarelere;

- Planlarda öngörülen yol, meydan, park gibi kamusal kullanım alanların, (kamulaştırma yönteminin kullanılmasına gerek kalmaksızın) taşınmazlardan alınan katılım (düzenleme ortaklığı) payı ile bedelsiz oluşturulabilmesi (Yomralıoğlu, 1994),
- Planların bütüncül ve hızlı bir biçimde uygulanabilmesi (Larsson,1997) ve
- Üretilen çok sayıda kentsel arsa ile arsa piyasasındaki arz-talep dengesinin kurulabilmesi ve arsa spekülasyonunun belirli ölçüde de olsa önlenmesi (Gürler, 1995).

adına getirdiği açılımlar, ayrıca yöntemin taşınmaz sahiplerine;

- Aynı düzenleme sahası içindeki tüm taşınmazlardan eşit oranda katılım (düzenleme ortaklık) payı alınması ve
- Taşınmaz sahiplerinin, "mülksüzleştirilmeleri" yerine, mülkiyet haklarının, uygulama bölgesi içerisinde devamına olanak tanınması

açısından sağladığı avantajlar, arazi ve arsa düzenlemesi yöntemini tercih edilebilir kılan temel etkenlerdir

Ne var ki, arazi ve arsa düzenlemesi yapılan sahalara ilişkin Yasa'da yer alan önemli bir boşluk, yöntemin hakçalık* boyutu açısından getirdiği açılımları büyük ölçüde yozlaştırmakta ve mülkiyet hakları açısından ciddi riskler ortaya çıkarmaktadır. İfade edilen soruna temel oluşturan idari işlemler, arazi ve arsa düzenlemeleri sonrasında yapılan plan değişiklikleridir.

İMAR UYGULAMALARI SONRASINDA YAPILAN PLAN DEĞİŞİKLİKLERİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI RİSKLER

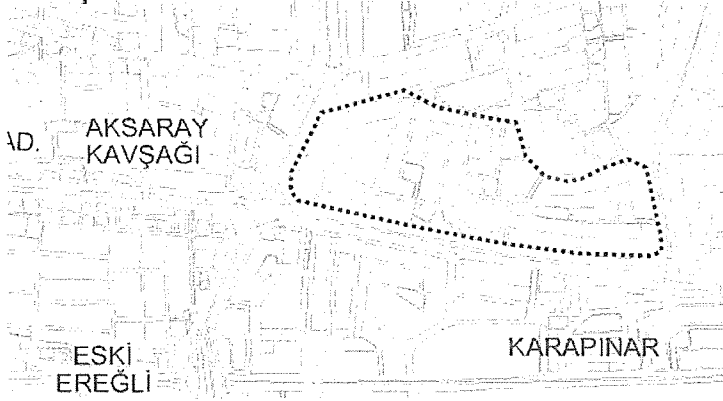
Arazi ve arsa düzenlemesi, kendi başına bağımsız bir idari işlem özelliği olmayan, bir imar planı çerçevesinde şekillenen, başka bir ifade ile, imar planlarının dayanak oluşturduğu işlemlerdir. Bu çerçevede, arazi ve arsa düzenlemesine dayanak oluşturan bir planın değişmesi, ona göre şekillenen işlemin de yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, sürece ilişkin yasal çerçeve içerisinde, ifade edilen yapıya ilişkin düzenlemelerin olmaması, başka bir ifade ile, değişen planlar öncesinde yürürlükte olan plana göre oluşmuş uygulamaların varlığını sürdürmesi, planlı gelişimin ve hakça katılımın sağlanması adına birçok açıdan sağlıklı bir yöntemi, mülkiyet haklarına yönelik sakıncalı (riskli) bir müdahale aracı haline dönüştürebilmektedir. Bu süreç içerisindeki temel sorun, önceki imar planına göre tesis edilen arazi ve arsa düzenlemesi (18.madde uygulaması) ile kamusal kullanım alanlarının oluşturulmasına yönelik DOP kesintisi sonrası, imar parseli tahsisi yapılmışken; söz konusu parsellerin plan değişikliği ile kamusal kullanım alanlarına dönüştürülmesidir. Tartışmanın ilgi çeken yönü de, plan değişikliklerinin (alışılmış uygulamaların aksine) kent ve kentiye yarar getirecek nitelikte müdahaleleri içermesidir. Ne var ki, söz konusu değişiklikler, öncesinde yapılan arazi ve arsa düzenlemelerinden bağımsız düşünülüp, değişikliklerle ortaya çıkan kamusal kullanım alanları kamulaştırma yöntemi ile oluşturulmaya çalışıldığında, 18.madde (arazi ve arsa düzenlemesi) uygulama felsefesinin içini boşaltan, planla oluşan külfeti sınırlı sayıda taşınmaz sahibine yükleyen ve ciddi "hakçalık" sorunları doğuran bir süreç ortaya çıkmaktadır.

İDARİ YARGIYA KONU OLMUŞ İKİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Konya'da uygulanan ve idari yargıya da konu olmuş iki farklı düzenleme, tanımlanan sorunu somutlaştıracak nitelikte müdahaleler içermesi bağlamında irdelenmeye değer bulunmuştur.

* Arazi ve arsa düzenlemesini yöntemini, "göreceli olarak" hakça değerlendirmek daha doğru bir yaklaşımdır. Yöntem, farklı büyüklük ve konumdaki kadastral mülkiyetlerin, plan kararlarına göre aldıkları farklı kullanma türleri, biçimleri ve kentsel mekândaki konumları dikkate alınmadan ve değerlerindeki artış oranı nesnel ölçütlere göre belirlenmeden, taşınmazlardan aynı oranda kesinti yapılmasını önermesi bağlamında önemli bir hakçalık sorunu içermektedir. Ne var ki, yöntemin, ifraz-tevhid ve kamulaştırma yöntemleri ile karşılaştırılmayacak ölçüde hakça yaklaşımları içerdiği de bir gerçektir.

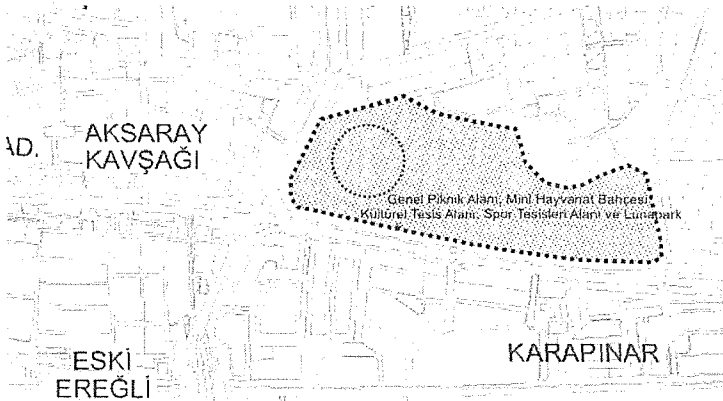
Çalışma kapsamında incelenen ilk örnek, Konya Anakent Belediyesi'ne bağlı Karatay İlçesi sınırları içerisinde yer alan bir bölgeye ilişkindir. Söz konusu bölge, üretilen imar plan kararları çevresinde, 1996 yılında, bir arazi ve arsa düzenlemesine konu olmuş, bu düzenlemede, taşınmazlardan, kamusal kullanım alanlarının oluşturulmasına yönelik %29 oranında düzenleme ortaklık payı (DOP) alınmış ve taşınmaz sahiplerine konut kullanımı öngörülen alanlardan kentsel arsa tahsisi yapılmıştır. Ancak, 2003 yılında onaylanan imar planı değişikliği ile, önceki planda TAKS:0.25, KAKS:0.90 yapılaşma sınırları içerisinde konut kullanımına tahsis edilmiş (ve imar uygulaması yapılmış) yaklaşık 20 hektarlık bir saha “Genel Piknik Alanı, Mini Hayvanat Bahçesi, Kültürel Tesis Alanı, Spor Tesisleri Alanı ve Lunapark” a dönüştürülmüştür (Şekil 1 ve 2).

Şekil 1. Plan Değişikliği Öncesi Kullanım Kararları (Karatay –Konya)

ARAZİ VE ARSA DÜZENLEMESİ UYGULANMIŞ KONUT SAHASININ, PLAN DEĞİŞİKLİĞİ İLE KAMUSAL KULLANIM ALANINA DÖNÜŞTÜRÜLEREK KAMULAŞTIRILMAYA ÇALIŞILMASI

İDARİ YARGIYA KONU OLAN ALAN

Şekil 2. Plan Değişikliği Sonrası Kullanım Kararları (Karatay –Konya)

İkinci örnek ise, Konya İl Merkezine 60 km uzaklıktaki Derbent İlçesinin, yeni gelişme sahasına ilişkindir. 1996 yılında, yürürlükteki imar planına göre şekillenen arazi ve arsa düzenlemesi ile, kamusal kullanım alanları oluşturulan ve kentsel arsa tahsis yapılan bölgenin, 2003 yılında onaylanan bir plan değişikliğine konu olması, önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Şekil 3 ve 4).

Yapılan arazi ve arsa düzenlemesine dayanak oluşturan imar planının yürürlükte olduğu dönemde;

- Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 18.10.1999 tarihli kararı ile Höyüktepe Hüyükü'nün 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmesi ve
- DSİ 4.Bölge Müdürlüğü'nün, inşa edilen sulama barajının ortaya çıkaracağı taşkın riskine karşı, taşkın kanallarının oluşturulması gerektiği yönünde görüş belirtmesi arazi ve arsa düzenlemesi sonrasında yapılan plan değişikliğine gerekçe oluşturmuştur. Söz konusu plan değişikliği ile, 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı, taşkın kanalları ve kenarlarında oluşturulan koruma bandlarına yönelik yapı yasağı getirilmiş olması sonrasında, birçok taşınmaz sahibi, önemli bir hakkaniyet sorununa neden olduğu gerekçesi ile İdari Yargıya başvurmuştur.

Ortaya konan örneklere ilişkin temel sorun; kadastro taşınmazlarından düzenleme ortaklık payı alınarak oluşturulan kentsel arsaların bir bölümünün, yapılan plan değişikliği sonrasında kamusal kullanım alanlarına dönüştürülmesi ve söz konusu alanların kamulaştırma yolu ile oluşturulmaya çalışılmasıdır. İdari yargıya başvuran taşınmaz sahiplerinin temelde vurguladığı;

"taşınmazlarının % 30'una yakın bir bölümü, kamusal kullanım alanlarının oluşturulmasına yönelik bedelsiz alınmışken, kalan kısmın da başka bir kamusal kullanıma tahsis edilerek ellerinden alınmasının, hakkaniyet ilkeleri ile nasıl açıklanabileceği"

sorusudur. Buna karşın, uygulayıcı idarelerin temel savunusu ise,

"plan değişikliği ile yeni kamusal kullanım alanları oluşturulduğu ve bunun da tümüyle kamu yararı (!) amacı taşıdığı"

şeklinde olmuştur.

Tartışmanın ilgi çeken yönü de, daha çok yoğunluk artışı, sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması veya küçültülmesi biçiminde ortaya çıkan (ve çoğu zaman meşruluğu tartışılır) plan değişikliği kararlarının, bunların aksine, kamusal kullanım alanlarının artırılması yönünde şekillenmiş olmasıdır. Ancak, ortaya konan örnekler açısından, vurgulanması yaşamsal ölçüde önemli bulunan nokta, aynı bölge içinde, arazi ve arsa düzenlemeleri sonrasında yapılacak kamulaştırma işlemlerinin, arazi ve arsa düzenlemesi yönteminin, göreceli olarak da olsa hakça katılımı sağlama ve taşınmaz sahiplerinin "mülkiyet haklarının" konumsal anlamda varlığını sürdürmesine olanak tanıyan özelliğini tümüyle ortadan kaldıracığıdır.

SONUÇ YERİNE: OLASI BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ

Tanımlanan soruna yönelik en uygulanabilir çözüm yollarından biri, imar plan kararlarının değiştirilmesi durumunda, önceki plana göre şekillenmiş arazi ve arsa düzenlemelerinin de, yeni plan göre tekrardan ele alınmasıdır. Uygulayıcı idarelerin, tariflenen sorunun "aslında" farkında olduğu bir gerçektir. Ancak, uygulayıcı idarelerin, arazi ve arsa düzenlemesi yapılan bölgelerin, tapu siciline işlenmesi sonrasında yapılacak değişiklikleri, "teknik açıdan olanaksız" görmek (ki bu hiçbir dayanağı olmayan bir gerekçedir) gibi bir anlayışı vardır. Bu anlayışın, taşınmazlarının bir bölümü bedelsiz olarak alınan taşınmaz sahiplerinin, mülkiyet haklarının kalan kısmına da yasal araçlarla el koyabilmek (!) gibi bir

KAYNAKÇA

GÖK, T., 1974. Şehir Planlama Süreci; Kuramsal Bir İnceleme, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ders Notları Dizisi, No:2, Ankara.

GÜNAY, B., 1997. Kentsel Tasarım Kültürü ve Yaratıcılığın Sınırları, *Planlama*, 97 / 2, Sayı:16, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara.

GÜRLER, M., 1995. İmar Planı Uygulama Yöntemleri, *Mülkiyet*,Yıl:6, Sayı:16, Tapu ve Kadastro Müfettişleri Derneği, Ankara.

KÖKTÜRK, E., 1997. İmar Planı Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Kavramlaşma, 6.Harita Kurultayı, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara.

LARSSON, G., 1997. Land Readjusment: A Tool for Urban Development, *Habitat International*, Vol.21, No.2, Elseiver Science Ltd., Great Britain.

YOMRALIOĞLU, T., 1994. A Value Based Approach For Urban Land Readjustment, XX.International Congress, Melbourne, Australia.

İDARİ YARGI KARARLARI VE PLANLAMA: İZMİR ÖRNEĞİ

Eylem BAL*

Abstract

This paper aims to conceive the role of "administrative judgement" as the intersection area of planning, which is one of the most effective means in the arrangement of society and subsequently reconsider the planning activity. The data of lawsuits concerning the development plans, which are being subject to administrative judgement, have been scrutinized in the case of İzmir city. "The role of administrative judgement within the planning process" will be put forward as the main objective in the guidance of the inferences and this will in turn give us the opportunity to anticipate the reality and validity of plans and subsequently the planning activity which are claimed to be developed by taking public interest, bases of planning and principles of planning into consideration, within the framework.

Özet

Bu çalışma, mekanı düzenlemedeki en etkin araçlardan birisi olan planlama ile toplumu düzenlemedeki en etkin araçlardan birisi olan hukukun kesiştiği bir alan olarak, "idari yargının" imar planlama süreci içindeki rolünü anlayabilmeyi ve yeniden planlamaya dönerek planlama üzerinde düşünebilmeyi amaçlamaktadır. İdari yargıya konu olan imar planlamaya ilişkin davalardan elde edilen verilere altlık eden alan ise İzmir kenti olarak seçilmiştir. Ulaşılan çıkarımların yol göstericiliğinde, ana hedef olarak, "idari yargının planlama süreci içindeki rolü ortaya koyulacak", bu da bize kamu yararı, planlama esasları ve şehircilik ilkeleri temel alınarak yapıldığı iddia edilen planların ve bir aşama sonrasındaki planlama eyleminin, bu anlamdaki gerçekliği ve geçerliliğinin bu pencereden bakarak ne durumda olduğunu görme fırsatı verecektir.

PLANLAMA VE HUKUK ARASINDA YARGI**

Köklü modernizmin hayatı kavrama biçimine dayanan planlama, mekanı düzenleme misyonuyla yalnız somut bir gerçeklik olmayan mekanı değil, aynı zamanda mekanın

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

** Bu bildiri, "Bal, E., (2004), İdari Yargı Kararlarının İmar Planlama Süreci İçindeki Rolü: İzmir Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir" çalışması referans alınarak oluşturulmuştur.

birlikte var olduğu organik ilişkileri, yani **gerçekliği** ele geçirmek istemektedir. Planlamadan çok daha eski bir geçmişe sahip olan hukuk ise, modern hukuk devletinin inşasıyla dar bir alana sıkışarak toplumsal ve kurumsal ilişkileri düzenlemeye çalışmaktadır.

Kentin kendi varoluşunun zemin oluşturduğu bir alanda, kentteki pek çok aktörün geniş ölçekte kent, dar ölçekte kendi özel mülkiyeti üzerinde farklı beklentileri olmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak çoklu bir çatışma alanı yaratmaktadır. Bu çatışma bilinçli olarak kendi içinde karşılıklı anlaşmalar veya yasal olmayan biçimlerde çözümlenebileceği gibi, kediliğinden de çözülebilmektedir. Çatışmanın bu şekilde çözülmediği durumlarda ise, devreye planlama ve hukukun kesişme alanı olarak idari yargı girmektedir.

Plan geleceğe yönelik bir kurgu yaratırken, bu tasarım mekanla birlikte pek çok ilişki ağına müdahaleler içermekte, bu durum sonraki süreçlerde kendi içinde doğal olarak arızalar yaratmaktadır. Planlama ve hukukun kesiştiği idari yargı alanına taşınan bu uyumsuzluklar, pratikte mekan üzerinde mülkiyet temelli doğan arızaları görme fırsatı sunması açısından önem taşımaktadır. Pratikten gelen bu bilgi, planlamanın doğası, planlamaya yasal dayanak oluşturan imar mevzutatı ve kente dair bakışımızda, bu alanlarla karşılıklı ilişki kurma fırsatı tanımaktadır.

Bu bildiri kapsamında, bu çerçeveden bakarak, İzmir I-II-III ve IV nolu İdare Mahkemeleri'nde imar planı ve imar uygulamalarına dair, 1990-2002 yılları arasında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelere açılan davaların, esas defterleri üzerinden incelenmesi sonucu elde edilen veriler ele alınmıştır. Söz konusu veriler; açılan davaların türü, davacı, davalı tarafın ve İdare Mahkemeleri tarafından verilen kararların niteliği gibi parametreler temel alınarak farklı eksenlerde yorumlanmaya çalışılmıştır.

İDARİ YARGI PARAMETRELERİ ÜZERİNDEN PLANLAMA TEMELLİ ÇIKARSAMALAR

İdare Mahkemeleri'nde açılan davaların türüne ilişkin dağılıma bakıldığında, imar planına ilişkin açılan davaların %63'lük pay ile en büyük orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oranı %33 ile imar uygulamalarına ilişkin açılan davalar ve son olarak %4'lük bir oranla ayrı bir kategori olarak değerlendirilen ıslah imar planına ilişkin açılan davalar takip etmektedir. **Davanın türü** kapsamında İmar planına ilişkin açılan davaların sayıca daha fazla olması, imar planları üzerinde daha büyük bir uyumsuzluk alanı olduğunu göstermektedir. İzmir'in planlama deneyimleri ve her türlü deneyim alanı olarak kentin kendisi, plana ve plan uygulamalarına ahtlık etmektedir. İmar planları, kamu yararı ilkesi, planlama esasları ve şehircilik ilkelerine bağlı olma iddiasını taşımaktadır. Bu durumda, imar planı üzerindeki uyumsuzlukların temelinde pek çok değişken yer alabilmektedir. Ancak, planın temel olarak kendisi ve uygulanması sürecinde yaşadığı dönüşüm, ön plana çıkmaktadır. Bu önümüze iki alan açmaktadır. **Birincisi planlar gerçekten kamu yararı ve bilimsel ilkelere göre hazırlanıyor ancak bu özel mülkiyet sahiplerini memnun etmiyor olabilir. İkincisi, plan süreç içinde plan değişikliği başlığı altında farklı rant ve çıkar kaygılarıyla değişime uğratarak kentte kişi veya toplum bütününde hak ihlallerine yol açmış olabilir.**

Davayı açan tarafın bütün içinde yüzde olarak dağılımında en büyük payı %89 ile özel kişi ve kurumlar tarafından açılan davaların aldığı görülmektedir. **Davacı tarafın niteliği** göz önünde bulundurulduğunda, özel mülkiyet haklarını savunmaya ya da korumaya çalışan bu grubun büyük bir orana sahip olması, imar planı ve uygulamalarından memnun olmadıklarını göstermektedir. **İmar planları ve imar uygulamalarının kamu yararı, planlama esasları ve şehircilik ilkelerine bağlı olma iddiası taşımasından hareketle, bu durum karşısında, özel kişi ve kurumların özel mülkiyet haklarını maksimize etme eğiliminde olmaları, var olabilecek olasılıklardan güçlü olanıdır.**

İdare mahkemelerinde açılan davalara ilişkin iptal, ret, süre ret, dilekçe ret, görev ret, ehliyet ret, incelenmeksizin ret, karar verilmesine yer olmadığı, davanın açılmamış sayılması, dava dosyasının birleştirilmesi, davanın başka mahkemeye gönderilmesi ve dava dosyasının işlemde kaldırılması yönünde kararlar verilmiştir. Ayrıca bu kararlara ek olarak, bu kararlardan en çok üçünün yan yana geldiği birleşik kararlara da rastlanmaktadır. Karara bağlanan davalar içinde en büyük yüzdeyi %37 ile ret kararları oluşturmaktadır. Ret kararlarını %27 ile iptal kararları takip etmektedir. İptal ve/veya ret yönünde esasa ilişkin verilen kararların tüm kararlar içindeki oranı %66'dır. İptal ve ret kararlarının kendi arasındaki oransal dağılımı ise, %42 ile iptal kararları, %58 ile ret kararları yönündedir.

Kararların dağılımında, en fazla ret yönünde karar verilmesi, idari yargının ağırlıklı olarak imar planları ve imar uygulamalarının geçerliliğini koruması yönünde kararlar aldığını göstermektedir. İdari yargı, dava hakkında karara varırken kamu yararı, planlama esasları ve şehircilik ilkelerine uygunluk aramaktadır. **Söz konusu davalar hakkında en çok ret kararının çıkması, imar planları ve uygulamalarının büyük bir kısmının, kamu yararı ve bilimsel ilkeler gözetilerek yapıldığı izlenimini vermektedir.** Ret kararlarının ardında en çok iptal kararlarının yer almasında bazı olasılıklar söz konusu olabilir. Birincisi, ortada Anayasa tarafından da güvence altına alınan mülkiyet hakkına ilişkin bir ihlal gerçekleşmiş olabilir. İkincisi, ilgili idare tarafından yapılan uygulamalar yasalara uygun olmayabilir. Her ne kadar iptal kararları ret kararlarından az olsa da, tüm kararlar içinde önemli bir değere sahiptir. **Dolayısıyla, temel olarak, imar planlarıyla sağlanamayan kamu yararı, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarının bu yolla sağlanmaya çalışılması güçlü bir olasılık olarak durmaktadır.**

Davalı taraf olarak en çok davanın açıldığı belediye Konak (%22) ve ardından Karşıyaka (%14) Belediyesi olmuştur. Bu durum kentin varoluşuna dair birçok özgün özelliği açısından olağan bir sonuçtur. Dünya üzerinde uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan pek çok kent gibi İzmir'de, geçmişten bugüne birikerek gelen izlerinin oluşturduğu bir omurganın üzerinde gelişmektedir. İzmir tarihsel süreç içinde, kıyı oryantasyonlu bir gelişme modeli göstermiş ve bu gelişme modelinin kalbi, kentin iki yakasındaki Konak ve Karşıyaka olmuştur. Konak başta olmak üzere bu iki ilçe kentin tarihsel merkezleridir. Konak'ı mekana ilişkin uyumsuzlukların daha yoğun gözlemlendiği bir alan yapan unsurlar, tarihsel, ticari ve yönetsel konumundan kaynaklı üstünlükleridir. Kadifekale, Kemeraltı ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının bu alanda yer alması Konak ilçesini önemli hale getirmektedir. Bu durumda kıyı, bir çekim alanı olarak özel ve kamu mülkiyetinin yer seçiminde öncelikli alan olmuştur. Bugüne gelindiğinde bu alanlar artık kentin kıt kaynaklarını barındıran alanlardır. Kamusal yatırımlar yapan yerel yönetimler, yatırımlarını öncelikli olarak, kentin bir bakıma vitrini haline gelen bu alanlar üzerine yapmışlar-yapmaktadırlar. Bunun yanında bu iki ilçenin alansal olarak büyük olması da mekana ilişkin uyumsuzlukların yoğunlaşmasında etkili olmuştur. **Kentin bu alanlarında, mekan üzerinde müdahaleler içeren imar planı ve uygulamalarının, kamu yararı ilkesini esas almasından yola çıkarak, uyumsuzlukların temelinde idarenin gözetmek durumunda olduğu kamu yararı ile kişisel çıkarın bir çatışma zemini yarattığı sonucuna ulaşılabilir.** Bu durumda uyumsuzlukların kaynakların kıt, dolayısıyla mekanın değerli olduğu Konak ve Karşıyaka Belediyeleri ile daha yoğun yaşanması olağan hale gelmektedir.

Davalı-davacı taraf ve verilen kararların niteliği birlikte ele alındığında, bu noktadaki çatışma alanı, farklı parametrelerle değerlendirilebilir. Her şeyden önce ortada bir mülkiyet çatışmasından söz edilebilir. İmar planlarının temelde mülkiyet ilişkilerini tarifleyen belgeler olduğu göz önünde bulundurulursa, özel mülkiyet sahibinin idarenin yapmış olduğu işlem karşısında kendi mülkiyet haklarını koruma ile maksimize etme eğilimi arasında gidip geldiği söylenebilir. Bu noktada sorgulanması gereken temel şey, imar planlarının olmazsa olmaz koşulu kamu yararı ilkesi olmaktadır. İmar planları gerçekten kamu yararı ilkesini taşıyorsa, bu durumda, özel kişi ve kurumlar, sahip

oldukları mülk üzerinde rantı maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Ancak idari yargıya imarla ilgili gelen davaların önemli bir kısmının ret kararlarından düşük olmakla beraber, iptal kararıyla sonuçlanması, planların kamu yararı, planlama esasları ve şehircilik ilkeleri yönünden eksik kaldığını göstermektedir. Bu durumda, mülkiyet haklarının ihlal edildiği ve yasalara uygun davranılmadığı durumlar da olmaktadır.

KENTİN MEKANSAL ÖRÜNTÜSÜ SOYUTLANARAK KENTTEKİ MEKANSAL UYUŞMAZLIK ALANLARINA İLİŞKİN ÇIKARSAMALAR

Kentin pek çok ilişki ağından oluşan alanlarından olan mekansal örüntüsü ve sosyal, ekonomik, siyasi ilişki bağları ile kentteki mekana dair çatışma alanlarından doğan bilgi, pratikte birbirini üretmekte yani birbirinin içinden doğmaktadır.

Bu bağlamda kentin mekansal örüntüsü, İzmir Büyükşehir Belediyesine ve merkez-çeper olarak adlandırılan ilçe belediyelere açılan davalara bağlı olarak soyutlanmıştır.

- **Merkez**, Konak ve Karşıyaka ilçelerini,
- **Çeper** olarak tariflenen alan, güneyde Buca, Gaziemir, kuzeyde Çiğli, doğuda Bornova ve batıda Balçova, Narlıdere ve Güzelbahçe ilçelerini,
- **Büyükşehir bütünü**, Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde kalan alanı kapsamaktadır.

İdari yargıya taşınan uyumsuzlukların yığılma gösterdiği alanlar, bu alanların hem kendi özgün özellikleriyle birlikte kendiliğinden gelişen süreçler, hem de dışarıdan bir müdahale olarak gelişen planlama pratiği ile şekillenmektedir. Davaların kentte büyükşehir bütünü, merkez ve çeper olarak dağılımına bakıldığında en büyük yüzdeyi %45 ile merkez almaktadır. Ardından %42 ile çeper ve son olarak %13 ile Büyükşehir Belediyesi gelmektedir. Merkez, çeper ve büyükşehir bütünü ayrımında en büyük uyumsuzluk alanının merkez, olması olağan bir sonuçtur. Ancak merkezin üstünlüğüne karşı merkezle kentin güney, kuzey, batı ve doğu çeper alanlarının tümünün toplamındaki davaların yüzdelerinin birbirine yakın olması, temelde kentin tümünün karşımızda bir çatışma alanı olarak durduğunu göstermektedir.

Kentin çeper olarak adlandırılan alanlarının ayrı ayrı ele alındığı durumda ise, en büyük yüzde dilimini %46 ile merkez almakta, bunu sırasıyla, % 17 ile kentin batı çeperi olarak adlandırılan alan, %13 ile güney çeperi, ve yine %13 ile Büyükşehir Belediyesi takip etmektedir. Dolayısıyla merkez başta olmak üzere kentin batı çeperi ve ardından güney çeperi uyumsuzlukların yoğunlaştığı alanlar olmuşlardır. Bu durumda kentin geçmişten gelen planlama deneyimlerinin yarattığı izleri takip etmek anlamlı olacaktır. Söz konusu izler, 1973 yılında İzmir Nazım Planlama Bürosu'nun büyükşehir bütünü ve bu planı bütünlüyen nitelikte olan metropoliten alanda yapmış olduğu planlama çalışmalarına kadar uzanmaktadır.

1973 Nazım İmar Planında, kentin gelişme aksı kuzey-güney doğrultusu olarak belirlenmiştir. Buna göre konut ve organize sanayi alanları bu aks üzerinde yer seçecektir. Metropoliten alan için yapılan çalışmalarda ise güneyde Torbalı, doğuda Manisa merkezi ve Kemalpaşa ve kuzeyde Menemen sanayi alanları olarak belirlenirken kentin batısında kalan alanlar, turizm ve dinlenme amaçlı kullanımlara ayrılmıştır. Çeşme-Karaburun Yarımadası, Seferihisar, Sığacık ve Kuşadası bu anlamda değerlendirmeye alınan alanlar olmuştur.

1985 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan plan, 1973 planının temel hedeflerini korumuş, ek olarak kent için önemli bir ulaşım kararı getirmiştir. Menemen'den başlayarak Karşıyaka'dan Bornova'ya ulaşacak olan oradan da Aydın'a bağlanan otoyol projesinin batıdaki uzantısı olan Çeşme –Üçkuyular bağlantısı birinci

etap olarak ele alınmış ve sonraki yıllarda otoyol çalışmaları yine etaplar halinde bu güne kadar tamamlanmıştır.1989 yılında yapılan revizyon planının getirdiği en çarpıcı karar ise, Güzelbahçe'nin batısındaki tarım alanlarının konuta açılması yönündeki karar olmuştur.

Bu planlama deneyimleri, 1980 sonrasında ruhuyla bütünleştirilmiş ve küreselleşen dünyaya kentler üzerinden eklemleme anlayışının mekana dair en temel stratejisi olan desantrilize edilerek 1973 yılında metropoliten alan için üretilen planda öngörüldüğü gibi, kentin doğu (Manisa - Kemalpaşa), kuzey (Menemen) ve güneyinde (Torbalı) hayata geçmiştir. Kentin batı aksı ise ticaret ve turizm kullanımları ile üst gelir gruplarının konut kullanımlarının yoğunlaştığı bir aks haline gelmiştir.

Bu noktada tekrar başa dönersek, çeper olarak adlandırılan alanda kentin güney ve batı çeperinin neden daha yoğun bir uyumsuzluk alanı olarak karşımıza çıktığı anlam kazanmaktadır. Planlama deneyimleri ve bu alanların kendi özgün nitelikleri, kentin batı ve güney çeperini ön plana çıkarmaktadır. Büyükşehir bütününde kuzey ve güney aksı özellikle toplu konut sanayi alanlarının yoğunlaştığı alanlar olmuştur. Kent güney çeper üzerinde büyük bir yayılma gösterme eğilimindedir. Bu durum tek başına bir takım uyumsuzluk alanları yaratmaktadır. Bu eğilim devam ederken bu kez Tahtalı Havzası nedeniyle kentin güneyindeki gelişmenin önünde bir eşik oluşmuştur. Bu durum doğal olarak servis ve hizmet alanları açısından yeni alanlara dair gereksinim yaratmakta bu durum da yeni uyumsuzluk alanlarının doğmasını nedenleyebilmektedir. Kentin batı aksı temelde turizm, ticaret aksı olduğundan mekanın özellikle çok daha değerli hale geldiği bir alan niteliğindedir. Dev alışveriş merkezleri, büyük parseli üst gelir gruplarına yönelik konutların ve turizm amaçlı kullanımların yoğunlaşması, batı aksını prestijli bir alana dönüştürmektedir. Tüm bu değişkenler bu alan üzerindeki spekülasyonların ve buna bağlı olarak mekan üzerindeki uyumsuzlukların artmasını nedenlemektedir.

Bunların yanında kentin doğu çeperi olarak adlandırılan Bornova ve kuzeyde Çiğli'deki davaların sayıca diğerlerinden az olduğu görülmektedir. 1956 yılında yapılan Ahmet Aru planının en radikal kararlarına sahne olan alan Bornova olmuştur. Verimli tarım topraklarına sahip olan Bornova'da endüstri alanlarının yer seçmesi yönünde kararlar alınmış ancak plan bu nedenle sonraki süreçte çok büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Bundan sonraki planlama deneyimlerinde Bornova ilçesi için radikal kararlar üretilmemiş olması mekana dair spekülasyonların sınırlı olmasını ve açılan davaların sayıca diğer alanlardan az olmasını nedenlemiş olabilir. Çiğli ilçesinin davaya konu olan yer açısından en az uyumsuzluğun gözlemlendiği yer olmasında alansal olarak küçük olmasının etkisi olabileceği gibi, arızaları kendi içinde çözümlenebilecek kanallar bulabilmesi de olasılıklar içinde sayılabilir.

Davanın türü konusunda üçüncü bir başlık olarak değerlendirilen **ıslah imar planlarına** dair açılan davalar az sayıda olup, en çok merkezde olmak üzere bunu sırayla büyükşehir bütünü ve kentin güney çeperi takip etmektedir. Kentin batı çeperinde ise hiçbir davaya rastlanmamaktadır. Davaların 1990 yılında en büyük değerine ulaşmasının ardından 1990 yılı öncesi getirilen imar afları ve Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan İslah İmar Planlarının etkili olması oldukça güçlü bir olasılıktır. Mekana ilişkin uyumsuzlukların en çok Konak, Karşıyaka ve Buca ilçelerinde yaşanması kentteki gecekonduların büyük bölümünün bu alanlarda yer seçmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

İmar planı ve uygulamalarına ilişkin davaların daha fazla olduğu alanlar için, genel bir çerçeveden bakarak yorumlamalara gitmek mümkündür. 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu ile ilçe belediyelere plan yapma ve onama yetkisinin verilmesi, planlama sürecinin hız kazanmasını ve planlama çalışmalarının sayıca artmasını sağlamıştır. Bu durum geçmişte oldukça yavaş işleyen planlama mekanizmasına işlerlik kazandırmış, planlama sürecinin denetimini yerel yönetimlere vermesiyle daha demokratik bir

yapılanmayı getirmiştir kuşkusuz. Ancak bunun yanında, plan mekan üzerinde büyük bir hareket serbestisi yakalamıştır. Daha parçacı yaklaşımlarla yapılan planların hızla uygulamaya girmesi mekan üzerinde mülkiyet ilişkilerini akışkan hale getirmektedir. Diğer yandan, planlamanın kentte çoklu bir ilişkiler ağına müdahale eden bir araç oluşu, onu politik bir hale getirmekte, planlama zaman zaman yerel yönetimdeki iktidar alanlarının siyasi çıkarlarının mekan üzerindeki aracı haline dönüşebilmektedir. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler mekan üzerinde imar planlarına ilişkin uyumsuzlukların yoğunlaşmasına neden olabilmektedir.

İDARİ YARGI KARARLARININ KENTTEKİ DAĞILIMINA İLİŞKİN ÇIKARSAMALAR

İptal kararları temelde, idari yargının idarenin imar planı ve uygulamalarına ilişkin almış olduğu kararlara müdahalede bulunduğu kararlardır. Davacının talebi karşısında idarenin yapmış olduğu işlemi yargı iptal ederek, bu kararını kamu yararı, planlama esasları ve şehircilik ilkelerine dayandırmaktadır. İptal kararlarının kentteki dağılımında, en yüksek oran başta merkez (%45) olmak üzere sırasıyla kentin güney çeperi (%19) ve ardından batı çeperi (%13) olmuştur. O halde bu alanlarda imar planı ve uygulamalarına ilişkin açılan davalarda, davaya konu olan plan veya uygulamanın devamı yönünde değil, kamu yararı, planlama esasları ve şehircilik ilkelerine uygun olacak biçimde iptali yönünde karar verilmiştir. Söz konusu durum, merkez, kentin güney ve batı çeperini imar planlama ve uygulamaları açısından tartışmalı hale getirmektedir.

Ret kararlarının iptal kararlarından daha fazla olması yargının hala imar planlarına bağlı kalarak karar verdiğinin kanıtıdır. İdari yargının planlama ve uygulamalarına ilişkin verdiği kararlarda kamu yararı, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarını temel alması, imar planlarının da bu esaslara bağlı yapılmasından yola çıkılarak, her iki yapılanmanın da bu kriterlere benzer noktalardan baktığının bir işaretidir. Ret kararlarının kentteki dağılımında yine başta merkez (%43) olmak üzere, sırasıyla kentin batı çeperi (%24), ardından da büyükşehir bütünü (%15) gelmektedir. Bu alanlarda yargı planlamanın kararlarına bağlı kalmış dolayısıyla var olan gerçekliğin devamlılığı yönünde karar vermiştir.

İptal ve ret kararlarının dağılımında kentte merkez ve kentin batı çeperi ön plana çıkmaktadır. O halde bu alanlar mekansal hareketliliğin ve buna bağlı olarak en fazla çatışma alanının olduğu yerleşmeler olmaktadır.

SONUÇ YERİNE SON BİR DEĞERLENDİRME

İzmir özelinde İdare Mahkemeleri'nde mekana dair en önemli müdahale araçlarından olan planlamaya ilişkin 1990-2002 yılları arasında açılan davalardan elde edilen bir takım verilerin yol göstericiliğinde ulaşılan yorumlamalar, gerçekliğin belli bir kesitini temsil etmektedir. Bu kesitten süzülerek geride kalanlara bakıldığında, temeldeki çatışmanın mülkiyet ekseninde döndüğü görülmektedir. İçinde bulunduğumuz süreç, neredeyse her türlü sahip olma biçimini meşru kılacak alanlar yaratmaktadır. Dolayısıyla planlamayla hukuku bir araya getiren ve ikisinin kesiştiği noktada yer alan idari yargıya taşınan uyumsuzlukların temelinde, mülkiyet haklarının korunması ile maksimize edilmesi arasında gidip gelen bir sarkaç yer almaktadır.

1985 yılında **3194 sayılı İmar Kanunu'nun** getirdiği en radikal düzenleme olan ilçe belediyelere plan yapma ve onama yetkisinin verilmesi, planların yapım ve onama sürelerini kısaltmış, sayılarını ise artırmıştır. Bu durum, yerleşmeler üzerinde mülkiyet ilişkilerindeki değişime ivme kazandırmış, bir bakıma bu ilişkileri akışkan hale getirmiştir. Böylesi bir süreçte pek çok kişi ve kurumun çıkarları yer değiştirilmektedir. Mekana müdahalenin yeni bir boyut kazandıran bu süreç, bir çözüm alanı olarak idari yargıya

taşınan uyumsuzlukların mekansal değişime bağlı olarak hız kazanmasında ya da çeşitlenmesinde önemli bir etken niteliği taşımaktadır.

Plan yapma yetkisi olan belediye, **mülkiyet ilişkilerini** düzenlerken hassas bir çizginin üzerinde durmaktadır. Bir taraftan kentteki mülkiyet haklarını gözetecek ve koruyacak bir taraftan da özel mülkiyeti, kamu yararı ile sınırlandıracaktır. İşte tam bu noktada uygulamaya giren plan, gerçeklikle çarpıştığında, müdahalenin şiddeti ve kurgusuna bağlı olarak idari yargıya taşınan yeni uyumsuzluk alanları oluşmaktadır. O halde özel mülkiyetle kamu yararı arasında her zaman yolunda gitmeyen bir ilişki kuruluyor demektir. Nasıl olması gerektiği bir türlü tariflenemeyen ancak daha çok hakim paradigma ekseninde şekillenen bu ilişki, idari yargıya taşındığında, yargı var olan ilişki biçiminin devamlılığı ya da değişmesi noktasında önemli bir görev üstlenmektedir.

Bilindiği üzere imar planları, **kamu yararı, şehircilik ilkeleri ve planlama esasları** temelinde üretilmektedir. Bu ilke ve esaslar aynı zamanda idari yargının söz konusu davalarda karar alırken esas aldığı ilke ve esaslardır. İdari yargının en çok var olan mülkiyet şemasının devamlılığı yönünde kararlar alması plana ve daha üst aşamada hakim planlama paradigmasına onay verdiğini gösterir. Ancak bunun yanında, üstelik önemli bir değerde aksi yönde karara rastlanması, bu ortak ilke ve esasları ve giderek planı hatta planlamayı, kıskaç altına alma gerekliliğini doğurmaktadır.

Bu noktada idari yargının imar planlama süreci içinde etkin bir rol oynadığı açıktır. Her şeyden önce idari yargıya taşınan davaların varlığı bizlere, planın iki boyutlu kuru bir kağıt parçasından ibaret olmadığı, aksine yaşayan, çatışma yaratabilen ve zaman içindeki pek çok değişkenle değişime uğrayabilen bir araç olduğunu göstermektedir. İdari yargı kararları, kente veya kent parçalarına dışarıdan bir müdahale olan planı "*sorgulanır*" hale getirmektedir.

KAYNAK

Bal, E., (2004), İdari Yargı Kararlarının İmar Planlama Süreci İçindeki Rolü: İzmir Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

YERELLEŞME VE YÖNETİŞİM BAĞLAMINDA DİYARBAKIR; BİR YEREL ÖRGÜTLENME ÖRNEĞİ VE TOPLUMSAL YAŞAMA YANSIMALAR

Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU*

Abstract

In this study, we will try to point out the importance of local organization in concept of Development and Urbanization with a case study in Diyarbakir.

Ironically, the more we developed and use technology the more we face urbanization problems. Besides, Localization and Local activities are pretty important for Sustainability that seems an important issue in solving urban problems. On the other hand, we need to activate to ensure the equitable distribution of the fruits of economic growth (UNDP, 1995).

The city of Diyarbakir, which is a relatively poor city, tries to overcome its some urban problems by local organizations and social solidarity. One of these organizations is the Center for Searching and Application of Women Problems (DİKASUM).

Dikasum, after some works and searches, made a decision to built a Laundry house to help women's' daily problems in Suriçi Region (Diyarbakır's downtown in which there are lots of traditional old houses and historical buildings like Mosques and Churches).

We will try to analyze the changings in the neighborhood, and our aim is to show the importance of local organizations and local activities as well as other parameters like **economy**.

Özet

Bu alıŐmada, Şehirleşme ve kalkınma olgusunda yerel örgütlenmelerin önemi ve konumu, Diyarbakır da yapılan bir örnek çalışmanın analiz edilmesiyle incelenmeye çalışılacaktır.

Bilgi ağının tüm yerleşmeleri etkisi altına aldığı ve mesafelerin kısaldığı günümüzde Şehirsel sorunlar da aynı paralellikte artmaktadır. Sürdürülebilir Şehirleşmenin, sorunların çözümünde önemli bir unsur olarak görüldüğü günümüzde, yerelleşmenin sürdürülebilirliğin önemli araçlarından birisi olduğu da aŐıkardır. Ayrıca, ekonomik

* Dicle Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

büyümenin meyvelerinin (UNDP, 1995) eşit dağıtılabilmesi yerel örgütlenmelerin etkinliği ile doğru orantılıdır.

Diyarbakır, görece fakir ve kaynak sıkıntısı çekmesine karşın, yerel örgütlenme ve sosyal dayanışma ile şehrsel sorunların belirli oranda aşmaya çalışmaktadır. Bu örgütlenmelerden birisi, Kadının günlük sorunlarına katkı arayışı sonucu kurulan, **Diyarbakır Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi** (DİKASUM) dur.

Dikasum'un yaptığı çalışmalar sonrası, Suriçi Bölgesi, (Diyarbakır şehir merkezinde yer alan Suriçi bölgesi Diyarbakır'ın ilk merkezi ve hem mimari hem de tarihsel değere sahip, başta "Ev"leri olmak üzere birçok önemli yapıyı barındıran ancak modernleşme süreciyle başlayan değişim ile kullanımının azaldığı, dolayısı ile yıpranma sürecinde olan tarihi bölge) içinde yer alan, Hasırlı Mahallesinde kadının günlük sorunlarına katkı amacıyla bir Çamaşır Evi kurulmasına karar veriliyor. Sürec içerisinde bu mekanların kentin diğer bölgelerinde açılması gündeme gelmekte ve açılmaktadır.

Bu süreçte STK'nın yapmış oldukları çalışmalar sonucunda mahalle sakinlerinin yaşamlarında meydana gelen değişimler incelenecektir.

Çalışmanın hedefi, örgütlenme ve yönetişimin, kalkınma ve şehirleşme için zorunlu olarak kabul edilen birçok parametrenin (örneğin, ekonomik kaynak) önünde yer aldığına vurgu yapmaktır.

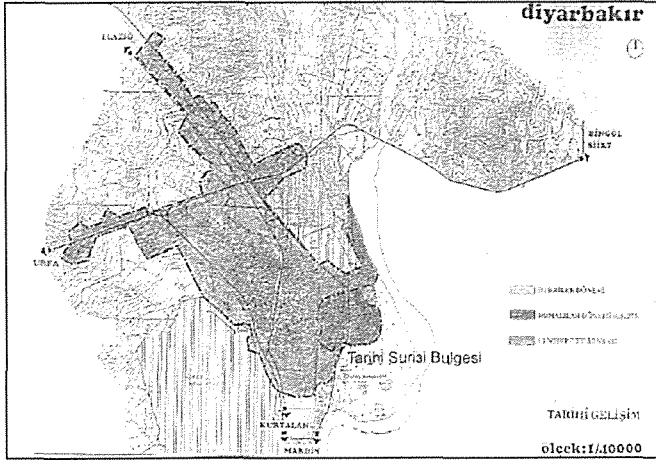
GİRİŞ

Bu çalışmada, şehirleşme ve kalkınma olgusunda yerel yönetimlerin önemini gözler önüne seren bir sivil toplum deneyimi aktarılacaktır. Bilgi çağının tüm yerleşmeleri etkisi altına aldığı ve mesafelerin kısaldığı günümüzde şehrsel sorunlar da aynı paralellikte artmaktadır ve Diyarbakır kenti de bu süreçten payını fazlası ile almaktadır.

Bu ve benzeri sorunların çözümünde sürdürülebilir şehirleşmenin en önemli araçlarından birisi yerelleşme ve yerelleşmenin sürdürülebilirliğidir. Örneğin ekonomik büyümenin meyvelerinin (UNDP, 1995) eşit dağıtılabilmesi yerel örgütlenmelerin etkinliği ile doğru orantılıdır.

Türkiye'nin, nüfus bakımından en hızlı gelişen şehirlerinden birisi olan Diyarbakır, sosyal ve ekonomik kalkınma da ise sürekli olarak gerileyen bir pozisyonda bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için yerel örgütlenmeler ve sivil toplum çalışmaları çok büyük bir öneme sahiptir. Bu çerçevede yapılan çalışmalardan birisi olarak, Diyarbakır şehir merkezinde, Kadının günlük sorunlarına katkı arayışı sonucu, Büyükşehir Belediyesi'nin (BŞB) liderliğinde, 2 Ekim 20001 tarihinde **Diyarbakır Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi** (Dikasum) kuruluyor. Dikasum ilk olarak, Suriçi Bölgesi, (Diyarbakır şehir merkezinde yer alan Suriçi bölgesi Diyarbakır'ın ilk merkezi ve hem mimari hem de tarihsel değere sahip, başta Evleri olmak üzere birçok önemli yapıyı barındıran ancak modernleşme süreciyle başlayan değişim ile kullanımının azaldığı, dolayısı ile yıpranma sürecinde olan tarihi bölge) (Şekil 1.) içinde yer alan, Hasırlı Mahallesinde kadının günlük sorunlarına katkı amacıyla bir Çamaşır Evi ve Tandır Evi kurulmasına karar veriyor.

DİKASUM ana hizmet binasında dört profesyonel eleman istihdam edilmektedir. Dikasum'a bağlı olan ve iki ana bölümden oluşan destek merkezinin kapsamı, çalışma şekli ve kullanıcılarının profili ile ilgili olarak yapılan araştırma, inceleme ve gözlemler ışığında yapılan değerlendirmeler 3. bölümde sunulacaktır.

Şekil 1. Diyarbakir Kenti ve Gelişimi

ŞEHİRLEŞME VE DİYARBAKIR

"Şehirleşme"yi şehir olma süreci olarak açıklayan Chadwick (1987), şehirleşme ve uygarlık arasında yakın bir bağ ve ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Şehirleşme, içerdiği bir çok anlam ve eylemle birlikte genel bir olumluluk ve kalkınma göstergesi olarak algılanmaktadır. Düşünen canlı, insanoğlunun bir anlamda farkını da ortaya koyan bu kavram, son dönemlerde yalnızca nüfus büyümesi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Kuşkusuz, şehirleşme olgusunun ve gelişiminin en temel etkenlerinden birisi nüfus ve nüfus değişimidir. Ve bu değişim ileriye, kalkınmaya doğru olduğu sürece anlam taşıyacaktır. Aksi taktirde, üretimde bulunma, kontrol etme, yönetme gibi dinamikler, yalnızca şehir için değil, bölge, ülke ve hatta dünya için problem olacaktır. Nitekim, şehirlerde yaşanan konut sorunu, eğitim sorunu, işsizlik sorunu yalnızca bulunan şehri değil etki alanını ve hatta ülkeyi de olumsuz etkilemektedir (Sinemilloğlu 1998).

Ülkemizde şehirleşmenin ve kalkınmanın daha çok sorun olarak öne çıktığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin hemen tüm illeri şehirsiz hizmetlerin sunumunda problem yaşamaktadırlar. Bölgenin en büyük yerleşmelerinden birisi olan Diyarbakir'da da bu sorunlar fazlasıyla bulunmaktadır. Buna ek olarak, şehirleşmenin önemli göstergelerinden olan şehirsiz hizmetlerin yeterince sunulamaması ve bu hizmetlerin sunundaki aksamalar insanların şehir hayatına katılımlarını da sınırlamaktadır. Diyarbakir'in şehirsizlik düzeyinin daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda verilen tabloları incelemek yerinde olacaktır.

Tablo 1. Diyarbakir, Türkiye ve Bazı Önemli Şehirlerin Nüfusu

Şehir	Nüfus (2000)	Nüfus (1990)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%0, 1990 – 2000)
Türkiye	44,109,336	33,656,275	27.041
İstanbul	9,119,315	6,779,594	29.64
Ankara	3,540,522	2,836,802	22.15
İzmir	2,750,273	2,137,721	25.19
Gaziantep	1,018,700	738,245	32.19
Şanlıurfa	839,817	551,614	42.02
Diyarbakir	818,396	595,440	31,80

Kaynak: http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo3.xls

Tablo 1'de Diyarbakır'ın, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bir diğer ili olan Şanlıurfa ile birlikte yıllık nüfus artış hızının hem Türkiye ortalamasının çok çok üzerinde olduğu gibi İstanbul gibi türkiyenin en çok göç alan illerinden birisinin nüfus artış hızının da üzerinde seyretmektedir.

Tablo 2. Diyarbakır, Türkiye ve Bazı Önemli Şehirlerin Demografik Göstergeleri

Şehir	Şehirleşme (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi /km ²)	Doğurganlık Oranı (Çocuk Sayısı)	Ortalama Aile Büyüklüğü (Kişi)
Türkiye	64,90	88	2,53	4,50
İstanbul	90,69	1928,16	1,97	3,85
Ankara	88,34	163,45	1,90	3,82
İzmir	81,07	280,62	1,75	3,58
Gaziantep	78,52	188,48	3,83	5,23
Sanliurfa	58,34	76,92	4,83	6,93
Diyarbakır	60	90,50	4,51	6,76

Kaynak: www.dpt.gov.tr/bgyu/ıpg

Tablo 2'de Türkiye, Türkiyenin üç büyük şehri ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük üç ilinin bir kısım demografik özellikleri verilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde yine en geride kalan Diyarbakır ve Şanlıurfa'dır.

Tablo 3. Diyarbakır, Türkiye ve Bazı Önemli Şehirlerin Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) (1987 Fiatlarıyla , Milyon TL)

Şehir	1990	2000
Türkiye	83,278,464	118,789,113
İstanbul	17,333,961	26,278,326
Ankara	6,579,837	9,545,749
İzmir	6,338,207	9,016,134
Gaziantep	1,504,936	1,741,987
Sanliurfa	596,677	1,250,401
Diyarbakır	1,118,803	1,196,370

Kaynak: *State Planning Organization of Turkey, Various Indicators Related to Provinces and Regions, Ankara – 2002*

Tablo 4. Diyarbakır, Türkiye ve Bazı Önemli Şehirlerin Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) (1987 Fiatlarıyla , Milyon TL)

Şehir - Türkiye Sıralaması	1990	2000
Türkiye	1,487,082	1,760,856
İstanbul - (9/81)	2,398,603	2,645,304
Ankara - (13/81)	2,042,436	2,397,529
İzmir - (7/81)	2,369,207	2,680,099
Gaziantep - (34/81)	1,330,167	1,356,619
Şanlıurfa - (57/81)	602,836	879,557
Diyarbakır - (56/81)	1,029,661	882,901

Kaynak : *State Planning Organization of Turkey, Various Indicators Related to Provinces and Regions, Ankara – 2002*

Tablo 3 ve Tablo 4 Diyarbakır'da yaşanan değişimin olumsuzluğunu yansıtmaya açısından bir birini tamamlamaktadır. Tablo 3 incelendiğinde Diyarbakır'ın 1990 yılından 2000 yılına kadar olan süreçteki GSMH'sindeki değişim %6,9 olur iken, ki en artış oranıdır, Tablo 4 ise daha olumsuz bir sonucu yansıtmaktadır. Şöyle ki, Diyarbakır'da 1990 –

2000 yılları arasındaki kişi başına düşen GSYİH%20'ye varan bir düşüş görülmektedir. Bahse konu olan iller arasında sadece Diyarbakır negatif bir seyir izlemektedir.

Tablo 5. Sağlık Göstergeleri 2000 (Doktor Başına Başına Düşen Nüfus'a Göre)

Şehir _ Türkiye Sıralaması	Doktor Başına Düşen Nüfus	Uzm. Doktor Başına Düşen Nüfus	Diş Doktoru Başına Düşen Nüfus	Eczacı Başına Düşen Nüfus	Hemşire Başına Düşen Nüfus
Türkiye	788	1,634	4,516	2,885	978
İstanbul (3/81)	487	789	2,098	1,833	1,124
Ankara (1/81)	317	600	1,655	1,566	537
İzmir (2/81)	443	958	2,200	1,662	674
G.Antep (48/81)	1,338	2,862	8,862	3,171	1,940
Şanlıurfa (74/81)	2,325	6,908	28,176	5,169	2,360
Diyarbakır(55/8)	1,426	4,345	28,421	4,907	1,049

Kaynak : State Planning Organization of Turkey, Various Indicators Related to Provinces and Regions, Ankara – 2002

Kalkınmanın yalnızca ekonomik değil sosyal veriler de hesaba katılarak tanımlandığı günümüzde Diyarbakır kenti ile ilgili veriler Diyarbakır'ın şehirleşme süreci, daha çok sorunların arttığı bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bakınız Tablo 5.

DİYARBAKIR KADIN SORUNLARINI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ (DİKASUM)

DİKASUM amaçları arasında olan, kadının kadın olmaktan kaynaklı yaşadığı sıkıntıları araştırmak ve çözüm önerileri geliştirmek amacıyla bir dizi çalışma ve proje geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu kapsamda, birincisi 2003 yılında, ikincisi ve üçüncüsü 2004 yılında göçün yoğun olduğu göçle paralel yoksulluğun yaşandığı 3 mahallede BŞB'nin katkılarıyla 3 adet çamaşır evi açılmış bulunmaktadır.

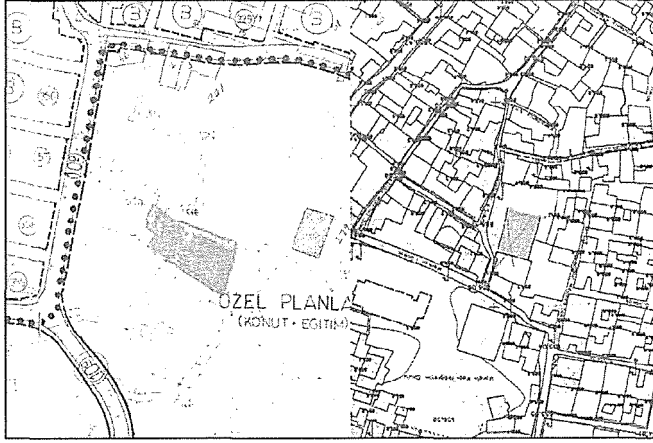
DİKASUM'a başvuran yoksul kadınların hayatını kolaylaştırmak hedefinin öncülük ettiği çamaşır evlerinin, birincisi 2003 yılında Hasırlı mahallesinde açılan Beyaz Kelebekler Çamaşır evidir.

Suriçi, Hasırlı Mahallesi, Beyaz Kelebekler Çamaşır Evi

Yörede yapılan incelemelerde, ilk olarak neden çamaşır evi yapılmasına karar verildiği hemen anlaşılmaktadır. Şöyleki, Yaşam koşullarının çok kötü olduğu ve mahalle çoğunluğunun şehirsiz hizmetlere erişebilmek için gerekli olan minimum gelir seviyesine sahip olmadığı hemen anlaşılmaktadır. Mekanları ve mahalleyi inlerken mekan ve mahallenin görüntüleri birbiri ile uyuşmadığı görülmektedir. Hangi görüntünün hakim olacağını kestirmek erken olsa da Kerala (Franke ve Chasin 1995) örneğini aklı getirmektedir. Hindistan'ın bir eyaleti olan Kerala eyaleti, ekonomik düzey olarak Hindistan ortalamasının altında olmasına karşın, sosyal göstergeleri (Doğum oranı, ortalama yaşam ömrü, okur-yazar oranı) gelişmiş ülkelerle aynı düzeydedir. Bu durum, sivil toplum kuruluşlarının etkinliği, yerel örgütlenme ve sosyal dayanışma olarak değerlendirilebilir.

İnşa ve işletim maliyetinin (Arsa ve Bina sorunu, inşaat maliyeti, Malzeme alımı, işletim maliyeti gibi) hepsinin BŞB tarafından karşılandığı merkezin imar durumu ve mülkiyet durumu şekil 2'de görülmektedir. Çamaşırhane'nin kurulduğu arsanın mülkiyeti BŞB'ye ait olmakla birlikte ilgili alanın imar durumu bir belirsizlik içermektedir (Bu konuya bir başka çalışmada değinilecektir). Çamaşırhane oluşumuna, yalnızca bir detarjan

şirketinin 7 ay boyunca süren deterjan katkısı dışında bir katkının olmadığı incelemeler sırasında yetkililer tarafından dile getirilmiştir.

Şekil 2. Beyaz Kelebekler Çamaşır Evi İmar Durumu ve Parseli

Projenin, diğer bir deyişle örgütlenmenin, maliyet yönünden Diyarbakır BŞB tarafından karşılanması, bu girişimin sivil toplum boyutunu azaltma riski, çamaşırhanenin kullanım ve yönetim şeklinin özekliği ile bertaraf edilmiştir. Buna ek olarak, kullanıcıların mekanı kullanım serbestisi, mekan da sunulan diğer olanaklar (Eğitim, çocuk oyun alanı gibi) çamaşır evine bir kültür ve eğitim mekanı boyutu da kazandırmıştır.

Çamaşır Evi'nde bulunan malzemeler, 15 adet çamaşır makinası (2003 yılında Dokuz çamaşır makinası), üç adet Kurutma Makinesi, altı adet ütü, iki adet dikiş makinası, bir çocuk odası, bir eğitim odası ve bir adet bekleme salonu bulunmaktadır.

Kullanım şekli incelendiğinde, bir kart sisteminin oluşturulduğu ve her kart sahibinin haftada bir kez kullanım hakkının olduğu belirtilmektedir. Şu anda 650 aile Merkezi kullanmaktadır, Yaklaşık olarak 4000 nüfusa hizmet ettiği belirtilmektedir. Kullanıcılar, kullanım ücreti ödememektedirler, buna karşın belirli bir suistimal olduğu söylenmektedir (İhtiyacı olmadığı halde kullanmak isteyen aileler gibi)

Merkez de bulunan Çocuk odası ve Eğitim Odasının da çok yoğun olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Çocuk odasına kayıtlı bulunan 260 öğrenci oyun takımlarından düzenli faydalanırken, 60 öğrenci gönüllü eğitmenlerin denetiminde eğilmektedir.

Ayrıca mahalle sakinlerinin birçok sorununu çözmeye yardımcı olmaya çalışan bir destek ekibine ek olarak Merkez mahalle sakinlerinin, kentsel yaşama katılım ve kentsel hizmetlerden daha çok yararlanabilmesi için çalışmalar da yapmaktadır. Bu çalışmalar örnek olarak; mahalle mensubu olan öğrencilere eğitim (Üniversiteye hazırlık gibi) desteği, Sağlık ve aile planlaması eğitimi desteği, kimlikleri olmayan çocuklarının nüfus işlemlerinin yapılması sayılabilir. Daha da önemlisi, kadınların ekonomiye katılımlarının sağlanması için atölye hazırlığının yanı sıra resmi nikah, sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler yapılmaktadır.

Ben U*Sen Çamaşır Evi

Beyaz Kelebekler Çamaşır evinin gördüğü yoğun ilgi nedeniyle 2004 yılında Ben U Sen ve Aziziye mahallelerinde hizmete açılmıştır.

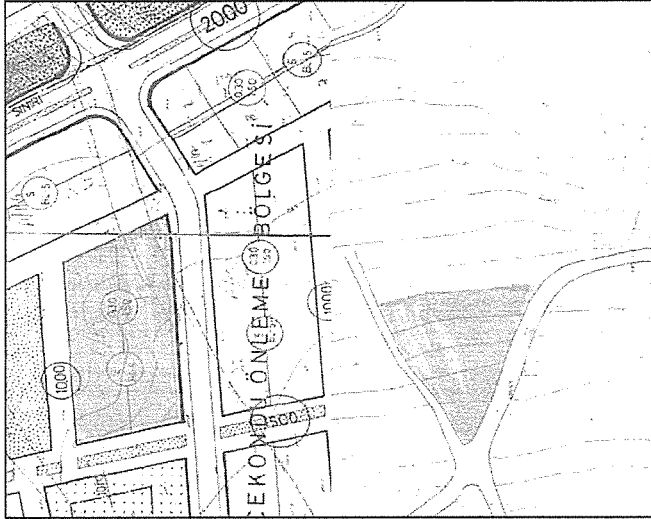
Hasırlı mahallesinde olduğu gibi, burada da İnşa ve işletim maliyetinin (Arsa ve Bina sorunu, inşaat malyeti, Malzeme alımı, işletim maliyeti gibi) hepsi BŞB tarafından

Aziziye Çamaşır Evi

Ben U Sen çamaşır evi ile birlikte açılan Aziziye çamaşır evi, ilk iki çamaşır evinden yerleşim ve imar durumu açısından farklıdır. Bu farklılıkların birincisi, Aziziye mahallesinin şehir merkezi dışında ve yeni yerleşim alanları içerisinde olmasıdır. Buradaki diğer bir farklılık imar durumunun diğer iki çamaşır evine oranla, görece daha kabul edilebilir bir durumda olmasına karşın mülkiyetinin ise TOKİ'ye ait olmasıdır. Bakınız Şekil 4.

Yoğun göç alan Aziziye Mahallesi'nde açılan Beyaz Kelebekler Çamaşır Evi'nde haftada ortalama 600 ailenin çamaşırını düzenli olarak yıkandığı, 15 çamaşır makinesi, üç kurutma, dört ütü, iki dikiş makinesi, çocuk odası ve eğitim sınıfıyla hizmet verildiği belirtilmiştir.

Buna ek olarak, üç aylık zaman zarfında çocuk aşılarının önemi, aile planlaması ve üreme sağlığı, hijyen ve beslenme, aile içi şiddet, iletişim becerileri ve anne çocuk ilişkisi çocuk gelişimi, kadınların hukuki hakları gibi konuları içeren başlıklarında 675 kadına eğitimler verildiği, bunun dışında, Aile içi sorun yaşayan 10 kadının DİKASUM'a yönlendirilmesi, AÇEV ile ortaklaşa okuma yazma sınıfı başlatılması, 15 Aralık 2004 itibarıyla hafta sonları üniversiteye hazırlık kursları başlatılması gibi birçok çalışma yapıldığı belirtilmiştir.

Şekil 4. Aziziye Çamaşır Evi İmar Durumu ve Parseli

Aziziye Çamaşır evinde de, diğer çamaşır evlerinde olan etkinlikler ve çalışmaların neredeyse aynısı yapılmaktadır. Ancak Aziziye ile birlikte çamaşır evlerinin kent yaşamına katkısı bir başka boyuta taşınmıştır. Noktasal bir girişim olmaktan çıkarak, kentin değişik bölgelerinde, kentsel yaşama katılım ve dolayısı ile kentlilik bilincinin oluşumuna katkı sağlama süreci başlamıştır.

SONUÇ YERİNE

Çamaşır Evleri'nde yapılan gözlemlerde ve yetkililerle yapılan görüşmelerde, özellikle Hasırlı mahallesinde bulunan Çamaşır evi'nin bulunduğu mahallede ve kullanıcılarda önemli değişiklikler olduğu tespit edilmiştir.

Örneğin,

- Çamaşır Evi'nin ilk açıldığı sıralarda, kullanım zamanında kullanıcıların anlamadıkları ve sürekli tartışma ve kavgaların yaşandığı,
- Aletlerin kullanımında sorunlar yaşandığı ve aletlerde kullanımdan kaynaklı bozulmalar ve kırılmalar olduğu,
- Kadının yaşamında önemli kolaylıklar sağlandığı halde aileler tarafından endişelerin olduğu,
- Mahallede belirli bir endişe ve şüphenin oluştuğu,

Bütün bunlara karşın, yukarıda belirtilen sorunların çok kısa zamanda aşıldığı,

- Ortak mekanlarda olması gereken, birlikte kullanım kurallarının benimsendiği,
- Aletlerin kullanımının öğrenildiği ve korunduğu,
- Mahallelilerin şüphelerinin ortadan kalktığı ve sahiplenmenin başlandığı,
- Yerel yönetimle belirli bir iletişimin başladığı,
- Saat, tarih ve mekana dikkat edilmesi
- Kadınların hem kendilerine hem de çocuklarına daha fazla zaman ayırmaya başladıkları gözlenmiştir.

Kerala (Franke ve Chasin 1995) ile karşılaştırıldığında görece olarak daha sınırlı bir örnek olmakla birlikte Türkiye'de önemli sayılabilecek bir çalışma olması nedeniyle önem kazanmaktadır. Uluslararası arenada kabul edilen sosyo-ekonomik göstergeler açısından Diyarbakır ile Kerala karşılaştırıldığında ekonomik göstergeler açısından Diyarbakır daha iyi konumda olmasına karşın sosyal göstergelerde Kerala öne çıkmaktadır.

Bir diğer nokta, Kerala ve Diyarbakır kendi ülkelerindeki ekonomik konumları açısından benzer bir konumda bulunurlarken, Kerala, sosyal göstergeler de kendi ülke ortalamasının üzerinde bir standart yakalamışken, Diyarbakır kendi ülke ortalamasının altında bir standarda sahiptir. Diyarbakır'daki çalışma bu nedenle daha da önem kazanmaktadır.

Hem Kerala örneği, hem Diyarbakır örneği Yerel de örgütlenmenin sorunları aşmada ne gibi olanaklar yaratılabileceğini görmek anlamında çok önemlidir.

Yine her iki örnek, sorunları çözmek için dışardan yardım beklemeksizin, üretim yapılabileceğini gösteren, hatta kanıtlayan çalışmalardır.

Bu çalışmalardan çıkarılabilecek bir diğer sonuç, düzenli şehirleşmenin en önemli handikapları olan, sosyal sorunları çözmede ve şehirselleşmeyi iyileştirmede ekonomiden önce;

- Sorunları çözerken, en önemli unsurun YERELLİK olduğunun anlaşılması,
- Organize olma,
- Bilgi ve iletişim kaynaklarını iyi kullanma ve paylaşmanın önemi,
- Asıl sermayenin öz kaynaklar olduğunun görülmesi olarak sıralanabilir.

KAYNAKLAR

FRANKE, R.W., CHASIN, B.H., "Kerala State: A Social Justice Model", in *Multinational Monitor*, July/August 1995*.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (BŞB), (2003-2005)

Diyarbakır BŞB, DİKASUM yetkilileri (2005).

CHADWICK, G., 1987, *Models of Urban and Regional Systems in Developing Countries*, Pergamon Press, Oxford, New York.

SİNEMİLLİOĞLU, M.O., 1998, Bölgesel Kalkınma Ve Bölgesel Dengesizlik İkilemi: Gap Örneği, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fren Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

UNDP (1995) *Public Sector Management, Governance, and Sustainable Human Development*, New York.

* Bu kaynak, Dr. Mustafa O. Sinemillioğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Planlama Dergisi*'nin 2004/3 sayısında yayınlanmıştır.

KENTSEL KARAR ALMA SÜREÇLERİNDE ÇOK AKTÖRLÜLÜK VE KATILIM

Aysu KES*, M. Kemal ÖKTEM*, Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN*

Abstract

Today, multi-actor approach to government and political participation are important concepts for both central and local governments. Especially the urban context gains importance in that manner. The city is now the unit of government in which the politics, planning, policy planning and decision-making processes come together. This study takes the conservation and restoration projects in Kastamonu as a case study to understand these concepts with reference to the actual practices. The findings show that in Kastamonu as a small town of Turkey, the stakeholders do not have a shared perception of local participation. The practice of conservation and restorations are perceived differently by the different groups.

Öz

Yönetişim ve siyasi katılım gibi kavramlar günümüzde merkezi yönetimler için olduğu kadar, yerel yönetimler için de önem kazanmıştır. Özellikle kent, bu bağlamda ayrı bir önem kazanmıştır. Kent artık planlama, politika planlaması, karar alma süreçleri ve siyasetin bir araya geldiği bir yönetim birimi haline gelmiştir. Bu çalışmada Kastamonu'da tarihi evlerin korunmasına yönelik koruma ve restorasyon projeleri bu kavramları pratikler üzerinden anlamak amacıyla örnek olay olarak alınmıştır. Araştırmanın bulguları göstermektedir ki Kastamonu'da aktörler arasında, yerel katılım kavramına dair paylaşılan bir ortak algılayış yoktur. Ayrıca, koruma ve restorasyon pratiklerine dair süreçler farklı gruplar tarafından farklı biçimde algılanmaktadır.

GİRİŞ

Günümüzde çok aktörlülük ve siyasi katılım yaklaşımları sadece ulusal ölçekteki siyasette değil, artan bir eğilimle yerel ölçekteki siyasette de büyük önem kazanmıştır. Davoudi'ye (1995) göre, devletin refah devleti içindeki rolünde ve Fordist düzenlemelerde yaşanan kriz kent yönetimin yaşadığı krizle de ilintilidir ve devletin rolündeki kayma kent ölçeğinde yönetimden yönetişime geçişi getirmiştir. Özellikle kent

* Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

ölçeğinde, siyaset, planlama, politika planlaması ve siyasi karar alma süreçleri ile iç içe geçmiştir. Son yıllarda önem kazanan yerinden yönetim ve yönetişim kavramları da kentlerin siyasi önemini artıran faktörler olmuşlardır. Bu durumda, yerel ölçekte siyasi katılım ve yerel paydaşlara ilişkin çalışmalar önem kazanmıştır. Kent yönetimi ya da yerel yönetimler artık merkezi yönetimin bir uzantısı olmaktan çıkmışlardır. Buna ek olarak, devletin ademimerkeziyetçi olması ile özellikle hizmetlerin sunumunda farklılaşma yaşanmıştır. Önceleri merkezi yönetimlerce sağlanan bazı hizmetler artık yerel yönetimlerce sağlanmaya başlamışlardır. Ancak işlev üzerinden yapılan böylesi bir tanım yönetişim kavramını tanımlamaya yetmez. Önemli olan yerel yönetimlerin var olması ve merkezden gelen kaynaklarla yerel bazda hizmet sunmaları değil, karar alma mekanizmalarına dahil olan paydaşlardır. Çünkü artık merkezden yönetim anlayışı kent ölçeğinde var olan karmaşık yapının ihtiyaçlarına içinde barındırdığı çatışmalara cevap verememektedir. Mayer'in (Healey, Cameron ed., 1995 içinde) da belirttiği gibi yerel yönetimler artık yeni ve yönetim dışı paydaşları da bünyesinde bulundurmaktadır. Karar alma süreçlerinde kamu ve özel sektörün yanı sıra yerel sivil toplum rol almaktadır. Şengül (2001) ise yönetişimin bir yönetim yapısından çok bir süreç olduğuna değinmiştir. Yönetişimle beraber yerel ölçek ya da kent sadece tüketimin değil, karar alma ve üretimin de gerçekleştiği olmaya başlamıştır.

Diğer yandan, özellikle, tarihi kentlerde yapıyı çevrenin önemli bölümünü ve özellikle de kent merkezlerini meydana getiren yapıların kentin fiziksel büyümesi ile oluşturduğu zıtlık da süregelen bir tartışma konusudur. Bu konuda, son yıllarda öne çıkan eğilim yeniden yapılanma ya da bir başka deyişle yıkım yerine söz konusu yapıları restore ederek yeniden kent ekonomisine ve yapı stokuna kazandırma yönündedir. Delafons'a (1997) göre değişimle ya da eskiyi yıkıp yeniden yapmakla koruma isteği iki zıt yaklaşım olarak gerilime yol açmıştır ve açmaktadır. Bu bağlamda, kentsel ölçekte siyaset planlaması ve karar alma mekanizmaları ayrı bir önem kazanmaktadır. Tarihi kent alanlarına ya da kültür varlığı olarak tanımlanan kent yapılarına nasıl yaklaşılacağı planlama dahilinde ele alınan bir konudur. Ayrıca bu yapılara yapılacak fiziki müdahalenin kapsamı ve sosyal ve ekonomik sonuçları da ayrıca kentsel politika tartışması içine alınabilir.

YÖNTEM VE AMAÇ

Bu Tebliğin esas konusunu teşkil eden çalışma*, bu gelişmeler ışığında Türkiye'de büyük kentler dışında kalan ve "küçük kentler" olarak da değerlendirilebilecek yerleşmelerde söz konusu dönüşümün pratik siyasete ve karar alma süreçlerine etkisini anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Kastamonu'da son 6 yıldır devam etmekte olan kentsel koruma ve restorasyon projeleri örnek olay olarak seçilmiştir. Özellikle, bu projelerin yapıyı çevredeki dönüşüm ile kentsel sosyal ve siyasi süreçleri bir arada gözlemlemeye olanak sağlaması, bu araştırmayı yukarıda sözü edilen tartışmaya da paralel olarak ayrıca önemli kılmaktadır.

Kastamonu'da gerçekleştirilen alan araştırmasında başlıca üç aktör grubu ya da bir başka deyişle üç paydaş ele alınmıştır. Bunlar karar alıcılar, restore edilen konakların eski sahipleri ve Kastamonu yerel halkıdır. Bu üç aktör grubunun söz konusu kentsel koruma ve restorasyon projeleri dahilindeki tüm siyasi ve pratik süreçlerdeki etkinlikleri ile bu gruplar arasında kurulan tüm formal, ya da kurumlar arası, ve enformel, başka bir deyişle diğer sosyal bağlarla şekillenen ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, alan araştırmasında öncelikle görüşme tekniğine yer verilmiş ve her üç gruba ortak ve farklı sorular sorulmuştur.

* Araş.Gör. Aysu Kes'in Yüksek Lisans Tezi için veri toplamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yerinden yönetim ve yönetim kavramları öncelikli olarak katılım kavramıyla yakından ilintilidir. Katılım kanallarının varlığı ve işleyişi bu kavramların hayata geçip geçmediğini ya da pratikte nasıl şekillendiğini anlamada önemli bir faktördür. Bu bağlamda, özellikle katılım kavramının aktörler tarafından nasıl algılandığı ve kendi deneyimleri ile nasıl ilişkilendirildikleri sorgulanmıştır. Diğer yandan, yine aynı konulara ışık tutmak amacıyla karar alma süreçlerinin işleyişi ve projelerin temel amaçlarının aktörler tarafından ne derecede bilinip benimsendiği de araştırılmıştır. Örnek olayın yapılı çevreye olan etkisi ise yine her üç aktör grubuna sorulmuştur. Bu amaçla, kent yaşamına ve kentin ekonomik gelişimine katkıları ile ilgili sorular da görüşmelere dahil edilmiştir.

KORUMA VE RESTORASYON PROJELERİ

Kastamonu'da son altı yıldır devam etmekte olan geleneksel- tarihi konakların korunması ve restorasyonuna yönelik projelerin esas olarak valilik eliyle başlatıldığı anlaşılmaktadır. Geçmişte benzer kaygılarla bir sivil girişim ortaya çıkmış ve bir dernek (Kastamonu Evlerini Koruma ve Yaşatma Derneği) kurulmuş olsa da bu oluşumun amacına ulaşamayarak kısa sürede sonlandığı bilinmektedir. Koruma projeleri esas olarak valilik ve özel idare kanalıyla kurulan Mimar Vedat Tek Anı ve Restorasyon Merkezi çatısı altında başlatılmıştır. Daha sonra kamu kurumlarına bağlı bazı vakıflar (örneğin Çevre Vakfı ve Sağlık Vakfı) bu projelere dolaylı olarak dahil edilmiştir. Bu vakıflar kendi bütçelerinden atıl durumdaki konakları sahiplerinden satın almış ve restore ettirmişlerdir. Böylece finansal kaynak sorunu aşılmıştır. Daha sonra restore edilen konaklara yine valilik ve özel idare tarafından genellikle turizme yönelik işlevler verilmiştir.

KARAR ALMA VE UYGULAMA SÜREÇLERİ

Koruma ve restorasyon projelerini bir süreç olarak ele aldığımızda başlangıç noktasını restore edilecek konakların seçimi oluşturmaktadır. Kastamonu'da bulunan 534 tescilli bina bulunmaktadır. Bunlar arasından hangilerinin restore edileceğine ya da projelerde nasıl bir sıra takip edileceğine nasıl karar verileceği bir seçim sürecini de beraberinde getirmektedir. Karar alıcılardan söz konusu süreci anlatmaları istendiğinde, öncelikli olarak finansal kaygılardan bahsetmişlerdir. Özellikle il özel idaresi ve valilik bünyesinde projelerle birebir ilgili olarak çalışan kişiler restorasyon projelerinde öncelikle görelilik olarak fiziki durumu daha iyi, restorasyonu daha az masraflı ve daha az zahmetli olan konaklara öncelik verildiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, konakların mimari özellikleri ve yeni işlevlerine uygunluğu gibi kriterlerin geri planda kaldığı, hatta hemen hiç göz önüne alınmadığı anlaşılmaktadır. Valilik ve özel idare il restorasyon merkezindeki yetkililer konakları yukarıda belirtilen kriterlere dayanarak ve evlerin atıl durumda olmasını da dikkate alarak seçtikten sonra sahiplerine ulaşmışlardır. Konak sahipleri arasından evlerini satmayı kabul edenlerin konakları satın alınarak restorasyon için projelendirilmiştir. Bugün kadar konakları satın alınacak restore edilmiş kişilerle yapılan görüşmelerde ise konak sahiplerinin kendi evlerinin seçimi ile ilgili bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Ancak bu kişiler konaklarının seçilme nedeni olarak yetkililer tarafından beğenilmiş olmasını görmekteyler. Bu durum da ortaya koymaktadır ki, konakların seçiminde uygulanan karar alma süreci karar alıcılar tarafından belirlenmiştir ve diğer paydaşlarla bu aşamada herhangi bir etkileşim olmamıştır.

Uygulama sürecine gelindiğinde de benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Restorasyon projeleri hem teknik anlamda hem de ileriye dönük yeniden kullanımın planlanması anlamında yine karar alıcıların inisiyatiflerine göre şekillenmiştir. Bu bağlamda konakların eski sahiplerine evlerinin satışından sonraki süreç sorulduğunda alınan yanıtlar bu kişilerin sürecin tümüyle dışında kaldıklarını göstermektedir. Özellikle konaklarının ileride hangi amaçla ya da ne şekilde kullanılacağı konusunda alınan kararlardan haberdar olmayan kişiler bulunmaktadır ki bu durum bu kişiler tarafından olumsuz olarak algılanmıştır. Ayrıca restore edilen konakların eski sahipleri ile yapılan görüşmelerde

kendilerinin konakları satın alındıktan sonra projeleri sadece dışardan gözlemci olarak izledikleri anlaşılmaktadır. Bu gruptaki görüşmecilere restorasyon sırasında kendilerine konağın geçmişi ile ilgili olarak danışılıp danışılmadığı sorulduğunda böylesi bir bilgi alışverişinin ya hiç gerçekleşmediği ya da çok yüzeysel boyutta kaldığı anlaşılmıştır. Bu durumun katılıma dair kaygılardan çok kişilerin konaklara atfettikleri değerden kaynaklandığı söylenebilir. Konaklar kişiler için geçmişle ve aileleriyle olan bağlarını temsil eder nitelikte olduğundan her ne kadar konakların mülkiyetini başka kurumlar almış da olsa psikolojik olarak bağlılıkları devam etmektedir.

Koruma ve restorasyon projelerinde katılım anlayışının göz önünde bulundurulup bulundurulmadığını anlamak amacıyla, başta karar alıcılar olmak üzere tüm paydaşlara konuyla ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulara alınan yanıtlar karar alıcılar arasında katılım konusunda ortak bir görüşün var olmadığını göstermiştir. Kimi karar alıcılar katılımı halkın bilgilendirilmesi olarak görürken, kimileri de konak sahiplerinin konaklarını gönüllü olarak satmış olmalarını katılımın gerçekleşmesi olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun temel nedeni olarak projelerde yetkili konumda olan kurumların kamu kurumları olması ve restorasyon konusuna tümüyle turizme yönelik bir yatırım olarak bakmaları görülebilir. Görüşmelerde hiçbir yetkili Kastamonu'daki tarihi kent dokusuna yapılan ya da yapılacak müdahalelerin kentin fiziki ya da sosyal yapısına etkilerinden söz etmemişlerdir. Tıpkı evlerin seçiminde olduğu gibi konaklara verilecek yeni işlevlerin belirlenmesinde de ekonomik kaygılar ve öncelikler belirleyici olmuştur. Bu durum karar alma sürecinin oluşumuna da doğrudan yansımıştır. Diğer yandan üç paydaş grubu arasında da katılımı ilgili ortak bir anlayış yoktur. Kastamonu yerel halkı ile yapılan görüşmeler yerel halkın koruma ve restorasyon projelerini sadece sosyal ağlar ve yerel basın yoluyla takip ettikleri, bilgilerinin sınırlı ve çelişkili olduğu görülmüştür. Bu görüşmelerde halka karar alıcılarla aralarında fikir alışverişi ya da benzeri bir etkileşim olup olmadığı sorulduğunda alınan yanıtlar hep olumsuz olmuştur. Bu gruptaki kişiler de tıpkı karar alıcılar gibi söz konusu projelerin esas olarak turizm ve dolayısıyla da ekonomik gelişme amaçlı olduğunu düşünmektedirler. Buna bağlı olarak da kendi görüşlerinin ya da karar alma mekanizmasında yer alıp almamalarının olumsuz olduğunu düşünmemektedirler. Bu bağlamda bu iki grup (karar alıcılar ve Kastamonu yerel halkı), projeler bakiş açıları itibarı ile konakların eski sahiplerinden ayrılmaktadırlar.

SONUÇ

Kastamonu'da tarihi konakların korunması ve restorasyonunu amaçlayan projelerin katılım boyutunun değerlendirildiği bu çalışma göstermektedir ki katılım kavramı gerek karar alıcılar gerekse toplumun diğer kesimleri tarafından net olarak tanınmamakta, bilinmemektedir. Buna bağlı olarak da karar alma süreçleri yerel yönetimlerin ve yerel yöneticilerin faaliyetleri üzerinden şekillenmektedir. Diğer yandan yine bu çalışmadan kentsel koruma ve restorasyon projelerinin karar alıcılar tarafından ekonomik amaçlı faaliyetler olarak algılandığı ve uygulamaların da buna göre şekillendiği sonucu çıkmaktadır. Buna bağlı olarak bu projelere Kastamonu yerelinde ve tarihi kent boyutuyla yaklaşılmamıştır. Söz konusu tarihi doku kent planlaması ve yaşamına dair özellikleri ile değil, ekonomik bir kaynak olarak ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

DELAFONS, J., 1997. *Politics and Preservation: A Policy History of the Built Heritage, 1882-1996*, Chapman & Hall, London.

HEALEY, P., CAMERON, S., DAVOUDİ (Ed) .1995. *Managing Cities: The New Urban Context*, John Wiley and Sons, Chichester.

ŞENGÜL, H. T., 2001. *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, WALD, Demokrasi Kitaplığı.

YÖNETİŞİM VE ŞEHİR PLANLAMAYA HALK KATILIMININ SAĞLANMASI SÜRECİNDE İNTERNET TEKNOLOJİSİNİN DAHA ETKİN KULLANIMI

Muhammed AYDOĞAN*

Abstract

All over the world and also in our country, there are too many definitions of the concept of "governance" and there are too many approaches to it, both positive and negative. Since most of these definitions reflect different political views, it seems impossible to harmonize them in near future. But with the effect of these arguments around the concept, it's possible to involve public more effectively in these arguments and increase the participation of people in governmental process. Public participation, as a result, can be a more effective instrument in open public administration. The main goal of this proceeding is to discuss different approaches to governance and determine what kind of technologies are available to ensure public participation in planning process in case these governance approaches are accepted.

New technologies which will be necessary in different planning and public participation scenarios will also be discussed. The short, medium, and long term applicability of these new technologies in our country's conditions will be evaluated. Finally it will be discussed which possible technologies and which participation scenarios and governance system can be practical for our country's current condition.

Özet

"Yönetişim" kavramına ilişkin ülkemizde ve dünyada ortaya konmuş çok çeşitli tanımlamalar ve olumlu olumsuz farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar, çoğunlukla farklı siyasi bakışlardan kaynaklandığı için kısa vadede aralarında bir uzlaşma kurulması olası görünmemektedir. Ancak bu kavram ve çevresinde yürüyen tartışmaların etkisi ile yönetim süreçlerinde halkın daha fazla söz sahibi olmasını, halkın daha etkin katılımının ve daha açık bir yönetsel yapının oluşumunu sağlayacak adımların atılması olasıdır. Bu çalışma ile öncelikli olarak, farklı yönetim yaklaşımları ve bu yaklaşımların kabul görmesi halinde, planlama sürecine halkın katılımı için ne tür teknolojilerin geçerli olabileceği tartışılacaktır.

* DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Farklı yönetim yaklaşımları sonucunda oluşacak, değişik planlama ve katılım senaryoları için gereken teknolojilere değinilecektir. Ülkemiz koşullarında kısa, orta ve uzun vadede bu teknolojilerin ne ölçüde uygulanabilir olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Sonuçta ulaşılması mümkün görülen teknolojiler ile hangi katılım senaryolarının ve yönetim sisteminin ülkemiz için günümüz koşullarında uygulanabilir olduğu tartışılacaktır.

ÜLKEMİZDE YÖNETİME KATILIM ÇABALARI

Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de katılım başlığı altında çok farklı niteliklerde projeler üretildiğini, bunların kiminin yüksek maliyetli ama etkisiz, kiminin düşük maliyetli ama işler olabildiklerini görmekteyiz. Bu başarı ya da başarısızlık durumu birincil olarak; planlama, katılım ve yönetim kavramlarını kavrayış biçimiyle, ikincil olarak ise bu kavrayış biçimi için gerekli yönetim yapısının ve teknolojik altyapının kurulumu ile ilgilidir.

Yönetime bakışı, halk katılımından beklentileri ve bu yönde ortaya koymaya niyetli oldukları kaynakları belirsiz birçok yerel yönetim birimi (yönetişim sistemine kolayca geçilebileceği düşüncesiyle) çoğunlukla büyük beklentilerle özel şirketlere web siteleri yaptırmaktadırlar. Oysa yapıları gereği ancak ilgili belediyenin tanıtımı sağlayabilecek ve en iyi olasılıkla belediye kentli iletişimi hızlandırabilecek olan bu siteler vatandaşın ilgi görmemektedir. Bu durumda kurdukları basit sitelerde e-belediyeçilik yaptığını düşünen birçok yönetici, vatandaşın henüz e-belediyeye ve katılıma hazır olmadığını düşüncesine kapılmaktadır.

Oysa e-belediye / e-devlet mevcut sistemin web üzerinden tanıtılması ya da sisteme elektronik işlem kapasitesinin katılması olmadığı gibi; yönetim sistemi de, mevcut yönetim sistemine, katılımı sağlamak amacıyla yapılacak eklemelerle kurulamaz. Dolayısıyla öncelikle yönetim sistemi tarif edilmeli, halk katılımından beklenenler ve yapılabilecekler ortaya konmalı, bundan sonra yeni teknolojilerin ne şekilde sisteme katılacağı planlanmalıdır.

Yönetişim kavramı, "yönetim" kavramı tanımlanırken kullanılan, "yöneten" ve "yönetilen" adlı iki farkı grubun birbirine yaklaştırılması ile herkesin yönetimin yetki ve sorumluluklarına katılabildiği bir yönetim yapısı olarak tarif edilebilir.

"Governance" kavramı ilk olarak 1989 yılında yayınlanan bir dünya bankası raporuyla "good governance" olarak çıkmış, 1992 yılında OECD bu kavramı benimsediğini ilan etmiştir (Güler, 2001). Habitat II İstanbul toplantısı ile tekrar gündeme gelen kavram 1997'de Birleşmiş Milletler tarafından yeniden değerlendirilerek tanımlanmıştır. Bundan kısa bir süre sonra Avrupa Birliği de kavramı sözlüğü içine almış, bundan sonra da küresel ölçekte etkin olan kuruluş ve örgütler bu kavramı desteklemeye başlamışlardır.

"Yönetişim" ise aslen "governance" kavramının Türkçeleştirilmesi sırasında geliştirilmiş bir kavramdır. Habitat II İstanbul toplantısı sırasında "governance" kavramı Türkçeye "tüm güçlerin yönetime eşit katıldığı sistem" şeklinde anlam bakımından çevrilmiş, daha sonra yönetim kavramı ortaya konmuştur (Canpolat, 2004).

Sözlükteki ifadesi ile "resmî ve özel kuruluşlarda idarî, ekonomik, politik otoritenin ortak kullanımı" anlamını içerir (TDK, 2005). Kavram ile yönetim eyleminin üstlenmiş olduğu tüm roller, bütünüyle demokratik mekanizmalar içinde sürece katılanların ortak görev ve sorumluluğu haline getirilir.

FARKLI YÖNETİŞİM YAKLAŞIMLARI: DEMOKRATİKLEŞMENİN NİRVANA'SI MI? EMPERYALİZMİN YENİ MASKESİ Mİ?

Kimi zaman birbirine tamamen zıt anlamlar yüklenen yönetim kavramını bu tanımlardan biri üzerinden yorumlamak yanlış olacaktır. Bu nedenle önce farklı siyasi geleneğe ve bakışa sahip gruplarca ortaya konmuş tanımları ayrıştırmak gereklidir. Sonra bu tanımlar üzerinden geliştirilebilecek farklı uygulamaları sorgulamak mümkün olacaktır.

Birinci tanım: yönetişi "tüm güçlerin yönetime eşit katıldığı bir sistem" olarak birçok yönden olumlu anlamlar yüklenerek tarif etmektedir. Bu tanımlayış biçimine uygun olarak böyle bir sisteme dönüşümün nasıl olabileceği yönünde düşünceler üretilmeye çalışılmaktadır (Atkan, 2002).

Diğer bir tanım ise yönetim kavramını "tüm iktidarı sermayeye devretmek" anlamına gelecek bir kurgunun pazarlama aracı olarak tarif etmektedir. İlk tanımın aksine kavramın yaşanmakta olan küreselleşme sürecinde ulus-devletin zayıflatılması amacıyla ortaya konan senaryonun bir parçası olarak üretilmiş ve dayatılan bir kavram olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla üretilen görüşler, bu sürecin durdurulmasına yöneliktir. (Güler, 2001).

Bu iki uç arasında çok farklı yaklaşımlar olduğu, kimi çekimser, kimi kavramı temelsiz gören farklı bakışlar da mevcuttur. Bunların içinde en geniş kabul gören tanımlayış biçimi ise, kavramı olumlu ve olumsuz yönleri ile sorgulayan temkinli iyimser bakıştır (Tekeli & diğerleri, 2004).

Dördüncü tanım ise gelişmiş batı ülkelerinin (özellikle yarı-doğrudan demokrasi uyguladıklarını savunan İtalya, İsviçre gibi bazı ülkelerin) yönetim sistemlerinin yönetim olarak ifade edilebileceğini savunarak, kavramı basitleştiren yaklaşımdır (UNDP, 2005).

Yönetişim kavramını sadece kamu yönetimi alanını etkileyecek bir kavram olarak düşünmek yanlıştır. Tüm bu farklı yönetim kavrayışları aslında beraberinde farklı planlama süreçlerini getirecektir. Planlamanın gelecekte nasıl bir işleyişe sahip olacağını kestirmek ve ne tür teknolojiler ile bu sistemlerin uygulanabilir olduğunu değerlendirmek için bu yaklaşımlar daha detaylı incelenmelidir.

a.Kavramı İdealize eden ve Bir Yönetim Ütopyası Olarak Gören Yaklaşım

Yönetişim kavramı, siyasal bilimler konusunda fikir üreten kimi çevrelerce sahiplenilmiş ve kavrama çoğu beklentiler olarak nitelendirilebilecek, birçok olumlu yüklemeler yapılmış, ideal bir yönetim sisteminden beklenen her tür özellik bu kavram içine sığdırılmaya çalışılmıştır.

"İyi yönetim; devlet yönetiminde temsil, katılım ve denetimin, etkin bir sivil toplumun, hukukun üstünlüğünün, yerinden yönetimin, yönetimde açıklık ve hesap verme sorumluluğunun, kalite ve ahlakın, kurallar ve sınırlamaların, rekabet ve piyasa ekonomisi ile uyumlu alternatif hizmet sunum yöntemlerinin ve nihayet dünyada gerçekleşen dijital devrime (yeni temel teknolojilerdeki gelişmelere) uyumun mevcut olduğu bir siyasal ve ekonomik düzeni ifade etmektedir" (Atkan, 2002).

Bu tanımlama şekli, bir yönü ile olumludur; çünkü tek bir kavramla birçok olumlu denilebilecek niteliğin ifade edilebilmesi ve bir kavrama odaklanarak ve bir çok yönden ilerlemenin sağlanması mümkün görünmektedir. Ancak bir yönü ile de olumsuzdur, çünkü bu ifade ediş biçimi, tüm bu olumlu gelişmelerin ancak bir arada olduklarında gerçekleşebilecekleri gibi bir yanılsamaya neden olabilir.

Yönetişim sisteminin, geleneksel yönetim sistemlerine kıyasla çok daha demokratik bir işleyiş biçimi getirdiği; "temsilsel demokrasi"den "doğrudan demokrasi"ye doğru çok ciddi

ilerlemelere sahip olduğu inkâr edilemez. Hatta birçok kaynakta bu yönetim tarzı, yarı doğrudan demokrasi olarak da anılmaktadır (Çam, 1990). Ancak demokratik bir yönetim sistemi oluşturulmasına ilişkin tek ya da en ideal sistemin yönetişim olduğunu iddia etmek için çok erkendir.

Bu tanımlama şekli ile yönetişim sisteminin, kurulduğu toplumu daha demokratik hale getirecek şekilde biçimlendirmesi beklenmektedir. Bu amaçla kavram idealleştirilmekte, yüceltilmektedir. Oysa daha çok liberal çevrelerce kabul edilen bu tanım gereği toplumda yaşanması gereken dönüşümün ne şekilde yönlendirilebileceği belirsizdir. Böyle bir yönlendirme rolü devletten beklenemez, çünkü bu yaklaşım ile aynı zamanda devletin küçültülmesi ve topluma müdahalelerinin azaltılması gereği savunulmaktadır. Dolayısıyla özgürlükler sağlandığında, zaman içinde vatandaşın bunları en doğru şekilde kullanmayı kendi kendine öğrenecekleri varsayılmaktadır.

b.Kavramı Bütünüyle Reddeden Yaklaşım

Yönetişim kavramı arkasına saklanarak halkın yönetim üzerinde daha fazla söz sahibi olması gerektiğini savunanların, aslında medya, çeşitli vakıflar ve güdümlü sivil toplum örgütleri vasıtasıyla toplumu yönlendirme gücü olan büyük sermaye kuruluşları olduğunu düşünen, devletçi, muhafazakâr grubun tezidir. Yönetişim ile daha fazla demokrasi sağlayamayacağı, güçsüz halk yığınlarının uluslararası sermayenin yarattığı propagandalarla kolaylıkla kandırılacağı, sendikal kurumların direncinin kırılacağı ve asıl amacın uluslararası sermayenin karşısında pazarlık gücü azalmış yerel yönetimlerin bırakılması olduğu iddia edilmektedir. Bu bakış ile yönetişim, "tüm iktidarın sermayeye geçmesi" olarak özetlenmektedir, (Güler, 2001).

Devletin piyasada ve toplumsal hayatta düzenleyici rolünün sürmesi gerektiği düşüncesi ile bu grupta planlamaya bakışının daha geleneksel olduğu görmekteyiz. Planlama sürecinde toplumu detaylı olarak inceleyerek kamu için en iyi olana kamu adına karar veren bir uzmanlar topluluğunun olması beklenmektedir. Toplumun oluşturulan bireylerin, kişisel çıkarlarına odaklanacakları düşünülerek, kamu yararını gözetmekle görevli uzmanların belirlenmiş kurallara göre yönetime katılması istenmektedir.

c.Temkinli İyimser Yaklaşım

Bu tanımlayış biçimiyle kavram, idealize edilmeden ve ulaşılmaması zor anlamlar yüklemekten, yönetim sistemlerinin demokratikleşmesinde bir ileri adım olarak kabul edilmekte ve ortak akılı daha etkin kullanmaya yönelik bir gayret olarak algılanmaktadır. Kavramın doğuşu mevcut yönetim sistemlerinin eksikliklerine bağlanmakta, en azından tespit edilen bu eksikliklerin giderilebileceği bir kurgu önerilmektedir.

Yönetişim kavramı savunulurken ortaya konan en temel husus temsili demokrasi ile seçilen yöneticilerin, aslında kendilerini seçen kişilerden yönetim yetkilerini vekâleten aldıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hukuken hiçbir vekâlet, veren kişi bundan vazgeçse bile sürdürülemez. Dolayısıyla temsil mekanizmasının demokrasiyi perdelememesi için oy veren topluluklar, vekilinin yetkileri kullanma biçimini beğenmediğinde, bu oyunu geri alabilmeli ve vekilini azledebilmelidir. Bunun teknik olanaksızlık nedeniyle yapılamaması durumunda kimi konularda kamuoyu eğilim araştırması yapılarak, kritik konularda referanduma giderrek temsil edenlerin halktan kopmaması sağlanmalıdır. Kimi kaynaklarda yarı doğrudan demokrasi, kimi kaynaklarda katılımcı demokrasi başlığıyla ortaya konan bu ilkeler geliştirilerek yönetişim kavramı altında ifade edilmektedir.

Yönetişim mevcut hiyerarşik ve merkezi devlet yapısına alternatif olarak ortaya konmuş ve özü itibari ile iletişimsel rasyonellik anlayışını benimsemiş bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

"önceden belirlenen bir ortak amacı gerçekleştirmek için, tek özneli, merkezi, hiyerarşik bir iş bölümü içinde, araçsal rasyonelliği ön plana

arak, yapan, üreten, bunun için kaynakları ve yetkileri kendilerinde toplayan yönetimden, önceden belirlenen bir iyiye doğru değil; insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirerek, çok aktörlü, desantralize, ağsal ilişkiler içinde, iletişimsel bir rasyonellik anlayışı içinde, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran yönetim anlayışına geçilmektedir. Bu özellikleriyle yönetim siyasal ve ekonomik gücün daha yaygın dağılımını da içermektedir (Tekeli & diğerleri, 2004, s.248).

Bu tanım yönetim kavramına, Dünya Bankası gibi kurumların metinlerinde ortaya konan tanımlardan çok daha derin anlamlar yüklerken, birinci grupta olduğu gibi kavramı idealleştirmemekte, optimum iyimserlikle yaklaşmaktadır. Ortaya konan en iyimser beklenti yönetim ile toplumsal üretimin paylaşımının daha dengeli hale gelecek olmasıdır.

FARKLI YAKLAŞIMLARIN GEREKTİRDİKLERİ TEKNOLOJİLER

Tüm bu "yönetişim" tanımlarının herhangi birine uygun olarak sistem değiştirilmek istendiğinde, gerek planlama sürecinin, gerekse diğer kamu yönetimi karar süreçlerinin yeniden yapılandırılması gerekecektir. Sistemin bileşenleri ve işleyişinde yapılması gereken değişikliklerin yanısıra kullanılan teknolojik yapının yeniden kurgulanması gerekmektedir. Teknolojik yapıda "sistem, veri, donanım, yazılım ve personel yapısında" köklü değişikliklerin yapılmasını gerektiren bu yenileme, yönetim sistemine dönüşüm sürecinin en çok maliyet yaratacak ve en zor gerçekleşecek adımıdır. Bu nedenle farklı yönetim yaklaşımları ve katılım senaryolarının hayata geçirilebilmesi için gereken farklı teknolojilerin değerlendirilmesi önemlidir.

Yönetişimi Bir İdeal Olarak Benimseyen Yaklaşımda:

Tarif edildiği gibi ideal bir yönetim yapısının kurulması için halkın hangi kademe yönetime, ne şekilde, ne boyutta katılacağına belirlenmesi ve bu etkileşimli yapının sistemli hale getirilmesi hedeflenmektedir. Bunun için, kamu yönetiminde görev alan kurumların kendi aralarında ve kurumlar ile yönetilenler arasında güçlü bir iletişim sisteminin kurulması şarttır. Aynı zamanda mekânı ve toplumu daha doğru analiz edecek bilgi sistemi ile yapı desteklenmelidir.

Yönetilenler (halk) ile yöneticiler arasında yakın bir iletişimin daima mevcut olması gerekir. Yönetim ve iletişim, birbirlerinden ayıramayacak iki kavramdır. Son yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlanan "governance" kavramı, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki iletişimin önemini ortaya koyması açısından değer taşımaktadır" (Aktan, 2002).

Yönetimin ve planlamanın elektronik ortamda yapılması, dağınık yetki yapısı içinde merkezin yönetsel konumunu kaybetmemesini sağlayacaktır. Farklı kademelerde alınan kararların ve planların koordinasyonun yanısıra her kademe plan kararlarının sunulması ve kamunun görüşlerinin toplanabilmesi için yine gelişmiş bir iletişim altyapısı şarttır.

Tek bir proje bazında geliştirilen ve kendi kuralları süreç içinde konan bir katılım senaryosu bu yaklaşım için kabul edilebilir değildir. Hangi ölçekte, hangi bölgede, hangi kararın, hangi düzeyde katılım ile alınması gerektiği sistematığa bağlanmalıdır. Sadece katılımın sağlanması için teknoloji altyapısında böyle kapsamlı bir yenileme yapılamayacağı için, bu yaklaşımda yönetim, e-devlet kurgusu ile birlikte ortaya konmaktadır.

Yönetişim Kavramının Reddeden Yaklaşım:

Yönetişimin aldatmaca olduğunu, daha demokratik bir toplum yaratamayacağını savunan bu yaklaşımda ise teknolojik altyapıya yönelik farklı bir tutum söz konusudur. Yönetişim sisteminin kurulmasına alternatif olarak devletin daha güçlü ve etkin hale getirilmesini savunulmaktadır. Gereken teknolojik yenilikler ise, kamu çalışanı olan uzmanlar grubunun toplumu daha iyi analiz edebilmeleri ve daha etkin olarak yönetebilmeleri için kullanılacak araçlar olarak tarif edilebilir. Dolayısıyla halkın sisteme katılımına yönelik değil, halkın ihtiyaçlarının yönetim tarafından daha doğru saptanabilmesi ve daha etkin yönetim için coğrafi referansları ile kapsamlı bir bilgi sisteminin kurulması gerekecektir.

Temkinli İyimser Yaklaşım:

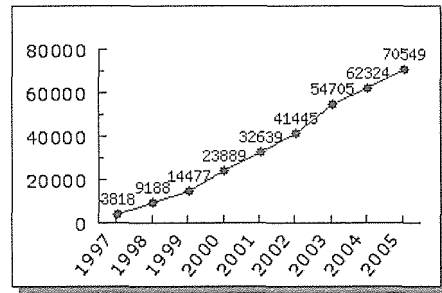
Bu yaklaşımda ise asıl dikkate alınan kıstas toplumsal yapıdaki dönüşümün yapısıdır. Toplumsal rasyonalitenin değişmesi ve devletin yapıcı rolünün ötesine geçerek yapıcı rolünü geliştirmesi, kaynakları yönlendirici bir yeni şekil kazanması gereği ortaya konmaktadır. Bu ise öncelikle araçsal değil, kavramsal bir sorgulamayı gerektirmektedir. Öncelikle insanların devletten beklentileri ve katılım kültürü değişmeli, kendini yapabilir gören bireylerin toplumsal yaşamdaki yeri güçlenmeli, yönetim süreçlerindeki değişim, zihinsel bu değişim ile eş zamanlı yürütülmelidir.

Dolayısıyla yönetim sürecinin kurulmasını, teknolojik yapıyı dönüştürerek katılımı sağlayıcı mekanizmalar yaratarak topluma bunları kullanmayı öğretmek şeklinde değil, öncelikle yönetim ve toplumda var olan bakışı, düşünce yapısını değiştirecek adımları atıp, bu süreç içinde talep yaratıldıkça, katılımı ve yönetimi hayata geçirecek teknolojileri ortaya koyma, bunları sisteme adapte etme şeklinde kurgulanmaktadır.

Bu yapı için gereken teknolojiler, esnek yapılı, mevcut sisteme kolay adapte edilebilir, mevcut personel, bilgi, donanım ve yazılım teknolojisi ile işletilebilir veya kolay öğretilir, kolay oluşturulabilir ve kolay güncellenebilir teknolojiler olarak ifade edilebilir. Kapsamlı sistemler toplamda çok daha verimli sonuçlar doğursa da bu yaklaşımda parçacı olarak uygulamaya konabilir, pratik ve maliyeti karşılanabilir olması tercih nedenidir.

TÜRKİYE'DEKİ TEKNOLOJİK ALTYAPI AÇISINDAN ALTERNATİF YAKLAŞIMLARA BAKIŞ

Belirtildiği gibi bu farklı yönetim senaryoları için gerekli teknolojik altyapılardan hangilerinin ne sürede kurulabilir olduğu ve bu maliyetlerin ne ölçüde karşılanabilir olduğu uygulama açısından son derece önemlidir. Sistemin kurulması, personelin yetiştirilmesi, verinin oluşturulması, donanım ve yazılım maliyetleri karşılanabilir olmadığı sürece önerilen sistemin olası faydaları önemi kaybetmektedir. Dolayısıyla toplam maliyetin azaltılması, ülkemizde halihazırda çok büyük fedakarlıklarla kurulmuş olan altyapının en verimli biçimde kullanılması öneri sistemlerin uygulanabilirlikleri bakımından oldukça önemli bir kriter olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 1 : Türkçe internet alan adı miktarının yıllara göre artışı.

Kaynak : www.nic.tr / sorgu/rapor

Bilindiği gibi ülkemizde Internet teknolojisi, 1997'li yıllara kadar ancak çeşitli kurumlarca ulaşılabilir halde kalmış, 1997 sonrası yayılım ivmesi artarak ev kullanıcılarının da ulaşabileceği bir yapı kazanmıştır.

Halihazırda kişi başına düşen bilgisayar sayısı, ülke genelinde verilen internet hizmetinin bant genişliği, internet kullanım oranı gibi istatistikî kıstasların tamamında Avrupa birliği üye ülkelerinin gerisinde olduğumuz görülmektedir (Aşkar, 1999). Halen devlet okullarının dahi tamamında internet olmaması, bilişim toplumuna doğru kat edilmesi gereken mesafenin uzunluğunu göstermektedir.

Üstelik internetin, e-devlet konsepti için gereken iletişim teknolojilerinin sadece bir bölümü olarak değerlendirilmesi gerektiği, özellikle kurumlar arası ve kurum içi iletişimi sağlayacak özel amaçlı (Intranet benzeri) daha gelişmiş alt sistemlerin de kurulmasının gerekli olduğu bilinmektedir.

Bu koşullar düşünüldüğünde kapsamlı bir e-devlet sistemine kısa vadede ulaşılması mümkün görünmemektedir. Sonuçta beklentiler, istekler ve hedefler ne olursa olsun, önerilen yönetim yaklaşımlarından birçoğu yaracakları maliyet nedeniyle ülkemiz koşullarında işletilemez senaryolar olarak kalmaktadır. Dolayısıyla kısa vadede devrimsel müdahalelerle değil, katılım kültürünü geliştirecek adımlar ile sistemin ve toplumun zaman içinde dönüştürülmesi hedeflenmelidir. Bu dönüşüm sürecinde (teknolojik altyapının gelişimi ile paralel) katılım kültürünün geliştirilmesi için şöyle bir etaplama mümkündür:

- Bilgiye erişim hakkının elde edilmesi. Açık toplum olma yönündeki en önemli kıstaslardan birinin sağlanması için Türkiye'de 2004 yılında bilgi edinme kanunu çıkarılmış ve uygulamaya konmuştur.
- Vatandaşların yönetim kararlarından ve planlardan haberdar olabilmeleridir. Bu bilgi edinmenin ve açık toplum olmanın bir ileri boyutu olarak kabul edilebilir.
- Geleceğe ilişkin ortaya konan programlar hakkında görüşlerin ifade edilmesi, olumlu, olumsuz yönde katkıların ortaya konabilmesidir. Bu adımda aynı zamanda insanların alınan kararların ne ölçüde hayata geçirildiğini takip edebilmeleri gerekir.
- Kamu yönetimi ile ilgili alternatif kararların, plan ve programların halka sunulduğu, bunların özgürce tartışıldığı ve halk katılımıyla yapılan değerlendirme ve seçimlere uygun olarak kararların verildiği, uygulamalarının halk tarafından denetlendiği bir işleyişin hayata geçirilmesi olmalıdır.

BÖYLE BİR DÖNÜŞÜM OLASILIĞINA İŞARET EDEN BİR TEKNOLOJİ

Bu yönde gelişimin sağlanmasının ne ölçüde mümkün olduğunu, tek bir teknolojik adımın mevcut altyapı olanakları ile ne tür yeni olasılıklar yarattığını gösterme bakımından çarpıcı bir örnek teknoloji (DWF dosya formatı) bu çalışma kapsamında tanıtılmaya çalışılacaktır.

HTML sunucular üzerine kurulu, ağırlıklı olarak metin ve resim içeren klasik bir web sitesi aslında günümüz koşullarında son derece ekonomik yöntemlerle oluşturulabilir hale gelmiştir. Bu sitelerin tasarımını yapabilecek, siteleri sunmak üzere bir bilgisayarı internet sunucusuna dönüştürebilecek ya da halihazırda işler durumda olan sunuculardan alan kiralararak bir web sitesini işler hale getirebilecek teknik bilgiye sahip kişilerin sayısı artmıştır (Tablo1'de görülen artış bunun göstergesidir). Bu işlerin tamamını yapacak donanım çok düşük maliyetlerle, yazılıma ise (Windows ve Linux ortamında) ücretsiz olarak erişmek mümkündür.

Internet Üzerinde Vektörel Çizimlerin (Temalı Harita Plan vb.) Sunumu

Ancak klasik bir web sitesi içinde bir imar planını sunmak istendiğinde izlenmesi gereken çok daha karmaşık bir süreç vardır. Öncelikle klasik anlamda resim ve metinlerden oluşan bir web sayfası hazırlanmalı, (eğer paket bir program kullanılmıyorsa) bu sayfa içinde vektörel haritaların sunumunu sağlayacak bir Java Script veya ASP kodu yani küçük bir program yazılmalıdır. Bu sayfayı barındıran "HTML Sunucusunun" yanı sıra; çizim dosyasını barındıran ve çizimin istendiği zaman herhangi bir parçasını talep edenin bilgisayarında görüntülenmek üzere işleyip web sayfası içinde belirtilen bölümde gösterilebilecek hale dönüştüren bir "Vektörel Çizim Sunucusuna" ihtiyaç duyulmaktadır. Hazırlanan script (küçük program) istemci kişiler (web browserı içinden) bir harita veya plan parçasını görüntülemek istediklerinde "HTML Sunucu" ile "Vektörel Çizim Sunucusu" arasında bağlantı kurarak görüntülenmesi gereken parçayı istemcinin bilgisayarında görüntülenebilir hale getirmektedir.

Bu sistemin temel amacı, bir HTML web sayfası içinde görüntülenemeyecek ölçekte, çok büyük boyutlardaki çizimlerin, vektör veya koordinatlı raster grafik verilerin (haritalar, imar planları, uydu fotoğrafları gibi) web sitesine bağlanan tüm bilgisayarda görüntülenebilir olmasının sağlamasıdır. Diğer bir avantajı ise telif hakkı olan çizim dosyalarında (uydu fotoları vb.) verinin sadece web sayfası içinde belirlenen çerçeve büyüklüğünde parçalar halinde erişilebilir olarak tutulması ve istenenden farklı amaçlar için kullanımını zorlaştırması olarak ifade edilebilir (bakınız: www.maps.google.com ; www.konak.bel.tr).

Ancak sistemin dezavantajı, bu yöntem ile içinde vektör grafik veri bulunan bir web sitesinin hazırlanmasını ve yönetilmesini, sıradan bir web tasarımcısı için karmaşık hale getirmesidir. Teknik gereksinimleri bakımından aşılması güç yazılım ve donanım problemleri yaratmakta çoğu zaman vektör grafik sunum yapma olanağına sahip olmak için özel olarak bir sunucu kurma gereksinimi doğmaktadır.

Oysa birçok küçük belediye web sitelerini barındıracak sunuculara bile sahip olmadıkları için işleri bakanlığı, valilik gibi kurumlara ait ya da özel şirketlerden kiralanılan alanlar üzerinden çalışmaktadırlar. Üstelik bu web sitelerini ya kendi kadrolarında bulunan ya da anlaşmalı özel şirketlerin sahip olduğu az sayıdaki teknik personele yaptırımlarıdır. Bu nedenle hâlihazırda özellikle küçük belediyelerin web sitelerinde imar planları, temalı kent haritaları vb. vektör grafik içeren unsurlar yer almamaktadır.

Vektör Grafik Sunumu İçin Yeni Olasılıklar

Bu sorunun çözümünde kullanılabilecek yeni bir araç Autodesk® tarafından geliştirilen (Drawing File) DWF™ teknolojisidir. Halen geliştirilmekte olan bu teknolojinin, yakın zaman içinde geçmişte Adobe® tarafından geliştirilen Acrobat™ dosya formatının etkisine benzer bir etki yaratacağı anlaşılmaktadır. *(Acrobat dosya formatı, bir dokümanın barındırdığı bütün unsurlarla birlikte, sayfa düzenini koruyarak tüm bilgisayar platformlarında okunabilmesi ve veri kaybı olmadan yazdırılabilmesini sağlayan bir dosya formatı olarak kısa süre içinde tüm dünyaya yayılmıştır).* DWF dosya formatı da vektör grafik çizimlerin doğrudan bir web sayfası içinde görüntülenebilmesini sağlamakta, tek bir dosya olarak bilgisayarlara indirilmesine ve ücretsiz programlar vasıtasıyla offline durumda dahi kullanılabilemesini sağlamaktadır.

DWF dosya formatı, AutoCAD™ tarafından veya başka çizim programları tarafından oluşturulan gerek Autocad (DWG) formatında gerekse programlar arası çizim değişim dosyası (DXF) formatında her tür dosyanın dönüştürülmesine olanak vermektedir. Autocad içinden ya da yardımcı programlar aracılığıyla yapılan bu dönüştürme işleminin sonucunda dosya içinde herhangi bir çizim programı barındırmayan ve donanım olarak güçsüz denilebilecek bilgisayarlar tarafından bile görüntülenebilir hale gelmektedir.

Klasik (TIF, BMP, JPG formatlı) raster grafik çizime göre vektör grafik çizimin bilinen tüm avantajlarının barındıran bu dosya formatında renkler, yazılar, çizgi kalınlıkları, objeler ve hatta katmanlar orijinal çizim dosyalarındaki niteliklerini korumaktadırlar. Üç boyut bilgisinin de bulunduğu dosyalarda yer alan objeler (Autodesk'in ücretsiz olarak sunduğu DWF Viewer® yazılımı üzerinden veya bu yazılım aracılığıyla web sayfasının üzerinden) farklı bakış açıları ile incelenebilmekte, üç boyutlu olarak döndürülebilmekte, yakınlaşıp-uzaklaştırılabilmekte ve istenen boyutlarda yazdırılabilmektedir.

Çizimleri tamamen ücretsiz programlarla ve web sayfası üzerinden görüntülenebilir hale getirmesi dışında bu dosya formatının en büyük avantajı, sunum halinde algılanamayacak çizim detaylarını ve özellikleri elimine ederek dosyaların hafızada kapladıkları yer bakımından daha küçük boyutlu olmasını sağlamasıdır.

Autocad 2005 DWG formatlı bir çizim dosyasının kapladığı alan	385,870 Kbyte
Aynı çizimin DXF değişim formatında kapladığı alan	1.787,545 Kbyte
DWF Internet sunum dosyası formatında kapladığı alan	51,600 Kbyte

Yukarıdaki değerler alternatif vektör grafik formatlarına göre DWF formatının sağladığı avantajı ortaya koymaktadır. Aynı dosyayı okunabilir bir çözünürlükte raster grafik haline dönüştürdüğümüzde bilgisayar hafızasında BMP formatında 114,5 Mbyte JPG formatında ise 10,8 Mbyte yer tutmakta; hem dosya büyüklüğü hem de yönetilebilirlik bakımından (karşılaştırılamayacak ölçüde) kullanışsız olmaktadır.

Bu durum DWF formatının özellikle harita plan vb. vektörel grafik sunum alternatiflerine göre çok daha avantajlı olduğunu internet üzerinden yapılacak sunumlarda etkin bir rol oynayabileceğini ispatlamaktadır.

Vektör Grafik Sunucuları ile DWF Barındıran HTML Sunucuların Karşılaştırması

Vektör Grafik Sunucuların önceki bölümde ifade edilen karmaşık yapısına karşın, DWF dosyalarının klasik web sunucularından sunabilmesi, bunları web sayfası içine kolayca yerleştirebilmesi çok büyük bir avantaj olarak öne çıkmaktadır. Ancak DWF vb. teknolojilerin gelişimi ile Vektör Grafik Sunucuların kullanımının azalacağı sonucuna varmak yanlış olacaktır. Vektör Grafik Sunucuları: büyük kentlerde, geniş alanları kapsayan ya da detaylı içeriği nedeni ile büyük boyutlara ulaşan grafik datanın (temali haritalar, bilgi paftaları, imar planları ve vektör koordinatlı uydu fotoğraflarının) sunumu için halen en etkin çözümdür. Bunda hem telifli içeriğin korunması yönündeki becerisi, hem de çok büyük miktarda veriyi işleyebilme becerisi önemlidir.

Ancak en önemli avantaj, Vektörel Grafik sunucuları ile yapılan sunumların Kent Bilgi Sistemleri yapısında bir veritabanı ile ilişkilendirilmesinin mümkün olmasıdır. DWF ile yapılan sunumlarda kent bilgi sistemlerinde olduğu gibi, vektör datanın bir veritabanı ile ilişkilendirilmesi söz konusu değildir. DWF içinde hiperlinkler oluşturmak ve vektör grafik objeler hakkında bilgi veren sayfalar ile bağlantı kurmak mümkündür. Ancak bu beceri bir Web tabanlı CBS veya KBS'de varolan veritabanı yönetim becerisi ile karşılaştırılmaz.

Dolayısıyla DWF teknolojisi, Vektör Grafik Sunucuların hizmet edemediği küçük ölçekli sunumlarda, az nüfuslu belediyeler tarafından yapılan sunumlarda ve büyük belediyeler tarafından yapılan plan tadilatları ve revizyonlar gibi bölgesel müdahaleleri sunmak amacıyla kullanılacak bir araç olarak algılanmalıdır. DWF formatının sağladığı en büyük avantaj pratik olmasıdır. Halkın görüşlerinin istendiği herhangi bir konuda, örneğin bir yolun yayalaştırılması, bir parkın yeniden tasarlanması veya bölgesel plan değişikliklerinde, yapılan plan değişikliklerinin web üzerinden hızla sunulması ve

kentlilerin bilgilendirilmesi, böylece kentlilerin görüşlerin toplanması gibi konularda son derece hızlı ve pratik bir araç olarak kullanılabilir.

Bu sayede geçmişte sadece ilgili yerleşim hakkında tarihi-turistik bilgiler verilen basit web sayfaları bile, kentin uygulamada olan imar planlarının ya da gelecekte uygulanması planlanan olası tadilat veya öneri planların sunulduğu dinamik ortamlar haline gelebilecektir. Bu sunum biçimi geçmişte var olan web sunum kabiliyetlerinin üstüne bir kabiliyet daha ekleyerek evrimsel gelişim sürecinde bir ileri adım olarak kabul edilebilir.

DWF ve Benzeri Yeni Teknolojilerin Gösterdiği Yönetişim Süreci

Teknolojik altyapıda görülen bu evrimsel gelişim, sadece planlama alanında değil, tüm diğer alanlarda da ülkemiz gibi gelişmekte olan ve teknolojiyi yaşamın içinde daha etkin kullanabilmek için bir anda çok büyük kaynakları seferber edemeyecek toplumlar için çok daha uygulanabilir görünmektedir.

Öte yandan kapsamlı bir teknolojik yenilemeye gidilememesi, bahsedilen yönetim senaryolarının hayata geçirilmesinin önündeki tek engel değildir. Teknolojik altyapı ne hızda gelişirse gelişsin, toplumun katılım kültürünü kökten değiştirmek mümkün değildir. Bu nedenle öncelikli olarak planlama sürecinde klasik askı süresinde plan görme – dilekçe ile kendi parselinin imar durumunu öğrenme seviyesinde olan katılım kültürümüzü adım adım geliştirecek uygulanabilir değişiklikler kurgulanmalıdır. Bunun için söz konusu yeni sunum araçları ile mevcut imar planlarının web üzerinden yayınlanarak herkes tarafından her an erişilebilir hale getirilmesi veya öneri imar planların, tadilatların ya da revizyonların web üzerinden yayınlanması ilk etapta uygulanabilir bir adım olarak görünmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda yönetim tanımlarına uygun olarak gerek planlamaya, gerekse yönetime katılımın artırılması için farklı senaryoların üretildiğini görmekteyiz. Ancak katılım için kullanılabilecek teknolojiler değerlendirilirken görüldüğü gibi karmaşık sistemler ve kapsamlı değişiklikler yerine evrimsel bir gelişime olanak veren ve mevcut altyapıdan daha etkin yararlanan esnek teknolojilerin, maliyetlerinin karşılanabilmesi nedeniyle, daha kullanılabilir olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'deki teknolojik dönüşüm kapasitesiyle, "yönetişim kavramını idealize eden yaklaşımın kısa vadede uygulamaya geçirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu sistem için öncelikle kapsamlı bir e-devlet projesinin hayata geçirilmiş olması, merkezi yönetim, yerel teşkilatlar ve yerel yönetimin bu sistem bütününde yeni teknolojileri aktif olarak kullanır duruma gelmiş olmaları gerekmektedir. Bu nedenle, ülkemiz ekonomik koşulları ve teknolojik altyapısı düşünüldüğünde (kavramı tümüyle reddetmek dışında) yönetim kavramına sadece "temkinli iyimser yaklaşım" dâhilinde uygulanabilir bir geçiş süreci tarif edilebileceği görülmektedir.

Bu yaklaşım sonucunda, teknolojik evrimimizle eş zamanlı olarak katılım kültürünün de sürecin hem yönetim tarafında (yani yerel ve merkezi yönetimde) hem yönetilen tarafında (yani toplumda) gelişmesi mümkün görünmekte, adı ister katılımcı demokrasi, isterse yönetim olsun, toplumsal demokrasimiz açısından önemli kazanımlar sayılabileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

AŞKAR, M. ve Diğerleri, 1999. Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı, Sonuç Raporu. Ankara: Ulaştırma Bakanlığı Tuena Ofisi.

Autodesk Şirketi, 2005. DWF Viewer Tanıtım Sayfası, www.autodesk.com.tr

ATAKAN, C., 2002. İyî Yönetişim Başlıklı Kişisel Web Sayfası" www.canaktan.org/politika/yonetisim/anasayfa-yonetisim.htm

Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, 2004. Dilekçe ve Bilgi Edinme Hakkının Kullanılması, 24 Ocak 2004 Tarihli Resmi Gazete, Ankara.

CANPOLAT, H., 2004. 8 Mayıs 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Kamuda İyî Yönetişim Paneli Konuşması. DPT: Ankara.

Cumhuriyet Gazetesi, Bilişim eki, "Dünden bugüne e-devlet", 31 Ağustos 2004.

ÇAM, E., 1990. Siyaset Bilimine Giriş. İstanbul: Der Yayınları.

Google Şirketi, 2005. e-Harita servisi, www.maps.google.com

GÜLER, B.A, 1996. Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlama Politikaları, Ankara: TODAİE Yayını, No: 266.

İNCE, Mu., 2001. Elektronik Devlet. Ankara: DPT.

TDK, Türk Dil Kurumu, 2005. Sözlük Hizmeti : www.tdk.gov.tr

Konak Belediyesi, 2005. Online Kent Rehberi, www.konak.bel.tr

TEKELİ, İ., ve diğerleri, 2004. Yerleşme Bilimleri Çalışmaları İçin Öngörüler (Taslak Rapor: 2004-1), s.244 Ankara TÜBA

Ulaştırma Bakanlığı, 1998. Bilgi Toplumu 2010 Çalışma Toplantısı, Antalya: Tuena.

UNDP, 2005. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Resmi Sitesi, www.undp.org

KENTSEL KİMLİĞİN SÜRDÜRÜLMESİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: CİHANGİR KAVAKLIDERE ÖRNEKLERİ

A. Nilay EVCİL*, Ümran TOPÇU**

Abstract

Cities today are becoming areas of major concern, where natural environment is dilapidated, socio-cultural values are ignored and where local identity is getting lost.

It is also known that urban design that has no public-participation has negative impacts on this matter.

So, two important concepts become clearer: loss of city-identity and NGO's (non governmental organization). City identity is also an indicator of citizens' belongingness to the locale where they live.

This paper is an attempt to evaluate two locales from the NGO's point of view of handling their local identity, improving local quality of life and participating in the urban design process.

The two namely are Cihangir from İstanbul and Kavaklıdere from Ankara.

Özet

Kentler giderek doğal çevrenin bozulduğu, sosyal kültürel değerlerin gözardı edildiği, kentsel kimliğin kaybolmaya başladığı, sosyo-kültürel problemlerin arttığı yerleşim yerlerine dönüşmektedir. Bunda halkın katılımını sağlamayan olumsuz planlama ve tasarım çalışmalarının da rolü olduğu bilinen bir gerçektir. Buradan hareketle, planlamada iki önemli kavram öne çıkmaktadır: kentsel kimlik ve sivil toplum kuruluşları.

Bu çalışmada İstanbul'un Cihangir ve Ankara'nın Kavaklıdere semtlerindeki sivil toplum kuruluşlarının kentsel kimliklerine sahip çıkışları, çevrelerinin yaşam kalitesini arttırmak için yaptıkları ve kentsel tasarıma katılımları değerlendirilmektedir.

* Beykent Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi

** Bahçeşehir Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi

GİRİŞ

Kentsel Kimlik Nedir?

Ülkemizde hızlı kentleşmenin yaşandığı kentlerde, çoğunlukla çevresel bozulma, niteliksiz yapılanma, gelişigüzel oluşan çevreler birer problem başlıkları olarak çözülmeyi beklemektedir. Aslında her kentin kendine özgü özelliklerinden kaynaklanan ve o kentin kimliğini oluşturan faktörler vardır. Bu faktörler o kentin doğası, sosyo-kültürel yapısı, yapılanılmış çevresi, tarihi gibi farklı öğelerin birinden ya da birkaçından oluşmuş olabilir. Burada önemli olan, sözü edilen faktörlerin bu kenti diğer kentlerden ayırt edici olması, bir başka ifadeyle o kente özgü olmasıdır. Buradan hareketle bir kentin kimliği, en genel ifadeyle o kenti tanımlamaya yarayan ve diğerlerinden ayıran, doğal, sosyal ve yapılanılmış çevresidir.

Wiberg'e göre kentsel kimliğin biçimlenmesi uzun bir süreçtir. Bu süreçte kentin coğrafi ve sosyo-kültürel özellikleri, gelenekleri, yaşam biçimi ve mimarisi kimlik oluşumuna etki eder (Wiberg, 1993). Lynch'e göre, kentsel kimlik benzerliklerle değil farklılıklarla oluşur (Lynch, 1981). Tekeli, kentin kişiliği ile kimliğinin ayrı kavramlar olduğunu vurgular ve kentin kimliğinin kentte yaşayanların onda buldukları değerler ve amaçlar kümesi olduğu üzerinde durur. Ona göre kimlik, kente yüklenen bir idealleştirme. Kişilik ise kentte gözlenenlerdir (Tekeli, 1991).

Öyleyse, "kimlik" terimi yaşanmışlığı, deneyimleri ve günlük bilinçle ilgili öznel duyguları çağırır, demek yanlış olmaz. Aynı zamanda da deneyimlerin ve duyuların daha geniş bir sosyal içerikle (örneğin semt) bağlantılı olduğunu hatırlatır. "Bir yerin kimliği" ifadesi ise, söz konusu yeri, yaşayarak, çalışarak, turist olarak bulunarak vs., kullanan insanların o yere atadığı anlamlardır. Kentsel bir mekandaki "mimari kimlik" ise kültür, gelenek, sosyal strüktür ve zaman içinde orada oluşmuş fonksiyonlar ve gereksinimler gibi gözle görülen veya görülmeyen, ama orada var olan bütün bileşenlerdir.

Kentsel kimlik ile birey arasında da bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Bu ilişki bireyi çevresine bağlayan, sahiplenmesini sağlayan bir ilişkidir. Birey çevresine kazandırdığı anlamsal bütünlükle kendi kimliğini özdeşleştirir ve varlığını sürdürür (Özen, 1995). Bu ilişki insanın yerleşik yaşama geçişi kadar eskidir. Hatta Osmanlı toplumunda kişinin kente olan aidiyeti, nüfus cüzdanı gibi yazılı bir kimlik belgesi bulunmamasına rağmen, isminin yaşadığı mahalle ile birlikte anılmasıyla sağlanırdı: Ayamama Mahallesinden berber Ali Bey gibi (Abel, tarihi belirsiz).

Birey ve çevresi arasındaki kimliklendirme ile ilgili olan bu ilişki, olumsuz yönde değişmeye, bozulmaya başladığında, çevreden ve yaşamdan hoşnutsuzluk, çevreye yabancılaşma, zayıf sosyal ilişkiler ve uyum zorlukları gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır (Çevik, 1994). Kentliler kenti sahiplenmedikçe, ortak yaşamın getirdiği sorunlar da çözüme ulaşamaz. Ortak bir İstanbullu kimliği yaratılmasında halkın yönetime katılımı ve bunu sağlamak için çeşitli mekanizmaların devreye sokulması gereklidir. Çünkü kente ait olamamak, giderek topluma ve ulusa da ait olamamak sonucunu doğurmaktadır (GENAR,2003).

Literatüre bakıldığında kentsel kimlik özellikle ikinci dünya savaşından beri, nitelikli ve bilinçli çevre oluşturma kaygılarıyla paralel bir gelişim içindedir. Tarihi çevrenin korunması konusunda da sık sık tartışılan kentsel kimlik, bireylerin çevreleriyle bütünleşmelerinde önemli bir araçtır.

Sivil Toplum Kuruluşu (STK) Nedir?

Sivil toplum kuruluşu (STK) ve sivil toplum örgütü (STÖ) olarak isimlendirilen kurumlar siyasal ve toplum bilimciler tarafından çeşitli tanımlarla anılmaktadır. Hatta bu konuda bir konsensüs bulunmayıp bu kavramın yeniden tanımlanması gerektiği fikrinde birleşenler de oldukça çoktur (Tamer, 2005)(Tekeli, 2004). STK üye ve yöneticilerine yapılan bir

anketten edinilen sonuca göre sivil toplum kavramı şu ana başlıklarla ifade edilmektedir (Akşit ve diğ., 2002):

- Örgütlü toplum
- Toplumun kendisi
- Devlet dışı örgütlenmeler
- Demokrasinin temel unsuru
- Siyasi yapı üzerinde baskı grubu oluşturan toplumsal güç
- Toplumsal duyarlılığı olan kişilerin ortak bir çıkar için bir araya gelişi
- Devletin yetemediği/ erişemediği konularda onun yardımcısı olan yapılanma
- Devletten duyulan memnuniyetsizlik/ tatminsizlik karşısında halkın kendi kendine örgütlenmesi

Bu farklı tanımlamalarda bulunan STK üye ve yöneticilerinin % 71'i sivil toplum ile STK yapılanmasını da bir tutmaktadırlar (Akşit ve diğ.,2002). STK veya STÖ Avrupa ülkelerinde NGO (non-governmental organisation) veya CSO (civil society organisation), ABD'de ise PVO (public voluntary organisation) olarak karşılık bulmaktadır. Bu iki terim arasındaki fark kurumların oluşumu, gelişimi, faaliyetleri konusundaki devletin müdahalesiyle ilgilidir (Akşit ve diğ., 2002). Ancak STK dendiğinde hangi kuruluşların tanımlandığı konusundaki belirsizlik yalnızca Türkiye'ye özgü olmayıp, aslında pek çok ülke için de söz konusudur (Tekeli, 2004).

Bu bildiride sözü edilecek olan STK bağımsız, toplum yararını hedefleyen gönüllü çalışan vatandaşın örgütleridir. Politik bir görüşe sahip olmayan, siyasi kimliği bulunmayan yapılanmalardır. Bu nedenle Tekeli'nin mahalle temelli kuruluşlar (MTK) olarak tanımladığı yapıya daha yakındır. Tekeli'ye göre, MTK ile STK birçok yönden benzemekle birlikte, STK'da bireyler belli konularda toplumsal iyiye katkı sağlarken, MTK'da bir yaşam çevresinde bulunanlar buradaki yaşam kalitesini arttırmak için bir araya gelirler (Tekeli, 2004).

STK'lar demokrasi kültürünün yerleşmesine katkıda bulunarak önemli bir rol üstlenmektedirler. STK'ları tanımlarken bazı özelliklerinden bahsetmek gerekir (Tekeli, 2004):

- STK'lar gönüllülük temeline dayanır. Kimse STK'da yer almaya zorlanamaz. Burada yer alan kişiler tercihlerine göre ya maddi katkıda ya da kendi özel zamanlarından ayırarak faaliyet gösterme katkısında bulunabilirler.
- STK'ların amaçları toplumsal iyiye katkı sağlamaktır. Faaliyetleri içinde hiçbir dayatma, başkaları üzerinde iktidar oluşturma yer alamaz.
- STK'lar açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış kuruluşlardır.
- STK'da hiyerarşik ilişkiler yoktur. Kurumlararası işbirliği sözkonusu olduğunda bu ilişki eşitler arası ortaklık veya yatay ilişki olarak tanımlanan niteliklidir.

Sivil toplum kavramının geçmişi Rönesans'a kadar dayanmaktadır. O tarihte, sivil toplum; örgütlü, rasyonel topluma karşılık kullanılmaktaydı. Doğal toplumun karşiti idi ve ondan üstün sayılıyordu. O dönemde, kimi yazarlar devleti de sivil topluma dahil ediyor (John Loche gibi), kimileri de devletin özerkliğini esas alıyordu (Machiavel gibi). Sonraları pazar yani piyasa ve devlet de sivil toplum tanımına girdi. Bu tanımdan söz edenlerden Adam Smith pazarı ve devleti kapsayan bir sivil toplum tanımı yapmıştır. Jean Jacques Rousseau ise genel iradeyi doğa, sivil toplum ve politik toplum olarak yorumlamış, buna

karşılık Marx konuyu üretim ilişkileri ile ele almıştır. Gramsci ise sivil toplumu konsensüs sağlayan bir hegemonya aracı olarak betimlemiştir (Başkaya, 2004).

Bu bildiriye konu olan sivil toplum kuruluşlarından semt güzelleştirme dernekleri de yukarıda bahsedilen kentsel kimliğin bilinçli ya da bilinçsiz zarar görmesini engellemek, kentsel değerlere sahip çıkmak ve sürdürmek amacını gütmektedir. Yaşadığı çevreye duyarlı birkaç gönüllünün çabaları ile semte kimlik kazandıran kentsel, yapısal, çevresel, doğal, sosyal etmenler adeta bir koruma şemsiyesi altına alınmaktadır. Hatta belediye ile işbirliğine girerek semtlerinin geleceğine, tasarıma katılım yoluyla da katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, insanda var olan sahiplenme ve mekanla kimlik kazanma önemli bir özelliktir (Relph, 1976). Bu özelliğin olumlu yönde gelişmesi sonucu doğru tasarlanmış nitelikli çevreler, içinde yaşayanlara huzur verirler. Bu da toplumsal uzlaşımı sağlamada önemli bir araçtır. Buradan hareketle, semt halkının kendi yaşam çevrelerinin sürdürülebilmesi amacıyla kurdukları sivil inisiyatifler, demokratik toplumlarda var olan ve ülkemizde de geliştirilmesi gereken bir yapıdır.

Bu çalışmada birer STK olan Cihangir ve Kavaklıdere Güzelleştirme Derneklerinin kendi olanakları dahilinde çevrelerine sahip çıkışları, mevcut kentsel kimliklerini koruma çabaları ve kazanımlarından bahsedilecektir. Bu nedenle bildiriye STK terimi semt güzelleştirme dernekleri yerine kullanılmıştır.

Birçok güzelleştirme derneği arasından bu iki kuruluşun seçiminde öncelikle Cihangir Güzelleştirme Derneği'nin faaliyet alanında Beykent Üniversitesi'nin de yer alması ve faaliyetlerini gözlemleyebilmemiz gelmektedir. İkinci olarak da, Cihangir Güzelleştirme Derneği'nin 10.ncu yıl etkinlikleri kapsamında Ankara Kavaklıdere ve Almanya Heidelberg Güzelleştirme Dernekleri ile ortak gerçekleştirdikleri toplantılar ve sergiler etkili olmuştur.

KENTSEL KİMLİK VE TASARIM İLİŞKİSİ VE BU İLİŞKİDE STK'LARIN ROLÜKATKİSİ

Ülkemizde kentleşme daha çok iç göçün beslediği bir seyir izlemiştir. Maalesef bu gelişme sürecinde ortaya çıkan plan dışı yerleşmeler kentlerin kendilerine özgü özelliklerini ya kısmen ya da tümüyle kaybetmelerine neden olmuştur. Oysa kentsel planlama çalışmaları kente özgün öğelerin ve fonksiyonların değerlendirilmesine bağlıdır (Suher, 1966).

Kentin özel fonksiyonu kentsel kimliğin üzerinde etkili bir öğedir. Bu konuda iyi örneklerden biri İngiltere'nin Cambridge kentidir. Kentin planı yapılırken, kentin özel fonksiyonunun eğitim olduğu ilkesi benimsenmiş ve kentsel mekan organizasyonu buna göre yapılmıştır. Cambridge'deki bu özel işlev kente kimlik kazandırmıştır. Eğer, planlama sürecinde, kentlere özgü bu özel işlevler genellemeler içinde eritilirse, kente kimlik veren özellikler de kaybedilmiş olur (Suher, 1995).

Kente kimlik veren öğelerin sürdürülebilirliği planlama-tasarım çalışmaları ile sağlanabilir. Bu aşamada geçmiş ile değişim ilişkisi iyi kurulmalı, geçmişle günümüz arasındaki bağlantıyı sağlayan kentsel kimlik elemanları doğru analiz edilerek, planlarda etkilerini güçlendirici önlemler alınmalıdır (Ocakçı, 1993).

Bu amaçla, Ocakçı kimlik haritalarının, kentsel tasarım çalışmalarında veri olarak kullanılmasını önermektedir. Tasarıma konu olan yerin, doğal, beşeri ve yapılmış çevrelerine ait kimlik öğelerinin tek tek tespit edilmesi ve tasarımda da bu öğelerin kolaylıkla algılanması sağlanmalıdır (Ocakçı, 1994).

Bu bağlamda, STK'dan semt güzelleştirme dernekleri de tasarıma girdi olacak, kimlik haritalarının oluşumuna katkı sağlayabilirler. Herhangi bir yere ait bu tür kimlik haritalarının oluşumunda çeşitli araçlar kullanılabilir. Fotoğraflar, dialar, röportajlar, kitaplar, dergiler vb. araçlar kullanılarak semt arşivi oluşturmak, hem yerel öğelerin unutulmasını engelleyecek hem de yıllar içinde gelişen olumlu/olumsuz şartların tanıklığını yapacaktır. Bu verilere sahip olan semt güzelleştirme dernekleri, çevrelerini daha rahat takip edebilecek, ortakyaşamın kimlik öğelerine yönelik yanlış uygulamalara kolayca müdahale edebilecektir. Yine bu bilgi arşivi sayesinde semt güzelleştirme derneklerinin ortak amaçlarından olan "semt bilinci" yaratılması da kolaylaşacaktır. Gelecek nesillere de aktarılacak olan bu dağarcık bireylerin çevrelerinden haberdar olmalarına da yardımcı olacaktır.

CIHANGİR VE KAVAKLIDERE ÖRNEKLERİ

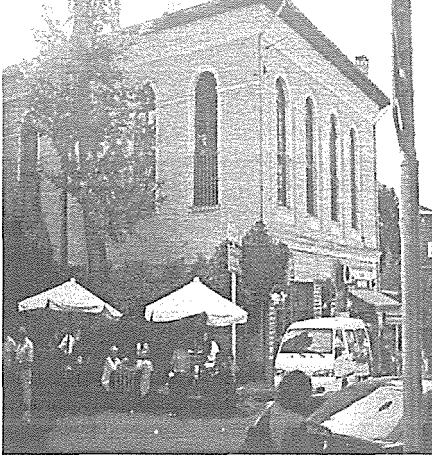
Cihangir, Bizans döneminden beri yerleşime sahne olan, İstanbul'un sanat, kültür, sosyal etkinliklerinin yer aldığı tarihi semtlerinden biridir. Evliya Çelebi'nin bu semtle ilgili verdiği bilgilere göre Fındıklı Mahallesi'nden Cihangir'e muntazam merdivenli bir yol vardır ve ikinci vaktinden sonra toplanarak denizde yüzen gemiler seyredilir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi).

Cihangir isminin Şehzade Cihangir'den geldiği bilinmektedir. Şehzade Cihangir Kanuni Sultan Süleyman'ın oğludur ve babasıyla gittiği Halep'te 1553'te ölmüştür. Sultan Süleyman oğlu adına Mimar Sinan'a Şehzade Cihangir Camiini yaptırır ve semt adını buradan alır (Eratlı,1996).

Geçmiş Bizanslılara kadar giden semt, günümüzde mimarisi 19.ncu yüzyılın sonu ile 20.nci yüzyılın başında inşa olunan yapılarını büyük ölçüde korumaktadır. Semtte çoğunluğu sanatçı, yazar gibi aynı sosyo-kültürel çevreden olan kişiler oturmaktadır. Aynı zamanda gelir grubu düşük olan bir kesim de yaşamaktadır.

Cihangir, yaşam çevrelerine sahip çıkmak isteyen semt sakinleri sayesinde pek çok semtten daha şanslı konumdadır ve mevcut kimliğini koruyabilmiştir. Mart 1995'te bir grup semt sakininin kurduğu Cihangir Güzelleştirme Derneği (C.G.D.)'nin amacı Cihangir'i güzelleştirmek, semtin tarihi dokusuna, yeşil alanlarına sahip çıkmak ve semtli bilincini kişilere aşılaktır. Derneğin hedefleri arasında yerel yönetimler ve diğer STK'ları ile birlikte çalışarak semtle ilgili projelerde baskı grubu oluşturmak, semtin fiziksel dokusunu korumak, mevcut yeşil alanları koruyarak kullanılabilir hale getirmek, yeni oluşumlar için çalışmak ve semt bilincini yaygınlaştırmak sayılabilir.

C.G.D.'nin semte kazandırdıkları arasında Cihangir Parkı, halen devam eden Roma Bahçesinin düzenlenmesi, semt bilgi sisteminin oluşturulması, Cihangir semt tarihi kitabının hazırlık çalışmaları, diğer derneklerle yürütülen faaliyetler, konferans ve bilgilendirme toplantıları, Cihangir Şenliği, semt gazetesinin çıkarılması gelmektedir. Ayrıca Dernek çok sayıda kaçak kat, kaldırım işgali, ses ve görüntü kirliliği yaratan eğlence ve işyerlerinin takibi ile de ilgilenmektedir. Bunlarla ilgili birçok açılmış dava vardır ve bu davalardan bitmiş olanlar Derneğin lehine sonuçlanmışlardır.

Şekil 1. Firuzağa Camii, 2005, Cihangir

Şekil 2.: Cihangir Parkı, 2005

Kaynak: Şekil 1 ve 2 N. Evcil, 2005

Kavaklıdere ise Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı, Küçükesat ile Çankaya arasında kalan parkları, alışveriş mekanları, konut alanları ve konsolosluk binalarıyla ve hatta 9.ncu Cumhurbaşkanımızın ikametgahı ile ünlenen bir semttir. Kavaklıdere'nin adeta belkemiğini oluşturan Tunalı Hilmi Caddesidir ve semtin Atatürk Bulvarına paralel en yoğun olan alanıdır. 70'li yıllara kadar bir semt merkezi olan Tunalı Hilmi, Ankara kent merkezinin güneye doğru gelişmesiyle Kızılay merkeziyle bütünleşmiştir. Bu gelişme sonrasında Gazi Osman Paşa ve Çankaya'nın anayollarındaki konutlar süratle bürolara dönüşmüş, zamanla uluslararası büro, temsilcilikler ve konsolosluklar bu alanları doldurmuştur (AnaBritannica, 1987). Tunalı Hilmi Caddesinde ticaret aktivitesinin yoğunlaşmasıyla, Kuğulu Park'ın yanında pasaj ve alışveriş merkezleri sanat galerileri, lokanta ve pastaneler yer almış ve caddenin popülaritesini arttırmıştır. "Adını Atatürk'ün arkadaşlarından biri olan ve Kurtuluş Savaşı yıllarında mecliste kadın haklarını savunan milletvekili Tunalı Hilmi Bey'den alan cadde, başkent'in bir kesim gençliğine adını vermiştir. Tunalı Gençliği..."(www.cankayabelediyesi.gov.tr). Bu cadde Ankara'nın son dönem yaya alanlarından ve caddede yoğun bir ticaret aktivitesi yer almaktadır. Bu semtte kurulan Kavaklıderem Dayanışma ve Güzelleştirme Derneği ise 1996 yılında bir grup Kavaklıdere sakininin bir araya gelmesi ile faaliyete başlamıştır. Bu kişilerin amacı "... yeşillik içinde, temiz, huzurlu, güvenli, çağdaş semt yaşamı için Kavaklıdere'ye yerel yönetimlerin ilgisini arttırmak, semt sakinlerinin semte sahip çıkmasını sağlamak ve kentsel yaşam kalitesini yükseltmek" 'tir (www.kavaklıderem.org.tr). Bu amacı gerçekleştirmeyi arzulayan başlangıçta yedi kişi derneği faaliyete geçirerek süratle semtlilik bilincini arttırmaya çalışmışlardır. Dernek, Kavaklıdere'nin çağdaş bir semt olmasını sağlamak için yerel yönetimle işbirliği içindedir. Kültürel etkinlikler organize etmekte, semtlilik bilincini arttırmak ve dayanışmayı sağlamak için yardım kampanyaları düzenlemektedir. Ayrıca çevre düzenleme çalışmaları yapmaktadır. Tunalı Hilmi Caddesindeki olası bir sorunda da ilk müdahale eden Kavaklıderem Derneğidir. Kavaklıdere'de yaşayanların çevrelere sahip çıkmalarını sağlamak için semt sakinleri, apartman yöneticileri, apartman görevlileri, taksi durağı ve ticarethane sahipleri ile eğitici ve yönlendirici toplantılar düzenlemektedir.

Dernek, kuruluşundan bugüne kadar, Ankara'nın en eski semtlerinden biri olan Kavaklıdere'nin yaşam kalitesini arttırmayı hedefleyerek, semtin kendine özgü özelliklerini korumayı ve geliştirmeyi başarmıştır. Semtin kimliğini oluşturan en eski öğelerinden Kuğulu Park'ın doğal sit alanı kararının alınmasını sağlayarak önemli bir

girişimi başarıyla sonuçlandırmışlardır. Bu parka sahip çıkışları bu kararlar kalmayıp, parkın düzenlenmesi, trafikten arındırılması, parkın geliş-gidişte kullanılan Tunalı Hilmi Caddesinin temizliği, çöp kutularının konulması, kaldırımlarının düzenlenmesini de sağlamışlardır.

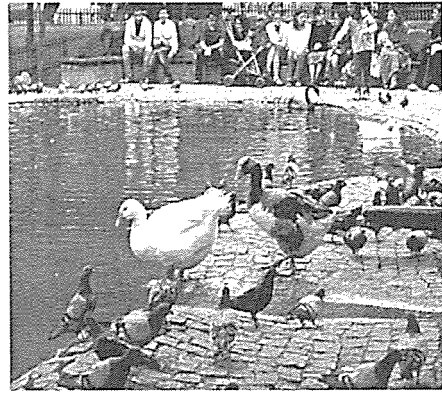
Semtte sanatsal faaliyetlerin gerçekleşmesi için yarışmalar düzenlemişler, festivallere katılmışlar, semt tiyatrosunu kurmuşlar, toplantılar yapmışlardır. Bu faaliyetlerden bazılarını gelenekselleştirmişlerdir, örneğin her yıl 5 Haziran Dünya Çevre Gününün kutlanması gibi.

Semtlerinde Bestekar Sokağı belediye ile ortak çalışma yürüterek herkes için ulaşılabilirliğe örnek olarak, engelli bireylerin rahatça dolaşabilecekleri biçimde yeniden düzenlemişlerdir.

Halen Ankara'nın son doğal çevrelerinden İmrahor Vadisinin korunması, flora ve fauna özelliklerinin devam ettirilmesi, ekolojik sistemin sürdürülmesi için çalışmalar yapmaktadırlar.

Şekil 3. Tunalı Hilmi

Şekil 4. Kuğulu Park

Kaynak: Şekil 3 için --www.hangibar.com/ArticleDetail.asp?ArticleID=A622166720040504, Şekil 4 için-- www.gittigidiyor.com/php/urun.php?id=681786#aciklama

Bu iki STK'nun ortak yönleri şöyle sıralanabilir:

- Halkta semtlilik bilincini uyandırmak
- Çevrenin kimliğine sahip çıkmak
- Halkı bilgilendirmek, ortak kararlar alarak çevrenin yaşam kalitesini yükseltmek
- Semtlilerin ortak yaşam kazanımları konusunda eğitimlerini sağlamak
- Kültür ve sanat aktivitelerini arttırmak, yaşanabilir çevreler sağlamak

Bütün bunlar dikkate alındığında STK'larının çevre değerlerine sahip çıktıkları, fiziki çevrenin düzenlenmesine katkı sağladıkları, semtli bilinciyle hareket ederek yerel yönetimleri ve konudan bilgisiz halkı uyardıkları, yasal yollardan haklarını korudukları anlaşılmaktadır. Halkın kendi sorunlarına, kendi yaşam çevresine sahip çıkması batı ülkelerinde de var olan bir sistemdir. Bu kentsel sistem içinde aktörlerden biri olan STK'ları da halkın sözcüsü gibi davranarak yönetimde etkili olabilmektedirler. Özellikle çevre kimliğinin korunması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için önemli girişimler gerçekleştirmektedirler (Örnek: Heidelberg Güzelleştirme Derneği, Almanya).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumları birarada tutan öğelerden biri olan kimlik, şüphesiz sadece her bireyin sahip olduğu bir karttan ibaret değildir. Belki en basit hali bu karşılığıdır ama asıl olan bir şemsiye altında kişileri toplama gücüdür.

Kentlerin kendilerine özgü niteliklerinden kaynaklanan kimlikleri de adeta bireyin kimliğı gibi, ona özgü, geçmişle bağlantılı, gelecekte de onu benzerlerinden ayırt ettirerek, mimari, sosyal, kentsel özelliklerle bezenmiş birleştirici/ayırıcı bir faktördür. Bu kimliğın bilincinde olanlar ve ona sahip çıkarlar, hissettikleri aitlik duygusu sayesinde kentsel kültürlerini devam ettirmeyi başarabilirler. Yine bu kimliğın bilincinde olmasına rağmen sahip çıkmak istemeyenler ise ya çevre değıştirmek zorunda kalacaklardır ya da çevrelerine zarar vereceklerdir. Zarar vermek eylemi vandalizm boyutlarına kadar ulaşabilir.

Kente kimlik ve karakter kazandıran tarihi ve kültürel değerlerin korunarak güzel bir çevre oluşturulması fikrinin yerini, çok kazanmaya yönelik kısa vadeli, çıkarıcı fikirlerin alması ile insanlarda daha kişilikli ve nitelikli çevrelerde yaşama bilinci yok olmuştur.

Öte yandan, kentsel kimliğe sahip çıkarlar arasında güzelleştirme dernekleri; bireylerin kendi çabalarıyla kurdukları sivil toplum girişimlerindenidir. Bunlar demokratik yaşamın bir yansıması olduğu gibi, bilinçli, çevresi ile ilişki kurmayı tercih eden, ona katkıda bulunmayı isteyen duyarlı kişilerin hareketleridir. Çevrenin kimliğini bozacak uygulamalara karşı toplumun tepkisini dile getirebilen, sadece rant düşüncesiyle uygulamaya konmak istenen kentsel-mimari uygulamalara karşı koyan, buna karşılık uzlaşım yolları sunarak toplumun tercihini betimleyen bu sivil toplum hareketleri planlamaya halkın katıldığı/katılabileceğinin en güzel örnekleridir. Bu örneklerin artması hem kentsel tasarımı zenginleştirecek, hem de halkla bütünleştirecektir. Başarılı kentsel tasarımların, özellikle göçle gelen nüfusun yoğun olduğu kentlerde, o yere aitlik duygusunu geliştirdiğı vurgulanmaktadır (Ocakçı, 1994). Sonuçta, nitelikli, kimlikli çevrelerde yaşayanlar yaşadıkları mekandan hoşnut, bilinçli kentliler olacaklardır.

Bu bildiriye konu olan STK'ları farklı mekanlarda benzer başarılar elde ederek, diğer STK'larına öncü olmuşlar, neler yapılabileceğini göstermişlerdir. Kuruluş amaçları, kentsel kimliğe sahip çıkışlarındaki çalışmalar, kentsel tasarıma katılımları ve kazançları açısından başka kent parçalarına (mahalle, semt, ilçe vb) örnek olacakları düşünülmektedir.

Bir metropol olarak İstanbul'un pek çok sorunu vardır. Ancak bu sorunların temelinde bu sorunlara göğüs gerecek, bu sorunları çözmeye istekli olacak bireylerin ve onların örgütlenmesiyle oluşan STK'larının kent yönetiminde aktif roller almaları ile edilecek sürdürülebilir kentsel çevreler toplumun kazancı olacaktır (GENAR, 2003). Bu konuda İstanbul Büyükşehir Belediyesinin İstanbullu Olma Bilinci araştırmasının sonucunda şu yargı yer almaktadır: "Tecrübeler gösteriyor ki yanlış bir müdahale şehrin dokusunu derinden tahrip etmektedir. Bunun yanında şehrin tarihi ve sosyal dokusunda köklü rollere sahip bulunan STK'larının yönetime katkısı da bir o kadar önemlidir. Bir şehrin sorunlarını en iyi o şehirde yaşayan insanlar ve topluluklar bilir" (GENAR, 2003).

Bu durumda planlamaya halkın katılımı teşvik edilmesi gerekli bir uygulamadır. Halk ne kadar bilinçli ve organize olmuş olursa o kadar faydalı çözümler ortaya çıkacaktır. Örneğın halkın, organize olmasının en iyi örneklerinden olan semt güzelleştirme dernekleri kendi yaşam çevrelerinin planlamasına katkı sağladıkları gibi, belediyelerin gerçekleştirmekte zayıf kaldığı denetim ve yerinde gözlem işlerini de başarıyla yürütebilmektedirler. Adeta yerel yönetimin mekandaki kolluk görevlileri gibi, bir evsahibinin evine sahip çıkışı itinasıyla, çevrenin kimliğine sahip çıkmaktadırlar. Kaçak kat inşaatları, kaldırım işgalleri, çevreyi rahatsız edecek eylemlerin (örneğin yüksek ses düzeyleri) tespiti, bu derneklerin çevrelerine katkılarından birkaçıdır. Aynı zamanda, halkı

bilinçlendirme ve eğitim konusunda katkıları da önemlidir. Böylece kentlilik bilinci ve halk dayanışmasının oluşmasını sağlayarak bilgi ve hoşgörü ile sorunları çözmek mümkün olabilmektedir.

Burada bir noktanın altını çizmekte fayda vardır: Kent mekanının bütünden soyutlanamayacağı gerçeği. Bir başka ifadeyle kent bir bütündür ve kentin tasarlanması parçacı yaklaşımlarla sağlanamaz. Düşünün ki her semtin böyle girişimleri olsa ve hepsi de kendi düşünceleri doğrultusunda tasarımı uygulamak istese bu durum yarardan çok zarar getirir. Kentsel tasarımda bir yöntem olarak, kent bütünü göz önünde bulundurularak belirlenen özel ilgi odaklarında sahip çıkılması gereken değerlerin sürdürülmesini hedefleyen bir yaklaşım benimsenmelidir (Bilsel ve diğ., 1994). Bir başka sempozyumda Bilsel ve diğ. tarafından seslendirilen bu tasarım yöntemi geliştirilebilir; tümden gelen, giderek detaylara inen bir yöntemi ifade etmektedir. Aksi halde dar kapsamlı, parsiyel çözümler uygulamada ağırlık kazandıkça kentin bütünselliği, alt birimlerden oluşan birlikteliği, uyumu, ahengi ve tabii ki kimliği geri dönüşü olmayan uygulamalara maruz kalır. Toplumun STK'ları yoluyla plana dolayısıyla planda gösterilen hedeflere sahip çıkması, onu sürdürmesi, kaliteli ve kimlikli çevreler edinmede önemli ve gerekli bir adım olacaktır.

Karar mekanizmaları genellikle bilgiden yararlanma ve bilgiyi kullanma konusunda zaaf gösterebilmektedirler. Bunun için de, bu sorumluluğu bilinçli olarak taşıyanların sorumlulukları artmaktadır ve artacaktır.

Çalışmayı bitirirken ünlü antropolog Margaret Mead'in bir sözünü hatırlamakta yarar vardır: "Kendini adanmış, küçük bir grup insanın dünyayı değiştirebileceğinden şüpheleniz olmasın. Aslında bu işi yapabilmış bir tek onlardır" (Mead, 1964).

KAYNAKLAR

ABEL, I.T., Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine "Bizim Mahalle", (erişim: www.tarihvakfi.org.tr/istanbul/id40/mahalle.asp, ziyaret tarihi:30.06,2005)

AKŞİT, B. ve diğ., 2002, Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Cemaatçilik Arasında Sıkışan /Gelişen Sivil Toplum, Dikmen., A.A., (ed), Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve İmaj Yayınları, Ankara, sayfa 401-427

AnaBritannica, 1987, Cilt 2, sayfa 107-108

BAŞKAYA, F., 2004, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Söylemi (erişim: www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.pdf ziyaret tarihi 30.09,2005)

BİLSEL, A. A. ve diğ., 1994, Kentlerimizde Kimlik Arayışları ve Kentsel Tasarım Olgusuna Kent Kültürü/Kentlilik Bilinci/Kent Görünümü Üçlemesiyle Yaklaşım, 5.nci Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Kentsel Tasarıma Ekolojik Yaklaşım, 12-13 Mayıs 1994, MSÜ, sayfa 231-238

ÇEVİK, S., 1994, Konut Yakın Çevresi Ölçeğinde İlgili Kaliteler-Kimlik ve Kimliklendirme, 5.nci Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Kentsel Tasarıma Ekolojik Yaklaşım, 12-13 Mayıs 1994, MSÜ, sayfa 298-309

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, sayfa 430-433

ERATLI, E., 1996, Basamak Basamak Cihangir, Cumhuriyet Dergi, 553, sayfa 18-19

GENAR, 2003, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Doku Projesi İstanbullu Olma Bilinci Araştırması,(GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık), İBB

- LYNCH, K., 1981, A Theory of Good City Form, Cambridge, The MIT Press
- MEAD, M., 1964, Continuities in Cultural Evolution, American Cultural Antropologist Publishing, USA
- OCAKÇI, M., 1993, Şehir Kimliği ve Çevre İlişkileri, 17.nci Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, 4-6 Kasım 1993, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, MSÜ, İstanbul, sayfa 163-170
- OCAKÇI, M., 1994, Kimlik Elemanlarının Şehirsel Tasarıma Yönlendirici Etkisi, 5.nci Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Kentsel Tasarıma Ekolojik Yaklaşım, 12-13 Mayıs 1994, MSÜ, sayfa 239-245
- ÖZEN, H., 1995, Günümüz Kentlerinin Kimlik Arayışı İçinde Tarihsel Kent Mekanlarının Rolü, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, 5-7 Haziran 1995, Taşkışla İstanbul, sayfa 287-290
- RELPH, E., 1976, Place and Placelessness, London, Pion Limited (aktaran: Özen, H., 1995, Günümüz Kentlerinin Kimlik Arayışı İçinde Tarihsel Kent Mekanlarının Rolü, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, 5-7 Haziran 1995, Taşkışla İstanbul, sayfa 287-290)
- SUHER, H., 1966, Yerleşmeler ve Özel Fonksiyon İlişkisi, İTÜ Matbaası, Gümüşsuyu, İstanbul, sayfa.116 (aktaran: Suher, H.,1995, Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, 5-7 Haziran 1995, Taşkışla İstanbul, sayfa 3-12)
- SUHER, H.,1995, Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, 5-7 Haziran 1995, Taşkışla İstanbul, sayfa 3-12
- TAMER, M., 2005, Milliyet Gazetesi 31.07.2005 (erişim. www.milliyet.com.tr, ziyaret tarihi 30,08,2005)
- TEKELI, İ., 1991, Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, sayfa 79-88
- TEKELI, İ., 2004, Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve STK'ı, 15.nci STK Sempozyumu, 18-19 Haziran 2004, (erişim.www.stksempozyumu.org/15sempozyum/ilhantekelikonusma.htm, ziyaret tarihi: 05.09.2005)
- WIBERG, U., 1993, Medium Sized Cities and Renewal Strategies, *The Journal of the Regional Science Association International*, 72, No:2, sayfa 140 (aktaran: Suher, H.,1995, Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, 5-7 Haziran 1995, Taşkışla İstanbul, sayfa 3-12)
- www.cankayabelediyesi.gov.tr ziyaret tarihi:30.09.2005
- www.kavakliderem.org.tr ziyaret tarihi: 13.07.2005

KAMU YARARI KAVRAMININ KIYI MEVZUATINDA ELE ALINIŞ BIÇIMI

H.Hami YILDIRIM*, Neslihan SERDAROĞLU SAĞ**

Abstract

Our country is one of the few countries in the world in terms of length of coastals and to present natural, ecological and touristic “opportunities”. In other side coastal because of being an area that nobody has private property (ownership) right, everybody have the right to use pari passu and the area that need to be provided sustainability. Coastal planning problematic that the basic problem of study can be declared as emanated from the risk of not to provided public interest in usage decicions which provided with coastal plan. In short, realising the red lines of “ownership”, “equal usage ” and “sustainability” will be possible by the use of shores for “public interest”. One of the most important tools on implementing this position is Coastal Legistation. Thus, the study is organised on criticizing the Legislation on Shores in terms of public interest and displaying the problemtic of shore planning from the legislative point of view.

Özet

Ülkemiz; kıyılarının uzunluğu ve sunduğu; doğal, ekolojik ve turistik “fırsatlar” bakımından, Dünyanın sayılı ülkelerinden biridir. Diğer yandan kıyı, üzerinde hiç kimsenin **özel mülkiyet** edinme hakkı bulunmayan bir alan olmasından dolayı, herkesin **eşit şekilde** kullanım hakkının bulunduğu ve **sürdürülebilirliğinin** sağlanabilmesi gereken bir alandır. Çalışmanın temel problemi olan kıyı planlama sorunsalı, kıyıda planla getirilen kullanım kararlarında, **kamu yararının** sağlanamaması **riskinden** kaynaklandığı şeklinde ifade edilebilir. Kısacası, ‘mülkiyet’, ‘eşit kullanım’ ve ‘sürdürülebilirliği’, hususlarında çizilmesi gereken kesin çizgi, kıyıların “kamu yararına” kullanılması ilkesi ile mümkün olacaktır. Bu durumun gerçekleştirilmesindeki en önemli araçlardan biri ise **Kıyı Mevzuatımızdır**. Bu çerçevede çalışma, kamu yararı açısından Kıyı Mevzuatı’nın yetersiz kalan yönlerinin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ile kıyı planlama sorunsalının yasal anlamda ortaya konulması üzerine kurgulanmıştır.

* Bayındırlık İskan Bakanlığı, TAU Genel Müdürü

** Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

Kıyı bir ülkede sınırlı ekonomik ve çoğaltılamaz değerli kaynak olup, bir kez yanlış kullanıldığında ancak büyük maliyetler pahasına yeniden kazanılabilen bir özelliğe sahiptir (Eke ve Karaaslan, 1997). Kıyılarının kullanılması, korunması, geliştirilmesi gerçekte ülke topraklarının, doğal kaynakların toplumsal adalete ve kamu yararına kullanılması sorununun bir parçasıdır (Geray, 1976). Kıyı kullanma sorunları, gerçekte kıyı kaynaklarını kullanmada değişik çıkar gruplarının 'yer kapma mücadelesinin' bir sonucudur.

Kıyılar, üzerindeki yoğun talepler nedeniyle nüfusun, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının artmasına paralel olarak hızla artan kaynak ve mekân gereksinimi sonucunda biçimsel, yapısal ve ekolojik değişimlere uğramaktadırlar. Kıyı alanlarındaki bu değişimlerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Önemli olan, bu değişimlerin, kıyıların, 'fırsat' niteliğini kaybetmeden kamu yararına uygun kullanımını sağlayacak şekilde kontrol altına alınabilmesidir.

Bu çerçevede, çalışmada öncelikle toplu yaşamın en eski kavramı olan "kamu yararı" ele alınmış ve konunun geçmişten bugüne nasıl yorumlandığı incelenmiştir. Sonra kıyı alanlarının korunmasında "risk" oluşturan sorunların temelinde yatan, kamu yararının ihlaline ilişkin kıyı mevzuatımızın maddelerinin ne kadar çözümleyici ya da yol gösterici olduğu veya yanlış uygulamaları nasıl değerlendirdiği konusunda yorumlanması ile sonuca götürülmüştür. Ülkemizde kıyı alanlarında yapılacak planlama çalışmalarına, mevzuatımızın bu şekilde irdelemesi yapılarak, bu kapsamda geliştirilecek olan yeni politika ve stratejilere açılım sağlamak, çalışmanın genel amacıdır.

KAMU YARARI KAVRAMI

Planlama ile yapılan düzenlemelerde mevcut mülkiyet dokusunda, zorunlu bazı değişiklikler oluştuğu için, planlar hem hukuki hem de teknik boyut kazanmaktadır. Plan hazırlanması ve uygulanması zorunlu bir hukuk kuralı olmakla birlikte yasal bir nitelik kazanmaktadır; zira plan, mülkiyet hakkı - kamu yararı arasında bir denge getirmektedir (Örücü, 1976). Bu nedenle, kamu yararının geçirdiği değişim sürecinin izlenebilmesi, mülkiyet kavramına ilişkin bakış açılarının değerlendirilmesi ile mümkün olabilmektedir.

Eski Yunan-Roma Döneminde, bünyesinde; kullanma, yararlanma ve tasarruf etme haklarını birleştiren, sahibine mülk üzerinde neredeyse sınırsız bir yetki veren mülkiyet hakkına bağlı olarak, kamu yararı bireylerin ortak yararı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini düşünce dönemlerinde mülkiyete bakış açısının toplum esas alınarak kamu yararlı algılandığı, herkese ait olan yer kavramının oluştuğu açıkça görülmektedir. Klasik (Liberal) dönemin ortak görüşü bireyin ön plana çıkması olurken, bireyin yararını devletle bağdaştırmakta ve devlet için faydalı olanın birey için gerçek yarar olduğu görüşünün benimsendiği anlaşılmaktadır. Marksist sistemde, toplumun menfaati, ferдин menfaatinden önce gelmekte ve özel mülkiyetin oluşturduğu adaletsizlik ancak bireysel mülkiyetin devletleştirilmesi ile ortadan kaldırılabiliir düşüncesi savunulmaktadır. Günümüzde bireysel mülkiyete dönüşen karma anlayışta, malikin mülkiyet hakkı, kanunlarla ve kamu yararı ilkesi ile sınırlanmıştır. Kamu yararını belirleyecek yetkili organ, genel olarak siyasi iktidardır (Erdoğan, 2000).

Kamu yararı kavramının gelişim sürecinin irdelenmesinin ardından, kamu yararı kavramı ile ilgili yaklaşımları genel anlamda aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz.

Birincisi, bireycil yaklaşımdır. Buna göre kamu yararı, bireylerin yararlarının toplamından oluşan bir kavramdır. Hobbess, Hume, Bentham gibi düşünürlerin kamu yararına bakışları bu niteliktedir. Günümüzde kamu yararı bireysel yararların toplamından oluşan matematiksel bir kavram olmaktan çıkmıştır. **İkinci yaklaşım, genel (ortak) yarar yaklaşımıdır.** Bu fikre göre, bireylerin tek tek yararlarının üstünde,

onlarınkinden ayrı bir de 'genel yarar'dan söz edilir ve bir topluluğun bütün üyelerinin ortaklaşa sahip oldukları yararların toplamı kamu yararı olarak kabul edilmektedir (Keleş, 2001). Jean Jacques Rousseau ve William Pareto gibi düşünürler kamu yararını çoğunluğun yararından farklı görürler. Pareto Optimumuna göre, mevcut kaynak dağılımında bazı kişilerin durumunu kötüleştirmeden kimsenin durumunu düzeltmenin mümkün olmadığı yani, toplumun tümünün yararı söz konusu olduğunda bazı kişilerin zarar görmesinin kamu yararına aykırı olmadığı görülmektedir (Seyidoğlu, 2002) *Üçüncü kamu yararı yaklaşımı ise, tekçi yaklaşımdır.* Kamu yararının kaçınılmaz olarak değer yargılarına dayanması gerektiğini vurgularlar. Tekçi kamu yararını temsil eden düşünürler, Plato, Aristoteles, Hegel ve Marx'tır (Keleş, 2001).

Günümüzde bir '*kentsel genel yarar*' kavramından söz edildiği görülmektedir. Demokratikleşme sürecine koşut olarak, yerel ve bölgesel düzeylerdeki yönetim basamaklarının sayısı arttıkça, her düzey için tanımlanan kamu yararı kavramının birbiriyle örtüşmediği, biri için kamu yararına sayılan bir işlem ya da kararın ötekiler için kamu yararına olmayabileceği öne sürülmektedir. Kısa dönemde kamu yararına görülen bir uygulamanın uzun dönem içinde kamu yararına uygunluğu tartışılabilir (Keleş, 2001). Gerçekten kamu yararı kavramının uygulamada işe yarayabilmesi için, toplumun türlü sınıf ve katmanlarıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kamu yararı, temelde toplumun varlığını sürdürmesine ilişkin bir çıkardır, o toplumdaki kurulu düzenin çıkarıdır (Özkan, 1996). Bu kavram, barışçıl bir toplum düzeninin korunması, insan onuruna yakışır bir yaşamın sağlanması, çevrenin korunması, ekonomik ve sosyal fırsat eşitliğinin güvence altında tutulması gibi toplumsal değerleri içermektedir (Azrak, 2002). Kamu yararı kavramı ferdi, garanti sınırları içinde mülkiyet hakkını kanun koyucuya karşı etkili bir biçimde korumakta, devletin mülkiyet düzenine yapacağı müdahaleleri sınırlamaktadır. Ayrıca kamu yararı, kanun koyucuya mevcut mülkiyet düzeninde, değişen toplum ihtiyaçlarına uygun düzeltmeleri yapma yetkisi vermektedir (Erdoğan, 2000).

Bütün bu değerlendirmelerden sonra kamu yararı kavramı için geliştirilebilecek ölçütleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Sürdürülebilir gelişmeye olanak tanıyan,
- Toplumdaki herkes için eşitlik (hizmetten yararlanma eşitliği) arz eden,
- Değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilen ve herkesin ihtiyacına cevap verebilen,
- Kanunlarla ortaya çıkıp, hizmet sunumu yeterli ve planlı olan,
- Açıklık, esneklik, ölçülülük kriterlerini taşıyan,
- Mülkiyet hakkını tanıyan, ancak kamu yararı düşüncesini önde tutan,

kriterlerin tamamının sağlanabildiği zaman varlığı kabul edilebilecek bir kavram haline gelmiştir.

KAMU YARARI VE KIYI MEVZUATI

Kıyı Alanlarının Hukuksal Niteliği

Medeni Kanun ve Anayasa'nın ilgili hükümlerinde, kıyıların, devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu ve kıyılardan ve onların tamamlayıcısı olan sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının esas alındığı belirtilmektedir.

Türk Hukuku'nda idare ile kamu malları arasındaki hukuki ilişki 'kamu mülkiyeti' olarak belirlenmiştir. Ancak, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan kıyıları devlet arasındaki ilişkinin kamu mülkiyeti ile açıklanması mümkün değildir. Devletin hüküm ve tasarrufunda bulunmak kavramının kıyıları için ifade ettiği anlam, kıyıların özel mülkiyet

altında bulundurulamayacağı, bunun gibi devletinde kıyılar üzerinde mülkiyet hakkının bulunmayacağıdır (Düren, 1979, Akın, 1998). Kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında olması; kıyılar için devir ve ferağ edilemez, haczedilemez, zamanaşımı yoluyla edinilemez, kamulaştırılmaz, özel kişilerin mallarından farklı biçimde korunurlar ve üzerinde kanunen öngörülmedikçe sınırlı aynı haklar kurulamaz hükümlerini getirmektedir.

Kıyı Alanlarında Karşılaşılan Problemler

Ortaya konulan ve aşağıdaki tabloda özetlenen problemlerin hâlihazırda kendini gösteriyor olması, konuya ilişkin kanuni düzenlemede, bir aksama olduğunu göstermektedir. Bu durum kıyı alanlarındaki planlama anlayışının olumsuz bir sürece girmesi anlamında 'risk' teşkil etmektedir. Aksamanın iki yönlü olabileceğini düşünmek mümkündür ki; birincisi kanun maddelerinin kıyı kullanımında kamu yararını vurgulaması noktasında eksikliklerin olduğudur. İkincisi ise kanun kıyı kullanımında kamu yararının sağlanabilmesine ilişkin gerekli düzenlemeleri içermesine rağmen uygulamada bir takım sıkıntılar doğduğu konusudur. Bu anlamda çalışmanın sağlıklı bir şekilde sonuca götürülmesi için Kıyı Kanunu her iki açıdan da değerlendirilecektir. Ancak kanun maddelerinin değerlendirilmesi için kıyı kullanımı ve kamu yararı ilişkisine yönelik yaklaşım geliştirilmesinin gereği öne çıkmaktadır.

Tablo 3.1: Kıyı Alanlarında Karşılaşılan Problemler

1.	<i>Kıyıda konut edinme isteğinin artması</i>
2.	<i>İkinci konut alanlarının yerleşik alan şekline dönüşmeye başlaması</i>
3.	<i>Halka açık olması gereken kıyı alanlarında kamu kullanımına kapalı turizm tesis alanlarının oluşumu</i>
4.	<i>Kıyıya paralel şekilde lineer planlama anlayışının hâkim olması</i>
5.	<i>Kıyı Kanununa aykırı ve plansız şekilde gelişmiş turizm, endüstri ve konut alanlarının kıyıya verdiği çevresel zararlar</i>
6.	<i>Kıyı planlamasında yetki sahibi olan çok sayıda kurumun varlığı ve kurumlar arası koordinasyon eksikliği</i>
7.	<i>Yerel yönetimlerin yaz nüfusu için yapmak zorunda olduğu altyapı hizmetlerinin maliyetine merkezi yönetimden destek almaması</i>
8.	<i>Turizmi geliştirmek amacıyla turizm tesisi yatırımlarına yönelik teşviklerin yerel yönetim boyutunu göz ardı etmesi</i>
9.	<i>Kıyı için yapılan hukuksal düzenlemelerde gözlenen sık değişimler</i>
10.	<i>Kanuni düzenlemelerin yöresel farklılıklara gerekli açılımı sağlayamaması</i>
11.	<i>Müktesep hak olgusundan dolayı Kıyı Kanunu uygulamasının çelişkili bir boyut kazanması ve mülkiyet konusundaki çelişkiler</i>
12.	<i>İmar aflarının kanuna aykırı yapılaşmaları teşvik etmesi</i>
13.	<i>Kamu kurumlarının kıyıyı topluma kapatmak pahasına yaptıkları tesisler</i>
14.	<i>Kıyının topluma açık olma gereğinin, yasada belirli bir sahil şeridi genişliği basitliğinde ele alınması</i>

Kıyı Kullanımı – Kamu Yararı İlişkisi ve Kıyı Alanlarında Kamu Yararının Sağlanabilmesine Yönelik Kriterler

Kıyıların sunduğu olanaklar, buralarda nüfusun hızla artmasına neden olmaktadır. Yüksek nüfus artışı sebebiyle kıyılarda, turizm, sanayi, hizmetler vb. sektörlerin gelişmesi ile bu çeşitli kullanışlar arasında yarış oluşmaktadır (Doğan ve Erginöz, 1997). Kıyı kullanımındaki bu yarış sonucu kıyıda, mekansal ve ekolojik değişimler oluşmaktadır. Bu değişimler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

**KIYI = Nüfus (Yerleşme) + Altyapı (Yol, su, vb.) → Kentleşme → Endüstri
(→ Turizm) + Nüfus → Mekansal Değişim → Ekolojik Değişim**

Kıyı alanlarında, günümüz koşullarına uygun kamu yararı kullanımının sağlanabilmesi için mevzuatta algılanması gereken kamu yararı kriterleri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir;

- Öncelikle, kıyı kullanımında geleceği konu alan, sürdürülebilir kullanımlar düşünülmelidir,
- Kıyı alanlarındaki kullanımlarda eşitlik olmalıdır. Eşitlik, bütün yurttaşların her yönden aynı hükümlere bağlı tutulmaları demek değildir. Kişilerin değil, hizmetten yararlananların eşitliği söz konusudur,
- Kıyı alanlarında kamu yararının sağlanması, devamlı ve düzenli faaliyetler ile sağlanabilir,
- Kıyı alanlarının, kamu malı olması ve herkesin kullanımına açık olması kıyı kullanımının, her yerde ve her zaman ücretsiz olacağı anlamına gelmemektedir. Kıyı kullanımında çeşitli ücretlerin olması onu gelecek nesillere daha iyi bir şekilde ulaştırabilmeyi sağlayacaktır. Ücretsizlik kötü kullanımı da beraberinde getirmektedir,
- Kıyı alanlarında alternatif düzenlemeler gereklidir,
- Kıyıda özel mülkiyet oluşturacak hiçbir düzenlemeye izin verilmemelidir,
- Kamu yararının olması için çoğunluğun yararı kriteri artık değişmiş, toplumun tümünün yararına uygun düzenlemenin yapılabilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Günümüzde bir kişinin bile zararına olan uygulamalar kamu yararına aykırı hale gelmiştir. Bu nedenle toplumsal oйдаşma sonucu oluşacak, kanunlara uygun düzenlemeler yapılmalıdır,
- Kıyı alanlarında kamu yararının sağlanabilmesi için, kıyıdaki kullanımların açıklık ilkesiyle bağdaşması gereklidir,
- Ayrıca herhangi bir olayda kamu yararının gerçekleştirilmesine yarayacak bazı alternatifler söz konusuysa bunlardan kişilerin menfaatlerine aykırı düşmeyi seçmek, ölçülülük ilkesini sağlamak zorunludur (Azrak, 2002),
- Kıyı alanlarımızda kamu yararının varlığından söz edebilmemiz için son çözümlemede bütün kriterlerin bütünlük oluşturması yani tamamının mevcut olması gerekmektedir.

KIYI MEVZUATI'NIN KAMU YARARI YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ

3621 Sayılı Kıyı Kanunu, deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devami niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözetenek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanılma esaslarını tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir. Kanunun kapsamını, deniz, tabii ve suni göller ve akarsu kıyıları ile deniz ve göllerin sınırlarını çevreleyen sahil şeritlerine ait düzenlemeler ve bu yerlerden kamu yararına yararlanma imkân ve şartlarına ait esaslar oluşturur.

Kıyı Kanunu'nun 'Genel Esaslar' başlığı altında açılan 5'inci maddesine göre; ilk olarak kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum daha önce de ifade edildiği gibi kıyı mülkiyetinin devlete ait olmadığını, kıyı alanlarının devletin denetimi altında olan özel bölgeler olduğunu ifade etmektedir. Pratikte kıyı kenar çizgisinin hemen kenarından başlayan birçok alan özel mülkiyete konu olup bu alanlar toplum yararlanmasına kapatılmış durumdadır. Bu alanların mülkiyetine sahip olan özel kişiler de sahibi oldukları taşınmazları kendi menfaatlerine uygun şekilde kullanma

isteğindedirler. Bu durum Anayasamızın 35'inci maddesinde belirtilen mülkiyet hakkı hususu ile örtüşmektedir. Ancak yine aynı madde bu hakkın kamu yararını sağlama noktasında sınırlandırılabilceğini ve mülkiyet kullanımında kısıtlama olabileceğini gündeme getirmektedir. Diğer taraftan, 'kıyıların hukuksal niteliği'nden söz edilirken, kıyıların kamu malı olmasından doğan sonuçlarda yer verilen ve kıyı alanlarında hiç kimsenin mülkiyet hakkının olmadığı gibi kıyı kullanımında da önceliğin kamu yararını sağlamak amacıyla kamu kullanımına açılması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca maddede kıyılardan ve sahil şeritlerinden yararlanmada önceliğin kamu yararının gözetilmesinde olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla sahil şeritlerinin kamu yararına kullanılması gereği açıkça ortadayken özel kişilere ait yerlerin nasıl bir yöntemle kamu yararına kullanılabilceği ve bu alanların sahipliği konusunda (kişiler mi, halk mı) nasıl bir açıklama getirileceği konusu açıkta bırakılarak, bir mülkiyet çelişkisi doğmuştur. Bu mülkiyet çelişkisi kıyı kullanımında kamu yararını sağlayabilme noktasında 'risk' teşkil ederken, aynı zamanda Kıyı Kanunu'nun kamu yararını sağlama amacına da aykırılık taşımaktadır.

Sahil şeridindeki mülkiyet çelişkinin oluşumundaki bir diğer neden yukarıda tespit edilen problemlerden olan, "müktesep hak", "imar afları" ve "kısmi yapılaşma" konularıdır. Kazanılmış hak kavramı sadece, uygulamada ortaya çıkabilecek güçlüklerden kaçınma anlamı taşımakta ve Kanunun özü olan kamu yararı sağlama amacını zayıflatmaktadır. Geçmişten gelen hataların geleceğe aktarılması, başka bir anlatımla, ortaya çıkmış "YANLIŞ" örneklerden yola çıkılarak planlama yapılmasıdır. Bu anlamda, "kısmi yapılaşma" yaklaşımı içerisinde, önceden yapılan planlama yanlışlıkları, yeni yapılaşacak alanlar için bir "hak"mış gibi algılanmakta, bu çerçevede, "hataların sürekliliği" gibi çözümlü güç bir 'risk' taşımaktadır (Mersin idare mahkemesi 2004 / 1701, 2005 / 109). Buna göre kamu yararı kriterlerinde belirlenen sahil şeritlerinin 'topluma açık olması' ilkesinin gerçekleşmesi noktasında problemler yaşanmaktadır. Dolayısıyla kullanımlardaki mülkiyet sorununun kamu yararını sağlamada 'riskinin' nasıl ortadan kaldırılacağı sorusuna cevap aramak gerekmektedir.

Kıyı Kanunu 6'ncı maddesinde kıyıda yapı yasağını belirtirken bu yasağın istisnalarını da getirmektedir. Gerçekten bu maddeye göre, "kıyının kamu yararına kullanımı ve kıyıyı korumak amacıyla yönelik altyapı ve tesisler ile kıyıdan başka yerde yapılmaları mümkün olmayan tesislerin yapılması mümkündür". Bu hüküm açıkça görülebileceği gibi kıyının kamu yararına uygun kullanılmasına ilişkin esaslara aykırı davranışları yasaklamıştır. Ayrıca Kıyı Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 13'üncü maddesi de bu yasağa ilişkin kararlar üretmiştir. Bu noktada kıyıların kendisine doğal kaynak niteliği kazandıran 'fırsatlarını' yitirmemesi ve kamu yararı nedeniyle toplumsal kullanıma açıklığın sağlanması için güvence altına alınması amacıyla yapılaşma şartlarının ve yasaklamaların belirlenmesi gereklidir (Akin, 1998). Bu gerekçeden hareketle kıyıda yapı yasağını getiren maddelerin Kıyı Kanunu'nun kamu yararını sağlama amacına uygunluk taşıdığı söylenebilir. Ancak bu maddelerde belirtilen, özelliği gereği kıyıdan başka yerde yapılması mümkün olmayan yapı ve tesislerin hemen hepsinin kıyı için toplumsal düzeyde ve ortaklaşa yararlanmayı aşan kullanım şekillerini kapsadığı ve özel yararlanma kapsamına girdiği için bu faaliyetlerden ücret alınması ve idare iznine tabii tutulması gereklidir. Bu durum, kıyı alanlarında kamu yararının sağlanabilmesi için öngörülen 'toplumun her kesimi eşitlik' kriterinin gereğidir. Bununla birlikte, toplumsal kullanıma öncelik verilerek kamu yararının sağlanabilmesi, bu kullanımların toplumsal kullanımların yoğun olmadığı kıyı alanlarında yapılmalarının sağlanması ile mümkündür.

Kıyı alanlarında kamu yararının varlığını olumsuz etkileyen bir problem de, yönetmeliğin 13'üncü maddesinin (1-c) bendine göre, belirtilen yapı ve tesislerin yapılabilmesi için ayrıca uygulama imar planlarının yapılması şartı aranmasıyla ortaya çıkar. Yönetmeliğin bu maddesi Kıyı Kanunu'na aykırılık taşımaktadır. Çünkü kıyılarda, (mevzuatla yapılmalarına izin verilen) yapıların plansız gelişim 'riskini' kaldırmak ve

denetimlerinin sağlanabilmesi için imar planları yapılmaktadır. Belirtilen yapı ve tesislerin imar planına alınma mecburiyetinin bulunmaması, kıyıda yapılaşmaya geçilebilmesi için imar planlarının yapılmasını zorunlu tutan amaca aykırılık taşır (Akin, 1998). Esasen, fiziki mekânların planlamasının **hukuki boyutunu** başta Anayasa olmak üzere, İmar Kanunu, Kıyı Kanunu, diğer ilgili kanun ve yönetmelikler ile **imar planları** oluştururken; **fonksiyonel boyutu kamu yararı** oluşturmaktadır (Kalabalık, 2003). Buradan da anlaşılacağı gibi kamu yararını sağlayabilmenin bir koşulu olarak imar planlarının yapılması zorunluluğu ortadadır. Bu noktada yapılması gereken yönetmeliğin 13. maddesi 1-c bendinin Kanuna uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmesi kamu yararı amacımızla uyum sağlayacaktır.

Doldurma ve kurutma yoluyla arazi kazanma ve bu araziler üzerinde yapılabilecek yapılarla ilgili esaslar içeren Kıyı Kanunu 7'inci maddesine göre; bu alanlar Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında kalan alanlardaki planlar ise anılan kanunun 7'inci maddesine göre tasdik edilir. Ancak kıyıda ve sahil şeritlerinde turizm amaçlı kullanımlar mümkün olmadığına göre faaliyet alanına girmeyen bir konuda Turizm Bakanlığı'na böyle bir yetkinin verilmesi ilk bakışta hukuka aykırı görünmektedir. Çünkü, Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin kıyıda ve sahil şeridinde turizme dönük kullanımlara imkân tanıdığına bir işareti olarak değerlendirilmeye olanak tanır. Ayrıca Kıyı Kanunu'nda ne tür kıyı alanlarının Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında yer aldığı belirtilmemiş olduğundan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'na göre yapılacaktır. Bu durum Turizmi Teşvik Kanunu'nda belirlenen alanların ölçütü hep turizm amaçlı olacağı için uygulamalarda kamu yararını sağlamada yeterli olamayacaktır (Kalabalık, 2003). Kıyı alanlarındaki problemlerde de değinilen kanunların çeşitliliği ve birbirlerine karşı çelişkili durumlar içermesiyle oluşan ve kanunlarda da kendini gösteren karmaşalık, kamu yararı kriterlerinden 'sürdürülebilir kullanımlara olanak tanıyacak düzenlemelerin olması' ilkesinin sağlanması açısından 'risktir'. Dolayısıyla Kıyı Kanunu'nun amacıyla da benimsenen kamu yararının sağlanabilmesi nedeniyle maddenin düzenleme ihtiyacını doğurmaktadır. Doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan alanlar hukuki bakımdan kıyılarla aynı statüde bulunmalıdır. Durum böyle olunca da Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 14'üncü maddesinin bu hükümlerinin, hem Kıyı Kanunu 7'inci maddesinden, hem de kamu yararının algılanmasındaki eksiklikten dolayı düzenlenmesi gerektiği ortadadır.

3621 sayılı Kıyı Kanunu sahil şeridinde yapılabilecek yapılar başlığını taşıyan 8'inci maddesi ile sahil şeritlerinde uygulama imar planı olmaksızın hiçbir yapı ve tesisin yapılamayacağını hükme bağlamıştır. Sahil şeridi ile ilgili olarak Kıyı Kanunu'nun 8'inci ve Yönetmeliğin 16, 17 ve 18'inci maddelerinin incelenmesinden sonra sahil şeritlerinin Kıyı Mevzuatında kıyının kullanımındaki öneminden dolayı ayrıntılı olarak ele alındığı, kıyı ve sahil şeritlerinde kamu yararının sağlanabilmesi için düzenlemeler yapıldığı görülür. Ancak ne Anayasa'da ne de Kıyı Kanunu'nda sahil şeritlerinin kamu malı olduğu ya da devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğuna dair bir hüküm bulunmamaktadır. Yalnızca sahil şeritlerinden yararlanmada önceliğin kamu yararına olduğu belirtilmiş ve 'kıyı ve sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartlarının kanunla düzenleneceği' şeklinde Anayasa'nın 43'üncü maddesi hükmü bulunmaktadır. Sahil şeritlerinin devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunmaması buralarda özel mülkiyet kurulmasını ifade etse de, bu alanlardaki özel mülkiyetlerde Anayasa ve Kıyı Kanunu'na göre ancak kamuya açık yapılanmalar mümkündür (Akin, 1998).

3621 sayılı Kıyı Kanunun 8'inci maddesinde sahil şeritlerinde yapılabilecek yapılar belirtilmiştir. Ancak, kamu yararı gibi bir kavramı rakamlarla somutlaştırma ve farklı durumlara göre değişebilecek bir ölçütün sınırlayıcı biçimde belirlenmesi sorun oluşturmaktadır. Sahil şeridinde belli mesafede yapılaşma şartlarının belirlenmesi kıyının kamu kullanımına açık olmasını sağlamaya yetmemekte ve standart bir mesafe de tüm kıyı alanları için kamu yararlanmasını sınırlandırmaktadır. Standart bir mesafe ile kamu

kullanımının sağlanmaya çalışılması ve kıyıda kullanım çeşitliliğinin sunduğu 'fırsatlar' ile kıyı alanlarındaki planlama lineer planlama şekline dönüşmüştür. Lineer planlama ile de en güzel kumsalların etrafı tamamen yapılaşma ile çevrelenme 'riski' ile karşılaşmıştır.

Kıyıda ve sahil şeridindeki mevcut mülkiyet durumunun hukuki bir statüye oturtulması zorunludur. Kamu yararının esas alınarak hükümler getirilmesi olumlu olmakla birlikte günümüzde bu maddelerin sahil şeridinde kamu yararına uygun yapılaşmayı sağlamaya yetmediği görülmektedir. Teoride bulunan bu hükümlerin uygulama boyutunda yetersiz olduğu açıktır. Yani maddelerde kamu yararı ilkesini sağlamaya yönelik düşünceler hâkimken uygulama boyutu eksik kalmıştır. Uygulama ile kamu yararının sağlanabilmesi için yaptırımların ve 11 Temmuz 1992 tarihinden önce yapılan yapılaşmaların hukuki durumlarının yeniden ele alınarak, kamu yararı kriterlerinden 'açıklık ilkesinin' sağlanması için düzenlemeler yapılmalıdır.

Kıyı Kanunu'nun 9'uncu maddesinde kıyı kenar çizgisinin tespitine ilişkin hükümler getirilmiştir. Kıyı kenar çizgisinin (KKÇ) tespitine ilişkin işlem, önemli hukuksal sonuçları bulunan idari bir işlemdir. KKÇ kıyı alanı ile özel mülkiyet altında bulunan araziler ve kamu arazileri arasındaki çizgiyi de oluşturma fonksiyonuna sahiptir. Ayrıca kıyıların ve sahil şeritlerinin kullanımına ilişkin sorunların çözümü de KKÇ'nin belirlenmiş olmasına bağlıdır (Kalabalık, 2003). Kıyılarda yapılaşma ve özel mülkiyet yasaklanmış olduğundan ve kazanılmış haktan söz edilemeyeceğinden, kıyılarda yer alan ve üzerinde özel mülkiyet bulunan arazilerle ilgili tapu iptal işlemleri ve buralarda yer alan binaların yıkımı gibi kıyıların korunması ve kıyı kullanımında 'risk' oluşturan ve kamu yararının sağlanabilmesine yönelik işlemlerin yerine getirilmesi ancak KKÇ'nin belirlenmesinden sonra mümkündür. Kıyı alanlarının birbirinden farklı oluşu sebebiyle kıyı kullanımını elverişli ölçüde sağlayacak genişliğin her bölgenin özellikleri göz önünde bulundurulularak ayrı ayrı belirlenmesi gerekir. KKÇ tespitinde komisyonda yer alacak üyelerin kamu görevlisi olma zorunluluğunun bulunması aynı zamanda KKÇ'nin belirlenmesinde suiistimallerin engellenmesini amaçlamıştır (Akın, 1998). Kıyı kenar çizgisinin tespiti her kıyı alanında kamu yararının sağlanmasında 'eşitlik' oluşabilmesi için öngörülen hukuki bir işlemdir.

Kıyı Kanunu'nun 12'inci maddesinde ve Uygulama Yönetmeliğinin 18'inci maddesinde sahil şeridinde yapılabileceği belirtilen yapıların, yapılmasında güdülen amacın (toplumun yararlanmasına ayrılmış yapı olduğu) tapunun beyanlar hanesine işlenmesini öngörmektedir. Bu hükmün amacı, sahil şeridinin kazandırıcı zaman aşımı yoluyla edinilmesi 'riskine' karşı bir güvence getirilmesidir (Kalabalık, 2003). Sahil şeritlerinden yararlanmada kamu yararının sağlanabilmesi, bu alanlarda yapılabileceği belirtilen yapı ve tesisler aracılığıyla sunulan hizmetlerin kamusal nitelik taşımaları ile mümkündür. Kıyı Mevzuatının bu hükmü, kamu yararını sağlama amacı doğrultusunda kararlar içerdiğinin önemli bir göstergesidir. Bu madde Kanunda algılanan kamu yararının sağlanması noktasında günümüz kriterleri ile uyum sağladığını göstermesi açısından önemlidir.

Kıyı Kanununun 15 inci maddesinde Kıyı Kanunu'nda yer alan kurallara aykırı davranışlara verilecek cezalar düzenlenmiştir. Kamu yararı sadece topluma açık yapıların bulunmasıyla sağlanabilecek bir kavram olarak algılanmış ama yeterli değil, kamu yararı algısı yanlışlıklar taşıyor, Kıyı Kanunu'nda yer alan yasaklamalar ve yapılaşma sınırlandırmalarının Kanuna uygun şekilde oluşabilmesi için Kanunun yaptırım gücünün de kuvvetli olması gereklidir. Kıyı alanlarında kamu yararının sağlanması kamu malı olan kıyılarda özel mülkiyete ait yapılaşmaların oluşmasını tam anlamıyla engelleyen kanun maddeleri ile sağlanabilecektir. Bu nedenle kanunun ceza hükümleri yeniden düzenlenmeli ve amaç olan kamu yararını sağlayabilme noktasında 'herkese açık kullanımlarla' sağlanabileceği kesin çözümler üretebilmelidir. Bazı kişilerin ceza ödemeleri kamu yararının ihlal edildiğini değil aksine kıyının korunabilmesi, sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için tedbir özelliği taşımaktadır (Akın, 1998).

Bütün bu değerlendirmeler ışığında; 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun ve Uygulama Yönetmeliği'nin maddelerinin günümüzdeki kamu yararı anlayışı çerçevesinde irdelenmesiyle karşımıza çıkan sonuçlar şunlardır;

Tablo 4.1: Kıyı Mevzuatının Kamu Yararı Kavramıyla Değerlendirilmesi

Ele Alınan Kıyı Kanunu Maddeleri ve İlgili Yönetmelik	Maddenin Değindiği Konular	Kıyının Kamu Yararına Kullanımını Güçleştiren Problemlerle İlişkisi	Maddenin Değerlendirilmesi
Madde 5 / Yönetmelik Madde 4	Kıyı mülkiyeti Sahil şeridi ve kıyı planlaması KKÇ. Tespiti Yaklaşma mesafesi	Mülkiyet çelişkisi Kısmi yapılaşma Müktesep hak Sahil şeridi genişliği Lineer planlama anlayışı	Madde, problemleri çözmede yeterli değil, Maddede kamu yararı gereği kıyının topluma açık tutulması ve özel mülkiyet oluşumunun engellenmesi, değişen planlama yaklaşımı ile sürdürülebilirliğin sağlanması gereklidir.
Madde 6 / Yönetmelik Madde 13	Kıyının korunması ve yapı yasağı Kıyıda yapılabilecek yapılar	Yapılacak yapılar için plan şartı aranmaması Özel yararlanmaya ait yapılarda sınırlama yetersizliği	Madde, problemleri çözmede yeterli değil, Kıyıların korunması açısından toplumun her kesimi için eşitliğin ve planlama ile açıklığın sağlanabilmesi kamu yararının varlığını sağlayacaktır.
Madde 7 / Yönetmelik Madde 14	Doldurma ve kurutma yoluyla arazi kazanma Bu arazilerde yapılabilecek yapılar	Kıyı alanlarında yetki karmaşası Kıyıların ve bu alanların kamu malı olma durumuna ters düşen yapılanmalar	Madde problemleri çözmede yeterli değil, Kamu yararı eksik algılanmıştır.
Madde 8 / Yönetmelik Madde 16, 17, 18	Sahil şeridinde yapılabilecek yapılar Sahil şeridi derinliğinin belirlenme esasları	Yöresel farklılıkların göz ardı edilmesi özel kullanımların yeterince sınırlandırılmaması	Madde problemleri çözme noktasında yeterli, Hükümlerde kamu yararı algısının uygulama boyutu yetersizdir.
Madde 9 / Yönetmelik Madde 7, 8	K.K.Ç. tespitine ilişkin esaslar	Yasaya aykırı yapılaşmaların oluşumu	Madde problemleri çözmede yeterli, Ancak KKÇ tespit kriterlerinin teknik açıdan netleştirilmesi kamu yararının oluşumu için eksik olan açıklık ilkesini sağlayacaktır.
Madde 12 / Yönetmelik Madde 18	Kıyıda ve sahil şeridindeki yapılanmaların tapuya işlenmesi	Sahil şeridinde kamu yararı kullanımını engelleyici özel nitelikli yapılanmaların oluşumu	Madde problemi çözmede yeterlidir. Kamu yararını sağlama noktasında yeterlidir.
Madde 15	Kıyıda ve sahil şeritlerinde mevzuata aykırı hareketlerin ceza hükümleri	Kıyıların sürdürülebilirliğini engelleyici kullanımlar Kıyılarına verilen çevresel zararlar	Madde problemi çözmede teorik olarak yeterli, Uygulamada yaptırım gücü yok, Cezaların caydırıcı nitelikte olması gereklidir. Kamu yararı sadece topluma açık yapıların bulunması ile sağlanabilecek bir kavram olarak algılanmış

SONUÇ

Kıyı alanlarının temelde kaynaklık oluşturduğu kullanımlar arasında 'yer kapma mücadelesi' oluşmuştur. Bu mücadelenin yansıması olarak kıyı alanlarının kötü kullanım problemleri '**riski**' oluşmuştur. Kötü kullanım problemlerinin esasının da kamu yararı kavramına yeterli önemin verilmemesi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ele alınan mevzuat maddelerinde; sürdürülebilirlik, eşitlik, açıklık ve kıyıların özel mülke konu olmama ilkelerinin gereken şekilde sağlanamaması ile kamu yararına aykırı olan yapılaşmaların varlığı konularındaki **risklerin** oluşumu engellenememiş, kamu yararının gerçekleştirilmesi sürecinde belirsizliklerle karşılaşmıştır. Kıyı Mevzuatının incelenen maddelerinden 8., 9., 12 ve 15. maddelerinde teorik olarak kamu yararı kavramını benimsemiştir. Ancak uygulama boyutunun eksik kaldığı ve yaptırım gücünün de yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ele alınan diğer, 5, 6 ve 7. maddelerinde ise kamu yararı kavramının hem teori hem de uygulama boyutunda algılanmasında yetersizlikler olduğu tespit edilmiştir. Bu maddelerin problemler doğrultusunda kıyıların kamu yararına kullanımının sağlanabilmesi adına yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kıyılardan kamu yararına uygun kullanım biçiminin sağlanması, kıyının toplumsal düzeyde ortaklaşa kullanımını kolaylaştıracak hizmetlerin sunulabilmesi, gelecek nesillerin yararlanma hakkının devam ettirilebilmesi amacıyla korunması için kararlar üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKÇA. N., 2004, "Kıyı Kenar Çizgisinin Tespiti Ve Uygulama Sorunları", Türkiye'nin Kıyı Ve Deniz Alanları V. Ulusal Konferansı, Türkiye Kıyıları, 04, Konferansı Bildiriler Kitabı, 4- 6 Mayıs 2004, Editör Özhan, E., Ankara
- AKIN, Ü., 1998, "İdare Hukuku Açısından Kıyıların Tabii Olduğu Hukuki Rejim", Yetkin Yayınları, Ankara.
- AZRAK, Ü., 2002, "Kamu Yararı Kavramı Ve Planlama", TMMOB Mimarlar Odası, Ulusal Fiziki Planlama Semineri, 18-19 Ocak 2002, Ankara
- B.İ.B., 1992, "3621 Sayılı Kıyı Kanunu Ve Uygulama Yönetmelikleri", B.İ.B. TAU, No:56, Ankara.
- DOĞAN, E., ERGİNÖZ, M. A., 1997, "Türkiye'de Kıyı Alanları Yönetimi Ve Yapılaşması", Arion Yayınevi, İstanbul.
- EKE, F., KARAASLAN, Ş., 1997, "Kıyı Mevzuatına Ve Uygulamasına Eleştirel Bakış Ve Bazı Öneriler", Türkiye'nin Kıyı Ve Deniz Alanları I. Ulusal Konferansı, Türkiye Kıyıları, 97, Konferansı Bildiriler Kitabı, 24-27 Haziran 1997, Editör Özhan, E., Ankara.
- KALABALIK, H., 2003, "İmar Hukuku Dersleri", Seçkin Yayıncılık, Ankara
- KELEŞ, R., 2001, "Kent Ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı", Mekan Planlama Ve Yargı Denetimi, Yargı Yayınevi, Ankara.
- ÖRÜCÜ, E., 1976, "Tasınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı, Mülkiyet Hakkının Sınırlanması", Sulhi Garan Matbaası, İstanbul
- ÖZKAN, S., 1996, "Mevcut Planlama Pratiğinde Toplum Yararı Yaklaşımının Değerlendirilmesi- İstanbul Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SARAÇ, O., 2002, "Kamu Yararı Kavramı", Maliye Dergisi Sayı:139, Ocak-Nisan 2002, Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- SEYİDOĞLU, H., 2002, "Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük", 3. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

1982 ANAYASASI 169 VE 170. MADDELERİ KAMU ARAZİLERİNİN KULLANILMASINDA BİR RİSK MİDİR, FIRSAT MIDİR?

Yücel ÇAĞLAR*

ABSTRACT

According to Constitution; relatively the largest part of the lands in Turkey belong to and/or under the control of the public (state, municipality, village judicial entity). The lands known as "state forests" which are 20,7 million hectares constitute the largest part of these lands which belong to and/or under the control of the public. The sanctions covered by the articles 169 and 172 of the 1982 Constitution enable to use the lands known as "state forests" for the purposes of urban and rural settlements and constructions primarily for agriculture and for tourism, energy, infrastructure and industry; besides for forestry. These sanctions bring both risks and opportunities for managing the lands known as "state forests" for the purposes of public interest. This paper presents the risks and opportunities, their positiveness and negativeness on the agenda; and discusses the proposals to remove the risks and to utilize the opportunities.

ÖZET

Anayasanın çeşitli maddelerine göre Türkiye'de arazilerin görece olarak en geniş kesimi kamunun (devlet, belediye, köy tüzel kişilikleri, vb) mülkiyetindedir ve/veya gözetimi altındadır. 20,7 milyon hektar genişliğindeki "devlet ormanı" sayılan yerler kamunun mülkiyetindeki ve/veya gözetimindeki arazilerin görece olarak en geniş kesimini oluşturmaktadır. 1982 Anayasası'nın 169 ve 170. maddeleri "devlet ormanı" sayılan arazilerin ormancılığın yanı sıra kentsel ve kırsal yerleşmeler ile başta tarım olmak üzere turizm, enerji, alt yapı ve sanayi tesisleri için kullanılabilmesine olanak veren yaptırımları da içermektedir. Bu yaptırımlar, "devlet ormanı" sayılan arazilerin kamu yararına yönetilmesinde hem riskler hem de fırsatlar yaratmaktadır. Bildiride bu riskler ve fırsatlar ile gündeme getirdiği olumluluk ve olumsuzluklar sergilenmeye; risklerin ortadan kaldırılmasına ve fırsatların değerlendirilmesine yönelik önerileri tartışılmaya çalışılmaktadır.

* Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği

GİRİŞ

Arazilerin kullanım amaçları ve biçimleri, bilindiği gibi, çok boyutlu bir tartışma alanıdır. Özel mülkiyetin egemen olduğu üretim ilişkilerinde kullanım amaçlarının ve biçimlerinin arazi sahipleri tarafından belirlenmesi, yakın zamanlara değin sınırsız bir hak olarak algılanmış ve arazi sahipleri de bu haklarını, tarihin uzunca bir döneminde istedikleri gibi kullanabilmiştir: Üzerinde orman bulunan arazisini tarım ya da yerleşme alanına ya da tarım yapageldiği arazisini ormana; sulakalanları ya da gölleri kurutup tarım arazilerine dönüştürebilmiş; kimileyin de böylesi bir dönüştürme gerek duymamış ve üzerindeki varlıklardan yararlanmayı yeğlemiştir vb. Ancak, devletin ve/veya toplumun çıkarları gerektirdiğinde bu hakkın kullanımına kimi kısıtlamalar da getirilebilmiştir. Zaman içinde değişen, bu gereklerin niteliği ve kapsamı olmuştur: Başlangıçta “ülkesel” savunma, ekonomik gelişme, ortak alt yapı yatırımları vb gereklerle getirilen kısıtlamalar, başta ekolojik kaygılar üzere daha farklı ve çeşitli gerekçelerle yapılar duruma gelmiştir. Bilindiği gibi, günümüzde arazilerin kullanım amaçları ve biçimleri, bu türden kısıtlamaların dışında, elde edilebilecekleri özel yararın nitelik ve/veya niceliğine göre tümüyle mülkiyet sahipleri tarafından belirlenebilmektedir. Ancak, bu bağlamda sözü edilen yararın niteliği ve niceliği, egemen üretim ilişkileri tarafından biçimlendirilen nesnel koşulların sonucu olarak ortaya çıkmakta; arazi sahipleri ise, en fazla yarar seçeneklerinden birisini yeğleme durumunda kalmaktadır.

Öte yandan, bitkisel üretim ve hayvancılık yapılabilecek araziler ile doğal orman, sulakalan, göl, bozkır vb ekosistemler, en azından kısa dönemde üretilemeyecek varlıklardır. Bu ekosistemlerin tüm canlıları ayırım yapmaksızın etkileyebildiği ve bu nedenle korunmaları gerektiği artık yaygın olarak bilinmektedir. Bu gelişme, arazilerin kullanım amaçlarının ve biçimlerinin belirlenmesine yönelik karar süreçlerine de yeni boyutlar kazandırmıştır. Öyle ki, kimin mülkiyetinde olursa olsun bu türden arazilerin niteliklerine zarar vermeyecek amaçlarla kullanılmasını sağlamak, gözetilmesi gereken bir temel ilke sayılmış; bu ilkenin yaşama geçirilmesi amacıyla çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bilindiği gibi, bu yaklaşımlarda, kullanım amaçlarının ve biçimlerinin arazilerin ekolojik yetenekleri temel alınarak ve kamu yararı gözetilerek belirlenmesi, bütüncül ve dinamik yaklaşımlarla planlanması öncelikli koşul sayılmaktadır. Oysa, günümüzde, hem Dünyada hem de Türkiye’de bu koşulun gerektiğince yerine getirilme aşaması artık büyük ölçüde aşılmış; arazilerin kullanım amaçları ve biçimleri, değiştirilebilmesi devrimsel nitelikte köktenci düzenlemeleri gerektirebilecek denli kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşmanın kapitalist üretim ilişkilerinin kendini genişleterek yeniden üretebilmesini sağlayabilecek doğrultuda olduğu bilinmektedir. Öyle ki, her türlü kamusal varlığın tekelci kapitalist gelişmenin hızlandırılması doğrultusunda değerlendirilmesine yönelik yaklaşımlar giderek daha da yaygınlaşıp etkenleşmiştir. Bu koşullarda, niteliği ne olursa olsun en azından kamu arazilerinin kamu yararının ençoklanması amacıyla kullanılmasının önemi daha da artmıştır.

Öte yandan; herhangi bir olgunun ya da durumun “risk” ve “fırsat” yanlarıyla sorgulanması bağlamında i) hangi yönlerden (ekonomik, toplumsal, ekolojik vb), ii) hangi toplumsal sınıf ve katmanlar için, iii) hangi koşullarda, iv) ne denli (yoğunluk, yaygınlık, süreklilik) sorularının yanıtlanması gerekmektedir.

Bildiride, 1982 Anayasasınının 169 ve 170. maddelerinin kamu yararı temelinde sağladığı ve sağlayabileceği “fırsatlar” ile yol açabileceği “riskler” bu gerçeklerden hareketle tartışılmaktadır.

TÜRKİYE’DE KAMU ARAZİLERİ VE ARAZİ KULLANIMDA KAMUSAL ETKENLİK

77 milyon Km² genişliğe; hem yatay hem de dikey olarak son derece değişken ekolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullara sahip olan Türkiye’de arazilerin geniş bir kısmı

devlet mülkiyetinde ve/veya devletin gözetimindedir. Sözelimi, ülke yüzeyinin % 27'sini oluşturan 20,7 milyon hektar alan "orman" sayılmaktadır ve bu alanların tümüne yakın bir kısmı devlet mülkiyetindedir. Ayrıca, DİE'nin 2001 Yılı **Genel Tarım Sayımı Koy Genel Bilgi Anketi**'nin bulgularına göre sürekli çayır ve otlak olarak kullanılmakta olan 14,6 milyon hektar arazinin de tümü kamu mülkiyeti (Hazine, köy tüzel kişilikleri vb) ve gözetimi altındadır (Haktanır ve diğ. 2005). Ek olarak, Hazinesinin mülkiyetinde olup da henüz herhangi bir amaçla kullanılmayan yerler ile tarımsal amaçlarla kullanılan 3,7 milyon hektar "devlet üretme çiftlikleri" arazisinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Öte yandan, bilindiği gibi, 1982 Anayasasında da bitkisel üretim, hayvancılık ve ormancılık yapılan arazilerin korunmasına yönelik yaptırımlara yer verilmiştir. Ayrıca, 1982 Anayasasının "Kamulaştırma" başlıklı 46. maddesine göre "*Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz mallarının tamamını veya bir kısmını...kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifak kurmaya yetkilidir.*" ve yine aynı maddede; "*...tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla...*" kamulaştırılma yapılabileceği de vurgulanmaktadır. Ek olarak, Türkiye'de bu ilkenin yaşama geçirilmesini sağlamak amacıyla gerekli alt yapısal koşulların oluşturulmasına yönelik göz ardı edilemeyecek boyutlarda kaynak kullanılmıştır. Kısacası, Türkiye'de, hemen hemen her türlü arazinin ekolojik ve ekonomik değerleri korunarak kullanılması, temel bir ilke olarak benimsenmiş görünmektedir. Ancak, bu görünüme karşın Türkiye'de, arazilerin doğal yeteneklerinin uygun amaçlarla kullanılmasını sağlayabilecek düzenlemeler yapılmamış; öteden beri bitkisel üretim yapılan yerler "tarım arazisi", hayvan beslenen yerler "çayır" ve "mera", üzerinde "orman" oluşturduğu varsayılan ağaç ve ağaççık topluluklarının bulunduğu alanlar da "orman" sayılmıştır. Başka bir söyleyişle; Türkiye'de arazilerin kullanımı, doğal kullanım yetenekleri de dikkate alınarak önceden herhangi bir yolla belirlenmiş kullanım amaçlarının gereği olarak biçimlenmemiştir. Öyle ki, 1989 yılında **Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmelik**, 1998 yılında 4342 sayılı **Mera** ve 2005 yılında da 5403 sayılı **Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu** çıkarılıncaya değin yalnızca "orman" sayılan arazilerin ormancılık dışı amaçlarla kullanılmasına yönelik çeşitli kurallar getirilmiştir. Buna karşılık, öteki arazilerin kullanım biçimleri, büyük ölçüde arazi sahiplerinin isteğine bağlı olarak kolaylıkla değiştirilebilmiştir. Dahası, başlangıçta, "orman" sayılan ve/veya sayılabilecek araziler de çeşitli gerekçelerle bitkisel üretim, hayvancılık, yerleşme, alt yapı yatırımı vb amaçlarla kullanılabilen arazilere dönüştürülebilmiştir. Çoğunlukla yasa dışı olarak gerçekleştirilen bu dönüştürümlere kimi dönemlerde çeşitli hukuksal dayanaklar da sağlanmış ve bu eğilim günümüze değin sürmüştür. 2003 yılında siyasal iktidarın "2 B arazilerinin satılması" için Anayasada değişiklik yapmak istemesi de bu türden bir eğilimdir. Ancak, "2 B uygulaması", dolayısıyla da "2 B arazilerinin satılması", 1982 Anayasasının 169 ve 170. maddelerinin "risk" ve/veya "fırsat" yanlarıyla tartışılması sırasında sözü edilebilecek boyutların yalnızca birisidir. Bu maddelerin, "devlet ormanı" sayılan arazilerin gerek ormanların içindeki kırsal yerleşmelerin yeniden düzenlenmesi gerekse, son yıllarda daha çok turizm yatırımlarıyla gündeme gelen çeşitli ormancılık dışı amaçlarla kullanılması yanlarıyla da tartışılması gerekmektedir.

Öte yandan, arazilerin kullanım amaçları ve biçimlerindeki değişmelerin hızı, yönü ve yaygınlığı ile bu değişmelere yol açan temel dinamikler tarih boyunca aynı olmamıştır. Cumhuriyet dönemindeki değişmeler bu yönden üç evrede gözden geçirilebilir: i) 1960'lı yılların başına değin uzatılabilecek ilk evrede söz konusu değişmelerin belirleyici dinamikleri tarımsal üretimin artırılması, köylü popülizmi ve hızlı kentleşme olmuştur. "Devlet ormanı" sayılan araziler ve Hazine'nin, kısmen de köy tüzel kişiliklerinin mülkiyetindeki otlaklar ile henüz herhangi bir amaçla kullanılmayan araziler, bitkisel üretim ve kentleşme alanlarına dönüştürülmüştür. ii) 1960'lı yıllardan 1980'li yılların başlarına değin uzanan ikinci evrede, arazi kullanım amaçlarında köktenci sayılabilecek

dönüştürmeler çoğunlukla yasa dışı yollarla yapılmamıştır. Çünkü, kullanım amaçlarının daha yaygın olarak hukuksal düzenlemelerle değiştirilmesi yoluna başvurulmuştur. Ayrıca, tarımsal üretimde ürün deseni büyük ölçüde değişmiş; bir yandan gezici hayvancılık etkinlikleri ahır hayvancılığına dönüşürken otlaklarda beslenen hayvan cinsleri farklılaşmış ve kimi cinsleri giderek azalmış; ormancılık amaçları farklılaşmıştır. iii) Tarım arazileri ile henüz herhangi bir amaçla kullanılmayan Hazine arazilerinin konut ve sanayi yatırımlarının “arsa” gereksinmesi için kullanılması, 1980 yılların başından günümüze değin uzanan üçüncü evrenin temel değişimi olmuştur. Bu evrede, “devlet ormanı” sayılan arazilerin ormancılık dışı amaçlarla kullanılma amaçları köklü biçimde değişmiş; turizm, madencilik ve kısmen de eğitim tesisleri kurma amaçları öne çıkmıştır. 1982 Anayasasının tartışma konusu 169 ve 170. maddeleri, bu türden eğilimlerin giderek örgütlü istemlere dönüştüğü bir dönemde düzenlenmiştir. Bu noktada, Tekeli'nin 1980'li yıllarda öne sürdüğü öngörüler, sürecin kentleşme dinamiğine açıklık getirmektedir. Tekeli'ye göre; “... Kentin artık tek tek yapıların eklenmesiyle değil de büyük parçalar halinde yapılanmaya başlaması hem büyük sermayeye ihtiyaç duyurmakta hem de ona fırsatlar hazırlamaktadır. Ama henüz büyük sermaye bu alana girmemiştir... Geçmişten farklı olarak önümüzdeki yıllarda kentsel toprak spekülasyonunda büyük sermayenin yönlendirici olacağı beklenmektedir” (Tekeli, 1987). Gerçekten de, büyük sermaye özellikle 2000'li yıllarda İstanbul, Antalya vb kentlerin çevresindeki geniş kamu arazileri ile tarım arazilerini kentsel yerleşme alanlarına dönüştürme eğilimine girmiştir. TOBB ve ATO Başkanlarının 2005 başlarında yaptıkları “2 B arazileri” ile ilgili açıklamalar da bu eğilimin anlamlı göstergeleri olarak değerlendirilebilir (Hisarcıklıoğlu, 2005 ile Aygün, 2005). Bu eğilim, 1982 Anayasasının 169 ve 170. maddelerinin kamu yararının ençoklanması yönünden sağladığı “fırsatlar” ile yol açabileceği “risklerin” tartışılma gereğini de pekiştirmiştir.

1982 ANAYASASININ 169 VE 170. MADDELERİNDE “ORMAN” SAYILAN ARAZİLERLE İLGİLİ YAPTIRIMLARIN TEMELLERİ

Osmanlı İmparatorluğunda ormanların tümüne yakın bir kısmı devletin mülkiyetinde bulunmakla birlikte, halk uzunca bir dönem çevrelerindeki ormanlardan serbestçe yararlanabilmiştir. 19. Yüzyılın ortalarında ormanlardan gelir sağlama amaçlı düzenlemeler kapsamında halkın bu yararlanma biçimine de çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu arada, ülkenin verimli ormanlarının yerli ve yabancı özel sermaye tarafından “işletilmesine” yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. Ormanlardan bu yararlanma biçimi 1930'lu yıllara değin sürdürülmüştür. Ancak, yol açtığı orman yıkımları, 1937 yılında, “devlet ormanlarının devlet tarafından işletilmesi” düzenine geçilmesine yol açmış; bir yandan ormanların korunmasına yönelik, teknik, hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılırken bir yandan da ülkedeki tüm ormanlar devletleştirilmiştir. Ne var ki, çok partili siyasal yaşamla birlikte “orman” sayılan alanlara yaklaşım biçimi de değişmiş; siyasal iktidarlar ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülerin yararına olacağı gerekçelerini öne sürerek çeşitli düzenlemelere yönelmiştir. Bu yönelim, ormanlara zarar verebilecek tutum ve davranışları özendirmiş; özellikle 1950-1960 döneminde orman yıkımları doruğuna çıkmıştır. 1961 Anayasasının 131. maddesi, bir bakıma bu gelişmelere tepki olarak düzenlenmiş; ormanların korunmasını ve “devlet ormanı” sayılan alanların devlet tarafından yönetilmesinin güvence altına alınmasına; “orman köylüsünün kalkınmasına” katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Ayrıca, Bakanlık düzeyinde örgütlenmeye geçilmiş, “devlet ormanı” sayılan arazilerden yararlanma biçimleri de büyük ölçüde değiştirilmiştir. Ancak, çok partili siyasal yaşama yeniden dönülmesiyle birlikte, “devlet ormanı” sayılan alanların daraltılmasına dayanak olabilecek düzenlemeler de gündeme gelmiş, bu doğrultuda yasal ve Anayasal değişiklikler

* 1982 Anayasası, bundan böyle yalnızca “Anayasa” olarak anılacaktır-YÇ.

yapılmıştır. Sözgelimi, 1970 yılında 1961 Anayasasının ormanlarla ilgili 131. maddesi değiştirilerek; “Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz.” yaptırımına maddede yer verilmiştir. Ek olarak, 6831 sayılı Orman Kanunu da bu düzenleme doğrultusunda değiştirilmiş; “devlet ormanı” sayılan arazilerin ormancılık dışı amaçlarla kullanılmasına yönelik yaptırımların kapsamı genişletilmiştir.

Hazırlandığı ve benimsendiği dönemin toplumsal ve siyasal koşulları göz önünde bulundurulduğunda, 1982 Anayasasının söz konusu maddelerinde “orman korumacı” ve özellikle de “orman köylüsünü gözetici” yaptırımlara yer verilmiş olması, yadırganabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak, böylesi bir değerlendirme yapılırken Türkiye’de, özellikle kentli kamuoyunun ve bu kapsamda da ordunun ormanlara olumlu bir yaklaşım sergilediği; yanı sıra, ormanların içinde ve bitişiğinde yerleşik köylülerin toplumun en yoksul ve yoksun kesimini oluşturduklarına ilişkin kanının son derece yaygın olduğu gerçeklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu gerek yerine getirildiğinde, söz konusu maddelerin izleyen yıllarda ne denli ve ne amaçla kullanıldığı ve kullanılabileceği daha doğru bir temelde tartışılabilecektir.

Özetlendiğinde; Anayasanın söz konusu maddelerinin, temelde, ülkedeki ormanların nitelik ve niceliğinin korunması amacıyla, ancak, bu amacın ormanların içinde ve bitişiğinde yerleşik köylüler de gözetilerek gerçekleştirilmesi ilkesiyle düzenlendiği öne sürülebilecektir. Ancak, bu düzenlemeler sırasında nesnel koşulların gerekleri ve bu koşullardaki olası değişme eğilimleri göz önünde bulundurulmamış; maddelerin uygulamaya aktarılması sırasında sözü edilen ilkelerin ne düzeyde gözetilebileceği gerektiğince sorgulanmamıştır. Bu durum, 169 ve 170. maddelerin farklı amaçlarla da kullanılabilme olasılığının gözden kaçırılmasına yol açmıştır.

TARTIŞMA

Kapitalist üretim ilişkilerinin 2000’li yıllarda hem dünya hem de Türkiye’de ulaştığı evrede, yaşamın sürdürülebilmesi için yeterli nitelik ve nicelikte, uygun dağılımda olması gereken kamusal varlıkların bile kamu yararının ençoklanması amacı gözetilerek yönetilmesi koşulları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Türkiye’de de 2000’li yıllara, temel yönelimlerinden birisi kamusal varlıkların ve olanakların çeşitli yollarla yerli ve yabancı özel sermayenin mülkiyetine ve/veya yönetimine devredilmesi olan bir süreç içinde girilmiştir. 2003 yılında çıkarılan 4916 sayılı “Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnemede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”^{*} başta olmak üzere yapılan çeşitli hukuksal

* Bu yasayla çok sayıda yasada değişiklik yapılarak; i) kamusal taşınmazların, dolayısıyla da bu taşınmazların bileşenlerinden birisi olan doğal varlıkların yerli ve yabancı özel kişilerin mülkiyetlerine geçirilmesi, ii) bu doğrultudaki uygulamaların kapsamının genişletilmesi, gerekli iş ve işlemlerin kolaylaştırılması; iii) sınırları içindeki Hazine arazilerinin satılmasından yerel yönetimlere daha yüksek oranda pay verilmesi; iv) Hazine arazilerini işgal edenlerin işgal ettikleri arazileri satın alabilmeleri için getirilen tarihsel sınırın 31.12.1993’den 31.12.2002’ye çekilmesi; v) satılan tarım arazilerinin on yıl sonra tarım dışı amaçlarla kullanılabilmesine izin verilmesi; vi) yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin ülkemizde arazi satın alabilmeleri; vii) DSİ’nin mülkiyetindeki ya da devletin hüküm ve tasarrufu altındaki barajların, dalyanların, voli yerlerinin, göllerin, havuzların, nehir ve dere ağızlarındaki av yerleri ile deniz ve iç sularda belirlenmiş yerlerdeki su ürünleri üretim hakkının il özel idareleri tarafından öncelikle özel olarak su ürünleri üretim ve pazarlaması amacıyla kurulmuş kooperatiflere, kooperatif birlikleri ya da köy birliklerine; bunlarca kiralanmadığında da herkese kiraya verilebilmesi; viii) turizm yatırımları için kamu arazisi tahsis edilenlerin arazilerdeki usulsüzlükleri nedeniyle

düzenlemeler bu sürecin boyutlarını açıklıkla sergilemektedir. Anayasanın 169 ve 170. maddelerinin değiştirilmesine yönelik girişimlerin 2003 yılında gündeme getirilmiş olması da bu bağlamda tartışılması gereken bir gelişmedir.

Öte yandan, Anayasanın 169 ve 170. maddelerinde, "orman" sayılan arazilerin hem kamu yararını ençoklayabilecek hem de kamuya zarar verebilecek biçimde kullanılmasına dayanak olabilecek yaptırımlara yer verilmiştir. Öyle ki, bu yaptırımlar hem "fırsat" hem de "risk" olabilecek biçimde düzenlenmiştir. Bu nedenlerle, 169 ve 170. maddelerin iki yönlü olarak tartışılması zorunlu olmaktadır:

169 ve 170. Maddelerin "Fırsat" Olarak Değerlendirilebilecek Yaptırımları

Bilindiği gibi ormanlar, varlıkları ve yoklukları tüm canlıları, cins, sınıf ve katman ayrımı yapmaksızın etkileyebilen ekosistemlerdir. Öte yandan, hem dünyada hem de Türkiye'de ormanların görece olarak daha geniş bir bölümü doğaldır; başka, bir söyleyişle, yetiştirilmesi için herhangi bir özel işgücü ve sermaye kullanılmamıştır. Dünya genelinde % 95 dolayında olan bu oran, Türkiye'de % 85 dolayındadır. Ek olarak, Türkiye'de insanlar tarafından yetiştirilen ormanların içinde özel kişi ve kuruluşlar tarafından yapılan ağaçlandırma çalışmalarının alan olarak payı % 5 dolayındadır ve bu çalışmaların da tümüne yakın bir kısmı "devlet ormanı" sayılan yerler ile Hazine arazilerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenlerle, hem dünyada hem de Türkiye'de ormanların, genel olarak "kamusal varlıklar" sayılması gerekmektedir. Ek olarak, Türkiye'de "orman" sayılan arazilerin tümüne yakın bir kısmının devlet mülkiyetinde bulunması ve bu arazilerin korunması, iyileştirilmesi ve genişletilmesine yönelik tüm çalışmaların ve yatırımların 1937 yılından bu yana devlet tarafından gerçekleştirilmiş olması da bu gereği pekiştirmektedir. Başka bir söyleyişle; "orman" sayılan arazilerin devlet tarafından korunması ve yönetilmesi, ağırlıkla kamu yararına uygulamaları kolaylaştırabilecek bir karar ve uygulama alanıdır. Bu gerçekler göz önünden bulundurulduğunda Anayasanın 169 ve 170. maddelerinin "fırsat" sayılabilecek yaptırımları, temelde, üç boyutlu bir yaklaşımla irdelenebilir

a) "Orman" Sayılan Arazilerin Korunması ve Yönetilmesi

Bilindiği gibi, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu ekonomik ve toplumsal yapılarda devlet, temelde, doğrudan ve/veya dolaylı olarak bu ilişkilerin kendisini genişleterek üretmesine katkıda bulunabilecek kararlar almakta ve uygulamalar yapmaktadır. Ancak, devlet, toplumun tüm sınıf ve katmanlarını ilgilendiren durumlarda kamu yararını ençoklayabilecek doğrultuda kararlar alma ve uygulama yapma çabalarına da girebilmektedir. Devlet mülkiyeti ve yönetimi ile devlet gözetimi ve koruması, bu türden karar ve uygulamalar için yaşamsal önemde olumlu dışsallıklar, bu tartışmadaki söylemiyle de "fırsatlar" sağlayabilmektedir. Anayasanın 169 ve 170. maddeleri üç alanda "fırsat" sayılabilecek yaptırımlar içermektedir.

i) "Orman" Sayılan Arazilerin Gözetilmesi ve Korunması:

Anayasanın 169. maddesindeki yaptırımların kimileriyle devlete "orman" sayılan arazileri gözetme ve koruma görevleri verilmektedir. Maddeye göre;

- Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır.

haklarında dava açılmış olanların belirli koşullarla bağışlanabilmeleri sağlanmıştır. Öyle ki, 4916 sayılı Yasada, doğal kamusal varlıkların yerli ve yabancı girişimlere satılması ve/veya kiralanması sırasında uymaları gerekebilecek doğa korumacı hiçbir kurala yer verilmemiş ve/veya bu amaçla çıkarılmış hukuksal düzenlemelere de herhangi bir gönderme yapılmamıştır. (Çağlar, 2004)

- Bütün ormanların gözetimi devlete aittir.

Öte yandan, maddede yer verilen yaptırımların kimileriyle de kaçınılması gereken tutum ve davranışlarla ilgili kısıtlamalara yer verilmiştir. Sözgelimi, maddeye göre;

- Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz.
- Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez.
- Ormanların açılmasına yol açan siyasi propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz.
- Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.

Bu yaptırımlarla;

- özel kişi ve kuruluşların mülkiyetlerindeki “orman” sayılan arazileri, başta yerleşme olmak üzere ormancılık dışı amaçlarla kullanılabilmeleri, bu amaçla üzerindeki orman ekosistemlerini kısmen ya da tümüyle yok edebilmeleri engellenebilmektedir,
- “devlet ormanı” sayılan arazilere zarar verebilecek eylemlerin çeşitli yollarla özendirilebilmesi en aza indirilebilmektedir;
- gerektiğinde yeni ormanların yetiştirilmesi amacıyla yasalar çıkarılabilmesine olanak sağlanmaktadır.

ii) “Devlet ormanı” Sayılan Arazilerde Devlet Mülkiyeti ve Yönetimi:

Türkiye’de “orman” sayılan 20,7 milyon hektar arazinin yalnızca 18,5 bin hektarı “özel” mülkiyet altındadır (Konukçu, 2001). Başka bir söyleyişle; “orman” sayılan arazilerin tümüne yakın bir kısmı devletin mülkiyetindedir. Anayasanın 169. maddesine göre;

- Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz.
- Devlet ormanları kanuna göre devletçe yönetilir ve işletilir.
- Bu ormanlar (devlet ormanları-YÇ) zaman aşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Bu yaptırımlarla;

- “devlet ormanı” sayılabilen araziler özelleştirilememekte ve zaman aşımıyla mülk edinilememektedir;
- “devlet orman işletmeciliği” düzeni değiştirilememektedir;
- “devlet ormanı” sayılan arazilerin kamuya zarar verebilecek ormancılık dışı amaçlarla kullanılabilmesi engellenebilmektedir.

Siyasal iktidarların orman ekosistemlerine zarar verebilecek ve “orman” sayılan arazilerin daraltılmasına yol açabilecek karar ve uygulamalarının çoğunluğunun idare mahkemeleri ve Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi, çıkarılan yasaların Cumhurbaşkanı tarafından bu yaptırımlara aykırı bulularak bir kez daha görüşülmek üzere TBMM’ye gönderilmesi bu yaptırımların sağladığı “fırsatları” açıklıkla ortaya koymaktadır.

iii) “Devlet Ormanı” Sayılan Alanlardan Kamu Yararına Yararlanılması

“Devlet ormanı” sayılan arazilerden kamu yararına çeşitli biçimlerde yararlanılması olanaklıdır. Ormancılık, bu yararlanma biçimlerinden birisidir: Bilindiği gibi orman

ekosistemleri, ürünlerin yanı sıra çeşitli hizmetleri de eş zamanlı olarak sunabilmektedir. Ne var ki, kamu yararına olan bu hizmetlerin çoğunluğu fiyatlandırılmamakta, dolayısıyla da değişim ekonomisine sokulamamaktadır. Açıkça ki, özel sermayenin bu hizmetlerin topluma sunulmasına yönelik ormancılık yatırımları yapması beklenemez. Bu nedenle, canlılarının varlıklarını sürdürebilmesi için vazgeçilemez nitelikteki bu hizmetlerin üretilmesine yönelik önlemlerin devlet tarafından alınması zorunlu olmaktadır. Bu zorunluluğun, "devlet ormanı" sayılan alanlarda, görece olarak daha kolay yerine getirilebileceği açıktır. Anayasanın "devlet ormanı" sayılan arazilerin mülkiyetinin devredilememesi, devlet tarafından yönetilmesi ve işletilmesine ilişkin yaptırımları kamuya bu yönden de yaşamsal önemde "fırsatlar" sağlamaktadır. Ayrıca, Anayasanın devlete ülkedeki tüm ormanların korunması ve gözetilmesi yükümlülüğünü getiren yaptırımlarının bu yanıyla da "fırsat" olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Öte yandan, "devlet ormanı" sayılan arazilerden ormancılık dışı amaçlarla da kamu yararına yararlanılması olanaklıdır. Dahası, kimi durumlarda bu olanaktan yararlanılması zorunlu da olabilmektedir. 169. madde bu olanağı; "*Bu ormanlar (devlet ormanları-YÇ) zaman aşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında itifak hakkına konu olamaz.*" yaptırımıyla düzenlemektedir.

b) Ormanların İçinde ve Bitişğinde Yerleşik Köylülerin Kalkındırılması

Anayasanın 170. maddesinde ormanların korunması için ormanların içinde ve bitişğinde yerleşik halkın gözetilmesi ilkesi de benimsenmiştir. "Orman Köylüsünün Korunması" başlığı altında yer verilen bu maddeye göre, "*ormanlar içinde veya bitişğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarında*";

- ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirler,
- 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi,
- Bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması,
- Orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere (*yukarıda sayılan gerekçeyle orman sınırları dışına çıkarılan yerlere-YÇ*) yerleştirilmesi,
- (*Orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi için-YÇ*) devlet eliyle anılan bu yerlerin (*yukarıda sayılan gerekçeyle orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin-YÇ*) devlet eliyle ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi

yasayla düzenlenecektir. Maddede, ayrıca, "*Devlet bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır*" yaptırımına da yer verilmiştir. Bu yaptırımlar, Rio Konferansı'nı izleyen yıllarda gündeme gelen ve giderek dayatmaya dönüşen "*doğal varlıkların çevresindeki yaşayanlar da gözetilerek korunması ve geliştirilmesi*" yaklaşımının yaşama geçirilebilmesi yönünden göz ardı edilemeyecek "fırsatlar" olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de; Anayasanın yürürlüğe konulmasının hemen ardından,1983 yılında, önce 6831 sayılı **Orman Kanunu**'nun 2. maddesinin 2896 sayılı yasayla bu doğrultuda değiştirilmesi ve sonra da 2924 sayılı **Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun**'un çıkarılması, söz konusu yaptırımların rastlantısal düzenlemeler olmadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, 1961 Anayasasının 131. maddesi 1970 yılında değiştirilirken gündeme getirilen benzer içerikte yaptırımların dayanak olduğu olumlu uygulamaların bu bağlamda anımsanması gerekmektedir. Anayasanın 170. maddesiyle bu uygulamaların hem niteliği değiştirilmiş hem de kapsamı genişletilmiştir. Sözgelimi, bu yaptırımlarla, ormanların içinde ve bitişğinde yaşayan yoksul ve yoksun köylülerin;

- alt yapı hizmetlerine kavuşma çabaları desteklenebilmektedir;
- orman ürünü gereksinmesi ormanlara zarar vermeyebilecek bir düzen içinde karşılanabilmekte; orman ürünlerini daha verimli kullanabilmelerine yönelik donanımlara kavuşturulabilmektedir;
- orman işçiliği yapımlarına öncelik tanınmakta; kooperatiflerde örgütlenmeleri özendirilmekte; kooperatifleri aracılığıyla orman işçiliği yapanlara da ayrıcalıklı ekonomik haklar sağlanabilmektedir;
- bitkisel üretim ve hayvancılık etkinliklerini ormanlara zarar vermeden ve daha verimli biçimde yapabilme olanakları (kredi, araç ve gereç, bilgi vb) geliştirilebilmektedir.

c) “Orman” Sayılan Alanların Ormancılık Düzeni Dışına Çıkarılması

Daha önce de değinildiği gibi, Türkiye’de, arazilerin kullanım amaçları, belirli bir planlamanın sonuçları olarak biçimlenmemiştir. Ormancılık yapılan araziler de, önceden belirlenen bir gereksinmenin karşılanması amacıyla ayrılmamış, üzerinde orman ekosistemi bulunan her arazide ormancılık yapılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, orman kadastro çalışmaları sırasında da arazinin üzerinde orman ekosisteminin bulunup bulunmaması temel ölçüt alınmış; “orman” sayılabilecek arazilerin özelliklerine de orman yasalarında açıklık getirilmiştir. Ancak, 1956 yılında çıkarılan 6831 sayılı **Orman Kanunu**’nun 2. maddesiyle; *“İklim, su ve toprak rejimine zarar vermeyen ve daha verimli kültür arazisi haline getirilmesi Ziraat Vekaletince uygun görülen ormanların orman rejimi dışında bırakılmasına ve orman mevhumuna dahil olduğu halde orman rejimine tabi tutulmasında bir fayda görülmeyen sahipli yerlerin serbest bırakılmasına...”* olarak sağlanmıştır. Anayasanın 169. maddesinde de bu içerikte yaptırımlara yer verilmiştir. Maddeye göre;

- orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler,
- 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğinin tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile
- şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler

orman sayılmayabilecektir. Açık ki, en azından kamu arazilerinin ve bu kapsamda da “devlet ormanı” sayılan arazilerin kamu yararının ençoklanması amacıyla kullanılması ilkesi gözetildiği durumlarda, bu yaptırımlar da “fırsat” olarak değerlendirilebilecektir. Çünkü, daha önce “orman” sayılmış da olsa, bu gibi araziler *“ormancılıktan daha yüksek kamu yararı sağlayabilecek”* amaçlarla kullanılabilir. Açık ki, bu *“fırsatın”* kullanılabilmesi için *“ormancılıktan daha yüksek kamu yararı sağlayabilme”* durumunun nesnel ölçüt ve tekniklerle ortaya konulması gerekmektedir. Gerçekte, Anayasanın 170. maddesinde bu gereğin yerine getirilmesini büyük ölçüde kolaylaştıran yaptırımlara da yer verilmiştir. Anımsanacağı gibi, bu yaptırımlarla, anılan yerlerin, yalnızca; i) *“Ormanlar içinde veya bitişindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımından...”* değerlendirilmesine; ii) *“...orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi için devlet eliyle ihya edilmesi ve bu halkın yararlanması tahsis...”* edilmesine izin verilmektedir.

169 ve 170. Maddelerin “Risk” Olarak Değerlendirilebilecek Yaptırımları

Bilindiği gibi, sınıflı toplumlarda toplumsal sınıf ve katmanlar ile bireylerin, her türlü hukuksal düzenleme karşısında “eşit” olduğu varsayılmaktadır. Ne var ki, yine bilindiği gibi, bu, deyiş yerindeyse, “eşitsiz bir eşitlik”; başka bir söyleyişle, egemen sınıf ve

katmanların söz konusu "eşitlikten" daha fazla yararlanabilmektedir ve bu, özel koşullar dışında nesnel bir durumdur. Bu gerçeklikten hareket edildiğinde, Anayasanın 169 ve 170. maddelerinin kamu yararı yönünden "fırsat" sayılabilecek yaptırımların aynı zamanda, "risk" doğurabilecek biçimde işletilebileceği gerçeği daha kolay kavranabilecektir.

Öte yandan, Türkiye'de, herhangi bir kamusal varlığın kamu yararını en çoklayabilecek biçimde kullanılmasını sağlamak için gerekli alt yapısal koşullar henüz yeterince oluşmamıştır. Sözgelimi, Türkiye'de;

- toplumun sayıca çoğunluğunu oluşturan, ancak, kamu yararının en çoklanması yöneli uygulamalara görece olarak daha fazla gereksinmesi bulunan emekçi sınıf ve katmanlar kamusal haklarıyla ilgili bilinç düzeyi düşüktür ve bu haklarını gerektiğinde kullanabilme olanaklarından da yoksundur;
- egemen sınıfların kamuoyu oluşturma, kamusal "fırsatlardan" yararlanma olanakları daha da artmış; devletin yönetsel düzenekleri büyük ölçüde bu sınıf ve katmanların çıkarları doğrultusunda işletilir olmuştur;
- kamusal varlıkların değerlendirilmesinde "talancı" uygulamaları olağan karşılayabilecek bir alt kültür oluşmuştur;
- kamusal varlıkların hangi amaçlarla ve kimler tarafından kullanılmasının kamu yararını en çoklayabileceği üzerinde toplumsal bir uzlaşa sağlanamamıştır;
- kamusal varlıkları kullanma amaçlarının belirlenmesi ve değiştirilmesi sırasında kamu yararının gözetilip gözetilmediğinin sorgulanabilmesi için nesnel ölçütler ve teknikler geliştirilmemiştir;
- söz konusu sorgulamalar sırasında gereksinme duyulacak veri tabanı ve belgelik gerektiğinde oluşturulmamıştır;
- karar alma aşamasında kamu yararının gözetilmesini ve sürdürülmesini sağlayabilme; sürdürülüp sürdürülmediğini izleme ve gerektiğinde de uygulama süreçlerine müdahale edebilme hak, yetki ve sorumluluklarla donatılmış etkili düzenekler kurulmamıştır;
- kimlerin hangi hak, yetki ve sorumluluklarla müdahale edebileceğine hukuksal açıklık ve dayanak sağlanmamıştır;
- "orman" sayılan arazilerin yapısal özellikleri ve değişme dinamikleri tüm boyutları ile toplumun orman işletmeciliğinden beklentileri bilinmemektedir; dolayısıyla orman işletme amaçları da gerektiğinde ayrıntılı biçimde belirlenmemiştir;
- ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının etkenlik düzeyleri, işlevlerinin gereklerini yerine getirmeyecek denli düşürülmüştür;

Bu nedenlerle, yukarıda "fırsat" olarak değerlendirilebileceği öne sürülen yaptırımların kimleri, kamu yararının en çoklanması yönünden "risk" de doğurmaktadır. Bu "riskler" üç başlık altında incelenebilir

a) Çalışmaların Etkenlik Düzeyinin Düşürülmesi

Bilindiği gibi Türkiye'de devletin yaygınlığının azaltılması ve etkenlik düzeyinin düşürülmesine yönelik ekonomik politikalar izlenmekte, düzenlemeler ve uygulamalar yapılmaktadır. Öyle ki; ormanların korunması işlevi köy tüzel kişiliklerine, "devlet ormanı" sayılan arazilerin işletilmesi ile temel ormancılık etkinlikleri özel kişi ve kuruluşlara devredilebilmekte; yeni alt yapı yatırımlarının yapılması, daha önce yapılmış alt yapıların

bakımı ve onarımı, araştırma ve geliştirme vb çalışmalara yeterince kaynak ayrılmayabilmektedir. Bu nedenlerle; i) ülkedeki tüm ormanların gözetilmesi; özellikle de “devlet ormanı” sayılan arazilerin korunması, geliştirilmesi ve genişletilmesi işlevlerinin yalnızca “devlete”, somut olarak da hükümetlere bırakılmış olması, ii) toplumun, sözcüseli demokratik kitle örgütleriyle karar ve uygulama süreçlerine hak, yetki ve sorumluluk alabilecek biçimde katılabilmesini sağlayabilecek düzeneklerin kurumsallaştırılmamış olması bu işlevlerin gerektiğinde görülememesi “riskini” doğurmaktadır.

b) “Orman” Saymama ve Ormanlık Düzeni Dışına Çıkarma

Türkiye’de tarım, uzunca bir dönem, ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak algılanmış ve çeşitli yollarla desteklenmiş; tarım arazilerinin genişletilmesine yönelik düzenlemeler ve uygulamalar yapılmıştır. Ancak, çoğunlukla sulaklaların ve göllerin kurutulması, ormanların yok edilmesine yol açan bu düzenleme ve uygulamalar bir yandan da hukuk dışı yollarla gerçekleştirilmiştir. Ne var ki, bu yolla elde edilen tarım arazileri de hızla yerleşme alanlarına dönüştürülmüştür. Bu eğilim, hukuksal olarak “devlet ormanı” sayılmakla birlikte tarım yapılan, yerleşilen arazilerin “orman” sayılmamasına ve ormanlık düzeni dışına çıkarılmasına yönelik beklentileri artık etkili baskılara dönüştürmüştür.

Öte yandan; Anayasanın tartışma konusu yaptırımları kimi yerlerin yalnızca ekonomik gerekçelerle “orman” sayılmayarak ormanlık düzenini dışına çıkarılmasına olanak vermektedir. Açıktır ki, ekonomik getirisinin yüksekliği, her durumda, kamu yararının en çoklanabilmesi yönünden yeterli koşul olmamaktadır. Özellikle orman ekosistemleri söz konusu olduğunda kamu yararının en çoklanması yönünden ekolojik yararın gözetilmesi ilkesi öne çıkmaktadır. Kaldı ki, Anayasada, “orman” sınırları dışına çıkarmakla sağlanabileceği düşünülen daha yüksek ekonomik getiriden toplumdaki tüm sınıf ve katmanlarının “dengeli” biçimde yararlandırılmasını sağlayabilecek yaptırımlara da yer verilmemiştir. Bu koşullarda, “orman” saymama ve ormanlık sınırları dışına çıkarma uygulamalarının kamu yararını en çoklayabilecek biçimde yapılabilmesi tümüyle rastlantılara kalmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu yaptırımların “risk” doğurma olasılığı yüksek olmaktadır.

c) “Devlet Ormanı” Sayılan Arazilerden Ormanlık Dışı Amaçlarla Yararlanılması

Nitelikleri ve yersel dağılımları; buna karşılık, hızlı nüfus artışı ve kentleşme ile toplumun en azından varlıklı sınıf ve katmanlarının yaşam niteliğinin yükselmesi Türkiye’de de “orman” sayılan arazilerin değerini artırmıştır. Özellikle turizm yatırımlarının orman ekosistemlerinin içinde ve/veya bitişiğinde yoğunlaşmasına yol açan bu eğilim, yerli ve yabancı özel girişimcileri “devlet ormanı” sayılan arazilerden de yararlanmaya yöneltmiştir. Her türlü kamusal varlığın yerli ve yabancı özel girişimcilere devredilmesini amaçlayan politikaların belirleyici olabildiği dönemlerde bu yönelim çeşitli yollarla desteklenmiştir. Öte yandan, Anayasanın 169. maddesindeki “*kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz*” yaptırımına karşın “devlet ormanı” sayılan arazilerde, madencilik, eğitim öğretim, enerji, katı atık depolama vb tesisler için de yer tahsisi yapılabilmektedir. Ağırlıklı “kamu yararı” kavramının yorumlanma biçiminden kaynaklanan bu türden uygulamalar, “devlet ormanı” sayılan arazilerdeki orman ekosistemlerinde onarılamayacak yıkımlara yol açmıştır.

* Bu bağlamda Anayasadan önce çıkarıldığı için Anayasaya aykırılığı öne sürülemeyen 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu’nun sağladığı hukuksal olanaklarla turizm yatırımlarına tahsis edilen “devlet ormanı” sayılan arazilerin içinde bulunduğu durum anımsanabilir.

SONUÇ

Türkiye’de orman ekosistemlerinin, “orman” ve “devlet ormanı” sayılan arazilerin kamu yararını ençoklayabilecek amaçlarla kullanılması çeşitli nedenlerle nesnel bir zorunluluktur. Anayasanın 169 ve 170. maddelerinde bu zorunluluğun yerine getirilmesine yönelik yaptırımlara yer verilmiştir. Başka bir söyleyişle, söz konusu maddeler, özellikle “devlet ormanı” sayılan arazilerin kamu yararının ençoklanması doğrultusunda yönetilmesi yönünden bir “fırsat” olarak değerlendirilebilir. Ancak, ilkesel nitelikteki bu yaptırımların yaşama geçirilmesi için gerekli kültürel, teknik, hukuksal ve kurumsal koşullar gerektiğince yerine getirilememiştir. Bu nedenle, egemen üretim ilişkileri bu “fırsatların”, kamu yararının ençoklanması yönünden “riske” dönüşmesine de yol açabilmektedir. Uygulamalar, çoğunlukla bu doğrultuda olmaktadır. Bu durum, söz konusu yaptırımların “fırsat” olma özelliklerinin öne çıkarılmasına yönelik yaygın, örgütlü ve yeterince etken, çok yönlü savaşmaları zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

AYGÜN, S., 2005. "Bu işgali bitirin !... "2 B'leri satın", 24 Ocak 2005 tarihli Türkiye Gazetesi

ÇAĞLAR, Y., 1986. Türkiye’de “Orman Köyleri” ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara

ÇAĞLAR, Y., 2004. Benim ormanlarım, topraklarım, meralarım, bozkırlarım..., *Kırsal Çevre Yıllığı 2004*, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Ankara.

HAKTANIR, K. ve Diğ., 2005. Toprak kaynakları kullanımı, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi 3-7 Ocak 2005*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

HISARCIKLIOĞLU, R., 2005. "2 B tekrarlınsın, 100 milyar dolar gelir !", 21 Ocak 2005 tarihli *Hürriyet Gazetesi*.

KONUĞU, M., 2001. Ormanlar ve Ormancılık, DPT:2630, Ankara.

TEKELİ, İ., 1991. Türkiye’de küçük sermayenin spekülâtif kentinden büyük sermayenin spekülâtif kentine bir geçiş mi yaşanıyor?, *Görüş, Sayı 1*, Ankara.

MÜLKİYET İLİŞKİLERİ TEMELİNDE KENTSEL RİSK: ÇEŞME YARIMADASI

Funda AYSEL*, Levent ÜNVERDİ*

Abstract

This study aims to read strategies attached to risks and opportunities by examining the signs of movements centered around the property relations which appeared in time and space sequence. In this study, projections in time corridor have been examined for the term of twenty years, and space corridor has been tested by five different parameters, which are dispersed in these twenty years. While movements in time corridor show us in which way and direction and what kind of strategies the property centered relations develop, projections in space corridor will display the ability and power of movement in transforming space. Within this perspective, by examining Cesme Peninsula, this study opens up a discussion on urban risk analysis. The main reason to select Cesme Peninsula as a study area is that the peninsula has the ability to represent all the tensions, consensus, and uncertainties that are closely attached to the planning field.

Özet

Bu çalışma, mülkiyet ilişkileri ekseninde oluşan hareketlerin zaman ve mekan koridorunda bıraktığı izleri irdeleyerek, risk ve fırsatlara bağlı olarak kurulan stratejileri okumayı amaçlamaktadır. Çalışmada zaman koridorundaki izdüşümler yirmi yıllık bir dönem kapsamında ele alınmış, mekan koridoru ise bu 20 yıla yayılmış bulunan beş ayrı parametre ile test edilmiştir. Zaman koridorundaki hareketler mülkiyet temelli ilişkilerin hangi yönde ne tür stratejiler geliştirdiğini gösterirken, mekan koridorundaki izdüşümler hareketin mekanı dönüştürme güç ve yeteneğini sergileyecektir. Bu çerçevede bildiri, Çeşme yarımadasında gerçekleştirilmiş bir kentsel risk analizini tartışmaya açmaktadır. Bu alanın seçiminde etkin olan temel gerekçe ise, yarımadaanın planlamada var olan gerilimleri, uzlaşmaları ve belirsizlikleri temsil edebilme yeteneğidir.

Risk ve fırsat kavramlarını veri alan sorgulama biçimlerine yaslanacak bir değerlendirme için öncelikle bu kavram çiftini yaratan kabullerin kısaca anlaşılmasında yarar bulunmaktadır. Bu kabuller açısından bakıldığında tarihsel olarak gerçekliğin yaratılmasında başvurulan açıklama yöntemlerinin 3 farklı koridora oturduğu söylenebilir.

* DEU Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Birincisi, bazı başlangıç verileri bilinebildiğinde evrende gelecekte yer alacak her şeyin yerinin hesaplanıp belirlenebileceğini ifade eden bir tutumdur. Kartezyen düşünme biçimlerine de işaret eden bu tutum çok uzun dönemler hakim bilim paradigmalarının da omurgasını oluşturmuştur. İkinci yaklaşım, ilkinin tam karşıtı olarak konumlandırılan ve gerçekliğin sınırlı algı ve kavrayışa sahip bir koordinat üzerinden kavranamayacağını ve gerçeğin asla belirlenemeyeceğini vurgulayan kabul biçimlerini içerir. Üçüncüsü ise, gerçekliğin bugüne dek bilinen dualiteci temsil biçimleriyle anlaşılamayacağını, gerçekliğin belirli olasılıklar dünyasında her an ve hep birlikte yaratılmakta olduğunu ifade eden ve yeni çağ bilimleriyle gündeme taşınan yaklaşımlardan oluşmaktadır. Her üç yaklaşımın da risk, güven, fırsat, olanak ve olasılıklar evrenine bakışında kabulleri itibarıyla gelişen temel farklılıklar vardır.

Sempozyum konusu olan kavram çiftinin ve bunun planlama olgusu üzerindeki izdüşümün değerlendirilmesinde, bu çalışma yukarıda aktarılan yeni yaklaşım biçimlerinden hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu tercihin ardındaki beklenti, gerek planlama paradigması gerekse eylem alanında karşı karşıya bulunduğumuz oluşumları anlamada yeni kavrayışlara kapı aralamak olarak ifade edilebilir.

PLANLAMA: MÜLKİYET İLİŞKİLERİNE BAĞLI RİSK VE FIRSATLARI DÜZENLEME AYGITI

Zaman ve mekandaki oluşumların mutlak anlamda **belirlenebilir** ve **denetlenebilir** unsurlara tabi olduğu kanaatine / inancına sahip bir paradigma **denetlenemez** ya da **belirlenemez** unsurların varlığına dair bir gerçeği de ontolojik olarak içermek durumundadır. (*planlama dahil olmak üzere pek çok eylem alanının temel kabullerini belirleyen paradigmalar bu kategori altında görülebilir*) Öte yandan, belirlenemez ve denetlenemez olanın her daim içinde barındırdığı belirsizlik momenti nedeniyle belirlenebilirlik inancının da kaçınılmaz biçimde belirli bir kırılma noktasına ulaşması gerekir. Bunu bir başka biçimde ifade etmek gerekirse bu yaklaşım altında denilebilir ki; belirlenemez ve belirlenebilir olan, birbirini yeniden kurma yeteneğine sahiptirler ve karşıtlıklarını birbirlerinde çoğaltan bir ilişkiyi temsil etmek durumundadırlar.

Oluşumları rastlantıya bırakmama ve amaçlanan şekli ile gerçekleştirme niyeti ile yapılan eylemler, belirlenebilir olanın bu kırılma noktasına karşın yaşam pratiğimiz içinde son derece karmaşık olandan en rutin ve sıradan olana kadar hemen her alanda kendini gösterir. Çünkü belirlenebilir olan süreçler, belirlenmiş bir amaca erişmede hala elimizde olan en etkili yol olarak düşünülmektedir ve bir yarar elde etme olasılığının güvenilirliğini bu yol daha yüksek bir düzeyde garantilemektedir. Ancak yine de yarar beklentisi bu noktada hala bir olasılık düzeyiyle ifade edilebilir çünkü belirsizliğin gölgesi belirlenmişler evrenindeki izlerini her daim korumakta ve olasılıkların güvenilirlik düzeyini olduğu yerden etkileyebilmektedir. Bu etkileşim sürecinde çarpıcı olan asıl nokta şu olmalıdır. Hem belirlenmişlik hem de belirsizlik evrenleri, etkileşimin belirli bir düzeyinde artık kavramsal karşıtlıklarını ve netliklerini yitirmekte ve doğrudan birbirlerini temsil eder hale gelmektedir.

Eylemlerimizi, güvenilirlik düzeyleri birbirinden farklı olan bu olasılıklar dünyasından hangisine yönelteceğimiz konusu kuşkusuz pek çok faktöre bağlıdır. Güven veya riskin yada belirlenmişlik veya belirsizliğin mutlak biçimde hakim olduğu durumlarda bir yarar elde etme beklentisine verilebilecek yanıt VAR/YOK gibi oldukça net ve açık olacaktır. Ancak yaşamda genellikle hakim olan durumlar bunca açık ve net yanıtlanamayan gölgeler dünyasının içinde yer alır ve tam da bu nedenle bir amacı gerçekleştirmeye ve belirli bir fayda elde edebilmeye dair sorulara verilecek yanıtlarda olasılıkların düzeyi ciddi biçimde belirleyici hale gelir. Belirli bir olasılıktan olanaklı hale geçiş için sıklıkla kullanılan bir kavram FIRSAT olarak ifade edilebilir. Fırsat bu niteliği ile bakıldığında pek çok faktörün oldukça kritik eşzamanlılıklarla bir araya gelişine işaret ediyor olmalıdır. Dolayısıyla olanak, ancak bu tür eşzamanlılıkların yakalanması (fırsat) ile oluşacak ve bunu yakalayabilen unsurla yakalayamayanları belirli bir yarar ekseninde birbirinden ayıracak ve dahası fırsat, bazı eylemlerdeki yararı çoğalttığı gibi aynı zamanda diğer eylem alanlarının belirli bir zarara uğraması ile de sonuçlanabilecektir. O halde kısaca toparlamak gerekirse;

- Gerçekliğin dalgalı doğası, ağırlıkla belirlenmişlik ve belirsizlik evrenlerinin gölgeli dünyasında iş görmeyi yeğler.
- Bu gölgeli alan sorulara açık ve net yanıtlar vermekten çok, yanıtların olasılıklar dünyası içinde aranmasına işaret eder.
- Olasılıklar evreninde gerçeklik, belirli eşzamanlılıkların bir aradalığıyla şekillenir ve bu eşzamanlılıkların olduğu noktalarda fırsatlar oluşur.
- Fırsat, şeyleri olasılıktan olanaklılığa yükselten bir olgu olarak kavramsallaştırılabilir. Bu durumda fırsatların olduğu eşzamanlılıklarla bir araya gelen eylemlerde bulunabilenler ile bulunamamış olanlar birbirinden elde ettikleri yarar bağlamında ayrışır.

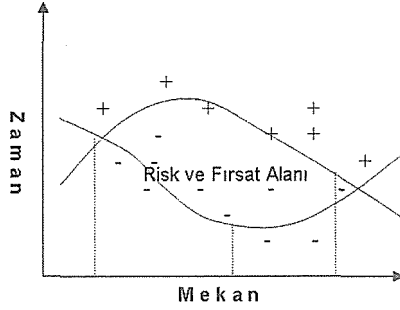
Yukarıda kavramsal olarak tartışılan meselenin gündelik yaşamda pek çok karşılığı bulunur. Sosyal dünya neredeyse tümüyle gölgeli bir alanda iş görmektedir dolayısıyla bu alandaki eylem alanlarının hangisine bakarsak bakalım yukarıda vurgulanan modeli izlemek olanaklı hale gelir.

Ekonomi alanı, bu karşılığı son derece çarpıcı biçimlerde görebileceğimiz alanlardan biridir. Ekonomi literatüründeki karşılıkları açısından bakıldığında risk; hipotetik olarak bir piyasada geleceğin amaca uygun biçimde belirlenebilir yada denetlenebilir olmayışından kaynaklanacak zarara uğrama olasılıklarına işaret eder. Bu olgunun diğer yüzünü oluşturan fırsat ise, amaca uygun olarak düzenlenmemiş veya belirlenmemiş bir gelecek içerisinde yer alan unsurları, kendi amaçları doğrultusunda eşzamanlı olarak dönüştürmeye uygun zaman yada durumu ifade etmektedir. Bu tür durumda bu yeteneği sergileyebilenler yani risk alabilenlerin elde ettiği yarar diğerlerinden daha yüksek olacaktır. Bir başka deyişle, bazı durumlarda riskler, fırsata dönüşmüş ve bazı taraflara beklenmeyen yararlar sağlamış olarak karşımıza gelecektir. Bütün bu süreçleri olanaklı kılan şey kuşkusuz üretim ilişkileri temelinde gelişmekte ve mülkiyet temelli beklenti ve eylemlerin varlığına işaret etmektedir.

Bu tür karmaşık ilişki formlarını en çarpıcı biçimde gözlemleyebileceğimiz alanlardan birisi toplumsal ve ekonomik organizasyonları temsilen karşımıza gelen kentlerdir. Zira kentler de, mülkiyet ilişkilerine bağlı olarak çeşitli biçimlerde risk ve fırsat alanları yaratmaktadır. Dahası planlama aygıtı aracılığıyla bu risk ve fırsatlar aynı zamanda denetlenebilirlik ve denetlenemezlik gibi ifadelendirebileceğimiz daha da çeşitlendirilmiş bir ağ içinde iş görmektedir. Bu bağlamda kent bir anlamda, denetlenemezliğin getirdiği fırsatları kar'a dönüştürerek meşrulaştıran mülkiyet temelli bir iktisadi paradigmanın eylem alanı olarak da okunabilir.

Kentlerde mülkiyet ilişkilerine bağlı risk ve fırsat alanlarını düzenleyen bir araç olan planlama temellendiği kabuller itibarıyla, bu türden denetlenemeyen (ya da belirsizlikler içeren) hipotetik bir geleceği risk kabul eden bir paradigmayı temsil eder. Ancak buna karşın planlama yukarıda da tartışıldığı gibi, ontolojik olarak kendi eylem alanında denetim altına alıp belirlenebilir kıldığı her noktaya tekabül eden bir belirlenemez ve denetim dışı alanı da kaçınılmaz olarak yaratmak durumundadır. Bu durumda, planlamanın dışarıda bıraktığı bu tür alanlardan beslenen pek çok unsur yeni risk/fırsat alanları elde etmiş olur. Öte yandan bir başka düzlemde, planlamanın denetim altına aldığı ve belirlenebilir kıldığı içerde ise, denetim karşıtı oluşumlar da diyalektik bir karşıtlıkla varlık alanlarını genişletmeye çalışır. Planlama marifetiyle çizilen bir sınırın içinde veya dışında kalma pozisyonuna bağlı olarak, gerçekliğin içeriden, dışarıdan ve/veya karşılıklı olarak kurulma stratejileri de böylelikle kentlerde değişip çeşitlenir.

Bu stratejiler kaçınılmaz olarak belirli bir zaman-mekan koridorunda hareket etmek durumundadır. Dolayısıyla yukarıda aktarılan bu süreçleri bir zaman-mekan koridorunda okumak istediğimizde, öncelikle **hareketin** bu koridorda bıraktığı izlere bakmak gerekir. Buna göre, mülkiyet temelli oluşumların eylemleri ya da hareketlerinin zamandaki izdüşümleri bize hareketin yönüne ilişkin bir kavrayış getirirken, hareketin yarattığı dönüştürme şiddetini ölçmemize olanak veren unsur mekansal izdüşümler üzerinden olacaktır. Bu alana izdüşen risk ve fırsatlar ise hareketin neden-sonuç ilişkilerini ortaya koyacaktır. Bu kurgunun grafiksel ifadesi aşağıdaki gibidir :

Dolayısıyla bu çalışma yukarıda kısaca aktarılan kapsama bağlı olarak şu amaçları öne çıkarmaktadır.

- planlamanın denetlenebilir ve denetlenemez alanlar aracılığıyla yarattığı risk ve fırsatların kentsel alandaki işleyiş mekanizmalarını,
- bu mekanizmalar içerisinde yer alan hareketlerin süreçlere bağlı olarak kurduğu stratejileri ve
- bu stratejilerin planlama süreçlerini yeniden üretme biçimlerini anlamayı amaçlamaktadır.

Bu amaç çerçevesinde çalışma, yukarıdaki grafikte aktarıldığı gibi zaman koridorundaki izdüşümleri 20 yıllık bir dönem kapsamında ve 5'er yıllık aralıklarla ele alacaktır. Bu tutum bize hareketin zaman içinde değişen konjoktüre bağlı olarak hangi yönde ne tür stratejiler geliştirdiğini gösterecektir. Mekan koridorundaki izdüşümler ise hareketin mekanı dönüştürme güç ve yeteneğini sergileyecektir. Bu yeteneği ölçmek amacıyla 5 temel mekansal parametre kullanılmıştır. Bu parametrelerin temel karakterinde aranan nitelikler iki başlık altında özetlenebilir. Birinci olarak parametrenin, toplumsal değer ve araçları gerçeğe en yakın biçimde temsil etmesi amaçlanmıştır; ikinci olarak ise bu temsilin 20 yıllık periyodun her aşamasında erişilebilir olması hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu doğrultuda geliştirilen parametreler, mülkiyet üzerindeki el değiştirmeler, plan

değişiklikleri tadilatlar, imar davaları, ruhsatlar ve hazine arazisi satışları olarak özetlenebilir.

Bu amaç ve parametrelerin Çeşme Yarımadası ölçeğinde test edilmesi ise, 5 temel gerekçeye dayanmaktadır. Bu gerekçeler;

- Çeşme yarımadasında mülkiyet ilişkilerine dayalı çok sayıda hareket olması,
- Özellikle 1980 sonrası oluşan yapılaşma süreçleri ve plan pratiklerindeki çeşitlilik,
- Bölgenin yerel – yerel üstü çeşitli sermaye gruplarınca hareket odağı olarak seçilmiş olması,
- Bölgenin doğal ve kültürel potansiyeller açısından son derece zengin yapısı,
- Bölgenin içerdiği risk ve fırsat alanların bağlı olarak çeşitli uzlaşım ve gerilim stratejilerini son derece çarpıcı örneklerle sergilemesidir.

Çalışmada kullanılan veri tabanı üç eksende gelişmektedir. Bunlar sırasıyla şöyle özetlenebilir. Merkezi ve yerel otoritenin çalışma bölgesine ilişkin olarak ayrı ayrı üretmiş olduğu karar ve planlar ile bölgede yer alan mülkiyet ilişkilerini temsil etmek üzere tapu ve kadastro müdürlüklerinden dökülmüş 33 870 parselle ilişkin mülkiyet ve el değiştirme bilgileri. Çalışma tüm bu veri tabanını 20 yıllık bir kesitte test etmiş ve parametrelerin karşılıklı etkileşimlerinden hareketle bölgede yer alan uzlaşım ve gerilim unsurlarını, bunların mekansal izdüşümlerini ve olası risk ve fırsatların coğrafyasını ortaya koymuştur.

YARIMADA'DA RİSK VE FIRSATIN YENİDEN ÜRETİM STRATEJİLERİ ¹

Çalışmanın bu bölümünde aktarılacak olan analizler ve değerlendirmelerde, öncelikle risk ve fırsatların işleyiş mekanizmasını tarif eden ülkesel ölçekteki kararlar dizisi tartışmaya açılacak ve daha sonra da bunun yerel mekanizmalarla etkileşimine bakılacaktır.

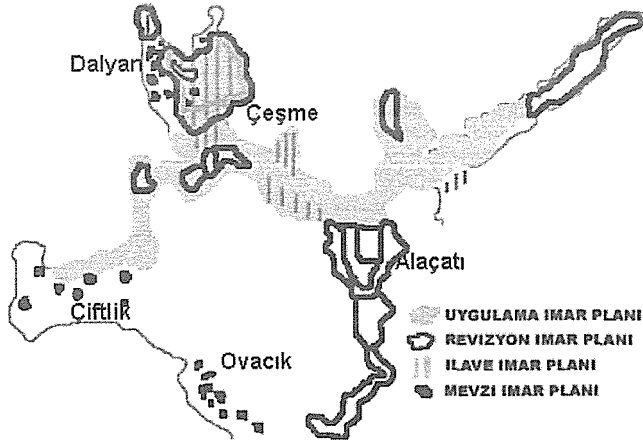
1980-2000 yılları arasında değişen siyasal, ekonomik ve yasal konjonktüre bağlı olarak alanda yaşanan gelişmeler ele alındığında, özellikle yasal düzenlemelerin risk ve fırsat alanlarının yönünü değiştirdiğini ve şiddetini arttırdığını vurgulamak olasıdır. 1980 sonrası makro politikaların temel amaçlarından biri olan kent topraklarına müdahale yoluyla sermaye birikim süreçlerinin genişletilmesi çabaları, bu amaca uygun müdahale araçları da geliştirmiştir. İmar hukukunun değiştirilmesi ve idari yetkilerin yeniden paylaşılması olarak özetlenebilecek bu müdahale araçlarının beklentisi pek çok alanda birbiriyle yarışan unsurların oluşmasına yöneliktir. Yarışma ve rekabete dayalı bu modelin doğasında risk almak ve/veya fırsatları değerlendirmek türündeki davranış biçimleri özel bir önem taşır, dahası özendirilir. Dolayısıyla, yasal mevzuat ve onun öngördüğü yeni planlama süreçleri ile mülkiyet ilişkileri arasında fırsat ve risklerin yeni tarifi üzerinden kurulan bir güçler geometrisinin oluşması kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza gelir. Bu kesitin, Çeşme Yarımadasında gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümleri kavramak için rekabet olgusu temelinde gelişen yeni planlama pratiğine bakmak gerekmektedir.

Yarımadada, 20 yıllık kesitte yapılan toplam planlama çalışması içerisinde 1980-1985 arası dönemde yapılan planlama çalışmalarının çok az sayıda olduğu görülür. Plan

¹ Çalışmanın bu kısmında kullanılan şemalar, "Çeşme Yarımadası Kentsel Risk Değerlendirmesi", D.E.Ü., Mimarlık Fakültesi Yayını, Yayın No: MIMF-YK-03-2003, İzmir. çalışmasından soyutlanarak, analitik veriler ise yeniden derlenerek elde edilmiştir.

yapımında asıl patlama 1985 yılından sonra gerçekleşmekte ve plan türleri de revizyon, mevzi ve ilave imar planları olarak çeşitlenmektedir. 1980-1985 yılları arasında mevzi planlar hariç farklı ölçek ve kapsamdaki plan sayısı 19 iken, bu sayı 1985-1990 yılları arasında 27'ye, 1990-1995 yılları arasında ise 36'ya çıkmaktadır. 1980-2001 aralığı itibarıyla bakıldığında ise üretilmiş bulunan planların içindeki oranı itibarıyla en üst sırayı % 37 ile revizyon planların, % 28 ile mevzi planların ve % 13 ile uygulama imar planlarının aldığı görülmektedir. Çeşme merkezde 10, Alaçatı'da 11 ve Dalyan'da 5 olmak üzere 20 yıllık dönem içerisinde gerçekleşen toplam 26 adet revizyon imar planı ile yaklaşık 2400 ha'lık bir alandaki planlama kararlarının revize edilmesi, yarımada üzerindeki planlama süreçlerinin ne kadar sık ve sürekli bir biçimde değişikliğe uğradığını ortaya koymaktadır. Planlama kararlarında yaşanan bu hızlı ve sürekli değişimin mekansal dağılımına bakıldığında ise, yapılan planların çok büyük kısmının kıyı kesimlerinde yoğunlaşması dikkati çekmektedir (Bkz. Şema 1). Özellikle yarımada'nın kuzey kısmında yer alan bölgenin tamamının planlanmış olmasının yanında plan kararlarının sürekli revize edilmesi ile bölgede ilan edilen çeşitli sit kararları risk ve fırsatlara bağlı hareketlerin yönünü ve şiddetini belirlemiştir. Bunun sonucunda, örneğin plan dışı kesimlerde spekülasyon el değiştirme süreçleri hız kazanmış ve 1992 yılında ilan edilen sit kararlarına kadar geçen süre zarfında yarımada'nın güney kıyısında kalan alan içerisinde 50'yi bulan mevzi imar planı üretilmiş ve 184 ha'a varan bir alan imara açılmıştır. Bir başka deyişle, 1992 yılına kadar geçen 12 yıllık dönem içerisinde mülkiyet temelli hareketlerin yoğunlaşma odakları önceleri plan dışı bölgelerde kalan kıyılar iken, bu alanların planlar yoluyla denetlenebilir kılınmasıyla hareketin yönü sit kararları gelene dek plan dışı alanlara kaymakta; plan dışı alanların sit kararlarına maruz kalma süreçlerinde ise hareketlerin yönü planlı alanlara yönelmektedir. Ancak planlı alanlardaki beklenti ve yoğunlaşmanın düzey ve şiddeti öylesine yüksektir ki, bu yoğunlaşma ya büyük çaplı revizyonlarla ya da çeşitli plan değişikliği uygulamalarıyla telafi edilebilmektedir. Dolayısıyla yarımada'da risk ve fırsatlara bağlı hareketlerin yönü oluşan konjonktüre bağlı olarak kuzey-güney ekseninde sürekli bir kayma göstermiştir.

PLAN TÜRLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

Şema 1. Plan Türlerinin Mekansal Dağılımı

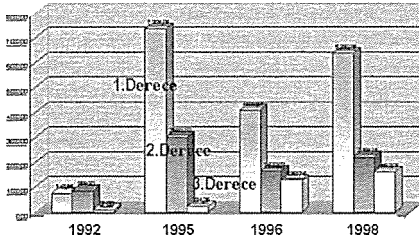
Yarımada'da ki risk ve fırsatlara bağlı hareketleri planlı alanlarda yapılan plan değişikliği ve tadilat uygulamaları aracılığıyla okumaya çalıştığımızda, plan değişikliği ve tadilatların ağırlıklı Çeşme Merkez, Alaçatı ve Dalyan yerleşmelerinde yaşıldığı görülmektedir. Bu dağılım yarımada'nın 20 yıllık planlama tarihi içerisinde planların mekansal dağılımı göz önüne alınarak değerlendirilecek olursa anlamlı bir yığılma olarak gözükcektir. Ancak,

1980 – 2000 aralığında gerçekleşen toplam 1052 tadilatın %76'sının 1986-1995 aralığında yapılması, yarımada da alınan sit kararlarının planlı alanlarda yarattığı baskının şiddetini ve risk ve fırsatlara bağlı hareketlerin yönünü anlamayı olanaklı hale getirmektedir. Buna göre, 1992 tarihinden sonra yarımada da alınan sit kararlarına bağlı kısıtlamalar, hareketin yönünü planlı alanların içerisine doğru yöneltmiştir.

Yine benzer biçimde aynı dönem içinde inşaat alanı ve imar hakkı artırımı ya da yapı nizamı değişimi konularında yoğunlaşan toplam 218 talebin %78'inin Çeşme Merkez, Dalyan ve Alaçatı yerleşmelerinde yoğunlaşması, plan dışı alanlarda sit kararlarıyla yaratılan baskının şiddetine bağlı olarak, mülkiyet temelli hareketlerin yönünü plan içi bu alanlara döndürdüğünü ve bunun sonucunda bu alanlardaki gerek yapı, gerek nüfus yoğunluklarını ciddi ölçüde arttırdığını söylemek gerekir.

Sit kararlarının plan içi alanlarda yarattığı baskı sonucu oluşan yoğunluk artışlarına ek olarak karşımıza gelen bir başka süreç daha vardır ki bu da el değiştirmelerin planlarla ilişkilendirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkiye göre, sit kararları ile birlikte hareket ederek mekansal tercihlerini belirleyen mülkiyet deki el değiştirme pratikleri bir yandan ağırlıklı sit dışı alanlara yönelirken, bir yandan da planlı bölgelerin çeperlerine yakın mesafelerde kalmayı yeğlemektedir. Dolayısıyla bu eğilimin bir sonucu olarak planlı alanlar sürekli biçimde etraflarına doğru genişleyen ve giderek ilave ve revizyon pratikleriyle karşımıza gelen bir yapı sergilemektedir. Bu da plan içi yoğunlukların artışına ek olarak plan dışı alanların yapılaşma süreçlerine açılma olasılıklarının sürekli varlığını sürdürmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle bu yolla risk ve fırsat ilişkisi bağlamında belirsizlik aralığını azaltan bir strateji kurulmuş olmaktadır.

Fırsat ve risklere bağlı hareketler bağlamında sit kararlarını bu denli etkin kılan şey içerdiği çelişkili kararlar ile belirsizliği arttırmasıdır. Bu belirsizlik Çeşme Yarımadası özelinde o denli etkili olmuştur ki, denetlenebilir ve belirlenebilir alanlar yaratmayı hedefleyen planlamayı bile ciddi bir belirsizlik ortamına itmiştir. Grafik 1'de de görüldüğü gibi sit kararlarının bu derece belirsiz bir ortam yaratması yedi yıllık bir dönemde dört ayrı sit kararının uygulanması ve her sit kararının farklı nitelik ve nicelikte alanları koruma altına almış olmasıdır. Bu farklılığı sit kararlarının mülkiyet temelli tercihleri üzerinden gözlemlemek daha net sonuçlar vermektedir. Buna göre 1992 yılında ilan edilen ve bir planla eş zamanlı olarak gelişen sit kararları sınırlı bir alanda gelişmiştir. Ancak 1995 yılında ilan edilen ve neredeyse yarımada nın tamamını koruma altına alan sit kararlarının global yaklaşımı, 1996 yılındaki sit kararları ile özel mülkiyet dokusuna bağlı yapılaşma süreçlerine izin verecek biçimde düzenlenmiş ve talebin olduğu alanlardaki yapılaşma süreçlerini hızlandırmıştır. 1998 yılında alınan sit kararları ise sit alanlarının alansal büyüklüğünü arttırmış görünmekle birlikte özel mülkiyete konu olan alanları yapılaşmaya olanak verecek biçimde düzenlerken koruma amaçlı kararları hazine arazilerine yönlendirmiştir.

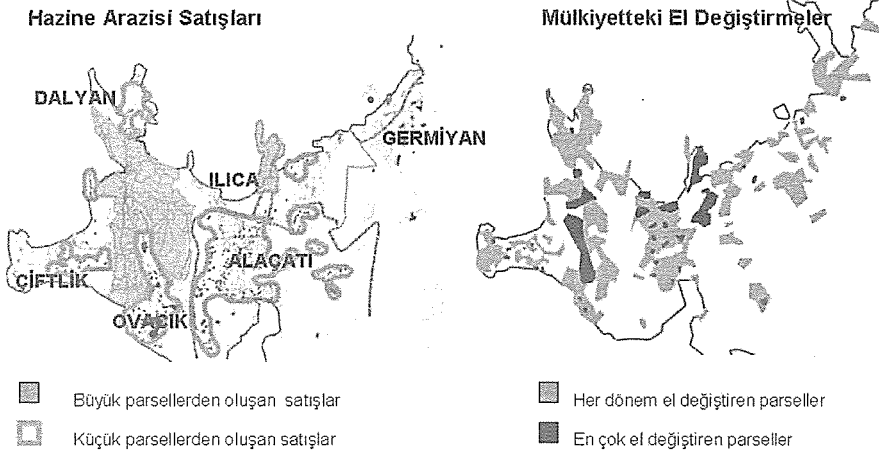

Grafik 1. Sit Derecelerinin Yıllar İtibarıyla Dağılımı

Öznenin yani doğanın temel karakterindeki değişmezliğe yada belirliliğe karşın sit kararlarındaki bu belirsizlik, risk ve fırsatların zaman ve mekana bağlı belirsizlik aralığını

azaltılmaktadır. Bir başka deyişle, riskin, fırsata dönüşme olasılığını yada beklenti düzeyini arttırmaktadır. Bu nedenle yarımada da doğanın kayıplarını azaltmak amacıyla bir karşıt strateji olarak gündeme gelen sit kararları, zaman içerisinde yarattığı belirsizlik ortamıyla risk ve fırsat alanlarını canlı tutmuştur. Şema 2'den de okunabileceği gibi, sit kararları, zaman-mekan koridorunda mülkiyete bağlı olarak kuzey-güney ekseninde hareket eden risk ve fırsatlar için 2 farklı akım kanalı düzenlemiştir. Bu akım kanallarından birincisi Dalyan'dan başlayıp Çeşme-Merkez ve Alaçatı üzerinden güneye inen **belirliлікler** üzerine kuruludur. Bu yerleşme dizisinde kuzey-güney eksenini boyunca gözlenen çok sayıda revizyon bu akım kanalını sürekli olarak yeniden düzenlemiştir. İkinci akım kanalı ise, **belirsizlikler** üzerine kuruludur. Alaçatı yerleşmesinin planlı alanlarının hemen batısında yer alan 3. derece sit alanı işte bu belirsiz kanalı oluşturmaktadır (Bkz. Şema 2). Böylece, sit kararları gerçekte doğada yaşanan kayıpları önlemenin ötesinde konjonktürlere bağlı olarak kuzey-güney ekseninde hareket olanağı sağlayan iki koridor tanımlamıştır. Bir başka deyişle, yeni telafi mekanizmaları kurarak, risk ve fırsat alanlarının yarımada özelinde sürekliliğini sağlamıştır.

1992 yılından sonra gerçekleşen el değiştirmelerin yaklaşık %50'sinin sit sınırları içerisinde kalan alanlarda gerçekleşmesi, sit kararlarındaki çelişkilerin yarattığı belirsizlik ortamı ile değişen konjonktüre bağlı telafi mekanizmalarının ne şekilde düzenlendiğini ortaya koymaktadır.

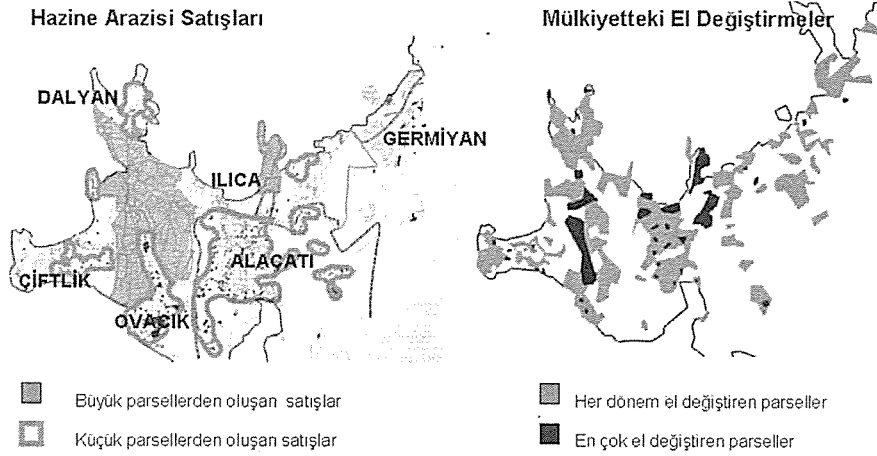
Şema 2. Sit Kararlarının Yıllar İtibariyle Mekansal Dağılımı

Sit kararları dışında risk ve fırsat alanlarını düzenlemeye yönelik olarak üzerinde durulması gereken bir diğer konu imar davalarıdır. Zira davalar, denetlenebilir alanlarda arızalar yaratarak, bu alanları belirsizlik ortamına taşımada araçsal bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede, 1980-2000 yıllarını kapsayan 20 yıllık dönemde yarımada gerçekleşen imar davalarına bakıldığında, toplam dava sayısının %58'inin ağırlıklı 1995-1996 yılları arasında ve sit kararlarına karşı açıldığı görülmektedir. Açılan davaların mekansal dağılımının öncelikle kıyı ekseninde ve yerleşme çepçevrelerinde yer alması dikkati çeken bir diğer noktadır. Bu tür bir dağılım, mevcut yerleşim alanlarının büyüme yönüne ilişkin ipuçları taşımanın ötesinde risk ve fırsatların öncelikle mekan koridorunun merkezine yakın alanlarında kalarak belirsizlik aralığını (*uygun zaman veya uygun durumun gerçekleşme olasılığı artırma*) daraltma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Zaman-mekan eksenindeki belirsizlik aralığını daraltmanın yada görece olarak daha belirli bir konuma geçmenin bir diğer önemli aracı da 1990 yılından sonra başlayan hazine

arazisi satışları olmuştur. Hazine arazisi satışlarını risk ve fırsat alanları açısından önemli kılan nokta ise, sit kararlarının da benzer tarihlerde gündeme gelmesidir. Bir başka deyişle, merkezi otorite stratejik olarak fırsat ve riskleri eş zamanlı olarak düzenlemiştir. Bu iki düzenlemenin mekansal olarak nasıl bir çakışma gösterdiğini değerlendirdiğimizde ortaya oldukça ilginç bir yapı çıkmaktadır.

1980-2001 yılları arasında satılan toplam hazine parseli sayısı 8852 adet ve bunların alansal toplamı da 9645 ha.dır. Bu değerlerin mekansal dağılımında 2006 parsel satışı ile Alaçatı öne çıkarken, alansal büyüklükde 3726 ha. ile Çeşme-Karaköy önem kazanmaktadır. Bu dağılıma göre Alaçatı daha çok küçük parseller, Karaköy ise büyük parsellerin satıldığı alanlar olarak birbirlerinden farklılaşmaktadır (Bkz.Şema 3). Bu deseni sit ve plan kararları ile çakıştırdığımızda belirsizlik ve belirlilik alanları üzerine kurulu kuzey-güney eksenindeki akım kanallarının merkezi otorite tarafından eşzamanlı olarak sunulan fırsat ve riskler aracılığıyla yeniden düzenlendiği yönündeki bulguyu destekleyen sonuçlara ulaşılmaktadır. Yerel idarenin tüm bu oluşumlarla eşzamanlı bir tutum izleyerek hazine satışı yapılan bölgelerde alt ölçekli planları üretmemesi dolayısıyla, kadastral parseller üzerinden kesilen ruhsatlar ise, yerel ölçeğin de bu düzenleme biçimine destek vermesi olarak okunabilir. Bu sürecin ileri aşamaları, doğal alanlar üzerinde gelişen yapılaşma talepleri ve nihayet hayata geçmiş yapılaşma pratikleridir.

Şema 3. Hazine Arazisi Satışları ile Mülkiyetteki El Değişikliklerinin Mekansal Dağılımı

Yine benzer biçimde, hazine arazisi satışları ile mülkiyetteki el değiştirmelerini birlikte ele aldığımızda, kuzeyde Dalyan'dan başlayarak Çeşme-Merkez ve Alaçatı üzerinden güneye inen belirsizlik üzerine kurulu akım kanalının planlama süreçleri ve denetleme mekanizmalarının dışında kalarak risk ve fırsatlar açısından önemli bir telafi alanı oluşturduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu koridor, alanda mülk sahibi olan yada olacak olan özneler açısından sürekli bir fırsat alanı olarak görülmektedir. Merkezi otoritenin uzun dönem içerisinde planlama süreçlerini bu alana yönelik olarak işletmemesi ve sit kararlarını bu alanda yapılaşmaya yönelik beklentileri destekleyici biçimde zayıflatması da alana ilişkin beklenti düzeyini artırmıştır. İşte zaman içerisinde, mekansal olarak en fazla el değiştiren parsellerin bu alanda yer alması, bölgede kurulan risk ve fırsat stratejilerinin işleyiş mekanizmalarını ortaya koyan iyi bir örnek oluşturmaktadır.

BELİRSİZLİĞİN SINIRINDA BİR BELİRLİLİK/BELİRLİLİĞİN SINIRINDA BİR BELİRSİZLİK

Karmaşık bir ilişki ağını okuma ve anlama çabalarımız genellikle iki tür sonuç verir. Karmaşıklığa yönelik değerlendirmelerimiz ya herhangi bir iç düzenden yoksun **rasgelelikle** ya da içine paradigma enjekte edilmiş bir **düzen** fikri ile sonuçlanır. Her iki uç değerlendirmenin gerçeklik ile olan bağlantısında bir sorun olduğu açıktır. Birincisindeki rasgelelilik bizi hiçbir şeyin **belirlenemez** olduğu kabulüne taşırken, ikinci bakışın kabulünde her şeyin **belirlenebilir** olduğu inancı içimize yerleşir. Herhangi bir olguyu şimdi noktasından ne kadar uzak bir geleceğe ötelediğimize bağlı olarak bu iki paradoksal durum arasında gidip gelinir. Karmaşıklık ile aramızdaki mesafeye bağlı olarak tüm olgular nihayetinde engin bir şans evreninde yüzer gezer hale gelerek onlara için bir belirli iç düzen yoksunluğu fikrimizi giderek pekiştirirler.

Risk ve fırsat bağlamında planlamaya yaklaştığımızda tam da bu paradoksal durumun içine düşülür. Çeşme yarımadası örneği üzerinden yaptığımız bu çalışmanın sunduğu veri tabanına 20 yıllık bir kesitte yaklaştığımızda karşımıza ilk çıkan sonuç öncelikle şudur.

- Yarımada ele alınan her parametre ve değerlendirmeye eklenen her faktör ile birlikte, değerlendirmeye çalışılan olgunun **karmaşıklık** düzeyi yükselir.
- Karmaşıklık düzeyinin her artışında olguların **rasgeleliğine** dair kanaatler güçlenir.
- Ötelenen gelecek şu andaki noktadan uzaklaştıkça olgular arasındaki ilişki ağında var olan belirlilik **belirsizliğe** dönüşür.

Yukarıda özetlenen unsurlar, yarımada gelişen süreçlerin 20 yıllık bir değerlendirmesini kaçınılmaz olarak olanaksız kılacak ölçüde karmaşık, rasgele ve belirsiz bir gerçeklik tablosu biçiminde karşımıza getirmekte ise de; bu çalışma sözü edilen karmaşıklık içinde bir iç düzen ya da akış olduğu kanaatini güçlendirecek bulgulara erişmiştir. Kuşkusuz bu kanaat yukarıda sözü edilen belirlilik/belirsizlik paradoksunu aşmaya yönelik oldukça motive edici bir etken olmuştur ancak bundan daha önemli olarak öne çıkarılması gereken asıl nokta şudur. Bu çalışmada, verilerin değerlendirmesinde üzerine basılan kabullerin belirli temel kavramlar üzerinden geliştirilmesini öngördüğü bir anlama biçimi bulunmaktadır. Bu anlama çabasını destekleyen temel kabuller kısaca şu şekilde özetlenebilir.

- Olgular dünyasında karşımıza gelen karşıtlıkların hem kendilerini (içeriye) hem de birbirini (dışarıya) yeniden üretebilme kapasitelerinin olduğu,
- Olguların bu kapasitelerini kullanırken izledikleri hareket tarzlarını belirleyen bir iç irade mekanizmalarının varlığı,
- Olgular dünyasındaki eşzamanlılıkların en az ardışıklık mekanizmaları kadar etkin iş gördüğü ve olabildiğince izlenmesi gerektiği,
- Yukarıdaki niteliklere sahip olgular dünyasında rasgelelikten düzene kadar gelişen hareket biçimlerinin, olgulara için olmayıp, izleyenin görme biçimine bağlı olarak şekillendiği.

Bu çalışmada sunulan karmaşık olguların hareket tarzlarını belirli bir iç düzene sahip stratejiler olarak okuma tercihi, kuşkusuz bulguları değerlendirenlerimize bağlı olarak şekillenmektedir. Mülkiyet temelli hareketlere ilişkin olarak farklı örneklerde ve okumayı gerçekleştiren farklı ellerde daha pek çok ve çeşitli stratejinin bulgulanması ve sergilenmesi olasıdır ve planlamanın bu tür okumalara ihtiyacı bulunmaktadır.

PLANLAMADA TOPLUMSAL KATILIM SÜREÇLERİNDE MODEL ARAYIŞLARI VE İLETİŞİM SORUNSALI; İZMİR KONAK BELEDİYESİ'NİN KEMERALTI BÖLGESİ ÖRNEK UYGULAMALARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Ayşegül ALTINÖRS*

Abstract

Communicative planning debates became one of the most important critics of contemporary planning. Theories about communicative planning searching for an ideal communication model to shaping planning policies. How will The language, the process and standards of collaboration is the main problems of communicational approaches. In these days discussions of planning are shaped by Habermas's plea of discursive ethic and Foucault's analyses on discursive power. By the way, in this study; İzmir Konak Municipalities communicative approaches on the Kemeraltı sub-districts are wanted to analyze and evaluate about the discourses of Habermas and Foucault.

Özet

Katılımcı planlama yaklaşımı, planlama alanında tartışılan yeniden yapılanma süreçleri içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Son dönemlerde Habermas'ın iletişimseleylem kuramı ile Foucault'nun özne ve iktidar analizlerine dayanan teorik yapısı ile katılımcı yaklaşım sosyal bilimler alanına girmiş bulunmaktadır. Katılımcı planlama tartışmalarının özellikle iletişimde kullanılacak dil, yönetim sorunsalı ve katılımın düzey ve derecesi üzerinde yoğunlaştıkları aktarılabilecektir. Bu bağlamda bir model arayışında olduğu düşünülen katılımcı planlama tartışmalarının teorik bir değerlendirilmesinin yapılması gerekli olmaktadır. İzmir Konak Belediyesi'nin Kemeraltı Bölgesi'nde gerçekleştirdiği katılımcı uygulama yaklaşımları Habermas ve Foucault'nun söylemleri doğrultusunda analiz edilerek, bu noktada yerel yönetimin izlediği model, değerlendirilmek istenmektedir.

* DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

BAŞLARKEN;

İzmir Konak Belediyesi'nin Kemeraltı Bölgesi'nde 2002 yılının Aralık ayından bu yana yürütmekte olduğu çalışmalar, planlama süreçlerinde katılım tartışmaları bağlamında incelenmeye değer bir özellik taşımaktadırlar. 04.11.2002 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin İzmir Tarihi Kent Merkezi için hazırladığı, temel koruma stratejilerini içeren 1/5000 ölçekli nazım planının ardından, İzmir Konak Belediyesi tarafından İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'ne döner sermaye projesi olarak hazırlattırılan Kemeraltı 1. Etap Koruma Amaçlı İmar Planı 09.03.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Konak Belediyesi bu planlama çalışmalarında belirlenen özel kentsel tasarım bölgelerinde proje çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar paralelinde alan kullanıcı ve malikleri ile belediye başkan ve teknik ekiplerinin karşılıklı katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar sonucu, İzmir Kemeraltı Bölgesi'nde yer alan tarihi Ali Paşa Meydanı'nda; 2002 yılı Aralık ayında başlayan uygulamalar, 2003 yılının Haziran ayında yerel yönetim ve alan kullanıcıların ortak çabalarıyla tamamlanmıştır. Konak Belediyesi, Ali Paşa Meydanı'nda başarılı olarak tanımladığı çalışmalarını, Kemeraltı Bölgesi'nde belirlenmiş olan diğer birim kentsel tasarım alanlarında da etaplar halinde, uygulama aşamalarında karşılıklı iletişim ve iknaya dayanan süreçler içerisinde gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu araştırmada, Konak Belediyesi'nin uygulamalarında kullanılan katılımın modeli ve iletişim biçimi; Habermas'ın toplumsal katılım ve demokratik iletişimde etik tartışmaları ve Foucault'nun yönetişim ve iktidar kuramları ile temellenen katılımcı planlama yaklaşımı bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Planlamada yapısal değişim arayışlarının tartışıldığı günümüzde ülkemizde plan, proje ve uygulama alanlarında denenmekte olan katılım temelli çabaların, eleştirel bir değerlendirilmelerinin yapılmasının, geleceğe yönelik planlama pratiklerinin gelişimi açısından öğretici olabileceği düşünülmektedir. Bu noktada, Konak Belediyesi'nin uygulamalarının tartışılabilmesi için öncelikli olarak katılımcı planlama tartışmalarının gelişimini nedenleyen tarihsel süreçlerin kısaca açıklanması gerekmektedir. Böylesi bir açıklama, katılımcı yaklaşımın temellendiği Habermas ve Foucault'un iletişim ve iktidar tartışmalarına da değinmek durumundadır. Katılımcı yaklaşımın kuramsal temelinin aktarılmasının ardından, çalışmanın 2. aşaması olan İzmir Konak Belediyesi'nin uygulamalarının aktarılması gerçekleştirilecektir. Son olarak ise, Konak Belediyesi'nin uygulamalarında sürece katılan aktörlerin plan, proje ve çalışmaların, yöntem ve sonuçları üzerine düşünceleri, teorisyenlerin söylemleri bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

PLANLAMA'DA YAPISAL DEĞİŞİM ARAYIŞLARI BAĞLAMINDA KATILIMCI YAKLAŞIM

Toplumsal pratiğin şekillendirdiği kent mekanı, ekonomik içeriği ve birey üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkileri bağlamında kendini kuran toplumsal pratikle etkileşerek, dönüşümüne katkıda bulunan bir özellik taşımaktadır. Mekanın bu özelliği, tarihin her döneminde kentsel alanda gerçekleşen oluşumların ve gelişmenin kontrol edilmeye çalışılmasına neden olmuş ve kentlerdeki mekansal organizasyonun istenilen yönde gerçekleştirilmesine yönelik olarak, mekanizmalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Hakim toplumsal paradigma ile temsil ve etkileşim bağlamı bir ilişki desenine sahip olan kent mekanında olan bitenin kontrol altına alınması, toplumsal sistemlerin sürekliliğinin sağlanması açısından ciddi önem taşımaktadır. Özellikle aydınlanma sonrası gelişen toplumsal pratiğin ekonomik ve sosyal yapıları içerisinde, giderek karmaşıklaşan ve her bir noktası ekonomik ve/veya politik bir değer anlamına gelen kentsel mekânın kontrolü geçmişe oranla daha da hassas bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Kentsel alanda rant ve kamu yararı çarpışması kentin varoluşundan bu yana gözlenmiş olsa da, günümüz kapitalist toplumunda bu daha belirgin olarak yaşanmaktadır. Bu anlamda, mekânın kontrolü, kapitalist sistem kurgusunda belkide; önceki dönemlerden de daha ciddi bir meseledir. Sosyal alanda modernite projesi ve ekonomik anlamda kapitalist ilişkilerle

şekillenen aydınlanma sonrası dönemin kentsel mekanını, sistemin kendisini yeniden üretebilmesi yönünde kontrol edebilmek amacıyla geliştirilen mekanizmaya olan gereksinim, kent planlama disiplinin kurumsallaşması ile giderilmiştir.

Aydınlanma sonrası modern dönemin rasyonaliteye temellenen toplum kurgusunu kent planlama alanında geniş kapsamlı rasyonel planlama modeli destekleyecek ve bir modernizm sonrası süreç olarak planlama, "kentsel mekanda kamu yararı ve genel yarar ilkesi" söylemi ile meşruiyetini kurmaya çalışacaktır. Özellikle bir dönem için geniş kapsamlı rasyonel modelin kent planlama süreçlerinde etkili olduğundan ve sermaye hareketlerinin gereksinimlerine cevap verebilme başarısından söz edilebilecektir. Ancak, toplum ve dolayısıyla toplumun oluşturduğu kentsel mekan stabil oluşumlar değildirler. Toplumsal yapılardaki her değişim kentleri, yine kentsel mekanlardaki değişimler de toplumsal yapıları etkilemekte ve değişim sürmektedir. İlerleyen süreçlerde sosyal ve ekonomik anlamda varolan düzene karşı pek çok muhalif hareket belirecek, iktisadi ilişkiler ulusal sınırların dışına taşacak ve sermayenin küresel dolaşımı gerçekleşecektir. Dünyada meydana gelen toplumsal oluşumların analizi ve kontrolü açısından aciz kalan ve kendini yeniden yapılandırması beklenen sosyal bilimlerin alanına, yeni paradigmasını oluşturma bağlamında doğa bilimleri alanından quantum fiziği ile gelen gelişmeler yardımcı olacaktır. Bu değişim süreçlerinde modernizme karşı ciddi bir muhalafet veya modernizmin kendini yeniden yapılandırması açısından bir devamı olarak görülsün postmodernizm felsefesi yankı bulacaktır. Modernizmin kapitalist sistemi besleyen toplum ve demokrasi anlayışına ve ekonomik sistemin temelindeki eşitsizliğe karşı kaçınılmaz olarak ortaya çıkan muhalif hareketleri içeren ve toplumun heterojenliğini, farklılıkların zenginliğini ve bireyselliğin değerini vurgulaması yönüyle önem taşıyan postmodern söylemin tartışmaları toplumsal ve bilimsel alanda yerini alacaktır. Ancak süreçler içerisinde, küreselleşen sermaye mevcut iktisadi yapıyı yeniden üretebilmek amacıyla yeni toplumsal paradigmalara gereksinim duyacak ve bu kez de postmodernite ve değerleri mevcut ekonomik düzenin arızaları içselleştirebilme yeteneği sayesinde tüketime açılacaktır. Böylesi bir ortamda; toplumsal yaşam kuram ve pratiklerini kuran tüm diğer alanlar gibi, kent planlama da, muhalif söylemlerle gelen tartışmalardan etkilenenecektir. Rasyonel geniş kapsamlı planlama yaklaşımının, yeniden yapılanmaksızın güncelin ve geleceğin sosyo-ekonomik dinamiklere yanıt vermesi oldukça zordur. Nitekim, özellikle son süreçlerde yaşanan planlamanın meşruiyet kaybı, modelin yetersizliğinin bir kanıtı olarak ortadadır. Bu durumda planlamanın kendisini hangi kanaldan ve nasıl yeniden yapılandıracağı, son dönemlerde planlama alanında en çok tartışılan sorun haline gelmiştir. Beaugard'a göre, planlama bir paradigma değişiminin ortasında sıkışıp kalmış durumdadır ve modernizm ile postmodernizmin ortasında kalması, planlamayı rasyonel düzleme çekebilmenin önünde engel oluşturmaktadır.(Beaugard, 2003)¹ Çeşitli görüşlerdeki teorisyenlerce pek çok kanaldan, planlamanın kuramsal boyutunu oluşturan kamu yararı, demokrasi, bilgi tartışmaları; pratikteki işlerliliğine dönük olarak gerçekleştirilmekte ve planlamanın önündeki olasılıklar, fırsatlar ve riskler ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Kentlerin ekonomik ve politik içeriklerinin yanı sıra sahip oldukları sosyal ve kamusal yönleri, kontrol ve müdahale süreçlerini çok daha hassas bir noktaya taşımaktadır. Kentsel alan her şeyden önce sosyal bir alan ve etkileşim yoluyla kimlik ve bilincin kurulduğu mekandır. Bu özellikleri ile kentler biraradalık alanıdır ve kenti oluşturan her bir birey, her bir öge kentin bütünsel oluşumu ve kentsel yaşam açısından değer taşımaktadır. Planlama disiplininin uygulama alanındaki açmazları bağlamında giderek meşruiyetini kaybetmesinin önemli nedenlerinden birinin kentin heterojen ve çok sesli yapısını göz ardı etme eğilimi olduğunu iddia eden görüşler bulunmaktadır. Toplum için yapılan planın meşruiyet ve uygulanabilirliğinin sağlanmasının toplumsal iletişim yoluyla,

1 Beaugard'tan aktaran; Dündar, 2003.

ilgilerin planlama süreçlerine katılımıyla, tartışmalar ve uzlaşma arayışları sonucunda gerçekleştirilebileceği söylenmektedir. Plan sermaye süreçlerine yön verirken, temelinde kamu yararı ilkesini taşıyor ise, kamuda tartışmaya açılmasında özellikle bilgi aktarımı açısından birtakım faydalar olabilir. Günümüzde gelinen noktada bu yönde bir söylem taşıyan “katılımcı planlama yaklaşımı” üzerine, dünya genelinde tartışma ve çalışmalar sürdürülmektedir. Katılımcı yaklaşım çağdaş eleştirel planlama kuramları arasında en etkili olanlardan birisidir. (Hajer,1997)² Katılımcı planlama yaklaşımı, planlama sürecini ve plancının rolünü yeniden tariflemesi yönüyle bir fırsat olduğu kadar risk de taşımaktadır. Plancının rolünü yeniden tarifleyen bu yaklaşım içerisinde, katılımın düzey ve biçiminin kaos ve çözümsüzlüğe yol açmayacak şekilde kurgulanabilmesi bugünün kurumsallaşmış yapıları içerisinde oldukça güç bir sürece işaret etmektedir. Esasen, Michael Foucault ve Jürgen Habermas’ın iktidar ve iletişim üzerine geliştirdikleri söylemlere temellenen katılımcı planlama ile ilgili tartışmalar, toplumsal katılımın gerçekleştirilmesinin, “kamu, demokrasi, bilgi” söylemlerinin yeniden yapılanması ile desteklenebileceği düşünülmektedir. Katılımcı planlama teorileri üzerindeki vurgunun katılım sürecinde kullanılacak dil ve iletişim biçimi üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Plan üretici kurum ve toplum arasındaki iletişimde, iktidar kavramı ile güven ve samimiyet öğelerinin nasıl dengeleneceği bir sorun alanı olarak teorisyenlerin ve uygulayıcıların karşısında durmaktadır.

KATILIMCI TARTIŞMALARIN TEMELLENDİĞİ SÖYLEM VE ELEŞTİRİLER

Planlamada katılım tartışmalarının kalkış noktası olarak Foucault’nun güç analizi ve Habermas’ın iletişim teorisini göstermek mümkündür. Bu bağlamda Habermas ve Foucault’un söylemlerinin planlama alanındaki yankılarına kısaca değinilmesi yararlı olacaktır.

Habermas’ın kuramının temeli esasen Frankfurt Okulu ve akıl tartışmalarının yer aldığı söylenebilecektir. İletişimsel teorinin planlama alanına adapte edilmesi sonucu kurulan eleştirel teorinin önde gelen savunucuları Forester ve Healey’dir. Habermas “İletişimsel Eylem Kuramı”nı anlattığı çalışmasının önsözünde, iletişimsel eylem kuramının bir üst kuram değil, kendi eleştirel ölçütlerini ortaya koyma çabasındaki bir toplum kuramının başlangıcı olduğunu aktarmaktadır. Habermas, iletişimsel eylem kuramını anlattığı çalışmada, kuramın, toplumsal yaşama bağlamının modernliğin paradokslarına göre düzenlenmiş bir kavramsallaştırmasını olanaklı kılmayı amaçladığını belirtmekte ve özellikle olması gereken (normative) iletişimsel rasyonelliği vurgulamaktadır. Yeni yapılanma süreçlerinde sosyoloji alanında rasyonellik, toplum, bilgi gibi kavramların tartışılmasında iletişimsel eyleme duyulan gereksinimi ifade etmek istemektedir. Habermas’ın kuramı akıl yürütmeye dayanan, olması gereken ve bilişselci olma özelliklerini taşımakta, yani; iletişimde ideal rasyoneliteyi yakalamayı amaçlamaktadır.

Habermas’tan önce; bir sosyal grubun üyelerinin eylemlerini grubun normları ve ortak değerler setine göre yönlendirmesini açıklayan ereksel eylem, normative; olması gereken eylem ve “self”in belirli bir dinleyici için belirli bir imaj, maske oluşturarak stratejik davranış içine girme durumunu analiz eden dramaturjik eylem kuramlarını görmekteyiz. Habermas’ın iletişimsel eylemi ise intersubjektif; kişilikler, öznellikler arası bir özellik taşımaktadır ve kuram; bir eylemin iletişimsel olabilmesi için en az iki konuşan özne olması gerektiğini söylemektedir. Habermas’ın ideal iletişimi karşılıklı nezaket içerisinde konuşmaya temellenmektedir. İletişim sırasında birbirini tanıma, oturma biçiminin mekansal organizasyonu, yüz ve mimik hareketleri, dilin kullanım biçimi önem taşıyacaktır.

2 Hajer’den aktaran Ploger, 2000.

Habermas, toplumsal yaşam pratiği içerisinde bilimin ideolojiye, aklın araca dönüştüğünü aktarmakta ve amaçtan ziyade araçsal rasyonalitenin tartışılması gerektiğini belirtmektedir. Need ve Durkheim'in yazılarından etkilendiği söylenen Habermas, rasyonaliteyi toplumsal eylem ve özellikler arası değişimler bağlamında incelemeye çalışmaktadır³. İletişimsel rasyonelliğin, eşit ve ideal ortamı aramak yoluyla yakalanabileceğini düşünmektedir. Düşünürün tartışmalara ilk olarak modernizmin bir sol kanat savunucusu olarak girdiği söylenmektedir. Habermas, Foucault, Derida ve Lyotard'ın yırtıcı anti-modernizmine karşı çıkmakta ve modernitenin özgürleştirici projesinin, toplumsal yapının çökerek başka tutsaklıkların başlamasına yol açmaması için yok edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Mevcut pratiğin eleştirisini bilim, ahlak ve estetik alanlarının araçsal rasyonalite ile kapitalizmin hakimiyeti altına girmeleri bağlamında yapmakta ve bu üç alanın da kendilerini uzmanların güdümünde yaşam dünyasından; yani "lifeworld"den uzaklaştırmış olduklarını söylemektedir. Bu tartışmada "lifeworld", önceki dönemlerin bilgi stoğunun yorumlarını da içinde bulunduran gündelik hayat anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu üç kanal, gündelik yaşamın (lifeworld'ün) içerisindeki "tacit knowledge" den yani, modernite öncesi bilgi birikim süreçleri benzeri yorumlanan, rasyonelliği kanıtlanmamış ancak var olan, yerel kültürel, anlatsal bilgiden uzaklaşmışlardır. Habermas çalışmasında; iletişim süreçlerinde tacid bilgi birikimine olan gereksinimi vurgulamakta ve bu vurgu sosyal bilimler alanında yankı bulmaktadır.

Habermas'ın iletişimsel teorisinden yola çıkan planlama teorisyenlerine göre, planlama söylemsel ve iletişimsel bir güçtür ve planlama süreçlerinde demokratik iletişim mutlaka olmalıdır. Planlama tartışmalarının, farklı görüşlerin temsil edildiği, eşit bilgi paylaşımının olduğu, hiyerarşinin olmadığı ve kişilerin kendilerini geliştirmesine açık bir sistem içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda iletişimsel planlama kuramının katılımcı yaklaşımında planlamanın rolü yeniden tarfilenmekte ve planlı tartışma ortamını "olması gerekeni" olanaklı kılan, fasilitatör (kolaylaştırıcı) rolünü almaktadır. Bu noktada Habermas'ın kuramı doğrultusunda planlamanın, uzmanlığı bağlamında veya kurumsal bir yapıyı temsilen iktidar kurma yoluyla iletişim süreçlerini bozmaması gerekmektedir.

İletişimsel eylem teorisinden doğan planlama çabalarını Dündar şöyle aktarmaktadır; "sosyal öğrenme olarak planlama (Friedman,1987), iletişimsel planlama (Forester,1989), savunucu planlama (Fisher ve Forester, 1993), münazara yoluyla planlama (Healey, 1992), kapsayıcı söylem (Healey, 1996), konsensüs yoluyla planlama (Innes,1996), ortaklaşa planlama (Forester, 1999) adlarında somutlaşan modellerin hepsi de planlama disiplini içerisinde iletişimsel rasyonellik kavramlarının vurgulandığı yeni bir paradigmanın çerçevesini çizmektedirler. " (Dündar,2002)

Habermas'ın eleştirel kuramı hem planlama süreçlerinin kavramsallaştırılmasında, hem de politika oluşumunda iletişimsel eylemin "dönüştürücü" etki yaratabileceğini savunmaktadır. (Healey,2001)⁴

Habermas'ın kavramlarını planlama pratiğine dönüştürme çabaları sonucunda oluşan iletişimsel planlama paradigmasına göre;

- Planlama karşılıklı olarak etkileşimli ve yorumlayıcı bir süreçtir.
- Planlamaya akışkan, söylemsel (discourse) eylem, çıkar grupları arasında girilir.

3 Prof. Dr. Sezai Göksu'nun Public Participation Dersi Kapsamında gerçekleştirilen tartışmalar doğrultusunda geliştirilen tespitlere dayandırılmaktadır.

4 Healey, 2000'den aktaran; Dündar, 2002.

- Yöntemi kültürlerarası bir saygılı tartışma ortamı ister.
- Kamusal tartışmalar ve çıkar çatışmalarında plancı "mediation" yani arabuluculuk yapan kişidir.

Bu durumda plancı, yeni rolü ile çatışma yöneten adamdır. Plancının medyatör kimliğinde müzakere masasında oturma konumu dahi önem taşımaktadır. Bu bağlamda tartışma mekanın, plancının herkesle eşit konumda olabileceği şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Foucault'nun iktidar analizi ise katılım tartışmalarının bir diğer perspektifini oluşturmaktadır. Foucault, mevcut pratikler içerisinde Habermas'ın idealize ettiği tarzda bir rasyonel iletişimin kurulamayacağını söylemektedir. Foucault'nun analizinden kalkanlar planlamayı "governmentalite"; güçlendirilmiş, donatılmış bir "devlet gücü" olarak adlandırmaktadırlar.(Ploger,2000) Buna göre, planlamada merkezilik ve arttırılmış bir yönetim gücü söz konusudur ve planlama devlet politikalarının mekansal silahı olarak, kimin ne yapabileceğini ve kimin üzerinden yapabileceğini düzenlemekte ve yöntem olarak da iktidari prosedür ve hiyerarşileri kullanmaktadır. Bu anlamda planlama, gücü iktidara dayanan bir yönetim gücüdür. (Ploger,2000) Foucault, iktidar analizinde; iktidarın özgürlük kavramı üzerinden var olduğunu söylemektedir. (Foucault, 1996) Foucault'a göre; özgürlük ve iktidar birbirine zıt olan değil, birbirini kışkırtan iki momenttirler. Bugünün özgürlükler ortamında gerçekleşecek katılımın, bir anlamda özgür ve özgün olan farklılıkları bir düzleme indirerek, planlamayı depolitize etme ve siyaseti ortadan kaldırmanın yolu ve/veya aracı olduğunu söyleyen eleştiriler özellikle post yapısalcılardan gelmektedir. Çeşitli farklılıkların olduğu bir ortamda uzlaşma gerçekten istenen bir şey midir? Uzlaşma arayışları farklılıkları yok etme veya sindirme sürecine doğru gidebilir mi? vb. sorgulamalar yapılmaktadır.

Planlama araç olarak kurumsallaşmış prosedür ve hiyerarşileri kullanmaktadır. Bir iktidar olarak kurumsal yapı, ancak bu şekilde mekandaki güç dağılımını belirleyebilir. Bu bağlamda gerçekleşebilecek katılım, aslında çok aşağı düzeylerde kalacaktır. Çünkü katılımcı güç sahibi ve karar verici değil, yalnızca bir "advisory"; tavsiye verici danışma mercii olabilecektir. Ayrıca Foucault'nun iktidar analizinden hareket eden teorisyenler bilgi üretiminin iktidar anlamına geldiği günümüzde katılımı çökelten bir diğer etmenin de bilgi sahipliği olduğunu savunmaktadırlar. Bilgi güçse, güç uzman ve politikacılarda demektir; bu noktada da mutlak olarak bir iktidar söz konusudur. Plancı sahip olduğu teknik bilgi gücü ile tartışmayı teknik alana çekerek kapatabilecektir. Bir medyatörün de hiçbir zaman nötr olamayacağı ifade edilmekte ve iletişimsel eylemin gerçek projelere adapte olmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Foucault'un söylediği gibi gerçek problem söylemsel güç değil, ilişkisel güçtür. Katılımcı planlama yaklaşımları da mevcut pratik işleyişi, kurumsal yapıyı vb. değiştirecek güce sahip değildirler. Plancı uzmandır ve devlet görevlisidir. Planlama devletin bir koludur ve plancılar da onun sivil görevlileri olarak çalışmaktadırlar. Böylesi bir ortamda Habermas'ın söylemsel etiğinin prensipleri çökmektedir.

Ploger'a (2000) göre katılıma biraz da plancıların kamu alanındaki deneyim ve bilgi zenginliğini fark etmeleri neden olmuştur. Planlamanın yeni bir rasyonaliteye ihtiyaç duyduğu açıktır. Ploger (2000); Foucault'nun analizlerinden hareketle Habermas'ın aşırı normative (olması gereken) tutumunu eleştirmektedir. Tarafardan birinin dominantlığı olmadan müzakerelerin gerçekleştirilebilmesi olanaksızdır. Eşit tartışma haklarına sahip olunması için uzmanların kendi uzmanlık söylemlerini ve bağlı buldukları kurumsal yapıları eleştirmeleri gerekmektedir. Mevcut kurumsal yapılar içerisinde katılımcı yaklaşımlar uygulanabilir, ama eşitlik olamayacağı için belli bir düzeyde kalmaya mahkum olacaktır.

Çalışmanın izleyen bölümünde, Konak Belediyesi'nin gerçekleştirdiği çalışmalar yukarıda aktarılan tartışmalar çerçevesinde ele alınarak, değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ancak

şu nokta belirtilmelidir ki, Konak Belediyesi'nin modelinde, katılımı planlamanın karar süreçlerinde değil, uygulama süreçlerinde gerçekleştirmiş olması bağlamında katılımcı planlama yaklaşımının söylemini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Foucault'nun iktidar analizini desteklemekte olduğu düşünülen bu çalışmalar, planlama açısından; uygulama süreçlerinde yerel yöneticiler, uzmanlar ve alan kullanıcılarını bir periyodik olarak biraraya getirerek, karşılıklı iletişim ve ikna süreçlerinin yaşanması noktasında analize edilmeye değer bulunmaktadır.

İZMİR KONAK BELEDİYESİ'NİN KEMERALTI ALİPAŞA MEYDANI'NDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ KATILIMCI UYGULAMA ÇALIŞMALARI

İzmir Konak Belediyesi, Kemeraltı Bölgesi 1. Etap Uygulama İmar Planı kararları doğrultusunda belirlenen "kentsel tasarım bölgeleri" içerisinde ilk olarak tarihi Alipaşa Meydanı seçilerek, kentsel tasarım düzenlemesi ve cephe iyileştirmesi çalışmalarına başlamıştır. Yerel yönetim tarafından başarılı görülen bu projenin ardından Basmane Bölgesi'ndeki tarihi Oteller Sokağı'nda benzer bir proje gerçekleştirilmiş ve bu iki projede kazanılan deneyim, Kemeraltı Abacıoğlu Hanı, 926 Sokak ve Kestelli Caddeleri'nde de hemen hemen eş zamanlı olarak benzer çalışmalara başlanmasını beraberinde getirmiştir. Yerel yönetim, bu projelerinin temelinde son dönemlerin sosyo-ekonomik dinamiklerinde tarihsel olana vurgunun artması ve tarihselliğin ekonomik anlamda kazandığı değer yer almaktadır. İzmir'in tarihsel merkezi olan Kemeraltı ve Antik Smyrna Agorası'nın da içerisinde bulunduğu İkicheşmelik ve Basmane Bölgeleri'nin tarihi mekansal özellikleri yıllar boyunca tahrip edilerek, alanların bazı bölgeleri sosyal çöküntü alanları durumuna gelmiştir. Konak Belediyesi'nin İzmir Büyükşehir Belediyesi ile eşgüdümü olarak yürüttüğü projeler tamamlandığında, mekansal ve kültürel bir bütünlük oluşması hedeflenmektedir. Böylelikle alan, tarihi mekansal özelliklerini yeniden kazanarak, kent içerisinde tarihsel yönü ile ön plana çıkacak ve mekanda oluşan değişimler özellikle yüksek turizm ve ticaret rantını bu alana çekebilecektir. Yerel yönetimin çalışmalarında iki yönlü bir hedef gözlenmektedir. Bunlardan birincisi, fizik mekanda tarihsel kimliğin ortaya çıkarılması bağlamı kültürel bir anlam taşıyan hedef, diğeri ise bölgenin kentsel ranttan aldığı payın artışı beklentisi bağlamı ekonomik hedefdir. Konak Belediyesi'nin Abacıoğlu, 926 Sokak ve Kestelli Caddesi'nde çalışmaları şu an devam etmektedir. Ancak bu çalışmada, örnek olarak tamamlanmış bir proje olmasından dolayı Alipaşa Meydanı uygulaması seçilmiştir. Söz konusu alanda Konak Belediyesi'nin vurguladığı katılım ilkesi ne yazık ki, plan ve proje sürecinde değil, uygulama ve bir anlamda finansal oluşumun paylaşımı aşamasında devreye girmiştir. Ancak siyasiler, teknik adamlar ve mülk sahipleri ile kiracıları bir araya getirmesi bağlamında dahi bu çalışmaların katılım modeli arayışları açısından önem taşıdıkları düşünülmektedir. Bu bağlamda Alipaşa Meydanı projesinde yerel yönetimin temsilcileri ile söz konusu alanların mülk sahipleri ve/veya kiracıları arasında kurulan iletişim ve ilişki biçimlerinin, planlamada katılım tartışmaları çerçevesinde değerlendirilmeleri yararlı olabilecektir.

ALİPAŞA MEYDANI'NDA GERÇEKLEŞTİRİLEN UYGULAMA SÜREÇLERİ

İzmir kentinin merkezi niteliğindeki tarihi "Kemeraltı Çarşısı" sivil mimarinin en çarpıcı örneklerini bünyesinde barındıran kentsel bir dokudur. Kemeraltı Çarşısı içerisindeki nadir meydanlardan biri olan "Alipaşa Meydanı"nın ortasında meydana ismini veren sekizgen planlı bir şadırvan yer almaktadır. Gerek şadırvan, gerekse yakın çevresindeki yapılar, yapıldıkları günden günümüze değin tarihsel ve ticari fonksiyonlarını yitirmemelerine karşın, zamanla yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler ve yapılan yanlış müdahaleler nedeniyle, alandaki yapıların özgün malzeme ve detayları

yok olmaya başlamış ve meydan neredeyse algılanamaz bir hale gelmiştir. (Konak Belediyesi, 2005) Alipaşa Meydanı 1975 yılında şimdiki adıyla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Hanlar ve Camiler için çıkardığı 152 sayılı genelge doğrultusunda tescillenmiş bir meydandır ve günümüzde alanda yapılan çalışmalar bu yasal bağlamdan hareket etmektedir. (Konak Belediyesi Ar-ge Müdürlüğü)

Alipaşa Meydanı'nda bir düzenleme yapılmasına karar verilmesi ile birlikte, Konak Belediye Başkanı Erdal İzgi, Belediye Başkan Yardımcısı Muhittin Selvitopu ve Ar-ge Müdürü Hüseyin Hepşengünler, projenin uygulanmasında; düzenlenecek olan periyodik toplantılar yoluyla projenin alandaki mülk sahipleri ve/veya kiracı olarak bulunan kullanıcılara aktarılması ve uygulama sürecine mülk sahipleri ve/veya kiracı olan kullanıcılarının da katılması biçiminde bir modeli işletmeye koymayı seçmişlerdir. Başkan Yardımcısı Muhittin Selvitopu'nun aktardığına göre, belediyenin finansal olanaklarının yetersizliği karşısında uygulamaların ancak sivil toplum ve yerel yönetimin güçlerinin birleşmesi ile gerçekleşebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda projenin alana ve İzmir'e getireceği kamusal fayda ve güzelleşen mekanın çekiciliğinin alandaki ticari etkinliği arttıracığı görüşlerinin katılımcılara aktarılması hedeflenmiştir. Yerel yönetim yetkilileri her ne kadar katılımcı bir yaklaşım izlemeyi amaçladıklarını belirtse de, katılımcı planlamada olması gerekeni yani, alan kullanıcılarını planlama sürecine dahil etmeyi hiç düşünmemişlerdir. Bu çalışmalarda katılım, esasen projenin uygulanmasını sağlama amaçlı olarak devreye konulmuş bir mekanizma olarak işletilmeye çalışılmıştır. Belediyenin Ar-ge ve Planlama Müdürlükleri'nde uzman plancı ve mimarlar tarafından hazırlanan projeler, alan kullanıcıları, belediye başkanı ile üst yöneticiler ve uzmanların katıldığı toplantılarla; kullanıcıların projeye sahiplenmeleri ve dolayısıyla da uygulamanın paylaşılmasının sağlanabilmesi amaçlı olarak sunulmuştur. Alan kullanıcıları ve yerel yönetim yetkililerinin buluşması her hafta düzenli olarak gerçekleşmiş ve yerel yönetim bu toplantıları bir ikna ve yönlendirme süreci olarak görmüştür. Dönemin Konak Belediye Başkanı Erdal İzgi, Belediye Başkan Yardımcısı Muhittin Selvitopu ve dönemin Ar-ge Müdürü Hüseyin Hepşengünler ve beraberlerinde projeleri hazırlayan plancı ve mimarların katıldığı bu toplantıların, siyasi iktidar noktası ve bilgiyi elinde tutan teknik adamları kamu ile iletişime geçirecek, etkileşim sürecini uzun dönemli ve düzenli bir biçimde yaratabilmesi bağlamında önem taşıdıkları düşünülmektedir.

Temmuz 2005'te Konak Belediye Başkan Yardımcısı Muhittin Selvitopu ile yapılan görüşmede, proje koordinatörlüğü görevini üstlenen Muhittin Bey, yaşanan sürecin başarısından söz etmiştir. Belediyenin üst yetkililerinin, özellikle de bir seçilmiş olan başkanın toplantılara bizzat katılmasının ikna süreçlerinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Başkan Yardımcısı, maddi yetersizlik dolayısıyla cephe yenilemesini gerçekleştirmek istemeyenlerin bulunduğunu, ancak bunların küçük bir oranda kalarak diğer gönüllülerin yardımıyla fazla sorun çıkmadan ikna edildiklerini ifade etmiştir. Meydandaki çay ocağı önünde gerçekleşen toplantılar sırasında kendilerinin, belediye yetkilisi ve uzman kimliklerinden arınarak, samimiyetle dostça, hoşgörülü bir yaklaşım içerisinde olmaya özen gösterdiklerini ve bir iktidar alanı olarak değil, en fazla bir danışman mercii gibi davranmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Uygulamayı gerçekleştirmek istemeyenlere karşı herhangi bir yaptırımın gerçekleştirilip-gerçekleştirilmediği sorusuna ise Muhittin Selvitopu, yaptırımın en son çare olarak görüldüğü ve anıldığı yanıtını vermiş ve en son çare olarak uygulamayı gerçekleştirmek istemeyenlere bir uyarı yazısının gönderilerek; 3194 sayılı yasanın 40. maddesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği'nin kent estetiği ile ilgili 64. maddesi uyarınca haklarında cezai işlem yapılacağını belirtildiğini aktarmıştır. Bu maddeler uyarınca kullanıcıların projenin gerekliliklerini yerine getirmemeleri durumunda, uygulamanın belediyece yapılacağı ve belediyenin yaptığı masrafın %20 oranında daha fazlasıyla kullanıcılardan tahsil etme yoluna gideceği, en kötü ihtimalle de tapuya şerh konulacağını bildirildiği ifade edilmiştir.

Çalışmalar sonucunda ilk olarak şadırvanın çevresindeki bozuk zemin ve meydana önemli bir yer kaplayan trafo binası kaldırılarak zemin Kemeraltı'na uygun doğal taş malzeme ile belediye tarafından döşenmiştir. Alipaşa Şadırvanı'nın onarımı, meydanın zemin kaplamasının yenilenmesi, trafo yapısının kaldırılması, elektrik ve telefon tellerinin yeraltına alınması ve kanal çalışmaları, Telekom, Tedaş, Iz-su gibi kuruluşlarla işbirliği sağlanarak Konak Belediyesi'nce yapılmıştır. Buna karşın Ar-ge Müdürlüğü'nün toplam 17 yapı cephesi için hazırladığı projeler doğrultusunda meydana cephe veren işyerlerindeki uyumsuz eklentiler, saçaklar, demir boru ve teller mülk sahipleri ve/veya kiracılarca kaldırılarak, onarılmış ve boyanmıştır. Burada mülk sahipleri veya kullanıcıları için proje maliyetinin ortadan kaldırılması bir fırsat olarak görülebilecektir.

Bu örnekte uygulama sürecinde yerel yönetimin kullandığı model ve projeler ile ilgili olarak alan kullanıcıları olan mülk sahipleri veya kiracılarla Ekim 2005'te görüşmeler yapılmıştır. Bu kişilere, oluşumun ilk nasıl başladığı, proje hakkındaki genel düşünceleri, yerel yönetimin kurduğu iletişim biçiminden memnuniyet düzeyleri, çalışma öncesi ve sonrasının ekonomik ve mekansal anlamda kıyaslanması durumunda neler aktarabilecekleri, proje ile ilgili varsa sıkıntıları, katılımda gönüllük düzeyleri, yerel yönetimin süreçte kendilerine herhangi bir yaptırım uygulayıp-uygulamadığı gibi pek çok soru yöneltilmiş ve o dönemde yaşananları anlatmaları projenin yaşama geçirilme sürecinde kullanılan model hakkında neler düşündükleri noktasında öğrenilmeye çalışılmıştır. Görüşülen kişilerin özellikle meydana yer seçen ticarethaneleri temsilen konuşmaları nedeniyle söylemleri, ticari birimlerin isimleri çerçevesinde aktarılacaktır:

➤ Pınar Kırtasiye;

"İlk olarak bir mimar ve Konak Belediye Başkan yardımcısı geldiler. Bu kişiler daha sonra da bir-iki kez gidip geldiler. Tentelerimiz değişti, eskiye tarihe uyumlu hale getirildi. Yer döşemesini değiştirdiler. Döşemeler iki kez değişti. Zorlama da var elbette biraz. Bizi şu zamana kadar bitecek diye mecbur kıldılar ve kiracı olduğumuz halde maliyeti biz ödedik, çünkü eğer yaptırmazsak para cezası alacağımızı söylediler. Alan yapılandıktan sonra işlerimizde herhangi bir artış olmadı. Özellikle Hüseyin Bey (Hüseyin Hepşengünler, dönemin Ar-ge, şimdinin Fen İşleri Müdürü) her konuda yardımcı oldu. Proje verdiler uygulamamız için. Başkan alan bittikten sonra açılışa geldi ve bizlere plaket verdi, ancak yarım saat sonra dışarı masa koyduk diye 80 milyon lira ceza yedik. Çalışmaların bir ile bir buçuk aylık bir sürede bitmesinin hedeflendiğini söylediler ve bu süre içerisinde çalışmalar tamamlandı. Alan proje doğrultusunda trafiğe kapatıldı, önceden burası trafiğe açıktı. Müşteriler açısından bu durum daha iyi oldu ama esnaf açısından pek iyi olmadı, hala park sorunu var."

➤ Alipaşa Çay Evi;

Biz düzenlemeyi gönüllü olarak yaptık. Bize baskı kurulmadı. Baskı biraz yaptırmam diyenlere karşı oldu. Sonuçta bir tek yer döşemesinden memnun değiliz, özellikle bayanların yürümesi çok zor burada. Çok kişinin ayakkabısı parçalandı, kaç kişi ayağını kırdı bu döşemeler yüzünden. Dilekçe toplayıp, yolun yeniden yapılması için müracaat ettik. İşlerde ise bir değişiklik olmadı düzenlemeler sonrasında. Şadırvanın etrafındaki sarmaşık güzeldi. Restorasyon sırasında onu da korusalardı daha iyi olabilirdi. Sonuç olarak cephe restorasyonlarından memnunuz, güzel oldu, temiz oldu. Daha sonra da belediyeye başvurup, alanda yeşillik istediğimizi söyledik. Bu isteğimizi yerine getirdiler. Gerçekçi olmak gerekirse belediyenin de bütçesi belli, o bütçe ile yapabileceğinin en iyisini yaptı aslında. Başkan Erdal İzgi de o dönemde toplantılara zaman zaman geldi ve belediye yetkilileri ile birlikte açıklamalar yaptılar, bu açıklamaları aslında epey ikna edici oldu.

➤ Pınar Zücaciye;

Çalışmalar öncesinde birtakım söylentiler vardı. Gelip-gittiler belediye yetkilileri, böyle bir çalışma yapacağız, sizlerin yardımını bekliyoruz gibi bir şeyler söylediler. Yer döşemeleri yapıldı, boya renkleri belirlendi, saçaklar temizlendi. Daha iyi oldu tabii. Akşam Kemeraltı bomboş oluyor, birasını alıp gelen burada şadırvan etrafında oturuyordu. Trafo binası kaldırıldı ve katlı otoparkın içine konuldu. İnşaat aşamasında işlerde epey düşüklük oldu elbette, proje sonrasında da bir anda işlere yansımaları beklenemez zaten. Şimdi özellikle belli bir yere kadar trafiğe kapatılması çok iyi oldu. Tamamen trafiğe kapatılsa daha da iyi olacaktı. İlk başta belli saat uygulaması yapılmaya çalışıldı ama başarılı olunamadı. Tenteler problem burada, tarihsel özelliğine göre düzenlenince güneş ve yağmura karşı korunaksız kalındı ve de şimdi Pazar yeri gibi derme çatma güneşliklerle idare ediyoruz, belediye de bunları istemiyor ama buna bir çare bulunması gerekiyor. Belediye yetkilileri bizi hala sık sık ziyaret ediyorlar ve isteklerimizi yerine getirmeye çalışıyorlar. Toplantılar sırasında ve halen yetkililerin samimiyetlerine inanıyoruz.

➤ Canteks Tekstil;

İlk olarak Konak Belediye Başkan Yardımcısı, Ar-ge Müdürü, Fen İşleri Müdürü gelip dolaştılar, bizlerin de görüşlerini aldılar. Bu hoşumuza gitti. Her cuma burada toplantılar düzenledik. Özellikle Başkan Yardımcısı Muhittin Bey her cuma günü mutlaka geldi. Memnunuz, burası bizim kendi mülkümüz, düzenli olarak bakmaya çalışıyorduk, ancak 10 yıldır hiçbir şey yapmayanlar vardı. Satışlarda bir değişme olmadı. Ben güven duydum açıkçası çalışmaya ve hoşuma gitti. Bu işlemin üzerinden 2 yıl geçti, belediye yine böyle bir fikirle gelirse yine bakım ve düzenleme yapılabilir aslında, ben yaparım. Temizlik her zaman iyidir. Kiracı olanlar vardı. Mal sahibinden parayı nasıl alıcaz diye sorunlar çıktı, ama sonunda halloldu.

➤ Gökhan Ticaret;

Bir güzelleştirme olarak geldiler. Biz de katıldık. Binamız 4 katlı olarak 1951 yılında yapılmıştı. Ruhsatı üç katlıydı ama o zamanın belediyesi ile birtakım anlaşmalar sonucunda 4 kata uygulamada göz yummuş bile bile, ama sit alanı olduğundan ruhsatı yoktu. O fazla katı yıktılar. Elbette biz önce bu yıkıma gönülsüzdük. Üst katı yıkmazsan ceza çıkartırız dediler. Yerdeki taşlar haricinde memnunuz şimdi. Trafik sorunu kalmadı. Demir sopalarla oturuyorduk burada dükkanımızın önüne park eden arabaları engellemek için. Tüm esnaf bundan hursuzdu. Yerlerin taşlarının yeniden değişmesi iyi olacak. Belediye ilk geldiğinde herkes rahatsız olmuştu. Bir nevi bize şunlar olsun dendi. Ama sonuçta meydan güzelleşti. Binalar boyandı, daha güzel bir görünüm aldı. O gün için Erdal İzgi'nin gelmesi önemliydi, ama hepsinden çok Muhittin Bey (Belediye Başkan Yardımcısı Muhittin Selvitopu) iyi davrandı. Hala daha arada geliyorlar. İlişkilerden memnunuz, ama yeniden söyleyelim taşların değişmesi gerekiyor.

➤ Okullar Yayınevi Atölyesi;

Doğrusunu söylemek gerekirse buranın düzenlenmesi konusunda talebimiz oldu. Erdal İzgi arkadaşımı ve bu sayede birbir olarak şikayetlerimizi bildirdik. Geceleri buralarda yaşayanlar temiz bırakmıyordu. Kemeraltı Derneği'nin de belediyeye girişimleri oldu meydanın düzenlenmesi için. Bizler bazen sabah 8 akşam 12 buradayız. Buranın bakımlı olması bizim için çok önemli. Para harcamak istemeyenlerle kendi aramızda konuştuk, onları da ikna ettik. Bunda az kişi olmamızın ve yıllardır iç içe olmamızın da payı oldu. Sen yapmazsan, para toplar, biz yaparız dedik seninkini de, o zaman onlar da ikna olup tadilatları yaptırdılar. Şadırvanın bakımını biz meydan halkı olarak kendimiz yapıyoruz. Kimse yapmıyor biz bakmazsak. Yer döşemesi hakikaten problem oldu, cahillikten üç kere yapıldı yerler. Projeler hazırlanırken bizlere sormadılar ama bilinçli insanlar

tarafından yapıldı. Buradaki işyeri sahiplerinin ataları, dedeleri var burada yaşamış, onların da fikirlerinin alınması iyi olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, ülkemiz pratiklerinde nadir olarak gerçekleştirilebilen bir durum olan; siyasi ve teknik otorite ile kamunun bir proje doğrultusunda, belirli amaca yönelik bir eylem gerçekleştirmelerini sağlaması bakımından incelenmeye değer bulunmuştur. Konak Belediyesi'nin çalışmaları sırasında Başkan Yardımcısı ve Ar-ge Müdürünün hem siyasi otorite, hem de uzmanlık alanlarını temsilen iletişim süreçlerinde aktif bir rol oynadıkları görülmektedir. Alan kullanıcılarından bazıları önceki bölümde aktarıldığı üzere; ilk aşamada, alanda belediye yetkililerini görmenin bir tedirginlik yarattığını ancak süreç geliştikçe siyasiler veya uzmanların kendileriyle kurdukları iletişim biçiminden memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Elbette Foucault'un belirttiği üzere, bugünkü kurumsal ve kuramsal pratikler içerisinde yerel yönetim yetkilileri hem siyasi, hem de teknik açıdan bir iktidar alanı olarak o noktada bulunmuşlardır ve bu anlamda düzenlenen toplantılarda bir güç dengesi söz konusu olamayacaktır. Yerel yönetim yetkilileri her ne kadar cezai yaptırımı ellerinden geldiğince dile getirmek istemediklerini bildirseler de, belediyenin elinde böyle bir erk olduğunun bilinmesi ve zaten son çare olarak bunun dile de getirilmesi, alan kullanıcıları üzerinde ister istemez bir baskı yaratmaktadır. Böylesi bir düzlemde oluşacak iletişimsel eylemin de genel olarak Habermas'ın normative iletişimsel eylemi olamayacağı açıktır. Uygulamalar süresince meydana düzenlenen toplantılarda her iki tarafa da avantaj sağladığı düşünülen yön, Başkan Yardımcısı ve Ar-Müdürü ile alan kullanıcıları arasında kurulan birebir ilişkiler olduğu düşünülmektedir. Kullanıcılar Hüseyin Bey (Heşengünler) ile Muhittin Bey'in (Selvitopu) samimiyetlerine inanmış ve bir uzman olarak uygulamalar ile birebir ilgilenmelerine güven duymuş olarak gözükmektedirler. Bu nokta, bizi kişisel tutumların ve insani ilişkilerin güven oluşumu noktasındaki etki ve önemine götürmektedir.

Uygulamalarda belediyenin kendisini başarılı olarak tanımladığı bu çalışmasında, uygulamaların gerçekleşmesinde, tarihi Kemeraltı Çarşısı genelinde bir takım düzenlemelere gereksinim olduğu yönünde genel bir kamusal bilincin oluşmuşluğunun da payı büyüktür. Ayrıca; projelerin ölçeği itibarıyla uygulamaya yönelik olması ve alansal büyüklüğün sınırlılığı da, önemli bir avantaj durumundadır. Çünkü, katılımı ölçek büyüdükçe iletişim düzeyi dolayısıyla kontrol yeteneği azalabilmektedir. Nitekim Alipaşa ve Abacıoğlu gibi küçük ölçekli alanlara kıyasla, çok sayıda mülk sahibi veya kiracının bulunduğu 926 Sokak gibi alanlarda çalışmaların çok daha yavaş ilerlediği belediye yetkililerine aktarılmıştır. Belediyenin uygulamalar sürecinde bir diğer avantajı da alanda yer alan esnafın büyük bir bölümünün arasında tarihsel bir geçmişe dayanan güçlü komşuluk ilişkilerinin bulunması olmuştur. Böyle bir ortamın yakalanamayacağı ve birbirine yabancı olunan ortamlar, karşılıklı tanıma ve güvenin oluşmasının alacağı süre bağlamında uygulamaların ilerleyişlerini yavaşlatabilecektir.

Bu uygulamada yerel yönetim yetkilileri ile alan kullanıcıları arasında gelişen ilişki biçiminin alan kullanıcıları tarafından; alandan beklentileri, o günkü gelir düzeyleri ve projenin kendilerine maliyeti gibi, öznel dinamikleri bağlamında yorumlandığı gözlenmiştir. Burada, katılım noktasında öznelliklerin yoğun olarak devreye girmekte olduğu belirtilebilecektir. Kullanıcılar ile yapılan görüşmelerde, çalışmaların bir baskı yoluyla gerçekleştirildiğini iddia edenlerin yanı sıra, tamamen gönüllük esasıyla hareket edildiğini dile getirenlerin varlığı da bu açıdan dikkat çekicidir.

Alipaşa Meydanı örneğinin, kullanıcıları karar verme süreçlerinin dışında bırakmasından dolayı, katılımcı planlama modelinin gerçekleştirilmesinden çok uzak olduğu söylenebilecektir. Burada başarılı olan, projenin uygulama sürecinin katılım yoluyla çabuklaştırılması, denetlenmesi ve yaşama geçirilebilmesi olmuştur. Araştırmaya destek olması açısından Abacıoğlu Hanı'nda halen süren paralel çalışmaların incelenmesi

sırasında, oradaki maliklerle yapılan sohbetlerde plan sürecinde Karşılıklı etkileşim sürecinin yaşanmaması dolayısıyla; projelerin yapıların sıvalı ve boyalı biçimiyle onaylandığı, oysa sıvasız taş duvarların ortaya çıkarılmasının alanın orijinalliğini daha fazla vurgulayabileceğinin kaçırıldığı dile getirilmiştir. Bu paralelde Alipaşa Meydanı kullanıcılarından bazılarının da belirttiği üzere, alanın tarihine hakim olan kullanıcılarından mekansal ve fonksiyonel düzenlemeler bağlamında alınabilecek bir takım fikirler yerel yönetimce ıskalanmış sayılabilecektir.

Bölgelerin ve bireylerin özgün yapıları doğrultusunda her bir projenin kendi dinamikleri bağlamında ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, istenildiği zaman siyasi otorite ve kamunun bir biçimde, birlikte bir şeyler üretebileceğine dair ip uçları taşıması bağlamında önem taşımaktadır. Yerel yönetimin uyguladığı modelin özellikle kullanıcıların tamamen karar verme süreçleri dışında bırakması bağlamında Foucault'nun ideal katılım ortamı arayışlarına karşın geliştirdiği iktidar eleştirilerini haklı kılan bir yapıya sahip olduğu aktarılabilir olsa da, uygulamalar sırasında öznelin özgün hareketlerinin kimi zaman rasyonel iletişimin kurulmasını sağlayabileceğine dair taşıdığı ipuçları noktasında Habermas'ın kuramına da gönderme yapmakta olduğu da düşünülmektedir. Son verirken belki şu ifade edilebilir ki, planlamada katılımcı yaklaşımın gerçekten uygulanabilirliği süreci uzatma, dolayısıyla maliyetleri arttırma ve iktidar ve uzmanlığın erkini tedirgin etme gibi açılardan çok hassas bir sürece işaret etmektedir. Bunun gerçekleşebilmesinin, esasen toplumsal değerler dizinini oluşturan sosyal bilimler alanının toplumsal bütünlüğü oluşturan çok sesliliğin ve farklılıkların zenginliği ve değerini temele alan bir anlayış içerisinde yapılanarak, sosyo-ekonomik pratiği bu bağlamda yönlendirebilmesine bağlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

DÜNDAR, Ş., 2002. Mekan Organizasyon Bilimlerinin Yeniden Yapılanmasında Bir Araç Olarak Kentsel Tasarım, Doktora Tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

FOUCAULT, M., 2000. Özne ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HABERMAS, J., 2001. İletişimsel Eylem Kuramı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Konak Belediyesi Proje Çalışmaları Raporu, 2005. Konak Belediyesi Ar-ge Müdürlüğü, İzmir.

PLOGER, J., 2001. Public Participation and The Art Of Governance, *Environment and Planning B: Planning and Design*, volume 28, p.219-241.

ÜLKEMİZDE VE DÜNYADA STRATEJİK PLAN

Semar KALKAN*, Sinan ÇETİZ*, Zekai AKAY*

Summary

The year 2004 has been crucial period in terms of public administration and planning. Many innovations have recently been adopted to Turkish central and local governmental laws and regulations. The Strategic Plan emerges as the key subject of interest as all these recent changes need to be systematically settled. This set of legislative changes necessitates and urges an overall transformation in the planning sector of Turkey.

1. What is nature of strategic plan as a powerful tool for administration and planning ? What are its basic targets to reach ?
2. Strategic planning experiences of the world top metropoliten governments
3. What are the ingredients of the sustainable success in strategic planning in Turkey ?

The nature of experiences in this area vary between countries, even sometimes between cities in the same country. Special methods of implementation at different administrative levels in various cities in some countries are utilized, while there are some countries which never use strategic planning. However, in our country, the achievement in strategic planning will develop in association with participation, accessibility and accountability.

Özet

2004 yılı kamu yönetimi ve planlama açısından önemli bir yıl oldu. Merkezi ve yerel yönetimler açısından pek çok yenilik hukukumuzda yerleşti. Gelişmelerin ortak paydası planlama sistemimiz açısından önemli noktada düğümleniyor: Stratejik Plan. Bu düzenlemeler ülkemizin planlama iklimini değiştirecek kararlar getiriyor.

1. Stratejik Plan nasıl bir yönetim ve planlama aracıdır? Hangi sorulara cevap arar ?
2. Dünyadaki metropollerin Stratejik Plan deneyimleri.
3. Ülkemizde stratejik plan nasıl ve hangi koşullarda başarılı olabilir?

* Kentsel Araştırma Gönüllüleri

Stratejik plan konusunda dünya deneyimleri ülkeden ülkeye hatta kentten kente önemli farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde hiç rastlanmazken bazı ülkelerde farklı kentlerde ve farklı kademelerde özel uygulamaları görülmektedir. Ülkemizde stratejik planın başarısı ise katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlikle paralel bir yol izleyecektir.

STRATEJİK PLAN NASIL BİR YÖNETİM VE PLANLAMA ARACIDIR? HANGİ SORULARA CEVAP ARAR ?

Stratejik plan, kısıtlı kaynakların en verimli ve belli öncelikler çerçevesinde sıralanan hizmet alanlarına yönlendirilerek oluşturulmak istenen geleceğe ulaşmanın bir aracıdır. Aynı zamanda hizmetlerin hangilerinin önceliklerine göre nasıl gerçekleştirileceği; bu amaçla bütçenin nasıl kullanılacağına kamuoyu tarafından izlenebilmesi açısından katılımcı ve şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim biçiminin oluşturulmasına olanak sağlar.

Stratejik plan çalışması 5 temel soru ile yönlendirilir:

- 1) Şu anda, kurum olarak dünyada, ülkede ne konumdayız ? (Durumumuz)
- 2) Bu konuma nasıl geldik ? (İvmemiz)
- 3) Nereye doğru gidiyoruz ? (Yönümüz)
- 4) Nereye doğru gitmeliyiz ? (Gitmek istediğimiz yön)
- 5) Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşırız ? (Stratejik Plan)

Yakın zamanda yürürlüğe giren hukuk belgelerinde Stratejik Plan, "Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan" olarak tanımlanmaktadır.

Stratejik plan, politikadan hedeflere, hedeflerden başarı ölçütleri ve uygulama giden; bütçe ile ilişkilendirilmiş bir süreç izlemektedir. Bu süreç aynı zamanda katılımcı, şeffaf ve hesap verebilirlik ilkeleri üzerine oturmaktadır.

STRATEJİK PLAN SÜRECİ	
Misyon	Temel görev tanımı
Vizyon	Geleceğe bakış açımız
Stratejik Amaçlar	Geleceği belirleme biçimimiz
Stratejik Hedefler	Ulaşmak istediklerimiz
Performans Hedefleri	Başarı ölçütlerimiz
Faaliyetler ve Projeler	Yapacaklarımız ve bütçe

Stratejik Plan Kademelenmesi

Stratejik Plan; bir politikalar, projeler, toplantılar, eğitimler, raporlar, uygulamalar ve denetimler bütünüdür. Yönetimin her kademesinde farklı yaklaşım ve görevler gerektirmektedir. Uzun ve yorucu bir süreçtir. Bir o kadar da aydınlatıcı, geleceği elle tutulur hale getiren, toplumsal paylaşımı ve şeffaflığı artıran bir süreçtir. Bir doküman

olarak planın kendisinden çok uygulama süreci önemlidir. Uygulamanın sonuçları planın kendisinden daha kalıcı etkiler bırakacaktır.

Tamamlanmış tek bir stratejik plan düşüncesi bu yüzden "stratejik plan" yaklaşımına uymamaktadır. Bunun yerine; örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Kurumsal Stratejik Planı şemsiyesi altında, İSKİ ve İETT'nin, UKOME, AKOM ve AYKOME'nin, müdürlüklerin, konusuna göre daire başkanlıklarının stratejik plan yapması "**stratejik hedeflere ulaşmada**" etkili olacaktır. Kurumsal Stratejik Planın koyduğu hedeflere her birim veya sektör alt kademe stratejik planlarla destek sağlayacak ve mozaığın parçalarını tamamlayacaktır.

Plan kademelenmesi kurum içi görev dağılımı ve uzmanlaşmanın da gereğidir. Üst yönetimin hizmet alanları detayında hedefler tanımlanması beklenemez. Örneğin "hava kalitesi" konusunda üst yönetimin (spesifik ölçülebilir) stratejik hedef koyması beklenemez. Üst yönetim stratejinin yönünü ve kalitesini belirleyecektir. İlgili birimin böyle bir hedef koymaması halinde ise belediyenin stratejik hedefleri kapsamında hava kalitesinin artırılması konusu yer almamış olur. Somut göstergelere kapsalmeyen ve alt stratejilerden yoksun bir stratejik plan uygulamadan kopar, başarısız olur.

Kurumsal Stratejik Planda geliştirilmiş hedefler bulunabilir. Bunlar belli hizmetlerin kalitesini artırmak, daha fazla hedef kitleye hizmet vermek, kirliliği azaltmak gibi yön ve nitelik bildiren stratejiler olabilir. Buna karşın; örneğin yeşil alanlarla ilgili spesifik hedefler ilgili birim veya sektörel stratejik planla yapılmalıdır. Bir kentte Yeşil Alan Stratejik planında "kişi başına 5 m2 olan yeşil alan, 4 yılda 5,5 m2 ye çıkarılacaktır" gibi somut hedefler bulunmalıdır.

Bu basit örnekler bile planlamanın kademeli olması gerektiğini buna karşın tüm belediye birimlerini ve faaliyet alanlarını kapsamaması gerektiğini göstermektedir. Önerilen planlama kademelenmesinde yukarıdan aşağıya genelden özele, yani politikardan proje düzeyine inmekte, yatayda ise 5 yıllık stratejik planların yıllık uygulama planları ve başkanlık için meclise, birimler için üst yönetime sunulacak faaliyet raporu –performans raporu yer almaktadır.

YATAY KADEMELENME			
Planın Uygulama Aşamaları ve Performans Denetimi			
DİKEY KADEMELENME Alt Hizmet Alanlarına İniyor	Kurumsal Stratejik Plan	Yıllık Plan ve Bütçe	Faaliyet Raporu (Performans)
	Sektörel Stratejik Plan	Yıllık Plan ve Bütçe	Faaliyet Raporu (Performans)
	Birim Stratejik Planı	Yıllık Plan ve Bütçe	Faaliyet Raporu (Performans)
	Proje	Yıllık Plan ve Bütçe	Performans Raporu

Stratejik Plan ile yönetim sistemimiz ve planlamada önemli değişiklikler olacak:

- 1) Yatırımlar ve faaliyetler stratejik hedeflere göre belirlenecek,
- 2) Katılımcı bir model her alanda kendini hissettirecek,
- 3) Tüm kamu kurumlarının kararları ve bütçeleri kamu oyunun erişimine açık, şeffaf olacak,
- 4) Yıllardır unutulmuş planlama kavramı yeniden etkin olarak kullanılmaya başlanacak,
- 5) Kaynakların etkin kullanımı, kamu yönetiminin şeffaf ve katılımcı olması kalkınma ve sosyal barışa katkıda bulunacak.

6) Türkiye, katılım ve şeffaflık konusunda merkezi yönetimden seçmene, seçmenden yukarıya bir demokrasi deneyimi sınavı geçirecek.

DÜNYA METROPOLLERİNDE STRATEJİK PLAN DENEYİMLERİ

Stratejik plan konusunda dünya deneyimleri ülkeden ülkeye hatta kentten kente önemli farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde hiç gözlenmezken bazı ülkelerde farklı kentlerde ve farklı kademelerde özel uygulamaları görülmektedir. Dünyada tüm kademe ve sektörlerde stratejik plan uygulayan Avustralya ve Kanada bu konuda tipiktir. Yönetiminde yapısal dönüşümler yaşayan kentlerde de stratejik plan uygulaması önem kazanmaktadır. Seul ve Prag kentleri de bu tür için iki örnektir.

Toplam 55 metropolün internet sayfalarında yapılan tarama sonucunda 9 metropolün "kurumsal stratejik plan" yaptığı, 3 metropolün "sektörel stratejik plan" yaptığı, 26 metropolün ise hiç stratejik plan yapmadığı görülmüştür.

Dünya Metropolleri Stratejik Plan Yapıyor mu ? Web Taraması Sonuçları

STR Plan	Grup	A G	Nüfus (Milyon)	Metropol	Web İng.	STR Plan	Grup	A G	Nüfus (Milyon)	Metropol	Web İng.		
1	+	A	1	7,07	London		36	-	C	7	7,50	Bangkok	var
2	-	A	1	9,32	Paris	var	37	?	C	7	2,60	Rome	var
3	+	A	1	12,06	Tokyo	var	38	-	C	7 < 1		Stockholm	var
4	+	A	1	21,20	New York		39	-	C	7	7,36	Beijing	var
5	-	A	2 < 1		Frankfurt	var	40	+	C	7	3,40	Montreal	var
6	-	A	2	6,80	Hongkong	var	41	?	C	7	1,60	Warsaw	yok
7	-	A	2	3,90	Singapore		42	-	C	8	1,80	Budapest	var
8	-	A	2	9,16	Chicago		43	-	C	8 < 1		Copenhagen	var
9	-	A	2	16,37	Los Angles		44	-	C	8 < 1		Atlanta	
10	?	A	2	1,30	Milano	yok	45	?	C	8	1,45	Barcelona	var
11	+	B	3	4,40	Toronto	var	46	?	C	8	3,40	Berlin	var
12	+	B	3	4,00	Sydney		47	?	C	8	2,97	Buen. Aires	var
13	-	B	3	7,04	S.Francisco		48	?	C	8	1,70	Hamburg	var
14	?	B	3 < 1		Zurich	yok	49	-	C	8	8,30	İstanbul	var
15	?	B	4	2,82	Madrid	var	50	-	C	8	1,15	K. Lumpur	var

(J... İncelenen toplam 55 metropol.)

Çeşitli ölçütlere göre GaWC Grubu'nca (Globalization and World Cities - Study Group & Network – Globalleşme ve Dünya Kentleri Çalışma Grubu) yapılan dünya metropollerini sınıflaması bu çalışmada esas alınmıştır. Dünya metropollerinin stratejik planlama ve/veya planlama yaklaşımlarını 3 ana grupta toplayabiliriz. Aşağıdaki listede, incelenen başlıca metropoller GaWC sınıflamasındaki sıra numarasıyla ve stratejik plan yaklaşımı açısından oluşturduğumuz grup içinde görülüyor :

1. Kurumsal (Corporate) Stratejik Plan Yapan Metropoller

Sidney (12), Toronto (11),Prag (26), Melburn (27), Jakarta (28), Johannesburg (31), Montreal (40), Viyana (60)

2. Stratejik Planlamaya Sektörel Yaklaşan Metropoler

Londra (1), New York (2), Şikago (8), Seul (20), Dallas (25), Vaşington (32)

3. Stratejik Planı Olmayan,*Geleceğe Stratejik Bakışı Bulunan Metropoler

Tokyo (3), Hong Kong (6), Singapur (7), Osaka (23)

Stratejik planlamaya yaklaşımın ülkelere ve metropollere göre farklılaştığı görülmektedir. Ancak, stratejik planlama yaklaşımı kentin ve bulunduğu ülkenin gelişmişliği ile doğrudan ilişkilidir. Kentin ülkesiyle birlikte özümlediği planlama deneyimlerinin rafine bir sonucu

olarak doğan bir yaklaşım türüdür. Dolayısıyla gerek planın yapım sürecindeki incelik-detay-kapsam-katılımın genişliği-şeffaflık; gerek uygulama ve performans ölçmenin sürece bir geri besleme olarak dönüşünün sağlanması; gerekse planın bütün alt alanları/kuruluşları yönlendirici ve stratejik planın bu alt birimlere düşen kısmını uygulamaya yönlendiriciliği/ zorlayıcılığı stratejik planlamanın gereklerine uygun olarak varlığının göstergeleridir.

Stratejik planlama yaklaşımının değişik yansımaları/ yorumları/ uygulamalarını bulabileceğimiz kentler büyük çoğunlukla dünyanın ilk 60 metropolü arasındadırlar ve ilk 30 arasında yoğunlaşırlar. Bununla beraber, metropolün bulunduğu ülkenin planlama kültürüne/ geçmişine/ yorumlayış biçimine/ örnek aldığı yabancı ülke planlama sistemlerine göre bir ülkesel stratejik planlama yaklaşımı farklılığı ortaya çıkmaktadır.

GaWC sınıflamasının ilk üst diliminde nüfusu 7.07 ile 21.20 milyon arasında bulunan 4 metropol yer alır. Bunlar Londra, Paris, Tokyo ve New York'tur. Hepsi aynı dilimde yer almakla birlikte bu metropollerin stratejik planlama yaklaşımları farklıdır.

Ancak, Alfa veya Beta Grubunda yer aldığı halde çalışmamızda Kurumsal Stratejik Plan olarak tanımladığımız makro stratejik planlama süreçlerini uygulamayan metropoller de vardır: New York, Tokyo bunlardan en önemlileridir.

Kurumsal (Corporate) Stratejik Plan Yapan Metropoller

Belediyece yapılan kapsamlı ve detaylı mevcut durum analizlerine dayanan ve tüm belediye faaliyet alanları ile bütçe ilişkilendirmelerini yansıtan, öngördüğü çerçeveye içinde uygulamaya yönelik stratejik planların alt birimlerce, kuruluşlarca yapımını öngören **makro stratejik bir planlama yaklaşımıdır**. Bu plan genellikle "Corporate Plan" ve/veya "Strategic Plan" olarak adlandırılmaktadır ve çalışmamızda "Kurumsal Stratejik Plan" olarak geçer.

Kurumsal (Corporate) stratejik plan yapan ve GaWC sınıflamasında Alfa- Beta-Gama gruplarında yer alan metropollerin planlama ve stratejik planlama yaklaşımları incelendiğinde şu sonuçlara varılmıştır :

Bu yaklaşımın benimsenmiş olduğu metropoller çoğunlukla dünyanın ilk 20 metropolü arasında yer alırlar. Ancak, yalnızca gelişmiş metropollerde değil gelişmekte olanlarda da bu tip planların ısrarlı uygulamalarına rastlıyoruz. Prensip olarak; kurumsal stratejik plan "stratejik planlama" deneyimini derinleştirmiş, rafine hale getirmiş, bu süreci deneyimleriyle ileri düzeyde özümsemiş ülkelerde/ metropollerde uygulanmakta ve "olmazsa olmaz" bir yaklaşım şekli olarak görülmektedir. Her birinde de stratejik planların ve/veya stratejik yaklaşımların uygulanması 10 yıllar öncesine dayanan bir geçmişe sahiptir.

Ancak, ilginç olan; özellikle son 10 yılda gelişmekte olan metropollerde de kaliteli ve özgün stratejik planlar yapılmakta ve uygulanmakta olmasıdır. Bu metropoller aslında bulunduğu ülkenin ciddi ekonomik, sosyal ve politik sıkıntılarını çeken, konut, yoksulluk, suç, enflasyon gibi gelişmiş ülke metropollerine kıyasla çok daha yaşamsal olan sorunları büyük boyutlarda yaşayan metropollerdir. Buna rağmen stratejik planlamaya yönlenmiş olmaları stratejik planlama yaklaşımının "evrenselliği"ne bir gösterge olarak kabul edilebilir. Öyle ki her metropol hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun, ekonomik sıkıntıları ne kadar büyük boyutta olursa olsun mevcut kaynaklarını en etkin kullanmak durumundadır. Aslında bu etkin kullanıma belki de bir gelişmiş metropolden çok daha fazla gereksinimi vardır.

Örneğin **Prag**; gelişmiş bir kıtada, Avrupa'da yer almakla birlikte doğu bloku ülkelerinin dağılıştan sonra geçirdiği bütün olumsuzluklarla yüzleşmiş bir ülkenin metropolüdür. 15 yıl gibi bir süreçte belki de yüzyıllar bile alabilecek değişimleri geçirmek durumunda kalmıştır. Bu duruma çözüm olarak daha doğu blokunun dağılışını birkaç yıl geçmeden

stratejik plana yönelmeyi tercih etmiştir. Ve bugün 10 yıllık stratejik planlama deneyimi olan bir metropolle karşı karşıyayız.

Bir diğer örnek **Jakarta** Endonezya'nın ve aslında yoksulluğun ve çelişkilerin başkenti olarak yine kurumsal stratejik plan yapmaktadır. Nüfusunun yoğunluğu ve konut ve yoksulluk gibi sorunlarının boyutu belki de İstanbul'dan çok daha büyüktür. Ancak, kısıtlı miktardaki insan gücünü ve yabancı müşavirleri iyi kullanmakta, bugün ise bu planla bütün kaynaklarını iyi kullanmaya başlamaktadır.

Johannesburg Güney Afrika'nın başkenti ve kıtanın en gelişmiş metropolüdür. Ancak, ırk ayrımı sorunu gibi çoğu metropolden ayrılan bir sorunla mücadele etmektedir. Yaşamsal sorunlarının içinden çıkmak için stratejik planlamayı seçmiştir.

Kurumsal stratejik plan yapan bu metropoller aynı zamanda bütün faaliyetlerini ve dökümanlarını bütün vatandaşlarının ve dünyanın bilgisine internet üzerinde çok rahat ulaşılır hale getirmiş olan kentlerdir. Bu kentlerin web siteleri dünya dili olan İngilizcedir ve onaylı - yürürlükte olan stratejik planlar ve toplumu ilgilendiren diğer bütün proje ve belgeler elektronik ortamda erişilebilir haldedir. Yalnızca bu özellikleri bile bu metropollerin gelişmişlik düzeyinin işaretlerinden biridir.

Kurumsal nitelikte stratejik planların son birkaç on yıldır uygulanmakta olduğu metropollerden en önemlileri;

Gelişmiş Metropoller

Avustralya : Sydney, Melbourne
Kanada : Toronto, Montreal

Gelişmekte Olan Metropoller

Güney Afrika : Johannesburg
Endonezya : Jakarta
Çek Cumhuriyeti : Prag
Avusturya : Viyana

Adı geçen bu metropoller stratejik plan için "Montreal Kent Kontratı", "Melbourne 2030", "Strateji Prag" vb gibi farklı isimler de vermişler, böylelikle aslında stratejik planı kendilerine özgü geliştirdiklerini de vurgulamışlardır.

Her bir planda öne çıkan vizyonlara baktığımızda olağanüstü farklılıklara rastlanmamaktadır. Her kent doğal ve tarihi çevresini koruyup geliştirmek, toplumu içindeki kültürel farklılıkları avantaja dönüştürmek, onları kentle bütünleştirmek, yaşam kalitesini, refahını yükseltmek, her bakımdan dünyanın ilgi odağı olmak, dünya çapında rekabet gücüne sahip olmak, işgücü kalitesini yükseltmek arzusundadır. Bütün bunlar ülkemiz metropollerinin de kısmen veya tamamen yapmak isteyebileceği şeylerdir.

Dikkate değer diğer bir konu da stratejik plan gibi son derece kapsamlı ve uzmanlık gerektiren üst düzey bir belge ile halk arasında kurulan ilişkinin niteliğidir. Böylesine bir plana sıradan vatandaşın katılımı önemsenmekte, gerek planın hazırlık sürecinde gerekse çeşitli projelerin uygulama süreçlerinde halkın "Planı Sahiplenmesi"ne son derece büyük bir önem verilmektedir. Bu nedenle planın daha ilk fikrinsel hazırlık aşamasından itibaren halka nasıl tanıtılacağı üzerinde titizlikle durulmaktadır. Planın bu anlamda bir özelliği de "**herkesin anlayacağı sadelikte**" yazılmış bir metin olmasıdır. Plan, ilgili olduğu idari birime, herşeyden önce de onun varlık nedeni olan halkına ait olarak görülmekte, halkın planı anlaması, ona reaksiyon göstermesi ve süreç boyunca planın dolayısıyla da bütün aktörlerin ve asıl uygulayıcıların yanında yer alması planın sürekliliği ve uzun vadedeki başarısının önemli anahtarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış, tüm dökümanların internette ulaşılır oluşunda, yalnızca metropol

halkına değil bütün dünya insanlarına açık oluşunda da kendini göstermektedir. Aslında böylelikle bu planları uygulayan metropoller “Dünya Kenti” olma sıfatının bir gerekliliğini de yerine getirmektedirler.

Stratejik Planlamaya Sektörel Yaklaşan Metropoller

GaWC Sınıflaması'na göre dünyanın ilk 60 kenti arasındaki metropollerden bazılarında ise Kurumsal Stratejik Plan'a rastlanamamıştır. Bununla beraber, bu metropollerin kamu hizmeti, sivil eylem, yönetim reformu, yeşil alanlar, ekonomik kalkınma, çevre koruma gibi toplum yaşamının pek çok dalında kurumsal stratejik plana kıyasla daha spesifik, daha somut, doğrudan uygulamaya dönük ve bütçe ile ilişkisi ayrıntılı olarak kurulmuş stratejik planları uyguladıkları dikkati çeker. Çalışmamızda bu grup stratejik planlara “Sektörel Stratejik Plan” adı verildi. Londra, New York, Şikago, Waşington, Dallas, Seul bu tip planı uygulayan en büyük metropollerdir.

Bu yaklaşımı benimseyen metropollerde kurumsal stratejik planın olmaması ya da internette buna dair herhangi bir ifade bulunmamasına rağmen bu spesifik planlardaki yaklaşım tarzı bu ülkelerde de stratejik bir planlama disiplininin özümsemişliğini ve yaşama geçirilmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Stratejik Planı Olmayan, Geleceğe Stratejik Bakışı Bulunan Metropoller

Dünya metropollerinin bazıları da kurumsal stratejik plan yapmadığı gibi sektörel anlamda da stratejik planlar uygulamamaktadır. Ancak, çeşitli alanlardaki uygulamalara yaklaşımlarında stratejiler belirlemektedirler. Bu stratejiler tıpkı stratejik planlama – uygulama süreçlerinde olduğu gibi kısa süreçlerde (1-4 yılda bir) gözden geçirmeye tabi tutulmaktadır. Tokyo, Osaka, Hongkong, Singapur, Budapeşte bu grupta yer alan büyük metropollerden bazılarıdır.

ÜLKEMİZDE STRATEJİK PLAN NASIL VE HANGİ KOŞULLARDA BAŞARILI OLABİLİR?

2004 yılı kamu yönetimi ve planlama açısından önemli bir yıl olmuştur. Merkezi ve yerel yönetimler açısından pek çok yenilik hukukumuzda yerleşmiştir. **Böylece Türkiye’de bakanlıklar, beledileler ve il özel idareleri ile birlikte kurumsal stratejik plan uygulamanın hukuki temellerini oluşturmuş olmaktadır.** Her ne kadar uygulamada bunların işaretlerini henüz göremesek de; bir hukuk devleti olan Türkiye’de kamu yönetiminde ve planlamada, köklü değişikliklerin yaşanması kaçınılmazdır.

Türkiye'nin Stratejik Planla Geçiş Hazırlıklarının Hukuki Çerçevesi

	Tarih	RG Tarihi ve Numarası	No	Adı	Yenilik
1	04.7.2003	20.7.2003 25528		Yüksek Planlama Kurulu Kararı	2003'de 8 pilot kuruluşda stratejik planlama çalışmalarını başlatmıştır.
2		24.12.2003 25326	5018	Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu	Anallik Bütçe uygulaması
3		23.7.2004 25531	5216	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	Stratejik Plan
4	14.7.2004		5227	Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hk.Kanun	Stratejik Plan (TBMM'ne iade)
5	24.6.2004		5197	İl Özel İdaresi Kanunu	Stratejik Plan
6	09.7.2004		5125	Belediye Kanunu	Stratejik Plan
7	2004			Stratejik Araştırma ve Planlama Kurumu Kurulması Hk. Kanun Tasansı Taslağı	DPT'nin yeniden yapılandırılması hazırlıkları (VAZGEÇİLDİ)

Yenilenen 4 kanunla (Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu) kamu yönetimimizin temel taşlarında

önemli dönüşümler gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kanunların öncüsü olan "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" ise 2003 yılında bu kanunların mali altyapısını hazırlamaya yönelik olarak çıkarılmıştı. Ancak, bu kanunların stratejik plan ve analitik bütçe uygulamasına ilişkin bölümlerinin uygulamaya geçmesi zaman alacak gibi görünmektedir.

Stratejik plana geçişte pilot olarak seçilen 8 kuruluşteki çalışmalar 2003 yılında başlamış olmasına rağmen halen uygulama aşamasına geçilememiştir. 2003/14 ve 2004/37 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararları uyarınca stratejik planlama çalışmaları yürütülen 8 kuruluşda stratejik plan çalışmalarının gelişimi DPT tarafından (Ekim 2005 , www.dpt.gov.tr) şöyle özetlenmektedir:

1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (Çalışmalar devam etmektedir.)
2. Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (Taslak plan hazırlandı.)
3. Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü (Taslak plan ve performans programı hazırlandı.)
4. Karayolları Genel Müdürlüğü (Çalışmalar devam etmektedir.)
5. Hacettepe Üniversitesi (Taslak plan hazırlandı.)
6. Denizli Valiliği İl Özel İdaresi (Çalışmalar devam etmektedir.)
7. İller Bankası Genel Müdürlüğü (Taslak plan hazırlandı.)
8. Kayseri Büyükşehir Belediyesi (Çalışmalar devam etmektedir.)

DPT tarafından yapılan değerlendirmede pilot kurumların stratejik plan çalışmalarının çok yavaş ilerlediği; daha da önemlisi eski zihniyetin değiştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Mahalli İdarelerde Stratejik Planlama; 5018 sayılı Kanunun yanısıra 5272 sayılı Belediye ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunları ile nüfusu 50 binin üzerindeki belediyeler stratejik plan hazırlamakla yükümlüdürler. İçişleri Bakanlığının 2005/36 sayılı Genelgesi ile belediye stratejik planlarının mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren 6 ay içinde (ilk stratejik planın ise bir yıl içinde), performans planlarının da ilgili olduğu yıl başından önce hazırlanması ve bunların bütçeye esas teşkil etmesi gerektiği bildirilmiştir. Ancak, o tarihe kadar 5018 sayılı Kanun gereğince DPT Müsteşarlığı'nca seçilecek belediyelerde stratejik planlar hazırlanacaktır. Söz konusu belediyelerin seçimi çalışmaları yürütülmektedir.

İl Özel İdareleri; 5018 sayılı Kanunun yanısıra 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile İl Özel İdareleri, mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren 6 ay içinde stratejik plan ve ilgili olduğu yıl başından önce de yıllık performans programı hazırlamakla yükümlüdürler.

Nüfusu 50.000 ve üzerindeki tüm belediyelerde ilk stratejik plan bir sonraki mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren bir yıl içinde hazırlanarak uygulamaya koyulacaktır. Ancak, o tarihe kadar 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca seçilen belediyelerde stratejik planlar hazırlanacaktır.

Belediyelerimizin stratejik planın ve performans planlarının zorunlu olarak hazırlanması gereken tarihe kadar stratejik planlama ile ilgili eğitim ve hazırlıklarını tamamlamaları gerekmektedir. Stratejik planının içeriği, hazırlanması, stratejik planlarını hazırlayacak kuruluşların seçilmesi konularında yetkili olan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan rehberlere ve talimatlara uyulacaktır. (İçişleri Bakanlığının, 5272 sayılı ve 5216 sayılı Kanunların uygulanması hk. Genelgesi 2005/36)

Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar hakkında Yönetmelik Taslağında (DPT) Stratejik planların hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme sürecinde aşağıdaki ilkelere uyulması istenmektedir:

- a) Stratejik planlama sürecine kuruluş çalışanlarının, kuruluşun hizmetinden yararlananların, sivil toplum kuruluşlarının, diğer kamu idarelerinin ve ilgili diğer tarafların katkı ve katılımları sağlanır.
- b) Stratejik planlar kamu idarelerinin tek bir birimi tarafından değil, tüm birimlerin katılım ve katkılarıyla hazırlanır.
- c) Stratejik planların bizatihi kamu idarelerince ve idarelerin kendi çalışanları tarafından hazırlanması zorunludur. Alınabilecek danışmanlık hizmetleri eğilim ve çalışmaların organizasyonu konularıyla sınırlıdır.

DPT tarafından hazırlanan yönetmelik taslağında stratejik planlara geçiş olarak "kamu idarelerin tamamı ilk stratejik planlarına geçiş takvimine uygun olarak en geç 31.12.2010 tarihine kadar hazırlamakla yükümlüdür" maddesi getirilerek 4 kanun ile belirlenen çerçevenin dışında yeni bir takvim oluşturulmuştur. Kanunlar yayımlandıkları tarihte yürürlüğe girmiştir. Yürürlükteki kanunların stratejik planla ilgili maddelerinin yönetmelikle nasıl ertelenebildiği ve hukuk sistemimizce tartışılmalıdır.

Bu düzenlemeler ülkemizin planlama iklimini değiştirecek kararlar getirmektedir. Nüfusu 50 000'in altında olan belediyeler dışında tüm kamu kurumları stratejik plan yapmakla yükümlü kılınmaktadır. Kamu idareleri bu süreçte stratejik planın gereklerini yerine getirebilirlerse ülkemizde önemli dönüşümler yaşanacaktır. Bu dönüşümün planlama, demokrasi deneyimi ve siyasete kadar önemli sonuçları da olacaktır. 2003 yılında başlayan ve 4 önemli kanunda yer alan stratejik planın uygulamaya geçirilememesi kamu yönetimine güveni zedeleyecektir.

Yeni çıkartılan bu dört kanun ile birlikte temel amaç olan katılımçılık, hesap verilebilirlik ve şeffaflık kriterleri ön planda tutularak güçlü bir denetim mekanizması geliştirilmiştir.

Bu kontrol mekanizması temelde tüm yönetimlerin hazırlayacağı stratejik plan ve faaliyet raporlarının, idarelerin meclislerinin ve en üst yöneticinin onayını müteakip bütçe sürecinde dikkate alınmak üzere TBMM'ye, Sayıştay'a, Maliye Bakanlığına ve Müsteşarlığa gönderilmesi ve Müsteşarlık tarafından hazırlanan değerlendirme raporunu planların ekine konulması süreci ile sağlanmaktadır. Şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından da Stratejik planlar kamuoyuna duyurulması ve kuruluşların internet sayfasında yer alması sağlanacaktır.

Bir bütün olarak bakıldığında kamu kurumlarında stratejik plan sistemi (bakanlıklar, belediyeler, il özel idaresi; ve bunların alt birimleri...) çok aşamalı ve çok elemanlı bir modeldir. Ancak, plana kademeli bir yaklaşım oluşturulduğunda aşamaları ve plan süreci netleşecektir. Stratejik plan yapım sürecinin en kritik aşaması, plan yapım kararının verilerek üst yönetimin planı doğrudan yönetme konusundaki kararlılığını ortaya koyması ve bir planlama grubu -ekibinin oluşturularak çalışmanın başlamasıdır.

Dünya deneyimleri planlama hizmetlerinin genellikle kurum içi çalışmalar olduğunu göstermektedir. Stratejik planının bazı yeni kavramları, geniş bir kadroya bu yeni yaklaşımın tanıtılması, stratejik plan yaklaşımının bazı tekniklerinin öğrenilmesi için yerli veya uluslararası müşavirlik desteği alınması düşünülmelidir.

Stratejik plan uygulamasının ülkemizdeki başarısı nelere bağlıdır ve hangi düzeyde gerçekleşebilir?

Bürokrasinin hantal yapısı ve değişime direnişi ile; katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir yapının ülkemizde ne kadar yerleştirilebileceği sorularına verilecek cevaplar bize yön verebilecektir. Hesap verebilirlik ve şeffaflık kavramları ağırlıkla bütçe kaynaklı

olduğundan daha kolay başarılabilir. Katılım konusunda ise daha çok yol katedilmesi gerekmektedir. Ülkemizde demokrasi deneyimlerinin yerleşmesi ve zenginleşmesi, pratiklerle sınanması gerekmektedir. Katılımın tarafları; seçmen, sivil toplum kurumları ve hizmeti alanların gündeminde bunlar yoktur ve araçları da geliştirilmemiştir. Stratejik plan süreçleri bu araçların geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Stratejik plana uygun olmayan faaliyetler bütçeden pay alamayacaktır. Stratejik planın performans hedeflerini tutturamayan yöneticiler başarısız sayılacaktır. Toplumumuz stratejik plan sisteminin ona sunduğu olanakları anladıkça ve katılımını artırdıkça sistem de kendini geliştirecektir. AB uyum süreci bu konuda önemli bir destek olarak görülmektedir.

STRATEJİK PLANLAMA YAKLAŞIMI; 'YENİ KENTSEL DÜZEN'İN KURULMASI İÇİN BİR ARAÇ OLABİLECEK Mİ?

A.Faruk GÖKSU*

GİRİŞ

Günümüzde, planlama gündeminin başında, **kentsel dönüşüm** ve **stratejik planlama** kavramları yer almaktadır. Özellikle, AB'liğine giriş ve küreselleşme süreci içinde daha yoğun olarak ele alınan bu iki kavram, yakın zamanda çıkan ve taslak halindeki yasa ve yönetmeliklerde, birbirleri ile çelişkili yönler taşısa bile, en azından kavram olarak da olsa çeşitli şekillerde yer almaktadır.

Bu gelişmeler göstermektedir ki kentlerimizin bugüne geldiği pek iç açıcı olmayan durumunu göz önüne aldığımızda, **Yeni Kentsel Düzen**'in kurulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Geline nokta, artık, klasik planlama teknik ve yönetim anlayışı ile bu düzenin oluşamayacağı ve yeni arayışların gündeme gelme zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Kamu ve yerel yönetimler hızla bu arayışın içine girmişlerdir.

Ancak, bu arayışlar, bir sistematik içinde bir 'Yeni Kentsel Düzen' hedefine ulaşmanın bir aracı olarak mı?, yoksa kısa vadeli birtakım sorunların yada değişimlerin aracı olarak mı kullanılacağı? sorularına verilecek yanıtlar ile mümkün olacaktır.

Yeni Kentsel Düzen oluşturulurken sorun ve fırsatları dikkate alarak ileriye yönelik stratejilerin nasıl üretileceğini çok iyi tespit etmek gerekmektedir. Stratejileri belirlerken de iki önemli gelişme stratejisinin net olarak ortaya konulmasında yarar vardır.

Bunlardan birincisi, AB'liğin Sürdürülebilir Kalkınma için belirlediği üç temel ilke olan **ekonomi**, **eşitlik** ve **ekoloji (3 E)**. Bir başka deyişle, yerel ekonominin güçlendirilmesi, toplumsal katılımın sağlanması ve çevrenin korunmasına yönelik politika ve stratejilerin üretilmesi, ikincisi ise stratejik planlama mantığının temel kavramları olan **strateji**, **plan** ve **proje** ilişki sisteminin günümüz yönetim ve planlama anlayışı ile de bir ilişkilendirilmesinin sağlanmasıdır.

Kentlerimizin büyük bir bölümünde kentsel ekonomi çökme noktasına gelmiş olması ve kentsel ölçekte yoksulluk kavramından söz edilmeye başlanması,artık, kentlerin kendi

* Şehir Plancısı, Kurucu Ortak, Kentsel Strateji ve Yüksek Danışma Kurulu Üyesi, ÇEKÜL Vakfı

dinamiklerinin 'yeniden canlanma' için yeterli olmayacağını göstermektedir. Bu nedenle, kentsel dinamiklerin harekete geçirilmesi için bölgesel dinamiklerin harekete geçirilme zorunluluğu ortaya çıkması stratejik plan yaklaşımının önemini daha da artırmaktadır..

Bu tespit ise Stratejik Planlamanın yalnızca kent bazında değil bölge bazında ele alınmasını da zorunlu hale getirmektedir.

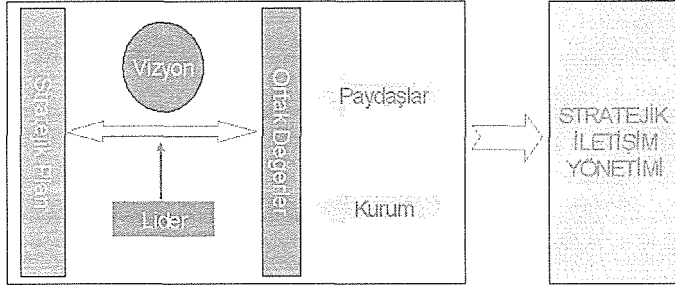
2.VİZYON VE STRATEJİK HEDEF İLİŞKİSİ

İnsan ve vizyon odaklı geliştirilmesi gerekli olan Stratejik Planlar, kentlerimizin bugün içinde bulunduğu konumdan daha farklı konumlara ulaşmasını sağlayacak önemli bir çıkış yoludur. Başka bir deyişle, Stratejik Planlama anlayışı, kentlerimizin dönüşüm sürecinin önemli bir gelişmişlik aracı olacaktır.

Önemli olan, bir politika ve program demeti olan stratejik planlama anlayışının, bir zaman dilimi içinde başarılı olması için tüm paydaşların katılımını sağlayacak mekanizmalar çerçevesinde hazırlanmasını sağlamaktır. Planın, kitlelerin sahip çıkmasını sağlayacak iletişim yönetiminin doğru kurulması gerekmektedir.

Bir başka deyişle,

- Doğru bir stratejik planlamanın yapılabilmesi için net bir **vizyona** ve o vizyonun arkasında duracak lidere ihtiyaç vardır.
- Doğru vizyonun oluşturulması için paydaşlar ve kurumun **ortak değerlerinin** doğru belirlenmesi gerekmektedir.
- Doğru Stratejik Planın ise **Stratejik İletişim Yönetiminin** yapılması gerekmektedir. Oktar ve Göksu, (2005)

Stratejik Plan İlişki Sistemi (Oktar ve Göksu, 2005)

Vizyon belirlenmesindeki süreç iki aşamalı olarak ele alınmalı ve aşağıdaki soruların yanıtları bulunmalı ve analizleri doğru yapılmalıdır.

Birinci aşamada, seçimle işbaşına gelen belediye başkanının kent vizyonunun belirli bir dizi toplantı sonucunda net hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kurumun ve kent paydaşlarının beklentileri ortak değerler olarak vizyona ve stratejik hedeflere doğru yansıtılmalıdır. Kısaca, belirlenen vizyona ulaşmak için kurum çalışanlarının ve kent paydaşlarının ortak beklenti ve değerlerinin yansıtılması gerekmektedir.

- Başkanın kent ve belediye vizyonu nedir? (Bir dizi toplantı ve görüşme)
- Kent paydaşlarının beklentileri nedir? (Araştırma)
- Kurum kültürü nedir? (İç araştırma)
- Başkan, kent paydaşları, kurumun ortak beklentileri nelerdir?
- Ortak Değerler nelerdir?

İkinci aşamada ise belirlenen vizyon ve ortak değerler çerçevesinde ortaya çıkan stratejik hedeflerin uygulanmasına yönelik aşağıda belirtilen çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar, özellikle kentlerin yarışabilirliği çerçevesinde farklılığın ortaya konulması ile planın sahipliğinin sağlanması ve planın uygulanabilirliğinin ortaya konulmasıdır.

- Kentsel ittifak ve kentsel rekabet analizi
- Farklılık analizi
- Sahiplenme/Aidiyet oluşturma
- Gerçekleştirilebilirliği nedir?

Birinci ve ikinci aşamadaki şamadaki soruların cevaplandırılması sonucunda **Ortak Vizyon** ortaya konulmalıdır. Bu noktada önemli olan, tüm yapılan çalışma ve sonuçların doğru elde edilmesi ve planın kamuoyu ve yatırımcılara anlatılması için stratejik iletişim yönetimi'nin doğru yapılması gerekmektedir.

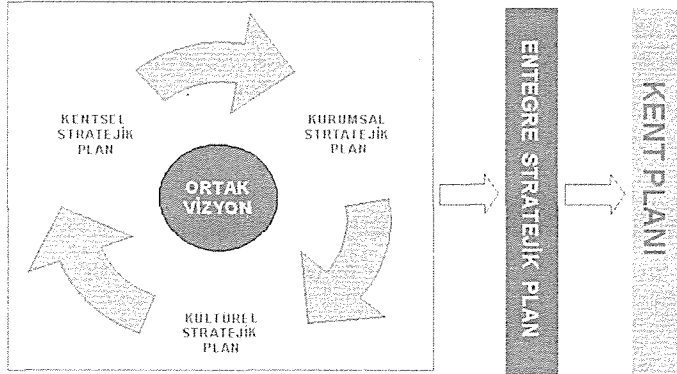
3. STRATEJİK PLANLAR VE ENTEGRASYON

Kentsel gelişmenin her boyutu ile alınması için mekansal gelişme stratejilerinin belirleneceği **kentsel**, kent yönetiminin etkin yapılabilmesi ve proje, bütçe ve programlarının eşgüdüm içinde yer alması için **kurumsal** ve kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal eşitlik ile kent kültürünün yaratılması için ise **kültürel** olmak üzere üç farklı stratejik plan hazırlanmalıdır.

Önemli olan her bir plan için ortaya konulan vizyonun bir ortak vizyon haline getirilmesi ve planların birbirleri ile entegre edilerek tek bir kent planının ortaya konulmasıdır.

Kentsel, kurumsal ve kültürel olmak üzere hazırlanacak olan stratejik planların bir **ortak vizyon** çerçevesinde entegre edilmesi ve entegre stratejik planın ise sonunda kent planı haline dönüştürülmesi gerekmektedir.

Söz konusu üç planın ortak plana dönüştürülmesi süreci içinde, AB'liğin sürdürülebilir kalkınma kriterleri olan ekonomi, eşitlik ve ekolojik temel kriterlerinin baz alınmasında uluslararası yatırımcılara ve fonlara ulaşmak için avantaj sağlayacaktır.

Entegre Stratejik Plan (Oktar ve Göksu, 2005)

4. STRATEJİK PLAN ÖRNEKLERİ

Örnekler, Londra ve Mardin kent ölçeğinde, Zeytinburnu ve Gaziosmanpaşa ise ilçe ölçeğinde olmak üzere seçilmiştir. Bu örneklerin ele alınmasının nedeni ise bunların

mekansal stratejik plan olma özelliğini taşıması ve Londra planının dünya kenti vizyonu, Mardin'in kültürel değerlerin korunması odaklı olması, Zeytinburnu'nun deprem odaklı dönüşüm, Gaziosmanpaşa'nın ise farklı kültürel yapıda ve özellikle alt gelir gruplarının yaşadığı bir ilçenin dönüşümünü içermesidir.

4.1 Londra Stratejik Planı: Belediye başkanı tarafından Londra Planı olarak adlandırılan plan; Londralıların sağlığı, fırsat eşitliği ve Birleşik Krallığın sürdürülebilir gelişmesine katkı olmak üzere üç ana temayı ele almaktadır. Plan, bu temalar çerçevesinde birtakım temel stratejik hedefler ortaya koymaktadır.

Hedefler;

- Londra'nın yeşil alanlara zarar vermeden büyümesini sağlamak,
- Londra'yı insanlar için daha yaşanır kılmak,
- Londra'yı ekonomisi güçlü bir kent haline getirmek,
- Toplumun her kesimini kapsamak ve ayrımcılıkla mücadele etmek,
- Engelliler için erişimi iyileştirmek,
- Londra'yı daha çekici, planlaması iyi yapılmış, yeşil bir kent haline getirmek,

Londra Planının en önemli özelliği, Londra'nın karşılaştığı sorunlar kentin geneline yayıldığından ve mevcut ilçe sınırlarını aştığından, plan, beş adet genişletilmiş alt bölgede içinde fırsat bölgeleri, yoğunlaşma bölgeleri ve yenilenecek bölgeleri içeren bir genci gelişim strateji belirlemesidir.

Planın diğer bir önemli özelliği ise **ortaklık**lar önermesidir. Belediye, ilçe belediyeleri, özel sektör ve gönüllü kuruluşların birlikte hareket etmeleri önerilmektedir. Örneğin. Belediye, ekonomik konut sağlanması, toplu taşıma yatırımları için kaynak bulunması vb benzer stratejik önceliklerinin gerçekleşmesi için hem kamu sübvansiyonunu hem de özel sektör kaynaklarının uzlaşma yoluyla aktarılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Kamu, özel sektör ve sivil örgütler işbirliği ile gerçekleştirilen projelerde tasarıma da önem vermekte ve iyi bir tasarım için ilkeler belirlemektedir.

Londra planı, planın hedeflerine ulaşılması için birtakım performans kriterleri ortaya koymakta ve plandaki politikaların uygulanmasında kaydedilen ilerlemede izlenmektedir.

4.2 Mardin Stratejik Planı: İki sivil toplum örgütü Marev ve Çekül işbirliği ile hazırlanan ve Yol Haritasının olarak adlandırılan planın amacı, Mardin'in, kültürel ve demografik çeşitliliğinin birtakım içinde ele alınması ve toplumsal, ekonomik ve mekansal sürdürülebilirliğin sağlanması için ise insan ve vizyon odaklı gelişme stratejileri, program ve projeleri ortaya koymaktır.

Bu nedenle Yol Haritası, özellikle aşağıdan yukarı doğru örgütlenme anlayışı çerçevesinde stratejilerini belirlemektedir. Bir başka deyişle Yol Haritası, **Mardin 2023** vizyonuna ulaşmak için kesimler arası işbirliği önermektedir.

Yol Haritası, **'proje bazında'** örgütlenmeyi hedef alan ve **'yerel bazlı'** örgütlenmeler ile kamu ve özel sektör arasında ilişki sistemi kurmaya önen veren bir yapı ortaya koymaktadır.

Mardin 2023 vizyonu, Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. yılında; kentin ekonomik kalkınma düzeyinin ülke düzeyine ulaştığı, ekonomik getirinin tüm Mardinli'lerce eşit paylaşıldığı, sahip olduğu doğal-tarihsel-kültürel değerler sayesinde tüm dünya vatandaşlarının bulunduğu bir Mardin yaratmak olarak ortaya konmuştur.

Yol Haritası, belirlenen vizyon ve amaç doğrultusunda 7 ana ve 21 adet alt stratejik hedef sunmaktadır. Stratejik hedefler, AB'liği temel ilkeleri ile Çekül-Marev işbirliğinin temel ilkeleri çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Stratejik hedefler ve öncelikleri belirlenirken, Yol Haritasının hazırlanmasına katkı sağlayan tüm paydaşların görüş ve önerileri dikkate alınmıştır.

Stratejik hedeflerin belirlenmesinde;

- Mardin'in ekonomisini canlandıran ve çeşitlendiren,
- Mardinlinin yaşam kalitesini artıran,
- Kentsel ve kırsal çevrenin iyileştirilmesini sağlayan,
- Kültürel ve doğal çevreyi koruyan,
- İşbirliklerini önemseyen,
- Yerelleşmeyi teşvik eden,

İlkeler önem kazanmıştır. Kısaca, Stratejik hedefler, farklı ve özel coğrafyanın sağladığı imkanların fırsata dönüştürülmesi için ortaya konulmuştur.

4.3 Gaziosmanpaşa Vizyon Planı : Vizyon Planı olarak adlandırılan planın amacı 'Sürdürülebilir Gelişme' stratejik hedefleri çerçevesinde, GOP'nın kültürel çeşitliliği ile İstanbul içindeki konumu ile sanayi-konut ilişkisinin yaratacağı potansiyeli çok iyi değerlendirilerek, GOP'yu, yeterli kentsel standartlara sahip, İstanbul'un ulaşılabilir, yaşanabilir ve çalışabilir bir ilçesi haline getirmek olarak belirlenmiştir.

Amaca ulaşmak için AB liği ilkeleri ile plan ilkeleri arasında ilişkilerin kurulacağı stratejik hedeflerin ve önceliklerin doğru belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Plan, ilçe için

- Ekonomik ve demografik büyümeyi iyi yöneten,
- Barış ve eşitlik içinde yaşamının koşullarını yaratan,
- Ekolojik dengeyi sağlayan,

temel kriterleri sürdürülebilir gelişme için ele alınmış ve aşağıdaki stratejik hedefler ortaya konulmuştur. İnsan, mekan ve güç odaklı olarak, GOP'nın kentsel, kültürel ve kurumsal yapısının dönüşümünü sağlamak üzere üç ana stratejik hedef belirlenmiştir.

Bunlar;

1. Konumu ve içsel potansiyeli dikkate alınarak '**Kentsel Dönüşüm**' gerçekleştirilmesi,
2. Kültürel çeşitliliği potansiyel kabul ederek '**Kültürel Dönüşüm**' sağlanması,
3. Her ikisinin gerçekleşmesi için de belediye yönetiminin tüm paydaşlarla işbirliklerine olanak sağlayan '**Kurumsal Dönüşüm**' yaratılması,

olarak belirlenmiştir.

4.4 Zeytinburnu Stratejik Planı: Plan, Zeytinburnu Pilot Projesi kapsamında özellikle Zeytinburnu ilçesinin deprem odaklı dönüşümünün sağlanmasına yönelik olarak hazırlanmıştır.

Plan, Zeytinburnu'nun, ekonomik refahının tüm Zeytinburnu vatandaşlarınca paylaşılacağı, tarihi ve doğal çevresinin iyileştirilip korunduğu ve yaşamak için güvenli bir kent olması vizyonu çerçevesinde beş adet stratejik hedef belirlemiştir.

Stratejik hedefler;

- Deprem sakınımı
- Yerel ekonomik kalkınma
- Toplumsal gelişme

- Çevresel iyileştirme ve koruma
- Yönetişimin iyileştirilmesi

olarak belirlenmiştir.

Plan, Zeytinburnu için bir Genel Gelişim Strateji'si önermiş ve stratejilerin uygulanması için de birtakım eylem planları ve projeleri önermiştir. Kısa , orta ve uzun vadeli olmak üzere tetikleyici ve vizyon projeleri geliştirilmiştir.

Bunların yanısıra, uygulamaya yönelik olmak üzere, kurumsal yapılanma, proje finansmanı ve hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik birtakım öneri model ve yöntemler geliştirilmiştir.

5.SONUÇ

Bir politika ve ilkeler demeti olan stratejik planlama anlayışı, kentleşme sürecimizin geleceğine damgasını vuracağı benziyor. Son çıkan yasa ile birlikte özellikle II Özel İdareleri ile belediye yönetimlerinin seçimden itibaren ilk altı ay içinde kurumsak stratejik plan hazırlama zorunlulukları bu süreci hızlandıracığı benzemektedir.

Bu süreç içinde birkaç konu önem kazanmaktadır. Bunlardan birincisi kentlerin geleceğini belirleyen stratejileri ortaya koyarken, bunun yalnızca kurumsal odaklı değil, kentsel ve kültürel odaklı ele alınması zorunluluğudur.

İkincisi ise gerek belediyeler tarafından hazırlanan stratejik planlar gerekse II Özel İdareleri yada kamu kuruluşları tarafından hazırlanan turizm, sanayi vb sektörel stratejik planlar olsun, tüm planların, paydaşlar tarafından benimsenmesi ve uygulanabilirliği açısından ise ortak vizyona bağlı bir Entegre Stratejik Plana gereksinimi vardır. Entegre Stratejik Plan, tüm paydaşlar tarafından benimsendiği takdirde o kentin planı haline gelir ve sahiplenme ve uygulanabilirlik ve başarı şansı artar.

Üçüncü önemli konu ise yarışabilirliktir. Kentler arası yarışabilirliğin arttığı ve kentlerin artık küresel yarışabilirlik içinde farklı vizyonu ve misyonu üstlendiği günümüzde stratejik planların farklılığı yaratma becerisini göstermesi gerekmektedir.

Dördüncü konu, sahiplenmedir. Hazırlanan planlar, kent paydaşlarının görüş ve önerilerini ne kadar fazla kapsar ve plan paydaşlar ve planı uygulayacak kurum içi yöneticiler tarafından benimsenirse başarı şansı o kadar artacaktır.

Sonuç olarak, artık yalnızca mekansal düzenlemeyi ön planda tutan klasik imar planı anlayışı dışında, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi de dikkate alan bir planlama anlayışına geçmemiz ve yeni kentsel düzen ilkelerini belirlememiz için yeni stratejilere gereksinim vardır.

Bunun için ise yeni yaklaşım ve araçların kentleşme gündeminin içinde yer alması zorunlu hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Greater London Authority, February 2004, The London Plan, London

Marev ve ÇekülVakfı, Ağustos, 2005, Mardin Yol Haritası, İstanbul

İBB-İŞAT ve Tribal Consulting, 2005, Zeytinburnu Strateji ve Eylem Planı, İstanbul

İlke Planlama, 2005, Gaziosmanpaşa Vizyon Planı, İstanbul

MEKANSAL MODELLEME BAĞLAMINDA ANLAŞILIR STRATEJİK PLANLAMA

Levent ÖZAYDIN*

Abstract

The researches on new planning have deserted the strategic development ideas locked into the urban plans. Strategic spatial planning may have the critic role of understandable strategic decisions. There has been much problems about meaning of 'spatial planning', a term which does not translate easily between local languages. Strategy is used to mean scientific and preferable priorities within the planning which includes collective efforts to reconstruction a town, region or wider landscape. The purpose of mathematical language is to talk about understandable models and new ideas which can be expressed only with difficulty. The practice of models may help planning with mathematical language and spatial concepts.

Özet

Yeni planlama araştırmaları, kent planlamasına girmiş stratejik gelişme fikirlerinden uzaklaşmaktadır. Stratejik mekansal planlama anlaşılır stratejik kararlarla ilgili kritik role sahip olabilir. Mekansal planlamanın, yerel diller arasında kolaylıkla çevirisini yapamama üzerine çok problemler vardır. Bir kenti, bölgeyi veya daha geniş alanı yeniden yapılandırmaya yönelik kolektif çabaları içeren planlama içinde bilimsel ve tercih edilebilir önceliklere anlam vermek için strateji kullanılmaktadır. Matematiksel dilin amacı anlaşılabilir modeller ve zorlukla açıklanabilen yeni fikirler üzerine konuşmaktır. Modellerin pratiği matematiksel dil ve mekansal kavramlarla planlamaya yardımcı olabilir.

GİRİŞ

Seçilen bölgenin veya ülkenin veya belirli alan aktivitesinin mekansal planlamasını anlaşılır kılmak bir planlama başarısıdır. Yeni stratejik planlama anlayışında onu anlaşılır kılan dilin önemi giderek önem kazanıyor (Healey, 2004). Peatsy Healy'in öne sürdüğü, 1980'lerde mekansal veya ülke planlamanın uygulamaları şehirlerin ve bölgelerin stratejik gelişmesine ilişkin kavramlardan uzaklaşırken, kentin farklı alanlarının örtüsünü dönüştürme girişimlerini savunmak yerine, alışlagelen planlama anlayışındaki stratejik

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

mekansal organizasyon düşüncelerinden uzaklaşma gereksinimleri planlama dili açısından önemlidir. Bunda, mekansal planlamaya olan ilginin yükselme nedenleri olarak gösterilen, belirli yerlerde kamu siyasetinin eşgüdüm problemleri, özellikle kentsel bölgelerin ekonomisine kolektif değer verme temelinde rekabet koşullarının eksikliği azaltmaya ilgili araştırmalar, sürdürülebilir gelişme hedeflerinin potansiyeliyle ilgili mekansal biçim ve ilişkileri üzerine çalışmalar, kentsel bölgelerde karşılıklı fırsat ortamlarına erişimin eşitsiz dağılımına çözüm arayışları bulunmaktadır (Healey, 2004). Çok katmanlı iyi yönetimin geniş bir bölge örtüsüne yönelik politikaları stratejik planlama sağlayabilir. Stratejik planlama kurumsal işleyişlerde daha etkilidir. Ancak mekansal planlama içeriğinin değişik dillerde çevrisinin kolay olmaması planı anlaşılır olmaktan uzaklaştırıyor.

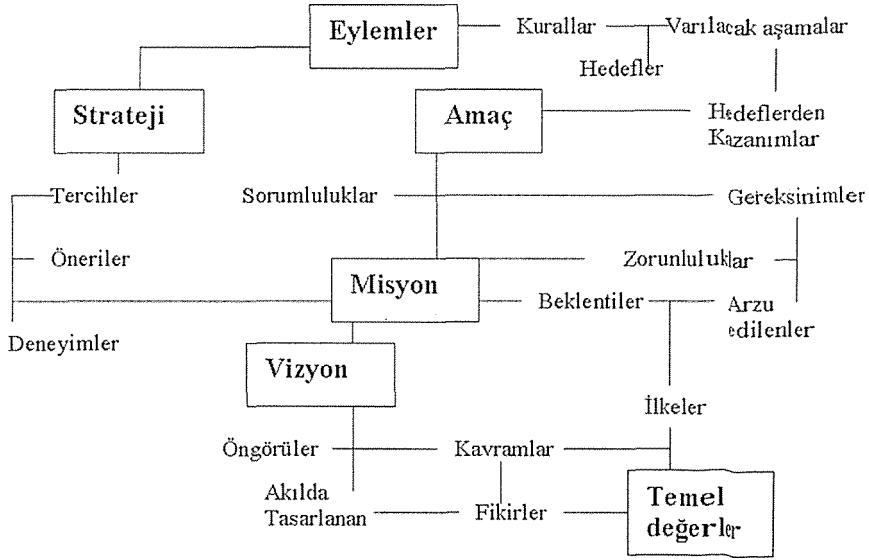
Burada kast edilen stratejik mekansal planlama, bir şehri yeni yapılanmalar kazandırmak için o yerin kendi tercihlerinin kolektif girişimlerine yoğunlaşmayı içerir. Hatta şehirden öteye, bölge veya daha geniş bölgede yeniden yapılanmalarda, koruma, yatırım alanı, altyapı ve arazi kullanım düzenlemeleri söz konusudur. Ancak yeniden yapılanmanın sonuçlarını bir dilde anlamayı, stratejik planlama daha da kolaylaştırır. Strateji kavramı ise kamu kurumlarını ve özel mekanları ilgilendiren politikaların nasıl eyleme dönüşeceğinin üst düzeyde anlatımıdır. Hatta eylemlerin bir çerçevesini ya da görünenin ötesinde bir anlamı vardır. Stratejik gelişme çerçevesinde dilin anlaşılması, strateji kavramının ve gelişmeye yönelik yaklaşımların bilinmesi stratejinin temel kavramlarıdır. Planlama, mekanda iyi olacağı düşünülenlerin bir zaman diliminde gerçekleştirebilen eylemleri olarak belirtilir. Böylece geleceğin yaşamında mekansal ilişkileri biçimlendirmeyi amaçlarken, potansiyel etkileri anlamında eylemlerin aralarında uygun görülenler karar verme imkanı yaratılır. Hatta, stratejide politikaların içinde yer alan iyi yönetimin geldiği düzeyi ifade ederken, bu politikalara ilişkin kolektif eyleme değer vermeye ve politikaların açık anlatımıyla kavramlar üretilir. Burada önemli olan, strateji süreçlerinin aktörlerince ve hangi kolektif güçle geliştirilecek uyumlu bir girişimi nasıl sağlayacağıdır(Healey, 2004). Mekan ve yer ayrımında özellikleri ve ilişkileri anlamının, eylemlerin yer değiştirmesinin ve eylemlerin yasalaşmasının, olası geleceği tasarlamının anlamını verebilecek dilin zenginliğini oluşturabilmek, dilin mekansal niteliğini oluşturur.

MEKANSAL STRATEJİDE DİLİN KULLANIMI

Planlama süreçlerinin başarılmasına giden yolun bir dilin zenginliği olduğunu kabul etmek dilin nasıl açıklıkla kullanıldığına bağlıdır. Planlamanın sonuçlarını alabilmek için, planla ilgilenenlerin stratejik düşünmesi ve karar vermesine yönelik hem strateji kavramı hem de strateji dilini açık ve net bir biçimde ortaya koyması, kavramların yerinde kullanımını sağlar. Bu nedenle strateji, vizyon ve görev, amaç ve temel değerler kavramlarının farklı biçimde kullanımlarına açıklık getirme kararlılığını gösterir. Şekil.1. de bu kavramların sözcükler bağlantısını ortaya koyduğumuzda, stratejik mekansal planlama süreçlerine odaklanırken, yeniden yapılanmanın, teknik olarak bulunduğu konumu tanımlamanın, akılda tasarlanana ilgili yaklaşımı koymanın, eylem ve programlara açıklık getirmenin kolay olmadığını görürüz.

Tercihin belirtilmesi kısa dönemli değil, sistemli olarak gelişen sürekli fikir üretmenin sonucudur. Strateji geliştirmeyle ilgili ana sözcükler kutular içinde bunlarla ilgili akla gelebilecek diğer sözcükler bağlantılarıyla Şekil 1 de gösterilmiştir. Bu bağlantılar daha fazla olduğunda dilin zorlukları artar. Strateji kavramını tanımlamak her disiplinde farklılık gösterebilir. Bir görüşte stratejiyi, biri bilimsel bulgular, diğeri tercihler olmak üzere iki ayak üzerinde yol almak (Mintzberg,1987) biçiminde tanımlayabiliriz. Strateji belirli bir harita üzerinden ilerlenecek yolun arayışında, beceri ve yetilerle tercihin belirtilmesidir. Alınan yolun birçok aşamasında strateji değişebilir. Stratejik planı mekan ile yer ayrımını belirterek açıklamak bu karmaşıklığa ilginç bir örnektir. Tanımlamayı 'Euclid' coğrafyası üzerinden yaparken, olguların sınırları belirgin uzayda nesnel olarak var olduğu kabul

edilir ve bu uzayın boyutları karakterlerin analiziyle belirginleşir. Diğer taraftan, ilişkisel kavramda ekosistem içerikli olsun olmasın bütün ilişkilerin doğasında var olan mekansal nitelik kabul edilir ve ilişkiler niteliğinde mekan kavramlaştırılır, yer ise yaşamsal yapı olarak anlaşılır, burada anlamlar belirli alan veya yere göre yaşamsal içerikte verilir. Aklıda tasarlanan yer, sürekli geliştirilmelerine göre fiziksel nesnelere ve hareketler kadar anlamlıdır. Mekansal planlama çerçevesinde hareket eden dil zenginliğinin nasıl analiz edileceği; zaman ve mekanla zenginleştirilmiş ölçüğe, ilişkilerin ve geniş bir alanda yaşamsal ayrıntıların konumuna, bölgenin kendi içinde farklılaşmasına, mekansal ilişkilerin maddeselliği ve kimliğine, bölgesel gelişmenin içeriğine, mekan ve yerin soyut nitelikleri üzerine düşünceleri kullanabilmeye göre belirlenebilir (Healey, 2004). Dilin mekansal farklılıkları kendi kuralları içinde açıklık kazanması, planın anlaşılmasını önemli ölçüde kolaylaştırır. Dilin mekansal niteliğinin yanı sıra, dilin matematiksel zenginliği de önerilerin anlaşılmasına açıklık getirebilir

Şekil 1. Bir dilin kullanımı olarak strateji

MATEMATİKSEL DİL VE MODEL

Mekansal planlamayı anlaşılır kılmada, sayılar, fonksiyonlar ve geometrik şekiller gibi nitelik kazanan nesnelere arasında ilişkilerin araştırılması planlamanın kantitatif analizleriyle yapılır. Bu sayısal nesnelere gerçek olması zorunlu değildir, ama bunlar fiziksel durumlarının soyutlamasını açıklayan bir modeli oluşturabilirler. Örneğin bir ana yola bağlanan iki yolun her birinde şerit sayısının tek sayı olduğunu varsayalım, daima bu şeritlerin toplam sayısı çifttir. Bu önermenin doğru olması, ana yolun şerit sayıda gidiş dönüş şeritlerine bu alt yol şeritlerinin bağlı olarak tasarlanabileceğini ortaya koyar. Ama her tek sayı iki çift sayının toplamıdır önermesi yanlıştır, bu nedenle herbiri tek sayıda gidiş-dönüş şeritleri olan ve ana yola birer şeritle bağlı olmak koşuluyla çift şeritli yolların tasarlanması imkansızdır. Diğer taraftan ikiden büyük her çift sayı, asal sayının toplamıdır önermesinin doğru veya yanlış olduğu bilinmemektedir. Böyle bir önermeye dayanan yolun herhangi bir yolun düzenlemesi yapılamaz.

Eğer matematiksel sistem gerçeğin bir modeli olarak bize yardımcı olacaksa, doğru önermelerin nasıl kabul göreceğini bilmek zorundayız. İlkesel de olsa her bir şerit

bağlantısını tasarlamak durumundayız. Tartışılması düşünülen nesne, -doğal sayılarla belirtilen şerit sayısı gibi- bize göre sezgisel olarak alışılmış bir sonuçsa, bunların aksiyomlar kadar doğru oldukları kabul edildiği sürece, belirli önermeleri alır, diğer önermeleri türetmeye çalışırız. Böylece sezgisel ara yorumlarımızı bir kenara bırakıp verilen aksiyomlara bağlı soyut varlık olarak nesnelere kabul ederiz. Çalışmalarda bu aksiyomlar yöntemi, değişik aksiyomların tasarladığımız sisteme etkisini sorgulamamıza yardımcı olurken, daha şeffaf daha soyut biçimde sistemi ispatlaya biliriz. Tasarladığımız sisteme temel olan model, belirgin ve zorunlu olarak bir teoremin parçası olsa da olmasa da bize yardımcı olabilir. Soyut nosyonları araştırmak dilin zenginliğini daha fazla çoğaltmak gibidir. Bilgimiz, daha fazla temel önermelerin kabul görmesi ölçüsünde genişler. Bu da daha fazla öğrenme kolaylığı sağlar. Diğer taraftan yeni kavramlarla ilgili sonuçlar çıkarmak istediğimizde, anlaşılır olması için açıklamalar arasında mantıksal bağlantıya özen göstermemiz gerekir. Matematiksel dilin, bir dilde zorlukla açıklanabilen yeni düşünceler üzerine açıklayabilme fırsatı vermesi ve yöntemi ileletme avantajı anlaşılır mekansal planlama için oldukça önemlidir.

Mekansal anlamda, odaklanan yol sorunun hangi mekansal boyutun neresinde olduğu yanı sıra, entelektüel mirasın korunacağı işlev ve yerde hangi şeridin hangi boyutu ele alınacağı, şeritlerin bulunduğu alan içinde farklı bağlantılar ve alan aktiviteleri arası ilişkilerin, sürekli yerleşilen yol çevresi alanda önemli ara geçiş bölümleri ve noktalarının araştırmasına kadar yayılan disiplinler arası ortak dil arayışı önemli problemler olarak bilinir. Hem mekansal hem de disiplinler arası çalışmalarda, pratiğe uygulanabilir matematiksel dil özün farklı anlaşılmasını engelleme bilir.

MEKANSAL MODEL

Kentsel büyüme biçimleri üzerine bir model olarak mekansal veri tabanı analizine (Bell ve diğerleri, 2000; Goodchild, 2000; Brunson, 2001) dayanan

$$y = f(x) = \beta e^{-\alpha x}$$

biçimini ele alalım. Bir merkezin çevresinde çemberlerin yayıldığı boyutta ilerledikçe, kentsel teorilerde, $f(x)$ nüfus yoğunluğu fonksiyonun negatif üstel düşüşü sergilediğini biliyoruz. Burada x değişkeni bir merkezi yere radyan uzaklığı gösterir, α da fonksiyonun eğim parametresi olarak uzaklığın mekansal etkilerini gösterir. Burada $f(x)$ aynı zamanda bir yoğunluğun ortaya çıkma olasılığının bulunmasını da sağlar. Yoğunluk yerine gelişmişlik ölçüleri de modelde kullanılabilir. Model, hangi mekansal dil farklılıkları olsa da matematiksel dilin özellikleri nedeniyle yerin analitik ölçülerine göre bir nesnenin olma olasılığını göstermesi değişmeyecektir. Modelde zaman ve diğer mekansal boyutlarla zenginleştirilmiş ölçüler kullanılabilir, ilişkilerin konumlarına göre model yeniden kurulabilir. Merkezle uzaklığa göre yerlerin farklılaşmasına açıklık getirilebilir. Modelin vektör boyutları yükseldikçe diğer mekansal dil zenginliği analiz edilebilir. Her anlatımda, matematiksel dilin olması zorunlu değildir, ama anlaşılır bir plan için büyük kolaylıklar sağlar.

Belirtilen $f(x)$ nüfus fonksiyonu üzerine bir logaritmik doğrusal regresyon modelinin Tekirdağ Şarköy ve köylerine ait verilerinde sonuçları ilginçtir. Regresyon modelinde yapılmak istenen istatistiksel varsayımı altında tahmin değerle gözlem değerleri arasındaki farkları ölçüsünü α ve β parametrelerinde en aza indiren bir optimizasyon çözümü yapılarak bu parametreler hesaplanır. Optimizasyonun bilinen matematiksel önermelere dayanması, analizimizi açıklıkla ortaya koymamıza yardımcı olur

Şarköy ilçe merkezine köylerin uzaklık değişkenine göre modelde parametrelerin nokta tahmini:

$$\begin{aligned}(\beta) &= 6,322360104 \\ \alpha &= -0,024584764\end{aligned}$$

Şarköy köylerinin il merkezine uzaklık değişkenine göre modelde parametrelerin nokta tahmini:

$$\begin{aligned}(\beta) &= 4,837127184 \\ \alpha &= 0,011949976\end{aligned}$$

İlk tahminlerde uzaklığın mekansal etkisi negatiftir diğerinde pozitifdir. İlk regresyon modelinde köyler ilçe merkezine en fazla 40 km uzaklıkta olması ve diğer modelde il merkezine köylerin daha uzak olması matematiksel dilin soyutladığı teoriyi anlaşılır kılmaktadır.

SONUÇ

Planlamanın matematikle birlikte gelişen stratejilerinde dilin zenginliği, bilimsel çalışmanın ürünü olarak gelişmenin yol haritasını da kapsayan haritalar üzerinde tercihlerin belirtilmesi sonucu karar vermeyi daha anlaşılır kılma başarısıdır. Daha iyi bir karar alma için matematiksel tekniğin kullanımı yanı sıra dilin zenginliği matematiksel yöntemlerle aşılabiliyorsa stratejik mekansal planlamanın başarısında sorunları azalacaktır.

KAYNAKÇA

HEALEY, P., 2004. The Treatment of Space and Place in the New Strategic Spatial Planning in Europe. *Int. Journal Urban and Regional Research*, March

MINTZBERG, H., 1987. "Crafting Strategy", *Harvard Business Review*, July-August

BELL, M., DEAN, C., Blake, M., 2000. Forecasting the Pattern of Urban Growth with PUP. *Comput. Environ. Urban Syst.* 24.

BRUNSDON, C., 2001. The Comp Exploring Spatial Pattern via Conditional Distributions. *Comput. Env.. Urban Syst.* 25.

GOODCHILD, M.F., 2000. Spatial Analysis: Methods and Problems in Land use Management. Ed. Hill, M.J Aspinal, R.J., Spatial Information for Land Use Gordon and Breach London

PLANLAMADA STRATEJİK SEÇİM YAKLAŞIMI MODELİNİN AFET RİSKİ TAŞIYAN ALANLARDA KULLANIMI*

Tan YİĞİTCANLAR**, Uğur YANKAYA***, Rabia BOLPOSTA***
Berna BARADAN, Onur KINACI, Birkan BEKTAŞ

Abstract

Variety of decision-making mechanisms is involved in urban planning in order to minimise pressure and uncertainties, and also to make prompt and accurate decisions. Strategic Choice Approach, developed in England and applied both in public and private sectors, is a dynamic decision model used for evaluating problems, uncertainties and decisions. In this study, Strategic Choice Approach is applied in the design of a temporary settlement in a potential earthquake-affected area in İzmir, which is also within the scope of the RADIUS Project. In case of a probable disaster all design uncertainties and options are defined by using Strategic Choice Approach. This paper presents the methodology of this approach on a pilot study and discusses its applicability.

Özet

Kent planlaması sürecinde çeşitli karar verme mekanizmaları, baskı ve belirsizliklerin en aza indirilmesi ve doğru zamanda optimum kararların alınması konularında yaygın olarak kullanılmaktadır. İngiltere’de geliştirilen **Stratejik Seçim Yaklaşımı** kamu ve özel sektördeki karar vericilerin, problem ve belirsizlikleri bir bütün içinde ele almalarını sağlayan dinamik bir karar modelidir. Uluslararası literatürde geniş yer bulan Stratejik Seçim Yaklaşımı; İzmir’de RADIUS projesi kapsamında geliştirilen deprem senaryoları altında afet sonrası geçici yerleşim alanlarının tasarlanması için örnek bir model geliştirilmesinde kullanılmıştır. Böylece olası bir afet sonrası ortaya çıkacak belirsizlikler

* Bu bildiri, 2004-2005 öğretim yılında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi — Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde güz yarıyılında açılan CP 525 Decision Making Approaches in Urban Planning dersi kapsamında hazırlanan proje kaynak alınarak hazırlanmıştır.

** Griffith Üniversitesi, Çevre Planlama Bölümü

*** İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ve seçenekler bugünden mümkün olduğunca tanımlanıp, stratejik seçim yaklaşımı modelinde değerlendirilmeye alınmıştır.

GİRİŞ

Planlama sürecinin karar verme aşamasındaki en önemli sorunlarından biri, çeşitli belirsizlikler, kısıtlamalar ve baskılarla dolu olan alanlarda en az hata ile optimum stratejik karar ve kentsel politikaların üretilmesinin zorluğudur. Bu sorun, alan ile ilgili bütün belirsizliklerin (politik, teknik veya organizasyona yönelik), sorun ve potansiyellerin göz önünde bulundurulması ve bunların birbirleri ile doğru bir şekilde karşılaştırılması ile aşılabılır. Her planlama projesi için karar verme sürecinde baskı ve belirsizlikler altında nasıl karar verileceğinin üzerinde durulması bir diğer önemli konudur. Bu kapsamda, planlama disiplinin karar verme sürecinde bir çok analiz yöntemi (SWOT analizi, fayda ve maliyet analizi, karar ağacı, pareto analizi gibi) kullanılmaktadır. Özellikle son 30 yılda kamu sektöründe, kent yönetimi, bölgesel gelişme, kentsel yenileme, çevre politikası ve ulaşım planlaması gibi bir çok dalda uygulama alanı bulan ve karar verme sürecinde etkin olarak kullanılan **Stratejik Seçim Yaklaşımı (SSY)** bu yöntemler arasındaki yerini almıştır.

1960'lar da İngiltere de geliştirilen yaklaşım, baskı ve belirsizlik koşulları altında problemlere daha bilimsel yaklaşmakta, karar anındaki hataları en aza indirmekte ve belirsizliklerin göz ardı edilmeden değerlendirilmesini sağlamaktadır. Planlama bu stratejik seçim sürecinde dinamik bir yapı olarak ele alınmakta ve karar anında halkın ve uzmanların katılımına açılmaktadır.

Çalışma SSY'nın Türkiye'de kent planlamasında kullanılan ilk örnek projelerden biri olmasından dolayı, öncelikle bu yaklaşımı tanıtıp, planlama ve afet/risk yönetimi ilişkisini kısaca inceleyip, İzmir kentinin dahil olduğu Radius Projesini tartışıp, ardından metodun örnek bir alanda nasıl uygulandığı ve sonuçları tartışmaya açılacaktır. Çalışmamızda SSY, Afet riski taşıyan alanlarda olası bir afet sonucu kurulacak yerleşim alanlarının tasarımı ve planlama sorununa yönelik bir karar verme sürecinde kullanılmaktadır. Bilindiği gibi, doğal afet risklerini en aza indirmede planlamanın rolü büyüktür. Afet öncesi ve afet sonrasında geliştirilecek strateji planları ile risklere hazırlıklı olunması gerekmektedir. Bu kapsamda İzmir kenti taşıdığı önemli deprem riski tehlikesi nedeniyle pilot bölge olarak seçilmiş ve bu yaklaşım kullanılarak örnek bir model geliştirilmiştir. SSY'nın karar verme aşamalarında, verilen kararların bilgisayar ortamında farklı alternatiflerle kıyaslanmış ve alan ile ilgili baskı ve belirsizliklerde karar sürecinde dikkate alınarak en uygun alternatifler belirlenmiştir. Bu çalışmalarda SSY'nın elektronik sürümü olan Stratejik Danışman (STRAD) programından yararlanılmıştır. Alternatiflerin seçiminde niceliksel ve niteliksel değerler seçim sürecinde birlikte ele alınmıştır. Böylece planlama literatüründe yer alan ve kentlerimiz için geliştirilecek farklı nitelikte projeler için karar verme sürecinde kullanılabilecek örnek bir yöntem tartışılacaktır.

STRATEJİK SEÇİM YAKLAŞIMI VE RADIUS PROJESİ

SSY günümüzde batı planlama pratiğinde kullanımı giderek yaygınlaşan etkili karar verme yöntemlerinden biridir. 1960'larda İngiltere'de John Friend ve Allen Hickling tarafından geliştirilen SSY, bir çok ülkede ve çalışmada, planlama disiplini ve farklı değerlendirme sistemleri içerisinde bir ara model olarak etkin olarak kullanılmaktadır. SSY, geleceğe dair farklı problem, potansiyel ve kısıtlamalarla tanımlanmış bir karar anında, planıcının konuyu stratejik olarak değerlendirmesini ve bütünsellik içinde ele almasını sağlar. Bu yaklaşım özellikle planlamadaki yönetimsel belirsizliklerin ve karar verme sürecinin sıkıntılarının giderilmesini amaçlayan en uygun/optimum kararın verilmesini sağlayan bir yaklaşımdır. SSY'nın planlama alanında kullandığı uygulama alanlarını; bölge planlama, imar ve ulaşım planlaması, kentsel ve çevre planlama

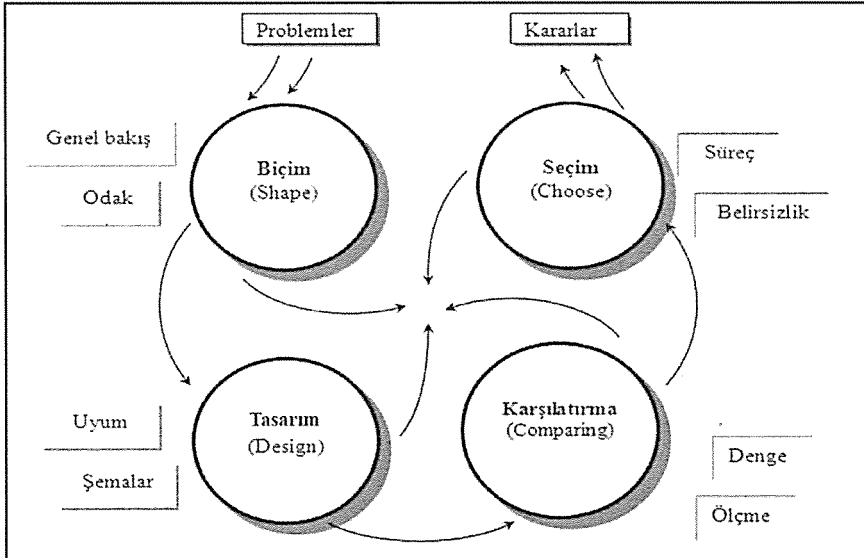
politikalarının oluşturulması, kentsel yenileme ve tasarım, kent yönetimi ve kamu hizmetlerinin koordinasyonu olarak sıralayabiliriz.

SSY planlama disiplini başta olmak üzere, alternatiflerin değerlendirilmesi ve belirsizliklerin giderilmesindeki başarısından dolayı diğer birçok disiplinde ve iş hayatında da karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın başarısının ve etkinliğinin altında yatan birincil neden, niceliksel ve niteliksel veri ve değerlerin bütüncül bir yaklaşım içerisinde problemlerin ele alınabildiği birkaç modelden biri olma özelliği taşımasıdır. Ayrıca, SSY'nin değerlendirme sürecinde tüm aşamaların kullanıcılar tarafından belirli bir mantık düzeni içerisinde anlaşılır olması; kendi içine kapalı bir sistem olmaması ve karar verme sürecinde bireyselden çok konuların gruplar tarafından öznel bakış açılarıyla ele alınması ve dolayısıyla da karar kalitesinin niteliğini artırılması diğer önemli özellikleri olarak sıralanabilir. Mevcut problemlerin düzenlenmesinde ve stratejik kararların belirlenmesinde etkili bir yöntem olan SSY üç standart seçim alanını içermektedir. Bunlar:

- Karar alanı,
- Karşılaştırma alanı ve
- Belirsizlik alanlarıdır.

Karmaşık problemler ve onların kriterleri için kullanılan tekrarlama sistemine dayalı olan bu yaklaşım dört önemli etaptan oluşmaktadır. Bunlar:

- Biçimlendirme (Shaping),
- Tasarım (Designing),
- Karşılaştırma (Comparing) ve
- Seçim (Choosing) etaplarıdır.

Şekil 1. Stratejik Seçim Yaklaşımının Karar Verme Aşamaları

Kaynak: Friend ve Hickling 2004

Şekil 1'de görüldüğü üzere bu dört ana bölüm, sekiz olgunun bu etaplarda detaylı değerlendirilmesiyle tanımlanmaktadır. Bunlar:

- **Biçimlendirme:** Olası probleme ilişkin mevcut girdilerin ve kriterlerin, karar, belirsizlik ve karşılaştırma alanına göre sınıflandırılmasını içerir. Bu etapta tüm kriterler verilen problemin tanımlanmasını sağlar ve kriterler arasındaki ilişkiler belirlenir. Problemin ele alış biçimine bağlı olarak karar alanının merkezinde bu konuda en etkin karar alanlarının ilişkileri tariflenir. Genel bakış penceresine göre bu kararları merkezi odak çevresinde yer alan belirsizlik alanlarından etkilenir. Bu metoda göre belirsizlik alanı üç kategori olarak sınıflandırılmaktadır. Bunlar uygulama çevresindeki, yönlendirici grupların değerlerine ilişkin ve diğer politik ve teknik kararlara ilişkin belirsizliklerdir.
- **Tasarım:** Oluşturulan ilişkilere bağlı olarak olasılıkların gözden geçirildiği ve avantaj ve dezavantaj durumlarına bağlı olarak seçeneklerin tanımlandığı bölümdür. Bu etapta odakta yer alan seçeneklerin dağılımları yapılmakta ve ilişkilerin gerçekleşme olasılıkları irdelenmektedir.
- **Karşılaştırma:** Farklı görüşler doğrultusunda en iyi seçeneğin belirlenmesini içeren bir etaptır.
- **Seçim:** Farklı karşılaştırma kriterleri açısından değerlendirildikten sonra problemlerin çözümlenmesi için en iyi kararı belirleyen son aşamadır (Friend ve Hickling, 2004).

Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, daha güvenilir öngörüler yapmak için uzun bir süre konvansyonel (kağıt-kalem bazlı) bir şekilde çeşitli uygulamalarda kullanılan SSY için modelin prensip ve değerlendirme sistemi için kurgulanmış olan STRAD isimli bir software paket programı geliştirilmiştir (Friend ve Friend, 1998; Strad, 2005). Bu program sayesinde probleme ilişkin kurulmuş modeli bir bütün içerisinde görmeyi yanı sıra, bir sonraki eylem aşamasında öncelik ve aciliyetlerin ve sonrasında müdahale durumlarının açık bir şekilde değerlendirilmesi söz konusudur.

Kent planlamasında güncelliğini koruyan önemli konulardan biri doğal afetlerin toplumsal yaşamı tehdit edici boyutlarına karşılık planlama – afet yönetimi ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Bu kapsam da planlama da, doğa olaylarının olumsuz etkilerini en aza indirmek için afet öncesi ve sonrası olmak üzere strateji planlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Olası bir afet durumunda yaşanılacak kargaşa ve belirsizliklerin giderilmesi için eylem planının oluşturulması plancının görevleri arasındadır. Acil durumda yaya - araç trafiğinin uygulama şemasının belirlenmesi ve hayata geçirilmesi, geçici yerleşim alanlarının belirlenip tasarım ve düzenlemenin yapılması ve günlük yaşama en hızlı ve kısa zamanda geçilmesini sağlamak v.b. olarak sıralayabiliriz (De Chiara, Panero ve Zelnik, 1995).

Gelişmekte olan ülkelerde kentlerin nüfusu arttıkça, doğal afetlerin neden olabileceği ekonomik ve sosyal yıkımlar daha önem kazanmaktadır. 1995 yılında Kobe depremi, 1999 Kocaeli depremleri kentsel alanda doğa ve insanlar üzerinde yıkıcı etkilerde bulunmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde plansız kentleşme bu etkileri daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde kentsel sismik risk tehlikesinin azaltılma çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Bu konu Birleşmiş Milletlerinde gündemine gelmiş ve 1990'lı yıllar, Birleşmiş Milletler tarafından doğal afetlerin neden olduğu sosyal, ekonomik bozulma, can ve mülk kayıplarını azaltmak için **doğal afetleri azaltmanın on yılı** olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda Doğal Afetleri Azaltmanın 10 Yılı Sekreteryası (IDNDR) ve Japon hükümetinin teknik ve finans desteği ile 1996 yılında **RADIUS** (Risk Assessment Tools for Diagnosis of Urban Areas against Seismic Disaster) Projesi başlatılmıştır. Bu proje kapsamında şehirlere uygun teknolojilerin transfer edilmesi, deprem felaketinin azaltılması, sürdürülebilir bir plan için yerel bir alt yapının

kurulması, kamunun ve karar vericilerin sismik risk tehlikesinden haberdar olunmasının sağlanması gibi amaçları bulunmaktadır (Birleşmiş Milletler, 1999; 2000 ab).

RADIUS projesi kapsamında genelde gelişmekte olan ülkelerde yer alan ve hızlı kentleşme ve büyüme sorunları ile karşı karşıya kalan 9 kent proje alanı olarak seçilmiştir. Asya kıtasından Bandung (Endonezya), Taşkent (Özbekistan) ve Zigong (Çin), Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'dan Adisebaba (Etopya), İzmir (Türkiye) ve Üsküp (Makedonya), Latin Amerika'dan Antofagasta (Şili), Guayaquil (Ekvator) ve Tijina (Meksika) kentlerinde bir deprem hasar senaryosu ve risk yönetim planı oluşturma gibi iki ana hedef ve alan çalışmaları özelinde bilimsel yöntemler kullanılarak geliştirilmiştir. İzmir kentinde RADIUS projesine bilimsel veri tabanı hazırlamak için İzmir Büyükşehir Belediyesi, Boğaziçi Üniversitesi işbirliğinde "İzmir Deprem Master Planı" raporu hazırlanmıştır. İzmir için kabul edilen deprem senaryosuna göre, İzmir fayı üzerinde 6.5 büyüklüğünde bir deprem olacağı varsayılmaktadır. İzmir fayı, kentin doğu-batı istikametince uzanan kıyıya yakın, "sismik açıdan aktif ve normal bir fay niteliğindedir" (Selvitopu ve Tunçağ, 1999ab; Bozkurt, 2001). Senaryoda olası bir deprem sonucunda 8.000 kişinin hayatını kaybedeceği, 30.000 kişinin yaralanacağı ve de yarım milyona yakın kişinin evsiz kalacağı ve kent bütününde konut bölgelerine ilişkin büyük çaplı hasarlarında daha çok Karşıyaka, Güzelyalı ve Bornova bölgelerinde yoğunlaşacağı varsayılmaktadır (Selvitopu, 1999). RADIUS projesi kapsamında İzmir'de metropolitan alan içinde altyapı, ulaşım, jeolojik yapı, sosyal ve ekonomik yapı gibi bir çok konuda detaylı veri toplanmıştır.

STRATEJİK SEÇİM YAKLAŞIMININ AFET SONRASI GEÇİCİ YERLEŞİM ALANLARINDA KULLANIMI

SSY kapsamında bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle paralel olarak, STRAD isimli bir software paket program geliştirilmiştir. Bu program kullanılarak, İzmir ili özelinde doğal afet sonrası evsiz kalan insanların yerleştirileceği bir afet sonrası geçici yerleşim alanının (ASGYA) tasarımı için bir çalışma yöntemi modellenmiştir. Bu çalışmada, İzmir Valiliği Kriz Yönetim Merkezi olası bir deprem sonrası geçici yerleşim için uygun görülen alanlar içerisinde bir seçim yapılarak, Balçova ilçesinde belirlenmiş olan en büyük yüzölçümüne sahip olan alan, çalışma alanı olarak seçilmiştir (Harita 1).

Harita 1. Çalışma Alanı ve Yakın Çevresi

Karar Modelinin Aşamaları

Bu örnek proje kapsamında SSY'nın *biçimlendirme*, *tasarım*, *karşılaştırma* ve *seçim* olmak üzere dört aşamasında STRAD yazılımı kullanılarak, ASGYA'na ilişkin planlama kararları oluşturulmuş ve en uygun plan alternatiflerinin seçimi yapılmıştır.

1. Biçimlendirme Aşaması

Biçimlendirme aşaması probleme ilişkin mevcut kararların, kriterlerin ve girdilerin belirlendiği aşamadır. SSY içinde en önemli aşama olan bu süreçte alınan kararlar problemin çözümünü doğrudan etkilemektedir. Bu aşamada öncelikle stratejik karar verme sürecinde problemin tanımlanması açısından çalışma alanına ait *karar*, *karşılaştırma* ve *belirsizlik alanları* belirlenmiştir. STRAD programında değerlendirilen bu alanlar ve kodları Tablo 1'de sıralanmıştır.

a) Karar Alanları

ASGYA'nın standartlarının yanısıra, seçilen alanın özellikleri gözönünde bulundurularak, arazi çalışmaları, analizler ve grup tartışmaları sonucu toplam 14 karar alanı oluşturulmuştur. Çalışmada belirlenen karar alanlarının ayrıca sektörlerle göre dağılımı yapılarak; alanlar politik karar verme mekanizmalarına, alandaki yer seçimine ve diğer sektörlerle ilişkin karar alanları olarak üçe ayrılmıştır. Bu karar alanlarının her biri için uygulanabilecek seçenekler Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Stratejik Seçim Alanı Kriterleri

	Açıklamalar	Kod
Karar Alanları	Alanda kullanılacak barınak tipi	BARINAK?
	Sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin tipi	SAĞLIK?
	Depo alanlarının yerleri	DEPO?
	Park alanlarının yerleri	PARK?
	Eğitim hizmetlerinin tipi	OKULLAR?
	Alanın afetten önce dönüştürüleceği arazi kullanımı	DÖNÜŞÜM!
	Alan için önerilen nüfus büyüklüğü	NÜFUS?
	Yeme-içme alanlarının kapasitesi (büyüklüğü)	YEME İÇME?
	Alana erişimi artırma durumu	GÜZERGAH!
	Ticari alanların konumlandırılması	TİCARET?
	Mevcut ulaşım ve altyapı durumunu iyileştirilmesi	ALTYAPI?
	Alanın kullanımının devamlılığı	REZERV!
	Bu yerleşme için uygun görülen parsel büyüklüğü	PARSEL BOYUT?
	Afetzedelerin bu alanda geçici olarak barınma süresi	SÜRE?
Karşılaştırma Alanları	Bu yerleşme için ayrılan sermaye yatırımı	SERMAYE:
	Alandaki yaşam kalitesi ve afetzedelerin memnuniyeti	YAŞAM KALİTESİ:
	Alanın yakın çevresi üzerine yapacağı etki	ÇEVRE:
Belirsizlik Alanları	Yerleşmeye getirilecek sosyal hizmetlerin etkinliği	SOSYAL ETKİN:
	Geçici yerleşim alanının gelecekteki kullanım kararı	?GELECEK_KUL
	Altyapı hizmetlerinin hektar başına maliyetleri	!ALTYAPI_MALİYET
	Yerleşme için uygun görülen sosyal servislerin öncelik sıralaması	?SOSYAL_SER
	Alanın geliştirilebilmesi için gerekli finansal kaynağın sağlanması	?KAYNAK
	Alanı yönetim problemi	?YÖNETİM
	Servislerin koordinasyonu	!KOORDİNE
	Yeni planlama eyleminin olası etkileri	?PLN_ETKİLER
Doğal afetler için eylem planının hazırlanması	!EYLEM_PLN	
Afet sonrası üretim için konut sektörünün potansiyeli	İNŞAAT	

Tablo 2. Karar Alanlarının Seçenekleri

Kod	Seçenekler		
BARINAK?	adır	Prefabrik Konut	adır-Prefabrik
SAĞLIK?	Dispanserler	Yakın Hastane vb.	
DEPO?	Ana Yolda	Merkezde	Alan Dışında
PARK	Batıda	Doğuda	
OKULLAR?	Ana Okulu	İlköğretim	Lise
DÖNÜŞÜM!	Yeşil alan	Spor Alanı	Pazar Alanı
NÜFUS?	20000 kişi	15000 kişi	10000 kişi
YEME_İÇME?	Önerilen Nüfus 20bin	Önerilen Nüfus 15bin	Önerilen Nüfus 10bin
GÜZERGAH!	Evet	Hayır	
TİCARET?	Alan İçinde	Alan Yakınında	
ALTYAPI?	Evet	Hayır	
REZERV!	Evet	Hayır	
PARSEL BOYUT?	Küçük	Orta	Geniş
SÜRE?	6 Ay	1 Yıl	3 Yıl

b) Karşılaştırma Alanları

Karşılaştırma alanları, karar alanlarına ait seçeneklerin şekillendirdiği alternatiflerin karşılaştırılması için kullanılmaktadır. Bu alanlar belirlenirken geçici yerleşim alanlarının standartlar tarafından tanımlanmiş olan özellikleri gözönünde bulundurulmuştur.

Geçici yerleşim alanlarının inşası ve yönetimi için gerekli olan *sermaye* belirlenen ilk karşılaştırma alanıdır. Afet sonrası acil olarak ve çok sayıda barınma ünitesinin yapımını içereceğinden bu tür alanların yatırım açısından ekonomik olması genelde tercih sebebi olmaktadır. Afetzedelerin memnuniyeti ve alan içindeki yaşam kalitesi, plan alternatiflerini etkileyeceğinden *alan sakini olan afetzedeler* de ikinci karşılaştırma alanı olarak tespit edilmiştir.

Her yerleşim alanında olduğu gibi geçici yerleşim alanlarının da yakın çevreye olumsuz etkisinin olacağı açıktır. Bu yüzden üçüncü karşılaştırma alanı olarak geçici yerleşim alanlarının *yakın çevre üzerindeki etkisi* seçilmiştir. Stratejik seçim yaklaşımıyla bu etkinin en az olduğu alternatifin seçimi mümkündür. Alanda uygulanacak olan sosyal hizmetlerin etkinliği yaşam kalitesini ve sürekliliğini arttırıcı bir faktör olarak görülmektedir. Bu yüzden alandaki *sosyal hizmet ve sorumlulukların etkinliği* son karşılaştırma alanı olarak belirlenmiştir.

c) Belirsizlik Alanları

Geçici afetzede yerleşim alanı seçimi için planlama stratejilerinin belirlenmesi ve kararların alınması aşamasında birtakım belirsizliklerle karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu belirsizlikler; (a) alışma alanına ilişkin, (b) politik ve teknik kararlara ilişkin ve (c) yönlendirici grupların değerlerine ilişkin olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu çalışmada ortaya çıkan belirsizlikler ilgili oldukları alanlara göre aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır.

- Çalışma alanına ilişkin belirsizlikler:
 - Alanda sunulacak olan servis hizmetlerinin hektar başına düşen maliyeti
- İlgili politik ve teknik kararlara ilişkin belirsizlikler:
 - Yeni imar yasaşının geçici yerleşim alanlarının yerleşimi ve inşası ya da bu alan özelinde getirebileceği yeni yükümlülükler
 - Bu tip alanların inşası, yönetim ve hizmetler için gereken finansmanın sağlanacağı kaynak

- Geçici afet konut alanının gelecekteki kullanımının niteliği
- Detaylı bir doğal afet eylem planının getireceği yeni yükümlülükler
- Afet sonrası çabuk ve kaliteli üretim için konut sektörünün yeterliliği
- Yönlendirici grupların değerlerine ilişkin belirsizlikler:
 - Geçici yerleşim alanının yönetiminden sorumlu olan kurumlar
 - Alandaki hizmetlerin koordinasyonunu sağlayacak kurumlar
 - Afetzedelerin rehabilitasyonuna yönelik sosyal hizmetlerin ne şekilde yürütüleceği ve önceliklerin hangi hizmetlere verileceği

Karar, karşılaştırma ve belirsizlik alanlarının belirlenmesinden sonra, SSY'nın biçimlendirme aşamasında ikinci adım olarak bu alanlar STRAD programının genel görünüm penceresinde veri olarak girilmiştir. Karar alanları veri girişinde, tüm alanlar için karar verme durumunun önemi, aciliyeti ve ait olduğu sektörler belirtilerek, daha önce belirlenmiş olan seçenekler de tanımlanmıştır. Buna göre en önemli karar verme alanları (*Barınak?*) ve (*Altyapı?*) en acil karar verme alanları ise (*Barınak?*) ve (*Parsel-boyut?*) olarak belirlenmiştir.

Karşılaştırma alanlarının veri girişi sırasında, her alan için eğer mevcutsa birim ve tercih edilen seçenek belirlenip programda ilgili yerlere işlenmiştir. Belirsizlik alanlarının herbiri için ise; belirsizliğin çeşidi, diğer belirsizliklere göre önemi, takip edilebilirliği ve ilgili olduğu sektör saptanmıştır. Ayrıca belirsizliğin neden olacağı gecikme, giderilmesi için çözüm yolları, çözümlerin sağlayacağı fayda ve maliyeti belirtilmiştir. Veri girişinin ikinci aşaması ise karar alanlarının birbirleriyle zayıf ve güçlü ilişkilerinin grafiksel olarak gösterimiyle problemin odak noktasının belirlenmesidir. Bu adımda tüm alanların birbirleriyle olan ilişkileri değerlendirilip, diğerleriyle etkileşimi en fazla olan (*Barınak?*), (*Nüfus?*), (*Parsel-boyut?*), (*Süre?*) ve (*Altyapı?*) karar alanları problemin odağı olarak saptanmıştır. Veri girişlerinin tamamlanması sonucunda STRAD programını kullanırken referans aldığımız genel görünüm penceresi de şekillenmiştir (Şekil 2).

Karar Alanları		Belirsizlik Alanları
Barınak? Sağlık? Depo? Park? Okullar? Dönüşüm? Nüfus? Yeme-İçme? Güzergah? Ticaret? Altyapı? Rezerv? Parsel-boyut? Süre?	<div style="text-align: center;"> </div>	?Gelecek-kul !Altyapı-maliyet ?Soyal-ser ?Kaynak ?Yönetim !Koordine ?Pln-etkiler !Eylem-pln !İnşaat
Karşılaştırma Alanları	Sermaye: Yaşam Kalitesi: Çevre: Sosyal Etkin:	

Şekil 2. Genel Görünüm Penceresi

2. Tasarım Aşaması

Bu aşamada, problemin odağı olarak belirlenen karar alanlarının seçeneklerine göre uygulanabilirliği incelenmekte ve bu inceleme sonucu karar alanlarının seçeneklerinin oluşturduğu olası alternatifler belirlenmektedir.

Çalışmada problemin odağında yer alan (*Barınak?*), (*Nüfus?*), (*Parsel-boyut?*), (*Süre?*) ve (*Altyapı?*) karar alanlarına ait seçeneklerin birarada uygulanabilirliği STRAD programında *uyum penceresinde* tablo üzerinde incelenirken, birbirleriyle ilişkili olan karar alanları gözönüne alınmıştır. Karar alanlarının seçeneklerinin birbiriyle çeliştiği durumlarda, bu seçeneklerin tabloda çakıştığı kısım "X" ile işaretlenmiş ve bu seçeneklerin birarada yer aldığı tasarımların uygulanabilirliği ortadan kaldırılmıştır. Bu tabloda son adım olarak, birarada olamayan seçeneklerin çelişme sebepleri belirtilmiştir. Tasarım aşamasında *alternatifler penceresinde* ise problemin odağında yer alan karar alanlarına ait seçeneklerin birarada uygulanabilirliği önceki bölümde onaylanmış olan alternatifler görülebilmektedir. Bu çalışmada bu pencerede yer alan on alternatif bir sonraki karşılaştırma aşamasında kullanılmıştır.

3. Karşılaştırma Aşaması

Bu aşamada karar alanlarının seçeneklerinin önce karşılaştırma alanları çerçevesinde ve her açıdan kıyaslanmakta ve bu karşılaştırmalar sonucu uygun görülmeyen alternatifler elenmektedir.

Karar alanlarının seçenekleri ilk olarak *değerlendirme penceresi* içinde iki adımda karşılaştırılmıştır. *Seçenek değerlendirme penceresinde* karar alanlarının karşılaştırma alanlarıyla olan ilişkisi ihmal edilebilir, marjinal, anlamlı, önemli ve aşırı olarak değerlendirilmiştir. İkinci adım olan *kapsamlı alternatif değerlendirmesi* penceresinde ise tüm olası alternatiflerin karşılaştırma alanlarına göre kıyaslaması yapılmış ve en az uygun görünen beş seçenek iptal edilerek, uygulanabilir alternatif sayısı beşe düşürülmüştür.

Karşılaştırma aşamasında *dengeleme penceresinde* ise beş uygulanabilir alternatif karşılaştırma alanları gözönüne alınıp birbiriyle tek tek kıyaslanmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda tüm alanlar için oluşan değerlerin birbirine yakın olduğu dört alternatif olduğu gözlemlenmiştir. Daha düşük değerlere sahip olan bir seçenek de bu aşamada elenmiştir. Böylelikle karşılaştırma aşamasının sonucunda Tablo 3'de görüldüğü gibi uygulanabilir değerlerde toplam dört plan alternatifi belirlenmiştir.

Tablo 3. Uygulanabilir Plan Alternatifleri

Alternatif No	Uygulanabilir Plan Alternatifleri				
	Yerleşim Ünitesi	Nüfus Büyüklüğü	Parsel Büyüklüğü	Yerleşim Süresi	Altyapı/Ulaşım
1	Çadır	15.000	Küçük	6 ay	Geliştirilmeyecek
2	Prefabrik	10.000	Orta	3 yıl	Geliştirilecek
3	Prefabrik + çadır	10.000	Orta	1 yıl	Geliştirilecek
4	Prefabrik + çadır	10.000	Orta	1 yıl	Geliştirilmeyecek

4. Seçim Aşaması

Seçim aşamasında ilk bölüm, karar verme sürecinin başında belirlenmiş olan belirsizlik alanlarının problemin çözümü için sunulan seçenekler çerçevesinde tekrar gözden geçirilmesini ve düzenlenmesini içermektedir. Bu bölümde belirsizliklerin sayısı, önemi ve tipi değiştirilebilmektedir. Bu çalışma kapsamında bu adımda, olası görülen dört tasarımın şekillendirdiği iki adet yeni belirsizlik saptanmıştır. Bu belirsizlikler inşaat

sektörünün acil barınak inşaatı için yeterince hazırlığa ve kapasiteye sahip olup olmadığı ve afet sonrası yerleşimler ve ilgili hizmetler için detaylı bir eylem planının varlığının belirsizliği olmuştur.

İkinci adımda *karar ve belirsizlik alanlarının uygulama zamanları penceresinde* karar alanları seçenekleri ve yeniden düzenlenen belirsizlik alanlarının eylem zamanına göre şimdi ve gelecekte olmak üzere iki farklı kategoriye göre sınıflandırılmalarına imkan vermektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Karar ve Belirsizlik Alanlarının Uygulama Zamanları Penceresi

Sektör	Kararlar: Aktiviteler	Belirsizlikler: Araştırma	Kararlar	Belirsizlikler
Konut		İnşaat	Barınak Tipi	
Sağlık	Sağlık! Yakındaki hastane!	Eğit		
Konumsal	Dönüşüm! Yeşil Alan!		Depo? Park?(otopark) Parsel-boyut?	
Eğitim			Schools?	?Gelecek-kul
Politika	Rezerv! Evet!	Eylem-plan Deprem Komisyonu	Nüfus? Süre?	?Sosyal- ?Kaynak ?Etkiler
Yemek			Yeme-içme?	
Ulaşım	Güzergah! Evet!			
Ticaret			Ticaret?	
Altyapı		Altyapı-maliyet Belediye!	Altyapı?	
Yönetim		KGörding Yerel toplantılar!		?Yönetim

Tabloda da görülebildiği gibi, depremzedelerin en önemli ihtiyaçlarından birisi olan sağlık ihtiyacının karşılanabilmesi için yakın çevrede bulunan hastanelerin incelenmesi, kısa vadede uygulanması gerekli bir karar olarak tespit edilmiştir. Yerleşim yerine 5 km mesafe içerisinde bulunan hastane ve diğer sağlık birimleri ilgili kurumlarca her yönden araştırılmalı ve acil durum için gerekli önlemler alınmalıdır. Ayrıca alanın afetten önceki kullanım tipi de acil olarak uygulanması gereken karar alanlarından birisidir. Bu çalışmada arazinin ASGYA kullanımı öncesi kullanım tipini yeşil alan olarak belirlenmiştir. Son olarak yeni bir yol güzergahı geliştirme kararı da ilk olarak hayata geçirilmesinin uygun olacağı düşünülen kararlardan olmuştur.

Kısa vadede uygulanacak kararların seçiminden sonra, acil olarak çözümlenmesi gereken belirsizlikler saptanmıştır. Konut sektörünün yeterliliği konusundaki belirsizlik önceden inşaat firmalarıyla görüşülerek, konut sektörünün şu anki potansiyeli hesaplanarak ve gerekli önlemler alınarak ortadan kaldırılabilir. Buna ek olarak, afet yönetim komitesi tarafından hazırlanmakta olan doğal afet eylem planı, fizibilite çalışması için gerekli hektar başına düşen servis maliyeti ve bu servislerin koordinasyonunun sağlanması gibi belirsizlikler de acilen çözülmesi gerekli belirsizlikler olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen ve en kısa zamanda çözülmesi gerekli olanlar dışında, çözümlü daha sonraya bırakılan başka karar ve belirsizlik alanları da mevcuttur. Barınak tipi, depo, park, eğitim alanları, yeme-içme, ticari kullanımlar ve altyapı problemleri alana yerleşecek nüfusun büyüklüğüne, dolayısıyla afetin büyüklüğüyle ilişkili olduğu için daha sonra çözülmesi uygun görülen kararlar olarak belirtilmiştir. Ayrıca, alanın gelecekteki kullanımıyla birebir ilişkili olan, finansman ve yönetim problemiyle birlikte sosyal servislerin önceliği de çözümlü geleceğe bırakılan belirsizlik alanları olmuştur.

SONUÇ

Çalışmanın sonucunda elde edilen olası dört alternatif, yerleşim bölgesinin kullanım süresine bağlı olarak birbirinden farklı planlama kararlarının alınması gerektiğini göstermiştir. Buna göre;

- *Altı aylık yerleşim için*, çadırların kullanılması, yerleşimin 15.000 kişi göz önüne alınarak planlanması, barınak için ayrılan arsanın küçük olması ve de mevcut altyapının iyileştirilmeden kullanılması,
- *Bir senelik yerleşim için*, uygun olarak çadırların prefabrik konutlarla beraber kullanılması, yerleşimin 10.000 kişiyle sınırlandırılması, barınak için ortalama büyüklükte bir arsanın ayrılması ve de mevcut altyapının iyileştirilmeden kullanılması,
- *Yine bir senelik yerleşim için*, uygun olarak çadırların prefabrik konutlarla beraber kullanılması, yerleşimin 10.000 kişiyle sınırlandırılması, barınak için ortalama büyüklükte bir arsanın ayrılması ve de altyapının iyileştirilerek kullanılması ve
- *Üç senelik geçici yerleşim için*, prefabrik konutların kullanılması, yerleşimin 10.000 kişiyle sınırlandırılması, barınak için ayrılan arsanın büyük olması ve de mevcut altyapının iyileştirilerek kullanılması uygun birer plan alternatifi olarak saptanmıştır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda, karar verme süreci sonrasında elde edilen alternatiflerin Valilik Makamınca düşünülen değerlere yakınlığı da dikkati çekmektedir. Buda çalışmanın mevcut eğilim ve yargılardan etkilendiği yada sezgisel doğruları desteklediği biçiminde değerlendirilebilir. Ayrıca acil olarak giderilmesi gereken belirsizliklerin ortadan kaldırılması ve alternatiflerin içinden en uygununun seçilebilmesinde ilgili resmi kurumlar ve inşaat sektöründeki firmalarla sıkı bir iletişim içinde bulunulması daha sağlıklı karar verilmesinin yolunu açacaktır.

Sonuç olarak bu örnek çalışma SSY'nın planlamada etkin bir araç olarak kullanımının önemli olumlu sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

- Birleşmiş Milletler., 2000a. UNRadius Cd Rom, United Nations Initiative towards Earthquake Safe Cities, OYO Group.
- Birleşmiş Milletler., 2000b. Radius Final Report: Towards Earthquake Safe Cities.
- Birleşmiş Milletler., 1999. Handbook for Emergencies, 2nd ed. UNCHR Publication, Geneva.
- BOZKURT, G., 2001. Deprem Sonrası Planlama Deneyimi. Sayı:3 TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, 50-53.
- De CHIARA, J. PANERO J. ve ZELNIK, M., 1995. Time Saver Standards for Residential Development, 2nd ed. Mc-Graw Hill Company, New York.
- FRIEND, J. ve Friend., D., 1998. STRAD: The Strategic Adviser version 2 for Windows-Users manual. Stradspan Limited, Ludford-UK.
- FRIEND, J. ve Hickling., A., 2004. Planning Under Pressure: The Strategic Choice Approach, Üçüncü Basım, Oxford, Elsevier.
- SELVİTOPU, F., 1999. *Seismik hazard and Countermeasures in İzmir*. Urban Settlements and Natural Disasters, Proceedings of UIA Region II Workshop, Chamber of Architects of Turkey, Ankara.
- SELVİTOPU, F. ve TUNÇAĞ., M., 1999a. Deprem Senaryolarının Hedefi ve İzmir'de Radius Çalışmaları.
- SELVİTOPU, F. ve TUNÇAĞ., M., 1999b. Radius Projesi Raporu. İzmir Valiliği.
- STRAD, 2005. Stratejik Seçim Yaklaşımı. www.stradspan.com ve www.statchoice.net.

KENTSEL GELİŞME İÇİN YENİ BİR STRATEJİ ARAYIŞINDA, BİR ÖLÇEK OLARAK NAZIM İMAR PLANININ GEREKLİLİĞİNİN SORGULANMASI

Mediha Burcu SILAYDIN*

Abstract

As it is known, in today's urban practices we witness a rapid transformation of natural areas into cultural spaces. Master plans constitute a legal base to this process. Taking into account the mean character of master plans in this context, the necessity of master plans as a scale will be discussed in this paper as a new strategy for urban development. In this direction, the examination proceeded at two levels: "scale area" and "institutional area". In addition this Planning and Building Law draft developed by Ministry of Public Works and Settlement has been analyzed in this subject context.

Özet

Bilindiği gibi günümüzde kentleşme pratikleri, doğal alanların hızlı bir şekilde kültürel mekana dönüştürülmesi şeklinde yaşanmaktadır. Bu sürece yasal zemini hazırlayan bir plan türü olarak Nazım İmar Planları karşımızda durmaktadır. Nazım İmar Planlarının bu bağlamdaki araçsal niteliği gözönünde bulundurularak, bildiride, kentsel gelişme için yeni bir strateji arayışında bir ölçek olarak Nazım İmar Planının gerekliliği sorgulanacaktır. Bu doğrultuda, sınama kısaca iki alan üzerinden yürütülmüştür: "ölçek alanı" ve "kurumsal alan". Buna ek olarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı da konu bağlamında incelenmiştir.

GİRİŞ

Bir planlama ölçeği olarak Nazım İmar Planlarının gerekliliğini "ölçek" ve "kurumsal zemin" itibarıyla sorgulayan bu çalışma, "ekolojik dengenin korunmasını" hedefleyen yeni bir planlama süreci arayışı içinde gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi, ekonomi alanında doğrusal ilerlemeci büyüme anlayışını benimseyen ve bu doğrultuda rasyonel-pozitivist yöntemi kullanan modernizm, kalkınma amacını gerçekleştirecek kültürel mekan üretimini düzenleyen araç olarak "kent planlama" disiplini oluşturmuştur. Kent planlama

* Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

eylemi ile kültürel mekan üretimi, gerçekte, bir “doğal alan dönüştürme” sürecidir. Bu nedenle, üzerinde söz söyleme hakkına sahip olduğu bir alanın –doğanın- bilgisinden yoksun ve/veya varlık nedeni gereği bu bilgiyi yeterince gözönünde bulundurmayan kent planlama eylem ve araçları, “ekolojik dengenin korunması ve sürdürülmesi” hedefini güden yeni bir planlama arayışının eleştirilerini yöneltmesi gereken temel zemini oluşturmaktadır. Ülkemiz planlama pratiği çerçevesinde, anılan yoksunluk/yetersizlik içinde ve araçsal kimliği ile “hızlı doğal alan dönüştürme sürecine” olanak sağlayan bir planlama kademesi olarak 1/5000 Nazım İmar Planları karşımızda durmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, anılan soruna çözüm arayışları temelinde, 1/5000 Nazım İmar Planlarının mevcut planlama sisteminin içerisindeki gerekliliği sorgulanacaktır.

Nazım İmar Planının gerekliliği üzerine olan bu tartışma, bu plan türünün hem ölçeğinin hem de içinde bulunduğu örgütsel yapının irdelenmesi ile yürütülmüştür. Nazım İmar Planı ölçeğinde alınan kararların, bir başka ölçeğe taşınabilirliğinin sınanması, daha açık bir ifadeyle, bu plan türünün planlama kararları itibariyle vazgeçilebilirliğinin sınanması, sorgulamanın ilk gerekçesini oluşturmaktadır. Öte yandan, modernite bağlamında bir uzmanlık olarak ortaya çıkan kent planlama, kendi kurumsal bağlamından ayrı bir müdahale olarak düşünülemez. Kurumsal idareyle yürütülen kent planlama eyleminin, aynı zamanda içinde bulunduğu kendi kurumsal mekanizmasını da beslemesi mümkündür. Bu bağlamda, “Nazım İmar Planları salt ereği kendinde bir plan türü müdür?” sorusunun yanıtı aranmıştır. Bu durum Nazım İmar Planlarının araçsal niteliğinin “kurumsal hizmet” boyutunu ortaya koymakta; bu da Nazım İmar Planlarının gerekliliğinin sorgulanmasını ikinci gerekçesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, sınama kısaca iki alan üzerinden yürütülmektedir: “ölçek alanı” ve “kurumsal alan”. Her iki alanda da, kendi ülke pratiklerimizin konu bağlamındaki meşruiyetini değerlendirmek amacıyla, ilgili yasa ve yönetmelikler incelenmektedir.

Öte yandan, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı, hem konunun güncelliği hem de bu bildiriye yapılacak sorgulamanın taslak ile aşılp/aşılamayacağını anlamak açısından önem kazandığı için incelenmektedir.

“ÖLÇEK” ALANINDA SORGULAMA

Ülkemizde planlama eylem alanındaki hiyerarşik sıralama, kalkınma planı, bölge planı, çevre düzeni planı, nazım imar planı ve uygulama imar planı şeklindedir. Bu sıralama, her biri bir üst düzeydeki planlama kararlarına bağlı kalma koşuluyla karar alma yetisine sahip planlama ölçeklerini göstermektedir. Ancak, kanunlarla tanımlanan bu sıralamanın, uygulamada işlerlik kazanmaması, hiyerarşi zincirinin kopmasına; bazı planlama ölçeklerinin önemini yitirirken, diğerlerinin önem kazanmasına neden olmaktadır.

Kalkınma planları, beş yıllık sürelerle düzenli olarak hazırlanmaktadır. Bununla birlikte, ilgili bir çok platformda da tartışıldığı gibi, anılan planların mekânsal boyutlarının tanımlanmaması, kalkınma planlarını bir alt ölçek için bağlayıcı olma niteliğinden uzaklaştırmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanununda, bölge planı yapma yetkisi Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir. Bu yetkinin varlığı, bölge planının yapılabildiğini ortaya koymaktadır. Ancak tekrar uygulamaya dönülecek olursa, bölge planlarının yapılmadığı görülmektedir. Bölge planına benzer şekilde, çevre düzeni planları da çok sık hazırlanmamaktadır. Burada sık olma/olmama ifadesi, bu planın zorunlu olarak yapılmasını gerekli kılacak hiçbir hükmün bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, planlama kademelenmesinde, kalkınma planının, bölge planının ve çevre düzeni planının, zorunlu-bağlayıcı varlıklarının olmadığını söylemek mümkündür. Öte yandan, ülke pratiklerinde varlık bulan iki planlama kademesi olarak, nazım imar planı ve uygulama imar planı karşımıza çıkmaktadır. Bu durum iki noktaya işaret etmektedir. İlki, nazım imar planının herhangi bir bağlayıcı karardan bağımsız karar alma gücüne sahip olduğu; ikinci ise, planlama eyleminin bu iki ölçeğe eşitlendiği/indirgendiyiğidir.

Kısaca hali hazırdaki planlama eylemi, üst ölçeklerden bağımsız, "kent" ölçeğinde (yerel düzey) yürütülen bir iş haline gelmiştir. Bu durum, mekan üretme kararları (alan büyüklüğü ve kullanım yoğunluğu önerileri) ile doğal alanları kentsel kullanıma açan yetkin planlama ölçeği olarak Nazım İmar Planının sorgulanmasının önemli bir gerekçesini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, doğal alanların tüketilmesi sorununu aşmaya/hızını azaltmaya yönelik, kentsel gelişme için yeni bir strateji arayışında, "Nazım İmar Planları gerekli midir?" sorusu ortaya konabilir. Bu soruyu yanıtlamak üzere, öncelikle mevcut planlama süreci içinde Nazım İmar Planının "ölçek" itibarıyla meşruiyetini sınamak gerekmektedir.

Bilindiği gibi lejantlar, bir plan türünün yetki alanında bulunan mekansal gelişim kararlarını belirtirler. Buradan hareketle, farklı yöntemlerle de sürdürülebilecek olan sorgulama için, ölçek anlamında yapılan sınamada, bir yöntem olarak "lejant karşılaştırması" belirlenmiştir. Bu doğrultuda, İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik'teki ilgili ölçeklere ait lejantlar temel alınarak; 1/25000 (Çevre Düzeni Planı), 1/5000 (Nazım İmar Planı) ve 1/1000 (Uygulama İmar Planı) ölçekli plan türleri arasındaki ikame edilebilirlik ilişkileri (1/5000 eksenli) incelenmiştir*. İnceleme sonucuna göre, günümüz planlama eylemi çerçevesi içinde Nazım İmar Planı kararları üç gruba ayrılmıştır:

- (1) Bir üst ya da bir alt ölçekte alınması mümkün planlama kararları
- (2) Bir üst ölçekte alınması mümkün planlama kararları
- (3) Bir üst ya da bir alt ölçekte alınamayan planlama kararları

Yapılan lejant karşılaştırma, planlama sınırları, özel koşullu alan sınırları, konut yerleşme alanları, bugünkü arazi kullanımı korunacak alanlar, kentsel sosyal altyapı ve karayolları lejant başlıkları ile Tablo 1'de örneklendirilmiştir.

Tablo 1'de bazı başlıklar ile örneklendirilen karşılaştırma, nazım imar planında alınan kararlarının çoğunun, bir üst (ÇDP) ya da bir alt (UİP) ölçekte alınabileceğini ortaya çıkarmıştır. ÇDP ölçeğinde ya da UİP ölçeğinde alınamayacak kararlar olarak şunlar saptanmıştır:

- Uygulama imar planı yapılacak alan sınırı
- Erişme kontrollü yollar
- derece kentsel ve bölgesel otoyollar
- ve 3. derece kentiçi yollar
- Yaya aksları

Tablo 1'de sıralanan kararlar ve planlama hiyerarşisinin pratikteki işleyişi doğrultusunda şunu söylememiz mümkündür:

Nazım İmar Planı, doğal alanın kültürel mekana dönüştürülmesinde, imara açılma kararının ve bu kararın büyüklüğünün ve yoğunluğunun, ölçeğinin bağılayıcılığı olmaksızın verildiği bir plandır.

Lejant karşılaştırma yöntemine dayanarak ortaya konan bu saptamanın geçerliliğini başka çalışmalar ile sınamak gerekebilir. Bununla birlikte, kullanılan yöntem –lejant, arazi kullanım sınıflamasını ortaya koyduğu ve böylelikle bir plan türünün ehliyet

* Kararlar arasındaki ölçek farklılıkları incelemeler sırasında gö zönünde bulundurulmuştur.

çerçevesini tanımladığı için-, Nazım İmar Planlarının “ölçeği” itibarıyla gerekli olmadığı yönündeki bir savını tartışmaya açılmasını sağlayacak güçtedir.

Tablo 1. 1/25000, 1/5000 ve 1/1000 Ölçeklerinin Lejant Karşılaştırması: Örneklendirme

	1/25000 Çevre Düzeni Planı	1/5000 Nazım İmar Planı	1/1000 Uygulama İmar Planı
Planlama Sınırı	Bölge sınırı	-	-
	Alt bölge sınırı	-	-
	Metropoliten bölge sınırı	-	-
	Metropoliten alt bölge sınırı	-	-
	Metropoliten alan kent bütünü sınırı	-	-
	Çevre düzeni planlama sınırı + plan onama sınırı	-	-
	Onanlı İmar planları sınırı	Nazım plan onama sınırı	-
	Köy yerleşik alanı sınırı		
	-	Uygulama İmar planı yapılacak alan sınırı (3)	İmar uygulama planı onama sınırı (iskan sınırı)
	-	-	Öncelikle İmar uygulama planı yapılacak alan sınırı (İmar planı etapları onama sınırı)
	Öncelikle planlaması yapılacak alan sınırı	Öncelikle planlaması yapılacak alan sınırı (1)	Öncelikle planlaması (yerel plan) yapılacak alan sınırı
	-	-	Yönetici merkez sınırı
	-	Sit sınırı (2)	Sit sınırı
	-	Sit koruma alan sınırı (2)	Sit koruma alan sınırı
	-	Turizm alanı merkez sınırı (2)	Turizm alanı merkez sınırı
	-	Milli park alan sınırı (2)	Milli park alan sınırı
	-	Afet konutları alan sınırı (1)	Afet konutları alan sınırı
	-	Gecekondu önleme bölgesi alan sınırı (1)	Gecekondu önleme bölgesi alan sınırı
	-	-	Gecekondu ıslah bölgesi sınırı
	-	-	Gecekondu taşıma bölgesi sınırı
-	-	İmar-ıslah bölgesi planlama alan sınırı	
-	-	Toplu konut yerleşme alan sınırı	
-	Yapı yaklaşma sınırı (1)	Yapı yaklaşma sınırı	
Özel Koşullu Alan Sınırları	-	Jeolojik, topoğrafik, biometeorolojik, taşkın gibi nedenlerle önlem gerektiren alan sınırı (2)	Topoğrafik sakıncalı alan sınırı
	-	-	Jeolojik sakıncalı alan sınırı
	-	-	Biometeorolojik sakıncalı alan sınırı
	-	-	Taşkına maruz kalan alan sınırı
	-	Kullanım şekli ve askeri amacı nedeniyle özel önlem getirilen alan sınırı (2)	Askeri-stratejik yasak bölge koruma alan sınırı
	-	Su kaynakları koruma kuşağı sınırı (2)	Mutlak koruma alan sınırı
	-	-	Kısa mesafeli koruma alan sınırı
	-	-	Orta mesafeli koruma alan sınırı
	-	-	Uzun mesafeli koruma alan sınırı
	-	-	Kıyı kuşağı sınırları
	-	-	Kıyı kenarı
	-	Maden çıkarım ve rezerv alan sınırları (2)	Maden çıkarım ve rezerv alan sınırları
	-	-	Kentin genel görünümü ve kent estetiği açısından özel önlemler uygulanacak bölge sınırı

Devam ediyor

	1/25000 Çevre Düzeni Planı	1/5000 Nazım İmar Planı	1/1000 Uygulama İmar Planı
Konut Yerleşme Alanları	Sık yoğunlukta meskun konut alanları	Yüksek yoğunlukta yerleşik konut alanı (1)	-
	Orta yoğunlukta meskun konut alanları	Orta yoğunlukta yerleşik konut alanı (1)	-
	Seyrek yoğunlukta meskun konut alanları	Az yoğunlukta yerleşik konut alanı (1)	-
	Korunacak meskun konut alanları	-	-
	Düzeltililecek meskun konut alanları	-	-
	Yenilenecek meskun konut alanları	-	-
	Gelişmesi kayıtlanacak meskun konut alanları	-	-
	Sık yoğunlukta konut gelişme alanı	Yüksek yoğunlukta gelişme konut alanları (1)	-
	Orta yoğunlukta konut gelişme alanı	Orta yoğunlukta gelişme konut alanları (1)	-
	Seyrek yoğunlukta konut gelişme alanı	Az yoğunlukta gelişme konut alanları (1)	-
	Çok seyrek yoğunlukta konut gelişme alanı	-	-
	-	-	Ayrık yerleşik alan yapı düzeni
	-	-	Blok yerleşik alan yapı düzeni
	-	-	Bitişik yerleşik alan yapı düzeni
	-	-	Ayrık gelişme alanı yapı düzeni
	-	-	Blok gelişme alanı yapı düzeni
	-	-	Bitişik gelişme alanı yapı düzeni
	-	-	Gelişme alanı en çok kat adeti
	-	-	Gelişme alanı en çok (max.) bina yüksekliği
	-	-	Cephe çizgileri
-	-	Taban alanı kat sayısı	
-	-	Kat alanı kat sayısı	
-	-	Emsal	
-	-	Korunacak meskun konut alanları	
-	-	Düzeltililecek meskun konut alanları	
-	-	Yenilenecek meskun konut alanları	
-	-	Kentsel gelişme alanları	
Bugünkü Arazi Kullanımı Korunacak Alanlar	Makililik, fundalık, çalılık	-	-
	Kayalık, taşlık alanlar ve kumullar	-	-
	Tarımsal niteliği korunacak alanlar	Tarımsal niteliği korunacak alanlar (1)	Tarımsal niteliği korunacak alanlar
	Tarımsal niteliği korunacak özel mahsul alanları (narenciye, zeytinlik, fıstıklık vb.)	Tarımsal niteliği korunacak özel mahsul alanları (1)	Tarımsal niteliği korunacak tarım sera alanları mahsul alanları
	Seralar	Sera alanları (1)	Sera alanları
	Mera	Mera alanları (1)	-
Plajlar ve kumsallar	Kıyı (1)	Kumsallar + plajlar	

Devam ediyor

	1/25000 Çevre Düzeni Planı	1/5000 Nazım İmar Planı	1/1000 Uygulama İmar Planı
Kentsel Sosyal Altyapı	Eğitim siteleri	İlköğretim tesisleri alanı (1)	İlköğretim tesisleri alanı
		Ortaöğretim tesisleri alanı (1)	Ortaöğretim tesisleri alanı
	Üniversite kampus alanları	Yüksek öğretim tesisleri ve kampus alanları (1)	Yüksek öğretim tesisleri ve kampus alanları
	-	Mesleki ve teknik öğretim tesisleri alanı (1)	Mesleki ve teknik öğretim alanları
	-	-	Temel öğretim öncesi öğretim alanları
	-	Kültürel tesisler alanı (1)	Kültürel tesisler alanı
	-	Sağlık tesisleri alanı (1)	Sağlık tesisleri alanı
	-	Dini tesisler alanı (1)	Dini tesisler alanı
	-	-	Yaşlılar bakım evi alanı
	Kentsel ve bölgesel büyük spor alanları	Kentsel ve bölgesel büyük spor alanları (1)	Spor tesisleri alanı
-	Kapalı ve açık semt spor alanları (1)		
Otoyol-ekspres yol	-	-	
Karayolları	-	Erişme kontrollü yollar (3)	Erişme kontrollü yollar
	1. derece yollar	1. derece kentsel ve bölgesel otoyollar (3)	1. derece otoyollar
	2. derece yollar	2. ve 3. derece kentiçi yollar (3)	2. derece kentiçi yollar
	-	-	Bisiklet yolları
	-	Yaya aksları (3)	Yaya yolları
	-	Genel otoparklar (kapalı ve açık) (1)	Genel otoparklar
	Terminal	Ototerminaller (1)	Ototerminaller
	-	Tır parkı, kamyon garajı, garajlar (1)	Tır parkı, kamyon garajı, garajlar
	-	Bakım ve akaryakıt istasyonları (1)	Bakım ve akaryakıt istasyonları

(Odyakmaz, 1996'ya dayanarak hazırlanmıştır).

KURUMSAL ALANDA SORGULAMA

Kentsel gelişme için yeni bir strateji arayışında, Nazım İmar Planlarının gerekliliğinin sorgulanmasının ikinci aşamasını, ilgili kurumsal düzlemde yapılan irdelemeler oluşturmaktadır. Ölçek alanında yapılan sınamadan farklı olarak bu aşamada, plan türü (NİP)-kurum (belediye) ilişkisinin "hızlı doğal alan tüketimi" sorunundaki araçsallığı çerçevesinde, "Nazım İmar Planı ereği salt kendinde bir plan türü müdür?" sorusunun yanıtı aranmaktadır. Bu soruya verilecek yanıt, Nazım İmar Planlarının, mevcut planlama pratiği içinde taşıdığı önemin ne kadarının kendi varlık nedenine ait olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda, mevcut plan türleri, yetkilendirilen kurumları itibarıyla özetlenmektedir.

Tablo 2'de gösterildiği gibi, bölge planı yapma/yaptırma yetkisi Devlet Planlama Teşkilatı'na, Çevre Düzeni Planı yapma/yaptırma yetkisi ise Çevre Bakanlığı'na aittir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, bu planların yapılma zorunluluğunun olmaması ve ülke pratiklerimizde planlama kademelenmesinde anılan planların önemini yitirmesi, beraberinde yetkili kurumları da devre dışı bırakmaktadır. Planlamayla en ilgili kurum olduğu varsayılan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın, NİP ve UİP aşamalarında plan yapma/yaptırma ve onama yetkisine sahip olmadığı (bazı özel alanlar hariç, bkz. Tablo 2) görülmektedir. Kurum her ne kadar, istediği herhangi bir alanda, gerekli gördüğü takdirde plan yapma/yaptırma ve onama yetkisine sahip kılınmış ise de, Türkiye'deki bütün belediyelerin sayıca büyüklüğü gözönüne alındığında, bu yetki gerçekliğini yitirmektedir. Buna ek olarak uygulamada da bu tür örneklere pek rastlanılmamaktadır.

Tablo 2'ye bakıldığında, bazı özel nitelikli alanlar hariç, NİP ve UİP yapma/yaptırma ve onama yetkisinin belediyelerde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Planlama Alanı ve Plan Türlerine Göre Plan Yapma/Yaptırma ve Onama Yetkilerinin Dağılımı

Alan	Plan Türü	Plan Yapma/Yaptırma Yetkisi	Plan Onama Yetkisi
	Bölge Planı	Devlet Planlama Teşkilatı	Devlet Planlama Teşkilatı
	Çevre Düzeni Planı	Çevre ve Orman Bakanlığı	Çevre ve Orman Bak.
Gerekli gördüğü yerlerde ve bazı özel yerlerde	Nazım İmar Planı Uygulama İmar Planı	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
Büyükşehir belediyesi sınırları içinde	Nazım İmar Planı Uygulama İmar Planı	Büyükşehir Belediyesi	Büyükşehir Belediyesi
Büyükşehir belediyesine bağlı belediyeler ve mücavir sahaları içinde	Nazım İmar Planı Uygulama İmar Planı	Büyükşehir Belediyesi İlgili Belediye	Büyükşehir Belediyesi Büyükşehir Belediyesi
Büyükşehir belediyesine bağlı olmayan belediye ve mücavir alan sınırları içinde	Nazım İmar Planı Uygulama İmar Planı	İlgili Belediye	İlgili Belediye
Belediye ve mücavir alan sınırları dışında	Nazım İmar Planı Uygulama İmar Planı	Valilik veya Bayındırlık İl Müdürlüğü	Valilik
Özel çevre koruma bölgelerinde	Her ölçekte yeni plan	Özel Çevre Koruma Kurulu	Özel Çevre Koruma Kurulu
Köy yerleşme alanlarında	Köy Yerleşme Planı	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	Valilik

Yetkinin belediyelerde olması, doğal alanın kültürel mekana dönüşümünün “hızlı” olmasını sağlayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka açıdan, anılan hızın “ayar”ı, yerel yönetimlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Yerel yönetimler ise bu inisiyatiflerini, kentsel arsa/yapı sahiplerinin baskı niteliğindeki taleplerini karşılamak ve böylelikle gayri menkul piyasasına toplum tarafından yüklenen değeri kendi varlığına dönük işlevsel kılmak için -rant amaçlı- “hızlı mekan üretimi” yönünde kullanmaktadır.

Bir başka ifadeyle, “kent planlama doğal alanları sırasıyla kentsel toprak, kentsel arsa, imar alanı ve parsel haline dönüştürerek, yani doğaya bir kullanım ve değişim değeri yükleyerek, yani doğayı metalaştırarak bir değer üretimine” (Sılaydın, 2003, s.53) gitmektedir. Bu çerçevede belediyeler, bu süreci hem sağlayan hem de süreçten beslenen bir konumda bulunmaktadır.

Ölçeği gereği, doğal alanların bütünselliğini kavrayacak nitelikte olmayan Nazım İmar Planları ise, bu duruma meşru bir zemin sağlamaktadır. Bir başka deyişle, Nazım İmar Planları, ölçeği ve kararları itibarıyla, rant edinme amacı güden idarelerin, bu amaçlarını hızlı şekilde işlevsel kılacak nitelikte bir plan türüdür; üst ölçekli planların bağlayıcılığının yoksunluğu da, duruma uygun ortamı hazırlamaktadır.

PLANLAMA VE İMAR KANUNU TASARISI TASLAĞI” NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nazım İmar Planına yöneltilen eleştirilerin, taslak ile aşılp/aşılmayacağını anlamak ve konuya yeni bir boyut eklenip/eklenmediğini saptamak amacıyla, öneri taslak değerlendirilmiştir. Değerlendirme, çalışmanın içeriği gereği, Nazım İmar Planlarının durumu ile sınırlandırılmıştır.

Taslakta, Madde 5 ile plan kademeleri şu şekilde belirlenmektedir: Ülke Mekansal Politika Planı, Bölge Planı, Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı ve Kırsal Yerleşme Planı.

“Her plan, yürürlükteki üst planların ilke ve hedeflerine uyar ve bir alt planı yönlendirir” ibaresiyle, plan kademeleri arasındaki bağlayıcı hiyerarşik ilişki tanımlanmaktadır. Yine

aynı madde ile, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı yapılması için ön koşul olarak getirilmektedir.

Taslakta yer alan plan kademelerinin, tanımları ve plan yapma-onama yetkisine sahip olan kurumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Taslakta Yer Alan Plan Tür, Tanım ve Yetkili Kurumlar (Bayındırlık ve İskan Bak. Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 2005'e dayanarak hazırlanmıştır)

Plan Türü	Tanımı	Yapma Yetki	Onama yetkisi
Ülke Mekansal Politika Planı (madde 8)	Bu Kanun kapsamındaki faaliyetlerin Kanunda belirtilen amaca uygun gerçekleşmesi için, kalkınma planlarıyla uyumlu olarak, gerekli genel ve kısa, orta ve uzun vadeli ulusal politikaları ve bölgesel gelişme politikalarını, hedefleri, ilkelere, stratejileri ve uygulama araçlarını belirleyen; uygulama programlarına sahip kapsamlı rapor ve eklerinden oluşan plandır.	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	Devlet Planlama Teşkilatı Yüksek Planlama Kurulu
Bölge Planı (madde 9)	Bölge Planı, kalkınma planları ve Ülke Mekansal Politika Planına uygun olarak, metropoliten bölgeler, planlama kriterleri açısından bütünlük gösteren veya birden fazla il içine alan; bölge düzeyinde sürdürülebilir kalkınmayı ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı hedefleyen; sosyoekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri ve uyumunu, yatırımların, faaliyetlerin ve alt yapının mekansal dağılımını ve gerektiğinde yer seçimini belirleyen; uygulama araçları ve programına sahip kapsamlı rapor ve eki Bölge Gelişim Şema'sından oluşan stratejik plandır.	Bölge Kalkınma Ajansları ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	Devlet Planlama Teşkilatı Yüksek Planlama Kurulu
Çevre Düzeni Planı (madde 10)	İl bütününde ve yerel kalkınma ekseninde hazırlanan; fiziki, sosyal ve ekonomik gelişmeye; ana ulaşım, altyapı, yatırımlar ve yerleşmelere dair genel arazi kullanımı ve gerektiğinde yerleşimine; ve ayrıca, doğal, tarihi ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesine dair strateji ve kararların bu Kanun amacı doğrultusunda belirlenmesi, sürdürülebilir ve planlı bir biçimde gerçekleştirilmesine yönelik, idareler ve disiplinlerarası uyumu da sağlayan, uygulama araç ve programlarına sahip kapsamlı rapor ve eklerinden oluşan plandır.	Valilik	Valilik İl Genel Meclisi; Büyükşehirlerde ise, Büyükşehir Belediye Meclisi
Nazım İmar Planı (madde 11)	Onaylı haritalar üzerine kadastro durumu, afet harita verileri işlenmiş olarak; yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri, genel arazi kullanım biçimleri, başlıca bölgeleme kararları, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunlukları, yapılaşmanın genel özellikleri ve ulaşım sistemleri gibi konularda; ilke ve kararları belirleyen; yöresel özellikleri gözeten, uygulama imar planları ve plan uygulamalarının etaplarını gösteren, araştırma raporu, plan notları, detaylı açıklama raporu ve eklerinden oluşan plandır.	Belediye sınırları içinde Belediye; dışında İl Özel idaresi	Belediye sınırları içinde Belediye; dışında İl Özel idaresi
Uygulama İmar Planı (madde 11)	Onaylı halihazır haritalar üzerine kadastro durumu, afet harita verileri işlenmiş olarak; Nazım imar planı ana kararlarını, imar programlarına esas olacak uygulama etaplarını; yapı adalarını, nizamlarını, büyüklük ve ölçülerini; yollar ve eğimleri, köprüler, geçitler, meydanlar, yöresel mimari, peyzaj düzenleme alanları, silüet özellikleri ve kıyı kenar çizgisi gibi mekanı biçimlendiren karar ve bilgileri ayrıntıları ile gösteren, gerektiğinde alanın özelliğine göre kentsel tasarım projelerini de içeren araştırma raporu, plan notları, detaylı açıklama raporu ve eklerinden oluşan plandır.	Belediye sınırları içinde Belediye; dışında İl Özel idaresi	Belediye sınırları içinde Belediye; dışında İl Özel idaresi
Kırsal Yerleşme Planı (madde12)	En az bir kırsal yerleşme ve civarını kapsayan; kırsal alanda yaşam kalitesini geliştirmeye yönelik olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal değerlerin sürdürülebilir korunması, geliştirilmesi ve sağlıklı, güvenli ve afetleri azaltıcı bir çevre ve yapılaşmanın sağlanması için hazırlanan, sosyal ve teknik altyapı ihtiyaçları kırsal yaşam biçimine göre tasarlanan ve raporu ve eklerinden oluşan plandır.	Belediye sınırları içinde Belediye; dışında İl Özel idaresi	Belediye sınırları içinde Belediye; dışında İl Özel idaresi

İlgili bir çok platformda, kalkınma planlarının mekansal boyutunun olmadığı tartışılmaktadır. Taslakta, belki de kalkınma planlarındaki mekansal anlamdaki eksiklik, Ülke Mekansal Politika Planı'yla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, tanımlamaya dayanarak, bu plan kademesinin de hedefine ulaşmada başarı sağlayıp/sağlayamayacağı tartışma konusu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü tanımlamada, bu plan ölçeğinin mekan üretme araçlarına ilişkin hangi kararları alma yetkisine sahip olduğuna ait bir bilgi bulunmamaktadır.

Plan türü tanımlamalarında görüldüğü gibi, mevcut imar yasasında yer alan "varsa" üst ölçekli plana uyulması ibaresi, taslakta yer almamaktadır. Bu durum, üst ölçekli planlamalar için bir zorunluluğa işaret etmektedir. Günümüzde sıkça ilgili platformlarda tartışılan ve eksikliği gündeme getirilen bölge planlaması anlayışının, taslakta planlama sürecine dahil edildiği görülmektedir.

Kanun taslağı, plan kademelenmesine ilişkin, mevcut durumdan çok farklı bir düzenleme getirmemektedir. Sadece, hali hazırdaki durumdan farklı olarak, Ülke Mekansal Politika Planı yer almakta ve plan zorunlulukları taslak ile sağlanmaktadır. Taslağın getirdiği yenilikler, özellikle plan yapma/yaptırma ve onama yetkisi bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi, taslakta İl bazında ve valilik yetkisinde bir örgütlenmeye gidilmektedir. Bu örgütlenme ile ilgili şu yorumları yapmak mümkündür:

- Taslak, "yerel"i güçlendirmekte,
- Belediyelerin bugün ellerinde bulundurdukları plan yapma gücünü zayıflatmaktadır.

Öte yandan, Büyükşehir Belediyeleri'nin, 10.07.2004 tarihinde kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile kazandığı gücün artırıldığı görülmektedir. Çünkü, Büyükşehir Belediyesi olan yerlerde Çevre Düzeni Planı onama yetkisi Büyükşehir Belediyesine verilmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında, ülke genelinde, en önemli odaklar "Büyükşehir Belediyeleri" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taslak, üst ölçekli planlama için bir zorunluluk tanımlamakta ve valilik bünyesinde hazırlanmasını öngördüğü Çevre düzeni planları ile, yerel ölçekte, mekansal gelişimi tanımlama yetkisini belediyelerin tekeline almaktadır. Dolayısıyla, Nazım İmar Planı yapma yetkisini ellerinde tutmaya devam eden belediyeler, bu yetkilerini sınırlı bir şekilde kullanabileceklerdir. Bununla birlikte, kentsel mekan oluşumunun en yoğun yaşandığı ve 5216 sayılı Kanun ile sınırları genişletilen Büyükşehir Belediyelerinin taslak ile güçlenmesi, doğal alan kaybının en hızlı yaşandığı bu odaklarda, bu sorunun aynen – belki de artarak- varlığını sürdüreceğini göstermektedir.

Yapılan değerlendirme, doğal alanların hızlı tüketimi açısından Nazım İmar Planlarına yöneltilen eleştirilerin, mevcut planlama pratiğinden farklı yanları olmakla birlikte, taslağa da yönetilebileceğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Çalışmada, temelinde ekolojik dengenin korunmasını hedefleyen ve bu kapsamda "hızlı doğal alan tüketimi" sorununun çözümüne yönelik yeni bir kentsel gelişme stratejisi arayışı içinde, bu sorunu ortaya çıkarmadaki etkinliği gözönünde bulundurularak, Nazım İmar Planlarının gerekliliği sorgulanmıştır. Yapılan incelemeler, bu plan türünün ölçeği itibarıyla gerekli olmadığı yönünde gelişen bir düşüncüyü güçlendirmiştir. İlgili kurumların (belediyeler), Nazım İmar Planlarını, rant edinim amaçları doğrultusunda araçsallaştırdığı ve bu plan kademesinin de ölçeği nedeniyle bu duruma uygun zemini hazırladığı saptanmıştır. Bu saptama, anılan düşüncüyü hem destekler hem de bu araçsallığın ortadan kaldırılması gerektiğini ortaya koyar niteliktedir.

Öte yandan, bir plan ölçeği olarak Nazım İmar Planlarının gerekli olmadığı yönündeki bu düşüncenin, benzer çalışmalarla güçlendirilmesi beklenebilir.

KAYNAKÇA

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı, (Mayıs 2005), Ankara.

Odyakmaz, N., (1996), İmar Kanunu ve İlgili Mevzuat, Alfa Yayınevi, İstanbul.

Sılaydın, M.B., (2003), Değer Üretimi Bütününde Kentsel Rant Çözümlemesi, *Bilim ve Ütopya*, sayı:110, ss. 51- 55.

STRATEJİK PLANLAMA NEDİR? FİZİKİ MEKANIN PLANLAMASINDA SUNDUĞU OLANAKLAR / TAŞIDIĞI RİSKLER

Kübra CİHANGİR ÇAMUR*

SUMMARY

Changing legal framework of Turkish local government structure not only do changes in administrative system but also changes and affects spatial planning system and related area. The municipal bodies with and over 50 thousands of population are held responsible for producing and applying strategic plan by the act numbered 5302. Although it has been applied primarily to military purposes most of the work and experience on strategic planning has focused on its applicability to the private sector and for-profit organizations. Then, especially for "public administrators" and "spatial planners" strategic planning is an area of "unknown" and "undefined". This paper aims to make clear strategic planning concept by examining its benefits, threats and its differences from other planning types.

ÖZET

Türkiye'nin yerel yönetim yapısını yeniden düzenleyen yasal değişimler, sadece yönetsel boyutta kalmamakta, imar sistemi ve fiziki planlamaya yönelik önermeleriyle de değişime neden olmaktadır. Stratejik planlama, Belediye ve İl Özel İdaresi yasalarında (5216 ve 5302) belirtilen içeriğiyle yerel yönetimler için önümüzdeki günlerin en çok tartışma yaratacak konularından birisini oluşturmaktadır. Belli bir nüfusun üzerindeki belediyeler için üretilmesi ve uygulamaya konulması zorunlu kılınan bu planlama yaklaşımı, özellikle "kamu yönetimleri" ve "kamu yöneticileri" için bir "bilinmezlik" ve "belirsizlik" alanı oluşturmaktadır. Bu bildiri kapsamında, karmaşık iç ilişkilere ve sorunlara sahip yapılara çözüm olarak sunulan stratejik planlamanın yararları, taşıdığı riskler ve diğer planlama türlerinden farklılıkları konularına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

* Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

Ortaya çıkış, kullanılış ve yayılış süreci izlendiğinde stratejik planlamaya ilginin farklı gelişmelere bağlı olarak arttığı görülmektedir. Yöneticiler (özellikle merkezi hükümetler), kamu kurumları, toplum yararına kuruluşlar (STK'lar) ve sonuçta toplumun kendisi, içinde buldukları çevrenin değişim ve gelişim hızı arttıkça birçok problemle karşılaşmışlardır. İçinde buldukları çevre artan oranda devinim kazanınca birçok problemle karşılaşmışlardır. Çevrenin değişen koşullarıyla kontrolden çıkan sorunların artması yanında, karar verme mekanizmalarında yer alanlar toplumun ve başında oldukları kuruluşun performansından sorumlu tutulmuşlardır. Böylece KARMAŞIKLIĞI ve DEĞİŞİMİ YÖNETMEK durumunda kalmışlardır.

İşte, stratejik planlama yöneticilere ve politikacılara giderek artan düzeyde hareketlilik-devinim (ve türbülans) ve karşılıklı iç ilişkilerin yaşandığı bir ortamda kurumların ve /veya toplumların performansını artırmada yardımcı olacak

KAVRAM

SÜREÇ,

ARAÇLAR'ı sağlamak üzere geliştirilmiş bir yaklaşım olarak sunulmaktadır (Barry, 1986).

Bu bildiri kapsamında, karmaşık iç ilişkilere ve sorunlara sahip yapılara çözüm olarak sunulan stratejik planlamaya ilişkin olarak aşağıdaki konulara açıklama getirilmeye çalışılacaktır :

- STRATEJİK PLANLAMA NEDİR ve STRATEJİK PLANLAMANIN DİĞER PLANLAMA YAKLAŞIMLARINDAN FARKI NEDİR ? (Stratejik planlamanın, organizasyonların planlanmasına yönelik olarak kullanılan uzun-dönemli planlamadan; kent ve bölgelerin (mekanın) planlanmasına yönelik olarak da kapsamlı planlamadan farkları nelerdir?
- KAMU SEKTÖRÜNDE NASIL KULLANILABİLİR ?
- KAMUNUN PLANLANMASINDA VE PLANLAMASIYLA NASIL İLİŞKİLENDİRİLEBİLİR ?
- PLANLAMAYA İLİŞKİN MEVZUATTAKİ DEĞİŞİMLERİN STRATEJİK PLANLAMA BOYUTUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ.

Stratejik yaklaşımın ve planlamanın, fiziki planlama boyutunda yaşanan sorunlara nasıl bir açılım getirebileceği; sunduğu olanaklar ve taşıdığı risklerin içeriğinin tartışılması bu çalışmanın temel katkısını oluşturacaktır.

PLANLAMA TÜRLERİ VE STRATEJİK PLANLAMA İLE FARKLARI

Stratejik planlama, kent ve bölge planlamada yaygın olarak kullanılan

1. Organizasyonların planlanmasına yönelik olarak uzun-dönemli planlama (UDP) (long-range planning)
2. Kent ve bölgelerin (mekanın) planlanmasına yönelik olarak kapsamlı planlama (comprehensive planning)'dan

farklı içerik taşımaktadır.

Stratejik Planlama ve Uzun-Dönemli Planlama Arasındaki Farklar

Stratejik Planlama ve Uzun-Dönemli Planlama genellikle birbiriyle eşdeğer planlama süreçleri olarak ele alınsalar da, ortaya koydukları sonuçlar açısından dört hususta önemli farklılıklar gösterirler:

1. Her iki planlama da ilgili olduğu organizasyonun yapısına odaklanır ve performansın geliştirilmesi için ne yapılması gerektiğini ortaya koymaya çalışır. Ancak, SP çalışma alanındaki **sorunların** belirlenmesi ve **yeniden çözüm**üyle daha çok ilgiliyken, UDP amaç ve hedeflerin belirlenmesi ve bunların mevcut bütçe ve çalışma koşullarına uyarlanmasıyla ilgilidir. STRATEJİK PLANLAMA **politize edilmiş ya da olmaya aday** konular üzerinde çalışmak için daha uygun bir seçenek oluşturur. Çünkü, belirleme ve yeniden çözüm organizasyonun amaçları ve eylemleri üzerinde tam bir uzlaşma gerektirmez. Oysa uzun dönemli planlamada bunun tam tersine önceden belirlenmiş amaç, hedef, bütçe ve araçları içeren bir çalışma programı üzerinde uzlaşmış olmayı gerektirir.
2. Stratejik planlama planlanacak **yapının iç ve dış çevresinin** UDP'ye oranla çok daha ayrıntılı olarak değerlendirilmesini gerekli kılar. Geleneksel planlamada mevcut eğilimlerin süreceği varsayılırken, stratejik planlamada planıcı, yeni eğilimler, süreksizlikler (bitişler) ve sürprizlerin olabileceğini varsayar. Bu nedenle stratejik planlama daha yüksek oranda niteliksel değişim/dönüşüm ve tahmin içeren planları temsil eder.
3. Stratejik planlama, UDP'ye oranla "başarı için vizyonun belirlenmesi"ni (idealize edilmiş yapıyı içeren) daha çok teşvik eder ve "nasıl başarılabilir" sorusunu sorar. Başarıyı hedefleyen bir vizyon, genel olarak yapının geleceğini, çevresini ve bu çevre içindeki eylem biçimlerini içerir. Bunun da ötesinde stratejik planlama, **başarıya ulaşmada** içinde bulunduğu **ortamı ve/veya ortamın koşullarını** değiştirecek **stratejileri** içerir. Çünkü UDP'nin mevcut durumun geleceğe aktarımını içeren yapısı, stratejik planlamada niteliksel değişim/dönüşümleri olasılık dahilinde tutmasıyla stratejilere gereksinim duyar ve stratejiler bir direksiyonun aracı yönlendirdiği gibi yapıyı/organizasyonu yönlendirir.
4. Stratejik planlama, UDP'ye göre daha eylem odaklıdır. Stratejik planlama "OLASI GELECEKLERİN SÜREKLİ İZLENDİĞİ" bir tutum izlerken, UDP'de "EN OLASI GELECEK" in koşulları düzenlenmeye çalışılır. Böylece bu varsayılan geleceğe ulaşmak için kararların ve eylemlerin bir sıralaması yapılır. Bu nedenle aslında mevcut kararların ve eylemlerin belki de en çok ihmal edildiği planlama türüdür.

Stratejik Planlama ve Kapsamlı Planlama Arasındaki Farklar

Stratejik planlama ile uzun dönemli (toplumsal) planlar veya master planların, doğrudan merkezi yönetimlerce yapılmış ve uygulanmışlarının arasında çok küçük farklar olmaktadır. Kapsamlı mekan planlaması (kent-bölge) "TERCİHLERİN" yansımalarından oluşur. Kapsamlı bir plan, gerekli dokümanların sağlanmasıyla "**mevcut durumdan arzu edilene geçilmiş**" durumu gösterir. Fakat çoğunlukla, bu sonuç duruma ulaşmada gerekli aktörler ve eylemler söz konusu edilmez.

Stratejik planlamada ise mevcut durumun tüm bileşenleri iç-dış çevreleri ve birbirleriyle etkileşimleri, farklı karar alma mekanizmalarının seçmeleri doğrultusunda sürece katılırlar. Duruma özgü stratejiler, aktörler ve eylemler çerçevesi, zaman boyutuyla ilişkilendirilerek ortaya konulur.

Böylece kapsamlı planlama stratejik planlamada olduğu gibi önemli ölçüde "vizyon" bileşenine sahipken, stratejik planlama aktörler ve eylemler üzerinde daha çok vurgu yapar. Örgütlenme gereksinimlere göre değişirken, iç ve dış çevre de sürekli değişir. Dış değişkenler standart bir tahminler listesi yerine sürekli değişebilen olasılıklar yelpazesidir. Stratejik planlama ve kapsamlı planlama ortaya koydukları sonuçlar açısından aşağıdaki hususlarda önemli farklılıklar gösterirler:

1.Kapsamlı planlama mevcut yönetimin belirlediği içeriği, geleceğe taşır. Ancak kamu yönetiminde ortaya çıkan ve çıkması olası ciddi değişimler bu tür planların tamamen uygulanmaz olmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla stratejik planlamada sorulması gereken soru “**ne yapacağız?**” yerine “**ne yapılabilir?**” ya da “**ne tür eylemlerin içinde yer alabiliriz?**” olmalıdır.

2.Stratejik planlama bir paket program değildir. Farklı stratejik planlama yaklaşımları olabilir ve her plan aynı olguda aynı sonucu vermeyebilir. Özellikle kamusal alanda “terzi elinden çıkmış (tailor made) bir stratejik planlama” özgün koşullarda istenen sonuçları vermeyebilir.

3. Uygulamadan bakıldığında, kapsamlı planlama yapanlar genellikle stratejik davranmakta güçlüklerle karşılaşmaktadır. Çünkü kapsamlı planlama kendisine ait yasalar ve kurumlar oluşturmuştur. Aslında genel bir eleştiri olarak kapsamlı planlamanın da planlama olmaktan çok, arazi kullanımına aşırı bağımlı, sosyal donatılar, ulaşım, konut alanları vd. işlevlerin atanması süreci olduğunu söyleyebiliriz. Buna ek olarak, kapsamlı planlamanın farklı fonksiyonları birbirine ekleyen, toplumun gereksinimleri ve gelişimi doğrultusunda mekanın organizasyonunu gerçekleştireci olmayan, yönetsel ve yasal olarak sıkışmış bir durumda olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

4. Kapsamlı planlamayı kısıtlı kılan bir diğer belirleyici de yönetimin karar alma mekanizmalarına olan yakınlığı-uzaklığıdır. Eğer karar alma sürecinin içinde etkin yer alamıyorlarsa (isteseler de) stratejik planlama sürecine girmeleri olasılığı yoktur.

5. Kısaca, stratejik planlamada önemli olan “(kapsamlı planlamanın ortaya koyduğu) önemliler dizgesi içinde neyin neyden daha önemli olduğuna karar verebilmenin koşullarının oluşturulmuş” olmasıdır”. Buna ek olarak stratejik planlama kapsamlı planlamaya oranla çok daha yüksek oranda “**seçilmiş eylem odaklı**”dır.

Stratejik planlama ile uzun dönemli ve kapsamlı planlama arasındaki temel farkların karşılaştırılmasından aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

- Stratejik planlama sorunların saptanması ve çözümüyle ilgilidir. Kapsamlı planlamada ise sorunlar bütünlü birlikte algılanır, belirli bir hedefe yönelik bütüncül yaklaşım içerir.
- Stratejik planlama politize edilmiş ya da politize edilmeye aday konular için daha uygun bir seçenek oluşturur. Çünkü, amaç ve eylemlerin kesinlik taşıması gerekmez. Koşullara göre istediğin gibi sürekli değişiklik yapmana olanak tanır. Bu nedenle aslında, mevcut yapının ve kararların en çok ihmal edildiği planlama türüdür diyebiliriz.
- Özellikle kamusal alanda, “terzi elinden çıkmış-iyi üretilmiş” bir stratejik planın özgün koşullarda istenen sonuçları veremeyeceği açıktır. Yöneticiler, karar alma mekanizmalarında etkin olamıyorlarsa, stratejik planlama sözde kalmaktadır. Kapsamlı bir plan da yok ise bu sefer (belki de istenen) tam plansızlık- kaos durumu ortaya çıkabilmektedir.
- **Stratejik planlamada lider ya da yönetici konumdaki kişinin bilgi-beceri-deneymi çok büyük önem taşımaktadır.** Eğer yeterince donanımlı ellerde üretilip, uygulanmıyorsa, düzensizlik ve sürecin işleminde aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde belediye başkanlarının eğitim ve donanım düzeyleri ile yakın çevrelerindeki çıkar odaklarının oluşturduğu kısa vadeli düşünülüşünde, esnek karar alma mekanizmasının sonuçlarının, kamusal hedefler açısından olumsuzdan çok olumsuza dönük olacağını tahmin etmek zor olmayacaktır.

YEREL YÖNETİMLERDE STRATEJİK PLANLAMA DÖNEMİ VE SORUNLAR

2005 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren¹ 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasası'nın 31. maddesi valiyi mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içerisinde alt yapı, ulaşım, çevre, tarım ve orman, sağlık, eğitim, sanayi ve ticaret, enerji, bayındırlık ve iskan, köy hizmetleri, içme ve sulama suyu, imar, katı atık, doğal afetler, kültürel mirasın korunması ve diğer hizmetlere ilişkin stratejik planı ve ilgili olduğu yıl başından önce bu planın yıllık dilimlerini oluşturmak üzere çalışma programını hazırlayıp il genel meclisine sunmakla yükümlü kılmıştır².

Stratejik plan ile yatırım ve çalışma programlarının kabul mercii, 10. Maddenin (a) bendi hükmünde İl Genel Meclisidir. Stratejik plan doğrultusunda hazırlanacak olan yıllık çalışma programı, bütçenin hazırlanmasına esas teşkil ederek ve il genel meclisinde bütçeden önce görüşülerek kabul edilecektir.

Stratejik plan ve planlamanın içeriğine ilişkin açıklamalar ilk defa "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" ile yasalarda yerini almıştır. Bu kanunun 9. Maddesine göre "Kamu idareleri;

- kalkınma programları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak,
- stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak,
- performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek
- ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlar."

denilmektedir.

5302 sayılı yasada Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na herhangi bir atıfta bulunulmamaktadır. Çünkü Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 9. Maddesinde "stratejik plan"ın tanımı verilmemiş, yalnızca "kamu idarelerinin hangi ölçütler doğrultusunda stratejik plan hazırlayacakları" belirtilmiştir. Stratejik Plan'ın tanımı ise Cumhurbaşkanı tarafından Meclis'e tekrar görüşülmek üzere geri gönderilen ve

1 25745 sayılı ve 04.03.2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2 İçişleri Bakanlığının 2005/36 nolu ve 07.04.2005 tarihli Genelgesi ile Faaliyet Raporları ve Stratejik Planlar ile ilgili şu açıklama yapılmıştır: 2005 Mali Yılı Bütçe Kanunu ile, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun bütün hükümlerinin yürürlüğe girmesi 2006 yılı başına ertelenmiştir... 2004/160 sayılı Bakanlık genelgesinde, nüfusu 50.000 ve üzeri belediyelerin 2006 yılı bütçelerini stratejik planlarına ve performans planlarına göre hazırlamaları gerektiği, bu nedenle stratejik planın bir yıl içinde hazırlanarak uygulamaya koyulması gerektiği belirtilmişti. Ancak kanun hükümlerinin yeniden değerlendirilmesi sonucu, stratejik planın mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde (ilk stratejik plan bir yıl içinde), performans planlarının da ilgili olduğu yıl başından önce hazırlanması ve bunların bütçeye esas teşkil etmesi gerektiği değerlendirilmiş ve 2004/160 sayılı genelgemizin stratejik planların 2006 yılından önce hazırlanmasıyla ilgili hükümleri iptal edilmiştir... Ancak, ... Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca seçilen belediyelerde stratejik planlar hazırlanacaktır. Belediyelerimizin stratejik planın ve performans planlarının zorunlu olarak hazırlanması gereken tarihe kadar stratejik planlama ile ilgili eğitim ve hazırlıklarını tamamlamaları gerekmektedir. Stratejik planının içeriği, hazırlanması, stratejik planlarını hazırlayacak kuruluşların seçilmesi konularında yetkili olan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan rehberlere ve talimatlara uyulacaktır"

yürürlüğe girmeyen Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı'nın 3. Maddesinin (c) bendinde yer almakta ve “**Stratejik Plan, kamu kurum ve kuruluşlarının orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan**” olarak tanımlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi her ne kadar Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile “stratejik plan” mevzuatımıza girmiş ise de Kamu Yönetimi Temel Kanununun yürürlüğe girmemesi bu kavramı tanımsız ve belirsiz bırakmıştır (YAYED, 2005).

Uzun süredir gündemde olan ve üzerinde tartışılan İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı ise stratejik planlamayı planlama tanımlarının ve kademelenmesi içinde ele alarak “Mekansal Strateji Planı: Genel ve uzun dönemli ilke ve hedefler ile mekansal ana yönlendirme kararlarını belirleyen Ülke Fiziki Planı³, Bölge Planı⁴ ve Alt Bölge Planıdır.⁵” tanımını yapmaktadır. Taslak gerekçesinde “bu planlar ile bugünkü üst ölçekli planlardan farklı olarak, makro düzeyde planlama kararların alınması, imar planlarına yol gösterilmesi ve stratejilerin getirilmesi amaçlanmıştır” denilmektedir.

Gelinen noktada stratejik planlamanın yasal çerçevede farklı içerik ve hedeflere ulaşmakta bir araç olarak görüldüğü açıktır. Her kurum ve kuruluş kendi sorunlarını çözmeye stratejik planlamayı sihirli bir araç olarak benimseme yarışına girmiştir. Özellikle mekanın planlanmasında mevcut durumdaki parçalı yapıyı giderecek bir yaklaşım içinde olunduğunu gösteren bir iz yoktur. 5 yıllık kalkınma planları, bölge planları, bölge planlarından bağımsız olarak çeşitli illerin bir araya getirilmesiyle yapılan kalkınma projeleri, Kalkınma Ajansının hazırlayacağı bölgesel planlar, çevre düzeni planına il özel idaresince üretilen planlar “il çevre düzeni planları” da eklenmiş bulunmaktadır. Yürürlüğe girmiş ya da girecek olan belediye, büyükşehir belediyesi, mahalli idareler ve kalkınma ajansları kanunlarında tüm bu yerel yönetim birimlerinin ayrı ayrı strateji planı yapması öngörülmektedir. Bu stratejik planlar arasında hiyerarşik

3 Ülke Fiziki Planı: Ülke bütününde sosyo-ekonomik yapının düzenlenerek yönlendirilmesi, verimliliğin yükseltilmesi, dengeli büyümenin sağlanması, tarihsel, kültürel ve çevresel değerlerin korunmasına ilişkin mekansal stratejileri belirleyen, kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum organizasyonları arasında iletişimi kuran, kalkınma planları ile uyumlu ve dinamik yıllık programlara sahip kapsamlı rapor ve eklerinden oluşan belgedir.

4 Bölge Planı: Kalkınma planları ve yıllık programlarla biçimlenerek, planlama amaç ve ihtiyaçlarına göre varsa ülke fiziki planında belirlenecek bölgelerde, doğal, beşeri, sosyal, kültürel ve ekonomik kaynak, olanak ve potansiyeli değerlendirmek üzere yapılan çalışmalar ile, ekonomik, sosyal, kültürel, sektörel ve fiziksel faaliyetlerin korunması, kullanılması, sınırlandırılması ve gelişimi ile bu faaliyetlerin bölge içinde dağılımına ve afet tehlike ve risklerini en aza indirmeye yönelik hedef ve ilke kararlarından oluşan, yer seçimi kriterlerine uygun, alt ölçekli planlara veri teşkil edecek politikaları oluşturan, 1/50.000 ve üstü ölçekte hazırlanan, açıklama raporu ile bir bütün olan planlardır.

5 Alt Bölge Planı: Mekansal ve işlevsel bütünlük arz eden bir veya birden fazla il sınırları bütününde veya bir kısmında, varsa ülke fiziki planı ve bölge planlarına uygun olarak, demografik, kültürel, ekonomik, sosyal, fiziksel araştırmaların ve verilerin değerlendirilmesi ile hazırlanan, korunacak tabiat ve kültür varlıkları, su havzaları, ormanlar, tarımsal alanlar ve benzeri doğal kaynak ve varlıklar, afete maruz ve afet riskli yerleşme ve alanlar, temel altyapı, enerji, sanayi, ticaret, turizm merkezleri, ulaşım merkez ve eksenleri ile ana ulaşım ve altyapı kararlarını içeren, makro ölçekte nüfus dağılımı ve yoğunluğunu veren, yerleşme gelişme yönünü gösteren, konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi ana kullanımı kararlarını yürürlükteki tüm mevzuat hükümleri doğrultusunda belirleyen, sektörler arasında koruma kullanma dengesi sağlayan, idareler ve disiplinler arası eşgüdüm esaslarını içeren, yer seçimi kriterlerine uygun, alt ölçekli planları yönlendiren, 1/50.000 ve/veya 1/25.000 ölçekte hazırlanan, açıklama raporları ve plan notları ile bir bütün olan planlardır.

yapılanmanın nasıl olacağı ve uyumsuzlukların nasıl giderileceğiyle ilgili hiçbir açıklayıcı hüküm bulunmamaktadır. Belediyelerle il özel idareleri arasında hesap verme sorumluluk ilişkilerinin kurulacağına ve bu ilişkinin hangi temeller üzerinde geliştirileceğine ilişkin hiçbir düzenleme yoktur⁶.

Planlama devlet yönetimi içerisinde vazgeçilmez tekniklerden biridir. En küçüğünden en büyüğüne kadar tüm kamu kuruluşlarında hizmetlerin yürütülmesi, yatırımların gerçekleştirilmesi, kaynakların saptanması ve tasarruflu kullanılması için planlamaya gereksinim vardır. Stratejik planların üretilmesinde planlama tekniklerini bilen uzman kadroların mevcut olmaması, ilin ve ildeki yerel yönetimlerin plan yapmak için yeterli donanıma sahip olmaması en önemli sorunlar olarak görünmektedir.

Mekanın planlanmasında ortaya çıkacak en önemli sorun ise farklı çıkar odaklarının bölüşüm alanı haline getirilen toprağın bu dağılık yapı ile nasıl sağlıklı planlanıp çevre değerlerinin korunabileceğidir?

DEĞERLENDİRME

Konu ile ilgili yazın incelendiğinde bu kavramın kamu yönetimi çerçevesinde hem tanımlanmasında, hem de uygulanmasında önemli sorunlar ve çelişkiler olduğu açıkça görülmektedir. Literatürde çok farklı tanımları bulunan stratejik planlama ve performans yönetimini uygulamak için farklı yöntemler bulunmaktadır. Stratejik planlama öz olarak askerlikle ilgili bir kavramdır. Yöntem özel işletmelerde, 1960lı yılların ortalarında uygulanmaya başlamış ve yaygınlık kazanmıştır. Özel sektörde elde edilen yada elde edildiği iddia edilen olumlu sonuçlara ulaşmak için kamu kurum ve kuruluşlarında etkinlik, etkililik ve ekonomikliğini artırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Yurt dışı yayınlara yönelik bir tarama yapıldığında, özel şirketlerce pazarda daha iyi rekabet etmek amacıyla benimsenen, stratejik planlama ve performans yönetimi gibi işletme alanında sıkça başvurulan kuram ve pratiklerin kamu alanında kullanılmasının zorluklarının ve uyumsuzlukların yaygın bir biçimde tartışıldığı görülmektedir (Wechsler ve Backoff, 1988).

Doğrudan ve her koşulda kazanmaya odaklı bu işletme teknikleri aceleci bir yaklaşımla kamuya (AB'ye uyum sürecinin de zorlamasıyla) uyarlanmaya çalışılmaktadır. Özel sektörden farklı amaç, hedef ve yapılara sahip (olması gereken) kamu kurum ve kuruluşları ile kamusal içeriği ağır basan mekansal planlanmada doğrudan kara yönelik yaklaşımlarla doğru sonuçların alınacağını varsaymak kamu yönetimi ve planlamanın "kamu yararı" özünden uzaklaştırılması ve özel sektör işletmelerinden farklı amaç ve ilkelerinin gözardı edilmiş anlamına gelmektedir. Yukarıda planlama yaklaşımları arasında yapılan karşılaştırmanın ortaya koyduğu sonuç, stratejik planlama yaklaşımının sunulan biçimiyle bir kalıp olarak değil, acelecilikten uzak bir içerikle ülkemizin özgün koşullarına uyarlanarak kamu yönetimi ve mekanın planlanması alanına dahil edilmesi

6 İl Özel İdareleri'nde stratejik planın "kalkınma planı ve çevre düzeni planına uygun olarak" yapılacağı belirtilmiştir. Kalkınma planı ile kastedilen muhtemelen "beş yıllık kalkınma planlarıdır. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 9. maddesine göre "Kamu idareleri; kalkınma programları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde" stratejik plan hazırlayacaklardır. Dolayısıyla stratejik planın hazırlanmasında il özel idareleri hukuken olmasa bile fiilen belediye, büyükşehir belediyesi, mahalli idareler ve kalkınma ajanslarının dikkate olmalarının yanı sıra kalkınma planını, kalkınma programlarını, ilgili mevzuatı ve son olarak da benimsedikleri temel ilkeleri dikkate alacaklardır. Bunca farklı kriter arasında maddede kalkınma planına yapılan atıfın göstermelik olduğu açıktır. Planlar arasındaki hiyerarşi belli olmadığı gibi ulusal, bölgesel ve il planları arasında eşgüdümü sağlayacak bir mekanizma yoktur (YAYED 2005).

gereğidir. Mevcut sistemin esnekliğe ve güncelden kaynaklanan sorunlara yanıt vermeyen duyarlı yapısının stratejik planlamanın sunduğu olanaklarla geliştirilebilir kılınması ve esnekliğin sınırlarının denetlenebildiği bir yapının oluşturulması önemlidir.

KAYNAKÇA

BARRY, B.W., 1986, Strategic planning workbook for non-profit organizations, Amherst Wilder Foundation.

BRYSON J.M., Einsweiler R.C., (eds), 1988, Strategic Planning : threats and opportunities for planners. Planners Press, American Planning Association, Chicago, Illinois, Washington, D.C.

_____ 2004, İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı, Genel Gerekçe, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Web sayfası.

KÜLEBİ, A., 2005, Stratejik öncelikler, stratejik hazırlıkların yetersizliği, *Cumhuriyet Strateji*, yıl.2 sayı 62, s.23.

WECHSLER B., Backoff R.W., 1988, The Dynamics of Strategy in Public Organizations, Bryson J.M., Einsweiler R.C., (eds), 1988, *Strategic Planning*, Chicago, Illinois, Washington, D.C.

YAYED, 2005, 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda Planlama Sorunu", *Memleket Mevzuat*, 2, Ankara.